

જાણવા આપતો... ... તંત્રી... ... ૨૮૮

૧. શરીરની ક્ષીણતા દૂર થવા માટે કરવામા આવતો આંત્રો ઉપયોગ.

૨. ફેફસાંના સોજા (ન્યુમોનીયા) નું દરદ.

૩. મરણ પામેલા માણસની પરીક્ષા.

૪. નેત્રની જોવાની શક્તિ વિષે.

૫. મુઠ્ઠા આવેલા માણસની સારવાર.

તંદુરસ્તી જાળવવાના શયદા તથા તેના ઉપાય...	... ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૩૦૧
તંદુરસ્ત રહેવાની તપસીલવારનોંધ...	... સ્ત્રીવૈધ આર્યબાળાશિવનિષ્કાંડ...	... ૩૪૩
તમાકુબાધને ગણિતશાસ્ત્ર આવડે છે...	... ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૧૮૮
દૃવ્યશુચિ અને ધાર્મિકશુચિ દેવનમુનિરાજ શ્રી રતનવિજયજી	... ૩૭૦
દાંતના રોગ...	... તંત્રી...	... ૧૩૧
હુનિયામાં નાનામાં નાનું પુસ્તક તંત્રી ૨૫૭
હુનિયામાં મોટામાં મોટું પુસ્તક તંત્રી ૨૫૭
હુનિયાનાં સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યાની સરખામણી...	... ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૧૮૮
ધ્રુવંતરીપ્રશ્નસા(કાવ્ય)...	... રા. ભોળાનાથ ત્રિકમલાલ કંચારીયાકર	... ૧૭૦
ધ્રુવંતરી સ્વરૂપનું હેતુગર્ભિત કથન...	... રાજકવિ હર્ષદરાય સુનસી ૨૪૧
ધન્યવાદ (કાવ્ય) મહારાજ શ્રી અમિઘરપ્રસાદજી	... ૮૩
ધ્યાન ખેંચવા લાયક અગત્યની વાર્તા તંત્રી ૪૮
નરમાદા પારખી આપનાઈ વિચિત્ર યંત્ર તંત્રી ૧૫૨
નમુનાદાર નુસ્ખા પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા	... ૨૦૨
નવાઈ જોવો રોગ સોમનેમખ્યુક્ષીક્રમ ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૮૩
નવાઈના નમુના...	... ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૩૪૬

૧. આંગળીપર જે... ટી કહાડવાનો મહેલો ઉપાય.

૨. પચીસ વર્ષે મગજ ટેકાણે આવ્યું.

નાના બાળકની નિત્યનોંધ ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૨
ન્યુમોનીયા, એટલે ફેફસાંના સોજાનું દર્દ " ૨૮૮
નુસ્ખા સંગ્રહ-ચુંકના અથવા આંકડીના ઉપાય તંત્રી...	... ૩૬૨
નેયરોપથી એટલે કુદરતીરોગોપચાર વિદ્યા...	... ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૨૨૬
નેયરોપથીની નૌતમતા વિષે કાવ્ય...	... મહારાજશ્રી અમિઘરપ્રસાદજી	... ૩૧૩
નેત્રની જોવાની શક્તિ વિષે...	... તંત્રી...	... ૨૮૮
પચીસ વર્ષે મગજ ટેકાણે આવ્યું...	... ડૉ. મહાદેવ પ્રસાદ...	... ૩૪૭
પણ તે ખરાબ ભાગપર ચુંકનું ક્યાં છે ?.....	... પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા...	... ૩૪૦
પણ પેટ દુખે છે ને આંખમાં દવા આંજો છો એ શું ?	... " ૧૮૮
પરચુરણ નુસ્ખા...	... તંત્રી...	... ૧૬૮
પરમીયાના યુનાની નુસ્ખા.....	... હકીમ સાહેબ મહમદમીયાં	... ૨૬

પ્રકર સંબંધી વર્ણન...	સ્ત્રી વૈધ આર્યબાળા ક્રિત નિવાસીકા.....	૭૦
પાન્ડુરોગ અથવા ચહેરાની દીકાસ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ...	૧૫૦
પ્રાર્થના [કાવ્ય]...	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા...	૧
પુષ્પોપચાર વિદ્યા...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	૧૨૪
પંચીસ શહેરમાં દરરોજ બનતા આત્મહત્યાના કેસની મોટી સંખ્યા.	"	૨૦૧
પ્રેમાળ દીકરી...	"	૧૨૫
પ્લેગ લીધેલા ભોગ...	"	૧૨૫
પૌષ્ટિક અન્ન...	"	૧૫૭
રજાદારી...	"	૧૦૪
રજાદારથી ચતા લાભ	એક રજાદારી...	૨૭
રૂંદસાંના સોળાનું દરદ...	તંત્રી...	૨૮૮
બહિર શુદ્ધિ અને આંતર શુદ્ધિ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	૨૫૩
બહિર શુદ્ધિ અને આંતર શુદ્ધિ...	જૈન મુનિરાજ શ્રીચંદ્રવિજયપણ્ડિત...	૩૭૦
બાળવાન શરીરની આવશ્યકતા...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ...	૨૩, ૩૫
બાર હજાર રૂપિયાની કિંમતનો વજીરો...	તંત્રી...	૨૫૮
બાળવિવાહ	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ. ...	૧૧૪
બોડેલીયન લાઇબ્રેરી...	તંત્રી...	૨૫૭
ભાગ્યશાળી બેડુ વેધુ બાવડોને ભક્તમયુ (કાવ્ય)	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.....	૧૦૯
બાળપાલાની ખાદ્ય ખોરાકોના ચોવીસ સખખો...	એક બાળ ખાદ્ય...	૩૬૪
બાળપાલાની ખોરાકોને લગતો એક હેરતમયો મુકદ્દમો...	એક બાળખાદ્ય ...	૨૦૯, ૨૧૩
ભારતવર્ષમાં ક્ષય રોગ નિવારણ આરોગ્યમંદિર	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ...	૨૨૨
ભિયર અને વ્યાધિરયઃ ધર્મકૌરવુભ	સર. મહાદેવપ્રસાદ મુનસી...	૩૩૪, ૩૮૨
મધ માખીઓ કરાવી સધીવા મટાડ્યાનો એક વિષયો...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ. ૨૨૪	
મધુ પ્રગેહમાં ટોપરાનો ઉપયોગ...	"	૨૨૩
મનતા વિચારોને લીધે શરીરપર ચતી અસર	તંત્રી...	૨૭૮
મને હંધ તો બહુએ આવતી હતી, પણ આપના...	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા. ૧૮૯	
પડીકે જપવા દીધો નહિ.		
મરડો...	ડૉ. ચિમનલાલ એલ. એમ. એમ. ૩૭, ૭૯, ૯૨	
મરથુ પામેલા માણસની પરીક્ષા	તંત્રી...	૨૮૯
માટીના આવધ તરીકે ઉપયોગી શલો...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	૧૭
માર' શરીર સુધારી ચક્રી...	મે. ડૉ. હરિલાલ ગોપાળદાસ દેસાઈ...	૨૪૫
મુનપિંડ અથવા સુરદોની વ્યાધિઓ...	તંત્રી...	૭૨
મુનસંજવન પ્રયોગ	તંત્રી...	૧૫૪
મૂર્છા આવેલા માણસની સારવાર...	"	૨૯૧
યોગશાસ્ત્ર અને શારીર...	"	૧૩

રસાયનશાસ્ત્રીની એ અગત્યની શ્લોક	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૨૦૦
રામમર્તિના અદ્ભુત ખેલ... ૧૨૪
શ્રવંતી સંબંધી અમારો મત...	...	તંત્રી...	... ૬૯
શ્રવંતી સંબંધી ચર્ચાપત્ર...	...	ડૉ. જ્ઞાલાલ મૂળશંકર વ્યાસ...	... ૬૮
રોગ તથા તેનું નિવારણ...	...	રા. રા. બાળકૃષ્ણ છોટાલાલ કંચારીયા...	... ૭
લાંબી જીંદગી ભોગવવાના ઉપાય...	...	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા...	... ૨૭૪
લીંબડાના ગુણ...	...	તંત્રી...	... ૨૬૭
લીંબુ સંબંધી ચર્ચાપત્ર	રા. ગિરધરલાલ ભગવાનદાસ...	... ૬૯
લેખકોને યુગ આંગણોના લઠવાનું દર્દ...	...	તંત્રી...	... ૪૫
લોહી ચૂસાડવામાં જળોનો મૂર્ખાઈ ભરેલો ઉપયોગ...	...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૨૦૧
વનની આપધિ...	...	મે. જયકૃષ્ણભાઈ ઇન્દ્રજી, માણ	...
		કયુરેટર આઈ દોરેસ્ટ...	... ૨૫, ૨૨૧
વનસ્પતી અને પ્રાણીઓની ગણતરી...	...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૧૯૯
વાર્તા, ધ્યાન ખેંચવા લાયક અગત્યની...	...	તંત્રી...	... ૪૮
વિચિત્ર પ્રકારની મિજબાની... ૨૪૨
વિચિત્ર માખી...	...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૨૦૦
વિચિત્ર પંત્ર...	...	તંત્રી...	... ૧૫૨
વિજળાનો ઉપયોગ...	...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૧૭૬
વિશ્વવ્યવસ્થા સાથે નેચરોપધીનો સંબંધ... ૩૨૨, ૩૭૮
વીંછીના ઝેરના ઉપાય...	...	તંત્રી...	... ૧૦૬
વીસમી સદીનાં ધાતકી અનુષ્ઠા... ૧૭૦
વૃક્ષ વસ્થા અટકાવવાને એક સહેલો ઉપાય...	...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ૩૧૪
વૈદ્યવિનોદ...	...	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા...	... ૨૩૮
વૈદ્યોને ચાનક આપનારી રમુજ-માતા... ૧૮૯, ૩૪૦

૧. પણ પેટ દુઃખે છે અને આંખમાં દવા આંખે છે એ શું ?
૨. મને ઉંધ તો બહુએ આવતી હતી પરંતુ આપના પડી કેળવવા દીધો નહિ.
૩. હકીમ સાહેબ ! શરમાઓ છો કેમ ? તે તો કહે ?
૪. પણ તે ખરાબ ભાગપર શું મકુળે ક્યાં છે ?
૫. ક્યારે માંદો પડે, ને મને પૈસા મળે ?
૬. હવે કાંઈ રોગ થશે ?

(શ્રીયુત) શંકર દાજી શાસ્ત્રીપદનો શોકજનક સ્વર્ગવાસ.	તંત્રી ૧૪૧
શરીરની ક્ષીણતા દર થવા માટે કરવામાં આવતો ખાંડનો ઉપયોગ...	તંત્રી...	... ૨૮૮
શીતતા અથવા ઠંડીની જીવનપર થતી અસર...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	... ૧૯૮
સ્પીરીચ્યુઅલિઝમ...	તંત્રી...	... ૮૪, ૧૪૬, ૩૧૦
સાપના ઝેરનો પ્રવાહ ૨૫૮
સાપનું ઝેર ઉતારવાનો સહેલો ઉપાય... ૧૨૫

સિંહને કાચની આંખ ખેસાડવાની ચાતુરક્રિયા ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	૧૨૫
મુગ્ધક (પરમીયા) ના યુવાની તુરખા.....	હકીમ સાહેબ મહમદમીયા...	૨૬
મુવાવડ સંબંધી સમજ...	શ્રીચૈદ આર્પબાલા શિવ-	

નિવાસિકા... ૧૦૨, ૨૦૩, ૨૬૫

મર્પના પ્રકાશની ગતિ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ...	૧૮૯
સામનેય વ્યુલીઝમ નામનો નવાઇ જોવો રોગ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ...	૬૩
હકીમ મુઝુનિ ! શરમાઓ છો કેમ ? તે તો કહો...	પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા...	૧૮૦
હવે કાંઈ રોગ થશે ?...	"	૩૪૨
ક્ષય રોગ...	ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ...	૧૧૦
ગાન તંતુઓનાં ભપકર દહોં અને તે માટેની સર્વોત્તમ પૌષ્ટિક માત્રા...	ડૉ. મહાદેવ-	

પ્રસાદ... ૧૫૭

નોટ:—નીચેનાં ચાલુ પુસ્તકોના ફરગા જુદા છપાપ છે તેથી તેમને દરેકને સ્વતંત્ર પૃષ્ઠાંકો આપવામાં આવેલ છે.

આર્ય રક્ષાચનશાસ્ત્ર...	તંત્રી...	૪૬ થી ૫૫
ઉપધાતુ વર્ણન.		

ક લ ખા પ રી,	લક્ષણ ...	શોધન ...	મારણ્ય વિગેરે ...	૫૪
ગંધક ...	"	"	"	૫૫
મનસીસ ...	"	"	"	૨૪૪
મુરારસીંગ—ખોદારસીંગ ..	"	"	"	૫૩
ભોરયુથુ તથા ભોરતુથ ...	"	"	"	૫૩
રસક-કલખાપરી ..	"	"	"	૫૨
સિંદૂર ...	"	"	"	૫૨
મુવર્ણમાસિક તથા રૌપ્યમાસિક ...	"	"	"	૪૯

કેરાવકલ્યાણ ...	ડી. ક. પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા ...	૧ થી ૪
-----------------	-------------------------------------	--------

નિદાનસિંધુ-ચિકિત્સા સાગર ...	તંત્રી..	૩૩ થી ૪૮
દીપ્તિવિજ્ઞાન અને પ્રભેત્પત્તિ ...	"	૪૩
વાર્ધક્ય અને તેથી થતા વ્યાધિઓ ...	"	૩૩
સર્પદંશ એટલે માપના ઝેરના ઉપાય ...	"	૪૮
હાથરસ—હસ્તમૈયુન—'મારટરખેશન' ...	"	૩૫

વૈદ્ય ચિનોદ ...	બા. ક. પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા	
મંગલાચરણ ...	"	૧
મૂર્ખ વૈદ્યોની આપધિ ન લેવા માટે બદ્ધામણ ...	"	૨
રોગની પરીક્ષા શી રીતે કરવી ? ...	"	૩
નાડીપરીક્ષા ...	"	૩
મુત્રપરીક્ષા કેવી રીતે કરવી ? ...	"	૨૩૮

તૃતિય વર્ષારંભે ધન્વન્તરી સ્તુતિ.

[લેખક રાજકવિ હર્ષદરાય સું. સુનસી.]

(‘ ઝેર ગયાંને વેર ગયાં ’ એ છંદની રાહ.)

વર્ષ તૃતિય આરંભ થયો આ ધન્વન્તરી માસિક સુખકંદ,
ધન્ય ધન્ય ધન્વન્તરી સુખમય ચિત આહે યુધ ગુણિજન વૃંદ;
તન મન ધન અર્પણ કરિ ચિતમાં ધ્યાન ધરી ઉચર ઉચાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

આર્યભૂમિપર આર્યજનોના હિત અર્થે કીધું જે કામ,
સદાશોભ્ય ચિત પ્રસન્નતાનું ફળ જે અમર રાખ્યું નામ;
અમર આદિ સુરપતિના સ્થળમાં પિયુષ કુંલ સાંધ્યો સુખકાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

સદાનંદ મનરંજન છે લયલંજન લાયક નાયક વીર,
સુરનાયકની ગ્રાધિ હરી વળી, નિર્મળ કીધું દિવ્ય શરીર;
મૃત્યુલોકના હિત અર્થે પ્રણ પૂર્ણ થયા છે પરમ ઉદાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

તે માટે હું કરું પ્રાર્થના સુણજે સુખદાયક ગુણધીર,
હિંદપ્રજાજન સમસ્ત જગમાં, રહે સહુનાં સુખદ શરીર;
એણું શિક્ષણ આપ કૃપાથી માસિકમાં અર્પો દિલદાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

માસિકનાં આરંભક ગુણિજન શ્રદ્ધા સહિત વિલોકે સાર,
કદર કરે ઉત્તમ વિચારનો પ્રેમ કરી ચિતમાં નિરંધાર;
સદાશોભ્ય ફળ પામે તે જન, તૂજ કૃપાથી ‘કહું’ વિચાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

તવ નામામૃત પ્રતાપ જળથી નિર્વિઘ્ને સહુ કારેજ થાય,
તૃતિય વર્ષ આરંભ થયો આ તે પણ તુજથી સર્વ સધાય;
સદાનંદ પદ જાશે સ્થાપો આપો જીવનફળ કરી ખ્યાર,
ધર્મ રૂપ “ ધન્વન્તરી ” પદમાં પ્રણમું પ્રેમે વારંવાર.

New Year's Reflections.

(લેખક નેચરોપંથીક ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ.એન. ડી.)

(Adopted.)

We have turned over another leaf in the great book of Time, and the virgin page lies before us, ready for the record of the doings of 1910. What shall the record be? This is proverbially the season of good resolutions, the great majority of which, alas, do not survive the first sunset. It is well for each of us to indulge in a little retrospection at this important point of time. Let us each review the doings of the past year; let us note our many errors of commission & omission, and endeavour to be just & candid with ourselves. With most of us, the page presents but a sorry appearance. The good resolves we made; what of them? The many harmful acts we committed, unwittingly perhaps; what of them? The many good acts we omitted to perform, because we neglected the opportunities; what of them? Few, if any of us, have reason for self-congratulation, when we examine the blurred page of 1909. But the unsullied page of 1910 offers us more brilliant possibilities than any we have previously turned, because each successive year has added to our stock of experience, enabling us to profit by the mistakes of the past and guard against a repetition of them. Therefore, let us not waste time in unavailing regrets ~~and~~ ^{lost} opportunities; but resolve, one and all, that the world shall be better for our having lived during 1910. Think what it would mean if only fifty percent. of us were to adopt that resolve and live up-to it conscientiously! Think of the sum total of good that would be accomplished. Not only in the betterment of our own lives and the increase of our individual happiness; but the immense effect it would have upon all around us, by the sheer force of example! But it is not the acts of commission that cause all the harm and unhappiness in the world. It is the simple little things we might do, but omit doing; not from absence of good feeling, but largely from sheer thoughtlessness. Think for one moment of the happiness that might be

દીગતે દિવ્યતા ભરતાં, મુખારક હો !! મુખારક રો !!
 જનેતા જન્મભૂમિને, સ્વદેશી આર્યબંધુની,
 સુભગ સદ્ભાવના ધરતાં, મુખારક હો !! મુખારક રો !!
 વધુ સુખ દ્રવ્યનાં સાધન, અને શુભ સંતતી તન મન,
 પ્રભુતા પ્રાદતા પામી, મુખારક હો !! મુખારક રો !!
 સ્વદેશીને વિદેશીના, પ્રમુલ્ક મુધે કરો ધા હોમ,
 ચહે છે ચિન ચંદુ તે, મુખારક હો !! મુખારક રો !! ”

શ્રી ધન્વંતરી માસિકને ૧૫ લોકોપયોગી બતાવવા માટે તેને ‘ દેવનાગરી ’ એટલે જાળબોધ ધીરિમાં છાપવું જોઈએ—એવા ભાવાર્થની જે અગત્યની સચના મેહરબાન રાં સાં દારકાનાય વિ. ગુપ્તે સાહેબ બી. એ. એલ. બી. એમણે કરેલી, તેને અનુમોદન કે ટેકો આપતાં એવાં પત્રો હજુ અમને મે. રા. સા. યશવંતરાવ નારાયણ ભંડારકર બી. એ. એલ. એલ. બી. અને બીજા માત્ર ચોરસ ગૃહસ્થો તરફથી મળ્યાં છે. ત્યારે તેની વિરુદ્ધના અભિપ્રાયો વધારે જણાય છે. જે કે એ વાત ખરી છે કે વિદ્વાનોના અભિપ્રાય આ બાબતમાં વધારે વજનદાર ગણાવા જોઈએ, તોપણ માસિકના નિર્વાહનો આધાર આહકોની સંખ્યા ઉપર રહેલો હોવાથી, આહકોની વધારે સંખ્યાનો અભિપ્રાય કંઈ તરફ છે, તેનો નક્કી નિર્ણય કરવા માટે, ઉક્ત ઉપયોગી સચનાને અમલમાં મૂકવાનું અમે હાલ હજુ થોડા વખત માટે મુલતવી રાખ્યું છે. પરંતુ ગયા વર્ષના હિસાબના અંકના છેલ્લા પુઠાપર છાપેલા પત્રમાં જે અગત્યની સચના કરવામાં આવી છે તે સંબંધિ અમારા સુર આહકોનો શો અભિપ્રાય છે, તે તેઓ જે આ માસિકના “તંત્રી” ને લખી મોકલશે, તો આભાર યશે.

- તોપણ આ માસથી નવીન ફરદાર કર્યો છે, જે તરફ વાંચકાનું લક્ષ ગયું હશેજ. અમારા ધણા મિત્રો એક અમે એવા દરાવ પર આવ્યા છીએ કે શ્રી ધન્વંતરી જેમાં દર મહિને ૪૦ પૃષ્ઠ રકત ઉપયોગી ગુજરાતી લેખોથીજ ભરી છાપવામાં આવે છે તે રિવાજ કાયમ રાખી, દર માસે એક ફરમો વધારે છાપવો, એટલે કે પ્રથમ વર્ષમાં શ્રી ધન્વંતરી જે ચાર ફરમા એટલે ૩૨ પૃષ્ઠનું હતું, તેનું કદ વધારીને ગમે વર્ષે અમે પાંચ ફરમા એટલે ૪૦ પાનાનું કર્યું હતું છતાં લવાજમમાં કોઈજ વધારો કર્યો નહોતો. આ વર્ષે વળી નફાની કંઈ પણ દરકાર કર્યા વિના, અને લવાજમમાં બિલકુલ વધારો કર્યા સિવાય માસિકનું કદ હજુ પણ વધારી અમારા સુર વાંચકોની સેવા બજાવવાનું સાહસ અમે ઉઠાવ્યું છે. એટલે કે હવેથી ધન્વંતરી માસિક અત્યુત્તમ બાહુજ ઉપયોગી લેખોથી ખીચી ખીચી લેખોમાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ એટલે છ ફરમાના વધારેલા કદથી પ્રસિદ્ધ થઈ વાંચકોનાં મન રંજન કરશે. આવડા મોટા કદનું, અને આવા ઉપયોગી લેખોવાળું, આટલી સોંધી કિંમતે મળતું બીજું એક પણ ગુજરાતી માસિક અમારી જાણમાં નથી. હવે આ જે ફરમો વધાર્યો તેમાંથી લગભગ અરધો ‘દ્વાર્મ’ એટલે ચાર પૃષ્ઠમાં ઉત્તમ ઇંગ્રેજી લેખો છાપવામાં આવશે. આ રિવાજ કોઈ નવીન નથી, કારણ ધણાં દૈનિક, અઠવારિક, અને માસિક પત્રોમાં પણ આજ ગોઠવણ

જેવામાં આવે છે. વળી આ પદ્ધતિને લીધે યુરોપ અમેરિકાના પ્રમિદ્ધ વિદ્વાન વર્ગે શ્રી-સ્મરણીય વિચારો મૂળ રૂપમાં શ્રી ધન્વતરીના વાચકોને વાંચવાનો સહજ લાભ અમારાથી વધારામાં વળી ગુજરાતી ભાષા મિલકેલ નહિ જાણનાર સંજ્ઞાને પશુ શ્રી આ ફરજ પોતાના પ્રસાદનો આસ્વાદ ચખાવી શકશે. હુંકામાં, અમને આશા છે કે આ સત્કર્મનું યોજનાને અમારા સુગ્ર આદરો વધાવી લેશે.

અમને

પરમ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ મતિને જે ઇંગ્રેજ ભાગ છપાશે છે, તેમાં બે લેખો સિ-
જેનાં નામ—“નવીન વર્ષારંભ કાળે મનમાં ઉઠતા વિચારો” અને “રમુછ હુઆઘાત
છે. આ બે લેખમાંથી પહેલો લેખ વધારે ઉપયોગી છે, માટે તે લેખના વિચારોનો ગમ્મદ
ઇંગ્રેજ ભાષા નહિ જાણનાર વાચકોને આપવાની અમને જરૂર જણાય છે. પરંતુ તે-
લેખનો પુરેપુરો તરજુમો અત્ર લખવાથી પુનરાક્રિત દોષ અમારા પર આવી પડવાનો
અમને ભય લાગે છે. તેથી ઉક્ત ઇંગ્રેજ લેખમાં દર્શાવેલા વિચારને ધણે અશે ગવ્યમે
આવે તેવા ચોરાક વિચાર અમે ગુજરાતી ભાષામાં નીચે ઉતારીએ છીએ:—

“આપણા સમાગમમાં આવતા મનુષ્યોપર સારી અસરનો પ્રકાશ પાડવો તે કાંઈ
પશુ ઓછું અગત્યનું નથી; કારણ કે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે સારી જગ્યામાં
અને મારા રથને રોપેલું નાનું બીજ પશુ, ઘણું સારું ફળ આપે છે; કેટલીકવાર
તો આપણે તે બીજ રોપ્યું હતું તે વાત આપણે વિસરી ગયા હોઈએ છીએ, છતાં આપણે
રોપેલા બીજને સારું ફળ મળ્યું છે, એ જાણવું કાંઈ ઓછું આનંદજનક અને મતોપકારક
નથી. અને ‘નાનું બીજ’ ઠહેવામાં આવ્યું છે, તેના આશય એવો છે કે બહારથી
દેખાતી નાની જાગતોમાંથી પશુ ઘણીવાર મોટું અને અન્યથા પમાડે તેવું
પરિણામ આવે છે.

કોઈ પશુ મોટું કે આગેવાની મર્યાદા કરવાને આપણે અશક્ત છીએ, એ વિચાર
આપણને નિરંતરાલી બતાવે છે, અને તેથી આપણને મોટા કાર્યમાં પશુ આપણે
ઉત્સાહથી ભાગ લઈ શકતા નથી. આપણા રહેલા કાર્ય કરવાની શક્તિ પ્રથમ
દર્શને આપણને એવી નજી અને તુચ્છ ભાસે છે કે, કાંઈ પશુ કામ નજ કરવું
એવું બહેતર છે, એવો વિચાર કરવાને આપણે દોરવાઈએ છીએ. આવો વિચાર
કરવો તે મોટામાં મોટી ભૂલ છે. જે આપણે જરા થાંત મનથી વિચારીશું તો આપ-
ણને લાગશે કે આપણે જીવનવ્યવહાર નાના નાના બતાવેલો બનેલો છે, અને કુદરતનો
એવો નિયમ છે કે જે મનુષ્ય નાની જાગતો વરાલારીથી અને અનન્ય નિષ્ઠાથી કરે છે,
તે મોટાં કાર્યને સારું ફળ વખતમાં લાપક અધિકારી બને છે પરિણામતો વિચાર કરવો
એ આપણું કામ નથી આપણે તો યથાશક્તિ યથામતિ શુભ કાર્યમાં બીજ વાવવાનું છે,
લાં આપણી જોખમદારીનો અંત આવે છે. જો આપણે સામાન્ય કાર્યો તરીકે ગણીએ
છીએ, તે કાર્યોમાં પશુ બીજનું બહું કરવાની સત્તા રહેલી છે, અને તેવાં કાર્યો બીજની
જાગીપર અસર કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, એ વાત એક દાણખર પશુ વિસરી જોઈએ નહિ.

યોગ્ય સમયે બોલાવેલા દવાના કે સલાહના એક સંદેશથી બીજ મનુષ્યને નિરાશાથી
જયતો શું તમે નથી જોયો? શું તેવા સંદેશથી તેનું આજીવન બદલાતું તમે નથી

આવું શબ્દનું માહાત્મ્ય તમારા સમજવામાં ન આવ્યું હોય તો આજથી
 ॥ આરંભ કરો. એક કવિ લખે છે કે:—

Words may often soothe and soften,
 Guild a joy or heal a pain:
 They are treasures yielding pleasures
 It is wicked to retain.

ચોંટ, શબ્દો ઘણીવાર મનુષ્યને દિવાસો આપે છે, અને શાંત કરે છે, આનંદને
 કે, દુઃખને દૂર કરે છે; શબ્દો એ આનંદ આપનારો ખજાનો છે, માટે તેવા શબ્દોને ભરી
 વિના એટલે કે ખીજના કલાણ સાફ તેનો ઉપયોગ ન કરવો, એ એક પ્રકારનું ધાતકીપણું
 ખાઉં, (યોગ્યતા જાણીને ન કરે તો). વખતસર નહિ બોલાયેલા યોગ્ય શબ્દને લીધે ઘણા
 રાખી જીવંતી નિષ્કળ ગયેલી જોવામાં આવે છે; આપણે જો બરાબર વિચાર કરીએ
 અનુભવે ખીજને અસર કરવાની આપણી શક્તિ છે એવો ખ્યાલ લાવીએ તો અનેક પુરુષોને
 ભુખમય સ્થિતિમાં આવી પડતાં બચાવી શકીએ, અને જેઓ દુઃખમાં પડેલા હોય તેના
 આપણા પ્રીતિ અને ક્યાણુ શબ્દોથી ઉદ્ધાર કરી શકીએ.

ખીજને સંહાય આપવામાં દરેક વખતે કેવળ રૂપીઆ, આના કે પાંચ અથવા તો
 લાગવગનીજ જરૂર પડતી નથી. ઘણાક પુરુષો ધનના અભાવથી નહિ પણ ખરા જીવનના
 પ્રેમના અભાવથી દુઃખી માલુમ પડે છે, આપણે ખીજના તરફ દિલસોજી રાખીએ છીએ,
 અથવા પ્રેમ ધરાવીએ છીએ, એ વિચારને લીધે ઘણા પુરુષો જેઓ જીવંતીથી કંટાળી
 ગયા હોય, જેઓ નિરાશ થયા હોય, અથવા ગુસ્સેવણીમાં કે શંકામાં ડુબી ગયા હોય,
 તેમને ઉરોજન મળશે, અને તમારી મદદ માગતા આવશે.

આ જીવંતી નભાવવાના, હાલના સમયમાં ગુર્જરાન મેળવવાના આ દારણ પુદ્ગમાં
 ઘણા આહોરો મનુષ્યો પશુ નિહાળે છે, અને નાસીપાસ બને છે. તેવામાંના એકને
 પણ ઉત્તેજનનો એક શબ્દ જોઈ તેની નિરાશાની સ્થિતિમાંથી બહાર લાવી શકાય, અને
 તે શબ્દને લીધે ફરીથી તે એકવાર પ્રયત્ન કરવાને દોરવાય તો આ ઉત્તેજનનો શબ્દ એ
 પણ એક પ્રકારની મદદ છે ” આવા પ્રકારની મદદ ગરીબ તેમજ તવંગર, ઉચ્ચ તથા
 નીચ, નાના તથા મોટા, સર્વ આપી શકવા સમર્થ છે. તો આવા મમતા, પ્રેમ અને ઉત્સાહ
 ના શબ્દ આપણા કુટુંબનાં, જોગખાણનાં, અને આપણા સંબંધમાં આવતાં સર્વ મનુષ્યો
 ને યોગ્ય રૂપમાં આપવાની કળુસાધ કરવી નહિ. આવો નિશ્ચય આ વર્ષિએ જો મનુષ્યો
 કરે, અને તે નિશ્ચય પ્રમાણે વર્તવાના આગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરે તો વર્ષને અતિ દેવતાઓ
 પણ સંતોષ પામે એટલો પરાપકાર અને પુન્ય દરેક જણ કરી શકે.

વળી આ માસિકને મધુર, રસિક, લોકપ્રિય અને ઉપયોગી કરવાને માટે જે જે
 મહાનુભાવ વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ અમને અમુલ્ય સંહાય અર્પા છે, તે સર્વનો આ સ્થળે અંતઃ
 કરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. કેટલાંક વિદ્વાન સ્ત્રી પુરુષોએ પોતાના જ્ઞાનનો
 લાભ લેખો વડે, ખીજ કેટલાંકોએ માસિકનો પ્રભવર્ગમાં ફેલાવો કરવાની સંહાય આપી,
 કેટલાંક ખીજ દિલચિતકોએ વખતો વખત ઉપયોગી સૂચનાઓ કરી, વળી અન્ય મિત્રોએ

વાણી, વર્તન અને પત્રોદ્ધારા અમને હિતસાહ અર્પી, તથા સમસ્ત વાચક—ગ્રાહક વર્ગે શ્રી-
ધન્વતરીનો મત્કાર કરી અમાગ ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે, તેનો ખદતો જે અમારાથી
વળવાનો મભવ હોય તો તે અમે યથાશક્તિ કરવાને તત્પર છીએ, પરંતુ જે આ દુરજ
અબ્જનવામા અમે નિષ્ફળ થઈએ, તોપણ સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા તો તેમના આ સંકર્ષનું
શુભફળ તેમને અવશ્ય આપશેજ પરંતુ ઉપર લખેલી સર્વ પ્રમારની મદદ કરતા અમને
અતિ વધારે ઉપયોગી, ખરા અત કરણીની, નિસ્વાર્થ, અને જાણની મદદ અમારા પરમ
પ્રિય સુદૃઢ સન્મિત શ્રીયુત્ પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર શર્મા તરફથી અમને મળી છે આ માસિ-
કના નિકાનું સદ્ગત તત્રી ઠે. મજાનાના મર્ણથી અમારા અત કરણને જે આધાત
લાગ્યો હતો, તેની લાગણી આત્મસન્ન વડે ઓછી કરી, માસિક ચાલુ રાખવાનો આગ્રહ
કરી, માસિક છપાવનાનું, દુક તપામવાનું, તથા લેખો અને કાગ્ગો લખવાનું, અને માસિ
કની વ્યવસ્થાનું બીજું પણ ટેકનું કાર્ય, કોઈ પણ પ્રકારના બદલાની આશા રાખ્યા વિના
ચલ્યું છે, એ વાત આ પ્રમગે પ્રસિદ્ધ કરી જાહેર રીતે તેમનો આભાર માનવાની અમે
અમારી એક અગત્યની દુરજ મમજીએ છીએ અતમા, અમને વિવિધ પ્રકારે મદદ આપનાર
સર્વ સદ્ગૃહસ્થો—જે બધાના નામ અત લખવાનું કામ અચકળ જેવું છે—ને પુન વિનતી
કે તેઓ અગાઉની ગાદક—અથવા અગાઉ કરતા પણ વધારે—મદદ અમને આપવાની
દૃષ્ટા કરી, અમારા જનમેવાના આ કાર્યમા સદાય આપી આભારી કરશો, તો જગત
નિયતા પરમદૃષ્ટા પરમાત્મા આપણી સર્વ ઉચ્ચા અભિનાયા પૂર્ણ કરશે

“પ્રદર્શન જોવા માટે મુંવાઈ પધારવું”

[લેખક રા રા ભગવાનલાલ હુગરથી.]

(મનહુર)

બાહોશ વાકરો ! અને બાહોશ છે પૈયોડે પૈયોડે
દેશનું આરોગ્ય જેને હાથ છે સુધારવું !
મુગાઇની અદર નિરોગી લાખો લોક થયા !
એ સકેન સુધા ! વૈવ ગંગેનું જલજીવું !
રોગ તણા ભોગ મળ્યા ! રોગીના સન્નેગ ફળ્યા !
કે મળ્યા રોગીના ભોગ એ રણુ વિચારવું !
તે માટે જરૂર એક વાર વૈવ ગંગેરાનું—
પ્રદર્શન જોવા માટે મુંવાઈ પધારવું !!! .. ૧.
સ્થલે સ્થલે પાઠિયાના પડે પડ જામ્યા હશે !
ધમ્મજા પડે તેમ તેમ અડેડુ ઉધારવું !
ગલીએ ગલીએ બધાં ટેકાણે ટેકાણે ઠપાં !
ઉધેલના ઉભગનું ટેકાણું ક્યા પાડવું ?
વગર ભયે બરાય પ્રદર્શન મોટું ખોટું—
ખરેખર ! ખચીત ન ચિત્તમા લગાડવું !

તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ઇક્ટરોનું—
 પ્રદર્શન જોવા માટે સુખ્યાઈ પધારવું!!! ... ૨.
 હીંકપીલ્સ । હીંકપીલ્સ । હીંકપીલ્સ । સુકપીલ્સ ।
 એવા ચીલ્સપતિઓનું દિદાર નિહાળવું ।
 ગોળીના બહાર જેઓ છાપામાં છોડે છે તેવા—
 ગોળીબાજો । તણું માત્ર જાતો જાત ભાગવું ।
 છાપા માહે ખજારો વાંચીને સચથી બનો છો,
 સંચથીપણાને શાને માટે ન પ્રગળવું ?
 તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ઇક્ટરોનું—
 પ્રદર્શન જોવા માટે સુખ્યાઈ પધારવું!!! ... ૩.
 એક ગોળી માહે જા્ય તાવ ગળન ગફાળ ।
 હફાળની વાત છે એ હૃદય ન ધારવું ।
 એક બાટલામાં વૃદ્ધ જુવાનીને ઘોડે ચડે ।
 કે ચડે છે મ્હોત ઘોડે । એ પથ્થુ વિચારવું ।
 નાડી તણી વાત તો અનાડી વૈધ હોય કરે ।
 વગર નાડીએ । કાયા પત્ર છે સ્માવવું ।
 તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ઇક્ટરોનું—
 પ્રદર્શન જોવા માટે સુખ્યાઈ પધારવું!!! ... ૪.
 વાગબટ । ડાગબટ । તણું કથુ કામ નથી ।
 નથી કુદરતી નિયમોનું નીમ પાગવું ।
 આધનાએ દવા દળી । આધનાએ શીશી ભરી ।
 આધનાએ આપી । આધને ગળે ઉતારવું ।
 છવે મરે તે જવાબદાર ખુદા એક ।
 અમારે તો આપખુદપણું છે ચલાવવું ।
 તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ઇક્ટરોનું—
 પ્રદર્શન જોવા માટે સુખ્યાઈ પધારવું!!! ... ૫.
 રનાનની જરૂર નહિ । ધ્યાનની જરૂર નહિ ।
 પ્રભાતમાં ઉઠી ઇસુ ઇક્ટરું બાજવું ।
 ધર્મ કર્મ વૃત તપ । જપ જપ જળી બેસ ।
 બાટલીનું પાણી । કાયા ટાટીમાં ગાળવું ।
 એજ કર્મ । એજ ધર્મ । એજ મર્મ । સુખ્યાઈમાં—
 પ્રસર્યો છે અમારે તે તમોને દેખાવું ।
 તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ઇક્ટરોનું—
 પ્રદર્શન જોવા માટે સુખ્યાઈ પધારવું!!! ... ૬.
 હવા । પાણી । માહે ઉઠી આગ્ય દરકાર નથી ।
 પથ્થુ ઇક્ટરોનું ખીસું સદૈવ સંભાળવું ।

ફાકી ફાકી જાવી । અને ઝાંઘણ । ફોંછલ પીધ-
[ઈ ઇ ઇ ઇ] જાવાં ।

કાયાનું કૌવત એમ કરીને લંબાવવું ।
પછી દેશના સુધારા વધારા કરીને છેલ્લી-
વારે શુભાવેલું સત્વ । તત્વ । ઘેર લાવવું ।
તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ડાક્ટરોનું—
પ્રદર્શન લેવા માટે સુખાઈ પધારવું !!! ... ૭.

ઉંટવૈઘોની બગાર માહે મેલવા જેવા એ ।
નથી એવું અમારે છે જરૂર જણાવવું ।
ખરબાદી થાય છે કે થાય છે આખાદી એજ ।
ખાદીને આખાદીતું છે ખાદલુ ખતાવવું ।
ડોળ તેનો જોલ્યો । તમો રોફ તેનો જોલ્યો ।
નથી ટાંઠિયા ધમડતા તમારી પેઠે ચાલવું ।
તે માટે જરૂર એકવાર વૈધ ડાક્ટરોનું—
પ્રદર્શન લેવા માટે સુખાઈ પધારવું !!! ... ૮.
જાળલગ્ન નહો થાય । બ્રહ્મચર્ય ન પળાય ।
તેનું સ્નાન સત્તક અમારે નથી પાળવું ।
અમારી દવાના તમો ડોઝ રોજ પીવાં કરો ।
ખોટા ખોજ કરી નથી શીર્ષ સંધુ ટાળવું ।
વાળવું છે ગયેલું ખમીર હિંદ પુત્રોતલું ।
તે માટે જરૂર આ પ્રદર્શન તો નિહાળવું ।
કયે લગવાન માટે કૃપા કરી એકવાર ।
ગાડીતું ખરચ થાય તોપણ પધારવું !!! ... ૯.
“ ગુજરાતી ”

ભય, શોક અને દુઃખના વિચારો શરીરના આરોગ્યપર
કેટલી વધી ત્રાસ અસર કરે છે ?

[લેખક નેચરોપેથિક ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ. એન. ડી.]

“ મન एव मनुष्याणां कारणं बंध मोक्षयोः ॥ ”

As a man thinketh, so he doth verily become

“ જે જેનું ચિંતન કરે, તે તે મય થઈ જાય. ”

ઉપર લખ્યાં છે તેવા ભાવાર્થનાં મહાન પુરોનોં હિતમ વચનો ન્યા ત્યા ઉચ્ચરાતાં
આપણે સાંભળીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ આપણે પોતે પણ તે વચનોમાં રહેલા
મહાન સત્ય ઉપર કેટલીકવાર લખાણ આપણ આપવા મડી જઈએ છીએ. હતાંએ

આવા ઉત્તમ વચનોનું ખરું રહસ્ય સમજી તે પ્રમાણે આચરણ કરનાર યોગકર્મ મનુષ્યો નગર પડે છે. ત્યારે ત્યારે આપણે ગામમાં, ખગરમાં, સ્ટેશન ઉપર, કે આગ-ગાડીમાં અથવા એવાંજ મનુષ્યોને એકલા ચવાના સ્થળે જાંધે છીએ, ત્યારે ત્યારે ખાસ એક વાત આપણું વધારેમાં વધારે ધ્યાન ખેંચે છે. અને તે એ છે કે જન સમાજમાંથી લગભગ એંશી કે નેવું ટકા મનુષ્યોનાં મુખપર અસંતોષ, વિકળતા, અને દિલગીરીની લાગણી છવાઇ રહેલી દેખાય છે. પૂર્ણ આનંદી ચહેરા તો ભાગ્યેજ આપણા જોવામાં આવે છે. માત્ર મનુષ્ય જાત સિવાય આખી સૃષ્ટિ આનંદમાં ડોલતી જણાય છે. સમજી ગણતી ઉત્તમ મનુષ્ય જાતી ત્યારે શા કારણથી આંટલી દુઃખી અને અસંતોષી રહેતી હશે? તેનું કારણ એ છે કે મનુષ્યોનો ઘણો મોટો ભાગ વર્તમાન કાળમાં જીવન ગાળવાને બદલે, બળીને ભસ્મીભૂત થઇ ગયેલાં અથવા કબરોમાં દર્શાવેલાં મુદ્દાઓ અને ભૂતકાળના દુઃખમય બનાવોને પોતાની કલ્પનાશક્તિવડે પુનર્જીવન આપી સ્મરણ પટ-રૂપી ભૂમિકાપર બજવાતાં કરણાગ્રનક નાટકો જોઇ વ્યર્થ આંસુ ખેરે છે. બાકીના લોકો વળી ભવિષ્યકાળની વાતોમાંજ ગુંથાયલા રહે છે. પોતાની પ્રિય માતા કે પિતાને અધારમાં દરથી આવતાં જોઇ જોમ મૂર્ખ બાળકો તેમને મોર કે ભૂત ધારી વ્યર્થ છળી મરે છે, તેમ આવાં અજ્ઞાન મનુષ્યો ભવિષ્યકાળ પોતાનું- છટ સંકેત અનુસાર શું શું હિત સંધાવાનું છે તે ન જાણતાં ઉદ્વેગ અથદ્વયથી દુઃખ અને વિપત્તિની જીદી કલ્પના કરી ચિંતામગ્ન રહેવામાંજ અમુક વર્તમાન સમય ગુમાવી દે છે. આવાં બન્ને પ્રકારનાં મનુષ્યો મનુષ્યજીવનનો ખરો હેતુ, અને ઇશ્વરનો અગાધ પ્રેમ સમજતાંજ નથી. જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં અતિ ઉત્તમ અને હર્ષભ મનુષ્ય દેહ આપી, તે સાથે અનેક શુભનાં સાધનો પુરાં પાડનાર ઇશ્વરનો અનેક વિધિએ અપાર ઉપકાર માની આનંદ મગ્ન રહેવાને બદલે, પોતાની બગડેલી કલ્પનાવડે ઓટાં દુઃખો કલ્પી લઇ, શોક અને નિરાશાના નિઃશ્વાસ નાંખ્યા કરવા એ શું મોટામાં મોટી કૃતદંતતા અને પાપ નથી? ભૂતકાળમાં જે વાત બની ગઈ તેમાં ફેરફારવાને જગતમાં કોઇ પણ સમર્થ નથી, તો પછી તેવી વાતો માટે દુઃખ અને શોકનું શું પ્રયોજન? તેજ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં-અરે, પ્રતઃકાળેજ-શું થશે તે ખુદ મહાત્માઓ પોતે પણ જાણતા નથી એમ આપણામાં કહેવત છે, તો પછી તેવા અનિશ્ચિત ભવિષ્યની વાતો દુઃખમયજ નિવડશે એમ મિથ્યા માની લેઇ તે માટે વર્તમાન કાળમાં શોક કરવા મંડી પડવું એ કેટલી મુર્ખતા? આવાં અજ્ઞાન મનુષ્યોને ઓધ આપવાની ખાતર મહાત્મા જીસસ ક્રીષ્ટને એક ક્ષણત નીચેના બાવાર્થ નાં વચનો ઉચ્ચાર્યાં હતાં. Look at the lilies of the valley! How beautiful they are! They neither spin nor sow, and yet, even St. Paul in his glory was not as grand as they. "તમે ખીજીમાં ઉગતાં પોયણાં અને કમળ તરફ નગર કરો! તે કેવાં મનોહર દેખાય છે! તેઓ કાંતતાં કે વાવતાં નથી, છતાં દિવ્ય પ્રમાવાજો તેજસ્વી સેન્ટ પૉલ પણ તેમના જેવો ભવ્ય દેખાતો નહોતો." સતત આનંદ, સંતોષ અને શ્રદ્ધા ગમે તેવી હવડી વ્યક્તિને કેવો ઉચ્ચ અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે, તે વાત ઉક્ત મહાત્માનાં વચન સ્પષ્ટરીતે બતાવી આપે છે. ભવિષ્ય માટેની સર્વ ચિંતાઓ છોડી દેઇ માત્ર વર્તમાનકાળની દરરોજની દરજે પ્રીતિપૂર્વક

ઉત્તમ રીતે બજાવવી એજ મનુષ્યનું સર્વોત્તમ હિત સાધનાર માર્ગ છે પશ્ચિમના એક નિદાન મહાત્માએ પણ કહ્યું છે કે—

“In every work and every prayer I do my best,
And in his hands, without a care, I leave the rest”

અર્થાત્ “ પ્રત્યેક કાર્ય અને પ્રત્યેક પ્રાર્થનામાં મહારાથી બનવું હું કંઈ છું, અને પછી લેશ માત્ર પણ ચિંતા વગર બાકીનું સર્વ હું પ્રજાના હાથમાં સોંપું છું ” આવી રીતે મારું વ્યાપક દિવિ મત્તા હમેશા માર્નું હિતજ સાધી રહી છે, એવી પૂર્ણ શ્રદ્ધા પૂર્વક જે મનુષ્ય જોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્ય આનંદથી બાળન્યે જાય છે, અને ચિંતાશી રાક્ષસીના પંજામાં લેશ પણ સપડતો નથી તેનું હમેશા બનુજ થયા કરે છે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે—

अनन्याश्चित्तयतो मा ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

અર્થાત્ “ અનન્ય ભક્તિ વડે જે જનો મહાર ચિત્ત કરે છે, અને મહને ભજે છે, તે સર્વદા મહારામાજ એક નિધાવાળા જનોને ધન આદિ સર્વ લાભ અને સુખ વ્યાપ્ત છે, એટલુજ નહિ પણ તેવા સર્વ લાભનું ક્ષેમ એટલે રક્ષણ કંઈ છું અને અતે મોક્ષ રૂપી ક્ષેમ પણ અરપું છું ” જે દયાળુ પ્રજા માણસના જન્મ પહેલાં તેની માતાના સ્તનમાં હાથ [ધાવણ] પેદા કરે છે તે ઇષ્ટ સત્તા શુ આપણને પાછળથી હ ખમા સડવા દેશે ? કદીજ નહિ અત્રદાને વચ ઇષ્ટ અયોગ્ય વિચાર વડે મનુષ્યો નમમા હ ખથી પ્રજા છે ઇશ્વરના અપૂર્વ પ્રેમ અને દયા વિશે એક હિંદી કવિએ કહ્યું છે કે—

॥ सवैया ॥

“ दात न ये तव दूय दियो जउ दूय दियो नैंहा अन्न न देंह ।

जो जलमें स्थलमें पशु पनिकी लेत मुधी सोही तोरी हु लैंह ॥

‘ काहेको सोच करे मन मूरत सोच किये कछु हाथ न अैंह ।

जानको देत अजानको देत जहानको देत सो तोमोही देंह ॥ ”

આ પ્રમાણે સત્ રીતે વિચાર કરતા હ ખ રોક અને ચિંતાના વિચારો નિર્મળ અને હાનિકારક કરે છે આપણી ગુજરાતી કહેવતમાં પણ કહ્યું છે કે “ ચિંતા ચિંતા સમાને રે ” મરણના પંજામાં સપાવવા મનુષ્યો જોજો અતિશય ભયને લીધે એમાન ચક્ર ગયા પછી તેમને અમ્માત બચારી લેવામાં આવેલા તેવા મનુષ્યોના કાળા ભંમર જેવા વાળ માત્ર એજ સગીમાં ભયને લીધે ધોળા પુણી જેવા ચક્ર ગયાના ઘટલાક મત્તા વાર દાખવાઓ પ્રતિદ્ છે તેજ પ્રમાણે હામીશોના હાથમાં ગાપાવના બાગડોને છાતા રાખવા માટે બહુજ બહોવચવાથી તેઓ મનુષ્ય પામ્માના દાખલા પણ જણાવના છે તેવીજ રીતે અતિશય ક્રોધાવેશમાં આવેલી કે અત્યંત શોમાતુર થયેલી માતાનું ધાવણ

ધાવનાર બાળકોને તાણ કે સખ્ત શળ આવનાના દાખલા તો ઘણીવાર સર્વ દેશમાં બને છે. “શ્રી મહાકાલ”ના વિદ્વાન વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત્તમ દોડાલાલ જીવનલાલ પંચ પોતાના એક પુસ્તકમાં આ વિષય ઉપર નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ચિંતાના, શોકના, ભયના, ક્રોધના, દ્વેષના, અમર્યાદ મોહના, વિગેરે વિવિધ વિકારોના વિચારો વડે સર્વ પ્રકારના રોગ ઉભા થાય છે. ચિંતા ચિંતા સમાન છે, એ લોકોમાં ચાલતું વાગમ કોણ નથી જાણતું? પરંતુ આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને રોગથી મુક્ત થોડાજ રહે છે. નિરંતર ચિંતા કરવાથી અસખ્ય મનુષ્યોને અંત પડતું નથી, તથા શરીરમાં લોહી ચતું નથી. શોક ઉત્પન્ન થતાં જઠર દુર્બળ પડી જાય છે. ભયથી શરીરની શક્તિ હણાઈ જાય છે. ક્રોધથી ઘણાના પ્રાણ છુટી ગયાનાં ઉદાહરણો બન્યાં છે. અને દ્વેષથી પણ શરીરની તેવીજ હાની થવાના દાખલા શોધનારને જરૂર એમ છે. આ વિકારોના વિચાર બ્યારે મગજમાં ચાલે છે, ત્યારે તત્કાળ લોહીમાં ફેરફાર થાય છે, વિચારના જ્ઞાનતંત્રોએ અને લોહી ફરવાની નસોને અત્યંત નિકટનો સંબંધ છે, અને તેથી કરીને વિકારવાળા વિચારો મગજમાં ચાલતાં તેની અસર તત્કાળ લોહી ઉપર થાય છે. અને તેથી લોહી બગડી વિષમય થાય છે. આ કષ્ટના અથવા તક નથી, પણ હાલના શરીરશાસ્ત્રથી સિદ્ધ થયેલી વાર્તા છે. અમેરિકાના વૉશિંગ્ટન શહેરની ટ્રિબ્યુસોનીયન ઈન્સ્ટિટ્યુટ ને આજે દુનિયામાં વિદ્યા સંબંધિ સંસ્થાઓમાં (Scientific Institution) એક સર્વોત્તમ સંસ્થા ગણાય છે તેની પ્રયોગશાળામાં વિદ્યા સંબંધિ શોધોમાં અમગણ્ય ગણાતા પ્રેક્ષક ગ્રેસે આ સંબંધમાં અનેક પ્રયોગો કરીને સિદ્ધ કર્યું છે કે ક્રોધથી, દ્વેષથી, અને એવાજ ખીજ વિકારોથી શરીરમાં હાનિકારક વિષ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાંનાં કેટલાંક તો અત્યંત ઝેરી હોય છે. વળી તેમને જાણ્યું છે કે શુભ વિચારો તથા આનંદના વિચારોથી શરીર પુષ્ટ તથા બળવાન થાય એવાં રાસાયણિક દ્રવ્યો શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ કહે છે કે Bad & unpleasant feelings create harmful chemical products in the body which are physically injurious. Good, pleasant, benevolent feelings create beneficial chemical products which are physically healthful. These products may be detected by chemical analysis in the perspiration & secretions of the individual. More than forty of the good, and as many of the bad, have been detected. Suppose half a dozen men in a room. One feels depressed, another remorseful, another ill-tempered, another jealous, another cheerful, another benevolent. Samples of their perspiration are placed in the hands of the psycho-physicist. Under his examination they reveal all these emotional conditions distinctly & unmistakably. અર્થ:— “નહાર અને દુષ્પત્તા વિચારો શરીરમાં હાનિકારક રાસાયણિક દ્રવ્યો ઉત્પન્ન કરે છે, જે શરીરને નુકશાન કરનાર હોય છે. સારા, સુખના, અને પરોપકારના વિચારો લાભકારક રાસાયણિક દ્રવ્યો ઉત્પન્ન કરે છે, જે શરીરનું આરોગ્ય વધારનાર હોય છે. આ દ્રવ્યો રાસાયણિક

બધા, શોક અને દુઃખના વિચારો શરીરના આરોગ્યપર કેટલી બધી ખરાબ અસર કરે છે ? ૧૫

પૃથક્કરણથી મનુષ્યના પરસેવામાં અને મળમાં જણાઇ આવે છે. ચાળીશ કરતાં વધારે સારા વિચારવાળા માણસોના તથા તેટલાજ નહારા વિચારવાળા માણસોના શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલાં આ દ્રવ્યો જોવામાં આવ્યાં છે. ખારો કે એક આરડામાં ૭ માણસ છે. તેમાંના એકને ઉઘાસી જણાય છે, બીજાને પશ્ચાત્તાપ કરે છે, ત્રીજાને ક્રોધમાં છે, ચોથો દ્રેષ કરે છે, પાંચમો આનંદી છે, અને છઠ્ઠો પરાપકારી છે. આ શોધોના પરસેવો જૂદો જૂદો, મનોવૃત્તિઓની ચિકિત્સા કરનારને આપવામાં આવે છે, અને તે ચિકિત્સા કરનારને આ સર્વ મનોવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ અને નિર્ભ્રાંતપણે આ પરસેવા ઉપરથી જણાઇ આવે છે.”

અયોગ્ય વિચારથી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પેદા થતાં જેવા શરીરમાં અનેક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કરે છે. અચાન ડોક્ટરો અને વૈદો દરદીઓને જેવી દવાઓના રગડા પીવા કે ખાવા આપતા પડેલાં, રોગના આ ખરા કારણને નાશુદ્ધ કરવા તરફ લક્ષ આપે તો દુનિયાનું કેટલું બધું હિત તેઓ કરી શકે ? ત્યાં સુધી અયોગ્ય વિચારો મનમાં ધર ધાલી રહેશે ત્યાં સુધી ગમે તેવી દવાઓના ભેરવાદ ધુંટણ લોકો ગળ્યા કરશે તોપણ વ્યાધિઓ મુળ-માંથી નાશ પામનાર નથી એટલુંજ નહિ પણ અયોગ્ય વિચારોથી શરીરમાં ઉત્પન્ન થતાં વિવિધ દ્રવ્યોમાં ડોક્ટરો અને વૈદોની દવાઓ ઉમેરો કરી દરદીનું શરીર વધારે ખરાબ કરશે. આ કારણથીજ સી. રોહ્ટન નામનો એક પ્રાચીન વિદ્વાન લખે છે કે *The doctors have been trying all kinds of experiments and every once in a while, they discover a cure, but it does not cure Why ? Because all disease is in the mind, and as long as this adversary is in the mind it will hold forth in the body. This is true of all other so-called moral & physical diseases.* અર્થ:— “ ડોક્ટરો અનેક જાતના પ્રયોગો અજમાવ્યા કરે છે, અને પ્રત્યેક પ્રસંગે તેઓએ કાઢ ઉપાય શોધી કઢાડે છે, એમ તેઓ જાહેર કરે છે, પણ તેવા ઉપાયથી રોગ મટતો નથી. શાથી ? કારણ રોગ માત્ર મનમાં રહ્યા છે; શરીરમાં સુધી મનમાં તે થતુ રહેશે ત્યાં સુધી શરીરમાં તે જણાયા કરશે. નીતિ સંબંધિ અને શરીર સંબંધિ બીજા કહેવાતા સઘળા રોગોનું કારણ પણ આજ છે.” તેજ પ્રમાણે અમેરિકાનો પ્રખ્યાત સુલેખક અને તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષ થોરો ડીનીઝ થોરુ (Thoreau) પણ કહે છે કે *Matter is not independent of Spirit. An attempt to cure the diseases of a man by addressing his body is quackery. There is need of a physician who should minister to both soul & body at once, that is, minister to man જોના બાવાર્થ એવો છે કે “ જેમાંથી સર્વ દ્રવ્ય નર પદાર્થો બન્યા છે તે પ્રકૃતિદ્રવ્ય, પુરુષ અથવા આત્માથી સ્વતંત્ર નથી. એક દરદીના વ્યાધિ મટાડવા માટે માત્ર તેના શરીર ઉપરજ ધ્યાન આપી ઉપચાર કરવા એ ઉઠવું છે. આખા મનુષ્યની, (અર્થાત શરીર ને માત્ર મનુષ્યનો આશ્રયો ભાગજ છે તેટલાનીજ નહિ પણ) શરીર અને મન એ બન્નેની સ્થિતિ એકી વખતે ધ્યાનમાં લઈ તે પ્રમાણે ઉપચાર કરનાર વૈદ અને ડોક્ટરોનીજ જરૂર છે.” મનમાં સારા નરસા વિચારોની*

શરીરપર બલી કે પુરી અસર અવશ્ય થાય છે એ વાત આપણાં પૂર્વનાં રૂપિ-મુનિઓ સારી રીતે સમજતા હતા એ વાત તેમના લખેલાં અનેક ગ્રંથો પરથી સાબિત થાય છે. આપણા દેશની જ નહિ પણ બીજા સર્વ દેશની સુધરેલી પ્રજાએ આ વાત સ્વિકારતી હતી. દૃષ્ટાંત તરીકે અરબસ્તાનના લોકોમાં પ્રચલિત એક બોધદાયક દુકંદંતકથા અત્ર આપવી જરૂરની ધાર છું:—

એક દિવસ કોઇ એક ફકીર કુદરે શહેર તરફ જતો હતો તે વખતે તેને “મરકીબાઇ” સોમી મળી. પેલા ફકીરે તેને પુછ્યું કે “તું ક્યાં જાય છે ?” ત્યારે મરકીબાઇએ જવાબ આપ્યો કે હું કુદરે શહેરમાં ત્રણ હજાર માણસોના જીવ લેવા જઈ છું.” ક્રેટલાક વખત પછી પેલા ફકીર તેજ જગ્યાએ યજ્ઞને પાંચે જતો હતો તેવામાં પેલાં મરકીબાઇ શરીરથી તેને મળ્યાં, ત્યારે તેણે તેને પુછ્યું કે “તે દિવસે તું મને મળી ત્યારે તો તહે એમ કહ્યું હતું કે, હું માત્ર ત્રણ હજાર માણસોના જીવ લેવા જઈ છું, અને પછી તે ત્રણ ને બદલે ત્રીસ હજાર માણસોના પ્રાણ કેમ લીધા ? જુદું બોલતાં તને શરમ નથી આવતી ?” આના જવાબમાં મરકીબાઇ બોલ્યાં કે “હું જુદું બિલકુલ બોલી નથી. રહારાં વચ્ચેનું પ્રમાણે મહેતો માત્ર ત્રણ હજાર લોકોના જ જીવ લીધા છે, બાકીના સંતાવીસ હજાર માણસો તો રાગ થવાના બોટા બપથી ફફડીને મરણ પામ્યાં, તેમાં તેમનો પોતાનો જ દોષ છે !” આમ કહી તે ચાલી ગઈ.

મનુષ્યના મન પર ધાસ્તી અથવા બધા દેવી મોટી અને સમ્પત્તિ અસર કરે છે, તે સાબિત કરનાર એક ખરો બનાવ થોડાં વર્ષ ઉપર ઑસ્ટ્રેલીયા દેશના રાજનગર વિએના શહેરમાં બન્યો હતો. તે શહેરના એક ઘણા વિદ્વાન અને હુશીયાર ડૉક્ટરે સરકાર પાસેથી ફોરેસ્ટની સહ પામેલા એક ગુન્હેગારને તેના પર વેદકના અખતરા કરવાને માટે માંગી લીધો. પછી તે ગુન્હેગારને પોતાની હૉસ્પિટલમાં લઈ જઈને ડૉક્ટરે તેને કહ્યું કે જે તું આજની રાત એક બિજુલ દુઃસ્વપ્ને કે જેની ઉપર ચાર કલાક આગમંથ એક આદમી કોલેરાના રોગથી મરણ પામ્યો હતો, તો તારો ગુન્હો માફ કરાવી આપવાને હું બંધાયો છું. પેલા કેદીએ તે વાત કમુલ કરી અને પેલા બિજાના પર તે સુતો. પરંતુ તેની સુતા પછી ત્રણ કલાક પણ નહિ યથા હોય એટલામાં તો પેલા કેદીના ઉપર કોઈ વ્યાધિએ સમ્પત્તિ હુમલો કર્યો. તેને અસંખ્ય ઝાડ અને ઉલટીઓ થવા લાગી, અને હાથ પગના સ્નાયુઓમાં ગોટલા બાઝી તિવં વેદના સર યજ્ઞ. અંતે આવી બપંકર હાલતમાંથી તેને બચાવવા માટે શહેરના તમામ હુશીયાર હકીમ અને ડૉક્ટરોની એક કમીટી પેલ દરદીની સારવાર માટે બોલાવવામાં આવી અને શારીરિક તેમજ માનસિક અનેક ઉપચાર કર્યા પછી તે માણસ જીવી શક્યો. આ કદાવર અને બહુ બળવાન ગુન્હેગારનું શરીર માત્ર એક જ રાત્રિમાં છેક જ નિર્બળ બની ગયેલું એક સર્વને આશ્ચર્ય લાગ્યું. પરંતુ તે કરતાં પણ ઘણી જ વધારે તાજુબી સર્વને ત્યારે લાગી, કે જ્યારે પેલા પ્રખ્યાત ડૉક્ટરે સર્વને ખાતી પુરોવા સાથે નિશ્ચયપૂર્વક જણાવ્યું કે જે બિજાના પર સુઈને આ ગુન્હેગાર કોલેરાના બપંકર પંજામાં સપડાયો હતો તે બિજાનું તદ્દન સાદુ અને નિરોગી હતું, અને તેના પં પૂર્વે કોઈ પણ દરદી કદી પણ સુતો નહોતો. “કોલેરાથી મરણ પામેલા દરદીના બિજાના

બય શોક અને દુઃખના વિચારો શરીરના આરોગ્યપર કેટલી બધી ખરાબ અમર કરે છે ? ૧૭

પર હું સુતો છું ” એવા ભયના વિચારમાજ તેનું મન લાખો વખત ગુથાયલું રહેવાથી, પરિણામે તેના શરીરમા કોષેશના સખ્ત ચિન્હો એક પછી એક જણાવા લાગ્યા, અને વિદ્વાન કુશળ હકીમો અને ડૉક્ટરોની યોગ્ય મદદ ન મળી હોત તો તે થોડાજ વખતમા મરણ પામત

ઉપર જણાવ્યા તેવા બનાવો અને પ્રયોગો ઘણે સ્થળે વારંવાર બને છે, એ વાત શારીર શાસ્ત્ર આરો માનમશાસ્ત્રના અભ્યાસક્રોથી અજાણી નથી પરંતુરણુ વિદ્યો અર્ચનાર પત્રોમા પણ આ વિષયપર કોઇ કોઇ લેખો પ્રસિદ્ધ થાય છે દાખલા તરિ મુગર્ષ મમાનારના તા ૮-૫-૧૯૦૮ ના અકમા એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો જેમા આર નીચે પ્રમાણે છે —

દુઃખ દરદીની બાગતમા માણુમના મગજની રિયતિ તેના ઉપર કેવી અસર કરે છે તે અસાર સુધી અજાણ્યુ તો નથી રહેલું, તોપણ તે બાગતમા દિન પર દિન જાણુવા જોગ ખુરામા થતાજ બપ છે દરદીને ગમે તેવી બધ બેસતી દવા આપવા છતાં પણ જે તેના મગજમા એવો વિચાર આગ્યો કે તેને આપવામા આવેલી દવાથી પોતાને ફેર પડવાનો નથી, અથવા જે પૈદ કે ડૉક્ટરની તે દવા કરે છે તેની દવા સાથે તદને ‘હેલ્થુ’ નથી, અથવા તેની દવા પોતાને ‘રહેતી નથી,’ તો પછી તે દરદીને તેવી દવાથી ઘણા વખત સુધી કંઈજ લાભ જણાતો નથી, એ વાતના ઘણા દાખના સર્વકોષના અનુભવમા આવે છે એથી ઉનગી રીતે, દવા તરિકેના કંઈ પણ શુણુ વગરની ગણાતી રાખોડી કે ખડીની અપગીને પ્રાપ્ત અમુક્ય માત્રા તરિકે આપવામા આવે છે, અને જે તે આપનારપર દરદીની પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને આસ્થા હોય છે તો તેની નજીની ચીજથી તેનો રોગ મગી ગાય છે આવા પરિણામ આવવાતું કારણુ દરદીનો પોતાનોજ અચુક પ્રકારનો વિચાર કે ખ્યાલજ દોય છે આની જાતના અનુકુલ પ્રતિકુલ વિચારો કાનો દરદી પોતેજ પોતાના મગજમા ઉપજાવી દહાડે છે, અથવા તો તેના સમા સબધિઓ તેના મનમા એમ ઠસાવી દે છે કે અમુક પૈદ કે ડૉક્ટરની દવા સારી અને અચુકની ખોટી ગમે તેવો દુશીઆર વેદ કે ડૉક્ટર દોષ પગતુ દુર્ભાગ્યે ગામના યોગીના મનમા જે એવો વિચાર જવા પામે છે કે આ પૈદ કે ડૉક્ટરનો ‘હાથ સારો નથી’ અથવા તેને અને દરદીઓને “ હેલ્થુ નથી ” તો પછી તેના ગમે તેવી મોઢી અને અકરાર દવાથી પણ દરદીઓને કંઈજ લાભ જણાતો નથી મનના વિચારની અમર આટરેથીજ અટકતી નથી, પણ અમુક જાતના રોગ નિયે જાયથી વિચાર લાખો વખત કરવામા આવે છે, તો મૂળ જે રોગ માણુસના શરીરમા લેશ માત્ર પણ ન હોય તે વ્યાધિ તેનામા દેખાવા લાગે છે આવુ નહાર પરિણામ હાલની મરદી અને કોષેશના સબધમા જનનું જેવામા આવે છે ‘મને પ્લેગનો અથવા કોષેશનો ચેપ લાગ્યો છે’ એવો દદ વહેમ બરાઈ જવાથી ઘણાઓના તે રોગથી ફોગટ પ્રાણુ ગયા છે આ સબધમા ઇંગ્લેન્ડની એક મોટી હોસ્પિટલના વડાએ કરી જોયેલા પ્રયોગોનું બયાન તે પોતે નીચે પ્રમાણે આવે છે —

સાદા ચોખ્ખા પાણીમા જરા રંગ નાખીને ચકિતની દવા તરીકે તે પ્રવાહી મ્હે એકસો દરદીઓને એકી વેળાએ તે પાણુ તે પીધા પછી સંધ્યા દરદીઓ ખુશ મિજાજમા આવેલા જણાવા લાગ્યા આ પ્રમાણે પોડીવાર આલવા દીધા પછી મે ગભરાયેલો ચોરે-દોડતા જમને તે દરદીઓને જણાવ્યું કે તમને બધાઓને જૂલમા ચકિતની દવાને બદલે

ઉત્તરીની દવા અપાઇ ગઇ છે, માટે તમને ઉલટીઓ થવા લાગે તોપણ ગમરાશો નહિ. આ વાત થયા પછી ધીરે ધીરે એક પછી એક દરદીને જીવંડહોળાવા લાગ્યો, પેટમાં અમળાવા લાગ્યું અને ઉમકા આવવા લાગ્યા. થોડીવારમાં તો કેટલાકને સખત ઉલટીઓ [Vomit] થવા લાગી. એમ કરતાં તે તખીબ જણાવે છે કે સો માંથી એશી જણે ઉલટી કરી, અને બાકીના વીસ જણ પછી એએન બની બિહાનાપર પડી રહ્યા.

ધણા માણસોએ જમતાં માખી ગળા હોતી નથી, પણ જમવામાં માખી આવી ગઇ છે, એવી જો તેઓને ભ્રાંતિ પડે છે, અને તે પ્રમાણે જો તેઓ દંડપણે માને છે તો થોડીવારમાં તેમને ઉલટી થયા વિના રહેતી નથી. આવો અનેક મનુષ્યોને અનેક પ્રસંગે અનુભવ થયો છે.

મન જે વાત દંડપણે માને છે તેની શરીરપર કેટલી બધી અસર થાય છે તેનો માત્ર એક વધુ દાખલો ખાસ જણાવવા જેવો હોવાથી અગ્ર લખ્યા વિના ચાલતું નથી. હું તે ખરો અનેસો બનાવ શ્રીયુત છોટાલાલ જીવનલાલના શબ્દોમાંજ અગ્ર વર્ણવીશ. તેઓ કહે છે કે:-

“દંડપણે માનવાથી મૃત્યુ થાય છે કે કેમ, એ જોવા વિલાયતના ચાર પાંચ ડોક્ટરોએ એક પ્રસંગે સરકારની પરવાનગી મેળવીને એક જન્મ દીપવાળા કેદી ઉપર નીચેના પ્રયોગ કરી જોયો. તેમણે તે કેદીને પોતાની પ્રયોગશાળામાં આણ્યો. કેદીને જણાવ્યું કે તારા હાથની ધોરી નસ કાપી તેમાંથી લોહી કાઢવાનું છે, અને મરણ થતાં સુધી નાડીની ગતિ, સમયે સમયે કેવી થતી જાય છે, તેનો પ્રયોગ કરવાનો છે. આ વિગેરે કહી તેમણે પોતાનાં વાઢકુપ કરવાનાં હથિયાર કાઢ્યાં. રોગીની આંખે પાટા બાંધી તેને એક ખાટલામાં સુવાડ્યો. તેની આજુએ રોગીના શરીરમાંથી વહેતા લોહીને પડવા માટે એક વાસણ મૂક્યું. આ વિના વાઢકુપ કરતા માટે જે જે તૈયારીઓ કરવામાં આવે છે તે સઘળા તેઓએ કેદીના દેખતાં કરી. પછી કેદીની ધોરી નસ કાપતા હોય તેમ તેઓએ તેના હાથપર શાસ્ત્ર મૂક્યું, પણ ખરી રીતે ધોરી નસ કાપીને બહારે તેઓએ બીજા જગાએજ સહજ રચકો મૂક્યો, પણ ધોરી નસજ કાપી છે અને તે કેદીને ભાન થાય એવો ડોળ કર્યો. તેઓએ લોહીની ગરમી જોઈને ગરમ પાણી ને બીજા ગરમમાં તૈયાર રાખ્યું હતું, તે મુપ્ત્યુપણે આણ્યું, અને કાચની નળાઓની મદદ વડે કેદીની ધોરી નસ આગળથી તેનો પ્રવાહ નીચેના પાત્રમાં એવી રીતે વહેવડાવવા માંડ્યો કે કેદીને એમજ ભાન થયું કે મ્હારી ધોરી નસમાંથી લોહીની ધારા પડે છે. નીચેના વાસણમાં આ પાણી પડવાથી, લોહી પડવાથી પાત્રમાં જેવો અવાજ થાય તેવો અવાજ થતો. માંહોમાંહી કાકડો “આટલું લોહી વહી ગયું, આટલું બીજું વહેશે, એટલે કેદી મૃત્યુ થશે, આટલું વહી ગયા પછી હૃદયના ધમકારો ઓછા થઇ જશે, હવે કેદીના મુખ ઉપરની રનારા ઓછી થઇ, હવે લોહી આટલું વધુ,” એવી એવી વાતો અત્યંત ગંભીરતાથી કહ્યો કરતા. એક ડોક્ટર કેદીની બીજા હાથની નાડીના ઉપર હાથ રાખી તેના ધમકાર ગણ્યા કરતો હતો. બીજે તેના હૃદયપર હાથ રાખી તેની ગતિ માપતો હતો. વળી માંહોમાંહે ધીરા અવાજમાં કેદીને કોઇપણ જાતનો સંસપ ન રહે, એવી વાતો કહ્યો કરતા હતા. પરિણામ એ આવ્યો કે કેદીએ દંડપણે માન્યું કે મારી ધોરી નસ કાપી છે, તેમાંથી પ્રુકગ લોહી વહે છે, અને હવે અદ્ય સમયમાં મ્હાફ મૃત્યુ થશે. ખરૂં જોતાં કેદીની ધોરી નસમાંથી લોહીનું એક રીપું સરખું પણ પડ્યું

નહોતું, પણ રાગીએ દૃઢપણે પુષ્કળ લોહી વહે છે, એમ માન્યું હતું, અને તેથી છેવટે ખુરખઈ લોહી વહેનાર માણસની નાડી નેમ પુષ્કળ લોહી વહેવાથી મદ પડી જાય, તેમ આ કેદીની નાડી ધીમી પડી ગઈ, હૃદયનો વેગ ઓછો થતો ગયો, અને છેવટે તે એક પણ લોહીનું ટીપુ શરીરમાંથી વહા વિના મરણ પામ્યો.

પ્રિય વાચનાર! આવા આવા અનેક ઉદાહરણો તમને પોતાને પણ, જે તમે ખારી-કાથી અવલોકન કર્યું હશે, તો મનના શરીર ઉપર ચાલતા સામર્થ્ય વિશે અનુભવમાં આંખમાં હશે તમે પોતે પણ આજે તમારું શરીર જે સ્થિતિમાં જુઓ છે, તે સ્થિતિ નમાગ મનના વિચાર વડેજ પ્રાપ્ત કરી છે

(અપૂર્ણ)

એકજ વિઘાનામાં મેગા સુવાથી થતી હાની.

(લેખક ને ડૉ મહાદેવપ્રસાદ ઇ એમ ઇ.)

આ વિષય ઉપર લખવાનીજ જરૂર પડે છે એ એક દિવસગીરીની વાત છે, પરંતુ અજ્ઞાનને લીધે અયોગ્ય રૂઢિઓ અને કુટેવોના ભોગ થઈ પડતા મનુષ્યોને બધની ચેતવણી આપવાની જરૂર પણ અમે બરાબર મમણે છીએ જેમ બીજાઓને તુકશાન થાય તેવું કામ કર્યું તે એક પાપ છે, તેમ પ્રમાણે અજ્ઞાનથી આડે મારે આપનાર મનુષ્યને તેની ભૂલ અને તેમા ગટેયો ભય બતાવી આપવામાં પ્રમાદ મેવવો, એ પણ એક મોટું પાપ છે. એકમ પહેલેવેટ્ટીએ પણ કહ્યું છે કે Inaction in a deed of mercy is an action in a deadly sin. આ કારણને લીધે, અમે જોડી મમ્યતા (Mock-modesty) ને વશ થઈ આ બાબત ઉપર મુગા ગહેવાને બદલે, લોકોને ખરી વાતથી જાણીતા કરવાની જરૂર અને જગ સ્વિકારી છે.

નિર્નાહિત સ્ત્રી પુરુષો વચ્ચે શરૂઆતમાં પૂર્ણ પ્રેમ એક બીજા તરફ દેખાય છે પરંતુ યોગ્ય વર્તણૂક તે ઘણે અંશે ઓછો થઈ ગયેલા કેમ જણાય છે ? જગ પૂર્વ વર વધુ બંને સ્વરૂપનાં, નપગ અવલોકનાણા, સુવાળી પ્રકૃષ્ઠ મુખનાળા, તેજસ્વી આંખો અને પુષ્ટ શરીરનાળા હોય છે, પરંતુ લગ્ન પછી જે માથી એક જણ દિવસે દિવસે ક્ષીણ, નિસ્તેજ, અને નિર્બળ થતું જતું કેમ જણાય છે ? આનદી અને હસમુખો સ્વભાવ બદલાઈ જઈને વર કે વધુમાંથી એક જણ સીડીયા સ્વભાવનું કેમ બની જાય છે ? એક બીજા વચ્ચે અપ્રીતિ કેમ ઘણીવાર જોવામાં આવે છે ? પતિ પતિ વચ્ચેના પ્રેમની અપૂર્વ વેલી વખવા, ખીવવા, અને શકવાને બદલે દિન પર દિન શા કારણથી સુકાઈ જતી અને નાત પામતી ઘણે સ્થળે જોવામાં આવે છે ? આ પ્રશ્નોના જવાબમાં અચીત એક કરતાં વધારે ખરાં કારણો ગણ્યાની શકાય, જેવા કે, અમર્યાદ વિષયસેવન, ગૃહ સંસારનો ઓળો, અનેક પ્રકારના બ્યાધિઓ, પસ્પરના દુર્ગુણો, ખામીઓ અને દોષોનો દર મનનો અનુભવ વિગેરે વિગેરે આ કારણો સમગ્ર લોભ યોગ્ય ઘણા મમને છેજ પરંતુ આ હાનિકર કારણોમાંથી ઘણાકને પેદા કરનાર, અને લોકોની મનજમાંથી બચી જવા પામેલું

ઉલટીની દવા અપાઇ ગઇ છે, માટે તમને ઉલટીઓ થવા લાગે તોપણ ગમરાશો નહિ. અવાત થયા પછી ધીરે ધીરે એક પછી એક દરદીનો જીવ હોળાળાવા લાગ્યો, પેટમાં અમળાવા લાગ્યું અને ઉબકા આવવા લાગ્યા. થોડીવારમાં તો કેટલાકને સખત ઉલટીઓ [Vomiting] થવા લાગી. એસ કંરતાં તે તખીબ જણાવે છે કે સો માંથી એશી. જણે ઉલટી કરી અને બાકીના વીસ જણ પણ બેચેન બની બિછાનાપર પડી રહ્યા.

ઘણા માણસોએ જમતાં માખી ગળી હોતી નથી, પણ જમવામાં માખી આવી ગઇ છે, એવી જો તેઓને બ્રાંતિ પડે છે, અને તે પ્રમાણે જો તેઓ દંડપણે માને છે તો થોડીવારમાં તેમને ઉલટી થવા વિના રહેતી નથી. આવો અનેક મનુષ્યોને અનેક પ્રસંગે અનુભવ થયો છે.

મન જે વાત દંડપણે માને છે તેની શરીરપર કેટલી બધી અસર થાય છે તેનો માન એક વધુ દાખલો ખાસ જાણવા જેવો હોવાથી અગ્ર લખ્યા વિના ચાલતું નથી. હું તે ખરે અનેસો બનાવ શ્રીયુત છોડાલાલ જીવનલાલના શબ્દોમાંજ અગ્ર વર્ણવીશ. તેઓ કહે છે કે:-

“દંડપણે માનવાથી મૃત્યુ થાય છે કે કેમ, એ જોવા વિલાયતના ચાર પાંચ ડૉક્ટરોએ એક પ્રસંગે સરકારની પરવાનગી મેળવીને એક જન્મ ટીપવાળા કેદી ઉપર નીચેના પ્રયોગ કરી જોયો. તેમણે તે કેદીને પોતાની પ્રયોગશાળામાં આણ્યો. કેદીને જણાવ્યું કે તારા હાથની ધોરી નસ કાપી તેમાંથી લોહી કાઢવાનું છે, અને મરણુ યતાં સુધી નાડીની ગતિ, સ્પર્શ સ્પર્શ કેવી થતી જાય છે, તેનો પ્રયેશ કરવાનો છે. આ વિગેરે કહી તેમણે પોતાનાં વાઢકુપ કરવાનાં હથિયાર કાઢ્યાં. રોગીની આંખે પાટા બાંધી તેને એક ખાટલામાં સુવાડ્યો. તેની બાજુએ રોગીના શરીરમાંથી વહેતા લોહીને પડવા માટે એક વાસણ મૂક્યું. આ વિના વાઢકુપ કરતા માટે જે જે તૈયારીઓ કરવામાં આવે છે તે સઘળી તેઓએ કેદીનાં દંખતાં કરી. પછી કેદીની ધોરી નસ કાપતા હોય તેમ તેઓએ તેના હાથપર શસ્ત્ર મૂક્યું, પણ ખરી રીતે ધોરી નસ કાપી મૃત્યુને બદલે તેઓએ બીજી જગ્યાએજ સહજ ટચકો મૂક્યો, પણ ધોરી નસજ કાપી છે, અને તે કેદીને બાન થાય એવો હોજ કયો. તેઓએ લોહીના ગરમી નોટલા ગરમ પાણી ને બીજા જોરડામાં તૈયાર રાખ્યું હતું, તે યુપયુગપણે આણ્યું, અને કાચની નળાઓની મદદ વડે કેદીની ધોરી નસ આગળથી તેનો પ્રવાહ નીચેના પાત્રમાં એવી રીતે વહેવડાવવા માંડ્યો કે કેદીને એમજ બાન થયું કે મહારી ધોરી નસમાંથી લોહીની ધારા પડે છે. નીચેનાં વાસણમાં આ પાણી પડવાથી, લોહી પેડવાથી પાત્રમાં જેવો અવાજ ધાય તેવો અવાજ યતો. માંદોમાંદો ડાકેરો “આટલું લોહી વહી ગયું, આટલું બીજું વહેશે, એટલે કેદી મૃત્યુ પામે, આટલું વહી ગયા પછી હૃદયના ધગકારા ઓછા થઇ જશે, હવે કેદીના મુખ ઉપરની રતાશ ઓછી થઇ, હવે લોહી આટલું વહ્યું,” એવી એવી વાતો અત્યંત ગંભીરતાથી કર્યા કરતા. એક ડાક્ટર કેદીની બીજા હાથની નાડીના ઉપર હાથ રાખી તેના ધગકારા ગણ્યા કરતો હતો. બીજો તેના હૃદયપર હાથ રાખી તેની ગતિ માપતો હતો. વળી માંદોમાંદો ધીરા અવાજમાં કેદીને કામપણુ જતનો સંશય ન રહે, એવી વાતો કર્યા કરતા હતા. પરિણામ એ આવ્યો કે કેદીએ દંડપણે માન્યું કે મારી ધોરી નસ કાપી છે, તેમાંથી પુષ્કળ લોહી વહે છે, અને હવે અત્ય સમયમાં મહાં મૃત્યુ થશે. ખરે જોતાં કેદીની ધોરી નસમાંથી લોહીનું એક ટીપું સરખું પણ પડ્યું

નહોતું, પણ રોગીએ દૃઢપણે પુષ્કળ લોહી વહે છે, એમ માન્યું હતું, અને તેથી છેવટે ખરેખર લોહી વહેનાર માણસની નાડી જેમ પુષ્કળ લોહી વહેવાથી મદ પડી જાય, તેમ આ કેદીની નાડી ધીમી પડી ગઈ, હૃદયનો વેગ ઓછો થતો ગયો, અને છેવટે તે એક પથ્થુ લોહીનું ટીપું શરીરમાંથી વણા વિના મરણ પામ્યો.

પ્રિય વાંચનાર! આવાં આવાં અનેક ઉદાહરણો તમને પોતાને પણ, જે તમે આરી-કીથી અવસોદન કર્યું હશે, તો મનના શરીર ઉપર સાક્ષતા સામર્થ્ય વિશે અનુભવમાં આપ્યાં હશે. તમે પોતે પણ આજે તમારું શરીર જે સ્થિતિમાં જુઓ છો, તે સ્થિતિ તમારા મનના વિચાર વડેજ પ્રાપ્ત કરી છે.

(અપૂર્ણ.)

એકજ વિઘાનામાં ભેગા સુવાથી થતી હાની.

(લેખક ને. ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ.)

આ વિષય ઉપર લખવાનીજ જરૂર પડે છે એ એક દિવસગીરીની વાત છે; પરંતુ અમાનને લીધે અયોગ્ય રૂઢિઓ અને કુટેવોના ભોગ થઈ પડતાં મનુષ્યોને બચતી ચેતવણી આપવાની ફરજ પણ અમે બરાબર મમકણે છીએ. જેમ બીજાઓને તુકશાન થાય તેવું કામ કરવું તે એક પાપ છે, તેજ પ્રમાણે અમાનથી આડે મારે સાક્ષનાર મનુષ્યને તેની ભૂલ અને તેમાં રહેલો ભય બતાવી આપવામાં પ્રમાદ સેવવો, એ પણ એક મહોકું પાપ છે. મેંદમ બહેલેટ્રીસીએ પણ કહ્યું છે કે Inaction in a deed of mercy is an action in a deadly sin. આ કારણને લીધે, અમે ખોરી સમ્પત્તા (Modesty) ને પણ યાદ આ બાગત ઉપર યુગ રહેવાને બદલે, લોકોને ખરી વાતથી જાણીતા કરવાની જરૂર અને ફરજ સિંકારી છે.

વિવાહિત સ્ત્રી પુરોષ વચ્ચે સરજાતમા પૂર્ણ પ્રેમ એક બીજા તરફ દેખાય છે પરંતુ યોગ્ય વર્ષ પછી તે પણે અંશે ઓછો થઈ ગયેલો કેમ જણાય છે? લગ્ન પૂરે વર વધુ બંને સ્વરૂપવાન, સ્વયં અવલોકેલામાં, સુવાથી પ્રકુપ મુખનામાં, તેજસી આંખો અને પુષ્ટ શરીરવાળાં હોય છે, પરંતુ લગ્ન પછી બે આંખો એક જણ દિવસે દિવસે ફીણ, નિસ્તેજ, અને નિર્બળ થતું જતું કેમ જણાય છે? આનંદી અને હમમુખો સ્વભાવ બદલાઈ જાય વર કે વધુમાંથી એક જણ સીડીયા સ્વભાવનું કેમ બની જાય છે? એક બીજા વચ્ચે અપ્રીતિ કેમ ઘણીવાર જોવામાં આવે છે? પતિ પત્નિ વચ્ચેના પ્રેમની અપૂર્ણ વેલી વધવા, ખીનવા, અને શક્ષવાને બદલે દિન પર દિન શા કારણથી મુકાઈ જતી અને નાશ પામતી થણે થયે જોવામાં આવે છે? આ પ્રશ્નોના જવાબમાં ખચીત એક કરતાં વધારે ખરાં કારણો ગણાવી શકાય, જેવો કે, અમર્યાદ વિષયમેવન, ગૃહ સંસારનો ભોગ, અનેક પ્રકારનો વ્યાધિઓ, પરસ્પરના કુરુણા, ખામીઓ અને દોષોનો દર રોજનો અનુભવ વિગેરે વિગેરે. આ કારણો અમર્યાદ લોકો યોગ્ય થણાં મમનું છેજ, પરંતુ આ હાનિ-કર કારણોમાંથી થણાંકને પેદા કરનાર, અને લોકોની મનજમાંથી બચી જના પામેલું

એક મૂળ અને મુખ્ય કારણ “એક પથારીમાં શયન કરવું,” તે છે. આ હાનિકારક રિવાજથી યતું નુકશાન લોકોને બરાબર સમજાવું હોય એમ તેમના વર્તન ઉપરથી જણાતું નથી, અને તેથીજ આ બાબત ઉપર વિવેચન કરવાની જરૂર જણાય છે.

દરેક જીવતા પ્રાણી કે મનુષ્યમાં એક પ્રકારનો જીવનપ્રવાહ કે-વિદ્યુતસંચાર ચાલી રહેલો હોય છે. આ પ્રવાહને હીધે જે શરીરના અંગોમાં પોત પોતાનું કાર્ય કરી શકે છે, અને મગજમાં વિચારો પેદા થઈ શકે છે. આ તત્વને ઓહ્મ, સુઅંક શક્તિ, વિદ્યુત બળ, “મેગ્નેટીઝમ” વિગેરે વિગેરે નામ આપવામાં આવે છે. આ અદૃશ્ય તત્વ કે શક્તિ બે પ્રકારની હોય છે, એક ઉષ્મ, અને બીજી નર્મ, એક સક્રિય અને બીજી નિષ્ક્રિય, એક “પોઝીટીવ” અને બીજી “નેગેટીવ” પુરંપમાં પોઝીટીવ શક્તિ જોવામાં આવે છે, અને સ્ત્રીમાં ઘણું કરીને નેગેટીવ બળ હોય છે. આવો જોઈ સર્વ પ્રાણીઓમાં પણ જોવામાં આવે છે. હવે જમ લોહ સુઅંકના પોઝીટીવ [ઉત્તર] નેગેટીવ (દક્ષિણ) ધ્રુવ હમેશાં એક બીજાને આકર્ષે છે, અને પોઝીટીવ વિજળી નેગેટીવ વિજળીને મળવા માટે હમેશાં તકલીફ રહે છે. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરંપ કે નર માદા વચ્ચે આ પરસ્પર ભિન્ન પ્રકારની સુઅંક શક્તિને હીધે આકર્ષણ થવાનું કરે છે. આ પ્રકારના જોઈને હીધેજ સ્ત્રી પુરંપ વચ્ચે પ્રેમ થવા સંભવે છે. હવે વિદ્યુતશાસ્ત્રનો એ એક જાણીતો નિયમ છે કે, બે ચીજોમાંથી એકમાં પોઝીટીવ અને બીજામાં નેગેટીવ બળ જોઈલા વધારે પ્રમાણમાં એકઠું કરી બરવામાં આવ્યું હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે બે ચીજો વચ્ચે વધારે આકર્ષણ થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ આ બે પ્રકારની વિદ્યુતશક્તિઓ જોઈલા વધારે જગ્યામાં પરસ્પર મળે છે તેટલાજ વધારે પ્રમાણમાં તેમના સંયોગથી વિદ્યુતનો ચમકારો (Electric spark) થાય છે. આ નિયમ નરમાદા કે સ્ત્રી-પુરંપને પણ તેટલીજ સારી રીતે લાગુ પડે છે. આરોગ્યની સાચવણી અને બ્રહ્મચર્યના પાલન વડે સ્ત્રી અને પુરંપ પોત પોતામાં જોઈલા વધારે પ્રમાણમાં બળનો જમાવ કરે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેમના સંયોગથી જનન થનાર પ્રજા વધુ તેજસ્વી, નિરોગ અને બળવાન થાય છે. આ સર્વ વિવેચન ઉપરથી એ જ સ્પષ્ટિતાર્થ નિકળે છે કે ઉત્તમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા, અને પતિ પત્નિ વચ્ચેનો પ્રેમ અને પ્રીતિ વધારવા માટે દરેકમાં પોતપોતાની વિજળીનો વધારે પ્રમાણમાં સંચય કે જમાવ થવા દેવો. આમ નહિ કરતાં જો સ્ત્રી અને પુરંપના શરીરમાં દરરોજ ઉત્પન્ન થતું પોઝીટીવ અને નેગેટીવ બળ દરરોજ અર્થ નાખવામાં આવે છે તો પરસ્પર વચ્ચેનો પ્રેમ અને આકર્ષણ ઓછાં થઈ જાય છે. આણું નહિ ધ્રુવોના યોગ્ય પરિણામ એકજ પથારીમાં ભેગાં સુવાથી આવે છે. આપણા તેમજ ઘરે દેશમાં એકજ પથારીમાં દરરોજ ભેગાં સુવાનો રિવાજ જ્યાં ત્યાં ધણે સ્થળે જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેવા રિવાજથી યતી હાનિ ઘણા વિદ્વાનો અને સમગ્ર મનુષ્યોના લક્ષમાં આવ્યા વિના રહેતી નથી. આ વાતને લક્ષમાં રાખીને આપણા કેટલાક શાસ્ત્રકારોએ દરેક માણસની પથારી બીજાની પથારીથી ઓછામાં ઓછી દોઢ હાથ દૂર રાખવાની આજ્ઞા કરેલી જોવામાં આવે છે. પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ તો આ સંબંધમાં જરા ઉંડો અભ્યાસ કરેલો જોવામાં આવે છે. અને ઘણા પ્રખ્યાત ડૉક્ટરો અને વિદ્વાનો સ્ત્રી પુરંપના દરરોજ એકજ પથારીમાં ભેગાં સુવાના ખોટા રિવાજને બહુજ સખત શબ્દોમાં ધિક્કારી

કાઠે છે આપણા દેશમાં પણ કોઈ કોઈ વિરતા ઠાંકડોએ આ સબધમાં ટીકા કરવાની હોમત બતાવેલી જણાય છે આવા પ્રશસાપાત્ર વિદ્વાનોમાંથી ઠાંકડર વિભાકરના નીચેના શબ્દો ઉપયોગી જાણી ઉતારવાની રજા લેધ્યે છીએ તેઓ કહે છે કે —

શ્રી પુરુષની એકજ મિહાનામાં સુવાની ટેવથી તેઓના મન વિષય તરફ વધારે લવ-
ચાપ છે, અને જેટલો સયમ રાખવો જોઈએ તેટલો રહેતો નથી. આ અનર્થનું ગાળીપ્
અરાખર સમજવામાં નથી આવતું તે ખરેખર શોચનીય છે વળી રાત્રિએ છથી આંક
કલાકનો સ્પર્શ થવાથી દપતીના, સુબક તત્વ—Magnetism સમાન થઈ જાય છે, અને
તેથી એક બીજા પ્રતિ પ્રેમ તથા આકર્ષણ ઓછા થાય છે તેમજ બંનેની શારીરિક
દૃઢિ સરખી થવાથી આગળ જે નિયમો દર્શાવેલ છે તે નિયમાનુસાર એક બીજા વચ્ચે
વિષમતા તથા પ્રતિકૂલતા ઉપજે છે અને રાત્રિએ દરેકના શરીરમાંથી નિકળતા પદાર્થ એક
બીજાના શરીરમાં દાખલ થવાથી બંને વચ્ચે પ્રેમની હવાતી મારે પ્રકૃતિની જે અસમા-
નતા હોવી જોઈએ તે ઓછી થાય છે વળી પ્રાણીવિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો એવો નિયમ છે કે
સાથે સુનાર બે માણસમાં એક જણ શક્તિનો વ્યય કરે છે, અને બીજા તેનું આકર્ષણ
અથવા શોષણ કરી શક્તિનો સચય કરે છે તેથી સાથે સુનાર બે વ્યક્તિમાં જે વ્યક્તિ
પોતાના જ્ઞાનતત્ત્વોમાં રહેલા વિદ્યુત બળ (Nervo Electricity or Nerve force)
ને બહાર કાઢે છે, અર્થાત્ શક્તિનો વ્યય કરે છે, તે અસ્વસ્થ પધારીમાં આમ તેમ
આળોટ્યા કરે છે, તેને નિરાતે જીવ આપતી નથી, અને સવારમાં તે ચીંચાએલ, ઉદાસ,
તથા અસ્વસ્થ માલૂમ પડે છે અને આ પ્રમાણે લાંબો વખત સાથે સુવાથી તેના જ્ઞાન
તત્ત્વ ખડું નબળા પડી જાય છે સાથે સુનાર બીજા માણસ જે પહેલા માણસના બહાર
નીકળતા વિદ્યુત બળનું આકર્ષણ કરે છે, તે આખી રાત શાંતિથી સુઈ રહે છે, અને
સવારે પધારીમાંથી ઉગતા તાજા તથા પ્રશુદ્ધિત માલૂમ પડે છે આ ઉપરથી અપ્રત્યક્ત
જરો કે બે માણસ એક પધારીમાં સુવાથી એક નમણુ થતું જાય છે અને બીજા બળ-
વાન થતું જાય છે દહાત તરીકે, જે એક મજબૂત બાળક અને તેની નબળા માતા સાથે
અપન કરે, તે બાળકના સુબકબળનું તેની માતાનું શરીર એકરૂણું કરી મજબૂત થતી
જાય છે, અને બાળક ધીમે ધીમે કરમાતું જાય છે, અને આ સ્થિતિ લાંબો કાળ ચાલુ
રહેવાથી ધણીવાર બાળકનું મૃત્યુ થવાના દાખલા પણ બન્યા છે તેટલા મારે પરણેલ,
અવિવાહિત, બાળક, યુવાન, વૃદ્ધ, સ્ત્રી અથવા પુરુષ કોઈપણ સાથે સુવું મિલકુય સનાહક
રક નથી અને સાથે સુવાથી જે નુકસાન થાય છે, તે જે કે એકદમ જણાતું નથી,
તોપણ કાળે કરીને તે એટલું બધું ગભીર નીવડે છે કે, પહેલા પ્રેમી જોડા વચ્ચે પાછ-
ળથી અણબનાગ, નાનપણમાં એક બીજાને ચાહનારા બાઈ બાકુ વચ્ચે પછીથી પ્રેમનો
અભાવ અને શરણાતમાં તકુસ્ત અને મજબૂત શરીરવાળા સ્ત્રી પુરુષોની યોગ સમય
પછી નબળાઈ, વિગેરેનું પણ અગીયૂત કારણ સાથે શપન કરવામાં મળી આવે છે

વળી જેક મનુષ્ય સૌંદર્યને ચાહનારા હોય છે કદરૂપાપણું માણસના મન ઉપર
બહુધા માહી અમર કરે છે, અને તે અસર ધણીવાર સ્થાઈ રહી જાય છે ખાસ કરીને
વર વધુમાં એક બીજાનું બેડોળપણું સાત્ત્વિક પ્રેમ ઓછા કરવામાં ખડું કારણ બૂત થાય
છે તેથી જે રાત્રિએ બંને હમેશા એકજ પધારીમાં શયન કરે, તો જીવ વખતે બંનેના

કપડાં તથા વાળ અવ્યવસ્થિત હોવાથી, તેમજ ચહેરાની સ્વચ્છતાની ખામી હોવાથી, અથવા તો ઉંઘમાં કાઢને ઉઘ નસકોરાં ધરડવાની ટેવ હોવાથી, અને એક ખીખના મહિન ઉચ્છ્વાસથી, અને તે ઉપરાંત તમાકુ દારૂ વિગેરેના વ્યસનથી નિષ્કળતી દુર્ગંધથી, ખનેને અત્યંત કંટાળો ઉપજે છે. અને સૌંદર્ય, શુદ્ધિ અને પવિત્રતાના વિચાર નહિ આવતાં, મન ઉપર બેડોળપણું, મહિનતા અને કર્કશ્યપણાની છાપ પડે છે, અને તેથી પરિણામે સ્થૂલ વસ્તુનું ચિત્તવન કરવાની ટેવ પડી જવાથી પોતાના આખા જીવન ઉપર ખરાબ અસર થાય છે. માટે સૌંદર્ય પણુ આ વિષયમાં આપું ઉપયોગી નથી. અને તેથી પતિ પત્નિએ એક ખીખની મોદત્તા અને મોદર્ધના વિચારો જાળવવા માટે સાથે એકજ પથારીમાં શયન કરવું કોઈ પણ રીતે સલાહકારક નથી.

વનની ઔપથી.

(યેખક—જયદ્રુણુ ઇંદ્રજી માજી ક્યુરેક્ટર ઓફ ફારેસ્ટ.)

રા. ગ. “ધન્વંતરી” ના તત્ત્વો સાહેબ! વિનંતી કે.—એક જિજ્ઞાસુ પુછે છે કે વગ-ડામાં ઉગતી ઝીલ નામની અડધાઉ વનસ્પતિ કેંઈ ઔપધના કામમાં આવે છે કે કેમ ? આનો ઉત્તર આપના પ્રમિદ્ધ પત્રદ્વારા આપવાનું એટલા માટે યોગ્ય વિચાર્યું છે કે—તે ઔપ-ધોપયોગી વનસ્પતિ છે ઝીલ જેવી એક નકામી નજીવી ગણાતી વનસ્પતિ જે હિંદુસ્થાનના ધણાખરા ભાગોમાં ઉગે છે, એટલુંજ નહીં પણ તે કેટલીક જગોએ તો એટલી બધી જરૂરયા-બધ ઉગે છે—કે તેને ખેડુ લોકો ખેતરોના શેઠાએ ઉપરથી ખોદી મઢી દોરો પાસે છુંછી તરીકે બાળી દે છે, તેમજ ચુનારીઆ લોકો તેને સુડી ચુનો પકાવવાની બઢીમાં સાધારણુ બળતણ તરીકે હજારો માડા દર વર્ષે બાળે છે. પણ આ અસાધારણુ ઉગતી સાધારણુ વનસ્પતિ વનસ્પતિરાજ્યમાં અત્યંત માનીતી અને ઉપયોગી છે. એ (ઝીલ) વનસ્પતિ એ વનસ્પતિના કર્તાને ધણી વર્ષો છે. માટેજ એને (ઝીલના છોડવાને) કદાચ ધણા પ્યારથી સંકોમળ બાણી રૂપેરી (રૂઝળતું) બખતર તેણે પેહેરાવેલું હશે ? કેમકે એને દાંડ, તડકો અને વરમાદ સહન કરવા પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ એને તો વળા બરચોમાસે મ્હોટી નદીઓની છેલના ધસારાબધ વહી આવતા ડોળા પાણીના વેગની સામે ચવાતું હોય છે; તદ્ ઉપરાંત ધણીવાર કેટલાક દિવસો સુધી તો એને જળમા ડુબ્યા છતાં પણ અરધ બચ્ચત રહેવું પડે છે. અને પોતે (ઝીલના છોડવા) આટઆટલું ઠટ મહન કરતાં છતાં પણ પોતાની જાતની જે પૃથ્વીમાતા (માટી) તેનો ઉપર કહેલ પાણીના વેનમા બચાવ કરી તેને વહી જતી અટકાવે છે. આથી એ નજીવી ગણાતી વનસ્પતિ ઇશ્વરસ્પદીમાં કેટલી ઉપયોગી છે, તેનો યત્ કિચિત્ વિચાર આવી શકે છે. એ વનસ્પતિની આવી પરાક્ષ ઉપયોગીતા ને કે ધણી છે, તોપણુ તે હાલ એક બાણુ મખી આપના પત્રમાં તો ફક્ત તેનો વૈધકીય ઉપયોગ શું છે ? તેનુંજ ટુક બયાન આપવા ધાર્યું છે. તે જો આપને યોગ્ય જણાય તો આપના લોકપ્રિય પત્રમાં દાખલ કરાવશે.

ઝીલ—એ આધુનિક વનસ્પતિશાસ્ત્ર (Botany) ના નિયમ પ્રમાણે શિમ્બીવર્ગ

(Leguminosa) ની વનરૂપિ છે એનું શાસ્ત્રીય (Botanical) નામ (Indigofera paucifolia) છે. યુનસતી કીલ, કીલકી, મરાળી મુરકુદ, કિલ્લ, કિલ્લ કિલ્લ અને સરકુદ કિલ્લ છે એ વનરૂપિ કિમ્બોવર્ગ મા આવતા ૩ ઉપવર્ગો માના પેહેલા પત-ગીઆ જેવો (Papilionaceae) જૂથવાળા ઉપવર્ગની વનરૂપિ છે, એટલે એના છોડ-વાઓના મૂળપર નાઇટ્રોજન પેદા થાય છે, ને તેથી એ વનરૂપિને જમીનમાં ઉગે છે તે જમીનને વધાર ફાનુપ કરે છે એવાના છોડવા આપણા દેશમાં મો કેલ્ડ ઓળખે છે માટે એનું બોટેનિકલ વર્ણન લખનાની જરૂર જણાતી નથી.

વેદકીય ઉપયોગ—ક્રીનનું નૂન પાણીમાં છીપર ઉગર ધગી રીછી અને પી ન એરી જનાવરોના રખાર ચોપડવાથી કાપ્પે થાય છે ક્રીનનું મૂળ શુદ્ધ અને મામરશી ગ-ગની સાથે વાગી રસવિકાગના અને કરડના બધી જાતના મોજાઓ ઉપર લગાડવામાં આવે છે. પારાની દવા ખાવાથી મોટું આગ્ન્ય હોય, અને તેમાંથી ઘણી લાગ વેહેતી હોય, તો તે પર ક્રીનના છોડનાના કાદાની ટ્રોગળા કરવામાં આવે તો લાગ બધ થાય છે ક્રીનની છડીના દાંતણુ કરનાથી મોઢાની ગરબી, દુર્ગંધી, અને પારામથી નીકળતું વોહી મધ થાય છે ક્રીનના પાન જખમ રૂઆવના માટે આનીને જખમપર મુકનામાં આવે છે ક્રીનના પાન વાગી તેની ચેપલી થોડા અને પીજ દોગેના ચાત અને ભાદાઓ ઉપર મુકાય છે. ક્રીનના પાન વાગી બેસતા છાણુ ત્રાયે ગરમ કરી અહીના [પોરમદર] લોગે માગાના મોજા ઉપર બાધે છે વાગ્યા ઉપર ક્રીનના પાન વાગી ગરમ કરી તેનો ચેપ કરવામાં આવે છે ક્રીલ અને મેદાના પાન સુકની ખાડી તેનો લેપ વાળને કપ્પ કપ્પ વાપરે છે ક્રીનના પાનનો રમ માકર સાથે સમ્રહણીપર અપાય છે ક્રીનના છોડવા બાળા તેની ગળ શરશીઆ તેલમાં મેળવી ઉઠની ખસ [પામ] ઉપર તેની ખરડ અહીના રમારી લોકા કરે છે ક્રીનના પાનનો રસ માયાની ચઢીપર મધ અને દુધની સાથે અપાય છે ક્રીનના પાનનો રસ ગાળા જત ગરમ કરી મીઠ તેલ સાથે મેળવી તેના ટીપા પર વેહેતા કાનમાં નાખનામાં આવે છે ક્રીનના છોડવાની રખ ઉલ્કા, અલ્કા અને પિત્તવિકાર પર મધની સાથે ચઢાડે છે ક્રીનનો સુકા પાનની બુટીની ગોળની સાથે ગોળા કરી લુધરમ અને દમના આગર પર અપાય છે, તેથી ઘણો શપ્પે થાય છે ક્રીનના પાન પાણીમાં નીચે પેટ પર માધવાથી પેનાબ બધ હોય તો છુટે છે ક્રીનની કાચી રીંગો પેટના દુખાવા પર મીઠા સાથે મામડીઆ લોગે ખાય છે ક્રીનના પીજ ગળાના પીજની માશક [તેમાં ઘણું નાઇટ્રોજન આવનાથી] ઘણું પૌષ્ટિક ગણાય છે છપ્પનીઆ દુકાળ વખતે ઘણા ગરીબ લોગે ક્રીનના પાન અને પીજ ખાતા હતા ક્રીનના છોડવા તમામ જાતના જાનવરોનો ચારો છે હુનામાં આ શિવાય ક્રીનના હળુ ઘણા ઉપયોગ છે માટે જિજ્ઞાસુને વિનતી કે ક્રીલ જેની સાધારણ વનરૂપિતિને પણ નકામી ગણશે નહિ દરેક વનરૂપિ ઉપયોગી છે પણ તેની ઉપયોગીતા જણનારા હાથને જમાને વિરલા છે.

ઉંટ-વૈધ.

(લખનાર રાજકવિ હર્ષદરાય સું. મુનસી.)

દોહરા.

- નિદાન જળ જાણે નહીં, વૈધ પદવિ ચિત્ત રહાય;
શત્રુ તે વ્યાધિરથનો, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૧
- દરદીને દેખી તુરત, અંતરમાં હરખાય;
દ્રવ્ય લોભ ચિત્તમાં સદા, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૨
- શારીરિકવિધાવિષે, જ્ઞાન કદિ ન ગણાય;
છતાં દંભ રાખે ધણો, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૩
- વૈધધર્મ જાણે નહીં, જ્યાં ત્યાં દોડયો જાય;
ધન કાળે ધૂતે સદા, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૪
- અજ્ઞાણ જનની આગળે, પડિત આપ ગણાય;
વદન છુપાવે યુધ નિરખિ, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૫
- નિજ શુભની કથની કરે, બને મૂર્ખનો રાય;
શુભાન રાખે હૃદયમાં, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૬
- પોયાં વાંચીને કરે, સાહસ કૃત્ય ઉપાય;
દર ન જાણે લેશ તે, ઉંટવૈધ કહેવાય. ૭

ઉંટ-વૈધ. આ એક રમુજ વારતા છે, જે ઉપરથી વૈધક વિદ્યા સંપાદન કરનાર તરુણ હર્ષદરાયને દાખલો રાખવા હાલક શિક્ષણ છે. તેમજ વિશ્વક્ષણ દરદીઓએ વિદ્યાન વૈધને કેવી રીતે ઝાળખવા બેઠા છે તેના માટે બોધ છે; કહેવતમાં કહ્યું છે કે “ફલાણો તો ખરેખર ઉંટ વૈધ છે.” ઉંટ વૈધ શા ઉપરથી કહેવામાં આવ્યો તેના માટે નાનકડી રમુજ વાર્તા દાખલ કરીએ છીએ.

પૂર્વે રાજપુર નામના ગામડામાં વિશ્વદત્ત બ્રાહ્મણ નાની ઝુંપડીમાં ગરીબ સ્થિતિવાળો બિશ્વાવ્રત્તિ કરીને રહેતો હતો; તે છેક દરિદ્રી હતો; મહા પરાકાષ્ટાએ તેને અન્ન મળતું હતું; વળિ અભણ હતો; તેણે કંગાલ બ્રાહ્મણ પોતાની ગરીબ સ્થિતિવાળી સ્ત્રી સાથે ગામની પરવાળમાં વાધરી લોકોનાં ઝુંપડાં સાથે પડી રહેતો હતો ખેડુ લોકોને બ્યારે હવા આવે ત્યારે પાકની મોહોદમમાં દરેક માણસો તેને બળે પાલી ધાન આપતા હતા તેથી તેનું યુજ્જ્વાન એ પ્રકારે નભતું હતું. તે વિશ્વદત્તને એક પુત્ર હતો તેનું નામ જીવરામ રાખ્યું હતું. જેવા બાપ તેવા બેટાની કહેવત પ્રમાણે તે જીવરામ બાવીસ વરપની ઉંમરનો છતાં અંધ અક્ષર પણ જાણતો નહોતો. દરિદ્રી ગાળાપતો અકુશ તે છોકરા ઉપર નોહોતો તેથી તે છોકરો સ્વચ્છંદી બનેલો બેદિક્ષર અને મસ્ત હતો; પોતાના મનમાં આવે ત્યાં ફરતો હતો. કોણ અને વાધરીના તરણ છોકરાઓની સોજતમાં વન ઉપવનમાં આખો દિવસ રખડતો હતો. સીતાદળ વીગેરે પરિપક્વ યએલાં ફળોને અહાર કરતો હતો;

નિશ્ચિત સ્થિતિથી અને નિરંકુશ હોવાથી તથા તાજ હવાનો લાભ મળવાથી તેનું શરીર કઠાવર, દૃઢ, અને નિરોગી હતું. તે કેવળ પેટેલવાન જેવો બળવાન ગણાતો હતો; નિદ્રાન પચીસ મણનો પાટડો જમીન ઉપર પડેલો હોય તો તેને પોતાના બાહુબળથી ઉઘો કરી કાંધ ઉપર મુકીને જમીન ઉપર પડડો હોય; મસ્ત પાડો જતો હોય તો તેનું પુછડું પકડીને અટકાવતો હતો; છંછેલપલો આખરો હોય તો તેનાં બન્ને શિંગડાં પકડીને ચાર કદમ પાછો હાલવતો હતો; આ પ્રકારે તે જીવરામમાં બળ વિશેષ હતું; તેથી તેના બળ ઉપર ખુશ થએલા પટેલીઆઓ તેને જોઈતો અન્ન વિગેરે ખોરાક પુરો કરતા હતા. યદ્યપિ તે અમળુ અને અજ્ઞાન સ્થિતિવાળો ગરીબી હાલતમાંથી ઉન્નતીએ પોહોચ્યો નહી; પણ કાંઈક પ્રારબ્ધ યોગથી સારા પાપા ઉપર અટવાને તેને યોગ હવે મલવાનો છે.

એ ગામમાં રમારીનાં વીસ પચિસ ઘર હતા, દરેક રમારીને ઘેર પંદર પંદર અને વીસ હોતો જયો હતો; તેઓ ગામ પરગામ જાણનાં મોટા કોયળા લાદીને પોહોચાડવાનો ધંધો કરતા હતા; તેવા રમારી પૈકી એક રમારીનો રૂપીયા ૨૦૦ ખસેતો કઠાવર ઉંટ એકદમ માદો પડી ગયો; તે ઉંટના ગળાના મધ્ય ભાગમાં જાંઘે મોટી ગાંઠ (થંધી) થઇ હોય તેવું જણાઇ આવ્યું. આમ થવાથી તે ઉંટ ચારે ચરતું તથા પાણી પીતું બધ થઇ ગયું; અને લાંબુ થઇને જમીન ઉપર પડી રહ્યું. આમ થવાથી તે ઉંટનો માલિક રમારી ધણી ચિંતામાં પડી ગયો અને તે ઉપર અનેક પ્રકારના લેપ લગાવવાનું શરૂ કર્યું. નિદ્રાન ત્રણ દિવસ થવા તોપણ તે ઉંટને કાંઈ ફાયદો થયો નહી પણ વધારે નિર્બળ થઇ ગયું. અને તે ગળાના ભાગ ઉપર બમણો સોજો વધી પડ્યો; રમારીએ ઉંટની આઢાવી અમાધ્ય આધીની સ્થિતિ જોઈને જીવવાની આશા મુકી દીધી; અને નિરાશ બની ગયેલો લમણે હાથ મુકીને ચિતા કરવા લાગ્યો. એટલામાં કોઇ યુનાની વૈધ જાને મુસ-લમાન હતો તે પોતાના ખળા ઉપર દવાઓની ઝોળી ભરાવીને તે તરફથી ગામમાં પ્રવેશ કરતો હતો તે યુનાની વૈધ બેગા થએલા રમારી લોકોને જોયા, તેઓ એક ઉંટની આજીવ-બાજી અફમોસ થએલા બેશી રહેવા હતા; તે વખતે યુનાની વૈધ જુમ પાડીને કહેવા માંડ્યું કે, બૂરલ, ગાંઠ, નાસુર, કંઠમાલ, તાવ, પરમા, ખાંડિયુ, બદલજી, કઠ, યોખલા, ઇત્યાદિક તમામ મરજી દવા હમ કરતે હે. આ પ્રમાણે અવાજ સાંભળીને વેલા ઉંટની આજીવબાજી બેશી રહેલા લોકોમાંથી એક રમારી તે વૈધ પાસે આવીને હાથ જોડીને ઉઘો રહ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે આ વૈધ મહારાજ તમે માણહની દવા કરતા હશે; પણ જનવરની દવા કરો મો કે ? મારું દીયરું ચાર દનથી મારું ઉંટ પાણીએ પીતું નથી અને લેંમણનાં પાંદડાંએ ખાતું નથી. વળી કાંક એના ગળામાં હોજો થોસે; તેથી મરવાં પડ્યુંસે. મારું ઉંટ બહેં રૂપીયાનું સે. જો તમે એને બેઠું કરો અને પાણી પીતું તથા ખાતું કરો તો તમને રાજી કરીસું; રમારીનું આ પ્રમાણે વચન સાંભળી તે યુનાની વૈધ વેલા ઉંટની પાસે જઇ પોહોચ્યો; પછી તેણે બધી રીતે ઉંટને તપાસ્યું; ગળાની મધ્ય ભાગમાં ગાંઠ હતી તે ઉપર તેણે બેરથી દાખીને નિદ્રાન કર્યું; પછી તે રમારી પ્રત્યે શુજરાતી બાપામાં કહેવા લાગ્યો કે, આ જંગલમાં ઉંટ ચારે ચરે છે ખરા, પણ ધણા ભાગે કંઈ કંઈ જાતનાં ઝાડ છે.

રમારીએ ઉતર આપ્યો કે લેંમણ અને કોઠનાં ઝાડ ધણાં છે. રમારીનું વચન માંભ-

જાને પોતાના મનમાં તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે આ ઉટે કાઢના ફળને આપ્યા વિના આપું ને આપું ગળામાં ઉતારી દીધું છે. પણ તે કાઢ ઠેક પેટમાં નહીં જતાં લાંબી ડોકના લીધે વચમાં બરાબ ગયું છે; અંથીનો લાગ કેવળ પથ્થર જેવો છે, માટે જરૂર કાઢ બરાબ ગયેલું છે; એમ મનમાં નિશ્ચય કરીને તે ઉટના માલીક તરફ નજર કરી. અને વૈધ કહેવા લાગ્યો કે આ તમારે ઉટ બસે રૂપીયાનું છે તે જો કે હું તમને મળ્યો ન હોત તો આવતી કાલે બપોર સુધીમાં મળું પામત, તમારા સારા નશિળે હું આવી પોહોઝ્યો છું. બપોરે આ ઉટના મરવાથી તમને બસે રૂપીયાનું નુકસાન થાય છે ત્યારે તમે પચાસ રૂપીયા આપો તો હું આ ઉટને સાંજ સુધીમાં ચારો ખાતું તથા પાણી પીતું કરી આપું;

ઉટના માલિકે હા કહી અને પચાસ રૂપીયા અનામત એક વાણીયાને ત્યાં સુધી. ઉટ બેઠું થાય અને ચારો ખાતું થાય એટલે તુરત વૈધને તે પચાસ રૂપીયા આપવા એવી શરત કરી. આ વખતે પેલો મરત જીવલો બ્રાહ્મણ પણ આ સંધળો તમાસો જોવાને આવતુર થએલો ઉભો રહેલો હતો;

પેલા વૈધે ઉટની આંખે પાટા બંધાવ્યા અને તે ઉટની ડોક વાંકી કરાવી. જે રખારીયોને ઉટની બન્ને બાજુએ રાખ્યા હતા. અને ઉટના ગળાને આગળ ધસાવીને તે ઉટનું મોઢું પીઠ ઉપર આવે એમ દોરડેથી જકડ બંધ કરવામાં આવ્યું. અને ઢેકાવાળા જંગો આગળ પડતી રહેવા દીધી. આ પ્રમાણે બદોબસ્ત કર્યા પછી પેલા વૈધ પોતાનું જાગરણ ઉતારીને અને કછોટો મારીને પચાસ કદમ દુર ઉભો, પછી ત્યાંથી જળરી ઢોટ મુકીને તેણે પેલા સુઝી ગયેલા મોટા ગુમડા ઉપર જળરી લાત મારી. લાત મારતાની સાંધે પેલા ઉટે થટાક દબને ગળામાં કાંઈક દબિ કરી તેથી કરીને વૈધે એમ નિશ્ચય કર્યો કે પેલી વસ્તુ હવે પેટમાં ઉતરી પડી. ઉટના મુખ ઉપર બંધ બાંધેલા છોડી દબને, મુખ ઉઠા કરેલા પાણીમાં મીઠું નખાવીને તથા તેમાં બકરીની લીંડીએ નખાવીને તેથી કરીને ઉટના ગળા ઉપર વારંવાર પાણી ફેડવાનું શરૂ કરાવ્યું. આ પ્રમાણે બે કલાક સુધી ઉપચાર કરવાથી ઉટ ચારો ખાતું લાગ્યું. તથા દિવસનું ભુખ્યું ડાંસ જેવું થઈ ગયેલું ઝડપથી લીંગા ઝાનું પાંદડું ખાવા લાગ્યું. હવે તેથી પાંણી પણ પીવા લાગ્યું. આ અમરકારિક તમાસો જોઈને રખારી લોકોને થેણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેમનાની વૈધને ધણી આવકાર સાંધે તે રખારી લોકોએ એક સ્વચ્છ ઝુપડીમાં ઉતારો આપ્યો; અને પચાસ રૂપીયા તેને ગણીને આપ્યા. તેની ઉત્તમ પ્રકારની શેરબસ કરવામાં આવી. રાત્રી પડી, તે વખતે રખારીનું ટાણું તે વૈધની આજુબાજુ બરાબને બેઠું હતું તે ટાળામાંના લાયક માણસ પ્રત્યે વૈધે પ્રશ્ન કર્યો કે, તમારા ગામમાં એક ઉંચો અને કઠાવર શરીરનો મજબુત માણસ છે તેને મહે ઉટની દવા કરતી વખતે જોયો હતો.

એટલું સંભળી મેઘજી રખારીએ ઉતર આપ્યો કે, વાત ખરી સે; એતો મારો દીયરો એવો સે કે પચાહ મજબુતી પાટડી ઉંચી કરીને બધોલા ઉપર લે સે અને ફાક દેને જોય ઉપર પરાડી દે સે; વળા ગમે એવો વકરેલો પાડો હોય અને મારકાંજી હોય તો પણ એ જીવલો કલાચને પાડાનું ઘુસડું પકડીને તાંજી સે એટલે એક તણ પણ પાડો આગળ વધતો નથી. અધધધ, મારે બેઠું એ બાંમજીમાં એવું તો પરમેસરે જોર મુચું છે કે કાંઈ કેવાની વાત નથી.

હકીમ—એમ છે કે ! ત્યારે શું તે બ્રામણ છે !

મેઘજી—હા બ્રામણ છે બ્રામણ-પણુ છતાં ઘરમાં ખાવાના આટા ચ્યાં છે ! છતાં ખાપ તો ઘરમાં જ પડ્યો રહેએ અને ગામના પટેલીયા બળે પાલી ઢાંણા આણેએ. એટલે પરજીના આધારે એમને એમ હેલ્યુ નામ્યે.

હકીમ—વાર. ત્યારે તે માહારી પામે નોકર રહેશે ! તેને મહીને હું દસ રૂપીયા આપીશ, તે આહાણું છે એટલે તેના હાથની દરેલી રસોઈ મારા કામમાં આવશે. મારી આપઘની ઝાળા ઉચકીને તે મારી માથે ફરે.

મેઘજી—પણુ જો વૈદ મહારાજ ! એતો મનમોહી જીવડો સે, એને કાઈ લાયક મળે એટલે તમારી પાહે સદાએ રહેએ. માટે મરજી હોય તો આટાણુ એને બોલાવું, જોણુ જીવડું એ તેમજ એ રહે એ

વૈધે હા કહી એટલે એક રજાની તે જીવડા તરફ જઈ પોહોચ્યો અને જીવરામને લેતો આવ્યો.

જીવરામે ફક્ત દીસણુ લગી ખાદીડું મેલુ અને ફાટેલુ પોતીડું પેડેડેડું હતું. અગ ઉપર એક પણુ વસ્ત્ર નોંદાવું. યુવા શરીરવાળો ઉધાણ માથાથી ત્યાં આપીને ઉભો રહ્યો. તેને જોતાજ યુનાની વૈધ ખુશિ થઇ ગયો તેના ગળેથી બાહુ દડના મજબુત જોડવા (મસમ) એવા તો મજબુત જોયા કે તેના શરીરની આરોગ્યતા માટે વૈધ અજબમ થયો. પછી જીવરામની સામે દ્રષ્ટિ કરીને કહેવા લાગ્યો કે જીવરામ ભાઈ ! તમે મારી પાસે રહેજો તો મન માન્યુ ખાવા પીવાનું મળશે અને જોછેએ તેવા વસ્ત્ર અવકાર હું તમને આપીશ. તેમજ તે સાથે હું તમને દર મહિને દસ રૂપીયા પગાર આપીશ, મારી સાથે મજુરીનું કામજ કામ નથી. વૈધનું પચન સામજી જીવરામ ખુશી થયો અને વૈધની સાથે રહેવાને પોતાની મરજી જણાવી, પછી તે પોતાની જીવડી તરફ આવ્યો ગયો.

રાત્રીના દસ વાગ્યા હશે તે વખતે એજ ગામનો મુખી પટેલ વૈધને મળ્યો અને પોતાને દસ વરસથી થએલો પરમીયો મટનો નથી તેવી વૈધને જણાવી, તે વખતે વૈધે કહ્યું કે તમારી પામેથી હું વિરોધ પૈસા માગતો નથી પણ પ્રવાસમાં ગમે આવતું પડે છે માટે ઉચી જાતનો ઉત્તમ ઘોડો આપજો તો હું તમને એવી અત્યંત દવા આપુ કે માન દિવસમાં તમારો પ્રમેહ દુર થાય—કુઠ વખતમાં જુનો પ્રમેહ દુર થવાનો દિલાસો માંભળા પટેલને ઘણોજ આનંદ થયો અને તેમ કરવા કમ્બલ થયો.

પ્રાતઃકાળ થયો એટલે મુખી પટેલે માત દિવસની દવા લઇને ઉત્તમ કઢાવર ઘોડો સામાન સાથે વૈધને આપ્યો; ઉઠને બેઠું કર્યાથી જે ખાતી થઈ હતી તે ખાત્રીથી પૂર્ણ વિશ્રામ તે વૈધ ઉપર પટેલનો રહેલો હતો આટલું થયા પછી એ ગામના વાણીયાની દુકાનેથી પેલા જીવલાને માટે ધોતી જોટા, અબોટીયું, લોટા, દોરી, બે તપેલીયો, કડછી, તાસકો, વાટકો, પાપડી, બડીયોનું કપડું, ખેસ વીગરે ખરીદ્યું. અને ત્યાં રહીને અગરખા, બંડીયો સીવડાનીને, જીવરામને સારી રીતે સુગાર્યો—સારો પોક્કાક અંગ ઉપર ધારણ થયેથી તથા તેનું ગૌર શરીર હોવાથી કાંઈ અગર જેવો દેખાવા લાગ્યો; જીવરામ ઘણોજ

પ્રુથ યથા ગયો; એટલે વૈદને પણ નિરાંત વળી.—જીવરામના આપના હાથમાં દસ રૂપીયા રોકડા યુનાની વૈદે આપ્યા. તેથી જીવરામના માત પિતાએ પોતાનું ધન્ય ભાગ્ય માન્યું. વળિ સ્વચ્છંદી તથા મસ્ત જીવરામ નિરૂયોગી યથાને આમ તેમ બટકતો હતો તે હવે વિદ્વાન વૈદની પાસે નોકર રહ્યો એમ જાણીને તેમના હર્ષનો પાર રહ્યો નહી.—

ખીજે દિવસે એ પ્રમાંજી વ્યવસ્થા કરીને વૈદરાજ ઘોડા ઉપર આરૂઢ થએલા જીવરામને લાખને ખીજ શહેરમાં જવાને માટે નીકળી પડ્યો. જીવરામ ચાલાક હતો, તેને જ્યાં સુધી સત્સંગ મળ્યો નહોતો ત્યાં સુધી તે જડ બુદ્ધિવાળો રહ્યો હતો; વૈદરાજના સહવાસથી છ મહીના સુધી બોલવામાં તેણે ઘણીજ દરીશાષ અને નિપુણતા મેળવી, યદ્યપિ જે અવાહીર રૂપી વિદ્યા વૈદરાજમાં હતી તે જવાહીરનો પ્રકાશ જાણી ખુઝીને વૈદે પેશા જીવરામને બતાવ્યો નહોતો; કારણ કે વૈદક નિધાનું જ્ઞાન જીવરામને બતાવવામાં આવે તો તે પાછો પોતાની પાસેથી સટકી જાય, આહાવો કદાવર, મજબુત, મેહેનતું અને રક્ષણ કરવામાં સમર્થ ખીજે માણસ મળી શકશે નહી, એવો સ્વાર્થપરાયણ વિચાર વૈદરાજના હૃદયમાં હતો. તેથી જીવરામ વૈદકમાં કેવળ અજ્ઞાન રહ્યો હતો; જ્યારે આ તરફ તે યુનાનિ વૈદરાજનો તેવો વિચાર છે ત્યારે જીવરામ પણ પરતંત્ર સ્થિતિ નહિ ભોગવવાને માટે સાવધ રહ્યો હતો; જે જે દવાઓની શિશિયોમાંથી દવા કાઢીને જે જે વ્યાધી ઉપર તે વૈદ વ્યાધિસ્થ પુરોષને આપતો હતો તે તે દવાની શિશિયોને તેણે ખરાબર ઝોળખી રાખી હતી, પણ તે દવા શી-રીતે અને છઃ તેનું તેને બિલકુલ જ્ઞાન નહોતું. તેથી તે માત્ર લાલ, ખીજા, ઘોળા અને કાળા રંગની દવાઓ કયા રોગ ઉપર આપે છે તેટલા પુરતું નિજાન જીવરામે રાખી મુક્યું હતું. વળિ તે વૈદ બોલવામાં એટલો તો ચાલાક અને શિઘ્ર બુદ્ધિવાળો હતો કે ગમે તેવો દરદી કંજુસ હોય તોપણ તેની પાસેથી પૈસા કઢાવીને તેનું દરદ દુર કરતો હતો; સમગ્ર તે વૈદના સહવાસથી જીવરામ પણ તેવીજ રીતે બોલવામાં કુશળતા મેળવી શક્યો હતો; (અપૂર્ણ.)

લાંબી જિંદગી ભોગવવાના ઉપાય.

[લેખક પૂણ્યંદ્ર શર્મા.]

(અનુસંધાન અંક ૯ ના ૫૪ ૨૭૬ થી.)

અહીંયાં એ પણ વિચાર કરવો અવશ્યનો છે કે એ બધી જાતનાં મરણોનું મૂળ કારણ શું છે ? હું સ્વૂળ કારણોના વિષયમાં સંદેષથી કંઈક વાત કહું છું કે-ધણાં ખરાનો એ મત છે કે પોતાનાં દોષ અર્થાત્ શરીર અને મનના વ્યાપારને નિયમ વગર ચલાવવાથી (ખેદરકારીથી) મરણ નીપજે છે. પરંતુ અનેક સ્થળોપર પોતાની મેજેજ સાવધાની રાખ્યા છતાં પણ દૈવી ક્રોધથી ધણાનાં મરણ નીપજે છે. એટલે કે વીજળીના પડવાથી-મકાનતૂટી પડવાથી-પૂરમાં તણાઇ જવાથી-આગમાં દાગી જવાથી-ઝેરી જીવોના ડસવાથી મરણો નીપજે છે, તે દૈવીક્રોધને બાહ્યુપર રાખી જોઈશું તો ધણાક રોગો એવા છે કે જે સાવધાન રહેતાં છતાં પણ કેટલાંકનાં મરણ નીપજવી દે છે. કોઇ વખતે તો કૌલેશ, પ્લેગ જેવા જીવલેષુ રોગવાળાનો સંસર્ગ કર્યો છતાં પણ જાગી જવાય છે ને કોઇ વખત સંસર્ગ ન

રાખવા છતાં પણ તેમા હોમાઈ જવાય છે. કોઈ વખતે તદકાને લીધે યાંત્રું બમી જતાં માથામા દર્દ થઈ પધારીને શરણ થવાય છે ને કોઈ વખતે અમલ તાપમા રખડ્યા છતાં પણ વાળ સરખો વાંકો થતો નથી. કોઈ વખતે ખરાબ ચીજોથી બગડેલો વાયુ રહેજ વારમાં શરીરની અંદર દાખલ થઈ તાવ વગેરે રોગો પેદા કરે છે ને કોઈ વખત કંઈ પણ થતું નથી. આ બધી વાતોના ઉપાય કોનાથી થઈ શકે? એટલા સામાન્ય કારણોથી સાવધાન રહેવા છતાં પણ પોતાના શરીરને નિરોગી રાખવું સાંસારિક ધુરંધરને તાબે નથી, એવું જોવામાં પણ આવે છે કે સર્વ પ્રકારથી નિયમને તોડી દેવા છતાં મરજીમુજબ અને વર્તનાર લાંબી જીંદગી ભોગવી શકે છે.

આવો વિચાર કરીને અનેક મનુષ્યો પ્રારબ્ધના ઉપર આધાર રાખી મસ્ત રહે છે ને તેઓ કહે છે કે-જે કંઈ થવાનું હશે તે જરૂર થશેજ. માટે તે થવા આગળ બચવાનો કોઈ ઉપાય છેજ નહિ. આપણી સાવધાની રાખવી એ બધી નકામી વાત છે. વિશેષ વિચાર કરી ને જોવાથી એ ખેડ મત ઠીક પણ નથી, તેમ બિલકુલ જાંતિ લાયક પણ નથી. શાસ્ત્રકારોનું કથન છે કે આ બ્રહ્મસ્તમ્ય પર્યંત તમામ પોતે પોતાનાં કર્મનાં ફળ ભોગવે છે. માટે મનુષ્યો પણ પોતાના કર્મ ફળ ભોગવે છે. હવે તે કર્મનું શું સ્વરૂપ છે? કેટલા દિવસોમાં તેનું ફળ ભોગવે છે? એ ભોગના પ્રમાણમાં ન્યૂનાધિક થાય છે કે નહિ. છત્પાદિ વિષયોનો વિચાર કરવો પણ જરૂરનો છે.

મનુષ્ય જેવાં કામ કરે અગર જેવાં કામોની આહવા કરે તેવાજ ફળ ભોગવે છે; પરંતુ શુભ કામ કરનારાને અશુભ ફળ અને અશુભ કર્મ કરનારાને શુભ ફળ પ્રાપ્ત થતા નજરે આવે છે! તેમજ કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાને અશુભ ફળ મળે એવી આહવા કરતું નથી છતાં અશુભ ફળ કેમ પ્રાપ્ત થાય છે? એની મીમાંસા કરવાને માટે કર્મ એ પ્રકારનાં સ્વીકારવા પડે છે, એટલે કે એક દહ અને બીજી અદહ દહ એને કહે છે કે જે આ જન્મમા શરીર મન વાણીની મારફત કરવામાં આવે, કેમકે તે ઘણું કરી અજોયર ભોજી નથી. અને પૂર્વ જન્મોમાં કરેલા કર્મ અદહ કહેવાય છે, કેમકે તે કંઈકીયો યાદી નહ થઈ ગયું છે. આ ખેડ પ્રકારના કર્મજ ફળપ્રદ થકને જીવને વિવિધ પ્રકારના સુખ દુઃખોનો ભોગ કરે છે.

જેવી રીતે બાળપણ, જવાની અને ઘડપણ એમ અવસ્થાનો ફેરાર થાય છે, તેવી રીતે બીજી જન્મ થવો એ પણ અવસ્થાનુંજ સ્થિત્યતર છે. એક એટલેજ છે કે પૂર્વ જન્મની વાતો ધણું કરીને વિસરી જવાય છે, પરંતુ અત્યંત બાધ્યાવસ્થામા સરકારની સાથે બોધ તથા સ્મૃતિનો પણ કંઈક આભાસ થાય છે: કેમકે ચાર પામ મહિનાનું બાળક જે વખતે બહુજ અજાન હોય છે કે જે બ્રહ્મતાવસ્થામા પણ હસી રાકતું નથી; પરંતુ તે વખતે પણ તે બધી ગયેલું બાળક પ્રકટરપથી હસે છે. તે બાળક હામ્પ શી ચીજ છે તે પણ જાણતું હોતું નથી, તેમ વળી તેને સ્વપ્નામાં પણ એવું હસવાતું શું કારણ મળ્યું હોય! કે તે કશું કશુંમા હાસ્ય રોહનાદિ અનેક ભાવ પ્રકટ કરે છે! અને એ બાવો કયાથી આવ્યા? આ સદેહ ઉપરથી કહેવુંજ પડશે કે એ સમજા એટા પૂર્વના મસ્કારનાં કારણોથી થાય છે એ એટાઓથી એ પણ પ્રતીત થાય છે કે એ બાળકને કંઈક પૂર્વ જન્મની સ્મૃતિ છે.

દેહનાં તત્ત્વને જાણનારા પ્રવીણ પુરુષોનું કહેવું છે કે—આ મનુષ્યદેહ સાત સાત વર્ષને અંતરે ક્રમથી પહેલાં સંપૂર્ણ ઉપકરણો ને ત્યજીને નૂતન અવસ્થાને ધારણ કરે છે. જે વર્ષના આળકના શરીરનું જે લોહી માંસવગેરે હોય છે, તેજ આળકનું દશ વર્ષની અવસ્થા થતાં તે લોહી વિગેરે નહીંજ રહેશે. તે વખતે તેનું શરીર તમામ નવીજ રીતિનુંજ થશે. આકૃતિ, સ્વભાવ પણ બદલી જશે. એક જે વર્ષના આળકને સેંકડો વખત જોયું હશે કે તેનો ધણી વખત પરિચય કરેલ હશે; છતાં પણ તે આળક નવ દશ વર્ષના અંતરે જેવામાં આવે તો અવસ્થા પૂછુંજ પડે કે આ આળક કોનું છે ? જે જે ચીજો જેવા ગ્રહણ કરવાની જે વર્ષના આળકને ઇચ્છા થશે તેજ આળકને નવ દશ વર્ષની વયે પહેંચિતાં તે તે ચીજો તરફ કંટાળો આવશે, તથા જે વર્ષના વય વખતની વાત પણ તેને બાજ્યેજ યાદ હશે, ફક્ત સંસ્કાર માત્રનોજ આભાસ થશે. તેનું પ્રમાણ એજ છે કે જે આળકને આળપણમાંથીજ એકાંકી રાખી પાલન કરવા છતાં પણ અવસ્થાની વૃદ્ધિની સાથે સાથે તે બેઠકની બુદ્ધિ વગેરેનો એક પણ વધતો જશે, એનું કારણ શું છે ? આ વિષયમાં કોઇ કહેશે કે માતાપિતાના શારીરિક અને માનસિક બેદજ તેનું ખાસ કારણ છે. કોઇ કહેશે કે—જેવા ધરમાં જન્મ થાય છે તેના અનુસાર પ્રકૃતિ થાય છે, એ કારણને લીધે પ્રકૃતિને નિમત્ત થવા હેતુ જન્મ છે; કેમકે પ્રત્યક્ષ દેખી જાય કે જો યવનને ધેર પેદા થયો હશે તેની પ્રકૃતિ યવનકુળના અનુસાર થશે, જો પવિત્ર હિંદુકુળમાં અવતરેલ હશે તો તેની પ્રકૃતિ હિંદુકુળના અનુસાર અહિંસાદિ સદૃશ્ય સંપન્ન થશે. કોઇ કહેશે કે પૂર્વપ્રકૃતિના અનુસાર ધરમાં જન્મ થાય છે અને પ્રકૃતિનું પરિવર્તન કરવાને કોઇની પણ શક્તિ હોતી નથી. ખેર, જે હોય તે ઠીક. આ વખતે આ વિષયથી વિષયાંતર થઈ જવાનું હોવાથી તે મોકૂફ કરવામાં આવે છે. આ વખતે તો એ વાર્તા જાણવાની આવશ્યકતા છે કે ઉપર જણાવેલ જે વર્ષના આળકનું શરીર સાત આઠ વર્ષની અંદર જે પરિવર્તન થઈ જાય છે તેનું કારણ શું ? ત્યાં હું એ કહીશ કે તે આળકના માનસિક ભાવનું પરિવર્તનજ શરીરના પરિવર્તનનું કારણજ છે. મન જે પ્રકારે નવીન નવીન વિષયની ઇચ્છા કરે છે તે પ્રકારે ક્રમાનુસાર દેહ પણ તેજનુસાર અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રતિજ્ઞા દેહની વૃદ્ધિ અને ક્ષીણ—ક્ષય થવાનો એજ હેતુ છે. જીવનું મન નિયત રૂપથી વિવિધ વિષયોમાં આસક્ત થઈને જેવી રીતે સ્વભાવથીજ ભિન્ન ભિન્ન આકંક્ષા કરે છે અને ક્રમથી થોડો થોડો વિભિન્ન ભાવ ધારણ કરીને માનસિક અવસ્થાનું પરિવર્તન કરે છે, તેવી રીતે દેહ પણ નિઃશ્વાસ ઉષ્ણતા અને નખ-વાળ-ચામડી આદિના પડવા મારફત ક્ષય થાય છે. અને સ્નાન બોજનાદિ મારફત પુષ્ટ થઈને પ્રતિજ્ઞા ભાવના અનુકુળ આકારનું પરિવર્તન કરે છે. આ વાતનો તો અનેક પુરુષોને અનુભવ હશે કે સતતચરિત્ર અને અમૃતચરિત્ર રૂપ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગનું આલંબન કરનારા બેક આળક હોય તે મની અવસ્થાની વૃદ્ધિની સાથે સ્વાભાવિક બેદની સાથમાં પ્રતિદિન આકારનો પણ ભેદ થતો ચાલ્યો જશે. માનસિક પરિવર્તન થવાના કારણથીજ શારીરિક પરિવર્તન થાય છે. અને માનસિક પરિવર્તન ન થવાથી શરીરનું પણ પરિવર્તન થતું નથી, આ વાતને દ્રઢ્યોત વગેરેની મારફત દર્શાવવાની એણ કરતી તે જરૂરી છે.

વૈદ્યોને ચાતકે આપનારી રમુછ વાર્તા.

[લખનાર—પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર સર્મા]

કોણ કહે છે કે આ નહીં જીવે ?

એક સદ્ગૃહસ્થની દીકરી બીમાર થઇ હતી જેથી તેની બીમારીને દૂર કરવા વૈદ્ય-હકીમ-ડૉક્ટરો આવી ગયા, પરંતુ તે બધાઓએ બીમારના વાલીને ખાનગી રીતે કહ્યું કે—‘શ્રીમતી બાઇની નિદ્રા સો વર્ષની થાઓ. પણ વૈદ્યકના નિયમ મુજબ એણીની નિદ્રાની અત આવેલો માલુમ પડે છે, પછી તો શ્રી હરી કરે તે સત્ય છે કુદરતની કળા કોઇના કળાના આવતી નથી માટે દિવાસા લાયક હવા આપીશું તથાપિ જીવન વિશેની ખાતરી અપાશે નહીં.’

આ પ્રમાણે અભિપ્રાય મળતા બીમાર બાઇના વાલી નિરાશાને ભેટ્યા દરમિયાન એક તેમનો ધરગણ ઉદરેદ યોગી ત્યાં આવી ચડ્યો અને તેઓને ઉદાસ બોધ તેણે પૂછ્યું કે—‘કેમ ઉદાસ છો ?’ તેઓએ કહ્યું—‘હાલી શ્રીમતી નહીં બચે એવા તમામ તબીબોના અભિપ્રાય મળ્યા જેથી નાઉમેદીને સ્વાધીન થયા જિયે પણ હવે તમે કંઈ તપાસ કરી આશાને દિતાસો આપો તો આનંદ થાય.’

ઉદરેદ યોગી તુરંત દીમાગ સાથે બીમારની તપાસ કરવા તેણીના વાની મદિત ગયો અને બીમારની તપાસ કરી બોલ્યો—‘કોણ કહે છે કે આ નહીં જીવે ? જો એણીને કંઈ જોખમ થાય તો એણીને મદલે મારો જન આપવા તૈયાર છું હું તો બીમારનું મોટા કપાય જ્ઞેતો નથી જોઓ મોટા જીવે છે તે મહા મૂર્ખ છે ડીમી મેગવી છતાં પણ મરણ જીવનનું જ્ઞાન તો પૂરેપૂરું જાણનામા હોતું નથી એણીને શક્ત તથાજ પડીકા ઉચી માતાના આપુ છું કે તરત રોગનો અતન્ત્રુથી જશે તમે બેશંકર રહો.’

એમ કહી માતાના ત્રણ પડીકા આપ્યા ને મરમા ચલાવ્યા શરૂ કર્યા જો કે ઉદરેદ યોગીરાજ તો બીમારને જીવડવા ચાહતો હતો પણ કુદરત તેણીને પરતોક પહોંચાડવા મંત્રી રહેલ હોવાથી તેજ રાત્રીએ તે બાઇ તો આપાની દુનિયાની શરાય છોડી પોતાની આશાપર ત્રાપ મારનાર ઝાગતી ઉપર રજિવાદ નોંધાવા જમતનિયતાના દરમારમા દોડી ગઇ આથી ઉદરેદ યોગીને બીજોજ દિવસ ન્યુસપેપરોવાળા હવામા ઉડાના લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે—‘યોગીરાજ ! ચરત પ્રમાણે મરનાર બાગાના બદલે તમાગ પ્રાણની આજ્ઞા આપના થઇ જતો તૈયાર ! કરાર નહીં પણરો તો હું વૈનાની આજ્ઞા ને સંખીના જોડમા અપશે પણ સંજ્ઞર ! મારી જરા જૂત થાય છે જેથી તમારી જૂનને દૂલ કરી વિધાતાની જૂનને જીત કરું કેમકે વિવાતોએ જૂન ખાધી છે કે તમારા જેના અકળના અધાને મહાન જોખમમરી, અરે ! મર દરિયામા મુશ્કારી કરનારા વ્હાણને ચનાવનાર ખસાગીની જમાના અધિકારી કર્યા છે ! તમે પોનેજ કહેતા હતા કે ‘હું તો બીમારનું મોટા કપાય જ્ઞેતો નથી !’ તે ખરી વાત હતી, કેમકે જો કાગજાનમા કામેવ થયો હોય તેજ જીવન મરણને જાણી શકે છે, પરંતુ તમે તો બેભાણ વૈદ્ય, એટલે પત્રી કાગ

૩. મનસિલ લેદ—મનસિલ ત્રણ પ્રકારનો. એક શામાંગી, ખીલ્લે કરવીરક, ત્રીજો લીખંડ એ રીતે છે. તેમાં જે હાંગલોક જેવો આસ્તવર્ણુ તે ‘શામાંગી’ જે પીળાવર્ણુનો તે ‘વિદીપિકા.’ અને જે રક્તવર્ણુનો છતાં સુરણ સરખો જડ કિચિત્ રક્તવર્ણુ ગૌર લીખંડરૂપ અને ધણો જડરૂપ હોય છે તે ‘કરવીર’ આ ત્રણે મનસિલમાં કરવીર શ્રેષ્ઠ છે.

૪. મનસિલ શુદ્ધ કરવાની રીત—મનસિલને અંધુધીયાના પાતના રસની સાત બાવના આપવાથી કીંવા આદાના રસની સાત બાવના આપવાથી શુદ્ધ થાય છે. મનસિલને હળદરના કાદામાં ડોલાવત્રવડે પકવવાથી શુદ્ધ થાય છે. મનસિલ જળમાંગરા, અગથીયા, હળદર અને આદાના રસમાં પચન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે. મનસિલને ત્રીજો વાટી ગાયની તંકમાં (હાંઈમાં અતુર્ધાંશ પાણી મેળવી વલોવી છાશ કરવી તેનું નામ તંક છે તેમાં) પલાળી એક પ્રહાર સુધી ખલ કરવો, તેથી મનસિલ શુદ્ધ થાય છે.

૫. શુદ્ધ મનસિલ ગુણ—મનસિલ, ગુરવર્ણુકારક, સારક, ઉષ્ણ, લેપન, તીખટ, કટુ અને રિનગ્ધ છે, તેમજ વિષ, તાવ, સ્વાસ, ઉધરસ, ભૂતખાધા અને રક્તવિકારનો નાશ કરે છે.

૬. અશુદ્ધ મનસિલ દોષ—અશુદ્ધ મનસિલ બળનાશક, મળખંધક, મૂત્રરોગ, શકરા અને મૂત્રક્રમને ઉત્પન્ન કરનાર છે.

૭. મનસિલ સત્વપાતન—જે આપધથી હરતાલનું સત્વ પડે છે, તેજ આપધથી મનસિલનું સત્વ પડે છે. મનસિલ અષ્ટમાંશ, ગુગળ, લોહકાઠ અને ધી સરખા ભાગે લઈ ખલ કરવો, અને અંધમૂખમાં ધાલી આંચ આપવી જેથી સત્વ નીકળે છે.

૮. અશુદ્ધ મનસિલ લક્ષણ દોષની શાન્તિ—ગામના દુધમાં મધ મેળવી ત્રણ દિવસ પીએ તો અશુદ્ધ મનસિલના દોષથી મુક્ત થવાય છે.

૯. મનસિલ અનુપાન—લીંડીપીપર, લીળાની લીળોલીની મીઠા અને મનસિલ એ ત્રણને કારેલીના પાનના રસ સાથે છુટી ગોળી કરવી, એ ગોળી ખાવાથી ત્રિદોષ જવર મટે છે. મનસિલથી બૈમણું શંખનું ચૂર્ણ અને મનસિલથી અર્ધભાગ કાળાં મરીનું ચૂર્ણ, અને મરીના ચૂર્ણથી અર્ધ ભાગ સીધવખાર એ બધાંને એકત્ર ખલ કરી અંજન કરવાથી તેજના ધણા રોગો મટે છે. મધ સાથે અંજન કરવાથી વીચટરોગ, તિમિર અને કુલ્લુ મટે છે. દહીના પાણી સાથે અંજન કરવાથી અર્ધરોગ મટે છે. લીંડીપીપર કાળાં મરી અને મનસિલને પાણી સાથે ખળ કરી ગોળા કરી મુકવી તે ગોળા પાણીમાં ધસી અંજન કરવાની બુઝનેત સન્નિપાત મટે છે. એજ ગોલીના અંજનથી ભૂતોન્માદ અને તાવ પણુ મટે છે. બારંગ અને શુંક સાથે મનસિલનું સેવન કરવાથી સ્વાસ રોગ મટે છે. સોનાના વડે સાથે ખાવાથી વિષનો નાશ કરે છે, એડુસાના પાનના રસમાં શુંક મરી પીપરનું ચૂર્ણ મેળવી તે સાથે મનસિલ ખાવાથી ઉધરસ મટે છે. મનસિલ ધલાયત્તી, સુરખો, હીરાકશી, ધરમાં રસોધ કરવાની જગાએ ચોટે છે તે ધુમાસ, મોચ; રાજ, લોદર અને ગોશચન કિંવા હળદર એકત્ર વાટી સરસિયા તેલ સાથે લેપ કરવાથી કિલાસકેદ, ખસ, બગદર, ઇદ્રલુખ અને અર્ધરોગનો નાશ કરે છે.

તાવની રામબાણુ દવા.

રૂ. ૧૦૦) ધનામવાળી.

કોઈપણ જાતનો તાવ એંગ્લે દાડો, એકાતરીઓ, ચોથીઓ, ઉનો, ટાઢીઓ ને ચાલતા જમાનાના નવી નવી જાતના ઉડતા તાવ અમારી દવાથી ન ઉતરે તો લીધેના પૈસા પાછા આપીશું. ટ્રેડ શખ્સ એમ માણિત કરી આપશે કે વૈદ્ય ગિરધરલાલ કહાનજીની દવાથી ચોથીઓ તાવ ન ગયો તો તેને રૂ. ૧૦૦ ધનામ આપીશું ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦.

પ્લેગની રામબાણુ દવા.

પ્લેગથી બચવાને સર્વોત્તમ આ ગોળી છે, પ્લેગની ખરાબ હવામાં નિરામીને આ ગોળી એકઠા રામબાણુની માફક આરામ કરી આપે છે આ ગોળીથી અને પ્લેગના ઘણા કેસો સુધાર્યા છે માટે પ્લેગથી બચવું હોય અને અમારી ઉપરની તાવની દવા વાપરી ખાતરી કરવી હોય તેણે આ દવા ખરીદી રાખવી ગોળી ૪૮ ની ડબ્બી ૧ ની કિંમત ૧-૮-૦

પરમીઆની રામબાણુ દવા.

આ દવા તમામ જાતના પરમીઆ મટાડે છે ઇન્દ્રિયા થતી બળતરા અને ચાલતું પડ (રસી) બધું કુદે છે મોઝો ઉતારે છે, ટીપે ટીપે આવતો પેશાબ સાફ લાવે છે, કળતર અને પેટનો દુખાવો મટાડે છે, નીચેની રગમાં જે દરદ થાય છે તેને તરત આરામ કરે છે. તેમજ ધાતુ વધારી શક્તિ આપે છે અને સાધારણ દુખાવા મટાડે છે યાને પરમીઆથી થયેલ તમામ દરદોનો તાકીદો નાશ કરે છે ડબ્બી ૧માં ગોળી ૧૬ શીશી એકની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦.

ઘણા રોગોને ઝટ આરામ કરનાર,

શક્તિ-સંજીવન-વીર્યનો ઝરો.

ટ્રેડ મખમ એમ સાબિત કરી આપશે કે આ દવામાં શક્તિ લાવવાનો અન વીર્ય વધારાનો શુભ નથી તો તેને રૂ. ૧૦૦) ધનામ આપીશું.

કમતાકત થયેલ ઇન્દ્રિયને તાકત આપી સતેજ કરવાનો શક્તિ-સંજીવનમાં ખાસ શુભ છે. પેશાબમાં, બગનામાં, મોઢેથી અને ઇન્દ્રિયો જતી ધાતુ શક્તિ-મંજીવન બધું કરે છે નપુંસક થઈ ગયેલા મરદને શક્તિ સંજીવન પુરુષાત્વ આપે છે બરખૂની શટ, કમરનો દુખાવો, પગનું કળતર મધીના, કાપ, જીનો મરડો, ખામી, વાયુના રોગો, મદાગિન, અછરણ કમજીવન પિત્તકમળી કમળો, પિત્તપાકુ જીર્ણીજ્વર વીગેરે ઘણા દરદોનો નાશ કરે છે સ્ત્રીના ગર્ભાશયના દરદોને થતો ગર્ભપાત અટકાવે છે વાજણીને શક્તિ-મંજીવનનું સેવન કરવાથી (ઊકરાની) પ્રાપ્ત થાય છે શક્તિ-મંજીવન ધાતુના તમામ દોષ મટાડી શ્લી, પુરુષ, બાળક અને વૃદ્ધને પુનઃ, તેજસ્વી, કાન્તીવાન, બળવાન બનાવે છે ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી ૧ ના રૂ. ૨-૮-૦,

આ સિવાય તમામ દરદોની દવા અમારા ઔષધાવયમાં મળે છે, જે વી. પી થી મોઢા લાગ્યા આવશે પગેશથી મગાવનારાએ નીચેને સરનામે જીઓ, તાનુકો, પોષ્ટ્રોદીપ સાથે પન લખવું જાતે લેનારને અમદાવાદમાં ત્રણ દરવાજે માણેક-વાલ રૂપિયની દુકાનેથી સેવી

વૈદ્ય શા. ગિરધરલાલ કહાનજી

મુ. ધોળકા, જી. અમદાવાદ.

તમારા પૈસાની સાથે તનદુરસ્તી પણ અરબાદ બંધ એ વાત

શું સહન થઈ શકે એમ છે ?

અગાઉ તેમજ અગાધ્યા વૈધોનાં બારે કીંમતનાં કે.ફેડકી કીંમતનાં ઔપધો ખરીદી કાયદાને બદલે નુકશાન પહોંચી લઈ તમારા પૈસાની સાથે તનદુરસ્તીને બગાડવાનું તમે કેમ સહન કરી શકશો ?

પૈસાનો અભાવ, તનદુરસ્તીનો સુધારો, અને દરદમાંથી તરતનો છુટકારો એ સંધાનો આધાર ઉત્તમ ઔપધો ઉપર છે.

આતંકનિગ્રહ—ગોળીઓ.

એ ખરી અને સાચી ગોળીઓ છે. બીજી તેની નકલ છે. એ ગોળીઓમાં વપરાતી દરેક ઔપધી ખાસ તપાસવામાં આવે છે, અને પછી તેનો તે ગોળીઓમાં ઉપયોગ લેવામાં આવે છે. અને તેથીજ તે લખવા મુજબ બરાબર કામ કરે છે, અને તેના બહોળા ફેલાવાનું પણ એજ કારણ છે. આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ ખરીદવાથી તમારા પૈસા નેકાગા નહિ જશે. તનદુરસ્તી સુધરશે અને દરદમાંથી તુરત છુટકારો થશે.

એ ગોળીઓ બળ તથા પુષ્ટિ દેનાર, વીર્યની વૃદ્ધિ કરનાર, લોહીને સુધારનાર તથા કમતાકતને દૂર કરનાર છે. આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ હાથ પગની કળતર, લોહીનો બગાડ, નબળાઈ, ચાનતંત્રીઓની નબળાઈ, પેશાબમાં કે સ્વપ્નામાં ધાતનું જવું, યાદદાસ્તનું કમી થવું, પેશાબનું વારંવાર થવું, વગેરે દરદોનો ચોક્કસ ઇલાજ છે. આ ગોળીઓ તદ્દન વનસ્પતિની હોવાથી તેનાપર કોઈ પણ જાતની પરેજ પાળવાની જરૂર નથી.

સવાર સાંજ જમ્યા પછી એક એક ગોળી દૂધની સાથે અથવા પાણીની સાથે લેવી. કીંમત ગોળી ૩૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

માલેક આતંકનિગ્રહ ઔપધાલય.

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠીઆવાડ.

પ્રાંચ ઓફીસો નીચે સુજળ.

૧

૨

૩

૪

મુંબાઈ.

કલકત્તા.

પુના.

મદ્રાસ.

કામબાદેવીરોડ. ૧૬૬-૬૮ હેરિસનરોડ.

લુધવારપેઠ ૧૯૨

એસ્થેનરોડ. ૧૧૭

કામશાસ્ત્ર.

શરીર સંરક્ષણ અને નીતિના નિયમોનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપનાર આ ઉપયોગી પુસ્તકની આજ સુધીમાં લાખો નકલો વગર કીંમતે અને વગર પોષ્ટેજ અપાઈ ચુકી છે. હવે પણ જોઓ મંગાવે છે તેઓને મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠીઆવાડ.

(congestion) થી ધતી બીમારી થાય છે, તેઓના મ્હિરા અને લેગ ઉપર લોહીનું જોરા થાય છે, શરીરની ગરમી વધે છે, ગર્ભાશયમાં થોડી વડ છે, ધાતુ બધું છે અને વખતે ઝાડો પણ થઈ જાય છે જે સ્ત્રીઓના શરીરમાં લાલ ઝોણું હોય છે, અને શરીરના બાવો નમતો હોય છે, તે સ્ત્રીઓના મોં ઉપર હાલકાં ને ખાસ દેખાય છે, ગાળા બેસી પડે છે, આમટી રચામવર્ણી એટલે કાગાસ પડતી લીમ થાય છે, નાક નબળી પડે છે, ને નખામઈના બીજા ચિન્હો પણ જણાય છે જે સ્ત્રીઓ પોચા સ્વભાવની (sensitive) હોય છે, તેઓનો સ્વભાવ ચિંતાતુર થાય છે, તેઓની આંખ ફરતા ણા કુશળ પડે છે, અને તેઓ જાણે કાંઈ બધમા હોય તેવા તેમનો મ્હેન થાય છે, હેરા ઉપર પરમેનો આવે છે, આં કાંઈ કાંઈને તો હિસ્તીરીઆ થાય છે

આ વખતે કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીના ઉપર હોડ ઉપર અને દાઢી ઉપર વાળ ઉગે છે, અને કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીનું શરીર વધારે ગરમ રહેવા લાગે છે મધ્યાર અતુના બધ થતો હોય તેથી નાકમાંથી, ફેફસામાંથી, અર્ગમાંથી કે પેસાળમાંથી લોહી પડે છે, વખતે ગર્ભાશયમાંથી પણ રક્તસ્રાવ થાય છે; કાંઈ અશુદ્ધ, હિસ્તીરીઆ, મદનો-માદ, ગર્ભાશયના કાત તેમજ મસા, અને ગર્ભાશય, ન્તન વગેરેનાં અર્ધુદ પણ થાય છે

જ્યારે આમનું કારણ ચિન્હ દેખાવા લાગે છે, અને તેને માટે બીજી કાલ કારણ ન લાગતું હોય ત્યારે સ્ત્રીના શરીરમાં કુદતી ફેરવાગે થવા લાગ્યા છે, અને તેની હાલકીજ બદલાઈ (change of life) જવાની છે એમ અનુમાન વાય છે આ વખતે કુદત શરીરમાં પણ ફેરફાર કરે છે, આં તેથી જ્યારે તેની નયગતા શરીરમાં સ્થળ જણાતી હોય ત્યારે જે તેમનીઓપેથીની નાઓ આપવામાં આવે, તો કુદતની તેને એવી તો સારી મદદ મળે છે, કે તેવી મદદ બીજે વખતે ગળી શક નહીં સ્ત્રીના અગમ રહેલ જે વ્યાધીઓ આ વખતે કુદી મળી શક્યા ન હોય તે અત્યારે યોડી મહેનતે મટી શકે છે એવી ઉત્કુ જે રોગો આ બાબી તે સ્ત્રી ઉપર કાંઈ રાજ્યા હોતા નથી, તે અત્યારે જ નહીં શની શકે છે આથી એ સિદ્ધાંતને મજબુતી મળે છે કે શરીરની અદરના -રજાની નયગતા જ્યારે પ્રમળ હોય છે ત્યારે તેને જે તરફ ઉત્તેજન મળે છે તે તરફ તોરળતાવે છે

Disorders of Pregnancy.

ગર્ભાધાન સમયે ધતી રોગો.

ગર્ભાધાનને લીધે સ્ત્રીની મજા તતુઓ ઉપર વજો મોત્તે આવી પડે છે, અને તે બોજે ઉપવવા તેણી રામિવાન થાય ને માટે કુદતી ગતે તેની મજા તતુઓની રામિ વધે છે, તોપણ મજા તતુઓ ને જે મ્યજે ફેરાયલી છે, તેમાના એકાદ મ્યજે વધુજાર સમક્ષોભક (sympathetic irritation) વધા વિના રહેતો નથી, નમક્ષોભને લીધે

*સમક્ષોભ —સમક્ષો ભામના જેટલો અગર જેવો હોય એક તરફ થયેલા ક્ષોભને લીધે બીજે તરફ થયેલા ક્ષોભ, ક્ષોભ એટલે સચગતામાં થયેલા વધારા તે શબ્દ મુમ્ = ઉત્તરવુ, આકુળ વ્યાકુળ કરવુ (to agitate) એ ક્રિયાપદ પરથી થયેલ નામ છે

હલકી, બેચેની વગેરે ચિન્હો થાય છે.

આ સિવાય ગર્ભાશય મોટું અને વજનદાર થવાથી પેટનાં બીજાં અવયવો ઉપર દબાણ થાય છે, અને તેને લીધે પણ કેટલાંક લક્ષણો ઉત્પન્ન થાય છે. કોષકોષવાર સ્ત્રીના શુદ્ધરમાં કેટલાંક ફેરફાર થયા હોય છે, અને તેથી કેટલાંક ચિન્હો પેદા થાય છે. આ ત્રણ કારણોની સાથે જ્યારે પોતાના ગર્ભાધાની નબળાઈ, અને વારસામાં ઉતરેલાં દોષો ભળે છે, ત્યારે ગર્ભાધાન સમયે થતા લગભગ સઘળા રોગોનો ખુલાસો મળે છે. કોષકોષ વખત સ્ત્રીના ઉત્પત્ત્યવયવમાં કાંઈ ખામી હોય છે, તે આ વખતે પ્રદર્શિત થાય છે.

ગર્ભાધાન સમયે થતા રોગોને માટે દવા લેવી ન જોઈએ અગર તો કાંઈ ઉપાય ન કરવો જોઈએ એ વહેમ ખોટો અને તુકસાનકારક છે. આપણી પ્રજા નબળી થવાના કારણોમાં આ એક મોટું કારણ છે. શરીરમાં જન્મથી (predisposition to disease) વ્યાધિને લાયક કરનારા દોષો રહ્યા હોય છે, તે સઘળા આ વખતે પોતાનું બળ બતાવીને શરીર જવા પ્રયત્ન કરે છે; કુદૃત સ્વાભાવિક રીતેજ વધારે જોરથી કામ કરે છે. તે વખતે જો ચોગ્ય હોમીઓપેથીની દવા આપવામાં આવે, અગર જે જે રસાયનીક દ્વારા શરીરમાંથી ખૂટતા જલ્મ તો તે જલદી પૂરા પાડવામાં આવે, તો કોઈ રોગ શરીર શક્તો નથી.

જો હોમીઓપેથીની અને બાયોકેમીસ્ટ્રીની દવાઓ બરાબર મેળજીને આપવામાં આવે, તો હાલમાં ગર્ભાધાનની સ્થિતિ બદલાયે તથા માને જેટલી તુકસાનકારક થઈ પડે છે તેટલી તુકસાનકારક થવાને બદલે એક સુખદાયક અને હિતકર સ્થિતિ થઈ પડે. માનો જીવ બચાવવાને કેટલીકવાર જાણી જોઈને ગર્ભપાત કરવો પડે છે, તેવું કૃત્ય પણ આ દવાઓની મદદથી અટકાવી શકાય છે; અને આ વખતે દવા લેવાથી નાનપણમાંથી લાગુ પડેલા કેટલાક દીર્ઘ રોગો એવી રીતે નાશ પામે છે કે તે ફરીથી કદી થતા નથી.

ગર્ભાધાન દર્મ્યાન જો સ્ત્રીની તળીયત સુધારવામાં આવે, તો પ્રસવ વખતે અને પછી તેને હેરાન થવું પડતું નથી, અને સુવાવડમાં થતી આંચકી, ઉન્માદ, અતિ રક્ત-સ્ત્રાવ, નબળાઈ, ઈત્યાદિથી તે મુક્ત રહે છે.

ગર્ભાધાન સમયે થતા રોગોના મુખ્ય પાંચ ભાગ થઈ શકે છે. (૧) પાચન કંરનાર, રસોત્પાદક, અને મળ સુત્રનો ત્યાગ કરનાર અવયવોના રોગ. (૨) શ્વેત દ્રવ્યનાર અને શ્વાસોશ્વાસ ચલાવનાર અવયવોના વ્યાધિઓ. (૩) ગર્ભાશય અને તેનાં ઉપાંગના દરદો. (૪) હૃદયપગ જેવા હૃલનયત્રના અવયવો તથા ગતિતંત્રના રોગો. (૫) મગજની લાગણીઓ અને વિકાર સંબંધી ન્યુનાધિકતા, તથા મગજનાના રોગો.

(૧) પાચનક્રિયા સંબંધી અનિયમિતતા.

કેટલીક સ્ત્રીઓને જમવાની રૂચી થતી નથી; આવો ખોરાકનો અણગમો ગર્ભાધાનની શરૂઆતમાં વિશેષ થતો જોવામાં આવે છે; કોઈને કોઈ અમુક જાતનો ખોરાક ભાવતો નથી, ને કોઈને બીજકુલ અનાજ ભાવતું નથી. કોઈને ચાક, કોયલા, તીખાં, મીઠું, ભુતડો રાખ, ધુડ, લીંબુ વગેરે ન ખાવા લાયક પદ્ધતિઓ ખાવા તરફ મન થાય છે. અને

એવા અનેક ડાળા થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ ઘણું ખાંચ છે, તેપણુ ધરાતી નથી. ઘણી સ્ત્રીઓને ગર્ભાધાનની શરૂઆતથી સનાર ઉંઠતાં મોળા આવવા માંડે છે, અને ઉલટી થાય છે; આ મોળા અને ઉલટી જે સ્ત્રીને થતી હોય છે, તેને ઘણુંકરીને વખતો વખત તેજ રીતે થાય છે, અને તેથી ગર્ભાધાનનો તે સહેલાઈથી નિશ્ચય કરી શકે છે, કોઈને બહુ હુબકા આવે છે, ને કોઈને થોડા આવે છે. કોઈને ઉલટી જમ્યા પછી થાય છે, ને કોઈને તે પેટમાં કશું સ્વેચ્છ શકતું નથી; તેણી કાંઈ ખાંચ કે પીએ એટલે તુરત ઉલટી થઈ જાય છે; આથી તેણીને તેમજ ગર્ભને પોષણ મળી શકતું નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ એકવાર ઉલટી કર્યા પછી જમી શકે છે. અને અનાજ પેટમાં રહી શકે છે આ ઉલટી માથે કોઈ સ્ત્રીના પીપડીના પ્રદેશમાં (in the epigastrium) ઘણું દુખાવો ઉપડે છે, તે દાખવાથી વધે છે, આવા દરદવાળી સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિ, જન્મથી દ્વિપિત અને ક્ષય, કંઠમાર્ગ તથા રોગ ઇત્યાદિને લાપક (psoric) હોય છે.

ઉલટીનું પરિણામ:—એકાદ જે વાર રોજ ઉલટી થતી હોય, તેથી પરિણામ ઘણીવાર મારું આવતું નથી, પણ વધારે વાર ઉલટી થવાથી તેણીનું શરીર ક્ષીણ થાય છે, અને ગર્ભને પોષણ મળતું નથી. તેથી જે બાળક અન્તરે છે, તે નવજી ને નિમોક્ષ્ય હોય છે. સ્ત્રીને કોઈવાર પેમાળમા આજીવન જવાનો રોગ થાય છે, અને ડેલાક રક્ત વિકારનું મૂળ રોપાય છે.

ઉલટીનાં બહારનાં કારણો:—કોઈ સ્ત્રી અમુક દેખાર જુએ, અગર અમુક ખોરાકની ચીજ જુવે તો તેને ઉલટી થાય છે, કોઈને કોઈ વામ આવવાથી ઉલટી થાય છે, કોઈને વઢાણ કે ગાડીમાં બેસવાથી ઉલટી થાય છે, ઇત્યાદિ કારણોથી ઉલટી થાય, ત્યારે પણ યોગ્ય ઇલાજ કરવો જાઈએ. આવી ઉલટી થોડો વખત રહે છે.

કેટલીકવાર ગર્ભ ધારણ થયા પછી સ્ત્રીને પેટમાં ખાકામ લાગે છે, અને છાતીમાં કાંઈ બળતું હોય એમ લાગે છે, કોઈવાર ચોચા મામ બેડા પછી સ્ત્રીને એવી લાગણી થવા લાગે છે. કોઈને ગળામા કાંઈ બળતું હોય એમ લાગે જે કોઈ કોઈ સ્ત્રીને ધન્યરક્તજ આવે છે, તો કોઈને ચોરકાર આવે છે.

ગર્ભાધાનને લીધે આતરણ ઉપર ઘણી વખત સ્વપ્ન અસર થયા વિના રહેતી નથી. અને જે સ્ત્રીઓ હમેશાં રક્ત બેરોગેજ વખત ગાળે છે. ને કોઈ ક્ષમ કરતી નથી, તથા સ્ત્રીઓને ઝાડાની કમજબતને વ્યાધિ મયો હોય છે, તે સ્ત્રીઓને આ વખતે વધારે હેરાન થવું પડે છે. ગૃહસ્થ કે ગરીબ ગમે તેવી સ્થિતિની સ્ત્રી યોગ્ય અગત્યસરત વિના માત્ર મજબૂતી મહેનત લઈને બેડા બેડા દિવસ ગાળે તો તે તન્દુરસ્તીને કેટલું નુકસાનકારક છે, તે ગર્ભાધાન અને પ્રમવ વખતે ઘણી મારી રીતે જણાઈ આવે છે. દસ્ત બરોબર વખતે અને જોઈએ તેવા પક્વ ચરને ઉતરવાને ગદ્યે ઘણી વાર ઝાડાની કમજબત થાય છે. આ અવ્યયણ યોગ્ય કસરતથી પણ થોડી ધણી દુર થાય છે. કેટલીકવાર ઝાડો અપકારને લીધે સફેદ ઉતરે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને આ વખતે હુરમતો રોગ જણાય છે.

જેમ ઝાડો કમજ રહે છે, તેમ કોઈ કોઈવાર ઝાડો થઈ આવે છે; તે માથે કાંઈ દુખાવો હોતો નથી. ક્યારેક મરણના ન્ખેા દુખાવો યઈને ઝાડો આવ્યા કરે છે. મળાસયમાં રહેલ

સ્ત્રેષ્ઠ પડમા ટ્રેલીકવાર છિદ્ર (fissure) પર્યુ હોય છે અને તેથી દરત ઉતરતી વખતે ઘણું દરદ થાય છે હરગમા અને આ છિદ્રમા તથાવત હોય છે માટે તેની ખાત્રી કરવી અને શસ્ત્રક્રિયાથી તે રત્ર બંધ કરવા પ્રયત્ન કરવો અદ્વિત્ર એકે દોઢીઓપેથીની દવાથી તે મંત્રી શક્ય છે

પાચનક્રિયાના તથા આંતરડાના દરદ માટે અતુલસંગી ઉપાય—જે ખોરાક સગર્ભા સ્ત્રીને મારી રીતે પચે, અને જેનાથી કાંઈ નુકશાન થાય નહિ તે ખોરાક આપવો, એ માટે તેની રૂચિ યુ ખાવાની છે તે જોવું તે ખોરાક તેને ભાવે છે તે ઘણું કરીને તેના પેટમા રહે છે, ને ઉત્તરી થતી નથી કેટલીકવાર અમુક ખોરાકથીજ અશુભ ઓડ કાઢ વગેરે થાય છે, તો તે ખોરાક બંધ કરવો દવામા પણ એવુંજ બને છે કે અમુક દવાથી તેણીને આ વખતે સૌથી વિશેષ શાયને થાય છે, માટે સ્ત્રીને જે અતુલસંગી ચર્મપડે તેજ દવા (individual specific) તેને આપવી આતરની અવ્યજ્ય માટે હરવા શરવાની ટેવ રાખવી અને પેટને તથા પાંચે શરદી લાગવા દેવી નહિ સગર્ભા સ્ત્રીએ પથ્થરની છો ઉપર બેસવું કે ઉતારે પગે ફરવું નહિ પેટ ઉપર ફનાગીનનું કંપડ રાખવું, અને તો ચણીઓ અને મનને બંધો ગરમ ખાના કરાવી પહેરી રાખવા જડો નહિ આવ્યો હોય તો જીએ બાહ્યાનામાન સુષ્પ રહેવું, અને જડો પણ સુતા સુતાજ નહિ તેને યોગ્ય દામમા કાઢવો વખતે વખત મેદા થવાથી અશક્તિ વધારે આવે કે, ગર્ભને નુકશાન પહોંચે છે તથા જડો જલદી મટતો નથી જડો ઉતરતો ન હોય તો મદી રેથ લેવો નહિ પણ જરૂર પડે તો પીચમરીથી જડો ઉતારવો

હુકનો વધારો.

ગર્ભાધાનના પહેલા બે ત્રણ મહિનામા હુક વધારે નીકળે છે. બ્યારે હુક ઘણું વહે છે, ત્યારે તેથી નબળાઇ વધતી જાય છે માટે ઉપાય લેવાની જરૂર પડે છે કોઈ એક સ્ત્રીને ગર્ભાધાનની બધી મુદત દર્મ્યાન સુધ વિશેષ નીકળે છે આ યુક્તિને પ્રાપ્ત આહી (astriugent) દવાથી એકદમ બંધ થવું જોઈએ નહિ, પણ દોઢીઓપેથીની કે જીવન રસાયનની દવાથી ધીમેધીમે તને બંધ થાય તો જોઈએ એકદમ બંધ કરવાથી પ્રતિષાર માથા ઉપર લોહી, જોર આંત્ર પ્રતિષાર માત્રીમા યુ કવળુ રક આવે છે નટલીક સગર્ભા સ્ત્રીના મોઢામાથી લોહી નીકળે છે.

ઉપાય —

પેસાળ સબધી હરકતો ને વ્યાધિઓ.

(The primary dea pregnant)

જેમ ગર્ભ મોઢા થતો જાય છે તેમ મનામય ઉપર નાળ વધતું જાય છે આથી તેમા પેમા : યોડો ગ્લી રક છે મોટા સ્ત્રી વખતે વખત પેમાળની હાજત થાય છે પ્રતિષાર પેમાળના માત્ર મોઢાક દીપાન પો : અને : હુ દર્મ થતે પડે છે પ્રારક પેસાળ બંધ થાય છે આ વનાતુ : રણ ગર્ભાધાનુ : તેને પ્રતિષાર દૂરી જવા પણ હોય છે

મેળવવાને શ્રમ કરવામાં પાછા હું એવા નથી તેથી આ દાખલો લખી
આપવા ઘણો આનંદ થાય છે ને એવા ઉદ્યોગી ને શોધક માણસની
ખદ્દલી ધવાથી અહીંના લોકો નાગજ થશે, કેમકે કાવેરા એવા
પ્રમુખ જે એઓ પાંધાના ઊપયોગમાં આવતા તેથી તે લોક નાગજ
વશે એમાં શંકા નથી ૬-૭-૮૫

નેટીવ દવાનું ઉત્તેજન ધ્વિચંતાર,
(મહી) ચિતામણગવ નાગવળ મુનુમદાર,
વડોદ્રા

This is to certify that Bhaglal Lal and Lal possess
a fair knowledge of native *medicinal* and native
practice of medicine. I have had opportunities of
judging of this from an acquaintance with him extend-
ing over two years. He is an intelligent hardwork-
ing and careful man.

Bombay, (Sd) BHALCHANDRA KRISHNA
8th July 1880 L M

શ્રી

નદા રાજમાન નજેશ્રી વકીલ લોખીલાલભાઈ ત્રિકમલાલ
સુ ખેરાળુ અગો નીચે મટીઓ કરનાર ઉમતાના મુખીમતાદાશ્વતથા
રક્યત લોકો આ માતપત્ર ઉપી મરટીકિટો આપીયે છીયે કે,
મજકુર ગામે આવમજકુરમાં વેળાખ મુજના ગેજથી દુવેરા
નો લયકર ગેગ રાકુ થયેલો અને તે ઘા ૧૨ પાટથી આવેલો આ
રાજ જેઠ માન આખર મુડી નેલો આ રોગની રાકાવથી તે

ખંધ થતાં મુઘી ત્રમે તમારી જાતની જનાવેલી કોલેરાનાં દુષ્ટ રો-
ગ ઉપરની દેશી દવા વખતો વખત ખીન કિંમતે અમોને પૂરી પા-
ડેલી છે. આ દવા દેશી કાષ્ઠાદિ વનસ્પતિ વગેરેની છતાં નિષિકારી
છે. એનાં ઉપયોગ આખાજવૃદ્ધને થઈ શકે તેમ છે. આ દવાથી
ઘણાં જ માણસો એ દુષ્ટ રોગના પાંડામાંથી ખેંચી ગયાં છે. આ દ-
વા આખ્યા પછી તેની અસર ઘણીજ જલદી થઈ આરામ થાય છે.
તમોએ આવા લાયકરૂ રોગનાં વખતમાં આવી દવા વગર કિંમતે
પૂરી પાડી તેના માટે અમે તમારો મોટો ઉપકાર માનીયે છીયે.
અને આ માનપત્ર તમને ઘણી ખુશીની સાથે આપીયે છીયે.
તા. ૨૫-૭-૮૮.

(મૂહી) પટેલ ત્રિકુમ જીરામદાસ, દ. પોતે.

,, વોહારા લુકમાનજી ગાલરામજી, દ. વલ્લભરામ અંગદેશ્વર.

,, પટેલ રામચંદ્ર મહાધવજી, દ. પો.

,, પટેલ મોતી લગવાનદાસ, દ. પો.

આ સિવાય ગામ લોક પેકી ખીજ પાંત્રીએ મૂહીઓ છે.

મુ. મા. જી. તા. ૧૧૫૬.

શ્રી.

શિક્ષક.

સા. લોગીલાલ ત્રિકુમલાલ વેકીલ સાહેબ. મુ. જોરાવર.

જોરાવરમાં આવવું થયું ત્યારથી આપના વિશે મને થયેલા

અનુભવથી મને કહેવાની ઘણી ખુશી હોય છે, આપે કાર્યદા મેળ-
 થી સારી માહિતી મેળવી છે, અને ન્યાયના કામમાં ઘણી સારી મદદ
 કરે છે. તમારા કામ કરવાની રીતથી હું ઘણા ખુશ થયો છું.
 વકીલના કામ મિવાય તમે શુદ્ધી, ફોજદારી વગેરે કામ સારી રીતે
 કરી શકો છો અને લોચાન સ્ટેન્ડર્ડની પરીક્ષામાં પાસ થયેલા છો.
 ઘણી પાલણપુર એન્જનીની કોર્ટના વકીલની પરીક્ષામાં તમે પાસ
 થયેલા છો, તથા આ ગન્યના વકીલની પરીક્ષામાં તમે પાસ થયે-
 લા છો તમે વૈદકશાસ્ત્રનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે અને તમારી
 દવાથી ઘણા મારો ફાયદો થાય છે. દેશી વૈદકને પ્રસિદ્ધતામાં લા-
 ણનામાં તમે ઘણી કાળજી રાખો છો, તથા મેરમેરીઝમના પ્રયો-
 ગ પણ તમે સારી રીતે કરી જાણો છો. જ પ્રયોગ મેં મા-
 રી જાતે જોયા છે તે ખરા છે એવી મારી ખાત્રી થઈ છે.
 એકંદરમાં તમારા અમાગમથી મને ઘણા અતોષ થયો છે. હમેશાં
 તમારા નેવા શુભવાનની સંગત મરકારી અધિકારીઓને રહેવાથી
 મરકારી કામને ઘણી મદદ થાય છે અને તેથી ફેયત ઘણી મુખી
 થાય છે. આપને માટે મારા ઘણા સારા વિચારોની નિશાની દાખલ
 આ દાખલા તરીકે સર્ટીફિકેટ મારી ખુશીથી આપું છું. તા. ૧૩
 માહે રિસેમ્બર સન ૧૮૬૦.

(સહી.) લગુભાઈ દાજભાઈ,
 વહીવટદાર વ ઍક્ટિંગ કલેમ મેજિસ્ટ્રેટ,
 સુ ખેગણ.

Kheralu.

2nd March 1891

I feel great pleasure to testify to the knowledge
 the bearer, Mr Bhogul Tukamlal a Vakil of the

Kheralu court, has of the native physio. He is inquisitive and persevering. When he hears of any new medicines he is after it. I have tried his medicines myself and found them efficacious. Kheralu has no Government dispensary, but Mr. Bhogilal has out of philanthropy supplied the want by giving medicines to the people at his own cost. He is liked by the people.

(Sd.) B. PATVARDHAN,
Sub Asst. Barkhali Department.

સાંકેશિકેટ.

સા. સા. આર્યજીવુ લોગીલાલભાઈ.

આપે દેશી ઔષધિઓનો મોટો સંગ્રહ કરવા માંડ્યો છે, એ-
લું મારા સાંભળવામાં આવવાથી મને અતિ હર્ષ થયો છે. ધોરણ દે
આપણા ગુજરાતમાં હાલ તેવી દવાનો ઘણોજ તોટો છે. આપે ઔ-
નાયેલી દવાઓમાંની વસંતમાલિની નામની ઔષધિ મારા અનુભ-
વમાં આવીથી તેના ગુણો ઘણા છે અને તેની અસર તાત્કાલિક
અને હર્ષેશાં મુખી ટકી રહે તેવી છે. આ દવાએ મને એક અલભ્ય
લાભ પ્રાપ્ત કરેલો છે, જે અત્રે દર્શાવવાની હું રજા માગું છું.

મારી પત્નીને ઘણા લાંબા વખતથી એટલે લગભગ આઠ દશ
માસ થયાં રક્ત પ્રદરનો દુષ્ટ વ્યાધિ થયો હતો અને તે મટાડવા
માઝ મેં ઘણી હોસ્પીટલોમાંની તેમજ દેશી ઔષધિઓનો ઉપયોગ
કરેલો પરંતુ તે સર્વ ઔષધિઓ નિષ્ફળ થઈ છે; અને આખરે મા-
રું નિરાશ થવાનો સમય આવ્યો હતો; પરંતુ તેટલામાં મારે અ-

ને આપનો મમાગમ ઘતાં તે હુદ્યા બ્યાધિ વિષે આપને વાત કરી
 તે ઉપરથી આપે વસંતમાલિની નામની ઔપધિની ચાર ૪ સુદિકા
 તે રોગ ઉપર અનુપાત સહ વાપરવા આપી. તે પ્રમાણે તેનો ઉપ-
 યોગ કરતાં પ્રથમ ગોળીએજ એક અબ્તયળ જેવી અસર પેદા કરી
 અને ચાર ગોળીઓ પુરી થતાવારમા તો તે રોગનો મૂળમાંથી
 નાશ થયો છે. હવે આવા પ્રસંગે મારે આપનો કેટલો બધો આ-
 ભાર માનવો જોઈએ તે દર્શાવવા મને શબ્દો મળી આવતા નથી.
 વસંતમાલિની તે વસંતમાલિની જ છે તેણે પોતાના નામનો મ-
 હિમા રાખ્યો છે અને તે મહિમા રહેવાનું મુખ્ય કારણ આપનો
 ખંતી-ઉદ્વેગ છે. આજ સુધી દેશી ઔપધિઓનો ઉદ્ધાર કરનાર
 કોઈ મારા બાણવામાં આવેલ નથી. અને આપે જે આ ભગિરથ
 પ્રયત્ન—દેશી ઔપધિઓના શોધનનો—આર ભેલો છે તેને નિવિ-
 દને પૂર્ણ કર્યો એવી મારી આગ્રહ પૂર્વક ભલામણ છે. આપણા આ-
 ર્યન ધુએને ઉપયોગી થઈ પડવાનો આપનો આ સુઉદ્વેગ મદદ
 વૃદ્ધિ મામશે અને તેવા સ્તુતિપાત્ર શોધનને માટે મારે આપને
 કેટલો બધો ધન્યવાદ આપવો જોઈએ તેનું વર્ણન કરતાં ઘણું લાં-
 બું થાય એમ ધારી આ દુઃક પત્ર લખી સતોષ માનવાની આકાં-
 ક્ષા રાખું છું. તા ૧૫ ૬-૯૬

હું છું
 આપનો આર્યન ધુ,

(Sd) NANALAL BHANUSHANKAR Bhatt,
 મીડ રેપો કલાર્ક, જેરાણું.

રા. રા. લોગીલાલ, ત્રિકમલાલ વડીલ, સુ. વડનગર.

આપને જણાવવાને અત્યંત ખુશી ઉપજે છે કે આપના તરફથી મળેલી “અંપૂર્વ સુવર્ણમાલિની” નામની ગોળીઓ આ લાગત છે. હીવસ સુધીના કપ્પતર પેટના દુખાવાને એકદમ બાંધકરી આરામ કર્યા છે. એ દરદ ઉપર મેં ઘણી જાતની દવાઓ અજમાવેલી છતાં કશાથી મને લગાર પાણું આરામ નહીં જણાવેલો, તે આપની ફક્ત ચારજ ગોળીઓ ખાતાં દરદ નરમ પડી તદન જડમૂળથી ગંચું છે; ને તેથી તેની જેટલી પ્રશંસા કરું તેટલી ઓછી છે. દવા લીધા પછીના ફેરફાર પણ ઘણાજ ઉત્તમ છે. ભૂખ તથા બીજા શારીરિક ફેરફારથી હું ઘણાજ આનંદ પામું છું. કૃપા કરી તેમાંની બીજી ગોળીઓ મને વળતી ટપાલે મોકલશો. તા. ૨૮-૬-૬૬.

(સહી.) લિ. સ્નેહાધીન ચુનીલાલ કંકલભાઈ,
રેશનમાસ્તર, મેહસાણા જિલ્લા.

પ્રીય લોગીલાલભાઈ ત્રિકમલાલ વડીલ સાહેબ, ખેરાળુ.
લિ. ખાલેખાન સુમરેખાનની ત્રલામ-ખાદ આપના તરફથી ‘અંપૂર્વ સુવર્ણમાલિની વસંત’ નામની ગોળીઓ આવી હતી. આ દવાનો અનુભવ લેતાં કાલેરા ઉપર તે ચમત્કારી રીતે ઘણી સારી અસર કરે છે અને હું ધાડું છું કે આ દવા સંધરવા યોગ્ય છે. કાલેરા ઉપર તે એવી ચાલે છે કે ગમે તેવા અશક્ત ઘઈ ગયેલ માણસને ઘણી જલદીથી આરામ કરે છે અને તેટલા માટે એ દવા પેકીની ગોળીઓ બીજી વધારે મોકલવાની મહેરબાની કરશો. સુ. વિસનગર, તા. ૨૯ જુન સન ૧૯૬૬.

લિ.

(સહી) ખાલેખાન સુમરેખાન,
વડીલ.

I have great pleasure to express my thanks for your "Vasant Malin pills" which have rendered wonderful effects upon lingering fever. Then use of a short duration has convinced me of their true and sure efficacy, and I feel great pleasure to recommend them to the people who are laid up with such sort of fever. Dated 29th June 1896 Mehsana

(Sd) GOPALBHAI VARAJBHAI,
Aval Kankun, Valmatdar Catchery
Mehsana

Forwarded to Mr Bhogdal Tikamlal Vakil of
First class Magistrate's Court, Kheralu, Mehsana-
Vadnagar

(Sd) G MEHTA

• રા રા વકીલ લોગીલાલ ત્રિકમલાલ, મુ ખેરાલુ

વિ વિ આપના તરફથી મને "અપૂર્વ સુવર્ણમાલિની વસ ત" ની
ગોળીઓથી શુ શુ અમર થાય છે તેનો અતુલ્ય નેવા મોકલી, તે
ગોળીઓ મે બે દિવસ સુધી તણ તણ લેઈ તેનાપર નાઝર, વ્દય
ફળ, કેન્દર, ઇલાયચી આવે હુધ લેવામાં આવેલું તેથી મને નીચે
પ્રમાણે અસર થઈ છે

• બુધ્ધ ઘણી સારી લાગે છે તેમ નીશા વગર શરીર ઘણું જ ના
જૂતિમાં રહેડે અને ઉધ ઘણી સારી આવે છે, વીર્યને વધુ વખત
સુધી રત્ન લન કરે છે, ગોળીનો વધુ વખત ઉપયોગ કરે તો ઘણી

રાજમાન રાજેશ્રી લોગીલાલ ત્રિકમલાલ, આર્ય વૈદ્ય અને વડોદરા રાજ્ય અને પાલણુપુર એન્જિનીયરી કોર્ટના વકીલ.

આપની “અપૂર્વ માલિની વસંત” નામની ગોળીઓ વિષેની હકીકત આપના હેન્ડબીલમાં મેં વાંચી હતી. તે ગોળીનો ઉપયોગ કોલેરા જેવા રોગમાં થશે કે નહીં એની મને શંકા હતી; પરંતુ મારા ચિરંજીવને એ રોગની અસર ધવાથી મેં એ ગોળીઓનો ઉપયોગ કરી જોયો છે. તેની ઉમર વરસ પં. ની છતાં એમાંની માત્ર દોઢજે ગોળીએ જાડા, ઉલટી વગેરે ઉપર તાત્કાલિક સારી અસર કરેલી છે, અને એ ગોળીનાં હું જેટલાં વખાણ કેરું તેટલાં આપ્યાં છે; માટે એ ગોળીમાંની એક તોલો ગોળીઓ મહેરબાની કરી મારા તરફ મોકલાવશો. તા. ૨૦ જુલાઈ સને ૧૮૯૬. મું. જેરાણુ.

(સહી.) શંકરલાલ છગનલાલ.

રાજમાન રાજેશ્રી વકીલ લોગીલાલ ત્રિકમલાલ આર્ય વૈદ્ય, અને વડોદરા રાજ્ય તથા પાલણુપુર એન્જિનીયરી કોર્ટના વકીલ.

વિનંતિ વિશેષ—આઠ માસમાં મને જાડાનો બધકોશ પડેલો. જેથી હું ચાર પાંચ દિવસ સુધી ભારે હેરાનગતિમાં હતો. આ બધકોશ મટાડવા માટે મેં દેશીવૈદોની જુલાળની દવાનો ઉપયોગ કર્યો હતો; પરંતુ તેથી મને કંઈપણ ફાયદો ન થતાં ઉલટી થઈ એ દવાઓ નીકળી ગઈ હતી. તેમજ ઇંગ્લેન્ડ ડાક્ટરની દવા જુલાળનીનો ઉપયોગ કર્યો હતો; પરંતુ એ દવાથી જુલાળ ન થતાં જાડે માત્ર લોહી પડતું હતું તેથી દવાથી કંટાળી ગયો હતો. તોપણ આપની “અપૂર્વ માલિની વસંત” નામની ગોળીના ગુણો મેં સાંભળ્યા હતા તે પ્રમાણે આપની સલાહ લેઈ એ ગોળી મેં ઉ-

કાળેલા દુધ, ઘીનાં અનુપાન માથે લીધી હતી તેથી મને તાત્કાલિક અને ચમત્કારિક અસર થઈ હતી, અને જીવાળ પલ્લુ થયો હતો આ ગોળીનો એ દિવસ ઉપયોગ કરતા મને એ દરદથી આરામ થઈ ગયો છે, માટે આ ગોળીના ગુણોનું નેટલું વર્ણન કેટલું જોઈ છે, માટે આમાની બીજી ગોળીઓ મારા માટે મોકલાવશો તા ૨૪ માસે જીવાળ સન ૧૮૯૬ મુ ખેરાળુ

(સહી) જસ ગ શુભળ દેસાઈ, ખેરાળુ

I have tried Mr Bhingulal's **Apurva Malini Vasant** pills on several patients and have always found them efficacious in the treatment of patients suffering from diseases alluded to and meant for by the originator, especially in those of nervous debility and wasting diseases. The pills contain those costly drugs musk, gold and amber all genuine and the price fixed at is far less than its real worth and value

24 10 96 } (Sd) SHIV PRASAD J,
In the medical charge of Dispensary
Umreth

સુપ્રસિદ્ધ વર્ધિ જેઠાભાઈ જાડવજી શાહ કચ્છ માંડી નાગલપુર વાળાનાં

સાગુદય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવયવોની તમે શનેચાઈ જવાથી પુરુષત્વનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોગતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નોદોષ, કુચેટા તેમજ બીજા ઘણા કારણોથી થએલ નામગદીનો નાશ કરી વીર્યને પુરતા જવામાં વધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વ જાતના પ્રમેહના દરદોને મટાડી, ઘેલી સુધારી, વીર્યને ઘટ બનાવી, જ્ઞાન તત્ત્વને સતેજ કરી, પેશાબમાં સ્વપ્નનામાં અગર બીજા ઝાઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરૂં અને કાયમનું પુરુષાવ આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દમ્પત્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરનાયુ કરનાર આ એક હિતમ આપધ છે

નીમન ગોળી ૪૦ ની ટુપી ૧ નો ૩ ૧

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશા દાંતોને નાશવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ કરી દાંતોને મજબુત બનાવે છે, દીમત ૮મી ૧ ના આના ૪ દરક દવાઓનું પોન્ટેજ ચો ૧૧ પી ખર્ચ જુદુ પડે

મળવાનું ઢેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું
કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

દુનિયામાં આંખ એ જીવંતીનું જીવન છે.

ધણા નબળો અનુભવ મેળવી પ્રખ્યાત થયેલી ચમ્પાની મોગી દુકાન.

ખરા પેખલના ચરમા.

આમ વિનાયતની મગાવતા ખરા પેખલના ચરમા અમારે ત્યાં ઘણાજ ઓજાભાવથી મળશે વિનાયતમાં પાસ થયેલા આખના ૧૧ ટગ મગવતરાય નરસિંહરાય કાનુભા એવ, એમ, એન્ડ એમ અને એન આર સી, પી, ને અમારે ત્યાં કાઢતરી ચમ્પાની પેટીમાંથી આંખ તપામી ચમ્પાનો નખર મક્ત કાઢવા માટે રાકનામાં આવ્યા છે મોટીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મગે છે મદ્રાસ-ચો તથા માનુઓની મગવડ માટે તે મોલાવવાગી દાકતરી ચમ્પાની પેટીમાંથી આખ તપામી ચમ્પાનો નખર મક્ત કાઢવામાં આવે છે અમારે ત્યાંથી લીધેના પેખલના ચમ્પાનો નખર એક વરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચરમા અગર જુના પેખલના ચમ્પાનો નખર ફક્ત રૂપીઓ એક ઘઈ કાચ ફેરફાર કરવામાં આવે છે આમ જૈનના સાધુ આરવીઓના માટે નફો લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે

એન હોલની સવળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

સુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં ૩૬૧૪.

અમૃતાંજન.

આ દવા ફાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

બાપાનીસ પ્રજાની ઉત્તતી એક ખરેખર અન્યયળી છે. પણ તેઓની ક્ષેત્રે તેમના સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોના બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક બહુધ સ્વદેશી મદ્ય છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શૂળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિકાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, દેસ, ઘા, વિગેરનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજબ જેવી અકપેથી સાજા કરી દેઈને આરામ બધે છે.

કીમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી યુવલી વીગેરે આમડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી ખાલાપ્રસાદ શર્માસી.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.

૧૬ જોડ લેન, કોટ-મુંબઈ.

પ્રાચીન આયુર્વેદ સ્થાને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાના વૃત્તન શોધયોગતા
હવેન મહરોજને સામ્રાજ્ય રીને ચર્ચાનું લોકપ્રિય નૈવેદ્યમ આશિષ

ધન્યંતરી

DHANYANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભાગે

રૂપિયા ૧,

[અંક ૧ નો.

સદગત તંત્રી—ડા. મંજુલાલ બોગીલાલ કંથારીઆકર.

એમ સી પીએન. એમ સી એચ સી (કનકલા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કાર્મણી-વીગનગર-ઉત્તર બુબરહત.

પારિકલ લેનાર પોસ્ટલ સાથે અગાધી ૨-૦-૦ છુટી નમૂના ૦-૩-૦

સોરઠો

એન મનહરા રાજ, હેલુ રોય ને ધંતરી,

એન મહિત પ્રતિગત, નો વાચો "ધન્યંતરી."

'શ્રી સત્યનારાયણ' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-ધી ડાહ-અમદાવાદ.

વિષયોની અનુક્રમણિકા.

વિષય

૧. સ્વાસ્થ્ય સુખ સંપાદક સરસ સૂચના. (કાવ્ય)
૨. મધપાન.
૩. રસુજ દૂચકા.
૪. ગર્ભાધાન સંબંધી દર્દો અને તેને દૂર કરવાની સમજ.
૫. બાલકોશ અથવા કબજાયાતનાં કારણ તથા ઉપાય.
૬. માખીથી સંભાળજો.
૭. વૈદકીયવિનોદ.
૮. દૂધ વિષે જાણવા જોગ મોધ.
૯. ઔષધિ નામગાળા.
૧૦. આપણા દેશના ઉદ્ધારનો આધાર શાના ઉપર છે ?
૧૧. આર્યસાપન શાસ્ત્ર.

૧૦૮

જાહેર ખબર.

અમારી "બોલાપ્રસાદ-કામ્બેસી" માં અનેક જાતની પેટર અને બીજાં દવાઓ મેળવે છે તે દવાઓ જરૂરયાનથી લેનારને અત્યંત ફિદાયત્વાવધી આપીશું; માટે નવીન દવાખાનું ખોલનારને અથવા દવાખાનાવાળાને આવી જરૂરયાનથી દવાઓ ખરીદવાથી સારા ફાયદો થવા સંભવ છે. એથી જોએ તે દવાઓ ખરીદવાની છુટ્છા હોય તેઓ સાહેબોએ નીચેના શિરનામે રૂબરૂ મળવું અગર પત્રથી ખુલાસો મેળવવો.

ચિ. ચ. ભોગીલાલ ત્રિકમલાલ વકીલ.

વીશનગર. (ઉત્તર ગુજરાત.)

નવીન ખુશખબર.

જોએ સાહેબો દવાઓની શોધ મેળવી પ્રસિદ્ધ કરી દિતકારી નીવડવાનાં મેળવવા ફતેહવંત થયા હોય અથવા વૈદ-હકીમ-ડાક્ટરી મમમાં બાહોસી સાથ ફતેહ મેળવી પ્રસિદ્ધિમાં આવવાની અણીએ પહોંચ્યા હોય તેઓ સાહેબ પોતાના દુકાનના સાથ પોતાની છબીને કટ મોકલાવશે તો તે આ આસિકમાં ધણી ખુશીની સાથ વખરે દિયી છાપી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

લી. પૂર્ણચંદ્ર શર્મા "ધનવંતરી" પ્રાંત ઓરિસા—અમદાવાદ.

it is only a question of time. With them in vigorous health, but possessing only a moderate amount of surplus vitality, it will require only a few weeks of excessive work to show the victim that inroads are being made upon his nervous system. If he has more constitutional vigour, a longer time will be required, and, as before said, men often go years before the invasion is noticed. This weakness of the nervous system, then, may be the result of excessive labour, and of inadequate sleep & rest.

There are other means of undermining the nervous system, and arriving at a similar overstrained condition. A first requisite for keeping up the strength & vigour of an individual is adequate nutrition. Nutrition can only be appropriated by the system after the process of digestion. If a moderate bulk of food be taken that is rich in nourishing elements & that is easily digested, a man fed on such a diet does not undergo as much nervous strain as if fed upon a large quantity of diluted food which, although possessing an equal amount of nourishing element, requires a much greater effort on the part of the organs for its digestion & assimilation. It does not matter as to the final result what causes have brought about the prostration of the nervous system. If a man has abused himself by continuous work for a greater number of hours he will feel the need of a stimulant. If he has abused himself by performing continuously a few months or years an undue and unnatural amount of labour, however careful he may be to conserve his powers the time will come when he will feel the need of a stimulant. If unwittingly he continuously feeds himself on a food yielding a small amount of nutrition for an excessive amount of digestive force, the same result will be obtained, instead of a surplus of vital power, there will be a deficit, and as soon as this deficit appears, there will result a prostration of the nervous system, and a yearning for a stimulant. If, in addition to the overstrain caused by excessive labour, and by inadequate attention to hygienic requirements there is the further misfortune of eating a food which, however nutritious may be,

is still unnatural & unduly difficult to digest, an inevitable bankruptcy of the vital powers is sure to ensue, and a craving for stimulants be experienced.

Unfortunately the demon of intemperance grows by what it feeds on. The very moment that anyone, from whatever cause, feels the need for a stimulant, and begins the use of it, whether tea or coffee, alcohol, or tobacco, there is then another cause making for prostration, in addition to the overstrain there is the injurious effect of the stimulant upon the nervous system, and then the victim has not only to suffer from excessive work or an inadequate diet, or both, but must undergo additional depreciation of vitality from the physiological effect of the stimulant indulged in.

The philosophic student has but to survey the field of civilization to perceive that a majority of men & women are performing an excessive amount of labour, and are taking inadequate sleep & rest. It is thus easy to understand why it is that the human race, in all ages & nations, has reached out for some form of stimulant.

As before said, gratifying the craving for stimulation with tea, coffee, or alcohol serves but to further deprave the system and further cause it to require stimulation. It is for this reason that all these poisons & habits mutually play into each other's hands.

Anyone who eschews tea or coffee, as well as alcoholic drinks and who has studied this question, is well aware that *the use of tea & coffee paves the way for the use of tobacco, at any rate in the male, and that anyone using tea, coffee or tobacco is much more apt to acquire the alcoholic habit than one who does not use these stimulants.*

A perception of these principles affords the rational & explanation not only of the causes of intemperance, but of the proper methods to be used for its prevention & cure. Whatever habits or practices tend to undermine the nervous system must be discontinued. Excessive work must be refrained from, and foods requiring an unnatural & undue strain upon the

nervous system for their digestion must be avoided. The conditions to be sought for are freedom from overwork; the use of a nourishing & easily digested food; and the avoidance of all stimulants—tea, coffee, spices, tobacco, and alcohol &c.

Fruitarianism, which is the natural food system combines all the advantages of vegetarianism & escapes some of its short-comings. It pleads for a much greater simplicity in diet, & teaches that tea, coffee, & tobacco play into each other's hands and prepare the way for King Alcohol. Its followers are able to get their heat giving food with almost no digestive effort, and consequently no strain upon the nervous system; and are able to obtain the nitrogenous portion of their nourishment also with a less expenditure of digestive force. Viewed from whatever standpoint, it will be seen that these plain teachings of physiology stand together to form an impregnable bulwork of temperance for all who will adopt them; and then the substitution of the sweet fruits for candies, sweetmeats and artificial sugar is an inevitable factor both for the prevention & cure of the drinking habit.

Dipsomania, is a technical term for a form of partial madness, inducing a propensity to drunkenness. A new cure for this abominable propensity has been found to be very effectual. The following paragraph from the *New York Mail* may prove useful for persuading Temperance workers to consider the value of Fruitarianism as a solution of the Drink Problem:—

"A man with the drink habit was persuaded to try using oranges as a cure. He says his physician advised the use of oranges, and the trial began with the eating of one orange before breakfast and one everytime thereafter that he thirsted for the stimulants he had been using. Gradually the desire succumbed to the treatment and now for more than a year the patient has felt no inclination whatever to return to the use of intoxicants. Eleven of his friends similarly afflicted with the drinking habit have profitted by this man's experience. It is certainly a very pleasant cure."

I should like to take this opportunity of stating to our readers that the juice of oranges, if liberally indulged in, is a speedy remedy for many ailments of an inflammatory nature—such as eruptions, ulcerations, painful inflammation of the mucus membrane in any part, and in fact all maladies which suggest over heating of the blood and uric-acid accumulations. But the remedy must be accompanied by abstinence from excessively heating food & drinks, such as tea, coffee, spices, meat, tobacco &c.

LAUGHS.

To Tame Two Tigers.

Take two tremendous tigers,
Tie tight their tails together;
Tickle their tender toe-nails,
Till thoroughly tired their tempers.

Q—Why is a studious monarch like a lean man?

A—Because he is always a-thin-king.

The Mouse and the Corn.

A certain farmer owned a box containing 50 ears of corn. In one corner of the box there was a small hole. A mouse finding this went in, and, coming out brought out three ears; this he did every day until the box was emptied. How long did it take the mouse to empty the box?

Answer.—Fifty days, for each time of coming out he brought out one ear of corn and two of his own!

Mary: "How many feet are there in a yard, dear?"

Sairoy: "It depends whose yard it is and how many people there are in it!"

According To Taste.

Mr. Goff "Which side of the street do you live on?"

Witness "On either side. If you go one way it is on the right side, if you go the other way it's on the left."

Now, Was She Wrong?

'What is meant by the "lap of luxury"? asked a teacher of a class of little girls in England.

'Please, ma'am, I know' exclaimed the smallest of the lot, holding up her hand.

'Well, what is it, dear?' inquired the teacher kindly.

'It's when the cat steals into the larder and licks the cream off the milk', responded the little one.

ગર્ભાધાન સંબંધી દરદો અને તેને દૂર કરવાની સમજ.

(લેખક તંત્રી.)

વિશ્વમાં મનુષ્યથી માડીને તે પશુ, પક્ષિ, કીટ, પતંગાદિ સર્વને પોતાની સંતતી કે પરિવાર ઉપર અત્યંત પ્રેમ હોય છે. પરમદૃષ્ટાણુ જમદિશ્વરે મનુષ્ય જાતિમાં બુદ્ધિ મુકેલી છે તેના લીધે મનુષ્ય જાત સારામારનો વિચાર કરી શકે છે. આપણા આર્ષશાસ્ત્રકારોએ તો કહેલું છે કે—“અપુત્રસ્ય ગતિ નાંસ્તિ સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ॥” વળી કહ્યું છે કે—“અપુત્રસ્ય ગૃહં શુન્યં દિશા

શુન્ય ચ શાન્ધર. મૂર્ખસ્ય હૃદયં શુન્યં સર્વં શુન્યં દરિદ્રતા ॥” બાવાર્થ કે અપુત્ર-વાળાની સ્વર્ગમા ગતી નથી. વાંઝીયા માણુમનું (પુત્ર વગરનાનું) ઘર શુન્ય, બધુંએ વગરની દિશા શુન્ય, મૂર્ખનું હૃદય શુન્ય, અને દરિદ્રતામાં બધુંએ શુન્ય હોય છે. મનુષ્ય જાત સતતિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે બહુજ આતુર હોય છે. પરંતુ બ્યારે યોગ્ય વયે સંતતિ થતી નથી ત્યારે અગાન માણુમે ભુવા, ભોગી, જતી, સંન્યારી, સાધુ વિગેરે પાસે સંતતિ થના કાંઈ માટે બુદ્ધિવાન માણુમે વૈદ દામરની દવાઓ કરે છે, યજમાગાદિ કરે છે, અને અનેક દેવ દેવીઓની ભાષા રાખે છે, પરંતુ સંતતી ન થવાના શાં કારણ છે તે તપાસ કરવા તરફ જરા પણ ઝાગણ ધરાવતી નથી. માટે એ સંબંધીનું ટુંક વિવેચન કરવું હુસ્ત ધાર્યું છે.

ગર્ભાધાન કમળ. “પુરુષ ॥” આ અવયવ સ્ત્રી જાતમાં હોય છે. અને તે સ્ત્રી

રા ને કુકાની વચ્ચે પેટના ખાડામાં મુકાયલું છે. એનો આકાર પેર જેવો ઉપરથી પહોલો અને હેઠલથી સાંકડો હોય છે. તે ૩ ઇંચ લાંબુ, ૨ ઇંચ પહોળું અને ઉપલા ભાગથી ૧ ઇંચ જાડું છે. કુમારિકાઓમાં તેનું વજન ૨ થી ૪ તોલાનું અને બચ્ચાંવાળી સ્ત્રીમાં ૬ થી ૧૦ તોલાનું થાય છે. ગર્ભસ્થાન જાડા માંસના લોચાના સાકાનું બનેલું છે. અને તે અંદરથી પોકળ છે. એનો ખાડો ત્રિકોણાકારમાં છે. તેના હેઠલના સંકોચાપલા ભાગને “ગર્ભસ્થાનની ડોક” કહે છે. જેની અંદરનો ખાડો ગોળ છે. અને તેને છેડે એક આડી ફાટ જેને “કમળનું મોહો” કહે છે. અને જેથી ગર્ભસ્થાન અને “સંબંધ માર્ગ” વચ્ચે રસ્તો રહેલો છે. ગર્ભસ્થાનમાં “દસ્તાન” પેદા થાય છે. જે વિષે બીજી જગ્યાએ વિસ્તારથી લખવામાં આવશે.

ગર્ભસ્થાનને બન્ને ઉપરે ખુલ્લું એકેક પાતળા ત્રણથી ચાર ઇંચ લાંબી નળી વળગેલી હોય છે. જેનું એક મોહો ગર્ભસ્થાનના ખાડામાં લધડે છે અને બીજા મોહોનો છેડો છુટો રહે છે.

ગર્ભસ્થાનની ગાંઠો—ગર્ભસ્થાનની બહારની બેઠ બાજુ સાથે પહોળા બાંધણીથી વળગેલી બે ન્હાની ઘડના આકારની ગાંઠો છે. જેને અંગ્રેજીમાં “ઓવરી” કહે છે. દરેક ૧૧ ઇંચ લાંબી ૧૧ “ઇંચ” પહોળા અને જાડાઈમાં ૧ ઇંચથી જરા ઓછી છે. તેનું વજન ૧ થી ૧૧ તોલાનું થાય છે. એ ગાંઠમાં ટાંકણીની અણીથી વડાણા જેટલા કઠના ૧૦ થી ૫૦ દાણા હોય છે. જેને “ઘડના પોપચા” કહીએ તો ચાલે. અને તેમાં ઘડની સફેદીને મળતો પ્રવાહી હોય છે. જેણે મંદ્રથીના અથવા બીજા જનવરના પેટમાંથી નિકળતા ઘડના ન્હાના પોપચા જોવા હશે તેને આ ગાંઠ માંહેલા પોપચાનો સારો વિચાર આવશે. એ દાણામાંનો એક મોટો યાપ છે. અને બંધારે તે પુખ્ત થાય છે ત્યારે ગાંઠની છેક ઉપર ઉપરી નિકળે છે. તથા તેની ઉપર ગર્ભસ્થાનની બાજુની નળીને છેડો વળગી જાય છે. અને તેમાં તે કુડીને પોતાની માંહે રહેલો પ્રવાહી રેડે છે જેમાંથી તે ગર્ભસ્થાનમાં વહે છે.

ગર્ભનું રહેલું—ગર્ભ કેમ રહે છે તે બારીકાઈથી અને સંપૂર્ણરીતે સમજવાનું કામ કાંઈ રહેલું નથી; પણ આપણા લોકોમાં એ વિષે એટલું તો અનુભવપૂર્ણ બતાવવામાં આવે છે કે વખતે ધણી હસવા નેગ અને કંઈક ખાસો ફાલવા પામે છે. અને તેથી ધણી અવગુણ થાય છે; માટે તેની ટુંકમાં નીચે સમજણ આપવા દુરસ્ત ધારી છે.

મરદની ગોળીમાં (અંડમાં) ધાતુ અથવા મની પેદા થાય છે. તેમાં ન્હાના એક ઇંચના આકારે ૭ થી ૮ હજારમા ભાગ જેવડા જંતુઓ હોય છે. એ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાં જોવાથી ન્હાના માથા તથા બારીક પુંછડી વાળા અતિચમ ન્હાના જંતુઓ દેખાય છે. સાધારણ બોલીમાં કહીએ તો એ ન્હાના જંતુઓ જીવવાળા હોય છે, જેથી તેઓ સર્પની મિસાલે આડા અવળા હાલ્યા કરે છે. અને આગળ દોડે છે. હવે સંબંધ યથા પછી ધાતુ અથવા મની સંબંધ માર્ગમાં રેણ છે અને ત્યાંથી પેલા હાલતા જંતુઓ કમળના મ્હોડામાં યંત્રને ગર્ભસ્થાનમાં જાય છે. અને તેમાંથી ગર્ભસ્થાનની બાજુબાજુની નળીમાં દાખલ થાય છે.

હવે બીજા હાથ ઉપર ઓસ્તની “ગર્ભસ્થાન સાથેની ગાંઠો” માં કેટલોક ફેરફાર થાય છે. જે વિષે આપણે ઉપર કહી ગયા છીએ. તેમાં ઘડના પોપચાં જેવા દાણા પેદા

થાય છે, તે પાકે છે ત્યારે તે ગાંઠની ઉપર તરી આવે છે અને તેના ઉપર ગર્ભસ્થાનની નળીનો ખુટો છેડો વળગે છે. પછી પેલા ન્હાના પોપચા-જેવો દાણો પેલી નળીમાં ફુટે છે. અને તેમાંની જે વસ્તુ ગર્ભ રહેવાને લાયકની હોય છે તે ગર્ભસ્થાનમાં ચમકે તેની ન્હાની નળીમાં આવેલા મરદની ધાતુના સૂક્ષ્મ જંતુ સાથે મળી જાય છે. એ રીતે મરદની ધાતુમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જંતુ તથા ઓરતના ગર્ભસ્થાનની ગાંઠમાંના ઘણા ન્હાના પદાર્થોનો સંયોગ થવાથી ગર્ભ પેદા થાય છે. પછી એ પ્રમાણે રહેલો ગર્ભ ગર્ભસ્થાનની નળીમાંથી ગર્ભસ્થાનમાં જાય છે. ત્યારે ગર્ભસ્થાનનું પડ બાંધે થાય છે. અને ગર્ભવાળા પદાર્થની આસપાસ ફેલાઈને તેને એક પેલીમાં ઘેરી લે છે. અને ગર્ભસ્થાનમાં ગર્ભ મોટો થાય છે. માતાના લોહીની નસોની શાખાઓ તેમાં જાય છે અને તેથી તેનું નવ માસ પોષણ થાય છે.

ગર્ભસ્થાનની ગાંઠમાંનાં પોપચાંઓ ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે વારંવાર ફુટે છે, પણ જ્યારે તેમાંથી નિકળતો પદાર્થ પાકો થાય અને ગર્ભ રહેવાને લાયકનો હોય છે અને તે મરદની ધાતુમાંના જીવતા અને ગર્ભ રહેવા લાયકના જંતુઓ સાથે મળે છે ત્યારેજ ગર્ભ રહે છે. તેટલાજ માટે માતા તથા પિતાના શરીરની અને મનની હાલત ઉપર બાળકની તંદુરસ્તિનો તથા તેના સમજા ગુણોનો આધાર રહે છે. તેમાં ખસુસ કરીને ગર્ભ રહેતી વેળા માતાના શરીરની તથા મનની હાલત બાળકની સિકલ તથા તેના ગુણો ઉપર ઘણી અસર કરે છે.

પુરુષની ધાતુ એ સફેદ, ઘટ, ચીકણા, અને સમિશ્ર પદાર્થ છે. તેની ઉત્પત્તિની શરૂઆત તરૂણ અવસ્થાએ ઓટલે કે આશરે ઐશ્વર્ય સોળ વરસની ઉંમરે થવા લાગે છે. ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે આ ધાતુમાં વીર્ય જંતુઓ જે (Spermatozoa) ના નામથી ઓળખાય છે અને તેનાથી ગર્ભની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેઓ વૃષણની સૂક્ષ્મ નળીઓના ગુચ્છમાં પેદા થાય છે. અને જેમ જેમ તેની પેદાશ વધતી જાય છે તેમ તેમ તે વીર્ય નળી વાટે ઉપર ચડે છે અને વીર્યાશયમાં એકઠા થાય છે. તે સંયોગ સમયે વીર્ય નળના વીર્યાશયનાં પ્રોસ્ટેટ ગ્રંડના કાઉપર્સ ગ્રંડના તથા મૂત્ર માર્ગના વિવિધ પદાર્થ સાથે મળી સ્નાયુ સંકોચને લીધે પૂર્ણ જોડાથી યોનિમાર્ગમાં દાખવવાય છે. તંદુરસ્ત માણુમને મૈથુન વખતે લગભગ ૧૦ થી ૯૨ ભાર ઘણે જટલું વીર્ય બહાર આવે છે. એક વખતે સ્ખલિત થયેલા વીર્યમાં બાવીસ કરોડ કરતાં વધારે જંતુ બહાર આવે છે. ઓટલે લગભગ. (૨૨૧૨૫૭૯૦૦) જંતુઓ તેમાં હોય છે. દર આઠવાડીએ વૃષણમાં કુલ (૨૨૬૨૫૭૦૦૦) જેટલા વીર્યજંતુ પેદા થાય છે, અને ત્રીસ વર્ષ ખૂબ અહાયર્થ પાળનાર આદમીના વૃષણમાં (૩૩૯૩૮૫૫૦૦૦૦૦) જેટલા વીર્યજંતુઓને જન્મ મળે છે એવી ગણતરી એક વિદ્વાન શોધકે કરેલી છે.

વિવિધ બોગમાં નિમગ્ન થયેલો પુરુષ દરરોજ વિવિધસુખ સેવાથી લગભગ એક આઠવાડીમાં જે પેદાશ વીર્યજંતુઓની થાય છે તેટલી સંખ્યાનો એક વખતે નાશ કરે છે. અને પરિણામે શરીરની ખરાબી તથા અનેક જાતનાં દરદો વહોરી લે છે, એટલુંજ નહિ પણ આખરે અધાપાના પંજામાં સપડાયે જાય છે. અને વીર્યજંતુઓનો નાશ થવાથી તેમનું વીર્ય ગર્ભ ઉત્પન્ન કરવાને નાશાયક થાય છે માટે અહાયર્થની કેટલી અગત્ય છે તે ઉપરના લેખથી જણાશે.

ઋતુને ગર્ભ ન રહેવાના કમળના સાત દોષો છે. જે શિવ પાર્વતિના સંવાદ રૂપે પુરાતન ગ્રંથમાં લખેલા છે. તે વિચારો એકે હાલના વિચારોથી કંઈ અંશે ભિન્ન પડશે. તોયજી તે ઉપયોગી હોવાથી નીચે દાખલ કર્યા છે.

શ્રી શંકર પુછે છે ને પાર્વતિ કહે છે કે:-

૧. ઋતુ કમળ પાણી ભર્યું રહે છે તેથી ગર્ભ રહેતો નથી.
૨. કમળમાં વાયુ રહે છે તેથી ગર્ભસ્થિતિ થતી નથી.
૩. કમળ ઉપર માંસ વધે છે તેથી ગર્ભસ્થિતિ થતી નથી.
૪. કમળમાં ક્રીડા પડે છે તે વીર્યજંતુનો નાશ કરે છે.
૫. કમળમાં પિત્તાદિ દોષના દાહથી ગર્ભસ્થિતિ થતી નથી.
૬. કમળમાં શીત પિત્ત હોય તેથી ગર્ભસ્થિતિ થતી નથી.
૭. કમળમાં ભૂતપ્રેતાદિ દોષથી ગર્ભસ્થિતિ થતી નથી.

ઉપરના સાત દોષનાં ચીન્હ.

૧. પુરુષસંયોગ થયા પછી મસ્તકે ડુબે તો કમળ પાણીભર્યું જાણવું.
૨. પુરુષસંયોગ થયા પછી હૃદયમાં દાહ અને વેદના થાય તો વાયુનો વિકાર જાણવો.
૩. પુરુષસંયોગ થયા પછી કેડ ડુબે તો માંસ ચઢ્યું જાણવું.
૪. પુરુષસંયોગ થયા પછી હૃદયમાં વેદના થાય તો સિતપિત જાણવું.
૫. પુરુષસંયોગ થયા પછી પીડી ડુબે તો કમળમાં ક્રીડા પડેલાં છે એમ જાણવું.
૬. પુરુષસંયોગ થયા પછી આખું શરીર ડુબે તો કમળમાં પિત્તાદિ દોષ જાણવો.
૭. પુરુષસંયોગ થયા પછી કંઈ ન ડુબે તો ભૂત પ્રેતાદિ દોષ જાણવો.

‘ ઉપરના સાત દોષોના ઉપાય. ’

૧. પ્રથમ દોષની શાન્તિ માટે કપાશીયાની મીઠા કાઢી ચોખાના ધોવરાંમણના પાણીમાં વાટી તેની ત્રણ ગોળા કરવી. ચોથા દિવસથી એ ગોળા ઋતુની ચોનીમાં રાખવી. પહેલી ગોળા એક પહેાર રાખી કાઢી નાંખવી. બીજી ગોળા એ પહેાર રાખવી ને કાઢી નાંખવી. ત્રીજી ત્રણ પહેાર રાખી કાઢી નાંખવી. એમ કલ છ પહેાર રાખવી. એમ ત્રણે દિવસ કરવું. ચોથા દિવસથી સાતમા દિવસ સુધી પુરુષસંગ ન કરવો.

૨. બીજા દોષની શાન્તિ-વરધારાનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ ટાંક ૪, ગાયનું ઘી ટાંક ૨૫ એ બેની ગોળાઓ ત્રણ કરવી. તેને ઉપર પ્રમાણે દિવસમાં ત્રણ વખત ત્રણ દિવસ સુધી રાખી વર્તન કરે તો ગર્ભ રહે.

૩. ઇસિપર્ન ટાંક ૩, હાથીના નખ ટાંક ૪ બાળા રાખ કરવી. સરસીયા તેલમાં ગોળા ત્રણ કરી ઉપર પ્રમાણે ધોળું છૂંક (વધારમાં આવે છે તે) ટાંક ૧, હાથીનો નખ ટાંક ૧ બાળા ઉપર પ્રમાણે ત્રણ ગોળા કરી રાખવી.

૪. ચોથા દોષની શાન્તિ-સાણુનું, પાપડીયાખારનું. હરણું, બેદાં ને આંખનાં એ પાંચેનું પાણી ભેળું કરી તેમાં રુતું પેલું બોળા ઉપર પ્રમાણે ચોનીમાં રાખી ઉપર

પ્રમાણે વર્તન કરે તો ગર્ભ રહે. અથવા સાઠીચોખા કે આંખજાને વાટી તેનો લેપ કરવાથી પણ ફાયદો થાય છે.

૫. ઉજળા (સફેદ) ગોળની છારાની આછા ત્રણ ગોળા કરી ઉપર પ્રમાણે ત્રણ દિવસ રાખવી.

૬. છઠ્ઠા દોષની શાન્તિ—જયકળ ટાંક ૧, દાડમની છાલ ટાંક ૧, કસ્તૂરી વાલ ૧, પીપળા મુળ ટાંક ૧, નર પારેવા (કચુતર) ની વિદ્યા ટાંક ૧ એ રીતે પાંચ જથ્થાને પાણીમાં વાટી તેની ત્રણ ગોળાઓ કરી યોનિમાં ઉપર પ્રમાણે દરરોજ ત્રણ દિવસ રાખવી અથવા જયકળ ટાંક ૧, જલત્રી ટાંક ૧, પીપર ટાંક ૧, એ ત્રણનું બારીક ચુર્ણ કરી કમળના પાનના રસમાં ગોળા બાધી યોનીમાં દરરોજ ઉપર પ્રમાણે રાખે તો ગર્ભ રહે.

૭. સાતમા દોષની શાન્તિમાં નારાયણજળા આદિ ઉપાયો છે.

હાલના શોધો પ્રમાણે કમળના દોષ.

ગર્ભાશયનો વર્મ, મનિય, ચાદાં, ઇત્યાદિ દર્દથી ગર્ભાશયની અંદરનો ભાગ તથા કમળ મુખ બધે થઈ જાય છે. અને તેથી વીર્ય ગર્ભાશયમાં દાખલ થઈ શકતું નથી. કદાચ દાખલ થાય છે, તો અંદરના ઝહેરી શ્વેભના સંબંધમાં આવવાથી વીર્યજતુ નાશ પામે છે. કેટલીક વખત ગર્ભાશયનું શ્વેભ એટલું બધું સ્ત્રીકણું થઈ જાય છે કે તેને લીધે ગર્ભાશય બધે થઈ જાય છે. અને કમળમુખ બધે થઈ જાય છે. કોઈ કોઈવાર ગર્ભ રહે છે પણ ગર્ભાશય અંદરનું પડ રોગીષ્ટ હોવાથી તેની સાથે થોડા વખત પછી ગર્ભ બહાર નિકળી જાય છે. અંદાશય તથા ફલવાહિનીના દર્દથી તદુરસ્ત સ્ત્રીખીજ વીર્યજતુના સંબંધમાં આવી શકતું નથી. ઘણીવાર ઉદરમાં ચરખાનો ઘણો વધારો થઈ જવાથી ઉત્પત્તિ અવયવ સ્થાન બદલ થઈ જાય છે. અને તેથી સ્ત્રીખીજ પુરુષના વીર્યને મળી શકતું નથી. અથવા પ્રદરને લીધે યોનીનું શ્વેભ રોગીષ્ટ બને છે. તેથી તેમાં વીર્યજતુ છવી શકતા નથી. પરંતુ ઘણી વખત પ્રદરવાળા સ્ત્રી કેટલાક હોકરાની માતા હોય છે તેનું કારણ એટલુંજ કે વીર્ય જતુ યોનિના નીચલા ભાગમાં નહિ આવતાં પરબાર્યા ગર્ભાશયમાં દાખલ થાય છે પ્રમેહ, સાંદી, કૈકમાળ, ક્ષય, પાન્ડુરોગ ઇત્યાદિ દર્દો ગર્ભ ઉત્પત્તિમાં વિઘ્નરૂપ થઈ પડે છે. કેટલીક સ્ત્રીમાં અતિ વિષય વેગ થવાથી ફળવાહિની જેમથી મિડાવા માટે છે અને તેથી સ્ત્રી ખીજને નુકસાન થાય છે. અથવા મઝ્જાતતુના જેમથી અગર વિજળાક બળથી સ્ત્રીખીજ સ્તંભિત થઈ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ તેથી ગર્ભાશય પણ કોઈવાર એટલા જેમથી મંદાશય છે કે જેમ પુરુષમાં વેગથી વીર્ય સ્ખલિત થાય છે તેમ સ્ત્રીખીજ પણ જેમબધે ગર્ભાશયની બહાર નિકળી જાય છે, તેથી ગર્ભ રહી શકતો નથી. આ સ્થિતિમાં વીર્યપણુ ગર્ભાશયમાં દાખલ થઈ શકતું નથી.

પુરૂષ દોષ—પુરુષમાં પણ કેટલા દોષ હોવાથી ગર્ભ રહી શકતો નથી. જેમ કે વૃષણની ગોળા પેડમાં રહી જાય છે અથવા તેનો બરોબર વિકાસ થઈ શકતો નથી તેથી સદિ ઉત્પત્તિ લાયક વીર્ય પેદા થઈ શકતું નથી. ઘણીવાર વૃષણ રબળુનો વર્મ સુવમાર્ગનો સંક્રમ અથવા પ્રોસ્ટેટ ગ્લેન્ડની વૃદ્ધિને લીધે વીર્યનો રસ્તો બધે થઈ જાય છે. તેમજ કેટલીક વખત.

આંદો, પ્રમેહ છતાંદિ દર્દથી* વૃષણની ગોળી સુઝી જાય છે તેથી પ્રમેહત્પત્તિ લાયક પેદા થઇ શકતું નથી. વળી એવું પણ ખતે છે કે મંથિ (Glens penis) ના જ્ઞાનનો નાશ થવાથી સંભોગ પછી વીર્ય બહાર આવતું નથી; પરંતુ સુત્રાશયમાં જાય અને પેશાબ સાથે બહાર નિકળી જાય છે. અતિ વિષય અને હાથરસની કુટેવથી પાતણું પાણી જેવું જાય છે અને તેમાં પ્રમેહત્પત્તિ લાયક જંતુઓ માલૂમ પડતાં અને વિષયથી વીર્યને પરિપકર થવાનો વખત મળતો નથી. અને તેવા અંપરિપકવ વીર્ય ગર્ભ રહી શકતો નથી. તેમજ મૈથુન સમયે અતિ જુસ્સો વાપરવાથી ગર્ભાશય પાછું હ જાય છે અને અમળાઈ જાય છે, તેથી તે વખતે તેની શોષણ તથા આકર્ષણ શક્તિ એટલી બધી મંદ પડી જાય છે કે વીર્ય ગર્ભાશયમાં દાખલ થઇ શકતું નથી. આ તેમાં કારણો ઉપરાંત વધ્યત્વનું અતિ સામાન્ય અને વારંવાર મળી આવતું કારણ એ સુ પના ઉત્પત્તિ અવધવની અરસપરસ અયોગ્યતા છે.

ગર્ભ ઉત્પત્તિ માટે તંદુરસ્ત સ્ત્રીખીજ તથા પુરુષખીજના મયાર્થ સંમિલનની જરૂર છે. અને આ મિલન કમળમુખ તથા ઇન્દ્રિયમુખના પરસ્પરના નિકટ સંબંધથી વધે ચોક્કસ થાય છે; કારણકે તે સ્થિતિમાં વીર્ય ગર્ભાશયની અંદર અથવા તેનાં મુખ-ઉપ પડે છે, અને તેથી ગર્ભ રહેવા વધારે સંભવ રહે છે; પણ કોઇ કોઇ સ્ત્રીમાં ગર્ભધારા શક્તિ એવી જાણ હોય છે કે યોનિના ઓછ ઉપર વીર્ય પડે તો પણ તેઓ ગર્ભધારણ કરી શકે છે. તંદુરસ્ત ગર્ભાશય જ્યારે ઉષ્કેરાય છે ત્યારે પાસે પડેલો વીર્યનો થોડો પ્રેરણાગ પોતા તરફ આકર્ષે છે પરંતુ આકર્ષણ શક્તિ ફરકે સ્ત્રીમાં સરખી હોઇ શકતી નથી જેઓ અતિ વિલાસ ભોગવે છે તેમાં તે મંદ પડી જાય છે. અને તેથી તેમને ગર્ભ રહેવ થોડો સંભવ રહે છે. પરંતુ જે સ્ત્રીઓ મૈથુનમાં નિયમિત રહે છે તેઓમાં આકર્ષણશક્તિ વધારે હોય છે. અને તેથી ગર્ભના ગમે તે ભાગમાં પડેલ વીર્યને ગર્ભાશય પોતાની અંદર ખેંચી લે છે. સાધારણ નિયમ તરીકે સ્ત્રીઓમાં જનનેન્દ્રિય ઉષ્કેરવાથી તથા મૈથુન સમયે આનંદ થવાથી ગર્ભ રહેવા વધારે વજા રહે છે. પરંતુ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા વિના જ ગર્ભવતિ થતી જ નથી, એવી કેટલાક વિદ્વાનની માન્યતા જૂઠ્ઠા બરેલી છે. કારણકે મૈથુન વખતે જ આનંદની લાગણી થાય છે તે યોનિલિંગ તથા ખીજ તંતુઓના ઉષ્કેરવાથી થાય છે. પરંતુ જ્યારે અમુક કારણને લીધે આ અવેયવોનું ચૈતન્ય નાશ પામે છે ત્યારે તેની સાથે આનંદનો પણ નાશ થાય છે. છતાં આ સ્થિતિમાં સંયોગ કરવામાં આવે તો ગર્ભાશય અને અંદાશય તંદુરસ્ત હોવાથી ગર્ભ રહી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલીક સ્ત્રીમાં વીર્યની પિચકારી મારવાથી અથવા યોનિઓછ ઉપર વીર્યનાં એક બે બિંદુ વાથી પણ ગર્ભ રહેવા સંભવ છે. વળી ખીજ રીતે કહીએ તો કેટલીક સ્ત્રીમાં આનંદ પૂર્ણ અનુભવ થયા છતાં ગર્ભાશયની નળખાઇ તથા સુસ્તિને લીધે તેની આકર્ષણ શોષણ શક્તિ મંદ પડી જાય છે, અને તેથી યોનિમાં પડેલ વીર્ય ગર્ભાશયમાં દાખલ નહિ થતાં સંભોગ પછી તુરંત યોનિઓછ ખીજાઇ જવાથી બહાર નિકળી જાય છે. અને તેથી ગર્ભ રહી શકતો નથી.

ગર્ભ ન રહેવાનાં મૂખ્ય કારણો અમે ઉપર બતાવ્યાં છે. હવે ગર્ભ ધારણ થાય તેવા ઉપાયોનું વર્ણન કરીએ છીએ.

જે સ્ત્રીને ગર્ભ ધારણ થતો ન હોય તે સ્ત્રીને ક્ષેત્રશુદ્ધિ થવા માટે પ્રથમ નીચે કહેલી દવા આપવાની જરૂર છે.

૧. શુદ્ધ લોહભસ્મ, શુદ્ધ તામ્રભસ્મ, અને શુદ્ધ સુવર્ણભસ્મને મધમા મેળવીને રજ-સ્વળાપણના ચોથા દિવસથી તે છઠ્ઠા દિવસ સુધી ગ્રહણ કરવાથી ક્ષેત્રશુદ્ધિ સારી થશે. એ ઉપાયે કરીને ગર્ભ ઉત્પન્ન થવાનું જે ગર્ભસ્થાન તેની શુદ્ધિ થાય છે. તે પછી ગર્ભ ધારણ થઇ શકે તેવા ઉપાય કરવા માટે આગળના ઋષિ મુનીઓએ કહેલું છે કે—

સગર્ભા મહિષિ દુર્ગ્ધં અજામૂત્રેણ યા પિવેત્ ।

સા નારી લભતે ગર્ભ સહસ્તિકવિનાં મતમ્ ॥૧॥

૨. આભણિ ભેશનું દૂધ બકરીના મત્ર સાથે પીવાથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે (દૂધ ગ. ન બકરીનું મત્ર શે ન લેવું.)

રૂતો રુદ્રજટાં લાત્વા ગોઘૃતેનતુ યા પિવેત્ ।

સા નારી લભતે ગર્ભ નવતારુણ્ય સંગમે ॥૨॥

૩. શુ આબ્યા પછી વડની વડવાઈ લેઇ તેને વાટી ગાયના ધીના સાથે પીએ કે આટે તો પુરુષના મયોગથી તે ગર્ભ ધારણ કરે.

નાગકેસર સંયુક્તં જીરક ગોઘૃતેન ચ ।

ત્રિદિનં યા પિવેન્નારી સા ગર્ભ લભતે ધ્રુવમ્ ॥૩॥

૪ નાગકેસર ટાક ૧, જીર ટાક ૧, ગાયના ધી સાથે દિન ત્રણ પીએ તો સ્ત્રી ગર્ભ ધરે.

સમૂલપત્ર સર્પાક્ષિરવિવારે સમુદરેત્ ।

एक वर्णं गवांक्षीरैः कन्या हस्तेन मर्दयेत् ॥४॥

ઋતુકાલે પીનેત વંચ્યા પલાર્દ દિન સપ્તરમ્ ।

क्षीर शाल्योदनं मुद्गमिश्राहारं प्रदापयत् ॥५॥

૫. સરખાના હોડ આખો ખૂળ, પત્ર, ટાળ વિગેરે સાથેનો સ્ત્રીવારે લાવવો. તેને એક વર્ણ ગાયના દુધમા કન્યાને હાથે મર્દન કરાવવો અને તે શુભાંગમા વડા સ્ત્રીને સરખાના પંચાગ નવગક વગનને સુમારે પાવું. તેના ઉપર ખીર, ખાડ, ઘૂત, ચોખા, મગ, માંડો આહાર આપવો.

उद्वेग भय शोकं तु दिवा निद्रां च वर्जयेत् ।

न कर्म क्रियते किंचित्सहनं शीत तापयोः ॥६॥

ઉદ્વેગ, ભય શોક, દિવસે નિદ્રા ન કરવા, શીત તાપ ન લેવો.

एवं सप्त दिनं कुर्यात् वंच्या भवति गर्भिणि ।

चक्रांक्षा वारिणापित्वा सगर्भा भामिनि भवेत् ॥७॥

એમ દિન સાત કરતા વંચ્યા ગર્ભ ધરે કાસકીનું મગપાણીમા ધમી પીતા ગર્ભ ધરે.

પાર્શ્વપીપ્પલ વીજસ્ય ચૂળ ચંદ્ર ઘટેન ચ ।

યા પિવેત્ ક્રતુકાલેષુ સા નારી લભતે સુતમ્ ॥

૯. પારસ પીપ્પળાના બીજનું ચૂર્ણ ધી ખાંડ સાથે શ્તુકાળમાં પીવાથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરશે અને પુત્ર પામે.

૧૦. નાગકેસરનું ચૂર્ણ ધીમાં રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી રોજ ત્રણ દિવસ સુધી જે સ્ત્રી પીશે અને તે ઉપર દુધભાતનું ભોજન કરશે તે સ્ત્રી પુરુષના સંયોગથી ગર્ભ ધારણ કરશે.

૧૧. આમત, ગજો અને રાજ એનો કાઢો રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી જે સ્ત્રી ત્રણ દિવસ પીશે તે સ્ત્રી પુરુષના સંયોગથી ગર્ભ ધારણ કરશે.

૧૨. અન્નમો, સફેદ મોંચરીગણીનું ચૂળ (જેને લક્ષ્મણ કહે છે તે,) પીપર, અને નાગકેસરનું સમભાગ ચૂર્ણ રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી ત્રણ દિવસ સુધી જે સ્ત્રી પીશે તે પતિના સંયોગથી (વંદા હશે તોપણ) પુત્રવતિ થશે.

૧૩. યુષ્મ નક્ષત્ર ઉપર ઘોળા રાસવંતિનું ચૂળ લાવીને પોતાના પતિના પાસે છુટા વહું. પછી તેને જે સ્ત્રી રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી ધીમાં દિવસ ત્રણ સુધી પીશે અને તે ઉપર દુધ ભાતનું ભોજન કરશે તે સ્ત્રી પતિના સંયોગથી ગર્ભધારણ કરશે.

૧૪. બીજેરીનું ચૂળ દુધમાં નાંખીને તે દુધને ઘણીવાર સુધી ઉકાળવું. તેમાં નાંખી રત્નસ્વળાપણામાં ત્રણ દિવસ સુધી જે પીતી જશે તે પતિના સંયોગથી ગર્ભધારણ કરશે.

૧૫. ચિકણા મૂળનું ચૂર્ણ ૧૦ માસા વજનથી લેવું (ચિકણાનું ઝાડ દક્ષિણે થાય છે જેને સંસ્કૃતમાં “ બલા ” કહે છે) તેટલું જ જેડીમદનું ચૂર્ણ લેવું અને સાક તોલા ૮ લેવી અને ૪ માસા અન્નમો લેવો. સર્વને એકત્ર કરી ખારીક વાટવું. પછી એ રંગી વાછરડીવાળી ગાયના દુધમાં મેળવીને રત્નસ્વળા સ્ત્રીએ પીવું, તે દિવસે કંઈ ખાવું પીવું નહિ. રાત્રીએ પતિના સંયોગથી અને બીજે દિવસે દુધ ભાતનું ભોજન કરવાથી તે સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરશે એમાં સંશય નથી.

૧૬. ખરેટી, ગંજેરણિની છાશ, મહુડાં, વહની કુંપળો, નાગકેસર એ સર્વ બરાબર લઈ તેને ખારીક વાટવું. તે ચૂર્ણ ગાયના દુધ ટાંક ૫ મધ નાંખી તે સાથે લેવું. તે પ્રમાણે પંદર દિવસ કરે તો સ્ત્રી પતિના સંયોગથી ગર્ભ ધારણ કરે.

૧૭. ગર્ભધારણનો અનુભવી ઉપાય-૧ ભાગ જ્યેષ્ઠા, ૧ ભાગ લવીંગ, ૧ ભાગ કપુર, ૧ ભાગ કેસર, ૧ ભાગ હીંગળોક, ૫ ભાગ રૂદ્રવન્તિ એ એસડોનો દુધમાં ખેલ કરી તેની ગોળાઓ ચણા જેવડી બાંધવી. રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી ગોળા ખાઈ ઉપર દુધ પીવું. દુધ ભાતનું ભોજન કરવું. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવું. ત્રણ દિવસમાં પતિના સંયોગથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરશે.

૧૮. એક મહાત્માએ ગર્ભ રહેવા માટે અનુભવ કરેલો નીચેનો ઉપાય બતાવ્યો છે સમુદ્રફળ ૨. ૨ ભાર, નાગકેસર ૨. ૨ ભાર, ગોદાચન ૨. ૪ ભાર, લઈ વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરી તેનાં ૩૨ પડીકાં કરવાં ને સ્ત્રીને રત્નસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી સાત દિવસ સુધી એક એક પડીકું રોજ આપવું. ઉપર અચ્છેર દુધ પીવું. અને મીઠું-ભોજન કરવું, તેથી

શ્રીને ગર્ભ રહે છે. (આ મહાત્માએ અને જે સ્ત્રીને આદવાથી ગર્ભ રહેલો તેના પુત્રને બતાવેલો છે, પરંતુ તે જ્વાનો મેં અનુભવ કરી જોયો નથી.)

૧૬. સ્ત્રી રજસ્વળા થાય તેના પ્રથમ દિવસે બાવળાઆનો શુદ્ધ શેર ૦૧ લઘને રાત્રે પલાળા સુકવો. સવારે તેમાં રૂ. ૩ બાર ખાંડ નાંખી ચાટી જવું. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવું. ચોથા દિવસે સમુદ્રકળ નંગ ૧ લઘ તેને ખાંડીને નવટાંક ફઢી લઘ તેમાં મેળવીને ખાધ જવું અને ચોનીમાં સાકરની કાંકરી રાખવી. રાત્રીએ પતિના સમાગમથી ગર્ભ ધારણ કરશે. (શરીર બળ ને પ્રકૃતિ પ્રમાણે વજન કમી જરતી કરવા હરકત નથી. કારણ સમુદ્રકળમાં વાતિ કરવાનો પણ શુભ છે. સમુદ્રકળનો ડોઝ ૭ માસ સુધીનો છે.)

૧૭. સાકર ટાંક ૧, નાગકેસર ટાંક ૧, બરાસ ટાંક ૧, રોમી મરતકી ટાંક ૧, સર્વને વાટી વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરી ત્રણ પડીકાં કરવાં. રજસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી ત્રણ દિવસ સુધી ગાયના ધીમાં દરરોજ એક પડીકું પીવું.

૧૮. ધાસીઓપિતપાપડો ટાંક ૨૧ બાળી તેની રાખ કરવી તેમાં સાકર ટાંક ૧૩ નાખી સાત પડીકાં કરવાં. રજસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી દિન સાત સુધી દરરોજ એક પડીકું પાણી સાથે શકેતો સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે. છોડ બધાકું હોય તેને પણ ગર્ભ રહે.

૧૯. ધાસીઓપિતપાપડો જથ ૧ બાર લઘ પાણી શે. ૧ મા ઉકાળા શે. ૦૧ પાણી રહે ઉતારી ગાળા લઘ પીવું. આ પ્રયોગ આસો માસમાં રતુ આખા પછી ચોથા દિવસથી સોળમા દિવસ સુધી કરવાનો છે. રજસ્વળાપણું બધ થયું હોય તોપણ કરવા હરકત નથી.

૨૦. રજસ્વળાપણાના ચોથા દિવસથી ધાસીઓપિતપાપડો ઉકાળો કરી શીતળ થયા પછી સાકર નાખી પાવો. એ પ્રમાણે ચોથા દિવસથી દસ બાર દિવસ સુધી પાવાથી ગર્ભ રહે ગર્ભ પ્રગવ થયા પછી તે સ્ત્રીને વાસનું યુગ ધરીને પાવું.

૨૧. સમુદ્રકળ ૨૧ લઘ ખાંડી છુકો કરવો. તેની ગોળમાં ગોળા ૨૧ કરવી. રતુકાળે ચોથા દિવસથી દિન ૭ દરરોજ સુરજ સ-મુખ ઉમા રહી ગોદુગ્ધ સાથે ગોળા ૧ લેવી. એમ ૩ રતુ સુધી કરવું.

૨૨. અસાળાઓ ટાંક ૯ ખાંડી વજ્ર ગાળ ચૂર્ણ કરી ગોળ ટાંક ૯ મેળવી બારીક છુંટી ગોળા ત્રણ કરવી. રતુ કાળે પહેલા દિવસથી ત્રણ દિવસ સુધી દરરોજ એક ગોળા આપવી. ચોથે દિવસે પારસપીપળાનાં બીજ ટાંક ૨, કાળાછરી ટાં. ૩, સાઠી ચોખા ટાં. ૨૦ એનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરનાં, ગોદુગ્ધ સાથે દરરોજ એક પડીકું લેવું. તેલ, મરચું, આમલી, હીંગ, વિગેરે કંઈ ખાવું નહિ. ખીર ખાડ, સુરમું ખાવું તેથી ગર્ભ રહે.

૨૩. હરડેદા, ખેંદાં, આમળાં, સમભાગ લેવાં. તેનું વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરી ટાંક ૨૦ નાં પડીકાં કરનાં. રતુકાળે ચોથા દિવસથી ત્રણ દિવસ સુધી ગોદુગ્ધ સાથે રોજ એક પડીકું શાક ખીર ખાડનું ભોજન કરવું તો ગર્ભ રહે.

૨૪. મોરશીખા ટાં. ૧૦, વડવાઘ ટાં. ૧૦, તુવરીની માંજર ટા. ૧૦, હીંગજોડ ટા. ૧, નાગકેસર ટાં. ૧૦, ઈલાયચી ટાં. ૧૦, વરધારો ટા. ૧૦, આમન ટા. ૧૦, સંદેહ

સંસારી અને મોજશોખી પુરુષોને દિવસમાં બે વાર ઝાડે જવું પડે છે, અને જોને દિવસમાં ત્રણવાર મળશુદ્ધિ કરવી પડે, તેને જરૂર રોગી સમજવો. હવે આવા બૂઝબરેલા વિચારના સંબંધમાં કહેવાનું કે, કાં તો ઉપર લખેલી કહેવતનો ખનાવનાર આરોગ્યશાસ્ત્રના ખરા સિદ્ધાંતોથી અજ્ઞાન હોવો જોઇએ અથવા તો તે કહેવતનો લોકો ખરો અર્થ સમજતા નથી. અમારું પોતાનું તો એમ માનવું છે કે જો ઉપરની કહેવત ખરીજ હોય તો તેનો એવો અર્થ કરવો જોઇએ કે “યોગી એકવાર જન્મે છે, બોગી બે વાર જન્મે છે અને રોગી ત્રણવાર ખોરાક ખાય છે, અને તેથીજ યોગીને માત્ર દિવસમાં એકવાર, બોગીને બે વાર, અને રોગીને ત્રણવાર ઝાડે ફરવા જવું પડે છે. ઉપર લખેલી કહેવત ખરી હો કે ખોટી હો, અને તેનો અર્થ ગમે તે હો. આપણને તે સાથે કાંઈ ખાસ સંબંધ નથી; પરંતુ એ વાત તો શારીર શાસ્ત્રને આધારે નિર્વિવાદ રીતે સાબિત થઇ શકે છે કે મનુષ્ય દિવસમાં જોડલીવાર ભોજન જન્મે તેટલીવાર તેને દરત સાંધ ઉતરવો જોઇએ. કાંઈક ધારો કે એક માણસ દિવસમાં ત્રણ વાર જન્મે છે, એટલે કે સવારમાં સાત વાગે, બપોરે અને સાંજે સાત વાગે; અને આખા દિવસના યોગીસ કલાકમાં માત્ર એકજ વખત મળશુદ્ધિ કરે છે; એટલે કે દરરોજ સવારમાં ઝાડે જાય છે. હવે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજશે કે આ માણસે આગલા દિવસે સવારે સાત વાગ્યે ખાધેલા ખોરાકમાંથી પચતાં બાકી રહેલો ભાગ શરીરમાં યોગીસ કલાક સુધી બરાઈ રહી સડપા કરશે અને બહુ દુર્ગંધી મારશે, તેજ પ્રમાણે આગલા દિવસે વાંતારે ખાધેલા ખોરાકનો મળ અપાક કલાક અને રાત્રે કરેલા વાળુમાંથી બનેલો મળ બાર કલાક શરીરમાં બરાઈ રહેશે. હવે ખરી રીતે ફરક વખત ખાધેલા ખોરાક બરાબર પચવો જોઇએ, અને તે પચ્યા પછી બાકી રહેલો મળ વણુ વિલંબે શરીરમાંથી નીકળી જવો જોઇએ. એવા શારીર શાસ્ત્રના નિયમાનુસાર વિચાર કરતાં ઉપર લખેલા મનુષ્યના દાખલામાં આપણને જણાય છે કે તે માણસે આગલા દિવસે સવારે સાત વાગ્યે ખાધેલા ખોરાકનો મળ કાં તો શરીરમાં હજી ઉપરાંત વધારે વખત રહેતો હોવો જોઇએ, અથવા તો સાંજના જન્મેલા વાળુનો મળ જોઇએ તે કરતાં જલદી શરીરમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવતો હોવો જોઇએ. સર્વ રીતે વિચાર કરતાં એજ નિષ્કર્ષ ઉપર આવાય છે કે ભોજનની ટંકની સંખ્યા અને મલોઃસર્ગક દસ્તની. સંખ્યા સરખી હોવી જોઇએ. જોકે એ વાત તો ખરીજ છે કે છેક પાતળા ઝાડા થવા તે કેવળ અસ્વાભાવિક અને રોગની નિશાની રૂપ છે.

હવે બંધકાશ મનુષ્યોને શાં શાં કારણોથી લાગુ પડે છે તેનો વિચાર કરીએ. સામાન્ય રીતે વિચારતાં આ વ્યાધિનાં મુખ્યત્વે કરીને પાંચ-કારણો જણાય છે; તે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) અભાહાર; અથવા શરીરને જરૂર હોય તેના કરતાં વધારે પ્રમાણમાં ખોરાક ખાવાથી.

(૨) ઘણાજ થોડો ખોરાક ખાવાને લીધે આંતરડાં બહુજ ખાલી પડવાથી.

(૩) શરીરના ચોપણમાં નિરૂપયોગી છતાં ખોરાકનું કદ પુરતા પ્રમાણમાં વધારી આંતરડાંને ઉત્તેજિત કરી દસ્ત સાધ લાવનાર પદાર્થોને ખોરાકમાં અમાલ દેવાથી.

(૪) બંધકાશ કરે તેવી જાતના ખોરાક અને દવાઓના ઉપયોગથી.

(૫) આંતરડાં અને પેદુના સ્નાયુઓ નિર્જળ થવાથી મુખ્યત્વે કરીને બંધકોશ અને મળાવરોધનું દરદ જન્મ પામે છે.

ઉપર લખેલાં મુખ્ય પાંચ કારણોમાંથી પ્રથમનું કારણ જે આત્માહાર તે આ વ્યાધિને કેવી રીતે પેદા કરે છે, તે વાત હુંકામાં સમજાવવાની જરૂર છે. શારીર શાસ્ત્રનો એક એવો જાણીતો નિયમ છે કે શરીરને જેટલા ખોરાકની ખરેખરી જરૂર હોય, અથવા તો હોજરી જેટલો ખોરાક પચાવી શકવાને સમર્થ હોય તેટલાજ પ્રમાણમાં ખોરાકને પચાવનાર પાંચ જાતના રસ શરીરમાં દરરોજ પેદા થાય છે. હવે જ્યારે ઝટ મળે ઉતરી જાય તેવા અને વિવિધ મસાલાવાળા ખોરાક વડે કૃત્રિમ સ્વાદ ઉત્પન્ન કરી, જીભ વિગેરે ને છેતરીને જોઇએ તે કરતાં વધારે પ્રમાણમાં ખોરાક ફક્ત મ્હોંમાંના એક માંસના લોચા (જીભ) ને સતોવવાની ખાતર ખાવામાં આવે છે, ત્યારે તેટલા વધારે ખોરાકને પચાવવા જેટલા રસ શરીર લાંબો વખત ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ પચ પ્રકારના પાચન રસ ઉત્પાદક અવયવો પણ અગાઉ કરતા વધારે નિર્જળ થાની જાય છે. પરિણામમાં ખોરાક ખરોખર પચી શકતો નથી એટલુંજ નહિ પણ આંતરડાં રૂપી સાંકડી નળીનાં યધને પસાર થતા મળને લીકો રાંખવાતું તથા આંતરડાંને અંદરથી સુવાળાં રાખવાતું કામ કરનાર પિત્ત (Bile) નામનો રસ શરીરમાં જોઇએ તેટલા પ્રમાણમાં આત્માહારની કુટેવને લીધે પેદા થઇ શકતો નથી. આ કારણથી મળ સુકો પડી જાય છે તથા આતરડા અંદરથી જોઇએ તેટલાં સુવાળા નહિ રહેવાથી તેમાં યધને તે સરળતાથી પસાર થવાને બદલે જ્યાં ત્યાં અટકાઇ અને બરાઇ રહે છે. આવી રીતે જ્યારે મળ શરીરમાં બરાઇ રહે છે અને દરરોજ દ્રવ ખુલાસેથી થતો નથી ત્યારે તે દરદને બંધ કોશ કે મળાવરોધ એવું નામ આપવામાં આવે છે. અને આ બંધકોશમાંથી આ લેખની શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અનેક તરેહના બીજા વધારે ભયંકર વ્યાધિઓ પેદા થાય છે. આ ઉપરથી આત્માહાર એ બંધકોશનું એક અગત્યનું કારણ છે એ વાત વાચકોના લક્ષમાં આવી ગઇ હશે.

બંધકોશ થવાનું બીજું કારણ આગળ જણાવી ગયા તે પ્રમાણે ઘણાજ થોડો ખોરાક ખાવો તે છે કુકાળતા વખતમાં જુએ મરતા લોકોને તથા નિરાહાર રહી ઉપવાસ કરનારને, જે કોઇ ખાસ ઉપાય ન લેવામાં આવે તો દ્રવ સાથે આવડો નથી, અને તેથી પહેલાનો જે મળ આતરડાંમાં હોય છે તે સુકાઇ જઇ કઠણ થઇ જવાનો ભય રહે છે.

તેજ પ્રમાણે ત્રીજા કારણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે ખોરાક પૌષ્ટિક છતાં ઘણીજ થોડી જગા રોકે તેવો હોય છે. ત્યારે ત્યારે તેવા ખોરાકથી આંતરડાંને પુરતી કમરત મળતી નથી અને તેથી બંધકોશ ઉત્પન્ન થાય છે. આવું નુકસાન થતું અટકાવવાની ખાતરજ કુદરતે ઘણા ખરા ખોરાકોમાં ઉપયોગી પોષણ આપનાર તત્વોની માથે પોષણમાં નિરૂપયોગી છતાં, કદ વધારનાર અને આંતરડાંને યોગ્ય રીતે ઉત્તેજીત કરી દ્રવ સાથે લોવનાર યુધું, છોળ, રેસા, ખીર્ષા વિગેરે પદાર્થો ભેગેલા હોય છે. તાવા પડાંનો ઉપયોગ નહિ સમજનાર અજ્ઞાન મનુષ્યો દોઢ ડાહ્યા થઇ કુદરતની માની લોભેથી જુગ

સુધારવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરે છે; અને તે રીતે ધઉમાંથી થુલી, કેરીના રસમાંથી રેસા, સફરજલ, જામફળ, બદામ, વિગેરે-ફળો ઉપરથી ખારિક છાલ, અને કેટલાંક દ્રાક્ષ દાદમ જેવાં ફળમાંથી ખીયાં કાઢી નાંખવાની સુખાધ કરે છે. અને તેથી પરિણામમાં બંધકોશના ભોગ થઇ પડે છે. ધઉમાંથી થુલી કાઢી નાંખવાથી જે બહુ સફેદ મેદો રહે છે તે ખાવાથી પેટમાં ચોંટી રહી બંધકોશ કરે છે એ વાત ઘણા લોકો સમજતા થયા છે એ એક સંતોષની વાત છે, છતાં પણ સુખાધ જેવાં શરેરામાં અને માત્ર દેખાવની શોભા ઉપર મોહી પડનાર લોકોના ધરમાં હજુ આટાની મીઠમાં દળાએલો થુલી વગરનો સફેદ લોટ બહુ વપરાય છે એ દિલગીરીની વાત છે. વળી હાલની નવીન શોધખોળથી એ નિર્વિવાદ રીતે સાબિત કરવામાં આવ્યું છે કે આવા ખોરાકના પદાર્થોના થુલા, રેસા, છાલ, ખીયાં વિગેરેમાં કેટલાંક સકરણુ ખનીજ દ્રવ્યો (Organic minerals) હોય છે. આ દ્રવ્યો વડેજ દાંત, વાળ, નખ વિગેરે પોષાય છે. શરીરને આવાં દ્રવ્યોની અનિવાર્ય અગત્ય દરેજોજ પડે છે. જ્યારે આવાં ઉપયોગી સકરણુ ખનીજ દ્રવ્યો-વાળાં છોલાં, થુલું, ફળ ઉપરની ખારિક છાલ, ખીયાં વિગેરે ફેંકી દેવામાં આવે છે ત્યારે દાંત વાળ વિગેરેને પોષણના પદાર્થો મળતા નથી, અને તેથી દાંત નિર્બળ થઇ વહેલા પડી જાય છે, વાળ સફેદ થઈ જાય છે, અને શરીરને આવાં ઉપયોગી દ્રવ્યો નહિ મળવાથી ખીજાં પણ કેટલાંક દરદો પેદા થાય છે. આવાં ખનીજ દ્રવ્યો 'કેમીકલ' એટલે રસાયણીક રૂપમાં અથવા દવા તરીકે લેવાથી શરીરની ખોટ બિલકુલ પુરાતી નથી; કારણ રસાયણીક દ્રવ્યો 'ઇન આર્જેનીક' અથવા અકરણુ રૂપમાં હોય છે, જ્યારે અનાજ ? ફળમાં રહેલાં તેજ તત્વો 'ઓર્ગેનીક' એટલે સકરણુ રૂપમાં હોય છે. અને પ્રા- અને મનુષ્યોનાં શરીર માત્ર 'ઓર્ગેનીક' દ્રવ્યોનાજ ઉપયોગ કરી શકે છે. આ ટુંક વિવેચનથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ખોરાકમાંથી થુલું વિગેરે કાઢી નાંખવાથી બંધકોશ થાય છે એટલું જ નહિ પણ દાંત, વાળ વિગેરેને નેપતું પોષણ પણ મળી શકતું નથી.

હવે ચોથું કારણ જે બંધકોશ કરનાર પીવાના તથા ખાવાના પદાર્થો અને દવાઓ તે સંબંધમાં જણાવવાનું કે ચા, કોફી, તમાકુ વિગેરે પદાર્થો દરેજોજ વાપરનાર મનુષ્યો તેવા પદાર્થો દસ્ત સાફ લાવનાર છે એમ માને છે, પરંતુ તેવા સર્વ પદાર્થો ઉચ્ચ દસ્તને કમળ કરનાર જ છે એમ અસંખ્ય વિદ્વાન ડૉક્ટરોનું માનવું છે. તેવીજ રીતે અશીષની ખનોવટો, સીસામાંથી ખનતા હારો, અને લોહની અનેક જાતની દવાઓ આડાને કમળ કરે છે.

પાંચમાં કારણ વિશે બહુ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. કેટલાએક વ્યાધિઓમાં અને બેઠે બેઠે કામ કરવાના ધંધાવાળા ઘણા મનુષ્યોમાં બંધકોશને ઘર ઘાલી અડગાં નાંખવા ઠીક થાવે છે.

હવે આ રોગના ઉપાય સંબંધિ વિવેચન કરતાં આરંભમાંજ જણાવવાની જરૂર છે કે જો આ દરદને મૂળમાંથી જ નાશુદ કરી જાય તો લાભ મેળવવો હોય તો ઉપરનાં જ જે કારણોથી આ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો હોય કે ચાલુ રહ્યો હોય તે તે સર્વ કારણોને એકદમ દૂર કરવાં નેપએ. જો અસાહાર અથવા અકરંતીયાપણાથી આ વ્યાધિ

યથે હોય તો, મમાંલા ખાવાનું છોડી દેઇ સારું, કમળ ખોરાક ખૂબ ચાવીને જરૂર પુરતા પ્રમાણમાં ખાવાની ટેવ પાડવી જે બહુજ યોગ્ય પ્રમાણમાં ખોરાક ખાવાથી આંતરડા ખાલી પડવાથી નિર્ગળ બની ગયાં હોય તો જોઇએ તેટલા પોષણવાળા છતાં બહુ જગા રોકે તેવો ખોરાક ભાત, કાકડી, અરુન્ધત, ઘાણી, મમરા વિગેરે પણ બીજા ખોરાકની સાથે ખાનામા સેવા આપણા આંતરડાની લખાઇ લગભગ તેનીસુ કુ ઘેર હોય છે અને તેથી આવા મોટા આંતરડા યોગ્ય પ્રમાણમાં ભરાવા માટે ઉપર લખ્યા તેની જાતના પોચા પદાર્થો પણ ખાવાની જરૂર છે ઉપર લખેલા ત્રીજા કારણથી જે બધકોશનો વ્યાધિ લાગુ પડ્યો હોય તો યુલીવાળા લોટની ખાખરી, તાજળજો, મમરા વિગેરેની ભાજી, કોખી, કાદા વિગેરેનું સાદું, લીંબુનો રસ, અને લીના તથા મુગ દૂધ ખાવામાં સેવા સરજલ, જામદૂધ, લીની દાદા, બદામ વિગેરે જળની ઝીણી છાલ ડોલીને કાઢી નહિ નાખતા બરાબર ચાવીને ખાવા જે ચા, કોશી, તમાકુ વિગેરે પીવાથી બધકોશ યથે ટોચ તો આવી જાનીકારક ચીજોનો ઉપયોગ એકદમ બંધ કરી દેવો કારણ આવી ચીજોમા “ટેનીન” વિગેરે ઝેરી તત્વો હોય છે, અને જે તત્વો કેટલીક વાર દવા તરીકે ઝાડો બંધ એટલે કમળ કરવા માટે વપરાય છે. હવે જે હેવા જણાવેલા કારણથી બધકોશ યથે હોય તો, અર્થાત્ શારીરિક અને ખાસ કરીને આંતરડા અને પેટના આયુઓની નબળાઈને લીધે આ દરદ ઘણું હોય તો, શરીરનું મામાન્ય આરોગ્ય સુધરે તેવા અને ખાસ કરીને પેટના આયુઓ બળવાન થાય તેવા ઉપાયો સેવા * આ હેતુ પાર પાડવા માટે ઘણા સાધનો કામે લગાડી શકાય દરરોજ સ્નાન કરતી વખતે પેટ ઉપર થડા પાણીની ધાર કરતા જઈ પેટ ઉપર ખૂબ મર્દન કરતા જતું આવી રીતે પાચ છ લોટા થડા પાણીની ધાર પટપટ કરવી શરીરનો નિયમ એવો છે કે જે ભાગપર થડું પાણી પડે છે તે ભાગ તરફ લોહી વધારે પ્રમાણમાં જાય છે, અને તે તે ભાગ તેટલા પ્રમાણમાં વધારે પોષાય છે વળી ખોરાકને પચાવનાર રમને ઉત્પન્ન કરનાર અવયવો પણ તેજ ભાગમાં ટોવાથી ત્યાં વધારે લોહી જવાથી તેમાં તેજ રસ વધારે ઉત્પન્ન થાય છે તેથી પાચન શક્તિ સુધારતા ઉપરાંત બધકોશ નાચું થાય છે વળી પેટ ઉપર મર્દન થવાથી જમી ગયેલો મળ છુટો પડી ઝાગવાટે શરીરની બહાર નિજી જઈ બધકોશ એપડા કરે છે આ વિના પણ આ કિયાના બીજા કેટલાક લાભ છે જે અત્ર લખાયેલાના બપથી વધુ થા નથી નિધિર્વક હતા આસપ્રધાસ સેવાથી પણ મારો કાપડો થવા સંભવ છે આંતરડામાં ઘણા લાભ વખતથી જમી ગયેલો મળ કાઢી નાખી તાત્કાળીક લાભ મેળવવા માટે બગ્ગીની કિયા અર્થાત્ ‘એનીમા ક્રે’ દુધ વડે આંતરડાને પાણી વડે ઘેટ નાખવાની રીતથી ઘણોજ લાભ તરતને માટે થાય છે પરંતુ આ ઉપાય બધકોશને મજબાથી નિર્ભર કરી શકતો નથી જન્યુનો લાભ મેળવવા માટે તો અગાઉ વર્ણવેલા ઉપાયન કરવાની ખામ જરૂર છે

અતમા માન એકજ વાન લખવાની બાકી રહે છે અને તે માત જુનાગ માટે

* પેટના આયુઓ અને આંતરડા બળવાન બની બધકોશનો વ્યધિ દરેકરને માટે દર થાય તે રી કેટલીક સારી અને અસરકારક ધરમા થઈ ગઈ તેવા છે, પરંતુ રથજ સકોચને લીધે તે અત્ર વહેલી રાખય તેમ નથી

વપરાતી અનેક જાતની દવાઓ વિશે છે. બ્યારે બ્યારે ઉપર વર્ણવેલા કુદરતી ઉપાયોને છોડી આપણે જીવાણની દવાઓનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, ત્યારે ત્યારે આપણે કુદરતના ઇશ્વરકૃત ઇલાજોનો ભંગ કરી શું-હેગાર બનીએ છીએ. અયોગ્ય વર્તનથી રોગ થાય ત્યારે વધારે આડા ચાલી વધારે શુન્હા કરવાથી આપણે દુઃખ મુક્ત થઈ ઇશ્વરને પણ ઠગી શકીશું એવી આશા રાખવી એ અજ્ઞાનની પરિસ્થિતિ છે. દવાઓ વાપરનારા પોતાનું આવા પ્રકારનું અજ્ઞાનજ્ઞ પ્રદર્શિત કરે છે. કેલોમલ અને મરકયુરી એટલે પારાની ખીછ બનાવટો, એન્ટીમની અને બીજા કેટલાક ખનીજ પદાર્થો, તેમજ આંતરડાંમાં દાહ, ઉત્પન્ન કરી, ખીજું પણ ઘણું નુકશાન કરનાર ઝેરી વનસ્પતિમાંથી બનતી દવાઓ જેવી કે, નેપાળો, સોનામુખી, રૂબાઈ, કોટનઓઇલ, ગેમબોજ, ઇલેટેરીયમ, એળાથો, કેસ્ટર ઓઇલ અથવા દિવેલ, મેગ્નેશીયા, સલ્ફેટ ઓફ સોડા, પોટેશીયમ સલ્ફેટ વિગેરે વિગેરે સર્વ દવાઓ ઝેરી હોવાથી પ્રથમ તો ગુપ્ત અને હોજરીજ તેને બહાર કાઢી નાંખવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ બ્યારે તેમ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ નિવડે છે ત્યારે, શરીરમાં રહેલી દૈવી સંરક્ષક શક્તિ જાણ વાટે આવાં વિષ અથવા ઝેરને કાઢી નાંખવાનો છેલ્લો તાકશી પ્રયત્ન આદરે છે. આથી દવાઓથી હોજરી અને આંતરડાંની નાજુક આમડી ઉપર દાહ થઈ સોજો આવવા જેવું થાય છે, જેને લીધે જીવાણ લેનારને પેટમાં ચૂંક આવતી હોય તેવી પીડા થાય છે. આ રીતે વધુ નુકશાન થતું અટકાવવા માટે દૈવી શરીર સંરક્ષક સંતો જીવનના આધારરૂપ લોહીમાંથી “સીરમ” નામનો ઘટ ચીકણો પ્રવાહી પદાર્થ આંતરડાંમાં રેડી આવી ઝેરી દવાઓને તે વડે ઢાંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને અંતે તેવાં ઝેરોને જાણ વાટે શરીરમાંથી કાઢી નાંખે છે. જીવાણ તરીકે વપરાતી દવાઓ જેટલા પ્રમાણમાં વધારે ઝેરી હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં શરીરના લોહીમાંથી વધારે “સીરમ” એવાઇને આંતરડાંમાં આવે છે, અને તેથી તેથી દવાથી વધારે જીવાણ થાય છે, અને તેટલાજ વધારે પ્રમાણમાં તેવી દવાથી શરીરને વધારે નુકશાન થાય છે. કારણ લોહીમાંથી ઉપર કલો તેવો “સીરમ” નામનો બહુ ઉપયોગી પદાર્થ નિકળી જવાથી, અને આવી જીવાણની ઝેરી દવાઓને શરીરમાંથી કાઢી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં શરીરનું બળ ઘણાજ મોટા પ્રમાણમાં ખર્ચાઇ જાય છે. ઇજનનન મનુષ્યોને પણ આવી દવાઓનો જીવાણ આપણી શરીરમાં અશક્તિ આવેલી જણાય છે, તો પછી માંદાં અને રોગી માણસોને તો તેવી દવાઓથી ઘણું વધારે નુકશાન થાય એમાં શી નવાઈ ? ! વીસમી સદીના આ કહેવાતા બહુ સુધરેલા જમાનામાં કેળવાયલા લોકો પોતાનાં શરીરો સાફ કરવાનો હેતુથી આવાં જીવાણની દવાઓના નામથી ઓળખાતાં ઝેરા પોતાના પેટમાં બેળે બેળે નાંખે અને તેમ કરતાં જરા પણ આંચકો ન ખાય, એટલુંજ નહિ પણ તેવાં ઝેરા પેસા આપી ખરીદે એ તો અજ્ઞાનની પરમાવધિ ! ! જે કોઇ અન્ય ચક્ર ઉચ્ચ ઉપરનો વસનાર આપણી પૃથ્વી પર આવી આપણા આત્મા વર્તન ઉપરથી આપણા “સુસાર” અને જ્ઞાત (Enlightenment) ની વ્યખ્યા બાંધે તો તે કેવી સારી દેખાય ! ! પ્રભો ! આપનાં આગકેન સદ્ગર્ગ બતાવો ! ! અમૃત !

માખીથી સંભાળજો !

(લેખક; ડૉ. હરગોવિંદદાસ પી. તલાટી એલ. એમ. એમ.)

માખી વરખની ગરમ રૂતુમાં ઘણી વધે છે. અને ગંદવાડના મોગાનમાં, તખેલાના ખાતરમાં, જાળની ગંધમાં, તથા રસોડાના એંદવાડમાં પુષ્કળ માલુમ પડે છે. આ મધળી જાતની ગંદકી ઉપર તેનું જીવન છે; ક્ષયના દરદીઓના ગળકા ઉપર તેમજ મનુષ્ય તથા પ્રાણીઓના ધા ઉપર તે ખેસે છે.

આવી રીતે તે જ્યાં ખેસે છે સ્થાથી દરેક જાતની દુર્ગંધ પોતાની સાથે ખેચી જાય છે, અને તેના ઉપર હજારો જાતનાં જાપાનક પ્રાણીવાતક સૂક્ષ્મ જંતુઓ વળગેલા હોય છે; કાપડના તરીકે તેના ઉપર ક્ષયના સૂક્ષ્મ જંતુઓ હોય, તેમજ ટાઈફોઇડ તથા ખીજી જાતના તાવના પશુ જંતુઓ હોય છે.

તેને એક ટેકાણેથી બીજે ટેકાણે હલવાની ઘણી ટેવ છે. જાળમાંથી હડી એકદમ તાજ દુધ ઉપર આવી ખેસે છે; ગંદવાડના મોગાનમાંથી આપણા બાણમાં આવી ખેસે છે; ક્ષયવાળા દરદીના ગળકા ઉપરથી હડી નાનાં જાળકાની દુધની રીસી ઉપર આવી જાય છે. ઉચ્છિષ્ટ ઉપરથી હડી નાના જાળકાના મોં ઉપર ખેસે છે, અને મગદા ઉપરથી તાજ દુધ ઉપર આવી ખેસે છે. માટે

“ માખીથી દૂર રહો. ”

તમારાં બારી બારણાને પડદા લગાડો.

જાળમાં ઘણી માખી પેમ નિકળ કરી શકે નહિ તેવી સંભાળ રાખો. જમવાનાં ખાતર ઢાંકેલા રાખો.

ખાતર વિગેરે એવી જગાએ રાખો કે ત્યાં માખીઓ જઈ શકે નહિ, અને તેને વખ-તો વખત બહાર કાઢો.

ઉચ્છિષ્ટ કાકણનાળા વાસણમાં રાખી, ઢાંકણું મજબુત વામો.

ધરની આસપાસ ગંદકી ને કચરો ન રહેવા દો, એટલે માખીઓ વધશે નહિ.

માખીનાં ઈંના નાથ કરવા ખાજ વિગેરેમાં યેડું કેગરડીન ઓઇલ (ધાસનેલ) નાંખો.

જ્યાં કોઈ જાતની ગંદકી ન હોય ત્યાં માખીઓ પેદા થતી નથી. હુકમો—

માખીથી સંભાળજો.

મેડીકલ રીન્ચુ ઓફ રીન્ચુઝ

વૈદ્યકીય વિનોદ.

(લેખક:-હરગોવિંદદાસ પુરગોષામદાસ તલાટી એલ. એમ. એસ.)

A little house-ache now & then is relished by the wisest men.

૧. એક વંદે પોતાના દરદીની સ્થિતિ વિશે માહિતગાર થવા તેના એક સગાને પુછ્યું

“બાપ, મારો દરદીને આજે કેમ ઠીક છે ને ?” મેં તેને આજે, બહુ સારી ટાલી દવા આપી હતી.”

“વૈદરાજ, અહોહો ! બહુ સાફ થઈ ગયું છે” તમારા દરદીનું શરીર એવું તો ટા-
આ-આ-હું થઈ ગયું છે કે હવે તેને કોઈ દિવસ અચ્છી ઉપડશે નહીં.” વૈદરાજ સમજી
ગયા કે હવે દરદીનું મ્હોં જોવાનું નથી.

૨. “અરે કનૈયાલાલ !” તું વારે વારે દાકતરના ખીલની કેમ ખુમ માર્યા કરે છે !”
“જ્યારે તું ખાટલામાં હતો ત્યારે તો મને વાત કરતો હતો કે આ ફેરે જો દાકતર
સાહેબ મને મટાડે તો હું તેમને સો રૂપીઆ ધનામ આપું.”

“અરે બાપ રામલાલ, તે વાતચિત તો હું ખાટલામાં હતો અને બિલકુલ ઉઠતું
નહોતું ત્યારની કેની ?”

ગરજ સરી અને વૈદ વૈરી.

૩. એક પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીને કહે છે “વાર મને એક વાતની ચોક્કસ ખાતરી થઈ
તે એકે તને હૃદય (heart) નથી”

“અરે મને હવેજ સમજાયું પડી” મગજ (brain) વગરના માણસો શારીરિક
ન થિયે શું જાણી શકે ?”

દુધવિષે જાણવાજોગ નોંધ.

(લેખક:-હરગોવિંદલાલ પી. તથાડી એમ. એમ, એમ.)

દુધ કુદરતના નિયમો પ્રમાણે આગેહુમ ખોરાક છે. જુદી જુદી જાતનાં પાણેલાં
જનવરોનું દુધ મનુષ્ય જાત ખોરાક તરીકે વાપરે છે. ખીજાં બેમાં જનવરો કરતાં
ગાય અને બેસનું દુધ મુખ્યત્વે કરીને વધારે વપરાય છે; કારણકે તે ઉત્તમ અને
ધણું ઉપયોગી છે.

તાજું દોહેલું દુધ સફેત અપારદૃશ્ય અને ગળ્યા સ્વાદનું છે. દુધમાં અમુક જાતની
વાસ છે. જે થોડાં વખત પછી જતી રહે છે. આ વાત “સ્રીતર” ના માનવા પ્રમાણે
“સંદ્યુરેટ હાઇડ્રોજન” ને લીધે છે.

ગાય, બેસ ગધેડી તથા બકરાંના દુધમાં સહેજસાજ ફેરફાર હોય છે. આમ હોવાથી
એક જાતના જનવરના બચ્ચાને બીજી જાતના જનવરનું દુધ જોઈએ તેવું માફક આવતું
નથી મનુષ્ય વર્ગમાં પણ તેમજ છે. બાળક પોતાની માતા ધાવણ ઉપર અગર સારી
ધાવના ધાવણ ઉપર સારી રીતે ઉઠરે છે, પણ ગાયના અગર બકરાંના દુધ ઉપર તેની સારી
રીતે ઉઠરી શકતાં નથી.

જુદી જુદી જાતનાં જનવરોના દુધમાં કયા કયા પદાર્થો ફેટલા ફેટલા પ્રમાણમાં છે
તે નીચેના કોષ ઉપરથી સમજાશે.

ગાયનું દુધ. ગધેડીનું દુધ. ઘેડીનું દુધ. સ્ત્રીનું ધાવણ (વીન્ટર પ્રસીધ)

એક ટકા

મલાઇ	૩૫	૧૦૨	૪૦૨	૨૦૮૦
કેઝીન, પોપકદ્રવ્ય વિગેરે	૪૯૨	૧૦૮૯	૪૦૭૦	૩૦૭ (૩૦૦૭)
ખાંડ	૦૪	૫૦૫૦	૪૦	૫૮૭
હાર	૦૭૦	૪૨	૫૬	૦૧૬
પાણી.	૮૬૦૮૮	૯૧૦૬૫	૮૭૦૫૪	૮૮

આ શિયામ દુધમા ઘણાજ યોગ્ય પ્રમાણમા કાર્બોનિક એસીડ, સર્વ્યુરેટેડ લાઇપોજન તથા ઓક્સીજન અને નાઇટ્રોજન પણ છે અને કોઇ કોઇ વખત લેક્ટોફોમ (રંગનાજો પદાર્થ) પણ માયમ પડે છે.

ઉપરના કોઠા ઉપરથી જણાય છે કે ગાયના દુધમા મલાઇ તથા બીજું પોપક દ્રવ્ય સ્ત્રીના ધાવણ કરતા ઘણા મોટા પ્રમાણમા છે તથા ખાંડ ઘણી ઓછી છે. આ મિના મા વગરના હોકરોને ફક્ત ગાયના દુધ ઉપર રાખવામા આવે છે સારે ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે.

દુધના ઉપર ખતાવેલ પૃષ્ઠફરણથી જણાશે કે મનુષ્ય માટે તે આબેહુન ઉત્તમ પ્રવાહી ખોરાક છે. જેમા મલાઇ તથા પોપક દ્રવ્ય શરીરને જોષ્ઠતા પ્રમાણમાં છે અને હાર તથા પાણીનો ભાગ પણ ડુદરતી રીતે જોષ્ઠ છે તેટલોજ છે.

ઉપરના કોઠામા દરેક દ્રવ્યનું પ્રમાણ જે ખતાવવામા આવ્યું છે તે પ્રમાણ હમેશ તેજ ગાય, બેસ કે ગધેડીના દુધમા જોવામા આવતું નથી. અર્થાત્ તેમા વખતો વખત ફેરફાર થાય છે. જુદી જુદી જાતની ગાયો અને બેસોના દુધમા દરેક દ્રવ્યના પ્રમાણમાં ફેરફાર હોય છે, તેમજ એકજ ગાય અગર બેસના દુધમા જુદે જુદે વખતે દ્રવ્યોના પ્રમાણમા ફેરફાર થાય છે જનનરની ઉંમર, તેમને અપાતો ખોરાક તથા તેમની તદુરસ્તી અને માવજત ઉપર આ ફેરફારનો મુખ્ય આધાર છે વળી જ્યારે જનનવર વાયેલું હોય છે અગર ગર્ભવતુ હોય છે સારે પણ તેના દુધના જુદા જુદા દ્રવ્યોના પ્રમાણમાં ફેરફાર માયમ પડે છે.

જે ભાગમા દુધ લેવા લોકો ગવહોને ઘેર જાય છે અને ત્યાં ખેસી દુધ દહોવાની ક્રિયા જુદે છે તેઓ સમજશે કે દુધ અમુક વામણમા હાથ વતી દરોવાય છે અને વામણ તન મસ્જ છે કે નહીં તથા આચળ અને ફેલનારના હાથ દહોતા પહેલાં સાફ ધોવાય છે કે નહીં તેની કંઈ પણ કામગીરી રાખવામા આવતી નથી. જ્યો કરીને વાસણમાં જે કંઈ કચરો અથવા ધામના તથુખના હોય છે તે દુધ સાથે મેળે છે વળી તેમા મેઘ વખત વાળ તથા આચળ ઉપરનો કચરો પણ આવે છે આવા કારણોને લીધે દુધનો ઉપયોગ કરતા પડે ॥ તેને ઘણીજ સંભાગ પુર્વક ગવવાની જરૂર છે.

દુધમા ઘણી જાતની હવા જવહીથી રોપાય છે, તે ઉત્તમ ખોરાક છે તેની સાથે ઘણી જાતના રોગના સૂક્ષ્મ જંતુઓને ઉગરવાનું પ્રાધાન્ય મ્યાન છે. એટલે કે જુદી જુદી જાતના રોગના સૂક્ષ્મ જંતુઓ તેમા જવહીથી પ્રવેશ કરી યોગ્ય વખતમા ઉગરી જાય છે.

અને જેમ જેમ વખત જતો જાય તેમ તેમ તેઓનું (જંતુઓનું) પ્રમાણ વધી પડે છે. આનું દુધ ખરાબથી તેવા જંતુઓવાળો રોગ થાય એમ માનવું કાંઈ અશક્ય કહેવાય નહીં.

વળી જે જાતના જનાવરમાંથી આપણે દુધ લીધું હોય તે જનાવરની તંદુરસ્તી ઉપર પણ દુધના સારા યા ખોટાપણાનો આધાર રહે છે. દાખલા તરીકે આપણે તાજી વાયેલી ગાય અગર બેંસનું દુધ લીધું હોય તો તેવા દુધની આપણને અસર થવાનો પુરતો સંભવ છે.

દુધ હમેશાં તાજુજ સાફ છે. વાસી રહેલું દુધ આપણને માંદા કરી નાંખે છે અને નાનાં છોકરાંને આપવામાં આવ્યું હોય તો તેમને ઝાડો ઉછાટી બીગેરે થાય છે. નાનાં બાળકોને ઘણી વખત યુક્તિયું થઈ આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ વાસી દુધજ છે. એવાં એવા દુધથી ઘણી વખત ગોળો ચઢી આવે છે.

આ પ્રમાણે દુધ વાસી રહેવાથી તેમાં ઘણું ફેરફાર થાય છે જેથી તે ઘણું નુકશાન કરે છે. વળી દુધને ગંદી જગામાં નહારા વામણમાં ભરી મુકવાથી તેમાં ખરાબ હવા ફાપાય છે અને તેથી પણ નુકશાન થાય છે તે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે; તેમાં હજારો જાતના સૂક્ષ્મ જંતુઓ પ્રવેશ કરે છે અને હજારે છે તે પણ આપણી જાણ બહાર નથી. આ સિવાય ગાય અગર બેંસના ઘણા રોગ પણ મનુષ્યના શરીરમાં દુધને રસતે દાખલ થાય છે એમ માનવાને આજકાલ ઘણું સખળ કારણ છે.

જે પાણી “ ટાઇફોઇડ ” વાળા દરદીના ગાળથી દુષિત થયેલું હોય તેવા પાણીથી દુધનાં વાસણ ધોવાય છે તો તેવાં વાસણોમાં ભરેલું દુધ પણ દુષિત થાય છે; આનું દુષિત પાણી દુધમાં ભેળરોળ તરીકે નાંખવામાં આવ્યું હોય તો પણ તે દુષિત થાય છે; વળી જે ઝોરડીઓમાં દુધ રાખવામાં આવ્યું હોય તે ઝોરડીના ખોળમાંની હવાને લીધે પણ “ ટાઇફોઇડ ” નાં જંતુઓ દુધમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. આજ રીતે ‘રકારલેટ શીવર’ રાતો તાવ પણ લાગે પડે છે.

ગાયોને ક્ષયનો રોગ જલદીથી લાગ પડે છે. વેટરીનરી સરજનો પણ કહે છે કે સેંકડે ૨૫ ટકા ગાયોને આ રોગ હોય છે. આવી ગાયોને મોટા શહેરોમાં રાત્રી દિવસ ખરાબ હવા વગરના તળેલામાં રાખવામાં આવે છે અને તેમનું દુધ પુષ્કળ લેવામાં આવે છે. ત્યારે આવી ગાયોનું દુધ ક્ષય ઉત્પન્ન કરે એ અશક્ય લેખાય નહીં. આ સિવાય બીજા કેટલાક રોગ જાનવરને થાય છે જે દુધની વાટે મનુષ્યને લાગ પડે છે.

પાચન ક્રિયામાં દુધનું શું થાય છે તેનો વિચાર કરીએ. આ ક્રિયામાં દુધ જ્યારે જરૂર રસ સાથે મળે છે ત્યારે તેનું દહીં થઈ નર્મ વલોવાય છે. જેથી કરી તેમાંની મલાષ તથા કેઝીન નામનું દ્રવ્ય છુટું થઈ, આલ્બ્યુમીન અને ક્ષાર ત્રિગેરે પાણી સાથે ગળા છાસ માફક થાય છે. સ્ત્રીના ધાવણનું દહીં જલ્દી પોચું થાય છે જે જલદીથી પચી શકે છે અને બીજા દુધના દહીંનાં કેઝલં થાય છે જે પચવામાં ઘણો વખત લેશે. આજ કારણથી નાનાં છોકરાંને માતા ધાવણ ઉપર રાખવાં એ વધારે સાફ છે. કારણકે તેમને ગાયનું દુધ અપાય છે તો તે પચી શકતું નથી. અજીર્ણ, પેટનો ચડાનો તથા ઝાડો ત્રિગેરે થાય છે. ઘોડી તથા ગધેડીનું દુધ સ્ત્રીના ધાવણને મળતું આવે છે અને તેનું દહીં સ્ત્રીના ધાવણના દહીંની માફક પોચું અને જલદીથી પચી શકે એવું થાય છે.

કેટલાક માણસોની પ્રકૃતિજ એવી હોય છે કે તેમને દુધ બિલકુલ મારક આવતું નથી. અને દુધનો ઉપયોગ કરતાંજ તેમને પેટમાં શળ, અછરણ અને ઝાડો વિગેરે થાય છે. આવાં માણસો માટે દુધમાં જસ છાસ નાખી, દહીં બનાવી, લેલોવી નાંખીને મઠો બનાવવામાં આવે અને પછી તેમાં સહેજ મીઠું તથા મરી નાંખી ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તો તે જલદીથી પચી શકે છે. કારણ કે દુધને પચાવવાની જઠરને મહેનત રહેતી નથી.

દુધને એક વાસણમાં ઘાલી થોડો વખત રાખવામાં આવે તો તેમાંની મલાષ ધણી ખરી ઉપર આવી જાય છે. આ નિયમનો લાભ લઈ દુધ વેચનારાઓ ઉપર ઉપરનો મલાષનો ધણો ભાગ કાઢી લઈ ખાકીનું દુધ વેચે છે.

આગળ બતાવેલા રોગોમાંથી જયવા માટે તથા દુધ થોડો વખત રહે. અને તેમાં સક્ષ્મ જંતુઓનું શોષણ થયું હોય એમ સંભવ હોય ત્યારે દુધને ગરમ કરીને વાપરવું એ ઉત્તમ ઉપાય છે. પાંચ સાત મીનીટ ગરમ કરવાથી દરેક જાતના રોગના જંતુઓ ધણું ખર્ચ મરી જાય છે અને સાધારણ રીતે દુધ ચોખ્ખું થાય છે. પણ તાજા દુધમાં જેવાસ સ્વાદ અને ખીજ ગુણ હોય છે તેમાં દુધની સાથે મળેલી કેટલીક હવાને લીધે ફેરફાર થાય છે. જે આપણને કંઈ વહેમજ પડે કે દુધ અચૂક જાતના રોગના જંતુથી દુષિત થયેલું છે તો દુધને ઉકાળવા સીવાય બીજો રસ્તોજ નથી. દુધને ગરમ કરવાથી તેનો શોષણ કરવાનો ગુણ કોઈ રીતે ઓછો થતો નથી. જેથી ખોરાક તરીકેના તેના ઉપયોગમાં કંઈ હરકત આવતી નથી.

ખીજ પદાર્થોની માફક દુધમાં પણ બેજસેજ થાય છે. તાજું દુધ હોય તેમાં થોડો પાણીનો ભાગ નાંખી તે ખરા દુધ તરીકે પસાર કરવામાં આવે છે. વળી આજકાલ તો મલાષ કાઢી લીધેલું દુધ જે ‘ સેપરેટ ’ કહેવાય છે તે જગરમાં ચોખા દુધ તરીકે છુટથી વેચાય છે. વળી ‘ સેપરેટ ’ ને ગરમ કરી તેમાં થોડી ખાંડ નાખી તે પણ સારા દુધ તરીકે ખપાવવામાં આવે છે. આમ ખાંડ નાંખવાનો હેતુ દુધની કુદરતી “ સ્પેસીશીક ગ્રેવીટી ” લાવવાનો હોય છે. વળી બ્યારે દુધમાંથી મલાષ કાઢી લેવાય છે ત્યારે ‘ સેપરેટ ’ નો રંગ બદલાય છે અને દુધ પાતળું પડે છે. આ ઓઠ સુધારવાને તેમાં રંગનો આબાસ દેવાય છે અને તેને ઘટ્ટ બનાવવાને તેમાં સહજ શર્ગિલનો લોટ નાંખી તેને ગરમ કરવામાં આવે છે. જેવટ કંઈ બેજમેજ નહી કરે તો દુધને થોડો વખત રાખી ઉપરઉપરનું દુધ જેમાં મલાષ ધણી હોય છે તે કાઢી લઈ ખાકીનું દુધ વેચવામાં આવે છે.

દુધની પરીક્ષા કરવાનું કામ કઠણ છે. ચોખ્ખું દુધ સફેદ અને કોઈપણ વિપરીત વાસવગરનું તથા મળ્યું હોય છે. દુધનું પૃથક્કરણ કરી તેમાં ક્યાં ક્યાં દ્રવ્યો પુરતા પ્રમાણમાં છે તે જાણવાથી તેની ખરી પરીક્ષા થાય છે. આ દેશમાં અચૂક દુધના જથ્થાનો કેટલો ભાગ થાય છે તે ઉપરજ દુધના આરા યા હાકાપણાનો આધાર છે. પશ્ચિમના દેશોમાં તેને માટે ખાસ યંત્રો હોય છે, “ ક્રીમોમીટર ” નામનું યંત્ર છે જે વડે દુધમાં કેટલી મલાષ છે તે જાણી શકાય છે. આ યંત્ર સાફ છે, પણ તેના ઉપર વધારે ભરૂંમો રાખી શકાય તેવું નથી બીજું યંત્ર લેક્ટોમીટર છે જે વડે દુધની ‘ સ્પેસીશીક ગ્રેવીટી ’ જ્ઞેવાય છે આ યંત્ર પણ બહુ બરોસ્તાપાત્ર નથી; કારણકે દુધમાંથી થોડી મલાષ કાઢી લઈને તેમાં

- ସୋର୍ଷ ସର୍ବଥା ପଥ୍ୟ ହେଁ, ଅଗ୍ନି ଜଗାବନହାର;
 ରସନ ଢ଼େ ଶୋଧନକରନ, ଜ୍ବରହର ହିତକର ସାର. ୨୧.
 ରକ୍ତୋପିତ ପୃଷ୍ଠ କୁଞ୍ଚିତ, ଲୋକୋ ରୋଗୀ ହୋଇ;
 ଶ୍ଳେଷ୍ମ ଶରଣ ଶତମେଁ କଲୀ, ସେବନ କରନ୍ତୁ ନ କୋଇ. ୨୨.

(ଶୈଳୀପୀପର-ନାମ-ଶୁଷ୍ପ.)

- କୃଷ୍ଣା ଦୈହୀ କଣ୍ଠା, ଅପଳା କୋଳା ନାମ;
 ଉପକୃଷ୍ଣା ପୁନି ମାଗଧୀ, ଉପକୃଷ୍ଣା ଶୈଳୀ ନାମ;
 ତିକ୍ତକୃଷ୍ଣା ତନ୍ତୁକା ପିପ୍ପଳୀ, ଯହ ଗ୍ରିଧି ଶାଫଳ ନାମ;
 ଦୀପନ ପଥ୍ୟ ଶ୍ବେତ ମଧୁର ହେଁ, ପାକ ରସାୟନି କାମ. ୨୩.
 କଟୁକ ଅନୁକୃଷ୍ଣା ଶିତାବଳୀ, ବାତ ଶ୍ଳେଷ୍ମହର ଜନ,
 ଶ୍ବେତ ଅଥ ଶ୍ବେତ ପିପ୍ପଳୀ, କାଶ ଶ୍ବାସହର ମାନ. ୨୪.
 ଉଦର ବ୍ୟାଧି ଜ୍ବର କୃଷ୍ଣ ଅଥ, ଶୁକ୍ଳ ଅଥ ଶ୍ବେତ ଶ୍ବେତ;
 ଆମ ବାୟୁ ପରମା ମିତ୍ରେ, ଧନ ସମ୍ପଦ ଅନୁକୃଷ୍ଣ. ୨୫.
 ଶୈଳୀ କୃଷ୍ଣା ପିପ୍ପଳୀ, ଶିତାବଳୀ ମଧୁର ଶୁଣିତ;
 ପିତ୍ତକ୍ରୋଧିନୀ ଶୁକ୍ଳା, ଅଥ ଗ୍ରିଧି ଶୁଣିତ ସୁନିତ. ୨୬.
 ମଧୁସୂତ ସେବେ ପିପ୍ପଳୀ, ହର ମେଢ଼ କଞ୍ଚୁରୋଗ;
 କାଶ ଶ୍ବାସ ଜ୍ବର ଗୁଣ କଟେଁ, ଶ୍ବେତ ବାୟୁ ସଂଯୋଗ. ୨୭.
 ଶୁଣିତ ଜ୍ବରହୀ ବ୍ୟାଧିମେଁ, ଶୁଣିତ ଅଥ ପିପ୍ପଳୀଯୋଗ;
 ତିନିତେଁ କାଶ ଅଶ୍ବତ୍ଥ କୃଷ୍ଣ, ଅଥ ଶ୍ବାସ କଞ୍ଚୁରୋଗ. ୨୮.
 ପାଣ୍ଡୁରୋଗ ମିଟ ଜାତ ହେଁ, ପୁରନ କଲୋ ପ୍ରୟୋଗ;

(ଭରୀନାମ-ନାମ-ଶୁଷ୍ପ.)

- କୃଷ୍ଣା ଉପକୃଷ୍ଣା ଦୈହୀ, ଧର୍ମପାତନ ଅଭିରାମ;
 କଟୁ ତିକ୍ତକୃଷ୍ଣା ଦୀପନକରନ, କଞ୍ଚୁ ବାୟୁଜିତ ଆମ. ୨୯.
 ଉପକୃଷ୍ଣା ପିତ୍ତକର ଶ୍ବେତ, ଶ୍ବାସ ଶ୍ବେତ କୃଷ୍ଣାବଳୀ;
 ଶୈଳୀ ପାକମେଁ ମଧୁର ହେଁ; ନଈ ଗରମ ହେଁ ଶାଫଳ. ୩୦.
 କଞ୍ଚୁ ଗୁଣ ତାଳନ ପିତ୍ତହରନ, ଲିକ୍ତକଞ୍ଚୁ ଅଭିରାମ;
 ଶ୍ବେତ ଶୁଣିତେଁ ଅଭିରାମେଁ, ଜ୍ବରହର ଶୁଣିତ ଆମ. ୩୧.

(ତ୍ରିକଟୁ-ଶୈଳୀ-ଶୁଷ୍ପ.)

- ଶ୍ବେତ ଭରୀ ଅଥ ପିପ୍ପଳୀ, ମିଶ୍ରିତ ତ୍ରିକଟୁଜନନ;
 କଟୁତ୍ରିକଟୁ ତ୍ରିକଟୁ ଅଥ ଅଥ, ଶ୍ବେତ ନାମ ପରମାନ. ୩୨.
 କାଶ ଶ୍ବାସ କଞ୍ଚୁ-ଶୁକ୍ଳହର, ମେଢ଼ ମେଢ଼ ମେଢ଼ ମେଢ଼;
 ଶ୍ବେତ ଶ୍ବେତ ଶ୍ବେତ ଶ୍ବେତ, ଶୁଣିତଦୀପନ କଟୁ ବେଢ଼. ୩୩.

(ଶୈଳୀପୀପର-ନାମ-ଶୁଷ୍ପ.)

- ଅଟକାଶିର ଅଭିରାମ ଅଥ, ଉପକୃଷ୍ଣା ପିପ୍ପଳୀମୂଳ,
 ଦୀପନପାୟନ ଉପକୃଷ୍ଣା, ଶ୍ବେତ ସର ଶ୍ବେତକୃଷ୍ଣ. ୩୪.

મલમેદક કર્ણાતકર, પ્લીહ ગુલ્મ કૃમિ શ્વાસ;	
ઉદર વાયુ ક્ષય બાસકો, કરત વ્યાધિકો નાસ.	૩૫.
દીપન પાચન યાહિતૈ, પિત્ત પ્રગટ ઝરદેત;	
હર્ષક ચાહત સતત ઉર, અસ્થ મૂલ સંકેત.	૩૬.

(ચતુર્યુગ-ગુણ.)

પીપ્પળ પીપરીમૂલ અર, સુંઠ મિરચ યહ ચારિ;	
યહ મિશ્રિતકું કહતહૈ, ચતુર્યુગ હિતકારિ.	૩૭.
ગુરુપણકે સુગુનહૈ, નિશ્ચય ત્રિકટુ સમાન;	
સખતૈ ગુન ભગવંતકો, સકલ સુદીકો પ્રાન.	૩૮.

(ચવક-નામ-ગુણ.)

ઉપણા ચવિકા ચવ્ય યહ, તથ નિધ ચવકે નામ;	
અધિકે સમગુન તાહિમૈ, કહત અંધ અભિરામ.	૩૯.

(ગજપીપલ-નામ-ગુણ)

કપિવહ્ની શ્રેયસિ વસિર, કોલવહ્ની યહનામ,	
ગજપીપલ રક્તચવકકો, કહત વૈંધ અભિરામ.	૪૦.
વન્દીવર્ધક કૃમિહરન, શમન કરન કષ્ઠ વાત;	
કંઠ રોગ અતિસારકી, કરત વ્યાધિકો પાત.	૪૧.
ઉષ્ણુ તિક્ત દીપનકરન, વાયુહરન સુખકંઠ,	
કૃષ્ણ રટત કૃષ્ણા ગુળે, શરદપૂર્વકો ચંદ.	૪૨.

(ચિત્રા-નામ-ગુણ)

ચિત્રક પીઠી વ્યાલ અર, ઉપણુ નામ યહ ચારિ;	
સોષ પાકમૈ તિક્તકૈ, અગ્ની બદાવનહારિ.	૪૩.
લઘુ રક્ષ અર ઉષ્ણુદે ગ્રહણિ કુપ્લહર જાન;	
શોથ અર્શ કૃમિ કાસકૈ, શ્લેષ્મહાવતમાન.	૪૪.
ગ્રાહી નહિ દાહી કષ્ઠ. પિત્તશમન કહુ ગાય;	
વ્યાલમયકપરનટનકિય, લિજ્જવાસી ચિન્નનાય.	૪૫.

(પંચકોણ-લક્ષણ-ગુણ.)

સુંઠ ચવક ચિત્રક અર, પીપલ પીપરી મૂલ;	
યહ નિધ પંચ પદાર્થકો, પંચકોણ નહિ મૂલ.	૪૬.
પંચકોણ રસ પાકમૈ, તિક્ત રચીકર સાર;	
તિદણુ ઉષ્ણુ દીપન પચન, કષ્ઠ વાયુ જિત ભાર.	૪૭.
પિત્ત પ્રકોપન બરચ અર, શૂલ આક્રમ ઝોર;	
ગ્રાહિ અંધિ દુખ ઉદરકો, રહત ન યાતૈ ઠોર.	૪૮.

મૃદુપણુ-લક્ષણુ-ગુણુ.

ચવક ૩ ચિત્રક સુંક મરિ, પીપળ પીપરિમૂલ;
કરત ચૂર્ણુ જળ્ય યાદિકો, પડુપણુ નાંઉ સમૂલ. ૪૯.
યાકે શુન લચ્છન સખહિ, પંચકોલ સમ જનન;
રક્ષ ગરમ શુન યાદિતૈ, હરત ઝઢરકો માન. ૫૦.

(યવાન-અજમાની જાત નામ-ગુણુ.)

અહમદર્ભ અજમોદિકા, દિપ્ય દિપ્યકા નામ;
યવાનિકા ઉગ્રગધા, યહ નિધહે અભિરામ; ૫૧.
પાયન રચિકર ઉાણુ આર, તિદ્ધણુ કટુક લધુ જાન.
દીપનહે આર તિક્તહે, પિત્ત પ્રગટકર માન. ૫૨.
શુક શલહર વાયુ કર, ઉદરવ્યાધિ કૃમિ ઝોર;
શુદ્ધ અરણકે દરદકો, હરત મૂલતૈ ઠોર. ૫૩.

(અજમોદનાં-નામ-ગુણુ.)

કાખોલી દિપ્યક મધુર, અહમકુશા અભિરામ;
અજમોદા ૩ સમજનાકા, ઝોર ખરાખા નામ. ૫૪.
તિક્ત કટુક આર તિદ્ધહે, દીપન કઢહર વાત;
ઉાણુ નિદ્ધિનિ વીર્યપદ, હવ બલદ લધુ જાત. ૫૫.
નયન પીરહર હીકહર, વમનશમન સુખકદં;
અધોભાગકે દરદકો, હરત કરત આનંદ. ૫૬.

(ખુરાસાની યવાન-ગુણુ-નામ.)

ખુરાસાનિ અજવાનકે, શુન યવાન સમ વ્રજ;
પાયન રચિકર આદિ આર, અધિક ભારી નહી મૂલ. ૫૭.
(ધોળુલુર-કાળુલુર કલોલ-નામ-ગુણુ.)
છરક જરણુ અજાલુ આર, કણા સુગંધ પ્રમાન;
કૃષ્ણજીર હરગારશોધન, છરક ઉર માન. ૫૮.

(સ્યાહજરી.)

કાલા સુપતી કાલિકા, ઉપકાલિકા અજાલુ;
કુંચી ઉપકુંચી આર, વૃદ્ધિજરક સુખસાલુ. ૫૯.
પ્રયુક્ત્યા ઉપકુંચિકા, કારથી પૃથ્વીમાન;
સ્વામજીની સમ નામ સમ, કલોલકે પરમાન. ૬૦.
તીનહિ છરે રહહે, કટુકઉાણુ જિયજાન;
દીપન લધુ સંચાદિ આર, પિત્તિક પવિત્ર માન. ૬૧.
ગર્ભાશય શુધિકરન જવર હર પાયન સાર;
રચિકર કઢહર નેત્રહિત, વીર્યમદાવનહાર. ૬૨.
ઉદર આફરા વમન આર, શુદ્ધ વાયુ અતિસાર;
તિનપર યહ સુખદાઈ હૈ, પેખલુ કરહિ બિચાર. ૬૩.

(અપૂર્ણ.)

કેવી રીતે દીર્ઘાયુષી અને નિરોગી સંતતી ઉત્પન્ન થઈ શકે ?

(ખીજા વર્ષના ૫૯ ૩૬૨ નું અનુસંધાન.)

[લેખક—તંત્રી.]

દક્ષિણ અમેરીકાના ડૉ. ન્યુમને લખ્યું છે કે એક વખત એવો હતો કે જે વેળાએ અમેરિકાના ડોકો ભાતભાતના રંગના ઘોડાઓ મેળવવાને અત્યંત આતુર હતા તેથી ઘોડા ઘોડીઓનો વહેમાર કરનાર વહેપારીઓ પણ ઘોડા અને ઘોડીઓના સંયોગ વખતે તેમના માંમે જેવા રંગના ઘોડાની તસ્વીરો મેળતા તેવા રંગના ઘોડાના ખચ્ચાં તે ઘોડીઓને પ્રમદ થતાં હતાં.

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ગર્ભ રહ્યા પછી કેવી રીતે વર્તન કરવું તે સંબંધે આપણા પ્રાચીન કાળના મહર્ષિ ભાવમિત્રે ઘણા નિયમ જતાવેલા છે. તેમાંથી મુખ્ય નિયમનું અત્રે ટુંકમાં વર્ણન કરીએ છીએ. ગર્ભણીએ સાદો હલકો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો જોઈએ જન્મવાનો પણ નિયમિત વખત રાખવો. પચી શકે નહીં તેવું અન્ન ખાવું નહીં. તેલ કોવા ધીમાં તજેલા પદાર્થ, જડ પદાર્થ, મસાલાવાળા પદાર્થ, મીઠાઈ, તીખા તમતમતા પદાર્થ ખાના નહીં. દારૂ જેવા પદાર્થનું પાન કરવું નહીં છલ્લાદિ. તથા ગર્ભ ધારણ થયા પછી આનંદમાં રહેવું. શરીર સ્વચ્છ રાખવું, હલકાં અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરવા, ગંધાતા ચીતરી ચઢે તેવા ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળા અમંગળ અને જ્વેલાથી કાળો આવે તેવા પદાર્થ જેવા નહીં. જે વાતથી મનને હૃદયેગ થાય જેવી વાત સામગ્રી નહીં અને જે કામ કરવાથી અતઃકરણમાં ત્રાસ થાય તેવું કામ કરવું નહીં ગર્ભણી સ્ત્રીએ પોતાના મનને આનંદ થાય એટલા માટે મનોરંજક કથા સામગ્રી, અથવા વાચવી અને તેનું મનન કરવું. સુદ્ધપ્રસંગ, શોક-જનક નાટક જેવા નહીં. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને અનક મનોવિકાર ઉત્પન્ન થવાનો ધણો સંભવ હોય છે. માટે ગર્ભણીના મનના વેગનો નિમદ્ધ કરવો. શોક-દોષ-ભય-આનંદ-વિરદ્ધ ઇત્યાદિ મનોવિકારથી મન અત્યંત કુખ્ય થાય છે, તેથી રક્તાભિસરણુ ઇત્યાદિ શરીર વ્યાપારને કાંઈ કાંઈ વખત ધમ્મે લાગે છે. અને કાંઈ કાંઈ વખત ગર્ભાશયને ધમ્મે લાગી ગર્ભપાત થાય છે, માટે સર્વ મનોવિકારનો ત્યાગ કરવો.

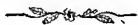
ગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીઓના શરીરની તથા મનની અવસ્થામાં ફેરફાર થવાથી છોકરાં કુદરતી ફેરફારવાળા થાય છે. એટલા માટે તે વેળાએ તેઓએ પોતાના શરીરને સારા સ્વચ્છ અને અતઃકરણ શાન્ત તથા નિદ્રેગત રાખવાં જોઈએ. પાસિ નામના એક ડાક્ટરે એ વિષયનું એક આશ્ચર્યકારક ઉદાહરણ આપ્યું છે. ફ્રેન્ચ રાજ્યની ઉચ્ચપાચલની લદાઈના બનાવમાં (૬૦ સં ૧૭૯૩ મા) લાડો ચહેર ઉપર ઘેરા નંખાયો હતો તેથી તેપોના ઉપરાચારી અવાજો સામંજ્યાથી તે ચહેરની સ્ત્રીઓને ધણોજ ત્રાસ ઉપજ્યો હતો. એટલામાં ત્યારે દારૂગોળો સળગી ઉઠવાથી એક મોટો અવાજ થયો. આવો ત્રાસ અને ચમત્કાર ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને ધણોજ વિષ્નુકારક થઈ પડ્યો. એ બનાવ પછી ફેટલેક મહીને તે ચહેરમાં ૯૨ છોકરાં અવતર્યાં. તેમા ૧૬ જન્મતાજ મરણ પામ્યાં, ૩૩ દસ મહીના સુધી કાંઈ રીતે બચીને મરી ગયાં. ૮ જડ થઈને પાંચ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યાં. વળી એ છોકરાંનાં જન્મતી વખતે હાથપગનાં હાડકાં કુટાં તથા આગી ગયેલાં જેવામાં આવ્યાં

હતાં. સ્ત્રીઓની ગર્ભની વળાએ શરીર તથા મનની અવસ્થા પ્રમાણે ઓકરાંની પ્રકૃતિમાં ફરક પડે છે. આ ઉદાહરણથી તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવત્ સિદ્ધ થાય છે.

જે કુટુંબમાં ભોગભોગે એક માણસ મુગો તથા બહેરા થયો તે કુટુંબમાં ત્યાર પછી બીજાં ઓકરાં પણ તેવા ઉત્પન્ન થાય છે. થોડાં વર્ષે થયાં તપાસથી જાણવામાં આવ્યું છે કે આપર્ણ-ડમાં ધણાક કુટુંબમાં એત્રણ અથવા ચાર મુગાં તથા બહેરાં ઓકરાં થાય છે. કોઈ કોઈ કુટુંબમાં એવા પાંચ સાત અને દસ સુધી પણ થયાં હતાં એક લશ્કરી ગરીબ સિપાઈને ત્યાં લંકામાં ઉપરાચારી મુગાં અને બહેરાં દસ ઓકરાં જન્મ્યાં હતાં. એ સિવાય ઇંગ્લેંડ અને સ્કોટલેંડ વીગેરે બીજાં ધણાક દેશમાં એવા દુઃખદાયક ઘણા બનાવ બને છે. સ્કોટલેંડમાં આંધળાના વિપયમાં પણ એવું જ બને છે. ત્યાંનાં એક માણસને છ ઓકરાં જન્મ્યાં હતાં. તેમાંથી બે ઓકરાંઓ અને ચાર ઓડીઓ આંધળાં ઉત્પન્ન થયાં હતાં. માનાપને આંખનો રોગ મુદ્દલ નહોતો અને પહેલાના બે ઓકરાં પણ સારી આંખવાળા હતા; પરંતુ ઓકરાંઓ બધી આંધળાં હતી. આ કુટુંબમાંના પાછળથી જન્મેલા ચાર ઓકરાંમાંથી ત્રણ ઓકરાં એ રીતે આંખની પીડાથી પીડાતા હતા.

મેં પાંચ સાત કુટુંબ એવાં જોયાં છે કે જેનાં માબાપની આંખો સારી હતાં તેનાં ત્રણચાર ઓકરાં આંધળાં કે મુગાં થયેલાં અને તે સિવાયના બાકીનાં ઓકરાં કોઈ પણ અવયવની ખોડ વિનાના ને મુગાં જન્મેલાં નથી.

ડોક્ટરોએ આવાં ધણાક ઉદાહરણો એકઠાં કર્યા છે ખરાં અને તેને અનુસરીને એ પણ જુવે છે કે ગર્ભાવસ્થામાં આંખની બાધના બહેરા વીગેરે જોવાથી તેના માનસિક બાવતું વધારે વળું થવાને લીધે તે વેળાના ઓકરાં પણ તેના જેવાં વિકલેન્દ્રીય થાય છે અગર તેવા અવયવની ખામી હાય છ. આ વિષયનાં સર્વથી છેલ્લે સિદ્ધાંત કરવાનો વખત હજી આવ્યો નથી તોપણ સ્ત્રીઓની ગર્ભાવસ્થાના વળાએ શરીર અને મનની સ્થિતિના પ્રમાણે ઓકરાંની પ્રકૃતિમાં ફરક પડવાના સંભવ છે.

જોતિષશાસ્ત્ર અને વૈદકશાસ્ત્રને નિકટનો સંબંધ.

(બીજા વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૮૨ નું અનુસંધાન.)

(લેખક-તંત્રી.)

૧. જન્મકાળમાં સૂર્ય નીચ સ્થાનમાં પડ્યો હોય અને સૂર્યની દશા આવે તો તે દશામાં નેત્રનો નાશ, જ્વર, મસ્તકરોગ, બંધન, મહાભય, કોદ, અને રોગાદિ પીડા થાય છે, તેજ પ્રમાણે ક્ષીણચંદ્રની દશાનાં પણ થાય છે.

૨. કેતુની (રાહુ ને તુ એક છે) મહા દશામાં બુધની અંતર દશા આવે ત્યારે જન્મીમ સંબંધી તકરાર, દેહની પીડા, જ્વર અને વ્યાધિ એ ઉપદ્રવ થાય છે. ચતુર્થી દશામાં બુધની દશા આવે ત્યારે પણ એજ પ્રમાણે ક્ષણ મળે છે.

૩. જન્મકાળમાં ચંદ્રના ઘરમાં મંગળ પડ્યો હોય તો તે માણસને રક્તપિત અને અર્ધ જેવા અનેક વ્યાધિ વિપત્તિ થાય છે.

૪. જન્મકાળમાં ચંદ્ર સાથે મંગળ પડ્યો હોય તો રક્તપિત્ત, જ્વર, દાહ અને વાયુનો ઉપદ્રવ થાય છે.

૫. જન્મકાળમાં ઠંડક રાશિનો સૂર્ય છતાં તેના ઉપર બુધની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો તેને અધત્વનો રોગ થાય, અથવા કફવાત રોગી થાય. કિંવા તે ચોરી કે અન્યપણાના કાર્યમાં શુભાય.

૬ જેના જન્મકાળમાં સહજ (ત્રીજા) સ્થાનમાં કુર્યદ્દ હોય અથવા ગુરુ સહજ સ્થાનમાં કુર્યદ્દ યુક્ત હોય તો તે મંદાગ્નિવંત પાપકર્તા અને શત્રુથી છતાયલો રહે.

૭. જન્મકાળમાં છઠ્ઠા સ્થાનમાં ચંદ્ર અને શુક્ર એ બે ગ્રહ હોય કિંવા તેમની દ્રષ્ટિ હોય તો તે વાંતિ રોગી (વહીના રોગવાળો) કિંવા તૃષ્ણા રોગી થાય અગર છઠ્ઠા સ્થાનમાં બુધ હોય અને તેની ક્ષીણ ચંદ્ર ઉપર દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો પશુઉપર લખ્યા પ્રમાણે વાંતિ અને તૃષ્ણા રોગી થાય છે.

૮ જેના જન્મકાળમાં મંગળ અને આઠમા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો તે દાહ અને જ્વર રોગથી પીડિત હોય.

૯. જેના જન્મકાળમાં સૂર્ય મંગળ અને શનિ આઠમા સ્થાનમાં હોય તેને નાના પ્રકારનાં વ્યાધિ કિંવા અપરમારની પીડા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ જન્મકાળમાં દશમસ્થાનમાં મંગળ છતાં તેના ઉપર શનિની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો તે રક્ત રોગી હોય.

૧૧. જન્મકાળે અષ્ટમ સ્થાનમાં ગુરુ પડ્યો હોય તો તે આમરોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

૧૨. જન્મકાળમાં પાપગ્રહ મધ્યે ચંદ્ર અને સપ્તમસ્થાને શનિ હોય તો શ્વાસ, ક્ષય વિદ્રધી, શુશ્મ, લીલા છત્વાદિની પીડા થાય.

૧૩. જન્મકાળમાં ચોથા સ્થાનમાં પાપગ્રહ હોય તો તેને હિરક્ષત બધું પીડા બાળ-પણમાં શરીરમાં વ્યાધિ થાય અને તે નખ તથા કેશને ધારણ કરનારો થાય.

૧૪. જન્મકાળમાં જેના સપ્તમસ્થાનમાં શનિ અને રાહુ હોય તેને મૂત્ર કૃમ્ચાદિ પીડા થાય.

૧૫. જન્મકાળમાં ગુરુના ધરમાં બુધ છતાં રવીની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો શુભ પ્રમેદ અને પથરી રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

નાશવંતગ્રહ.

બાળકોના વ્યાધિમાં વૈદકધર્મો કરનારને હવા આપવાની જરૂર પડે છે તેવા વખતે બાળકના નાશવંત ગ્રહો છે કે નહીં તેનું જ્ઞાન હોવાથી સાધ્યાસાધ્યનો વિચાર કરવા ઠીક પડે તેમ ધારી નાશવંત ગ્રહોનું અને વર્ણન કરેલું છે.

૧૬ અર્કો રાહુ કુજ સૌરિલગ્ને તિષ્ઠતિ પંચમે ॥

પિતરં માતરં હંતિ આતરં ચ શિશૂન ક્રમાત્ ॥

જન્મલગ્નથી પાંચમે સ્થાને રવી હોય તો પિતાને, રાહુ હોય તો માતાને, મંગળ હોય તો બાઈને અને શનિ હોય તો બાળકને મૃત્યુ કારક છે એમ અત્યુક્તે મમજવું.

૧૭ લગ્નસ્થાને યદાસૌરિ પન્દેભવતિ ચંદ્રમાઃ ॥

કુજમ્તુ સપ્તમસ્થાને પિતા તસ્ય ન જીવતિ ॥

જેના જન્મલગ્નમાં શની, છઠ્ઠા સ્થાનમાં ચંદ્રમા અને સાતમા સ્થાનમાં મંગળ હોય તો તે બાળકના પિતાનું મર્ત્યુ થાય.

૧૮ પાતાલસ્યો યદારાહુ શ્વેદુઃ પપ્તાષ્ટમેપિચ ॥

પાપદ્રષ્ટોપિશેષેણ સઘઃ પ્રાણહરઃ શિશૌ ॥

બાળકના જન્મલગ્નથી સાતમે રાહુ અને છઠ્ઠા કિંવા આઠ સ્થાનમાં ચંદ્રમા અને શેષમહોની પાપ દ્રષ્ટિ હોય તો જન્મ ચતાંજ મૃત્યુ થાય છે.

૧૯ જન્મલગ્ને યદારાહુ પપ્તોભવતિ ચંદ્રમા ॥

જાતો મૃત્યુમવાપ્નોતિ કુદ્રષ્ટ્યાત્વ સ મૃત્યુના ॥

જે બાળકના જન્મલગ્નમાં રાહુ છઠ્ઠા સ્થાનમાં ચંદ્રમા હોય તે બાળક જન્મતાંજ મૃત્યુ પામે અગર જન્મ લગ્ન ઉપર એવા પાપ મહત્તી દ્રષ્ટિ હોય તો અપમૃત્યુથી મર્ત્યુ થાય.

૨૦ જન્મલગ્ને યદામામ ચાષ્ટમે ચ વૃહસ્પતિઃ ॥

વર્ષે ચ દ્વાદશે મૃત્યુ યદિ રક્ષતિ શંકરઃ ॥

જન્મલગ્નમાં મંગળને આઠમ સ્થાનમાં વૃહસ્પતિ હોય તો બાર વર્ષે શંકર રક્ષા કરનાર હોય તો પણ બાળક મૃત્યુ થાય છે.

૨૧ શનિક્ષેત્રે યદા સૂર્યો ભાનુક્ષેત્રે યદા શનિ ॥

વર્ષે ચ દ્વાદશે મૃત્યુ દેવોવૈરક્ષિતા યદી ॥

શનિના ઘરમાં સૂર્ય અથવા સૂર્યના ઘરમાં શનિ એ પ્રમાણે જન્મલગ્નમાં હોય તો તેનું દેવતાઓ રક્ષણ કરતા હોય તો પણ બારમે વર્ષે મૃત્યુ થશે.

૨૨ પપ્તાષ્ટપસ્તથામુર્તિ જન્મકાલે યદા બુધઃ ॥

ચતુર્થ વર્ષે મૃત્યુશ્ચ યદિ રક્ષતિ શંકરઃ ॥

જેના જન્મલગ્નમાં છઠ્ઠા અથવા આઠમા સ્થાનમાં બુધ હોય તો ચોથે વર્ષે શંકર રક્ષણ કરતા હોય તો પણ તેનું મૃત્યુ થશે.

૨૨ મામક્ષેત્રે યદા જીવ પપ્તાષ્ટેસુ ચ ચંદ્રમાઃ ॥

વર્ષેષ્ટમેપિ મૃત્યુર્વૈ રક્ષિતા યદિ ॥

મંગળના ઘરમાં વૃહસ્પતિ અને છઠ્ઠા અથવા આઠમા સ્થાનમાં ચંદ્રમા જન્મ લગ્નમાં પડ્યો હોય તો ઈશ્વર રક્ષણ કરતા હોય તો પણ આઠમે વર્ષે મૃત્યુ પામે.

૨૩ યસ્ય વૈ દશમે રાહુ જન્મલગ્ને યદા ભવેત્ ॥

વર્ષેતુષોદશંજેયો બુધ મૃત્યુ નરસ્યચ ॥

જેના જન્મલગ્નથી દશમા સ્થાનમાં અથવા જન્મલગ્નમાં રાહુ હોય તો સોળમે વર્ષે તેનું મૃત્યુ થશે એમ બાળકનું.

(અપૂર્ણ.)

(માલસર સુકામે વેળ્લવ સાધુ સુધારણી સભામાં આપણુ બાપણ)

આપણા દેશના ઉદ્ધારનો આધાર શાના ઉપર છે ?

[લેક્ચરર. નેચરોપથીક ડૉક્ટર મનદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઈ; એન. ડી.]

અનેક દૈવિ મહુશુભા લક્ષ્મી ન્દા કર્તેય પરાગણુ પ્રમુખ મહારાણ, તથા વિવિધ સ્થલ નિવાસી ન્દાહિતચિતક ધ રા હજ્ય શ્રાતાજનો !

આજ કોઈ વિલક્ષણુ આદહાદનનક સુપ્રભાતનો મહોદય થયો જણાય છે. સભા મહાપ્રભા પિરાજેલા અનેક ધર્મનિષ્ઠ અને વિદ્વાન મહાજનો તરફ દૃષ્ટિ ફેરવના અતિ સતોય સાથે ઉદ્ગાર નિકળે છે કે “ જહુ રત્ના વસુંધરા ” ! જે મનયે આપણો દેશ સર્વ સુધ રેલા ગણાતા દેશોમાં અધમાધમ સ્થિતિએ પહોંચેનો ગણાય છે, અને સામાજિક, આર્થિક, શારીરિક અને રાજકીય આદિ મર્વ પ્રદેશોમાં આપણે જહુજ પઠાત પડી ગયેના દેખાછયે છીએ તેવા પત્નીના કાગળ પણ અનેક નરરતોને જન્મ આપનાર એક અખુટ ખાણુ જેની આપણી બારત માતાની કુખ છેકળ વધ્યતને પામી નથી, પરતુ આ સભા મહાપ્રભા વિરાજ્યા છે તેવા અનેક તેજસ્વી રતોને જન્મ આપ । હજુ કેવળ સુસમર્થ છે, એ જણીને ઠરા આર્થ હ્રદયને સતોય ઉપજ્યા વિના રહેશે ? વળી જેમ ખાણુમાં દટાઈ રહેલો હીરો, વાદળથી આચ્છાદિત થયેનો ચંદ્ર, કાષ્ઠમાં છુપાઈ રહેલો અગ્નિ, ગેધ મહાગર્ભ બરા ધ રહેલુ જળ, અને હાલા તથા કાચવાના જાડા પડ નીચે અપ્રગટપણે રહેલુ ટોડક, સામાન્ય ગતુઓના દીકરા કે બીડની વેળાએ તુરત ઉપયોગમાં આવતું નથી, તેમજ દેશના જૂદા જૂદા ભાગમાં નિવાસ કરતા વિદ્વાન મહાપયો એક બીજાથી અલગ રહીને નોખી નોખી પ્રવૃત્તિ કરે તો તેવા પ્રવૃત્તિથી જહુ મોટા પગિયામ નિપજતા નથી અત તેથી તેવા નરરતો આપણા દેશમાં મોજુદ છે, એ વાત પ્રવળના આટા ભાગના જણમાં આવતી નથી જવાહીરતુ નૂર અને કિમત ઝવેરીજ જણી રાકે છે, અને તેથી તેવા કુશળ ઝવેરી એજ આવા રતોને દેશ નિદેશના અનેક દૂરના ગ્રજોએથી લાનીને એકત્ર કરી, તેની એક મનોહર ઉન્નલ મણિમાલા બનાવી પ્રજા જતુ મન રજન કરી રાકે છે આવા એક કુશળ ઝવેરીડુ કાર્ય આપણા ‘ અભ્યયના મહલ ના અધ્યક્ષ રમ પૂજ્ય પરમ હસ ત્રી માધવદામજીએ અને તેમને મહાય કરનાર નિહજનોએ કયું છે, અને તેના એક મહલ કાર્યથી તેમજે આખા દેશને અને ખાસ કરીને ગુજરાતને જહુ આભારી કર્યો છે આવા સગેલનના પસમ વિના દેશ દેશાતરના આ વિરાજેના વિદ્વાન મહા પુરોનો માસગનો આપણા ગુજરાતને કેવી રીતે લાભ મળત જેની રીતે એક મનોહર સુવાગિત કુસુમભાળા પ્રાપ્ત થતા આપણે તે માળામાં ગુચાવલા પુષ્પોની તેમજ તે ઉત્તમ પુ પોને અનેક સ્થળેથી લાવીને એકત્ર કરી તેમને વ્યવસ્થિત રીતે ગુચનાર ગુણન માળીની તારીફ કરીયે છીયે, તેવીજ રીતે આવા મહાન અધિનેશનનો સુયોગ ગુજરાતને પ્રાપ્ત કરાસી આવા માટે આપણે વિવિધ સ્થળોએથી ધણી ધણી અડવણો વેડી અત્ર પધારવાની કૃપા કરનાર વિદ્વાન મહાપયોનો, તેમજ તેમને આમત્રણુ કરનાર સમરત અભ્યયના મહલનો અલ્પત આભાર માનવાનો છે

મહારા ! આપની સમક્ષ જે એ બોલ હું બોલવાને ઉભો થયો છુ તે ઉપદેશ રૂપે નહિ પરતુ આપ જેવા પૂજ્ય પુરોનો યથાચય્ય મેવામાં અર્પણ કરવા યોગ્ય એક ક્ષત્ર

પુંખની માફક માત્ર એક નિવેદન પત્ર છે. કદાચ તેમાં સુવાસ કે સુરમ્યતા નહિ હોય, અને બીજાની સરખામણીમાં તે છેક નળુલું દેખાતું હશે, પરંતુ તે ખરા પૂજ્ય ભાવ અને પ્રેમ-પૂર્વક અર્પણ કરાયેલું છે એમ ગણી તેનો મધાયોગ્ય અંગિકાર કરશે એવી મારી અન્ય-યેના છે.

ભદ્રજનો ! વર્તમાન સમયમાં આપણી જન્મભૂમિ—હિંદુમાતાને દ્રશિતતા, પરતંત્રતા, જડતા અને કુસંપદ્ધી મહા ભયંકર બ્યાધિ લાગુ પડ્યો છે, જેને લીધે હિંદુદેવીની નસો-માં ઉષ્ણરક્ત પૂર્ણ ગોશમાં ઉછળતું નથી, તેના બાહુમાં પુરતું બળ જણાતું નથી, તેના મુખ પર પૂર્ણ ઉત્સાહ પ્રકાશતો નથી, તેના પગમાં ઉચ્ચ મસ્તક રાખી ટટાર ઉભા રહેવાની શક્તિ રહી નથી, તેના કડમા શત્રુઓને મુજબનાર વીરહાક કરવાનું સામર્થ્ય પ્રતિત થતું નથી, તેના સ્તનમાં પોતાના ટળવળતાં બાળકોને સ્તનપાન કરાવવા જેટલું દુધ નથી, અને આખા જગતની આંખોને ઝંખવી નાંખે તેવો કિમતી શણગાર સજવાનાં સાધન રહ્યાં નથી. પોતાની હિંદુ માતાની આવી દુઃખી હાલત જોઇ કયા પુત્રનું હૃદય શોકથી બપાકુળ થયા વિના રહે? અને કોણ એવો કુપુત્ર નિવડશે કે જે પોતાની માતાનું દુઃખ નોખેલું કરવા પોતાથી બનતી સેવા નહિ ઉઠાવે?

હિંદને આવી વિપત્તિના પ્રસંગમાંથી વિમુક્ત કરવા સર્વ સમગ્ર પુરુષો વિચાર ચલાવી રહ્યા છે. અને જેમને જે માર્ગ વધારે સારો ગણાય છે તે માર્ગે તેઓ પ્રપાતશીલ બનવા લાગ્યા છે. પરંતુ તેમના તેવા પ્રયાસનું પ્રમાણ તેમની શક્તિ અને તેમને મળતા અવકાશ ઉપર આધાર રાખે છે. દેશોદ્ધારના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવા ઇચ્છતા પુરુષોમાંથી કેટલાકને પુરતો સમય મળતો નથી, કેટલાકમાં પુરતો યોગ્યતા હોતી નથી, કેટલાકને ખરો માર્ગ જડતો નથી, કેટલાકથી સ્વાર્ગ છોડતો નથી, કેટલાકથી મોજશોખને સાત મરાતી નથી, અને કેટલાકમાં પોતાની ફરજ બજાવવામાં જરૂર જેટલી નિડરતા અને નિર્ભયતા જણાતી નથી. સ્વદેશ સેવાને યોગ્ય તેજ પુરુષો છે કે જેઓનો સંસારસુખો ઉપરથી મોહ ઉઠી ગયો છે; જેઓનો નીચ સ્વાર્થ ટળી જમને તેનું કેવળ પરમાર્થમાં રૂપાંતર થઇ ગયું છે; જેઓનું ક્ષત્ર અહાં વિલાઇ જઇને આખી પ્રજાના વિલાળ ગૌરવમાં એકાધને પામ્યું છે; અને જેઓની કર્તવ્યનિદા, કાર્યક્ષતા, તથા નિર્ભયતાની ઉજવણી બ્યોતિ અહર્નિશ એક સરખી રીતે પ્રકાશ્યા કરે છે. આમ હોવાથી, મારો નમ્ર અભિપ્રાય એવો છે કે, બીજા કોઇ પણ પુરુષો કરતાં દેશોદ્ધારના મહાન કાર્યને માટે સાધુઓ અને સંન્યાસીઓ જ વધારે યોગ્ય છે. આ વાતને પૂર્ણ રીતે અનુભવનાર સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનસ્વામી વિવેકાનંદે એક બાપણમાં કહ્યું હતું કે:—India shall be raised not so much by the rich & the higg as by the begging-bowl, the garb of the Sanyasin) “ હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર બીજા આગતા સાધુઓ અને સંન્યાસીઓ જેટલો કરી શકશે, તેટલો પેસાદાર અને મ્હોટા ગણતા શૂદ્રઓ કરી શકશે નહિ.” આમ હોવાના અનેક કારણો છે, જેમાંનાં માત્ર યોડકજ અત્ર ગણાવી શકાય. દાખલા તરીકે સાધુઓ અને સંન્યાસીઓને સંસાર વ્યવહારની જાણ નહતી નથી; યોગ્ય સાધુઓ તન્ન સમસ્ત પ્રજા અનાદિ કાળથી બહુ માનની દૃષ્ટિએ જોતા આવી છે, તેથી તેઓ જે ઉપદેશ કરે છે તેની ધાય લોકોના મનપર બહુ ઉઠી બેસે છે; તેઓને પરમાર્થ જીવન ગાળવાની અનુકૂળતા અને

અવકાશ વધારે હોય છે; સાધુ જીવન ગાળનારને સંસારની અસારતા, મનુષ્ય જન્મનો ઉદ્દેશ, આત્માના અમરત્વ અને ધર્મશ્રી સર્વ વ્યાપકતાનું હરખડી સ્મરણ થતું હોવાથી નિઃસંકાર્યતા અને અચળ નિર્ભયતા સદૃશ પ્રાપ્ત થાય છે; આ વિગેરે અનેક કારણોથી એજ સાબિત થાય છે કે સાધુ પુરુષોજ દેશોત્થતિના મહાન કાર્યને માટે ખરેખરા યોગ્ય છે.

આવા યોગ્ય પુરુષોની અમક્ષ એક નમ્ર અરજ નિવેદન કરવાનો સુયોગ મને પ્રાપ્ત થયો છે, તે માટે હું મને પોતાને અહો ભાગ્ય માનું છું અને આશા રાખું છું કે મારા નીચે જણાવેલા વિચારો ઉપર પુરતું લક્ષ આપવા આપ કૃપાવંત થશો.

પ્રત્યેક વ્યક્તિના, પ્રજાના, અને મનુષ્ય જાતના જીવનનો ઉદ્દેશ—ધર્મ અથવા કામ, અને મોક્ષ એ ચારજ સુખ્યત્વે કરીને હોવા જોઈએ એમ આપણા સર્વ શાસ્ત્રો કહે છે, અને તે સર્વ અમણુ મનુષ્યો સ્વિકારે છે. છતાં તે દેશને સફળ કરવાનો ખરો માર્ગ કોઈ વિરલા પુરુષોજ જાણે છે. કેટલાક આર્થિક સ્થિતિ સુધરવાથીજ દેશની ખરી ઉન્નતિ થઈ શકે એમ માને છે; કેટલાક મનની ખિલવણી ઉપરજ દેશના ઉદ્ધારનો આધાર સુખ્યત્વે રહેલો છે એમ સમજે છે; બીજા કેટલાક વળી રાજકીય સુધારણાને અવલખીનેજ બીજી સર્વ પ્રમાણની ઉન્નતિ રહેલી છે એમ ધારે છે; બીજા કેટલાક વળી એમ કહેતા સંભળાય છે કે જ્યાં સુધી હિંદુસ્તાનમાં અનેક ધર્મ, પંથ, સંપ્રદાય અને જાતિના ગેદ રહેશે ત્યાં સુધી દેશની ઉન્નતિ થવાનો મિલકુલ સંભવ નથી, એમ નિશ્ચય કરી જાતિપ્રધારણનો ઉચ્છેદ કરવા તથા બીજા ધર્મ અને પંથને જોડા દરાવી પોતાને પસંદ પડતા કોઈ એક પંથનેજ આપ્યા હિંદુસ્તાને સ્વિકારવો જોઈએ એનો મિથ્યા દુરાશ્રદ્ધ સેવ્યા કરે છે, અને વળી બીજા કેટલાક વિધવાવિવાહમાજ દેશની ચઢતીનું મૂળ જુએ છે. આવા આવા વિવિધ અભિપ્રાયોમાથી કયા ખરા અને કયા જોડા એવો નિર્ણય કરવા જટિલી ગોઝગતી અને બુદ્ધિગળ મારામાં છે એમ નિશ્ચય પૂર્વક કહેવું એ એક પ્રકારનું મિથ્યાભિમાન ગણાય. પરંતુ આ અગત્યના પ્રશ્ન ઉપર દેશના દરેક જણે વિચાર કરવાની જરૂર છે, અને તેવો વિચાર કર્યા પછી પોતે જે નિર્ણયપર આવે તે નિર્ણય દેશના આગેવાન હિતચિત્કારી સમક્ષ સવિનય નિવેદન કરવાની દરેક જણની ફરજ છે. માટે જ, આ ત્રિપથ ઉપર મારે વિચાર કેવા પ્રમાણના છે, તે આપ જેવા સુત મહાશયોની રૂબરૂ રજુ કરવાની મેં હિમ્મત ધરી છે. દીર્ઘ વિચારને અતે મારી તો એવી ખાતી થઈ છે કે ધર્મર્થ કામ મોક્ષાનામરોગ્ય મૂલકારણમ્ અર્થાત્ ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ—એ ચતુર્વિધ પુરુષાર્થની યથાચોગ્ય પ્રાપ્તિનો સર્વ આધાર આરોગ્ય ઉપરજ રહેલો છે. નિરોગ બળવાન પ્રજાજ પોતાનો અનુલ બાહુબળથી સર્વ પ્રતિસ્પર્ધિઓપર વિજય મેળવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી તેના નિરકાળ નિભાવી રાખી શકે છે. નિરોગ બળવાન પ્રજાજ મનની સર્વોત્તમ ખિલવણી કરી પોતાના અપૂર્વ બુદ્ધિ પ્રભાવ વડે અન્ય સર્વ પ્રેરણાને મદાત કરી શકે છે. નિરોગ અને બળવાન પ્રજાજ વિદ્યાકલાની ખરી ખિલવણી કરી વ્યાપાર વદાગમે વધારી દેશને આબાદ અને સુખી કરી શકે છે. નિરોગ અને બળવાન પ્રજાજ ખર્ચ અધ્યાત્મજા પ્રાપ્ત કરી, જીવત્વ આવને વિશ્વ કરી પરમાત્મ ભાવને પામી શકે છે. પ્રજાવર્ગની શરીરમંપત્તિ જ્યાં સુધી કલકા પ્રકાશની રહેશે ત્યાં સુધી દેશોત્થતિનું પહેલું પગથાયું પથ ચઢાવાનું નથી. “ રાજકીય જગૃતિ આણુશનો યતન કરવાનું જત ” ત્યાં

તેજ પ્રમાણે ડૉક્ટર ઍલ્ડીઝો કહાડું એમ. ડી. કહે છે કે: “ હળાહળ વિષ અથવા ઝેરને આપણે અકસીર આપણે ગણી વાપરીએ છીએ. આપણી સર્વ દવાઓ વિષજ છે અને તેથી પરિણામમાં દવાનો દરેક ડોઝ દરદીનું જીવન ગ્રાહ્યું કરે છે. ”

આવી વિષરૂપ અને અબદ્ય મહાન પદાર્થોની બનેલી ઇંગ્રેજ દવાઓથી આપણા આસ્થા અને ધર્મને કેટલું નુકશાન પહોંચે છે તેનો ખગે ખ્યાલ તો આપ વિદ્વાનોને આવી ગયો હશેજ. હવે વિદેશી દવાઓના ઉપયોગથી આપણા ગરીબ દેશને કેટલી બધી આર્થિક હાનિ પહોંચે છે તે વિશે બે બોલ કહેવાની જરૂર છે.

મહાશયો! વિચાર કરો કે આપણી આર્યભૂમિની વસ્તીનો વિસ્તાર આજે અઠ્ઠાવિસ કરોડ જેટલો છે. તેમાંથી ધારો કે ચૌદ કરોડ જેટલા મનુષ્યો દેશી અને હાથમી આપ-ધિઓના અધિકારી હશે. પરંતુ બાકીની ચૌદ કરોડ વસ્તી ઇંગ્રેજ દવાના વાપરનાગની બનેલી છે, એમ કહીએ તો ને બોલું નથી. હવે જો એક માખસ વધે માત્ર બે રૂપિયાનીજ વિવાદતી દેવા વાપરે, ત્યારે આપણા કંગાલ દેશમાંથી દર વર્ષે અઠ્ઠાવીસ કરોડ રૂપેયા જેટલી બારે રકમ પરદેશ તણાઈ જાય છે. અને તેમ છતાં આપણા દેશની પ્રજા લગભગ અધિક બળવાન અને નિરોગ બનવાને બદલે વધારે ને વધારે રોગી અસ્થાયી, અને નિબંધ બનતી જાય છે.

તે ઉપરાંત વળી બીજા કેટલાએ કરોડ રૂપેયા આપણા દેશમાંથી વિદેશી દાડના ઉપયોગથી જતા રહે છે હવે કાઠનિષેધક મબાએ દેશમાં ઘણી જગાએ સ્થપામ છે, પરંતુ દાડને ઉપયોગ તો હિંદુસ્તાનમાં દિવસે દિવસે વધતો જાય છે. એનું કારણ એ છે કે દાડનું વ્યસન લોકોને લાગુ પડવાનાં ખરાં કારણોને નાશુદ કરવાનો હજુ મધી કાંઈ પ્રયત્ન કરતું નથી. પ્રજાના દરેક મનુષ્યને જણાવવાની જરૂર છે કે અયોગ્ય પ્રકારનો ખોરાક ખાવાથી અને શુદ્ધ હવા પુરતા જગ્યામાં કેદમાને નહીં મળવાથીજ મનુષ્યને દારૂ પીવાની અયોગ્ય અને અસ્વાભાવિક ઇચ્છા થઈ આવે છે. આ બે અગત્યનાં કારણોને નાશુદ કરો અને પછી તમે જોશો તો આપણા દેશમાં દારૂ પીનારા મનુષ્યો ખોલ્યા નહિ જડે. પરંતુ જ્યાં સુધી આ કારણો મોજુદ રહેશે ત્યાં સુધી દાડનો નિષેધ કરનારાં સર્વ ભાષણોની કક્ષજ અમર થવાની નથી.

મહાશયગણ! ઉપર લખ્યું તે પ્રમાણે દવાઓમાં, દાડમાં અને એવીજ બીજી નિરૂપયોગી અને નુકશાનકારક વસ્તુઓ ખરીદવામાં આપણા હિંદુસ્તાનમાંથી દર વર્ષે કેટલું નહિ તો એક અબજ રૂપેયા પરદેશ ધસપાડ જાય છે. અને પરિણામમાં પ્રજા અધિક અધિક નિર્ધન, નિબંધ અને રોગી થતી જાય છે. ઘણેલાં વ્યાધિ મગાડવા માટે, અને શરીરને નિરોગ અને બળવાન બનાવવા માટે દવાની ખિલકુલ જરૂર નથી. એમ સુરોપ અમેરિકાના સેંકડો બંદે હજારો વિદ્વાન સુપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોનો અભિપ્રાય થતો જાય છે, અને તેથી સાધ્ય અને અસાધ્ય ગણાતા સર્વ વ્યાધિઓને કાબુપણ દવાના ઉપયોગ વિના માત્ર કદ-રતી ઉપાયો વડેજ મટાડવા માટે તેઓએ સખ્યાબંધ મેનીટીરીયો લખાવ્યાં છે. અને ત્યાં હજારો બંદે લાખો દંદીઓ એકબીજા દવા વાપર્યાં વિના દરવર્ષે માત્ર ગાય છે દવાનો ઉપયોગ કર્યાં વિના દરદીને માત્ર કંવાની વિધાને તેઓએ “ નેચરોપથી ” અથવા

નાંખી ખલ કરવો અને તેને પુટ આપવો. તેથી ભસ્મ નિશ્ચંદ્ર થાય છે. એ ભસ્મ સ્વભાવથી શીતળ છે તેથી સર્વ રોગ ઉપર ચોળની.

૯. અભ્રકભસ્મ કરવાની રીત—ધાન્યાબ્રક લઈ ઠાસવીંદાના રસમાં મર્દન કરવો. અને પુટ આપવો. એ પ્રમાણે દસ પુટ આપવાથી તેની ભસ્મ પડે. એ પ્રમાણે ઈળનાં પાણીથી કિંવા તાંબળાળના રસથી પણ ભસ્મ થાય છે.

૧૦. એકતાલીશ પુટથી થનારી અભ્રકભસ્મ—ધાન્યાબ્રક લેઈ તેને ત્રણ દિવસ નાગરમોચના કાઢામાં અને પુનરનવા, ઠાસવીંદા, નાગવેલ, મુરો એ પ્રત્યેકના ત્રણ ત્રણ પુટ આપવા અને ચોરનું દુધ, ગોખરનો કાઢો, કૌવચનો રસ, શીમલાના કાંદાનો રસ, શેરડીનો રસ એના પણ ત્રણ ત્રણ પુટ આપવા. પછી ગાયના દુધના આઠ પુટ અને ઘડી ધી, સાકર એ દરેકનો એક એક પુટ આપવો એટલે અભ્રકભસ્મ થાય છે. આ અભ્રક ભસ્મ સંપૂર્ણ રોગ નાશ કરે છે, ચોગવાહક છે. અને સ્ત્રીઓનો દર્પ શાન્ત કરે છે. એ મૃત્યુનાશક, વૃધ, આયુષ્ય આપનાર અને પ્રજાવૃદ્ધિ કરનાર છે.

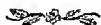
૧૧. દશપુટી અભ્રકભસ્મ—શુદ્ધ અભ્રક (ધાન્યાબ્રક) ને આકડાના દૂધમાં ખરલ કરી તેના ગોળા બનાવવો તથા સૂકાવી તેના ઉપર આંકડાના પાંદડાં લપેટી સરાવસપુટમાં બંધ કરી ગળપુટ આપવો. એમ સાત પુટ આપી પછી વડવાઈના ઉકાળાના ત્રણ પુટ આપવા ને ગળપુટ આંચ દેવી, જેથી ચલકાટ રહિત થશે. (જે તારાના ચમકારા જેવો ભાસ થતો જણાય તો તેને કાચી સમજી વધારે પુટ આપવા તો નિંદોષ રાતી ભસ્મ થશે.)

૧૨. પાંચપુટી અભ્રકભસ્મ વજ્ર જાતના કાળા અભ્રકને શોધી ખોરના ઉકાળામાં પલાળી વાંટી તે અભ્રકથી અધો મુરોખર અને તે મુરોખરની બરોબર ગોળ મેળવી એકત્ર કરી ઘુંટી ટિકડીઓ કરી સૂકવી સરાવસપુટમાં મૂકી એક મઠાપુટ આપવો. પોતાની મેળે સંપુટ ટાઢો થયા પછી શરીરે વડવાઈના ઉકાળાના ૪ પુટ ને ૪ ગળપુટ આપવા જેથી શુદ્ધ અભ્રકભસ્મ થશે.

૧૩. નાગરમોચ ૧ ભાગ, શુંક ૧ ભાગ, શુદ્ધ અભ્રક ૬ ભાગ લઈ કાંજ અને ચિત્રા મૂળના રસ સાથે આઠ પહોર ઘુંટી સરાવ સંપુટ કરી ગળપુટ આપવો. પછી ફરી ત્રિકાળના કાઢામાં ખરલ કરી ત્રણ પુટ આપવા. તથા બજાળીજના પાંદડાંના રસના ત્રણ પુટ આપવા. અને ઘોળામુસળી, મુરજીના તેમજ તુલસીના રસના ત્રણ ત્રણ પુટો આપવા. જેથી શુદ્ધ અભ્રક ભસ્મ થશે.

૧૪ ચોરનું દુધ, આકડાનું દુધ, ગોમુત્ર, જળખીજનો રસ, આઠીનો રસ, રૂદ્રવંતીનો રસ, તથા અરડુસો, ચિત્રામૂળ, સીમલો, બૂરું કોદળું, દાડિમ, ગળજીબી, વનતુલસી, ગળો, શંખાવળી, દ્રાક્ષ, મૂળો, તુલસી, ખોડીઓદ્દહાર, બૂંધ કોદળું, ઈંદ્રવરણું, જળભાંગરો, અને લસણ એઓના રસમાં તથા ત્રિફલા, જવંતી, ગોખર, નાગરમોચ, ઠરમાળા અજમે ધાવડીનાં ફલ, વરિયાળી અને ભીલાના એઓ દરેકના ઉકાળામાં ખરલ કરી ગુણ ગુણ સાત સાત પુટ દેવા, તે પછી વડવાઈના ઉકાળો, કદ્દારનો રસ, કોદળનો રસ, આમલીના ફાલનો રસ એઓની અંદર અલગ અલગ ઘુંટી વીશ વીશ પુટો આપી લીલુના રસના પંદર પુટ દેવા. બાદ ગોળ ને ગાયનું દુધ એ હું કરી તેમાં ઘુંટી પંદર પુટ આપવા જેથી ચળકાટ રહિત સુંદર લાલ રંગની ભસ્મ થશે.

ધણીજ સદાધથી “શ્રી બાળાપ્રસાદ ઔષધાલયનાં એરતી રંગ બનાવે છે.”

“અપુર્વ ભાલતી વસંત” — આર્ય આર્ય શિરોમણી કસ્તુરી વે છે. ને મહી-
 આ દવા ધાતુના દરેક દરેક ઉપર, જ્ઞાનતત્ત્વના દરેક, અર્ચનમદતા, અર્ચ-
 અતિસાર, સંઘર્ષણી, કોલેરા, ઉલટી, ઉધરસ, આસ, શ્વેત, સોજો, દહીની તત્ત્વ પુકસાન
 રોગો ઉપર રામબાણુ અસર કરે છે. કીમત તોલા એકના રૂ ૮ કનદાર.

“મુવર્ણુ ભાલતીની વસંત” — આ દવા દરેક અણુસની જાણુમા હશે. યથારૂ

વેલી હોવાથી દરેક રોગ ઉપર અસર કરે છે. તોલા ૧ ના રૂ. ૮

“શતપુટીલોહલસમ” — શક્તિ માટે સર્વ રોગ ઉપર તો ૧ ના રૂ. ૨

હર શરી-

રજો.

“ધણીપુટી નાગ લસમ” — પ્રમેહાદિ ધંત્રીય રોગ ઉપર તોલા ૧ ના રૂ. ૨

મ-

“શારાશીપૂટી મધુ મંહર” — પાકુરોગ અને અશક્તિ ઉપર. તોલા ૧ ના રૂ. ૨

“શ્યામકપુટી ગંધક રસાયન” — પ્રમેહ, ધાતુક્ષય અને કોદ ઉપર. તોલા ૧ ના રૂ. ૨

“નયસેપુટી અભ્રક લસમ” — નખખાઇ તથા ક્ષયાદિ ઉપર તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦

“મુવર્ણુ મહિક્ષિક લસમ” — કામવર્ધક તથા સ્વરશોધક તોલા ૧ ના રૂ. ૨

“વ્યાધિનાશન રસ” — આ દવા ગમે તે જાતના સંઘર્ષણી, અતિમાર, ઉધરસ, કફના
 વ્યાધિ, જ્ઞાનુના રોગ, અજીર્ણ રોગ, પેટની આકડી પેટનું કુત્તવું મુછી વિકાર, ઉલટી,
 ઉધરના ધણી જાતના વ્યાધિ, ખેશુદ્ધિ, રેફર થયા પછી થયેલી તમામ પ્રકારની અશક્તિ
 તથા જીવનું ખેટી જતું આ સર્વે રોગોપર આ દવા ધણી સરસ અસર કરે છે, બાળકોને
 પણ તેમની ઉમરના પ્રમાણમા આપી શકાય છે. મર્ચુકાળ થતા પહેલા થતું અવાચકપણું
 અથવા કઠમા કફના જરાવાથી બોલાતું બધ થાય છે, તેના પર આ દવા આપવાથી ધણોજ
 અમતકારી શુણુ જતાવે છે ને દિરણ્ય ગર્ભમાત્રના જેની સારી અમર કરે છે. દવા લેવાનું
 પુરૂ પ્રમાણુ વધારેમા વધારે એક વાલ અને કમીમા કમી એક રતિભારનું છે.

‘દવા લેવાનાં’ અનુપાન — આદાનો રસ, કિવા પાન કિવા ધસેલી સુકનું પાણી
 કિવા તુલસીના પાન, કિવા આદાનો રસ અન મધ કિવા આદાનો રસ અને માકર આ
 સર્વેમાથી પોતાને અનુકૂળ પડે તે સાથે આ દવા રોગીએ લેવાની છે આ દવાને કોઇ
 પણ જાતની પથ્થ પાળવાની નથી. કીમત તોલા ૧ ના રૂ. ૩ કનદાર.

મૃગાક્ષિ રસ — અગેએ મૃગાક્ષિરસ નામની ગોળીયો ખાસ તૈયાર કરેલી છે. આ
 ગોળી નેત્રના સર્વે રોગોપર આલે છે. મુખ્યત્વે કરી આખે વીપજ વલવા, આખના કુલ, આંખ
 ગળવી, એજ આવવી, ફખવી; રાતી થવી, રાત્રે અને દિવસે કમી દેખાવુ એ રોગોપર
 આ ગોળી પાણીથી ધસી આખમા આજવાથી રામબાણુ અસર કરે છે. ચાર ગોળીની ડબી
 એકની કીમત આના ચાર-કલદાર ટપાલ ખર્ચ જુદ.

મળવાનું ઠેકાણું — ધન્યંતરી આદીસ.
 વીસનગર.

દિલ્લીવાળા લાલા ખિશનદયાલ ધર્મદાસની કઈ કઈ

ચીજો વધારે વખાણવા લાયક છે ?

આંખમાં આંજવાના ઘોળો પીળો કાળો લાલ મુરમો ઘણો જ ઉત્તમ છે, આંખની દરેક ખિમારીઓને તાકીદે મટાડે છે.

કસ્તૂરીની ધાતુપુષ્ટિની ગોળીઓ શરીરની તાકત વધવા માટે ઘણી જ સારી છે. માથામાં નાખવાનાં સુગંધી તેડા સહુ કરતાં ઘણી સરસ બનાવટનાં હોવાથી ઘોળો વધારે છે, નરમ રાખે છે. મજબુત મૂળ વાળા અને શામ બનાવે છે.

શિવાય દરેક જાતનાં શરબત, દરેક જાતના મુરખ્યા, દરેક જાતનાં ચર્કો, દરેક જાતનાં ચત્તરો, દરેક જાતનાં દેશી સેંટ અને દરેક જાતનાં સુગંધી જળ, તેમજ બરાસ કસ્તૂરી કેસર વગેરે ઘણું જ ઉત્તમ મળે છે.

વિશેષ માહેતી મેળવવા માર્ડ લખી લીધ મંગાવો એટલે તંદુરસ્તીનો તાલં જમશે તે ચિત્ત પ્રસન્નતા પામશે.

જોખાં જુગ્મામસજીદ સહાને. દિલ્લીવાળા લાલા ખિશનદયાલ ધર્મદાસ અત્તરવાળાની દુકાને અમદાવાદ—ગુજરાત.

મોઢેરખાની કરી એક વખત જરૂર વાંચો કેમકે વાંચશો તો ધડીઆળ જરૂર મંગાવરે ધડીયાલની છુટ, ખાસ લાવ ધરાડેલા છે કીમત ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૩૫ તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો.

કીમત રૂ. ૩૫ ટપાલ ખરચ માર્ડે વેપારી લોહોએ પર્ણ પ્રસીધી મંગાવવી.

ધડીયાળ વખાણ મળશે. જોકદમ ૧ ધડીયાળ મંગાવનારો ૧ ટપાલ ખરચ માર્ડે રૂ. ૩૫

ખીસામાં રાખવાનું મજબુત બરાબર ટાઇમ દેખાડનારું ઇમીટેશન રાશકોપ સીસટમ નામનું ખીસાનું ઉત્તમ ધડીયાળ-ટાઇમ બરાબર દેખાડે છે, રોજની ચાવીવાળું દરેક લોકોને લેવાનું બની શકે તે સાફ, ફક્ત કીમત રૂ. ૩૫ રાખી છે. ટપાલ ખરચ માર્ડે, માટે વહેલો તે પહેલો. આવી તક ફરી નહીં મળશે, ધડીયાળનો ખપ સારો છે. ધડીયાળ સાથે કાચ કમાન અને પેટી જેડો એટલો સામાન મફત મળશે માટે તુરતજ તુરતા તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો, ધડીયાળ ઘણું જ સાફ છે.

મંગવાનું ઠેકાણું:—

જોખા વલીલાઇ ઈસિમાયલ ધડીયાળના વેપારી. ગામ વરંધા જીલ્લો નાગપુર.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

ચાલુ જમાનાની તાકાત આપનારી તમામ આયધીઓમાં

અગ્રેસર છે

આ ગોળીઓ:—

- (૧) પાચન શક્તિની વિક્રિયાને દૂર કરે છે.
- (૨) નબળાં પક્તિમાં શ્વાન તંતુઓને પ્રુષ્ટિ આપે છે.
- (૩) ધટતી જતી સ્મરણશક્તિને સતેજ કરે છે.
- (૪) લોહીને સુધારી ઉમઠા બનાવે છે.
- (૫) તાકાત વધારે છે.
- (૬) મર્મસ્થાનોની શક્તિને ઉત્તેજિત કરે છે.
- (૭) સ્વપ્નામાં થતા ધાતુપાતને અટકાવે છે.
- (૮) શુભાવેલ પુરુષત્વને પાછું બક્ષે છે.

ઊર ગોળીની ડબી એકનો રૂ. ૧

વૈદ્યશાસ્ત્રી મહિશંકર ગોર્ધીદલ

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

સમજાતી જાતના નૈતિક અને શારીરિક બમમાંથી મુક્ત રહેવા માટે

મહેરબાની કરી

“ કામશાસ્ત્ર ” નામનું

અમારું પુસ્તક વાંચો.

તે આરોગ્ય, દોહત અને આજ્ઞાદીનો ઉત્તમ માર્ગ દેખાડનારું છે.

જુર થી વધારે આવૃત્તિઓમાં ખડાર પડી આજ સુધીમાં તેની

લગભગ છ લાખ

મફત

પ્રતો વહેંચાઈ ચુકી છે.

તે પુસ્તક.

કમેજ, મરાઠી, ગુજરાતી, હિંદી, ઉર્દુ, (ગુજરાતી લિપિમાં) બંગાળી, તામિલ અને તેલુગુ ભાષામાં તૈયાર છે.

વિના મૂલ્યે

ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા વગર મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મહિશંકર ગોર્ધીદલ

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

અમૃતાંજન.

આ દવા કાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

જાપાનીસ પ્રભાવી ઉત્પત્તિ એક ખરેખર અબ્બયણી છે. પણ તેઓની ક્ષેત્ર તેમનાં સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોને બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક જાદુઈ સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શુળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિ-કાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, ઠેસ, ઘા, વિગેરેનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજબ જેવી અડપથી સાબા કરી દર્દને આરામ બક્ષે છે.

કૌંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી ખુજલી વીગેરે ચાપડીનાં એવાં દર્દોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કૌંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

૧. એટલો સામાન
૨. ધડીયાળ ઘણુંજ માફ. છે.
૩. વલીલાઈ ધસમાયલ ધક.

અમૃતાંજન ડીપો.
૫, હૉન'બારોડ-જોરીનદર પાસે,
કાટમાં-સુ'આધ.

કુમ્ભસિદ્ધ વર્ધક જેઠાભાઈ જાદવજી શાહ કચ્છ માંડવી નાગલપુર વાળાનાં

અમુદય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના ગુપ્ત અવયવોની તસો શકિતવાઈ જવાથી પુરુષત્વનો નાશ થાય છે. વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોંખતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચ્છેષ્ટ તેમજ બીજાં વધુનાં કારણોથી અગ્નિ નાશરહીને નાશ કરી વીર્યને પુરતા જગ્યામાં વધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વ જાતના પ્રમેહનાં દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ બતાવી, જ્ઞાન તંત્રને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપ્નમાં અગર બીજા કોઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરું અને કાયમનું પુરુષત્વ આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે

કીમત ગોળી ૪૦ ની ૨બી ૧ તો ૩. ૧.

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશાં દોંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ કરી દોંતોને ચળચુલ બનાવે છે, કીમત ૨બી ૧ ના આના ૪.

દરેક દવાઓનું પોસ્ટેજ અને પી. પી. ખર્ચ જુડું પડશે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.

કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

વિલાપતમાં ખાસ થયેલાં આંખના ડાકટર બળવંતરાય નરસિંહરાય કાંતુગા એલ, એમ. એન્ડ એસ. અને એલ, આર. સી, પી, ને અમારે ત્યાં ડાકટરી ચરમાની પેટ્ટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મારત કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે. મોટીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મળે છે. સદૃશદરે તથા બાનુઓની સગવડ માટે ઘેર મોઢાવવાથી ડાકટરી ચરમાની પેટ્ટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મારત કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચરમાનો નંબર એક વરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આંખવામાં આવે છે. એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નંબર ફક્ત ૩પીઓ એક લઈ કાચ ફેરફાર કરવામાં આવે છે. ખાસ જાનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફા લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે.

એન હોલની સઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

સુનીલાક્ષ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧૪.

कमीशनमां करेलेो ओकदम वधारेो.

पीतणनी सुडीयानुं गंजवर कारभानुं.

वेर वेर लोकप्रिय अने मनपसंद थर् पडेल मोडा जथांमां उपडती
जामनगरनी वज्याती पीतणनी सुडीओ.

लाव नीचे प्रमाणे:—

						३. आ. पा.
नं० १...	०—६—०
॥ २...	०—७—०
॥ ३...	०—८—०
॥ ४...	०—९—०
॥ ५...	०—१०—०

जरमन सीलवरनी सुडी उपर लजेसी कीमतथी जमण्णी कीमते मणशे.
वेपारी तथा जथाअंध मास मंगावनारने सेकडे दश टका कमीशन कापी
आपवाभां आवशे.

लभा:--

सुंदरलु हरभयंद सुडीवांजा.

६० जुनो कोडे, सु. जमनगर.

इकत चार आना मोकली मंगावो.

दादनी दवा १ नो ३. ०१, उजनो ३. १११, वाण कादवाना साधुं १ नो ३. ०१,
उजनो ३. २) भीखनी दवा सुंदर अंगार १ नो ३. ०११ उजनो ३. ५) सुभाजुं तेस.
०१, तजुं तेस ३. ०१, लवींगुं तेस, कुडीनागे अर्क, वाण कादवानुं तेस, वाण काद-
वानो पावदर, दंतमंजन, असनी दवा, पानो मसालो. दशनीक वीरी. धडीयाणना छेरा;
लोडीट, काडुनपेन. फ्युअरेक शाही, लास शाही, गुलाबनी गोणाओ, दरेकनो ३. ०१,
वेपारीओने भरपुर कमीशन, जेधशे तो वेपारीओने पोताना नामनां लेज्जे योअ
अयं छपावी आपथुं. मास उत्तम, दाम मध्यम, शेरकोइ सीरटभवेय, १ ना ३. ३) उजनो
३. २५११) कागजना जपानी इमास, कारा १०० नो ३. ०११, १००० ना ३. ४११ अयं
दरेकनुं शुद्ध. सरनाभुं.—इमजम डीपो. नडीयाद.

वाटली वालेके स्वदेशी औपध.

वाटलीवालेका एगुमियरुचर और गोलीयें ताव—बुखारके लिये और सौम्य
प्रकारके प्लेग पर रामवाण औपध है. कीमत शीशी १ का १ रुपैया. वाटली
वालेके दादके मरहमकी फक्त एक डिब्बीसैं तीन दिनमेंही दाद दफा होतीहै १
डिब्बीकी की. ४ आने है. शक्ति बढ़ाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत १११
रुपया. कालेरेकी (महामारीके औपधकी) शीशीका १ रुपया, केश शाह होनेकी
शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पता—सब जगह अगर डा. एच. एल. वाटलीवाला वरलीदादर
मुंबई उनके वहां मिलेंगे.

તાવની રામબાણુ દવા.

રૂ. ૧૦૦) ઇનામવાળી.

કોઈપણ જાતનો તાવ એટલે દાડવો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ, ઉનો, ટાઢીઓ ને ચાલતા જમાનાના નવી નવી જાતના ઉડતા તાવ અમારી દવાથી ન ઉતરે તો લીધેલા પૈસા પાછા આપીશું. કોઈ એમ માનિત કરી આપશે કે વૈદ્ય ગિરધરલાલ કંઠાનજીની દવાથી ચોથીઓ તાવ ન ગયો તો તેને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ આપીશું ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી ૧ તો રૂ. ૧-૦-૦.

પ્લેગની રામબાણુ દવા.

પ્લેગથી બચવાને સર્વોત્તમ આ ગોળી છે, પ્લેગની ખરાબ દવામાં નિરાગીને આ ગોળી એકદમ રામબાણુની માફક આરામ કરી આપે છે. આ ગોળીથી અમે પ્લેગના ઘણા કેસો સુધાર્યા છે માટે પ્લેગથી બચવું હોય અને અમારી ઉપરની દેશ વાપરી ખાત્રી કરવી હોય તેણે આ દવા ખરીદી રાખવી. ગોળી ૪૮ ની ડબ્બી ૧ ની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પરમીઆની રામબાણુ દવા.

આ દવા તમામ જાતના પરમીઆ મટાડે છે ઇદ્રિમા થતી બળતરા અને ચાલતું પડ (રસી) બંધ કરે છે, સોજો ઉતારે છે, ટીપે ટીપે આવતો પેશાબ સાધ લાવે છે, કળતર અને પેટનો દુખાવો મટાડે છે, નીચેની રમખા જે દરદ થાય છે તેને તરત આરામ કરે છે. તેમજ ધાતુ વધારી શક્તિ આપે છે અને માધાના દુષ્પાત મટાડે છે. યાને પરમીઆથી થયેલ તમામ દરદોનો તાકીદે નાશ કરે છે. ડબ્બી ૧મા ગોળી ૧૬ સીટી એકની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

ઘણા શેગોને ઝડ આરામ કરનાર.

શક્તિ-સજીવન-વીર્યનો ઝરો.

કોઈ સખસ એમ માનિત કરી આપશે કે આ દવામા શક્તિ લાવવાનો અને વીર્ય વધારવાનો શુભ નથી તો તેને રૂ. ૧૦૦) ઇનામ આપીશું

કમતાકત થયેલ ઇદ્રીયને તાકત આપી મતેજ કરવાનો શક્તિ-સજીવનમા ખાસ શુભ છે. પેશાબમા, બળવમા, મેદેથી અને ઇદ્રીયથી જતી ધાતુ શક્તિ-સજીવન બંધ કરે છે. તપુ સંગ થઈ ગયેલા મરદને શક્તિ-સજીવન પુરુષાતન આપે છે બરડાની શાટ, કમરનો દુખાવો, પગનું કળતર, સધીવા, ક્ષય, જુનો મરો, ખાસી, વાલુના રોગો, મદાગિન, અજીરણુ કમજીઆત પિત્તકજ્જી, કમજો, પિત્તપાડુ, જીર્ણુજ્વર વીગેરે ઘણા દરદોનો નાશ કરે છે સ્ત્રીના ગર્ભાશયના દરદો ને થતો ગર્ભાપાત અટકાવે છે. વાઝણીને શક્તિ-સજીવનનું મેવન કરનાથી (છોકરાની) પ્રાપ્તિ થાય છે. શક્તિ-સજીવન ધાતુના તનામ દોષ મટાડી બી, પુરુષ, ખાળક અને વૃદ્ધને પ્રુદ, તેજસ્વી, કાન્તીવાન, બળવાન બનાવે છે. ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી તો રૂ. ૨-૮-૦.

આ સિવાય તમામ દરદોની દવા અમારા આપવાનપમા મળે છે, જે વી. પી. થી મોકલવામા આવશે પરદેશી મગાવનારાએ નીચેને મરનામે જીતો, તાલુકો, પોસ્ટઓરીસ સાથે પત્ર લખવું જાતે લેનારને અમદાવાદમા ત્રણ દરવાજે ખાસું નાલ કચીરચ દની દુકાનેથી લેવી

વૈદ્ય શા ગિરધરલાલ કંઠાનજી.

સુ. ધોળકા, જી. અમદાવાદ.

અથવા સુધરતાના દાયદા. (૨૪) આરોગ્ય જળવવા રાખવી જોઈતી ખાસ સંજ
 ખોટી શરમના, ગેન્દાયદા. (૨૫) અટકાવ (રજીસ્ટ્રેશન). (૨૬) પતિને વશ કરવ
 વિદ્યા. (૨૭) 'કુસુમ' (બોધદાયક વાર્તા.) (૨૮) પાત્રીની પ્રતી પ્રત્યે ફરજ, પા
 પ્રમ.' (૨૯) સમપદી. ૩૦ 'સુનંદા' (બોધદાયક વાર્તા) (૩૧) તરણીઓની પગથ
 પ્રત્યે વર્તણુક કેવી જોઈએ? એક સાથી થવાય? (૩૨) તરણીઓએ પાકશાસ્ત્રમા પ્રતી
 થવાની જરૂર, તે પર હેલું જોઈવું ધ્યાન અને યોગ્યક માટે રાખવી જોઈતી સંભાળ. (૩
 આહાર વિહારમાં નિયમિતપણું જળવવાની જરૂર (૩૪) તરણીઓને ઉઘમી થવાથી થં
 લાભ, આળસુ થવાથી થતો ગેલાભ, અવકાશને વખતે શુ કરવું જોઈએ? (૩૫) ત
 રણીઓએ રાખવી જોઈતી ઠમ્હા ગૃહવ્યવસ્થા. (૩૬) તરણીઓએ કરકસરથી રહેવાથી થ
 લાભ, દેખાદેખીથી ફર મેલું, 'મનોપ એજ ખર' સુખ, (૩૭) 'નર્મદા' (બોધદાયક વાર
 (૩૮) તરણીએ એ સહવારમા વહેલા ઉઠવાથી થતો લાભ (૩૯) અનુકરમા (દા
 પગપગમા કરવો એજ પુણ્ય અને અવરને દુખ હેલું એ જ પાપ. (૪૦) નારી નિત્ય
 ૧ લો, (૪૧) નારી નિત્ય પાક ૨ જો (૪૨) 'સુલદણા' (એક પતંગિણી બાળ
 અદ્ભુત પ્રેમચરિત્ર.)

જેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પુત્રીઓને, બર્મિન ઓને નીતિનું, ધરસ સાર ચલાવવા
 રીતિનું અને બચ્ચ ઓને કેળવણી આપવાનું પુણ્ય જ્ઞાન આપવા ઇચ્છતા હોય તેવા દ
 સંજનને આ પુસ્તક ધરમા રાખવાની આવશ્યકતા છે. કિમ્ત રૂપિયો મવા. પોસ્ટેજ જુલુ

શ્રીમન્ત વડોદરા સરકારનાં કેળવણી ખાતાંએ આજ્ઞાઓએ,

હનામ તથા લાઠ્યેરી માટે મંજુર કરેલું

અતિ ઉપયોગી સંવાદયોગી બાળાદિતવદ્ધક પુસ્તક

“ માતાફરજ ” યાને “ બાળકોપયોગી આપદ ”

આ લઘુ પુસ્તકનો રા. કેશવલાલ જેશકર ધોળકીયા, એલ. એમ. એન્ડ. એમ. એસ
 રટ્ટ, સર્જન રામપૂર રટેટ (શાહિલખડ) રા. વિરજી ઝીલા રા જ એલ. એમ. એન્ડ. એ.
 હાઉસ સર્જન જ્યુબિલિ હોસ્પિટલ જામનગર, રા. પોપટ પ્રભુનગ, એલ એમ. એન્ડ એ
 જે. પી. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આર્થન મેડીકલ કુલે સુબંધ. રા. લક્ષ્મીચ કર લાલજી વ્યાસ, એલ. એ
 એન્ડ એસ. મેડીકલ એશીસર માણવદર રટેટ, રા. માધવલાલ ડી બટ ફરટકલાસ હોસ્
 ટલ એસિસ્ટન્ટ ઇનચાર્જ ડિસ્પેન્સરી બગમરા, રા. રતીલાલ આર બક્ષી, એલ આર સી પી. એ
 આર. સી. એસ (એડીન), એલ એફ પી એન્ડ એમ (ગ્લામગો) રા ડી. પી. વગવ
 એચ. એ. મેડીકલ એશીસર ઇન ચાર્જ ડિસ્પેન્સરી બાટના ગ મુગશકર આદિત્યરામ આ
 વૈદ્ય વગેરેએ તથા અનેક વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ અતિ ઉચ્ચ અભિપ્રાય આપેલા છે.

આ નાના પુસ્તકોનાં પ્રથમ ભાગમા ‘ માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યેની સંપૂર્ણ ફરજ,
 અને બીજા ભાગમા ‘ બાળકોના અનેક રોગની પિછાન સાથે મધ્યાખ્ય દેશી દવાઓ
 લખ્યા ઉપરાંત ઉપયોગી ‘ વિશેષ મદિતી ’ આપવામાં આવી છે. (ખન્ને લાગ ૨૦)
 કિમ્ત—આના આઠ, પોસ્ટેજ જુલુ.

મુ. જેતપોર.
 (કાકીવાવાડ)

એન. કે. વૈજલુવ, ટાઇપિસ્ટ.

પાશ્ચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાના સ્તૂતન શોધપ્રયોજનાના
ઉત્તમ રહસ્યોને આશીર્વાદ રીતે ચર્ચાનું શોધપ્રિય વૈદ્યકીય માસિક

ધાન્વંતરી

DIHNVANTARI

ઢરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ છુ. ૧

માર્ગ.

અંક ૩ ભે.

સદગત તંત્રી—ડૉ. મંજુલાલ ભોગીલાલ કંધારીઆદર.

એન મી પી એમ એમ મી એવ મી (કનકતા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કાર્મરી-વીજનગર-ઉત્તર ગુજરાત.

પાંચિક લવાજમ પોસ્ટમાં સાથે આગાહી ૨-૦-૦. છુટી નકલતા ૦-૩-૦.

સોરઠો.

મેજ મનદમા રોજ, રહેવુ મેખાલે થી રી,
મેજ સહિત પ્રતિરોજ, નો વાચો ધાન્વંતરી."

"શ્રી સત્યનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—અમદાવાદ.

અથવા સુધરતાના કાયદા (૨૪) આરોગ્ય જળવવા રાખવી જોઈતી ખામ મ
 ખોટી શરમના ગેરકાયદા (૨૫) અટકાવ (૨૬) પાતને વશ
 વિદ્યા. (૨૭) 'કુસુમ' (બોધદાયક વાર્તા.) (૨૮) પાનીની પતી પ્રત્યે કરજ,
 ધર્મ' (૨૯) સમપદી ૩૦ 'સુનંદા' (બોધદાયક વાર્તા) (૩૧) તરણીઓની
 પ્રત્યે વર્તણુક કેવી જોઈએ? એક શાયી થવાય? (૩૨) તરણીઓએ પાકશાસ્ત્રમાં
 થવાની જરૂર, તે પેર દેવુ જોઈતુ ધ્યાન અને ખોરાક માટે રાખવી જોઈતી સભાળ
 આહાર વિહારમા નિયમિતપણુ જળવવાની જરૂર (૩૪) તરણીઓને ઉઘમી થવાથી
 લાભ, આપ સુ થવાથી થતો ગેરલાભ, અવમાશને વખતે શુ કરવુ જોઈએ? (૩૫)
 ણીઓએ રાખવી જોઈતી ઉમદા ગૃહવ્યવસ્થા (૩૬) તરણીઓએ કરકસરથી રહેવાથી
 લાભ, દેખાદેખીથી દૂર રહેવુ, 'સતોષ એજ ખરૂં સુખ, (૩૭) 'નર્મદા' (બોધદાયક
 (૩૮) તરણીઓએ સહવાસમા વહેલા ઉઠવાથી થતો લાભ (૩૯) અનુકરણ
 પગેપગ દુરવો એજ પુરુષ અને અવ ને દુ ખ દેવુ એજ પાપ (૪) નારી નિર્મ
 ૧ લો, (૪૧) નારી નિત્ય પાક ન જો (૪૨) 'સુદક્ષિણ' (એક પતીપ્રેમી બ
 અદ્ભુત પ્રેમચરિત્ર)

જેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પુત્રીઓને, ભગિનિઓને નીતિયુ, ધરસસાર રલાવ
 રીતિયુ અને બચ્ચ ઓને જળવણી આપવાનુ પુર્ણ જ્ઞાન આપવા કૃતતા હોય તેવા
 સંજનને આ પુસ્તક ધરમા રાખવાની આવશ્યકતા છે કિંતુ રૂપિયો મ ૧ પોસ્ટેજ

શ્રીમન્ત વડોદરા સંસ્કારનાં કેળવણી ખાતાંએ શાળાઓમા

ધનામ તથા લાઠ્યોગી માટે મળુ કરેલું

અતિ ઉપયોગી સેવાપયોગી બાળાદિતપદ્ધતિ પુસ્તક

'માતાકરજ' યાને "બાળકોપયોગી આપદ" .

આ લઘુ પુસ્તકનો રા પ્રેશવલાલ જશકર ધોળકીયા, એલ એમ એન્ડ એમ કે
 સ્ટેટ સર્જન રામપૂર સ્ટેટ (રાહિલખડ) રા ગિરજી ઝીણા રા બ એલ એમ એન્ડ
 હાઉસ સર્જન જ્યુબિનિ હોમપીટલ જામનગર, રા પોપટ પ્રભુનગ, એલ એમ એન્ડ
 જે પી. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આર્થન મેડીકલ સુલેસુબધ રા લક્ષ્મીચક્રલાલજી વ્યાસ, એલ
 એન્ડ એસ મેડીકલ એપ્રીસર માણાવદર સ્ટેટ, રા માધવલાલ ડી ભટ્ટ કર્ટકલાસ હો
 ટલ એસિસ્ટન્ટ ઇન્સપેક્ટરી બગમરા, ત રતીલાલ આર બક્ષી એલ આર સી પી
 આર મી એસ (એડીન), એલ એફ પી એન્ડ એસ (ગાસગો) રા ડી બી વ
 એચ. એ મેડીકલ ઓપીમર ઇન આર્જ ડીરેક્ટરી બાટવા રા સુગશકર આદિયરામ
 વૈદ્ય, વગેરેએ તથા અનેક વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ અતિ ઉચ્ચ અભિપ્રાય આપેલા છે

આ નાના પુસ્તકની પ્રથમ ભાગમા 'માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યેની સંપૂર્ણ કર
 અને બીજા ભાગમા 'બાળકના અનેક રોગની પિછાન સાથે મધ્યાવધ દેશી ના
 લખ્યા ઉપરાંત ઉપયોગી 'વિદ્યા મહિતી' આપવામા આવી છે (બન્ને ભાગ
 કિંમત—આના આઠ, પોસ્ટેજ મુદ્દ.)

સુ. જેતપોર.
 (કાકીયાવાડ)

}

એન. કે. વૈષ્ણવ, રાઇપિસ્ટ.

પાશ્વિન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિજ્ઞાના વચન-શોધ મોજાના જે
ઉત્તમ રહ-વ્યોને શારીરિક રીતે અર્થજી લોકપ્રિય વૈદ્યશીપ આશિષ

ધાન્વંતરી

DHANVANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પૃસ્તક ૩ જી.

માર્ચ

અંક ૩ જી.

મુદ્રાત તંત્રી—ડૉ. મંગુલાલ ભોગીલાલ કંથારીઆકર.

એમ સી પી એમ એમ સી એચ મી (કન્યા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કાર્મરી-વીશનગર-ઉત્તર ગુજરાત.

નાર્મિક સવાનમ પોસ્ટલ સાથે અગાઉથી ૨-૦-૦ છુટી નકલના ૦-૩-૦

સોરઠો

ખેલ મનહમા રાજ, રહેલુ તેજુને થી રી

ખેલ મહિત પ્રતિગેલ, નો વાયો ધાન્વંતરી."

"શ્રી સત્યનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—અમદાવાદ.

વિપયોતી અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

નેયરોપથી માટે ભવિષ્ય વાણી (કાવ્ય.)	૧૦૧	પ્રેતાવાહન.
રસુજી કુચકા. (દ્રોણ.)	૧૦૨ થી ૧૦૬	સત્રીક વધવિનોદ.
શક્રમજાતુઓ શું રોગને ઉત્પન્ન કરનારા છે?	૧૦૬	સત્રીક ક્રેશવક્રદયાણ.
ખાંડના કપયોગેથી થતી હાની.	૧૧૮	ખાળકાળનો બળાપો. (કાવ્ય.)
દમ-શ્વાસ-હાંસણ.	૧૧૧	સ્વીકાર ને અભિપ્રાય.
રંગથી રોગ મરાડવાની નીતિવિદ્યા.	૧૨૬	શારીકરિકાગાન.
		ગહેર ખખરો.

“ધ્રુવંતરી” ગ્રાંથ ઓફિસમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

દૈવી અદ્ભુત ચમત્કાર.	૧-૦-૦	સૌભાગ્ય-શિક્ષાખંધ.	૧-૪-
નીતિબોધ ચિંતામણી.	૨-૦-૦	માતા દરજ.	૦-૮-
ગીતમાધુરી.	૦-૪-૦	સ્વદેશી હુન્નર સંગ્રહ.	૨-૧૦-
હીપ્પોક્રીટમ.	૨-૦-૦	શ્રી જ્ઞાનવચન.	૦-૮-
સગર્ભાઓની સંભાળ.	૦-૪-૦	સૌભાગ્ય સંગીત સંગ્રહ.	૦-૧૦-
કુંદન અને કુસુમ.	૧-૮-૦	સતી ચરિત્ર સંગ્રહ.	૨-૮-

પત્રવ્યવહાર—પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.—અમદાવાદ.

આજ તક નહીં છપા.

ધન્વન્તરી.

SHRI DHANVANTARI

ધન્વન્તરિ ધૃતકરામૃત પર્ણકુમ્ભ પીતામ્બ સન્નિ સિદ્ધસુંદ્રવચ્ચમ્ ॥
વન્દેઽરવિંદનયન મણિમાલ્યમાયુર્વેદ પ્રવર્તકમનુસ્મૃતિરોગનાશમ્ ॥

હાથમાં અમૃતથી ભરેલા કમ્બ ધારણ કરી રહેલા પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધિ
કુરેન્દ્રને પણ વચ્ચે રત્ના ત્રયક કમ્બ કરાખા નેત્રવાળા મણિનાગો પહેરી રહેલા આયુર્વેદ
મેટલે વંધકરાખના પ્રવર્ત અને વળી લેખના નામન સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર
નાશ પામે છે એવા શ્રી ધન્વન્તરી ભગવાનો હું નમન કરું છું.

“MENS 8111 IN CORONA 8110

“પહેલું” મુખ તે બંને નર્તી.”

પુસ્તક ૩ ૦૦.]

માર્ચ ૧૯૨૦.

[અંક ૩ જો.

નેચરોપથી સંવંધમાં નિશ્ચયાત્મક ભવિષ્ય વાળી.

(પ્રકાશક પૂર્ણચંદ્ર ગર્ગી)

[એક દિવસ એવો આવશે એ રાત્ર]

એક દિવસ એવો આવશે—!!!

ચૂંપે સહુજન ચિત્તમાં, નેચરોપથીનેજ આહારો—એક દિવસ
ગોળી ઘસાગ ચૂર્ણ ચાટણ, ઉમળા આસવ ધૃતો,
તે તરફ તન મન વચ્ચનથી, જાહુ એવકાઇ બતાવશે એક દિવસ ૧
વળી ઘણા માગ તણા ઘરો અને ગીચ વસ્તી છાડીને,
હિતપ્રદ હવા સુપ્રકાશમાં, રહી રાજ મોજમાં મહાહારો એક દિવસ ૨
સુચિ સૂર્યકિરણ સુયોગ તેમ, પાણી પવન પૃથ્વી વળી,
કસરત મનોબળ આદિ કુદરતી-અજ્ઞતરો અજ્ઞમાવશે, એક દિવસ ૩
સારો યોગક ને શુદ્ધ જળ શુભ-ધ્યાન નિયમ ને ધારણ,
અહનિશિ લઈ ઉપયોગમાં, શુભતાન થઈ મિત્ર ગાળશે એક દિવસ ૪
ધન્વન્તરી હરી અવતરી કરી—બોધ કુદરતી નિયમના,
પ્રતિપણે તેજ પળાવવા, સહુને કરી શિખવાકશે એક દિવસ ૫

have we not cursed each other instead? I cry unto you for life—will you give me death? I would make my womanhood a crown of glory to your life—your manhood to mine. Shall we allow the very life-essence of our being to be exhausted in sensual indulgence, till we lose the power to feel & appreciate a pure spiritual love? my heart is reaching out to you for life, at the same time that my body is suffering untold agonies from the outrages perpetrated on my nature to escape the anguish & horror of an unwelcome maternity; outrages which have polluted & humbled my soul, and nearly destroyed my body—all for your sake: that I might retain your love and respect.

I would rather lay down my life now than live without your love. Can we not love purely & nobly, without prostituting that love in mere sensual indulgence? My soul would rise & go to you as an inspiration from God; but I am suffering, and a realization of my present condition, my physical diseases, and mental anguish, and the knowledge that it was all caused by having maternity put upon me when I was not prepared joyfully to meet its trials & responsibilities, and the consciousness of the terrible outrages that I have been driven to perpetrate on myself and your unborn children, harden my soul, and lower me in my own opinion, so that I do now feel, *and shall yet more deeply feel, if this function is still to be imposed upon me, that I am unworthy to appear in society.* But for the consciousness that your passion has been, unconsciously & ignorantly, it may be, the primary cause of my misery & conscious degradation, I should scarcely dare to claim the right any more to rest in your bosom as your wife. We have both erred.

You love my person; you worship the *animal* in me. If you love not my mind, my heart & soul more, and feel not more reverence & worship for the God in me than for the animal—if I am unworthy & unable to meet the wants of your intellectual & spiritual nature, **PERISH ALL OUTWARD BONDS!** Tell me, have I no power to hold you by any

bonds but the sensualistic? Has my soul no power over you? It crushes me, and overwhelms me with conscious degradation, to feel that I have no power over your intellectual & moral nature; that you come to me, caress me, and call me WIFE, only that I may administer to your sensual pleasure, and that you have no fond regard and loving adoration for me, except for my mere outward, physical womanhood. I cannot live so, feeling that your presence & caresses are ever to be but a prelude to the surrender of my person to your animal passion.

I know I have powers of soul, which, if suffered to be developed, without this horrible crucifixion, might bless you. I will not yet believe that you will turn a deaf ear to this appeal of your wife, who as you know, has had and can have no life apart from you. I pray, with tears, that you will spare me from a maternity which my soul repudiates, and whose sufferings my body is not prepared to endure at present. You will not deny me this privilege, which, more than anything else, I ask of you.

To live as pure as my aspirations are, and have my life the natural outgrowth of the deep love which I feel & must express or die, would bring us both nearer heaven.

I cannot consent to have the woman, the real soul-and-spirit woman in me, obliterated. I cannot believe it is my destiny to have the woman expunged from my nature. I want to be a strong pure woman. I want to be lovely to you. Yet, heretofore, the strongest manifestations of love to you have, usually, had little other effect than to arouse your animal nature, and thus have been so turned, as to render me unlovely; for a wife must become unlovely & repulsive to her husband the moment he ceases to reverence her soul, and feels that she is to him but the means of mere sensual gratification.

You will acknowledge that there is a terrible wrong somewhere. May God show us a Moses to lead us out of this wilderness, this Egypt! You have often chided me for feeling unworthy of your love; reminding me how strange it was, since other & worthy men regarded me highly, and that I did not

feel myself unworthy *their* regard. Were there no abuse of our sexual nature, your tender & noble love would so elevate & concentrate the functions of my womanhood, that I should no more be tormented with that want of self-respect, which alone, ever causes me to doubt your love, and feel unworthy of it. I feel, at times, that love would not, could not, thus crush my womanhood; that it would by intuition, guide you in your passionial relations with me, so as never to do a wrong or outrage to my nature, even unwittingly. The feeling which other men's regard awakens in me is not brought down and thus prostituted to sensual gratification, but is awakened only to vitalize and bless soul & body. Help me and save me, by your manly strength, even from myself!

My husband! you will, for *my* sake, for *your own* sake, for *our children's* sake, reflect on these things, and send me your reflections. You will respond to this appeal from:

Your Loving Wife.

સૂક્ષ્મ જંતુઓ શું રોગને ઉત્પન્ન કરનારા છે?

(લેખક-તંત્રી.)

સ્ત અને હૃદય એ આ સૃષ્ટિનો અચળ નિયમ છે. પ્રાતઃકાળમાં સૂઈને હૃદય ગાય છે, મધ્યાહ્ન કાળે તે પૂર્ણ પ્રકાશથી તપે છે, અને સાયંકાળે તેનો અસ્ત થાય છે. આ વિશ્વની દરેક વસ્તુને ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય છે. આ દ્રવ્યમાન જગતમાં એવી કોઈ ચીજ નહિ મળી શકે કે જેને આ અચળ નિયમ લાગુ નહિ હોય. પૃથ્વી ઉપર જળની જગોએ સ્થળ ધાય છે. દિવસ પછી રાત્રિ થાય છે અને રાત્રિ પાછળ દિવસ થાય છે. અસ્તોદયનું ચક્ર મહા વિસ્તાર પામેલા કુટુંબને નિર્વશ કરી મુકે છે. અને નિર્વશ થતાં એક રહી ગયેલા બાળકને મહા વિસ્તીર્ણ કુટુંબનો પિતા કરી દે છે. જે ક્ષત્રિઓ અને રાજપુત્રોએ આપણા આર્યાવર્તની ધરા ધમધમાવી મુકી હતી અને સામ્રાજ્યપદ્ધતી ભોગવી હતી, તેજ આર્યાવર્ત આજે દીન સ્થિતિમાં આવી ગયો છે. રામનું રાજ્ય એક સમયે સંપૂર્ણ જાહોજલાલીમાં હતું તેજ રાજ્યની, આજે પડતી જ્વેલામાં આત્રે છે. આવા અનેક દાખલાઓથી સિદ્ધ થાય છે કે અસ્તોદયના કાળગતની ગતિમાં આ વિશ્વની દરેક વસ્તુ આબ્યા વિતા રહેતી નથી. આ જ નિયમ વૈદકશાસ્ત્રને પણ હવે લાગુ થતો જણાય છે.

વૈદવિદ્યાનું મૂળ સ્થાન આર્ષાવર્ત છે. ત્યાંથી વૈદકવિદ્યા યુનાનમાં અને તે પછી યુરોપ અમેરિકાદિ દેશોમાં તે વિદ્યાનો ફેલાવો થયો હતો. એ વિદ્યાના હીમાયતીઓએ અનેક રોગીઓ ઉપર કાષ્ઠાદિ અને ખનિજ પદાર્થોની દવાઓના અખતરા કરી અનેક ગ્રંથો રચેલા છે અને અમુક જાતના રોગો શરીરની વાદકાપથી સારા થાય છે તે પણ ખતાવવામાં મણા રાખી નથી. પરંતુ હવે કાષ્ઠાદિ અને ખનિજ દ્રવ્યોથી રોગો નાશક કરવાની રીતિ અત્યંત હાનીતરક છે અને તેનાથી રોગો મટતા નથી એમ “નેચરોપથી” કુદરતી રોગોપચાર વિદ્યાના હેમાયતીઓ સિદ્ધ કરી આપવા લાગ્યા છે. હાલની વૈદક વિદ્યાના દવાના ઉપચારો, રોગના ૭ વાક્ષણો રોગીને જણાતા હોય તે લક્ષણોનો નાશ કરવાના છે, કંઈ રોગને નાશ કરવા નથી રોગના એક જાતના લક્ષણોને ઔષધોથી નાશ કરવામાં આને દિવા અદ્રવ્ય કરવામાં આવે તો તેને બદલે તેજ રોગના ખીજ લક્ષણો પેદા થાય છે એટલે રોગને નાશ કરવાનો ખરો ઉપાય તો કુદરતી ઉપચારોજ છે વળી કુદરતના નિયમોનું યથાવિધિ પાલન કરનામાં આવે તો રોગ થવાનો જગપણ મબલ નથી બ્ને ઔષધોથી રોગો નિવૃત્ત થતા હોય ને દિર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત થતુ હોય તો હાલના જમાનામાં દિન પ્રતિદિન મર્ણુની સંખ્યા વધતી જાય છે તે કદી પણ વધત નહિ ને ધ્વેગ જેવા દુષ્ટ વ્યાધિથી કરોડો માણુમનો નાશ થાય છે તે અટક્યા વિના રહેત નહિ આ વાત સાપ્તકાળમાં યુરોપ અમેરિકા ખરના પિદ્ધાનો પણ કમુલ કરવા લાગ્યા છે.

કુદરતી ઉપચારોથી રોગો કેવી રીતે મટાડવા તથા અટકાવવા એ મળધી આ માસિક ક્રમાં અમે વખતે વખત વેળો લખીએ છીએ. પરંતુ દીરકાળથી પ્રજા વર્ગનો દ્રઢ નિશ્ચય થયેલો છે કે દવા શિવાપ રોગ દટીપણુ મટજ નહિ, એ નિશ્ચય કરવાને હમુ વણો વખત લાગશે લા સુધી દવાથી રોગો મટાડવાના ઉપાયો પણ જાણવાની જરૂર છે.

કુદરતિ ઉપચારથી રોગો મટાડવાની વિદ્યાનો પ્રચાર લોદોમાં થવાથી વૈદકીય ધર્મો કરનારનો ધર્મો ભાગી પડશે અગર તેવા ઉપચાર કરનાર વૈદ, ડૉક્ટર, હકીમની જરૂર રહેશે નહિ એમ ધારનામાં આવે તો તે બુલબલ છે. રોગનુ નિદાન કરવુ એજ કહીણુમાં કહીણુ વિદ્યા છે. નિદાન બરાબર થાય તો તેની દવા કરવી ઘણી રહેલી છે, દરેક મદાન રોગનું નિદાન વૈદ ડૉક્ટર કે હકીમ શિવાય થવુ કહીણુ છે કારણ કે તે જ્ઞાન મપાદન કરનાને માંદ એ વિદ્યાનો મપૂર્ણ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે એટલે કયા દરદ ઉપર કયો કુદરતી ઉપચાર કામે લાગશે તેની મોહિતી એ વિદ્યાના ક્રમ માણુમ શિવાપ ખીજને હોય નહિ એ ઉનાકુ છે

પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓમાં દવાના દિનમે હવે ગણાઈ ચુક્યા છે એમ મમથ વિદ્વાનો કહે છે “શ્રી મહાકાગ” પનના તની શ્રીયુત ઝેરાલાલમથ જીવનસાય લખે છે કે “પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓમાં દવાઓના દિવમે હવે ગણાઈ ચુક્યા છે” વીશમુ રતક જેન જેમ આગળ વધતુ જાય છે તેમ તેમ સુધરેલી પ્રજાઓમાંથી દવાઓનો પ્રચાર દિવસે દિવસે પડતો જાય છે વિદ્વાનો એવું અનુમાન કરે છે કે વીત અથવા વીશ વર્ષ પછી પૃથ્વિમાં અજ્ઞાન મનુષ્યોજ મા દવાઓનો ઉપયોગ કરતા રહેશે તે વિદ્વાનો પ્રજાઓનો મોટો ભાગ આરોગ્ય માટે દવાઓનુ એવન નહિ કહે, પરંતુ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવાના કુદરતી નિયમોનું એવન કરશે.

રોગમાં દરદીનું શરીર તપાસી તેમાં અસુક પ્રકારના જંતુની ઉપલબ્ધિ થવાથી એવું માનવા લાગ્યા છે કે એ જંતુઓ તેને વ્યાધિનાં કારણ છે. જેમ જૈનના કોઈ-કોઈ અંશમાં અહિં-સાના અંગરૂપે જંતુઓના વિવિધ સૂક્ષ્મ ભેદ પાડવામાં આવેલા દેખાય છે અને તેથી એ ભાગને માત્ર જોનારને જૈનધર્મ તે એ જંતુમયજ લાગે છે. તેમ આ જંતુ વિદ્યાનો પ્રચાર જોતાં એ વિદ્વાનોનાં મગજ હાલ એ જંતુમય જ અર્થ રહેલાં દેખાય છે. જ્યાં ત્યાં જંતુની શોધ અને તે જંતુની લાંબા પહોળાઈ વિશેની અન્વેષણા થઈ રહી છે. છતાં-એટલું થયા છતાં એ જંતુને કેમ મારવાં અને દરદીને કેમ નિરોગી કરવો એનું એકપણ ચોક્કસ સાધન શોધી શકાયું નથી. ગોશીતળા-વિશેનો પ્રયોગ કરી તે જંતુને શરીરમાં દાખલ કરવામાં આવે છે અને શરીરને વિષમય કરી મુકવું એ એકજ પ્રયોગ આ ભગીરથ પ્રયત્નના હાસ્યજનક ફળ રૂપે જ રહ્યો છે; પણ શરીરને વિષમય કરવું અને પછી તે વિષની સામે ટકર લઈ શકે તેવું થયું છે એમ માનવું એના જેવી મોટી ભુલ એકે નથી. વ્યાધિમય રહેવું એને પ્રભુ કોઈ દિવસ આરોગ્ય માને તેમ નથી. વ્યાધિ નહિં હોય અથવા નહિ થાય તેવી સ્થિતિ તેજ નિરામયતા છે. તેથી આ જંતુવિદ્યામાં અનેક વિદ્વાન પુરૂષો સંશય ધરનાર પણ થયા, અને તેમણે એ સંબંધમાં વસ્તુ સ્થિતિ શું છે તે જાણવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા. આના પરિણામમાં એજ નિશ્ચયપર તેઓ આવ્યા છે કે આ જંતુ વિદ્યા એ ગાંડપણ શિવાય અન્ય કંઈ નથી. વ્યાધિમાં જંતુ થાય છે એ વાત સિદ્ધ છે. પણ તે તે જંતુ તેને વ્યાધિનાં કારણ નથી, પણ તે વ્યાધિના પરિણામ રૂપ છે. છાણને ચોડા વખત રાખી મુકીએ તો તેમાં સડો પેસે છે અને જંતુઓની પ્રતીતિ થાય છે. પણ એ જંતુઓને લીધે છાણમાં સડો પડે છે એમ માનનાર બુદ્ધિશાળી ગણાતો નથી. છાણમાં સડાનો પ્રવેશ પ્રથમ થાય છે અને સડો થાય છે તેથીજ તેમાં જંતુઓ ઉછરી શકે છે. સડો જ્યાંસુધી થતો નથી ત્યાંસુધી જંતુઓ તેમાં થઈ શકતા નથી. શરીરમાં પણ આજ સ્થિતિ થાય છે. ક્ષયના વ્યાધિમાં જંતુની વિદ્યાના જાણનારા જણાવે છે કે ફેફસાંમાં તથા આંતરડાંમાં જંતુઓ થાય છે અને એ જંતુઓ તેનો ક્ષય કરે છે. પણ આ તેમની ભ્રાન્તિ જ ગણાય છે. ક્ષય થવાનું ખરું કારણ અન્યજ છે. એ કારણને વ્યાપાર થવાથી પ્રથમજ એ અવયવોમાં સડો પેસે છે. પણ વ્યાધિમાત્રમાં કુદરતનો કંટાળ નિરોગતા આણુવાનો છે. શરીરનો સ્વભાવજ સદા નિરોગ રહેવા પ્રતિ છે. શરીર સદા રહે અને વ્યાધિ મુક્ત રહે એ માટે શરીરની પ્રકૃતિ સદા-સતત પ્રયત્ન કરતી રહે છે. એ પ્રયત્નમાંજ એ સડો એકદમ તે તે અવયવને નિર્માલ્ય કરી નહિં દે તે માટે કુદરત પોતેજ એ જંતુઓને રક્ષક રૂપે ઉત્પન્ન કરે છે. આ જંતુઓ શરીરને ખાસ ઉપયોગી સંરવને ભક્ષણ કરતા નથી પણ શરીરમાં જે નકામે ભોગરૂપ. પદાર્થ વધ્યો છે કે જેણે સડો ઉત્પન્ન કર્યો છે તે પદાર્થને ભક્ષણ કરે છે. તેથી જંતુઓની ઉત્પત્તિએ સડાને દૂર કરવાનો કુદરતનો પ્રયત્ન છે. અને તેને લીધે જે જે આપધ એ જંતુને મારવા અપાય છે તે સર્વ વ્યાધિને ચિરસ્થાયી કરી આરોગ્યને સદા માટે નિર્મૂળ કરનાર છે. વિશ્વવિદ્યામાં આંતરડાંમાં સડો થાય છે તેથીજ ત્યાં અન્ય ઉપાય એ સડાને દૂર કરવા નહિ રહેવાથી, કુદરત એકદમ જંતુઓને ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યાં જો એ જંતુને મારનાર આપધ આપવામાં આવે છે તો એ જંતુઓ મરી જાય છે. અને એ અપાતાં આપધમાં રહેલી અન્ય સ્વભાવને લીધે એ.

શિક્ષકાનાં ચિન્હો અપ્રતિત જેવાં થઈ રહે છે. છતાં જે સડો થયે છે, તે દર થયેલા હોવાથી એ સડો અન્ય રૂપે એ ચિન્હોને પ્રતિત કરાવે છે. વિશ્વશિક્ષાની ચિકિત્સામાં એ ક્ષતિ ચાલે છે. (૧) જાણ તે ઉલટીને બંધ કરાવનાર ઔષધ આપવાં અને (૨) જુલાનાં ઔષધ આપવાં, આ બેમાં પ્રથમ પ્રકારે ચિકિત્સા બંધ કરવામાં આવે છે ત્યાં દરને પાછળથી ઘણા દિવસ સુધી નબળાઈ રહે છે અને તેનું શરીર ઘણાં વર્ષો સુધી પશુ સગે જાળર થયેલું રહે છે. એથી ઉલટું બીજા પ્રકારે બંધ ચિકિત્સા કરાય છે ત્યાં દરદી વિશ્વશિક્ષા મટયેથી આવી અસક્તિ તથા ઉપદ્રવ પછીથી જાણતાં નથી. જન્મે પદ્ધતિ ક્રિયા ડાક્ટરોમાં ચાલે છે, અર્થાત્ જન્મે માટે ડાક્ટરોની સમિતિ છે જન્મેનાં આરામ વાનું પ્રમાણ લગભગ સરખું આવે છે, તો શું આ સ્પષ્ટપણે ઉપરના સિદ્ધાંતને સમર્પન હતું નથી? એ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે બંધ વિશ્વશિક્ષાને બંધ કરવામાં આવે છે, તે સડો માન દાખી દેવામાં આવે છે. કુદરતના પ્રપલ્લભ પ્રતિબંધ કરવામાં આવે છે, અને થી કુદરત તે સહન નહિ કરતાં એ સડને પાછળની અસક્તિ અને વિવિધ બાધિ રૂપે હાર કાઢે છે, અને એ સડને બહાર કાઢવામાં આવે છે ત્યાં એ કારણ નિર્મૂળ થવાથી મેતી પછીની અસર રહેતી નથી. આજ પ્રમાણે કઠીનાઇન આપી જવરને દાખી દેવામાં આવે છે તે જવર પાછો ઘણીવાર દેખા દે છે. અને જવર આણનાર હેતુને બંધ નિર્મૂળ થાય છે ત્યાં એ જવર પાછો આવતો નથી. આ વિગતે અનેક પ્રમાણોથી મિદ્ધ થાય છે. આથી શરીરમાં સડો પ્રવેશે છે ત્યારે એ સડને બાહ્ય જવા કુદરત પોતે જનુઓને જન્મ આપે છે, અને એ જનુઓ તે દરદીના શત્રુ નથી, પણ હિત-ર હોવાથી મિત્રરૂપ છે. આમ હોવાથીજ આખી હોમીયોપથી મરથા આ જનુવિદ્યા-આ મેકાનું પ્રથમ પંક્તિનું માણવું સમજે છે.”

અમેરિકાનો એક જાણીતો શોધક જે. પી. બીન રામ જનક જનુઓ વિષે એક ખખમાં જણાવે છે કે:-

સક્રમ જનુઓથી યતાં દરદ મંબાધિ સવાલનું અવલોકન કરતાં નીચેની બાબતો યાનમાં લેવા જોઈ છે. સાંડે મુદ્ધ અને ઉત્તમ પ્રકારનું લોહી એજ સૂક્ષ્મ જનુઓનો ઇશ કરનારો ઉત્તમ ઉપાય છે. તેથી બંધ સુધી શરીરની અંતર અને બહિર મુદ્ધિ હોય ત્યાં સુધી એજ લાગવાનો ભય રહેતો નથી. કારણકે આ જનુઓ જે લોહીમાં વિશેષ હીનતા હોય છે ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને રહે છે, પણ જે અતિઆહાર, અગોમ્ય ખાદ્ય, અપૂરતો આહાર, આગુઆગુનું અનારામ્ય વાતાવરણ અનર કોષપણ વતનું દંડ ઉપરોત્તનું ઉદ્ધવન કે એવા બીજા કારણથી શરીર નબળું પડી જાય છે અને રૂપરોગી મળ શરીરમાં ભરાઇ જાય છે, ત્યારે અસુક દરદના જનુઓ જે ત્યાં હોય છે, તે દરદ દરદીમાં પહેલું શરૂ થાય છે. જે “ડિથેરિયા” નામના કંકનો મોજના બિના જનુઓ ત્યાં પહેલા આવે છે, તો દરદીને ડિથેરિયા થાય છે. અને જે ટાઇફોઇડ દર (વિપ્લવ જવર) ના જનુઓ ત્યાં પહેલા હોય છે તો વિપ્લવ જવર લાગુ પડે છે. પણ કે સખનું નેમયે છે કે ત્યાં માથી પહેલાં મળ મચિત થયેલા હોય છે, અને તેથીજ સક્રમ જનુઓને પેદા થવાનું તેજ સ્થળ યોગ્ય બને છે. જેવા જનુઓ તે સ્થળે એકદા મ છે, એટલે પોતે એકના બે, અને બેના ચાર એમ વધીને તેઓની સંખ્યા હજારો

અને લાખોની બની જાય છે. જે વખતે દરેક સૂક્ષ્મ જંતુ પોતાનું વિષ ત્યાં એકઠું અને બહુ વિષ એકઠું થવાથી તેનું બળ વધી જાય છે, તે એટલે સુધી કે મનુષ્યનું જીવન કરવાને તે પુરતું હોવા છતાં સ્થૂળ દૃષ્ટિથી તે અદૃશ્ય હોય છે. આ વિષ લોહીના શરીરના દરેક ભાગમાં ફાળાય થઈ જાય છે, અને શરીરના દરેક સંચાને નબળો પાડે અને તેનો જે અટકાવ કરવામાં ન આવે તો મનુષ્યજીવનનો નાશ કરે છે. કારણ જંતુઓને પોતાની સંખ્યા વધારવા દેવાથી અને, શરીર અંદરથી વિષમય થવાથી ચેતન્ય જડતાને પકડે છે, અને એ જડતા સૂક્ષ્મ જંતુઓને ઉછેરે છે અને વધારે અને આખરે શરીરનો નાશ કરે છે. પરંતુ કુદરતે લોહી અને ચેતન્યમાં એવી મૂંઝેલી હોય છે કે તે શક્તિ વિપનાશક એટલે સૂક્ષ્મ જંતુઓનાં ઝહેર દૂર કરી, ઓનો નાશ કરી શકે છે, આ વિષનો નાશ કરવાની શક્તિ શરીરના અંદરના ચેતન્ય ભાગે થતું હોય એમ જણાય છે. એ હકીકતની સત્યતા એવી રીતે જણાઈ આવે જે લોહીના બાંધા ધણા નબળા અને રોગગ્રસ્ત હોય છે, તેઓ એવી દરદીના ભાગ થઈ પડે છે, અને જે લોહીનાં શરીર શુદ્ધ અને નિરોગ હોય છે, તેને કાંતો રોગો લાગુ પડતાં જ નથી, અગર જે થાય છે તો ધણાજ નરમ રૂપમાં-પણુ જે દરદી કોઈ ઉત્કૃષ્ટતા પંજામાં સપડાય જાય છે, તોજ તેનું દરદ વધી જાય છે. કુશ ડાક્ટરને તો આવા એપીરોગના ઉપાય જડી આવવાનો સંભવ છે. પહેલાં તે સંચિત ચરેલો મળ (કે જેના ઉપર સૂક્ષ્મ જંતુઓનું રહેકાણું હોય છે તે) અને જંતુઓ અને તેમનું વિષ જડદી ધોઈ નાંખવાને તેણે કુદરતને મદદ કરવી જોઈએ.

દરદીના શરીરને અંદર અને બહારથી જળ પડે અને બીજા ઉપચારો વડે મળ કરો. રોગનું મૂળ કારણ પણ દૂર કરવાની આવશ્યકતા છે. પરંતુ તમારા દરદીને યોગ્ય લાગે તેવી રીતે સાવચેતી-રાખવાની છે, અને તેના શરીરની સાધારણ ગરમી દરેક તેનામાં ફાપમ રાખવા માટે સાવચેતી રાખવી જોઈએ. જ્યાં સુધી પાણી શરીરની જઈ મળને ધોઈ નાંખવાની ક્રિયા ન કરે, ત્યાં સુધી ગરમી જરા વધારે થાય તેવી નુક નથી અને તેથીજ તાવ ખંચાઈ જતો રહે છે. જ્યાં સુધી શરીરના રક્તમાં મળ વિખતી હાજરી હોવાથી અરુચી જણાય છે ત્યાં સુધી દરદીને ખોરાક આપવો નુકસાને એટલુંજ નહિ પણ તે આપવો એ જોખમકારક છે. દરદીને ખૂબ મીઠું નાંખેલા પાણી રનાન કરાવીને તેની તાકત ટકાવી રાખીને આખા શરીરને ધોઈ નાંખો અને પછી સંભાળથી અને લક્ષપૂર્વક ખોરાક આપી બળવાન કરવાના ઉપાયો લ્યો.

જંતુઓ નુકશાનકરતા નથી; પરંતુ ઉપયોગી છે, અને દવાથી તેમનો નાશ થતો એવો વિચાર ધરાવનાર એક અમેરિકન વિદ્વાન ડૉ. ફ્રેડેરીક ડબ્લ્યુ બ્રી કહે છે કે; જંતુને ધધેર ત્રાસ આપી હોત તો તે પોતાને મળતા અપમાન અને અન્યાય નીચે પ્રમાણે લીલો સાથે પોતાનો બચાવ કર્યા વિના રહેત નહિ:-

“હું માત્ર એક ‘જમ’ એટલે સૂક્ષ્મ જંતુ છું. ખરેખર એક જમ-જાડી જમાનો શું જમનો નથી? દરેક મનુષ્ય અને નાનાં મોટાં પ્રાણી શું જમમાંથી જ નથી? ત્યારે તો હું કંઈ નિર્જીવ નથી, પણ જીવનશૃષ્ટિ. મારામાં સર્વ શક્તિ એમ સમજાવવાને ઘણું લાંબાણુ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. શાસ્ત્ર કહે છે કે “

અર્થાત્ " As above, so below " હું મર્વવ્યાપકતા અનત વર્તુળનું મધ્ય હું છું. અને મારામા મર્વ મામર્થ્ય રહેલું છે

હા, તે સામર્થ્ય જીવનમય છે માણુઓ શા માટે એમ કહેતા હશે કે જગુઓ તો નેકરતા છે, અને તેથી તેમની સામે તો " જમી સાહસ " એટલે જગુતાશક દવાઓ વાપરી જોઈએ ? શુ તેઓ કષુષ કરતા નથી કે જગુમાવીજ આખા વિશ્વની ઉત્પત્તિ જીવનતત્વનો તેઓ શી રીતે નારા કરી રાકવાના હતા ? અને તેમ કરવાની જરૂર શી છે ? જગુઓનો મનુષ્યો નારા કરવાની ઉમેદ રાખનારા વિચારો કેવા પરસ્પર દાંત્રિ અને દાંસ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા દોષ છે

અમારૂં કામ આરોગ્ય અર્પવાનું છે—નહિ કે રોગ ફેલાવવાનું અમે તો જીવીશુંજ, ને ખાણશું અમે કશાનો નારા કરતા નથી, પણ માત્ર પાચન કરીએ છીએ અમે જીવે દેહાવવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ પ્રતિદૂગ સંયોગોમા અમારે નિરૂપયોગી તત્ત્વોને કામઢેનતે બાળી નાખવાની જરૂર પડે છે કદાચ આ કામ કરતા મનુષ્યોને અમે પીડા ર યદ્ય પડીએ છીએ, પરંતુ જો અમારૂં કામ અમને વિના હરકતે કરવા દેનામા આવે તો અમે મનુષ્યોને સુખીજ કરીએ છીએ

અમે આદકતરી રીતે બુદ્ધિ અને આત્મગળને નધારનાર છીએ અપ ૧ બુદ્ધિ જો મનુષ્યો કદા અમારા બહારના દેખાવનેજ જોઈને બડકી મરે છે પરંતુ જાણના થી કે જો મનુ યો અમારૂં ખરૂં સ્વરૂપ સમજવાને પ્રયત્ન કરે તો તેઓની બુદ્ધિ પણ ધારે બળવાન થાય અને તેઓ કેવળ નિર્મય બને

અમે કદા બધકર અધિ નથી અમને હવકામા હવકા ગણો, નોપણ અમે મગ દાર કરનારા છીએ અને હિ આ ગણો તો અખલ જીવનતત્વ છીએ

ખરેખર અમે સર્વ પદાર્થના બીજરૂપ છીએ અને સદ્ભાવથી ઉત્પન્ન થતા હીમ્મય બને જેવા છીએ, કારણકે અમારામાથીજ મર્વ ઉત્પન્ન થાય છે

આ વિશ્વના આદિ અત પણ અમેજ છીએ કાગણ કે મર્વ વસ્તુ અમારાથીજ ઉત્પન્ન થઈ અમારામાજ વિરમે છે

પરંતુ તે ચિત્તામ કાગે તેમા સ્વભાવનો વધારો થયેતો હોય છે, અને તેજ જગતના દારૂપ છે

મુખે માણુસોજ અમારી સમિ લડનાની હિમત કડે છે સોકો અમને શ્રાપ સમાજ બને એક આપતિરૂપ ગણે છે આવુ શા માટે થલુ જોઈએ ? અમે તો આશીર્વાદરૂપ અને મદાકાગ સુખ આપવાવાળા છીએ અમારો કાર્ધ મનુષ્યો નારા કરી શકે તેમ નથી - દારણ અમે અજરામર છીએ અમે સન્દગ્ધના જેવા છીએ એમ કહીએ તોપણ આતે. કારણ જગતમા પહેલી ઉત્પત્તિ અમારીજ થઈ હતી, અને તેથી અમે સર્વના પિતામહીએ

ત્યારે હવે પોતાને શુદ્ધિમાન ગણતા મનુષ્યોએ અમારી નિદા અને તિરસ્કાર શા માટે કરેતો જોઈએ ?

તમે પ્રેમને કયા ઝોળખો હો ? આકર્ષણ અને પ્રીતિ એ શુ જગતમા જીવન તત્વતો અનાદિ સ્વભાવ નથી ?

શું મનુષ્યનું શરીર માત્ર ચામડીજ છે ? શું જગતના જાત્રાત વ્યવસ્થાના ભાગ મનનો અંત આવી જાય છે ? શું જીવનની ઉંડાણમાં કોઈ વધારે રચાયેલી પાંચો નહિ હોય ? શું આ જગત માત્ર ભાસે રૂપજ છે ? શું તેના ઉત્પત્તિ થવામાં કોઈ મહાન હેતુ અસિદ્ધાંત અથવા કોઈ પવિત્ર નિયમ નહિ હોય ?

અરે યો મંદમતિ અને શ્રદ્ધા રહિત મનુષ્યો ! તમે પ્રેમરૂપ દિવ્ય રસાયનનો મારે ઉપયોગ કરી જોતા નથી ? તમારાં સર્વ દુઃખોનો આ એકજ ઉપાય છે.

શું તમે અમને જાતુઓને દુઃખરૂપ અને નીચા ગણો છો ? જો અમે નીચ હોઈએ તો અમે તમારા પાપારૂપ છીએ. અમારા વિના તમે ક્ષણ પણ ટકી શકો નહોતે ગગડી પડ્યા વિના રહો નહિ. જગતમાં જો કોઈ મજબુત પદાર્થ હોય તો અમેજ છીએ.

અર્ધ કેળવણીવાળા મનુષ્યોએ અમને બહુ ભયંકર નામો આપ્યાં છે, જેવા કે ' ટાઇફસ', ' ચાઇરિસ', ' અલ્સે રસ' — અરે એ બધાં નામ દેતાં પણ અમને કંપા છુટે છે. તે ગંદા શબ્દો છે. પરંતુ અમે તો જીવવાનાજ. અમે તમને કહી ચૂક્યા છીએ અમે અમરજ છીએ. અમારે તો શરવાતુંજ જોઈએ છીએ, અમારે જ્યારે શરીરના કોઈ ભાગમાં પુરાઈ રહેતું પડે છે ત્યારે તો તે રથને અમે પીડા ઉત્પન્ન કરીએ છીએ પરંતુ તે વખતે જો અમને યોગ્ય મદદ કરવામાં આવે છે, તો અમે અતો શયેઈ કરીએ છીએ.

તેથી અમે સર્વના મધ્યસ્થિ રૂપ છીએ, એ વાત સાબિત થાય છે. જો કે આ દેખાવમાં નાના છીએ, તેથી અમને નકામા ગણી કાઢવાના નથી. સદ્ગુણો, સદ્ગુણ વસ્તુ મોટામાં મોટી વસ્તુ જેટલીજ અગત્યની છે. જગતમાંની દૃષ્ટિમાં વ્યથિ અને સમથિ એ સરખી કિંમતનાંજ છે.

અમારું કામ ઉત્પન્ન કરવાનું છે, નહિ કે નાશ કરવાનું. અમે કંઈ ' નિહિલીસ્ટ' જોવા નથી; પણ સુખને વધારનાર છીએ."

લાંડના ઉપયોગથી થતી હાની.

(લેખક—તંત્રી.)

હા જમાનામાં દહેવાતા સુધારાનો પવન વાવા લાગ્યો છે. હાલના જમાનાના સુધારાનું આસ લક્ષણ કૃત્રીમતા છે. જે જે વસ્તુનું મૂળ અદ્ભુત તેને કોઈ નવીન રૂપ આપવામાં આવે છે, તેને વસ્તુના હાલના જમાનાના લોકો આશરીન થઈ જાય છે. આવા વર્તનથી કેટલી ક્ષતિ લાગે શક્ય છે, ત્યારે ઘણીવાર નુકસાન પણ થાય છે. જમીનનું ઘટાડું રહેલી અને માટીમાં ભળેલી અનેક ધાતુ ઉપધાતુને ખોદી કાઢી કચરાથી તેને જુદી પાડી, તેમાંથી અનેક તરેહનાં વાસણ તથા ખેતી વિગેરેનાં ઉપયોગી સાધનો

ખતાવવામા ખુદિનો બહુ સદુપયોગ થયો છે, એમ સર્વ કોઇને ક'યુલ કરવું પડે છે. અને આવા ખુદિના સદુપયોગ વડે મનુષ્ય જાતનાં સુખોનો વધારો થયો તેનેજ સુધારો કહી શકાય. પરંતુ સુધારાની સાથેજ ઘણીવાર કુધારાની પણ વૃદ્ધિ થતી આપણે ઘણીવાર જોઇએ છીએ. ધાતુઓ શોધી કાઢી તેમાંથી વાસણો, ખેતીનાં ઓજારો વિગેરે બનાવવા એ તો માફજ છે, પરંતુ તેજ ધાતુઓમાંથી ક્ષાર, તરવાર, બાધા, ખંડુક, તોપ વિગેરે બનાવી મનુષ્યોની અમુક્ય છ'ંદગીઓનું સહેલાઈથી સંહાર કરવાનું કામ સરળ કરી આપવું, એ સુધારો નહિ પણ કુધારો, અને ખુદિનો -દુરુપયોગજ છે. આ તો માત્ર એકજ દૃષ્ટાંત છે. પરંતુ વગર વિચારે કૃત્રિમતા ઉપરજ મોઢી પહોં એ સજામતી બેરહું નથી. કુદરત જે જે પદાર્થોને ઉત્પન્ન કરે છે, તે તે પદાર્થો હમેશાં અપૂર્ણજ હોય છે, એમ માની લેવું એ કાંઈ યોગ્ય નથી. જો કે એ વાત ખરી છે કે કેટલીકવાર મનુષ્ય પોતાની ખુદિવડે કુદરતી સાધનોમાં યોગ્ય ફેરફાર અને સુધારો કરી શકે છે, પરંતુ ઘણીવાર તો મનુષ્યો પોતાને કુદરતના કરતા વધારે ગ્રાહ્ય માની લેઈ, તેના કાર્યમાં સુધારો કરવા જતાં ઉલટા બિગાડો જ કરે છે. આવા દાખલામાં નેમનું વર્તન હઠાપણુ નહિ પણ ઠોઠ હઠાપણુ યા તો મૂર્ખાઈ બઢ્યુંજ દેખાય. બીજી બાબતોનો વિચાર હાલ તુરત માટે બાગુપર રાખીએ, અને આગ ખોરાકની બાબતમાંજ જોઇએ તો આપણને જણાશે કે મનુષ્યો પોતાના આહારમાં સુધારો કરવા જતાં ઉલટા બિગાડોજ કરી બેસા છે. છેક તુરતના જન્મેલા બાળકથી શરૂ કરીએ તો આપણને જણાશે કે બાળક જન્મે છે ત્યારે તેને જે જે રેચક દ્રવ્યો જે જે રૂપમાં અને જેટલા જેટલા પ્રમાણમાં પોપણુની સીએ સાથેજ આપવાની જરૂર હોય છે, તે તે સર્વ તત્વો બહુ ઉત્તમ રૂપમાં પ્રસૂતા સ્ત્રી એટલે તુરતના જન્મેલા બાળકની માતાના ધાવણુમાં રહેલા હોય છે. અને તેથી તેની માતાનું ધાવણુ ધાવનાર બાળકને બીજી કોઈપણ રેચક, સારક કે ઉતેજક ક્વા કે સીજ લેવાની બિનકુલ જરૂર નથી. છતાં કુદરતની આવી અપૂર્વ યોજનાને નહિ સમજી શકનાર મનુષ્યો છેક નાનાં બાળકોને ગળથુથી અને પ્રસારવામાં અનેક જાતની અવાજલા પાવરાવવાનું દોઢ હઠાપણુ યાને મૂર્ખાઈ કરે છે. યુરોપ વિગેરે દેશોની સ્ત્રીઓ, અને તેમની પાઞ વગર સમજ્યે ધમણવામાંજ સુધારો સમજનાર પારસી અને બીજી કેટલીક કોમની સ્ત્રીઓ કુદરતના અને આરોગ્ય શાસ્ત્રના ખરા નિયમોના અજાનથી એવું માનવા લાગી છે કે, પોતાનાં બાળકોને ધવરાવવાથી શરીરના મોંઢઈ અને ધાવનમાં ઘટાડો થઈ જાય છે, અને તેથી તેઓ પોતાનાં બાળકોને બીજી કોઈ ધાવના ધાવણુ પર, અથવા ગાય, બકરી વિગેરે જતાવરેના હુધ ઉપર, અથવા તો “ નેલી-સપ્ટુડ,” “ નેમડમપ્ટુડ,” “ મીલોપ્ટુડ,” “ ફેમપ્ટુડ ” વિગેરે વિગેરે અનેક બાળકો માટે ખતાવેલા બનાવટી ખોરાકો પર રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બીજી સ્ત્રીઓ તેઓ ઉપર પ્રમાણે પોતાનાં બાળકોને ધવરાવવાથી મોંઢઈ ઓછું થવાની વાત માનતી નથી, તેઓ ષેષ બાળક ધાવતું હોય ત્યારે પોતાના ધાવણુથી બાળકને તુકશાન ન થાય માટે, આહાર વિકારના જે જે નિયમો પાળવાની ફરજ પડે છે તે તે નિયમો પાળવાનું ઘણીવાર ખમંદ કરતી નથી. અને તેથી પોતાનાં બાળકોને બીજાનાં હુધ ઉપર રાખે છે. આ સિવાય પણ વળી ઘણી સ્ત્રીઓ આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમોથી વિરૂદ્ધ વર્તવાથી પોતાનાં બાળકોને ધવરાવવાને અશક્ત બને છે, એટલે કે તેમને

પુરતું ધાવણુ આવતું નથી. આવી સ્ત્રીઓ પણ આરોગ્યના ખરા નિયમે પોતાનું ધાવણુ વધે તેવા ઉપાયો કરવાને બદલે પોતાનાં બાળકોને બીજાનાં દુધ ઉપર કે બનાવટી ખોરાક ઉપર રાખે છે. તે વિના પણ વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનું દુધ રોગી છે એમ માની બાળકોને ધવરાવતી નથી. આવી સ્ત્રીઓ પણ જે યોગ્ય પ્રકારનો ખોરાક લે, અને તે સાથે આરોગ્યના બીજા પણ કેટલાક અગત્યના નિયમો પાળે તો તેમનું ધાવણુ નિરોગ અને જ એ વાત કેવળ બનવા જોગ છે. હવે આ પ્રમાણે વિવિધ કારણોથી જ્યારે માતાઓ બાળકોને પોતાનું ધાવણુ ધવરાવવાને બદલે બીજાં પ્રાણીઓના દુધ પર રાખવાનાં ‘સુધારા’ના પ્રદામાં ફસાય છે, ત્યારે તેઓ એટલેથીજ અટકતી નથી પરંતુ તે દુધને વળી ઉકાળવાનું અને તેમાં ખાંડ, પીપર, જવંત્રી, જમ્બુળ વિગેરે બાળકને હાનીકર ચીજો નાંખવાનું દોષ રહાયણ કરી પોતાનાં બાળકોને બહુજ નુકશાન પહોંચાડે છે. છેક નાનાં બાળકોને ‘બીજાં પ્રાણીઓના દુધ ઉપર અથવા બનાવટી ખોરાક—“બુડ”—ઉપર રાખવાથી બહુજ નુકશાન અને ઘણા દાખલાઓમાં તેમની જીંદગીનું જોખમ પહોંચે છે, એમ સર્વ સમજી અને અતુલની ડોક્ટરોનો અભિપ્રાય છે, અને સરકારી જન્મમરણનાં દફતરો પણ તેજ વાતની માહીતી પૂરે છે. બીજા દેશોની વાત પડતી મૂકી આપણા ઇલાકાનીજ વાત કરીએ અને હાલનો તાજો દાખલો લેખે. ગઈ તારીખ ૧ લી ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૧૦ ના રોજ “ધી ઇન્ડિયન રોનેટરી એસોસીએશન” ની જે સભા મળી હતી તેમાં ડોક્ટર બી. પી. ધડીયાળાએ દુધ વિષે એક નિબંધ વાંચ્યો હતો, જેમાં તેમણે એવું જણાવ્યું હતું કે “ગયા વર્ષમાં ફાલગુણી સુબાષમાં ૪૬૭, અને એક વરસની ઉંમરનાં બાળકોમાં ૮૦૩૦ મરણો નિપજ્યાં હતાં. એટલે કે જેટલાં બાળકો જન્મ્યાં હતાં તેનો અરધો અરધ ભાગ પહેલા વરસમાં મરણ પામ્યો હતો. બાળકોમાં આટલું મોટું મરણનું પ્રમાણ બહુજ ચોંકાવનારું છે. અગત્યનો માટે ચોખ્ખા દુધની વણી અગત્ય છે, પણ હાલમાં તંદુરસ્તીખાતુ યાને “હૃદય ડિપાર્ટમેન્ટ” તે માટે કંઈપણ કેરી શકવાને અસમર્થ છે. હાલમાં મલાઈ કાઢી લેઈ પાણી ભેળવું દુધ પુરું પાડવામાં આવે છે તેથી બાળકોના મરણનું પ્રમાણ વધતું જાય છે.”

ડોક્ટર ધડીયાળાના ઉપર લખેલા શબ્દોમાં બહુ અગત્યનું સત્ય છુપાયેલું છે. અને તે એ છે કે દર વર્ષે જેટલાં બાળકો જન્મે છે તેમાંનાં અડધો અડધ બાળકોને માત્ર એક વર્ષનું હુંક અને દુઃખમય આયુષ્ય ભોગવી આ દુનિયાને છોડી ચાલ્યા જવાની ફરજ પડે છે, અને આવું ભયંકર પરિણામ આવવાનું કારણ તે વિદ્વાન ડોક્ટર જણાવે. છે તેમ મલાઈ કાઢી લીધેલું અને પાણી ભેળવેલું દુધ છે. અને વધારામાં તેઓ કહે છે કે આ રીતે દર વર્ષે એકલા સુબાષ શહેરમાંજ હજારો બાળકોને મરતાં અટકાવવા માટે બાળકોને ચોખ્ખું દુધ પુરું પાડવા માટે હૃદય ડિપાર્ટમેન્ટ કંઈ પણ હાલ કરી શકે તેમ નથી. પરંતુ આ ડોક્ટરને ક્યાં ખબર છે કે ઘણાં મા બાપો પોતેજ ચોખ્ખા ગાય ભેંસના દુધમાં પાણી ભેળે છે, મલાઈ વિગેરે કાઢી લે છે અને તેમાં ખાંડ, જવંત્રી અને અનેક અતના ખુટની ભેળસેળ કરી પોતાનાંજ બાળકોને દરરોજ પાવે છે. અને પરિણામમાં પોતાનાં બાળકોને માંદાં થતાં અને ઘણીવાર મરી જતાં પણ જુએ છે. આમ થવાનું કારણ અજ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈજ નથી.

હાલના વખતમાં બાળકોને પાવાના દુધમાં ખાંડ અથવા સાકર નાંખવાનો રિવાજ સર્વ જગ્યાએ જોવામાં આવે છે. ખાંડ લગરતું દુધ તો બાળકોને ભાગ્યેજ પાવામાં આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ બાળકને દાંત આવવા માટે ત્યાર પછી તો તેને ખાવા માટે અપાતા પદાર્થોમાં પણ ખાંડનું પ્રમાણ સાધારણ રીતે બહુજ હોય છે. આ પ્રમાણે બાળકોને ખાંડ અથવા સાકર ખવરાવવાથી બહુ નુકશાન થાય છે, એમ હવે ઘણાએક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો માનવા લાગ્યા છે. આવા વિદ્વાનોના ખાલથી ચતા નુકશાન સંબંધિતા સુટી કાઢેલા અભિપ્રાયો અત્ર આપવા બેગીએ તોપણ ઘણાજ પાના બરાબ જન્ય તેથી હાલ તુરંત તો અહિં માત્ર એકેજ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉક્ટર કેન્ક્રુલર એમ. ડી. ના આ મંબધી બહુ ઉપયોગી વિચારો અને અનુભવ લખવાની રજા લેઈએ છીએ:-

“ દુનિયાંની સંભાળ લેનાર માતાઓ છે, અને તેમનું સંભાળ લેવાનું કામ પોતાનાં બાળકથી શરૂ થાય છે. ગમે તેટલી આપાઓ પોતાની હુશીયારી અને અનુભવનાં સર્ટિફિકેટ અને ડિપ્લોમાઓ સાથે આવે અને જન્ય, પરંતુ તેઓથી જે ન થઈ શકે તે કામ માતાના એક જાડું સ્પર્શથી થાય છે. માતાનો સ્પર્શ વિજળીના ચમકારા જેવો છે, અને રામબાણ અસર કરે છે. માતાનો બદલો કોઈથી વાળી શકાતો નથી, તેમ જ્યાં સુધી માતૃત્વ પવિત્ર રહેશે ત્યાં સુધી બીજી કોઈ પણ સ્ત્રી તેની ગરજ મારી શકશે નહિ. પરંતુ દિલગીરીની વાત છે કે વર્તમાન કાળની માતાઓમાં અગાઉની માતાઓ જેટલો પ્રેમ પોતાનાં બાળકો તરફ જણાતો નથી, કારણ તેઓ પોતાના બાળકોના સારા ભવિષ્ય કરતાં પોતાની જાત અને પોતાના ક્ષણિક સુખને વધારે મહત્ત્વ આપતી જણાય છે. પોતાની જાતના એકિક સુખના મોહમાં પોતાના બાળકોની ભવિષ્યની હાલગી સુખી અને ઉમદા કરી શકવાની પોતાની શક્તિ અને ફરજ પોતે ચિમરી ન્તી ધણીવાર તેઓ દેખાય છે. ‘સુધારા’ ના ખોટા કદમાં ફસાવણી આવી માતાઓ કરતાં તો “અમેરિકન ઇન્ડિયન” માતાઓ હજાર દરજ્જે ચડીયાતી છે. આ માતાઓ પોતાનાં બાળકોને બીજા કોઈની સંભાળ નીચે મૂકતી નથી. પોતાનાં બાળકો જ્યાં સુધી છેક અચપણુમાં હોય છે ત્યાં સુધી આ માતાઓ પોતાનું જીવનજ આગળ તેમને જીવડે છે અને મોરે છે-અર્થાત્ પોતાનાજ રક્તમાંથી બનેલા મિષ્ટ દુધનું પોતાનાં બાળકોને બધા દાંત આવી રહે ત્યાં સુધી, એટલે કે તેઓ ત્રણ વર્ષની ઉમરનાં થાય ત્યાં સુધી, સ્તનપાન કરાવે છે. જ્યારે બાળકના દરેક જડખામાં દસ દાંત દેખાય છે, અને આગલા દાંતવડે કાપવાનું શક્તિઓ વડ ચીરવાનું, અને દાંતો વડે ચાવવાનું કામ બરાબર કરી શકવાને બાળક ચોગ્ય થાય છે, ત્યારેજ આ નિરાશ માતાઓને ધાવણ આવતું બધ થાય છે, અને બાળક પોતાનાં બીજાં કુટુંબીઓ સાથે તેમના જેવોજ ખોરાક ખાવા લાગે છે. બાળકને ધાવણ “છોડાવવું” એટલે શું, તે આ અમેરિકન ઇન્ડિયન માતાઓ બિલકુલ જાણતી નથી અર્થાત્ સુધરેલા ગણાતાં દેશોમાં જેમ બાળકોને માતાનું ધાવણ ધાવતું જોર જૂલમથી બધ કરી, તેને દરેક જડખામાં પુરેપુરા દસ દસ દાંત આવતાં પહેલા ખોરાક ખવરાવવાની કુદરતના નિયમ વિરૂદ્ધ ફરજ પાડવામાં આવે છે, તેવી મૂર્ખાઈ આ માતાઓ બિલકુલ કદી પણ કરતી નથી. જે કોઈ કારણસર બાળકને દાંત મોડા પડે છે, તો ધાવણ ખવરાવવું પણ તેટલો વધારે વખત ચાલુ રાખવામાં આવે છે.

કર્નલ વિલીયમ એચ. ફોડીની મહેરબાનીથી સન ૧૯૦૮ ની વસંતઋતુમાં મેડી સન રેકૅરે ગાર્ડન, માં ભરાયલા પ્રદર્શન વખતે મેં જે જે તપાસ કરી તે ઉપરથી આગળ જણાવી ગયેલ હકીકત ઉપરથી અને બહુ નવાઈ લાગે છે કે સુધરેલા ગણ્યતા દેશોમાં કુદરત વિરુદ્ધના રિવાજો કેમ ચાલુ રહેતા હશે. આ પ્રદર્શનમાં કેટલાંક અમેરિકન ઇન્ડિયન કુંડુઓ તેમનાં છોકરાં છૈયાં સાથે રહેતાં હતાં જેમના રીત રિવાજ વિશે ખારી તપાસ કરવાની અને રગ મળવાથી, અને કેટલીક બહુ અગત્યની ખાતમી મળી આવી. મારે સારામાં સારો ખાતમીદાર મી. ચીફ આપન્ટિલ હતો, જે દરેક રીતે એક મન્યુત માણસ છે. અમે એક દુભાષિયા મારફત વાત કરી હતી, અને દુભાષિયો મારે શું શું હકીકત જોખતી હતી અને મારે શું શું વાતો શીખવા જેવી હતી તે તે સર્વ સમજતો હતો. છતાં કેટલીક હકીકત જે મારે જોખતી હતી તે તે મને મેળવી આપી શક્યો નહિ. દાખલા તરીકે જ્યારે મેં પુછ્યું કે તમારા લોકો સાધારણ રીતે કેટલું આયુષ્ય લોગવે છે? ત્યારે મને જવાબ મળ્યો કે સો વરસ. વળી જ્યારે મેં પુછ્યું કે તમારા લોકોમાં નાનાં બાળકો મોટી સંખ્યામાં મરણ પામે છે કે કેમ? ત્યારે જવાબમાં તેઓએ કહ્યું કે ક્વચિત્, યોડાં બાળક ઉતાળામાં મરી જાય છે. આવા જવાબ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે Low of Average એટલે “સરાસરી” એ શું છે તેનો એ લોકોને બિલકુલ ખ્યાલ નહોતો, અને તે સમજવાની તેમને જરૂર પણ પડતી નથી. તેજ પ્રમાણે વળી બાળકોને “ધાંવણુ છોડાવણુ” એટલે શું? અર્થાત્ બાળકને દરેક જગ્યામાં દસ દસ ઈંત આવી રહ્યા પછે તેમને જૂલમથી ધાવણુ શી રીતે સુકાવણુ તે તેઓ સમજતાજ નહિ હોવાથી તેમની બાપામાં આ ક્રિયા માટે શબ્દજ નથી.

એક ખાસ વિષય ઉપર મી. ચીફ બહુજ બાર મુકતો હતો, અને તે ખામત બાળકોને ખાંડ અથવા સાકર ખવરાવવા વિષેની હતી. બાળકોને અમેરિકન છીપ્યો. એક રતીપુર ખાંડ પણ ખાવા દેતા નથી, અને તેથી ખાંડ વિષેનો પોતાનો તિરસ્કાર દર્શાવતાં મી. ચીફ બહુ કંટાળાભરેલું સુખ કરી નાપસંદગીના ઉદગાર કાઢ્યા. બાળકોને ખાંડ ખવરાવવાનો વિચારજ તેને કોધાવીષ્ટ કરી દેતો. ખાંડ બાળકોને નહિ આપવાનું કારણ તેણે એવું જણાવ્યું કે તે ચીજથી ઈંત ખવાઈ જાય છે, અને બાળકો “મોંઘાં યાય છે.” આ પ્રમાણે તેણે કરેલો ખુલાસો બરાબર છે કે કેમ તેની ખાતરી કરી જોવા મેં એક મોંઘામાં પાણી લાવે તેવો સુંદર સાકરનો કટકો બાળકો તરફ ધર્યો ત્યારે મારા તરફ ધુરડીયાં કરતો અને જાણે પુરે કરવાની તૈયારીજ કરતો ન હોય તેમ તે મારા પર તાકીને જોવા લાગ્યો. જાણે કાંઈ બંધકર ચીજથી બાળકોનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છતો હોય તેમ ને. બાળકોની આગળ આવી ઉભો રહ્યો, અને શું યાય છે તેની રાહ જોવા લાગ્યો. હાથબર તો હું તેનો મિત્ર છું એ વાત પણ તે જૂલી ગયો. તેના મતને હું કેવળ મળતો છું, અને લોકોને ખાંડના બસનથી મુક્ત કરાવવા માટે મારી જીમ અને કલમનો હું છુટથી ઉપયોગ કરું છું, તે વાતની તેની ખાતરી કરાવી આપવાની મેં તુરંતજ તબવીજ કરી, મેં તેને શાન્ત કર્યો.

એક ટાકર તરીકે સંખ્યાબંધ બાળકોનાં મોંઘાં ખોલીને અંદરથી જોવાનો મને લાગ મળેલો છે, અને તેથી અતુભવ સાથે હું ઠીક શકું છું કે, આ અમેરિકન ઇન્ડિયન

નેના બાળકોના સુખમા જેવા હોય અને કોઈ પણ ખોડ ખાપણ વિતાના પુરેપુરા હુકીયા હાત હતા તેવા, બીજા કોઈ બાળકોના જેવા નથી તેમના હાતને માફ રાખવા માટે બ્રહ્મ, હાતણ કે બીજા કોઈ ચીજનો કદી ઉપયોગ કરવામા આવ્યો નહોતો છતાં તે કેવળ સ્વચ્છ, બરાબર ગોઠવાયલા, મજબુત અને સુદર હતા. માત્ર ખાંડનો કેવળ ત્યાગ ઠગવાથી-જ તેમના હાતનુ રક્ષણ થયું હતું.

મને ઘણીવાર પુછવામા આવે છે કે, ખાંડ શી રીતે હાતનો નાશ કરે છે ? જવાબમા હું ચપટીતે જણાવું છું કે ખાંડ બંધી સુધી ખાંડનાજ રૂપમા સુકી રહે છે ત્યાં સુધી કંઈ નુકશાન કરતી નથી કારણકે સુકી ખાંડમાં તમે જે કદી એક હાતને વર્ષો સુધી દાટી મૂકો, તોપણ તે હાતને જરા પણ નુકશાન થશે નહિ. અને તે ઘણો જ અગત્યનો છે—“પણ” જે તેજ ખાંડમા તમે થોડુંક પાણી રેડો અને પછી તેમા એક મજબુત હાત નાખી તેને જરા હુકવાળી જમાએ એક માસ રાખી મૂકો તો પછી તે હાત એટલેક તો ખવાઈને પોચો થઈ જાય છે કે એક નાનું બાળક પણ તેને ચપટીમા દગ્ગારીને ભૂકા કરી નાખે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે ખાંડ ગળપણ બદલાઈને તેમાથી એમીડ બને છે, અને આ એમીડને લીધે હાતમા રહેલો ચૂનો ઝાગળા જાય છે. હવે ખાંડમા પાણી ભળવાથી જ્યારે આવું પરિણામ આવે છે, ત્યારે જે તેજ ખાંડ મોઢામા જાય અને તેમા પાણીને બદલે થુક બને તો તે બેતા મિશ્રણથી અને શરીરની ગરમીની મદદ મળવાથી એમીડ બહુ જલદી પેદા થઈ હાતને નુકશાન કરતા થઈ પડે તેમા શી નવાઈ ? ખાંડનો ઉપયોગ નહિ કરનાર જગતના સર્વ પ્રાણીઓને મરતા સુધી સર્વ હાત પત્યા વગરના જેવાને તેવા હોય છે, ત્યારે ખાંડનો ઉપયોગ કરનાર મનુષ્ય-પ્રાણી બહુ નાની ઉમરમાજ જોખનુ બની જાય છે હાત વહેના પડી જવામા ખાંડ કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેનો ખ્યાલ વાચકો આ વાત ઉપરથી પોતાની મેળેજ કરી લેશે.

હવે આ મિચારા અનજાય અમેરીકન ઇન્ડિયનો જેઓ આપણી જેખનકાને કાગા કાગા મકોગ, અને રાતી રાતી ઝીમેલો ‘ ગણી કાદે, તેઓને આતર પ્રેચાથી એક આત્મન કલિાર રહે છે તેમ, વહેતા ઝરણામા પુસ્તકો દેખાય છે (૧. e they find “ books in the running brooks ”) અર્થાત્ તેઓ જે કે આપણા રસાયણાદિ શાસ્ત્રો અને “એસીગે” શુ તે મમજતા નથી તોપણ મ્વાભાવિક પ્રેરણા અને અનુભવથી એ સત્ય સિદ્ધાંત તેમને સુભાગ્યે જણ્યો છે કે “ખાંડ બાળકોના હાતનો નાશ કરે છે, અને તેમને માદા કરે છે” તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે સારા હાત અને ખાંડનો ઉપયોગ એ બે પરસ્પર વિરુદ્ધ ચીજોને લાગે કાગ માથે રહીજ શકે નહિ.

આ લોકોની પામેથી ‘સુધરેલા’ દેશોના મામાપોને એક બહુજ અગત્યનો પાઠ શીખવાનો છે અમેરીકન ઇન્ડિયન લોકોજાણે છે કે બાળકોના નાશક હુકીયા હાત ખાંડના ઉપયોગથી જલ્દી નાશ પામે છે. અને તેથી તેઓ પોતાના બાળકને કે મોટા માણસને તે વસ્તુ મિલકત ખાવા દેતા નથી વળી તેઓનો અનુભવ છે કે ગળ્યા પદાર્થો બાળકોને માદા કરે છે, અને તેથી તેવા પદાર્થોનો ઉપયોગ તદ્દન બંધ કરે છે. સુધરેલા દેશોની કેટલી માતાઓ આ બાબત પર વિચાર સરખો પણ કરે છે ? આપણા સુધરેલા દેશોમાં કેટલા પિતાઓ સાકર કે ખાંડ જેવી હાનીકારક ચીજથી પોતાના બાળકોનું રક્ષણ કરવા

આતર ક્રોધ સહિત સજ્જ થઈ ઉભા રહે છે? બાળકો માટેના ખોરાક, જેને “ધન્વન્ત્ર કુડ” કહેવામાં આવે છે, તેવા “કુડ” બનાવનારાઓમાંથી કેટલા એવો વિચાર કરે છે, તેવા ખોરાકો બનાવતી વખતે તેમાં ખાંડ કે ગળપણું મોટું પ્રમાણ ઉમેરીને પોતાને બનાવટ લોકપ્રિય કરવા જતાં, અને તે ખોરાકો પાણીમાં સહેલાઈથી ઓગળી જાય તેવું કરીને માતાઓ અને ‘નર્સ’ની મહેનત ઓછી કરી આપવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાં, તેઓ કુદરતના બરા કામદાનું કેટલા પ્રમાણમાં ઉલ્લંઘન કરે છે? બિચારા અશિક્ષિત ઇન્ડિયન જેટલું હઠાપણુ તેઓ કેમ વાપરી શકતા નહિ હોય?

બાળકોને કેટલા ગળપણુની (અને તે ગળપણુ બનાવતી ખાંડ સાકરના રૂપમાં નહિ પણ કુદરતી રૂપમાં) જરૂર છે, તે વાતનો નિશ્ચય મનુષ્યો કરતાં કુદરત વધારે સારી રીતે કરી શકે તેમ છે. પરમેશ્વરે સર્વ બચ્ચાંઓને જેટલા ગળપણુની જરૂર હોય તેટલું જ ગળપણુ તેમની માતાઓના દુધમાં મૂકેલું હોય છે. આ રીતે જેતાં સ્ત્રીઓના ધાવણુમાં આપણને સેંકડે માત્ર સાત ટકા જ ગળપણુ મળુમ પડે છે. ટ્રાફિક્સર કૌનીંગે પચાસ સ્ત્રીઓનાં ધાવણુનું પૃથક્કરણ કરી જોયું તો તેને જણાયું કે સ્ત્રીઓના ધાવણુમાં સરાસરી ૧૫૦૦૦ ટકા ગળપણુ હોય છે. બાળકોને ખવરાવવામાં કે પાવામાં વપરાતા જે જે પદાર્થોમાં સાત ટકા કરતાં ગળપણું પ્રમાણ વધારે હોય તે તે સર્વ પદાર્થો બાળકોની હાની કરતાં જ નિવડે એ વાત નિર્વિવાદ રીતે આ ઉપરથી સાબિત થાય છે. બજારમાં મળતા કેટલાક બાળકો માટેના ખોરાક અને સાધારણ રીતે બાળકોને પાવામાં આવતું દુધ આપણે તપાસી જોઈશું તો આપણને જણાશે કે કેટલાક ઉપર કહેલા ખોરાકોમાં પચાસ ટકા ઝેરલે-અડધો અડધ ભાગ, અને દુધમાં પણ ઉમેરેલી ખાંડનો બહુ જ વધારે ભાગ હોય છે.

ગળ્યા પદાર્થો—બનાવટી ખાંડ નાંખેલા પદાર્થો—બાળકોને દરેક રીતે નુકસાનકારક છે, માટે તેવા ખોરાક તેમને ખવરાવવા ન જોઈએ. આવા ખોરાકથી બાળકોના દાંતને નુકસાન થતું હોવાથી તેમનું ભવિષ્ય બગડવા સંભવ છે. દાંત પડી જવાથી મોંદાનો દોખાવ બગડી જાય છે. દાંત પડી જવા પછી જડખાનો ગોળ ઘેરાવો જોઈએ તેટલો પહોળો રહેવાનું સાધન જતું રહે છે, અને તે ધણીવાર સંકેતકર્ષ જાય છે, અને તેથી બ્યારે દુધીયા વીસ દાંતને બદલે જાંચુના ‘ખરીસ દાંત’ ઉગે છે ત્યારે તેમને માટે પુરતી જગા રહેતી નથી, અને કેટલાક આગળ નિકળી આવે છે, અને કેટલાક અંદર પેસી જાય છે, અને કોઈ કોઈ જગાએ બે દાંત સાથે ઢુટે છે. આવી રીતે મુખની શોભામાં હમેશને માટે બિગાડો થાય છે. નાનપણમાં ખાંડના હદ ઉપરાંત ઉપયોગનું આ પરિણામ છે.

ગળપણુ ઝેરલે બનાવટી ખાંડ ખાધાથી દાંત ખરાબ થાય છે, ઝેરલું નહિ, પણ શરીરના દરેક સ્નાયુ, કુચી, અસ્થિબંધન અને હાડકાંમાં પણ બિગાડો થાય છે. શરીરનાં હાડકાં ખાંડ સાકરના ઉપયોગથી પોચાં રહે છે, અને સ્નાયુઓના રેસાઓ ચરબીથી ભરાઈને ઢુલે છે, અને રાંદા વાંકા ચુંકા પગ બને છે, તથા બીજી કેટલીક હાડપિંજરની વિકૃતિ થાય છે.

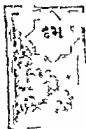
ખાંડ ખાવાથી આટલું જ નુકસાન થાય છે. એમ નથી પણ ભવિષ્યમાં થનાર પ્રજનો બાંધો પણ માતાની ખાંડ ખાવાની ટેવથી નબળો અને રોગી થાય છે, અને જર્ણ ખાંડ ખાનારાં છોકરાંને મધ્ય પ્રમેહનું ભયંકર દરદ લાગુ પડવાનો બહુ જ સંભવ છે. નાનકો

માં અતિશય ગળપણ ખાવાની આદતથી મોટમણે પણ ગમ્યા પદાર્થ ખાવા તરફનું વલણ દૃઢ થાય છે, માણસમાં માદી, અવિકારી, સ્વાદ પારખવાની શક્તિ, અને કુદરતી અને લાભ કરનાર પદાર્થો ઉપરનીજ કચી હોવાની બહુજ અગત્ય છે. નિરોગ અને સ્વાભાવિક શરીરની પુષ્ટતાજ જરૂરની છે, તેને બદલે ચરબીથી શરીર કુલાવી આળસ વધારી પછી તે આળસને દૂર કરવા અનેક જાતના માદક પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો એ કેવળ ગેર સમજ ભરેલું છે. ખાદ્ય-શરીરને અસ્વાભાવિક રીતે જાડું કરવામા મદદ કરનાર હોવાથી હાનીકારક છે. આળસની શરૂઆતની જીદગી વિશે આપણે જાણ સંભળ અને નીર્મલિષ્ટ વાપરવાની જરૂર છે માતાઓએ અહીં યાદ રાખવાની જરૂર છે કે તેઓ જે ખોરાક ખાય છે, તેના સત્વથીજ તેમના બાળકોનું શરીર બધાય છે. ઉત્તમ આરોગ્ય વધારનાર ખોરાકથી પોતાને અને બાળકને લાભ થાય છે, હાનીકારક ચીજો ખાવાથી પોતાને અને પોતાના પ્રિય બાળકોને નુકશાન થાય છે. વળી માને માટે જે ઉત્તમ ખોરાક ગણાય તેજ બધા દાત આવેલા બાળક માટે પણ ઉત્તમ ખોરાક ગણારો જોઈએ આહાર વિહારમા એકજ મોટી બૂલ જે માતા કરે છે તે તેથી બાળકની જીદગી એટલી જોઈથી થાય છે, અથવા તે તેની આખી જીદગી દુખી થાય છે. કાઠાના ઝાડમાંથી કાઠ મળે નહીં માતા પોતાના બચ્ચાને વારંવાર ગળ્યો પદાર્થ પસંદ કરે છે. કારણ કે તુરત ગળી જાય તેવો હોવાથી તુરત તૈયાર થાય છે જેથી માતાની મહંત ઝાંઝી કરે છે. પણ બચ્ચાને જાણ અને નમજા બાધાવાળું જાનાવે છે. જે બચ્ચુ ચાલાક હોય છે તેજ ફનીયામા આગળ જાય છે અને જાડું હોય છે તે ત્યાજ ખેસી રહે છે. સાદો ખોરાક ગળ્યો કે ઉતેજક ન હોય તેજ લેવાનો નિયમ રાખવો જોઈએ અને આ નિયમનો કાંઈ કાળે ભંગ કરવો નહીં.

દમ-શ્વાસ-હાંફણ.

(લેખક - ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ, ઇ. એમ. ઇ, એન ડી)

બ્યાખ્યા.

અથવા શ્વાસ એ જાતી અથવા દેહસાનું એક દરદ છે આ રોગમા શ્વાસ એટલે તો ઝડપથી શ્વાસ છે કે જાતી ઉછળે છે, અને ધબકાટ થાય છે. શ્વાસ લેતા મૂકતા ધણીજ અડચણ પડે છે. શ્વાસનળી અને દેહમામાના વાયુપુટના તાણ જેવી સંકેતિક ક્રિયા થવાથી બહારથી હવા અંદર જઈ શકતી નથી, અને માહેની હવા સહેલાઈથી બહાર આવી શકતી નથી.

ચિન્હ અથવા લક્ષણો.

દેહલીક વખત આ દરદ શરૂ થવા પહેલાં બદલજીની પેટે થયા કરે, જાતીમાં ધબકાટ થાય, અને આળસ તથા હાથ ધણી આવે છે. પરંતુ કેટલીકવાર તો કોષ/પણ પ્રકારની ખુબી એતવણી આપ્યા નિતાજ આ દરદ ઉપડી આવે છે ધણી વેળા રાત્રે આ રોગનો

ઉપાડ થાય છે; અને તેથી દરદી ભર ઉંઘમાંથી એકાએક રાતના બે ત્રણ વાગ્યે જાગી ઉઠે છે, તેને છાતીમાં ધબરામણ માલૂમ પડે છે, અને અકળામણને લીધે બારી બારણાં બધાં ઉઘાડી નખાવે છે, અને શ્વાસ છુટથી લેવાને તરફડીયાં મારતો આબરો બારી તરફ ઘણીવાર દોડે છે, જેમ જેમ દમ જોરથી ચાલે છે, તેમ તેમ છાતી વધારે ઉછળે છે, દરદીથી બિલકુલ સુવાતું નથી, અને તેથી કલાકના કલાક સુધી તેને પધારીમાં બેસી જ રહેતું પડે છે. કાંઈ કાંઈ વારે રોગી છાતીની બાજુપર બંને હાથ દાબી રાખી શ્વાસ લેવા મથે છે, કેટલીક વખત વળી તે પોતાની જાંઘ પર હાથ મૂકી આગળ નમીને દમ લે છે, અથવા તે બહુ ધબરામણ વખતે દરદી પધારીમાંથી ઉઠી કાંઈ ખીટી ખુરશી કે ખોટલાની પોંગથ પકડી શ્વાસ લેવા માટે તરફડીયાં મારે છે. હવા અંદર જતી વખતે ફેરસામાં તાંત અથવા કંઈ ભરાઈ રહેલ હોવાથી અવાજ નીકળે છે. જો દરદી જોર વધારે હોય છે તો રોગીના ખભા ઉપરથી છે, જાણે બગાસાં ખાતો હોય તેમ બોલું ઉઘાડું રાખે છે, આંખો પહોળી કરીને અને કશું તાકીને જોતી હોય તેવી જણાય છે, મુખાકૃતિ વિકાળ અને હોઠ કાળા પડી ગયેલા દેખાય છે, અને ધબરામણ બહુ ધેવાથી કપાળ પર પરસેવાનાં બિંદુઓ બાઝે છે. કેટલીકવાર શરીર થકું પડી જાય છે, તથા નાડી નબળી અને અનિયમિત ચાલે છે. ઘણીવાર તો વળી સાંજ હાલતમાં શ્વાસોશ્વાસ જેટલા ચાલતા હોય છે, તેટલા જ દમના ઉપાડ વખતે પણ ચાલે છે, પરંતુ શ્વાસ અંદર જવાનો વખત બહુ ઓછો થઈ જાય છે, અને પ્રશ્વાસ એટલે બહાર નિકળતા શ્વાસનો વખત નિરોગ સ્થિતિના કરતાં બે કે ત્રણ ગણો વધી જાય છે. આ દરદીને હુમલો આવ્યા કલાકથી માંડીને કાંઈ કાંઈ વાર તો ક્ષણ દિવસો સુધી ચાલુ રહે છે. દમના ભયંકર દરદીને કદી નહિ જોમલા માણસને દમનો દરદી દેખીને એમજ સાગરો કે દરદીનો હમણાં પ્રાણ જશે; પરંતુ આવી રીતે એકાએક મરણ બાગ્યેજ નિપજે છે.

ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે દરદીને હુમલો થોડી મીનીટ અથવા કેટલાક કલાકો સુધી ચાલે, પછી ધીમે ધીમે નરમ પડવા માંડે, અને છેવટે એકાદ બગાસું કે ઓડકાર આવી અથવા થોડો બલગમ પડી પછી દરદ તદ્દન બેસી જાય છે. પરંતુ તે પ્રાણ બીજા રાત્રે થઈ આવે અથવા દહાડાઓ કે મહિનાઓનો વચ્ચે અંતર પડ્યા પછી તે દેખાવ દે છે. જો કે સાધારણ રીતે આ દરદ બાળકોને કપડી આવ્યા પછી બહુ જ થોડી મીનીટમાં મટી જાય છે, પરંતુ તેમને તે દરદી જલ્દી ઉપડી આવવાનો બહુ જ સંભવ છે. મોટાં મનુષ્યોને પણ જો આ વ્યાધિ લાગે કાળ લાંબુ રહે તો તેઓનું શરીર લેવાઈ જાય છે, અને તેમની છાતીના દેખાવ અને ચહેરા એવા તો બદલાઈ જાય છે, કે સાધારણ માણસ પણ તેમને જોતાં જ કદી શકે કે તેઓ દમથી પીડાય છે. ઉપર કહ્યું તેમ આ વ્યાધિથી દરદીનું એકાએક મરણ તો નિપજતું નથી, પરંતુ તેની જાંઘની બહુ દુઃખમ બની જાય છે.

કારણો.

હવે આવો દુઃખદ વ્યાધિ મનુષ્યોને લાગુ પડવાનાં સાં શાં કારણો છે તેનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધમાં પ્રખ્યાત ડૉક્ટર ટરનર નીચેના અગત્યના વિચારો જણાવે છે:—

“ શ્વાસ અથવા દમના વ્યાધિનું ખરું કારણ શું છે તે વિશે જુદા જુદા ડૉક્ટરો વચ્ચે બહુ મતભેદ જોવામાં આવે છે. એક વિદ્વાન ડૉક્ટર જ્યારે એમ જણાવે છે કે કંઈની શરીરમાં વૃદ્ધિ થવાથી વિકાર ઉત્પન્ન થઈ આ રોગનું બીજ રોપાય છે, સારું બીજને વળી એમ માને છે કે દેહમાંને વિસ્તૃત અને સંકોચિત કરનાર જ્ઞાનતત્ત્વોમાંથી ચેતન ઓછું થઈ જવાથી સ્વપન ક્રિયા બરાબર ચાલી શકતી નથી જેને દમના નામથી ઓળખવામાં આવે છે

ત્રીજે ડૉક્ટર વળી એમ પ્રતિપાદન કરે છે કે દમ લેના મૂકવાનું કામ ચવાનનાર “ હાવાકામ ” એટલે “ ડિરેક્ટર પટલ ” નામનો પટલ જે સ્વસન ક્રિયામાં એક ધમ-જીની ગરજ સારે છે, તે પટલની ઉપર નીચેની નિયમિત ગતિમાં બિગાડ થઈ નિર્મળના આવવાથી દમનો રોગ લાગુ પડે છે, પરંતુ આ રોગથી બીકાતા અને દરદીઓને મારા કરવામાં મને જે ઉપાય કામે લાગ્યો છે, તે ઉપરથી આ રોગનું ખરું કારણ શોધી કાઢવાને હું ફોનિસમદ નિર્ણયો છું. દમથી બીકાતા ઘણા અસા દરદીઓમાં જોવામાં આવે છે તેમ જ્યારે મોટા આંતરડાનો આડો ભાગ (Transverse colon) મળથી ભરાઈને નિરોગ હાથતના કરતા બમણા કે ત્રમણા કદનો વધીને થઈ જાય છે ત્યારે ઉપર કહેલા “ હાવાકામ ” અથવા “ દેહસાની ધમજી ” ઉપર તેનું દબાણ થાય છે, અને તેમ થવાની તે પટલને હયા નીચા થવાની જગા જોઈએ તેટલી મળતી નથી, જેના પરિણામે હવા લેવા મૂકવાના જ્ઞાનતત્ત્વો તરફથી મળતા હુકમ પ્રમાણે દેહસા કામ કરી શકતા નથી અને નિરોગ રહેવા માટે દરેક આવશ્યકને પુરતી કમરત મળવી જ જોઈએ, નહિ તો તે તે આવશ્યકનિર્મળ બની જાય. એ શારીર શાસ્ત્રના અભ્યાસ અને અભ્યાસીતા નિયમ પ્રમાણે દેહમાં અને “ હાવાકામ ” એટલે ડિરેક્ટર પટલ અચક્ત અને રોગી મને છે આ ઉપરથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે દમનો વ્યાધિ થવામાં ઘણીવાર મોટા આંતરડામાં બહુ મળ એકઠો થયો એજ હોવાથી કુદરતી સાધનો વડે તે મળને કાઢી નાખી મોટા નળને આદ કરવો, અને એ રીતે દેહસા અને “ હાવાકામ ” ને હાલવાની પુરતી જગા આપવી એજ આ વ્યાધિ મટાડવાનો ખરો અકમીગ ઉપાય છે આ વાતનો યથાવિધિ અનુભવ કરી જુઓ અને તે વાતની તમારી ખાતરી થશે ”

• આજ વિષયમાં એક બીજો વિદ્વાન ડૉક્ટર રિચર્ડમન કહે છે કે -

“ દમના વ્યાધિનું ખરું સ્વરૂપ એવું જણાય છે કે બારીક સ્વામનળીઓના આયુઓ તાજીની માદક વારેષડીએ બહુ સંકેતો જવાથી દેહસાના ઉડાણના ભાગમાં હવા વિના અચ્છો જરી જોઈએ તેમ જઈ શકતી નથી આ પ્રમાણે તે નળીઓ મટાગાવાનું કારણ તે જગાના જ્ઞાનતત્ત્વની પરોક્ષ અમગ છે આ જગાના જ્ઞાનતત્ત્વોના કેન્દ્ર બધા મગજમાં આવેલા છે, જ્યાંથી બધા જ્ઞાનતત્ત્વો ઉપર હુકમત ચલાવવામાં આવે છે હવે દમના વ્યાધિમાં દેહમાંની સ્વપન નિશાઓને સંકોચનાર જ્ઞાનતત્ત્વોનું જે કેન્દ્ર (Yagus center) મગજમાં આવેલું છે, તે વિકારી રૂપમાં બાળકોને તેમના માતાપ તરફથી વારસામાં મળે છે એમ માનવાને પણ કેટલાક કારણો છે આ રોગનો એક એક હુમલો થવાના કારણોમાં પ્રથમ તો લોહીનો બિગાડ થયો એ છે લોહીમાં ભરેલા કેટલાક હાનીકારક તત્ત્વો ઉપર કહેલા “ વેગસ મેન્ટર ” નામના જ્ઞાનતત્ત્વો કેન્દ્રને અયોગ્ય રીતે

પાઠ કરશે તેનાં સર્વ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોનો સમૂહો નાશ થઈ, પૂર્ણ આરોગ્ય અને આયુષ્ય ભોગવી, વ્યાવહારિક પારમાર્થિક કર્તવ્યોને સરળતાથી સાધવાને શક્તિવાન બની અતે પરમ સુખને પામશે.

પ્રકરણ ૧ હું—પ્રકાશ અને રંગ. *

(તમસો મા જ્યોતિર્ગમ્ય) (બૃહદારણ્યકોપનિષદ.)

બહિર જગતની મનોહરતા અને ખૂબીને ખુંધી કરનાર પ્રકાશ છે, અને તેમ છતાં સર્વ ચિત્તાકર્ષક દેહીપ્રમાન વસ્તુઓમાં પ્રકાશ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. પ્રકાશ સુહરતા આપનાર, સુંદરતાને પ્રકટ કરનાર અને જાતે પણ સૌંદર્ય સ્વરૂપ છે. પ્રકાશ પૃથ્વરણુ કરનાર, સત્યને પ્રકટ કરનાર, અને ઢાંચે-ચોરી-ઠગાઇ-લુચ્ચાઇ-છળ-વિગેરેને ઉઘાડાં પાડનાર છે. કારણ કે પ્રકાશ દરેક વસ્તુના ખરા રૂપને ખુલ્લું કરે છે. પ્રકાશની અગણીત રશ્મિઓ અથવા કિરણો અંગાધ વ્યોમના અપાર અંતરને ભેદીને કરેડો યોજન દૂર રહેલા તારાઓમાંથી આવીને દૂરદર્શક યંત્રની મારફત આપણી આંખને ભેટે છે. સાદી આંખે આપણે જીણામાં જીણી જેટલા ઠંડી વસ્તુ ભેદ શકીએ તેના કરતાં પાંચ કરોડ ગણી જીણી સ્ત્રીજને પણ પ્રકાશનાં કિરણો સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની નલિકા મારફત પ્રવેશ કરીને આપણને આભેલુખ દેખાડી શકે છે. * ખીજી સર્વ સૂક્ષ્મ શક્તિઓની મારફત પ્રકાશનું વહન આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી શાંત અને મૃદુરીતે થાય છે, છતાં તે બહુ ભેદક અને પ્રમળ હોય છે. પ્રકાશની છવનદાયક અસર સિવાય વનરૂપિત, પ્રાણીઓ, અને મનુષ્યો તત્ત્વણુ નાશ પામે, અને જ્યાં ત્યાં પ્રકાશ વરતી રહે.

પુરાતન કાળમાં લોકો એવું માનતા હતા કે પ્રકાશ આંખમાંથી નિકળીને વસ્તુઓ ઉપર પડે છે, પરંતુ હાલતી શાંધો પ્રમાણે તો એથી ઉલટું જ સાબિત થાય છે. એવી રીતે કે સૂર્ય, ચંદ્ર, કે દીપક વિગેરેમાંથી નિકળતાં પ્રકાશનાં કિરણુ વસ્તુઓ ઉપર અથ-લાઇને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી ત્યારે આપણી આંખ ઉપર પડે છે, ત્યારે તે વસ્તુઓ આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ધીર દેશના પુરાતન ઇતિહાસ તપાસતાં પણ આપણને જણાય છે કે આર્કિમેડીઝ (Archimedes) નામના વિદ્વાને સૂર્યકાન્ત (Burningglass) ની મદદથી રોમન દરિયાઈ કાફલાને સાધરેકયુઝ આગળ આગ લગાડી હતી. આ વાત જરા પણ અસંભવિત નથી. કારણકે હાલ ક્લાસમાં એક વિદ્વાને ફક્ત સૂર્યના પ્રકાશથીજ ચાલતું રેલવે એન્જીન બનાવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે જેઓએ અમદાવાદ શહેરમાં થોડા વર્ષ

* “ વર્ણાપચાર વિદ્યા ” અથવા રંગ અને પ્રકાશ વડે રોગ મટાડવાની કળા એક સાત્ર છે, અને તેથી વ્યાધિ નિવારણ કરવા માટે તેનાં કેવી રીતે ઉપયોગ કરવા તે સમન્વત પહેલાં “પ્રકાશ” અને “રંગ” એ શું છે? તથા જુદી જુદી ભતના પ્રકાર—જેવા કે સૂર્ય, ચંદ્ર, વિનળી વિગેરેમાંથી નિકળતા પ્રકાશના ગુણમાં શો શો ભેદ રહેલો છે? તે વાત “સાયન્સ” ને આધારે સમન્વતવાની જરૂર છે. તેથી આશા છે કે વાંચકો ઉપાધો મઠે અધીરા નહિ બનતાં આ ભાગ ધ્યાનથી વાંચસો.

* એક લાંબન શહેરના સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર બનાવનારે અત્યંત જીણી સ્ત્રીજને પાંચ કરોડ ગણી મહોદી કરી બતાવનાર યંત્ર થોડાંક વર્ષ ઉપર બનાવ્યું હતું. અને હવે તો એના કરતાં પણ વધારે સારાં યંત્રો બીજા કેટલાકે બનાવ્યાં છે.

ઉપર બરાબથી કેએસના ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનમાં એક “ભાનુતાપયંત્ર” નામની શુક્તિથી સુધર્ના કિરણો પડે તળાતાં બહુમાં અને પુરી વિગેરે જોયાં હશે, તેમને પ્રકાશનાં કિરણોની પ્રબળ શક્તિનું ભાન થયા વિના નહિજ રહ્યું હોય.

રંગ એ શી વસ્તુ છે, તે વિષે હવે થોડુંક વિવેચન કરવાની ખાસ જરૂર છે, પ્રકાશ સફેદ કિરણમાં સાત જાતના રંગ રહેલા હોય છે, તે વાત ધણાઓના જાણવામાં આવેજ હશે. પરંતુ આ વાતની ખાત્રી કરવામાટે ઘણો શ્રમ કરવો પડે તેમ નથી. રાશની કારવાના ખીલાર કાચના કુમ્ભરોને શોભા માટે લટકાવવામાં આવે છે તેવા પહેલદાર એકાદ સફેદ હીરા (Prism) ને જો સુધર્ના તટકામાં ધરવામા આવે તો સુધર્નું સફેદ કિરણ તેમાં થઈને પ્રસાર થતાં, તે કિરણના સાત ભાગ થઈને સાત રંગો દેખાય છે. જે એક પછી એક નીચે લખ્યા પ્રમાણે અનુક્રમવાર ગોઠવાયલા હોય છે.

(૧) જાણુ રંગ	(૩) આમખાની અથવા વાદળી.	(૫) પીળો.
(૨) ગળાયલ	(૪) લીલો.	(૬) નારંગી.
(૭) લાલ અથવા રાતો.		

આ ઉપરથી જણાય છે કે સર્વ જાતના રંગ વસ્તુઓમાં રહેલા નથી, પરંતુ પ્રકાશના સફેદ કિરણમાંજ રહેલા છે સુધર્ના એકજ સફેદ કિરણમાં સાત જાતના રંગ રહેલા છે, એ વાત સૌથી પહેલ વહેલી શાધી કાઢનાર આર્યવર્તના બહુ પુરાણા કાળના રૂપિ મુનિઓજ હતા એમ રૂઝવેદ આદિ ગ્રંથો તપાસતાં ખાત્રી થાય છે. કારણ સુધર્ની શક્તિ અને પ્રકાશને જગતમાં પ્રસારવાતર અને તેનો પ્રભાવ સર્વને પ્રગટ કરનાર કિરણો હોવાથી, શાસ્ત્રોમાં સુધર્ના રચના અશ્વની ઉપમા કિરણને આપવામાં આવી છે, એટલુંજ નહિ પણ તે એકજ ચેત કિરણમાં સાતરંગ છુપાયલા હોય છે એ વાતને સારી રીતે જાણનાર રૂપિઓએ તે અશ્વરૂપી કિરણને સાત રંગ રૂપી સાત મુખની ઉપમા આપી છે. અર્થાત્ સુધર્ બગવાનના સાત મુખવાળા જે ઘોડાનું વર્ણન આપજે રૂઝવેદાદિમાં વાંચીએ છીએ તે આ સાત રંગોના મિશ્રણથી બનેલું પ્રકાશનું કિરણ જ હોવું જોઈએ એમ માનવાને હરકત નથી, એટલુંજ નહિ પણ શાસ્ત્રોમાંથી તે વાતનું સમર્થન કે તેવા ખીજા પણ કેટલાક પુરાવા મળ્યા આવે છે, એમ વિદ્વાન પરિત શુદ્ધત્ત વિદ્યાર્થી એમ. એ. નો ગત હતો અને તેવાજ વિચાર ખીજાં પણ કેટલાક વિદ્વાનોના છે.

હવે જગતમાં વિવિધ વસ્તુઓ તરેહ તરેહના રંગવાળી શાથી દેખાય છે, તે જાણવું જરૂરનું છે. ઉપર કહી ગયા તેમ સાત જાતના રંગોના મિશ્રણથી બનેલું સફેદ પ્રકાશનું કિરણ જ્યારે અમુક વસ્તુ ઉપર પડે છે ત્યારે તે વસ્તુના શુષ્ક પ્રમાણે તેમાંથી કેટલાક રંગના કિરણો તે વસ્તુમાં દાખલ થાય છે. અને માત્ર એકજ જાતનું કિરણ તે વસ્તુપર અથરાઈને પરાવર્તન પામી આપણી આંખને પહોંચે છે. હવે આ રીતે પરાવર્તન પામનાર કિરણ જે રંગનું હોય છે, તે રંગની તે વસ્તુ દેખાય છે. દાખલા તરીકે, કાચી કેરી ઉપર જ્યારે પ્રકાશનાં કિરણ પડે છે, ત્યારે તેમાંથી માત્ર લીલા રંગનું કિરણજ પરાવર્તન પામી આપણી આંખને પહોંચે છે, અને તેથી કેરી આપણી આંખે લીલા રંગની દેખાય છે.

જુદા જુદા રંગનાં કિરણોનાં મોજાંની લંબાઈ અને દર મીનીટ થતી તે મોજાંની ધ્રુવરીઓની સંખ્યામાં બહુ તફાવત હોય છે. રાતા રંગનાં કિરણોનાં મોજાં હંધમાં હંધ

હોય છે. અને જાન્યુરંગનાં મોજાં લાંબામાં લાંબાં હોય છે. આ પ્રકારનાં મોજાં સમુદ્રની પાણીનાં મોજાંની પેઠે હવે નીચાં થતાં સીધાં આકાશમાં જાય છે. પ્રકાશનાં કિરણની એક ઇંચ ગતિ થવામાં ૩૯૦૦૦ મોજાં થાય છે. પ્રકાશનાં કિરણની ગતિની ૪૬૫ ફર સેંકડે ૧૯૨૦૦૦ મૈલની હોય છે. તે હિસાબે રાતા રંગના પ્રકાશનાં કિરણની ફર સેંકડે કેટલી ધુન્ન રીતે મોજાં થાય છે, તેની સંખ્યા કાઢવાને માટે આપણે ૧૯૨૦૦૦ મૈલના ઇંચ કરી આગણ્યાળીસ હજારે ગુણવા જોઈએ, એટલે કે— $(૧૯૨૦૦૦ \times ૫૨૮૦ \times ૧૨) \times ૩૯૦૦૦ = ૪૬૪૪૩૯૬૮૦૦૦૦૦૦૦$ રાતા કિરણનાં ફર સેંકડે થતાં મોજાંની સંખ્યા.

ઉપર લખી તેટલી અત્યંત મોટી સંખ્યાજનક મોજાં આપણી આંખને ફર સેંકડે અચકાય છે, ત્યારે આપણને રાતા રંગ દેખાય છે. અને રાતા કિરણનાં મોજાંની સંખ્યા કરતાં પણ જાન્યુરંગનાં મોજાંની સંખ્યા ઘણીજ વધારે છે. એટલે કે, ૭૯૮૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ મોજાં ફર સેંકડે આંખને અચકાય છે, ત્યારે જાન્યુરંગ આંખ પહોંતે દેખાય છે. હાલની નવી શોધે પ્રમાણે ખિસાર કાચના પાસાવાળા હીરા (Prism) ત્રિપૂર્ણ (૬૫) માંથી જે સાત રંગ પડતા દેખાય છે, તે કરતાં પણ સૂક્ષ્મતા કિરણમાં વધારે રંગ હોવાનું સાબિત થયું છે. એટલે કે એક છેડે જાન્યુરંગના રંગ દેખાય છે. તેની ઉપર એક અદૃશ્ય રંગ હોય છે, જેને “અદ્રશ્યવોલેટ” ultra violet અથવા અતિ જાન્યુરંગ રંગ કહે છે. અને બીજા છેડે પડતા લાલ રંગની આગળપણ એક રંગ હોય છે જેને “અદ્રશ્ય-રેડ” કે અનિલાલ કહે છે, આ “અદ્રશ્યવોલેટ” અને “અદ્રશ્ય રેડ” રંગનાં કિરણનાં મોજાંની સંખ્યા એટલી તો મોટી હોય છે કે તેટલી બધી ધુન્નરીયોને અદૃશ્ય કરવાની શક્તિ આપણી આંખમાં નહિ હોવાથી તેમની હયાતી વિષે આપણી આંખ આપણને કંઈ માહિતી આપી શકતી નથી. છતાં આ અદૃશ્ય કિરણો હરતી ધરાવે છે એમ સાબિત થાય છે. કારણ કે એક અધારા ચોરસમાં રાતા રંગના કિરણની નીચે જ્યાં આંખે જોતાં માત્ર અધારેજ જણાય છે. ત્યાં “થર્મોમીટર” ધરાવાથી તેની “ટેમ્પરેચર” માં વધારો થાય છે. તેમ જ જાન્યુરંગનાં કિરણની ઉપર જ્યાં માત્ર અધારેજ જણાય છે ત્યાં ફોટોગ્રાફની પ્લેટ ધરાવાથી જાણે ઉજાસમાં ખુલ્લી કરી હોય તેવી તેની ઉપર “અદ્રશ્યવોલેટ” કિરણની અસર થાય છે. જેમ જગાઉ આપણને “અદ્રશ્યવોલેટ” અને “અદ્રશ્ય રેડ” કિરણોની હયાતી વિષે કંઈજ ખબર નહોતી તેજ પ્રમાણે હજુ એવાં બીજા ઘણાંજ રંગનાં કિરણો હરતી ધરાવતાં હશે કે જેને આપણી આંખ જોઈ શકવાને કેવળ અશક્ત છે.

પ્રકાશ વિષે માત્ર એકજ વાત હવે જણાવી આ પ્રકરણ હવે પૂરું કરીશું. અને તે વાત એ છે કે સેંકડો અને કરોડો ચોજન દુર રહેલી ચીજના વિષે જ્ઞાન મેળવવાનું જે કોઈ સાધન હોય તો તે માત્ર પ્રકાશજ છે. કારણ સ્વાદ વડે જ્ઞાન મેળવવા માટે આપણે વસ્તુને જીભ સાથે ધાડો સંલગ્ન કરવાની જરૂર પડે છે. સ્પર્શ માટે પણ બીજાને અડકવાંથી જ તે વિષે જ્ઞાન ગાય છે. તેજ પ્રમાણે સુગંધ લેવા માટે પણ તે વસ્તુની સમીપ આપણે અમુક હલ સુધી જવું પડે છે. અવાજ પણ વાયુમાં અમુક હલ સુધીજ જાય છે. અર્થાત્ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, ગંધ એ સર્વના કરતાં પણ પ્રકાશ હોયી પદ્ધતી ભોગવે છે.

સ્પિરિચ્યુઅલીઝમ-પ્રેતાવાહન.

(અનુમધાન પુસ્તક બીજાના પૃષ્ઠ ૩૧૨ થી)

(લેખક-ત્રી.)

વીસમી સદીમાં સ્પિરિચ્યુઅલીઝમથી થતા ચમત્કારો ખરેખર આશ્ચર્ય પમાડ્યા શિવાય રહેતા નથી એ વિદ્યા ન જાણનાર મનુષ્યોને તો એ ચમત્કારો ખરેખર ખોટાજ લાગશે હાલમાં ઇંગ્લેન્ડમાં પાર્નામન્ટની સુટણીની ધામધુમ ચાલી રહી છે તેમજ બજેટ સબ્ધીની રમાકમી એટલે સુધી વધી પડી હતી કે ત્યાં પ્રેતાવાહનની એક પ્રયોગશાળાની અંદર સ્પિરિટમસ્કલમાં આ દુનિયાનું છોડી ગયેલા મીં ૦૦૨૨૮૧, ડીઝરેલી અને સા'સ બરી વિગેરે રાજનીતિનું પુરોગા એ સગથે અભિપ્રાય લેવા સાર તેમના પ્રાણોનું આવાહન કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમના અભિપ્રાય લેવામાં આવ્યા હતા આ વાત અગમ્ય નેરી લાગ્યા વિના રહેશે નહિ, છતાં તે ખરી છે

મૅન ક્રાન્સીસમાં પ્રગટ થતા “ એકઝામીનર ” પત્રમાં અતનાદક શરીરમાં કેટલું મામર્ય હોય છે તે સબ્ધીનો લેખ આવેલો તેમાંથી “ શ્રી મહાકાગ પત્રમાં ઉનારો લેવામાં આવેલો તે નીચે દાખન કરેલો છે તેથી પણ ઉપરના ચમત્કારના ખરાપણાને ટેકો મળે છે

“ ઝોન્ડ્રેનિયામાં મેનખોર્ન નામના નગરમાં ટોમમ ડેન્ડન સ્ટેનફોર્ડ નામના એક અત્યંત ધનાઢ્ય પુરુષ રહે છે આ પુરુષને પ્રાચીન વસ્તુઓનો મગ્ન કરવાનો અત્યંત શોખ છે સ્ટેનફોર્ડ પોતાના મગ્નકાલયમાં જે અમુક પ્રાચીન વસ્તુઓનો સંગ્રહ કર્યો છે, તેવો સંગ્રહ દુનિયાના કોઈપણ ભાગમાં કોઈપણ સ્થળે ભાગેજ કરવામાં આવ્યો હશે. આ સંગ્રહાલયમાં બાકરીયાના રાજ્યના, ટોનેમીના રાજ્યના, તથા પ્રાચીન રામેસીડના સમયના અત્યંત દુર્લભ સિખાઓનો મોટો સંગ્રહ જોવામાં આવે છે વળી ત્યાં ઇતિહાસના આરંભકાળમાં માગીની અષ્ટમેષુ તકતીઓ ઉપર લખેલા લેખોનો પણ મગ્ન છે વળી અમુક હીરા તથા રત્નથી જડેલી વી ટીથો તથા કકણો ને કનીથો પેટ્રાના સમયની સુઢરીઓના શરીરને અત્યંત કરતા હતા તેનો પણ મગ્ન ત્યાં દ્રષ્ટિએ પડે છે વળી વિલ્હીના શાહજહાનું રત્ન જડિત મયુરાસન તથા એક બાળુએ યુનાની અને બીજી બાળુએ ધરાની ભાષા લખેલા પેસેપોલીસની ટકરાળમાં પડેલા શુદ્ધ રૂપાના સીકાઓ પણ ત્યાં છે

ઉપર ગણાવેલી તથા તે વિનાની બીજી એકઠો દુર્લભ વસ્તુઓ મીં ૦૦૨૨૮૧ પોતાના સંગ્રહસ્થાનમાં એકઠી કરેલી છે આ વસ્તુઓના સંગ્રહ સગથી આશ્ચર્ય જેવું એ છે જે તે વસ્તુઓનો મોટો ભાગ મીં ૦૦૨૨૮૧ પ્રેતોની સહાયથી એકઠો કરેલો છે

મીં ૦૦૨૨૮૧ પ્રેતોને આવાહન કરાવતી વિધાનો અત્યંત શોખ ધરાવે છે તેના અવળું કરવામાં આવ્યું કે તેના નગરમાં મીં ૦૦૨૨૮૧ નામનો એક લુહાર રહે છે. તે પોતાના સદ્મશરીર વડે પ્રેતોકમાં જઈ ચકે છે તથા પ્રેતોની સાથે સગથ બાધી રહે છે સ્ટેનફોર્ડ તેને મળ્યો અને પ્રેતોની સાથે મળધ બાધવાની તેની અમાધારણ શક્તિ જોધને ચકિત થઈ ગયો એકનીત તેણે લુહારનો ધધો ઝોગની દીધો અને સારો પગાર આપી પોતાને ત્યાં નોકર રાખ્યો પછી એકનીતની સાથે સ્ટેનફોર્ડ પ્રેતતાહન વિધાના પ્રયોગ કરવા

માંડ્યા. પ્રયોગને માટે એક ઝોરડો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો. આ ઝોરડામાં એક મેજ અને થોડીક ખુરશીઓ વિના ખીલ્લે કશો સામાન રાખવામાં આવતો ન હતો. એઈલી ફરી ફરી ન શકે માટે તેને એક કોથળામાં ધાલવામાં આવતો હતો. પછી ઝોરડામાં સંઘળા દીપ ઓલવી નાંખી અંધારૂં કરવામાં આવતું હતું, અંધારૂં થતું એટલે તરતજ પ્રત્યેક પ્રસંગે ઝોરડાની છતમાંથી ખુણામાંથી તથા નીચે જમીનમાંથી તે સ્થળે હાજર રહેલા સર્વ અનેક સ્વરો નિકળતા સંભળાતા. આ સ્વરો પૂર્વે મરી ગયેલા મનુષ્યોના પ્રેતો હતા. એમ તેમની વાતચીતથી સંભળનારાઓને સ્પષ્ટ થતું હતું. શ્રોતાઓ તરફ તેમને જે પ્રશ્નો પુછવામાં આવતાં તે બુદ્ધિવાળા હતા, અને પ્રેતો તરફથી તેમના મળત ઉત્તરો પણ તેવાજ બુદ્ધિવાળા હતા. તેઓ ખરોજ પ્રેતો છે અને એઈલી તરફથી સ્ટેનફોર્ડ તરફથી કશો છળ કરવામાં આવ્યો નથી તેનું પ્રમાણ માગતાં તેઓ સર્વ શ્રોતાઓને ખાત્રી થાય એવાં પ્રમાણો આપવામાં કદી પણ આનાકાની કરતા નહિ. દહાં તરીકે શ્રોતવર્ગમાંથી કોઈ કહેતું કે અમુક સ્થળેથી અમુક વસ્તુ આણી આપે. તો એ મીનીટથી પણ ઓછા સમયમાં તે વસ્તુ આણી આપવામાં આવતી હતી. કોઈ કોઈ સમ હિંદુસ્થાનનાં જંગલોમાંથી ચકલીઓના આખા માળા શ્રોતવર્ગની મધ્યમાં લાવીને નાંખવામાં આવતા હતા. તે સમયે ચકલીઓના બારે કકલાણથી ઝોરડો ગાજ રહેતો, તે પ્રમાણે અત્યંત જુના અને હુલ્લભ સિક્કાઓ, બ્રહ્મદેશનાં માણિક્ય, કારીનો પવિત્ર કાચબે કેશના જૂના સિક્કા, દરિયાનો કાચબો-જે હજુ પણ જીવે છે, હીરા, રત્ન જડિત વીટીએ પોખરાજ, લીલમ વિગેરે વિવિધ પ્રાચીન કાળની વસ્તુઓ જ્યારે જ્યારે માગવામાં આવત ત્યારે એક ક્ષણમાં વિલંબ વિના-તત્કાળ આણી આપવામાં આવતી હતી.

એ એક પ્રસંગે સ્ટેનફોર્ડે ઇજ્જતમાંથી એક જીવતો રાજહંસ આણી આપવ કહ્યું. દસ સેકન્ડમાં તેને લાવીને મેજ ઉપર ખડો કરી દેવામાં આવ્યો. હાજર રહેલ ગૃહસ્થોમાંથી એઈલીને તેના પ્રેતદારા એક મત્રય લાવવા કહ્યું. બત્તી જ્વલત કરવા આવી “ કે ” તરતજ પ્રેક્ષકોએ સમુદનાં ઝાંખરાંમાં વીંટળાયેલી તથા ઝાંખરાંમાંથી સમુદ્ર ખાસ પાણી ટપકતી, પાવડાના જેવા નાકવાળી, દોઢ પુટ લાંબી એક શાકે માછલીને મેજ ઉપર ઝેલ. એની એક ગચ્છ વસ્તુ ન હતી કે જે એઈલી પોતાના પ્રેતો દ્વારા મંગાવવાનું અસમર્થ થતો. એક સંશયગ્રસ્ત ગૃહસ્થે એક પ્રસંગે એઈલીને હિંદુસ્તાનમાં બનતી “ ચપાતી ” નામની રેંટલી લાવવા કહ્યું તેની માગણી યઈ રહી નહિ. એટલામાં તો ચુક્કા ઉપરથી ઉતરેલી એક ઉની ઉની ચપાતી હાજર કરી દેવામાં આવી.

એઈલીની આજ્ઞા યતાં પ્રેતો કેવી કેવી વસ્તુઓ પ્રેક્ષકો સમીપ લાવી રજુ કરતાં. દર્શાવવાને નીચે થોડી વસ્તુઓ મણાવી જઈએ છીએ. આ વસ્તુઓ છ રાત્રી સુધ નિત્ય પ્રયોગો કરી મંગાવવામાં આવી હતી. તેની નોંધ જે વિદ્વાન પ્રેક્ષકો તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે તેઓ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહે છે કે સર્વ કોઈ પણ પ્રકારના પ્રપંચવિના પ્રેતો હારાજ આણવામાં આવી હતી. એમ અમારી ખાત્રી યઈ છે. તે વસ્તુઓ નીચે પ્રમાણે છે.

ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાંથી આઠ જીવતાં પક્ષિઓ, લંકામાંથી એક પક્ષિનું ઈંડું, ઇજ્જત અને હિંદુસ્તાનમાંથી પક્ષિના ચાર માળા, એક હિંદુ ટોપી, ૮૭ પ્રાચીન-શિક્ષા (આ શિક્ષા માંથી ૧૬ શિક્ષા તો ધોળે દિવસે આણવામાં આવ્યા હતા) અરબી ભાષાનું એક વર્તમાન

પત્ર, એક ચિત્તાનું ચર્મ, ચાર છોડ, પાંદડાની એક જોડ, બે દાલ-બે મોટાં માણિક્ય, બે લીલા-છદિનિલમણી, બે સ્વર્ણકાંતમણિ, છ ચન્દ્રકાંતમણિ, ત્રણ દેકડા, (આ ધોળ દિવસે આણવામાં આવ્યા હતા.) સંક્રેતિક અક્ષરોવાળા મૃતિકાની ત્રણ તકિતઓ (આ તકિતઓમાંથી બે તકિતઓ ધોળ દિવસે આણવામાં આવી હતી) એક ઇંછતોના પાંચ વાણે, એક બેડુદન ક્ષીતું મસ્તકાચ્છાદન, એક ભુવાનો પંડો, અને કાશીમાંથી બે જીવતા કાચળા (આ ધોળ દિવસે આણવામાં આવ્યા હતા).

બેઇલીના આ આશ્ચર્યકારક ચમત્કારોના સમાચાર જમારે યુરોપમાં ગયા ત્યારે ત્યાંના વિદ્વાન મંડળમાં આવર્તાની સત્યતાનો નિર્ણય કરવામાટે બારે જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઇ. તેઓએ બેઇલીને ઇટાલીમાં આવવાનું અને ખાસ પમ્પે હરેલા વિદ્વાનોના મંડળ સમક્ષ પોતાના ચમત્કારો કરી બતાવવાનું આમંત્રણ કર્યું. આ વિદ્વાનોમાં શીયાપેરેલી (Schiapparelli) કાઉન્ટ બાઉડે (Count Baude do Vosme) પ્રોફ ફાલ્કમર (Prof Falcomer) સિગ્નોરા વરજનીયા પેગેનીના (Signora Virginia Pagnini), પ્રોફ રોસી - ડીગિસ્ટીનિયાની (Prof Rossi do Guistoniani) અને તેના વિનાના ખીજ વીશેક વિદ્વાનો હતા. લેખોસે આ સર્વનો અધ્યક્ષ હતો. તેમના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી બેઇલી ઇટાલીમાં આવ્યો, અને મેક્સોમાં તે જવા ચમત્કારો કરતો તેવાજ તેણે ત્યાં કરી બતાવ્યા અને પોતાની શક્તિથી સત્યતા વિષે સર્વની ખાતરી કરી આપી.

એકામિનર પત્રમાં પ્રગટ થએલો ઉપરનો લેખ અત્રેના ઘણા મનુષ્યોને ઠંડા પહોરની ગપ જેવો લાગે એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તેથી કંઇ સપ્રમાણ વારતા અપ્રમાણ થઇ શકતી નથી. પ્રેતપોતિ અસત્ય છે, અને સુક્ષ્મશરીર છે જ નહિ તથા તેમાં આશ્ચર્યકારક સામર્થ્યનો અભાવ છે. એ વાર્તાનાં સંબંધમાં જેમણે વેશપણ શોધ કર્યો નથી. તેમને કહેવાનો કશોપણ અધિકાર નથી. આવા મનુષ્યો આ અયુક્ત પ્રકારનું જ છે અને અયુક્ત તે પ્રકારનું જ છે એ પ્રકારનો પોતાનો અનિષ્ટાચ પ્રગટ કરવામાં હામા આપી ન શકાય એવા પોતાના અભિપ્રાયને જ પ્રગટ કરે છે. "

મીસીસ હનીલુડ અને લોર્ડ લીનઝે એક મિત્રને ત્યાં હોમ તથા ખીજ મળ્યા પાંચ જણા પાછળના દ્રોણ રૂમમાં ગોળ ટેબલની આનુબાળુ બેઠાં. ટેબલ ઉપર ઘાસલેટની દીવાળતી બલતી હતી અને બન્ને સઘડીયોમાં દેવતા હતો. થોડી વાર પછી હોમ મુર્છિત થઇ ગયો અને આગળના ઝોરણમાં ગયો અને સઘડી પાસે બેઠો. દેવતાની સામે પોતાના હાથ બેઠીને ધુટણે પડ્યો. મેં પૂછ્યું- ' તમે અંખીપૂજક છો ? ' તેણે ' યોકું ધુણાવું અને રાજ થયો હોય એવું બતાવું. મેં પૂછ્યું- ' તમે પારશી છો ? ' તે હસ્યો અને હા પાડી. પછે ઉભા થઇને બારણા પાસે ચાર પુરશીઓ મુકી અને અમને બેસવાની નીચાની કરી, પછે ટેબલ પાસે ગયો અને બે હાથ વતે ચીમતી પકડી અને ધરતી શોધણી પાસે જઇને તેને કહ્યું- ' આને અડો ' પણ તે ધીકતી છે. એમ જણીને તેણે ના પાડી. હોમે કહ્યું- ' તમને શ્રદ્ધા નથી. જો એ તમને કહેકે તે ઠંડી છે તો ભરૂંઓ આવશે ? ' તેણીએ કહ્યું- ' હા ' અને ચીમતી પર આંગળા મુકી એમ બોલી ઉઠી- ' આતો ઠંડી છે. કંઈ ગરમ નથી. ' લોર્ડ લીનઝે અને મેં વાચ કરતી કેટલીકવાર તે ચીમતીને અડીને

તે રોગનાં રપટ લક્ષણોની શું ઓળખાણ છે? તે જતાવીને ચિકિત્સા-ઉપાયની ક્ષમિતિ કહું છું. સહુથી પહેલાં તારવું વર્ણન એ માટે કરવામાં આવે છે કે તાવ એ ૧૧થી માત્રને જન્મથી તે મરણ સમય સગીની મુદતમાં દરેક રોગ વખતે હાજરી આપી રહેતો છે જેથી તે સર્વ રોગનો રાજ અગર તો પિતા છે, એના લીધે શરવાતમાં તેનું જ વર્ણન કહું છું. ૩૬

(વસંતતિલક ૭૬)

ક્ષાપમાનપરિકોપિતવામદેવ શ્વાસોદ્ભવો જ્વરહતિ પ્રથિતઃ પુરાણે;
આગંતુજઃ સકલ યુગ્મ પૃથક્ વિલેહેર્વાતાદિભિર્ભવતિ સાષ્ટવિધો નરાણાં ૩૭

દક્ષ નામના પ્રજ્ઞપતિના કરેલા અપમાનને લીધે કોપવ તથયેલા શ્રી મહાદેવજીએ યોતાના યોગમથી જ્વલંત શ્વાસવડે તાવને પ્રકટ કરેલ છે એમ પુરાણોની અંદર પ્રખ્યાતિપાત્ર લેખ છે. તે સંહારમૂર્તિથી પેદા થયેલ તાવ આઠ જાતનો છે. એટલે કે આગંતુજ (બીજા રોગ દોષના કોપને લીધે આવનારો-પરતંત્ર) તાવ. ૧, ત્રિદોષજ (વાયુ, પિત્ત અને કફ એ ત્રણેના કોપવાથી આવનારો) તાવ. ૨, વાતપિત્ત (એ એકના કોપવાથી આવનારો) તાવ. ૩, વાતકફ (એ બેના વકરવાથી આવનારો) તાવ. ૪, કફપિત્ત (એ બેના જગાડથી આવનારો) તાવ. ૫, વાત જ્વર (વાયુના કોપવાથી આવનારો તાવ) ૬, પિત્ત જ્વર (પિત્તના કોપવાથી આવનારો તાવ.) ૭, અને કફજ્વર (કફના કોપવાથી આવનારો તાવ) ૮, આમ આઠ પ્રકારનો છે. ૩૭

તાવ શા કારણોને લીધે આવે છે? તથા તેના પુર્વ લક્ષણ શું છે?

(શાર્દૂલ ચિકીત્સિત-૭૬)

મિથ્યાહાર વિહારતઃ પ્રકુચિતા દોષારસાસ્થાનુગાઃ
કોષાગ્નિજ્વરદાનિરસ્ય ણહિર ત્યામાશયેસંસ્થિતાઃ
તાયોગં ગ્રહણું કલમોહિયુગપતસંદિશયતે સ જ્વરૈઃ,
વૈરસ્ય* નયનપલ્લવઃ શ્રમ રૂઝઃ પૂર્વહિ તસ્યોદ્ગમે ૩૮

*જે ઋતુની અંદર જે વસ્તુ ન ખાવાની હોય અથવા જે વખતે જે કાર્ય ન કરવાનું હોય અને જે વસ્તુની સાથે જે વસ્તુ મેળવીને ઉપયોગમાં ન લેવાની હોય તે વસ્તુનો ઉપયોગ કર્યો હોય તો તેને વિપરિત આહાર વિહાર કહે છે. જેમકે ચૈત્ર મહીનાની અંદર ગોળ, વૈશાખમાં તેળ, જેઠમાં તરુણ રખડું, આષાઢમાં ખીસાં, શ્રાવણમાં દૂધ, ભાદ્રવામાં હાચ, આસોમાં કોરેલા, કાર્તિકમાં દહીં, માર્ગશરમાં છરૂં, પોષમાં ધાણુ, માઢમાં માકર અને ફાગણમાં ચણા ખાવાની મના છે, અથવા તો વર્ષાઋતુમાં વાદળાઆ તડકામાં રખડું, વરસાદના પાણીમાં પલ્લજનું, વધારે સૂષ્ક રહેવું, ટાટું ખાવું અને નદી તળાવનું રંગવાણું પાણી પીવું એ હાનિકર્તા છે. માટે હવે ઉપરાંત કરવાથી તરત દોષ દોષે છે જેથી રોગને જન્મ મળે છે. તેમજ અડદના પદાર્થની સાથે ગોળ દહીં આમથી ફેરી દૂધ વગેરે ખાવાથી, કકોળ સાથે દહીં, દૂધ ઉપર દહીં, દૂધ અને ગોળ, ત્રાંચાના લોટામાં રાખેલું દૂધ વગેરે વિરુદ્ધ સ્વભાવી વસ્તુઓને એકઠી કરી કે એક પછી એક ખાવી તે વિરુદ્ધ આહાર કહેવાય છે. તે વિરુદ્ધ આહાર વિહાર વગેરેના કરવાથી દોષો (વાયુ પિત્ત

મહાનારાયણ-તેલ.

આ તેલના સેવનથી બધા શરીરની પીડા, લકવો, અડધા શરીરનું અડધું જવું, એક હાથનું અડધું જવું, એક યગનું અડધું જવું, હંમેશાં શરીરનું કંપવું, ડોકનું રહી જવું, દાઢીનું અડધું જવું, કેડનું દંદ, સંધીવા, કુબડાપણું, લલાપણું, જીભનું અડધું, હાડોનું ટૂટવું, હાથ પગોનું કંપવું, શરીરનું કળતર, શુળ, ગોઠણની પીડા, અડદીઓ વા, અને બધી જાતના વાયુ રોગ વગેરે મટી જાય છે. જે વાયુ રોગ કોઈ પણ દવાથી મટેલ ન હોય તે આ તેલથી અવશ્ય મટી જાય છે.

પોષ્ટિક મોઢક.

સોનું કરતૂરી વગેરે તુરત અસર કરનારી ઘણા મૂલવાળી ઔષધિઓ મેળવીને આ પાક તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આની બે ત્રણ માત્રા સેવન કરતાંજ અપૂર્ણ આનંદનો ઉદય થાય છે. ઇન્દ્રિયોમાં સામર્થ્ય, મનમાં ઉત્સાહ અને શરીરમાં અતુલ બળનો સંચાર થાય છે. આનું કેટલાક દિવસો લગી સેવન કરવાથી ધાતુક્ષીણતા, નપુષકતા, અને પ્રમેહ વગેરે રોગો દૂર થઈ દેહને રૂઝ પુરૂ બલિષ્ઠ કરે છે. ઘણું કરીને શીયાળામાં શોષીન લોકોને માટે આ ચીજ ઉત્તમ છે. ક્રીમત ૨૦ લાડુના બે રૂપિયા છે. કામેશ્વર મોઢક ઘણાજ પુષ્ટિકારક છતાં ડર મોઢકના બે રૂપિયાજ છે. બદામ પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સોપારી પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સૌભાગ્યશુભી પાક શેર ૧ ના ૩ રૂપિયા છે. ટપાલ ખર્ચ લુહું.

સ્રીસંજીવન શંકર ઘૃત.

આ પરમ કલ્યાણ કરનાર ઘીનું સેવન કરવાથી સ્ત્રીઓનો યોગ્ય પ્રદર (ધોળી ચૂના જેવી ધાતનું છૂપા લાગથી પડવું) લોહીવા (છૂપા લાગમાંથી લોહીનું પડવું) અરૂચિ, શરીરની પીડા, મૂર્છા, પાચ સાથે ધાતુનું પડવું, શરીરની ક્ષીણતા, કેડમાં પીડા થવી અને બેચેની એ બધા વિકારો દૂર થઈ શરીર નિરોગી અને સોના સરખું નિર્મળ તથા સુંદર થાય છે. તેમજ પ્રજા ઉત્પત્તિ થવાની શક્તિ પેદા થાય છે. જે સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહેતો નથી. અથવા રહીને પડી જાય. (ગર્ભ પાત થાય) છે, તેઓના બધા દોષો દૂર કરી ઉત્તમ સદ્ગુણ સંપન્ન સુંદર સંતાનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. મૂલ્ય શીશી ૧ ના બે રૂપિયા અને ટપાલ ખર્ચ ૨ આના છે.

મળવાનું ઠેકાણું.

શંકરલાલ હરીશંકર.

“આયુર્વેદોદ્ધારક ગ્રાંથાલય.” ગુરુદાગ્રામ.

મે. પેપિસક ઇન્સ્ટ્રક્શનના હીરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની પ્રાથમિક કન્યાશાળા માટે ઇનામ તેમજ લાયબેરી માટે મંજૂર કરેલું તથા શ્રીમંત વડોદરા સરકારનાં કેળવણી ખાતાંએ શાળા, લાયબેરી તથા શાળાઓમાં ઇનામ ખાતે મંજૂર કરેલું.

સૌભાગ્ય-શિક્ષાગ્રંથ.

આ પુસ્તકને રા. રમણભાઈ મલીપતરામ નીલકંઠ, બી. એ. એલ. એલ. બી. (અમદાવાદ), રા. કેશનલાલ નેશકર મોળકિયા એલ. એમ. એન્ડ. એસ. (ગમપુર-રોહિતખડ) સૌભાગ્ય વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ. (અમદાવાદ) રા. અનંતરાય નાનાલાલ જુથ, બી. એ. એલ. એલ. બી. (ગુનાગઢ) રા. શિવજી રામજી દનાલ, બી. એ. એલ. એલ. બી. (ન્યાયાધીશ મણુવદર સ્ટેટ) મિત્ર એફ. મેકેશી લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઝોનલ શીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજ (રાજકોટ) રા. મનસુખરામ પી. પટેલ (પેટેમ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ભાવનગર) દિ. બા. અળા તાલ. માકરવાન એમ. એ. એલ. એલ. બી. (અમદાવાદ) રા. કોશિકરામ મિત્રદરશમ મહેતા બી. એ. (હેડમાસ્ટર હાઈસ્કૂલ ગુનાગઢ) મૌ. ચંદ્રમણિ (સી. લેખક) રા. દેશવ રાવ બાબારાવ એમ. એ. (ડીક્ટર રાજકુમાર કોલેજ રાજકોટ) રા. વીરજી ત્રીણા સવલ એલ. એમ. એન્ડ. એસ. (ગમનગર) રા. સાકંભાલ મોતીલાલ વજરાળની બી. એ. (હેડ માસ્ટર વાકોનેર) રા. વદ્રમજી હરિદાસ આચાર્ય કપુરેશ્વર પોટમત મ્યુઝીયમ રાજકોટ) રા. હજીવનદામ બવાનભાઈ કોટક બી. એ. એલ. એલ. બી. કારભારી રાજકોટ સ્ટેટ) રા. હીનાધરદામ હરખચંદ (સા. જી. કારભારી તા. કુદે વળા) રા. કૃષ્ણનાથ મોહનનાથ ઝવેરી એમ. એ. એન. એન. બી. (મુખ્ય) રા. વિ. પી. રેદ બી. એ. બાર-એટ-ના (મુખ્ય) વગેરે સાક્ષરો તથા વિદ્વાન સ્ત્રી પુરુષોએ તથા 'આત્મ', 'શુન્નરાતી' પદ્ય આર્થિક પ્રકાશ 'સત્યરિજ્ય નિભાસિક' તથા 'ધી મોર્નિંગ્સ' 'ધન્વતરી' વગેરે શુન્નરાતી અંગ્રેજી પદ્યોએ અતિ ઉચ્ચ અભિપ્રાય આપેલા છે.

• સૌભાગ્ય-શિક્ષાગ્રંથ ' પુસ્તકમાં આવતાં પ્રકરણો.

(૧) સ્ત્રીની શ્રેયતા (૨) પુત્રી પર રાખવો જોઈતો પ્રેમ, અને તેઓને કંઈ કેળવણી સુખરૂપ થાય (૩) પતિની પત્ની પ્રત્યે શ્રદ્ધા (૪) આગમનથી નિપજતા જોઈતા પરિણામ (૫) કન્યાવિકલ્પથી ચતુર પાપ (૬) લગ્નની ઉત્તમ રીતિ (૭) સાસરિયાએ પડું તરફ રાખવું જોઈતું ઉમદા વર્તન (૮) કાન્તા (બોધદાયક વાર્તા) (૯) તરણી સ્ત્રીની સાસરે કેવી ચર્યાત સુખ રૂપ થાય (૧૦) તરણીઓએ સાસરિયા તરફ રાખવું જોઈતું ઉમદા વર્તન (૧૧) પિયર પ્રત્યે રાખવો જોઈતો ઉચ્ચ બાવ (૧૨) સૌભાગ્ય પત્ની સ્ત્રીનું ખર્ચ તપ અને મત સુ કે (૧૩) તરણીઓની ઓરમાન હોકા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા (૧૪) પુષ્પા (બોધદાયક વાર્તા) (૧૫) તરણીઓની આકર પ્રત્યેની વર્તણૂક કેવી જોઈએ? (૧૬) તરણીઓના નહા, પાન, તમાકુ વગેરેનું વધતું જતું વ્યયન અને તેથી ભોગવથી પડતી પગની નતા (૧૭) તરણીઓએ રખડવાથી ચતા ગેરદાયા, અર્થાદા કેમ જાળવવી? (૧૮) નાપસંદ કરવા જેવા ચાતો (૧૯) સત્તરીઓની સમાધી મળતા લાભો (૨૦) સારી નહારી સોળત, તેની અસર અને પરિણામ (૨૧) તરણીઓએ સુ વાચનું? વાચનની મનપર થતી અસર. (૨૨) પેરોણાસાકાર (૨૩) સ્વચ્છતા

અથવા સુધડતાના કાયદા (૨૪) આરોગ્ય જાળવવા રાખવી જોઈતી ખાસ સભાળ, ખોળી શરમના ગેરકાયદા (૨૫) અટકાવ (રજોદર્શન) (૨૬) પતિને વશ કરવાની વિધા (૨૭) 'કુસુમ' (બોધદાયક વાર્તા) (૨૮) પત્નીની પતી પ્રત્યે દરજ્જા, પત્ની ધર્મ (૨૯) સસપદી (૩૦) 'સુનન્દી' (બોધદાયક વાર્તા) (૩૧) તરણીઓની પરપુરપ પ્રત્યે વર્તણુક કેવી જોઈએ? શ્રેષ્ઠ શાથી થવાય? (૩૨) તરણીઓએ પાકશાસ્ત્રમા પ્રવીણ થવાની જરૂર, તે પર દેવ જોઈતુ ધ્યાન અને ખોરાક માટે રાખવી જોઈતી સભાળ (૩૩) આહાર વિહારમા નિયમિતપણે જાળવવાની જરૂર (૩૪) તરણીઓને ઉઘમી થવાથી થતો લાભ, આળસુ થવાથી થતો ગેરલાભ અવકાશને વખતે શુ કરવું જોઈએ? (૩૫) તરણીઓએ ગાખવી જોઈતી ઉમદા ગૃહવ્યવસ્થા (૩૬) તરણીઓએ કરકસરથી રહેવાથી થતો લાભ દેખાદખીથી દૂર રહેવું 'સનોપ એજ ખર સુખ', (૩૭) 'નર્મદા (બોધદાયક વાર્તા) (૩૮) તરણીઓએ સવારમા વહેલા ઉઠવાથી થતો લાભ (૩૯) અનુકમ્પા (દયા) પરોપકાર કરવા અજ પુરુષ અને અવરન દુઃખ દેવું એજ પાપ (૪૦) નારી નિત્ય પાક ૧ લો, (૪૧) નારી નિત્ય પાક ૨ જો (૪૨) 'સુલક્ષણા' (એક પતીપ્રેમી બાળાનું અદ્ભુત પ્રેમચરિત્ર)

જેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પુત્રીઓને ભગિનીઓને નીતિનું, ધરસસાર ચલાવવાની રીતિનું અને બન્ન્ય ઓને જાળવણી આપવાનું પુરુષ જ્ઞાન આપવા ઇચ્છતા હોય તેવા દરેક સજ્જનને આ પુસ્તક ધરમા રાખવાની આવશ્યકતા છે કિમત રૂપિયો સવા પોરોજન જુદુ

શ્રીમન્ત વરોદન સન્કાગના કેળવણી ખાતાએ શાળાઓમા

ઇનામ તથા લાઇબ્રેરી માટે મળુર કરેલું

અતિ ઉપયોગી સર્વોપયોગી બાળલિખિતવર્ક પુસ્તક

‘ માતાકરજ ’ યાને ‘ બાળકોપયોગી આપદ ’ .

આ લઘુ પુસ્તકનો ગ શ્રેષ્ઠલાલ જેશકર ધોળકીયા, એલ એમ એન્ડ એસ એસી ગ્રેટ સર્જન રામપૂર રોડ (રાહિલખડ) રા વીરજી કીશ્વરાવળ એલ એમ એન્ડ એસ હાલિમ સર્જન જ્યુબિન હોસ્પિટલ જામનગર, રા પોષ્ટ પ્રભુરામ, એલ એમ એન્ડ એસ જે પી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આર્યન મેડીકલ કુલ મુબઈ રા લક્ષ્મીચંદ્ર કરલાલજી બાસ, એમ એમ એન્ડ એસ મેડીકલ એજીસ્ટર માણાવદર રોડ, રા માધવલાલ ડી બદ દરદેકલાસ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટ ઇનચાર્જ ડિપે મરી બગસરા, રા રતીવાલ આર બક્ષી, એલ આર સી પી એલ. આર સી એસ (એડીન) એલ એફ પી એન્ડ એસ (ગાસગો) રા ડી બી વસાવડા એચ એ મેડીકલ એજીસ્ટર ઇનચાર્જ ડિસ્પેન્સરી બાટવા રા મુળશકર આદિત્યરામ આર્ય વેદ વગેરે તથા અનેક વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ અતિ હિમ્મ અભિપ્રાય આપેલા છે

આ નાનો પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમા ‘ માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યેની સંપૂર્ણ દરજ્જા, ’ અને બીજા ભાગમા ‘ માળકોના અનેક રોગની પિછાન સાથે સમ્યાપદ દેશી દવાઓ ’ લખ્યા ઉપરાંત ઉપયોગી ‘ વિશેષ માહિતી આપવામા આવી છે (બન્ને ભાગ સાથે) કિંમત—આના આઠ, પોષ્ટ જુડુ.

મુ. જ્વેલપેર
(કાગિયાવાડ)

} એમ કે. વૈષ્ણવ, રાહપિસ્ટ.

પ્રાચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાના નવન શોધખોળોના
ઉત્તમ રહસ્યોને શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચા લેકર પ્રિય વૈદ્યકીય માસિક.

ધન્વંતરી

DHANVANTARI

દરેકે મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભુ.]

એપ્રિલ.

અંક ૪ થો.

સંસ્કૃત તંત્રી—ડૉ. મંજુલાલ ભોગીલાલ કંથારીઆકર.

એમ બી પી એમ એમ સી મેય બી (કનકતા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ શ્રમભીના માલેડ,

ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.

વીશનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

પારિષદ લવાનમ પોસ્ટલ સાથે અગાઉથી ૨-૨-૦૦ હુરી નંબરના ૦-૩-૦૦

સોરઠો.

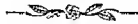
ખોજ મળદમ સેજ, રહેણ હોપ બે ધીવરી,

ખોજ સહિત પ્રતિરોજ, મો વાગે "ધન્વંતરી."

"શ્રી સાયનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-શ્રી કારા—અમદાવાદ.

विषयोंनी अनुक्रमणिका.

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
नेत्रोपधी भाटे लविष्य वांणी (काव्य.)	१४३	आर्यावर्तनी धरगुती दवाओ.	१६७
रसुछ दुयका. शीतगानी रसी संजधी		बिषय अने व्याधिरथ.	१७५
यर्था (उत्प्रेष.)	१४४	हिंदी अभरकोप.	१७७
आरोपने भाटे थुं नरुं छे ?	१५०	सटीक देशवर्द्ध्याणु.	१८०
वाणो-नरुं.	१६३	छट वेध	१८२
लघुवाग्नेय सभायार.	१६५	शारीरिकज्ञान.	८३

“धन्वतरी” ग्रंथ ओङ्किसभां भुजतां पुस्तकोनी यादी.

देवी अह्मन यमद्वार.	१-०-०	साभाज्य-शिक्षाधि.	१-४-०
नीतिभेध विंतामणी.	२-०-०	भाता इरु.	०-८-०
गीतभाधुरी.	०-४-०	स्वदेशी हुनर संग्रह.	२-१०-०
कीपनोदीप.	२-०-०	श्री ज्ञानवचन.	०-८-०
भगवद्गीता सभाज.	०-४-०	साभाज्य भंगीत संग्रह.	०-१०-०
कुंदन अने कुसुम.	१-८-०	सती यश्रि संग्रह	२-८-०

पत्रव्यवहार—पृथ्वींद्र शर्मा.—अभद्रावाद.

आज तक नहीं छपा.

भारतीय मतदपेण.

अर्थात् एकही पुस्तकमें तमाम धर्मोंका वर्णन, कर्त्ता और श्रो परमहंसजों (माल-सर) का चित्र साहस मूल्यकाचा पृष्ठा १, पाका ११, बुद्ध, जैन, शंकर, रामानुज, रामानन्द, माध्व, निवारक, विष्णुस्वामी, बल्लभ, गौड, हरिव्यास, राधावल्लभ, कव्यार, राधास्वामी, रामसेनेहो, नानक, दादू, ब्रह्म, सिंह, राधाभाण, प्रणामा, चकला, स्वामी, नारण, नृसिंह, एकनाथ, महानुभाव, गोपाध्याय, कुवेर, संतराम, सतनामी, कुंभो, लिगायत, नाथ, चार्वाक, जंगम, गुदड, बाबोदव, भैरव, शाक्त, चोली, बीजमार्गी, मार्गा, निरञ्जनों, प्रार्थना, सनातन, भारतधर्म, थियोसोफो, धनु, उदा, धामो, मंडिया, मरुवा, ईंद्र, दयानन्द, पारसी, यहूदी, ईशु, महमद, पंचमकारो, आभाराम, गहर, गोभार, अपा, फ्रांमेशन, चरणदासो, बाबाभयों, निरांत, बूडा, बाहल, गरुड, देव, पुराणिक, नायकाका, इत्यादि अनेक मतोंके अतिरिक्त हिन्दूके तमाम राजा और उनकी उपज तथा तोपोंकामान् इसके अतिरिक्त कलकत्ता इलाहाबाद के हाइकोर्टोंसे निष्पत्तीका हक आदि अनेक विषय भरपूर, मतलबकी कर्त्तानि, सागरकी सागरमें भरा है.

मिलनेका पत्ता.

अंवालाल H. व्यास.

ठि. मैसपोल पो. वीसनगर.

(नाथ गुजरात) R. M. R.

ધન્વન્તરી.

SHRI DHANVANTARI

ધન્વન્તરિ ધૃતકરામૃત-પૂર્ણકુમ્ભં પાતામ્બર સમ્પલ સિદ્ધસુરેન્દ્રવંદ્યમ્ ॥
વન્દેઽરવિદનયનં મણિમાલ્યમાયુર્વેદ પ્રવતકમનુસ્મૃતિરોગનાશમ્ ॥

હાથમા અમૃતથી ભરેલો કુબ ધારણ કરી રહેવા પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ સુરેન્દ્રને પણ વદન કરવા લાયક, જમન સરખા નેત્રવાળા, મણિમાળાને ખેરી રહેલા આયુર્વેદ એકલે વધકશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને વળી જમના નામનુ સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે, એવા શ્રી ધન્વન્તરી ભગવાનને હું નમન કરૂ છું

"MENS SANA IN CORPUS SANO"

"પહેલું" મુખ તે જાતે નર્યા."

પુસ્તક ૩ ભૂં.]

એપ્રિલ ૧૯૨૦.

[અંક ૪ થો.

નેચરોપથી સંવંધમાં નિશ્ચયાત્મક મવિષ્ય વાળી.

(પ્રકાશક પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.)

(એક દિવસ એવો આવશે એ રાહ)

એક દિવસ એવો આવશે— । । ।

સુષે સહુજન ચિત્તમાં, નેચરોપથીનેજ ચાહશે—એક દિવસ

ગોળી ધસારા ચુર્ણ ચાટણ, ઉકાળા આસવ ઘૂંતો;

તે તરફ તન મન વચનથી, જહુ એવકાઈ જતાવશે.

એક દિવસ ૧

વળી ઘણા માગ તણાં ધરે, અને ગીચ વસ્તી છોડીને,

હિતપ્રદ હવા સુપ્રકાશમાં, નહી રોજ મોજમાં મ્હાલશે.

એક દિવસ ૨

સુચિ સૂર્યકિરણ સુયોગ તેમ, પાણી પવન પૃથિવ વળી,

કસરત મનોબળ આદિ કુદરતી-અખતરા અજમાવશે.

એક દિવસ ૩

સાદો ખોરાક ને શુદ્ધ જળ શુભ-ધ્યાન નિયમ ને ધારણ;

અહનિશિ લઈ ઉપયોગમાં, શુભતાન થઈ દિન ગાળશે.

એક દિવસ ૪

ધન્વન્તરી હરી અવતરી કરી—ઓધ કુદગતી નિયમના;

પ્રતિપક્ષે તેજ પળાવવા, સહુને ફરી ચિખવાડશે.

એક દિવસ ૫

અધિનિકુમાર ને ચરક સુશ્રુત, વાગ્ભટાદિ પ્રણીત જે;

તે યોગ્ય યોગ આરોગ્યના, સહુ તે પ્રભુ સમજાવશે.

એક દિવસ ૬

યોગીશ્વરે ફરી ઉદ્ભવી, સંકલ્પબળ સિદ્ધિવડે;

આશિર્વચન કરરૂપ કરી, સહુ રોગ રંજ શમાવશે.

એક દિવસ ૭

વદિ વેદમંત્રો વિપ્રવર, પરજન્ય પાવક પવનને;

અનુકૂળ કરી આર્યો તણી, હઠ હરકતોજ હઠાવશે.

એક દિવસ ૮

આધુનિક આપધિકુમ તણા, અધકારનો અંત આણવા;

કમનીય કુદરતી નિયમનો, પ્રિય પૂલ ચંદ્ર પ્રકાશશે.

એક દિવસ ૯

અસ્તુ ! ! !

Vaccination a Great Peril of Humanity.

(By Harry B. Bradford.)

One often hears as an argument for vaccination that "the majority of the medical profession believe in it ! " Dr. J. Dobson, of Connecticut, says: " A majority of physicians does not matter, because this majority once opposed Harvey's discovery about the circulation of the blood; this great majority has a century ago bled & slaughtered thousands of people; this great majority has always hindered each true progress in medical science."

Ignorance has always been a conspicuous characteristic of this great "majority" of the medical profession. Only a small minority of that great profession to-day has any idea of the real causes of disease; of the enormous vital resistance nature has provided against disease, or of the most powerful methods of assisting in her efforts to aright the abnormal condition called disease.

There was more truth than fiction in Mark Twain's remark that the " Doctors have made the accumulation of ignorance the business of their lives."

The COMPULSORY blood-poisoning of millions of pure blooded children with the SYPHILITIC poison of the POX

of the cow is without a parallel for CRIME in the annals of all human history! The combined crimes of savagery present no equal to it. No age has been so "Dark" as the age which is sending down to the grave with terrible disease hundreds of little innocents every year. So true is the statement of Dr. Alexander Wilder that "The compulsion to pollute the body of a child with filthy animal poison is a crime against God and human nature itself, and every intelligent, conscientious person regards it accordingly." What must we think of the ignorant men in the profession of "healing" who are deliberately producing the emblems of death & destruction in formerly healthy & pure-blooded little bodies, and later drawing a revenue from the parents of those little innocents, whose pure blood they have polluted with an undefinable animal poison?

I have seen several terrible ulcers on little arms lately which I would not have on an arm or body of my children for all the money contained in the United States Treasury. How parents can meekly submit to this infamy without a strong protest is more than I can understand, except that their minds are submerged in the depths of hopeless ignorance!

Probably not one doctor in a thousand has ever treated a case of small-pox, therefore he is not in a position to speak with authority as to the severity of the disease in different persons, or as to whether vaccination affords any "protection" or "mitigation" against small pox.

The eminent English physician, J. J. Garth Wilkinson, said "The history of medicine, rife in delusions, which compress each other in grotesque succession from the earliest ages to the present time, supplies no instance comparable to the absurdity of vaccination. In many ways medicine has been growing toward common sense, but into this inveterate, no political question all the stupidity blindness and recklessness of the middle ages seem to be gathered."

- Dr. Carl Syntzig, who had charge of the small pox

hospital at St. Louis during the Civil war, said: The imminent danger of permanently injuring health & bringing life into early peril arising from vaccination must be fully apparent; yet if its practice is insisted on it cannot be considered as anything else than a wilful crime, and should certainly be liable to the same penalties as all other crimes against life."

Dr. J. W. Hodge, of Niagara Falls, writes: "Think of it, reader! Enforced distribution of disease among our young babies! What could be more preposterous & pernicious! Our children cannot be lawfully taught in the public schools, which their parents are taxed to support, until they have been sacrificed by the vaccinator's poisoned lancet, their pure blood polluted with the corruption from the sores of diseased beasts, and their bodies scarred for life x x x x In conservative old England, the birth place of the charlatan, Jenner, and his filthy nostrum, compulsory vaccination is a thing of the past....."

Dr. A. W. Koenig of Hohenbruck, Germany, said: "The vaccination of cattle-pocks is a horrifying wrong against the whole mankind."

Dr. Mayntz (Germany) says: "Vaccination is a swindle, so great, so despicable & miserable as medical science was when vaccination was discovered." Dr. Gifford, of France, said at the International Congress in Paris, in 1889: "To Edward Jenner a great monument in memory has been erected, and upon its columns in future, if not in the present generations will inscribe; 'Accursed be the man by whose cunning device the blood of all nations has been poisoned!'"

One of the highest authorities in the world, Prof. Edgar M. Crookshank, says: "No 'lymph' whether human or animal or adulterated with other substances can be guaranteed either as pure or free from danger."

Prof. Alfred Russel Wallace, one of the greatest scientists of our age, says: "Vaccination is utterly opposed to the whole teaching of sanitary science, and is one of those terrible

blunders which in their far-reaching evil consequences are worst than the greatest of crimes."

There ought to be nothing strange to any thinking person about Dr. W. J. Collins' statement that "The vaccinated now-a-days generally constitute the majority of the patients in small pox hospitals, and in certain limited outbreaks **ONLY** vaccinated persons have been attacked." Dr. Collins was once Public Vaccinator of London, and said, "If I had desire to describe one-third the victims ruined by vaccination the blood would stand still in your veins." No wonder he resigned his position because he couldn't stand the sight of the misery it produced!

Prof. Fournier said, "A real & serious danger incurred in vaccination is that every individual is destined to undergo one or several times in his life the danger of vaccinal syphilis."

The German Vaccine commission reported 750 persons **SYHILIZED** between 1880 and 1884, and outbreaks of syphilis due to vaccination in several parts of Germany. Let every parent realize that "**COW-POX**" is **NOT** small pox-it is a thousand times **WORSE**!

The greatest smallpox epidemic of history came in 1870-2 in England & Germany after nineteen years of enforced vaccination, carrying off 41840 persons in England alone, and over 125000 persons in Prussia, nearly all of whom had been vaccinated if not re-vaccinated!

Dr. Seaton said "Prussia is the country where re-vaccination is most generally practised, the law making the precaution obligatory on every person. As the result, cases of small-pox are rare." Almost immediately after his statement the terrible epidemic broke out, carrying off the thousands of "protected" people referred to above. Nature handles **FOOLS** rather roughly sometimes.

Italy is vaccinated up to 98.5 per cent. of her 30000,000, population, but smallpox **KILLED** 47772 victims there during the years 1887, 1888-and 1889.

Japan has copied the the blood-poisoning crime and lunacy from other nations and has enforced blood-poisoning by law there for the past twenty years, in which time she has had 71611 of small-pox with 47919 DEATHS! In 1908 she had 18067 cases, with 5837 DEATHS from smallpox!

It is high time for this criminal outrage upon children to come to an end in this country, I call upon every intelligent parent to do all in their power to crush this barbarism.

x x

x x

x x

Small pox never comes without invitation. Nature never has and never will visit as heavy penalty on cleanly people as she does on those who violate her laws and live in filth. What "protected" those thousands of unvaccinated people in the past & present? Has smallpox carried off only the "unprotected" undefiled in blood? Think of what absurdities & LIES the medical profession & Health (?) authorities have led the ignorant people to swallow! Why don't they tell them of the cases of crippling, total blindness for life and horrible deaths resulting from the introduction of commercial calf pus into human blood?

Why don't they tell them of the 13811 Philippine soldiers who reaped erysipelas, "hospital fever", sepsis, rotted-off arms, SYPHILIS and other diseases from enforced blood-poison by a government they were ready to give their lives in a braver way for? Why don't they tell them of those hundreds of vaccinated victims of smallpox, and their GRAVES as a "proof" of the "protecting" and "mitigating" effects of calf blood-poison? Why don't they tell of the most gigantic & cowardly GRAFT that has ever blackened the bloody pages of human history?

Humorous.

'A little nonsense now & then,
Is relished by the wisest men.'

A WONDERFUL DOCTOR.

A baseball player had two fingers of his right hand badly bunged up in practice, and on his way from the grounds he dropped into a doctor's office & them attended to.

"Doctor," he asked anxiously as he was leaving, 'this paw of mine heals will I be able to play the piano

"Certainly you will," the doctor assured him.

"Well, then you are a wonder, Doctor, I never before!"

WHAT ARE WE GOMING TO?

"Is the room disinfected?"

"Yes, mother, and I have sterilized the curtains, odorized the furniture, septicized all the fixtures, vaporized the air, washed my lips in an anti-septic solution and—"

"Have you septicized the mistteto?"

"Thoroughly, mother, everything is done. Arthur is waiting now in the hydrogen room."

"Then you may go in let him kiss you, dear" *Leppincott's Journal*.

CLEVER STUDENT.

Surgeon What will you do if a patient comes to you with retention of urine and a bladder distended upto the umbilicus?

Clever Student I will ask him to go out and make water.

AN INQUIRY.

"What does the 'M. D.' after your name stand for, doctor?" asked young Mr. Toofunny, at the reception.

“Many Debts,” replied the physician, with a look that made Toofunny forget his venerable little joke, and feel that the doctor's bill had entered his soul.

PROTECTION AGAINST INFECTION.

Medicine Demonstrator.—“What place should a man choose to reside in so that he may never have the danger of being affected by any infectious diseases?”

“Ten feet below the ground in a packed box”

આરોગ્યને માટે શું જરૂરું છે—દવાઓ, કસરત કે મિતાહાર ?

લેખક. ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઈ એમ. ઈ. એન. ડી.

સંડો, ગ્રેડેસર રામમૂર્તિ વગેરે અનેક પહેલવાઓ જમતને બતાવી આપ્યું છે કે નિયમિત રીતે દરરાજ થોડી થોડી કસરત કર્યા કરવાથી લાંબા કાળે શરીર બળ, આરોગ્ય, અને સૌંદર્ય કેટલી હદ સુધી વધારી શકાય છે. પરંતુ આવા દાખલાઓ જોઇને ઘણાઓ તરત એવા નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે કે નિરોગ આ બળવાન યવા માટે માત્ર સેડેના “ગ્રીપ ડમ બેલ્સ” ખરીદ્યા એટલે જોડા પાર. જો કદી ખીજ કર્યા સાધનની જરૂર હોય તો એક નાનકડા પુસ્તકની, કે જો ના “ડમ બેલ્સ” ની જુદી જુદી કસરતો શી રીતે કરવી તે વધુવેધું હોય. આ સાધનની સહાયતાથી નેઓ એકાદ વર્ષમાં બીજ સમાન બળવાન થઇ જવાની આશા રાખે છે.

આ પ્રસંગે એક નાની સરખી વાત યાદ આવે છે. એવું કહેવાય છે કે, કોઇ એક રાજા મોજ શોખ અને ઇશ્કખાજીયાં બહુજ ચલતેલાં બની ગયો હતો, અને તેથી અત્યંત તેનું શરીર છેકજ ક્ષીણ થઇ ગયું. પોતે દેશનો ઘણી એટલે પૈસાની તો ખોટ જ શી હોય. પૈસા અને સત્તાના બળે તેણે દેશ પરદેશથી અનેક ડોક્ટરો, વૈદો, હકીમો વિગેરેને બોલાવી તેમની સલાહ-પુછવા માંડી, અને અનેક જાતની દેશી, યુનાની અને ધરગથ્ય દવાઓનો મથાવિધિ ઉપયોગ કરી જોયો. મોંઘી મોંઘી “યાકુતીઓ,” માત્રાઓ, રસાયનો, વાજકર ઝાપધો, અને અનેક તરેહની “બાદશાહી” તથા “શહેનશાહી” વિશેષજ્ઞોના પેટ-દવાઓનું લાંબો કાળ છુટથી સેવન કર્યું; પરંતુ દિવસે દિવસે શરીર વધારે વધારે બગડતું ચાલ્યું. વૈદ, હકીમો, અને ડોક્ટરોથી જવારે કાંઇ વળ્યું નહિ ત્યારે તેણે ભુગ, બંતી, અને સાધનાવાળાઓના ધંતર મંતરની અજમાયેશ સેવા માંડી. પરંતુ જેટલા પ્રયાશમાં આવા

ધુતાંગઓના ખીરસા રાગના પેમાથી ટુલવા લાગ્યાં તેટલાજ પ્રમાણમાં રાગનો રોગ દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો ગયો. પરંતુ “જળ લગ્યાસ, તમ લગ્યાસ” એ વચનને અનુસરીને તેણે પોતાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો. આખરે એક દૂર દેશથી તે રાગની દરમા-રમાં ઘોષ ઉત્તાદ આવ્યો. અને પોતાની વિદ્વતા અને આતુર્યથી પ્રધાન તથા સર્વ દર-ખારી મંળને ખુશ કરી દીધું. રાગને પણ ખાત્રી પડી કે આનાથી મારો રોગ જરૂર નાશ પામશે. પછી રાગએ આ ઉત્તાદને પોતાના રોગનો અકસીર ઉપાય બતાવવા બહુજ આગ્રહ કરી શપથો થયે મોડું ઇનામ આપવાનું વચન આપ્યું. તેથી ઉત્તાદે કહ્યું કે મારા ઇલામની ખૂમી તમને બતાવવાની ખાતર હું એક નવાઇ જેવા ઉપાયથી સાગ કરવા માગુ છું. પછી તેણે એક લોખંડો પોકળ—પોલો ગોળા મંગાવ્યો અને તેની અંદર વિવિધ જાતની અલખ્ય દવાઓ ભરી. પછી તેને બરાબર બંધ કરી દેઢ, તે ગોળાને એક ટુંડું ચઢાવવી તે ગોળાવડે કસરત કરવાનું રાગને કહ્યું, અને વધારામાં ઉમેર્યું કે આ ગોળામા જ લી અદ્ભુત વનસ્પતિનો એવો ગુણ છે કે તેની ચમત્કારિક અસરને લીધે તમારા શરીરમા બરાબ રહેલો સર્વ રોગ દરરોજ પ્રવેદ—પરસેવાના રૂપમાં “દનમાંથી બહાર નિઃશા જશે. રાગને આ ચમત્કારિક ગોળાના ગુણમા બહુજ વિશ્વાસ બેઠો અને તે વડે કસનત કરવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે કસરત કરતો ગયો તેમ તેમ તેના શરીરમાંથી પેલા ઉત્તાદ હકીમના ઠહેવા પ્રમાણે પરસેવા નિકળવા લાગ્યો તેથી રાગને વધારે વિશ્વાસ બેઠો, અને દરરોજ વધારે ઉત્માહથી તે ગોળાને ફેરવવાની ખૂમ કસરત કરવા લાગ્યો. અને પરિણામે ખરેખર તેનો સર્વ રોગ, અચકિત અને નામદાંધ જતી રહી, તેનામાં શરીર જુવાનોની ખુમસુરતી, ઉત્માહ, કૌવન અને જુરસો આવ્યાં તેથી બહુજ ખુશ થઈ રાગએ તે ઉત્તાદ હકીમને પોતાનું અદ્ભુત રાજ્ય ઇનામ દાખલ આપી દીધું. આજીવના સુધી તેની માથે તે દિશાગનન મિત્ર તરિકે વત્યો.

સમગ્ર મણસોને ઉપરની વતમાં અમબવિત સરખું કંઈજ જણાતું નથી. તેઓ તો તરતજ પામી ગયા હશે કે ઉપરની વાર્તા માત્ર વ્યાયામ-કસરતની મહત્તા અને કપલુક્ત-તાજ વળુવે છે. વળી રોગને ઉત્પન્ન કરનાર મળ પરમેવા રૂપે શરીરમાંથી નિકળા જઈ શકે છે એ વાત હવે નેચરોપથીએ સારી રીતે સમજાવી છે, તેથી ઉપરની વાતના પેના ઉત્તાદે હકીમે કહેલું કે આ ગોળા વડે તમે કસરત કરશો એટલે તમારો રોગ પ્રવેદના રૂપમા નીકળી જશે તે વાત પણ હાલની વિદ્યાને આધારે ખરી ઠરે છે. વળી અમારી તો ખાત્રાજ છે કે જો પેલા રાગએ કોઈ ચમત્કારિક આપધિઓ બર્બા વિનાનો પણ તેટલાજ વજનનો લોખંડો ગોળા લેઈ, તે વડે તેટલાજ ઉત્તાદ અને અદ્વાથી કસરત કર્યા કરી હોત તો પણ તેને લગભગ તેટલોજ શપથો જણાયા વિના રહેત નહિ પરંતુ પેવો ચતુર ઉત્તાદ સમજી ગયો હશે કે રાગન માત્ર કસરત કરવાનો સાદો મારો ઉદ્દેશ કરીશ તો, તે એમજ માનશે કે અનેક જાતની મોઢી મોઢી માત્રાઓ, જગપ્રમિદ રસાયનો, અને મશહુર યાકુતિઓ ખાનાથી જે રોગ નથી મટ્યો, તે વળી એક માલ સટ કમરતના સાધારણ ધ્યાનથી શી રીતે મટી શકે ? આનું વિચારીનેજ પેલા ઉત્તાદે અદ્વા એસાવાના ખાતરજ પેલા ગોળામાં તરેહતર આપધિઓ ભરી હશે ચમત્કારનો જમાનો હજી પણ જતો રહ્યો નથી પેલા રાગની પેડે હજી પણ કરોડો મનુષ્યોને

સામાન્ય સાદા ઉપચારોમાં વિશ્વાસ પડતો નથી. જે ચીજનું મહત્વ પ્રમાણમાં મળી આવતું હોય, તે ચીજના વિષે તેમનો બહુજ દલકો વિચાર બધાજ જાય છે. તેવી ચીજોમાં કેમ પણ મોટો ઉપયોગી ગુણ રહેલો હોય તે તેમના માન્યતામાં આવતું નથી. તેઓ હમેશાં કોઈ દલભ અને મહામહેનતે પ્રાપ્ય થાય તેવી અને મોઢા મૂલની ચીજમાંજ ચત્કારિક-ગુણ હમેશા હોવાની વ્યર્થ કલ્પના કરે. છે. મનુષ્ય સ્વભાવની આવી ખામી અને દુર્લભતા ઉપરજ આપણી સાક્ષ્યો પાંચા રચાયે છે, અને જનસમુદાયના આવા ગાઢ અસાનનો લાભ લેખનજ અનેક જાતના લુપ્ત્ય લોકો ગમે તેવી અલાભલાની “ પેટન્ટ ” દવાઓ બનાવી પ્રેરવું ધન અને જીવન હરી લેવામાં સફળ થાય છે. વળી વધારામાં એ જોવાનું છે કે, આવી દવાઓ બનાવનારા પોતાની બનાવટના કચરાની (પેટન્ટ દવાઓની) જેમ વધારે મોટી કિંમત રાખે છે, તેમ લોકો મૂખોમૂખી એમ માને છે કે આટલી બધી કિંમત તેના બનાવનારે રાખી છે ત્યારે તેમાં ખરેખર કેમ ગુણ તો હશે જ. લોકોની આવી માન્યતા છેકજ ખોટી નથી. અમે પણ ખાનીયે છીએ કે મોઢી કિંમતની દવાઓમાં બેશક ચત્કારિક ગુણતો હોય છેજ. પરંતુ તે ગુણ રોગ માટાડવાનો નહિ, પણ લોકોને પોતાની જાદુઈ અસર વડે આંધળા બનાવી, તેમના પૈસા અને આવરણનું હરણ કરી લેખ, વૈદ રાજ કે હકીમ સાહેબ યા તો લેભાગુ ડોક્ટર જે તેવી દવાઓના બનાવનાર હોય છે, તેમની ત્રીજેરી તર કરવાનો ? પરમકૃપાળુ અને સર્વજ્ઞ, તથા જેનાથી કોઈ વધારે શક્તિ કે સમજી બાળું કોઈ હોવાનો સંભાવન નથી, તે પરમેશ્વર મનુષ્યોના જીવનને ટકાવી રાખનાર, વધાનનાર, અને તેમનાં સર્વ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોને દૂર કરનાર સાધનોને અત્યંત ઓછા પ્રમાણમાં બનાવીને તેમને કોઈ દિમાલય કે ગિરનાર જેવા પર્વતના શિખર પર કે કોઈ અધારી વિકાળ શુદ્ધમાં, અથવા કોઈ ગાઢ બપુંકર જંગલમાં અથવા કોઈ ઠંડો ગાઉ પર આવેલા દૂર દેશમાં છુપાવી દીધા હોય, અને માત્ર યોગક પૈસાદાર લોકોજ તેનો ઉપયોગ કરી શકે એવી ગોઠવણ કરી હોય એમ બનવું કેવળ અસંભવિત છે. એથી ઉલટું મનુષ્યો અને પ્રાણીઓના જીવન, આરોગ્ય, અને બળને વધારનાર સર્વોત્તમ અને અત્યંત ઉપયોગી સાધનોની અગત્યતાના પ્રમાણમાંજ તેમને પુરતા મોટા પ્રમાણમાં બનાવી લોકોને જ્યાં જાય ત્યાં સદા હાજર મળ્યા કરે એવી ગોઠવણ કરી છે. જગતની ઉત્પત્તિથી તે આજ્ઞાદિ સુધીમાં કોઈ પણ મનુષ્ય શુદ્ધ દવા જેવું ઉત્તમ “ ટોનીક ” કે પુષ્ટિકારક આપણે શું બનાવી શકીએ છે ? નિર્મલ અને મીઠાં જળ જેવું ઉત્તમ તથા છીપાવનાર અને શરીરને અંદર અને બહારથી સર્વોત્તમ રીતે શુદ્ધ કરનાર બાળુ એક પણ પ્રવાહી આપણે કોઈ પણ મનુષ્ય બનાવી શકવાને સમર્થ થયો છે ? સર્પના પ્રકાશના જેવું અને જેટલું જીવન, બળ, જાગૃતિ અને આનંદ આપનાર દવા ખાણીને વિશુદ્ધ કરનાર; રતુઓને તથા દુનિયાના જુદા જુદા દેશની હંડી તથા ગરમીને સમતોલ રાખનાર; સમુદ્રના પીવાના કામમાં ન આવે તેવા નિરૂપયોગી જળને કરોડોના કરોડો મણુ જથ્થામાં “ ડીસ્ટીલ ” કરનાર (એટલે વરાળ કરી પછી તે વરાળને થંડી પાડી તેનું મીઠું નિર્મલ જળ બનાવનાર); જગતપરની મર્વ શક્તિઓને ઉત્પન્ન કરી શકનાર; તથા ચક્રમાં સફળ છતાં પ્રવળમાં પ્રવળ શક્તિ ધરાવનાર, એવું એક પણ બીજું સાધન દુનિયાંપર કોઈ માણસ બનાવી—અરે, તેની કલ્પના પણ કરી—શક્યો છે ? મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીઓનાં

બચ્ચાં માટે તેમની માતાના ધાવણુ જેવું ઉત્તમ પોષણ આપનાર વસ્તુ કોઈ પણ બનાવવાને હજી સજ્જ થયો છે ? અને મોટી ઉંમરના મનુષ્યો માટે સુકા-લીલાં-ભાવાદાર-અને રસ-વાળાં-ફળ જેવો સ્વાસ્થ્યવિક, ચિતાકર્ષક, સ્વાદિષ્ઠ, વિશુદ્ધ, નિર્દોષ અને પૌષ્ટિક પોષક કોઈ ખોળી કાઢવાને ભાગ્યશાળી થયો છે અથવા તો કસરત જેવું શરીર બળ અને મનોબળ વધારનાર કોઈ સાદું અને સરળ સાધન શોધી કાઢવામાં વિનયી નિવડ્યો છે ?

અરે, એટલું જ નહિ પણ ઉપર કહ્યાં તેવા સાધનો કોઈ કાળે પણ ભવિષ્યમાં શોધી કઢા-વાનો સંભવ છે ખરો ? કહી જ નહિ. ખચીત જ કોઈ કાળે પણ નહિ. ત્યારે આવાં સર્વોત્તમ સાધનો દરરોજ દરેક મનુષ્ય સહેલાઈથી જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં મેળવી શકે, અને નિરોગ, બળવાન, અને દીર્ઘાયુની યર્ધ શકે, એટલું જ નહિ પણ અત્યંતથી શરીરમાં ઉત્પન્ન કરેલા સર્વ રોગો સહેલાઈથી મટાડી શકે તેવાં અકસીર ઉપર કહ્યાં તેવા સાધનો પરમ કૃપાળુ અને મર્વજ પ્રભુએ બનાવ્યાં છે, છતાં મનુષ્યો કોઈ દુર્લભ્ય, દુષ્પ્રાપ્ય, અને મોઢી ચીજોમાં જ નિરોગ રહેવાનાં, બળવાન થવાનાં, તથા દીર્ઘાયુ થવાના સાધનો શોધે છે એના જેવું બીજું કયું ગાઢ અજ્ઞાન, મૂર્ખાઈ અને ધમ્મર તરફની કૃતમતા હોઈ શકે.

આવા ઘેર અજ્ઞાન અને પાપનુ ફળ મનુષ્ય જાતને પુરેપુરું દરરોજ મળતું રહે છે, છતાં મનુષ્યોના મોટા ભાગની આખો ઉઘડતી નથી એ કેટલા ખેદ અને આશ્ચર્યની વાત છે ? હજારો જાતની દુઃખદ વ્યાધિઓ, ભયંકર મહા મારીઓ, અને અકાળ મરણો વિ-સે દિવસે વધતાં જાય છે, એ શુ સ્પષ્ટ રીતે નથી બતાવી આપતું કે મનુષ્યો આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવાના અને રોગો મટાડવાના ઉધા માર્ગ લેઈ બેઠા છે ? એ મનુષ્ય ! આખો મીચીને ખાડામાં અમારે પડે છે ? ધમ્મર આપેલી આખ અને પુદ્ગિનો તુ સદ ઉપયોગ શા માટે કરતો નથી ? એક ક્ષણભર તો આખ ઉધાડીને જો અને વિચાર કર ! મનુષ્ય જાતનો લગભગ પોણા ભાગ રોગ, અકાળ મૃત્યુ, ઉન્માદ, પશુત્વ, દુઃખ, કંકાસ, અને અસહ્ય શોકાગ્નિ ઉત્પન્ન કરનાર સાધનો દુનિયાં પર વધારવાના કામમાં ધમ ધોધાર મઠી પડેલા જણાય છે ! સોમલ, અરીણ, પારો, દારૂ, તમાકુ વહનાગ, ઝેરકચોળાં, વિગેરે—વિગેરે વિગેરે કરોડો જીવનનો નાશ કરનાર ઝેરોને ઉગાડવા, બનાવવા, તથા શીશીઓમાં ભરી તેને લક્ષ્યાવનાર ૩૫ આખી દુનિયાના સર્વ મનુષ્યો વાપરી શકે તેવી સગવડ કરી આપવા માટે કેટલા ખેડુતો, તેમજ બજાર ધોરા વિગેરે જતાવરો, મજુરો, વેપારીઓ, કેમીક્ટો, દવાનાં કારખાનાવાળાઓ, દારૂ ગાળનારાઓ, બીડીયો બનાવનારાઓ, દવાને બરવાની શીશીઓ, દારૂ વિગેરે અનેક સાધનો બનાવનારા, તેમજ એક દેશથી બીજો દેશ એક ગામથી બીજો ગામ, એક સ્થળથી બીજો સ્થળે લેઈ જનારા, તથા વેચનારા તથા આવાં ઝેરોમાં જ આરા-ગ્ય, બળ, અને દીર્ઘાયુ આવીને છુપાઈ ગયું છે એવી ધ્રુવ જાળમાં જગતને મધગ્રાસવાના ધંધામાં લાગેલા દવાઓના દિમાયતી વેદ-દક્રીમ-ડોક્ટરો, તથા આવી ભ્રમા નારી જીવી વાતો દેવાવનાર જાહેર ખજારોવાળાઓ—વિગેરે વિગેરે કરોડો મનુષ્યો શુ પોતાની મહે-નત થડે દુનિયાને વધારે બળવાન, નિરોગ અને દીર્ઘાયુ બનાવે છે સેકંડો કે મિનિટો મણ દવા દર મહિને બનાવનાર એ-જીનો અને સચાઓવાળા કારખાનાં, તથા કરોડો મણ દારૂ દરવર્ષે બનાવનાર ગંજવર ખાતાઓ તથા તેમજ આખી દુનિયાંપર ઝડપથી દેવાની દેનાર આગબોટો, આગગાડીઓ, ડોક્ટરો, અને હજારો દવાખાનાઓ આગલા વખતમાં

નહોતાં ત્યારે શું બધા લોકો જિયારા પાંચ દશ કે પંદર-વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી પ્લેગ, ખેરીખેરી, “એપેન્ડાઈસાઈટીસ” ક્ષય, પાકું, વિસ્ફોટક, પરમે, આદી, બેલેરીયા, વિગેરેથી મરી જતા, અને હુનિયાં બધી કબરો વેરાન થઈ જતી ? આવાં ગંભીર કારખાતાં તથા દવાઓ ન્યાં જોઈએ ત્યાં ત્યારે મેળવવાનાં સાધનો આગલા જમાનાનાં લોકોને આજનાં જેટલાં નહોતાં, અને મક્ત દવા મેળવવાની સંકડો મોટી મોટી સરકારી તથા ખાનગી હોસ્પીટલો તથા દવાખાનાં નહોતાં ત્યારે શું જિયારા પુરાણા જમાનાનાં લોકો અત્યંત નિર્બલ, ઈર્ગણ્ય, બહુ રોગથી પીરિત, અને બહુજન દુઃખ આનુભવવાળા હતા ? અરે ! એવો શું, પણ હાલના જમાનાનીજ વાત કરીએ બહુ પેસાદારે લોકો અને સુખાર્થી, કલ્પતા અમદાવાદ, સુરત વિગેરે શહેરોના લોકો જમને ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગણાતી દવાઓ, કુશળમાં કુશળ ગણાતા ડોક્ટરોની સલાહ, તથા અનેક દવાખાનાં, તથા પ્રસિદ્ધ વૈદ દ્રષ્ટાઓની આપઘરાણાઓનાં સાધનો મેળવવાની સગવડ, ગામડાના લોકો અને ગરીબ લોકો કરતાં ઘણીજ વધારે છે, તેઓ શું ગામડાના લોકો કરતાં વધારે નિરોગ, વધારે બળવાન અને વધારે લાંબી જીવંતી ભોગવનાર હોય છે ? આના કરતાં પણ આગળ વધીને આપણે મનુષ્ય જાતની ખીજાં સર્વ પ્રાણી, પશુ, પક્ષિ વિગેરેની સાથે સરખામણી કરીએ. પાખ્યા વગરનાં કુદરતી રીતે જીવન ગાળતાં હરણ, હાથી, વાંદરાં, ઘોડા, સિંહ, સસઝાં, મેનાં, પોપટ, મોર, સાંદયુગ, જળકુકડી, કાચબા, મગર, સીંહ, વિગેરે વિગેરે જમીન, પાણી કે હવામાં ફરનારાં તથા ગરમ-થંડા-અને સમશિતોષ્ણ પ્રદેશોમાં રહેનારાં પ્રાણીઓને કોઈપણ જાતની “ચાકુ-તીઓ”, માત્રાઓ, રસાયનો, “ટોનીક” દવાઓ, “સ્ટીમ્યુલન્ટ” યાને માદક કે ઉત્તજક દવાઓ, તેમજ “જમીસાઈડ” અને “ડીસીફ્રકન્ટ” આપધો જાતુઓનો નાશ કરવા માટે વાપરવા કોઈ પણ દિવસ મળતી નથી; વળી આવાં “સુધારો” શું ચીજ છે તે નહિ સમજનાર જંગલી જિયારાં પ્રાણીઓને પોતાના દાંત રવચ્છ રાખવા તથા મન્યુત બતાવવા માટે “ડુથ પાઉડર” અને “ડુથ પેસ્ટ” તથા “ડુથ ક્રશ” એવેલે દંડ મંજરો અને દાંત સાફ કરવાની પીછીઓ આખી જીવંતીમાં એક વાર પણ વાપરવા—અરે જેવા સરખી પણ મળતી નથી ! જિયારાં જેટલાં અભાગીયાં ! વીસમી સદીની છેલ્લામાં છેલ્લાં સુધારા અને શોધોને આધારે ખતતી અનેક તરેહની “રામચાણુ” દવાઓ અને દાંતમંજરો વાપરવાને આગ્રહાણા ન થનાર જિયારાં હુનિયાંનાં પશુ, પક્ષિ, પ્રાણીઓ કરોડો ગેગ, “દુષ્પ, શોક, ચિંતા, અકાળ મૃત્યુ, વિગેરેથી રોજ ઘણીજ ગંભીર સંખ્યામાં પીડાતાં હશે ! ! હરણ, ઉંદર, સપલાં, વાંદરાં, ઘોડા, ગાય વિગેરેના દાંત દત્તજનનો અને ક્ષય વિના કોહીને અવાઈ જતા હશે. અને નાની ઉમરમાંજ તેઓ દાંત વગરનાં ખોખાં થઈ જતાં હશે ! જિયારા આવાં નિરાધાર જંગલી, વગર “સુધારો” પશુ, પક્ષિ, પ્રાણીઓ દરેકજ લાખોની સંખ્યામાં ક્ષય, “ડીખેરીયા,” બેલેરીયા, કોલેરા, પ્લેગ, વિગેરે રોગોના સૂક્ષ્મ જેરી “જાતુ-ઓ”નાં ભોગ થઈ પડતાં હશે ! ! ચિવા ચિવા ચિવા શું જગતમાં કોઈ પરાવકારી મનુષ્ય નહિજ હોય ? શું જીવદવા જગતમાંથી સગળગી નાશજ પામી ગઈ હશે ? અને જો આમ ન થઈ ગયું હોય નો પછી આપણા “સુધારો” જમાનાના દવાજી લોકોમાંથી કોઈ સખી દિલો નો દાતાર આવાં અનાય પ્રાણીઓને “ડુથ પાઉડર,” ચાકુતીઓ, અન-ગરંગ લેપો, રસાયનો, માત્રાઓ, “ટોનીક” અને “સ્ટીમ્યુલન્ટ” નો મોટો જથ્થો ફર

વર્ષે પુરો પાડવાની યોજના કેમ કરતો નથી ? વીર્યવર્ધક દવાઓ વગર પ્રાણીઓ અને પશુ પક્ષિઓ નપુંસકે બનતા શી રીતે બચશે ? તેઓનાથી વાઝીવાપણાનું મહેલું શી રીતે ટાળી શકારો ? ફતમંજનો સિવાય તેમના દાંત ખવાઈ જતા શી રીતે અટકશે ? બાલ રગવાના “કલપો” સિવાય તેમને ગળાયા આવતા કેવી રીતે રોકી શકારો ? અરે ! તમાકુ, ત્રહા, ડાંધી, અગ્રીષ્ઠ, દારૂ, બાંગ, ગાંબે, કેકેન વિગેરે અમુલ્ય સાધનો વગર તેમના માં દૂધીવારી આલાખીને કામ કરવાનો ઉત્સાહ અને ચપળતા શી રીતે રહી શકશે ? “પેન-કીલરો” “જર્મીસાઇડો” અને “ડીસીફેકન્ટો” વગર તેઓની ચુંક, શુભ દુઃખાવો શી રીતે મટી શકશે ? પ્લેગ, કૉલેરા, ક્ષય, મેલેરીયા, વિગેરેના જતુઓનો જંતુનાશક દવાઓ વડે નાશ કર્યા વગર તેઓ હલતા ચેપી ગંગોથી શી રીતે બચી શકશે ? અરે સુધરેલી ટપ્પની હૉસ્પીટલો વગર તેઓ મિચ્છારાં પોતાનાં દરદોના ખુદ કરવા માટે ક્યાં રવડી મરશે ? । । ।

પ્રિય વાંચનાર ! રખે તું એવી કલ્પના કરતો કે આ લેખને માધારણ મનુષ્ય જેટલો પશુ દુનિયાનો અનુભવ નથી. રખે એમ ધારતો કે લેખકનું મગજ કેવળ ખસી ગયેલું છે. ઉપર પ્રમાણે વરોક્તિઓ અને કટાક્ષ એટલા માટેજ કરવાની જરૂર પડી છે કે, હાલના વખતના મનુષ્યોનો મોટો ભાગ જૂલથી એમ માનવા લાગ્યો છે કે વીર્યવાન, પુરુષવવાળા બળવાન, નિરોગ, અને દીર્ઘાયુષી થવા માટે દવાઓ વગર ચાલે તેમ નથી. તેઓ એમ અદાનથી ધારે છે કે અનેક તરેહના વ્યાધિઓ થતા અટકાવવા માટે તથા થયેલાં દરદો મટાડવા માટે, અને રોગને ઉત્પન્ન કરનાર ગણાતા સક્રમ જતુઓથી બચવાને માટે દવાઓ વિના બીજે કોઈ સારો ઉપાય છેજ નહિ આવી ગાદ અદાન દર્શાવનારી વાતો ફેટલી બધી ખોટી અને મનુષ્યની ખરી ઉત્તતિને અટકાવનારી છે તે બતાવી આપવા માટેજ ઉપર પ્રમાણે દવાઓ નહિ વાપરનાર જુના જમાનાના લોકો, ગામડાના મનુષ્યો, તથા જંગલ, જળ, અને હવામા રહેતા પશુ પક્ષી, પ્રાણીઓના દહાત આપવામા આવ્યા છે. લેખક દરક સમજી મનુષ્યને બહુ નમ્રતા અને માનપૂર્વક પુછે છે કે આખા વિશ્વના અનેક તરેહના પ્રાણીઓનું રક્ષણ દવાઓ વિના શી રીતે ચાલે છે દવાઓ વિના તેઓ વીર્ય-વાન, નિરોગ, બળવાન, આનંદી, ચપળ, અને પૂર્ણ આયુષ્યવાળાં શી રીતે ચઢ શકે છે ? તેઓ પોતાના બળતિઓ દવાઓ વિના શી રીતે મટાડી શકે છે ? સદિના આરંભ કાળથી બનતા આ અગત્યના બનાવ શું માત્ર અકસ્માતથી બને છે ? શું કોઈ ખરા “કુદરતી નિયમો” ને અધિારે આવા બનાવો બને છે એ વાત આપને ખરી લાગતી નથી ? કુદરતના નિયમો સર્વવ્યાપી, અચળ, સર્વમા એક સરખી રીતે પ્રવર્તનાર એને મોટા અપવાદો વિનાના હોય છે એ વાત જે અનાદિ કાળથી મિદ્ધ થયેલી છે, અને હાલના વખતના પશુ મર્મ વિદ્વાના કચુવ કરે છે, તે વાત શું આપને માન્ય નથી ? પ્રાણી-ઓનાં શરીરો જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્યોને મળતા આવતાં હોય તેટલા પ્રમાણમાં કુદરતી કાપદાઓ બનેતાં શરીરોને એક સરખી રીતેજ લાગુ પડે છે એમ જે પ્રાણી વિજ્ઞાન શાસ્ત્રને પ્રથમ સિધ્ધાંત છે તે વાત તમે ખોટા પાડવા ધારો છો ? આ પ્રશ્નો બહુજ અગત્યના છે. જો દરેક મનુષ્ય આ પ્રશ્નો ઉપર ઉઠી મિચ્છાર પોતાના મન માથે સતત રીતે કરે તો ખરેખર દુનિયામાં મોટો ફેરાર અને ખરો લાભદાયક સુધારો થવા વિના રહેજ નહિ. બ્યારે મનુષ્ય જાત સિવાયનાં પશુ-પક્ષિ-પ્રાણીઓ મિલકુવ ઉપયોગ કર્યા વગર

કડવા, ગળ્યા, મોળ્યા, ઉના, ટાઢા ત્રિગેર જે જે પદાર્થો તેમજ દુધ, પ્રાણી, મેઢા, કોશી વિગેરે અનેક જાતની ધટ તેમજ ધરાહી ચીજો જે દરેકને જુદી પાડી તેમની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી, તમારામાંના દરેકને જોઈએ. તેવા પદાર્થો તેમાંથી બનાવવાનું કામ માર છે. સર્વ ખોરાકમાંથી મને તો જરાએ સ્વાદ કે આનંદ મળતો નથી. સ્વાદ ને આનંદ તો અત્ર મિગજેલા મી. મુખરાયજી લેખ જાય છે. વળી ખરું પુંછાવો તો મને પોતાને કે આપણા દેહનગરના રાજ્યને મીઠું, મરચું, આંખલી, મરી, હાંમ, રાદ, તમાકુ, મેઢા, કોશી, અફીણ, દારૂ વિગેરે કોઈ પણ પદાર્થની મિલકુલ જરૂર નથી, ઉલટા તેઓ આપણુ સર્વને ખરાબ કરનારી ચીજો છે. છતાં મી. મુખરાયજી આવી નકામી ચીજોના દગલા નકામો લાવી લાવીને મારા આગળ નાંખે છે. શરૂઆતમાં તો આવા પદાર્થો આવતા ત્યારે હું સામે થતી અને ખૂબ ક્ષણ કરતી; પરંતુ જ્યારે મને કોઈનો ટેકો મળ્યો નહિ, ત્યારે સલાહ શાન્તિની ખાતર મેં મુઝે મોઢે આવા નકામો કચરાની પણ જે બને તે જોડવણું કરવા માંડી શૂદરથો ! મારા હુઃખની શી શી વાત કંઈ ? ખરું પુંછો તો હું અગળા ઉપર જોડેલા જુલમ, અન્યાય અને કેરવં છે તેટલો બીજા મોઢને સ્વપ્ને પણ નહિ હોય. રાત્રે તમે સર્વ કોઈ નિરાંતે નિંદ્રા લેતા હોછો ત્યારે પણ હું તમે સર્વને મારે પોપણનાં સાધનો પુરાં પાડવાને મારે ધમધાકાર કાગ ચલાવ્યા કરું છું. તમે જુઓ છો કે રાત્રે પણ મારે કેટલું કામ કરવું પડે છે. તેમાં વળી નાગર હોમની નાતે તો હજી કરવા માંડી છે. તેમનામાં ઘણીવાર રાત્રીના ખાર કે જે વાગ્યે પહેલી પંચત જમી હો છે. તે વખતે મારી શી વલે થતી હશે, અને મારે કેવાં કષ્ટ લેવાં પડતાં હશે, અને મોડી રાત્રે અનેક જાતના ખારા, ખારા, તીખા, ઉના, તેલવાળા, ભારે અને એવા એવા પદાર્થોની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં મને કેટલી કેટલી વિટબજાઓ પડતી હશે તેનો, શૂદરથો ! તમેજ ખ્યાલ કરો. હવે બહુ વિવેચન કરવાનો હાલ સમય નથી, કારણ આપ સર્વનાં મન હાલતો હુમ્મને લીધે આકુલ બેઠકલ જની ગયેલાં છે. મારે અંતમાં એટલુંજ કહું છું કે હવેથી આપ સર્વે રાત્રિ અને આખરુ નહિ બનતાં પરસ્પર દગી મેળીને કામ કરવામાં હમેશ મંડ્યા રહેશો. ”

૧૬૦

ચોગ્ય કસરત અને પોપણ ત્રગર શરીરની કેરી હાલત થાય છે, તે ઉપર લખેલી વાત ઉપરથી બહુ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે. પરંતુ તેથી એક સોપાન આગળ વધીને અમે પુછીશું કે શું માન એકલી કસરતજ મને તે અને દરેક માણસને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે ? ખરેખર કેટલાકે માણસોને આ પ્રશ્નનો જવાબ હકારમાં આપવાનું મન યશે, પરંતુ તે ખરીરીતે એક અવિચારી જવાબજ ગણાય. આ વાત સ્પષ્ટરીતે સમજાઈ આવી રીતે ઉપરનોજ મવાલ હું જરા નવા રૂપમાં ચૂકું છું. હું પુછું છું કે—“ કોઈ એક અતિશય વિપરી માણસ, અથવા એક જગતો દાઢીઓ, અગર તો અમુક અદલ અફીણીઓ, માન એકલી કસરત વડેજ શરીર અને મનનું પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે ? ” હવે તમારા મનને પુંછી જુઓ કે આના જવાબ હકારમાં તમે આપી શકો છો કે કેમ ? મારી તો ખાતરી છે કે તમે તેમ કરી શકશો નહિ. જે આમજ હોય તો પછી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે ખરી તંદુરસ્તી અને બજ મેળવવા મારે કસરતની સાથે અમુક

ખીજ કાઢ સારી ટેવની જરૂર છે. અને તે, ખાસ કરીને મિતાહાર અને નિર્વ્યસનીપણું છે. અમે આગળ વધીને એટલે સુધી કહેવાની હિંમત ધરીએ છીએ કે કસરત વગર પણ આહાર વિહારમા નિયમ પાળવાથી અને હાનીકારક વ્યસનોથી દૂર રહેવાથી મનુષ્યે ઘણો લાભ મેળવી શકે છે. કસરત કરવા માટેના વખતની તમીન પદ્ધતિ કોઈ બતાવી કે, પરંતુ મિતાહારી અને નિર્વ્યસની રહેવા માટે અમને વખત મળતો નથી એમ કોઈથી હી શકાય તેમ નથી. કારણ ઉદ્યોગીમા ઉદ્યોગી મનુષ્ય પણ જો ધારે તો તેની આખી જાગીની ફરેક ક્ષણ નિર્વ્યસનીપણું જાળવી રાખી શકે છે. જેમ કસરત માટે પોતાનું નિશ્ચિત કામ કરવાનો વખતમાથી થોડો વખત બચાવવો પડે છે તેમ મિતાહાર અને નિર્વ્યસન માટે કંઈ પણ પડતું નથી. કસરત, મિતાહાર અને નિર્વ્યસનનું હવે આપણે જગ્યાધારે આરિક નિરિક્ષણ કરીએ.

આપણે જાણીએ છીએ કે કસરતને લીધે શરીરના મોત્સર્ગિક અવયવો સતેજ બનવાથી શરીરમાથી નિરૂપયોગી અને રોગજનક કચરો નિકળી જાય છે અર્થાત કસરત એ રોગનો ઉપાય છે પરંતુ મિતાહાર અને નિર્વ્યસન તો રોગનો અટકાવ છે રોગના કારણો શરીરમા એકઠા થવા દેખ પછી તેને કાઢી નાખવાનો પ્રયાન કરવો, તેના કરતા રોગનાં કારણો શરીરમા દાખલજ ન થાય એવા ઉપાય કરવા એ કેટલું ઉત્તમ છે ? અને તેથી જો કસરત રૂપી ઉપાયની સાથે નિર્વ્યસન અને મિતાહાર રૂપી અટકાવનું યોગ્ય મસજન કરવામા આવે તો પછી વ્યાધિરૂપ દાનવ શી રીતે ટકી શકે કસરત કરવાથી શરીરને જરૂરના મર્વ જાતના રમ પુરતા જથ્થામા શરીરની અદર દરેજનું પેદા થાય છે, અને શરીરનું રૂપિશબિસરણુ વધારે સારું અને નિયમિત થાય છે એ વાત જાણીતી છે આ માથે વળી નિર્વ્યસન અને મિતાહારને લીધે કુદરત શરીરની અદર પોતાનું કામ અનાધતરીતે-વિના અડચણે ચલાવી શકે છે, અને શરીરની અદર પેદા થતા મર્વ બળ અને જુરસાનો પુરતો મહુપયોગ કરી શકાય છે. પરંતુ અમિતાહાર અને હુન્યમનોથી શરીરના કેટલાક બળનો નકામો નાશ થઈ જાય છે, અને શરીર બગડતું જાય છે. માટે જો એક તરફથી તમે કસરત પડે શરીરને વિરુદ્ધ કરતા રહો, અને બીજી તરફથી આહાર વિહારમાં નિયમિત રહી હુન્યમનોથી દૂર રહો તો તમારા શરીરમા રોગના કારણો કદી ઉત્પન્નજ શક શકે નહિ. હુન્યમ કહેવાનું કે મિતાહાર અને નિર્વ્યસનથી રોગનો અટકાવ થાય છે, ત્યારે કસરત રોગ મટાડવાને મથે છે.

કસરત અને મિતાહારના સાથે મળીને કામ કરવાથી કેવા ઉત્તમ પરિણામ આવે છે તે જોવા માટે આપણે જૂતકાળના એવા વખત તરફ નજર ફેરવીએ કે જ્યારે દાહના જેવી મોજરોખ અને એસઆરામનો બહુધા અભાવ હતો, જ્યારે પોતાના નિર્વાહને માટે દરેક માણસને અગ મહેનત કરવી પડતી હતી, અને તકીયાબર કે કાચપર પડ્યે પડ્યે કે આખો દિવસ ખુરશીપર બેઠે બેઠે નહિ, પણ અગ મહેનત અને માનસિક પરિશ્રમ વડે કામ કરીને સાદુ મોજન ખાવાને મળતું. આવા કાળના ઇનિદામો તપાસો અને તમાની ખાતરી થશે કે તે વખતની પ્રજા વજ્ર સમાન પ્રયત્ન શરીરની, દીર્ઘાયુષી, અને નિરોગી હતી. જો તમને જૂતકાળના હિતદામ તપાસવામા આચક્રિત જણાતી હોય અગર તે વખતના ઇતિહાસમા અનિશ્ચયિત બાતતી હોય તો, હાલના વખતના એકાં તરફજ

નજર કરી જુઓ. એટલે કે અંગ મહેનત વડે પોતાનું શુભરાતન ચલાવનાર ગામડાંના ખેડુતોનાં શરીરો સાથે શહેરોની કોલેજોના છોકરાઓ અને ઝાંઝીસોના ક્લાઈને સરખાવી જુઓ. અને પછી તમેજ કહો કે એ જાનના લોકોમાંથી કોણ વધારે નિરાગ અને બળવાન છે, અને કોણ વધારે લાંબું આયુષ્ય ભોગવી શકશે.

સર્વ રીતે તપાસતાં એ સાંખીત થાય છે કે દુર્બલતા અને કસરત એ એ વસ્તુ કેવળ વિરોધી ગુણની છે. દુર્બલતા અને અમિતાહાર તથા હદ ઉપરાંત વિપ્યં ભોગ શરીર કેવળ ક્ષીણ અને નિઃશત્વ બની જાય છે, અને તેથી જો આવી કુટેવો ચાલુ રહે અને સાથે કસરત કરવામાં આવે તો તેની કસરતથી શરીરને લાભ થવાને બદલે મોં નુકસાન થાય છે. આવા નતનથી જીવન દોરી વહેલી ત્રુટવા માટે છે અને તેથી મદ ભયંકર રોગો પેદા થવા લાગે છે.

આપણા દેશના, તેમજ રોમ અને ગ્રીસના પુરાણ ઇતિહાસમાં કસરત અને મિતાહારના સંયોગથી ઉપજતા આશ્ચર્યથી ચક્રિત કરી નાંખે તેવાં ઉત્તમ પરિણામો આવ્યાન વણા દાખલાઓ નજરે પડે છે. ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ “ એલીપીક” જેમ્સ ” જેવા શરીરબળની ખરી કસોટી થાય તેવા કસરતની રમતોના મેળાવડામાં કાંઈ હાલની માફક ચંમ ચામાં છંદુ મૂકી દોડવાની સરતો (The Egg & the Spoon Race) જેવાં કારસો કરવામાં આવતાં નહોતાં. તે જમાનાની સરતોમાં શારીર બળની ખરી કસોટી કાઢવામાં આવતી હતી, અને તેવી સરતોમાં ઉતરનારા સખત પ્રહાર્ય પાળનારા તથા નિર્બલતા અને મિતાહારી હતા એ કહેવાની જિલકુલ જરૂર નથી. તે સમયના એકાદ ઉત્તમ પહેલવાન બરફ, આઈસ્ક્રીમ, સોડા વૉટર, ચ્હા, કૉફી, દારૂ, તમાકુ, ભજ્યાં, સેવ ગાંઠિયા, બરફી જલેબી, ઘી, તેલ, મરચાં, આંબલી, રાઇ, અને બીજી અનેક અલા બલા દરરોજ હાંર્સ હાંસીને આગેગતો, તથા હાલની માફક કોચ, તથા ગદેલા ઉપર આખો દિવસ પડી રહેતો તથા અતિશય વિષય સેવન કરતો કલ્પો, અને પછી કહો કે તેની પહેલવાની કેટલા દિવસ ટકી રહેશે ? એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ લેખક કહે છે કે—“ For my part, when I behold a fashionable table set out in all its magnificence, I fancy that I see gouts & dropsies, fever & lethargies with innumerable distempers lying in ambuscade among the dishes.” “ મારી પોતાની બાજતમાં તો, બ્યારે હું ભોજનના યાજ પૂર્ણ ભવકમાં અનેક તરેહના પદાર્થોથી પીરસાપલા ભેઉં છું, ત્યારે હું એવી કલ્પના કરું છું કે જાણે તે ભોજનના પદાર્થોમાં સંધીવા અને જલોદર, તાવ અને જડતા અને બીજા અનેક ઉપદ્રવ છુપાઈ રહેલા હું ભેઉં છું.” જો આમ છે તો પછી જરૂર અને આંતરંગમાંથી લગભગ વણા ખરા વ્યાધિઓ પેદા થાય તે શું નવાઈની વાત છે ? મિતાહારને માટે આટલું વિવેચન હાલ તુરંત માટે યુગ્મ ગણીએ છીએ.

હાલના વખતમાં લોકો પોતાની અનેક કુટેવો અને દુર્બલતા તથા આહાર વિહાર સંભોગમાં અમિતાહારપણું મૂકી દેવાને બદલે, ચુંદર પાક, કદંપ પાક, વાજીકર, પ્રયોગો, પાંકતીઓ, માત્રાઓ, અને દેશી-યુનાની-ઈંગ્લેન્ડ પેન્ટ દવાઓ વડે વીર્યવાન, બળવાન, તેજસ્વી, અને દીર્ઘાયુષી થવા માટે જે વ્યર્થ કાંઈ મારે છે તે કેટલું અશક્ત અને વ્યર્થ

છે તે બતાવી આપી, દરરોજ ખૂબ કસરત કરવા છતાં ફેટલાકને જોઇએ તેટલો સારો લાભ કેમ જણાતો નથી તે દેખાડી આપી તેમને નિર્વ્યસન અને મિતાહારની જરૂર, તથા ખાનપાનના નિયમ પાળવા છતાં પૂર્ણ આરોગ્ય નહિ અનુભવનારને કસરતની અગત્ય સમજાવનારો આ લેખનો ઉદ્દેશ હતો તે યથાશક્ત્ય પાર પાડવાનો લેખકે પ્રયત્ન કર્યો છે. દુનિયાનો દરેક પ્રસિદ્ધ પહેલવાન કસરતની માથે સાથે આહાર વિહારમાં સખ્ત નિયમિત-પણાતી, અને નિર્વ્યમન, સદાચાર તથા આંતરજીહર શુદ્ધિની મહાન આવશ્યકતા રિવકારે છે. નિર્વ્યમની અને મિતાહારી માણુસોનાં શરીરોમાં રોગ ટકી શકેનોજ નથી, આ વાત પુરાણા કાળથી પ્રસિદ્ધ છે. દાખલા તરિકે ઝેરચેન્સ શહેરમાં જ્યારે પ્લેગ વધારેમાં વધારે ભયંકર રૂપમાં ચાલતો હતો તે વખતે મહાન તત્વવેત્તા સોક્રેટીસ દરદાઓમાં અને સુહ્ર-ક્રંચો બાબા વગરનાં પડયાં હોય તેવા લતાઓમાં છુટથી ધરતો હતો, છતાં તેને પ્લેગનો ખિલકૂલ એવ લાગતો નહિ. ધણી વિદ્વાનોનો એવો મત છે કે આમ થવામાં એક અગ-ત્યનું કારણ તેનું મિતાહારપણું અને નિર્વ્યસન હતાં. ઇતિહાસની એક વધુ સાખીતી આ વિષયમાં રજૂ કરતાં હું કહું છું કે સાદો ખેતરાક, અંગ મહેનત, તથા સદાચારને લીધે આગલા જમાનાના લોકો જેટલું લાંબુ આયુષ્ય સહેલાઈથી ભોગવી શકતા હતા, તેથી અત્યુ આયુષ્ય પણ હાલના જમાનાના લોકો ડાકટરી વિધાના અને દવાઓના સુધારા વધારા છતાં અને સુખનાં સાધનો વધવા છતાં ભોગવી શકતા નથી, એ વાત શું અમારા વિચારોને પુરતો ટોઢો આપતી નથી ? આ વિષયમાં હજુ ઘણું વધારે વિવેચન થઇ શકે પરંતુ “ સુષેષુ કિં વદ્મના ? ”

વાળો-નાર.

વાળો-નાર (Gratinged worm) ગીની વર્મ. આ વ્યાધિ ગરમ હવાવાળા દેશોમાં થાય છે જેવા કે મિંદલદ્વીપ, મદ્રા, હિંદુસ્થાનના દક્ષિણ ભાગમાં ઘાટને લગતા દેશમાં વધારે ગાય છે. થંડી હવાવાળા દેશોમાં થતો નથી. ચામડીની નીચે એક જાતના કરમ જેવો જંતુ પેદા થાય છે, તેને વાળો અથવા નાર કહે છે. ઘણીવાર તે તાર જેવો પાતળો હોય છે. અને વખતે ક્વીલ જેટલો જાડો હોય છે. તે ઓછામાં ઓછો સાત ઘંટથી માંડીને પાંચ કિંવા દસ કુટ સુધીના લાંબો હોય છે.

નિશાની વાળો નિકળવા પહેલાં ઘણુંકરી તે જગાએ અગત બળે છે, દુખાવો થાય છે, અને આસપાસની જગાએ મોજો થઈ આવે છે, પાકવા માડે છે, ફેલ્સો થઇ આવે છે, કુટી જાય છે તે પરની સાથે સફેદ તાર જેવો વાળાનો છેડો નીકળી આવે છે. વાળાના જેરથી ઘણી વખતે તાવ આવે છે. અને તંદુરસ્તિમાં મિગાડ થાય છે. એક જગા-એથી વાળો સારો થયા પછી ફેટલીક વખત તે ખીજ જગાએ નીકળે છે. એમ વારા-ફરતી પાંચ સાત જગાએ નીકળે છે. વાળા ઘણું કરી ઠમરથી નીચેના ભાગમાં નીકળે છે. તેમાં પણ પગની ચામડી નીચે ઘણીવાર જોવામાં આવે છે, ફેટલીક વખત હાથ, પગ, અને છાતી ત્રિગેરે અવધવો ઉપર પણ નીકળે છે.

તળાવો, વાવો, હવડ કુવા કે જોમાંતું પાણી ઘણા લાંબા વખતથી ગળાતું નથી. અથવા ખાલી થઇ નવું પાણી ભરતું નથી તેવા સ્થળોના પાણીમાં એક જાતનાં જંતુઓ પેદા થાય છે. તે જંતુઓનાં બારીક છાંં પાણીમાં રહે છે. અને તેવા પાણીમાં રેનાન કરેનારના શરીરની આમડીમાં તેનો પ્રવેશ થાય છે. અને ત્યાં તેનું પોષણ થઇ તે મોટો થાય છે. ત્યાર પછી તે બહાર નિકળે છે. કેટલાક માણસોને તો વાળાનાં ગુંચળાં આમડીમાં રપટ લાગે છે. વાળો આમડીમાંથી તણુ રીતે બહાર નિકળે છે. કેટલાકને તે જગાએ સોજે થઈ પાકી ને પર સાથે બાહાર નિકળે છે, કેટલાકને તે જગાએ ફાટશે થઇ કુટી જઇ તેમાંથી બાહાર નિકળે છે. અને કેટલાકને શિખસ શરીરે કુટી અત્યંત વેદના થઇ બહાર નિકળે છે.

ઉપાય-આવડ જળાશયો અને ખાડીના પાણીમાં રેનાન કરવું નહીં ને કદાપી કરવામાં આવે તો સારા ચોખ્ખા ટુવાલથી શરીરને ધસીને કોરે કરવું શરીરના કોષપણ ભાગને બીનો રહેવા દેવો નહીં. વળી આવા સ્થળોમાં—બીની જગામાં ખુલ્લે શરીરે સુવું પણ નહીં વળી જ્યાં વાળાનું દર્દે ધણું થતું હોય ત્યાં ખુલ્લા પગે ચાલવું નહીં. અને તેવા અગવડ જળાશયોમાં પગ પણ બીના કરવા નહીં વાળાનો ફાટલો કે તેનું ગડ થવા માંડે કે તેના ઉપર પોટીસ દર ૩ થા ૪ કલાકે બાંધવી. જેથી ગડ કે ફાટલો કુટી જશે અને ૧૫૩ સાથે વાળાને છેડો બહાર આવશે. તેને એક હાથની આંગળાથી બરાબર પકડી રાખી બીજા હાથની આંગળાથી વાળાની જગાની આમડીને ઓળાંસતા જવું ને ધીમેથી વાળાને ખેંચતા જાણું કે વાળો આખોને આખો બાહાર નિકળી જશે. પણ જો બધો બાહાર ન આવે તો તેને જોરકરી ખેંચવો નહીં. કારણ તેમ કરવાથી જો વાળો કુટી જાય છે તો તેથી અત્યંત વેદના થાય છે. વાળો જટલો બાહાર આવ્યો હોય તેટલાને એક સળી પર બરાબર લપેટવો ને તે અંદર જોતો ન રહે માટે તેના ઉપર સુતરનો દોરો વીટવો અને દરરોજ થોડોથોડો ખેંચતા જવું કે ચાર પાંચ દિવસમાં આખો વાળો બાહાર નિકળી જશે. વાળાનું ગુંચળું આમડી નીચે રપટ જણાય તો તે જગાએ નસ્તર સુકી છેદ પાકી વાળાને બાહાર ખેંચી કાઢવો. એમ કરવાથી એ જગા પાકતી નથી. વાળાના દરદથી તાવ લીંગે દરદ થાય તો તેની દવા દરેક રોગમાં લખેલી હોય તે કરવા દરકત નથી. વાળો બહાર દેખાયા પછી તે જગાએ ચોખ્ખાવાની અને બાંધવાની દવા સાધારણ રીતે નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. આકડાનાં પાન, એરંડાનાં પાન, ધંતુરાનાં પાન, લીંબડાનાં પાન, એમાંથી એમે તે જાતનાં પાન દેવતા ઉપર શેકીને છીંવા લીંબડાનાં પાનને બારીને બાંધવામાં આવે છે. હીંગ અને અશીષુનો પણ લેપ કરવામાં આવે છે.

જીંધાંકુલીનાં પાન (આ છોડ ચોમાસામાં ખેતરોમાં અને ચરા કે ખીડની જગામાં થાય છે. તે એ હાથ સુધી વળતે ઉચો થાય છે. તેને કાળા રંગનાં અને શુભાખી રંગનાં પુલ થાય છે. તે પુલો હમેશાં જમીન તરફ વળી ઉધાં રહે છે.) ૩ ૨) બાર લીંબડાનાં પાન ૩. ૨) બાર એ બન્નેને બારીક વાટી તેની લુગદી દિવસમાં એ વાર એટલે સવાર સાંજ બાંધવાથી વાળાના દર્દને આરામ થાય છે.

આઠડાનુ દુધ દીપા ૪ ગોળ માસા ૩ મા મેલવી ખાવુ આ પ્રમાણે ૧૪ દિવસ કરવાથી વાળાનું દર્દ જલદી મટે છે આઠડાનુ દુધ ગરમ જણાય તો તેના ઉપર થી ખાવુ ઘોળા ક્યુતરની વિષા (હગાર) એક વાલ ત્રણ આસા ગોળમા ૧૪ દિવસ આપવાથી અત્ય ત ગુણ કરે છે દિવસમા બે વખત લેવામા આવે તોપણ હરકત નથી

વતાકની હાલી કાઢી તેમા થોડી હીંગ વાટેલી નાખી ઉપર વતાકની હગળી ખેસાર વી પછી હાણુના દેવતાના અગારની રખ્યા થવા આવે તે વખતે તે બરસાહમા વતાક મુકી પકવુ બકાએથી તે વતાકને બાહાર કાઢી લેઇ પેલી હગળી કાઢી લેની અને ખાવ ત્રણ વતાક વાળો નિકળેલા બાગ ઉપર મુકી પાટો બાધવો આ ઉપાયથી નીકળેતો વાગો સાજ સુધીમા પિગલી પીળો ચઢ નીકળી જશે

રાધેલા ચોખા ૩ ૩) બાર તથા દહી ૩ ૨) બાર, નવસાર ૩ ૧) બાર સુધી વાગી તેમા મેળવી ખાધ જવુ સાજ સુધી કંઈ ખાવુ નહી તેમ સાજ સુધી પાણી પીવુ નહી, આધા પછી પણ પાણી ન પીવુ મગળા કરી મો માફ કરવુ સાજે દહી ખાત ખાવુ આ ઉપાયથી વાળાની ગાંઠ અને સોજો એક દિવસમા ઝોગળી જાય છે

કાચ ઝોળાચો ૩ ૧) બાર, ગોળ ૩ ૨) બાર, લેઇ તેની સાત ગોળાચો મરી અને સાત દિવસ સુધી દરરોજ એક ગોળા ખાવી આ ઉપાયથી વાળાની નીકળેલી ગાંઠનો સોજો મરી જાય છે કટવાક એલીયા અને ગોળની થેલી વાગો નીકળ્યો હોય તે પર બાધે છે તે પણ ઉપરના પ્રમાણથી બાધવા જેટલુ લેવુ ચોખાસામા અળશીયા થાય છે તે માગીમા રહે છે ને માગી ખાઈ જાય છે તે સાપના કણા જેવા લાખા અને પાતળા હોય છે (અળ શીયાને બૂતાગ કહે છે) ચોખાસુ ગળા પછી તે મરી જાય છે અળશીયા સુકવેલા મુનાની દવા વેચનારને ત્યાં બે ત્રણ આને અગર તેથી પણ કમી કીપતે તોલો વેચાય છે એનું ૩ ૦ બાર સુધીનુ ચૂર્ણ લેઇ તેની ગોળમા ગોળા મરી ખાવી એ પ્રમાણે ત્રણ ચાર દિવસ ખાવાથી શરીરમા રહેલો વાળો બાહાર નીકળી જાય છે

જાળવા યોગ્ય સમાચાર.

લેખક—તત્રી.

૧. નવાં ડાકટરી પુતળાં-કણુ નાંખવાથી મળી આવતી દવા—એક અમેરિકન ડાકટરે દાલમા માણસના શરીરના જુદા જુદા અવયવો ઉપર કાણુ પાડી તેમા દસ નાખવાથી વુસ્ત દવાની યાદી મળી આવે એવુ એક ડાકટરી પુતળુ બનાવી તેનુ પેટન્ટ લીધુ છે તે સંબંધમા એવુ જણાવવામા આવે છે કે એક માણસના પેટના બાગમા જેને દુખાવો થતો હોય તેણે પેટના બાગમા એક દસ નાખવો જેથી એના ઉપાય માટે શી દવા વાપરવી તેની યાદી તેમાથી મળી શકશે (કોરોનેશન એડવરટાઇઝર)

૨. સુબાઈવાળા ડાકટર બેન્ટલીએ સુબાઈમા એક નવી જાતના ડામની શોધ કરી છે. જે ડામ મેલેરીયા તાવના જંતુઓનો નાશ કરે છે

૩. પતંગીઆના કાન પેટ ઉપર.—એક બાહોશ વનસ્પતિ. વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીએ એવી શોધ કરી હતી કે વૃક્ષપાન અને વેલાઓને પણ જોવાની ઉદ્વિગ્ન હોય છે. પરંતુ કાલમાં જનુવિદ્યાના શોધકે એવી શોધ કરી છે કે પતંગીયાને કાન હોય છે. તેનો આકાર માણસના કાનથી જૂરો હોવાનું જણાવે છે. તે કાન તેના પેટ ઉપર હોય છે. માત્ર સવાલ એજ રહે છે કે તે કાનથી તેઓ સાંભળે છે કે નહિ. એમ ધારવામાં આવે છે કે જનુઓ અને પક્ષિઓની આંખ ધણીજ નાણુક અને ચાલાક હોય છે, અને કાનનું કામ આંખથીજ ચાલે છે. પરંતુ એ સવાલનો નિર્ણય હજી કોઈ કોઈ લાવી શક્ય નથી.

૪. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં હમણાં થયેલી ગણતરી પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે “ટાઇ ફોઇડ” તાવના ખર્ચમાં દર વર્ષે ૨૭૦ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે.

૫. ગઇ તારીખ ૧૩ મી એ હાંદી દાકતરોના લાભ જળવવા સાર કલકત્તામાં વૈદ્ય વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરવા માટે આગેવાન વંદોનું એક કોન્ફરન્સ બરાલું હતું અને “આંધ્ર છન્ડીયા મેડીકલ એસોસીએશન” ની જગાલમાં શાખા સ્થાપિત કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.—“સત્સંગ.”

૬. લંડનથી પૅરીસ શહેરનો દેખાવ.—જર્મનીના રહેનાર મી. આરનેસ્ટ રમર નામના ગૃહસ્થે લંડનમાં એસીતે પૅરીસ શહેર જેઈ શકાય એવું વર્ન શોધી કાઢ્યું છે. તે બાબત વધુ જોઈરણ કરી પૂર્ણ રતેહ મળ્યા પછી અઢીસાખ પોંડોનો ખર્ચ કરી, તેને બ્રસેલ્સના પ્રદર્શનમાં ખૂલ્લુ મૂકવાનો ઇરાદો તે રાખે છે.

૭ વીસિયમ જેમ્સ સીડીમ નામના એક અગ્રીમાર વર્ધના અમેરિકન ડોક્ટરએ જે વિદ્વતા પ્રચુર બાવણુ કયું છે તેથી હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના નામાંકિત પ્રોફેસરો આશ્ચર્યચકિત થયા છે. આ ડોક્ટર ધણો ચાલાક હતો એ વાતનો પ્રોફેસરોને ધણો દિવસથી વિદિત હતી જ. પણ તેણે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં ગણિત વિષય સંબંધી જે હોંશીયારી ખતાવી છે તે તેમની કલ્પના બહાર હતી. આ વિદ્વાન ડોક્ટરની પોષાકાદિ વસ્તુ તદ્દન સાધારણ ડોક્ટરના જેવીજ છે. તેની અગ્રાધ વિદ્વતાની કલ્પના કોઈના મગજમાં આવી શકે એમ નથી. તેના વ્યાખ્યાનનો વિષય Fourth Dimensional Bodies એ હતો. અદ્યાપિ પર્યંત આધુનિક વિદ્વાનો ગણિત શાસ્ત્રના આ વિષયને બરાબર સમજ્યા નહોતા. પરંતુ હકત બાળ વિદ્વાને એ વિષયનો પ્રારંભ અને રિવેચન એવી ક્ષતમ રીતે કર્યું હતું કે સભામાં બેઠેલા પ્રોફેસરો હબકીજ ગયા. વ્યાખ્યાન દરમ્યાન કેટલાક પુત્ર પ્રોફેસરોએ શંકા ઉઠાવી હતી; પરંતુ એ શંકાનું સમાધાન બહુ સરસ રીતે કરી “હવે તમે સમજ્યા કે” એવું વચન બાળ વિદ્વાનને મંહાડેથી સાંભળતાં તેની વિદ્વતા કેટલી હાડી છે તેની કલ્પના પણ પ્રોફેસરોના મગજમાં આવી શકી નહિ. હિંદી લોકોને આ વાત સાંભળી અશ્ચર્ય લાગશે નહિ; કારણ ગણિત કરતાં પણ ગહન એવા વેદાંત વિષયનું પ્રતિપાદન માનેશ્વરે બાળપણમાંજ કીધું હતું. (ગુજરાત.)

૮ અરેબર કેટલાક મનુષ્યો કરતાં તે પથુ પંખીઓની નીતિ સારી હોય છે. આ સંબંધી ડૉ. હયિન્સન નામના વિદ્વાન લેખકે એક પત્રમાં પથુઓના લગન સંબંધ વિશે એક લેખ લખ્યો છે જે વાંચવા યોગ્ય છે. આ લેખકમાં એ વિદ્વાન લેખકે જણાવ્યું છે

કે પશુ પક્ષીઓમાં બધી જાતના લગ્ન:સગંધો જોવામાં આવે છે પરંતુ એમનો મોટો ભાગ એક પાત્રીને વળગી રહે છે. કેટલાંક પક્ષીઓમાં-જેમકે કોકીલામાં-પશુઓ કરતાં વ્યભિચાર વધારે હોય છે બીજાં કેટલાંકમાં એક પતિવ્રત પણ વિશેષ છે. ૯૦ ટકા જેટલી સંખ્યા એક પતિવ્રત ધારણ કરે છે. અને પતિ અને બાલકોના રક્ષણમાં મોટો ભાગ લે છે. જાણી શકાય એવાં જાતવરોમાં વ્યભિચાર તરફ વિશેષ વલણ હોય છે અને જેઓમાં એ પ્રતિષ્ઠા છે તેઓનેજ મનુષ્ય પોતાના રવાદીન કરી પાળી શકે છે. અન્ય સર્વે વ્યભિચાર કરતાં મૃત્યુ વધારે પસંદ કરે છે, એકંદર ઉત્તિનો માર્ગ એક પતિવ્રતની દિશામાં જાય છે. માણુઓએ પશુ પક્ષીઓની આ નીતિનું કેટલું અનુકરણ કરવા જેવું છે? (ચુન્નરાત)

આર્યાવર્તની ધરગુતી દવાઓ.

(લેખક—તંત્રી.)

મોંઘત કાળે પ્રજાવર્ગમાં અનેક જાતના વ્યાધીઓ જોવામાં આવે છે. એવા વ્યાધીઓના દેશી અને વિદેશી દવાઓના મંજ્યાન ધ્રુવો લખાયા છે અને જખાષ છે. એટલુંજ નહીં પણ ગુણ ગુણ ધ્રુવોમાંથી દવાઓના ઉત્તાર લેઈ એક ધ્રુવ રમી તેને પોતાના મન ગમતું કલ્પિત નામ આપવામાં આવે છે બીજી જાગુ અનેક પેટ દવાઓની શોધો થાય છે. અને તેની હજારો ઝાહેરનો છપાય છે. પરંતુ તેથી ધારેલો અર્થ પાર પડતો નથી.—યોગી મહાત્મા, માધુ, મંન્વારી અને પાહાડ પર્વતમાં રહેનાર લગીરીયા લોકો અને વૃદ્ધ અનુભવી ડોશીઓ કેટલીક ધ્રુવો અને જડીબુટીની દવાઓનું એલું જ્ઞાન ધરાવે છે કે તેમની દવાઓથી વૈદ ડોક્ટરો જે રોગોને અમાધ્ય ગણી છોડી દેછે તેવા રોગો તેમના હાથે મટવાના હજારો ઉદાહરણો આપણા જોવામાં આવે છે. આવી દવાઓ ધ્રુવોના પાંનાં શીર્ષનાં કટી પણ મળે તેમ નથી. કાચુ કે દીર્ઘકાળથી આપણા આર્યાવર્તના લોકો આવી દવાઓ ખીળને ખતાવતા નથી અને ધણે ભાગે તો આવી દવાઓનો તેવા મોજાસોના મર્જુ સાથે જ લોપ થાય છે. આવી કેટલીક દવાઓ તો કેટલાક લોકોમાં પેદી જાત હતરેલી હોય છે. અને હજારો માણુઓ ઉપર તેની તેજ દવાનો તેવા રોગ ઉપર ઉપયોગ થએલો હોવાથી તેનો રોગ ધાર્યા પ્રમાણે મટે છે પણ ખરે. આવા લોકો ખાસેથી તેવી દવાની માહેતી લેવી એ કાર્ય અત્યંત દુર્લભ હોય છે. કારણ તે જાળતનો અને મપૂર્ણ અનુભવ મળી શકેલો છે.

છેક આશ્વાસરથાથી મને દેવતાઓ દેવો અને ધર્મ ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા હતી. હું પંદરમે વરસે નોકરીમાં જોડાયો હતો અને મને યુવાવસ્થામાંથી દવાનો શોખ લાગ્યો હતો, જેથી હું નોકરીમાં છતાં માહારા ખાનગી વખતમાં દવાઓનો અભ્યાસ કરતો હતો અને તે અભ્યાસ અનુભવમાં મુકવા હું દવા આપવાનું કામ પણ સાથે જ કરતો હતો. માહાર જુનગન નોકરી ઉપર હવું જેથી દવામાંથી પૈમા મેળવવા તરફ માહારી જતી જતી નહોતી, કારણ માહારી ખાત્રી હતી કે હું દવામાંથી પૈમા મેળવવાના લોભમાં પડીશ તો

જુદી જુદી જાતના દર્દવાળા રોગીઓની સારવાર કરવાની અને તક-મજશે નહીં. અને દવાઓનો અનુભવ પણ મને થશે નહીં. આ વખતે માહારા સામે હરીશ્વરમાં ચાર વાંચ અનુભવી વિદ્વાન વૈદ અને ડોક્ટર પણ હતા. છતાં પણ માહારી સારવારમાં આવતાં રોગીઓના રોગોનું નિદાન કરવામાં અને તેને દવા આપવામાં હું પુરતું લક્ષ આપતો નથી. માહારા હાથે ઘણા રોગીઓને આરામ થયાના સંખ્યાબંધ લેખી દાખલાઓ માહારી પાસે છે. માહારા પાસે દરરોજ ઘણા દરદીઓ દવા લેવા આવતા અને તેમાંથી મને પૈસા પણ કેટલાક દરદીઓ ખુશી થઈ આપી જતા જેમાંથી મેં વૈદકના ઘણા ગ્રંથો ખરીદ કર્યા. અને અનેક જાતની માત્રાઓ તથા બસ્તો તૈયાર કરી, માહારા વૈદકીય નિષ્પત્તિ ધધાને લીધે પ્રજા વર્ગની માહારા તરફ અત્યંત પ્રીતિ રહેતી, તેમજ માહારા ઉપરી અમલદારો પણ સંતુષ્ટ રહેતા અને તેમણે મને ઘણા લેખી દાખલા આપ્યા છે. દવાના ઉદ્યોગ સાથે મને મેસમેરીઝમ (પ્રાણ વિનિમય) વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો. તે વિદ્યાથી માહારા વૈદક ધધાને વધારે ઉત્તેજન મળ્યું; કારણ દર્દીને દવા આપતા પહેલાં તે દવાઓ દ્રઢ સંકલ્પ કરી આપવામાં આવતી તો તેનો ગુણ ઘણો જલદી જણાતો. દવાના ધધાને લીધે તે વખતે માહારા વડોદરા રાજ્યના માછ બીક મેડીક્લ ઓફીસર સાહેબ સાથે ગાઢ સંબંધ બંધાયો, અને તે દ્વારાજી મને વધારે ઉત્તેજન મળ્યું. આ માહારા ધધા દિનપર દિન વૃદ્ધી પામતો રહેવાથી મને અનેક સાધુ સંત સંન્યાસી યોગી અને હુગરમાં રહેનાર બીજા કોણા જેવા લોકોનો પણ સમાગમ થતો હતો, તેમને ખુશ કરવા ખનતું પ્રયત્ન હું કરતો અને તેવા લોકોની અનુભવી દવાઓ હું મેળવી માહારી નોટ બુકમાં લખી રાખતો. તે એટલે સુધી કે કયા માણસ પાસેથી મને કેઈ દવા કેવા પ્રસંગે પ્રાપ્ત થઈ છે. આવી સંખ્યાબંધ દવાઓની નોંધ માહારી પાસે છે. આવી દવાઓ જો માસિકદારા પ્રજા-વર્ગ આગળ મુકવામાં આવે તો પ્રજાવર્ગને ફાયદો થાય અને તે દવાઓનો લોપ થતો અટકે, જેથી હું માહારા ધન્વંતરી માસિકમાં એવી ધરણી અને જંગલની જડીયુટીઓ તથા વાંચવામાં આવેલા ગ્રંથોમાંની સહેલી વનસ્પતિ વીગેરની દવાઓ રોગના કંકાવારી ધે-રેકથી લખીશ, જે હું તે રોગનું નિદાન વીગેરે લખવા બેસું તો પછી માહારા શાસ્ત્રાકત દવાઓ પણ લખી પડે, તેમજ તે સંબંધી સંપૂર્ણ હકીકત લખવી પડે એટલે એવા દરેક રોગની ધરણી દવાઓ પ્રજાવર્ગ આગળ મુકવાને ઘણા વખત લાગે જેથી મેં ઉપરપ્રમાણે કંકાવારી રોગોના અનુક્રમથી દવાઓ લખવા વિચાર રાખ્યો છે. એ સંખ્યાબંધ દવાઓમાં કેટલીક ગ્રંથોમાંની પણ હશે. મેં લખી દવાઓનો અનુભવ કર્યો નથી, પણ કેટલીક દવાઓનો અનુભવ મને લખાવનાર યોગી મહાત્મા વીગેરેએ કર્યોનું વાતચીત પ્રસંગે ઠહેલું હતું.

અર્ધ-મસા-વવાસિર-સુખવ્યાધિની દવાઓ.

૧ સાકર તથા નાગકેશર સમભાગ લેઈ તેને બારીક ખાડી રાખવું, તેમાંથી સવાર સાંજ ૩ ૧) બાર પ્રમાણે ટાદા પાણી સાથે શકવાથી અર્ધનું પડતું લોહી બંધ થશે. કદાપી લોહી પડતું નહીં હોય ને પીણ થતી હશે તો તે પણ મટશે.

૨ માંખણ અને મધ સાથે નાગકેશરનું ચુર્ણ ચાટવાથી અર્ધની પીણ મટશે.

૩ જાશમાં કંકુ રંગ બદલાતાં સુધી નાંખવું. જાંશ નવટાંક લેવી. તે પીવાથી અર્ધની પીણ મટે છે.

૪ ખરેંટીનાં પાન નવટાંકને આશરે લેવા તેને વોટી પાણી નાંખી રસ કાઢવે ને તેમાં ત્રણ ચાર મરીનો હજી વોટી નાંખી તે પીવાથી ઘણા દિવસના અર્થ મટે છે. અર્થ ઉપર ખરેંટીના પાનેની હુગદી બાંધવાથી અર્થ મુજમાંથી ખરી પડે છે.

૫ હીંગબોક, બોદારસિંગ, મોરચુચુ, એ સમભાગ લેઈ ધતુરાના પાનના રસમાં વોટી. અર્થ ઉપર ચોપડવાથી ફાટી જઈ મટી જાય છે.

૬ ચૂલા ઉપરનો હુમાસ મધ કે પાણીમાં મેળવી આપવાથી અર્થ મટી જાય છે.

૭ મીઠા ધરિત્ર ૩. ૦૧ બાર, ઇલાયચી ૩. ૦૧ બાર, સાકર ૩. ૦૧ બાર, નાગકેશર ૩. ૦૧ બાર લેઈ તેમાંથી મવાર સાગ ગેળીના કૌવત પ્રમાણે ફાટી પાણી સાથે આપવાથી અર્થ મટે છે.

૮ દેડ ઉમરગાની છાલ શેર ૧, શીમલાની છાલ શેર ૧, કરેણા આંખાની છાલ શેર ૧ લેઈ સુકવી ખાડી તેનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ દરેકનું જુદુ જુદુ શેર ૦૧ પ્રમાણે લેવું. તે સર્વના વજન બરામર સાકર મેળવવી. એ ચૂર્ણ ચાલીશ દિવસ ફાકવું.

૯ સુરોખાર જઠ ૧ બાર પાણીમાં વોટી ચોપડવાથી અર્થ નીકલી પડે છે.

૧૦ કાળાંમરી જઠ ૦૧ બાર, ટંકણખાર જઠ ૦૧ બાર, હાથી કાતનો વેર જઠ ૦૧ બાર લેઈ ધુટી તેની ધુણી દિન ૩ દેવાથી અર્થ મટે છે.

૧૧ માયાં ૨, કોડીયો ૪, મોરચુચુ ૩. ૦૧ બાર, અજમો ૩ ૧) બાર, અડાયાં છાણા નો ગોર ઉપર નીચે મુકી વચે ફવા મુકી છાણાને સળગાવી બાળવું. અજમાને ઠીકરામાં જુદો બાળવો એ બધાની રાખ વોટી પાડીના મુતર માથે અર્થ ઉપર ચોપડવાથી અર્થ ગળી જશે. આ દવા રવીવારે કે મંગળવારે ચોપડવી. તેલ ગરચું ખરાય વીગેરે ખાવી નહીં.

૧૨ લીંબુ કોપર તથા સાકર ચવરાવવાથી મસાનુ દર્દ મટે છે.

૧૩ કરમણી અજમો ૩ ૦૧ બાર, મોરચુચુ જઠ ૧ બાર, માયા જઠ ૨ બાર, લાલ સોપારી જઠ ૪ બાર, કોડીયો નંગ ૬ એ રીતે ચીજો લાવવી મોરચુચુને કચેલામાં બાળવું, અજમાને પણ બાળવો પછી કોડીયોને છાણાના અગારામાં પકાવવી લાલ સોપારી તથા માયાંને છાણા ઉપર મુકી બીજી છાણું ઉધુ પાડી સળગાવી બાળવું બધી જવા દેવું નહીં. તેના કોયલા થાય એટલે પાણી શીવાય યુગ્મવવા. બધું એકત્ર વાળી કપડ છીન કરી મસાપર કોઈ દવાવવું. પાંચ સાત દિવસ દવાવવાથી મસા મટે છે.

૧૪ લીલી લીંબગાની લીબેળા, સોપારી જુની, ઘોડાના નખ-લીબોલી શીવાયની ચીજોને ખારીક કરવી અને તેને કપડેથી આળા નાંખવી. પછી લીબોલી મીઠાને, ખારીક ખાંડી ભેગી મેળવી ધુટી તેની ગોળા કરવી સુકાયા પછી તે ગોળા ધમી અર્થ ઉપર ચોપડવાથી અર્થ ખરી પડે છે. દરરોજ ચોપડવી જોઈએ.

૧૫ કડાછાલ બાળા ચીની ખાદ સાથે ટાંક ૧ દિન ૧૪ સુધી ફાકવાથી અર્થ મટે છે.

૧૬ એળચી ટાંક ૪. માકર ટાંક ૪, વાસીપાણી સાથે શરીર બળ પ્રમાણે ફાકવું.

૧૭ જાંબનાં ફુલને ખાંડી ચીનીખાદ સાથે ફાકવાથી અર્થ મટે છે.

૧૮ રસવંતી ટાં. ૧૧૧, એલચી ટાં. ૧૧૧, છાં ટા. ૧૧૧. એ સમભાગ સાકર ટા. ૪માં ચકતી પ્રમાણે ફાકવીએ તો અર્થની પીડા મટે.

૧૯ કર્મભાણી અન્યો નહીં ૧૫ ભાર, વાવડીંગ નહીં ૨ ભાર, એમથી અત્યુ વાટી લુગડે બાંધી હાણના અંગારા ઉપર મુકી અર્ધ ઉપર ધુણી આપવી.

૨૦ જસતનો કડકો મહેરા પાણીના વાસણમાં આઠ દિવસ નાંખી મુકવે. આઠ દિવસ પછી તે પાણી દરરોજ ગુલાની જગાે ધોવાના કામમાં લેવું. એમ કેટલાક દિવસ કરવાથી અર્ધ મટે છે.

૨૧ અધેશના ખીજનો કડક ચોખાના ધોવરાંમણ સાથે પીવાથી અર્ધથી પડતું લોહી બંધ થાય છે.

૨૨ આમલીના પાનનો રસ પીવાથી અર્ધ દુઝતા બંધ થાય છે.

૨૩ આમલીની છાલનું વસ્ત્રગાળચૂં શકવાથી દુઝતા અર્ધ બંધ થાય છે.

૨૪ ધોળા કનેરના મુળતે હેઠાળા તેનું પાણી બળતાં જડો ભાગ રહે તેનો લેપ કરવાથી અર્ધ મટે છે.

૨૫ કમલકાકરીનું ચૂં સાકર ૨. ૦૫ ભારથી ૨. ૧ ભાર સાથે શકવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૨૬ સુકા કંકોડાનું ચૂં અરધો પેલો તોલો દિવસમાં બે વખત ફાંકવું.

૨૭ વાંઝણી કંકોડી (કંકોડીના વેલાને ફુલ આવે, પણ ફળ આવતાં નથી તે) નો કંકોડું ચૂં સાકર સાથે શકવાથી અર્ધ મટે છે.

૨૮ ચીત્રકમુળ. ટંકણખાર, હળદર અને ગોળ સમભાગ પાટી ચોપડવાથી અર્ધના મસા ખરી પડે છે (ચીત્રકમુળ બ્લીટર જેવું કામ કરે છે)

૨૯ રતાળુનાં ખીજ, તલ અને નાગકેસર એને વાટી તેનું ચૂં સાકર સાથે શકવાથી અર્ધ બેસી જાય છે એ ચૂં માંખણ સાથે લેવાથી દુઝતા અર્ધ બંધ થાય છે.

૩૦ દાઢમની છાલ બે ભાગ, તજ, તમાત્રપત્ર, નાગકેસર અરધો ભાગ, ધાણા એક ભાગ, સાકર બે ભાગ, સર્વનું બારીક ચૂં ત્રણથી છ વાલ લેવાથી જાડો મરડો અને અર્ધ મટે છે.

૩૧ દાઢમનો રસ, લવંગ, સુદ અને કાંઠાવાળાં માયાં મધ મેળવી પીવાથી કે આટવાથી અર્ધ મટે છે.

૩૨ ફટકડી, કાથો અને ચણીકબામ એ અનુક્રમે એક ખીજથી બમણા લેઈ ફાંકી કરી ખાવાથી રક્તાર્ધ મટે છે.

૩૩ અર્ધ ઉપર ભાંગની પોટીસ બાંધવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૩૪ બીલામાના મુરખાથી અર્ધ મટે છે (ગુજરાતમાં બીલામાં ઘણા માણસોને ફુટી નીકળે છે. દક્ષિણના રહેનારને ખાવા કે ચોપડવાથી ફુટતાં નથી.)

૩૫ મરી, ચીત્રકમુળ અને સંયજનું ચૂં હાસ સાથે પીવાથી અર્ધ મટે છે.

૩૬ બે તોલા અરીસ, પાંચ તોલા માયફળ અને વીસ તોલા સોદો મલમ સાથે મેળવીને મલમ કરી ચોપડવાથી અર્ધ મટે છે.

૩૭ તલનો કડક માંખણ સાથે ખાવાથી અર્ધ મટે છે.

૩૮ સાકર, માંખણ અને નાગકેસર એકત્ર કરી ખાવાથી અર્ધ મટે છે.

૩૫ લીંગોળાન તલમાં તળા ખવ કરવો, તેમાં મોરશુકું ધુટાં મેળવવું. ધુટીને મલમ જેવું કરવું તે અપ ઉપર ચોપડવાથી અર્થ મટે છે.

૪૦ ભીનામા, વરધારો, સુંક એ ત્રણનું મમભાગ ચૂર્ણુ લેવું, તેનાથી બમણો ગોળ લેવો એકત્ર કરી ગોળાથો કરવી એ ગોળાના સેવનથી અર્થ મટે છે.

૪૧ એક ભાગ ભાગ અને બે ભાગ શરપખાનું ચૂર્ણુ આપવાથી અર્થ મટે છે.

૪૨ શરપખાનું ચૂર્ણુ દહીં સાથે આપવાથી અર્થ મટે છે.

૪૩ મરી એક તોલો, સુંક બે તોલા, ચીત્રકમુળ ચાર તોલા, સુરણ આઠ તોલા વડને બારીક કરી ધુટી ગોળાથો કરવી. તેમાંથી એક તોલો ખાવાથી અર્થ મટે છે.

૪૪ સુરણના ગોળાને પુટ પાકની રીતે પકવી રસ કાઢવો તેમાં તેલ તથા મીઠવ તાંબી પીવાથી અર્થ મટે છે.

૪૫ ચોમાસામાં લાકડા ઉપર કે ભોંય ઉપર ટોપ થાય છે જેને કુતરાની ટાપીઓ કહે છે તેને સુકવી રાખવી. અને હોરોના શીંગડા ભોંય ઉપર પડેલા હોય છે તેના ઉપર પથ્થે માટીના ચોગથી ચાંકુર ફુટે છે તે લેઇ સુકવી રાખવા એ બન્નેતથા ભાગ લેઇ તેની ધુણી અર્થ ઉપર આપવાથી અર્થ મટે છે.

૪૬ આંબલીના જાડની ખાહારની હાલ જેને આંબલીની અરવડ કહે છે. જે કાળા ખરખચડી હોય છે તેને ખાંડી વચગાળા ચૂર્ણુ કરવું, તેમાંથી સવાર માંજ એક એક તોલો ગાયના મોળા દહીં સાથે આપવાથી ફૂટતા અર્થ મટે છે.

૪૭ ઉષ્ણ પદાર્થનું સેવન કરવાથી યોલ દિવમના થએલા અર્થ માટે ગાયના દુધમાં બાવળની શીંગો (બાવળના પરણ) નું ચૂર્ણુ છ માસા. (આઠ આની ભાર) તથા કાંદના પાન (આવેલા ખેતડાની વાટે ચોમાસામા ચાય છે. ગામડાના લોકો તેના પાનનું શાક કરે છે. તેના ચણાના હોટમા કરેલાં પત્રવેલીયાં અલવીના પાન જેવાં લાગે છે.) તેના રસ એક તોલો ખરોર પ્રમાણે દુધમાં માકર તથા રસ નાખી પીવાથી તાંબ થએલા અર્થ મટે છે, ચાર પાંચ દિવસ પીવું બેઠએ.

૪૮ બીલામાં તોપા ૨, હીમળ તોલા ૨, તલ તોપા ૨ આ ત્રણ બધુશોને એકત્ર ખાંડી તેના બરાબર ગોળ મેળવી સોપારી જેવડી ગોળાઓ કરવી. સવાર સાંજ બન્ને ગોળા લેવાથી યોડી મુદતના થએલા અર્થ મટે છે.

૪૯ એક ચુંબ (ચનોડી) ભાર અરીણુનો કસુ બો કરવો, નવઠાક ગાયના ધીને કક-લાવી તેમાં રેડવો, તે ધી પીવાથી અર્થનું પઠતું લોહી બધ થાય છે.

૫૦ ચાંદપોલીનું ફળ જે સોપારીથી મહોડું થાય છે તેની 'હાલ કાળા હોય છે તે ફળ ઉપર કાંટા જેવું ખડખડું હોય છે તેનાં પાન મલખારી પાન જેવા પહોળા હોય છે. એ પાન ઉપર રેસાવાળા નમો દેખાય છે. આ ચાંદપોલીમાં કરવી જાત પથ્થુ હોય છે. ખીડી ચાંદપોલીના કુલનું શાક થાય છે. તે ફળને દેવતાની બરસાડમા ઘાલી પકવવાં. તેના ઉપરની હાલ દાદી નાંખવી. પછી તેમાં ધી માકર મેળવી તેને સાઈ ધુટી કેરીના મરવા જેવડી ગોળાથો કરવી. રોજ એક ગોળા સવારે અને એક ગોળા સાંજે ખાવાથી મુળ આધીની પીડા મટે છે, ધાતુ વૃદ્ધી થાય છે અને સરીર પુષ્ટ થાય છે.

૫૧ ભોંગ અને શીંગણના અંકુરની ધુણી અર્પને આપવાથી પશુ કાયદો થાય છે.
૫૨ મુળાના કંદને છીની નાંખી તેને નીચેલી બે તોલાં પાણી કાઢવું, તેમાં એક તોલો ગાયનું ધી, નાંખી પીવાથી સારો શાયદો થાય છે.

૫૩ સુરેણની ગાંઠને છોલી તેને છાણી નાંખવી. તે ક્રીસ સારો, મુઠાયા પછી તેને ધીમાં તળી કાઢી પછી ખડી સાકરની ચાસણીમાં પેલો તળેલો ક્રીસ નાંખવો. પછી તેમાં મલાયચી, વાંસકપુર, બદામના ગર વીગેરે શીતલીય મસાલો મેળવી તેનાં ચકતાં પાડવાં, આ પાક ચાર તોલા સવારમાં દરરોજ આવાથી અર્પની પીણ મટે છે. પાક ખાધા પછી તેના ઉપર ઠંડુ દુધ પીવું.

૫૪ બકાચન લીમણના પાનનો રસ પીવાથી કરમ અને અર્પ મટે છે.

૫૫ બુદનાસ જેને બંદાસ પણ કહે છે. સંસ્કૃતમાં તેને દેવાલી કળ કહે છે. આ વેલાને કંકોણ જેવાં ગોળ ફળ થાય છે. પાણવેલાની પેઠે તે ફળના નીચેનું ડીંકું પાંચા પછી નીકળી પડે છે, ફળમાં કાળાં બીજ હોય છે અને પાણવેલાની માફક ફળમાં જળ હોય છે. ફળ અત્યંત કડવાં હોય છે. એ ફળનાં બીજ ગોમુત્રમાં વાડી અર્પ ઉપર ત્રણ વાર લેપ કરવાથી અર્પ મુળમાંથી ખરી પડે છે.

૫૬ શુભળ, લસણુની કળી, લોંબોળી મીજ, હોંગ, સુંક, એ સમભાગ લેઈ તેની ગોળાયો કરી ટાંકા પાણી સાથે લેવાથી અર્પ મટે છે.

૫૭ હિંદ્રજવને વડના દુધમાં પલાળી મુઠાવી રાખી તેનું સેવન કરવાથી અર્પ મટે છે.

૫૮ મરી, છૂંકું, પીપળામુળ, પીપર, એરંડાનું મુળ, હરડેદળ, લીલામું, જવખાર, સુંક, ચીત્રકમુળ, અવક, સુરોખાર એ બધાંનું વચ્ચગાળ ચુરણ કરી તેમાંથી એક તોલાં સુધીની ગોળાઓ ગોળ ધીમાં દરતી. તે ગોળા રોગીની શક્તિ પ્રમાણે આપવાથી અર્પનું પડતું લોહી બંધ થાય છે.

૫૯ આંબલીના ચીચુણ, કુલાવેલું મોરચુનું તોલો ૦૧, ખાંદેલી સોપારી તોલો એક, કાયો તોલો એક, વાંસકપુર તોલો એક, ચોપચીની તોલો એક, એટલી જળ્યસને દિવસમાં ત્રણ વાર ધી સાથે ધસી અર્પના મસાપર ચોપડે તો આક દિવસમાં મસા ખેરી જાય છે.

૬૦ સુરોખાર તોલો એક, પાપડીઓ ખાર તોલો એક, ટંકણ તોલો એક, હળદર ફેલી તોલો બે, મોરચું કુલાવેલું તોલો અઢી, હરતાળ તોલો અઢી, ચુનો તોલો બે, કલમનો સફેદો તોલો બે, એટલી જળ્યસને વાડી વચ્ચગાળ કરીને રતનનેતના ચંદના ચીકમાં મેળવી ચોપડે તો મસાના દરદીને આરામ થાય છે.

૬૧ તમાકુને વાડી પાણી નાંખી છુટી તેની હુમદી કરી મસા ઉપર મુકી લગોટ વાળે તો સારો કાયદો થાય છે.

૬૨ અર્પના મસાને ઘેમના વાળની ધુણી દિવસમાં ત્રણ વખતે દિવસ સાત સુધી આપે તો આરામ થાય. (ધુણી આપતી વખતે દેવતા ઉપર વાળ નાંખી તળાએથી કાણું કરેલું કુંડું તેના ઉપર ઉઘ નાણું અને તે કાંણું ઉપર શુદ્ધાર રાખી બેસવું. અગર તેનાથી ઊંચે ખેરી ધુણી જવા દેવી.

૬૩ હડતાળ તોલા બે, મોરચુથું કુલાવેલું તોલો અડધો, ક'પીસો તોલા બે, ચુનો તોલા બે એટલી જલુસને વઝગાળ કરી રાખવી. તે દવામાંથી જોઇતી દવા લઇ પાણીમાં કાવવી મસાપર ચોપડવી.

૬૪ મુનતાંની માટી તોલા ચાર, મોરચુથું કુલાવેલું તોલો અડધો, ઠસઇનો સફેદો તોલા ચાર. મુમઇ તોલા ચાર, એટલી જલુસને વાટી વઝગાળ ચુરણ કરી દિવમમા તણુવાર મસાપર પાણી સાથે ચોપડવી.

૬૫ કળાચુનો શેર અડધો, સીંદુર તોલો પા, દિવેલીની કાચી મીઝ કાઢી લઇ બારીક વાટી ઉપરની બંને રકમ મેળવી મારી પેટે ખસ કરવો. તેમાંથી ઉપયોગ એટલી દવા લઇ અર્પની જગોએ ચોપડવી. એરંડની મીઝને વધારે હશે એટલે કુટવાથી મલમ જેવું થશે મલમ લગાવ્યા પછી દેવતા ઉપર ધી ખમી સકાષ તેણે ઉત્તું રાખી તેના ઉપર (શેકવાથી) મારો દાખલો ચાપ છે.

૬૬ ખાવાના જવ શેર અડધો લઇ તેને ચોટ પાણી છાટી લખીને છડી ઉપરનાં ફાતરો કાઢી નાખી અંદરના તાલળા લેવા, તેને ઢળાને લોટ કરવો તેમાંથી લોટ તોલો દોઢ પાણીમાં મેળવી તેને અકળીને ખાર (રામડી) કરી છુટી એકરસ પાતળા કરવી, પછી નીચે ઉતારી કપડેથી ગળાને કુચા ફેંકી દેવા, પેલા માવામાં સાકર તોલો અડધો મેળવી સવારમાં પીવું, દિન ૧૪ સુધી પીએ તો ફુગતા અર્પ મટે છે.

૬૭ ઇસમગોળ (ગિમતું ૭૩) તોલો અડધો તથા ઇલાયલી ફેલેલી તોલો પા, માકર તોલો અડધો એટલી જલુસ વાટીને પાણી શેર પા મા બીજવી દિન ૭ સુધી મવારે પાવાથી અર્પનું લોહી મટે છે.

૬૮ મુગલઇ બેઠણા તોલો પા, ઇમમચુગ (ગિમતું ૭૩) તોલો પા, ચીનીકમાલા તોલો પા, એલીયો મામા બે, એટલી રકમને વાટી ઇમમચુગ આખો રાખવો ને પાણીશેર પા માં પલાળી દિન ૭ સુધી રોજ પીએ તો અર્પ ફુગતા બધ પડે છે.

૬૯ ધાણા તોલો પા, કાચની તોલો પા, કાકરીના બીજ તોલો પા, કુવડાનાં બીજ તોલો પા, કલાયચી માસા બે, સફેદમરી માસો એક, ખસખસ તોલો પા, વરીયાળા તોલો પા, સાકર તોલો એક, પાણી ગેર અડધો, એટલી જલુસને ભાગ માફક છુટી પાણી શેર અડધામાં કપડ છીન કરી પીવાથી મસામાંથી પડતું લોહી અટકે છે.

૭૦ હરડે નગ અડધીને ઘસીને પાણી તોલા પાંચ કરવુ, તેમાં માકર તોલો અડધો નાખી દિન માત સુધી પીવુ જ્યાં લોહી પડતું બધ પડે છે.

૭૧ કાન્ડીનું મગજ તોલો એક, ખડખડાનું મગજ તોલો એક, ચીમડીનું મગજ તોલો એક, કુતકાના બીજ તોલો એક, કાચની તોલો એક, આકુ તોલા સાગપાચ, તરચુચનો મગજ તોલો એક, કલાયચી તોલો અડધો, કુધીનું મગજ તોલો એક, ખસખસ તોલો દોઢ, એ બી બખતના ભાગ અગીયાર કરવા. ભાગ એક ભાગ માફક છુટી પાણી શેર પામાં છાણી નાખી ૩. વા બાર સાકર નાખીને પીવું જ્યાં અર્પ મટે છે.

૭૨ અતિવિપની કળા તોલો અડધો, મોચસ તોલો અડધો, બાળખાલી તોલો અડધો, નયરળ નંગ એક, કણછાલ તોલો અડધો, મરણસીંગ તોલો અડધો, એટલી રકમને ધસીને તેનું પાણી કરી તેમાં ઠીકરીયો છંમકારી તે પાણી પીવું. તેથી અર્પનું પડતું લોહી બંધ થાય અને ઝાડો થતો હોય તેા પણ બંધ થાય છે.

૭૩ મુંઠે, નયરળ, અતિવિપ, મરણસીંગ અને સાકર એટલી નળુસનું ધસારવું છીનું કરી ચાટવા જેવું નહું થએ ઉતારી ચાટવું જેથી અર્પનું લોહી, પેટનો દુખાવો અને બાહીનો ઝાડો બંધ પડે છે.

૭૪ ખારેક એકનો કળાઓ કાઢી ધંતુરાના ફીડવાને કોરી તેમાંથી બીજ કાઢી નાંખીને માઠે ખારેક મુકવી ને મોં બંધ કરવું અને તે ધંતુરાના ફીડવાને દાડમ નંગ એક લઈ કોરી ને માઠે ફીડવું ધાલવું ને દાડમની ડગળી બંધ કરવી તે ઉપર કપડું લપેટી ને ધણુંના આટાંનો લેપ કરી છાંણના અંગારાની ભરસાડમાં મુકી બધાઈ રહેથી કાઢવું. કંડું પડેથી દાડમમાંથી ધંતુરાનું ફીડવું કાઢી નાંખી દાડમ તથા ખારેકનો ખસ કરવો ને તેની ગોળા ચણા જેવડી વાળવી. દરરોજ સવારે એક ગોળી ખાવી ને તે ઉપર ફીડીની મસાઈ નવટાંક દુધની મસાઈ નવટાંક તથા મલાઈ (માવો) તોણ ચાર અને સાકર તોલો એક મેળવી ઉપર ખાઈ જવું. (પરેશ રાખવાથી) દૂઝતા મસા, પેટપીડ, આમ ને બાહીના દસ્ત મટે છે.

કાચું દાડમ કોરી તેમાં અતિવિપની કળી બે, અફીણ વાલ ચાર, નયરળ અડધું, અજમે તોણ બે, ભરી ડગળી મારી કપડું વીટી ધણુંના આટામાં ગોળો કરી છાંણના અંગારાની ભરસાડમાં પકવવું પકવી કાઢી કાઢું પડેથી દાડમ કાઢી લઈ વાટી ગોળો ચણા જેવડી કરવી. ગોળી ચોખાના ધોવગમણ સાથે સાકર મેળવી આપવી. અગર બીજા અનુમાનથી આપવી તો પડતું લોહી, પેટપીડ, આમ, ઝાડો મટે છે.

૭૬ આંખાના ઝાડ ભેશું એક ઝાડ ધાયછે જેનું નામ વાંદો અથવા ઝાડ ફોડો કહેછે તેને કાળા સફેદસની રાતરે અક્ષત મુકી વગર ખોલ્યે નાનું ડાલ તથા યોડાં પાન લાવી રાખી મુકવાં, તેમાંનું જરાએક તાવીતમાં મુકી અર્પવાળાને બાંધવા આપેથી અર્પે મુળથી નયરળે. આ તાવીત રમશાનમાં લઈ જવું નહી, રમશાનમાં જવું હોયતો ઘેર મુકતા જવું, સદર ઝાડનાં પાન લેવા જતી વખતે આંખાના ઝાડ ઉપર કુંવારા છોકરાને ત્રણવેચો અને પ્રથમ પાનની ચંદન અક્ષત પુષ્પ ધુપ દીપ નૈવેદ્યી મુગ્ધ કરી વનસ્પતીની સ્તુતી કરી કે હું તને કંઈ કાર્ય માટે લેવા આવ્યો છું માટે મારી સાથે આવી માફ કાર્ય સિદ્ધ કર્ય એમ કહી પાન લેવાં અને વગર ખોલ્યે ઘેર આવવું અને ઘેર આવતાં પાછું જોવું નહી, એ પાનમાંથી યોડાં લઈ તાવીતમાં ઘાલી લોખાનનો ધુપ દેષ કેડે બાંધવું (આખરે) થાય તો ગોમુત્રમાં ધોવું.

ભિષક અને વ્યાધિરથ; (ધર્મ કોસ્તુભ.)

લેખક રાજકવિ હનવરાય સુ મુતરી

(બીજા વર્ષના અંક ૧૨ માના પૃષ્ઠ ૩૮૪ થી)

ધનવતરી ભિષક કયા યુગમા હતા, તે કહેવાને નિશ્ચય આધાર મળિ શકતો નથી પણ પુરાણ ક્ષતિહાસ દ્વારાએ તે પ્રેતાયુગમા હતા એમ જણાઇ આવે છે, વિશ્વકર્મા અને ધનવતરી એ બન્ને સમકાલિન છે, પ્રેતાયુગમા તે વખતની સ્થિતિ, રીતી, હીલચાલ જન પ્રકૃતિ અને તે વખતના મનુષ્યોમા રવો રીવાજ હતો તે ક્ષતિહાસ લેખકોના જેમ ઉપગ્રથી જણાય છે તે વખતે આઠણ સમગ્ર વસ્તુ વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, કદ મુગ ફગાહા કરનારા, પરાયુ અન્ન નહિ લેનારા એવા અસાચક વૃત્તિવાળા તપસ્વિ પુરોહો જગાશય ઉપર પશુકુંડી બાધીને આનંદમા પોતાનો વખત નિર્ગમન કરનાગ હતા, તે વખતે માંડ પશુ પ્રમરની ઉપાધિ નહોતી, તે વખતે સગા સ્વત્ર વિચારના હતા મન આનંદમા રહેનારા ચિતા રહિત મગ્ન રહેનારા અને અધ્યાત્મ જાનમા લક્ષ આપનારા હતા, તેથી લોક, આ નાહક તૃષ્ણાનો તે વખત જન્મ થયો હતો, પણ તેની બાલ્યાવસ્થા હતી ત્યારે તે પ્રસંગમા ધનવતરી પણ તેવીજ રીતે તપસ્વિ હતો અને પોતાનો વખત આનંદમા વ્યતિત કરનારો હોઈને તે કાળે સ્વધ્યાસ ગ્રાંતીયોના મનને પોતેજ મતો ૧ પમાડનારો આરોગ્ય રત્ન બક્ષનાર હોતો, તે કાળમા બ્યારે પરાપકાર, નિસ્પૃહતા, અને સ્વત્રતા હતી ત્યારે તે સમયમા ધનવતરી તેવો હોય એમા આશ્ચર્ય શાનુ ગણવુ !

આધુનિક વખતની માતમારી વણીજ અવગત બરેલી છે જેમા વ્યાધિરથ પુરોહોની મર્યાદા કરતા બમણા વૈદો વધી પડ્યા છે

પ્રેલાક પુરાતન પુસ્તકો વાંચીને ચિકિત્સા ઉપગ્ર ધોરણ ગમનારા વૈદકોને ધધો તક મેળા છે બ્યારે તેમને પ્રશ્ન કરે કે રૂઢતી શિવનિગી મેવનાદ, વિદ્યુતરેસ, અગ્ની મુખ, કાકમંથા, અને દશમુળ કોને કહે છે । અને તે પ્રત્યક્ષ વનસ્પતિને તમે ઓળખો છો કે નહીં ત્યારે તેના પ્રત્યુત્તરમા ગાંધી જે ઔષધ આપે તે ખત્ર એવુ કારણ નીકળે છે

સવળી વનસ્પતિયોને ઓળખનાર ભાગ્યેજ મેકડો વૈદોમાથી જગલમા પ્રવાસ કરનાર કોઈકજ વૈદ દશે, આ વખતે વૈદોના માટે લાસુ વિવેચન કળવાની જરૂર નથી પણ ઉત્તમ વૈદ કોને કહે છે તે વિષયને બ્યારે જોઈએ છીએ ત્યાં જેની રીતે ગેરરી લોકો રત્નની પરિક્ષા કરે છે તેવી રીતે મુગ અને ત્રિહાન અનુભવિ વૈદોને જણનાર સુર વિદ્યાનોજ હોય છે તેમતા હાથથી દગ્ગરો દગ્ગરો માગ થયા હોય એજ તેમના અનુભવ જાનની ગાંઠેર કસોડી છે, અને જે ઉત્તમ ગુણુ વૈદમા હોવા જોઈએ તે ગુણુરૂપી ભુવણુથી બ્યારે તે અવકૂન હોય છે, ત્યાં તે કેવળ દેવની માફક પુન્ય છે -

નિસ્પૃહ અને નિર્જોભ વૃત્તિથીજ તે વૈદ જનપ્રિય (મનભાવન) મહેવામ છે લોક પ્રિય અને રાજ્યપ્રિયરૂપી બન્ને ત્રાજના મગધમાણુમા રાખવાને પણ સડગ વેઠવા પડે છે, દ્રવ્ય માટે વિશ્વાસ નહિ ગમતારા જમીનમા કાગિને ધનતુ રક્ષણ કરે છે ગયેલું દ્રવ્ય

ફરી મળે છે, તે ક્યાં સુધી ! કે જ્યાં સુધી શરીર કાયમ રહ્યું છે ત્યાં સુધી. આશ્નાના અનેક તરંગ રંગમાં ફરક પ્રાણી પોતાનો વખત વ્યતિત કરે છે. કેટલાક મસ્ત રહે છે. કેટલાક રાજ્યસત્તા ભોગવે છે. કેટલાક સ્વતંત્રપણે રહે છે. કેટલાક તનહા ફફારી હાથમાં હરહાલ યુથ રહે છે યદ્યપિ તે સમગ્ર જનો પોતાનું અમુલ્ય શરીર - ધણી કાળ સુધી રહેવાની ઇચ્છા રાખે છે; સળખ જોટલી કીમત આરોગ્ય શરીર રહેવામાં રહેલી છે તેટલી કીમત બીજા કોઈ પદાર્થની નથી. છતાં જ્યારે શરીરની સ્થિતિ બગડે છે ત્યારે તમામ વિશ્વાસ વૈધ ઉપર રાખવામાં આવે છે. અને અમુલ્ય તથા અલભ્ય શરીર વૈધને સ્વાધિન કરવામાં આવે છે તેથી જોવી કીમત વૈધની છે તેવી બીજા કોઈની છે જ નહીં. માટે ઉત્તમ વૈધ ક્યારે મળે કે જ્યારે પૂર્ણ સંસ્કાર મારો હોય ત્યારે; હિંદ પ્રદેશવાસી વૃંદ કવિ કહે છે કે-

કવિત.

લોભ જલદ પાસમેં ફંસાયે કેતો બૈદ દેખે
ધનકાજ કેતે દરદીકો માર હારે હેં,
યૌવનમેં મસ્ત ધનવાનકી બનિતા સંગ
પ્યારકર અપનિ મુરાદકો પસારે હેં;
વૃંદ કવિ ફિરો પરદેશમેં બિલોકે બૈદ
કામબાસનામેં આશનાસેં પ્રેમ પ્યારે હેં,
ઐસે ઐસે કાજ કીન હુવે ધનવાન કેતો
ધનબાગ્ય જલકે દેશ ઐસે પ્રચારે હેં.

લોભજનના પાસમાં ફસાયલા કેટલાક વૈધોને મ્હેં જોયા છે. કે તેઓએ ધન સંગ્રહ કરવાને માટે દરદીના ચતુથી પૈસા પ્રાપ્ત કરી તે દરદીને રામચરણ પોચાકી દીધા છે; વળી યૌવનમાં મસ્ત અનેલી સ્વરૂપવાન ચોપિતા કોઈ વૃંદ ધનવાનની હોય તેની સાથે સ્નેહ જોડીને ધન પ્રાપ્ત કરવાની પોતાની મુરાદ પાર પાડનાર જોવામાં આવ્યા છે. વૃંદ કવિ કહે છે કે હું પરદેશમાં ધણી જગોએ ફર્યો છું અને તેથી કરીને ધણી જગોએ મ્હેં વૈધોને જોયા છે, તે પૈકી કેટલાક કામવાસનામાં લીન અનેલા આશનાઓ રાખીને તેમના પ્રત્યે પ્રેમ જોડી રહેલા જોવામાં આવ્યા છે. એવાં એવાં કામ કરીને કેટલાક ધનાર્થી વૈધો ધનવાન બનિ ગયા, પણ જેનું ધન્યભાગ્ય હોય તોજ તેને ઉત્તમ ગુણસંપન્ન વૈધ મળે; તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્તમ ગુણવડે કરીને લોકોના મનને આનંદ આપનાર વૈધ “મનભાવન” પદવિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે; તેવા ઉત્તમ વૈધનું-

ચિત્ત ઉદાર.

હોય છે; ચિત્ત ઉદાર હોય તોજ પરોપકાર યાય છે, પૃથ્વિનો પતિ રાજેન્દ્ર જ્યારે રીઝે ત્યારે તે ઉદાર ઇતિવડે કરીને ધામ, ધરા અને ધન બક્ષિસ કરે છે યદ્યપિ તે સમગ્ર ભોગવનાર શરીરે સારો ન હોય, અર્થાત્ જગાદર બાધીવાળો હોય, તો તે સમગ્ર ધામ ધરા અને ધન કંઈજ કામનું નથી, સગળ રાજેન્દ્રની ચિત્ત ઉદારવૃત્તિ બાધિરથ

પૂરુષને કેવળ નિરર્થક છે, માટે વેદરાજ ચિત્ત ઉદાર વૃત્તિ પરોપકાર કરવાવાળા એવી છે કે તે પરોપકારથી જીવનસાધ્ય થને છે

— ગુણુરૂ વેદરાજની ચિત્ત ઉદાર વૃત્તિ જીવનરૂપી અમૃત ઝરાની બક્ષીરીનું પ્રમાણુ છે. ફરેક પ્રકારના જીવ જીવ ધધા કરનારાઓ પેઝીમાથી જે ઉદાર હોય છે તેમની ઉદારવૃત્તિ માત્ર તેમના કામ પુરતી એટલે આરોગ્યતા શિવાયની હોય છે, તેથી તેવા ઉદાર વૃત્તિવાળા વેદરાજને હું નમસ્કાર કરું છું. કેમકે તેમણે પોતાના શુદ્ધ હૃદયથી જગતને વલ કરેલું છે તેવા સુર વેદના શુદ્ધ હૃદયની ઉદારવૃત્તિ સ્વાર્થ વિના જ પરોપકાર રૂપ કરવાની લાગણી વાળી હોય છે માટે તેમની ઉદારવૃત્તિ સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

અપૂર્ણ.

‘હિંદિ અમર કોષ.

(સંસ્કૃત ઉપરથી હિંદિ કવિતા રચનાર રાજકવિહર્ષદાસ મુ મુનસી

મંગળાચરણ—દોહરા છંદ.

ગુરુપદરજાજન મુદલ, હોહુ દુરિ દ્રગ દોપ,	
સ શય વિહગ ઉભયે શિરી, બપો હરીહર ધોપ.	૧
તિનતે નટમર છબિનિરખી, મોગ મુકુટ બતમાન,	
સો મેરે હરમી બસહુ કુળજિહારીલાલ.	૨
કરન ચહતુ વહ પ્રશ મુક, હર્ષદ જનહિતકાજ,	
અમરવિજયકૃત દેખિદે, કિય પ્રયાસ સુખમાજ.	૩
ઉચરીસકત નહિ સમકૃત, જે આહત કહુ નામ.	
તેહિ કરિ ગુચનમાલ ધરી, કિયો સુમનમે દામ	૪
અમરકોશકે આદિતે, સમૂખતનો જેહિ,	
પ્રયકપ્રયક જીવિ બેદ કરી, લિખહુ સુખદ વહ તેહિ.	૫

(સ્વર્ગકે નામ)

ત્રિદિશાક્ય સુરનોક પો, ત્રિદિવ ત્રિવિધ નાક,	
સ્વર્ગ એ સુખધામજે, અમર સુખન અથાક	૬

(દેવકે નામ)

દેવ અમર નિર્જર વિમુક, સુમનસ સુર ત્રિદિવેશ,	
ત્રિદશ સુપર્વન ત્રિલોકસ, આદિતેય અમૃતેશ	૭
અહુ દિવિપદ અરવમ અર, બહિંસુખ ગીર્વાણુ,	
દાનવારી આદિત્ય કંતુ જુજ લેખહી ગીર્માન.	૮

૧ વેદક નિષયમા અગર લેખ માત્રમા અવશ રાખે આપતા ધણી વખત વાચકને મત-લબ સમજવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે તે માટે આ મેષ આ માસિ મા દાખલ કર્યો છે

વૃદ્ધારક દેવત દિવો કસ દેવતા સુનાહિ;
અમૃતાધસ રૂ અમર્થ ઇમિ, નિરખિ નિરખિ અલિખિત. ૯

(ગણદેવતાકે નામ.)

વિશ્વ તુપિત આદિત્ય વસુ, આભારવર અરૂ સાધ્ય;
રૂ માહારાજક અનિલ, જાકો નાંકે આમાધ. ૧૦

(દેવચોનીસંજ્ઞકે નામ.)

યક્ષ રક્ષ ગર્ધર્વ અરુ, કિન્નર સિદ્ધ પિશાચ;
વિધાધર રૂ અપ્સરસ, મુલક ભૂત અજાય. ૧૧

(અસુરકે નામ)

અસુર દતુજ દાનવ અરુ, ઇન્દ્રારી સુરહીપ;
આસુર દિતિમુત દૈત્ય, દૈત્ય શુક્રોશિષ્ય. ૧૨
પૂર્વદેવ તપ અતુલકરિ, હરિહરજરજસકીન;
શકરાજ છિન્યેકિ ગતા. નિશિ દિતુવાગે લીન. ૧૩

(યુદ્ધકે નામ.)

સુગત યુદ્ધ સર્વજ જિન, ધર્મરાજ ભગવાન;
મારજીત પદભિરમુનિ, સંમત ભદ્ર સુગન. ૧૪
શાક્યમુની સર્વાર્થસિદ્ધ, માયાદેવી મુત;
અર્કજય શૌધ્ધીદની, શાક્ય સિલ્હ અદ્ભુત. ૧૫
શ્રીધન તથા ગત શાસ્ત્ર અરુ, અકલ્યાદીમાન;
મુનિન્દ્ર ગૌતમ વિનાયક, દશબલ સોષ પ્રમાન. ૧૬
લોકેન્દ્રત યહ નાહપૈ, કરિકરિ સુમતિ બિનોદ;
નિરખિ ગિરા સુસિક્ષાધ કવિ, બેદારી નિશ્ચુ ગોદ. ૧૭

(ક્ષત્રવંકે નામ.)

અજ કમલજ મુદા પિતા; અપજ્યોની સુરજેષ્ઠ;
રજ્જેમુર્તિ સત્યક વિધી, હિરન્યગર્ભ પરમેષ્ઠ. ૧૮
નિધન પૂર્વ અંજલ અરુ, ચતુરાનન લોકેશ;
વિવસ્વત વેધા વિધાતા બ્રહ્મા જનકેશ. ૧૯
નાભીજન્મન આત્મભૂ, સદાનંદ અખલોષ;
દુહિણિ વિરચિ વિરીચ કમલાસન ધાતાસોઈ. ૨૦
પ્રજાપતી રૂ સ્વયંભૂ જિન, ઠિયો હંસપૈ પ્રેમ;
સોષ કપાસ અંબુપથ, કરત બિન્ન દ્રુત હેમ. ૨૧

(વિષ્ણુકે નામ.)

દામોદર વૈકુંઠ હરી, માધવ વિષ્ણુ ઉપેન્દ્ર;
ગરુડજ દેવવરજ, ચક્રપાણી ગોવિન્દ. ૨૨
હધિકેશ દેવારી વિધ, કૃષ્ણ શેરી જલશાઈ;

શારંગી વિષરશ્વા, નારાયણ જગજીઈ	૨૦
વાસુદેવ કેશવચ્ચલ, દેવકિનંદન જન,	
સુરમર્દન મુદ્દહ પુરરીકામ હિયમાન.	૨૪
પદ્મનાભ મધુરીપુ અધોક્ષજ શ્રીપતિ મનમાલિ,	
વિશ્વભર બનિદ્રશિ મિરિધર અચ્ચુત પાનિ	૨૫
યશચરણ શ્રીવત્સલાજન ડંટભગિત નામ,	
પુરાણપુરણ અરુ ચતુર્ભુજ પીતામર સુખવામ	૨૬
વિધિકસેન જનાર્દન રુ, ત્રિવિક્રમ ક્રમાગતિ,	
વિશ્વરૂપ નરકાતક રુ, પુરુષોત્તમ મમ જ્ઞાતિ.	૨૭
સિધમુનિધ્યાવતરૈનત્નિ, શકર કરતુ બખાન,	
સોઈજનિ બજ નિપટમન, વિશ્વરૂપિ ભગવાન.	૨૮

(કૃષ્ણપિતાઢે નામ.)

આનક દુહુભિનાક અરુ, વસુદેવ સુખકદ,	
બડે ભાગ્ય યહ દેવમે, જાડે નટખર નહ	૨૯

(બલભદ્રકે નામ.)

રોહિણ્ય બલભદ્ર બલ, મકર્દન બલરામ	
નિલા ૧૨ રેવતિરમણ, મુમલી પાનકદામ	૩૦
પ્રબલ બનદેવ પુનિ, અચ્ચુતાચજ રામ,	
હવાયુધ તાલાક અર, શિરપાણી શ્રુચિકામ	૩૧
કાલિદી ભેદન હલી, અતુનિત બનમે ધામ	
સુનત નાઈ તપ ખીરબલ, ધરત ન હિયમે હામ	૩૨

(કામદેવકે નામ.)

મદન મનોહરન મ મયન મનસિંગ કામ અનગ,	
મકરેજા કુંસુમેપુ રમર, દર્પક રતિપતિ રગ	૩૩
શબરારી કદર્પ અરુ, ચિત્તજ પયશઃ માર,	
પુષ્પચાપ રુ અનન્યજહી, પ્રચુન્ન આત્મજૂ ધાર	૩૪
મીનમેતુ શરપચ જુત, ખારી તેરો નૈન	
લગત બાન ઝટ રિગત ચિત, નહિ જનત નિનરેન	૩૫

(અનીરૂઢકે નામ.)

ઝામ્યકેતુ અરુ બ્રહ્મસ, અનીરૂઢ પરમાન,	
હયાપતિ જગતે બયો, અતુન મુદ્દ બડમાન	૩૬

(લક્ષ્મીકે નામ.).

શ્રી પદ્મા પદ્માવયા, હમના લક્ષ્મી હોઈ,	
સિરોદતનયા હરિસ, વિષ્ણુવધબા સોઈ	૩૭
સિધમુતા મા ભાર્ગવી, રમા હોકકી માત,	
લોકજનની યહ નાઈપે, ગદત જગન કુશવાન	૩૮

સટીક કેશવકલ્યાણ.

(અનુસંધાન ગતાંકના ૫૯ ૧૩૯ થી.)

અનુવાદક—પૂર્ણચંદ્ર રામભા.

તે શિહોરના જગીરદાર વિષ્ણુ કુટુંબ પૈત્રી કર્ણુજ્જેશી નામના વિદ્વાન બ્રૂદેવજી કેટલાક કારણસર સહકુટુંબ અને નોકર આકરાદિ યુક્ત કચ્છ દેશમાં જવું થયું, અને તેણે પોતાના વિદ્યાબળવડે કચ્છના મહારાજાને પ્રસન્ન કર્યા, જેથી તે કંઠરદાન-શુણ્ય કચ્છે તે વિપ્રદેવનાં ચરણ પછી વસ્ત્ર પાત્ર અલંકારાદિ અનેક વસ્તુઓ અર્પણ કરી વંશપરંપરાના પોષણ નિમિત્ત ભેટાર્યા નામનું ગામ ઇનાયત કર્યું. અને વિશેષમાં તે બ્રૂદેવને પોતાના માદવકુળના પુરોહિતની પદવી બક્ષી અત્યંત સ્નેહપૂર્વક તેનું માન વધાર્યું. તે કર્ણુજ્જેશીનો પુત્ર નારાયણ જ્જેશી થયો, તેનો પુત્ર યાદવજી, તેનો પુત્ર વાધજી અને તે વાધજીનો પુત્ર કેશવરાય થયો. તેને ઉચ્ચસેનના તખ્તપર બિરાજેલા સમમાસુત મૂળરાજે બહુજ આદરસન્માન આપી તથા પૂર્ણ સહોદરવત્ મમતા બતાવી આ કેશવકલ્યાણ અંથ કેવળ પરાપકાર-નિમિત્ત રચી પ્રકટ કરવાની બલામણુ કરી, જેથી વિક્રમ સંવત ૧૮૭૩ ના કાર્તિક ચદી તીજ ને શુક્રવારના દિવસે ધણા અંથેના મત ગ્રહણ કરી આ સુખદાતા અંથ રચ્યો. ૨૬-૩૪

(જે જે અંથોનો મત લીધો તે તેનાં નામ નીચે મુજબ.)

નિઘંટ હારિતક યોગશત, પદ્ધતિ લોલિંબરાજ;

શારંગધર-કાલિક ચરક, રતનાકર રસરાજ.

૩૫

વાગ્બટ કાલજ્ઞાન અર, રામવિનોદ વિચાર;

સુગમ પ્રયોગ ૩ ગારૂડી, વૈદ મનોત્સવ સાર.

૩૬

વૈદ્યવલ્લભ સુખોમણી, કાળયનિર્ણય કોષ;

રસચિંતામણિ મનોરમા, આત્રેય કારસિ જોષ.

૩૭

તત્ત્વ અંથ તેજસકો, વિધિ વિધિ કહું બનાય;

ભૂલ ચુક સંભારિયો, કરિ કૃપા કવિરાય.

૩૮

નિઘંટ ૧, હારિતકસંહિતા ૨, લોલિંબરાજ, પદ્ધતિ ૩, શારંગધર સંહિતા ૪, કાલિક ૫, ચરકસંહિતા ૬, રતનાકર ૭, રસરાજ ૮, વાગ્બટ ૯, કાળજ્ઞાન ૧૦, રામવિનોદ ૧૧, સુગમપ્રયોગ ૧૨, ગારૂડી અંથ ૧૩, વૈદ્યમનોત્સવ ૧૪, વૈદ્યવલ્લભ ૧૫, સુખોમણિ ૧૬, કાળનિર્ણય ૧૭, કોષ ૧૮, રસચિંતામણિ ૧૯, મનોરમા ૨૦, આત્રેયસંહિતા ૨૧, કારસિ ૨૨ અને જોષ ૨૩ એ જેનીશ અંથનું તત્ત્વ ગ્રહણ કરી વિવિધ પ્રકારની રચનાયુક્ત કેશવકલ્યાણ રચું છું, તેમાં જે દંઘ સમજ ફરથી ભૂલચૂક થાય તે કવિરાજ કૃપાની રહે સુધારી લેશે; કેમકે જોષ અને વૈદ્યકઅંથોની રચનામાં ધણે ભાણે વ્યાકરણ-છંદ વગેરેના નિયમોને બાજુપર રાખી મતલબ પૂરી પાડવાની કાળજી રાખવામાં આવે છે, જેથી આ અંથમાં પણ છંદભંગ કે વ્યાકરણ વિરુદ્ધ દલિલા જોવામાં આવે તો તે તરજ ન જોતાં ફક્ત મતલબ ગ્રહણ કરવાનું કૃપા કરશે. ૩૫-૪૮

* વૈદ્યક અંથોનાં કેટલાંક નામો રાંધેલ અર્થે જણાવ્ય છે.

(અયોધ્ય-પાર્વતી વાક્ય.)

કહે ગિરજા કરિભેરિકે, ધર્શ કરો ઉપદેશ;

અદપાયુ વ્યાધિ પ્રબલ, હુઝ બુદ્ધિ તનુ લેશ.

૩૯

કોઇ મગ્ય કૈલાસમાં મિરાજેલા અખિય યોગી દ્ર સદાશિવજીને જગદમે પાર્વતીજીએ પરાપકાર નિમિત્ત હાથ નેડીને પૂછ્યુ કે, હું દયાધના ! હું કા કદના, હું કી બુદ્ધિનાં, અંતે હું કી આવરકાના પ્રાણી પૈદા થવા છતા વ્યાધિઓ પ્રબળરૂપથી કળયુગના અમલની અંદર ધરે એમ આપશીનાજ કહેવાથી મેં ઘણી વખત સાબળ્યું છે, તો તે સંબંધમાં આજે અરજ કરૂં છું કે વ્યાધિઓ નિર્મૂળ થાય અને પ્રાણી દીર્ઘાયુઓ-અકલ્પવાન-કદાવર બને તેવો ગાપ ઉપદેશ કરી મને આનંદ આપો. ૩૯

(જગજગતની પાર્વતીજીના પ્રશ્નો મહાદેવજીએ આપેલો ઉત્તર.)

પ્રાણિમાત્રકે દિત ધર્યો, ધનંતરી અવતાર;

વ્યાધિહનન સુખજનન ક્રિય, આપવિભાર અઠાર.

૪૦

વાક્રે ભેદ અનેક બિધ, જે શીજે શુક જ્ઞાન.

ધનંતરિ ધર પર કહી, જગ સખ કરે બખાન.

૪૧

જડી બડી યા જગતમે, શુન પિજાન ગ્રિય આધિ;

આલ લીલ બન યોગી સુખ, અંથન નામ બતાય.

૪૨

પાર્વતીજીએ કરેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાદેવજીએ કહ્યું કે—પ્રાણિ માનવું દિત કરવા માટે શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને પૃથિવીમાં ધનંતરી અવતાર ધારણ કર્યો અને વ્યાધિઓને નાશ કરવા તથા મુખને જન્મ આપવા અઠાર ભાગ આપવિ પૈદા કરી. નેકે તે આપવિ-યોના અનેક ભેદ છે, તોપણ જે શુકના મુખથી તે મંબધી પૂર્ણમાન મેળવે તો તે મનુષ્યને પૃથિવીની અંદર માનવો ધનંતરી વંશ કહીને જોલાવે અને જગતમાત્ર તેની પ્રશંસા કરે; માટે તેની જડી બૂટી કે જેના મહાન અચિત્ત મહિમા છે તેનું આગળાણ અને શુણું સંબંધીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા વગણમાં વખતારા બીલ, જોવાળ, વનવાસિ યોગી વગેરેનો પરિચય કરી અંથમાં બતાવેલ જડી બૂટીના નામો ને શુણો જાણવા અવશ્ય'યત્ત કરવો કે જેથી ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. ૪૦—૪૨

(વૈદ્યમાં કેનાં લક્ષણો હોવા જોઇયે ?)

મુચિ તન વસન મન કામ હુઝ લોલહૈ બાલ કંગાલનર દીન જેસો,

અમલિસોં અધિક ધર હુવા સખ યાદહૈ રિતુબત્ર ચૈકે નહિ કંકુ કંસો ?

ધુમ્માર્ક લેખ અંજન અર પાક પુનિ માત્રાદિકો જ્ઞાનહૈ ચત્વિથે વેસો,

ધાતુ ઉપધાતુ સખ મારકે જનહિ બડે સરકારમે બૈક એસો. ૪૩

જે વૈદ્યના શરીર વસ્ત્ર, મન, અને કામ પવિત્ર હોય, જેની લોભ પ્રકૃતિ ઘણીજ આછી હોય, જે આગક કે કંગાલ મનુષ્યના જેવો દીન-નમ્ર હોય, અમલકાર કરતાં પણ જેની નીતિ રીતિ હંદતા વિગેય પ્રયત્ના લાયક હોય, પૃથિવીપરના દેશમાત્રની હવાનુ મર્મ વગેરે જેની યાદીમાં વિદ્યમાન હોય, જે ઝંતુઓના બળાબળમાં ભૂલ ન ખાતો કે કોઇ પણ જાતનો ક્રોધ ન કરતો હોય. જેતમા કુટુમ્બન-અર્ક-લેખ-અંજન-પાક વગેરેની બના-

સટીક કેશવકલ્યાણ.

(અનુસંધાન ગતાંકના પૃષ્ઠ ૧૩૯ થી.)

અનુવાદક—પૂર્ણચંદ્ર શાસ્ત્રી.

તે શિહોરના જંગીરદાર વિદ્ય કુટુંબ પૈકી કર્ણજેશી નામના વિદ્વાન ભૂદેવનું કેટલાક કારણસર સહકુટુંબ અને નોકર ચાકરાદિ યુક્ત કચ્છ દેશમાં પહોંચ્યા અને તેણે પોતાના વિદ્યાબળવડે કચ્છના મહારાજાને પ્રસન્ન કર્યા, જેથી તે કચ્છદાન-શુભુત કચ્છેશે તે વિદ્યદેવનાં ચરણ પૂજી વસ્ત્ર પાત્ર અલંકારાદિ અનેક વસ્તુઓ અર્પણ કરી વંશપરંપરાના ધોષણ નિમિત્ત ભેદાર્થ નામનું ગામ ધનાયત કર્યું. અને વિશેષમાં તે ભૂદેવને પોતાના માદવકુળના પુરોહિતની પદવી બક્ષી અત્યંત સ્નેહપૂર્વક તેનું માન વધાર્યું. તે કર્ણજેશીનો પુત્ર તારાચણ જેશી થયો, તેનો પુત્ર વાદવજી, તેનો પુત્ર વાદજી અને તે વાદજીનો પુત્ર કેશવરાય થયો. તેને હિસેનના તખ્તપર ગિરાજેશી સમવાસત મૂકરાજે બહુજ આદરસન્માન આપી તથા પૂર્ણ સહોદરવત્ મમતા બતાવી આ કેશવકલ્યાણ ગ્રંથ કવણ પરાંપકાર નિમિત્ત રચી પ્રકટ કરવાની બલામણુ કરી, જેથી વિક્રમ સંવત ૧૮૭૩ ના કાર્તિક શુદ્ધી પીત્ર ને સુધવારના દિવસે ધણા ગ્રંથનો મત ગ્રહણ કરી આ સુખઘાતા ગ્રંથ રચ્યો. ૨૧-૩૪

(જે જે ગ્રંથોનો મત લીધો તે તેનાં નામ નીચે મુજબ.)

નિઘંટ હારિતક યોગશત, પદ્ધતિ લોલિંબરાજ;

શારંગધર કાલિક ચરક, રતનાકર રસરાજ.

૩૫

વાગ્બટ કાલજ્ઞાન અરૂ, રામવિનોદ વિચાર;

સુગમ પ્રયોગ ૩ ગારૂડી, વૈદ્ય મનોત્સવ સાર.

૩૬

વૈદ્યવલ્લભ સુખોમણી, કાળયનિર્ણય કોષ;

રસચિંતામણિ મનોરમા, આત્રેય દ્વારસી જોષ.

૩૭

તત્ત્વ ગ્રંથ તેજસકો, વિદ્ય વિદ્ય કુટુંબનાય;

ભૂલ ચુક સંભારિયો, કિરિ કૃપા કવિરાય.

૩૮

નિઘંટ ૧, હારિતસંહિતા ૨, લોલિંબરાજ. પદ્ધતિ ૩, શારંગધર સંહિતા ૪, કાલિક ૫, ચરકસંહિતા ૬, રતનાકર ૭, રસરાજ ૮, વાગ્બટ ૯, કાળજ્ઞાન ૧૦, રામવિનોદ ૧૧, સુગમપ્રયોગ ૧૨, ગારૂડી ગ્રંથ ૧૩, વૈદ્યમનોત્સવ ૧૪, વૈદ્યવલ્લભ ૧૫, સુખોમણિ ૧૬, કાળનિર્ણય ૧૭, કોષ ૧૮, રસચિંતામણી ૧૯, મનોરમા ૨૦, આત્રેયસંહિતા ૨૧, દ્વારસી ૨૨ અને જોષિ ૨૩ એ ત્રેવીશ ગ્રંથનું તત્ત્વ ગ્રહણ કરી વિવિધ પ્રકારની રચનાયુક્ત કેશવકલ્યાણ રચ્યું છે, તેમાં જે કંઈ સમજ દેરથી ભૂલચૂક થાય તે કવિરાજ કૃપાની રાહે સુધારી લેશે; કેમકે જોષિ અને વૈદ્યકગ્રંથોની રચનામાં ધણે ભાગે વ્યાકરણ-છંદ વગેરેના નિયમોને જાણુપર રાખી મતલબ પૂરો પાડવાની માગણ રાખવામાં આવે છે, જેથી આ ગ્રંથમાં પણ છંદભંગ કે વ્યાકરણ વિરુદ્ધ કવિતા જોવામાં આવે તો તે તરફ ન જોતાં ફક્ત મતલબ ગ્રહણ કરવાનું કૃપા કરશે. ૩૫-૩૮

* વૈદ્યક ગ્રંથોનાં કેટલાંક નામો રાંદા બધા જણાય છે.

(અયોત્પત્તિ-પાર્વતી વાક્ય.)

કહે ગિરજા કરિએરિકે, ઈશ કરો ઉપદેશ;

અદપાયુ વ્યાધિ પ્રખલ, તુચ્છ બુદ્ધિ તતુ લેશ.

૩૯

કોઇ સમય દેવાસમાં મિરાજેલા અખિલ યોગીંદ્ર મહાશિવજીને જગદમે પાર્વતીજીએ પરીપકાર નિમિત્ત હાથ લેડીને પૂછ્યું કે, હે દયાધના ! દુઃકા કદનાં, દુઃખી બુદ્ધિનાં, અને દુઃખી આવરણનાં પ્રાણી પૈસા ચલા છતાં વ્યાધિઓ પ્રખળરૂપથી કળયુગના અમલની અંદર યશે એમ આપશ્રીનાજ કહેવાથી મેં ઘણી વખત સાંભળ્યું છે, તો તે સંબંધમાં આજે અરજ કરૂં કે વ્યાધિયો નિર્મળ થાય અને પ્રાણી દીર્ઘાયુથી-અકલવાન-કદાવર બને તેવો આપ ઉપદેશ કરી મને આનંદ આપો. ૩૯

(જગજ્જનની પાર્વતીજીના પ્રશ્નોના મહાદેવજીએ આપેલો ઉત્તર.)

પ્રાણીમાત્રકે દિત ધર્મો, ધન્વંતરી અવતાર;

વ્યાધિહનન સુખજનન ક્રિય, આપગિહાર અદાર.

૪૦

વાકે લેદ અનેક બિધ, લે શીખે શુઙ્ગ જ્ઞાન;

ધન્વંતરિ ધર પર કહી, જગ સખ કરે ખખાન.

૪૧

જડી બડી યા જગતમે, શુન પિછાન જિય આલિ;

ખાલ લીલ બન યોગી સુખ, અંધન નામ બતાય.

૪૨

પાર્વતીજીએ કરેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાદેવજીએ કહ્યું કે—પ્રાણી માત્રનું દિત કરવા માટે શ્રી વિષ્ણુ જગવાને પ્રથિવીમા ધન્વંતરી અવતાર ધારણ કર્યો અને વ્યાધિયોને નાશ કરવા તથા સુખને જન્મ આપવા અદાર ભાર આપધિ પૈસા કરી. જોકે તે આપધિ-યોના અનેક ભેદ છે, તોપણ જે શુરના સુખથી તે સંબંધી પૂર્ણજ્ઞાન મેળવે તો તે મનુષ્યને પ્રથિવીની અંદર માનવો ધન્વંતરી વૈદ કહીને જોલાવે અને જગતમાત્ર તેની પ્રથંસા કરે; માટે તેની જડી બૂટી કે જેના મહાન્ અચિત્ત મહિમા છે તેનું આજખાણ અને શુભ સંબંધીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા વગડામાં વમનારા ખીલ, જોવાળ, વનવાસિ યોગી વગેરેનો પરિચય કરી અંગમા બતાવેલ જડી બૂટીના નામો ને શુભા જાણવા અવશ્ય'યત્ન કરવો કે જેથી ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. ૪૦—૪૨

(વૈદમાં કેવાં લક્ષણો હોવા જોઈએ ?)

સુચિ તન વસન મન કામ તુછ લોભલે બાલ કંગાલનર દીન જિસો,

અમલસોં અધિક ધર હવા સખ યાદલે રિતુબલ ચૂકે નહિ કૈક કૈસો ?

હુમ્મી લેપ અંજન અર પાક પુનિ માત્રાદિકો જ્ઞાનલે અભિયે' વેસો,

ધાતુ ઉપમાતુ સખ મારદે જાનહિ ખડે સરકારમે બેદ એસો. ૪૩

જે વૈદના ચરીર, વસ્ત્ર, મન, અને ધામ પવિત્ર હોય, જેની લોભ પ્રકૃતિ ઘણીજ આછી હોય, જે બાળક કે કંગાલ મનુષ્યના જેવો દીન-નમ્ર હોય, અમલદાર કરતાં પશુ જેની નીતિ રીતિ દલતા વિશેષ પ્રથંસા હાથક હોય, પ્રથિવીપરના દેશમાત્રની હવાનું માને વગેરે જેની યાદીમાં વિદ્યમાન હોય, જે ઝંડુઓના બળાબળમાં ભૂલ ન ખાતો કે કોઈ પશુ જાતનો કેદ ન કરતો હોય. જેનામા હુમ્મખાન-અર્ક-લેપ-અંજન-પાક વગેરેની બના-

વડો તેમજ રીતિ અને માત્રા (તોલા આન) મુંજોછયે તેવું માન હોય, અને જે ધાતુ ધાતુ વજેરનાં શોધન મારણ્ય દોષશાંતિ, શુષ્ક, વજેરે બાણ્યતો હોય, તે વૈદ્ય ઉત્તમરાજ અંદર રાજવૈદ્યનું માન મેળવના બાગ્યશાળી થાય છે. ૪૩

(દેશની હવા સંબંધી યોગરત્નાકરનો મત આ પ્રમાણે છે.)

(સોરઠ—છંદ.)

હરિધર દ્વાદશ માસ, રીત હવા ખટ રિતુ બસે;

કંદે માર્તકો બાસ, રાજ્ય કરે તિહિ દેશમે.

૪૪

જે દેશની અંદર હરિયાળીથી ધરતી ગરે માસ છવાઈ રહેતી હોય, અને છએ રંતુઓની અંદર રંડી હવા ફેલાઈ રહેતી હોય, તે દેશની અંદર કંદે અને વાયુ સંબંધથી પેદા થનારા રોગો ઘણું કરીને પેદા થાય છે. મતલબ કે એવી જમીનમાં જે રોગો થાય તે તે રોગોમાં કંદે અને વાયુની પ્રાધાન્યતા હોય છે. ૪૪

(વિશેષ ખુલાસા માટે—ચોપાઈ છંદ.)

નિરમલ જલ ધર પર ચલિ આવે, હરિતાઈ તન કબહુ ન જાવે;

ખિન પાવસ અન્ન હોત બગીચાં, રીત હવા કુંભ બહોત સગીચાં. ૪૫

રસ રસાલ ગુડ ધૂત પય ઝરહી, કંદે વાયુ તહાં રાજહી કરહી;

ગર્ભ ઔપધિપે દિલ આનો, રિતુ વય કાલ સમય પહિમાનો. ૪૬

હોહરા—અનુપ દેશકી ચે હવા, નર નર્મલ બલિ નાર;

અન્ન અપકવ ર ધાતુ તુછ, સમુગી કરો ઉપચાર.

૪૭

(અપૂર્ણ.)

રંટ વૈદ્ય.

લેખક: રાજકવિ હર્ષદરાય.

(અક ૧ લાના પૃષ્ઠ, ૨૮ થી.)

અમ લાગે તેવી તેના મુંખની મુંબા બની ગયેલી હતી અને તે હવે બાંઠવાડીયાની અંદર રહે લાગ કરશે એમ તમામ લોકોના મનમાં કંપના થતી હતી; વળિ તે નગરશેઠની ઉદ્ધરતાને માટે પગમે પગમે વખાણ કરતા હતા, તે સાથે તેના બચાવ માટે શુદ્ધ ઋણના સ્નાતકી માણસોના ઋણમાંથી આશિર્વાદાત્મક શબ્દો નીકળતા હતા—

આહવા પ્રસંગમાં પેમે યુનાનિ વૈધ એજ નગરશેઠના મેહેલામાં ગોઠા દળદળા સાથે આવી પોહોચ્યો. અને પોતાના રિવાજ પ્રમાણે તે તે મેહેલામાં ઉચ્ચાર કરતો ચાલ્યો જતો હતો; વળિ તે સાથે કદાવર ખાધાવાળા જીવરામે ઝાળી ભરાવી હતી મંદપિ જાણે તે મહાન વૈધ હોય તેવો બળ્ય ચેહેરાવાળો દેખાતો હતો; ધણીખરાં નગરના માણસો જીવરામના બળ્ય ચેહેરાને તથા તેના દૃઢ શરીરને જોવાને માટે પાછળ પાછળ દરતાં પણ હતાં.

યુનાની વૈધનો ધાટો સાંભળીને તથા તે બચેનો દેખાવ જોઈને પોતાની હવેલીના ઝરાખામાં ઉભો રહેલ નગરશેઠના પુત્રે તેમને આવકાર આપીને પોતાના ઘરમાં બોલાવ્યો. વૈદે પ્રવેશ કર્યો અને તે વૃદ્ધોસાની પચારી આગળ જઈને ઉભો રહ્યો. આ વખતે નગરશેઠના ચારે પુત્રો પોતાના પિતાની આજુબાજુ બેઠા હતા, વૈધને માન આપીને તેમને બેસવાને બિછાતું પાથર્યું અને વૃદ્ધ ડોસાની મંદગીનું વર્ણન કર્યું. તે ડોસાને વાચ પકડીને વૈદે ધણી બારીક બીચાર સાથે તપાસ્યું; એટલામાં નિકાસ સુકતા ચારે પુત્રોએ કહ્યું કે વૈધરાજ! આ અમારા પિતાની તળિયત ઠેકાણે લાવવાને ચાર પાંચ વૈદો બધે વરસ અત્રે રહ્યા, અને હવા કરી પણ કંઈ ટેકી લાગી નહી, હવે તો તેમની આખર સ્થિતિ છે, છતાં તેમને આપથ કરો અને હજાર તમને યશ આપે તો સાદું.

આ પ્રમાણે નગરશેઠના પુત્રોનું વચન સાંભળીને હકીમે ઉતર આપ્યો કે, આ વૃદ્ધ ડોસાના જીવનની આશા સુકી દેવા જેવું છે, યદ્યપિ હજાર ઇન્દ્રા તો તેમને એકજ મદિનાની અંદર બેસતા ઉઠતા કરે અને પાંચ બેતરવા આશીને પોતાને ઘેર આવે તેવી તાકાદવાળી બનાવી દઉં, એવી હું ઉમેદ રાખુ છું. માટે જો તમે પોતાના પિતાનું જીવન સાચવવાની ઇચ્છા રાખતા હસો તો પ્રથમથી પાંચહજાર રૂપિયા આપો અને મટયા પછી પાંચ હજાર આપવા પડશે.

હકીમનું વચન સાંભળીને તે ચારે પુત્રોએ તે દરાવનો અંગીકાર કર્યો અને પોતાની હવેલી જોડે બીજું થર હતું તેમાં તેમને રહેવાને ઉતારો આપ્યો. પ્રથમથી પાંચહજાર રૂપિયાની અસરશીલો મણી આપી. હકીમ ધણેજ સંતોષ પામ્યો. આટલી રકમ બીજા ક્યાંય પણ મળી નહોતી. તેથી તે વૃદ્ધ ડોસાને બેડા કરવાને તેણે ધણી કાળજી રાખી. તે સાથે મોટી આશા રાખવાવાળા ચાર પુત્રોએ હકીમને ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારનો ખોરાક દરરોજ મોકલવા લાગ્યા.

પોતાની ઝોળામથી લાંબ રંગની જે ચીશી હતી તેમાંથી એક રતીપુર દવા કાઢીને આંબલીના પાણીના હરખતમાં મેળવીને તે ડોસાને આપવાની સરઆત કરી. તેથી તે વૃદ્ધ ડોસાના પેટમાં જઠરાચી વડવાનલની પેટે પ્રદિસ થવા લાગી; અને જે સંત્રહણી થઈ ગયેલો હતો તેને તુરત બંધ કરી નાંખ્યો; પાંચેર ધીના રીરો હજમ થાય તેટલી તાકાત પ્રથમ સરઆતમાં આપવા માંડી; શરીર શીતળ રહેતું હતું તે શરીરમાં જીજીતાએ પ્રવેશ કર્યો. નેત્ર હરવખતે મિંચાવસાં રહેતાં હતાં તે ફાલકે દૈને ખુદલાં થયાં; અને પોતાની યાસે કોણ બેઠું છે તેનું જ્ઞાન પ્રગટ થયું, આટલો મમતકાર માત્ર બે દિવસમાં જણાયો.

તે જોઇને પેલા ચારે પુત્રોના હૃદયમાં ડોસાનું. જીવન સફળ થવાને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થયો એજ દવા અનુકૂળ. આવવાથી આઠ દિવસમાં તેા આસમાન જમીનનો ફેર પડી ગયો. એજ વૃદ્ધ ડોસો પોતાની પથારીમાં તકીયાના આધારે બેસવા લાગ્યો અને પાસે બેઠે માણસોની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યો. છેવટે એક માસ પુરો થતામાં તે ડોસો વ્યાધી મુક્ત થયો. અને ઓટલા ઉપર દાતણુ કરવા બેઠો, આ તમાસો જોઇને તે વૈદ્ય ઉપર નરના ઇતર ધનાઢ્ય માણસો તે વૈદ્ય પાસે વારંવાર આવવા લાગ્યા અને પાશ્વિક દવાએ સેવન કરવાને બલામણુ કરવા લાગ્યાં.

દરેક માણસોની પ્રકૃતિમાં કેવી કેવી પ્રકારનો ફેરફાર છે તેનું નિદાન કરીને પેલી લાલ રંગની શીશીમાંથી જુદા જુદા અનુપાનથી જન તેને દવાઓ આપવા શરૂ કરી: સરો સરી બે માસ સુધી તે નગરમાં રહીને બેહબાર સુવર્ણની અથરશીયો સંપાદન કરી— છેવટે પેલા નગરશેઠ તરફથી સારું ધનામ મેળવ્યું. પછી તે નગરમાંથી પોતે બીજા ગામ જવાને નીકળી પડ્યો; અને વચમાં સુસાદરી કરતાં બે હજાર ધરની વસ્તીવાળા એક ગામડામાં સમી સંજે મુકામ કર્યો.

સારા લાયક સુસાદરને જોઇને તે ગામના પટેલે ગામના ચોરામાં ઉતારો આપ્યો;— રાત્રી પડી એટલે જીવરામને રસોઇ કરી; પછી હકીમ બોજન કરી લીધું. અને પોતે પણ ખામને જુદા જુદા ખાટલામાં પથારી કરીને બેઠા, ધોણની સારવાર જીવરામ કરતો હતો; થોડા દિવસથી જીવરામ પોતાની પાસે રહેલો હોવાથી તેની નમ્રતા તથા સહનપણું જોઇને વંધને જીવરામ ઉપર વિશ્વાસ ઓટ્યો હતો. તેથી દવાની ઝોળી તથા રોકડ નાણાં ને મળ્યાં હતાં તે તમામ સાચવવાને માટે જીવરામને આપી મુકતો હતો. અને પોતે નિશ્ચિત થઇને પથારીમાં નિદ્રા લેતો હતો; સુસાદરીના દરરોજના નિયમ પ્રમાણે દસ વાગ્યાનો સુમાર થયો એટલે હકીમ બાઇ નિદ્રાવસ થયા. અને જીવરામ પોતાના માંયામાં પડ્યો પડ્યો આજે વિચિત્ર વિચાર કરવા લાગ્યો.

અપૂર્ણ.

લલિતકાંતા હેરઝોહલ સંજેની ગરમારો આશિષાય.

આ મુગધી તેલ મુગધમાં મસ્તહિલ બનાવનાર છે, બનાવટ ને કલર ઉત્તમ પ્રકારનાં છે, શોધકનો શોધ હાંડી શોધ બર્ચો છે, તેલની ચિકાસ અને ઘટપણું દૂર કરવામાં શોધકે સારી ઠાળણ રાખેલી છે, જેથી વાપરનારને વાજોમાં ચીક પડવાની કે રોપી વગેરે ચીકટી થઈ અગડવાથી બિલકુલ ધારતી રાખવા જેવું નથી. શીશી, પેકીંગ આદિ મનદર છે, અને શોધના પ્રમાણમાં તેની કીમત પણ નજીવી છે; એટલે કે સુપુરિયર કોલીટીના દસ આના, ફર્સ્ટ કોલીટીના આઠ આના અને એઠરડા કોલીટીના છ આના છે. (દર શીશીમાં બે ઝાંચ તેલ હોય છે.) દેશી વસ્તુના આઠક દેશીબ્રાતાઓ આ લલિતકાંતા હેરઝોહલને અવશ્ય આદર આપી દેશીશોધકોને સહાય આપી વિશેષ ઉમંગ રહેવાં ખંતવંત થશે.

મળવાનું ટેકાણું:—

ધી બોમ્બે હોલી થિંગ્સ મેન્યુફેક્ચરીંગ ફેક્ટરી.

પંડી આદિસ-મળરગેટ-કોટ-મુંબઇ.

સ્વભાવમાં થતો ફેરફાર.

સગર્ભા સ્ત્રીના સ્વભાવમાં ધણીવાર ફેરફાર થવા વિના રહેતો નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ ને પહેલાં હઠીલી અને જડી હોય છે, તે ગર્ભ રક્ષા પછી કલામરી અને આનાકાતી થાય છે; તેથી ઉલટું ને સ્ત્રીઓ નમ્ર અને માયાળુ હોય છે, તે આ વખતે ફર અને સહીન થઈ જાય છે. આનંદી અને હેંસીઆર સ્ત્રીઓ કેટલીકવાર ગર્ભાવાન દમ્યાન ચિંતાતુર ને બુદ્ધિહીન બની જાય છે. ને સ્ત્રીઓ બીજા સમયે હિમતવાન અને દૃઢ સંકલ્પ ધારણી હોય છે, તેઓ આ વખતે બીકણુ યાય છે, ને તેનો મંકલ્પ ધડીએ ધડીએ બદલાય છે. ને જુવને ગફલત તેણી કદી કરે નહિ એમ સાધારણ રીતે માની શકાય તેવી જૂલને ગફલત તેણી આ વખતે કરે છે, અને તેનો દોષ તેને માથે મુકવા પહેલાં તેની સગર્ભા સ્થિતિ એ ખાસ લક્ષમાં લેવા જેની હકીકત છે કેટલીક સ્ત્રીઓના તેના મગા પ્રત્યેના ભાવ અને મ્નેહ આ વખતે કમી અમર જાગતી થઈ જાય છે. ધણી સ્ત્રીઓ હમેશ રક્ષા પછી વધારે ચીડીઆ સ્વભાવની થઈ જાય છે, અને ચીડીઆ સ્વભાવની હોય છે તે શાંત અને સરસ સ્વભાવની થઈ જાય છે આ સદગા ઉત્તરથી જણાશે કે શરીરમાં આવેલા એ ફેરફારો ધણી ઉતાવળથી અને ઉમતાથી યાય છે, એટલે હોમીઓપેથીની દવાને યોગ્ય પ્રસંગ મળે છે.

ઉપાય.—

ગર્ભપાત; અધુરે પડતું.

(Abortion and Miscarriage.)

જ્યારે ગર્ભ બરાબર પરિપક્વ થવા વિના બહાર નીકળી જઈને નાશ પામે છે. ત્યારે ગર્ભપાત થયો કહેવાય છે. અધુરે પડતું એ વાક્યનો અર્થ અપૂર્ણ ગર્ભનું પડતું એટલેજ થાય છે તો પણ વિશેષે કરીને સાતથી નવ માસ સુધીમાં થતા ગર્ભપાત માટે તે વપરાય છે, તથા ચાર માસની અંદર થયેલ ગર્ભપાત ગર્ભસ્ત્રાવ કહેવાય છે.

પહેલા જો માસની અંદર ગર્ભસ્ત્રાવ વિરોધ થાય છે, અને એમ માનવામાં આવે છે કે જરા પક્વ થયેલ ગર્ભ ધણીવાર પહેલેજા ખરિને સ્ત્રીને અમર પડ્યા વિના રક્તસ્ત્રાવ સાથે નીકળી જાય છે. કેટલીક વાંઝણી કહેવાતી સ્ત્રીઓને પણ ગર્ભ આ પ્રમાણે જરા પક્વ થઈને નાશ પામ્યો હશે એમ અનુમાન થાય છે.

કારણ —આ કારણોમાંથી કેટલાંક શરીરમાં રહેલ હોય છે, એને કેટલાંક શરીર બહાર રહેલ હોય છે. શરીરનાં કે બહારનાં ખીખાં ગમે તે કારણો દોષ નોપણુ શરીરની એક અમુક પ્રકારની દૂષિત સ્થિતિ કે જેને સીધે કંઠમાળને ક્ષમના તથા કેટલાંક સ્વચ્છ રોગ જલદી યાય છે, તેવી દૂષિત સ્થિતિ (Psoric condition) એ આમાન્ય કારણ હોય છે, કેમકે કેટલીક સ્ત્રીને ગમે તેવાં સખત કારણો મળે છે, તોપણુ ગર્ભ સાત થતો નથી, અને કેટલીક સ્ત્રીઓને સદેજ માજ કારણ મળવાથી ગર્ભપાત થઈ જાય છે. ગર્ભપાત થવા પહેલાં ગર્ભાશય સંકુચિત થવા મળે છે, અને તેથી જે જે કારણો ગર્ભાશયને સંકુચિત કરે છે, તે તે કારણો ગર્ભપાત કરનારાં થઈ પડે છે.

આથી તથા જુદી જુદી જાતનાં કારણો ગણવામાં આવે છે.

તે જોઇને પેલા સારે પુત્રોના હૃદયમાં ડાસાનું જીવન સફળ થવાને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થયો. એજ દવા અનુકૂળ આવવાથી આઠ દિવસમાં તો આસમાન જમીનનો ફેર પડી ગયો અને એજ વૃદ્ધ ડાસો પોતાની પયારીમાં તણીયાના આધારે એસવા લાગ્યો અને પાસે બેઠેલા માણસોની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યો. છેવટે એક માસ પુરો ચતામાં તે ડાસો વ્યાધીથી મુક્ત થયો. અને એટલા ઉપર દાતણુ કરવા બેઠો, આ તમાસો જોઇને તે વૈદ્ય ઉપર નગરના ઇતર ધનાઢય માણસો તે વૈદ્ય પાસે વારંવાર આવવા લાગ્યા અને પાલિક દવાઓનું સેવન કરવાને બલામણુ કરવા લાગ્યાં.

દરેક માણસોની પ્રકૃતિમાં કેવી કેવી પ્રકારનો ફેરફાર છે! તેનું નિદાન કરીને પેલી લાલ રંગની શાશીમાંથી જુદા જુદા અનુપાનથી જેન તેને દવાઓ આપવા શરૂ કરી; સરાં-સરી બે માસ સુધી તે નગરમાં રહીને બેઢજર સુવર્ણની અશરૂચો સંપાદન કરી— છેવટે પેલા નગરશેઠ તરફથી સારું ધનામ મેળવ્યું. પછી તે નગરમાંથી પોતે બીજે ગામ જવાને નીકળી પડ્યો; અને વચમાં મુસાફરી કરતાં બે હજાર ધરની વસ્તીવાળા એક ગામમાં સમી સંજે મુકામ કર્યો.

સારા લાયક મુસાફરને જોઇને તે ગામના પટેલે ગામના ચોરામાં ઉતારો આપ્યો;— રાત્રી પડી એટલે જીવરામે રસોઇ કરી; પછી હકીમે ભોજન કરી લીધું. અને પોતે પણ ખાધને જુદા જુદા ખાટલામાં પયારી કરીને બેઠા, ઘોડાની સારવાર જીવરામ કરતો હતો; ઘંછા દિવસથી જીવરામ પોતાની પાસે રહેલો હોવાથી તેની નજર તથા સહનપણું જોઇને વંધને જીવરામ ઉપર વિશ્વાસ થોડો થતો. તેથી દવાની ઝોળી તથા રોકડ નાણાં જે મળ્યાં હતાં તે તમામ સાચવવાને માટે જીવરામને આપી મુકતો હતો. અને પોતે નિશ્ચિત થઇને પયારીમાં નિદ્રા લેતો હતો; મુસાફરીના દરરોજના નિયમ પ્રમાણે દસ વાગ્યાનો સુમાર થયો એટલે હકીમ ભાઇ નિદ્રાવસ થયા. અને જીવરામ પોતાના માંચામાં પડ્યો પડ્યો આજે વિચિત્ર વિચાર કરવા લાગ્યો.

અપૂર્ણ.

લલિતકાંતા હેરજોઇલ સંબંધી અમારો અભિપ્રાય.

આ સુગંધી તેલ સુગંધમાં અતદ્વિલ જનાવનાર છે, 'બનાવટ ને કલર ઉત્તમ પ્રકારનાં છે, શોધકનો શોધ હંડી શોધ બર્યો છે, તેલની ચિદાર અને ઘટપણું દૂર કરવામાં શોધકે સારી કાળજી રાખેલી છે, જેથી વાપરનારને વાજોમાં ચીક પડવાની કે રોપી વગેરે ચીકડી થઈ જગડવાથી બિલકુલ ધાસ્તી રાખવા જેવું નથી. શીશી, પેકીંગ આદિ મનદર છે, અને શોધના પ્રમાણમાં તેની કીંમત પણ નહીં છે; એટલે કે સુપરિયર કોલીટીના દસ આના, ફર્સ્ટ કોલીટીના આઠ આના અને એકરડા કોલીટીના છ આના છે. (દર શીશીમાં બે ચીંક તેલ હોય છે.) દેશી વસ્તુના ચાહક દેશીઆતાઓ આ લલિતકાંતા હેરજોઇલને અવશ્ય આદર આપી દેશીશોધકોને સહાય આપી વિશેષ ઉમંગ રહેવાં ખતિવંત થશે.

મળવાનું ટેકાણું:—

ધી બોમ્બે હોલી ચિન્સ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની.

સ્વભાવમાં થતો ફેરફાર.

સગર્ભા સ્ત્રીના સ્વભાવમાં ધણીવાર ફેરફાર થવા વિના રહેતો નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ ને પહેલાં હઠીલી અને જાડી હોય છે, તે ગર્ભ રહ્યા પછી કલામરી અને આત્મિકતા આવે છે; તેથી ઉલટું જે સ્ત્રીઓ નરમ અને માયાળુ હોય છે, તે આ વખતે દુર અને ગેરહિત યથ જાય છે. આનંદી અને હેંસીઆર સ્ત્રીઓ કેટલીકવાર ગર્ભાપાન દર્મ્યાન તાતુર ને બુદ્ધિહીન બની જાય છે. જે સ્ત્રીઓ બીજે સમયે હિંમતવાન અને દૃઢ સંકલ્પળા હોય છે, તેઓ આ વખતે બીકણુ ધાય છે, તે તેનો મંકલ્પ ધડીએ ધડીએ રહાય છે. જે બૂલને ગદ્ગલત તેણી કદી કરે નહિ એમ માધારશુ રીતે માની શકાય તો બૂલને ગદ્ગલત તેણી આ વખતે કરે છે, અને તેનો દોષ તેને માથે મુકવા પહેલાંની સગર્ભા સ્થિતિ એ આસ લક્ષમાં લેવા જેવી હકીકત છે કેટલીક સ્ત્રીઓનો તેના મગા તેના બાવ અને રોદ આ વખતે કમી અગર જરૂરી થઈ જાય છે. ધણી સ્ત્રીઓ મેલ રહ્યા પછી વધારે ચીડીઆ સ્વભાવની થઈ જાય છે, અને ચીડીઆ સ્વભાવની થાય છે તે શાંત અને સરસ સ્વભાવની થઈ જાય છે આ મધ્યમા ઉતરથી જણાશે કે તીરમાં આવેલા એ ફેરફારો ધણી ઉતાવળથી અને ઉમતાથી ધાય છે, એટલે હોમી-પોપેથીની દવાને ચોગ્ય પ્રસંગ મળે છે.

ઉપાય:—

ગર્ભપાત; અધુરે પડવું.

(Abortion and Miscarriage.)

જ્યારે ગર્ભ બરાબર પરિપક્વ થવા વિના બહાર નીકળી જઈને નાશ પામે છે. આરે ગર્ભપાત થયો કહેવાય છે. અધુરે પડવું એ વાક્યનો અર્થ અપૂર્ણ ગર્ભનું પડવું બેટલોન થાય છે તો પણ વિશેષે કરીને સાતથી નવ માસ સુધીમાં થતા ગર્ભપાત માટે તે વપરાય છે, તથા આ માસની અંદર થતો ગર્ભપાત ગર્ભસ્થાવ કહેવાય છે.

પહેલા બે માસની અંદર ગર્ભસ્થાવ વિશેષ થાય છે, અને એમ માનવામાં આવે છે કે જરા પકવ થયેલ ગર્ભ ધણીવાર પહેલેજી મહિને સ્ત્રીને અંદર પડવા વિના રક્તસ્રાવ સાથે નીકળી જાય છે. કેટલીક વાંઝણી કહેવાતી સ્ત્રીઓને પણ ગર્ભ આ પ્રમાણે જરા પકવ થઈને નાશ પામતો હશે એમ અનુમાન થાય છે.

કારણ:—આ કારણોમાંથી કેટલાંક શરીરમાં રહેલ હોય છે, એને કેટલાંક શરીર બહાર રહેલ હોય છે. શરીરનાં કે બહારનાં બીજાં ગમે તે કારણો દોષ નોપણ શરીરની એક અમુક પ્રકારની દૂષિત સ્થિતિ કે જેને લીધે કંઠમાળને ક્ષયના તથા કેટલાક સ્વભાવ રોગ જલદી થાય છે, તેવી દૂષિત સ્થિતિ (Psoric condition) એ સામાન્ય કારણ હોય છે, કેમકે કેટલીક સ્ત્રીને ગમે તેવાં સખત કારણો મળે છે, તોપણ ગર્ભપાત થતો નથી, અને કેટલીક સ્ત્રીઓને સરેજ સાજ કારણ મળવાથી ગર્ભપાત થઈ જાય છે. ગર્ભપાત થવા પહેલાં ગર્ભાશય મંકુચિત થવા મડે છે, અને તેથી જ ને કારણે ગર્ભાશયને સંકુચિત કરે છે, તે ને કારણે ગર્ભપાત કરનારાં થઈ પડે છે.

આથી તથા જુદી જુદી જાતનાં કારણો ગણવામાં આવે છે.

(૧) લાયક કરનારાં કારણો. (૨) ગર્ભધાન પછી ગર્ભના દોષથી થતાં કારણો.

(૩) સ્વતંત્ર કારણો.

લાયક કરનારાં કારણો:—ગર્ભ બંધાયે પહેલાં ગર્ભાશય, અને તેના ઉપાંગોમાં થયેલ વરમ, સ્થળ રેર, ક્ષત, અર્ધકે, ચાંદી, ઉપદંશ, ધાતનો રોગ, કંઠમાળ, (કાંઠવાર), ચરબીથી ફાલી જવું, વખતો વખત શરીરમાં જ્યાં ત્યાં લોહીના જમાવ થવાની આદત, ગર્ભાશયની અતિનામુકાઇને કોમળતા (sensitivity) (જેથી તેની આસપાસ કાંઈ વરમ કે દરદ થાય તો તે તરત ઉશ્કેરાઇ આવે), સ્ત્રીઓના સ્તનની અતિ કોમળતા (જેથી બચ્ચું ધાવે, અગર તો સ્તનને ખીજી રીતે ક્ષોભ (Irritation) મળે, તો તરત તેની અસર ગર્ભાશય ઉપર થાય) અને વારંવાર થયેલ ગર્ભપાત ને એ સંબંધથી સ્ત્રી ગર્ભપાત થવાને લાયક થાય છે.

ગર્ભધાન પછી ગર્ભને લીધે થતાં કારણો:—ગર્ભ રહ્યા પછી કેટલીક સ્ત્રીઓને જુદાં જુદાં ચિન્હો થાય છે, તેમાં ઉલટી, ઝાડા, તાવ, ઝાડાની કબજીઅત વગેરે હોય છે, તેને લીધે કાંઈવાર ગર્ભપાત થઇ જાય છે. ગર્ભધાન પછી કાંઈવાર પેટનું કે ગર્ભાશયનું જળાંદર થાય છે, ગર્ભાશયની અંદર મસા કે શ્વેદિ થાય છે, અને ઘણીવાર ગર્ભાશયનું સ્થળને સ્થિતિ ફેરવાઇ ગઈ (displacements) હોય છે, કેટલીકવાર ઓર અધોગત (placenta proevia) હોય, કેટલીકવાર સ્ત્રીનું ખીજ પોષ્ય પરીપક્વતા પામવાને બદલે ખીજી રૂપ (blightedova) ધારણ કરે છે, અને કાંઈવાર કાંઈ કારણથી અંદર ગર્ભનો નાશ થાય છે, ત્યારે ગર્ભ અંદર રહી શકતો નથી. મર્મને નાશ પામવાનું કારણ કાંઈ વિષ, રક્તસ્રાવ, અગર પોષણની ખામી હોય છે. કાંઈવાર ગર્ભ ઉપર અંદરના ખીજા અવયવોનું અગર બહારથી દબાણ થવાથી ગર્ભપાત થાય છે.

સ્વતંત્ર કારણો:—અતિશય તનની કે મનની મંદિનત, (ઘણી ઘોડા ઉપરની, મારાની, રેલગાડીની કે પગ ચાલીને કરેલી મુસાફરી, ખોદવાનો કે બોળે ઉપાડવાનો ધણો શ્રમ, કાંઈ બાર બેચવાનો કે સિંચવાનો પરિશ્રમ, આશતા લંપસી જવું, દોડવું, કંઠવું, નાચવું, ઇત્યાદિ.)

ગુણાવયો ઉપર થયેલ અકસ્માત.

ખળાંકાર, શસ્ત્રક્રિયા (માર. પગડ, બણી નેમને કરેલ શસ્ત્રક્રિયા, અચાનક થયેલ ધ્રુજ, જખમ, ઇલાદિથી ગર્ભને નુકસાન થાય છે), સ્તનને થયેલ જખમ, શસ્ત્રક્રિયા અગર ખળાંકાર, અતિશય ઉશ્કેરણી અને અચળતા સાથે થયેલ સંલોગ, વિપરીત સંલોગ, વારંવાર થતો સંલોગ, હરકોઇ પ્રકારનો તીવ્ર મનોવિકાર, (અતિ ક્રોધ, મોહ, ચિન્તા, અદ્વેષ, ધાસ્તી, ખેદ વગેરે) અને કેટલાક રોગો (જેવાકે ઝોડા, મરડો, પાછળથી થએલ પરમીઆનો કે ચાંદીનો રોગ, એકાંતરો કે ટાંદીઓ તાવ, પ્લેગ જેવો ચેપી તાવ, પીળા તાવ, કોલેરા, શીંગી વગેરે) ને લીધે ગર્ભપાત થાય છે.

જે સિવાય કેટલીક વસ્તુઓ અને રસાયણિક દારો એવા હોય છે કે તે મોટા પ્રમાણમાં લેવામાં આવેથી ગર્ભપાત થાય છે. તેમાંના કેટલાક તીવ્રે આપેલ છે:—એગ્રીઓ, બ્લીસ્ટર મારવાની માંખી, ટંકજીવાર, ક્વીનાઇન, પારલ, એપીમ, સેબીના (સેબીન રસિક

કેનુર્ટમ (અર્ગટ), કાસોફાઇલમ, તથા કેટલીક સખત ઉલટી અને રેચની દવાઓનો પશુ ગર્ભપાત થાય છે.

ચિન્હ ને લક્ષણ.—કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભપાત થવા પહેલાં જરા ટાઢ વાય છે, પછી શરીર ગરમ થઇ આવે છે, ઉઘટી થાય છે, વૃષા બહુ લાગે છે, ઝેંએની જણાય છે, છાતીમાં ધમકારો થાય છે, પેટમાં કાષ યડી વસ્તુ હોય એમ લાગે છે, હાથ પગ ટાઢા થતા જાય છે, આંખોની નીચેની ત્વચા કાળી થઇ જાય છે, અને તેને છવ ઉડો ઉતરી જતો હોય એમ તેને લાગે છે. આવાં ચિન્હો ધણુકરીને લાયક કરનારાં કારણોને લીધે હોય છે.

માધારથ રીતે ગર્ભપાતમાં શરૂઆતમાં લોહી વહેવા માંડે છે તે સાથે જાંગમાં ને પેડુમાં દુખાવો થાય છે. પહેલા આ દુખાવો થોડો હોય છે, ને સ્ત્રીને રજેદર્શન વખતે જેવો દુખાવો થાય છે, તેને મળતો હોય છે કાઠવાર જે લોહી વહેવા માંડે તે પહેલા એવો દુખાવો સર થાય છે, તો ગર્ભપાત થતો અટકાવી શકાય છે. પણ જ્યારે રક્તસ્રાવ શરૂ થયો હોય ત્યારે જે રક્તસ્રાવને જલદી બંધ કરવામાં આવે નહિ, તો ગર્ભપાત થતો અટકાવના સુરકેલી પડે છે.

રક્તસ્રાવની સાથે પેડુમાં બાર લાગે છે, અને જાણુ કે પેડુમાંથી કાઠ બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કરતું હોય તેમ સ્ત્રીને લાગે છે રક્તસ્રાવ શરૂ થયા પછી, પણ સ્ત્રીઓને ધણુવાર ટાઢ વાય છે, અને વેણુના જેવું દરદર ઉપડે છે. જેમ ગર્ભ વધારે માસનો હોય છે તેમ વેણુ વધારે આવે છે. જે મામ દોઢ માસના ગર્ભનો સ્રાવ થાય તો માત્ર રજેદર્શનનું લોહી વધારે જતું હોય એમ લાગે છે.

ગર્ભનું તપન થયા પછી રક્તસ્રાવ ધણુકરીને વિશેષ ધાય છે; અને વધારે ચાર પાંચ મહિનાનો ગર્ભ પડ્યો હોય ત્યારે લોહી ધણુ જાય છે, અને સ્ત્રીની તળાંબાનને ધક્કો પહોંચે છે. ગર્ભના ઉપાગ-ઓરને પડ-ગર્ભાશય સાથે ગાઢા સંબંધમાં હોય છે, તે આ વખતે જલદી ત્યાંથી જુદાં પડતાં નથી, એથી વેણુને રક્તસ્રાવ બંને વધારે વખત સુધી રહે છે. ગર્ભ બહાર પડ્યા પછી કાઠ કાઠવાર આઠ દસ દિવસ સુધી ઓર નીકળતી નથી; કાઠવાર ઓર ગર્ભાશયની અદર રહે છે, સડે છે. આ મુદ્દાથી સ્ત્રીને પાછનીયાનો રક્તવિકાર થાય છે, તથા મૃત્યુ થવાનો સંભવ રહે છે, પણ આવો સડો પાંચ છ મહિના અને તે પછીના ગર્ભની ઓરમાં વધારે થાય છે, તે પહેલા અચિત્તજ થાય છે.

કાઠ વાર નાના ગર્ભનો અદર નાસ થાય છે, ત્યારે તેનો સ્રાવ થવાને બદલે ઓર મોટી થાય છે, અને તેમાં મરણુ પામેવ ગર્ભ છુપાઈ રહે છે, અગર તે ગર્ભનું કાંઈ રૂપાંતર થાય છે, અથવા તેની તો અસ્વાભાવિક વૃદ્ધિ થાય છે, ત્યારે છોડ'યણું કહેવાય છે.

નિષ્કૃય.—અતિ આર્તવમાં અને પીડીત આર્તવમાં લોહી નીકળવાથી પીડા વગેરે ચિન્હો નરમ પડે છે, પણ ગર્ભપાત થવાનો હોય છે, ત્યારે લોહી નીકળતું જાય છે, તેમ તેમ વેણુ વધારે જોરથી આવવા માંડે છે; અને આર્તવ વિકારમાં પીડા હમેશા આવતી પહેલા થાય છે, અને ગર્ભપાતમાં કાઠકારનું પીડા રક્તસ્રાવની પહેલા થાય છે, આ સિવાય અદર ગર્ભ છે કે નહિ તેની તપાસ ને ખાત્રી કરવી જોઈએ; યોનિ માર્ગની અદર આંગળી નાખવાથી કમળનું સુખ ઉઘાડું લાગે, અને થોડી વારે તે વધારે ખીલતું જણાય તો ગર્ભપાત થવાનો દરો એમ અનુમાન થાય છે.

દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસની કંઈ કંઈ

ચીજો વધારે વખાણવા લાયક છે ?

આંખમાં આંજવાનો ઘોળો પીળો કાળો લાલ સુરમો ધણો જ ઉત્તમ છે, આંખની દરેક બિમારીઓને તાકીદે મટાડે છે.

કસ્તૂરીની ધાતુધુણિની ગોળીઓ શરીરની તાકત વધવા માટે ધણીજ સારી છે.

મોઢામાં નાખવાનાં સુગંધી તેડા સહુ કરતાં ધણી સરસ બનાવટનાં હોવાથી વાળોને વધારે છે, નરમ રાખે છે. મન્યુત-મૂળ વાળા અને શામ બનાવે છે.

શિવાય દરેક જાતનાં શરબત, દરેક જાતનાં સુરખ્યા, દરેક જાતનાં ઓર્ડો, દરેક જાતનાં અતરો, દરેક જાતનાં દેશી સેંટ અને દરેક જાતનાં સુગંધી જળ, તેમજ બરાસ કરતૂરી કેસર વગેરે ધણીજ ઉત્તમ મળે છે.

વિશેષ માહેતી મેઘવવા ઢાડ લખી લીટ મંગાવો એટલે તન્દુરસ્તીનો તાલ જામશે તે ચિત પ્રસન્નતા પામશે.

લખો. જીરુમામસજીદ સહાજે. દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસ
અમરવાળાની દુકાને અમદાવાદ—ગુજરાત.

મહેરબાની કરી એક વખત જરૂર વાંચા કેમકે વાંચશો તો ધડીઆળ જરૂર મંગાવશો ધડીયાલની છુટ, ખાસ લાવ ધરાડેલા છે કીમત ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૩૫ તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો.

કીમત રૂ. ૩૫ ટપાલ ખરચ માટે
વેપારી લોકોએ પણ ખુશીથી મંગાવવી.

ધડીયાલ
અમદાવાદ
કીમત રૂ. ૩૫ ટપાલ ખરચ માટે

ખીસામાં રાખરાતું મન્યુત બરાબર ટાઇમ દેખાતાં ઇંગ્લીશ રાશકોપ સીસટમ નામનું ખીસાનું ઉત્તમ ધડીયાળ-ટાઇમ બરાબર દેખાડે છે, રાત્રની ચાવીચાણ દરેક લોકોને લેવાનું બની શકે તે સાથે, ફક્ત કીમત રૂ. ૩૫ રાખી છે. ટપાલ ખરચ માટે, માટે વહેલો લે પહેલો. આવી તક ફરી નહીં મળે, ધડીયાળના અપ સારો છે. ધડીયાળ સાથે કાચ કમાન અને પેટી છડો એટલો સામાન મફત મળશે માટે તુરતજ તુરતા તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો, ધડીયાળ ધણીજ સારું છે.

મંગાવતું ઠેકાણું:—

જોજી વલીલાલ ઇસમાયલ ધડીયાળના વેપારી.—ગામ વરવા જીલ્લો નાગપુર.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

ચાલુ જમાનાની તાકાત આપનારી તમામ ઓધધીઓમાં

અગ્રેસર છે

આ ગોળીઓ:—

- (૧) પાતન શક્તિની વિક્રિયાને દૂર કરે છે
- (૨) નબળા પડતા શાન તત્ત્વોને પ્રુષ્ટિ આપે છે
- (૩) ઘટતી જતી સ્મૃત્યશક્તિને સતેજ કરે છે
- (૪) લોહીને સુધારી ઉમદા બનાવે છે
- (૫) તાકાત વધારે છે
- (૬) મર્મસ્થાનોની શક્તિને ઉત્તેજિત કરે છે
- (૭) સ્વપ્નામાં થતા ધાતુપાતને અટકાવે છે
- (૮) શુભાવેશ પ્રશ્નત્વને પાછુ બક્ષે છે

૨૨ ગોળીની ૩૫ની એકતા રૂ. ૧

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિરાંકર ગોવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

સધળી જાતના નૈતિક અને શારીરિક અપમાયી મુક્ત રહેવા માટે

મહેરબાની કરી

“ **કામશાસ્ત્ર** ”

નામનું

અમારૂં પુસ્તક વાચો

તે આરોગ્ય, દોહત અને આબાદીનો ઉત્તમ માર્ગ દેખાડનારું છે

૪૨૦ થી વધારે આવૃત્તિઓમાં બહાર પડી આજ સુધીમાં તેની

લગભગ ૭ લાખ

મફત

પ્રતો વહેંચાઈ ચુકી છે.

તે પુસ્તક

કચ્છ, મરાઠી, ગુજરાતી હિંદી ઉડ, (ગુજરાતી નિષિખા) બંગાળી, તામિલ અને તેલુગુ ભાષામાં તૈયાર છે

નિના સૂદે

ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા વગર મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિરાંકર ગોવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

અમૃતાંજન.

આ દવા ફાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે

જાપાનીસ પ્રજાની ઉત્પત્તિ એક અદેખર અન્તયળી છે. પણ તેઓની કૃતેહ તેમના સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોને બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક જાદુઈ સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શૂળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિકાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, ઠેસ, ઘા, વિગેરેનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજળ જેવી અડપથી સાબં કરી દર્દીને આરામ બક્ષે છે.

કીંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી ખુજલી વીગેરે આમડીનાં એવાં દર્દોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી ખાલાપ્રસાદ કાર્મસી.

પિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.

૫, હોર્નબોરો-ગોરીનદર પાસે
કોટમાં-મુંબાઈ.

સુપ્રમિદ્ધ વધેદ જેઠાણાઈ જાલવજી શાહ કચ્છ માંડવી નાગલપુર વાળાના

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવપાવોની નસો સક્રિયાર્થ જવાથી પુરપત્તનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોમતથી, હૃત્તદોષ, અગ્નિદોષ, કુચ્છેષ્ટા તેમજ બીજા ઘણા કારણોથી યજ્ઞેષ નાશરદીનો નાશ કરી રીર્યને પુરતા જગ્યામ વધારી તાકત આપે છે તેમજ સર્વે જાતના પ્રમેહના દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ જનારી, જ્ઞાન તત્ત્વને મતેજ કરી, પેશાબમા, સ્વપનામા અગર બીજા ઘેઈ ધણુ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરૂં અને કાયમનુ પુરપત્ત આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દૃઢતને માફ લાવવેા એ તેના ખાસ ગુણુ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે

કીમત ગોળી ૪૦ ની ૯પી ૧ નો ૩ ૧

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશા દાંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢુ સ્વચ્છ કરી દાંતોને મજબુત બનાવે છે, કીમત ૯પી ૧ ના આના ૪.

દરેક દવાઓનું પોરટેજ અને ની. પી ખર્ચ જુદુ પડશે

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વેદની કું.

કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

નિવાયનમા પાસ ચમેલા આખના રાકટ જળવતરાય નરસિહરાય કાતુગા એલ, ૧, એન્ડ એસ. અને એન. આર સી, પી, ને અમારે ત્યા રાકટરી ચખાની પેરીમાથી આંખ તપાસી ચરમાનો નબર મદત કાઢવા માટે ગાકવામા આવ્યા છે મોતીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ લેસ પછુ અમારે ત્યાથી દરેક જાતના મગે છે સહયુક્તથી તથા બાનુઓની મગવડ માટે ઘેર જોનાવવાથી દાકતરો ચરમાની પેરીમાથી આખ તપાસી ચરમા ને નબર મદત કાઢવામા આવે છે અમારે ત્યાથી લીધેના પેખલના ચરમાનો નબર એક વરમ સુધી પેમા લીધા વિના દેરધાર કરી આપવામા આવે છે એક વરમ પછી અમારે ત્યાથી લીધેના ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નબર ફક્ત ૩પીઓ એક લઈ કાચ દેરધાર કરવામા આવે છે ખામ જૈનના માધુ સાધનોઓના માટે નફા લીધા વિના ચરમા આપવામા આવે છે

એન હોસની મઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંવી મળજે.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા

कभीशनमां करेदो अकदम वधारो.

पीतणनी सुडीयानुं गंजवर कारभानुं.

घर घर लोकप्रिय अने मनपसंद थर्ष पउल मोटा. जथाभां उपडती. जमनगरनी वषष्वाती पीतणनी सुडीयो.

साव नीचे प्रमाणः—

नं०	पर १...	३. व्या. पा.
१	२...	०—६—०
२	३...	०—७—०
३	४...	०—८—०
४	५...	०—९—०
५	६...	०—१०—०

जरमन सीलवरनी सुडी लिपर लजेडी कीमतथी अभल्ली कीमते भणरो. वेपारी तथा जथापंध भात मंगावनारने सेकडे दश टका कभीशन काफी आपवामां आपवरो.

लपोः—

सुंदरल उरभयंद सुडीवाणा.

६० जुनो कोठो, सु. जमनगर.

इका आर आना मोकडी मंगावो.

दादरनी दवा १ नो ३. ०१, उजनतो ३. ११०, वाण कादवाना साधु १ नो ३. ०१, उजनता ३. २) पीतनी दवा सुंदर शृंगार १ नो ३. ०११ उजनता ३. ६) सुभजुं तेज ३. ०१, तजुं तेज ३. ०१, लवीगुं तेज, पुदीनानो अक, वाण कादवानुं तेज. वाण काद-
वानो पावदर, दंतमंजन, असनी दवा, पाननो भसासो. दशनीक वीडी. घडीयागना छेरा,
लोडीट. काडिटनपेन. अयुर्वेद साडी, साव साडी, गुलाबनी जाणाओ, दरेकनो ३. ०१,
वेपारीओने भरपुर् कभीशन, जेधरो तो वेपारीओने पोताना नामनां लेयसो घोग्य.
अयें छपाणी आपशुं. भात उतम, दाम भयभ, शेरकोइ सीरदभवेय, १ नो ३. ३) उजनता
३. २५११) कागगना जपानी रभास, कोरा १०० नो ३. ०१, १००० नो ३. १११ अयें
दरेकनुं ७७६.

सरतायुं—२मजम डीपे. नडीयाद.

वाटली वालेके स्वदेशी औषध.

वाटलीवालेका एग्गुमियस्चर, और गोलीयें ताव-बुखारके लिये और सौम्य प्रकारके प्लेग पर. रामवाण औषध है. कीमत शीशी १ का १ रुपैया. वाटली वालेके दादके मरहमकी फक्त एक डिब्बीसें तीन दिनमेंही दाद दका होनीहै १ डिब्बीकी की. ४ आने है. शक्ति बढ़ाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत १॥ रुपया. कांलेरेकी (महामारीके औषधकी) शीशीका १ रुपया, चेश शाह होनेकी शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पता—सब जगह अगर डा. एच. एल. वाटलीवाला बरलीदादर मुंबई उनके वहां मिलेंगे.

તાવની રામબાણુ દવા.

રૂ. ૧૦૦) ઇનામવાળી.

કોષ્ટિથી જાતનો તાવ એટલે દાડેલો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ, ઉનો, ટાલીઓ ને ચાલતા જાનાના નવી નવી જાતના ઉલ્તા તાવ અમારી દવાથી ન ઉતરે તો લીધેલા પૈસા પાછા આપીશું. કોષ્ટ એમ સાબિત કરી આપશે કે વૈદ્ય ગિરધરલાલ કહાનજીની દવાથી ચોથીઓ તાવ ન ગયો તો તેને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ આપીશું. ગોળા ૪૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦.

પ્લેગની રામબાણુ દવા.

પ્લેગથી બચવાને સર્વોત્તમ આ ગોળા છે, પ્લેગની ખરાબ હવામાં નિરાગીને આ ગોળા એકદમ રામબાણુની માફક આરામ કરી આપે છે. આ ગોળાથી અમે પ્લેગના ઘણા કેસો સુધાર્યા છે માટે પ્લેગથી બચવું હોય અને અમારી ઉપરની દયા વાપરી ખાત્રા કરવી હોય તેણે આ દવા ખરીદી રાખવી. ગોળા ૪૮ ની ડબ્બી ૧ ની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પરમીઆની રામબાણુ દવા.

આ દવા તમામ જાતના પરમીઆ મટાડે છે. ઇંદ્રિયાં યતી બળતરા અને ચાલતું પડ (રસી) બંધ કરે છે, સોજો ઉતારે છે, ટીપે ટીપે આવેલો પેશાબ સાફ લાવે છે, કળતર અને પેટનો દુખાવો મટાડે છે, નીચેની રમખા જે દરદ ધામ છે તેને તરત આરામ કરે છે. તેમજ ધાતુ વધારી શક્તિ આપે છે અને સાંધાના દુખાવા મટાડે છે. વાને પરમીઆથી થયેલ તમામ દરદોનો તાકીદો નાશ કરે છે. ડબ્બી ૧મા ગોળા ૧૬ રસીની એકની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

ઘણા રોગોને ઝડ આરામ કરનાર.

શક્તિ-સંજીવન-વીર્યનો ઝરો.

કોષ્ટ સખસ એમ સાબિત કરી આપશે કે આ દવામાં શક્તિ લાવવાનો અને વીર્ય વધારવાનો ગુણ નથી તો તેને રૂ. ૧૦૦) ઇનામ આપીશું.

કમતાકત થયેલ ઇંદ્રિયને તાકત આપી સતેજ કરવાનો શક્તિ-સંજીવનમાં ખાસ ગુણ છે. ચેસાબમાં, બગલમાં, મોઢેથી અને ઇંદ્રિયથી જતી ધાતુ શક્તિ-સંજીવન બંધ કરે છે. નપુ-સક યર્ધ ગયેલા મરદને શક્તિ-સંજીવન પુરવાતન આપે છે બરડાની ફાટ, કમરનો દુખાવો, પગતુંકળતર, સંધીવા, ક્ષય, જીનોમરો, ખાસી, વાયુના રોગો, મદાગ્નિ, અજરણુ કમજીઆત પિત્તકમળો, કમળો, પિત્તપાકુ. જીર્ણજ્વર વીગેરે ઘણા દરદોનો નાશ કરે છે. સ્ત્રીના ગર્ભાશયનાં દરદો ને યતો ગર્ભપાત અટકાવે છે. વાંઝણીને શક્તિ-સંજીવનનું સેવન કરવાથી (છોકરાની) પ્રાપ્તી થાય છે. શક્તિ-સંજીવન ધાતુના તમામ દોષ મટાડી સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક અને વૃદ્ધને પ્રુષ્ઠ, તેજસ્વી, કાન્તીવાન, બળવાન બનાવે છે. ગોળા ૪૨ ની ડબ્બી ના રૂ. ૨-૮-૦.

આ સિવાય તમામ દરદોની દવા અમારા આયુર્વાદમાં મળે છે, જે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. પરદેશથી મંગાવનારાએ નીચેને સરનામે જુલો, તાલુકો, પોસ્ટઓફીસ સાથે પત્ર લખવું. જાતે લેનારને અમદાવાદમાં ત્રણ દરવાજા આજુકલાલ કુકીરચંદની દુકાનેથી લેવી.

વૈદ્ય શા. ગિરધરલાલ કહાનજી.

મુ. ધોળકા, જી. અમદાવાદ.

મહાનારાયણુ તેલ.

આ તેલના સેવનથી જંધા શરીરની પીડા, લકવો, અડધા શરીરનું અઘાઈ જવું; એક હાથનું અઘાઈ જવું, એક પગનું અઘાઈ જવું, હમેશાં શરીરનું કંપવું, ડોકનું રહી જવું, દાઢીનું અઘાઈ જવું, કેડનું દર્દ, સંધીવા, કુખડાપણું, લૂલાંપણું, જીભનું અઘાઈ, હાડોનું દર્દ, હાથ પગોનું કંપવું, શરીરનું કળતર, શૂળ, ગોઠણની પીડા, અડદીઓ વા, અને જંધી જાતના વાયુ રોગ વગેરે મટી જાય છે. જે વાયુ રોગ રોંધ પણુ દવાથી મટેલ ન હોય તે આ તેલથી અવશ્ય મટી જાય છે.

પોષ્ટિક મોદક.

સોનું કંટૂરી વગેરે તુરત અસર કરનારી ઘણા મૂલવાળી ઔષધિઓ મેળવીને આ પાક તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આની બે ત્રણ માત્રા સેવન કરતાંજ અપૂર્ણ આનંદનો ઉદય થાય છે. ઇંદ્રિયોમાં સામર્થ્ય, મનમાં ઉત્સાહ અને શરીરમાં અતુલ જળનો સંચાર થાય છે. આનું કેટલાક દિવસો લગી સેવન કરવાથી ધાતુક્ષીણતા, નયુષકતા, અને પ્રમેહ વગેરે રોગો દૂર થઈ દેહને રૂઝ પુષ્ટ બલિષ્ઠ કરે છે. ઘણું કરીને શીયાળામાં શોષીત લોકોને માટે આ ચીજ ઉત્તમ છે. કીમત ર૦ લાડુના બે રૂપિયા છે. કામેશ્વર મોદક ઘણાજ પુષ્ટિકારક છતાં ડર મોદકના બે રૂપિયાજ છે. બદામ પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સોપારી પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સોલાગ્યશુકી પાક શેર ૧ ના ૩ રૂપિયા છે. ટપાલ ખર્ચ જુડે.

સીસંજીવન શંકર ઘૃત.

આ પરમ કલ્યાણ કરનાર ધીનું સેવન કરવાથી સ્ત્રીઓનો ધોળો પ્રદર (ધોળી ચૂના જેવી ધાતનું છુપા લાગથી પડવું), લોહીવા (છુપા લાગમાંથી લોહીનું પડવું) અંરૂચિ, શરીરની પીડા, મૂર્છા, પાચ સાથે ધાતુનું પડવું, શરીરની દુર્બળતા, કેડમાં પીડા થવી અને બેચેની જે જંધા વિકારો દૂર થઈ શરીર નિરોગી અને સોનાં સરખું નિર્મળ તથા સુંદર થાય છે. તેમજ પ્રભ ઉત્પન્ન થવાની શક્તિ પેદા થાય છે. જે સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહેતો નથી. અંથવા રહીને પડી જાય. (ગર્ભ પાત થાય) છે, તેઓના જંધા દોષો દૂર કરી ઉત્તમ સદશુણ્ય સંપન્ન સુંદર સંતાનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. મૂલ્ય શીશી ૧ ના બે રૂપિયા અને ટપાલ ખર્ચ ૨ આના છે.

મળવાનું કેકાણું.

શંકરલાલ હરીશંકર.

“આયુર્વેદોદ્ધારક ઔષધાલય.” મુરારાખાંદ.

મે. પબ્લિક ઇન્ફર્મેશનના ડીરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય ઇલાકાની પ્રાથમિક કન્યાગાળા માટે ઇનામ તેમજ લાયઝરી માટે મંજુર કરેલું તથા શ્રીમંત વડોદરા સરકારનાં કેળવણી ખાતાએ શાળા, લાયઝરી તથા શાળાઓમાં ઇનામ ખાતે મંજુર કરેલું.

સૌભાગ્ય-શિક્ષાબિંધ.

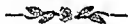
આ પુસ્તકને રા. રમણભાઈ મલીપતરામ નીલકંઠ, બી. એ એલ એલ બી. (અમદાવાદ), રા. કેશવલાલ નેશકર ધોળકિયા એલ. એમ. એન્ડ એમ. (રામપુર-ગોહિલખેડ), સૌભાગ્ય વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ (અમદાવાદ) રા. અનંતરાય નાનાલાલ ખુચ, બી. એ. એલ એલ. બી. (જુનાગઢ) રા. શિવરાકર શામળ દલાલ, બી. એ. એલ એલ. બી. (ન્યાયાધીશ મણાવદર સ્ટેટ) મિસ. એફ મેકેરી બેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ખાઈન શ્રીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજ (રાજકોટ). રા. મનસુખગમ પી. પટેલ (પેલેમ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ખાવનગર) દિ બા અબાલાન માકરવાન એમ. એ. એલ એલ બી. (અમદાવાદ) ગ. દૌશિ-રામ વિપ્રદરરામ મહેતા બી. એ (હૈદરાબાદ રાજકોટ જુનાગઢ) મૌ ચક્રમણિ (સ્રી લેખક) રા. કેશવ ગવ ખામારાવ એચ. એ. (કોટડર રાજકુમાર કોલેજ રાજકોટ) રા. વીન્ડ જીજ્ઞા રાવન એલ એમ એન્ડ એસ (ખમનગર) રા. સાકરલાલ મોર્તાલાલ વજરાજની બી એ (હૈદરાબાદ વાકાનેર) રા. વજ્રમજ દરિદ્ર આચાર્ય યુરેટર વોટસન મ્યુઝીયમ રાજકોટ) રા. હન્ડવનદાસ ભવાનભાઈ કોટક બી. એ એલ એલ બી. દારભાગી રાજકોટ સ્ટેટ) ગ. લીલાધરદાસ હન્ડવદ (માજી ઇન્જની તાલુકે વળા) રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી એમ એ એલ એલ બી. (મુબઈ) રા. વિ. પી. ટેંક બી એ બાર-એટ-લો (મુબઈ) વગેરે સાકારો તથા વિદ્વાન સ્રી પુરોએ તથા 'આનંદ' 'જુનરાતી પત્ર' આર્યધર્મ પ્રકાશ' 'મત્સ્યજન્ય' 'ત્રિમાસિક' તથા 'ધી મોડન ટ્રિબ્યુ' 'ધન્વતરી' વગેરે જુનરાતી અંગે પત્રોએ અતિ ઉચ્ચ અભિપ્રાય આપેલા છે

‘સૌભાગ્ય-શિક્ષાબિંધ’ પુસ્તકમાં આવતાં પ્રકરણો.

(૧) સ્ત્રીની શ્રેષ્ઠતા. (૨) પુત્રી પર રાખવો નોંધતો પ્રેમ, અને તેઓને જીવ કેળવણી સુખરૂપ થાય (૩) પતિની પત્ની પ્રત્યે રસ (૪) ગાળવગતથી નિયંત્રતાં ખોટા પરિણામ (૫) કન્યાવિકલ્પથી ચતુર પાપ (૬) લગ્નની ઉત્તમ સ્થિતિ. (૭) માસરિયાએ વડુ તરફ રાખવું નોંધતું ઉમદા વર્તન (૮) ‘કા-તા’ (બોધદાયક વાર્તા) (૯) તરણીઓની માગે કેવી શરૂઆત સુખ રૂપ થાય. (૧૦) તરણીઓએ સામરિયા તરફ ગાખવું નોંધતું ઉમદા વર્તન (૧૧) પિયર પ્રત્યે રાખવો નોંધતો ઉચ્ચ બાવ (૧૨) સૌભાગ્ય વતી સ્ત્રીનું ખર્ચ તથા અને ત્રત શુભે (૧૩) તરણીઓની ઓરમાન છોડવા પ્રત્યેની દરજ્જા. (૧૪) ‘પુષ્પા’ (બોધદાયક વાર્તા). (૧૫) તરણીઓની આકાંક્ષા પ્રત્યેની વર્તણૂક કેવી નોંધવું? (૧૬) તરણીઓમા મદા, પાન, તમાકુ વગેરેનું વધતું જતું અમન અને તેથી બેગવતી પડતી પરાધીનતા (૧૭) તરણીઓએ રખડવાથી ચતા ગેરકાયદા, મર્યાદા કમ જાળવવી? (૧૮) નામદ ઇશ્વા જેવા માનો. (૧૯) સગારીઓની મનાથી મળતા લાભો (૨૦) સારી નકારી સોમત, તેની અસર અને પરિણામ (૨૧) તરણીઓએ શુ વોચવું? વાંચનની મતપર થતી અસર. (૨૨) પદોણામકાર (૨૩) રવચ્છતા

અથવા સુવડતાની કામદા (૨૪) આરોગ્ય જાળવવા રાખવી જોઈતી ખાસ સભાળ, ખોટી સરમના ગેરકાયદા (૨૫) અટકાવ (રજીસ્ટ્રેશન) (૨૬) પતિને વશ કરવાની વિદ્યા (૨૭) 'કુસુમ' (બોધદાયક વાર્તા.) (૨૮) પત્નીની પત્ની પ્રત્યે રજા, પત્ની ધર્મ (૨૯) સમપટ્ટી (૩૦) 'સુનંદા' (બોધદાયક વાર્તા) (૩૧) તરણીઓની પરપુરુષ પ્રત્યે વર્તણુક કેવી જોઈએ? શ્રેષ્ઠ સાથી ચવાય? (૩૨) તરણીઓએ પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થવાની જરૂર, તે પર દેવુ જોઈતુ ધ્યાન અને ખોરાક માટે રાખવી જોઈતી સભાળ (૩૩) આહાર વિહારમાં નિયમિતપણુ જાળવવાની જરૂર (૩૪) તરણીઓને હાથમી થવાથી થતો લાભ, આજાણુ થવાથી થતો ગેરલાભ, અવકાશને વખતે શુ કરવુ જોઈએ? (૩૫) તરણીઓએ રાખવી જોઈતી ઉમદા ગૃહવ્યવસ્થા (૩૬) તરણીઓએ ઠરકસરથી રહેવાથી થતો લાભ, દેખાદેખીયા દૂર રહેવુ 'સંતોષ એજ ખર સુખ' (૩૭) 'નર્મદા' (બોધદાયક વાર્તા) (૩૮) તરણીઓએ સવારમાં વહેના હાથથી થતો લાભ (૩૯) અનુકર્યા (દયા) પરોપકાર કરવો એજ પુણ્ય અને અવરને દુ ખ દેવુ એજ પાપ (૪૦) નારી નિત્ય પાર ૧ લો, (૪૧) નારી નિત્ય પાર ૨ જો (૪૨) 'સુલક્ષણા' (એક પત્નીપ્રેમી બાળાનું આદ્યુત પ્રેમચરિત્ર)

જેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પુત્રીઓને, બગિનીઓને નીતિનું, ધરસસાર ચલાવવાની રીતિનું અને બચ્ચાઓને કેળવણી આપવાનું પુર્ણ જ્ઞાન આપવા ધન્યતા હોય તેવા દરેક સંજ્ઞને આ પુસ્તક ધરમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે કિમત રૂપિયો સવા પોતેજ જુદુ

શ્રીમન્ત વડોદરા સનકારનાં કેળવણી ખાતાએ શાળાઓમાં

ધનામ તથા લાઘવેરી માટે મંજુર કરેલું

અતિ ઉપયોગી સર્વોપયોગી બાળલિખતપદક પુસ્તક

‘ માતાકેરજ ” યાને “ બાળકોપયોગી આપદ ” .

આ લઘુ પુસ્તક ૧૧ રા મ્યવસાલ જોશકર ધોળકીયા, એલ એમ એન્ડ એસ એસી રટ્ટ સુર્જન રામપૂર રોડ (સિદ્ધિલખડ) રા વીરજી ઝીણા રાનજી એલ એમ એન્ડ એમ હાઉસ સજન જ્યુબિલિ હોસ્પિટલ જામનગર રા પોપ પ્રભુરામ, એલ એમ એન્ડ એસ ને પી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આર્થન મેડીકલ કુનસુમ મથ રા લક્ષ્મીચંદ્ર લાલજી વ્યાસ, એન એમ એન્ડ એસ મેડીકલ એસીસર માણાવદર રોડ, રા માધવલાલ ડી બટ્ટ ફર્સ્ટ ક્લાસ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટ ઇનચાર્જ ડિસ્પેન્સરી મગમરા, રા રતીલાલ આર બક્ષી એલ.આર મી.પી એન આગ મી એમ (એડીન), એલ એફ પી એન્ડ એમ (આસગો) રા ડી બી વસાવજી એચ એ મેડીમ્વ ઓરીસર ઇનચાર્જ ડિસ્પેન્સરી બાટવા રા મુગશકર આદિત્યરામ આર્થ વૈદ્ય વગેરેએ તથા અનેક વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ અતિ હૃદય અભિપ્રાય આપેલા છે

આ નાના પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં ‘ માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યેની સંપૂર્ણ રજા, ’ અને બીજા ભાગમાં ‘ માગમના અનેક રોગની પિઝાન સાથે સમ્પ્રાબધ દેશી દવાઓ - લખ્યા ઉપરાંત ઉપયોગી ‘ વિશેષ માદિતી ’ આપવામાં આવી છે (બન્ને ભાગ સાથે) કિંમત—આઠ, પોતેજ જુદુ.

મુ. જોતપોર.
(કાઠીયાવાડ)

} એન કે. વૈષ્ણવ, ટાઇપિસ્ટ.

પ્રાચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાના ગુણ સંધિબિંબાતઃ
 હાતમ રસયોગે શાસ્ત્રીય રીતે અર્ચનું લોકપ્રિય વૈદ્યકીય માસિક

ધનવંતરી

DHANVANTARI.

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩.૭૫.]

મે. ૧૯૧૦.

અંક ૫ મો.

સંપાદક તત્રી—ડૉ. મંજુલાલ ભોગીલાલ કથારીઆદર.

અમ. સી. પી. અમ. એમ. સી. એચ. સી. (કલકત્તા.)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ દામેરીના માલેક,

ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.

વીશતગર—હિતર ગુજરાત.

પારિતોષિક લવાનમ પોસ્ટલ સાથે આગાધી. ૨-૦-૦. છુટી નકલના ૦-૩-૦.

સોરઠો.

ભોજ મંજુલાલ રોજ, રહેલું હોય ને થીપરી;

ભોજ સદિત પ્રતિદેશ, તો વાંચો “ધનવંતરી.”

“શ્રી સંત્યજીયજ્ઞ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—મી. રાયા—અમદાવાદ.

જસમાઈનની

તાવની દવા.

રોજીયો, એકાંતરીયો, ચોથિયો, ટાલો, ઉનો, પ્લેગ, મેક્સરિયા, જીર્ણજ્વર, કે ગમે તે જાતનો ખરાબમાં ખરાબ કે સાધારણ જાતનો તાવ હોય; પરંતુ ત્રીજો પડીકેજ આરામ! આજે દશ વર્ષથી સે'કડો નહીં પણ હજારો સખી ગૃહસ્થો જસમાઈનની તાવની પડીકેજો તાવની મોશમમાં ગરીબોમાં છુટે હાથે વહેંચે છે. કીમતમાં અતિશય સસ્તી છે તે છતાં ગુણમાં એટલી તો સંરક્ષ છે કે મોંઘી કીમતની બીજી કોઈ પણ દવા એની બરોબરી કરી શકતી નથી. તાવ દુર કરવા ઉપરાંત વળી તે ધીમે ધીમે દરદીને ભુખ લગાડવી શકે કરે છે જેથી આત્મ પર રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે તથા દસ્તને સાફ કરી એકેજ. અઠવાડીઆમાં દરદીને પૂરતો તનદુરસ્ત અને શક્તિવાન બનાવી દે છે. કીમત ૧૦૦ પુડીનો રૂ. ૧) તથા ૫૦ પુડી ના રૂ. બાન્ વેપારીઓને મોહું ડીસકાઉંટ મળે છે. વળી વેપારીઓને તેઓના નામની જાહેરાતો પણ છપાવી આપવામાં આવે છે.

જસમાઈન ઇન્ડીયા એજન્સી

નંબર. ૩૩૭ કાલબાદેવીરોડ-ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ

ધન્વન્તરી.

SHRI DHANVANTARI

ધન્વન્તરી ધૃતકરામૃત પૂર્ણકુર્મ પીતામ્બર સકલ સિદ્ધસુરેન્દ્રચક્રમ્ ॥

ચન્દ્રેન્દ્રવિદનયન મણિમાલ્યમાયુર્વેદ-પ્રવર્તકમનુસ્મૃતિરોગનાશમ્ ॥

હાથમાં અમૃતથી ભરેલો કુબ ધારણ કરી રહેલા પીતા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ સુરેન્દ્રને પણ વદન કરવા લાયક, કમળ સરખા નેત્રવાળા, મણિમાળાને પહેરી રહેલા આયુર્વેદ એકલે વેદધકશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને વળી ભેમના નામનુ સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે એવા શ્રી ધન્વન્તરી ભગવાનને હું નમન કરૂં છું

“MENS SANA IN CORPORE SANO”

“પહેલું” સુખ તે જાતે નયારું”

પુસ્તકક ૩ ભૂં.]

મે ૧૯૨૦.

[અંક ૫ માં.]

અસ્તોદય.

ગજલ કલાપી રાહની

(લેખક—કવિ લવજી ગાવજી કક્કર)

યવાનીને થયેલાની, ઘણી એધાણિએ વ્યાપૂં;	
ઘણું પડતી થશે ચડતી, અધીરા કાં બનેા બાપૂ.	૧
ગ્રહો જઈ સૂર્યની સોઠે, ભરાયા અસ્ત લાવીમાં;	
જતાં દ્રવે દ્રવે પડશે, અધીરા કાં બનેા બાપૂ.	૨
હતું તરતું પડ્યું તીરે, વિના જળ બહાણુ ઝોટેથી;	
યતાં ભરતી થશે ફરતું, અધીરા કાં બનેા બાપૂ	૩
ઘટો ઘટમાળના ફરતા, ભરાવા થાય જે ખાલી;	
પડ્યું અતર જશે પહેાચી, અધીરા કાં બનેા બાપૂ	૪
હવાણી પુર્વમાં છાંયા, જશે પશ્ચિમમાં પાછી;	
સમે જાશે સમી પગમાં, અધીરા કાં બનેા બાપૂ.	૫
ફરે છે ચક્ર આકારે, પ્રતાપી કાળતું પાસું;	

ખધુ ખદલી જતું ભેશે, અધીરા કાં બનો ખાપૂ.
 તિમિર ઘાટું નિશીલમે ટળે ના ટાંગતાં ક્યેમે;
 રવી ઉગ્યે જશે આધુ, અધીરા કાં બનો ખાપૂ.
 ગયાં સરિતા સરો સૂકી, પડ્યો દુઃખાળ પાણીના;
 વરષ વીત્યે થશે વરષા, અધીરા કાં બનો ખાપૂ.
 કરેલાં કર્મના યોગે, પુરાયો ગર્ભમાં પ્રાણી;
 પ્રસવ થાશે પુરે માસે, અધીરા કાં બનો ખાપૂ.
 કદી અભિમાન કે આધુ, ઉરે નવ આણુતા લવણ;
 ઉદયનો અસ્ત અસ્તોદય, થશે ખડીશે નહીં ખાપૂ.

THE HUSBAND'S RESPONSE.

(Continued from page 106.)

MY SUFFERING WIFE.

I have a word to say to you now, such as I never said before. Your letter has rev. led you to me as I have never before seen you. It shows me to what utter misery I have brought you—how, for my gratification, you have descended into the lowest hell.

You intimate that I treat other women, personally, more tenderly and reverently than I do you. That is true: to my shame & regret I say it. And yet, why should I do so? Why should I crush & desecrate you, while I have too much respect for other women ever to think of doing the same to them? There is no reason for it. You are my dearest love. I should treat you more tenderly than any others; be more careful of your health, and beauty of body & soul. Of all women, the husband should most anxiously watch over the health of his wife, and most shrink from the abuse & desecration of her physical as well as spiritual womanhood.

But I have not been wholly blind to your deep misery. I have seen it, and, at times, feared that I might be the cause. I did not dare ask the cause. Feeling not myself that degradation & misery of which you speak, I did not know how you suffered;

but I should have known, had I not been blinded by passion, and by the false idea that man had a right to the indulgence of his passionate nature whenever he wished it, and that, too, without regard to the feelings of his wife, of the welfare of the child that might ensue.

True, I, at times, heard your words of remonstrance & entreaty, but they did not touch my heart; my passion made me deaf or indifferent to your appeals to my manhood to spare you from a maternity which you could not joyfully welcome. I was lost in my own hell, and terminated I was blind, but now and then glimpses came to me, from your own keen anguish, of the real truth. But the blur of selfish, craving passion would come over my sight, and I would go on my old way, cheating myself always, and sometimes you, into the feeling that it was all right, that man had a right to that indulgence, whatever might be the condition of the wife, and whatever her feelings in regard to maternity. At least, I persuaded myself and you *that I could not help it*, and that my health would suffer unless I frequently held that relation with you.

Now that blind dominion of passion is at an end. Your appeal to my manhood has reached its deepest depths. The gratification of animal passion shall no more guide me in my relations to you. That it ever is my shame, as well as your degradation. I wish, you could see my soul as it now is; you would see a relation in it. The deep well of your spirit has reached my heart, and I am ready to go up with you out of the perdition into which my uncontrolled sensualism has cast us.

You have descended into hell, for my gratification. You have consented to terrible anguish of body and soul for no higher object than my momentary pleasure. You have sacrificed your body and soul, your self-respect and all else, on the altar of my ungovernable passion. From this hour, I will seek to repair the wrong I have done you. I have forced on you, in contempt of your entreaties, a maternity which could not be otherwise than most hateful to you. I have compelled you to pass through sufferings of body and anguish of mind which you were not ready to meet.

and which were all the more severe because they were imposed by one whom you loved, and who should have known better...

Talk not to me of *your* guilt, of your unworthiness to stand by my side, and to tread with me the path of life as a true, noble and loving wife. If you are guilty, what am I? If you feel degraded by the loss of self-respect, what ought I to feel? The fault is all my own. I should have known better, and had a higher appreciation of the passional relation. Had I consulted your wishes as to maternity, had I counselled with you as to when you could, with safety and exultation, take charge of the germ of my child, and naturally develop it into life? Yes, I see it all; the deep damnation of the deed is my own, and would to God that the penalty might descend on me; that I could save you, my long-suffering, too lenient and forgiving wife, the pain and anguish.

God help me! I am very sick at heart. The bitterness of death enters my soul, as I reflect on the unseen and unexpressed pain of body and desperation and anguish of soul to which my ungoverned passion has brought you. Can you forgive me? Can you again restore me to your loving confidence? Can you ever again respect my manhood, which brought upon you all this woe? I will, henceforth, hold my entire nature in abeyance to your wishes and happiness, and in all my passional relations with you, my object shall be your health and happiness, rather than my own gratification.

Dearest I believe and trust me now, for I mean what I say, and it shall be done. I have written it here, and this shall be my pledge; and if I ever urge on you a relation that will subject you to the liability of maternity, when you do not call for it, lay this pledge before me, and it shall be respected.

We shall yet rejoice, together on earth as we never did before. This world may not bring to you entire restoration to health of body, nor peace of mind, nor yet self-abandoned trust in your husband; but the effort to effect this, on my part, shall not be wanting. Believe me, and trust to the love, the faith and energy

which your letter have awakened in me. We will together seek the aid of the angel helpers, who never condemn save to restore and bless, and who are even now lifting up and vitalizing the desponding and heart-stricken.

Dear wife I look up, and trust—trust—TRUST I and with strong nerve, and in conscious pride and innocence, you shall yet stand by my side, and tread with me the pathway of the future; a proud, loving, trusting, joyous wife. Your soul shall yet shine with deeper lustre on my manhood, to elevate and save your conscience-stricken, but not despairing husband. You shall yet be, in deed and in truth, my savior, and I will be yours.

These are not idle words, but come from the heart of your loving, penitent, yet hopeful and confident

HUSBAND.

HYGIENE IN LAUGHTER.

THE NEW LAW.

Parents of Wayne, a suburb of Philadelphia, are required to report promptly any case of contagious disease, in compliance with the regulations of the local Board of Health.

In accordance with this order, Health Officer Leary received this post-card recently.

"Dear Sir—This is to notify you that my boy Ephraim is down bad with the measles as required by the new law."

INFORMATION WANTED.

A student of medicine once wrote to his coach saying he was puzzled at the following rule from a guide book to obstetrics in which it laid down the direction, under the management of the first stage of labor, in the following words: "If there is a breech, transverse, or any untoward head presentation, inform the friends and mention the risk to the child".

He asked his coach to kindly explain how he was to do it.

EXPERIENCED.

A mother of a seven-year-old lad was daily expecting a visit from the stork and found the little fellow's conduct so annoying that his father was called to interfere.

"Bobby," said papa, "Mama is quite ill, and we are afraid that if you are not a better boy and your mother, it will bring on a crisis. Now, my boy, perhaps, you don't know what a crisis is."

"Oh, yes, I do, papa," said Bobby blithely, "it's either a boy or a girl."

THOUGHTFUL INSTRUCTION.

"Doctors often scare people to death by letting them know how dangerous their maladies are," said the white-haired physician.

"Say, Doc," the young man replied, "I wish you'd diagnose my rich uncle's case; double-tee if you speak right out plainly, in case you find anything serious, the matter with him."

WITHOUT A DOCTOR.

A tourist while travelling in the North of Scotland, far away from anywhere, exclaimed to one of the natives; "Why, what do you do when any of you are ill? You can never get a doctor?"

"Nae, Sir," replied Sandy, "We've just to die a natural death."

BY DEGREES.

A maiden at college named Breeze,
Weighted down by B. A.'s & M. D.'s,

Collapsed from the strain,

Said her doctor: "'Tis plain

You are killing yourself by degrees!"

સ્પિરિચ્યુઆલિઝમ-પ્રેતાવાહન.

અથવા

મૂતનું ચમત્કારિક વૃત્તાંત.

(પ્રત્યક્ષ અનુભવનો ઇતિહાસ.)

અનુસંધાન પુસ્તક ત્રીજાના પાન ૧૩૪ થી.

[લેખક-તંત્રી.]

મૂત જેવી કોઈ પણ વ્યક્તિ જગતમાં છે કે નહીં, કે તે એક ખાલી વહેમ છે તે સંબંધી બંધાને ચંકા ચાપ છે. હીંદુ લોકોમાં તથા ખ્રીસ્ત કેટલાક લોકોમાં તો મૂતની હયાતી માની છે, પરંતુ હાલના ડોઁ બેનરજી નામના એક શ્રદ્ધસ્થ 'બંબાળી' પત્રમાં મૂતનો પોતાને ચયેસો અનુભવ લખતાં જણાવે છે કે એક વખત મારી સાંજાને મુઠ્ઠા ખાવી હતી અને તેના મોઢાથી એક મૂત તડ તડ અતિ ચપળતાથી બોધ્યું જતું હતું પણ નવાઈ જોયું તો એ હતું કે મૂત બોલતું હતું છતાં મારી સાંજાના હોઠ જાણે સળગતી થીવી લીધા 'હાયની' તેમ તે બંધ ને બંધ રેલા હતા ! મેં તેથી તેને પ્રશ્ન કર્યો, કે 'મોહુ' બંધ છતાં તે શી રીતે બોલી શકે છે ? તેના ઉત્તરમાં તે જૂતે મને કહ્યું કે એ જાના શરીરમાં હું આવેસો છું, અને તે હું બોલું છું. તે જૂતને તેના શરીરમાંથી ચાંદ્યા જવાનું કહેતાં તે રડવા લાગ્યું અને જોરેજોરે હસકાં બરવા લાગ્યું. તેમ કરતાં તેણે કહ્યું કે મારી સ્ત્રીને બર યુવાવસ્થામાં પડતી મુકીને મારે આ ફનીઆને છોડવી પડી હતી. જૂતે મને આજીજી કરીને પોતાની સ્ત્રીની ખાસ સંબાળ લેવાને કહ્યું અને વિશેષ જણાવ્યું કે જો તેમ કરવામાં નહીં આવે તો તે પોતાની સ્ત્રીને આ ફનીયામાંથી ઉપાડીને લઈ જશે. મેં તેની સ્ત્રીની પુરતી સંબાળ લેવાની પાછી ખાત્રી આપ્યા પછી, તે જૂત પોતાના અવતારો સંબંધી અમારી સાથે વાતચીત કરવા લાગ્યું.

તે જૂતે અમને કહ્યું કે—તમને છોડીને ગયા પછી મારે જે અવતાર લેવા પડ્યા હતા. દરેક અવતાર લેતી વખતે મેં પરમેશ્વરને વિનંતી કરી હતી કે તે મને તમને મળવા દે. મને પરમેશ્વરે જે અવતાર લેવા દીધા પછી હું તમારી પાસે આવી 'ચક્રો' છું. પછી તે જૂતે પોતાના એ ગયા અવતારો સંબંધી દઢીકત કેહી 'સંબંધાવી' તે વખતે તેનું તથા તેના માત પિતાના શાં નામ હતાં અને તે કયા રોગથી મરણ પામ્યો હતો તે પણ અમને જણાવ્યું અને તે વાત ખાનગી સંખવાની અમને સુચના કરી, કારણકે નહીં તો તે અવતારના માખણો તેની શોધમાં પડે. પછી તે જૂત મૂતની આજીજી કરી અનેક રીતે રમવા લાગ્યું, કેટલીક વખત તે તેના કાનમાં ફૂલો હતા અને તેણે તો કેટલીક વખત તે તેના મુખ ઉપર ઘોળા મેળા તથા (નજરખીના) કેટલાક તે સ્ત્રીની જાણે બહાર ચતું હતું અને જાણે આ જાદુમરનો બેઠા દેખાડવાને માટે મીસીસ તે તેની જાણમાં આવતું હતું. ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો અને તે જોનારા એક દિવસે સવારે મારી સાંજાને જાદુમર એક હીંદુ હતો અને તેણે આલખાકાનો

અને તે બ્રાહ્મણે મને કહ્યું કે જ્યારે જ્યારે હું બોધાવીશ ત્યારે ત્યારે હું તારી પાસે આવીશ અને હું કહીશ ત્યારે જતો રહીશ. તેજ દિવસે સાંજે મારી સાળા દૂર બેઠી હતી અને હું ચોપડી વાંચતો હતો ત્યારે મેં તે બ્રાહ્મણ અને મારી સાળા વચ્ચે થતી વાત સ્પષ્ટ સાંભળી. મારી સાળાએ તે બ્રાહ્મણને સ્વપ્નમાં આવવાને કહ્યું કે તરતજ તે જોરડીની શીલીંગમાંથી રોડાં પડ્યાં. બીજો વખતે મારી સાળાને મારા એક નોકર સાથે આ સંબંધી તકરાર ચાલી. મારો નોકર એવો દાવો કરતો હતો, કે તે એક પાંદો બુવો છે. તે મગજમાં એવી ખુમારી રાખતો હતો કે મને તેવો ગડબડાટ થાય તોપણ તે તેને કાળી દેવાને સમર્થ છે. આ સંબંધી માયાઝીક કરવા લાગ્યા. એટલામાં તો એકાએક મારા નોકરના માથા ઉપર રોડું પડ્યું અને તેથી તે ભૂતે સાબિત કરી આપ્યું કે ખરો બુવો નથી. તે ભૂત અમે જેમ કરવાનું કહેતા તેમ કર્યું. તે મારી સાળાનું માથું ઉઘાડી નાંખ્યું તથા પાડીઆ ઉપર ગાતું ગાતું તાલ ઠોકતું, ખારણાને જોસમેર પછાડવતું, મારી સાળાને ચીમટા દેતું, ઘોલો-મારતું અને તેની આસપાસ રોડા વરસાવતું. શરમાતમાં તો તે ભૂત મારી માળાના શરીરમાં આવતું અને સઘળી વાતનીત કરી જતું હતું; પરંતુ મારી સાળાનું શરીર ક્યંદ ક્યંદ ગયું હતું. અને હાલકાં અને ચામડાંના માત્ર રહ્યાં ત્યારે અમે તેને વીનંતિ કરી કે તેણે તેના શરીરમાં આવ્યા વિના તેની સાથે જે કંઈ સંબંધ રાખ્યો હોય તે રાખવો. જો તે તેમ કરશે નહીં તો તે સ્ત્રી મરી જશે. તે સમયથી તે જ્યારે જ્યારે અમારી માંગણીથી અગર તેની પોતાની મરજીથી આવતું ત્યારે ત્યારે તે સ્ત્રી બર ઉધમાં પડી જતી એટલે તેના શરીર ઉપર થોડી અસર થતી.

તે ભૂતે મને કહ્યું કે આ જગતમાં છ લોક છે. ૧ સ્વર્ગલોક, ૨ તપલોક, ૩ ઉદ્ધલોક, ૪ પિતૃલોક, ૫ તમલોક તથા ૬ દ્યુલોક. કર્મ પ્રમાણે ઉંચા નીચા લોકમાં જઈ શકતો નથી ત્યાં સુધી તેને વારંવાર પુનર્જન્મ લેવો પડે છે. પિતૃલોકનાં ચાર પગથીઆં છે, ઉદ્ધલોકનાં આઠ, તપલોકનાં બાર અને સ્વર્ગલોકનાં સોળ. અમારી વીનંતી ઉપરથી તે ભૂતે અમને કેટલીક વનસ્પતિનાં યુગ્મીઆં નેં દાંચના બાળુબાંધના માદળાઆમાં રાખવાથી ઘણા રોગો અસરકારક રીતે મટી જાય છે, તે ખંતાવું.

તે દેવાઓનો તેણે બતાવ્યા પ્રમાણે ઉપયોગ કરવાનો છે. જ્યારે જ્યારે અમે તે ભૂતને વીનવતા ત્યારે ત્યારે તે પાસે આવતો અને મારી સાળાના શરીરમાં તે પેસતો અને તે મુર્છિત થઈ જતી. પહેલાં તેના હાથની મુઠીએ વળી જતી અને પછી તે ઉઘડતી, ત્યારે તેની હથેળીમાં ઘણાં રંગનાં અને જુદા જુદા આકારનાં મુળાંઓ દેખાતા. તે ભૂતે અમને બિવિધમાં વાપરવાને કેટલીક આપધીઓ આપી છે અને તેને હાલમાં મારી માળાનું શરીર પોતાના જુદા જુદા ભાગ ઉપર ધારણ કરે છે. જ્યારે પિતૃલોકના કોઈ પાણુસને બોલાવવાની જરૂર જણાય ત્યારે તેમાંની એક આપધીને પાણીમાં બોળવી

પ્રેક્ષા હાજર થાય. વળી, તે ભૂતે પોતાની ગેરકાનૂનીમાં બીજા ભૂત-
 C. પ્રાણની પ્રેક્ષા. અને તે ભૂત અમારી જરૂરીઆતો

Said her doctor: ને આપી હતી કે, મારી સાળાને તે ધારણ

You are killing yourself તેણે તે આપધીઓને બોલ ઉપર મુકી

દિવસ તે પધારીમાં સુધીગઈ હતી ત્યારે

હમણાં, ધોડેરવારીનું પાટલુન અને છુટ પેહેરેલાં હતાં. ખેલ કરવાના તણુમાં કંથાં જોભરે હતાં નહીં પણ એક લોકડાનો દાખડો હતો. આ ખેલની ચરચાત કરતાં પેલાં જાદુગરે એક નાની વપના છોકરાને તખતા ઉપર આપ્યો. અને તેને માત્ર થોડી મીનીટમાં મેસ-મેરાઈઝ કરી નાંખી બેભાન બનાવ્યો. પેલો છોકરો બેભાન થતાંજ આ જાદુગરે તેના પગોને પલાંડીના રૂપમાં વાળી નાખી તેને બેસતો કર્યો. આવી હાલતમાં આ છોકરાને લોકડાને દેખાડવામાં આવ્યા પછી પડેા. નાંખવામાં આવ્યો હતો અને થોડી મીનીટ તે પાછો ખેલતાં તે છોકરો જેવી ને તેવીજ હાલતમાં જમીનથી આસરે આઠ શીટની ઉંચાઈએ એક રટલ ઉપર બેઠેલો જણાયો. આ રટલ ત્રણ લોકડાના ટેકાવાળું હતું અને તે આસરે આઠ દશ ઇંચ લાંબુ હતું. જાદુગરે એ પછી તેની આગળ ગયો હતો અને કાંઈક મંત્ર બોલ્યા પછી જે ત્રણ લોકડાના ટેકા ઉપર પેલું રટલ હતું તેની એક લોકડી કાઢી નાંખી અને પછી એવીજ રીતે બીજી લોકડી કાઢી નાંખી. માત્ર જે લોકડી ઉપર તેની દયેલી ટેકાવવામાં આવી હતી તેજ રહેવા દેવામાં આવી; પણ તે પણ ઉઘટે કાઢી નાંખી તેને જમીન ઉપર હવામાં અધરે ઉભો રાખ્યો. આ છોકરો કયા ટેકાવ ઉપર બેઠો નહીં હતો તે દેખાડવાને પેલા જાદુગરે તેનાં શરીરની નીચે તેમજ ઉપર લોકડીઓ ફેરવી હતી. અમે સરવેએ તે છોકરાને એવી હાલતમાં તપાસ્યો હતો પણ અમેને તેને અડકવા દેવામાં આવ્યો ન હતો. તે ખરેખર હવામાં અધરે ફટકેતો હતો કે કેમ તે જોવાને હું તેનાં શરીરની નીચેથી પસાર થઈ ગયો હતો અને મારી ખાત્રી થઈ હતી કે ઉપર તેમજ નીચે તેને ટેકા આપવા માટે કશુંએ હતું નહીં. તે છોકરો જીવતો હોય એમ હમ હોતો હતો પણ બોલતો નહતો. આ ખેલ પુરા થતા પેલો છોકરો ધણીવાર હોશમાં આવ્યો હતો અને કેટલાક વખત તે ધણે સુસ્ત થઈ ગયેલો જણાયો હતો.

સ્ક અને શ્વેતગુંજા-ચંગોઠી કલ્પ.

(લેખક-તંત્રી.)

આપણા આપ, શાસ્ત્રકાર અને રૂપિ મુનિયોએ આપધિના ધણા કલ્પ લખ્યા મૂકેલા છે. અને તેમાં અમકારિક વર્ણન કરેલાં છે. આવા કલ્પમાં લખ્યા પ્રમાણે યથાશક્તિ આપધિ લોકો લાવતા નથી, ક્રિવા જે પવિત્રતા તેમાં રાખવાની બતાવી હોય તેવી રાખી ચક્રતા નથી, તેથી તેના ગુણમાં ફેર પડે છે, આ કારણથી લોકોની શ્રદ્ધા આવા કલ્પ ઉપરથી કમી થવા લાગી છે. બીજું આવા કલ્પ કેટલાક લોકો પાસે લખેલા હોય છે. તે લોકો બીજાને તે બતાવતા નથી, એવા કારણથી કે રખેને કોઈ તે શીખી જાય ને તેના ઉપયોગ કરી ધાપેદો મેળવી લે. આવા અજ્ઞાનને લીધે આગળના મહાત્માઓના લખી મૂકેલા કલ્પોનો નાશ થવો લાગ્યો છે, અને તેના સલાસબનો નિર્ણય શોધકોને કરવાનું કામ દુર્લભ થઈ પડ્યું છે. જે વાતોને આપણે પશ્ચિમના પવનને લીધે વહેમ બરેલી અને ખોટી માનતા હતાં તેવી બાંધતો પણ હાલના પુરાંપ અમેરિકાના સમર્થ વિદ્વાનો પણ દવે કપુલ કરવા લાગ્યા છે, તે આપણે પણ તેવી વાતોનો પ્રયોગ સિદ્ધાન્તભવ રૂપાં સિવાય તેમને ખોટી માનવી એ ચોખ્ખું ગણાય નહિ. નીચે લખેલા “ગુંજા કલ્પ” માટે સુઝે વાંચકો.

વિધિપૂર્વક અનુભવ કરી જોશે તો તેમથી થતા શાયદાનો અનુભવ જરૂર જણાશે એમ અમારૂં માનવુ છે — (લેખકને આ શું જ કલ્પ તો અનુભવ કરવા તક મળી નથી)

શુભકિ ગતિ કહત હું કૌતિક ચરિત અપાર,	
ગિરજાસુ શિવ યુ કલો, મમ કલ્પનકો સાર.	૧
મારન તારન બશિકરન, જગમોહન અંકે મ્તબ,	
૧ ઉચ્ચાટન સીડીકરન, બચનમિદ્દ દલ દબ	૨
બૂત પ્રેત અરૂં ઝંકિની, પક્ષ બીર ખેતાલ,	
શુભકરૂં પિશાચ પુનિ, કૌતિક આધાનન	૩
મહુ ચરિત્ર અગણિત કલો, સકલ સિદ્ધિથી ખાન,	
જો આલે સોહિ કરે, સાધનકે જરદાન	૪
કુખ્યાનદ યે શુભ ગતિ, શુભ ભેદ શુરદાન,	
યા સત શુરમે ભેદ લીળી, સાધે સત સુખન	૫
અખ યાત્રે માધન કરે, મથા યોગ્ય ઉપદેશ,	
જો સાધે સો સિદ્ધ હૈ, કસર નહિ લવતેશ	૬
પુષ્પ ^૧ હોય આદિલકુ, જળ લીજે પદિ મૂગ,	
કે શુકવારકુ રોહિણી રે, ગ્રહણ હોય અનુકૂળ,	૭
કે કુશ પક્ષપી અટમી, હસ્ત ^૨ નક્ષત્ર જો હોય,	
કે મૌલ્ય કે પૂર્ણિમા, સ્વાતિ ^૩ ચતુર્ભિપાપ જોય	૮
અર્ધ નિશાકુ જળ કે, મનકી ચકા ખોદ.	
ધૂપ દીપ દિલાઇએ, ધરે દૂધમે ધોઇ	૯
જો કાઉ નર નારિકા, બિચર કાટયો હોઇ,	
વિપ ઉતરે સમ દુરતહિ, જડી ખીનાવે ધોઈ	૧૦
ધસી લગાવે મુદસો, મમા મધ્ય નર જાઇ,	
માન મોલે સ્તુતી મોલે, સમહિ પૂજે પાઇ	૧૧
‘હાજી’ હાજી સમ કરે, વહ કહે સો સખ સાચ,	
એક જડીકી જુગતિ સુ, સળહિ નચાવે નાચ	૧૨
તાળે મેહ મદાઇડે, બાધે કટીસ કાઇ,	
નવ માસમે નારિકા, નિશ્ચે બેઠા હોઇ.	૧૩
રતુવતી કે રક્તસુ, અજન આજે મધ,	
દેખત ભાજે મૈત્ર્ય સમ, મહા બમાનક હોઇ.	૧૪
કાજળસુ ધસી આજીયે, મોહે સખ સસાર,	
મારી દે દે તાડીયે, તઉ લાગી રહે લાર	૧૫
મધસુ અજન આજીયે, દેખે બીર ખેતાલ	
જો મગાવે વરતુ કણુ સો લે આવે હાલ	૧૬

જો ધસીકે લેપન કરે, દૂધ સંગ સખ અંગ;	
ભૂત પ્રેત સખ યક્ષગણ્યુ, લગેં ફિરે સખ સંગ;	૧૭
ધસિકેં રૂઢ બિન્નધકે, બત્તી કરે બનાધ;	
ફેર બિન્નેવે તેલમેં, દીપક દેઢ જલાધ.	૧૮
હોય અચંબા સખનકું, મૃતક મૈન્ય દરસાધ;	
ધન મિલે રતુનિ કરે, સખહિ પૂજે પાધ.	૧૯
અગ્ન મૂત્રમેં રગડી કે, જો લેવે દો હાથ;	
કરે દૂરકિ બાત સખ, રહે યક્ષણિ સાધ.	૨૦
ખીલપત્રકે અર્કસુ, ધસિકેં કલમ બનાધ;	
ભૂત પ્રેત આરુ ડાકિની, દેખત દૂર પલાય.	૨૧
જો યહી ધસિ ગુલાબસું, નાભિ લેપ કરાધ;	
તો શરીર ધડી ચારમેં, જાગે સહજ ઉપાય.	૨૨
ફિર અંકુલ કે તેલમેં, જો ધસિ આંજે કોધ;	
ધન દરશે પાતાલમેં, દિવ્યદષ્ટિ તો હોધ.	૨૩
જો વાધનકે ધિરતમેં, ધસિ ચુપરે સખ દેઢ;	
તીર વૃપક લાગે નહિ, જો બરસે બહુ મેઢ.	૨૪
ધસિકે તિલકે તેલમેં, મર્દન કરે શરીર;	
દેખે સખ સસારકું, મહા ખીર રણધીર.	૨૫
જો અલસીકે તેલસું, ધસીએ સહદૈ મિલાધ.	
તે અંગે લેપન કરે, કચન તતુ હો જાધ.	૨૬
જો મરધીકે વીટરે સું, અધા આંજે કોધ;	
સાત દિવસ બર આંજીયે, દષ યોગુની હોધ.	૨૭
જો કસ્તૂરીસું આંજીયે, પ્રાતઃ સમે મિલોધ;	
મૃત્યુ લખે યહ સખનકી, કાલ પુરુષ દરસાધ.	૨૮
ગંધક સંગ મિલાય કે, વીસ નખ પેં જો લગાય;	
જો નર હોય કુમારગી, દેખત પરા હો જાય.	૨૯
ગંગાજલ સું આંજીયે, દોનુ નેત્ર કે માલ;	
બરખા બરસે કુલકી, યામે સરાય નાહિ.	૩૦
રક્ત ગુજકી ગતિ કહી, કધુ સદમ દરસાધ;	
જો સાધે તો સિદ્ધ છે, સાધકકું સુખદાધ.	૩૧
કૃષ્ણાનંદ અખ કહત હૈ, યૈત્યુજકી રીત;	
જાકે સાધન કારહિ, બહે હરિસું પ્રીત.	૩૨
દીપકાનકિ રાતકું, અભિજીત યુધ્ધ નક્ષત્ર;	
પૂજા કરીકે લીજીયે, મૂલ-પુલ-રલ-પત્ર.	૩૩

ધીકા હીપક ને કરે, સહસ્ત્ર મંત્ર કરી જાપ,
રાત જગાવે બેઠી કે, તણ કે મનસા પાપ

૩૪

અથ વૃદ્ધી ગ્રહન કરનેકા મંત્ર. જપ હજાર કરકે વૃદ્ધી લેના

ૐ હ્રીમ્ વજ્ર કરિણે અમૃતં કુરુ કુરુ સ્વાહા.

૭	યદી મંત્રસુ લીજીએ, ઓપધી રાત્રી જગાધ,	
	પ્રાત હોય જળ ધુપદે, ધરીએ છાહ સુકાધ.	૩૫
	સહસ્ત્ર સાધકા ભોજ્ય દે, દિરસે કરે ઉપાધ,	
	પીસ કપડ છીન કીજીએ, સમકર વિરત મિલાધ	૩૬
	સાત દિવસ ધરી રાખીએ, શીકે પર મો ટોડા,	
	સહસ્ત્ર જાપ નિત કીજીએ, મુઠ પર ચાદર નાખી	૩૭
	અષ્ટગધકી ધુણીદે, ઘતકા દિવા જનાધ;	
	સાત દિવસ બર પુજીએ, યથા જોગ ચિત લાધ	૩૮
	શિર યાકો બક્ષણ કરે, સાકર સગ મિલાધ,	
	દૂધ ભાત ભોજન કરે, બેઠે પવન જયાધ.	૩૯
	એક ભાગ ઓપધ કરે, એક એક નિત લેઠ;	
	નિદ્રા છૂટીકે જાપ કરે, સાધે નહી સદેહ	૪૦

અથ નિત્ય જપ કરનેકા મંત્ર.

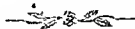
ૐ નમો ભગવતે રુદ્રાય ॥ વજ્રકાયકંધી ધવાયકં વુધપુરે કુરુ કરુ સ્વાહા.

નિત્ય પ્રથમ જપ કરના પીછે ઓપધસ્નાના ૐ નમો માહા માયા વજ્ર
રક્ષ સ્વાહા ॥ એકવીસ ત્રેર ચા મંત્રસુ જપીકે ઓપદ સ્નાના.

૮	સહસ્ત્ર જાપ શિર માત્ર કે, કરે ચિત દહરાધ,	
	એકાસ દિન યા જુગત એ, જરા મરણ મિટ જાધ,	૪૧
	ભજન કરે લે લાધકે, આહુ પહર અખંડ,	
	વ્યાધિમિટે મળ દેહકી, અમર હોય યહપિટ	૪૨
	મન મનસુગા મેટિકે, રાખે ચિત દહરાધ,	
	નિદ્રાજીતે જુગતસુ, શીમે દેહ જનાધ.	૪૩
	જાપ લગ સાધે કલ્પકુ, તણ લગ સોવે નાહી,	
	જુક કળહી બોલે નહિ, સત્ય સુન્ય મન માહી	૪૪
	પીરજો યોગ્ય કરે, કમલુ બહ નહિ જનય;	
	આહ પહેર ચોક્સ રહે, જીતે સુરત સોભાય.	૪૫
	નારીકો દેખે નહિ, રાખે દષ્ટિ દુરાધ,	
	હોવે સિદ્ધ શિરોમણી, ને યહ કરે કુપ્રીધ.	૪૬

સુર તર યુનિ યહ જગતમે, કોઈને પાવે અંત;
 કપિલદેવકે ગુહ્ય હૈ, જો યહ સાધે સંત:
 યથા જોગ યહ કહ દધ, સખ સાધમંડી રીત;
 સિદ્ધ હોય સંશય નહિ, જો મન રાખે જીત.
 કૃષ્ણાનંદ યા કલ્પકી, અહીંયા અગમ અપાર;
 શિવશંકર એરી કહી, સાધન સખમે સાર.
 શિવ જોગી યહ કહત હૈ, સખી કલ્પ-શિરતાન;
 કૃષ્ણાનંદ સાધન કરે, હોય સિદ્ધ અસખ દાન.

(આ કલ્પ જુના પુરાણા પુસ્તકમાં લખેલાં તેમાં ત્રીયે પોતાની ત્રયી શુદ્ધ શુદ્ધ જોડે ન જોતાં જરૂર પુરતો જોવો ને તેવો લખ્યો છે.)

વૈદકીય ગુણવાચક ઇંગ્રેજી પર્યાય માલા.

(લેખક:—રા. રા. બોળાનાથ ત્રીભલાલ કંધારીયાકર.)

—:૦:—

રેખા વૃત જેવી ચાલ.

પ્રવેશ પહેલો કરે દવા ઇન્જેશ જોવા,
 કપા આપધના ગુણ કયાં દરદોને ખોવા;
 આપધ ગુણનાં નામ ઇન્જેશીય કેવાં કહાવે,
 ગુન્યવણુ ધણી-પડે જોલતાં-તે ના રાવે.
 પ્રથમ સંજા ગણી પછી દવાને જોયું,
 અક્ષત અધિકી ધરિ રોગ દરદોના ખોયું;
 હલદીને જે કરે “ઇમેટીક” તેને કહીએ,
 “ઇરીટ” અકસીર બળ્યા તેથી તો ચંપએ.
 એક “એકપોલીક” ગર્ભ-સ્થાન સંકાય કરે છે,
 “એસપેક્ટાર” જેલ કંઈને બહાર ધરે છે;
 “અનીન્થેટીક” એક ભાગ વેદનાનો હારી,
 બેશુદ્ધ ખીન્ને ભાગ સદા તેનો સહકારી.
 “અનોડાઇન” નામ વેદના તેલ હરે છે,
 તત્તુ વેદના હરે “અંટી-યુરેટીક” જે છે;
 “અંટી-પાયરેટીક” નામ જવર ગર્ભિ હતારે,
 “અંટી-પી-રોઆડીક” બધાં તાવ આંતરીયા વારે.
 કરો કામને ચાન્ત, “અનઅંકોડીઝીએક” આપી,
 “અંટી-કુલોટીક” વડે સોઈ સોળને કાપી;
 કરે ખટાચને દૂર, “અંટી-અંસીડ” તે કહાવે,

- જનુ હજીવા કાજ “અંટીસ્ટીક” ગુણુ આવે. ૫
- “અંટીસ્ટીક” નામ આકડી ચાક હરે છે,
- “અંટીસ્ટીક” નેહ કૃમિનો નાસ કરે છે,
- નામદાં થાય મદં એહ “અંટીસ્ટીક”,
- અટકાવ નિયમિત થાય “અંટીસ્ટીક” ને તાકે. ૬
- હવાઓ ખુશબોદાર “અંટીસ્ટીક” તે કહે છે,
- “અંટીસ્ટીક” બહુ લાભ પાડી તે દેહે,
- આહી ગુણુ કહેવાય પર લોહી ને રમના,
- ચૂમે નેહ વિહાર “અંટીસ્ટીક” કંઠે રસના. ૭
- કાપે ગરમી વળા લોહીને શુધ કરે છે,
- એ ઔષધ અભિધાન “અંટીસ્ટીક” ધરે છે,
- “કાર્બોનિક ટોનીક” નેહ હૃદયને શક્તિ આપે,
- કહે “કાર્બોનિક ટોનીક” વાસુ ને બાદી કાપે. ૮
- “કાર્બોનિક” પાડે લાભ આમડી બાળા મદં,
- “કાર્બોનિક” રચક, દરે જૂનામ ન ચૂકે,
- કરી પીતને શુધ, વૃદ્ધિ “કાર્બોનિક” કરે છે,
- “કાર્બોનિક સાઇટ” જીવ, બમદર તણા મરે છે. ૯
- લોહી વિષે હોય જીવ, અત તેનો તે લાવે,
- શાસ્ત્રિક ઔષધ હોય, નામ “કાર્બોનિક” તે કહેવે,
- “કાર્બોનિક ટોનીક” નામ, પસીનો તો તે લાવે,
- હૃદિ જીવાપે કામ, “કાર્બોનિક” ગુણુ આવે. ૧૦
- “કાર્બોનિક ટોનીક” સુગધ, કુર્મધને દે છે,
- નાડીને પાડે નરમ, “કાર્બોનિક” તેને કહે છે;
- અતકણુનો વેગ, આસ ગતિ ધામી કરે છે,
- કરવા ધાતું પુષ્ટ, ચીકણ “કાર્બોનિક” ધરે છે. ૧૧
- “કાર્બોનિક ટોનીક” નામ, હવા જ્યાં શુધ થાયે,
- ફલાતા એપી રોગ, બધ કરવા વપરાયે;
- “કાર્બોનિક ટોનીક” નેહ, તંત્રને પ્રતિ આપે,
- “કાર્બોનિક” લેવાય, ધાત નિદ્રાને આપે. ૧૨
- “કાર્બોનિક” લેવાય, પોષિને સમકત કરે છે,
- “કાર્બોનિક” રચક, મળને સવ દરે છે;
- જવરહારી ને હોય, “કાર્બોનિક” તેને કહીયે,
- કરવા લોહી શુધ “કાર્બોનિક” કહેવે,
- કરવા કીકી સંકાય, “કાર્બોનિક” કામે આવે, ૧૩
- કીકી વિસ્તૃત કરે, “કાર્બોનિક” તેમા આવે;
- કરે આમડી દાહ, “કાર્બોનિક” તે જાણે,

થાંડક કરવા કાજ, “રેફીજરંટ” કામે આણા. ૧૪
 “લેકસેટીવ” લેવાય, હસ્તને સાફ કરે છે,
 “વરમીફ્યુજ” ઉપાય, કૃમિ તેથીજ મરે છે;
 “વેસીકન્ટ” કહેવાય, ત્વચાપર ફાલ્લો પાડે,
 લોહી વેગને નરમ, “ડીપ્રેસન્ટ-વેસ્ક્યુલર” દેખાડે. ૧૫
 વળી “સીડેટીવ-વેસ્ક્યુલર”, લોહી ગતિ નરમ કરે છે,
 લાળ વધારવા કાજ, “સાયલેંગોગ” હરે છે;
 ખસીનો કરવા કાજ, “સુડોસીફીક” કામે આવે,
 “સોપોનીફીક” લેવાય, નિશો નિદ્રા તે લાવે. ૧૬
 ગરમી પેદા કરે, “સ્ટીમ્યુલંટ” હવા લેવાએ,
 “સ્ટીમેટીકાઇનીક”, જઠરા પ્રદિત થાયે;
 કરવા લોહી શુદ્ધ, “હિમોટાઇનીકસ” જ લેવાં,
 દૂર કરવા રક્ત વિકાર, “હિમોસ્ટેટીક” તે દેવાં. ૧૭
 ઔષધ ગુણ સંગ્રાપ, ટુંકમાં એહ ગણાવી,
 કરવા મુખપર પાડ, કવિતા આજ બનાવી;
 ઇંગ્લીશ હવા અભિધાન, ગુર્જરી બાંધા સાથે,
 પાદ રાખવા કાજ, ગણી છે લોળાનાથ. ૧૮

“ક્રોમોપથી” એટલે વર્ણોપચાર વિદ્યા

અથવા

રંગથી રોગ મટાડવાની નવીન વિદ્યા.

(લેખક:—ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ., એડ. ડી.)

પ્રકરણ ૨ બ્લુ—સૂર્ય અને સૂર્ય પ્રકાશ.

“નમ સૂર્યાય શાંતાય સર્વ રોગ વિનાશિને ।

મમેષ્તિતં ફલં દત્વા મંસીદ પરમેશ્વર ॥

* * * *

આયુરા રોગ્ય મૈશ્વર્ય દેહી દેવ નમોસ્તુતે ।

શ્રી આદિત્ય મહા-

“Savitri ! effulgent, bright !

Who fosters every pious rito;

Savitri ! whose ruddy rays”

Invite our holy hymns and lays,

With humble hearts we cantemplate his rays,

And faintly see our God in his bright face !”

—Rig Veda, III 62

x x x

x x x

x x x

x x x

“For like a God thou art, and on thy way Of glory
reddest, with benignant ray, Beauty and life, and joyance from
bove.”

—Southey

છેક જગતની ઉત્પત્તિ સમયથી શરૂ કરી પ્રાચીન જૂતકાળની સર્વ જગપ્રમિદ કેળ-
વણી પ્રજાઓ અને વર્તમાન કાળના લોકો પણ સૂર્યને ઇશ્વરનું સાક્ષાત્ પ્રગટ સ્વરૂપ
ણી પૂજતા આવ્યા છે હિંદુસ્તાન, ઈજિપ્ત કે મિસર દેશ ઓસ અથવા સુનાતનદેશ રોમ,
ર્ષની, ઈરાન, પેરુ વિગેરે મર્વ દેશોના પુરાણો વખતમાં લખાયેલા શાસ્ત્રો અથવા અવ-
ધિકારી સર્વમાં સૂર્યની દેવ તરિકે સ્તુતી કરેલી જોવામાં આવે છે વર્તમાનકાળનું અંગ્રેજી
શાસ્ત્ર અથવા “અંગ્રેજીનોમીની” પણ એજ વાત માનિત કરે છે કે આ સૂર્યમંથન મહેના
હરપતિ, મગળ, શનિ વિગેરે ગ્રહ કપગ્રહો અને નેજ પ્રમાણે આપણી પૃથ્વી અને તે
પરના સર્વ પદાર્થો મૂળ સૂર્યમાંથી ઉત્પન્ન થયા છે, એટલુંજ નહિ પણ વાતાવરણ ટ્રુપ્સો,
ત્રિવિવસ, અને ભરતીઓટના ફેરફારો પણ સૂર્યના પ્રભાવ વડેજ થવા પામે છે. સૂર્યના
મધ્ય બળ વડેજ મોટા મોટા ગ્રહો આકાશમાં અદ્ભુત રહીને સૂર્યની આસપાસ અતિ
રંગથી ભ્રમણ કરી શકે છે સૂર્યના અતુલ બળ વિષે કેટલીક વાતો બે વર્ષ ઉપર મેં
મોતેજ શ્રી ધન્વંતરીમા જૂદે જૂદે સ્થળે લખી હતી તેમાંથી ઉપયોગી ભાગ કરી અન-
ંતારવાની જરૂર ધારું છું.

આપણી પૃથ્વીનું વજન ૧૫,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦ ટન છે
અને દરેક ટનનો ભાર ૭૫૫૫ મણ લગભગ હોય છે તેમ છતાં સૂર્ય સાથે સરખાવતાં
આપણી પૃથ્વી માત્ર એક અણ જેટલી નાની લાગે છે. શરણ કે આપણી પૃથ્વી કરતાં
સૂર્ય ૧૨૫૩૦૦૦ ગણો મોટો છે. વળી બીજી બાજુના જેવું એ છે કે એક પદાર્થ
જેને પૃથ્વી ઉપર જોખી જોતા તેનું વજન જે એક શેર થતું હોય તો તેજ પદાર્થને
સૂર્ય ઉપર કદા જોખવામાં આવે તો તેજ પદાર્થનું વજન ત્યાં સત્તાવીસ શેર થયેલું
જોવાય છે. સાધારણ માણસને એકજ પદાર્થનું વજન સૂર્ય પર સત્તાવીસગણું વધી જવાનું
કારણ સમજાશે નહિ. પરંતુ પદાર્થ-વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ તો જાણે છે કે અમુક
પદાર્થનું વજન એ બીજું કંઈજ નહિ પણ જેટલા બળથી તે પદાર્થ પૃથ્વીના મધ્યમિદુ
તરફ આકર્ષિતો હોય છે તેનુંજ પ્રમાણ માત્ર છે. હવે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર પદાર્થોને
જેટલું આકર્ષણ લાગે છે તેના કરતાં સૂર્યની સપાટીપર તેજ પદાર્થોને સત્તાવીસગણું
જોવાય લાગતું હોતું જોઈએ એમ ધણી રીતે ગણતરી કરી જોતાં મોટા મોટા અંગ્રેજી
વેત્તાઓને માલૂમ પડ્યું છે સૂર્યનો વ્યાસ અથવા “ડાયમીટર” કેટલો છે તેની ગણતરી
કરવા માટે પ્રથમ તો પૃથ્વીથી સૂર્ય કેટલો દૂર છે તે જાણવાની જરૂર પડે છે
અને આપણી વચ્ચે કેટલું અંતર છે તે વિષે વિદ્વાનોમાં થોડો મન બેઠો છે

વિદ્વાનો કહે છે કે સૂર્ય પૃથ્વીથી ૯૨૮૮૦૦૦૦ મૈલ દૂર છે. ત્યારે બીજા કેટલાકે જણાવે છે કે તે ૯૧૦૦૦૦૦૦ મૈલને અંતરે હોવો જોઈએ. હવે જો પહેલી ગણતરી ખરી લેઈએ તો સૂર્યનો વ્યાસ અથવા ડાયામીટર ૮૬૬૦૦૦ મૈલ થાય છે. અને બીજી ગણતરી પ્રમાણે હિસાબ કરતાં સૂર્યનો વ્યાસ ૮૫૦૪૬૭ મૈલ આવે છે. આપણી પૃથ્વીની આસપાસ મિત્રની પૈઠે આનંદમાં હમેશા ફર્યા કરતો ચંદ્ર આપણાથી ૨૩૮૦૦૦ (જે લાખ આડવીસ હજાર) મૈલને અંતરે રહીને ફર્યા કરે છે. અને તોપણ સૂર્ય એટલો તો મહોટો છે કે જો પૃથ્વીને સૂર્યના મધ્ય બિંદુએ ચૂકવામાં આવે તો ત્યાં પશુ ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ ફાલતી માફક ૨૩૮૦૦૦ મૈલને અંતરે ફર્યા કરે, એટલું જ નહિ પણ સૂર્યની બહારની સપાટી અથવા પરિધિ અને ચંદ્ર વચ્ચે ૨૦૦૦૦૦ (જે લાખ) મૈલની મોકળાઈ રહે. આપણી પૃથ્વી આકાશમાં દર સેકન્ડે ઝોગણીસ મૈલ અથવા દર કલાકે ૬૮૪૦૦ (અડસઠ હજાર ને ચારસે) મૈલની ઝડપથી સૂર્યની આસપાસ ફરી રહી છે. હવે પાંચ શેર વજનના એક ગોળાને તેટલીજ ઝડપથી દારૂ બરેલી તોપ વડે હવામાં ફાંકવા માટે જો ૮૦ એટલે ગોળાના વજન કરતાં ૮૦૦ ગણો વધારે દારૂ જોઈએ છીએ, આ ઉપરથી, હાલમાં પૃથ્વી જેટલી ઝડપથી ફરે છે તેટલી ઝડપથી તેને ચલાવવાનું બળ જો દારૂ ગોળો ફેડી ઉપજાવવું હોય તો આજમાં જોઈ ૬૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦, ૦૦,૦૦,૦૦. ૮૦ દારૂ જોઈએ. પૃથ્વીના વજનને ૮૦૦ એ ગુણતાં તો આવ આપેલી સંખ્યા કરતાં પણ વધારે જવાબ આવે. પરંતુ જ્યારે તોપના ગોળાને તો વાતાવરણને પ્રતિબંધ નડે છે, ત્યારે પૃથ્વી તો પોતાના વાતાવરણને સાથે લેઈનેજ સમથુ કરે છે તેથી તેને હવા નો પ્રતિબંધ નડતો નથી અને તેથી ઉપર સંખ્યા પ્રમાણે જોઈ બળ વાપરવું પડે છે. તોપણ જો હાલ પૃથ્વી જેટલા વેગથી ફરે છે તેટલો વેગ તેને દારૂગોળો ફેડીને આપવો હોય તો હગડા ઉપર વીસ મીડાં ચઢાવીએ એટલા બધા ૮૦ દારૂ હમેશાં ફેડ્યા કરવો પડે. હવે આ ઉપરથી પૃથ્વી કરતાં ધણાજ મોટા ગુરુ અને શનિ વિગેરે નામના બીજા ગ્રહોને પણ પોતાની આસપાસ ફેરવતાં સૂર્યમાંથી કેટલા બધા બળનો હમેશાં ઉપયોગ થયા કરતો હશે તેની તો કલ્પના સરખી પણ કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી. એક પ્રખ્યાત વિદ્વાનનો એવો મત છે કે સૂર્યમાંથી આખી સર્પિમાં તેનાં કિરણો મારફત જે અત્યંત અંધાર સામર્થ્ય સતત વહા કરે છે તેમાંથી આપણી પૃથ્વીને તો માત્ર ૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ મો ભાગજ મળે છે. અને છતાં આટલો નાનો અપૂર્ણાંક જે બેહદ શક્તિ સૂર્યને છે તેની સંખ્યા કેટલી મોટી છે તે આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ. સૂર્યનું વજન ૨૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦. ૮૦ છે એમ વિદ્વાન ખગોળવેત્તા પ્રોફેસર પર્ગેનો મત છે.

સૂર્યમાં આટલું બધું અગાધ બળ ક્યાંથી આવતું હશે તે વાત સમજાવવા માટે જરૂરી વિદ્વાનો બહુ મહે છે, અને કાંઈ કાંઈ વિચિત્ર તર્કો ફર્યા કરે છે. તેજ પ્રમાણે સૂર્યમાંથી હમેશાં અગ્નિજ્વલ બળ વહી જતું હોવાથી આખરે સૂર્ય છેકળ બળ વગરનો થઈ જઈ, જગતને પ્રકાશ તથા ગરમી અને જીવન બળ આપવાને કેવળ અશક્ત બની નાશ ઉપારે પામશે તેનો હિસાબ કાઢવા પણ તેઓ મહે છે. સૂર્યને નિજીવ ધગધગતો ગોળાજ કલ્પવામાં આવા જરૂરીજો કેટલી બૂઝ કરે છે તે વિષે ટીકા કરતાં નાશીતા

ધીઆસોશીસ્ટ લેખક મી. લેડબીટર પોતાના Sun as a Center of Vitality અર્થાત " પ્રાણશક્તિદાતા સૂર્ય " નામના એક લેખમાં લખે છે કે —

" આધુનિક ખજોળ શાસ્ત્રીઓની માન્યતા એવી છે કે તે દિન પ્રતિદિન મર્યાદામાં જાય છે, તેન લીધે આટલી ઉષ્ણતા પ્રકટ થાય છે, અને તે અનુમાનને અનુસરી તેઓ એવી પશુ ગણતરી કરવા લાગ્યા છે કે એ સૂર્યના અસ્તિત્વનો કેટલો ઠાળ વ્યતીત થયો અને કેટલો શેષ રહ્યો છે ભૂતકાળના તેમજ ભવિષ્યકાળના વર્ષાની સંખ્યા તેમની ગણતરી પ્રમાણે થોડા થોડા લાખ વર્ષોની યાય છે, ખીજી બાજુથી ભૂસ્તરવેત્તાઓ એમ ગણતરી કરવા લાગ્યા છે એમ અનુમાન થાય છે, થોડા સમય ઉપર " રેડીયમ " નામની એક વસ્તુની શોધ કરવામાં આવી છે તેના દક્ષણ ઉપરથી એવું સિદ્ધ થયું છે કે પ્રથમના અનુમાન ટકી શકે તેવા નથી, પરંતુ એટલું છતાં તેઓ સૂર્ય સંબંધિ વારંવાર દર્શાવે છે તેનો સરળ ખુલાસો કરવા સમર્થ થયા નથી

" મનુષ્ય શરીરની અંદર કે ઉપર રહેતો કોઈ પુદ્ગિમાન જગત્ત કે " માઇક્રોબ " મનુષ્ય શરીરની ગરમી વિષે જેવા તર્ક કરે તેવાજ પ્રકારનું વર્તન આ જડનાદીઓ સૂર્યની ગરમી વિષે તર્ક કરતા ચલાવે છે મનુષ્ય શરીરપર ખેડેલો એક જગત્ત પોતે એવું અનુમાન કરે કે આ શરીરમાંથી આસવાસની દવામાં ગરમી સતત જતી રહેતી હોવાથી તે ક્રમે ક્રમે શીતળ થતું જાય છે, અને તેની ગણતરી પ્રમાણે અમુક કલાક કે મીનીટો પછી તે કેવળ યડુગાર થઈ જવાથી તેનું અસ્તિત્વ હોવાનો સંભવ નથી પરંતુ જો તેનું આયુષ્ય તે શરીર જેટલું લાંબુ પહોંચે તો તે તેના જાણવામાં આવી શકે કે તેના અનુમાન પ્રમાણે તે યડુ થતું નથી, અને તે જ્ઞાન થવાથી તેમાં કોઈ ખીજો બોદ છે એમ તેના જાણવામાં આવે અને ત્યારે તેને કદાપિ સત્ય વાતનું જ્ઞાન થાય કે તે જો વસ્તુની મજૂ તરી કરે છે તે ક્રમે ક્રમે યડો પડતો અગ્નિ નથી પણ મજબૂત બળિત છે તથી જ્યાં સુધી તે બ્યક્તિમાં જીવન રહેશે ત્યાં સુધી એ ઉષ્ણતા ઓછી થવાની નથી. તદનુસાર જો મનુષ્યો સૂર્યની સ્થિતિ વિચારે કે તે તો માત્ર ધ્રુવરત્તુ પ્રાદુર્ભાવ પામેલું રૂપ છે, તેમાં મહાન દેવતા સ્થિત થયેલા છે, અને જ્યાં સુધી આ સૂર્ય મહાજનો વિકાસક્રમ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી તે દેવ તેના શરીરની ઉષ્ણતા નિશ્ચયપૂર્વક ટકાવી રાખનાર છે, એવું સમજવામાં આવે છે

" સૂર્યના પ્રકાશથી આપણને જે આનંદ તથા સુખ થાય છે, તેનો સૂર્યને અનુભવ છે, પરંતુ એવી લાગણી કેમ પેદા થાય છે, તેનું કારણ તો માત્ર શુદ્ધ વિદ્યાના અભ્યાસીઓનેજ સંપૂર્ણ રીતે વિદિત છે હાલનું વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર તો એટલુંજ જાણે છે કે સૂર્ય તેના આખા મહાજનો પ્રકાશ અને ઉષ્ણતાજ પ્રસારે છે પરંતુ જડનાદી વિદ્વાનો જેનું રહસ્ય હજી સમજી શક્યા નથી તેવી જીવનચકિત કે પ્રાણજળનું સૂર્ય સર્વદા સિંચન કર્યા કરે છે તે વાત ખજૂજ અગત્યની અને જાણવા જેવી છે, એ જીવનજળનું સૂર્યમહાજનો સર્વત્ર વહન-આપ્યા કરે છે, અને પ્રત્યેક જૂમિકામાં તે જોવામાં આવે છે પણ અત્યારે આપણે છેક નીચેની જૂમિકામાંજ રૂ જીવે છે તે જ્ઞાનનું છે અહિં તે રચના પરમાણુઓમાં પ્રવેશ કરી તેને અત્યંત વચળ કરે છે, તેમાં જીવન પ્રસારિત કરે છે, અને તેમને તેજસ્વિ બનાવે છે

“જેમનામાં જીવન છે એ સર્વ કોઈ ઉપર કહી તે પ્રાણશક્તિનું શોધણું કરે છે, કારણ કે તેઓના જીવન માટે પુરતી પ્રાણશક્તિ તેઓને હમેશાં જોઈએ છે. પણ તથા મનુષ્ય તે શક્તિનું શોધણું-તેઓના વાયુરૂપ “ઈથરિક” શરીરના ચક્રદ્વારા શોધણું કરે છે. એ ચક્ર સ્થૂળ શરીરમાં પ્લીહા (Spleen) ની નજીકમાં છે.”

હવે નવાઈ જેવું તો એ છે કે દરેક મનુષ્યના શરીરમાં રહેલું આ ચક્ર જેની મારફત સૂર્યમાંથી વહેતું જીવનબળ શરીરમાં ફાળવેલ થઈ તેને જીવતું રાખી શકે છે. તે ચક્રને ઇંગ્રેજ ભાષામાં લાંબા કાળથી “સોલર પ્લેક્સસ” Solar Plexus કહેવામાં આવે છે. આ ઇંગ્રેજ નામનો જે શબ્દાર્થ કરીએ તો તે “સૂર્ય ચક્ર” એવો થઈ શકે. આ ચક્ર સંબંધિ વિવેચન કરતાં શ્રી “ધન્વંતરી” ના તંત્રીએ ગત વર્ષના જન્યુઆરીના અંકમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“નાભિ પ્રદેશમાં ગાતતંત્રીઓનો સમૂહ છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો તેને “સોલર પ્લેક્સસ” કહે છે તેજ આપણું “મણિપુર ચક્ર”નું સ્થાન છે. આ સ્થાનને વ્યાપણા લોકો પ્રાકૃતમાં નાભિ સ્થાન અથવા આંખો (પીચોટી) ના નામથી ઓળખે છે. ચર્મ ચક્રથી એ સ્થાનને જોતાં તે એક ગાતતંત્રીની જળ છે એમ જણાય છે. અને તેજ પ્રમાણે પાશ્ચાત્ય શારીર-શાસ્ત્રના શોધકોએ તેનું વર્ણન કરેલું છે. પરંતુ દિવ્ય ચક્રથી જેનાર યોગીમહાત્માઓ શરીરમાં તેને એક અગત્યનું ચક્ર માને છે. આ ચક્રમાં અર્થાત નાભિમાં મનનું સ્થાન છે, એમ યોગીઓ કહે છે. માનસિક વ્યાપારોનો મોટો ભાગ મગજમાં થાય છે. તેની મનનું સ્થાન મગજ છે, તો પણ શરીરના અવ્યંતર ગુપ્ત અવયવોનું નિયામક અને ચાલક આ નાભિસ્થાન મન હોવાથી યોગી મહાત્માઓએ આ મનને વિશેષ મહત્વ આપ્યું છે. મગજ જેમ ધોળા અને હુંખરા રંગના માવા જેવા પદાર્થનું બનેલું છે તેમ આ ચક્ર પણ તેવાજ પદાર્થનું બનેલું છે. સૂર્યમાંથી જે જીવનતત્ત્વ શરીરમાં શોષાય છે તેનો સંચય આ ચક્રમાં થાય છે. અને તેથી શરીરમાં આ ચક્ર જીવનતત્ત્વનો બંડાર છે. સૂર્યમાંથી જેમ આખા વિશ્વનું પ્રકાશ અને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ આ ચક્રમાંથી આખા શરીરના સર્વ અવયવોને સૂર્યમાંથી મહત્ત્વ કરેલું જીવનતત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી સર્વ અવયવો કુદરત અને નજીવાજ વાપ છે. સ્વપ્નના શક્તિઓના સામયિક મોડો આધાર પણ આ ચક્રમાંથી પ્રાપ્ત થતા જીવનતત્ત્વ ઉપર રહેલો છે. તેથીજ આ ચક્રના સ્થાનને મહત્ત્વ આપેલું છે. આસાદિક ક્રિયાઓના મોટા આધાર પણ નાભિસ્થાનજ છે—નાભિસ્થાન મણિપુર ચક્ર છે. જ્યાં ‘કુંડલિની શક્તિ’ નું સ્થાન છે.”

આ મણિપુર ચક્ર મારફત સૂર્યમાંથી શરીરમાં ફાળવેલ થતો જીવનતત્ત્વનો પ્રવાહ કેવલ સ્વેતવર્ણના હોય છે. પરંતુ શરીરની હિંદર પ્રવેશ્યા પછી તેનું પૃથક્કરણ થવા માટે છે. હવે જેમ તદન નિર્મલ જળ પણ જેવા પાત્રમાં બરવામાં આવે છે. તેવા રંગનું તે દેખાય છે, અને મલીન પદાર્થોના સંગાથે બળતાં મલીન બને છે, તથા જેમ જૂઠા જૂઠા રંગના કાનસમાં મૂકેલા કિવા જૂઠા જૂઠા રંગનો પ્રકાશ આસપાસ ફેલાવે છે, તેવીજ રીતે સૂર્યમાંથી કેવલ શુદ્ધ સફેદ વર્ણના જીવનપ્રવાહ જૂઠા જૂઠા શરીરમાં ફાળવેલ થવા પછી મિનન મિનન જાતિના રંગમાં બદલાઈ જાય છે. હાતમ, મધ્યમ, કે કનિષ્ઠ એમાંથી જેવા પ્રકારનાં તત્ત્વોમાંથી રચાયેલાં શરીર કે મનના સંબંધમાં તે જીવનતત્ત્વ આવે છે.

તેવો તેનો વર્ણુ પણ પડનાઇને થઇ જાય છે જાડુ મ્થન કે હલકા પ્રકારના આણુઓના સંખ્યામાં આવતા આ જીવનબળના પ્રસારના આન્દોલનોની સંખ્યા જાડુ ઘટી નય છે એથી જાડુ જાડુ ઉચ્ચપ્રકારના પરમાણુઓનો સંક્રમ થવાથી તેના બહુજ યોડો ફેરફાર પાતો ધટાડો થાય છે મહાન દેવદેવીઓના શરીરો અને મન વિગેરે એટલા તો વિશુદ્ધ હોય છે કે તેમના શરીરમાના જીવનપ્રવાહના વર્ણુમાં કાંઈ પણ નિકાર થતો નથી અને તેના આન્દોલનો પણ મિનકુન ઓઝાં થતા નથી તેથી તેવા મહાન દેવ દેવીઓના વર્ણુઓમાં એમ કહેવું હોય છે કે તેઓના શરીરમાથી વહેતો પ્રમળ ઓજસ પ્રવાહ સૂર્ય કે ચંદ્રના પ્રકાશ જેવા કેવળ શ્વેત નણુનો હોય છે એથી ઉતરતી પક્તિના યોગી મહાત્માઓ શરીરમાથી વહેતા ઓજસપ્રવાહના આન્દોલનની સંખ્યામાં માત્ર યોડો કેજ ધટાડો થયેા હોવાથી તેમના શરીરોની આસપાસ જાણુય ૨ગના પ્રકાશ પડે છે, એમ શાસ્ત્રો અનુભવીઓ કહે છે એથી જરા ઉતરતી પક્તિના પુરુષોના શરીરોમાથી ગળીયલ ૨ઃ એથી ઉતરતાનામાથી આસમાના, પછાલીતા, પછી પીળા, પછી નારંગી, પછી રાતો કિરમજ એમ એમ એક પછી એક ઉતરતા અનુક્રમે માલૂમ પડે છે.

મી. લેડળીટર કહે છે કે “ઉપર કહ્યું તેમ પરમાણુની પ્રાણુશક્તિ તથા તેનું ૨ગ તેમાથી છુટા પડી ગયા પછી તેમાં જે કાંઈ પ્રાણુશક્તિ રહે છે તેનો વર્ણુ પ્રથમજ જેવા શ્વેત નહિ પણ તેજસ્વી ગુનાળી દેખાય છે અને તેવા પરમાણુઓ મનુષ્યના શરીરમાં જ્ઞાનતંત્રની જાળમાં વહન કરે છે જેમ રૂઢિયું શરીરની નાડીઓમાં ફરતું રહે છે તેમ આ ‘ઇલેક્ટ્રિક’ દ્રવ્ય જ્ઞાનતંત્રમાં દ્વારા ફરતું રહે છે આ ક્રિયા ચાલતી હોય છે તેવામાં શરીરમાહેતા સ્થૂળ પુટા અથવા ‘સેન્સ’ તેઓની પ્રાણુશક્તિનું શોષણ કરી લે છે તે પછી તેઓ શરીરની રચનાના હિલોમાથી બહાર નિકળી જાય છે તે વખતે તેઓમ કાંઈ ૨ગ દેખાતો નથી જો દીક દેખાય છે, તો તે માત્ર બહુજ ઝાખો આસ્માની હોય છે

શરીર નિગમ, બળવાન અને ધૈર્યન પૂર્ણ રહે માટે સૂર્યમાથી વહેતા પ્રાણુતત્વનું પ્રવેશ પ્રમાણમાં શોષણ થવાની, અને તે રીતે ઋહણ થયેલા બળથી શરીરના સર્વ અવયવો પોષાવાની જરૂર છે આ ક્રિયા સર્વોત્તમ રીતે ચાલ્યા કરે માટે મણિપુર ચક્ર આગળની કુર્ડાનીને જાગૃત રાખવાની જરૂર છે યોગીઓ પોતાની કુર્ડાનીને સંપૂર્ણ રીતે જાગૃત રાખવાની ક્રિયા જાણે છે, અને તેથી તેઓ ખોરાક અને પાણી સિવાય ધણી દાવા કાળ સુધી રહી શકે છે, તથા સેક્રેટો વર્ષ સુધી પોતાનું ધૈર્ય ટકાવી રાખી શકે છે ઇચ્છા પ્રમાણે કુર્ડાનીને જાગૃત કરવાની કળા (The Art of Waking the Solar Plexus at Will) શોખવા માટે અમેરિકાનિ દેશના વિદ્વાનો ધણી ધણી પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે પરંતુ તેમને યારે જોઇએ તેટલો વિજય આ દિશામાં મળશે તે કહી શકાતું નથી જે લોકોની કુર્ડાની સ્વાભાવિક રીતે જરા દીક પ્રમાણમાં જાગૃત થયેલી હોય છે તેઓનું શરીર યોડો પ્રયત્ન કરવાથી બહુજ સારીરીતે નિરોગી અને બળવાન થઈ શકે છે આવા મનુષ્યો ધારે તો બહુ મોટા જગ્યામાં પ્રાણુમળ પોતાના શરીરમાં સંચિત કરી શકે છે અને પછી અમુક અમુક કારણો સગ જે લોકોની કુર્ડાની સુષુપ્ત અવસ્થામાં પડી જવાથી તેઓ નિમ્નજ અને રોગી બની ગયેલા હોય તેમને ૨”

દર જવાની જરૂર નથી. દર રવીવારે હજારો હિંદુઓ જોનો પાઠ કરે છે. એવા માત્ર એક નાના સરખા આદિત્ય હૃદય સ્તોત્રમાંજ અત્યાર સુધીમાં જણાવેલી ધણીએક વાતો ટુકડામાં સમાવી દીધેલી છે એટલુંજ નહિ પણ ધણી વધારેની અને નવી લાગે તેવી બાબતો પણ છે. આ બધા ઉપર સાઈ વિવેચન કરવા માટે સંસ્કૃત ભાષાનું અને બીજા ધણા વિષયોનું સાઈ જ્ઞાન જોઈએ જે મારામાં છેકજ નહિ જેવું છે, તેથી બુદ્ધિમાન વાંચકોને તે સ્તોત્રમાંના યોગ્ય સૂચક શબ્દોજ વિચારવા માટે અત્રે રજુ કરવાની રજા લઉં છું. અને તેમ કરવામાં કોઈ બૂલ થાય તો મુઠ્ઠા વાંચકો તે ક્ષતિજ ગણુશો એવી આશા છે:—

સર્વાનંદ પ્રદાતા. સૂર્યમાંથી પ્રકાશનાં કિરણ મારફત જે પ્રવાહ આપણા તરફ આવે છે તેની બીજી અસરો ઉપરાંત મન ઉપર પણ તેની આસ અસર થઈ આપણને બહુજ આનંદની લાગણી થાય છે એમ જે આ લેખમાં બતાવવામાં આવ્યું છે, તે વાત આપણા પૂર્વજો સારી રીતે સમજતા હતા તે વાત આ શબ્દોથી સાબિત થાય છે વિદ્યુત્તા સૂર્યનો પ્રકાશ એ અન્ય કાંઈજ નહિ પણ વિદ્યુતનાં આતોલન વડે પ્રગટ થતો એક પ્રકારનો ચમત્કાર છે That Light itself is an Electrical manifestation એ વાત જ્યારે માત્ર યોગ્યજ વર્ષ ઉપર પ્રોફેસર મેક્સવેલે જાહેર કરી ભારતીય યુરોપ અમેરિકાના સૌકોના જાણવામાં આવી; પરંતુ તે વાત આપણા આર્યકેષિ મુનિઓ સ્પષ્ટ રીતે જાણતા હતા તે વાત સૂર્યને લગાડેલા આ વિશેષજ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. સર્વાત્મા સર્વ કર્તાચ સૃષ્ટિજીવન પાલક દાસ ખગોળ શાસ્ત્ર અને બુસ્તર વિધાને આધારે જે સાબિત થાય છે કે આખા સૂર્ય મંડળમાંની દરેક ચીજ પ્રથમ સૂર્યમાંજ હતી અને તેમાંથીજ દરેક દરેક પદાર્થ ઉત્પન્ન થયેલો હોવાથી ને તે સર્વનો આભારજ અને કર્તા ગંણી શકાય એટલુંજ નહિ પણ કૃતપતિથી તે આજ દિનપર્યંત સર્વનું પાલન પોષણ અને રક્ષણ કર્યા કરે છે એ વાત આર્ય પૂર્વજો સારી રીતે જાણતા હતા તેથીજ તેઓએ આ શબ્દો લખેલા. અનંતશક્તિ મનુષ્યની ગણતરી કે કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેટલું અપારખજ સૂર્યમાંથી હમેશ વળા કરે છે છતાં તેના બળમાં દેખીતો ઘટાડો થયેલો જણાતો નથી તે સમજીને તેને 'અનંત શક્તિ' એ નામ આપવામાં આવ્યું હશે. આદિત્ય નામિમંદલે ઈંગ્રેજ ભાષામાં જોને "સોલર સિસ્ટમ" એટલે સૂર્યચક્ર (મણિપુરચક્ર) કહેવામાં આવે છે તે ઈંગ્રેજ નામનું આ શબ્દો સ્પષ્ટ કરાવે છે.

વિસ્ફોટક સમુત્પન્ન તાંત્રજ્વર સમુદ્ભવમ્ । શિરોરોગ નેત્રરોગ સર્વ વ્યાધિ વિનાશનમ્ ॥ કુષ્ઠ વ્યાધિ તથા વદ્ન રોગશ્ચ વિવિધાઘ્નયે ધસાદિ વાગ્ધોથી સૂર્યમાં સર્વ બળતના રોગ મટાડવાની શક્તિ છે તે વાત આપણા પૂર્વજો જાણતા અને માનતા હતા તેનો સાચો પુરાવો મળે છે. રક્તાંગધ્વાતવર્ધન; તથા બુદ્ધિવર્ધન; આદિ શબ્દોથી શરીર તથા મનપર સૂર્યની થતી સારી અસર સૂર્યવાણી છે. નમસ્કેલોપ્યનાયાય મૂર્તાનાં પત્તય નમઃ વિગેરે શબ્દો એમ બતાવે છે કે સૂર્યની શક્તિ માત્ર સ્થુળ જગતમાંજ નહિ પણ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ભુમિકાઓમાં પ્રવર્તે છે, અને સૂર્યને માત્ર જડ નિર્જીવ પદાર્થજ નથી પણ તેના અધિષ્ઠાતા દેવતાનું તે જદારનું પ્રગટ સ્વરૂપ છે સર્વકર્માદિ સ્તોત્રોંજ આ શબ્દો પણ સૂર્યનું સજીવપણું બતાવી આવે છે, યજુષ્ઠાતા વિધાતાચ વર્જિ ક્ષેત્રં પ્રજાપતિઃ આ

મેખમાં આગળ વર્ણવાયેલી સૂચની મદદતાને આ શબ્દોથી પ્રુષ્ટિ મળે છે પણ એવ પ્રજા નિય સંચરે યાતિ રાત્રિમેમે. સૂચ પોતાના કિરણોદ્ધારા સર્વને જીવનબળ અર્પી પોષે છે એમ ને આગળ લખાયેલ વિવેચનથી દેખાડવામાં આવ્યું હતું તેજ વાત આ શબ્દો દ્વારા જાણાયે છે. દારિદ્ર્ય વ્યસનવસ્તી સૂચનો ખરે પ્રભાવસમજીને તેનો યોગ્ય ઉપયોગ અ-યવા ઉપાસના કરનારના દારિદ્ર્ય અને વ્યસન પ્રિયેરે મત્વ નાશ પામે એમા નવાઇ જેવું નથી. યોજનાનાં સહજે છે છે શતે છેવ યોજને । એવેન નિમિષાર્ધેન કમમાણ નમોસ્તુતે ॥ નવયોજન લક્ષણો સહજ હિ શતાનિચ । યાવદ્દતો પ્રમાણેન કમમાણ નમોસ્તુતે ॥ પાશ્ચાત્ય ખગોળશાસ્ત્રને આધારે આપણે સૂચ પશુ પોતાના તાબાના સર્વ ગ્રહ ઉપગ્રહોને મેધને એક “આલસીયોન” Aloyono નામના તારાની આમપાસ ભ્રમણ કરતો માનવામા આવે છે. હવે આવી રીતે આપણે સૂચ કેટલી ત્વરાથી ગતિ કરે છે તેની સમ્પ્રદા આપણા આર્ય પૂર્વજેએ શોધી કાઢી આ શ્લોકોમાં લખી દોષ એમ કદાચ ધારી શકાય. વાયુરા રોમ્ય મૈશ્વર્ય દેહો દેવ નમોસ્તુતે સૂચજ આપણને જીવન આરોગ્ય અને બળ આપનાર છે એ વાત અત્ર સચવાયેલી છે તેમજ Where the Sun does not enter the doctor does અર્થાત “જ્યાં સૂચનો પ્રકાશ દાખવ થઈ શકતો નથી ત્યાં વ્યાધિઓ અવસ્ય પેદા થઈ વૈદ ડાકટરનો પગ પેસારો થવાની જગર પડે છે” એવી છટા-લીપન કહેવતમા પણ આજ વાતનું સ્પર્શ જોવામા આવે છે આવા આવા અનેક અનેક સર્વોત્તમ ગુણ હોવાથી, અને આખા દૃષ્ય જગતમા સૂચથી ચઢીપાતો અને વધારે પ્રભાવવાળો બીજો કોઈ પદાર્થ નહિ હોવાથી તેને પરમાત્માનુજ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રગટ સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે અને તેથી કહે છે કે ઉમયોરત્તર નાસ્તિઆદિત્યસ્ય શિવસ્યચ. જગત્,અતિમ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે -

પન્નંદલં વેદ વિદોદ્ધંતિ ગાયંતિ ચધારણ સિદ્ધ સંઘાઃ ॥

યથોગિનો યોગજુષાં સંઘાઃ પુનાતુમાંત્સવિતુર્વરેણ્યમ્ ॥

હિંદિ અમરકોષ.

(અનુસંધાન ગતારક ૧૭૫ થી)

સરકૂત ઉપરથી હિંદી ઠવિતા સ્વતાર—રાજકવિ હર્ષદરાય મું. મુનસી.

વિષ્ણુઆયુદ્ધ

પાયજન્ય સો શબ્દે, ચક્ર સુદર્શન માન,

કોમોદમી કરમે ગદા, નહક ખડ્ગ પ્રમાન.

કોસ્તુભ મનિકા માલ ઉર, શારંગ મનુજ ખલધામ,

બોજન દૈ શ્રીવત્સમે, પદ આયુધકે નામ.

જમને મુત સુખી ઈંકો, પાકશાશની ઓર;
ગર્ભત મેઘ પ્રયંત તથ, ધુધ દિગે બનિ નેર.

ઐરાવતકે નામ.

ઐરાવત અબ્રમુવલ્લ, પુનિ અબ્રમા તંગ;
ઐરાવત જળ ચલત તથ, હલન લગત ગિરિ શ્રંગ.

વજ્રકે નામ.

કલિશ મિદુર સ્વર મિદિર પુનિ, શંખ બજ પવી નાઈ;
દંબોલી શતકોટિ અર, હાદિનિ અશની ગિનાઈ.

સટીક કેશવકલ્યાણ.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૮૨ થી.)

અનુપાદક—પૂર્ણચંદ્ર એ. શર્મા.

જે પ્રદેશમાં આરેમાસ જ્યાં ત્યાં નિર્મળ પાણી વહા કરતું હોય, હમેશાં લીલી દરી-
યાલી વડે પૃથિવી શાભી રહેતી હોય, વર્ષાદની ગેરહાજરીમાં પણ પુષ્કળ અન્નાદિ નિપ-
જતું હોય, હવા ઠંડીજ રહેતી હોય, બગીચા સારી પેઠે અને વગર મહેનતે લાંબી સફતા
હોય, ગીચવૃક્ષોની ઘટા દૃષ્ટિગોચર ચતી હોય અને રસાળ ફુલ ફલ શેરડી તથા દૂધ લી
વગેરેની ઘણી સારી પેદાશ હોય, તે પ્રદેશની અંદર કદ અને વાયુ એ બેઉની પ્રખળતા
હોવાથી તેની પ્રાધાન્યતાવાળા રોગોની ઉત્પત્તિ વિશેષ હોય છે. વાસ્તે તેવા પ્રદેશમાં ગરમ
આયુષ્માનો ઉપયોગ કરવો લાભકારી છે. આયુષ માત્ર, ઋતુ, વય, કાળ અને આયુષ સેવાનો
સમય એ ધ્યાનમાં રાખી ખાવાં-કે જેથી તુરત આરામ મળે. ૪૫—૪૬

આ પ્રમાણે જે પ્રદેશ હોય તે અનુપ દેશ કહેવાય છે. તે પ્રદેશમાં પ્રુષ્પ કમ
બળવાન અને સ્ત્રી વિશેષ બળવાન યાય છે, જેથી તેવા પ્રુષ્પ ધાતુવૃંત અને અગ્નિમંદો
ને માટે સમજીને ઉપાય કરવાવડે યશ મળે છે. ૪૭

(નર્મલદેશ વર્ણન—સોરઠા છંદ.)

પ્રકટ ન દીપ્તે તોય, હરિતાષ પાવસ સમૈ;

રૂધિર વેગ તહાં હોય, પટેઝતુ દ્વાદશ માસમૈ.

૪૮

જે દેશમાં તલાવ, નદીમાં કે ઝરણાં વગેરે પાણીની છતવાળાં ન હોય અને કુંડામાં
કદિયે તો હરિપાલી કદત ચોમાસાની ચોસમમાંજ નજરે પડે છે (જુઓ મારવાડ) તે
દેશમાં બેઠી વિઝરનાં દર્દી છેએ ઋતુ અને આરે માસમાં ચલાવ કરે છે. ૪૮

(વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાઈ છંદ.)

ધૂપ પ્રખલ ગિહિ ધરપર ધગદી, મુદ્ધ્ય દુમાદિકૂપ જલ લગદી;
લો ઊગે સખ હોત કંદેશ, ગર્ભ દવા મૃગપદ્યા અધેશ.

૪૯

શ્વિર રોગ તિહિ ધરપર હોઈ, શીત ઉપાય કરો સખ કોઈ;
અન્નોપધ શીતલ સખ ખાના, ગરમ કસેલ નજીક ન જાના. ૫૦

કોહા—જાંગલ દેશકી જુગત થહ, નર નારી સુખિ દાય,
મરદિમે પરગટ ખસે, અનરોગી તન હોય. ૫૧

જે પ્રદેશની અહ મખત તડો પડતો હોય, છોડવા વેલ વગેરે કુવાના પાણી સીંચવાથી ઉગતા—ઉછરતા હોય, અગર ઉગતા હોય તે બધા કાટાલ-ખોરડી બાવળ ખીજડા કેરડા જવાસા વગેરે હોય, ગર્મ હવા ચાલ્યા કરતી હોય અને જાડવાના નીર-જ્યા ત્યા જાણતા ખાસને લીધે આખ્યે અધારા આવતા હોય, તે પ્રદેશની અદર લોહી વિકારના જ રોગો પેદા થાય છે, માટે તે પ્રદેશમા ઠંડા ઉપાય કરવા, અન્ન આપધ વગેરે પશુ શીતલ પ્રકૃતિનાં ઉપયોગમાં લેના. તથા ગરમ પદાર્થ અને કપાએલા પદાર્થનો સગ પશુ કરવો નહી.

તેવા પ્રદેશને જાંગલ દેશ કહેવાય છે, માટે ત્યા પુરૂષ સ્ત્રી બેઉ બળવાન નિરોગી હોવાથી સુખી જીવગી ભોગવે છે ૫૧

(મિશ્રદેશ વર્ણન—સોરા ૭૬)

શીત ગરમ સમકીન, કોઈ બરોબર દેશ જિહી;
કંદ પિત્ત માફત તીન, નિશિદિન તા ધરપર ખસે. ૫૨

જ્યા ઠંડી અને ગરમી બેઉ બરોબર પડતી હોય ત્યા કંદ પિત્ત અને વાયુ એ ત્રણેના વિકારજન્ય રોગો રાત દિવસ ધર કરીને રહે છે. ૫૨

(વિશેષ ખુલા માટે ચોપાઠ ૭૬)

ગરમી શીત બરાબર જ્યે, કુપ તલાવ નહી જલ પીવે;
સીંચે જલ બગીચા કેળો, મિશ્રિત દેશ બરાબર લેળો. ૫૩

પાંડુ કમલા પ્રમે મુઝારા, પિત્ત દર્દકા બહુત પ્રચારા;
શિરાક ડુ ખ તૃતીય જવરવાસા, ખસે વ્યાધિ તહાં દ્વાદશ માસા. ૫૪

કોહારા—મિશ્રિત દેશમે મરદ તિય, જિયન અહે દિન રેન;
બાળક યુવક વૃદ્ધ કોઈ, સુખ ભરિ કરે ન ચેન. ૫૫

જે પ્રદેશમા ગરમી અને ઠંડી બેઉ બરોબર હોય, કુવા તળાવ નદીતું જગ પીવામા વપરાતું હોય અને પાની સીંચવાથી બાગ બગીચા મારી પેડે ઉછરતા હોય તે દેશમા પાંડુ, કમળો, પ્રમેહ અને મુઝારા વગેરે પિત્તની પ્રધાનતાવાળા દર્દોનો પ્રચાર વધારે હોય તેમજ માથાનાં દર્દો તરીયો તાવ જ્યા ધર કરીને રહેતો હોય, મતલબ કે જ્યાં બારે માસ રોગો પથારી નાખી પડ્યાજ રહેતા હોય તે દેશને મિશ્ર દેશ કહેવાય છે. ૫૩-૫૪

મિશ્ર દેશની એવી રચના હોય છે કે ત્યા નર નારીઓના જીવમા રાત દિવસ બાળક ખુવાન અને વૃદ્ધને રોગની ધારતી રહેવાથી પળવાર સુખચેનમા રહેવા પામતાં નથી ૫૫

(ત્રણ કાળ વગેરેનું વર્ણન—કોહા ૭૬)

તીન હવા સખ ધરનિકી, તીન કાલ વય તીન;

વિવિધ વ્યાધિ પટ ઝડુ બસે, બાનહુ દેહ પ્રખીન ૫૬

ઉષ્ણ સુ વર્ષા શીત ઋતુ; ખાર માસ ત્રય કાલ;
ત્રીન ધર દિનકર ત્રીન વય, વૃધ યોવન અર ખાલ. ૫૭

ત્રણ જાતની હવા એટલે કે અનૂપ જંગલ અને મિશ્ર અથવા પિત્ત કફ વાયુ પ્રસિદ્ધ હવા પૃથિવી માત્રમાં હોય છે. કાળ પશુ ત્રણ છે, વય પશુ ત્રણ છે. અને ૭ રીતુઓ છે તેમાં વિવિધ વ્યાધિઓનો નિવાસ હોય છે. હે પ્રવીણ વૈદ્યો ! ત્રણ કાળ એ છે કે ઉષ્ણકાળ—ઉન્નયો. વર્ષાકાળ—ચોમાસું, અને શીતકાળ—શીયાળો, એ ત્રણ કાળ મળી ખાર મહિના અને ૭ ઋતુ ગણાય છે. અથવા તો પ્રાતઃકાળ મધ્યાહ્ન કાળ, અને સંધ્યા કાળ એ પશુ ત્રણ કાળ કહેવાય છે. ત્રણ જાતની પૃથિવી એટલે કે અનૂપ જંગલ ને મિશ્ર એમ ત્રણ છે. કિંવા શરીર રૂપી ભૂમિમાં વય રૂપી સર્વની ત્રણ અવસ્થાઓ છે. એટલે કે બાળક યોવન ને વૃદ્ધાવસ્થા. ૫૬—૫૭

(૭ ઋતુ વર્ણન પૈકી વસંત ઋતુ વર્ણન દોહા છંદ.)

ચૈત્ર માસ વૈશાખમે, મીન મેષ રવિ રાશિ;
વ્યાધિકી યે વસંતરિત, પૂનમી માસ પ્રકાશ. ૫૮

પૂનમીઆ મહિના પ્રમાણે ચૈત્ર અને વૈશાખ મહિના કે જેમાં મીન અને મેષ રાશિના સૂર્ય (સંક્રાંતિ) હોય છે તે સમયને વસંત ઋતુ કહેવાય છે અને એ ઋતુ રોગની જનેતા છે. ૫૮

(વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાદ-છંદ.)

પવન દિશા પશ્ચિમકા ચલહી, પ્રફુલિત લતા દુમ સખ ફલહી;
અંબ ગહોર કોકિલ સુર બોલે, શુન્ગિત ભ્રમર સુદિત મદ ડોલે. ૫૯
રસકી વૃદ્ધિ તખેહી જમાના, દધિ શુઠ દૂધ નછક ન જાના;
કફ પેદા ધન ઋતુમે હોઈ, કહુ ઇલાજ જાતે સુખ હોઈ. ૬૦

જે રૂતુમાં પશ્ચિમ દિશાનો પવન વાયા કરતો હોય, ફુલ ફળ વગેરેથી વૃદ્ધો, વેલિ-ચો પ્રફુલિત-ફલિત થયેલ હોય, આંખાઓ ઉપર નોર આવવાથી આંખાઓ પર કામલડીઓ બેસીને મીઠા ટહુકણ કરતી હોય, અને પરાખ મકરંદ મધુ પ્રસિદ્ધ પુષ્પોપર રસ લોભી બ-મરાઓ શુન્ગરવ કરી મદમસ્ત બની આનંદથી ધુમ્મા કરતા હોય તે રૂતુને વસંત રૂતુ કહેવાય છે. એ રૂતુમાં રસ માત્રની વૃદ્ધિનો જમાવ થાય છે, જેથી તે સમય દહીં જોળ-ફૂલની નજીકમાં પશુ જવું નહીં, કેમકે એ ખાવાથી કફના દર્દોને પુરત જન્મ મળે છે, માટે કુંદવે પછી કફ તેવું જ સેવન કરવું કે જેથી સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થાય. ૫૯—૬૦

(વસંતરૂતુમાં શું શું ખાનપાનાદિ કરવાં ?)

લાલ બરન તનપર તળ ધરના, ગરમ ખાઓ ઠંડા પરહરના;
તક કસેલા ચીજ ખટાઇ, દિન તણ નિંદ દૂષ મત જાઇ. ૬૧
હર્દિ બુલાવ્ય હુખા અન્નખાના, શુઠ દધિ તેલ નછક ન જાના;
કુંકુમ ચંદન કેસર લેપન, પીશુપાતરસ સિવાઅસેવન. ૬૨

વસંતરૂતુની અંદર લાલરંગનાં કપડાં પહેરવાં, હન્ડું હન્ડું એટલે રહેવાય તેવું

ગરમ જોજન જમવું. ઠંડુ વાસી અન્ન ન ખાવું, ઊંચ, ક્યાપલી ચીજો અને ખટાજી તેમજ દિવસે ઉધ લેવી અને તડકામાં બટકવું એ બધાં બધ કરવાં, ઉલટી અને જીભાળની સારી દવાઓનો કામ જોટલો ઉપયોગ કરવો, લૂથું અન્ન ઉપયોગમાં લેવું, ગોળ દહી તેલ વગેરેથી દૂર રહેવું, કેસર સુખંઠ બરામ વગેરે શીતલકારી કફદારી ચીજોનું સેવન કરવું અને લીંબડાના પાનના રસ વિના ખીજી રસોડું સેવન ન કરવું. ૧૧-૧૨

(અપૂર્ણ.)

જોતિષશાસ્ત્ર અને વૈદકશાસ્ત્રનો નિકટનો સંબંધ.

(અનુસંધાન ચાતુ વર્ષના ૫૯ દર થી.)

લેખક—તંત્રી

જન્મ કુંડલીમાં ખાર રચાનો હોય છે. તે દરેક રચાનમાંથી શું જોવાય છે એ જાણવું જરૂર છે. કારણ કે અમે ગતાંકમાં રચાન પરત્વે ગ્રહોનાં ફળ બતાવેલાં છે. તેથી વાંચક વર્ગને દુકામાં સમગ્રજ જોટલા માટે અમે નીચેના ગ્રંથમાં સક્ષિપ્ત રીતે જણાવે:—

વયુ ૧, ધન ૨, વિક્રમ ૩ ત્રીન, મિત્ર માતા ગણુ ચોથે,
ચરમા ૫ સુત વિદ્યાપ રોમ રિપુ ખટને માથે;
અર્ધુવ ૭ પ્રમદા હોય મૃત્યુ બેરવ ૮ જન જાણે,
નખમે ધર્મ ને બાગ્ય ભોગ જનિતા કથ માતો;
એકાદશ જીવને વસે લાભ મત્ત મન માનજો,
દાદસમે વ્યય પેખીને જ્ઞેમ ચિત્તથી યાજજો.

અર્થાત પહેલું દેહ જીવન, બીજું ધન જીવન, ત્રીજું વિક્રમ જીવન, ચોથામાં મિત્ર અને સ્વાતા, પાંચમું સંતાન અને વિદ્યા, છઠું રોમ અને રિપુ-શત્રુ, સાતમું સ્ત્રી જીવન, આઠમું મૃત્યુ જીવન, નવમું ધર્મ અને બાગ્ય જીવન, દસમું રાજ્યકાર-પિતા અને કર્મ જીવન, અગીઆરમું લાભ જીવન, અને બારમું વ્યય-ખર્ચ જીવન ગણાય છે.

શ્રી પુરુષના બન્ને હાથની દસ આંગળાઓમાંથી દરેકના ઉપર જાંબ અથવા ચક્રનું ચિન્હ પડેલું હોય છે, જે વાત મર્વ કોઈ જાણે છે, છતાં તેનું શું ફળ હોય છે તે યોગીજ મનુષ્યો જાણે છે. તેમજ આંગળાઓના નખનો રંગ જોઈ તેનું ફળ જાણવાનું પણ પ્રજાઓને ખબર હોતું નથી. તેથી અમે આ વાતો સહેલાઈથી સમજી તથા શાક રાખી જાંબ માટે એક ગ્રંથ નીચે લખાવે છીએ:—

ચક્ર મહાત્મ્ય.

ચોપાદ.

એક ચક્ર વાચાલ બખાને, દુર્ધ ચક્ર ગુનવંત બહુ જાને;
ત્રીન ચક્ર વાનિજ ધન હોવે, ચાર ચક્ર સો હરિદ્ર જન જોવે.
પાંચ ચક્ર સર્વાંગ બિલાસા, છઠ્ઠા ચક્ર રસ કામ દુલાસા;
સાત ચક્ર બહુ સુખકો સાળ, આઠ ચક્ર રોગ તન ઝાઝા.
નવ ચક્ર સો રાજા કરે, દશ ચક્ર તે સિદ્ધ પશુ ધરે.

શંખ મહાત્મ્ય.

એક શંખ નર સુખી કરાષ, દ્વિતિય શંખ હરિદ્રક બાષ;
ત્રીતિય શંખસો નિર્ગુન બખાને, ચારી શંખતે ગુન બહુ જાને.
પાંચ શંખ તે નિર્ગુન હોષ, છઠ્ઠા શંખ જાને સખ કોષ;
સાત આદિ અંસ દસ, ઇતને શંખ જો હોષ;
રાજા કરીએ દાસ કો, ચલે નિશાન બજાષ.

નખ વિચાર.

અરણ્યો નખ જો પુરુષકો, ભોગી સુખકી ખાન;
પુત્રવાન ધનવાન મૃદ, ઔર હોય સન્માન.
નખ કાલો જો પુરુષકો, વાકે હોય કુશીલ;
મહા દુઃખી સો જાનીયે, સખસે રહે દુદીલ.
સ્વેત નખ જો પુરુષકો, વખો દુઃખી વહ હોષ;
જર પીડા બ્યારે સદા, સુખી ન હોવે સાષ.
પીત વર્ણુ નખ પુરુષકો, સો પરદેશ કરાષ;
ન ધર બાહરમાં રહે, ચિંતાકે અશ હોષ.
લાલ નખન નખ પુરુષકો, તેજ વંત સો હોષ;
મહા સુખી સો જાનીયે, સખ લક્ષણુ શુભ કોષ.
નખ હરિત જો પુરુષકો, સો પાપી જપ જાન;
સદા દુઃખી વહ જાનીયે, કહે સામુદ્ર બખાન.

રેખા વિચાર.

કરતલ રેખા જાહી અસે, પરે મુદ્રિકે માંદી;
મહા ભોગી વહ જાનીયે, યદ લક્ષણુ હે જાહી.
રિદ્ધિ સિદ્ધિદાતા સુખી, વહ જાને સખ કોષ;
મુદ્રિ ખીચ રેખા સંજાષ, રહે સો રાજા હોષ.
જાકે વામે તિલ અસે, મહા દુઃખીકે ખાન;
નિચ દિન ચિંતામે અસે, કહે સામુદ્ર બખાન.

औपधि नाममात्र.

(रथनार राजकवि हर्षद्वाराय भुं. सुनसी.)

धाष्ठा नाम गुण.

धानेयक धाना कुनटी, धान्यक धानक धान्य;	
छत्रा करतुजर पितुत्रक, धेनुका प्रमान.	६४
तुरट्टे स्निग्ध पुनिवृन्धे, लघु सुत्रक शुन सोध;	
उष्णविष्य कटु तिक्तहे, दीपन पायन होध.	६५
ज्वरहर इयिकर आही अर, स्वादुपाक सुयिकोश,	
तृप्त्या हाह वमन रमन, हस्तद्विधास त्रिदोश.	६६
दुर्भक्षता अर उर्ध्वरम, कृमिको करतुही नास;	
लीला धान्यक स्वादु है, पित्तशमन सुभराश.	६७

वरीयाणी-सवा नाम तथा गुण.

शालिन छत्रा छत्रिका, शतपुष्पा शालेय;	
सितछत्रा मधुरा भिरा, शताहवा सुभक्ष्य.	६८
अतिवृषी पुनि सहिता, कारवी हाहमनाम,	
लघु तिदधु पैतिक कटु, दीपन उष्ण सु काम.	६९
वायु ज्वर कष थल वृक्ष, नेत्रव्याधी हर देत,	
शतपुष्पाको शुन कषो, हर्षद कवि सकेत.	७०

वरीयाणी नाम गुण.

भिसि मधुरा पुनि भिषया, वरीयाणी के नाम;	
याके शुन शतपुष्प सम, औरहि शुन अभिराम-	७१
येनिश्ल पर जडुत करी, निषक गितत हितकारी;	
अग्नीमद कृमि पीर्यहर, भलआहक भतवारि.	७२
इक्ष उष्ण पायन सरस, वमन वायु हर जन;	
शसशमन इयिकरन पठ, वरीयाली सुभदान	७३

मेथी तथा गदस नाम गुण.

मेथी भियिनी मेयिका, ओधिनि ज्योनि प्रमान;	
अधरुक्ष जडुपत्रिका, मित्र पुष्पिका मान.	७४
वपरी कैरवि कुयिका, जडुपक्षि जडुभीज,	
दीपनि भया यकका, यह अधि नाम पतीज.	७५
वातशमन कष हरकर, ज्वर विनाशीनी सोध;	
गदस मेथी के नाम छक-गदस वाञ्छ हित होध.	७६

अशानीया नाम तथा गुण.

हे पशुमेहन कारिका, यर्षदनि परमान;	
वास पुष्प इ सुवास, कारवी भद्रा मान.	७७

૧. એક પત્નિવૃત્ત. ૯

આચરવાવાળો દ્રઢ મનનો હોય છે. એક પત્નિવૃત્ત પાળવાવાળા સર્વ કાર્યમાં વિજય પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. ગ્રહરથાશ્રમમાં તે આશ્રમરૂપી રાજ્યદારને શોભાવનારો હોય છે. વળિ તે પવિત્ર વૃત્તવડે કરીને દંપતિનો અપૂર્વ પ્યાર દિન દિન પ્રત્યે વધતો છતાં જીવંતીમાં પોતાનો વખત સુખ અને આનંદમાં ગાળે છે. જે કંઈ વિચાર કરીને શુદ્ધ અંતઃકરણ દ્વારાએ બોલે તથા દરદીને સાંભળે કરવાને દવા આપે તેમાં તે ધણીજ ફતેહ મેળવે છે.

એક પત્નિવૃત્ત ધર્મ પાળવાવાળા ઉત્તમ વેદ ઉપર યાને અલ્પાર્થ વૃત્ત ધારણ કરનાર બિયક ઉપર પ્રજા વર્ગ બહુજ વિશ્વાસ અને પ્યાર રાખીને તેને પ્રમાણિક ગણે છે; કોઈ પણ પ્રકારની શંકા નહિ લાવતાં તેને ઘેર પોતાના કુટુંબમાં તરણ ચોશિતા દરદી યદ્ય હોય તો તેને મોકલે છે. તેના તેવા ઉત્તમ ગુણરૂપી આલુષણને જોઈને સર્વે કોઈ માનની લાગણીથી જુવે છે. જે કુવેદ છે અને તે કુટિલ વૃત્તિવાળો હોય અને બલે કદિ ઉત્તમ પ્રકારનું નિદાન કરીને ચિકિત્સા કરનારો હોય પણ તેવા કુવેદ ઉપર કોઈ પણ વિશ્વાસ લાવશે નહી. યાસ્તવ જે ઉત્તમ વેદ છે તેમા એક પત્નિવૃત્ત નિયમ જાણુ રહ્યો હોય તો તે આ જગતમાં પોતાનું નામ અમર કરી જાય છે; વિવેકદ્વારાએ તેવું કદિશુ વૃત્ત પાળવાને કોણુ સમર્થ છે ! એમ જ્યારે કહો ત્યારે એવું રહસ્ય એજ છે કે વિવેકદ્વારાએ જ્યારે ધર્મ કાર્યમાં ધૈર્યતા રાખનારો

૨. ધર્મ ધીર. ૧૦

અને જે સારે જ તે ઉત્તમ વૃત્તને તથા ઉત્તમ વિચારને ધારણ કરે છે. “મનુષ્ય જન્મ પછી સદ્વિવેકદ્વારાએ શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં પ્રવર્તે રહેવામાં જે ધૈર્યવાને છે, તથા જેની તે કામમાં સપ્રેમ પુર્વક અડગવૃત્તિ છે તેને ધર્મ ધીર કહેવામાં આવે છે” આયુર્વેદના મુળ-તત્ત્વને જાણનારો પરીપકારી વેદ ધર્મ ધીર હોય તો એજ તેનું પરમ આભારૂપ ગુણુ છે; તો તેવા ગુણુથી અલક્ષિત થએલો ધર્મ ધીર વેદ જન પ્રિય થાય છે. અને તેવા ઉત્તમ ધર્મમાં ધૈર્યવાન વેદ

૩. પ્રજાસત્ય સુહાવન. ૧૧

અર્થાત સત્યવક્તા હોય છે; પોતાના મુખમાંથી જે શબ્દ નિકળ્યા હોય તે પંખા શિવાય રહેતો નથી; જોણે સત્યનું નદ્ર વૃત્ત પાણુ છે તેણે ત્રિલોકમાં પોતાનું નામ ઉચ્ચ પકિતમાં નોંધાવ્યું છે તો પછી આ મૃત્યુલોકમાં તેણે શું મેળવી શક્યું નથી ! સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિની સ્પૃહિમાં સત્ય સ્પૃહિ સર્વોપરી છે. સત્યરૂપ મર્ધાદામાં કોઈ પણ નિદ્રિયા પ્રવેશ કરી શકતી નથી; સત્યવક્તાથી કદીપણ દુરાચરણુ રસ્તે જવાનું નથી; સત્યવક્તા, શમ, દમ, તિતિક્ષાદિકને પાળનારો વિજયિ હોય છે. દરિશ્વંદ્રે સત્યપ્રણુ એવું પાણુ કે તે સત્ય પાળવામાં જોડે તેણે અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવ્યાં તોપણુ છેવટે વીધણુ અલ્પાદિક તેની પાસે આવીને તેના કંઈમાં દાર પડેલો હતો. અને સેકડો વરસ સુધી સુખમાં નિર્જમન કરે તેવું રાજ્ય તેને સોંપ્યું; અને તેનું નામ અસારસુધી આ જગતમાં અમર રહ્યું છે.—સ્થુળ દેહનો નાશ છે. યદ્યપિ ઉત્તમ કાર્ય યમા હોય તો તેનું સ્મરણુ કથનનો નાશ નથી. માટે તે દરિશ્વંદ્ર સત્યવક્તા વૃત્ત આચરણુને લીધે અમરત્વને પાંચે; સારે તેવું સત્યવૃત્ત પાળવાને કોણુ શક્તી ધરાવે છે ! તેના જુલાસામાં એજ મુખ્ય ધારણુ નીકળે છે

(અપૂર્ણ.)

અંતરગળ.

૧ ઈદ્રવારણીનાં મુળને એરંડ તેલની સાથે ઊકાળી ગાયના દુધમાં પીવામાં આવેતે અંડવૃદ્ધી મટે છે.

૨ કણ્વજના મુળને ચોખાના ધોવરામણમાં ઊકાલી તેનો લેપ કરવાથી અંડવૃદ્ધી થતી મટે છે.

૩ ધંતુરાનાં પાનને શેકી બાંધવાથી વૃષણ વૃદ્ધી મટે છે.

૪ નગોડનાં વરાળાયાં પાન બાંધવાથી સારો શુષ્ક આપે છે

૫ નવસારના પાણીનાં પોતાં મુકવાથી વૃષણવૃદ્ધી નરમ પડે છે.

૬ નવસારના પાણીનાં પોતાં મુકવાથી અંતરગળમાં અંતરડું નીચે ઊતરેલું જીપર ચડે છે, નવસારનું પાણી બનાવવું હોય તો એકભાગ નવસાર ને વીસ ભાગ પાણી લેવું

૭ રાસના ગળે બસદાણા નેદીમધ ગોખર અને એરંડ મુળ એનો કાઠો એરંડ તેલ નાંખી પીવાથી અંતરગળનું દર્દ મટે છે.

૮ સરખાના મુળનું સુર્ણ એક માસ સુધી સેવન કરવાથી અંડ વૃદ્ધી મટે છે.

૯ અંતરગળ જીપર સીલારસ તમાકુના પાન જીપર ચોપડી પાન ઊનું કરી બાંધવાથી સારો શુષ્ક આપે છે. કેટલાકને એથી ઊલટી થાય છે.

૧૦ અંતરગળ જીપર આદાનો રસ કાઢી કરવા દેધ સુના જેવો પદાર્થ કાઢી નાંખી મધ મેલવી પીવું.

૧૧ અંતરગળ જીપર વાત કરથી વૃષણ સુજ આપેલ હોય તે જીપર દરડેલો બેઠો અને આમલાનો કાદો અટમાઝાસ કરી તેમાં ગાયુન નાંખી પીવાથી સારો શુષ્ક આપે છે. રોજ સવારે એક વખત પાંચ સાત દિવસ પીવો.

૧૨ સીધવ છૂંદે શાદછૂંદે દીંગ બમણા પાણીમાં ઊકાળવાં તેમાં તેલ નાંખવું બાજીકાળવાં તે તેલ ચોળવાથી અંતરગળ મટે છે.

૧૩ કણનું સુર્ણ દુધ સાથે લેવાથી અંતરગળ મટે છે.

૧૪ પાણી સાથે પુનરનવા (સંયોડી) નું સુર્ણ ફાકવાથી અંતરગળ મટે છે.

૧૫ તમાકુના પાનને સીલારસ ચોપડી તેને ઊનું કરી અંતરગળ જીપર મુકી કાઠો બીડવો એ પ્રમાણે સાત દિવસ કરવું તેથી અંતરગળ મટે.

૧૬ અંતરગળ ને બાજુએ હોય તે બાજુથી ઊલટી બાજુના પગનો અંગુઠાની નાડી જીપર ઘમ દેવાથી અંતરગળ મટે છે એટલે જમણી બાજુનો અંડ મુઝ્યો હોય તો ડાબા પગના અંગુઠાની નાડી જીપર ઘમ દેવો અને ડાબી બાજુ હોય તો જમણા પગના અંગુઠાની નાડી જીપર ઘમ દેવો.

૧૭ ગોડરનું દુધ બકરાની લીકીયો લાવવી, લીકીને દુધમાં અડખલાવવી અંતરગળ ચોપડવી ને તેના જીપર ધંતુરાનાં પાન બાંધવાં દિન ૭ દીવા તેર સુધી તો મટે.

૧૮ કડુ ગાયના દુધથી ઘસી પીપેથી અંતરગળ મટે.

૧૯ લીંગ લસણ જવખાર પીપલીમુળ સમ ભાગે એલીયાથી ગોળા ટાં. ૧૧ કાને દિન તથા લીંગે અંતરગળ મટે.

૨૦ મુખેલો વીછી લાવી તેલ શેર ના માં કરકડાવી એ તેલ અંતર ગળ બિપત મરદન કરીએ તો અંતર ગળ મટે.

૨૧ બોળ ટાં. ૨ અજમો ટાં ૨ હળદર ટાં. ૨ સુંઠ ટાં. ૨ એરંડાની મીજ ટાં. ૨ લીંગ ટાં. ૨ ફટકડી ટાં. ૨ સીધવ ટાં. ૨ લોદર ટાં. ૨ સરવે વાટી એકંદર કરી રોટલો કરવો પાણીથી દિન ૭ મુધી બાધે તો અંતરગળ મટે.

૨૨ હડતાળ ટાં. ૨ સીધવ ટા. ૨ ખેરસાર ટાં. ૨ બોદારસીંગ ટાં. ૨ એરંડીયું શેર ના બિનું કરી ચોપડીએ તો અંતરગળ મટે.

૨૩ બંગડીખાર ૩. ના ભાર વડાગરંભીકું ૩. ના ભાર ફટકડી ૩. ના ભાર સીધવ ૩. ના ભાર સંચળ ૩. ના ભાર સુંઠ ૩. ના ભાર પીપર ૩. ના ભાર લવીંગ ૩. ના ભાર છલોયચી ૩. ના ભાર નવસાર ૩. ના ભાર એ સરવે બરાબર વજને લઈ ગોળામાં ગોળા-ભાર મોટાથી જરા નાંતી કરવી એટલે વજર છુટા નેવડી કરવી પાણી સાથે સીજ સવાર ખાવી ઉપર દુધ બાત ખાય તો અંતરગળ મટે.

૨૪ બદામની મીજ શેર ના ગાયનું ધી શેર ના બહેડાની મીજ શેર ના એકંદુ કરી તેને દિન ૫ મુધી અથાવા દેવું પછી દિન ૧માં જઈ ૧ ભાર ખાય તો અંતરગળની પીડા મટે.

૨૫ માયું ઘસી તેનો લેપ કરવાથી અંતરગળ મટે છે.

૨૬ જવનો આરો જઈ ૧ ભાર એરંડાની મીજને જઈભાર એ બન્નેને પાણી નાંખી અદબદાવી લેપ કરી લંગોટ બાધે તો અંતરગળ મટે છે.

૨૭ હળદર જઈભાર ખજુર જઈ ૨ ભાર તેલ જઈ ૨ ભાર ને બારીક છુટી લેપ કરી બાધે તો મટે છે.

૨૮ લવીંગ નયકળ અકળકરો ચીનીકયુર સમુદ્રસોસ હરતાળ આટખડુંચણની જડ (કંઈ) ગળજીભીનું મુળ સર્વને વાટીને પાણીમાં ખરડ કરે તો મટે.

૨૯ હળદર જઈ ૧ ભાર ખજુર જઈ ૧ ભાર બોલ જઈ ૧ ભાર તલના તેલમાં છુટી તેનો લેપ કરે તો મટે છે.

૩૦ સારણ ગાંઠ જેમાં આંતરડું પેટમાંથી અંડમાં ઉતરે છે. તે રોગ જુદો છે છતાં લોકો તેને પશુ અંતરગળમાં ગણે છે તેનો લેપ લેસા મુગળ (મહીષ મુગળ) ઘોડા વજ એરંડાની મીજ સાથુ મેદાલકડી હળદર લીંગ સાબરસીંગ જીનું ખજુર સુરોખાર સમ ભાગ લેવું. ગાહરના દુધમાં સારી પેટે ખલ કરી તેજ દુધમાં અદબદાવી જડો ખરડ કરી લંગોટ મારવો તેથી સારણ ગાંઠ ઉપર ચઢે છે.

૩૧ મીણુ જઈ ભાર, આંખાહળદર જઈ ૪ ભાર વાટી તેને મીણુમાં મેળવી તે મીણુની કુલડી બનાવી તેમાં વૃષણ ગોડવી પાટો બાંધવો જેથી અંતરગળ મટી જાય છે.

અપરમાર-વાઈ-રેફરં.

૧ અપરમારમાં અરીઠાનું બારીક ચુર્ણ સુધાકવાથી બેસુદ્ધી મટે છે.

૨ અરીઠાની ધુણી આપવાથી અપરમાર મટે છે.

૩ ઘોડા વળતું બારીક ચુર્ણ મધ સાથે શક્તિ પ્રમાણે લેવું અને કુદ માતલું મોંઝન કરવાથી ધણા દિવસનું દર્દ મટે.

૪ પીપર વળ મરી સીધાલુણ કરવનાં ખીજ દહાદર આમળાં હરડે બેઠાં સરસવ સુંઠ અને હીંગ એને બાર પહોર બકરીનાં મુતરમાં ખલ કરી ગોળા કરવી તેનું પાણીમાં ધસી અંજન કરવાથી અપરમાર ચિત્તભ્રમ ગૂતાદિરોગ મસ્તકરોગ નેત્રરોગ મટે છે તેમજ મરીમાં ચૈતન્યપણું આવે છે.

૫ મજ્જના મુળને પલાળી તેનું પાણી આપવાથી અપરમારમાં ફાયદો થાય છે.

૬ માલકાંકણું અને મરીનું ચુરણ આવાથી અપરમાર મટે છે.

૭ લસણ અને મેથીનાં સેવનથી અપરમાર મટે છે.

૮ સરગવાના પાંદડાંનો રસ મરી સાથે વાટી અપરમારવાળાની આંખ ઉપર જગાડવામાં આવે છે.

૯ હીંગ યોગ્ય અનુપાતથી લેવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૧૦ રાંધણના જાડ ઉપર જે બાંદો હોય છે (ખીજું જાડ જાડમાં બિંદે છે તેને બાંદો કહે છે) તેને બરસાડમાં ધાલી રમ કાઢવો તેમાં પીપરનું ચુર્ણ ૭ માસા સુધી રોગનાં જોર પ્રમાણે મેળવી તેમાં મધ મેળવી આપવાથી અપરમાર વાયુ મટે છે.

૧૧ ગંધકની ધુણી નાકમાં આપવાથી સુદ્ધી આવે છે જેને નિરંતર ફેફસે આવતું હોય તેણે આ પ્રમાણે ધુણી લેવાથી ચોડે દિવસે બધ થાય છે.

૧૨ વાંજણી કંકોડીના મુળને ધીમાં બિકાળી તેમાં શાકર નાખીને તેનું નખ્ય લેવાથી અપરમાર રોગ દૂર થાય છે.

૧૩ કણ્ણનાં ખીજ તેલીયો દેવદાર સરસવ માલકાંકણી હીંગ ઘોડાવળ મજ્જાં દરડાં બેઠાં આમળાં અને ત્રીકટું તથા રાજ એ સમમાગ લેધ બકરાનાં મુતરમાં બાર પોહોર ખલ કરી પીવા આપવાથી અને તેનું અંજન કરવાથી અપરમાર અને બિન્નાદ મટે છે.

૧૪ વાંરની વીંટા કમ્બુતરની વીંટા તેતરની વીંટાઓનો નાકે નાસ લેવાથી મૃગી વાયુ મટે.

૧૫ પીપર મરી વજનાગ સુંઠ અને આકડાનાં ફુલ એની ગોળાઓ આવાથી વાયુ રોગ મટે મૃગીનો વાયુ મટે.

૧૬ અરીઠાના છોડાને માણસના પેસાળમાં ધસી નાકમાં ટપકાં નાખવાથી મૃગી મટે.

૧૭ ઘોડાના મુતરમાં ટંકણુખાર ધસી નાકમાં ટપકાં નાખવાથી મૃગી વાયુ મટે.

૧૮ દાથીના મુતરમાં હીંગ ધસી તેનાં નાકમાં ટપકાં નાખવાથી મૃગી વાયુ મટે છે.

૧૯ કેરડાના કોપલાતું ધી સાથે સેવન કરવાથી અપરમાર મટે છે.

૨૦ અપરમારવાળાને વસ્ત્રમાળ કરેલાખેરખેતા સુશુની ભુખી સુધાડવાથી સુદીમાં આવે છે તે દેહર જ્ય છે હોશીયારી આવે છે. એનો ધુમાડો કરવાથી ઝીંસ કરનાર ઝીણાં જાનવર ધરમાંથી જાય છે.

૨૧ નાક છીંકણી ચરીદાની છાલ નવસાર તમાકુ સફેદ મરી કડવી ધીસોડી અને કળીચુનો એવું વસ્ત્રમાળ સુશુ સુધાડવાથી ધણી છોંકા આવે છે અને તેથી પિત્તસ માથાતું દરદ શરદી વિગરે મટે છે. ચકરી આવતી હોય તથા અર્ધશીથી (આદાશીથી) ના દર્દમાં પણ ચૂર્ણ ઉપયોગી છે. આ ચૂર્ણ નાકે સુધાડવું અથવા નાકમાં ડુંકારવાથી કાયદો કરે છે.

૨૨ અપરમારમાં ખેસુદ્ધ યએલા દરદીના નાકમાં કડવી નાઈના પાંનના રસનાં દપકાં નાંખવાથી સારો કાયદો થાય છે તેમજ ડુંગલીના કાંદાનો રસ નાંખવાથી પણ સારો કાયદો થાય છે.

૨૩ ઇંગોરાની મીંજને વારી દપડ છાણ કરી ગધેદાના મૂત્રમાં ધુટી ગોળા બાંધી છાંયે સુકવી પછી માણસના પેશાબમાં ધસી ભુંગળા મારફત નાકમાં નાથ દેવો. કપોડો ખરી પડે તો દીક, નહીં તો બીજીવાર સુધાડવું. દેહર મટે.

૨૪ મુએલું આમાગીડીયું લાવી તેલના તેલમાં કકડાવી મૂંગી આવે તે વખતે પાંચ છ ટીપાં નાકમાં નાખવાં વાઘ આવતી રહે.

૨૫ તીડની હધાર અથવા મરેલા તીડનું કલેવર ટાંકે ડું, બકાચણ મીજ ટાં. ડું મરી ટાં. ડું લાઈ વાંટી ચૂર્ણ કરી આંખમાં આંજવું, મિરગી મટે.

૨૬ છુરાનપુરી મરી અરથો શેર લાવી રીઠા વાણસની અંદર કાળા ગધેદાના મૂત્રમાં બીજવી ડખતાં રાખી તેને ઉકરડામાં દાટી ૨૧ દિવસ પછી તેમાંથી રોજ પાંચ મરી ચંચરાવવાં. આઈ ખાટું ન ખવરાવવું. નાસ પણ એનો જ દેવો. એમ સાત સાતાં લગી કરવું. દેહર મટે.

૨૭ મુએલું છજુંદર લાકડેથી ઉઠાવી કુલડીમાં ગોઠવી તેમાં આકડાનું દૂધ મરી સવા-પધસામાર કાલાં મરી નાખી ગળપુટ દેવો. તે બરમ ભુંગલી મારફત નાકે વાટે સુધાડવી વાઘ આવતી મટે.

૨૮ ધોળાં મરી પીપર અને અકલકરો એ ત્રણેને હાટના પેસાબમાં ધુટી આંખમાં આંજવાં.

૨૯ મણસલ કબૂતરની હધાર અને અરીચું એ ત્રણેને પાણી સાથે સારી પેટે ધુટી તેવું આંખમાં આંજન કરવું.

૩૦ ચકોરની હધાર અને અડી મરીયાં એ બેકને પાણી સાથે ખૂબ ધુટી નાથ દેવો.

૩૧ સરસીયા તેલમાં ગળોનો રસ મેળવી તેનાં નાકમાં ટીપાં પાડવાં અને ચાર વાલ-પૂર તેજ વસ્તુ ૩૦ દિવસ લગી ખાવી.

૩૨ સાત કાળાં મરી અને દૂધેલીનાં ફળ એઓની વસ્ત્રમાળ બૂમી ખનાવી સુધાડવી.

૩૩ ચમ્પક, ચકોરપક્ષીની હધાર એ બેક એ બે ટાંકે અને કાળાં મરી ડોંટ ટાંકે તથા ચંપાની કળા નવટાંકે લાઈ તેવું વસ્ત્રમાળ ચૂર્ણ કરી ભુંગળા મારફત સુધાડવું.

૩૪ કલેરનાં ફલ, બેઘના કાનનો મેઝ અને ધોળોનો તપ્પ એ ત્રણેને લીંચુના રસમાં પરતી તેનો નાક માટે નાસ દેવો. (સુધાડવું).

૧૫ અમ્બિક શોધન મારણ અને રાત પુટી અમ્બિક ભરમ. કાલી અમ્બિક લાવી કોપલામાં મુખી માતાથી (ધમણી) અથવા ભુગલીથી પુટી તપાવી દુધમાં જમડાળી. પછી તેનાં જુદાં જુદાં પત્રાં કરી તાંત્રજાનો રમ લીંબુનો રસ એકત્ર કરી તેમાં તે પત્રાં આઠ પહોર સુધી પલાળી રાખવાં તેનાથી અમ્બિક શુદ્ધ થશે તે અમ્બિક તે રસમાંથી બાહાર કાઢી તેની ધાન્યામ્બિક કરી પછી તેને આકાશના દુધમાં એક પંહોર ખસ કરી તેની ગોળ ચંદ્રાકાર વડીએ કરી તેના આજુ બાજુ આકાશના પાંત વીડી માટીના સરાવસપુટમાં સુધી કપડ માટી કરી અડાયા છાંણાનો ગજપુટ આપવો એ પ્રમાણે આકાશના દુધમાં એક એક દિવસ ખસ કરી સાત ગજપુટ આપવા. પછી વડની વડવાઇનો કાઢો કરી તેમાં અમ્બિક છુટી તેના ત્રણ ગજપુટ આપવા. એ પ્રમાણે અગ્નીપુટ આપવાથી અમ્બિકની મારી ભરમ થશે તેમાં સંસાપ નથી. તેનાથી સંપુરણ રોગ મટે છે અંત્યુત્ત નીવારણ થાય છે, ઘોલા કેદના કાલા કેસ થાય છે અને જેવા જેવા અતુપાનમાં આપવામાં આવશે તેવો તેવો ગુણ આપશે.

૧૬ અમ્બિક ભરમ કરવાની રીત-ધાન્યા અમ્બિક કરવાની રીત. અમ્બિક ભરમમાં ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ધાન્યા બક કરી તેના છઠા દીરસે નાગરમોય અને સુંઠનું ચુરણ કરી તેમાં મેલંબી કોણમાં એક દીવસ ખસ કરી પછી ચીત્રકના રસમાં ખસ કરી પછી માટીના સરાવ સપુટમાં ધાલી કપડમાટી કરી અડાયા છાંણાનો ગજપુટ આપવો. પછી ટોલી ચમે બાહાર કાઢી પછી ત્રિપ્લાના કાદામાં રોજ રોજ એમ ત્રણ દીવસ ખસ કરી ત્રણ ગજપુટ આપવા. એટલે રોજ એક ગજપુટ આપવો પછી ચીત્રકના રસ અથવા તેનો કાઢો ગોમુત્ર મુસલીનો કાઢો તુલસીના પાંતનો રસ ચુરણના રસ એ પાંચ રસ તે અમ્બિકમાં જુદા જુદા નાખવા. અને ખસ કરી અકેકાની ત્રણ ત્રણ ગજપુટ આપવા એ પ્રમાણે ગજપુટ આપવાથી અમ્બિકની ભરમ થાય છે.

૧૭ સતપુટી અમ્બિક ભરમ-કાલી અમ્બિક ચોર આકાશ અને વડએતું દુધ કુંવારમાં રસ, માણસનું મુતર વડવાઇનો રસ બકરીનું સોડી એમાં મરદન કરી સોપુટ આપવા તેથી પુષ્પ શર્ગ સરખી નીશ્વર ભરમ થાય છે અને દેહની સુદ્ધી કરે છે.

૧૮ અમ્બિક ભરમ સહસ્ર પુટી-રજામક લેખ અમ્બિક કરી તપાવી ગાપના દુધમાં કુબાવતી પછી સોઢ પાત્રમાં ઘી નાંખી તેમાં પરતવી અને તેની ધાન્યામ્બિક કરવી પછી તેને ખસમાં ધાલી ચોસટ વનસ્પતિનો રસ કમથી નાંખી છુટવી સાંજે ચક્રાં કરી તાકે સુકેવી રીતે છાંણાનો પુટ આપવો એ પ્રમાણે અમ્બિક મારવી. હવે અમ્બિકને જે વનસ્પતિના પુટ આપવાના તે વનસ્પતિનાં નામ કહું છું. આકાશ વડ અને ચોર એતું દુધ કુંવાર એરંડમુળ કડુ-મોધ-ગળા-ભાંગ-ગોખર-રીંગણી બિમ્બીરંગણી સાધવરણી પુટીપરણી રાધ ઘેલો અ-થેડો-વડની વડવાઇ બકરાનું રક્ત બીલી મોટી એરણી ચીત્રક ટેમ્બુલો દરડા પાઠાંડ મુળ ગોમુત્ર આમળાં બેડાં વાલા કુંભી તાલીસપત્ર તાડમુળ એડુસો આસન અંગથીયો જલ-ભાંગરો કેળનો રસ તપાવેશો ધંતુરો સોદર દેવદાર પુલ્લ ઉપરતા વાંધા પ્રો ગાલી પ્રો, કાસવાંશ મરી ગામ કાવળી રાખપુટી ટેટુ નાગનેલ પુનરતલ મળક સપકુલી ઇટ

વારણી ભારંગ દેવગંગરી કાઠી, શીવલીંગી કડુવો, પલસ કડુ પડવલ, ઉદરકાંતી ધમાસો કનેર વરીવાલી ચંદન, જેપાલ સતાવરી એ વનરપતિનો યથા સંભવ, કાઠો કોવા રસ એમાં ઘુટી સુકની ગળપુટ અગતી આપવો ત્રહુ ચએ ફરી ઘુટી ફરી પુટ આપવો એ પ્રમાણે દરેક વેલના સોલપુટ આપવા એટલે નીશ્વર દેવગોપ, સરખી અરણ્યવર્ણ અમૃતથી અધીક જરા વ્યાધીનાસક ભસ્મ થાય છે એ નાના પ્રકારના અનુપાનમાં લેવાથી અનેક વ્યાધી દુર કરે છે અને અજરામરપણું આપે છે માટે તે લેવા યોગ્ય છે અને તે લેનારને અનેક ગુણુ ખતાવે છે અને સપુષ્પ રોગ નાશ કરે છે.

૧૯ અભ્રક અરુણ ભસ્મ-વળભ્રકને નાગખલા મેલ્ય-વડતું, દુધ કોવા વડવાપનો રસ દલદરતું પાણી મજાનો કાઠો એ સપુષ્પ જોપાટની કમથી ભાવના આપવી અને દરેક ભાવનાએ સારોપુટ આપવો એટલે અરુણ વરણુ ભસ્મ થશે.

૨૦ મૃતતુ અમૃતી કરણુ-અભ્રકની ભસ્મ ત્રીશજાનો કાઠો સોળ પળ ગાયતું ધી આઠ પળ, એ સર્વ લોહ પાત્રમાં એકત્ર કરી મંદાગ્નીથી પચવડું તે સર્વ દ્રવ્ય પીગાય એટલે ભસ્મ લેઈ સર્વ કામમાં યોગ્ય.

૨૧ મૃતતુ અમૃતી કરણુ-ત્રીશજાનો કાઠો સોલમે ભાગ ગાયતું ધી છ ભાગ મારેલી અભ્રક દસ ભાગ એ પદાર્થ એકત્ર કરી મંદાગ્નીથી પચવવા અને અમૃતી કરણુ દહે છે.

૨૨ અમૃતી કરણુ-અભ્રક ભસ્મના સમભાગ ગાયતું ધી મેળવી લોહપાત્રમાં પચત કરવાથી ધી પી ગઈ એટલે તે ભસ્મ સર્વ કાર્યમાં યોગ્ય.

૨૩ અભ્રકમૃત ભસ્મ પરીક્ષા-અભ્રકનીશ્વર અને કાળજ સરખી બારીક તે મારેલી બાણુથી પીણુ જીવંત અભ્રક બાણુથી.

૨૪ અભ્રક મૃત ભસ્મ પરીક્ષા-જે અભ્રક નીશ્વર યદ્ય તે મૃત ભસ્મ અમૃત સરખી અને તેજ સચદ્ર રહી તે વીધ સરખી મૃતુ વ્યાધી અને રોગને કરે છે.

૨૫ અભ્રક ગુણુ-અભ્રક ભસ્મ રોગનાશક શરીરને દ્રવતા વધિ વધી તરુણપણું દીધ આયુષ્ય અને પુત્ર એને આપે છે સો સ્ત્રીથી રમકડે છે અને મૃતુનો નાશ કરે છે.

૨૬ અભ્રક ભસ્મ ગુણુ-અભ્રક ભસ્મ કામ બળ આપે છે. અને વીધ વાયુ સ્વાસ બંધર મેહ બ્રમ પીત કફ ઉધરસ ક્ષમ એના ઉપર મયા અનુપાનથી લેવાથી તેનો નાશ કરે છે.

૨૭ અભ્રકભસ્મ ગુણુ-અભ્રકભસ્મ અત્યંત અમૃત છે. વાયુ-પીત-ક્રોધ-જરા એનો નાશ કરે છે અને પુદ્ગી પ્રદુષ્ય આયુષ્યપ્રદ બલ્ય સ્ત્રીગંધ રૂચીકારક દમ અને કફ એની નાશક દાપન અને શીતવીર્ય એવી છે અને પાશને બાંધનારી છે.

૨૮ અમૃત અભ્રક દોષ-તહી સોધાયેલા અભ્રકનું ભણુ કરવાથી અનેક પ્રકારની પીણ થાય છે હૃદય તથા પડખામાં અસલ વ્યાધી ઉત્પન્ન કરે છે ભારે પડે છે ગરમી કરે છે અને કોદ ક્ષય તથા પાન્ડુ રોગની ઉત્પત્તિ કરે છે.

૨૯ અભ્રકભસ્મ કરવાની રીત-ધાન્યા બ્રક લેઈ ખલમાં એક દીવસ આંકડન

કુધમાં ખલ કરી પછી તેની ઘેણી કરી સુકવી આકલના પાંતમાં વીટી સુપુટમાં સુકી ગળપુટ આપવા એમ આકલના કુધના સાત પુટ આપવા. પછી વડની વડવાઇના કવાયથી સુટી ગળપુટ સંપુટમાં સુકી આપવું તેના પશુ સાત, ગળપુટ આપવા તેથી અઘકભરમ સારી થશે.

૩૦ અઘક ભરમ ગુણ-અઘકતુર છે મધુર છે બંદુ ટાંડું છે આપુપને તથા ધાતુને વધારનાર છે અને ત્રીણ વૃણ પ્રમેહ કોઠ બરોષ પેટનીગાંઠ એર તથા કમી એઝાને મટાડનાર છે એ મારેલું અઘક નીરતર રોવન કરવામાં આવે તો રોગને મટારે છે શરીર દદ થાય છે વીર્ધની વૃદ્ધી થાય છે નીત્ય યુવાનીથી ભરપુર સો ઓઝાની સાથે રમણ યદ્દ શકે છે લાંબા આયુષ્યવાળા તથા શીઠ નેવા પચકમી દીકરા આવે છે અને મૃત્યુનો ભય મટે છે.

૩૧ અઘક ભરમ કરવાનીરીત-કના અઘકને શુદ્ધ કરી બોરફળનાં બીજામાં પલાળી વાટી તેમાં તે અઘકના નીચે સુરાખાર અને સુરાખારના સમભાગ ગોળ મીઠા કરી ખલ કરી તેની ગોળ બાદીએથી ગોળા કરી સુકવી સજવ સંપુટમાં બંધ કરી એક મહાપુટ આપવું સ્વાગસીત થયે કાઢી વડવાઇના ઉકાલા સાથે ખલકરી પ્રથમ પ્રમાણે સંપુટમાં મુકી ગળપુટ આપવું એવા પાંચપુટમાં શુદ્ધ રાત્ર ભરમ થશે અને સર્વે ઉક્ત રોગોપર આપવું.

૩૨ અશુદ્ધ અઘક બદાણના વીકારની શાન્તી, આમસાં પાણીમાં વાટી પીએ તો ત્રણ દીવસમાં અઘક વીકારથી મુક્ત થાય.

૩૩ અઘક ભરમ અનુપાન-એક ચનોદીબાર અથવા એ ત્રણ અથવા ચાર ચનોદીબાર અઘક ભરમ અનુપાન સાથે આપવું મધપીપરસાયે ખાવાથી વાતરોગ પીતરોગ કફરોગ કોઠ હરણુ ભવર અરચી કફલય પરચીવા ઉધસસ રવાસ વીઝમ એટલે જે રોગમાં શરીરથી સર્વે પદાર્થે પ્રસ્તા દેખાય છે તે કમળો વાયગેળો પાંડુ રોગ અને રાંઘદણીનો નાશ કરે છે. વાવડીંગ સુક મરી પીપર સાથે ખાધેલું અઘક યુદ્ધી અને વીર્ધની વૃદ્ધી કરી પાંડુ સંઘેલણી કાઠ કમ અરચી આમ કોઠ મંદગ્ની કોઠ શલ પ્રમેહને ઉધસસનો નાશ કરે છે. સોનાના વર્ક સાથે ખાધેલું ક્ષય રોગનો નાશ કરી ધાતુ વૃદ્ધીને કરે છે. હરડે અને ગોળ સાથે ખાધેલું અઘક વાત રક્ત અને દાદમની હાલને સાકર સાથે ખાધેલું રક્તપીતનો નાશ કરે છે. હરડાં એટાં આમસાં મુંઠ મરી પીપર તુળ તમાલપત્ર એલચી શાકર ને નાગકેશર એનું સુરણ અને મધ સાથે ખાધેલું અઘક ભરમ ક્ષય રોગ અને પાંડુ રોગનો નાશ કરે છે. ભોંપઆમલી સાકર ગોખર અને એલચીના સુરણ સાથે અઘક ભરમને મેલવી ગાંધના કુષ સાથે આપ તો મુતકલ અને પ્રમેહનો નાશ કરે છે. સાકર અને ગળાના સર્વ મુક્ત પ્રમેહોનો તથા ત્રીણલાનુ સુરણ મધ અને લી સાથે ખાધેલું અઘક વીર્ધની વૃદ્ધી કરે છે અને નેત્ર રોગનો નાશ કરે છે. બીજામાના સાથે ખાધેલું અઘક ભરમ અનેક પ્રકારના અર્ધ રોગનો નાશ કરે છે તથા ભાંગના સુરણ મુક્ત ખાધેલું વીર્ધના બંધજને કરે છે. ખારંગ પુષ્કર મુજ સુંક આસન અને મધ સાથે ખાધેલું અઘક ભરમ વાત રોગનો તથા અપચન પીપર અને મધમુક્ત કફ રોગનો નાશ કરે છે. સર્વ ક્ષારની સાથે ખાધેલું અઘક આંતરગત પ્રદોષ કરી મુત્રાધાત અને મુત્રકમ્પનો નાશ કરે છે. સર્વગ ને મધ સાથે

ખાધેલુ અબ્રક વીર્યની વૃદ્ધી કરે છે. ગાયના દુધ અને સાકર સાથે ખાધેલુ પીતરોગને મટાડે છે.

૩૪ અબ્રક ભરમાનું પાન સુદ્ધ અબ્રકની ભરમ એ વાલ પીપર મધ સાથે આપવાથી પ્રમેહ શ્વાસ વીર્યકોડ વાયુ-પીત કફ ઉધરસથી ક્ષીણતા ક્ષત ક્ષય સગ્રહણી પાન્ડુ બ્રમ ઠાવીશ અને ગુદમનો નાશ કરે છે એ યથાનુપાનથી લેવાથી મૃત્યુને પશ્યુ છતે છે અબ્રક ભરમ પ્રમેહ ઉપર મધ પીપર સાથે ક્ષય ઉપર સોનાના વર્ક સાથે ધાતુ વૃદ્ધી ઉપર મોના અને રૂપા સાથે કૃંવા લવીગ મધ સાથે પીત રોગ ઉપર ગાયના દુધ અને સાકર સાથે અબ્રક ભરમ યથા અનુપાનથી-પથ્ય સહશેન કરવાથી વલ્લી પલીતનો નાશ થાય છે અને સો વરસ જીવે છે અબ્રક ભરમ સુઠ મરી-પીપર અને ધી સાથે એક વાલ શેવન કરવાથી ક્ષય પાન્ડુ રોગ સગ્રહણી કોડ સપુર્ણ શ્વાસ પ્રમેહ અરચી દુરધર ઉધરસ મદાગની પેટનુ ગુણ અને શોષનો નાશ કરે છે અબ્રક ભરમ સીવામ બીજુ નરસ અને વ્યાધી નાશક ઔષધ નથી

૩૫ અબ્રક શેવન કરનારે ખાઈ ખાકુ હુડાલ (હુડામા પાકવુ અનાજ)-કાકડી કારેલા વલાક, ને પતી, અને તેલ એ પદાર્થ વર્જ કરવા

૩૬ અબ્રક સત્વ પાતન. અબ્રકનુ ચુરણ એક દીવસ કાજ એક દીવસ સુરણના રસમા રાખવુ પછી કેળના કાઢાના રસની બાવના આપવી અને ચોયા ભાગે ટકણુખાર નાના માછલામા મેલવી બેસના ઝોણુથી મુઠીયાં કરી સુકવી કલેડામા મુકી મારી પેઠે અગ્નિ આપવાથી અબ્રકનુ સત્વ પડે છે તે સર્વ ગોળો કરી પચ મિતક સાથે મેળવી સુપમા મુકી અગ્નિ આપવાથી તેની કાસા સરખી લગડી થાય છે તે સત્વપારદના ભરણુ વીધે યોગ્ય છે અને સપુર્ણ લોહ કરતા ગુણુમા અધીક છે.

૩૭ પચમીત્ર ધી મધ ગુગત ચનોદી ને ટકણુખાર એ પદાર્થ પચમીત્ર સંગ્રહ છે

૩૮ અબ્રક સત્વ ગુણુ-અબ્રકનુ સત્વ શીત ત્રીદિપ નાશક રસાયન પુસતવકારક વપરયાપક, એવુ છે આ અબ્રક સત્વ સરખુ બીજુ ઔષધ આ ભુમલમા નથી.

૩૯ અબ્રક કંટપ-અબ્રક ભરમ આમલા સુઠ મરી પીપર વાવડીગ એ પદાર્થ સમ-ભાગ એકત્ર કરી એક વરસ સુધી ત્રીસ પ્રમાણે બદાણુ કરવુ (પાયલી ભાર) બીજે વરસે દુપટ ત્રીજે વરસે ત્રીપટ એ પ્રમાણે બદાણુ કરવાથી વજ દેહી માઠા બલવાન થાય છે તથા મદીને રક્ત વીકાર ક્ષયકાશ પાય પ્રકારની ઉધરસ હ્રદય રોગ ગોળો સગ્રહણી અર્ધ આમલાત શોષ પાન્ડુ રોગ અને મૃત્યુ જેવો મદા વ્યાધી વાત પીત કફ એનાથી થએલા વીકાર અને અસાડ જાતના કોડ એનુ પચ્ચક્ર શેવન કરવાથી નાશ પામે છે

ચિન્હ ને લક્ષણ —કોઇવાર લાલ ચોળ લોહીને ગાઠા નમણે, તે માથે નખખાઇ વધતી નમણે, ફરદી ગાંઠલ થવા માટેછે, વખતે તેને ઉલટી થાય છે, ચમર આવેછે, તેનું શરીર થડું પડવા માટેછે, આયકી આવેછે, તેનો છવ હડો ઉતરતો લાગેછે, મોઢું સુકાઇ નમણ છે, પ્રત્યાદિ રક્તસ્ત્રાવના ચિન્હો થાયછે.

ગર્ભાધાનમાં ને મુવાવડમાં થતી આંચકી

(Puerperal Convulsions)

કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભાધાનના પહેલા આઠ મહિનામા આયકી આવેછે, તે ઘણુંકરીને દિસ્તીરીઆની હોય છે, જેઓને વાઇનો રોગ હોય છે, તેમને વાઇની આયકી આવેછે પણ છેતા એટલે નવમા મહિનામા જે આયકી આવેછે, તે ઘણે બાગે વાઇને મળતી આયકી હોય છે દિસ્તીરીઆને મળતી આયકીને માટે દિસ્તીરીઆનો વિષય જોવો આ સમયે તો વાઇની જાતની જે આંચકી પ્રસવ પહેલાં, દરમિયાન અગર પછી થાયછે, તે સમજવાનીછે, જે સ્ત્રીઓને હાથે ને મોઢે સોળા અગર ફેફરા ચડી હોય તેને આયકી થવાનો વિશેષ સંભવ છે, માટે તેમણે આગળથી ધલાજ લેવા જ

કારણ:—સગર્ભા સ્થિતિને લીધે પેટની ધમની ઉપર દબાણ થાયછે, અને તેથી તે તરફ જંતું લોહી અટકાવાથી મગજ તરફ લોહીનું જોર થાય છે વળી ગરદામા રહેલ શાનતત્ત્વો અને તેને લગતી રક્ત નળીઓ ઉપર પણ ગર્ભને લીધે દબાણ થાય છે, આથી આયકી થઇ આવે છે તેવીજ રીતે જ્યારે મગજ ઉપર અનેકરોડ રક્ત ઉપર લામા વખત સુધી રહેન ચોડુએક દબાણ એકદમ ફર થાયછે ત્યારે પણ આયકી થાયછે જે સ્ત્રીઓ લોહીઆળને પુષ્ટ હોય છે, તેમને પહેલા કારણથી આયકી થવાનો સંભવ છે, અને જેઓ લોહી વિનાનીને દુર્બળ હોય છે તેમને બીજા કારણથી આયકી થવાનો સંભવ છે બન્નેમા જ્યારે રક્તનળીઓની સ્થિતિસ્થાપકતા ઓછી થાય છે, ત્યારે આયકી ઉત્પન્ન થાય છે અતિશય લોહી જવાથી આયકી થાય છે, તેનું કારણ પણ એજ છે

જ્યારે મગજની ગત નળીઓ હીલીને નખખી પડી હોય છે, ત્યારે એકાએક કાષ્ઠ મનોવિકાર થવાથી લોહીનું જોર વધી જાય છે, અને આયકી ઉપડે છે વળી ગર્ભને લીધે જ્યારે શ્વાસોશ્વાસ બરાબર છૂટથી લેવાતો ન હોય, ત્યારે લોહી જોઇએ તેટલું સ્વચ્છ થતું નથી, અને તેથી આયકી થાય છે લોહીનું આદમ્યુમીન પેસાળ વાટે જતું રહેતું હોય, જે લોહીમા મગજના નિષ અગર તો એવા બીજા વિષ ભગતા હોય તો તેથી અને ધાવણથી ચડતા તાવને લીધે આયકી થાય છે

જે સ્ત્રીઓનો બાધો અને સ્વભાવ નાન્ટુકને પોચો હોય છે, જે સ્ત્રીઓને નાનપણમા આયકી, સ્ત્રીસ્ત્રીઆ કે વાઇ આવતી હોય છે, અગર જે સ્ત્રીઓને ફર પ્રમવ વખતે આયકી થતી હોય છે તેવી સ્ત્રીઓને આયકી થતી વધારે જોવામા આવે છે આ દરદવાળી સ્ત્રીને કેટલીકવાર સોજા ચડ્યા હોય છે, અને કેટલીકવાર તેના પેસાળમા આદમ્યુમીન વધારે અરે સુરીઆ ઓછો જતો હોય છે

સોથી મોઢું અને પ્રમલ કારણ ગર્ભાશય અને તેવા બીજા અવયવોનો સ્ત્રોત

દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસની કઈ કઈ

ચીજો વધારે વખાણવા લાયક છે?

આંખમાં આંજવાનો ધોળો ચીજો કાજો લાલ સુરમો ધણીજ ઉત્તમ છે, આંખની દરેક બિમારીઓને તોડીદે મટાડે છે.

કસ્તૂરીની ધાતુપ્રિની ગાળીઓ શરીરની તાકત વધવા માટે ધણીજ સારી છે.

માથામાં નાખવાનાં સુગંધી તેડા સહુ કરતાં ધણી સરસ બનાવટનાં હોવાથી બાજોને વધારે છે, નરમ રાખે છે. મજબુત મૂળ વાળા અને શામ બનાવે છે.

શિવાય દરેક જાતનાં શરખત, દરેક જાતના સુરખ્યા. દરેક જાતના અર્કો, દરેક જાતના અતરો, દરેક જાતના દેશી સેંટ અને દરેક જાતનાં સુગંધી જળો, તેમજ બરાસ કસ્તૂરી કેસર વગેરે ધણીજ ઉત્તમ મળે છે.

વિશેષ માહેતી મેળવવા માર્ડ લખી લીજ મંગાવો એટલે તન્દુરસ્તીનો તાલ જામશે તે ચિત્ત પ્રસન્નતા પામશે.

લખો જીભામસજી સ્થાને. દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસ

અતરવાળાની દુકાને

અમદાવાદ—ગુજરાત.

મહેરબાની કરી એક વખત જરૂર વાંચાકેમકે વાંચશો તો ધડીયાળ જરૂર મંગાવશો. ધડીયાળની છુટ, ખાસ લાવ મટાડેલા છે કીમત ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૩૦ તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો.

કીમત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખરચ માફ

વેપારી લોકોએ પણ પ્રચીણ મંગાવવી.

સુવર્ણ મોમ લોખંડિય

લખો જીભામસજી સ્થાને

અમદાવાદ—ગુજરાત

ખાસમાં રાખવાનું મજબુત બરાબર ટાઇમ દેખાડનારું ઇમીટેશન રાશરોપ સીસટમ નામનું ખીસાનું ઉત્તમ ધડીયાળ-ટાઈમ બરાબર દેખાડે છે, રોજની ચાવીવાળું દરેક લોકોને લેવાનું બની શકે તે સાફ, ફક્ત કીમત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખરચ માફ, માટે વહેલો લે મહેલો. આવી તક ફરી નહીં મળશે, ધડીયાળને ખપ સારો છે. ધડીયાળ સાથે કાચ કાન અને પેટી છેડો એટલો સામાન મફત મળશે માટે તુરતજ તુરત તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો, ધડીયાળ ધણીજ સાફ છે.

મંગવાનું ઠેકાણું:—

જોખ વલીલાઈ ઇસમાયલ ધડીયાળના વેપારી. ગામ વરયા જીલ્લો નાગપુર.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

આણ જમાનાની તાકાત આપનારી તમામ આપધીઓમાં

અગ્રેસર છે

આ ગોળીઓ:—

- (૧) પાચન શક્તિની વિક્રિયાને દૂર કરે છે.
- (૨) નબળાં પડતાં માન તંતુઓને પુષ્ટિ આપે છે.
- (૩) ઘટતી જતી સ્મરણશક્તિને સનેજ કરે છે.
- (૪) લોહીને સુધારી ઉમઠા બનાવે છે.
- (૫) તાકાત વધારે છે.
- (૬) મર્મસ્થાનોની શક્તિને ઉત્તેજિત કરે છે.
- (૭) સ્વપ્નામાં થતા ધાતુપાતને અટકાવે છે.
- (૮) શુભાવેશ પુરપત્રને પાછું બંધે છે.

૩૨ ગોળીની ડબ્બી એકનો રૂ. ૧

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

સખળી જાતના નૈતિક અને શારીરિક બપમાંથી મુક્ત રહેવા માટે

મહેરબાની કરી

“ **કામશાસ્ત્ર** ” નામનું

અમારું પુસ્તક વાંચો.

તે આરોગ્ય, દોલત અને આબાદીનો ઉત્તમ માર્ગ દેખાડનારું છે.

૪૨ થી વધારે આવૃત્તિઓમાં બહાર પડી આજ સુધીમાં તેની

લગભગ છ લાખ

મફત

પ્રતો વહેંચાઈ ચુકી છે.

તે પુસ્તક.

ઈંગ્લેન્ડ, મરાઠી, ગુજરાતી, હિંદી, ઉર્દુ, (ગુજરાતી લિપિમાં) બંગાલી, તામિલ અને તેલુગુ ભાષામાં તૈયાર છે.

ચિના મૂલ્યે

ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા વગર મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

અમૃતાંજન.

આ દવા ફાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

બાપાનીસ પ્રજાની ઉત્તતી એક ખરેખર અભયણી છે. પણ તેઓની ફતેહ તેમના સાત ગુણોને આભારી છે. સાત ગુણોને બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક બહુધ સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાતું શુળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિકાર, સંધીવાં, કમરનો દુખાવો, ઠેસ, ઘા, વિગેરનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજબ જેવી ઝડપથી સાજા કરી દઈને આરામ બાંધે છે.

કીંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી ખુજલી વીગેર ચામડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી બાલાપ્રસાદ ફાર્મસી..

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.

૫, હોન બારો-બોરીનંદર પાસે
કોટમાં-સુઆઇ.

સુમસિદ્ધ વધિ જેઠાભાઈ જાદવજી સાહે કર્મ માંડવી નાગલપુર વાળાના

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવયવોની નમો શ્રેયાર્થ જવાથી પુરપત્તનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોજતથી, હૃત્તદોષ, અમદોષ, કુચેષ્ટ તેમજ બીજા ઘણા બારણાથી થએલ નામરદીનો નાશ કરી રીર્યને પુરતા જગ્યામ વધારી તાકત આપે છે તેમજ સર્વ જાતના પ્રમેહના દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ બનાવી, રાત્ર તતુને મતેજ કરી, પેશાબમા, સ્વપનામા અગર બીજા મેઈ પણ દારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરૂં અને કાયમનું પુરપાત આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે

કીમત ગોળા ૪૦ ની ૮પી ૧ નો ૩ ૧

અવદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશા દાનોને લગાવવાથી મોક્ષના તમામ દરદોને મટાડી મોડું સ્વસ્થ કરી દાનોને ગજસુત બનાવે છે, કીમત ૮પી ૧ ના આના ૪ દરેક દવાઓનું પોઝ્ટેજ અંબી વી પી ખર્ચ જુદુ પડશે

મળવાનું ઠેકાણું—એમ. જે. વેદની કું

કર્મ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

નિર્લપિતમા પાસ થયેલા આખના ડાકટર બળવતરાય નરસિંહરાય કાનુગા એવ, એમ, એન્ડ એસ અને એવ, આજ રી, પી ને અમારે ત્યા ડાકટરી ચરમાની પૈગીઆથી આખ તપાસી ચરમાનો નબર મફત કાઢવા માટે રોકવામા આવ્યા છે મોતીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ લાસ પણ અમારે ત્યાથી દરેક જાતના મગે છે સદ્ગૃહસ્થો તથા બાલુઓની સગવડ માટે ઘેર મોલાવવાથી દાકટરી ચરમાની પેટીઆથી આખ તપાસી ચરમા નબર મફત કાઢવામાં આવે છે અમારે ત્યાથી લીધેના પેખલના ચરમાનો નબર એક નરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામા આવે છે એક વરસ પછી અમારે ત્યા પી લીધેના ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નબર ફક્ત રૂપીઓ એકે લઈ કાચ ફેરફાર કરવામા આવે છે ખામ જૈનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફો લીધા વિના ચરમા આપવામા આવે છે

એન હોલની સદ્ગળી ટવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

સુનીલાલ મયાચંદ મહેના-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં ૩૬૧૪.

કમીશનમાં કરેલો એકદમ વધારો.

પીતળની સુડીયાનું ગંજાવર કારખાનું.

ઘેર ઘેર લોકપ્રિય અને મનપસંદ થઈ પડેલ મોટા જથ્થામાં ઉપડતી જામનગરની વખણાતી પીતળની સુડીઓ.

લાવ નીચે પ્રમાણે:—

							રૂ. આ. પા.
નંબર ૧...	૦—૬—૦
” ૨...	૦—૭—૦
” ૩...	૦—૮—૦
” ૪...	૦—૯—૦
” ૫...	૦—૧૦—૦

જરમન સીલવરની સુડી ઊપર લખેલી કીમતથી જમણી કીમતે મળશે. વેપારી તથા જથ્થાબંધ માત્ર મંગાવનારને સેંકડે દશ ટકા કમીશન કાપી આપવામાં આવશે.

લખો:—

સુંદરજી હરખચંદ સુડીવાળા.

૬૦ જુનો કોઠો, સુ. જામનગર.

ફક્ત ચાર આના મોકડી મંગાવો.

દાદરની દવા ૧ નો રૂ. ૦૧, હાનનો રૂ. ૧૧૧, વાળ કાઢવાના સાધુ ૧ નો રૂ. ૦૧, હાનના રૂ. ૨) ખોલની દવા સુંદર ટુંગાર ૧ નો રૂ. ૦૧૧ હાનના રૂ. ૧) સુખડનું તેલ રૂ. ૦૧, તળનું તેલ રૂ. ૦૧, લવંગનું તેલ, કુદીનાનો અકે, વાળ કાઢવાનું તેલ વાળ કાઢવાનો પાવડર, દંતમંજન, ખસતી દવા, પાનનો મસાલો. દર્શનીક વીટી. ધડીયાંગના હેણ, લોડીટ, કાઉનપેન. બ્લ્યુ-બ્લેક શાહી, લાલ શાહી, જુવાનની ગોળાઓ, દરેકનો રૂ. ૦૧, વેપારીઓને ભરપુર કમીશન, જેઠાશે તો વેપારીઓને પોતાના નામનાં લેખશે ચોગ્ય ખર્ચે છપાવી આપશું. માત્ર ઉત્તમ, દામ મધ્યમ, રોસ્કોફ સીરકમવોચ, ૧ ના રૂ. ૩) હાનના રૂ. ૨૫૧) કાગળના નાપાની રૂમાલ, કોરા ૧૦૦ નો રૂ. ૦૧, ૧૦૦૦ ના રૂ. ૧૧૧ ખર્ચે દરેકનું જુદું. સરનામું.—રમજંમ ડીપો. નડીયાદ.

વાટલી વાલેકે સ્વદેશી ઔષધ.

વાટલીવાલેકા અર્ચુમિથદંધર ઔર ગોલીયે તાવ-ચુસ્કારકેલિયે ઔર સૌમ્ય પ્રકારકે પ્લેગ પર રામચાળ ઔષધ દે. કીમત શીશી ૧ કા ૧ રૂપૈયા. વાટલી વાલેકે દાદકે મરદમકી ફક્ત એક ડિન્વીસેં ત્રીન દિનમેંદી દાદ દકા હોનીહે ૧ ડિન્વીકી કી. ૪ આને હૈ. શક્તિ વઢાને ચાલી ગોલીઓંકી શીશીકી કીમત ૧૧૧ રૂપયા. કાંલેરેકી (મહામારીકે ઔષધકી) શીશીકા ૧ રૂપયા, વેશ શાહ હોનેકી શીશીકી કી. ૩ રૂપયે. દંતમેંજન ડિન્વીકે ચાર આને.

મિલનેકા પના-મવ જગહ અગર ડા. એચ. એલ. વાટલીવાલા વરલીદાદર મુંવદ અનેકે વહાં મિલેગે.

૩. ૧૦૦) ઇનામવાળી.

કોઈપણ જાતનો તાવ એટલે દાડવો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ, ઉનો, ટાઢીઓ ને ચાલતા જમાનાના નવી નવી જાતના ઉડતા તાવ અમારી દવાથી ન ઉતરે તો લીધેના પૈસા પાછા આપીશું. કોઈ એમ સાબિત કરી આપશે કે વૈદ્ય ગિરધરલાલ કંઠાનજીની દવાથી ચોથીઓ તાવ ન ગયો તો તેને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ આપીશું. ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦.

પ્લેગની રામબાણુ દવા.

પ્લેગથી બચવાને સર્વોત્તમ આ ગોળી છે, પ્લેગની ખરાબ હવામાં નિરોગીને આ ગોળી એકદમ રામબાણુની માફક આરામ કરી આપે છે. આ ગોળીથી અમે પ્લેગના ધણા કેસો સુધાર્યા છે માટે પ્લેગથી બચવું હોય અને અમારી ઉપરની દવા વાપરી ખાતો કરવી હોય તેણે આ દવા ખરીદી રાખવી. ગોળી ૪૮ ની ડબ્બી ૧ ની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પરમીઆની રામબાણુ દવા.

આ દવા તમામ જાતના પરમીઆ મટાડે છે, ઇંદ્રમાં થતી બળતરા અને ચાલતું પર (રસી) બંધ કરે છે, સોજો ઉતારે છે, ટીપે ટીપે આવેલો પેશાબ સાફ લાવે છે, કળતર અને પેટનો દુખાવો મટાડે છે, નીચેની રગમાં જે દરદ થાય છે તેને તરત આરામ કરે છે. તેમજ ધાતુ વધારી શક્તિ આપે છે અને સંધાના દુખાવા મટાડે છે. યાને પરમીઆથી થયે-
લ તમામ દરદોનો તાકીદે નાશ કરે છે. ડબ્બી ૧મા ગોળી ૧૬ શીટી એકની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

ધણા રોગોને ઝડ આરામ કરનાર.

શક્તિ-સંજીવન-વીર્યનો ઝરો.

કોઈ સખસ એમ સાબિત કરી આપશે કે આ દવામાં શક્તિ લાવવાનો અને વીર્ય વધારવાનો ગુણુ નથી તો તેને રૂ. ૧૦૦) ઇનામ આપીશું.

કમતાકત થયેલ ઈંદ્રીયને તાકત આપી સતેજ કરવાનો શક્તિ-સંજીવનમાં ખાસ ગુણુ છે. પેશાબમાં, બગલમાં, મોઢેથી અને ઈંદ્રીયથી જતી ધાતુ શક્તિ-સંજીવન બંધ કરે છે. નપુ-સક યદિ ગયેલા મરદને શક્તિ-સંજીવન પુરુષાતન આપે છે બરડાની ફાટ, કમરનો દુખાવો, પગનું કળતર, સંધીવા, ક્ષય, જુનો મરો, ખાંસી, વાયુના રોગો, મંદાગ્નિ, અછરણુ કમજીઆત પિત્તકમળી, કમળો, પિત્તપાકું. જીર્ણુજ્વર વીગેરે ધણા દરદોનો નાશ કરે છે. સ્ત્રીના ગર્ભાશયનાં દરદો ને યતો ગર્ભપાત અટકાવે છે. વાંઝણીને શક્તિ-સંજીવનનું સેવન કરવાથી (છોકરાંની) પ્રાપ્તિ થાય છે. શક્તિ-સંજીવન ધાતુના તમામ દોષ મટાડી સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક અને વૃદ્ધને પ્રુષ્ટ, તેજસ્વી, કાન્તીવાન, બળવાન બનાવે છે. ગોળી ૪૨ ની ડબ્બી ના રૂ. ૨-૮-૦.

આ સિવાય તમામ દરદોની દવા અમારા આપધાલયમા મળે છે, જે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. પરદેશથી મંગાવનારાએ નીચેને મરનામે જાણ્યો, તાલુકો, પોસ્ટઓફીસ સાથે પત્ર લખવું. જાતે લેનારને અમદાવાદમાં ત્રણ દરવાજે માણેકવાલ ફકીરચંદની દુકાનેથી લેવી.

વૈદ્ય શા. ગિરધરલાલ કંઠાનજી.

સુ. ધોળકા, જી. અમદાવાદ.

મહાનારાયણ તેલ.

આ તેલનાં સેવનથી બધા શરીરની પીડા, લકવો, અડધા શરીરનું અવાઈ જવું, એક હાથનું અવાઈ જવું, એક પગનું અવાઈ જવું, હમેશાં શરીરનું કંપવું, ડોકનું રહી જવું, દાઢીનું અવાઈ જવું, કેડનું દર્દ, સંધીવા, કુબડાપાણું, લૂલાપાણું, છલનું અવાઈ, હાડોનું દર્દવું, હાથ પગોનું કંપવું, શરીરનું કળતર, શૂળ, ગોઠણની પીડા, અડદીઓ વા, અને બધી જાતના વાયુ રોગ વગેરે મટી જાય છે. જે વાયુ રોગ કોઈ પણ દવાથી મટેલ ન હોય તે આ તેલથી અવશ્ય મટી જાય છે.

ચોષ્ટિક મોઢક.

સોનું કરતૂરી વગેરે તુરત અસર કરનારી ઘણા મૂલવાળી ઔષધિઓ મેળવીને આ પાક તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આની બે ત્રણ માત્રા સેવન કરતાંજ અપૂર્ણ આનંદનો ઉદય થાય છે. ઇન્દ્રિયોમાં સામર્થ્ય, મનમાં ઉત્સાહ અને શરીરમાં અતુલ બળનો સંચાર થાય છે. આનું કેટલાક દિવસો લગી સેવન કરવાથી ધાતુક્ષીણતા, નયુષકતા, અને પ્રમેહ વગેરે રોગો દૂર થઈ દેહને રૂઢ પુષ્ટ બલિષ્ઠ કરે છે. ઘણું કરીને શીયાળામાં શોષીન લોકોને માટે આ ચીજ ઉત્તમ છે. ક્રીમત ૨૦ લાકુના બે રૂપિયા છે. ક્રમેશ્વર મોઢક ઘણાજ પુષ્ટિકારક છતાં ૩૨ મોઢકના બે રૂપિયાજ છે. અદામ પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સોપારી પાક શેર ૧ ના ૪ રૂપિયા, સૌભાગ્યશુદ્ધી પાક શેર ૧ ના ૩ રૂપિયા છે. ટપાલ અર્થ જુઠું.

સીસંજીવન શંકર ઘૃત.

આ પરમ કંડ્યાણુ કરનાર ધીનું સેવન કરવાથી સ્ત્રીઓનો ધોળો પ્રદર (ધોળી ચૂના જેવી ધાતનું છુપા ભાગથી પડવું) લોહીવા (છુપા ભાગમાંથી લોહીનું પડવું) અરૂચિ, શરીરની પીડા, મૂરછા, પાચ સાથે ધાતુનું પડવું, શરીરની દુર્ગંધતા, કેડમાં પીડા થવી અને બેચેની એ બધા વિકારો દૂર થઈ શરીર નિરોગી અને સોના સરખું નિર્મળ તથા સુંદર થાય છે. તેમજ પ્રેમ ઉત્પન્ન થવાની શક્તિ પેદા થાય છે. જે સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહેતો નથી. અથવા રહીને પડી જાય. (ગર્ભ પાત થાય) છે, તેઓના બધા દોષો દૂર કરી ઉત્તમ સદ્ગુણ સંપન્ન સુંદર સંતાનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. મૂલ્ય શીશી ૧ ના બે રૂપિયા અને ટપાલ અર્થ ૨ આના છે.

મળવાનું ઠેકાણું.

શંકરલાલ હરીશંકર.

“આયુર્વેદોદ્ધારક ઔષધપાલય.” મુરાદાબાદ.

“શ્રી બાળામ્રસાદ ઔષધાલયનાં ઔષધો.”

“અપુર્વ માલતી વસત” —આ ઔષધ શિરોમણી ઋતુરી અગરાદિ મિશ્રિત આ દવા ધાતુના દરેક દરેક ઉપર, ગાનતત્ત્વના દરેક, અગ્નિમદ્ધા, અરચિ, પેટનું કુલ્લું અતિમાર, સગ્રહણી, કોરેરા, ઉનટી, ઉધરસ, આમ, શ્વા, મોત્તે, દ્રષ્ટીની મદ્ધતા વિગેરે રોગો ઉપર રામનાથ અમર કરે છે કીમત તોલા ૨ ૮ ઠનદાર

“મુવલ્લુ માલીની વસત” —આ દવા દરેક માણુમની બાણુમા હશે યથાસામ બના વેલી હોવાથી દરેક રોગ ઉપર અસર કરે છે તોલા ૧ ના ૩ ૮

“શતપુટીલોહભસ્મ” —શક્તિ માટે સર્વ રોગ ઉપર તો ૧ ના ૩ ૨

“બ્રહ્મીપુટી નાગમસ્મ” —પ્રમેહાદિ છદ્મીય રોગ ઉપર, તોલા ૧ ના ૩ ૨

“ચોરાશીપુટી મધુ મંડુર” —પાકુરોમ અને અશક્તિ ઉપર તોલા ૧ ના ૩ ૨

“ચોસકપુટી ગંવક રસાયન” —પ્રમેહ, ધાતુક્ષય અને શ્વેદ ઉપર તોલા ૧ ના ૩ ૨

“મધસેપુટી અબ્રક ભસ્મ” —નમગાધ તથા ક્ષયાદિ ઉપર તોલા ૧ ના ૩ ૧૦

“સુવલ્લુ માલિક ભસ્મ” —શમવર્ધક તથા સ્વસ્થોદક તોલા ૧ ના ૩ ૨

“વ્યાધિનાશન રસ” —આ દવા ગમે તે જ્વરના મગ્રહણી, અતિસાર, ઉધરસ, કફના વ્યાધિ, વામુના રોગ, અજીર્ણ રોગ, પેટની આકડી પેટનું કુલ્લું મુછીં વિકાર, ઉનટી, ઉદરના ઘણી જ્વરના વ્યાધિ બેશુદ્ધિ, ફેફડે યથા પછી યથેલી તમામ પ્રકારની અશક્તિ તથા ભુખ્તુ બેશી જીવુ આ સર્વ રોગોપર આ દવા ઘણી સરસ અસર કરે છે, બાળકોને પણ તેમની ઉમરના પ્રમાણમા આપી શકાય છે મર્જીકાગ યતા પહેલા થતું અવાચમ્પણું અથવા ઠંઠમા કફના બરાવાથી બોલાતુ બધ યાય છે, તેના પર આ દવા આપવાથી વજોજ અમરકારી શુષ્ક બતાવે છે ને હિરણ્યગર્ભાનાના જેવી સારી અસર કરે છે દવા લેવાનું પુરું પ્રમાણુ વધારેમા વધારે એક વાય અને કમીમા કમી એક રતિમારનું છે

દવા લેવાનાં અતુપાન—આદાનો રસ, કિવા પાન કિવા ઘમેરી સુઠતુ પાણી કિવા છતરીના પાન, કિવા આદાનો રસ અને મધ, કિવા આદાનો રસ અને સાકર—આ સર્વમાથી પોતાને અનુકૂળ પડે તે માથે આ દવા રોગીએ લેવાની છે આ દવાને મધ પણ જાતની પથ્થ પાળવાની નથી કીમત તોલા ૧ ના ૩ ૩ કવદાર

નૃગાદિ રસ—આગેએ નૃગાદિરસ નામની ગોળાઓ ખાસ તૈયાર કરેલી છે આ ગોળા નેત્રના મવ રોગોપર આને છે મુખત્વે કરી આંખે ચીપક વગવા, આખના કુત, આખ ગળવી એળ આવવી, ફુખવી, રાતી ચવી, રાત્રે અને દિવસે કમી દેખાણુ એ રોગોપર આ ગોળા પાણીથી ઘસી આખમા આજવાથી રામનાથ અમર કરે છે આર ગોળાની રમી એમની કીમત આના આર કલદાર ટપાલ ખર્ચ જુદું.

મળવાનું દેકાણું,—ધનંતરી એંકીસ.
વીસનગર.

વિષયોત્તી અનુક્રમેણિકા.

અસ્તોદય. કવિતા.
નમુજ વાર્તા. લેખ. ઇમેજ
પ્રેતાવાદન.
સગોની કલ્પ.
દેશી ઔષધ ગુણવાચક ઇમેજ
પર્યાયમાળા.
રંગથી રોગ મટાડવાની વિદ્યા.
હિંદી અમરકોષ.

સિદ્ધિ કેશવકલ્યાણ
 જોતિષ સાથે વૈધકનો સંબંધ
 ઔષધિ નામ ખાલો.
 જળવા જોગ સમાચાર.
 જિવન અને વ્યાધીરથ.
 નિદાનસિંધુ ચિકિત્સા સાગર.
 આર્ય રસાયન શાસ્ત્ર.
 શારીર શસ્ત્ર.

ગ્રાહકોને અગત્યની સુચના.

ધન્વંતરી મારીકાનું ત્રીજું વર્ષ આર્યુ યુદ્ધ થવા આવ્યું છે. લવાજમનાં નાણાં ફેરલાકે ગૃહસ્થ તરફથી આવ્યાં નથી. ફેરલાક સેનગૃહસ્થોએ આદક રહેવા માટે કબુલત મોટલી છે. બે વરસના અનુભવથી અમને જણાયું છે કે આખા વરસ કુધીના માસીકના અંકો લીધા પછી પણ ફેરલાક ગૃહસ્થોએ માસીક રીફ્યુઝ કરી કાઢ્યાં ને લવાજમ પાડી રહ્યું છે. જેથી આ વર્ષે અમને વેલાસર વી. પી. કરવાની જરૂર પડી છે કે તેવો પ્રસંગ આવે નહીં. માટે જે આદકો તરફથી લવાજમનાં નાણાં મે આખર નહીં આવે તેમના તરફ ધ્યાનનો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

ପଂଜୀ.

आज तक नहीं छपा.

भारतीय मतदर्पणं.

अर्थात् एकही पुस्तकमें तमाम धर्मोंका वर्णन, कर्त्ता और श्री परमहंसजी (मांझ-सर) का चित्र सहित मूल्यकाचा पृष्ठ-१, पाक्ष १०, बुद्ध, जैन, शंकर, रामानुज, रामानन्द, माध्व, निवाक, विष्णुधामी, चह्म, गौड, हरिव्यासी, राधावल्लभी, कवीर, राधाधामी, रामसनेही, नानक, दादू, ब्रह्म, सिंह, राधेमाण, प्रणामी, चकला, स्वामी, नारण, नृसिंह, एकनाथ, महानुभाव, गोपीनाथ, पुर्वर, संतराम, सतनामी, कुंभी, लिगायत, नाथ, चार्वाक, जंगम, गुड्ड, वाघोदेव, भैरव, शाक्त, चोली, बीजमार्गी, मार्गी, निरंजनी, प्रार्थना, सनातन, भारतधर्म, धियोसोफी, एनु, उदा, धामी, मटिया, मरुवा, ईंद्र, दयानन्द, पारसी, यहूदि, ईशु, महमद, पंचमकारी, भाभाराम, गहर-गंभीर, अपा, क्रामेशन, चरणदासी, वाचामियां, निरांत, छुडा, बाहल, गरुड, देव, पुराणिक, नायाकाका, इत्यादि अनेक मतोंके अतिरिक्त हिन्दूके तमाम राजा और जैनकी उपज तथा तोपोंकामान् इसके अतिरिक्त फलकत्ता इलाहाबाद के हाथकोटोंसे निणंचेलाका हक आदि अनेक विषय भरपूर, मतलबकी कर्त्तानि, सागरको गागरमें भरा है। मिलनेका पत्ता।

मिलनेका पत्ता.

अंबालाल H. व्यास.

-टि. भैसपोल पो. बीसनगर.

(માર્ચ ગુજરાત) R. M. R.

પ્રાચીન, આયુર્વેદ અને યાત્રાત્મક વૈદ્યવિદ્યાના નવન શોધખોળોના
ઉત્તમ સંદર્ભોને શાસ્ત્રીય રીતે ગ્રંથ તરીકે સાકશિય વૈદ્યકાય માનિક

ધન્યવંતરી

DHANYANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ જી.

જુન, ૧૯૨૦.

અંક ૩૪૬.

સંપાદક તંત્રી—ડૉ. મંજુલાલ લોગીલાલ કંધારીઆકર,

એમ. સી. પી. એસ. એમ. સી. એચ. સી. (કમ્પેટા.)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કુંભારીના આલેક,

લોગીલાલ ત્રીકમલાલ વંકીલ,

વીશનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

વાર્ષિક લવાઈન પોસ્ટલ સાથે અગાઉથી રૂ. ૨-૦-૦, છુટી નકલના ૦-૩-૦.

સોરઠો.

મેજર મગદમાં રોજ, રહેલું હોય તો શ્રીચરી;

પોજર સહિત પ્રતિદેશ, તો વાંચો "ધન્યવંતરી."

"શ્રી સત્યનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-સી કોંગ્રેસ-અમદાવાદ.

લવાજમની પહેંચ.

ધન્વંતરી માસિકના આહવાને વી. પી. થી મંગાવવાથી પહેંચ મળે છે. અથવા મનીઓડર મોકલવાથી લવાજમની પહેંચ મળે છે. અગર પત્રથી અમર અપાય છે પણ ફારેનટરીટરીમાં એ પ્રમાણે થઈ શકતું નથી. માટે ત્રીજા વરસનું લવાજમ વસુલ આવે છે. તેના નામ.

૨-૦-૦	રા. રા. કુંવરજી આવજી વાસકોડગામા.	
૩-૧-૦	રા. રા. રથુછોડભાઈ વાહોલજીભાઈ જાહાનેસખર્ગ સાઉથ આફ્રીકા.	
૨-૪-૦	રા. રા. ભાણુભાઈ છનાભાઈ	સદર
૨-૪-૦	રા. રા. રાંભભાઈ ફરીરભાઈ	સદર
૨-૪-૦	રા. રા. લલુભાઈ હીરાભાઈ.	સદર
૨-૪-૦	રા. રા. જી. કે. પટેલ.	સદર
૨-૪-૦	રા. રા. જીઆભાઈ કરચનજી	સદર
૨-૦-૦	રા. રા. ચીખનસાલ છેડાસાલ દરર એખીસીજીપા છટ આફ્રીકા દાલ કડી.	
૧-૦-૦	મેસર્સ એ. એમ. મહમદઅલી એન્ડ કો. એડીસાખલીપા એખીસીનીપા.	
૨-૦-૦	ધી છન્ડીવન લાપથેરી દરર	

— — — — —

આજ તક નહીં છપા.

ભારતીય મતદર્પેગ.

અર્થાત્ પૃથ્વી પુસ્તકમાં તમામ ધર્મોના ચર્ણન, કર્તા ધોર શ્રી પરમહંસજી (માલ-સર) ના ચિત્ર સહિત મૂલ્યકાચા પૂઠા ૧, પાકા ૧૪, વુડ, જૈન, શંકર, રામાનુજ, રામાનંદ, માધ્વ, નિત્યાર્ક, વિશ્વેશ્વરમી, વજ્રમ, ગૌડ, હરિખ્યાસી, રાધાવજ્રમી, કથોર, રાધાદરામી, રામલેનેહી, નાનક, દાંડ, ગ્રામ. તિડ, રવિમાળ, જામી, ચક્રલા, સ્વામી-નારણ, ત્રાસિંહ, પદ્મનાથ, મહાનુભાવ, ગોપાનિથ, કુખેડ, સંતરામ, સતનામી, કુંમી, લિંગાયત, નાથ, ચાર્વાક, જંગમ, ગુરુડ, ચાણક્ય, ભૈરવ, શાક, ચોલી, વીજનગી, માર્ગી, નિરંજની, પ્રાર્થના, સનાતન, ભારતધર્મ, થિયોસોફી, ધનુ, ઉદા, ધામી, મટિયા, મરુવા, દેદ્ર, દયાનંદ, પારસી, યહુદિ, ઈશુ, મહમદ, પંચમકારી, ભામારામ, મહર-ગમરિ, અવા, પ્રોમેથન, ચરણદામી, ચાવામિયાં, નિરાંત, કૂડા, ચાહલ, ગરુડ, દેવ, પુરાણિક, નાયાકાકા, ક્યાદિ અનેક મતોંકે અતિરિક્ત હિન્દુકે તમામ રાજા ઔર ઉનકી ઉવજ તથા તોપોંકામાનુ ફસકે અતિરિક્ત કલંકલા ફલાહવાદ કે હાઈકોર્ટોંસે નિર્ણયેલોંકા હક આદિ અનેક વિષય મરપૂર, મતલબકી કર્તનિ, સાગરકોં ગાગરોં મરા હે.

મિલનેકા પત્તા.

અંવાલાલ H. વ્યાસ.

ઠિ. મૈસપોલ પો. વીસનગર.

(નાથ ગુજરાત) R. M. R.

ધનવન્તરી

SHRI DHANVANTARI

ધનવન્તરિ ધૃતકરામૃત પૂર્ણકુમ્ભં પીતામ્બર સવલ સિદ્ધસુરેન્દ્રવચન્ ॥

વન્દેડરવિદનયનં મણિમાલ્યમાયુવેદઞ્ચવતકમનુસ્મૃતિરોગનાશન્ ॥

દ્વાપમા અમૃતધી ભરેલો કુમ્ભ ધારણ કરી રહેલા, પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ સુરેન્દ્રને પણ વદન કરવા લાયક, કમળ સરખા નેત્રવાળા, મણિમાળાને ખેરી રહેલા, આયુવેદ એટલે વેદકલાજ્ઞના પ્રવર્તક અને વળી લેખના નામનુ સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે, એવા શ્રી ધનવન્તરી ભગવાનને હું નમન કર છું

"MENS SANA IN CORPORE SANO"

"પહેલું" મુખ્ય તે જાતે નર્થા."

પુસ્તક ૩ ભુઃ]

જુન ૧૯૧૦.

[અંક ૬ ફા]

“સોહં.”

(જનનં દરીદ્રાસા દરીદ્રાસા એ રાગ)

સમરથ સોહંકા સોહંકા, ત્યાં જન્મે અનાદિત ડહા.

આસન બાધી સુરતિ સાધી, અનુર દિલે ચિતલાયા,

મૂળાધર પૃથ્વી રગ પીળા, દેવગણપતી રાયા-સમ.

અક્ષર તાર વિચારો છનમે, વ ય પ સ વરણા.

ખટસે જાપ અજપાજપકે, ઉનકે અર્પણ કરણા-સમ

ઉતપત દારા ખટ દહ સારા, સ્વેત રગ જલ જના,

અનુરાનનકી જોત જગી, ખટ હજાર દિવા ડાના-સમ

ખટદહમે ખટ અક્ષર દેખો, જ બં, મ કાખાસા.

ધં ર બં કું જમે લક્ષમે, ખેલ બન્યા હે ખાસા-સમ.

નોશીરિસરિલ દહ દહ ખ્યાલ, તેજ તત્વકા તાયા.

લાલ રગમે લક્ષ્મીનાયક, ખટ હજાર બ્યાંહા જાપા-સમ.

ડંદં જું તહાં અક્ષર દેશી, તં મં દ ધં નાસા;

નં પ દં કું હિર પર પેખ્યા, કટપા કર્મકા પાસા-સમ

- કદે વિચારા હાલ આરા, ચિદ શક્તિના દારા;
નીલ રંગ ભારતના માંદી, ઝગમગ જ્યોતિ હનરા-સમ. ૭
- ખટ હનર તહાં જાપ અરપનહુ કં, ખં, ગં, ધં, વરજા;
ડં, ચં, છં જં, તહાં નિવાસા, જં જં ટં ડં કરજા-સમ. ૮
- કદે કંજ શોડ સરંજ, પત્ર કલા પરમાના;
કામ રંગ આકાશ તાવકા, જીવ જ્યોતીકા યધના-સમ. ૯
- સહસ્ર જાપ ત્યાંહાં જ્યો અજંપા, ઘોડા વર્ણ વિચારા;
અં આં હં ઈ ઉ ઊં ઝં ઞં, લૂં લૂં એ ઐ સારા-સમ. ૧૦
- ઝો ઝો અં અં: હનકે માંદી, એ સ્વર ખટ દશ કરાવે;
ધનકા ધ્યાન ધરે નર નેહી, સો જાવ જલમે નાવે-સમ. ૧૧
- ભૂકટી એકે દેહલ પત્રે, વાકે નિર્મલ રંગા;
કં ક્ષં, અક્ષર રહે નિરંતર, ચિદ શક્તિના સંગા-સમ. ૧૨
- સહસ્ર જાપ તહાં કરે નિવેદન, પરમ પુરી પદ તાંદી;
જાને અનાહત નાદ નિરંતર, અમૃત ખરસે જાંદી-સમ. ૧૩
- અઘરંધકા બેઠ અપારા, દલ હનર તહાં દરો;
સહસ્ર જાપ તહાં જ્યો જુગતસે, પરમ જ્યોતિકું પરસે-સમ. ૧૪
- સમ અગ્ર અબ્યક્ત રટે તહાં, અકલ અનુપમ રંગા;
કોટીકે રવી શશીતેજ કહાવે, પરમ પ્રરથકે સંગા-સમ. ૧૫
- હનકે આજે ભક્ષ અલોપીક, સદગુર બેઠ અતાપા;
છોટમ શ્રી ગુર દેવ પ્રતાપે, અચલ અબય પદ પાયા-સમ. ૧૬

The Science of Nature-Cure.

Lecture Delivered by Dr. Benedict Lust N. D., Before the
German Nature-Cure Society in New York.

It is not the first time that I have the honour to appear before you and to lecture about "The Science of Nature-Cure". We know that this country has been called that of inventions, but none of these is so grand, so far-reaching as "The Science of Nature-Cure".

The essence of most inventions is profit & advantage, but Nature-Cure aims at the physical, and consequently, at the

spiritual & intellectual well-being of man : a healthy, strong constitution is the foundation of happiness ; a man healthy in body & soul is able to face any emergency ; energy & will-power will always be at the command of any well-balanced man or woman. As the science of Nature-Cure is new to some I have to demonstrate it.

Ladies & Gentlemen : You may be familiar with the fact that the views about sickness & diseases have lately changed. If we compare the diseases of our time with those of the middle ages, and those of the old Germans, everybody will admit that with every year new diseases come up. The more we go back to the primitive conditions of humanity, the healthier & stronger were the people. When still at school I asked my teacher what is the reason "that the old Germans were so healthy & strong ?" And he answered : "Hardening".

The key-note of Nature-Cure is "Without hardening no strong health." The old Persians, Romans, and Greeks hardened their bodies, even by the command of the Government-nature alone was their guide, not physicians. Some will state that those people had neither the culture nor the institutions as we have them now. But that is a very poor way of living, where not only a few but all suffer ; where people instead of hardening their bodies, effeminate and weaken them. The old Germans when passing the Alps, which they did in winter, naked, only a bearskin thrown over their shoulders, slid on their shields down the Alps ; in this way entering sunny Italy. Now a days a man, when taking a bath does not only go into a warm room, but even into a warm bathtub, thereby annihilating the power of resistance in his body. If such a man is then exposed to rough weather he wonders why he catches cold ; when this cold is intensified by a cough, he will consult a physician. The latter gives it a name, calls it, "inflammation of the throat" and the patient most scrupulously follows all directions. He takes three times a day chlorine with distilled water ; gargles and even swallows some drugs every two hours. To this very day such processes are

supposed to be excellent. That by such drugs & 'poisonous matter the mucous membrane, the inner organs, the nerves, even the whole skeleton will be affected, people believe to be perfectly right, but barefoot walking & 'water applications they think vulgar & common. I admit that medicine can soothe pain, but it can never effect a thorough, a permanent cure. How does Nature-Cure proceed?

Every man has a certain, mysterious power within him which regulates his health & strength and which may be called "natural power." If the physician understands this 'power, understands its suggestions, he will bring about a marvelous, successful cure. An intelligent physician will not apply poisons, but elements taken from nature, as water, 'air, light, rest, exercise, diet and so forth. No physician can bring about a cure minus these remedies.

Water is applied in three different forms, either warm, or cold, or as steam. The nature-cure is based on the old great, irrefutable, eternal laws; *Heat expands or dissolves: cold draws together, makes strong or hard.* There is only one law: Follow Nature. Every man needs air to breathe the purer the 'air, the healthier the man; the better he feels, the purer his blood. In order to remain in good health, the body has to inhale as much fresh & healthy air as possible. What a healthy man must have in order to remain in good health, a sick man ought to have in order to come back to health. The same holds good to light, air and rest. Of very good effect are the sun baths, which, especially further assimilation. A cripple can, of course, not take any exercise, but he has to be massaged, has to submit to passive exercises and to rest. That the science of Nature-Cure rests on a good basis is proven by the fact that our masters Kneipp, Schroth, Kuhne, and others have well plowed the soil into which they planted their seed; for many physicians have changed their minds and from science have come to nature. How much people are in sympathy with this method we learn from the fact that everywhere associations of Nature-Cure are formed. The more physicians depart from

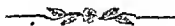
nature, the more laymen will have recourse to the natural remedies.

Persous not yet familiar with the powers of Nature, imagine, if a naturopathist treats them & cures them in no time, their ailments were but slight, but if a physician takes a very long time, causes the patient a great deal of expense and pain, and the latter recovers notwithstanding the poisonous drugs he had to swallow, it is quite another case. People ought to understand that a physician can never cure but only support the natural powers of the patient. The natural power is backed by natural means. Our country over-flowing with prejudice and mistakes, lacks in natural thinking and knowledge. We partisans of the natural cure live up to our principles: "Follow Nature", while the principle of the physicians is: "Poison the system with drugs: take its consequences." Some people think Nature-Cure too simple to enlist anybody's confidence. But our methods are far more many-sided & varied than those of the physicians. Many physicians who have exhausted the store-house of the pharmacopia apply diet, water, electricity, indicating thereby that they themselves were not fully convinced of the efficacy of their pills & powders. In this way not only the physicians but also the patients will become convinced of the value of this method. But that is not sufficient; people have to study the subject, have to acquaint themselves with this literature, have to listen to the lectures of the Naturopathists and should become members of the associations of the Naturopathists. Whoever is in doubt how to treat a case, ought to read about it, consult an expert, and in this way broaden his knowledge.

Nature's remedies are far more powerful than those of medical science. Violent head or stomach pains will be quicker & more thoroughly cured by Nature than by medicine. Whoever has really been relieved of his pain by drugs, has incurred some other evil, though this is still hidden: but if the pains are stilled by water or massago, the body will be thoroughly regenerated. Four thousand years ago people still lived upto

Nature: then no physician would have succeeded in building up a practice. But since humanity is degenerated, she has tried to cure disease by drugs.

Most people are averse to poisons, but their indifference to everything except money-making, blunts their plain common sense. This indifference is nowhere more appalling than in everything concerning health; people are too lazy to study or listen to lectures otherwise they would not entrust their most sacred property to the first one coming. Just this indifference is a great obstacle; but all good things take time. Hundreds of physicians have already endorsed the science of Nature's Cure, that is in part, because many of them still continue to give medicine. These have not yet fully realized the wonderful effects attained by baths and other natural applications. Nature-Cure is still supposed to be identical with physical culture. By this natural method the body will be hardened, the physical power be strengthened and not only be able to resist disease but also to throw out poison hidden in the body. And there is one great mistake all people, physicians included, make, that they believe medicine cures, while in fact, it is the natural power in the body that cures. The reason why Naturopathy is still a child, a young plant, is, that people believe too much in medicine and are too indifferent. Finally, I beg to impress upon each & all the request "Help me to propagate the science of Nature-Cure, lend your hand to the erection of this great structure.

યોગ વિધાના અદ્ભુત ચમત્કાર.

લેખક:—ત્રી.

યોગ વિધાના અદ્ભુત ચમત્કાર સંબંધે આપણે ઘણી વારો સાંભળીએ છીએ પરંતુ તે ઉપર આપણો વિશ્વાસ રહેતો નથી અને આપણે તેને ઠંડા પહોરની ગપ માની દશી કાઢીએ છીએ. કારણ કે આપણને તે વાતનો અનુભવ થયેલો હોતો નથી “ શ્રી બાળા સ્તવન અને દેવી અદ્ભુત ચમત્કાર ” એ નામનું એક અમારા ત્રણથી બાહાર પાડવામાં આવ્યું છે તેમાં અમે એ કેટલાક ફાખલા નેધિલા છે તે પશુ એ સંબંધીતો જેને અનુભવ નહીં હોય તેને સત્ય લાગશે નહીં. સાંપ્રત કાળમાં લોકો માન અને કીર્તી મેળવવા અને પૈસા કમાવા માટે અનેક જાતના ઢોંગ કરી લોકોને તુરત શ્રદ્ધા બેસારે છે પરંતુ આપરે તેમનું યોગજ બાહાર આવે છે ને લોકોની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે. એટલે સત્ય વસ્તુને પશુ શ્રદ્ધા રહીત થવાથી લોકો ઢોંગમાં ગણી કાઢે છે. પરંતુ હજુ પશુ વીરલા ધ્રુષોમાં આવી વીધા ટકી રહેલી જોવામાં આવે છે, માટે શોધક માણસે સંપૂર્ણ અનુભવ કર્યા પછી છેવટના નિર્ણય ઉપર આવવું જોઈએ.

મીતી વિસાખ વદી વાર મંગળ સંવત ૧૯૧૫ તા. ૧૧મી માઠે મે સન ૧૯૦૮ ના રોજ અમારો સુકામ વાલમ તામે વીરાનગરમાં હતો તે દીવસે. દીવસના લગભગ ૬૫ વાગતાના અરસામાં વાલમના રહેનાર જોશી દેવાશંકર મુલચંદના સુકામ ઉપર કું તથા વીરાનગરના રહેનાર નંદુરામ નંદરામ રાહટર તથા મહેતાજી બીખારામ જોવિંદ તથા નેચરોપથી ડાઠ મહાદેવપ્રસાદ જોગીલાલ ઇ. એમ. ઇ. એન ડીઠ તથા જોશી દેવાશંકર મુળચંદ તથા વૈદરાજ વીલદાસભાઈ કીરપાશંકર તથા મણીલાલ વલભરામ વેધ તથા નાયાલાલ કીરપાશંકર અને વીરસગરના રહેનાર સુનીલાલ અમીચંદ એ રીતે બેઠા હતા. એ જોએ જોસમેરીઝમ અને સમાધી સંબંધીની વારો નિહળી તેમાં વૈદરાજ વીલદાસ કીરપાશંકર એમણે મને સૂચના આપી કે અમારા ગામમાં પા પુન જવરા નામનો માણસ છે, તેને અમનગરવાળા જલ્લાનંદરામીએ ઉપદેશ આપી સમાધી કરતાં શીખવી છે. મેં કહ્યું કે એવા એક માણસને, સમાધી ક્યાંથી આવડતી હશે એવો ઢોંગ કરતો હશે, ત્યારે એ રથજે બેઠેલા વીલદાસભાઈ અને બીજાએ કહ્યું કે ઢોંગ નથી ખરેખરી વાત છે. તેથી માહાદેવ મને એ પુન જવરાને બોલાવી તેના પાસે એ પ્રયોગ કરાવી જોવાને આતુર થયું અને વીલદાસભાઈને તેને બોલાવી લાવવા કહ્યું. લગભગ બાર વાગતાની વખતે અમે દેવાશંકરના ઘરમાં જોજન કરવા માટે બેઠા હતા એવામાં વીલદાસ સદર પુન પટેલને બોલાવી લાવ્યા અને તેઓને અમે અમારા સામે બેસાડ્યા. બીજી વાંતચીત તેમની સાથે કર્યા પછી મેં તેમને સમાધીનો પ્રયોગ જોવાની કમ્પા જણાવી. તેમણે મને કહ્યું કે સમાધી કેટલીવાર સુધી ચલાવેલી રાખું, મેં કહ્યું અરધા કલાક કે કલાક, વખત બહુજ છે. અમે જમતા હતા અને અમારી નજર તેમના સામે હતી તેવામાં તેઓ એકદમ આસનવાળા બેઠા હતા ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગયા. વૈદરાજ વીલદાસ જે તેમની પાસે બેઠા હતા તેમણે મને કહ્યું કે તમે જોશો છો ને પુન પટેલ તો સમાધીમાં સ્થિર થવા લાગ્યા. અમે જો

રહેવા આબ્યા હતા તેથી હાથ ધોષ ઉઠ્યા ને તેમને હલાવવા માંડ્યા તો અંગે જડચએલાં જાણીયાં. વીંકલણસે કહ્યું કે, હવે તે અરધા કલાક કે કલાક વખતે નગરો નહીં. આ જગે સાંકડી હતી બધાને એ જગેએ બેસી જોવાની સગવડ નહોતી જયી વીંકલણસ અને ખીજી મંડલીએ મલી તેમને અધર કપાડી લીધા ને ખડીમાં લાવી બેસાયાં. લગભગ ૬ મીનીટ થઇ કે તેમની શ્વાસો શ્વાસની કીયા શરૂ થઇ. એ શ્વાસલેતાં અને મુકતાં “સોહં” શબ્દનો ઉચ્ચાર ચાલુ થયો અને આ ઉચ્ચાર એક સરખી રીતે ચાલતો હતો. જોવાની ખુબી તો એ હતી કે એ પુન પટેલના બન્ને હોઠ તદ્દન બંધ કરેલા છતાં જરા પણ હાલતા ન હોતા ને “સોહં” શબ્દના જાપનો અવાજ નીકળ્યો જતો હતો. મીં મહાદેવ-પ્રસાદ તેમનાથી વીસરીટને અંતરે જાણ ઉભા રહ્યા ત્યાં સુધી એ અવાજ ચાલતો સંભળાતો હતો એ સ્થલે તે વખતે લગભગ પંદરવીસ માણસ બેસી થએલું હતું તેમાંથી હોઠ બંધ કર્યા પછી “સોહં” શબ્દનો ઉચ્ચાર કોઇ પણ માણસ કરી શક્યું નહિ. પછી મેં તેમના હાથ પગના અવપવ તપાસી જોયા તો તે પણ કંઈ થએલા માલુમ પડ્યા એટલું જ નહીં પણ ઉંચા કરેલા હાથ હાસ્યાચાલ્યા શીવાપ સ્તબ્ધ રહેતા. વળી મેં તેમનો એક પગ પરાકાષ્ઠી લાંબો કરી ઉંચો કર્યો તે પણ તેવોજ સ્તબ્ધ રહ્યો. લગભગ એક કલાક સુધી આ કીયા ચાલુ રહી અને સમાધી ઉતરવા માંડી ત્યારે અંગે પણ નરમ પડવા લાગ્યાં અને તેઓ શુદ્ધિમાં આબ્યા. આ પ્રયોગ અમે બધાએ બારીકરીતે અવલોકન કરી જોએલો છે. પુનપટેલને આ પ્રયોગ માટે આખું ગામ જાણે છે.

તા. ૨૦ માહે એપ્રિલ સને ૧૯૧૦ મીતી ચૈત્ર વદ ૮ રવીવારના દીવસે માહારો મુકામ વાલમ હતો ફરી પણ પુન પટેલનો સમાધીનો પ્રયોગ જોવાની માહારી ઇચ્છા થયાથી તેમને બોલાવ્યાથી તે આવ્યા હતા. અને તે લગભગ અરધા કલાક સુધી ઉપરના પ્રયોગમાં વર્ણન કરેલી રીતીમાંજ રહ્યા હતા.

મહાત્મા લોકાના સમાગમથી પુન પટેલને હંચા પ્રકારનું જ્ઞાન થએલું જણાય છે. તેઓ મણેલા નથી કે તેમણે પૂસ્તકો પણ વાંચેલાં નથી; પણ વાતચીત અંતે તેઓ એવા સવાલ પુછે છે જાંવા જવાપ આપે છે કે આપણને આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

વાલમ ગામે થોડા વર્ષપર સરકાર બાકી વસુલ કરવા માટે કોઇ અમલદારનો મુકામ થયો હતો. પુન પટેલને પણ બાકી માટે બોલાવ્યા હતા. અનાજ ખેતરમાં નંપાકવાથી તેઓ બાકી બરી સકયા નહોતા. પૂન પટેલ સાથે તેમને શીપાઇએ તડકામાં બેસાયાં અને ઉઠ બેસ કરવા કહ્યું. તડકાંથી હેરાન થઇયું અને બલાતકારે ઉઠ બેસ કરાવશે તો પીડા થશે. એવો વીચાર કરી તેઓ લાંબ સમાધીમાં સ્થીર થયા થોડીવારે તેમની નાસીકા દ્વારા “સોહં” શબ્દ જાપ શીરૂ થયો. અમલદારે જાણવા ધણું પ્રયત્ન કર્યું તે સમજી બચ ગયું. સાંજ સુધી ચોરામાં તેવીજ રીતીમાં રહ્યા તેમને હાંપડે ઉંચકી મુકાવ્યા હતા. છેવટે તેમને ઉપાડાવી તેમનાં ઘેર પહોંચાડ્યા હતા અને કેટલાક વખત પછી સમાધી ઉતરી હતી. વાલમના રહેનાર વીસેનગરા નાગર સોમેશ્વર જવાહારોમે પુન પટેલને કહ્યું કે મહારા ખેતરના ઢાંચાની ઓઘલી સાચવવાની છે તમે માહારી સાથે આવી મુક રહો તો આપણે વાસંધરતી સાચવીશું. પુન પટેલે હા કરી ને તેઓ જન્ને વાસો ગયા. સોમેશ્વરે કહ્યું કે હું મુક જઈ છું તમે સાચવજો અને પછી તમે મુજે ને હું સાચવીશ. એમ કરી સોમેશ્વર

મુખ ગયા થોડીવારે જાગીને જુવે છે તો પુનઃ પટેલના ‘સોહ’ શબ્દના જાપ ચાલી રહ્યા છે ને તેઓ બેભાન છે સોમેશ્વરે કોષ, વખત આવી સ્થિતી જોએલી નહીં તથા ગમરાયા અને જ્યારે સમાધી ઉતરી ત્યારે કહ્યું કે તમારાથી એકાદી સચવાશે નહીં માટે તમને રજા છે પુનઃ પટેલને મેં પ્રુજ્યુ કે રોજ તમે સમાધી કરો છો ? તેમણે કહ્યું કે માહારે સુવાની જરૂર પડતી નથી ધરમાં સમાધી ચઢાવી બેસું છું ને ધારણા કરી હોય તે પ્રમાણે ઉઠું છું પુનઃ પટેલને આ વિદ્યા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ તે સંબધી મેં તેમને હકીકત પ્રુછી હતી. સવત ૧૮૨૮ ની સાલમાં જાગીરના ગામે તેઓ ખેતરમાં સુઈ રહ્યા હતા ત્યાજ તેઓના હાત બાધા ગયા ને બેશુદ્ધ થઈ ગયા સાચી હાડાડી તેમને ધેર લોધે લેઈ આવ્યા અને તેઓ એક માસ બારે મહવાડમાં રહ્યા, ‘રાધવાનંદ નામના એક મહાત્મા વાલમ ગામે આવી રહેલા તેમની શેવા પુનઃ પટેલ કરવા લાગ્યા ખેતીમાંથી પાકેલા અનાજમાંથી એ માહાત્માને માટે આટો ફાલ વીગેરે પોતે આપી આવતા આ વાત તેમની સ્ત્રીને ઠીક લાગી નહીં ને તે હમેશ કલેશ કરતી બાપડીની ગેરહાજરીમાં કોઠીમાંથી પાચશેર થકુ કાઢી જણા પોતે જઈ માહાત્માને અર્પણ કર્યા કે દુરત તેમના શરીરમાં બરાચયો જન પ્રગટ થયો. મહાત્માને હવા આવી ને પોતે યોગ્ય ઉપચારથી તેમના શરીરમાંથી જનને કાઢ્યો તે પછી તેઓએ મહાત્માની ધણી શેવા ઉઠાવી અને તેમના સમાગમથી તેમને ધણેજ લાભ થયો રાધવાનંદ વાલમથી અન્યસ્થ થયે ગયા પછી તેમને બ્રહ્માનંદ નામના મહાત્મા સાથે સમાગમ થયો અને તેમને લીધે પાતળામાસ્વામી નામના સન્યાસી માહાત્મા સાથે પુનઃ પટેલને પ્રીતિ થઈ તેઓએ બ્રાહ્મ્ય મુહુર્તમાં ઉઠી જળમાં પેસી પચરેવતાનું બ્યાન કરવાને પ્રાણાયામ કરવા તેમને ઉપદેશ કર્યો સવત ૧૮૩૨ થી સવત ૧૮૪૯ ની સાલ સુધી તેઓએ આ પ્રયોગ જારી રાખ્યો ને પાછલી ચાર ધનીકા રાત્રીથી કલાકના કલાક સુધી તેઓ જલમાં રહેતા અને પાણીમાં પેસી બ્યાન કરતા અને બહાર નીકળ્યા પછી સમાધી પથુ કરતા. સમાધીમાં અજપા ગાયત્રીને જાપ રીરે ચતો સવત ૧૮૫૪ ની સાલમાં બ્રહ્માનંદને દેહ પડ્યો સમાધીની પૂર્ણ માહીતી તેમને મળ્યા ચકી નહીં જેથી સમાધી અવરથામાં ‘સોહ’ શબ્દનો ધણા મહોટો અવાજ નીકળ્યા લાગ્યો તેને બંધ કરનાર કોષ છતાંજ તેમને મળ્યા ચક્યો નહીં કુટતેક દીવસે કબોષવાળા માહારાજ વાલમ પધારેલા તેમણે પુનઃ પટેલને બોલાવી તેમની પાસે સમાધી કરાવી તો “સોહ” શબ્દનો મોટો અવાજ આવતા મોડ્યો એ માહાત્માએ તેમના ખભાની બાજુની કોઈ નસ પકડી બોલાવી જેથી નીકળતો અવાજ ધોમો પડી ગયો પણ તદન બંધ થયો નહીં હજુ પણ તે અવાજ પ્રયોગમાં બતાવ્યા જેટલા અતર સુધી સંભળાય છે આ હકીકતની નોંધ પુનઃ પટેલના કહેવાથી મેં લીધેલી છે

પુનઃ પટેલની નાસીકા દ્વારા સમાધીની સ્થિતીમાં “સોહ” શબ્દનો જાપ એકસરખી રીતે વગર હોઠ દાઢ્યે ને બંધ છતાં નીકળે છે, તેવો કોષ પથુ માણસ હોઠ દલાવીને પથુ એકસરખી રીતે ઢોગ કરીને કાઢી શકે એમ તે લાગતું નથી આ પટેલ પેતાનું જીવન ખેડની સ્થિતીમાં ગાળે છે અને નવરાત્રના વખતમાં એકાન્તમાં આવી સ્થિતીમાં દનાકના દલાકે ગાળે છે તે જોઈ આનંદ થયા વીના રહેતો નથી

આરોગ્ય અથવા તંદુરસ્તી.

(લેખક:—ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ. ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

શરીરની જે સ્થિતિમાં કાયાપત્રના સર્વભાગે અને અવયવો પોતપોતાનું કામ યોગ્ય રીતે બજાવતા હોય, અને શરીરમાં કોઈ પણ જાતની વેદના, કે મનનું દુઃખ થતું ન હોય, તે સ્થિતિને તંદુરસ્તી અથવા આરોગ્ય કહેવામાં આવે છે. આ દુનિયામાં આપણને સુખી કરનાર સાધનોમાં તંદુરસ્તીએ સર્વોત્તમ સાધન છે. છતાં જ્યારે તેને આપણે ઓછા ગેસીને રોગથી ખોટાઈએ છીએ ત્યારે જ તેની ખરી કિંમત વિશે આપણી ખાતરી થાય છે. તંદુરસ્તી જેવી ઉત્તમ બક્ષીસ ધણું વર્ષ ટકાવી રાખવા માટે, ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલા આરોગ્ય શાસ્ત્રના કેટલાક નિયમોનું આપણે બરાબર રીતે પાલન કરવું જોઈએ. હવે કેટલો પથરો જેમ પથિવપર પાછો પડ્યા વિના રહેતો નથી, અને સર્વ જેમ નિયમીત રીતે દરરોજ પૂર્વ દિશામાં હગ્યા વિના રહેતો નથી, તેમ તેટલી જ ખાતરીપૂર્વક આરોગ્ય શાસ્ત્રના જાણીતા નિયમો પાળવાથી તંદુરસ્તીનું સુખ અને તે પેલિત્ર નિયમોનો ભંગ કરવાથી રોગ અને દુઃખ મળ્યા વગર રહેતાં જ નથી. તંદુરસ્તીને માટે ખાસ જરૂરી બાબતો બહુજ ટુંકામાં ગણાવીએ તો તે આ પ્રમાણે છે:—રાત્રિ દિવસ નિરંતર ચોખ્ખી હવા; શરીરની સર્વ ખોટ પુનઃતી રીતે પુરી પાડી શકે તેવી જાતનો અને તેવા પ્રકારનો ખોરાક; પોષણના પદાર્થોને શરીરના સર્વ ભાગમાં વહેવરાવવા માટે, અને નિરૂપયોગી પદાર્થોના કચરોને શરીરમાંથી ધોઈને કાઢી નાંખવાનું કામ કરવા માટે પુરતું ચોખ્ખું પોષણ; શરીરના સર્વ સ્નાયુઓને નિરોધ અને બળવાન રાખવા, માટે યોગ્ય પ્રકારની ધરતી કસરત; અને લોહી-માંનાં ઝેરી તત્ત્વો અને નકામો કચરો પરસેવારૂપે નિકળી જાય, માટે જરા પણ મેલ વગરની ચોખ્ખી આમડી. આ ઉપરાંત એક ચીજની ખાસ જરૂર છે અને તે સામાન્ય તત્ત્વ હિંદુ છે, જેના વડે વ્યવહારમાં નડતી અનેક ઉપાધિઓ અને જેને હમેશાં નિવારી ન સકાય તેવાં દુઃખોને શાન્ત મનથી સહેતાં છતાં મનને ચિંતા કે શોક રહીત રાખી શકાય જેમ ધન, વેભવ, અને બીજાં સુખનાં સાધનો. મેળવવા માટે આપણે મહેનત કરીએ છીએ, તેમ ઉત્તમ જાતનું સુખ આપનારી તંદુરસ્તી મેળવવા, માટે પણ મહેનત લેવી પડે છે. નિરોધ અને તંદુરસ્ત શરીર સિવાય સર્વ ધન, અને વેભવ નકામો છે, અને જ કે પૈસા વડે મોટા મોટા વિદ્વાનોની ઉપયોગી સલાહ આપણે મેળવી શકીએ છીએ તોપણ તંદુરસ્તી તો એક એવી ચીજ છે-કે, જે એકલા પૈસા વડે કદી પણ ખરીદ કરી શકાતી નથી. પરંતુ એથી ઉલટું તંદુરસ્તીવાળો માણસ પૈસા મેળવી શકે છે. તંદુરસ્તી ખરેખર આપણા પોતાના હાથમાં જ છે, એમ કહીએ તો તેમાં કોઈ પણ ખોટું નથી. અને તેથી જ્યારે આપણે મોંઘા પડીએ ત્યારે નરાખોનો, કે બીજા કોઈનો હોય કાંઈએ એ કેવળ અધીત છે. કારણ કે આપણે સમજવું જોઈએ કે આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમોથી આડા ચાલવાથી જ માત્ર રોગ થાય છે. આપણુ દરેકને જન્મ વખતે તંદુરસ્તી અને જીવન બળનો અમુક પ્રમાણમાં વારસો મળે છે. હવે સમજી માણસોની પેઠે આ અમુલ્ય બક્ષીસને સંભાળીને વધારવી કે ઉઠકું મૂખ ઉઘાડ લોહાની ખારક તેને નકામી ગુમાવી દેવી તે આપણા

હાથમાં છે. કુદરત હમેશાં આપણને નિરોગ બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, કારણ કે યોગ્ય સંજોગોમાં તંદુરસ્તી એજ શરીરની સ્વાભાવિક સ્થિતિ છે. અને કદાચ જન્મ વખતે આપણને નબળું શરીર મળ્યું હોય તેથી આપણે આખો જન્મારો માંદલા જ રહેવું જોઈએ એવો કાંઈ નિયમ નથી. કારણ કે સભાજ અને પ્રયત્નથી આપણે આપણા શરીરને બાધા દૂર અને બળવાન તથા તંદુરસ્ત બનાવી શકીએ છીએ. એક ગરીબ માણસ પશુ તેમ તો કહે કે મારાં માખાપ મારે માટે મોટી પુછીને વાપસો મૂકો ગયાં નથી, તેથી મારે આખો જન્મારો ગરીબ રહેવું પડશે, તો તે કેટલું બૂલ બરેલું ગણાય ? કારણ કે મહેનત કર નારને પૈસા મળ્યા વગર રહેતાં નથી અને તેજ પ્રમાણે કાળજી રાખીને ઉદ્યોગ કરનારને તંદુરસ્તી અને લાંબુ આયુષ્ય પણ મળ્યા વિના રહેતું જ નથી. સુભાગ્યે જન્મથી સાફ બળવાન શરીર મેળવનાર પરંતુ અનેક જાતની કુટવોથી શરીર બળતો નાશ કરનારના કરતાં, ક્ષયરોગી કે નબળાં માખાપ તરફથી નબળો બાધો મેળવનાર જે પુરતી કાળજી રાખી આરોગ્યના નિયમોને અનુસરી ચાલે તો તે વધારે નિરોગી અને લાંબા આયુષ્યવાળો બને એમાં જરા પણ શંકા નથી માટેજ લૉડ એકને કહ્યું છે કે A cripple in the right way, will beat a racer in the wrong તંદુરસ્તી યાને આરોગ્ય એ શું છે, તે શી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેને કેવી રીતે જાળવી રાખી શકાય છે, અને આ પ્રમાણે કરવું એ આપણા પેતાના જ હાથમાં સંપૂર્ણ રીતે રહેલું છે, એ વાતો આ કુંક લેખના બતાવીને હવે કોઈ બીજે પ્રસંગે આરોગ્યને માટે અગત્યની આમતો જુદી જુદી લેખને તે દરેક વિષે છુટું છુટું બારીકાઈથી નિવેચન કરીશું.

દીર્ઘાયુષ.

(લેખક:-ડૉ મહાદેવપ્રસાદ. ઈ. એમ. ઇ., એન. ડી)

મનુષ્ય જાતના આયુષ્યની લંબાઈ સ્વાભાવિકરીને કેટલી ગણી શકાય તે નક્કી કરવા માટે બહુ માથાકુટ કરવી પડે તેમ નથી. પ્રાચીન તથા અર્વાચીન શોધકો એ બહુ ખાત્રી પૂર્વક સાબીત કરી બતાવ્યું છે કે આયુષ્યવાળાં પ્રાણીઓનાં (જેને ઇંગ્લેન્ડમાં “એન્મેલીયા કહેવામાં આવે છે તેનાં) બચ્ચાંનાં શરીર પૂરેપૂરાં બધાતાં જેટલાં વરમ લાગે તેના કરતાં પાંચ ગણું આયુષ્ય તેઓ ભોગવી શકે છે. આ એક સાધારણ નિયમ છે. અને કુદરતના નિયમો પ્રમાણેજ સ્વાભાવિક રીતે ચાલનાર સર્વ પ્રાણીઓ આ નિયમમાં બતાવ્યા જેટલુંજ આયુષ્ય ભોગવતાં જેવામાં આવે છે. કામસા તરીકે ધોડાતો સંપૂર્ણ બાધો બધાવાને પાંચ વર્ષ લાગે છે, તે હિસાબે એ પાંચને પાંચમણા કરતાં પચીસ આવે છે. તેથી જવરલખેલા નિયમ પ્રમાણે ધોડાની જાંઘની સાધારણ લંબાઈ પચીસથી ત્રીસ વર્ષ સુધીની ગણી શકાય, અને તે વાત અનેક કામસાથી સાબીત થતી જ્યાં સ્ત્રીઓમાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે હંટના શરીરની સર્વ ધાતુઓ પૂર્ણરીતે બધાઈ રહેતાં આઠ વર્ષ લાગે છે, તેથી તે ચાળાસ વરમ સુધી જીવે છે કુતરાને પાંચ હમરે આવતાં એ વર્ષ જોઈએ છીએ, તેથી તે પણ ભાગે દસ વરસ સુધી જીવી શકે છે. જે કે સહેર કે ગામમાં રખાતાં કુતરાને પુરતો

સારો ખોરાક કે પાણી વિગેરે મળતું નથી તથા મનુષ્યો તરફથી તેમને ઘણું તુક્યાન પહોંચે છે તેથી તેવાં કુતરાં તો ધણીવાર પોતાનું સ્વાભાવિક આયુષ્ય ભોગવી શકતાં નથી. પરંતુ તેથી કોઈ ઉપર લખેલો નિયમ ખોટો પડતો નથી. હાથીનું શરીર સંપૂર્ણ રીતે બધાઈ રહેતાં ચાળીસ વરસ લાગે છે તેથી તે બસે વરસ સુધી જીવી શકે છે. માણસ જાતમાં પુરૂષો તો વીસથી પચીસ વર્ષની ઉંમરે પરી મુલાંતીમાં આવે છે, અને તેજ ઉંમરે તેનું શરીર બરાબર બધાઈ રહે છે આપણામાં કહેવત પણ છે કે “સોળે સાન અને વીસે વાન” હવે જો માણસનું સ્વાભાવિક આયુષ્ય કેટલું તે ખત્રી કરવા માટે ઉપર લખેલો નિયમ લગાડીએ તો માણસનું કુદરતી આયુષ્ય એકસો વર્ષથી એકસોને પચીસ વર્ષનું આવે છે. હવે મનુષ્યો સો સવાસો વરસની હાંખી જીંદગી ભોગવી શકે એવી પરમેશ્વરે કૃપા કરી ગોઠવણ કરી રાખી છે, છતાં મનુષ્ય જાતનો મોટો ભાગ કુદરતના નિયમોથી જાણ્યતાં કે અજાણ્યતાં વિરૂદ્ધ ચાલીને, પુરેપુરું આયુષ્ય ભોગવ્યા વિના અકાળે નાની ઉંમરમાં જ મરણ પામે છે. બહુ નાજુક કે નબળા તખીયત નહિ, તેમજ ઘણાજ તદુરસ્ત કે અતિયય બળવાન બાંધાનો પણ નહિ, પરંતુ સાધારણ રીતે નિરોગ માણસનો દાખલો લ્યો. હવે જો આ માણસ નિયમીત આહાર લાગે, ખાવાપીવામાં મિતાહાર સેવનારો, નિયમસર દરરોજ કામ કરનારો, અને તે ઉપરાંત દુનિયામાં વખતો વખત આવતાં સુખ દુઃખને સંતોષ અને ધિરજથી સહન મને સહન કરવાના સ્વભાવવાળો હોય તો તે પુરેપુરું દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવવા ભાગ્યશાળી થાય એવો સંપૂર્ણ સંભવ છે. પરંતુ જો તે અનિયમિત અને ખુરી આહાર લાગે, આહાર વિહારમાં મિતાહાર નહિ જાળવનારો, તમાકુ ગાંજો અશીષ કે દારૂ જેવી ઝેરી ઝીંજોનાં વ્યસન કરનારો, ચોખ્ખી હવાની અવરજવર વગરનાં ઘરની ગાંધાઈ રહેલી હવા હમેશાં ઇમમાં લેનારો, ચિંતા કે ઉગ્ર ક્રોધ કે કામગિરિ દુષ્ટ વિકારો પડે મગજને તપેલું રાખનારો હશે તો જરૂર તે પોતાને મળેલું આયુષ્ય પુરેપુરું ભોગવ્યા વગર બહુજ વહેલો અકાળે મરણ પામશે. આરોગ્યશાસ્ત્રના પવિત્ર નિયમોની વિરૂદ્ધ ચાલીને શરીર તથા મનથી તે માણસ જેમ જેમ વધારે શુન્દા અને યાચ કરતો જશે તેમ તેમ આ દુનિયાં અને અમુલ્ય મનુષ્ય દેહનો તેને વહેલો ત્યાગ કરશે પડશે કેટલાંક મનુષ્યો વળી ખાસ કરીને શરીરના કોઈ એક અમુકજ અવયવ કે ઇન્દ્રિયને બહુજ દુરપયોગ કર્યા કરી તેને તદ્દન રોગી અને નિર્બળ બનાવી દે છે, અને તેથી પણ આજીવન શરીરચર્યા આખરે અટકી પડે છે, કારણ કે શરીરમાંના દરેક અવયવ અને ઇન્દ્રિયને પોતપોતાનું કામ કરવાનું હોય છે, અને તેથી જ્યારે તેમાંના કોઈ પોતાની કૃતિ જાળવવાને માટે કેવળ અશક્ત થઈ જાય છે ત્યારે આખરે આજીવન શરીર કામ કરતું બંધ પડે છે, અને માણસનું મરણ નિષ્પત્ત છે. કાખલા તરીકે જો કોઈ માણસ જીવંત જીવંત રવાનિષ્ટ ભોજનોથી પોતાનું પેટ હલ ઉપરાંત ઠંડી ઠંડીને બરે, અને ભાંગ, ઢાંચે, વિગેરે કંઈ ઝીંજો પીવાની ટેવ રાખે, તથા તમાકુના ઝેરવાળા શુક્રથી હોઝરીને હમેશાં ઉશ્કેર્યા કરે તો પરિણામે તેની જરૂર છેકજ રોગી બની જઈ, તેના શરીરના બીજા અવયવો સાધારણરીતે સારી હાલતમાં હોય તોપણ તે માણસ જરૂર અકાળે મરી જાય છે, પૃથ્વિ અને ચંદ્ર વિગેરેની ગતિના, રસાયણ શાસ્ત્ર અને યાંત્રિકશાસ્ત્રના નિયમો જેટલા જ આરોગ્યશાસ્ત્ર અને શારીરશાસ્ત્રના નિયમો અચળ, નિષ્પક્ષપાતી, અને અવિચારી છે, પરંતુ દિલગીરીની વાત એટલીજ છે, કે આ નિયમોનો બરાબર

અભ્યાસ કરી, તે પ્રમાણે ચાલવાની જોઈએ તેટલી દરેકરે મનુષ્યો લગભગ બિલકુલ લેતા નથી એમ જોવામાં આવે છે. જંગલમાં પ્રવર્તતાં અનેક પ્રકારનાં બળ અને વિવિધ સંજોગોની શરીરપર જેવા પ્રકારની અસરો થવા પામે છે તેવા આવરણ તેનો ઘડાય છે. આવા સંજોગો અને રહેણી કરણીની અસરો નિ સારા પ્રકારની થાય છે, તો જીંદગી લંબાય છે, અને જો તે ખરાબ જાતની હોય છે તો જીંદગી ટુંકી થાય છે. આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો અને “ નેચરોપથી ” નામની વૈદક પદ્ધતિ બહુજ ઉત્તમ રીતે સમજાવે છે તેવા નિયમો પ્રમાણે જો માણસ ચાલે છે તો તે જરૂર દીર્ઘાયુષી, બળવાન અને સુખી બને છે; અને જો તેનાથી ઉલટો ચાલે છે તો રોગી બની વહેલો મરી જાય છે, અને તેવા માણસને કોઈ પણ દવાઓ બચાવી શકતી નથી. શરીરને વધવાનાં, સંપૂર્ણતાને પામવાનાં, તથા ક્ષીણ થઈ નાશ પામવાનાં વર્ષ અને મુદત આખી મનુષ્ય જાત માટે પરમેશ્વરે અથવા કુદરતે હમેશને માટે ઠરાવી મુકેલી છે. હદાપણ અને સાવધાનીથી જો આપણે શરીરનું સંરક્ષણ કરીએ છીએ, તો જરૂર આપણે પુરેપુરી લાંબી જીંદગી ભોગવવા ભોગ્યશાળી બનીએ છીએ; પરંતુ જો આપણી ઉલટા ચાલીએ છીએ તો શરીર વહેલું નાશ પામે છે. આની રીતે લાંબુ આયુષ ભોગવવાનું આપણા પોતાનાજ હાથમાં હોવા છતાં જો આપણે આઠા ચાલી વહેલા મરી જઈએ તો તે ધીરે ધીરે આપધાત કયા બરોબર છે તેથીજ સુલેખક ડૉક્ટર એલી-સન કહે છે કે *He who dies under seventy is guilty of physical suicide*. અર્થાત જો માણસ શરીરતર વર્ષની વયના થતા પહેલાં મરી જાય છે, તે શારીરિક આપધાતનો શુભો દરે છે.”

મનુષ્ય-શરીરના કેટલાક ચમત્કાર.

(લેખક:—ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ. ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

આગલા જમાનાઓમાં આખી દુનિયાંપર સાત ચમત્કારિક ચીજો હોવાનું મનાતું હતું. વર્તમાનકાળમાં તો હવે માત્ર એક જ ચીજને બરેબરી ચમત્કારિક ગણવામાં આવે છે, અને તેની સર્વોત્તમ અદ્યુત ચીજ ખીજ કોઈ જ નહિ પણ મનુષ્ય શરીર છે. રક્ત ધન-સામ્રાજી દૃષ્ટિએ જોઈએ તો પણ મનુષ્ય શરીર એક સર્વોત્તમ રીતે કાર્ય સાધનાર, બેઠક શુચવણ બરેલી ગોઠવણવાળું, અતિશય નાજુક, અને તેમ છતાં બળવાન, દીર્ઘકાળ ટકી રહેનાર, અને સમજ કે માની પણ શકાય નહિ તેટલા પ્રકારનાં કામ કરવાની લાયકા મેરાવતું યંત્ર છે. મનુષ્ય શરીર તે આખી સંહિતો નાનો સરખો નમુનો છે, કારણ કે તેના પાયા ઉપર તેમાં આજુ જગત વસેલું જોવામાં આવે છે. માટે જ આપણામાં રહેલું છે કે “ પિંડ તે પ્રકાંડે ” શરીરની બહાર જંગલમાં કોઈપણ રથને જે જે જોવામાં આવે છે તે સર્વ મનુષ્ય શરીરના બંધારણ, રચના, ક્રિયા, વિગેરેમાં પણ આવડે પડે છે.

ચાર હજાર ઘનફુટ પાણી.

દાખલા તરીકે, મુખ્ય મુખ્ય સર્વ જાતનાં રોસાયણિક દ્રવ્યો અથવા તરતે શરીરમાં હોય છે. શરીરના કુલ વજનમાંથી લગભગ ચોથો અથવા ટુંક ભાગ તો “ આક્ષીજન ”

અથવા પ્રાણવાયુનો બનેલો હોય છે, જે વાયુ ધણી જ ઉપયોગી હોય સર્વત્ર દુનિયાપર પ્રસરેલો બેવામાં આવે છે. આ સિવાય પચ્ચ નાઇટ્રોજન, હાઇડ્રોજન, ક્લોરીન, ફ્લ્યુઓરીન વિગેરે વાયુઓ પચ્ચ શરીરમાં માલૂમ પડે છે. આવા વાયુઓ ઉપરાંત શરીરમાં કારબન, કંદશીપમ, ટ્રાન્સફરસ, સોડીયમ, સલ્ફર, પોટેશીયમ, મેગ્નેશીયમ, લોહ, ત્રાંબુ, સીસું, સીલીકન, લોધીયમ, પારો, સોમલ, અને ખીજ કેટલાક ઘટ્ટ પદાર્થો મળી આવે છે. આગળ ગણાવેલા પાંચ વાયુઓ (ઝોક્સીજન, નાઇટ્રોજન, હાઇડ્રોજન, ક્લોરીન, અને ફ્લ્યુઓરીન) મનુષ્ય શરીરમાં કેટલા બધા મોટા જથ્થામાં રહેલા હોય છે તેનો કાંઈ ખ્યાલ આપવાની ખાતર જણાવવાની જરૂર છે કે શરીરમાં રહેલા તે વાયુઓને જુદા પાડી એક વાસણમાં ભરવામાં આવે તો તેઓ ચાર હજાર ધનકુટ જગા રોકે, અથવા ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો તેમને ભરવા માટે એક ૨૦ ફુટ લાંબુ, ૨૦ ફુટ પહોળું, અને ૧૦ ફુટ ઉંચું એવું એક ચોખ્ખું વાસણ જોઈએ. શરીરના ઘટ્ટ અથવા સ્થુળ પદાર્થો જેવા કે કારબન, કંદશીપમ અથવા ચુનો, સીલીકન, સોડીયમ, પોટેશીયમ, મેગ્નેશીયમ, વિગેરે સર્વ આપણે જે જમીનપર ચાલીયે છીએ તેની બીતરમાં જ રહેલા છે, અને વનસ્પતિના ખોરાકની મારફત તે આપણને મળે છે.

એકસો મીણખતીઓ અને તેટલી ચરખી.

આશરે એકસો મીણખતીઓ અથવા “કન્ડેસ” બને તેટલી ચરખી, એક મહિના સુધી શરીર જરાબર સાફ રાખી ચાપ તેટલો સ્નાયુ, આખા કુટુંબને એક વખત મિથાન બનાવવામાં જોઈએ તેટલી ખાંદ, અને આખા કુટુંબને એક મહિના સુધી માલે તેટલું મીઠું, એક માણસના શરીરમાં બરેલું હોય છે. માણસના શરીરમાં લોહ બહુ થોડા પ્રમાણમાં હોય છે, એટલે કે જે બધાને એકલું કરવામાં આવે તો તેમાંથી બે નાના સરખા ખીલા બને. પરંતુ એથી હલકું શરીરમાં હાઇડ્રોજન નામના વાયુનું પ્રમાણ એટલું બહુ હોય છે, કે જે તે વાયુને શરીરમાંથી જુદો પાડી એક બલનમાં ભરવામાં આવે તો તે બલન એક માણસને આકાશમાં સહેલાઈથી લઇ જઈ શકે.

વળી ત્રણ હજાર લખવાની પેનસીલો બને તેટલો કારબન માણસના શરીરમાં હોય છે; આ કારબનને જે બળતણ તરીકે વાપરવામાં આવે તો એક એકલાક સુધી તેનાથી બગડાટ અગ્નિ સંજગ્યા કરે. ખરી રીતે જોઈએ તો શરીરમાં પચ્ચ આ કારબન બળતણ તરીકે જ વપરાય છે; અને એ બળતણમાંથી જે શક્તિ મળે છે તેનો ઉપયોગ એક સાધારણ જોખમરમાં જે પ્રકારનો કરવામાં આવે છે, તે જ પ્રકારનો શરીરમાં પચ્ચ થાય છે, એટલે કે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો, શરીરને જગમાંલો આપવાનું અને કામ કરવાની શક્તિ આપવાનું કામ આ કારબન નામનું બળતણ કરે છે.

એક પાકી ઉમરે પહોંચેલા અને મજબૂત નિરાગ બાંધાના મનુષ્યના શરીરનો ભાર ૧૫૦ પૌંડ અથવા પોણાચાર ત્રણ હોલો જોઈએ; આટલું વજન નીચે બતાવેલા પદાર્થોનું બનેલું હોય છે:—

* ઉપર ગણાવેલી મીંજેમાંથી, ત્રાંબુ, સીસું, પારો, સોમલ વિગેરે દવાઓના રૂપમાં શરીરમાં શાખલ યદ્ય બરાબ રહે છે.

સ્નાયુઓ અને સ્નાયુબંધનો૮૧ પૈડ (શેર)
હાડકાં...૨૨ " "
ચરબી...૧૮ " "
આમડી... ૭ " "
મગજ ૩ " "
શરીરની અંદરના અવયવો...૧૨ " "
લોહી... ૭ " "

શરીરમાં લગભગ સાત અઢમીસ (૬) ભાગ પાણી રહેલું છે, અને તેથી તે માણસના શરીરમાં લગભગ સત્તર ગેલન અથવા અડધા બેરલ કરતાં વધુ જરા વધારે પાણી હશે.

દરરોજ શરીરમાં થઈને આકાશોર બાર પસાર.

દરરોજ તે માણસ કેટલો ખોરાક ખાશે તે નીચે આપવામાં આવ્યું છે:—

સ્નાયુ વર્ધક નાઇટ્રોજનવાળો					
મગજની અથવા માસ જેવો ખોરાક૫૦૦૦ ગ્રેન.
ધડની શેઠલી...૮૦૦૦ ગ્રેન.
ફે...૭૦૦૦ ગ્રેન.
ખટાટા...૩૦૦૦ ગ્રેન.
માખણ... ૬૦૦ ગ્રેન.
પાણી..૩૩૦૦૦ ગ્રેન
કુલ. ૫૬૬૦૦ ગ્રેન.					

ખાવા અને પીવાના ઉપર બતાવેલા પદાર્થોનો કુલ સરવાળો લગભગ આઠ શેર થવા જાય છે.

નિરોગ સાજા શરીરમાં દરરોજ ઉપર પ્રમાણે લાખસ થતો આકાશોર બાર, જુદા જુદા માગે તેટલાજ પ્રમાણમાં શરીરમાંથી નિકળી જાય છે. આ રીતે મળને શરીરમાંથી નિકળી જવાના ચાર માગ છે, જેમાં થઈને દરરોજ કચરો કેટલા કેટલા પ્રમાણમાં નિકળી જાય છે તે નીચે બતાવ્યું છે:—

ફેફસાંની મારફત ૨૦૦૦૦ ગ્રેન
આમડીની મારફત૧૦૦૦૦ ગ્રેન
મુતપિંડની મારફત...૨૪૦૦૦ ગ્રેન
શુક્રાની મારફત...૨૬૦૦ ગ્રેન
કુલ. ૫૬૬૦૦ ગ્રેન.				

શરીરમાં દરરોજ પાણીનો જે જ્યો લાખસ થાય છે તે શરીરમાં પોતાનું કામ કરી નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે જુદે જુદે માગે નિકળી જાય છે.—

ફેફસાં અને આમડીની મારફત ૫૦ ટકા.
મુતપિંડ...૪૮ ટકા.
આંતરડાં (શુદ્ધ)...૬ ટકા.

હરવર્ષે ચોરાશી મણ.

આ બધા ઉપરથી એ સાર નિકળે છે કે એક વર્ષમાં માણસના શરીરમાં ચોરાશી મણ ચોરાક-પાણી દાખલ થઇને પોંછો નીકળી જાય છે. આટલા મોટા જથ્થામાંથી હર-રોજ થોડો થોડો શરીરમાં દાખલ થઇ તેનાથી આપણું “તનુમંદિર” બંધાય છે, અને તેટલાજ પ્રમાણમાં શરીરમાં વપરાઇને ધસાઈ જઈ કચેરાઈએ બહાર નિકળી જાય. આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આપણું શરીર સતત બદલાયો કરે છે, સતત નાશ થયા કરે છે, અને વળી તેજ વખતે નવીન બંધાતું જાય છે. વાતમાં આપણે ધણીવાર “મારું શરીર” એમ કહીએ છીએ; જાણે કે આપણું શરીર હમેશાં એકતું એકજ હોયતી. ખરી રીતે તો થોડાક મહિનામાંજ આપણું શરીર તદ્દન નવું બની જાય છે. શરીર એક વહેતા જળપ્રવાહ જેવું છે. પાંચ હજાર વર્ષ ઉપર જે ગંગા નદિ આપણા પૂર્વજોએ જોયેલી તેની તેજ હાલ પણ આપણે જોઈએ છીએ, એમ આપણને લાગે છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો ગંગાનું જળ દર ક્ષણે બદલાયા કરે છે. શરીરની બાબતમાં પણ તેમજ છે.

શરીર બાર માણસનું કામ કરે છે.

શરીર એક રાક્ષસી કામ કરનાર અદ્ભુત, ઘણીજ થોડી જગા રોકનાર, બહુ બળવાન યંત્ર છે. એક તંદુરસ્ત માણસનું કાયાપત્ર માત્ર એકજ દિવસમાં ૩૬૦૦ મણ બાર ૫૬ શીટની હંમાઈ સુધી ચઢાવવા જેટલું કામ કરી શકે છે. પરંતુ એક સપ્ત મજૂરી કરનાર માણસતો એક દિવસમાં માત્ર ૨૦૦ થી ૨૫૦ મણ બાર ૫૬ ફુટ ઉંચકી શકે છે. એ ઉપરથી સમજી શકાશે કે શરીર પોતાનું હરોજનનું સાધારણ કામ કરવામાં યોગ્ય પંદર માણસોના જેટલું કામ કરે છે. માનવકૃત કોઈપણ એન્જીનના કરતાં આપણું શરીર અસંત વધારે કામ કરી શકે છે.

રક્તાશયનો અમતકાર.

આ વાત જરા વધારે રૂપક કરવા ખાતર આપણે મનુષ્યનું રક્તાશય અથવા “હૃદય” હરોજન કેટલું કામ કરે છે તે વિચારીએ. રક્તાશય એક પોકળ રનાયું છે, તેમાં બે પંખ છે, જેમાંનો એક ફેફસામાં લોહી મોકલે છે, જ્યારે બીજો શરીરના સર્વ ભાગમાં રક્ત વહેવાર કરે છે. રક્તાશયનો દરેક વિભાગમાં બે યૈાંસ લોહી માય છે. અને મોટી હિમરના માણસનું હૃદય દર મીનીટે પંચોતેરવાર ધબકે છે, તેથી દર મીનીટે હૃદયના દરેક વિભાગમાંથી ૧૫૦ યૈાંસ અથવા ૧૬ ગેલન લોહી પસાર થાય છે. એટલે કે દર કલાકે આશરે ૭૦ ગેલન અથવા ૭૦૦ રતલ અને હરોજન ૧૬૮૦૦ રતલ, અને દર વરસે ૬૦૩૦૦૦૦ રતલ, લોહી દરેક “વેન્ટ્રીકલ” અથવા વિભાગમાંથી પસાર થાય છે. એટલે કે દરવર્ષે આપણે રક્તાશય અથવા હૃદય ૬૦૩૦૦૦૦ + ૨ = ૧૨૦૬૦૦૦૦ રતલ લોહી પંખ કરવાનું કામ કરે છે. હવે આ ઉપરથી વિચારો કે આપણું હૃદય દર વર્ષે અથવા વીસ વર્ષે કે આખી જીંદગી પર્યંત કેટલું બહુ કામ કરે છે! અને આમ છતાં હૃદયનું કુલ વજન માત્ર અરધો રતલ છે.

લોહી દર કલાકે સાત મૈલ ચાલે છે.

રક્તાશયમાંથી વહેતો રક્ત પ્રવાહ દર મીનીટે ૬૨૧ ફુટ ની ઝડપે વહે છે, અને

દર કલાકે સાત મેલ, દરરોજ ૧૧૮ મેલ, અને દરવર્સે ૧૧૦૦૦ મેલની સુસાધરી કરે છે. પોતાનું લોહી જેટલી સુસાધરી કરે છે તેટલી સુસાધરી કાઢી પશુ માણસે કદી પશુ કરી નહિ હોય. એક પ્રખ્યાત ઉમરના માણસના હૃદયના એક વિભાગ માંથી ફેરસામાં, અને ત્યાંથી પાછું હૃદયના બીજા વિભાગમાં થઈ આખા શરીરમાં ફરી છેવટે પાછું હૃદયમાં આવતાં લોહીને આશરે ત્રેવીસ સેકન્ડો લાગે છે.

બાળકના નાનકડા શરીરમાં લોહી પરિક્રમણ વધારે ત્વરણી કરે છે, અને હૃદય તેજ પ્રમાણમાં વધારે ઝડપથી ધબકે છે, કાખલા તરીકે જન્મ વખતે હૃદયના ધબકારા દર-મીનીટ, આશરે ૧૩૬ થાય છે, અને લોહી આખા શરીરમાં આશરે ૧૨ સેકન્ડમાં ફરી વળે છે. ત્રણ વર્ષની ઉંમરે ધબકારાની સંખ્યા ૧૦૮ હોય છે, અને રક્તપ્રવાહ પોતાની સુસાધરી આશરે ૫૬૨ સેકન્ડમાં પૂર્ણ કરે છે. પાંચ વર્ષની ઉંમરે ધબકારા ૮૮ થાય છે, અને એક પરિક્રમણ કરતાં અરાડ સેકન્ડો જેટલો વખત લાગે છે.

વાસ્તવ જીવન પ્રવાહ.

લોહી એ જીંદગીની મોટામાં મોટી તદ્દિ, અને વધારેમાં વધારે વસ્તીવાળો, અને ધમધોકાર બહોળા વેપારવાળો એક મહાન જળમાર્ગ છે. મનુરો, પોદાઓ, વૈતરા, કરોડો અને અબજોની સંખ્યામાં કામ કરનારાઓ, પોતપોતાનું કામ અને ફરજ બાજવવા માટે આવવા અને જવાની ધમાસ મચાવી રહ્યા છે. એક ધનકુટ જગા રોકે તેટલા લોહીમાં આવા એક જાતના મનુરો (" બ્રડ કોર્પસક્સ " અથવા રક્ત પરમાણુઓ) ની સંખ્યા ૧૨૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ (એક ખર્વ બે અબજ) જેટલી લગભગ હોય છે. મનુષ્ય શરીરમાં આશરે બે જલન અથવા વીસ ફેર લોહી હોય છે, અને એક જલન લોહી ૨૩૧ મિન-ટીય જગા રોકે છે. તેથી ઉપર લખેલી ૧૨૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ (એક ખર્વ બે અબજ) ની સંખ્યાને ૨૩૧ ની રકમે ગુણવાથી આખા શરીરમાં ઓક્ષીજન અથવા પ્રાણવાયુને ફેર-વનાર, તથા કારખાનીક એસીડ નાખના ઝેરી વાયુને પકડી લાવનાર, લોહીમાં રહેલા " ધરી ગ્રોસાઇટ્સ " (Erythrocytes) અથવા રક્ત પરમાણુરૂપી લાલ મનુરોની સંખ્યા જડે છે. જો આ નાનકડા વૈતરાઓને એક સપાટ જગાપર ગોઠવી દેવામાં આવે તો તેઓ ૨૮૦૦૦ (અઠાવીસ હજાર) મોરસ દીઠ જગા રોકે-અર્થાત, બસે કુટ લાંબા અને એકસોને ચાળીસ કુટ પહોળા એક દિવાનખાનામાં આ લક્કર ગોઠવાઇને બેસી શકે. રક્તપ્રવાહ રૂપી જીવન વ્યવહારના વિશાળ માર્ગમાં (જેટલે કે લોહીમાં) માત્ર આવા રાતા રંગના જ મનુરો નથી; પશુ બીજા કેટલાક સંખ્યામાં બહુ યોગ્ય, પરંતુ વધારે નુશીવાર, વધારે લાલકીવાળા, વધારે ચંચળ હોય છે. તેઓ ને અનેક પ્રકાર-રત્ન અને બહુ ઉપયોગી કામ કરવાનું હોય છે. સત્ય કહીએ તો શરીરના તેઓજ ખરા પાણક, વિશ્વાસપાત્ર રક્ષક અને મરામત કરી નવીન રાખનારા છે.

ફેરસાનું કામ કરે છે.

શરીર જેટલી ઝરકસરપૂર્વક પોતાનું કામ કરે છે, તેથી અને તેટલી ઝરકસર મનુ-ઓના કામ પશુ કામમાં જોવામાં આવતી નથી. કાખલા તરીકે, ઓક્ષીજન નાખતો પ્રાણ-

વાયુ લેખને કારજોનીક એસીડ ગેસ કાઢી નાંખવાનું અગત્યનું કામ કરવા માટે બહુ મોઢાંજા અને જગાની જરૂર છે. આ કામ પાર પાડવા માટે ફેક્સમાં એવી અદ્ભુત ગોઠવણ કરવામાં આવી છે કે જેથી શ્વાસમાં જતી હવાને ૧૬૦૦ (સોળ સો) ચોરસ ફુટ સપાટી મળે છે. આ જગા ફેટલી વિશાળ હોવી જોઈએ તેના ખ્યાલ આપવા માટે જણાવવાનું કે એક મોટું દિવાનખાનું જે ચાળીસ ફુટ પહોળું અને ચાળીસ ફુટ લાંબું હોય તે દિવાનખાનાની જમીન જેટલી પહોળી થઈ તેટલી જ એકંદર સપાટી શ્વાસમાં જતી હવાને મળી શકે તેવી ગોઠવણ ફેક્સમાં કરવામાં આવી છે. ધણીજ ઝીણું ઝીણું વાયુપુટ અથવા “ વેસીકલ્સ ” જેની મદદથી આટલી બધી જગા વાયુને મળે તેવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે, તે ફેક્સમાંના વાયુપુટ અથવા “ વેસીકલ્સ ” ની એકંદર કુલ સંખ્યા ૬૦૦ ૦૦૦ ૦૦૦ (સાઠ કરોડ) જેટલી છે. એકજ દિવસમાં ચારસે ધનપુટ હવા ફેક્સમાં દાખલ થાય છે અને પાછી નિકળી જાય છે. દરેક પ્રશ્નસ અથવા ફેક્સમાંથી બહાર નીકળતી હવામાં બે ધનઇંચ “ કારબન ડાયોક્સાઇડ ” અથવા કારજોનીક એસીડ ગેસ નામની હેરી હવા હોય છે જે પાંચ હજાર ધન ઇંચ ચોખ્ખી હવાને વિષમય કરી દે છે. દરેકજ ફેક્સમાંથી પ્રશ્નસ સાથે જે કારબન નિકળી જાય છે તેને જો બરાબર એકઠો કરી તેને ઘટ બનાવવામાં આવે તો ચોવીસ કલાકમાં તેનું વજન આશરે અડધી શેર કોલસા જેટલું થાય.

ફેક્સમાંથી પ્રશ્નસની હવા બહાર નીકળતી વખતે દર સેકન્ડે તેનાળીસ ઇંચની ગતિએ ચાલે છે, અને શ્વાસમાં અંદર જતી વખતે દર સેકન્ડે બાંવન ઇંચની ઝડપે દાખલ થાય છે. હુસકાં ખાતી વખતે, અથવા આશ્ચર્ય કે બપથી હબકે ખાતી વખતે હવા એકાએક બહુજ ત્વરાથી ફેક્સમાં દાખલ થાય છે—એટલે કે, હવાની ઝડપ દર સેકન્ડે દસ અથવા તો વીસ ફુટ જેટલી પણ થઈ જાય છે.

શરીરની બહારની સપાટીનું ક્ષેત્રફળ આશરે વીસ ચોરસ ફુટ છે, અને તેમાં પ્રવેશ અથવા ખરસેવાને બહાર કઢાડવા માટે ૭૦૦૦૦૦૦ (સત્તર લાખ) બહુજ આરિક છિદ્રો હોય છે, જેમાં થઇને લોહીમાંના કચરો શરીરની બહાર નિકળી જાય છે.

ત્વચા અથવા ચામડીને બે કામ કરવાનાં હોય છે; એક તો, ખરસેવાને શરીરમાંથી મદવાતું, અને બીજું શ્વાસ લેવા ચૂક્યાનું. અર્થાત ત્વચા એક મદદનીશ ફેક્સજ છે એમ કહી શકાય. નિરોગ ત્વચાની મારફત ફેક્સાંના કરતાં છઠ્ઠા ભાગ જેટલી હવા શરીરમાં આપણે લેઈ શકીએ છીએ.

વાળથી ચાર હજાર ચારસે એંશી મથુ.

માણસના માથા ઉપરના વાળની કુલ સંખ્યા સરેરાશ ૧૨૦૦૦૦ (એક લાખ વીસ હજાર) જેટલી હોય છે. વાળ બે ચાણુનું બળ બહુજ ખમી શકે છે. જો એક માણસના બધા વાળ એકઠા કરી ઝુંપીને તેનું એક દોરડું બનાવવામાં આવે તો તે દોરડું એંશી ટન અથવા ૪૪૮૦ મથુ વજન ખમી શકે.

માથાપરના વાળ દરેકજ એક તરુના પચાસમાં ભાગ જેટલા વધે છે, અથવા તો એક વર્ષમાં સાત ઇંચ લાંબા વધે છે. આંખની પાંપણોના વાળ તો આ કરતાં વધારે

ઝડપથી વધે છે, એટલે કહો કે, દરરોજ આશરે એક ઇંચના વીસમા ભાગ નેટલા. પરંતુ જ્યારે પાપણના દરેક વાળ એક તસુના ચારઠ્ઠાસ ભાગ (૧/૪ ઇંચ) નેટલો લાંબો થાય છે ત્યારે તે ખરી પડે છે. આખની પાપણના વાળનું આયુષ્ય આશરે એકસોને વીસ દિવસનું હોય છે.

આગળાઓના નખ બદલાઇને નવા આવી જતાં પશુ લગભગ તેટલોજ વખત, એટલે કે, એકસો ને વીસથી એકસો ને ચાળીસ દિવસ લાગે છે. પગની આગળાઓના નખ પ્રમાણમાં વધારે ધીમા હોય છે, કારણ કે તેમને બદલાઇને નવા થતા છ માસથી એક વર્ષ નેટલી મુદત જોઇએ છીએ.

અંગવૃદ્ધિ સંબંધી અદ્ભુત આખતો.

પંદર દિવસની વયના નાના બાળકની ઉંચાઈ અથવા લંબાઈ મણ્ડકરી "સાડી આગણીમ ઇંચ હોય છે તે પછીના પંદર દિવસમાં તેજ બાળક દોઢ ઇંચ વધે છે. તેને એક વર્ષ પૂરું થતા તો તેની ઉંચાઈ કે લંબાઈ સવા અઠ્ઠાવીસ ઇંચની થાય છે તે પછી પશુ જો તે બાળક તેટલીજ ઝડપે વધ્યા કરે તો, ત્રણ વર્ષ પૂરા થતામાં તો એક પુખ્ત હમ્મરના માણસ નેટલી, અર્થાત પાંચ ફુટ નવ ઇંચ ઉંચાઈ તેના શરીરની યથા જમ પામ્ય વર્ષ પૂરા થતામાં તો તેની ઉંચાઈ દસ ફુટ સાત ઇંચ થઈ જાય, અને તેની દસમી વર્ષગાઠ આવે ત્યારે તો તે ખરેખર એક રાક્ષસ નેટલી ઉંચાઈનો, અર્થાત, અડસઃ ફુટ ત્રણ ઇંચ હોયો યથા જમ. પરંતુ ખરીરીતે આમ બનતું નથી તેનું કારણ એ છે કે, પહેલું વરસ પૂરું થયા પછી વૃદ્ધિ પ્રમાણ ધીરે ધીરે ઓછું થતું જાય છે બીજા વર્ષમાં સરેરાશ સાતત્રણ ઇંચ વધારો ઉંચાઈમાં થયેલો જોવામાં આવે છે, ત્રીજા વર્ષમાં માત્ર ત્રણ ઇંચ; ચોથા વર્ષમાં અઢી તસુ, અને તે પછીના દસ વરસમાં દોઢ ઇંચ લેખે ઉંચાઈમાં વધારો પ્રતિ વર્ષ થયા કરે છે.

સાધારણરીતે ધારવામાં આવે તેમ, શરીરના વજનના વધારાનું પ્રમાણ પશુ ધીરે ધીરે બદલાતું જાય છે. પહેલા બાવીસ અઠવાડીયા નેટલી મુદતમાં બાળકનું વજન બેવડું થઈ જાય છે. એક સાધારણ વજનનું બાળક જો આ પ્રમાણે બારમાં વધ્યા કરે તો તેની યોગી વર્ષગાઠ આવતાં પહેલાં તો તેના શરીરનું વજન બે દન અથવા એકસોને ચાર મણુ થઈ જાય.

મનુષ્ય શરીર એક યાંત્રિક ચમત્કાર છે.

કયાપત્ર એક માની પશુ શકાય નહિ તેવો સુચવણ બરેલો અને સંપૂર્ણ સાચો છે. આખા શિષ્યશાસ્ત્ર અને યાંત્રિકકળામાં એવી એક પશુ કરામાંત કે મુક્તિ નથી કે જોનો ઉપયોગ શરીરની અંદર થયેલો ન હોય. ખરડવા, ઉચ્ચાલન અથવા 'લીવર,' 'શીલ્ડર' અથવા એક જાતનાં પાણી મળવાના યત્ર, કાતરો, ગરગડીઓ, સર્વ બાજુએ તેવાં શરીર કંઠે તેવા સાધા અથવા "મુનીવર્મેન બેઈન્ટ," "વાલ્વ" અથવા એકજામેર ઉધડે તેવા દાકણાં. 'કેમેરા' અથવા છબી પાડવાનો સચો, ધંટી, ધમણ, દેવી સારંગી, તારનું બનેલું વાણુ, દવા કુકવાયી વાગતું વાંચ, આખા પ્રદેશને રસાળ રાખનાર અદ્ભુત 'પમ્પ,' આખા શરીર સામ્રાજ્યનો કચરો અને મજમૂત વિગેરે વિના દરકતે કાઢી નાંખી

અકાચ તેવી મટરો વિગેરેની ગોઠવણ; વિજળીક તારના સંદેશા લાવવા સેઈ જવા માટેની વ્યુહ રચના (જેમાં દોરડાં વગર સંદેશા મોકલવાની પથ ગોઠવણ જોવામાં આવે છે), એક વિદ્યુત્પટ અથવા વિજળીક “ બેટરી, ” કમાનો, પાટડા, નળીયાં, જે હજાર મૈલ લાંબી બુંગળાઓ અથવા નલિકાઓ, — વિગેરે સર્વ અને તે સિવાય પથ ધારિક અનેક યુક્તિઓ શરીરની અંદર હયાતી બોગવે છે.

ભવિષ્યમાં થનાર દરેક જાતની શોધનો નમુનો શરીરમાં છે.

મનુષ્ય જાતે હજી સુધી એક પથ એવી શોધ કરી નથી, કે જેને શરીરમાં રહેલા નેવાજ નમૂનાની સાથે સરખાવતાં માણસની બનાવટ તુચ્છ અને અપૂર્ણ ન દેખાય.

આના કરતાં પથ વળા વધારે નવાઈ જેવું તો એ છે કે એકેજ પ્રકારનું ધારિક પ્રમ કરવાને માટે મહા મહેનતે જ્યારે મનુષ્યો જે ચાર જુદી જુદી યુક્તિઓ શોધ કરાડે છે, ત્યારે પછી શરીરમાં તપાસ કરતાં તેવી સર્વ યુક્તિઓને એક સામેટી કામે લગાડી ધારેલું કાર્ય વધારે સારી રીતે, અને ઓછી જગાં તથા વધારે કરકસર પૂર્વક ઓછી મહેનતે સિદ્ધ થાય તેવી યોજના શરીરમાં કરી રાખેલી જડી આવે છે.

સુર અથવા અવાજ કાઢવાનું અદ્ભુત ધંત્ર.

એક કુછને રજીકરો કરતા તાર અથવા દોરીના સુરને વધારે ચઢીયાતા સપ્તકને તીજી કરવાના ત્રણ ઉપાય છે. પ્રથમ તો તારને વધારે તાણીને તંગ અથવા “ ટાઇટ ” કરવાથી; સતાર વગાડનારા સતારનો સુર મેળવતી વખત આ પ્રમાણે કરે છે. બીજી રીત તારની લંબાઈ ઓછી કરી તેને ટુંકા કરવાની છે. સુર મેળવ્યા પછી સતારમાં ગામન ઉતારતી વખત તાર પર આંગળી ફેરવી વગાડનાર એકજ તારને લાંબો ટુંકો બનાવી જુદી જુદી જાતના સુર ઉપજાવી શકે છે. અને છેવટે ત્રીજી રીતે તારને વધારે પાતળો અથવા ત્રીજી કરવાનો છે. તાર અથવા દોરી જેમ વધારે તંગ, વધારે ટુંકો, અને વધારે પાતળો તેમ સુર વધારે તીજી અને ઉચ્ચ સપ્તકનો નિકળે છે.

હવે, માનવ શરીરમાં રહેલાં આશ્ચર્યકારક વાજાં, કે જેનાવડે મનુષ્યો ગાઈ તથા બોલી શકે છે, તેમાં એવી તો અદ્ભુત ગોઠવણ કરેલી છે કે માત્ર એકજ ચ્લન વલન કે ક્રિયાથી, એટલે કે “ ઝેરીટીનાંડ કારટીલેજ ” ને ફેરવવાથી, ગળામાં રહેલા સુર કાઢનાર તાર એકજ સપાટે તંગ, ટુંકો, અને પાતળા થઈ જાય છે. આજ કારણને લીધે કંઠમાં રહેલા નાના સરખા વાજાંમાં સ્વરભેદ અને સ્વર મિશ્રણ કરવાની શક્તિ તથા મર્યાદા પ્રમાણમાં એટલી બધી વધારે હોય છે, કે જેની થોડી ઘણી બરાબરી કરે તેવું પંત્ર માણસ બનાવે છે તો, તે ચાર પાંચ ફુટ લાંબુ, બારે, અને ખેડોળ થાય છે. રક્તાશય અથવા હૃદય, ફેફસાં, આંખ, શ્વિરાશિસરણ અને બીજા અનેક બાબતોના સંબંધમાં પથ તેમજ છે. માણસની સર્વ બનાવટો કરતાં આ માંતો દરેક ભાગ બેઠક અને આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેટલા ચઢીયાતો હોય છે.

બરહવાં, ઉચ્ચાલનો, કાતરો, અને ધંટી.

કાણી, ટીચણ, અને આંગળીઓના સંધા એ સાધારણ ખરડવાં છે. ખભા અને માથા આંગળના સંધા એ સર્વ દિશામાં ફરી શકે તેવા નમૂનેદાર હિતમ “ બૉલ ” અને

એકેટ બેઇટ” અથવા તો “યુનીવર્સલ બેઇટ” છે. આવા દરેક સાધા એકાદ ઉચ્ચાલનને ફેરવે છે, અને ત્રણે પ્રકારના ઉચ્ચાલન અથવા “લીવર” શરીરમાં જોવામાં આવે છે. મોદાના આગલા હાત બરાબર કાંતરતું કામ કરે છે, અને ઢાંઢોની કિપા પથ્થરની ધંટીના કામને બહુજ મળતી આવે છે.

શરીરની કમાનો, થાંભલા, પાટા, અને ટેકા.

લાખા હાડકા—અને ખાસ કરીને સાયળના હાડકા (the femur)—ને છેડે મૂકાયલા ટેકા કે પાટા જેવા કોઇ પણ ખોડ ખાષણ વગરના નમૂનેદાર પાટા કે “ગર-ડર” કોષપથુ એન્જીનીયરે હજીસુધી પૂરૂ આધવામાં બનાવ્યા નથી, તેમજ સાયળના લાખા હાડકા માથે બસિતતું હાડકું મળવાથી જેવી સપૂર્ણ અને નમૂનેદાર કમાન બને છે, તેનાથી વધારે સારી જતની કમાન બનાવવાની યોજના ખોળી કાઢી શક્યો નથી. ફરસ બંદી કરવાના અને નળીયા ચડાવવાની બાબતમાં જણાવવાનું કે આખું શરીર અંદર અને બહારથી એવા આચ્છાદનથી ઢાંકવામાં આવ્યું છે કે, જે કેટલીક જગાએ સ્વેદના પથ્થર જેવું લાગે છે, તો કેટલીક જગાએ ઠંડીલીઓવાળું અને ખરબચડું, અને વળી અન્ય કેટલેક રથજે બાહ્યશાહી હમામખાનાની સુંદર સુવાળી ફરસબદી જેવું જણાય છે.

વાદન, ધમણ, અને કુંમેરા.

રક્તાશય અથવા હૃદયમાં કેટલીક સર્વોત્કૃષ્ટ અને મપૂર્ણ ‘વાદન’ અથવા એકજ તરફ પોતાની મેજે ઉઘડે તથા બધ થાય તેવા ઢાંકણ આવેલા છે, તથા નાડી, અને ધમનીઓમાં તો આવી “વાદન” ધણીજ છે મનુષ્યના કંઠનું ખોલવાનું યત્ર તે તારવડે અને ધમણની હવાથી વાગનાર વાદ છે. કંઠમાં આવેલા સુર કાઢવાના તાર ફેરસામાંથી બહાર નિકળતી હવાના અચડાવાથી ધ્રુજે છે. શ્વાસ લેતી મૂકતી વખતે છાતી બરાબર એક ધમણનું કામ બજાવે છે.

આખા એક મનોહર “કુંમેરા” અથવા છપી પાડવાનું યત્ર છે. કારણ આંખની બનાવટ તો અબ્બાસ કરીને જ પછી “કુંમેરા” ની શોધ કરવામાં આવી હતી. આંખ રૂપી કુંમેરાને, “લેન્સ” અથવા બહિર્ગોળ કાચ એવી તો સર્વોત્તમ રીતે બનાવેલા છે કે, જેના વડે દુરમાં દુર આવેલી કે છેકજ નજીકની, નાનામાં નાની કે મોટામાં મોટી, ચીજની ઘટના પ્રમાણમાં છપી એક દ્રષ્ય કરતા પણ બહુજ ઓછા વખતમાં પાડી શકાય, એવી તેની રિથિતિસ્થાપકતા અને લાયકી છે. આને ‘લેન્સ’ હજી સુધી કોષ પથુ માણસ બનાવી શક્યો નથી, અને બવિધ્યમાં બનાવી શકવાનો સભવ પણ નથી એવું ઈચ્છના હસેને પચીસમા ભાગ (૨૫th ઇચ) નેટલી જાણકારની અતિ સુક્ષ્મ ચીજને પણ નરી આખા જેઇ શકે છે આવી ઝીણી ચીજની છપી આંખના અંદરના ‘રેટીના’ નામના પડા ઉપર એક ઇચના બાર દબાર પાચમે મા ભાગ (૧૨th ઇચ) નેટલી અત્યંત સુક્ષ્મ રૂપમાં પડે છે સુક્ષ્મદ્રષ્ય યંત્રની સહાયતાથી આખા એક ઇચના ચાર લાખમા ભાગ (૪૦૦૦th ઇચ) નેટલી બેહદ સુક્ષ્મ વસ્તુ પણ પારખી શકે છે. યોદી અને અત્તરસને શરીરના-સર્વ ભાગને સતત પરોચ્છાદ્ય કરવાની શરીરમાં જે ગોઠવણ કરેલી છે તે એક પણ માની ન શકાય તેવા ગુચવણ બદલા છતાં મર્વોત્તમ નમુને દાર

“ધરીગેશન” અથવા પ્રાણુલિકાસિંચનનો કામ્યો છે. અને કેટલાક શરીરના અવયવો ‘ફીલ્ડર’ કરવાની અથવા ગાળવાની એક ખાસ યુક્તિથી લોહીમાંનાં અમુક અમુક જાતનાં ઝેરી તત્વોને પકડી લેઈ, કેટલીક ખાસ નળીઓ મારફત તેમને શરીરમાંથી બહાર કાઢી નાંખવાની જે યોજના શરીરમાં છે, તેના જેવી ગાળવાની તથા મોરી અને ગંટરની ગોઠવણ દુનિયાં પર બીજે ક્યાંઈ જોવામાં આવતી નથી.

વાયરલેસ ટૅલીગ્રાફ અને લંબોરેટરી.

મનુષ્ય શરીરના લાખો જ્ઞાનતંતુઓ ટૅલીગ્રાફના તારનાં દોરડાંની માફકજ કામ કરે છે. પરંતુ આ જ્ઞાનતંતુઓ જે “ડેન્ડ્રીસ” અથવા પુટોના બનેલા છે તેમના છેડા એકમેક સાથે લગોલગ અડકતા નથી, તેથી વચ્ચેની ખાલી જગ્યામાં થઈને જે સંદેશ જાય છે તેને “વાયરલેસ ટૅલીગ્રાફ” કહીયે તો ખોટું નહિજ. જ્ઞાનતંતુઓની મારફત સંદેશ ફરે સેકન્ડે એકસેને દસ કુટતી ઝડપે આવ જ કરે છે.

છેવટે, માણસના આખા શરીરનો એકંદર વિચાર કરીયે તો તે એક વિદ્યુતઘટ અથવા વિજળીક ‘બેટરી’ છે, કે જેમાં ઉપન થતી વિજળી અથવા વિદ્યુત માપી શકાય તેટલી હોય છે. વળી શરીર એક ‘કંબીજલ લંબોરેટરી’ અથવા રાસાયણિક પ્રયોગ શાળા પણ છે; કારણ કે તેમાં ઘણા મિશ્ર પદાર્થો ને તેમના મૂળ પદાર્થોમાં છુટા પાડી નાંખવામાં આવે છે, તેમજ વળી ત્યાં કેટલાક નવીન અને ઘણાંજ બળવાન મિશ્રણો—જેવાં કે, ગેસ્ટ્રીક જ્યુસ અથવા જરર રસ, પીત્ત, પૅન્ક્રીયટીક જ્યુસ વિગેરે તે ઉપરાંત વળી પાણી, રક્ત, ચોડાવોટર, ફાર, મીઠું, ખાંડ વિગેરે અનેક તરેહના પદાર્થોને તેમના જુદા જુદા વિપયોગ કે હાનિકારક અસરના પ્રમાણમાં તેમના નાંખા નાંખા તથા પાડી, યા વર્ગીકરણ કરી તેમની ઘટતી વ્યવસ્થા પણ આ શરીરની અદ્ભૂત પ્રયોગશાળામાંજ કરવામાં આવે છે.

અર્ચયક્ષુ એ માનવ શરીરમાં જણાતી અદ્ભૂત રચના અને વિચિત્ર ક્રિયાઓ માંથી કેટલીક મુખ્ય મુખ્ય બાબતોનું ઉપર પ્રમાણે ટુંકામાં વર્ણન કર્યું પછી, જ્ઞાન ચક્ષુ વડે જોનારને માનવતત્ત્વ કેટલું પવિત્ર અને આશ્ચર્યની સાક્ષાત્ મૂર્તિ સમાન ભાસે છે, તે વિષે ચોક્કસ પણ ન લખીયે તો આ લેખ કેવળ અપૂર્ણજ ગણાય માટે તે સંબંધિત અત્યુભવવાળા જ્ઞાનિઓ આ વિષયમાં શું કહે છે તેના ચોક્કસ નમુના અત્ર આપવાની રજા લેખએ છીયે:—

વિશ્વ વિખ્યાત જમદગ્યુર-આદિ બ્રાહ્મકાર શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય બગવાન કહે છે કે:—

..કાશીક્ષેત્રં શરીરં ત્રિભુવનજનની વ્યાપિની જ્ઞાનગંગા

મક્તિ શ્રદ્ધા ગમેયં નિજગુરુ ચરણ ધ્યાન યોગઃ પ્રયોગઃ ।

વિશ્વેશોઽયં તુરીયઃ સકલ જનમનઃ સાક્ષી ભૂતોઽન્તરાત્મા

દેહે-સર્ત્રે મદિયે યદિ વસતિ પુનસ્તીર્થ મન્યત્ કિમસ્તિ ॥

અર્થ:—શરીર એજ કાશી ક્ષેત્ર છે, જ્ઞાન એજ ત્રણ ભુવનની માતા, મક્તિ અને શ્રદ્ધા એજ મયાજ છે; પોતાના ગુરૂદેવના ચરણ યુગલનું ધ્યાન એજ પ્રયાગરાજ છે; આ તુરીય સંથળા જન્મ જન્મોન્તરનો સાક્ષીભૂત અન્તરાત્મા એજ વિશ્વનાથ છે; જ્યારે

(આ પ્રમાણે) સઘળાં તિર્થ મારા જ દેહમાં વસી રહેલાં છે, સારે પછી (મને) ખીન્ન તિર્થની શી જરૂર છે ? । ”

એજ પ્રમાણે યોગીઓને અંતરમાં યતા અદ્ભૂત દર્શનની કાંઈક ઝાંખી કરાવનાર, ઉપર લખેલા શ્લોકના જેવાજ ભાવાર્થનું એક ઉત્તર પદ શ્રીયુત્ત હોટાલાલ જીવનસાથે રમેલું છે, જે ઉપયોગી હોવાથી અત્ર ઉતારવાની રજા લેધ્યે છીએ:—

મનુષ્યદેહ એ વસ્તુતઃ કાશી છે.

(“ એક સાજને સમે ઉભી અટારી, ” એ લય.)

માનવદેહ વિશ્વમાહી સસ કાશી,
વસે છે ન્યા વિશ્વનાથ અવિનાશી;
કોઈ વિરલ સંત દેહે દેવ જાણે,
અચલ સુખ ન્યાળી નાથ નિત્ય માણે

ઉત્તમ મંદિરમા મંદિર, અલૌકિક છે મનુષ્ય શરીર,
અવર માંદરે ધડતા જનો, આ નમુનો પણ પ્રભુ હાથનો;
રચના જેની અદ્ભૂત અતિ, વરણી શક્તી ના બારતી,
સમાવીવા ન્યા ચોદે સોઠ, મર્મ લહે યોગી જન કોઠ.

બ્રહ્મસદન અથવા ગગન—ગદથી જેહ પ્રસિદ્ધ,
સહસ્રહસ પદો પ્રકટ, અનેક ન્યા છે સિદ્ધ;
આવ શક્તિ સહ મધ્યમા, વરયા પ્રગટ પ્રભુ સાથ,
સિદ્ધ જાપિ મુનિ જેમન, સમાધિમા નિલ ધ્યાય,

કોટિ રવિનુ પણ ન્યા તેજ, અનુભવી જન વણે નિસ્તોજ,
રક્તિ પડતા જેનો એક, પ્રગટે શુદ્ધ સત્વ ઉદેક

રયુવથી મહા મનુષ્ય સુધી, સમગ્ર આણુની માંલ,
મહા પ્રકાશ પ્રવેશતા, તલ્લણુ તિનિર વિલાપ,
જૂતની ગતિ આગતિ, સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ, લય મર્મ,
સદૃ સહજ સધણું ચતુ, બામે અપૂર્વ શર્મ.

પડે અવિદ્યા પાપ, સિદ્ધિ નિધિ પણ તુચ્છ લહાપ,
કોટ મટી જીવ મહેશ્વર યાપ, મદિમા વેદથી પણ ન યાપ

જયદેવની ચૈાદ જીવન યતો, યતા દિવ્ય જદુ જાન,
ઉત્સવ પ્રભુ મંદિર સમો, દીદો ન. સુણ્યો ન કાન,
વિશ્વપતિની વિભૂતિઓ, અનેક દેવ ગણાપ,
તે પણ તનુમંદિરમા, આણુ આણુ માહિ બજાપ.

આજ હરિ હર નિજ શક્તિસાથ, દ્વિદશપદ્મમાં સ્થિર વિપ્પાતં;
વરણુ સર્પ ને અગ્નિ ચંદ્ર, કુબેર યમ ગણપતિ ને છંદ્ર

વામન દિક્ષાલો અને, મરત અથની કુમાર,
શય વસુ દેવાદિ બહુ, વિજીતનો નથી પાર;
વિવિધ વ્રતમાં કો તથા, કોનાં અવયવ માંલ,
આંતર કરશે કો તથા, મંગળ દર્શન થાય.

દિવ્ય અદિત્ય જગતમાં નેહ, માનવ તનુમાં મળતું તેહ,
સંસ્કારી કો શ્રદ્ધા ધરે, ખીજ મુખ મરડીને શરે.

મહિમા માનવ તનુ તથો, યથાર્થ સમજે તેહ,
ગુરૂથી કુંચી પામીયા, બાગ્યશાળી જન નેહ;
મળની ખાણ ગણી ખીજ, નિદે તત્ત્વને નિલ,
મંદિર ધ્વજરત્ન લહી, તદરશિશુ ગ્રહે હિત.

જાગવા જોગ સ્વરો.

લેખક.—તંત્રી.

(દવા દારૂ વીના સાચુ કરનારા તખીઓ.)

મુધરેલા દેશમાં વૈદક વીધા ઝડપથી આગળ વધતી જાય છે ત્યાં દવાવીનાં દુખ સાળાં કરનારા તખીઓનું એક નવું ટોળું દરતીમાં આવ્યું છે એ ધણીકાને કશીતકલ્પ લાગશે પણ એ તખીઓ કાંઈ વેશ ધારીઓ કે દગારાઓ નથી તેઓ ખરેખર વીદવાન છે અને માણસનાં શરીરના બંધારણના પુખ્ત અભ્યાસ ઉપરથીજ તેઓ એ છેવટ ઉપર આવ્યા છે સર્વે અવયવોમાં ભેદુ બેગવંત છે અને સઘળા ઉપર તેઓજ અમલ આશે છે. બેજાની એ અદ્ભુત શક્તી દુખ દરદો સાળાં કરવા માટે ખીલવી કામે લગાડવા શીવાય તેઓ કશો વધુ કાવો કરતા નથી. એ જાતની સારવાર માટે મંડળાઓ અને હોસ્પીટલો પણ હવે ઉભી થવા લાગી છે અને તેઓ સાધકો યેરાધ્યુતીક સોસાયટી એટલે, અને સાધકો યેરાધ્યુતીક હોસ્પીટલ, એ નામે ઓળખાય છે કેકસટન ખાતેનાં એક મંડળાના ઉપર પ્રમુખ ડૉક્ટર રૉટગસ વીન્સલોએ એ નીયમની સમજણ આપતાં જણાવ્યું હતું કે તેમાં કશું અજળ નેવું નથી કેમકે દુન્યાનો કારખાનજ તે નીયમ ઉપર આશે છે એ નીયમનો હેતુ મનુષ્યને સુચના કરી તેનાં બેજાને ગતી આપવાનો છે અને એ ગતીની અસર માણસ જાતની મોજશોખ અને મોશાક વીગેરમાં આપણે દરરોજ અનુભવિયે છીએ. જેને આપણે રૉશન તરીકે ઓળખિયે છીએ તે કાંઈજ નહી પણ માત્ર એવી સુચના છે અને તે સુચના જેમ તુરંત ઉપાડી લેવામાં આવે છે તેમ ખીજ સુચનાઓના સબધમાં પણ જની શકે એટલે એવી રીતે માણસનાં બેજાં ઉપર અસર કરવાથી નીરોગીને રોગી અને રોગીને નીરોગી પણ બતાવી શકાય પણ એવી સુચના કરવાનું કાંઈ કાંઈ સહેલું નથી અને તે સઘળાથી જની શકે એમ પણ નથી. જેમ એક ખાહોજ તખીજળ ધટતી આપણી દરમાવી શકે છે તેમ એક લાયક અનુભવીજ સુચના આપવાનું કાંઈ પણ જાળવી શકે. પેરીસમાં ડૉક્ટર બેરીલોન નામે વીદાને એક ખાજ

હોસ્પીટલ સ્થાપી એ રીત મુજબના સારવારથી-છાકટા વ્યસનીઓ-પ્રુજરાઓ અને એવી સારવારથી કાપડો મેળવી શકે એવા ખીજા દરદીઓને સાજા કરવાના અપ્તરા અજમાવવા માડ્યા છે એ હોસ્પીટલના દરવાજામા ક્ષણે એક દીપ્ત સરખુ પશુ કાપલ કરવાની સખત મનાઇ છે તખીઓ નીચમીત દરદીઓની સેવામા કાજર રહી તેમને સુચના આપતા રહે છે અને એવી સારવારના કામથી જાપલા વગના ધણાક દરદીઓ સુધરીને સાજા થઇ ગયા છે ડોક્ટર વી-સમે એ પ્રકારની સાગ્વારને વહેમી ગણી હતી કહાડનારાઓની હવે સર્પુષ્ણ હાર થએલી જથ્થાવી છાલેન્ડમાં પશુ હવે એ હોસ્પીટલ કહાડવાની હેમાપત કરે છે

જંતુ વિદ્યા સખધી.

જંતુ વિદ્યાના શોધકોને હવે ખાવાપીવાના પદાર્થોમા પશુ જંતુઓ આવે છે તે અળધે શકા હાવા કાગ્યા છે ખાવાના લીલા કાકમાં પશુ જંતુઓનો વાસ હોવો જોઇએ એમ તેમને લાગવાથી તે સખધી પશુ શોધ કરવાને તેઓ ચુડ્યા નથી લીલા શાકમા શોગનો ફેલાવો કરનાર જંતુઓ મહોટા પ્રમાણમા રહી શોગનો ફેલાવો કરે છે એવી ખીક કેટલીક ખાનુથી દેખાડવામા આવતા કેટલાએક વિદ્યાન શાસ્ત્રીઓએ તે સખધી અખતરા કર્યા હતા અને તેઓ ને નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે તે નિર્ણય ઉપરથી કાકને લગતી ખીક પાયા વગરની કરે છે એમ કારવામા આવતુ કે શાકના ઝાડોના મૂળમા જંતુઓ રહે છે અને તેથી ને પ્રકારતુ આતર તેઓને છગાડવામા વાપરવામાં આવે છે તે મારફતે તે જંતુઓ તેમા કાપલ થતા હશે તે સખધમા રૈપલીનગર અને નાવરી નામના બે વિદ્યાનોએ છોડવાઓ અને ઝાડોને જંતુઓનો એપ લપાડી તે ઝાડો અને છોડોના સાંદાઓના અદરના ભાગમાંથી મહોટી સખ્યામા જંતુઓ ઉત્પન્ન કરનાનો અખતરો કર્યો હતો પશુ તેમાં તેઓને ક્ષેત્ર મળી શકી નહી તેઓ આ અખતરા પછી એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે કે છોડવાઓ અને ઝાડની બાહારની બાજુ ઉપરજ જંતુઓ રહે છે પશુ તેઓ અદરના ભાગમા કાપલ થતા નથી એટલે એવા શાકોને પાણીથી શોષ નાખી ઉપયોગમા લેવા એ વધારે સાર છે

કજોડા અને કન્યાવિક્રયનો કરુણાજનક કરમકથા.

(લેખક — ૨૧ રજુહોડમાઇ વહાલજી પટેલ, જોહાનેસ બર્જવાળા)

“ વાંચક ભાઈ અથવા બહેનો તમે ને કોઈ ટો, મારી અભાગિણીની કથા તમે વાચશો નહિા અરેર! આ કરપીણ કહાણી લખતા મારો હાથ કુજે છે, મારી આખતા આમુઓ લોહી બે ચાર લીંગે હું લખુ છુ, અભાગીઓ પ્રાણુ જોળાયું છોડી નિકળતો નથી મારાં કાડકા આમડીથી બહાર નીકળી પડ્યા છે કલમ પકડવાની પશુ શક્તિ નથી. તોપશુ હું મારા નસીબની વાત આજે ખુન્તી મૂકી, હું ખનો ઉમરો શમાવું છુ માર નામ પશુ—

હતો. અંરે હું એક દુઃખી અને નિરાશ હતી. શિવાય સર્વત્ર આનંદ આનંદ યદ્યપિ હતો. જ્યાં દષ્ટિ નાંખુ ત્યાં પ્રકૃષ્ટતા નજરે પડતી. પ્રકૃષ્ટચંદ્ર પ્રકૃષ્ટ નદાયમાલા—પ્રકૃ સમીરન—પ્રકૃષ્ટ આશ્રયાભાસીન પપૈયાનો કંઈ, સર્વત્ર પ્રકૃષ્ટતા છવાઈ રહી હતી. હું માત્ર અભાગિની, કર્તવ્યહીન, ઉદેશહીન, એક અદૃષ્ટ માર્ગમાં નિઃસંગ વિચરતારી હતી.

મારાં ચક્ષુમાંથી અશ્રુધારાઓ વહેવા લાગી હૃદયમાં અંગાર બળવા લાગ્યો, મસ્તક ભ્રમવા લાગ્યું, અને ક્ષણવારમાં તો ભૂમી ઉપર ઢળી પડી. પુનઃ જ્યારે આંખો ખોલે ત્યારે હું બિહાનામાં હતી. બાલ્યમાં બાપા, મા અને વૈદ્ય બેઠા હતા. વૈદ્યને હું અરાખ્યો ઝાળખતી હતી, તેથી તેને જોઈને મેં બાપાને પૂછ્યું, કેમ બાપા કોણ માંડું છે? મારા પિતાએ જવાબ આપ્યો, કોઈ નહિ, પુત્રી, તને જરા ઠીક ન હતું તેથી વૈદ્યજને બોલાવ્યા છે. મને સંભળ્યું કે અગાસીમાંથી બેશુદ્ધ યથા પછી મારી આ સ્થિતિ છે. મેં બાપાને દિગ્ભ્રમ આપી. અને સારું યથા પછી હું મારા કામમાં શુભાઈ ગઈ. મારા પિતા મારી સમાધ કરવાના પ્રયત્નમાં હતા, અને યોગ્ય દિવસમાં કરી પથ નાંખી, હવે આગળ બિના બખતમાં મારું હૃદય કાટી જાય છે. હું આટલેવાનું સમાપ્ત કરું તો ઠીક. પથ ખંડી હતી કંઈ તો હવે જ લખવાની છે. નિહુર હૃદયના મારા પિતા તથા પાપી હૃદયની મારી માતાએ પૈસાની ચેલીઓ લેઈ ધરમાં મૂકી એક ખુદા સાથે મારું સગપણ કર્યું, એ વાત જ્યારે મારા સાંભળવામાં આવી ત્યારે મારા હિલની અંદર કેવી ઠોળા સળગી ઉઠી, તેના ભયાનક ચિતાર હું આપી શકીશ નહિ, લગ્ન અને શરમને હવે આવે સમય ગયુંકારવી એ મુર્ખતાજ હતી. કારણકે છંદગી સુધી જેની બાર્બા યદ્યપિ રહેલું, તે ભરધારનો સ્વભાવ, હિમ્મત, અને વિદ્યા જાણ્યા પહેલાં આંખ ખોલી બાવી સંસારમાં ઝીંપલાવવું તે એક પશ્ચાન્ન નિર્દય સાહસ કહેવાય. પૈસા એ એક એવી ચીજ છે કે હાલના જમાનામાં દરેક પવિત્રમાં પવિત્ર સંબંધને ભુલાવી દે છે. મારાં માતા પિતાએ પૈસાની ધગધગતી ઇચ્છામાં મારા ભાવિ મુખ દુઃખનો વિચાર સરખો નહિ કરતાં માત્ર પોતાની સ્વાર્થની જ સાલસા તેષસ્ત્રિત્ત કરવા મને જાગતી ચિંતામાં હોમી, એ વાતની જ્યારે મને ખાતરી થઈ ત્યારે મારા હૃદયમાં કંપારી છુટી. વાત પર વાત લાવી મેં મારી માને પુત્ર સંભળાવી દીધું, કે તમે મારા જેની સાથે જાન કર્યું તેની હિમ્મત બાપા કરતાં પથ મોટી છે, અને મારે પથ તે જાપા સમાનજ છે. હું બીજા માગીને પેટ બરીસ. અથવા અરીજી ખાઈ ગ્રાણ્ય કાઢીશ. પથ તે ધરડાને કદી પરણવાની નથી. પથ મારાં નિર્દય માતેપિતાએ મારી હકતી બીલકુલ જાણ રાખી નહિ. આડોસી પાડોસી, તથા ન્યાત જાતિલાઓ કહેવા લાગ્યા કે બાપે બલુજ મૂખાઈ કરી છોકરીને કુવામાં નાંખી છે. પથ સગપણ પાછું ટેલામ નહિ, એમ બધાએ કહેવા લાગ્યા. હાથ મારાં લગ્ન લખાયાં, અંતે આ અભાગિણીનો વિવોદ યદ્યપિ, પુત્ર જેમ પિતાનાં હાથને વળગે, તેવાજ ભાવથી મેં તે વૃદ્ધ પુરુષના હાથમાં હાથ મૂક્યો. અરેરે! કોઈને પથ દયા આવી નહિ. ધિક્કાર હજી એ માતા પિતાને કે જે પોતાની પુત્રીને આમ ભરમારમાં કુબાડે છે; ધિક્કાર હજી એ રિતીને કે જે આવા માતાથી રિવાજને હોતેજન આપે છે.

લગ્ન યથા પછી હું મારા આત્માની ચાંતિને વાસ્તે મારે હવે શું ઉપાય કરવા તેના વિચારમાં રહેતી. ધર્મનાં પુસ્તકો કિત્તમ નિજાં, વર્તમાનપત્રો વિગેરે હું હમેશ વાંચતી.

મારાં માતાપિતાએ મને જેને સ્વાધિન કરી તેને મેં ધૃષ્ટર માની લીધો. આર્ય બાળા વાસ્તે પતિસેવાથી બીજું ઉત્તમ કાર્ય શું છે ? પતિભક્તિથી વધારે આનંદનું સ્થાન અબળા જાતિને બીજું સંસારમાં શું છે ? મારા ક્ષમનથીએ લગ્ન થવાના દિવસેજ મારા પ્રતિને હૃદય જવર આવતો હતો. તેની સાથે ખાંસી પણ વધતી ગઇ. લગ્ન થયા પછી એકાંતમાં એક બે મીઠી વાતો કરવાનો પ્રસંગ પણ પ્રભુએ મને આપ્યો નહિ. મંદવાડ વધતો ગયો, અને આખરે હે દૈવ ! મારે સૌભાગ્યનો સુડો ફાડવો પડ્યો. જે દિવસે મારા ઉપર આશ-તનુ વાદળું ટુટી પડ્યું તે દિવસે મારી ઉમ્મર માત્ર ૧૮ વર્ષની હતી. આજ તેને ચાર વરસ થઈ ગયાં. પતિ સુખ શું છે, તે મેં માત્રે પુસ્તકોમાંજ વાંચ્યું છે. હું એક ઉત્તમ ગૃહિણી થઇ મારા પતિ સાથે પ્રેમથી રહી, આ સંસારમાં આનંદમય જીવન ક્યારે બંધિત કરીશ એજ મારી આશાઓ હતી. તે સર્વ ધુળમાં મળી ગઇ. અરે હાય ! આટલેથીજ મારા દુઃખની સમપ્તિ થાય તો પણ હું સુખ માની લેત. પણ સ્વામિના મૃત્યુ પછી આ દત્તભાગિની પાસે આજ એક પાછ પણ નથી. માતા પિતા પણ મરી ગયાં, અને સાસરા તરફથી આજે મને કોઈ યુજનું નથી કે અરે તને ખાવાનું મળે છે. વાસણ કુસણ માંજ ધંટી ફેરવી, પાણી ખેંચી, મને ઘણી સુસીનતે એક વખત અપૂર્ણ જોજન મળે છે. અરેરે ! સુડો રોટલો અને પાણી પણ મને અમૃત સમાન છે. સ્વામી વગર અબળાનો સંસાર કંગાલમાં પણ કંગાલ છે. આજે મારા દેહી ભાઇઓ સ્વરાજ્ય, સ્વરાજ્યની બુમો પાડવામાંજ રોકાયા છે, તેઓને હું હાય ઉંચા કરીને અરજ કરું કે, હે ભાઇઓ ! વિધવાના દુઃખની ખબર લ્યો, જે દેશની ભૂમિ ઉપર રિખાતી તે દુઃખી અબળાનાં અશ્રુઓ પડે છે, તે ભૂમિ અપવિત્ર છે—તે ભૂમિ આપિત છે—તે ભૂમિ ઉપર શુભામગીરીના લીલા અક્ષર ક્રોતરાય છે. જે દેશમાં અબળાઓના હૃદયમાંથી નિઃશ્વાસની ધમજો આવે છે, તે દેશની સમૃદ્ધિ અને નિધી બળાને ભરમ થઇ જાય છે. ધિક્કાર છે તે દેશને કે જે દેશમાં અબળા જાતી ઉપર નિર્દયતાના કુકાર ચલાવવામાં આવતા હોય. સેંકડો નહિ, હજાર નહિ લાંબો નહિ, પણ કરોડો એવી વિધવાઓ દેશમાં છે કે જેની હાય હાયથી દેશમાં પાપ અને અધમતા ફેલાઈ રહ્યાં છે, મારો આ છેલ્લો અવાજ છે આજનો દિવસ એ મારી હૃદયની છેલ્લો છે. આજ ને આજ રાત્રે જેર પી મારા પ્રાણને આ અશુભ બોળાઆમાંથી કાઢી માંખીશ. રામ રામ ! ”

ઉપરનું બધું લખાણ લખ્યાને બીજે દિવસે તે વિધવા સ્ત્રીએ પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો.

* * * * *

જોતિષશાસ્ત્ર અને વૈદકશાસ્ત્રનો નિકેટનો સંબંધ.

(અનુસંધાન પ્રૃષ્ઠ ૨૧૪ થી)

પુરાતન કાળમાં સ્ત્રી પુરુષનો લગ્ન સંબંધ સ્વયંવર વિવાહથી થતો હતો પછી એવો કાળ પણ આવ્યો કે કન્યા અને વરના માતાપિતા કે તેમના વાલી વરકન્યાના જન્મ કુંડ-લીના મહો તેમના સામુદ્રીક લક્ષણો વરકન્યાનાં કુળગોત્ર સ્વભાવ રાશી સ્વામી જાતીવર્ણ-નક્ષત્ર ગણ્યે એની નાહી, અંક વિગેરે પરસ્પરની જન્મકુંડલીથી મેળવ્યા પછી જ વિવાહ નહી

કરી પછી લગ્ન સંબંધ કરતા. અને તે વખતે ચાર વર્ષ હોવાથી કન્યાનું અને પરતું ક્ષેત્ર પણ વિશાળ હતું. આવા સમયમાં આર્યાવર્તમાં અનેક માદાન પુરુષોનો જન્મ થતો તેઓ શરીરે સુદૃઢ દીર્ઘાયુષી બુદ્ધી માન અને વિર્યવાન હોવાના અનેક દાખલાઓ આપણા આર્ય-શાસ્ત્રોમાંથી મળી આવે છે કાળ ચક્રની ગતી વિચીત્ર છે. એ ઉદય કાળનો ધીમે ધીમે અસ્ત થવા લાગ્યો અને પ્રજાવર્ગમાં માદ્યોમાદ્ય દૂસંધ થવા લાગ્યો. એક એક વર્ષ-માથી અનેક જાતની નાતોની શાખાઓ ટુટી અને તેમાં પણ પાછા પેટા વીભાગ થવા લાગ્યા. દાખલા તરીકે એક નાગરની જાતીમાંથી છ જાતના નાગરો થયા, મોઢ્યાદાણની જાતીમાંથી પણ છ જાતના મોઢ્યાદાણ થયા. વળી છ જાતના નાગરોમાંથી પણ એક એક પાહડ (ખદીરકૃત) જાતી નીકળી. એમ અનુક્રમે દરેક જાતોમાંથી પેટા શાખાઓ થઈ અને તેમાં પણ અનેક તરફ પડ્યા. જેમના બંને ખાધા ખવરાવ્યાનો વ્યવહાર અને કન્યા આપવા સેવાનો વ્યવહાર પણ બંધ થયો. આવી રીતે દરેક વરણોમાંથી અનેક જાતની જાતીઓ અને પેટા જાતીઓ થઈ જેમનો ગણેથીપાર આવે તેમ નથી આવા પેટા વીભાગથી કન્યા આપવા સેવાનું ક્ષેત્ર અત્યંત સંકુચિત થઈ ગયું છે મકુચિત ક્ષેત્ર થવાને લીધે કન્યાવિક્રય થવા લાગ્યો અને કન્યાઓની અછત પણ અતીશય થવા લાગી જેથી કેટલીક જાતીમાં સહેરમાં આવી વસેલા લોકો કુલિન ગણાવા લાગ્યા અને ગામડામાં રહેનાર લોકો અડસિન ગણાવા લાગ્યા એટલે દૂસિન વરને ખજે ત્રણ ત્રણ કિલા ચાર ચાર કન્યાઓ વૃદ્ધાપ કાળ સુધી મળવા લાગી અને અડસિન ગણાતા લોકો કુવારા ને વાદા તથા રાંડલા રહી મરણ પામવા લાગ્યા. આમ થવાથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિ ખગડતી જ ચાલી અને તે એટલે સુધી કે સાપ્રત કાળમાં કન્યાની અછત થવાથી માખાપો પૈસા સેવાની શાસને અને પૈસા ન લેનાર માખાપો દૂસિન વર નહી મળી શકે તે ખીકથી બાળસગન કરવા. જેથી પ્રજા ઉત્તરોત્તર નિર્જીવ અસ્થાયી અને રોગચરત થવા લાગી. કહે-વતમાં પણ કહ્યું છે કે “નળી વાડમાં છોડુ પડે” તે કહેવતાનુસાર પ્રજાવર્ગમાંથી મણે ભાગ બાહ્યવસ્થામાં જ મર્યું પામવા લાગ્યાથી વીધવાઓની સંખ્યામાં વધારો થવા લાગ્યો છે. અને પુરુષોમાં વાદા પા ને કુવારા તથા રાંડલાની સંખ્યામાં પણ વધારો થવાથી હાલમાં ઉચ્ચ કહેવાતી જાતીઓની વસ્તી ઘટી ગઈ છે. જે લોકો મહેતત કરનાર અને ખેતી વીગેરે કરનાર છે તે જાતમાં હવે શરીર બળ અને આરોગ્ય બળ ટકી રહ્યું છે તેથી તેની જાતીની સંખ્યા વધે છે વળી તેવી જાતીઓમાં પૂતર વિવાહના ચાસને લીધે વિધવાઓની અને વાંદા પાને કુવારા કે રાંડલાની સંખ્યા પણ કમી હોય છે એટલે વસ્તી વધે તેમાં નવાઈ સરખું નથી. ઉપર જતાવી ગયા તે પ્રમાણે ઉચ્ચ ગણાતી જાતાઓની સ્થિતિ થવાને લીધે ન્યાં કન્યા મળવાના સાંસારીક સામુદ્રીક લક્ષણો અને જ્ઞેતીયની કુટુંબી અને રાશી મણ વીગેરે મેળવવાનું ક્યાં રહ્યું. તેથી તે મેળવ્યા શિવાય વર કન્યાનાં લગ્ન થવા લાગ્યાં છે અને અકાલીક મર્યું થવાને લીધે લગ્ન કરવાને પણ ઉમરલાયક નહી તેવી વિધવાઓની વધી ગએલી સંખ્યા નજરે જેવામાં આવે છે. શંકા એવી સેવામાં આવે છે કે ખીજ જાતીઓ તેવાં લક્ષણ ગ્રણ કે સામુદ્રીક મેળવતા નથી. તેને શી દરકત આવે છે? જવાબ એટલો જ છે કે તેવી જાતીમાં યએલી વીધવાને ક્યારે વૈધવ્યપણાનું દુખ જોવું પડે છે તે તે વીધવા થયા પછી દુઃખ મુદતમાં જ મધવા થાય છે અને ફરી રાંડે તે વળી ખીજ

ત્રીજા કે ચોથા સાથે પૂનર સ્થા કરે છે. માટે સુધરેલી અને ઉચ્ચ માતીઓમાં જો વિવાહ કરતાં અવલ સામુદ્રીક અને જોતીપશાસ્ત્રમાં કરેલી આગાતુસાર વરકન્યાનાં લેખ કરવામાં આવે તો વરકન્યાતું જોડું સુખી રહે તેમને નીરોગી અને દીર્ઘાયુષિ સંતતી થાય. મહાત્મા સિદ્ધના ગાજીન એમણે લોકકલ્યાણાર્થે વરકન્યાના સામુદ્રીક લક્ષણો વીગેરે સંબંધી અસંત શ્રમ લેખ વર્ણન કરેલું છે જે ઉપયોગી હોવાથી અમે નીચે દાખલ કરેલું છે.

વિવહે યોગ્યા યોગ્ય કુમારી લક્ષણમ્ તુણિદ સ્વાચ ।

અયોગ્યા વા યોગ્યાચૈવ, કાકુમારી મુનીશ્વર ॥

તત્ શ્રોતુ મહમિચ્છામિ, વદસ્વ કરુણાનિધે

॥ ૧ ॥

લાપાર્થ.

તુણિદ પુછે છે. હે ભગવાન! કોઈ કન્યા પરણવા યોગ્ય છે અને કોઈ કન્યા પરણવાને યોગ્ય નથી તે જાણવાની માહારી ધન્ય છે માટે આપ કૃપા કરી અને કહો. ૧

ધન્યોઽસિ કૃત પુણ્યોઽસિ, શાસ્ત્રે તેઽનુરાગો મહાન્ ।

ક્રમશસ્ત્વે પ્રવક્ષ્યામિ, શ્રોતું યદમિ વાંચ્છસિ

॥ ૨ ॥

હે ધન્ય ધન્ય છે તને કે તારી શાસ્ત્ર ઉપર આવી શ્રદ્ધા છે. તારી ધન્ય છે તે પ્રમાણે તે પુછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર હું તને ક્રમવાર કહીશ. ૨

પદ્મં પૂર્ણ કુમ્ભચૈવ, યદિ કરતલે ભવેત્ ।

પતિ તસ્યા માહારાજ, સત્યં સત્યં ન સંશય

॥ ૩ ॥

જે કન્યાની હાથેલીમાં પદ્મ અને પૂર્ણ કુંભનું ચિન્હ હોય તેનો પતિ મહારાજ થાય તેમાં જરાપણ શંક નથી. ૩.

સ્નિગ્ધં સમુન્નતપાદં, તામૃ વર્ણનસ્વાનિ ચ ।

કલ્યાણકારિણીસાહિ; પત્યુઃપિતૃ કુલસ્યતુ

॥ ૪ ॥

જેના પગ કોમળ હોય અને કાચખાની પેઠે ઉપશેલા હોય તે તાંબાવરણ નળ હોય તે પતિ અને પિતાના કુળને કલ્યાણકારી હોય. ૪

વજ્રાઞ્ચ હલ ચિન્હઞ્ચ, યસ્યા પાદ તલે ભવેત્

નૃપ પત્ની ભવેત્ સાહિ સત્યં સત્યં મુનીશ્વર

॥ ૫ ॥

જેના પગના તલીએ વજ્ર અને હળનું ચિન્હ હોય તે રાજાની રાણી થાય તેમાં સંશય નથી. ૫

મત્સ્યાઙ્કુશાઞ્ચ ચક્રઞ્ચ, લાઙ્ગલ યદિ દ્રશ્યતે ।

બહુપુત્ર વર્તાસાહિ, પતિર્દીર્ઘજીવી ભવેત્

॥ ૬ ॥

મત્સ્ય ઓંકુશ કમળ ચક્ર અને હળજી જેના પગને તળાએ હોય તે કન્યા બહુ પુત્ર વર્તાથાય અને તેનો પતિ દીર્ઘાયુષી હોય. ૬

ચક્ર સ્વસ્તિક શંખાન્ન મીનાત છપ્ર ચત ।

યસ્યા પાદ તલે રેલા, સા ભવેત્ સિતિપાઙ્ગના

॥ ૭ ॥

અક સાથીઓ શાખ કમળ મગરમચ્છ અને છત્ર જે કન્યાના પગને તળાએ હોય તે રાજની રાણી થાય. ૭

પાદાગ્રભાગં સમુચં, તલચ્ચ પદ્મામં ભવેત્ ।

સ્વેદહીનચ્ચ યસ્યાસ્યાત્, સા ભવેત્ સિતિપાદ્મગ્ના ॥ ૮ ॥

પગનો આગલો ભાગ કપક હોયો હોય પગતુ તમ કમળ સરખું હોય અને પરશેવા રહીત હોય તે રાજની રાણી થાય. ૮

સ્નિગ્ધોન્નતા તામૃવર્ણી, વૃત્તાઃપાદ નચ્ચા યદિ ।

પતિસ્તસ્યા ભવેદ્રાજા, રતિ શાસ્ત્રે પ્રકિર્તિતમ્ ॥ ૯ ॥

જેના પગના નખ ગોળ તામૃવર્ણુ તેજસ્વી અને ઉપશેલા હોય તે રાજની રાણી થાય. ૯

દુર્ભાગા પ્રથ પાણીસ્પાત્, સપ પાણી શુભા ભવેત્ ।

કુલ દોન્નત પાણી ચ, સત્યં સત્યં ન સંશય ॥ ૧૦ ॥

જેના પગનો ભાગ પડેલો હોય તે દુર્ભાગી, બરાબર હોય તે સુભાગ્યવાળા અને ઉપડેલો હોય તે કુનરા હોય. ૧૦

યસ્યા ગમન કાલેચ, ધરા કમ્પઃ પ્રજાયતે ।

વિધવા સા ભવેદાથુ, વિવાહાન્તે સુનિશ્ચિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

જે કન્યાના આલવા યદી ધરતી કમ્પે તે પરણતી વખતે જ વિધવા થાય. ૧૧

યસ્યા ગમન કાલેચ, કનિષ્ઠાન ધરાં સ્પૃશેત્ ।

વિધવા સામવેત્ વરસ, સત્યં સત્યં મયાદિતમ્ ॥ ૧૨ ॥

આલતી વખતે જેની કનીષ્ઠ આગળા જમીનને અડે નહિ તે વીધવા થાય. ૧૨

વન્દાશિની ચ યા નારી, લોભ પાપ પરાયણા ।

ત્યક્તવ્યા સામવેદ્વત્સ, અયોગ્યા ચ ભવે ધ્રુવમ્ ॥ ૧૩ ॥

અતી આહાર કરવાવાળા લોભ અને પાપમા તત્પર જે સ્ત્રી અવશ્ય તજવા જેની છે. કારણ કે તે અયોગ્ય છે. ૧૩

તર્જની મધ્યમા નામા, ધરાં ન સ્પર્શ તે યદિ ।

દુઃખિની સા ભવેદ્વત્સ, ભિક્ષયા જીવતી ધ્રુવમ્ ॥ ૧૪ ॥

જેની તર્જની અને મધ્યમા આગલી આલતા જમીનને અડતી ન હોય તે દુખીણી થાય અને બીજા માંગી પેટ ભરે. ૧૪

અંગુષ્ઠે ચ ગતાવત્સ, તર્જની યદિ ગચ્છતિ ।

કુલટા સમવેનારી, ત્યક્તવ્યા તેન હેતુના ॥ ૧૫ ॥

અંગુઠા કરતાં જેની તર્જની આગલી લાખી હોય તે કુલટા થાય માટે તજવા યોગ્ય છે.

જંબે ચરો મહીનેત્, કુમારી શુભકારિણી ।

ઝરુકરિ કરાકારી, પતિસ્તસ્યાઃસુત્રી ભવેત્ ॥ ૧૬ ॥

એ સાયળો રામ રહીત હોય તે સારી અને હાથીની સુંદ જેવી સાયળો હોય તેનો પતી સુખી થાય. ૧૬

પદાવુચ્છ શિરાલીચ, તામૃણિ નસ્વાનિ યદિ ।

ગુલ્ફૌ કુર્મેન્નિતી યસ્યા, પતિસ્તસ્યા નૃપો ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

જેના પગ ઉંચા હોય અને જેના ઉપર નયો દેખાતી હોય અને જેના નખ તામ્બુવર્ણી હોય છુટછુટો ભાગ કાચળા સરળો ઉપશેલો હોય તેના પતિ રાજા થાય. ૧૭

રાજહંસ ગતિર્વાપિ, યદિ, વા ગજગામિની ।

સિંહવત્ ક્ષીણ કટિશ્ચ, કુમારી સુસ્વભાગિની ॥ ૧૮ ॥

રાજહંસ ગતી અથવા ગજગામીની અથવા સીંહની પેઠે કૂચ કરી હોય તે સુખી થાય. ૧૮

માંસલં મૃદુલં વાપિ, યસ્યા:પાદ તલં ભવેત્ ।

અરુણસ્ય સદા ચોષ્ણં, વદુ ધનેશ્વરી હિસો ॥ ૧૯ ॥

જેના પગનાં તલીયાં માંસવાળા કોમળ અને રક્તવર્ણ તથા ગરમ રહેતાં હોય તે બહુ ધનવાન થાય. ૧૯

વિવર્ણ પાદ તલંસ્યાત્, વિશુષ્કં સ્વંણ્ડિતં યદિ ।

રુક્ષં સૂર્પાકારં વાપિ સા નાશ દુઃસ્વ ભાગિની ॥ ૨૦ ॥

જેના પગના તળીયા નીચેનાં સુકાપલાં અને ખડખડાં તથા મુખાં અને મુખડાનાં આકારનાં હોય તે સ્ત્રી દુઃખી હોય. ૨૧

(અપૂર્ણ)

ત્રપા (તરસ)

લેખક:—તંત્રી

સુખ અને તરસ પ્રાણીમાત્રને લાગે છે. તરસ છીપાનવા સાર દરેક પ્રાણીને પાંછીની જરૂર પડે છે. દુધ અને કેટલાક ફોના રસથી જેકે તરસ-શાન્ત થાય છે તે પશુ પાંછી શીવાય બધા જાતનાં ચાલી શકે નહીં. પાંછીની તરસ થા કારણથી લાગે છે તેનો વિચાર જનતા કમમાં આગળ વધેલી મનુષ્ય જાતમાંથી પોતાને આગ્યો દશે. પરમકૃપાલુ પરમાત્માએ પાંછી જેવી મનુષ્ય જાતને દશાવી રાખનાર અમુલ્ય વસ્તુને પોડી મહેનતે જેમણે તેટલી દરેક પ્રાણીને મલવાની જોવાય આગાધ માતૃયથી કરેલી છે. ખોરાક ભીષા શીવાય મનુષ્ય પોતાનો પ્રાણ કેટલીક મુદત સુધી અપવાસ કરી દશાવી શકે છે. પરંતુ પાંછી વગર જીવન દહીં શકે નહીં. શરીરના દરેક પ્રવાહી જેવાકે મોઢી અન્નરસ જરૂર રક્ત વિગેરેને પ્રવાહી રૂપમાં બનાવનાર પાંછી જ છે. પાંછીની મદદ વડે પોષણના પદાર્થ શરીરના જુદા જુદા ભાગને પહોંચી શકે છે. શરીરમાં રક્ત બનતા જ્યારે ખોરાકના મદ અને પ્રવાહી પદાર્થોને પ્રથમ પાંછીમાં મળ્યા જવું પડે છે. અને પાંછી વડે

વાયુમય શિવાયનો નિરૂપણગી મળ શરીરમાંથી સહેલાઈથી કઢાડી નાંખી શકાય છે. રસો-
ત્પાદક અને શરીરપોષક વિવિધ ક્રિયાઓ પાંચી ઉપરના આધાર રાખે છે. શરીરમાં વાયુમ
પડતાં પાંચીના જ્યાંનો ધર્મો ખરો ભાગ ખાવા પીવાના પદાર્થો રૂપેના હાખલ થાય છે.
દરેકના સાધારણ રીતે કુલ સાડાચાર શેર પાંચીની શરિરને જરૂર પડે છે. જ્યારે અરધા
શેરથી પોણા શેર વચ્ચે નેટલું પાંચી રસાયનીક ક્રીયાથી શરિરમાંના પેદા થાય છે. એવો
પ્રખ્યાત વિદ્વાન ડા० ડેલ્ટન (Dalton) નો અભિપ્રાય છે.

આ રીતે શરિરમાં હાખલ થતું પાંચી ફેફસાં તરફ અને મૂત્ર પિન્ડ માં જોડાઈ
નિકળી જાય છે. તેના કરતાં નિરોગ સ્થિતિમાં આગ મારફતે ધણું જ ઘોડું નિકળે છે.
શરિરના જુદા જુદા મેળાસર્જક અવયવો દ્વારા પાંચી કેટલા પ્રમાણમાં નિકળી જાય છે.
તે નીચે ખતાવવામાં આવ્યું છે.

ક્રીયા અવયવમાંથી

કેટલા ભાગ પાંચી

આગ મારફતે	૪
ફેફસાં દ્વારા...	૨૦
પરશેવા રૂપે આંતરડીમાંથી	૩૦
મૂત્ર પિન્ડ મારફતે મૂત્ર રૂપે	૧૪

આપણા શરિરમાંથી પાંચી મતલ જુદી જુદી રીતે નિકળ્યા કરે છે. ગમે તેવો
ખોરાક આપણે ખાઈએ, તે ખોરાક પાચન યજ્ઞ તેના બાકી રહેલો ભાગ જ્યારે મળ રૂપે
બહાર નિકળે છે ત્યારે તેમાં પાંચીનું મોહોડું પ્રમાણ હોય છે. ગમે તેવી મુકા હવા આપણે
શ્વાસમાં લેઈએ તો પણ પ્રશ્નાસ રૂપે જ્યારે તે બહાર આવે છે ત્યારે તે તદ્દન બીનાશ-
વાળી હોય છે આ વાતની આપણને ડાગ ઉપર અગર ઠંડી ચળકતી સાપાટી ઉપર શ્વાસ
મુકા જોવાથી ત્યાં જોવાલના ડાખ તરત જણાય છે. તેથી ખાતરી થાય છે. આપણી આંત-
રડીમાંથી હમેશા અદ્રવ્ય પરશેવારૂપે ધણું જ પાંચી નિકળી જાય છે. આ સમયે કદાચ
કોઈને શંકા થશે કે શીયાળામાં અને ઠંડી રીતના પરશેવો થતો નથી તો તે શંકાના
સમાધાન માટે-જણાવવાનું કે આવી રીતમાં પણ પરશેવો તો હમેશા થયાજ કરે છે. પરંતુ
નેટલી ઝડપથી તે શરિરની બહાર નિકળે છે. તેટલીજ ઝડપથી વરાળ રૂપે હવામાં હડી
જાય છે. આ પરશેવાને અદ્રવ્ય પરશેવો કહે છે આના અદ્રવ્ય પરશેવો ઉપરાંત ઉનાળાના
મરમીને લીધે કેટલોક વધારો પરશેવો વર્ધે છે. જે શરિર ઉપર પાંચી રૂપે જોવામાં આવે
છે. વળી દર ચોવીસ કલાકે જે થી ત્રણ પાછન્ટ પાંચી સાધારણ રીતે મૂત્રરૂપે શરિરમાંથી
બહાર નિકળી જાય છે. એકંદરે આ રીતે આપણું શરિર જ્યારે નિરોગ હાલતમાં હોય
છે ત્યારે ચોવીસ કલાકમાં પાંચથી ૭ પાછન્ટ પાંચી શરિરમાંથી જુદા જુદા રૂપે બહાર
નિકળી જાય છે. કસરત કરવાથી અગર અભિશય શારિરિક મહેનત કરવામાં આવે છે.
ત્યારે મૂત્ર મારફતે નેટલું પાંચી નિકળે છે તેના કરતાં ફેફસાં અને તરફા દ્વારાએ વધારે
નિકળે છે. આપણા શરિરમાંથી આ રીતે પાંચી સતત નિકળી જતું હોવાથી તે ખોટ કોઈ
પણ રીતે પૂરાતી રહેવી નેહએ એ ચોખ્ખું છે અને શરિરમાં આવી પાંચીની પડતી
ખોટને લીધેજ કુદરતી રીતે તરસની લાગણી આપણને જણાય છે. તરમ એ રક્ત અને
શરિરના સ્નાયુઓની પાંચી માટેની માગણી છે. કારણ કે પાંચી હોય તોજ તેજે પોત

પોતાની શરજ બળવી શકે છે. પાંણી એ તરસ છીપાવવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે. મનુષ્ય જાત પ્રાણીઓ તેમજ વનસ્પતિ માટે ચોખ્ખા નળ શિવાય બીજો કોઈ પણ વેપ પદાર્થ ઇશ્વરે બતાવેલો નથી. અને મનુષ્ય શિવાય બીજું કોઈ પણ પ્રાણી પાણી શિવાયના બીજા કોઈ પણ જાતના પ્રવાહીને પસંદ કરતું નથી. પાણી જેટલા પ્રમાણમાં શુદ્ધ હોય છે. તેટલા પ્રમાણમાં શરિરના મળ પિગળાવવાનું અને શરિરના જુદા જુદા અવયવો ધોઈને નિર્મળ કરવાનું કામ વધારે સારી રીતે કરી શકે છે. વનસ્પતિઓમાં મુળમાદૃત જે પોષણના પદાર્થો જમીનમાંથી ચુસાય છે. તેને મહોંટાં ડાળ પાંખડીઓ પત્ર ફળ ફલ વિગેરેને તે પ્રે પાડવા માટે વિવિધ રચણે પહોંચાડવાનું કામ પણ પાણીજ બળવે છે. પ્રાણીઓને તો ખોરાક મહજ કરવા માટે હોજરી નામનો અવયવ આપેલો હોય છે. કે જ્યાંથી તે ખોરાકને પાંણીજ પોતાની સાથે મેળવી લેછે જુદા જુદા ભાગને પહોંચાડે છે. એટલુંજ નહીં. પણ તે ખોરાક શરિરમાં વપરાઈ ગયા પછી તેમાંથી ઘટ્ટ પ્રવાહી અને વામુ રૂપ જે મળ બને છે તે સર્વને કાઢી નાંખીછે શરિરને સાદુ રાખવાનું કામ પણ પાંણીજ કરે છે. ઘટ્ટ અથવા સૂકા કે પ્રવાહી ગમે તે જાતનો ખોરાક હોય છતાં તેમાં પાંણી થોડા કે વધારે પ્રમાણમાં હમેશાં રહેલુંજ હોય છે. પાંણી મેળવ્યા શિવાય ઘટ્ટ પદાર્થો આપણે, પાંખડી છીએ ત્યારે પણ અનાયાસ પાંણીનું કેટલુંક પ્રમાણ આપણા શરિરમાં કાબલ થયા વિના રહેતું નથી. પરંતુ આ વાત ધ્યાન થોડા માંજુસેના જાણવામાં હોય છે માટે ખોરાકના કેટલાક સાધારણ પદાર્થોમાં પાંણી કેટલા પ્રમાણમાં કુદરતીરીતે રહેલું હોય છે તે નીચેના કોડા ઉપરથી જાણીશો.

ખોરાકના પદાર્થનું નામ તેના દર સો ભાગ

કેટલો પાંણીનો ભાગ હોય છે.

ખાંડ...	૫
ચોખ્ખા	૧૩
બાજરી	૧૪
વટાણા ઘટું જવ વિગેરે...	૧૫
રોટલી રોટલો...	૩૭
બટોટા	૭૫
કમેજ કુધ કરમકલો	૮૭
જુદી જુદી જાતના લીલા ફળો	૮૦ થી ૯૦
લીલાં શાક અને બાજીઓ	૯૦
મકડી તડબુચ વીગેરે	૯૫

ઉપરના આંકડાં ડૉ. રેનહોલ્ડ (Reinhold) એમ. ડી. પી. એચ. ડી. એમના પુસ્તકમાંથી લેવામાં આપ્યા છે.

લીલાં ફળ અને શાક બાજીમાં ધણીજ વિશુદ્ધ રૂપમાં પાણી રહેલું હોય છે. આવા પદાર્થોમાં જે બાજુ પાણી રહેલું હોવાથી જે લોકો મસી મશાલો મેળવ્યા શીવાય આ પદાર્થો પૂરતા પ્રમાણમાં ખાય છે તેમને ખદ્દ જ યોડી તરસ લાગે છે.

તરસ મટાડવા માટે એકદમ બહુ પાણી ઘટ્ટ ધટાવી જતું નહીં પણ ધીમે ધીમે એકાદ પ્યાલો પાંણી અરધા કીવા પોણા કલાકને અંતરે પીવું અને ખોરાક તેમજ પાંણી હમેશાં

ખાદારના વાતાવરણની ઉચ્ચતા જોઈવી હોય તેટલીજ ઉચ્ચતાવાળાં મદદ કરવાં.

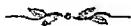
x x x x x x

વર્તમાનકાળમાં મનુષ્યોને સ્વાભાવિકરિતે લાગવી જોઈએ તેના કરતાં વધારે ત્રણ લાગે છે. તેનું મુખ્ય કારણ મીઠાનો ઉપયોગ એજ છે. આ મમ ધર્માં વિદ્વાન ડૉ. રેનહોલ્ડ એમ. ડી. પી. એચ. ડી. પોતાના અનુભવથી જણાવે છે—“ કેટલાક વર્ષ ઉપર જ્યારે મેં એક પુસ્તક વાંચ્યું કે આફ્રીકા જેવા અતિપથ ગરમ દેશના જંગલોમાં વસતી બેંશો અને સાબરો ધ્રુવ દીવસમાં એકજવાર નદીએ પાણી પીવા જાય છે. ત્યારે તે વાત મહારા માનવામાં આવી નહીં પરંતુ જ્યારથી મેં મીઠું અને બીજા મશાલાઓ વાપરવાનું તબ નાથ ક્યું સારથી ઉન્દાળાના ગરમમાં ગરમ દીવસોમાં પણ માદારે માત્ર એકજ પવાલું પાંણી પીવું પડે છે” વાચક વર્ગને અનુભવ હશે કે—જ્યારે આપણે નાતમાં કે મીજબાનીમાં જમવા જઈએ છીએ ત્યાં મરીમશાલાવાળાં તીખાં તમતમા શાક બજાવ્યાં કદી વડાં વાન મથા વીગેરે ખોરાકમાં લેઈએ છીએ તે વખત જમતા જમતાં અને જમીને ઘેર આવ્યા પછી તે ખોરાકનું પાચનપતાં સુધી આપણે લોટા ને લોટા બરેલુ પાણી ઘટ ઘટાવ્યાં કરીએ છીએ. આપણુ પડે તથાપ છે કામ સુજતું નથી અને અકળાગણ થયા કરે છે. આ બધો પ્રતાપ મીઠું અને મરી મશાલાનો હોય છે.

જો આપણે સ્વાભાવિક રીતે જોઈએ તે કરતા વધારે પાણી પીએ છીએ તો આપણા ખાધેલો ખોરાક પાણી ભેગો મળી જઈ બહુજ પાતળો થઈ જાય છે એટલુંજ નહીં પણ આપણા સંસ્કૃતિ લેહી પણ પાતળુ થઈ જાય છે.

ખરા નિરાગી માણસો ને તરસ છીપાવવા માટે પાંણી શીવાય બીજા કોઈ પણ પ્રવાહી પદાર્થની ઇચ્છા થતી નથી. પરંતુ જે મનુષ્યો અયોગ્ય આહાર વિહાર કરનાર અગિતાહારી અને રોગીય હોય છે તેમની તરસ એકલા પાણીથી છીપતી નથી. તેથી તેમને અનેક જાતના સરખતો બરફ આપસકીમ મોડા લેમેનેડ ભાગ બીર અને અનેક જાતના દારૂઓ પીવાની ઇચ્છા થાય છે.

ખાવાનું અને પીવાનું કામ કદી એકી વખતે થવું જોઈએ નહીં. એટલુંજ નહીં પણ પાણી મેળવીને ઘણાજ પ્રવાહી બનાવેલા ખોરાકો પણ ભોજન વાપરવા જોઈએ નહીં કારણ કે ઉપર લાયક થયેલું કોઈ પણ પ્રાણી પોતાની કુદરતી હાલતમાં તેવા ખોરાકો પસંદ કરતું નથી. વળી ઘોડા ગાય બળધ ઘેટા બકરા વીગેરે પ્રાણીઓ મનુષ્યજાત માણસ જમતાં જાય અને વચે પાણી પણ પીતાં જાય એવું કદી પણ કરતા જોવામાં આવતા નથી. કુદરતનો આ એક નિયમજ છે અને તે ભંગ કરવાથીજ મનુષ્ય જાત હાલ અનેક રોગોથી પીડાતી જોવામાં આવે છે. વૈદકશાસ્ત્રના અંગે ચાલેલા અનેક શોધોથી સાબીત થયું છે કે પાણી પીવાનો સારામાં સારો વખત જમતાં પહેલાં પાણી અરધા કલાક અગાઉનો અથવા તો જમ્યા પછી સુખશુદ્ધી માટે ચોડું પાણી પીધા પછી બે કલાક પછીનો છે.

નામદાર શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડનો શોકજનક સ્વર્ગવાસ.

નામદાર શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ એ ત્રણ દીવસની દુઃખીમારી બોગવી માસની તા ૬ સન ૧૯૧૦ ના દીવસે મધ્યરાત્રે આ શાંતી દુનીયાનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગવાસી થયા છે એ નામદારના મરણથી આર્યાવર્તનેજ નહી, પરંતુ સુધરેલી પ્રજા આખી દુનીયામાં ભાગે દીલગીરી પ્રસરી રહી છે. પૂરાતન કાળથી આપણા આર્યાવર્ત રાજાને પરમેશ્વરના તુલ્ય માનતો આવ્યો છે તેથી પ્રજાવર્ગનો જેવો ઇશ્વર પ્રત્યે ભાવ હોય છે તેવો નામદાર શહેનશાહ પ્રત્યે હોય તેમાં શી નવાઈ-નામદાર થીટીસ મરકારના નેક અમલના લીધે આગળના વખતમાં પ્રજાવર્ગને જે સઠક અને દુખો લુટ ધાડ ચોરી જો ને લદાઈઓથી ખમવા પડતા તે દુર ચર્ચા સમરાજ જેલુ સુખ પ્રજાને પ્રાપ્ત થએલું છે દરેક પ્રજા વગર હરકતે પોતાના ધર્મનું પાલન કરે છે અને સુખ બોગવે છે એ અચ્છાલ વૃદ્ધના જાણુવા બાહાર નથી વળી એ નામદારના રાજ્યના અમલમાજ હોંઠા પ્રજાને નવીન હક્કો મળેલા છે પરમદૃષ્ટાલુ પરમાત્મા તેમના આત્માને શાન્તિ આપો એ નામદારના મરણથી આપણા રાજ્યમાતાને શોક અને દીલગીરીનો પાર રહેા નથી પરંતુ ઇશ્વરની ગહન ગતી આગળ મનુષ્યકૃતી વીરામ પામે છે કાળચક્રની ગતી પ્રમાણુ આવેલા દુખને ધીરથી મહન કરવા પરમાત્મા તેમને ધીરજ અને શાંતી આપો નામદાર શહેનશાહ જ્યોત્ પાયમાં મહાન્ દીર્ઘાયુષ્ય બોગવે અને આપણા ઉપર તેઓ દીર્ઘકાળ રાજ્ય કરે અને આર્યાવર્તની વશદાર પ્રજાને સુખી અને આખા કરવાને પરમાત્મા તેમને પ્રેરણા કરે એવી અમારી પરમાર્તમાં પ્રત્યે નમ્ર વિનંતી છે

તત્તી.

ઐપધિ નામમાળા.

(રચનાર — રાજકવિ હર્ષદેરાય મું. મુનસી.)

(અનુ'મ'નાત પૃષ્ઠ ૨૨૮ થી.

પુરાણાની વજ નામ ગુણ.

પારસીકવય ૩ દેવવતી શુકલા ઇતને નામ,
શતપર્વિકા સમાન ગુન વાતહરત મન કામ

૮૮

પાંતની જડનાં નામ—ગુણ.

ઉચ્ચગધ અર સુગધા, ઇતને વાકે નામ,
સમન કરન કદ કાસ કો, સુસ્વર કર અભિરામ
હ્રદય કદ, મુખ શોધ કર, યદ્યપિધ ગુન સુખકારિ,
જો હોવે કદુ સ્યુલજડ, વાકો ગુન કમી સાર

૮૯

૯૦

પલાસીના નામ ગુણ.

દે પ્રકાર દે પતારસીકો, મલી સમ છક જન,
પેખો જગ દુર્ગધ જુત, મોછ પનારી માન
દૂધ પીપલ વૃક્ષકી, ટેગી સમ આકાર,
મીન ગધ સમ તાદીમે, કરતહી અથ ઉચાર
હયુધા પુષ્પવતી યદી, પ્રથમ પલાસી જઈ
મત્સ્યગધ અથત્યદલ, દુસરી મહેનાઈ.

૯૧

૯૨

૯૩

ધ્વાક્ષનાશિની પુનિ કહત, હરત બરત કો રોગ,
વિપહર વાતશમન કદુ, એસો કહો પ્રયોગ.

૯૪

પ્રથમ પલાસી દીપની, તિકત કદુક મુદમાન,
તુરટ શરત્વ ૩ પિતશમન, ઉદર વાયુમે હાન,
ગુદમ અરો મદણી અર, ચલશમન સુખકદ
અસાધિધ દે હયુધ સુખક, પેખત જ્ઞે પ્રસિમદ

૯૫

૯૬

વાવડીંગ નામ ગુણ.

ચિત્રકુડલા તડુલા, વેલ અમોઘા નામ;
જાતનાશન વિદગ અર, કમિમ દે અભિરામ
કદુક તિદધુ લધુ ઉષ્ણ દે, રક્ષ વન્દીકર પાષ,
અન શ્લેષ્મ કૃમિ વાતહર, મળરોધન દુખ જાય

૯૭

૯૮

તુ'અર ફેલના નામ તથા ગુણ—દોષ.

સાતુજ સૌરભ હુજર, અધક વનજ ૩ મૌર,
તિકત કદુક લધુ ઉષ્ણદે, રચિકર દીપન ઔર,
દાહકરન કદ વાતહર, અવન ઝાલ સિર રોગ,
આસ ગુદમ કમિ કુજહર, યદ્યપિધ કહો પ્રયોગ.

૧૦૦

વંશલોચન નામ ગુણ.

- ત્વક્ષીરી તુગા યુગા તુંગાક્ષીરી નામ;
 વાંશી યુગા વંશજ, વંશરોચના કામ.
 વંશક્ષીરી વૈષ્ણવી, તુગા નામ અભિરામ. ૧૦૧
 વૃહણ વૃથ્ય બલદાઘ અર, સ્વાદુ સીત શુન જન;
 તરશ કાસજનર સ્વાસ ક્ષય, પિત રૂધિર ગદ હાન. ૧૦૨
 કુષ્ટ પોદુ કમલા હરે, કરત વાયુ કો દુર.
 ત્વક્ષીર હિતકારિ હૈ, હર્ષદ કથત જર. ૧૦૩

સમુદ્રદ્વીષ્ણના નામ ગુણ.

- અબ્ધિકક રીંડીર યુનિ, સમુદ્રકેન અર કેન;
 યદ બિધ યાકે નાઈદે, કરત નેન શુન એન;
 લેખન શીત કશાય હૈ, વિપદન પિતહર જન,
 અવન દરદ કદ સમન અર, લઘુતા કલો પ્રમાન. ૧૦૪
 ૧૦૫

અષ્ટક વર્ગનાં લક્ષણ તથા ગુણ.

- મેદા મહામેદા અર, જીવક રૂપજ પ્રમાન;
 કાકોલી, ક્ષિરકાકોલિ, અષ્ટ વર્ગ યદ જન.
 હીમ શુક્રપ્રદ સ્વાદુ અર, વૃહણ શર શુન તાહી;
 વાત પિત્તહર વિર્યપ્રદ, કદ બલપ્રદ શુન યાહિ. ૧૦૬

જીવકનાં નામ.

- કુર્ય શીર્ષક મધુર અર, જૂંગ જીવક હરવાંગ;
 યદ બિધ જીવક નામદે, જનલેહુ શુનઆંગ. ૧૦૮

રૂપજનામ.

- રૂપજ વૃપજ યુનિ દ્રાક્ષદે, ધીર વિપાણ પ્રમાન;
 યદ બિધ વાકોનામ હૈ, મુનહુ મિત શુનવાન.
 યદ દૈવિધ કો કંદ સો; સખલ શુક કદકાર;
 પિત્ત દાહ ક્ષય વાયુહર, કહત બૈષ મુકુમાર. ૧૦૯
 ૧૧૦

મેદા મહામેદા લક્ષણ નામ ઉત્પત્તી

મેદાના નામ.

- શાલપર્ણી મેદા અર, મણિહિદા યુગિ કામ;
 મેદાદભવા ર અખ્વરા, યદ બિધ મેદા નામ. ૧૧૧

મહામેદા નામ.

- મણી ત્રિદતિ દેવતા, વસુહિદા હિતધારી;
 મહામેદા યુનિ કહત હૈ, જીવજન નિજહીય ધારી. ૧૧૨

હિંદી અમરકોષ.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨૨ થી)

ઓમયાન વીમાન મે, નિર્જરકો સમુદાય,
બયો દયાનન હત જ્યૈ, સુમનમાલ બરખાય ૭૧
દેવસલા.

દેવસભા સુરપીં આર, સૌધર્મા સુખદાધ,
બજત જત્ર સંગીતકો, નારદ સ્વર ધુનિ લ્યાધ ૭૨
અમૃત નામ.

સુધા પિયુષ અમૃત સુખદ, ઉદધિમયન કરિ કીન,
સુધર અમર મિલપાન કિય, હનુજ સુમતિ કર છીન ૭૩
ભાગીરથી નામ.

વિષ્ણુપદો નિર્જર નદી, નિગમ નદી હરીરૂપ,
ધ્રુવનદા મદાકિની, સુરદિર્ધિકા અનૂપ ૭૪
ભાગીરથી સુરમરી જિભી, હરત પાપ સુખકારી
ધમ દ્રુવ કિતિ સુમિન સુન, કિય પુનીત દુખગરી ૭૫

મેરૂપર્વતકે નામ.
રત્નસાગર હેમાદ્રી આર, મેરૂ સુમેરૂદિ જન,
સુરાલય હિ ધ્રુતિ કનકપર, હરિ હર શિવકો સ્થાન ૭૬
કલ્પવૃક્ષ નામ

હરિચંદન સતાન ધુનિ, કલ્પવૃક્ષ મદાર,
પારિજાતક નાક પરી, મિધ યુનિ કરતકદહાર ૭૭
આશ્વિનિકૃમાર નામ.

અશ્વિનિસુત આર અશ્વનો, અશ્વતેયો દર,
સ્વર્વંધનાસલ ગત, દુરી કરત દુખ સહસ્ર ૭૮
અપ્સરા નામ.

હર્વસી કનક સમાન તન, સોધ અપ્સરા જાતિ,
હાહા હુહુ ગાધર્વ દ, કરતુ ગાન બહુ બાતિ ૭૯
અગ્નીનાભ નામ.

પાવક વન્હી દહેન દવ, જ્વલન ધનજય હોઈ,
અદિ ઉપધૃધ વાયુસખ, રોહિતાશ્ર ધુનિ સોઈ ૮૦
બૃહદ્ભાતુ આસ્વાસ શુચિ, શુખ્યા અનલ કૃશાતુ,
તેપુનપાત વીતિહોત્ર કિલ, સજ્વર બસિત પ્રમાતુ ૮૧
આશુ શુક્લધી જ્વાલ ધુનિ, હિરણ્યરેતા ક્ષાર,
કેમાર્વ હૃબ વાહન શિખા, ઉદકા અગ્ની ખિચાર ૮૨

ભસ્મન્ શોષિષ્કેષ્ઠ યમ, ક્ષીયોતિ ભૂતિ;	
કૃષ્ણવર્મા અર્ચિ અર, વાડવ હૃતશુક હેતિ.	૮૩
ચિત્રભાતુ વીભાવસ, વડવાનલ સંતાપ;	
વૈશ્વાનર સત્પાર્ચિ યુનિ, જ્વતભેદ કો તાપ.	૮૪
આશ્રવાસ વન હૃતાશન, અગ્નીકૃષ્ણ અર દાવ;	
સ્ફુલિંગ શુક દ્યુતા યુની, રક્ષા પૂરન નાવ.	૮૫

યમના નામ.

ધર્મરાજ યમરાટ યમ, શમન ક્રતાંત ર કાલ;	
પેરત રાટ્ પુનિ પિતૃપતિ, યયુનાત્રાત ભયાલ.	૮૬
વૈવસ્વત અંતકે અર, આધ્યદેવ સમવર્તિ;	
બહે દડ ધરદેણિ અલિ, સુમતિ ધૈર્ય દ્રઢ હર્તિ.	૮૭

રાક્ષસ નામ

આસર આશિર રાત્રિચર, રાક્ષસ કર્પુર હોષ;	
નિક્કશાદ્મજ નૈમ્મત પુનિ, અશ્રય કર્મર સોષ.	૮૮
યાતુધાન અર પુણ્યજન, કોણુપ રક્ષ ર યાતુ;	
નિક્કશા મુત દુર્નાદ વર, ગર્ધ ઝાર કચ્ચાત.	૮૯
યાતુ ધાન મતિ મોહમે, રાખતુ ઉર વિસ્વાસ;	
હાંડ દિયો અમૃત પ્રબલ, લિપિ અગ્નિકા ઉગ્મસ.	૯૦

વરુણ નામ.

અપ્પતી પાશી વરુણ અર, યાદ સાંપતિ વરુણ;	
સુનહ પ્રચેતા સમરમે, અરિબલ દલન નિપુણ	૯૧

પવન નામ.

સ્વસન સદાગતી ગરૂત યુની, જગત્રાણુ નભસ્વાન;	
અનિલ પ્રભંજન ગંધવહ, વાતિ પવન પવમાન.	૯૨
વાયુ માતરિચા પુનિ, મારૂત આશુગ ખીર;	
સ્પર્શન પૃથક્થ ર યુનિ, સમીરણુ વાત સમીર.	૯૩
ગંધવાહ જી સુગંધ રચલ, ગવન ઠરન જીહ્વ કામ;	
સુધર સુગ્ગન કવિ યુધ સખે, લેવત શ્રુચિ આરામ.	૯૪

મહાવાત નામ.

ઝંઝાવાત પ્રકેપન ર, માહા વાત સુન ઝન;	
નિશિદિતુ જળ ગવને લગ્યો, માનહુ પ્રલપ નિશાન.	૯૫

શરીર વાયુનાં નામ.

પ્રાણુ હૃદયકો વાસ હે, અપાન શુદ્ધે સ્થાન;	
ઉદાન કંઠે સ્થાનમૈ, નાભી સ્થાન મમાન;	૯૬
વ્યાન કરત સંચાર પ્રિય, અંગ અંગ વહ સ્થાન;	
કાલ પાશ જળ પરત તન, દુરિ હોતુ વહ વ્યાન.	૯૭

(અપૂર્ણ.)

ઉપદંપ.

૧ સુધ્ધ પારો. સુધ્ધ હરતાલ તથા સોમલ એ સમ ભાગ લેઇ ઉમરના રસમાં સાત દીવસ બલ કરી મોટી બાજરીના દાણા જેવડી ગોળાંથો કરવી. એક એક ગોળાં સવાર સાંજ ધી સાથે ગળાવવામાં આવે તો મધીવા ઉપદંસના વ્યાધી, વાતરકતપિત તથા બીજા આમડીના ઘણા દરદા મટે છે. આ પ્રયોગ ચાલતો હોય તે વખતે તેવ. મરચુ. ચામલી મીઠું એ ખાતુ નહીં શકત દુધને ચોખ્ખા ખાવા જોઇએ અને અઠવાડીયુ ચઢ નમ એટલે ઘોડા દીવસ વચે બધ રાખવો જોઇએ.

૨ પદર વીસ વાત કડુતુ ચુર્ણ સાકર સાથે મેળવી ગરમ પાણી સાથે લેવામાં આવે તો હથકો જુલાબ લાગે છે. ઉપદંસમાં જુલાબ ઉપયોગી થાય છે.

૩ ઘેળાં કનેરના મુળને જીકાળા તેનો લેપ કરવાથી ઉપદંસ મટે છે

૪ કાપીયો તમા હીરાદબ્ધ એ સમભાગ લેઇ બારીક ધુની રાખવુ તેને ધી કે મર્- ખણુમાં મેલવી ચોપડવાથી શરીર ઉપરના ઉપદંસના ચાદા ધારા વીરજાટક મટે છે.

૫ કીડામારીના પચાગનો રસ અરધાથી બે તોલા દુધ સાથે લેવાથી ઉપદંસ મટે છે

૬ ઇલાયચી તળ અને મરતકી સાથે ચોપચીની દુધમાં ઉકાળા પીવામાં આવે તો ઉપદંસના વ્યાધી મટે છે

૭ પટોલ ત્રીપ્ણા લીમડાની છાલ કરીયાતુ ખેરસાર બીનસો એઓનો કાઢો ગુગળ નાખી ધીવામાં આવે તો બધી જાતના ગરમીના રોગ વાત રોગ તથા ઉપદંસના વિગેરે દૂર થાય છે

૮ લાલીના પાનનો જુકો ઉપદંસ પર દવાવવાથી ઉપદંસતુ ચાડુ રહે છે.

૯ સર્વ પ્રકારની ઉચ્ચતા જીપર કાપીને ખાવાની કેરીવાળા આનાની અતરછાલ જમરના મુગ ઉપરની છાલ અને વડવાઇની કુતો એઓનો રસ કાઢી તેમાં ૭૩ સાકર નાખી પીવુ.

૧૦ હડ માકળના કડકા (ત્રીધારી કાડ વેનના) ને જરમાડમાં પકવી તેનો રસ કા- દ્વેા તેમાં રસ જેટલુ ગાયતું દુધ અને ખડી સાકર નાખી પીવુ આ ઔષધ સતત ચોદ દીવસ લેવુ. પચ્ચમાં માત્ર ઘટ્ટની રોટલી ધી ચાકર લાલ તુવરની ઘાળતું વરણુ એજ ખાવું તેથી દરેક જાતની ગરમી મટે છે

૧૧ અગમ ગરમીનો આજાર રહી ગયાથી શરીર જીપર મહીને બે મહીને ખરજ હઠી જગો લાલ થાય છે અને બારીક ફોલ્લી ચઢ દાઢ થાય છે પછી ચાદા પડે છે તેના ઉપર તુરીયા (સાક થાય છે તે) ના મુગ ગાપના માંખણમાં કીવા એરડીયા તેલમાં ધરી બે વણુ વખત ચોપડવાથી ચાદા મટે છે

૧૨ ઘોળા કુલના સીમલાતુ કુમળુ નાનુ જાડ પોદી તેના મુળનો જે કદ હોય તે આણીને હાથે સુકવવો અને વજ્રગાળ સુરણુ કરી રાખવુ નીચ ઘોળા સીમલાની છાલ ગાપના દુધમાં ધરી તેમાં ઉપરના મુળનુ ચુર્ણ હમાસા અને ખડી સાકર એક તોલો મે- જવી દરેજ બે વખત એકવીસ દીવસ સુધી શેવન કરવાથી અને પચ્ચ કરવાથી સર્વ ઉપદંસના વ્યાધી મટે છે.

૧૩ લીમલાનાં પાંનનો રસ સવારે પાણેર અને સાંજે પાસેર પ્રમાણે શેવન એકવીસ દીવસ કરવો અને સાડ પથ્ય કરવાથી કોષ્ટ પથ્થુ પ્રકારની ગરમી થઇ હશે તે મટ્યા સીવાય રહેશે નહીં.

૧૪ મેદીને ટાઢા પાણી સાથે ખારીક વાટી અધોજ પાણી વજ્રગાળ કરી લેવું તેમાં તેટલું ધી અને તેટલીજ સાકર નાંખી સવારે પીવું સોજે જમવું. મીઠું તેલ, મરચું આંખલી વીગેરેની પથ્ય પાળવાથી સારો ગુણુ આપે છે.

૧૫ લાલ કાલીંગણ (તરબુચ) ની એક બાબુથી ડગળી કાઢી તેમાં પાસેર સુધી ખાંડ ભરવી પછી તે ડગળી પહેલાં માફક બેસારવી ને રાત્રે ઝાડૂળમાં રાખવું. બીજે દીવસે સવારે કાતણુ પાંણી કરી સુર્યોદય પહેલાં તે કાલીંગણમાંથી જે પાંણી નીકળે તેટલું પીવું એ ઐપથ માફક આવે તો ત્રણ દીવસ લેવાથી ઇંદ્રીમાંનાં ચાકાં, ફાદલાં અને મુતમાં ચતી આગ મટે છે.

૧૬ ઉપદંસ ઉપરનો બધારો મોઢાં ધોળા કમળનાં ફુલ ખસખસનાં છુલરાં (રૂલ-ખાલી) ધોળા સીમલાનાં ફુલ, હરણનાં ફુલ અને ખાખરાનાં ફુલ (કેસડાં) એ સર્વ ઐપથ વાસણમાં ભરી તેમાં પાણી રેડી ઢાંકણું. ઢાંકી તેને સારી પેઠે ઊકાળી તેનો બાફ લેવો તેથી સારો ફાપદો થાય છે.

૧૭ મોગરાનું મુળ ખેરનું મુળ અને બોમ બાવળનું મુળ આ ત્રણે માંથી લીધું સુકું જેવું મળે તેવું લેવું એ ત્રણે મુળને ટાઢાપાંણીમાં ધરી તેમાં માખણુ મેળવી થોડું સંખજી મેળવવું અને ખલ કરી મલમ સરખું કરવું તેને ડાઘડીમાં રાખવું આ દવા સવાર સાંજ અને બપોરે મોળવાથી ત્રણ દીવસમા ઉપદંસનાં સરીર પર પડેલાં ચાકાં મટે છે.

૧૮ ગાયના દુધમાં વરસા દોડીનું મુળ ધસી તેમાં જીરું અને સાકર નાંખી પીવું મુળ આસોમાસમાં કાઢવું.

૧૯ ટાઢા પાણીમાં વરસા દોડીનું મુળ ધસી શરીરે લેપ કરવાથી ગરમીનાં ચાકાં મટે છે.

૨૦ શીવલીંગીનાં પાંનનો રસ ચાર તોલા સુધી ગાયના દુધમાં મેળવી તેમાં જીરું સાકર નાંખી પીવો.

૨૧ શીશમનાં કુમળાં પાન બે તોલા ખારીક વાટી ગાયના દુધમાં કાલવી લુગડે ગાળી તેમાં જીરું સુથું બે માસા અને ખડી સાકર બે તોલા નાંખી પીવું.

૨૨ ઐહુસો-ગળો-પીતપાપડો-એય ધમાસો પટેળ-સુદે, ત્રીરળા, હરડેળ-કરી-યાત્ર લીંબડાની અંતર છાલ એનો કંવાથ પીવાથી શીરંગ વાયુ (વીરોદ્ધાટક) મટે છે.

૨૩ ઇલાયતી, બપરળ, ફુલાવેલું મેરિયુયુ ગાયના ધીમાં મલમ કરી મોપડવાથી વીરોદ્ધાટકનાં ચાકાં મટે છે.

૨૪ કપીલાને ખારીક વાટી સરસીયા સાથે લેપ કરવાથી ઇંદ્રી છોલાયાંની ઇંજા મટે છે.

૨૫ મેદીને વાટી સરસીયા સાથે લેપ કરવાથી ઇંદ્રી છોલાયાની વેદના મટે છે.

૨૬ મેમાસામાં છત્રી જેવાં જમીનમાંથી ઊગે છે જેને કુતરાનાં કાંન લોહા કહે છે

હરતાળ.

૧ હરતાળ આઠ પ્રકારની છે તેમાં ગોઠતી હરતાળ ઉત્તમ છે. પરંતુ તે મલી શકતી નથી.

સાજી બાજી ફટકડી, ગોઠતી હરતાળ
છત્તને વાને જે મીઠે, કઢા કરે કરતાર.

કિમિયાગર લોકો ગોઠતી હરતાળની બહુજ શોધ કરે છે કારણ તે હરતાળમાંથી વનસ્પતિના યોગથી તેલ કાઢે છે. તે તેલ ગ્રાંથાના પતરાને લગાવી તેને અગની ઉપર તાવવાથી તેનું સ્વર્ણ થાય છે એમ તે લોકોનું માનવું છે. ગોઠતી હરતાળ મળી શકતી નથી તેથી તેના બદલામાં વર્કી પત્રાવાળી હરતાલ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે.

૨ હરતાળની મુખ્ય બે જાત છે એક પત્રાવાળી વર્કી હરતાળ અને બીજી કાંકરાવાળી હરતાલ. વર્કી હરતાળ ગુણમાં શ્રેષ્ઠ છે અને કાંકરાવાળી હરતાળ ગુણમાં ઘણી નુન છે.

૩ હરતાળ બહુજ પ્રમાણ હરતાળ એક ગુંજ યથાયોગ્ય અનુપાત સાથે ખાવા માટે આપવી

૪ હરતાળ ખાનારે ખારું ખાતું તીષ્ઠે એ પદાર્થ વળ કરવા અને બોજન મિષ્ટ કરવું.

૫ હરતાળ લક્ષણ—જે હરતાળ સોના જેવી ચળકતી અમ્લક જેવાં છુટાં પત્રાવાળી તે પત્રી અથવા વર્કી હરતાળ આ હરતાળ રસાયનમાં ઉત્તમ ગુણકારક છે. જે કાંકરાવાળી હરતાળ વજનમાં હલકી હોય છે તે હરતાળ સીના પુષ્પનો નાશ કરે છે.

૬ શુદ્ધ હરતાળના ગુણ—શુદ્ધ કરેલી હરતાળ કાન્તિ વીર્યને વધારે છે અને કોઠકર રોગ જરા અને યતુનો નાશ કરે છે.

૭ અશુદ્ધ હરતાળ દોષ—અશુદ્ધ હરતાળ આયુષ્યનો નાશ કરે વાયુમેહ તાપ કોઠ અને અગ્નિને સંકોચ વીગેરે અનેક જાતના વિકારને કરે છે. એટલા માટે હરતાળને શુદ્ધ કર્યા વિના વાપરવી નહીં.

૮ હરતાળનું શોધન—હરતાળના ખારીક ટુકડા કરી તેની લુગડામાં પોટલી બાંધવી. પછી તેને ઓલાયત્રમાં કાંજમાં એક પહોર સુધી પકવવી તેમજ જુરા કહોળાના રસમાં, એક પહોર, તલના તેલમાં એક પહોર અને ત્રીશદાના કોઠામાં એક પહોર સુધી પકવવી. તેમ કરવાથી હરતાળ શુદ્ધ થશે.

૯ હરતાળ શુદ્ધ કરવાનો બીજો પ્રકાર—હરતાળનાં જુદાં જુદાં પત્રાં કરી તેની પોટકી બાંધી કાંજમાં ત્રણ દીવસ પકવવી પછી જુરા કહોળાના રસમાં દુધમાં અને વડના દુધમાં ત્રણ દીવસ પચાવવી એટલે શુદ્ધ થાય છે.

૧૦ હરતાળ શુદ્ધ કરવાનો ત્રીજો પ્રકાર—હરતાળ જુરા કહોળાના રસમાં ચુનાના પાણીમાં અને તેલમાં ઓલાયત્રમાં પચાવ કરવી એટલે શુદ્ધ થાય છે.

૧૧ શુદ્ધ હરતાળના ગુણ—શુદ્ધ હરતાળ શરીર કાન્તિ વીર્ય અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે તથા કોઠ અશ્વપ્રત્યુ અને જ્વરાદિ રોગનો નાશ કરે છે.

૧૨ હરતાળ મારણ—શુદ્ધ કરેલી પત્રાવાળી હરતાળ લેઈ સાટોડી (પુનરનવા)ના રસમાં એક દીવસ ખસ કરી ગોળો કરી મુકવવો પછી મીઠીના ગાગર જેવા વાસણમાં

પેલો ગોળો મુકી તે ગાજરના મોઢા સુધી સાટાડીને રસ બરવો. પછી તેને ઢાંકણું ઢાંકી પાંચ દિવસ સુધી સુલા ઉપર મુકી ક્રમાગ્નિ આપવો એટલે હરતાળ ભરમ થશે. તે કાઢીને એક યુગ્મ યોગ્ય અનુપાતથી આપવાથી અનેક જાતના રોગોને મટાડે છે.

૧૩ શુદ્ધ હરતાળ લઇને તેને દુધી, સહદેશી અને ચીકણાનાં રસમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટી પછી તેની ચક્રિકા કરી તે ખાખરાની રાખથી અડધા ભરેલા માટીના વાસણમાં મુકી તેના ઉપર બીજી રાખ ભરી તે વાસણ વાલુકાયંત્રમાં તીવામિથી પચન કરવું. શાર્ફાશીત થયેથી કાઢી તે હરતાળ ભરમ સર્વે રોગો ઉપર આપવી.

૧૩અ હરતાળ ભરમ—શુદ્ધ હરતાળ એક તોલો લોહભરમ એક તોલો સોનું રત્ન જોષ્ઠતા પ્રમાણથી લેવું. એ બધાને એકત્ર કરી સાતવાર માટિ કાપડોનાં લેપ કરેલી કાચ કુંભીમાં તે ભરમને મૂકી વાલુકા યંત્રમાં મંદાગ્નિથી ચાર પહોર પચન કરી સીસીના મોઢા ઉપર વજ્ર મુકા કરવી ટાહું યજ્ઞ ભરમ કાઢી લાખડીમાં ભરી રાખવી.

૧૪ હરતાળ ભરમ—હરતાળ કિંવા મનિસલ લિંબુના રસમાં પ્રક્ષાલન કરી કઢકા કરી દશાંશ ટંકણુપાર મેળવવો અને ચોખંડા પત્રમાં પોટકી બાંધી ડોલાયંત્રથી ચુનાનું પાણી કાંછ કોળાનો રસ, લીંબુનો રસ, તેલ, ત્રીજાનો કાઢો એ પ્રત્યેકમાં બળ્ખે પહોર પચન કરવી. પછી લીંબુના રસમાં ઘેલી અને ખાખરાના મૂળની છાલનો રસ મેળવી ઘુંટવી પછી બેંસના સુત્રમાં ખલી સુકવવી અને તે ગોળો સરાવ સંપુટમાં મુકી ગળપુટ આપવું, સીત થયા પછી કાઢી જકરીના દુધ સાથે ઘુંટી સુકવી ખાખરાની રાખથી અડધા ભરેલા ઢાંઢામાં મૂકી ઉપર ગળા સુધી રાખે ભરી મ્હોં ઉપર ઢાંકણું મૂકી ચૂનો અને રાખ એનાથી સાથો બંધ કરી ઘુનાડી નકાર ન ભય તેવો લેપ કરી બત્રીસ પહોર ચોખાને આપે છે તેવો તાપ આપવો. સીત થયા પછી સુક્તિથી ચંદ્રમાં કિંવા કુંદ પુષ્પ સંસ્પર્ષી ઘોળા નિધુમ ભરમ કાઢી લેવી અને જૂના ગોળ સાથે એક યુગ્મ આપવી. પથ્થમાં ચણાં, બાખરી, સાઠી ચોખા આપવા મીઠું ખાણું નહિ એ પ્રમાણે એકવીસ દિવસ કરવું સર્વે વ્યવહાર છોડવો. પવન લેવો નહિ તેથી ગળત કુંદ, પુંડરિક, ચિત્ર, કપાલીક, અવ-કુંબર રક્તજીવક કાલક, રેડોટ, વાયુ, પાંડુરોગ, ખરજ, પામા, વિચરિંકી, વિસર્પ એવી પ્રકારના વાયુ અને ભગંદર એ સર્વે રોગનો નાશ કરે છે અને બીજા પણ સંપુર્ણ પ્રણુનો નાશ કરે છે જેવી રીતે સર્પથી અપકારનો નાશ થાય છે તેવી તેતે આ હરતાલ ભરમથી રોગોનો નાશ થાય છે..

૧૫ હરતાળ ભરમ—શુદ્ધ હરતાળ એકવીસ દિવસ પીપળાના રસમાં ખલ કરવી. અને ગોંઠા કરી પીપળાના રાખથી અડધા ભરેલા માટલામાં મૂકી કાપડ માટી કરી હળદર ઝાણાનો પુટ આપવો એટલે ચાર પહોરમાં ભરમ થશે. એ ભરમ લોહ ઉપર નાંખવાથી ધુમાડી નીકળતી નથી ને સફેદ થાય છે.

૧૬ હરતાળ ભરમ—એક ભાગ અને ધુમસાર બે ભાગ લઇ માટલામાં આંખલીની કોંવા પીપળાની રાખ અરધી નીચે રાખવી તેના ઉપર ધુમસાર અરધો નીચે પાથરી તેના ઉપર હરતાલ મૂકવી ફરી તેના ઉપર ધુમસાર પાથરી તેના ઉપર રાખ-ગળાં સુધી ભરી મુખ ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી કપડ માટી કરી ચુલા ઉપર મુકવું અને ચાર પહોર અગ્નિ આપવો તેથી હરતાલ ભરમ થશે તે શુદ્ધ અને નિર્ધૂમ થાય છે.

ગર્ભાશયમા ઓરના ડડકા રહી જવાથી રાડના માડે છે, ને તેથી પણ ગર્ભાશયમા વરમ થાય છે, કોઇવાર તેમાથી ગર્ભાશયને સડો લાગુ પડે છે કોઇવાર સ્ત્રીને પ્રસવથી ન્યારે નખળાઇ ધણી આવી જાય છે, ત્યારે કુદરતી રીતે ઘસા (Shock) ના પરિણામ તરીકે તાવ આવી જાય છે

પ્રકાર — જુદા જુદા કારણો અને ચિન્હોને લીધે ત્રણ પ્રકાર ગણવામા આવે છે (૧) વરમથી થતો સૂતિકાજ્વર (૨) ચેપીસ્તિકાજ્વર (૩) અન્નાશયના દોષ સાથે થતો સૂતિકાજ્વર

(૧) વરમથી થતો સૂતિકાજ્વર.

(Inflammatory Fever) -

ચિન્હ — પેટના અતરા વરણમા, ગર્ભાશયમા કે તેના ઉપાગમા અગર તેની શિશ-ઓમા વરમ થવાથી તાવ ચડે છે, ત્યારે પેટમા દુખાવો ઉપડે છે, અને તેને આડવાથી કે લાખવાથી પીડા થાય છે, ફરફ પેટમાં આસપાસ ફેલાય છે, અને ફરફને લીધે સ્ત્રી પોતાના પગ વાગેલા રાખે છે, ને ચત્તિ પડી રહે છે ટાઢ થોડી થોડીવાર આવે છે, ફરફ વધતુ જાય છે, અને તે સાથે શરીર વધારેને વધારે ગરમ થાય છે, પણ ત્વચ સુકી રહે છે નાડી ૧૨૦ થી ઓછવાર ૧૬૦ સુધી પણ ચાલે છે

ન્યારે ગર્ભાશયમાં વરમ થયો હોય છે, ત્યારે પરસેવો ઘણો જ આવ્યા કરે છે, અને તેથી ફેટલાક ડાઘરો અને એક જુદી જાતનો સૂતિકાજ્વર ગણે છે, આ પરસેવાથી પેસાગ કાઢ ઓછો ઉતરતો નથી, તેમ નાડી કાઢ ધીમી પડતી નથી, તૃપા બહુ લાગે છે, અને કોઈવાર હાથના પેચા ઉપર કે શરીરના બીજા ભાગ ઉપર કાળા ચાઠાં પડે છે આ સાથે પ્રસવ પછી થતો સ્વાભાવિક પ્રવાહ ઘણીવાર બધ થઇ જાય છે જો આ વરમ ત્રણ ચાર દિવસ સુધી રહે તો, કાઢવાર ઝાડો થઇ આવે છે ફરફનો સ્વભાવ ચીંતાવુર, અને પોચો થઇ જાય છે, નાડી પાતળી, પેચી અને ઉતારણી ચાલે છે, શ્વાસોશ્વાસ ઉતાવળો ચાલે છે, એથી શ્વાસ ઉર્પણો હોય એમ લાગે છે, અને આ ચિન્હ વધારે બધ કર છે ઘણીવાર પેટ ચડી આવે છે, ફેટીકવાર ગર્ભાશયના વરમમાથી પેટના અતરાવરણનો પણ વરમ થઇ આવે છે, ને તેથી આખા પેટમાં દુખાવો લાગે છે જો પ્રસવ પછી નીકળતો સ્વાભાવિક પ્રવાહ જે “ લોક્રીયા ” કહેવાય છે, તે બધ થઇ જતો નથી, તો તે ગધાવા લાગે છે ધાવણ પણ કમી આવે છે, અને ઓછવાર તદન બધ પડી જાય છે.

ન્યારે પેટનાં અંતરાવરણમાં વરમ પહેલેથી જ થાય છે, ત્યારે શરૂઆતમા ટાઢ વાય છે અગર સખત દુખાવો ઉપડે છે, પણ ઘણ કરીને તે બન્નેની પહેલા જ નાડી તો ઉતારણી ચાલવા માડે છે પછી મોગ આવે છે, ઉવગી થાય છે, તાવ બરાય છે, શ્વાસ ઉતાવળો ચાલે છે, અને માથુ સખત દુખવા આવે છે આથુ પેટ આથુ થઇ ગયું લાગે છે, તેથી તેની ઉપર યુગડનો પણ ભાર ખમી શકાતો નથી. સ્ત્રી પોતાના શરીરને જરા પણ હલાવતી નથી કેમકે તેમ કરવાથી પણ તેના ફરફમા વધારો થાય છે. વખત જતા પેટ ફુલીને મોટું થાય છે, અને તેમાં રસ બરાય છે ગર્ભાશયના વરમમા “ લોક્રીયા ” પ્રવાહ, અને ધામણ જેમ અનિયમિત થઇ જાય છે, તેમ આ વરમમા પણ થાય છે

અંતરાવરણના વરમને લીધે નાડી ઘણી ઉતાવળી ચાલે છે, અને જેમ જેમ રાગથી શરીર નબળું પડતું જાય છે, તેમ તેમ નાડી પાતળી દોરા જેવી, અનિયમિત તથા રેહી રહીને (intermittent) ચાલે છે. અંતઃકાળ નજીક આવે છે, ત્યારે શરીર થકું પડે છે ને નાડી જણાતી જ નથી. જીભ ઉપર ઘંછું કરીને સફેદ છારી હોય છે, અને કોરનો ભાગ લાલ હોય છે. પેશાબ થોડો પણ ઘણો રંગીન ઉતરે છે.

(૨) સૂતિકાન્વરનો રોગ.

(Epidemic of Puerperal Fever.)

જ્યારે સૂતિકાન્વરનો રોગ લાગ્યું પડે છે, ત્યારે પ્રસવ પછી બે ત્રણ દિવસે ચિન્હો શરૂ થાય છે. પેટ જરા ચડી આવે છે, તેમાં દુખાવો જણાય છે, અને તેને અધવાથી પીણ થાય છે. નાડી ઘણી કઠણ અને ઉતાવળી ચાલે છે. તાવ બરાબર છે, પણ બીજા તાવની જેવો સખત તે હોતા નથી. જીભ સફેદ, અને ભીની રહે છે. ધાવણ કમી થાય છે. પેટનો દુખાવો કમી થાય છે, પણ પેટ વધારે પુલી આવે છે, અને શ્વાસ ઉપડે છે. નાડી બહુ ઉતાવળી ચાલવા માંડે છે. છેવટ સુધી જીભ ભીની રહે છે, મન સ્વસ્થ રહે છે, અને દરદી ઘણું કરીને પાંચમે દિવસ મરણ પામે છે. કોઇવાર આમ થવાને બદલે સંસ્કાર આત્મા ટાક આવે છે, તે કુટલીકવાર પ્રસવ પછી થોડાએક કલાકની અંદર આવે છે; આખા પેટમાં સખત દુખાવો ઉપડે છે, નાડ નબળાંને પોચી ચાલે છે, દરદી બહુ શોકાનુરુ ભાગે છે, તેનું કપાળ બહુ ડુબે છે, મ્હેરો બેસી જાય છે, અને તેની ઉપર પરસેવો રજા કરે છે. વખતો વખતે ઉલટીમાં લીલાં પાણી નીકળે છે; વખતે ગંધાતો ઝાડો પણ થઇ જાય છે, પ્રવાહને લાવણુ જન્મે અનિયમિત થાય છે, અને સ્ત્રી બે ત્રણ દિવસમાં, કોઇવાર પંદર વીસ કલાકમાં પણ મરણ પામે છે આ એવી તાવથી એકદમ દરદીની શક્તિ ઝોછી થઇ જાય છે, તથા તેણી નિરાશ અને હોસકોસ વગરની થઇને પડી રહે છે. ગર્ભાશયનું માંસ પોચું અને પાકી ગયા જેવું થાય છે. શરીરની ગરમી કોઇવાર ૧૦૫-૧૦૬° જેટલી થઇ જાય છે.

(૩) અન્તરાશયના રોગ સાથે થતો સૂતિકાન્વર.

(Gastro-Enteric Puerperal Fever.)

આ જ્વર થવાનું કારણ પક્વાશય તથા આંતરડાનો કાંઈ રોગ હોય છે. તેને લીધે પેટમાં ચૂંક આવે છે, વાગુ જણાય છે, ઝાડો થઇ આવે છે, તે કાળો ને દુર્ગંધવાળો હોય છે, નાડ ઉતાવળી ચાલે છે વખતે પિત્તનું જોર હોય છે, જીભ મેલી રહે છે.

કોઇ વાર ગર્ભાશયની શિરાઓને વરમ (Uterine Phlebitis) થઇ આવે છે આને લીધે પેટમાં દુખાવો ઝોછો હોય છે, પરંતુ નાડી બહુ ઉતાવળી ચાલે છે ને ટાક વાય છે, પછી તાવ બરાબર છે. શિરુઓમાં વરમ થાય છે, ત્યારે સ્ત્રીને હિસ્ટીરીઆના જેવાં ચિન્હ થાય છે, અને આમ થવાનું કારણ લોહીમાં બ્રુએલા પેશના રજકણો હોય છે.

દરેક જાતના સૂતિકાન્વરમાં આંખોની દરતી કાળાશ પડતી કંડાળાઓ પડે છે, કાંઈ વિસ્તૃત થાય છે, આંખનું શ્લેષ્મપટ્ટ ચળકતું અને લોહી વિતાનું થાય છે, તેથી આંખ ઘણી સફેદ ભાગે છે, તથા દરદીનો મ્હેરો ઘણો દુઃખદર્શક અને બેસી ગયેલો જણાય છે.

સત્તિકા સન્નિપાત.

(Puerperal Insanity)

સત્તિકા સન્નિપાત મુખ્યત્વે કરીને બે વખતે થતો જોવામા આવે છે. એકતો પ્રસવ પછી તરતજ સ્ત્રી બહુ અશક્ત થઇ ગઇ હોય ત્યારે, બીજો ધાવણુ આવતું હોય તે દર્મ્યાન દરકોષ સમયે, જેમ જેમ પ્રમવ પછી વધારે દિવસો જતા જાય તેમ તેમ તે થવાનો સંભવ ઓછો.

કારણ—લાયકકરનારાં—સન્નિપાત અગર જરા ગાડપણવાળું મગજ વારમામા ઉતર્યું હોય છે, તેથી વખતોવખત પ્રભૂતિ થવાથી, નમજાઇ અને ક્ષીણતાથી, પેસાબમાં આલ્કયુમીન જતો હોય તેથી, ગુણાવયવો ઉત્ક્રાંતિ ગયા હોય તેથી, વાઇ આવવાથી અગર સત્તિકાજ્વર આવવાથી સ્ત્રી સન્નિપાતને લાયક થાય છે. ઉત્પન્ન કરનારાં: —પ્રસવ સ્વ-ભાવિક રીતે થવાને બદલે ઘણી મહેનતે ને લાખા વખત સુધી સ્ત્રી પીડાયા પછી થયો હોય, પ્રમવ કરાવતી વખતે કાંઈ શસ્ત્રથી સ્ત્રીને ઇજા થઇ હોય, સ્કતઆવ બહુ થયો હોય, અગર તો પ્રમવ પછી સ્ત્રીને અતિ દુર્ગ, ક્રોધ, ચિતા, ભય, કે શોકનું કાંઈ કારણ મળ્યું હોય તેથી નેણીને સન્નિપાત કે ઉન્માદ થઇ આવે છે.

પ્રકાર —(૧) ઉન્માદ અને (૨) મદ ચિત્તમમ, તીકણુ સન્નિપાત ઉન્માદને મળતો હોય છે, અને તેથી ઉન્માદ નામ તેને યોગ્ય છે તે પ્રસવ પછી તરતજ અગર ધાવણુ શરૂ થાય છે એટલે થઇ આવે છે મદ ચિત્તમમા તોશાન કે એવો ઉન્માદ હોતો નથી, અને સ્ત્રી બપોરે બાળકને ધવરાવવાથી નમજા પડી જાય છે, ત્યારે તેને થાય છે.

ઉન્માદનાં લક્ષણ.

(Acute Mania)

જુદી જુદી સ્ત્રીને થતા લક્ષણો એક સરખા હોતા નથી. શરૂઆતમા ઉંઘ ઉડી જાય છે, માથું દુખે છે આખ ગાંઠ માણસના જેવી લાગે છે, અને સ્ત્રી ધરની સ્ત્રીને સામે આમતેમ જોવા લાગે છે, કાંઈવાર ધાવણુ ઓછું થઇ જાય છે અને સ્ત્રી એકદમ ગાડી થઇ જાય છે, અથવા તો નિદ્રા નાશ, ચીડીઓ સ્વભાવ, માથાનો દુખાવો, એચેની, યાદ શક્તિ કમી થવી, પોતાનું તથા બાળકનું પણ જ્ઞાન ન રહેવું ઇત્યાદિ લક્ષણો થોડાક દિવસ સ્વભવ પછી તેણી ઉન્માદ થઇ જાય છે બધાને મારી નાખીશ, પોતે મરી જઈશ એવું બોલવા માંડે છે બચ્ચાને લઇને મારી નાખવા માંડે છે, ધરના દામ પછાડવા લાગે છે, પોતાનું માથું ફાડવા બેસે છે, ગાંગો ને ગ્રાપ દે છે, મમ ખાવા લાગે છે, ધર બદાર ભાગવા માંડે છે, વખતે જુક બોલે છે, આત્મવાત કરના તત્પર થાય છે, પોતાના ઘણીને એકદમ ઇપકો દે છે, ખાતી નથી ને કોઈનો તેને વિશ્વાસ પણ આવતો નથી સ્ત્રી પોતાનું ગાડપણુ અને ઉન્માદ દરેક રીતે બતાવે છે. તેની ચામડી બીની રહે છે, અને શરીરની ગરમી કમતી રહ્યા કરે છે.

મંદચિત્તમમનાં લક્ષણો.

(Melancholia)

સ્ત્રીનું શરીર નબળું હોય છે, લોહી પણ કમી હોય છે, અને ધાવણુથી કે સ્કતઆવથી તેને વધારે નબળાઇ થઇ હોય છે. સ્વેદેશ દિવસે અને ઉદાગીનતાવાળો રોજ છે સ્ત્રી ઘણો

વખત બોલ્યા ચાલ્યા વિના સુંધી રહે છે, અને પછે તેટલાનોજ જવાબ આપે છે, પણ પોતાની મેળે કાંઈ વાતચિત કરતી નથી. નાડી સાધારણ રીતે સારી ચાલે છે, અને શરીરનો ગરમી સાધારણના કરતાં કમી રહે છે. કોઈવાર સ્ત્રી પોતાના ધર્મ, ને આચાર વગેરેમાં ચયેલ ભંગને માટે હવ બાળ્યા કરે છે, પોતાના કોઈ સગાનું મૃત્યુ થયું હોય તેનો શોક કરે છે, અગર એવું પોતાના કુટુંબમાં કાંઈ દુષ્ઠ હોય તે સંભારી સંભારીને રહે છે, ને કુટે છે; પણ ધણે ભાગે તો તેણી મૃદ અને જડ થઇને પડી રહે છે. આપું ચિત્તભ્રમ લાંબા વખત સુધી ચાલવાનો તથા ઘેલછાનું દીર્ઘરૂપ ધારણ કરવાનો વધારે સંભવ રહે છે. જે સ્ત્રીઓને હિસ્ટીરીઆનું દરદ હોય, અગર તો જેના સગામાં કોઈ ગાંડુધેલું થયું હોય તેવી સ્ત્રીઓને ચિત્તભ્રમ સુવાવડમાંથી ધણીવાર થઈ આવે છે.

સુવાવડમાં આવતો ટાઢીઓ તાવ.

(Puerperal Ephemera)

આ તાવ ટાઢ વાઇને સુવાવડી સ્ત્રીને એક કે બે વખત આવે છે પણ સત્તીકા-જવરની જેવો તે પ્રાણવાતક હોતો નથી.

કારણ:—થાક, નબળાઇ, શરદી, મેલેરીઆવાળી હવા ઇલાદિથી આવે તાવ આવી જાય છે. ચિન્હ:—પ્રસવ પછી ચાર પાંચ દિવસે ટાઢ વાઇને તાવ આવે છે. માથું દુખે છે, વાંસો ફાટે છે, હાથપગમાં કળતર થાય છે. આંખો ફરતા ખાડા પડે છે, ધાવણ, પેસાળ, અને “લોપીયા”ના પ્રવાહ કમી ગાય છે. પરસેવો આવીને સાત કે આઠ કલાકે તાવ નરમ પડીને ઉતરી જાય છે. કોઈવાર એક બે દિવસ પછી શરીરને તેવો તાવ આવે છે. ધણે કરીને સાલ ટાઢીઆ તાવની જાતનો આ તાવ હોય છે.

સુવાવડમાં થતું પગનું દરદ.

(Phlegmasia alba dolens)

સુવાવડી સ્ત્રીનો એકાદ પગ, ધણે કરીને સાથળ કેટલીકવાર સફેદ અને નડી થઈ આવે છે, ને તે સાથે જરા તાવ આવે છે; આ સાથે બીજાં પણ લક્ષણો હોય છે. લેણું કરીને ડાબા પગે આ પ્રભાણે થાય છે.

કારણ:—પગની શિરામાં રહેલા લોહીને રક્તાશય તરફ જતાં કાંઈ અટકાએત થવાથી આરોગ્ય થાય છે, એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે; તોપણ ધણા મતભેદ છે.

ચિન્હ:—જરા ટાઢ વાઇને તાવ આવે છે, પેડુમાં દુખાવો થાય છે. અને તે પગમાં પણ જણાય છે. કેટલીકવાર પગમાંથી દુખાવો પેડુ તરફ જતો ભાગે છે; આખો પગ સુછ આવે છે, સ્પર્શ કરતાં ગરમ ભાગે છે, ને તેમાં ખીડ થાય છે, પરંતુ ત્વચા લાલ થવાને બદલે સફેદ થાય છે. તાવ શરીરમાં બરાબ આવે છે. પગમાં શિરા જે સ્થળે હોય છે, તે સ્થળે ફાળવાથી દરદ વધારે થાય છે, અને શિરાઓ અને આસપાસની લીંચ વાડીનીઓ કઠણ દોરડા જેવી થાય છે, અને કોઈવાર સફેદ ત્વચા સોંસરી લાલ લીંટી જેવી દેખાય છે. પગને ફાળવાથી તેમાં જળંદરના જેવો ખાડો પડતો નથી, અને તેમાં છિદ્ર પાડવાથી કોઈ જાતનો રક્ત બહાર નીકળતો નથી. પગને ટળતો રાખવાથી તેમાં દુખાવો વધારે થાય છે, પણ ખીંછ કોઈ રીતે તેને દેરવવામાં હરકત આવતી નથી. ચોવીસ કલાકમાં અગર તેથી પણ યોગ્ય વખતમાં પગનો સોળો એટલો બધો વધી જાય છે કે પગ હોય તેથી બંધણી જાડા ભાગે છે.

દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસની કંઈ કંઈ ચીજો વધારે વખાણવા લાયક છે?

આંખમાં આંજવાનો ધોળો પીળો કાળો લાલ સુરંગો ધણે જ ઉત્તમ છે, આંખની દરેક બિમારીઓને તાકાદે મરડે છે.

કસ્તૂરીની ધાતુચુદિની ગાળીઓ શરીરની તાકત વધવા માટે ધણી જ સારી છે.

માથામાં નાખવાનાં મુગંધી તેજા મદ્દ કરતાં ધણી સરસ બનાવટનાં હોવાથી માથેને વધારે છે, નરમ રાખે છે. મજબુત મૂળ વાળા અને શામ બનાવે છે.

હિવામ દરેક જાતનાં શરબત, દરેક જાતની સુરખ્યા. દરેક જાતનાં વ્યર્કો, દરેક જાતનાં અર્ચરો, દરેક જાતનાં દેશી સેંટ અને દરેક જાતનાં મુગંધી જળ, તેમજ બરાસ કસ્તૂરી કેસર વગેરે ધણી જ ઉત્તમ મળે છે.

વિશેષ માહેતી મેળવવા 'મર્ડ' લખી લીધ મંગાવો એટલે તન્દુરસ્તીનો તાલ જામશે તે ચિત્ત પ્રસન્નતા પામશે.

લખો. જુમ્મામસજીદ સ્થાને. દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસ અસરવાળાની ડુકાને અમદાવાદ—શુજરાત.

પ્રેરણાની કંડી એક વખત જરૂર વાંચો કેમકે વાંચશો તો ધડીઆળ જરૂર મંગાવશો ધડીયાલની 'હુ'ર, ખાસ લાવ ધડાડેલા છે કીમત ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૩૫ તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો.

કીમત રૂ. ૩૫ ટપાલ ખરચ માટે વેપારી લોકોએ પણ ખરીદી મંગાવવી.

ટપાલ ખરચ માટે રૂ. ૩૫ ટપાલ એકમ ૬ ધડીયાળ મંગાવનારને ૬ ધડીયાળ બનામ મળશે.

ખાસમાં રાખવાનું મજબુત બરાબર ટાઇમ દેખાડનારું કમીટેશન રાશકોપ સીસટમ નામનું 'ખીસાતુ' ઉત્તમ ધડીયાળ-ટાઇમ બરાબર દેખાડે છે, રોજની ચાવીવાળું દરેક લોકોને લેવાનું બની સફ તે સારું, ફક્ત કીમત રૂ. ૩૫ થી જ છે. ટપાલ ખરચ માટે, માટે વહેલો તે પહેલો. આવી તક ફરી નહીં મળશે, ધડીયાળનો ખર્ચ સારો છે. ધડીયાળ સાથે કાચ કમ્પાન અને પેટી હોડા એટલો સામાન મફત મળશે માટે તુરતજ તુરતા તુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો, ધડીયાળ ધણે જ સારું છે.

મળવાનું 'ડેકાફ'—

ખાસ વલીલાઈ ઈસમાયલ ધડીયાળના વેપારી-આમ વરંધા હલ્દી નાગપુર.

कभीशानभां करेदो ओकदम बधारे.

पीतलनी सुडीयानुं गंजवर कारभानुं.

घेर घेर लोकप्रिय अने मनपसंद यह पडेल मोटा जवामां उपरती.
जमनगरनी वषष्पती पीतलनी सुडीओ.

भाव नीचे प्रभावः—

नं०	१...	२...	३...	४...	५...	६...	७...	८...	९...	१०...
१...
२...
३...
४...
५...

जमन सीलवरनी सुडी डिपर लपेडी कीमतधी जमणी कीमते मजसे.
वेपारी तथा जवामां भाव मंगावतारने सेकडे दश टका कभीशान कीपी
आपवामां अपवरो.
लपेः—

सुंदरल उरभयंद सुडीवाणा.

डे० जुनो डोडो, सु. जमनगर.

इका यार आना मोकडी मंगावो.

बांदरी दवा १ नो २. ०१, उजनो २. ११, वाण डादवाना साख. १ नो २. ०१,
उजनो २. २) भीलनी दवा सुंदर शुगाड १ नो २. ०११ उजनो २. ६) सुभलुं तेव
३. ०१, तलुं तेव ३. ०१, बर्वागुं तेव, हुदीनानो अडे, वाण डादवानुं तेव, वाण डाद-
वानो पावड, इतमजान, असनी दवा, पाननो मसावो. दरीनीक कीडी. घडीपाजना छेक,
बोडीक, डाडटनपेन. प्दमुळेक साडी, बाव साडी, जुलाजनी गोणाओ, दरेकनो २. ०१,
वेपारीओने भरपुर कभीशान, नेछसे तो वेपारीओने पोताना नामनां लेखो गोम
अये छपानी आपधुं. भाव उत्तम, दस मध्यम, शरकेर शरकेरवोय, १ ना २. ३)
३. २५१) कामजना जपानी इभाव, डोरो १०० नो. २. ०११, १००० नो २. १११
दरेकनुं ५३६.
अनायुं.—रमजम दीपा. नडीवाड.

वाटली वालेके स्वदेशी औषध.

वाटलीवालेका एगुमियदर ओर गोलीयें ताव—बुखारकेलिये और
मकारके प्लेग पर रामवाण औषध है. कीमत शीशी १ का १ रुपैया.
वालेके दादके मरहमकी फक्त एक डिब्बीसैं तीन दिनमेंही दाद दफा होतीहै
डिब्बीकी की. ४ आने है. शक्ति बढाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत
रुपया. फालेरेकी (महामारीके औषधकी) शीशीका १ रुपया, केश शाह
शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पता—सब जगह अगर डा. एच. एल. वाटलीवाला
मुंबई उनके वहां मिलेंगे.

સુપ્રસિદ્ધ વર્ધક જોઠાબાઈ જાદવજી શાકે કચ્છ માંડવી નાગવપુર વાળનાં

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના ગુપ્ત અવયવોની નમો શક્તિચર્ધા જ્વાથી પુરપત્વનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સૌખ્યથી, દસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચેદા તેમજ બીજા ઘણાં દારૂઓથી થએલ નાશરદીનો નાશ કરી વીર્યને પુરતા જથ્થામાં વધારી વાકત આપે છે. તેમજ સર્વ જાતના પ્રમેહના દરોને મટાડી, યોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ બનાવી, જ્ઞાનતત્ત્વને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપ્નનામાં અગર બીજા કોઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરૂં અને ઠાપમનું પુરપાત્વ આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરંદાસુ કરનાર આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે

ક્રીમત ગોળી ૪૦ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન દરોશા દાતોને લગાડનાથી મોઢાના તમામ દરોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ કરી દાતોને મજમુત બનાવે છે, ક્રીમત ડબ્બી ૧ ના આના ૪. દરેક દવાઓનું પોગેજ અને વી થી ખર્ચ જુદુ પડશે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.

કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

વિવાયક્ષમા પાસ યથેલા આખના ડાકટર બ્રજવતરાય તરમિહરાય કાનુગા એલ, એમ, એન્ડ એસ અને એન, આર સી, પી, ને અમારે ત્યાં ડાકટરી ચરમાની પેઠીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નબર મળેન કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે મોતીઆના ચરમા તથા કમ્પાર્ટિન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મો છે સદ્ગૃહસ્થો તથા બાનુઓની સગવડ માટે ઘેર બોલાવવાથી ડાકટરી ચરમાની પેઠીમાંથી આખ તપાસી ચરમાનો નબર મક્ત કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચરમાનો નબર એક વરસ સુધી પૈમા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેના ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નબર ફક્ત રૂપીઆ એક સધી કાન ફેરફાર કરવામાં આવે છે ખાસ લેનના નાથુ સાંધવોઓના માટે નફે લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે

એન હોલની સચળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળે.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૬૪.

અમૃતાંજન.

આ દવા કાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

જાપાનીસ પ્રજાની ઉત્તતી એક ખરેખર અજાયબી છે. પછુ તેઓની ફતેહ તેમના સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોને ખદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક બહુધં સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શૂળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિ-કાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, હેસ, ઘા, વિગેરેનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજબ જેવી ઝડપથી સાન્ત કરી દેતી આરામ બક્ષે છે.

કીંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, મુકી ખુજલી વીગેરે આમડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી ખાતાપ્રસાદ ફાર્મસી.

વિસંનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.
૫, દોનખીરાડ-ખેરીઅંદર પાસે
કોટમાં-મુ.આધ.

પ્રાચીન વ્યાયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાના નૂતન શોધખોળોના
ઉત્તમ રહસ્યોને આત્મીય રીતે ચર્ચાતું લોકપ્રિય વૈદ્યકીય ગામિક

ધન્વંતરી

DHANVANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભુ.]

જુલાઈ, ૧૯૧૦.

અંક ૭ મો.

સદ્ગત તંત્રી—ડૉ. મંજુલાલ ભોગીલાલ ધાત્રીઆકર.

એમ સી પી એમ એમ સી એચ સી (ઈન્ડિયા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કુર્મસીના માલેક,

ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.

વીશનગર—ઉત્તર શુન્નરાત.

વાર્ષિક લવાનમ ચોખેજ સાથે અગાઉથી ૨-૦-૦ છુટી નકલના ૦-૩-૦

સોરઠો.

ખોજ મનહારા ચોજ, રહેલુ હોય ને ધોવરી,
ખોજ સહિત પ્રતિરોજ, નો વાચો “ધન્વંતરી.”

“શ્રી સત્યનારાયણ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-ધી કારા—અમદાવાદ.

विषयानी अनुक्रमणिका.

विषय	पृष्ठ
१. भीडी तथा म्हा तळे (अविता)... ..	१
२. रसनेद्रिय (छंदेछ)	२६३
३. मिन नदरी वाढकाय	२६७
४. संगीतनी आराध्य पर असर	२७५
५. अरो आनंद आमां छे ?	२८१
६. रिकार अने अभिप्राय	२८१
७. आर्य रसायन शास्त्र हस्ताक्षर अने पारो	६७
८. निदानसिन्धु-विक्रिसागर उपपद्य	६८
९. वीर्यवृद्धिना उपपद्य.	६२
आरिरीक गान	१०५

आज तक नहीं छपा.

भारतीय मतदर्पण.

अर्थात् एकही पुस्तकमें तमाम धर्मोंका वर्णन, कर्त्ता और श्री परमहंसजी (माल-सर) का चित्र सहित मूल्यकाचा पूठा १, पाका १॥, बुद्ध, जैन, शंकर, रामानुज, रामानन्द, माध्व, निवार्क, विष्णुस्वामी, चण्डम, गौड, हरिव्यासी, राधावल्लभी, कबीर, राधास्वामी, रामसनेहो, नानक, दादू, ब्रह्म, सिद्ध, रविमाण, णामो, चकला, स्वामी-नारण, नृसिंह, एकनाथ, महानुभाव, गोपीनाथ, कुवेर, संतराम, सतनामी, कुंभो, दिगायत, नाथ, चार्वाक, जंगम, गुदड, वावादेय, भैरव, शाक्त, चोली, बीजमार्गी, मार्गी, निरंजनी, प्रार्थना, सनातन, भारतधर्म, यियासोफो, धनु, उदा, धार्मी, माटेया, मरुवा, इंद्र, दयानन्द, पारसी, यहूदि, ईशु, महमद, पंचमकारी, भाभाराम, गहर-गंमरी, अपा, फ्रामेशन, चरणदासी, वावामियां, निरंत, कूडा, वाहल, गहड, देव, पुराणिक, नायाकाका, इत्यादि अनेक मतोंके अतिरिक्त हिन्दूके तमाम राजा और उनकी उपज तथा तोपोंकामान् इसके अतिरिक्त कलकत्ता इलाहाबाद के हाइकोर्टोंसे निर्णयेलाका हक आदि अनेक विषय भरपूर, मतलबकी कर्त्ताने, सागरको गागरमें भरा है.

मिलनेका पत्ता.

अंबालाल एच. व्यास.

ठि. भैसपोल पो. बीसनगर.

(नार्थ गुजरात) R. M. R.

ધનવન્તરી.

SHRI DHANVANTARI.

ધનવન્તરિ ધૃતકરામૃત પૂર્ણકુમ્ભં પીતામ્બરં સકલ સિદ્ધસુરેન્દ્રવંદનમ્ ॥

ધન્વેઽર્ચવિદનયનં મણિમાલ્યમાયુવેદઃપ્રવર્તકમનુસ્મૃતિરોગનાશમ્ ॥

હાથમાં અમૃતથી ભરેલો કુંભ ધારણ કરી રહેલા, પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ સુરેન્દ્રને પણ વંદન કરવા લાયક, કમળ સરખાં નેત્રવાળા, મણિમાળાને ધેરી રહેલા, આયુર્વેદ એટલે વેદકશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને વળી જ્ઞેમના નામનુ સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે, એવા શ્રી ધનવન્તરી ભગવાનને હું નમન કરૂં છું

"MENS SANA IN CORPORE SANO"

"પહેલું" સુખ તે જાતે નથી."

પુસ્તક ૩ ભુ.]

જુલાઈ ૧૯૨૦.

[અંક ૭ મા.

ચાહ અને બીડી.

(વૈદરબી વનમાં વલવલે:—એ રાહ.)

ચાહ અને બીડી પરહરે, એના સાંભળી દોષ;
સત્યથી કહું છું હું વાતરી, લાવશે નહિ રોષ;—ચાહ૦
વ્યવહારમાં પાવા પીવામાં, મોટું સમજીને ગાન;
લોકોમાં એ બે વધી પડી, એથી થાય છે હાણ.—ચાહ૦
ચાહ તણી વાત શું કહું, એ છે રોગનું ઘર;
નિર્બળ અને લોગી એહના, હોય નારી કે નર.—ચાહ૦
જે ચાહને તમે ચાહીને, બહુ પીઓછા નિત;
મંદ પાટે જઠરાગ્નિ તે, ધાતુ બાળે અધ્યત.—ચાહ૦
નાનાં શિશુ તણાં મા માપો, માની મોટી વશઈ;
અમચા લરી ચાહ પાછને, બાળે બાળોની કાય—ચાહ૦
ઉના ઉકાળા જે ચાહના, નિત્ય નિત્ય પીવાય;
ધીમે ધીમે આંખો કણ્ઠાદિ, નળણાં પડી જાય.—ચાહ૦
કંત સહીને જાએ પડી, પેટના રોગો થાય;
સાદ અને અતિ ઓખરો, મગજ શુભ યર્ષ જાય.—ચાહ૦
હૃદયના પડકા તણા, રોગ ઉત્પન થાય;
કહો એવી ઝેરી ચાહ તે, નિત્ય કેમ પીવાય?—ચાહ૦

ઘણાં દોકાં મૂર્ખાઈથી, હાંકે ખોટી બકાઈ;
 “ચાહું છે જીવન માંહેરૂં, એ વિષુ ઘડી ન રહેવાય” —ચાહું
 એવો ખોટો કાંઠ પરહરી, ચાહું છેડો સજ્જન;
 બચો એવા ખોટા ખર્ચથી, નિજ બાળતાં તન. —ચાહું
 ખીડી ખીડી તમે શું કરો, બાળો ખીડીનું નામ;
 એમાં તમાકુ ભરાય બે, તે છે વિષ તમામ. —ચાહું
 ખીડી પીવાની કુટેવથી, કાળજી બળી જાય;
 કપડાં બળે તેનું શું કહું? મોઢે મુતર ગંધાય. —ચાહું
 વ્યસની પાસે ખીડી હોય બે, તોતો નહિ કાંઈ ખીક;
 સાધન બ્યારે ખુટી પડે, ત્યારે માગવી લીખ. —ચાહું
 ઉદ્યોગથી અજગા થઈ, ખીડી પીવા લલચાય;
 આખરે પરિણામ એહનું, ક્ષયનો રોગ થાય. —ચાહું
 હામ ખરે ખરૂં ખર્ચાને, થીયેટરોમાં જાય;
 ત્યાં પણ વ્યસનીને સૂચવે, “ખીડીની છે મનાઈ” —ચાહું
 ઘેસા આપીને ગયા છતાં, ખીડી પીવાનું દુઃખ;
 દેખીતું તે અપમાન છે, એમાં શું માન્યું સુખ? —ચાહું
 “તમાકુ નર્કનું દ્વાર છે”, એવું વિચારી મન;
 ખાવા, પીવા, મુંઘવા તણું, તણ્ણો દુર્બંધન. —ચાહું
 ચાહુંને ખીડી પીવામાં, ખાસ મોટો છે દોષ;
 આંતરડાં અટકી પડી, થાય છે બંધકોશ. —ચાહું
 હાલના નિશાળીઆ ઘણા, મદા માણીને મોજ;
 વારે વારે પીએ ચાહુંને, સો સો ખીડીઓ રોજ. —ચાહું
 દશ મીનીટ રજા તણી, ગાળે હોટલ માંય;
 ચાહું પીધા પછી ખીડીનો, કાંદો ધુમાડો ત્યાંય. —ચાહું
 ચાહું ખીડી તણા દોષનો, સડું કરજો વિચાર;
 ત્રીજાબુખણ બિનવી કહે, ખોટો ખર્ચ અપાર. —ચાહું

લેખક,

 ત્રીજાબુખણદાસ નરેન્દ્રભટ્ટાચાર્ય પટેલ.
 વાંઝે.

૧. ચાહું અને તમાકુનાં વ્યસનને લીધે આંતરડાં પોતાનું કામ બરાબર નજાવતાં
 નથી; આવી સ્થિતિને બંધકોશ —કમજીઆત કે Constipation કહે છે. મનુષ્યને લાગુ
 પડતા સર્વ રોગોમાંથી લગભગ ૮૦ ટકા જેટલા વ્યાધિઓ તે માત્ર બંધકોશને લીધે જ થાય
 છે. ડૉક્ટર હેલ કહે છે કે:—

“Constipation is the father to most of the diseases of mankind.”
 અર્થાત્ બંધકોશ એ મનુષ્ય જાતીને લાગુ પડતા ઘણા ખરા વ્યાધિઓનો જનક છે.

The Sense of Taste.

रसनेन्द्रिय.

(By Dr. J. H. Kellogg M D.)

Besides the ordinary sensations of touch and pain, there are four special sensations which are recognized by the tongue these are sweet, sour, saline, and bitter. Bitter is most distinctly recognized at the root of the tongue, the other flavours are most accurately recognized at the tip & sides of the tongue. It has been proved that each of these flavors is recognized by a special set of nerves. The flavor of many substances is often more due to the odor which they emit and which is recognized by the sense of smell, than to any characteristic properties which are recognized by the sense of taste. An onion, for example, has scarcely any flavor at all when eaten with the nose closed, or by one who has a hard cold. The same principle applies to numerous food substances. A person whose sense of smell is destroyed has much less appreciation of the fine flavors of natural foods than does one whose olfactory sense is intact.

The Proper Function of the Sense of Taste.

The chief use of the sense of taste is in combination with the sense of smell to inform us respecting the qualities of food, and to assist us in gauging its quantity in accordance with our needs. When one is hungry, or has an appetite, almost every sort of wholesome food may be eaten with relish. When the sense of hunger is satisfied, we cease to relish the same substances which a short time before were most agreeable, and may even loathe them.

The sense of taste, combined with the olfactory sense, was doubtless intended as a perfect guide to man in his eating, as is still apparently the case with the lower animals. In order that this should be the case it is necessary, however, that the sense of taste should be natural, and that it should have opportunity for exercise. Nerves of taste which have been

abused by the use of pepper, mustard; and other condiments, cannot recognize the delicate flavors of natural food, and are not ready to respond to those delicately balanced reflexes by which the body gives notice when a sufficient amount of food or drink has been taken. Such a perverted taste may, however, be educated so that it again becomes normal, and is able to perform this function, so important to nutrition. It is absolutely necessary, however, that food should be taken very slowly. It should be eaten in a dry state, so that it may be chewed for a sufficient length of time to enable the saliva to dissolve and set free its natural flavors, so that by contact with the nerves of taste, they may notify the stomach and other digestive organs through the connecting nerves of the service expected of them, thus enabling them to make the necessary preparation and to be in readiness. When food is taken in the liquid form, so that it is swallowed readily, or is rinsed down with water or other liquid, there is no opportunity for the exercise of this important function.

For our own well-being it is necessary that we should learn to recognize in the sense of taste not simply a means of pleasure, a gustatory instrument upon which, by the aid of the cook, the caterer, and our own ingenuity, we may play an almost indefinite variety of tunes, so to speak, through the combinations, alterations, and successions of flavors of various sorts, disregarding so far as possible the nutritive needs of the body and the capacity or the condition of the stomach, but as a divinely appointed guide to our appetites.

With many the question raised when palatable things are presented is not, "Am I in need of food?" or, "Is this food adapted to my wants?" but, "Will it taste good? Has it a piquant or agreeable flavor?"

Degradation of the Sense of Taste.

The amount of money expended in the mere gratification of the palate is immensely greater than that devoted to any other sort of sense indulgence. Roman emperors expended co-

enormous fortunes in a single feast. On visiting the ruins of Rome some years ago, the author was led into a spacious apartment which was once the dining room of Nero, the tyrant, the murderer, the libortino, the gormand, certainly one of the most vicious men of whom history gives us account. A small room adjacent, easy of access, was pointed out as the place where this unspeakably unclean monarch retired from the banquet room at intervals to empty his stomach, so that he might continue his swinish excesses. Thousands of persons today do little better. Though suffering daily from the effects of their dietetic abuses, they refuse to turn away from their evil habits, and continue to swallow pastries, rich gravies, sauces, ices, confectionary, pickle, cheese, and other dietetic abominations, they return, as the Scripture say, "like a dog to his vomit," though knowing well enough by experience the certain consequences of indulgence.

The sense of taste, when properly used, is one of the body's most important safeguards. An unpervorted palate is a wise and overwakingful sentinel, which says promptly to the eater, "Enough", when he has swallowed a sufficient amount of nutrient material to meet the present requirements of his body. On the other hand, the pervorted and abused palate is one of the most certain & expeditious agents for defiling the body temple, destroying its beauty, externally as well as internally, and opening the door to a whole legion of evil spirits, through which the temple may become the hold of every "unclean & hateful bird". From the Thanksgiving feast to the bucchanalian revel, the saloon, the dance hall, the gambling hell, the brothel, is a short road with a few turns. The palate was given man, not as an instrument of pleasure, but as a guide whereby he might select in proper quantities food substances of the qualities suited to his needs. The debasement of this function to the ends of pleasure is the beginning of a prostitution of the body which ends only in abandonment to the grossest forms of self-indulgence, and ends in premature exhaustion of the vital resources, early decay of

the body's forces, and ignominious death; for no death can be considered honorable which is the direct consequence of one's own acts, or suicide. Said an eminent French writer, "Man does not die, he kills himself."

Perverted Tastes.

Job asked the question, "Is there iniquity in my tongue? cannot my taste discern perverse things?" Job 6:30. While perhaps it is hardly fair to hold the tongue responsible, even in the most flagrant departure from dietetic rectitude, it must be admitted that the tongue as an organ of taste is certainly made an instrument of the grossest and most inexcusable selfishness in holiday gormandizing and social feasting. How many may say with truth "Can my taste discern perverse things?" Multitudes of men and women have departed so far away from the natural order, and have so long educated their palates in vicious ways, that the sense of taste is no longer a safe guide, but instead has come to be a source of temptation and a snare. Morbid cravings of the most distractive character demand gratification. The appetite for mustard, vinegar, highly spiced and greasy foods, pickles, cheese, even flesh meats, is altogether unnatural; and as the result of vicious training and perversion the palate which has thus been mistreated may actually refuse to recognize as good and satisfying the very best and most wholesomely prepared natural foods, and will turn away from bread to choose a stone or something equally indigestible.

It is doubtless true that the present is pre-eminently an age of gormandizing. There never has been a time in the history of the world when so much time and attention and money were given to the gratification of appetite by the masses. While there are a few who are seeking to know the divine order in diet and in every order of life, the multitude are saying to themselves, "Let us eat, drink, and be merry," quite forgetting the sickness, suffering, and death which the morrow is sure to bring. "Whose end is destruction, whose god is

their belly, and whose glory is their shame." Phil. 3: 19. In these pointed words the apostle Paul draws a quick and graphic picture of a man given to the indulgence of appetite. It must have been the same sort of a man of whom Solomon spake when he wrote, "All the labor of a man is for his mouth" (Eccl. 6: 7); and to whom the prophet Isaiah referred, "Yea, they are greedy dogs [margin, "strong of appetite"], which can never have enough." The end of such a man, as the apostle Paul truly says, "is destruction." Physical destruction surely comes sooner or later to every man who disregards those natural laws which govern the appetite, and which if followed would lead him to take into his stomach only such foods as are in the highest degree fit to sustain the noblest work of God, and in such quantity as is necessary to meet his daily requirements.

સરજરી અથવા શસ્ત્રક્રિયા

અને

વિન જરૂરી વાદકાપ.

બેશુદ્ધિ લાવનાર દવાઓ શોધી કાઢનારા શોધકો મનુષ્ય જાતનું વધારેમા વધારે હિત સાધનારાઓમા મુખ્ય ગણાય છે. કારણ કે પ્રજાવર્ગ એવું માનતો જણાય છે કે ધર, ક્ષેત્રોદોર્ધ, અને એવીજ ખીજ દવાઓ વડે મનુષ્ય જાતનાં દુઃખોનો સમુદ્ધાઓ થાય છે. આ વાતની સત્યતા વિષે મને મોહોટી સંશય છે.

બેશુદ્ધિ લાવનાર દવાઓએ શસ્ત્રક્રિયાનું કામ ધણુંજ સહેલું કરી દીધું છે, અને વાદકાપથી તેજ વખતે જણાતી પીડાને જો કે દૂર કરી છે, તોપણ વેદનાહારક દવાઓના અદ્ભૂત ગણાતા ગુણોથી અવિચારી અને ખીન જરૂરી "ઓપરેશન્સ" એટલાંતો વધીયાં છે કે હવે દુનિયામા કરવામાં આવતાં દર સે "સર્જિકલ ઓપરેશન્સ" માને શસ્ત્રક્રિયાઓમાંથી નેવું શસ્ત્રક્રિયાઓ તો વગર જરૂરીજ જ હોય છે. ધણાખરા દાખલાઓમાં આવી રીતે અવિચારીપણાથી અને હતાવળથી કરવામાં આવતી શસ્ત્રક્રિયાના પરિણામે બિચારા દરદીને આખા જન્મભર અશક્તિ અને દુઃખ ભોગવવું પડે છે, જે તેવી શસ્ત્રક્રિયાઓ કરતા પહેલાંનાં દુઃખ કરતા પ્રમાણમા ધણુંજ વધી પડે છે.

* વિદ્વાન પ્રખ્યાત ડોક્ટર એચ. લીન્ડહાર એમ. ડી. ના એક ઇંગ્રેજ લેખનું આપાન્તર કરનાર ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ. એન. ડી.

ભાગેલા હાડકામાટે, ઝખમોમાટે, પ્રમુતી વખતની અડચણ વેળાએ કરવામાં આવતી શસ્ત્રક્રિયામાટે, અને ખીછ કેટલીક કેવળ ‘મીક્રોનીકલ’ વિકૃતિઓ માટે શસ્ત્રક્રિયાની ખાસ જરૂર પડે છે; તે વાતની હમે ના પાડતા નથી. આવા સર્વ દાખલામાં ‘ઍનીસ્થેટીક’ અથવા ખેભાની લાવનાર દવાઓ અવશ્ય વેદના અટકાવે છે. આવી વેદના ખીછ કોષ્ટ પણ રીતે નિવારી શકાતી નથી. પરંતુ જે કોષ્ટ માણસે શસ્ત્રક્રિયાના ભોગ થઇ પડેલા અસંખ્ય માણસોનું લંબાણ પહોંચતું દુઃખ બેચું હશે, તેની તો ખાતરી થયાવિના નહિ જ રહે કે, “ઍનીસ્થેટીક” દવાઓએ એક બે ધારવાળી તરવારનું કામ કર્યું છે. કારણકે તેવી દવાઓની મદદથી જેટલા ધા રૂઝ્યા છે તેના કરતાં ઘણા જ વધારે ધા મનુષ્યોને તેવી દવાઓથી થયા છે.

ઘણાક વિદ્વાન ડોક્ટરો દાલમાં ચાલતી ઔપધ્યક્ષતિના નિરૂપણોગીયણા અને નુકશાનને ચોડા કે વધારે પ્રમાણમાં બેધ શક્યા છે. દવાઓના રગડ દરદીઓના ગળામાં રેડવાના હાનિકારક ધંધાથી કેવળ અસંતોષ પામી, અને કંટાળી જઇ, તેઓ સરજરી અથવા શસ્ત્રક્રિયા તરફ વળે છે. અને એવું ધારે છે કે મનુષ્યોનાં દરદો દુર કરવાની શસ્ત્રક્રિયા એ એક ખરેખરી ‘ટ્રાપન્ટીક’ યાને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ છે. તેઓ એવું માનતા જણાય છે કે એક રોગી થયેલા ભાગને સુધારવાનો સમજાણ ઉપાય તે ભાગને હથીઆરવડે કાપીને કાઢી નાંખવો તે છે. ખરેખર આવો વિચાર નહાનાં બાળકો કરે તો તે બ્યાજખી ગણાય, પરંતુ વિદ્યાકળામાં નિપુણ થયેલા માણસો કરે એ શોભે નહિ.

એક રોગી થયેલા અવયવને કાપીકાઢી તેને એક અંદગોહાલના શીશામાં સંધરી રાખી સરજનની લેબોરેટરી શોભાવવાથી દરદીનો તે અવયવ શરીરે સુધરે અને સાને થાય છે, તે હું પોતે તો સમજી શકતો નથી.

નાશ અથવા સુધારણા—બેગાંથી ક્યું સાફ ?

પરંતુ એકાદ સરજન કહેશે કે સુજ અને પાકી જઇ, અથવા તો લાંબા કાળસુધી ધીમે ધીમે કહોવા કરી, બધારે શરીરનો કોષ એક અવયવ તદ્દન નકામો થઇ જાય છે, ત્યારે જ અમે તેને કાપીને કાઢી નાંખીએ છીએ. તેમની આવી હથીઓને કુંતો તદ્દન બુલભરેલી ગણું છું. ગયા આઠ વર્ષ દર્મિઆન સેંકડો દરદીઓ અમારા સેનેટોરીઅમની સારવાર માટે આવેલા કે જેમના વિદ્વાન ડોક્ટરોએ તેમને એવી સ્પષ્ટ સલાહ આપેલી કે જો તેઓ જલદી શસ્ત્રક્રિયા નહિ કરાવે તો તેમને જયવાનો કોષ્ટ પણ માર્ગ નથી. લગભગ એકપણ અપવાદ સિવાય આવા સર્વ દરદીઓને મેં કોષ્ટ પણ ઝેરી દવા કે જંતુનાશક આપધિ અથવા તો વાટકાપની ક્રિયા વગર સાજા કર્યા છે.

પાંચ કે છવર્ષ ઉપર કેટલીએક સ્ત્રીઓ જેમની “ઝોવરી” અથવા બીજાશય કાપીને કાઢી નાંખ્યા વગર છુટકો જ નથી, એમ મહોટા મહોટા ડોક્ટરોએ અખીપ્રાય આપેલો પરંતુ તેવી કીવાથી જે વાંઝીયાપણું તેમને આંખો જાન્યારો ભોગવવું પડે, તે પસંદ નહિ પડવાથી તેઓએ શસ્ત્રક્રિયા નહિ કરાવતાં કુદરતી ઉપચારનો આશ્રય લીધો. તેથી હવે તેઓ નિરોગ અને કેટલાંક બાળકોની ગાતાઓ થવા પામી છે. અગાઉના અમારા ઘણા

એક દરદીઓ હજુ તેમજ તિત્ર 'એન્-લક્ષસાધીમ,' નામના રોગથી પીડાતા હતા, અને તે રોગ માટે તેમણે ઘણા ઘણા ડૉક્ટરોની દવા કરેલી ત્યારે તે ડૉક્ટરોએ તેમને છેવટે શસ્ત્રક્રિયા કરી આંતરણને વળગેલા તે રોગી ભાગ કાપીને કાઢી નાખવાની જ સમજ આપેલી. પરંતુ મેં તેમને વગર દવાએ અને વગર શસ્ત્રક્રિયાએ માગ કરેલા તેથી તેઓ હજુ સુધી નિરોગ અને હવતા રહી શક્યા છે. મુત્રપીડ, મુત્રાશય, અને પિત્તાશયની પથ રીઓ માટે, તેમજ શરીરની અદર કોઈ કોઈ ભાગમાં થયેલી ગાંઠો માટે, અને મુત્રપીડના સ્થલાતર માટે તેમજ જઠર અને આંતરણના કેટલાક દરદો માટે શસ્ત્રક્રિયાઓ કર્યા-વીના છુટકો જ નથી એમ કહી જેમને બહુકાંચી મારવામાં આવ્યા હતા તેવા મધ્યાખ્યક દરદીઓને શસ્ત્રક્રિયા વગર સાબ કરવામાં આવ્યા હતા. તે ઉપરાંત ચોરીયા અને ગળામાં થયેલી અચીઓવાળા હોકમને શસ્ત્રક્રિયામાંથી હું બચાવી શક્યો છું. શસ્ત્રક્રિયા વગર મટેજ નદિ એવા ગણાતા આવા ઘણાજ કેસો મેં વાદકાપ કર્યા વગર મટાડ્યા છે. અને આવી રીતે સાબ થયેલા દરદીઓ હજુ સુધી પોતાના શરીરનો કોઈપણ ભાગ ખોવા મિવાગ મુખમાં અને નિરોગ આસ્થામાં કિવસો નિર્ગમન કરે છે.

એક ખગડેલા અવધવને કાંપી નાખવા કરતા તેને મુપારીને સાંને કરવો, એ શું વધારે સારું નથી? પ્રતિજ્ઞે કુદરત સાખીત કરે છે કે, જે વધારે સારો માર્ગ તેજ હમેશા મહેલામાં સહેવો માર્ગ એકદર રીતે જોતા હોય છે.

શરીરના કોઈ અમુક ભાગના રોગ માટે જેમના ઉપર શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં આવેલી, પરંતુ કુદરતી ઉપચાર કરવાથી શસ્ત્રક્રિયા વગર મટાડી સકાત એવા સેકડો લોકો મિચારા જન્મજન્મર અપગ આવી શસ્ત્રક્રિયાથી બની દુઃખી થયા કરે છે. આપણા જોવામાં આવતા સર્વ દાખલા કરતા આવા મનુષ્યોના દાખલા ઘણાજ દયાપાત્ર હોય છે. આપણી પાસે સલાહ લેવા આવનાર દરદીને પુછતા જો એમ માનુષ પડે કે તેના ઉપર અગાઉ શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં આવી હતી, તો પછી તેના સાબ થગ વિષેની આપણી આશા બહુ જ ઓછી થઈ જાય છે. કારણકે એવા દરદીઓ વિષેના આપણા અનુભવથી આપણે જાણીએ છીએ કે શરીરનો કોઈ ભાગ બ્યારે કાંપી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે તેવા શરીરવાળા દરદીને સાબ ચલાની આશા બહુજ યોડી રહે છે. કારણ કે તેવા દરદીમાં હનનર્થજ અને શરીરની નિરોગ થવાની સક્તિ બહુજ ઓછી હોય છે.

શરીરમાંથી બ્યારે કોઈ અગત્યનો ભાગ કાંપી નાખવામાં આવે છે ત્યારે શરીરનું સમતોલપણ હમેશને માટે નાશ પામે છે. એકાદ ચક્ર કે સ્પ્રીંગ વગરના ધડીઆળ જેવું તે શરીર બની રહે છે. અને જો કે તે ચાલવા કરે છે તો પણ તે કદીએ જોઈએ તેવી સારી રીતે ચાલી શકતું નથી જરા સરખા વિરોધી સન્નેગો આવતા તુરત તેનું સમતોલપણ બહુજ ખરી જઈ તે ઘણું બગડી જાય છે.

સનુષ્ય શરીર ચક્ર વ્યક્તિત્વ અપણું યંત્ર છે.

જેમ જેમ વયો જાય છે તેમ તેમ આપણને વધારેને વધારે સમજાતું જાય છે કે મનુષ્ય શરીર એક સમજાતિય અને અનુરૂપ યંત્ર છે. અને તે યંત્રના એક ભાગને નુક-શાન કરવાથી તેના ખાજા ભાગોને અને ઘણીવરતો આખા કાપા યંત્રને નુકશાન પહોંચા વિના રહેતું નથી.

વિએના શહેરના એક વિદ્વાન ડૉક્ટરે એક બહુ ઉપયોગી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે; જેમાં તેણે બતાવ્યું છે કે નાકની અંદરની કુમળી ત્વચાના પડને શરીરના દરના ભાગ અને અવયવો સાથે બહુજ ઘાઘો સંબંધ હોય છે. નાકમાંનો એક ચોક્કસ નાનો સરખો ભાગ તેણે શોધી મળ્યો છે, કે જેને ફેફસાં સાથે ઘણો જ સંબંધ છે. વિજ્ઞાનીની સોય વડે નાકમાંના આ ભાગને ઉત્તેજિત કરવાથી દમવાળા દરદીઓને દમ ઘણાજ જોરમાં ઉપડી આવે છે. અને નાકમાંના તેજ ભાગને દવા લગાડી લાગણી વગરનો કરી નાંખવાથી શ્વાસ અથવા દમના સખ્તમાં સખ્ત હુમલાને અને ઉધરસને તત્કાલ દાબી દેઇ શકાય છે. નાકની અંદરના એક ખીળ ભાગનો સંબંધ જનનેદ્રિય સાથે હોય છે, એમ ઉપરના ડૉક્ટરે બતાવી આપ્યું છે. નાકમાંના એ ભાગને વિજ્ઞાની વડે ઉત્તેજિત કરવાથી તુરત સ્ત્રીઓને ગર્ભપાત થાય છે. અને 'એનીસ્થેટીક' અથવા અચેતન લાવનાર દવાઓ નાકમાંના તે ભાગને લગાડવાથી ગર્ભાશયમાંથી થતો રક્તઆવે અટકાવી શકાય છે.

આ અને એવી બીજી ઘણી એક અનુભવની વાતોથી શરીર એક આપું અને જુદા જુદા ભાગના પરસ્પર ઘાઘ સંબંધ વાળું યંત્ર છે, એ ખીતા ઉપર અદ્ભુત પ્રકરણ પડે છે. એક બહુ વિશાળ અને ગુચવણ ભરેલી ગોઠવણ વાળા ટેલીગ્રાફની સીરીસમતે શરીર ઘણું જ મજબૂત આવે છે. જે તરે એક પછી તાર કોષધિયુ જગાએથી કાપી નાંખોતો શરીરની ટેલીગ્રાફીક સીરીસમ, જેને ચાતતંત્રુઓનો બ્યુદ પથ કહેવામાં આવે છે, તેના દુરમાં દુરના ભાગ ઉપર પથ ધણી જ ભારે અસર થાય છે. શસ્ત્રક્રિયાની પાછળથી જણાતી ખરાબ, તુકશાનકારક અસરોનાં ચિન્હ કાંઈ એકદમ જણાવા લાગતાં નથી. તેથી ઉલટું શસ્ત્રક્રિયા કર્યા પછી થોડોક વખત તો જાણે શરીર સુધરતું જતું હોય તેમ દેખાય છે. શરીરના કોષ એક ભાગનું દરદ શસ્ત્રક્રિયાથી થોડા વખત માટે દર થવાથી દરદીને ઘણી શાંતિ મળેલી જણાય છે. કારણ કે શરીરનાં તે ભાગને કાપી નાંખવાથી આખા શરીર યંત્રને જે ખોટ પડે છે તેની ખરાબ અસરો પ્રકટ થવાને કેટલોક વખત લાગે છે. પરંતુ થોડાં કે વહેલાં અગાઉનું દરદ વધારે સખ્તરૂપમાં દેખાવ દે છે. અથવા તો કેટલીકવાર નવીન જાતનો ગુચવાલો અને પીડા ઉભી થાય છે. આવા દરદીને તો એવું જ સમજાવવામાં આવે છે કે પહેલી વખતનું આપરેશનતો ઘણું જ હિતેહમંદરીતે કરવામાં આવ્યું હતું; અને હવે નવી ઉભી થયેલી પીડા ને અકચરોને અગાઉના દરદ અને આપરેશન સાથે કંઈ જ સંબંધ નથી, પરંતુ તે એક તદન જુદું નવું જ દરદ છે. વળી બીજી કેટલીકવાર તેને એવી ખાત્રી આપવામાં આવે છે કે પહેલી વખતનું આપરેશન જોષ્ટ્રએ તેટલું ઉત્ક્રાંત્યમાં કરવામાં આવ્યું નહોતું, અને તેથી દરદનાં છેક ઉંડાં મૂળને આપરેશન પહેલીવાર પહોંચી શક્યું નથી, માટે બીજીવાર આપરેશન થાને શસ્ત્રક્રિયા કરવાની જરૂર છે.

અને આવી રીતે વાદકોપતું કામ ખુસીથી આગળ વધ્યા કરે છે. શરીરમાં રહેલો વ્યાધિ વિકાર એક પછી બીજી જગાએ સોજો અને કહોવારો પેદા કર્યા કરે છે. સરજન અથવા શસ્ત્રવેદ તેને તરત કાપીને કાઢી નાંખે છે. પરંતુ ઉપદોષનો અથવા કંઈ ભળ, કોદ, રક્ત-પિત્ત વિગેરેનો ખરા રોગ તેમજ 'પુરીક' અને 'આક્રેલીક એસીડ' નામનાં ઝેરી તત્વો તથા વિષમય 'અલ્કેહોલ' અને કહોવાણથી પેદા થતાં બીજાં કેટલાંક ઝેરી તત્વો શરીરના રક્તના દરેક ખીંદને વિકારી બનાવે છે. અને તેથી સરજનનું શસ્ત્ર આવાં ઝેરોને

પહેંચી શકતુ નથી. તેથી તેવા રિપતે લીધે નવાં નવા ચાંદા, ગાંઠો, સોજા, કાત, વિગેરે એક કાપી નાખતા ખીજું આવી ઉજું રજાજ કરે છે.

પથરીઓ, કાંકરીઓ, અને ધીજા પાર્થિવ
પદાર્થોનો શરીરમાં થતો સંચય.

શરીરના જુદા જુદા ભાગમાં પાર્થિવ પદાર્થોનો સચય, પથરીઓ અને કાંકરીઓ બધાવાથી જે જુદા જુદા વ્યાધીઓ પેદા થાય છે તે રિપે હવે જરા વિચાર કરીએ. લોહીમાં એગીડનો ભાગ ઘણોજ વધી જાય છે ત્યારેજ માન પથરીઓ બધાવા લાગે છે. અને તેથી તેવી પથરીઓ થયેલી મટાડવા અને પુનઃ થતી અટકાવવાનો એકજ માર્ગ એ છે કે, લોહીમાં કુદરતી ક્ષારોનું પ્રમાણ જોઈએ તેટલું બરાબર જાળવી રાખવું. જે એગીડાને લીધે શરીરમાં પથરી કાંકરી વિગેરે બધાય છે તેમના નામ — એલ્બીક એગીડ, યુરીકએસીડ, ઓક્ઝેલેટસ ઓફ લાઇમ, ફોસ્ફેટસ ઓફ લાઇમ, વિગેરે. લોહીમાં જે આવા પદાર્થો ઘણાજ વધારે પ્રમાણમાં ભરેલા હોય, અને તેમની ખરાબ અસર દૂર કરવા માટે રક્તમાં જોઈએ તેટલા કુદરતી ક્ષારો નહોય તો પછી અનેક જાતની પીડાઓ ઉભી થાય છે. ઉપર કહેવા એગીડ જુદી જુદી પ્રકૃતિના બેઢ પ્રમાણે ઠરી જઈને તેના કણ બાંધે છે, જેને પથરી અથવા અસ્થરી કહેવામાં આવે છે જે ઉપર કહેલા પદાર્થો માધા અને રનાયુઓમાં એકઠા થઈ કરે છે તો તરેહ તરેહના સંધીવા અને ચરકાના તીવ ચિન્હો જણાય છે, અથવા તો તેવા પદાર્થોના રક્તની શિરાઓ અને નસોમાં જે થર બાંધે છે, તો અનેક પ્રકારના હાર્ટીઝીઝ અથવા હૃદય રોગ અને “આર્ટીરીઓ—સ્કલેરોસીસ” નામના રોગો થાય છે લોહીમાં ઉપર જણાવેલા એસીડ ધણી વધારે પ્રમાણમાં હોય તો મુત્રપિંડ, પિત્તાશય, અને મુત્રાશયમાં પથરી બધાવાનું શીઃ થવાને માટે માન એક જીજ્ઞામાં જીજ્ઞા કણ પથુ પુરતો છે. આવી પથરીઓ ઘણાજ મોટા કદની થઈ શકે છે, અને ઘણી પીડા કરે છે.

સાધારણ રીતે એવું માનવામાં આવે છે, અને તે ખરું હોય એવો ઉપર ટપકેથી જોનારને ખેરો ભાસ પણ થાય છે કે, પિત્તાશયની પથરીવાળા દરદીને માન કરવાનો એકજ ઉપાય, તે પથરીને સ્વચ્છતાથી કાપીને બહાર કાઢી નાખવાનોજ છે. લગભગ બધા સામાન્ય રોગીઓ અને વૈદકોને ધણી ઠરતા વૈદ ડૉક્ટરો પથરી મટાડવાનો ખીજો કોઈ વધારે હડાપણુ ભરેલો ઉપાય છે, એ વિચારનેજ એકદમ હસી કાઢે છે તેમ છતાં પણ એક બહુ અગત્યની વાત હું અત્ર જણાવવા માગુ છું કે, ચીમગો શહેરમાં પથરીના દર-દથી પીડાતા સેંકડો દરદીઓ, જેમને જુદી જુદી જાતના પથરીનાજ રોગ થયેલા છે, એવી ખાત્રીપૂર્વક ચિકિત્સા ધણી ડૉક્ટરોએ કરેલી, અને તે મટાડવા માટે એકદમ સ્વચ્છતા કરા-વવીજ જોઈએ એવો અભિપ્રાય આપેલો, તેવા સંખ્યાબંધ દરદીઓને સ્વચ્છતા કર્યા વગર જે ગયા આઠ વર્ષમાં સાજા કર્યા છે.

ઉપર કહેલા એકપણ કેસમાં જરા પણ આપરિચાલ કે વાટકાપ કરવાની જરૂર પડી નહોતી અને તેમાંનો એકપણ દરદી પથરીની અમરને લીધે મરણ પામ્યો નહોતો. અને તેમની આગલી સ્થિતિનો વિચાર કરતાં નેએ હાલ સારી તંદુરસ્તી ભોગવે છે.

ધારા કે એક સરજને પથરી કાઢી નાંખી, પરંતુ પથરી ચવાના કારણને દૂર કરવા માટે તેણે શું કર્યું ? તે દરદીના લોહીમાં અગાઉના જેટલાજ એસીડ હવે પણ નથી ? શું પોતાના વખત અને ધનમાંથી કિંચિત ભાગ પણ લોકોને યોગ્ય આહાર અને આરોગ્યના નિયમ વિશે જ્ઞાન આપવામાં તે વાપરે છે ? શસ્ત્રક્રિયા કરવાથી અને ખેંચાન કરનાર દવાઓના ઉપયોગથી શરીર ઘણુંજ નબળું પડી જાય છે. અને તેના પરિણામે રોગના ભવિષ્યના હુમલાની સામે ટકી રહેવાની શક્તિ ઘણીજ ઓછી થઈ જાય છે. લોહીમાં એસીડોનું પ્રમાણ અગાઉના જેટલુંજ વધારે રહેવાથી, અગાઉના જેવાંજ અથવા નવી જાતનાં દરદી પેદા થાય છે. વખત જતાં, નવી પથરીઓ બાંધાય છે, અથવા તો લોહી અને સ્નાયુઓમાં એસીડના વધારે પ્રમાણને લીધે કોઈ નવીજ જાતના રોગ દેખાવા લાગે છે.

સરજરી એ બહુજ તિવ્ર અને વર્ષો સુધી લાંબાતાં દરદાતું કારણ છે.

ધણા દાખલામાં આપરેશન કર્યા પછી નવા અને વધારે ગંભીર જાતનાં દરદી થાય છે. શરીરની આંદરના અવયવોમાં કચરો ઠરવાથી અને તે ભાગ સંકેતવાદથી તે અવયવો પોતાનું કામ બરાબર રીતે બજાવી શકતા નથી આપરેશન કર્યા પછી બારિક નળીઓનાં મુખ બંધ થઈ જાય છે, અને તેથી તેમની મારફત પિત્ત અથવા મુત્ર પસાર થઈ શકતું નથી; જેથી તે પદાર્થો પાછા શરીરમાં ભળે છે. મુત્રાશ્મરિ અથવા પિત્તાશ્મરિ માટે આપરેશન કરવાથી પરિણામે જે અનેક જાતની પીડા પેદા થાય છે, તે દવાથી કે કુદરતી ઉપાયો વડે પણ મટતી નથી. અને તે વેદના અમ્લજ અને દવા ઉપજાવે તેવી હોય છે. મારી પાસે આવેલી એક દરદી સ્ત્રી ઉપર 'પિત્તાશ્મરિ' અથવા પિત્તાશયની પથરી માટે ત્રણ વખત અગાઉ આપરેશન કરવામાં આવ્યું હતું; કારણ કે પહેલીવારના આપરેશન પછી જે જે નવાં દરદ પેદા થયાં તે તે માટે ફરી આપરેશનો કરવાની જરૂર પડી હતી; આ આપરેશન કરનાર સરજનો હુશીઆરમાં હુશીઆર હતા. ગયાં દસ વરસથી આજ પૂર્વે તે બીચારી બહુજ સખ્ત વેદના ભોગવે છે, અને તેની જાગૃત અવસ્થાની એક ક્ષણ પણ સખ્ત વેદના ભોગવ્યા સિવાય જતી નથી.

ધણા અસા દાખલામાં તો સાધારણ તેમજ શસ્ત્રવિદ્યાની દૃષ્ટિએ જ્ઞેતાં પણ તદ્દન નકામું ઘણું ખર્ચ, જેખમ અને દુઃખ વડાડ કાપને લીધે વહોરી લેવામાં આવે છે. કારણકે એવા ધણા દાખલામાં આપરેશન કરી જ્ઞેતાં સમજાગી પથરી જતી નથી. જ્યારે પિત્ત શયને કાપીને ખોલવામાં આવે છે ત્યારે સરજને માલૂમ પડે છે કે તેમાં પથરીને બદલે માત્ર એક ડામર જેવા બહુ ચિકણા પદાર્થથી તે ભરેલું હોય છે. તે ચીકણા પદાર્થ ક્રીણી ક્રીણી નળીઓનાં મુખ બંધ કરી દે છે, તેથી પિત્ત તેમાં ચઢને પસાર થઈ શકતું નથી. આવો ડામર જેવો ચીકણો પદાર્થ આગળ જણાવી ગયેલા એસીડના કરી જવાથી અને છે ક્રીણી ક્રીણી રક્તવાહીનીઓમાં ભરાતા યુરિક એસીડના ચીકણા પદાર્થને તે મળતો આવે છે જે પિત્તાશયમાં સરજને આવો ચીકણા પદાર્થ અથવા " કોલ્કોસ્ટ-એસીડ-સ " માલૂમ પડે છે તો તે પિત્તાશયને કાપીને યોગ્ય અથવાલીમાં સુધી મુકવા રાખી, પેલા ચીકણા પદાર્થ બધો નિકળી જાય ત્યાં સુધી દરદાજ સાફ કર્યા કરે છે પરંતુ રોગજનક એવા ચીકણા પદાર્થો ફરીથી તે જગાએ એકઠા ન થાય તેને માટે સરજન શું કરે છે ? અર્થાત તે કંઈજ કરી શકતો નથી.

પથરી થવાનાં કારણ અને તેના ઉપાય.

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, શરીરના જુદા જુદા ભાગમાં પથરી બંધાવાનાં કારણ કોષપથ જાતના પદાર્થના એક બારિક ઠણુની આસપાસ એસીડવાળા પદાર્થો ઠરીને બાઝવા તે છે. આવી રોગી ક્રિયા ત્યારે જ ચાલી શકે છે કે જ્યારે લોહીમાં એસીડોનું હદ કરતાં વધારે પ્રમાણ લાગેલું વખત ચાલુ રહે છે. અને લોહીની આવી સ્થિતિ થવાનું કારણ વળી અયોગ્ય પ્રકારનાં ખાનપાન છે. દાખલા તરિકે દારૂના અતિપય ઉપયોગથી, અથવા તો શરીરમાં કુદરતી દ્વારાને પેદા કરનાર અવયવો અને પડ નબળાં પડી જવાથી પણ આવું જ પરિણામ આવે છે. એસીડ અને દ્વારની પરસ્પર અસર ઉપર જ શરીરની સર્વ ક્રિયાનો આધાર રહેલો છે. આ રાસાયણિક પદાર્થો શરીરમાં હોવાથી જ ખાતર ક્રિયા, અંગ વૃદ્ધિની ક્રિયા, અને અલોત્સર્ગક ક્રિયા, તથા વિદ્યુત તેમજ સુખક શક્તિને શરીરમાં ઉત્પન્ન કરવાની ક્રિયા પણ થઈ શકે છે. શરીરના જુદા જુદા ભાગ, અણુઓ, અને શક્તિઓનું કામ બરાબર વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે તે માટે શરીરમાં એમીડ અને એલ્કેલી અથવા દ્વારોનું પરસ્પર સમતોલપણ જરૂર પડેલું રહેવાની અનિવાર્ય અવસ્થા છે. જો એસીડો અથવા દ્વારોમાંથી એકાદનું પ્રમાણ જોઈએ તો કરતાં વધારે મા ઓછું હોય છે તો સમતોલપણનો નાશ થવાથી બાધિનાં અસ્વાભાવિક ચિન્હો પરિણામે પેદા થાય છે.

એકંદર રીતે જોતાં એસીડોની અમર સંકેત અને તંગ કરવાની હોય છે. દ્વારો અથવા એલ્કેલીથી વિરૂદ્ધ અથવા સિધિલ કરવાની અસર થાય છે. શરીરમાં રહેલા એસીડ ઘણું કરી લોહીમાં મળેલા જ રહે છે. અને તેમાંના ઘણાએ જુદા જુદા દ્વારતત્વોને લીધે, અને ખાસ કરીને સોડીયમ ખારને લીધે ગુણુ વગરના થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે જુદી જુદી જાતના એસીડ અને એલ્કેલીની પરસ્પર રાસાયણિક ક્રિયાથી કેટલાક નવા 'ન્યુટ્રલ' અથવા નિરૂપયોગી દ્વારો અને જે અલોત્સર્ગક અવયવો અને ખાતર કરીને સુત્રપિન્ડ અને આમડીની મારફત દુરત નીકળી જાય છે. પરંતુ જો શરીરમાં એસીડો ઘણું મોટા પ્રમાણમાં પેદા થાય અને દ્વારતત્વોનું પ્રમાણ બહુ ઓછું રહે તો તે વધારાના એસીડ લોહી અને સ્નાયુઓમાં એકત્ર થઈ અનેક જાતનાં દુઃખદ દરદોને ઉત્પન્ન કરે છે.

આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે યુરીક એસીડમાંથી એક જાતનો ચીકણો ઘટ પદાર્થ બને છે, કે જેનાથી અતિ બારિક કેસ જેવી શિરાઓમાં રક્તનું ફરવું અટકી પડે છે, અને તેથી શરીરમાં એક જાતનો તુક્યાનકારક વિકાર પેદા થાય છે, જેને ઇંગ્લેન્ડમાં "કોલી-ચીક યુરીક એસીડ પોઇઝનિંગ" (Colic uric acid poisoning) કહે છે. વળી સાધા અને સ્નાયુઓમાં તે ઠરીને તેના કણ બાઝવાથી જુદી જુદી જાતના સંધીવા અને ચરકાનાં દરદ જેવી રીતે પેદા થાય છે, તે પણ આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ. તેમજ આવા એસીડ દરવાથી કેટલીક જાતના પાર્થિવ પદાર્થોના થર રક્તવાહિનિઓની અંદરની બાજુએ બાઝે છે, કે જેથી તેથી નસો બરડ થઈ જાય છે. અને તેમની અંદરનાં હિત્ર ઘણાં નદાનાં થઈ જાય છે. આવી જ રીતે વળી એલ્કેલીક અને બીજા એસીડોને લીધે પણ કાંકરી, પથરી, અને ઉપર વર્ણન કરેલા ચીકણા ઇમર જેવા પદાર્થો સુત્રપિન્ડ, પિત્તાશય, અને મુત્રાશયમાં એકઠા થાય છે. જેમ જેમ આવા પાર્થિવ સંયોજન પ્રમાણ વધારે

હોય છે તેમ તેમ તે કારણથી ઉત્પન્ન થતાં ખીડા, સોજો, અને ચરકા વધારે સંપ્ત હોય છે. અને તે તે રોગી અનેલા અવયવની ક્રિયામા વધારે વધારે અડચણ નડે છે.

ઉપર પ્રમાણે કરવામાં આવેલા વર્ણન ઉપરથી એજ સાબીત થાય એ છે કે આવી જાતના વ્યાધિઓને અંટકાવવા, તેમજ હમેશને માટે મટાડવાનો એકજ ઉપાય એ છે કે લોહીમાં ઍસીડોનું પ્રમાણ બહુ વધી જતું અટકાવવું, અને ઍક્ટીવી જેવા કુદરતી કારોનું પ્રમાણ નેહ્યે તેટલું રાખવું. લોહીમાં ઍસીડનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી આવી પથરીઓ વિગેરે બંધાય છે, એ વાત જોટલી નક્કી છે તેટલીજ, લોહીમાં ઍક્ટીવાઇન તત્વોનું પ્રમાણ પુરતું રહેવાથી બંધાયેલી પથરીઓ વિગેરે ગળી જાય છે તે વાત પણ નક્કીજ છે. જો કે પથરીઓને પુરેપુરી ઝોગાળી નાંખવાનું કામ ઘણીવાર બહુ ધીમે ધીમે થાય છે, તોપણ જ્યારે લોહી તેની કુદરતી ક્ષણતમાં આવી જાય છે, અને મલોત્સર્ગિક અવયવો છુટી અને સહેલાઈથી પોતાનું કામ કરવા લાગે છે, સારે તરતજ આવાં દરદીનાં સંપ્ત ચિન્હો એકદમ જતાં રહે છે. અને દરદીને ઘણોજ આરામ થાય છે. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પથરીઓ પુરેપુરી ઝોગાળી જાય તે પહેલાં ઘણા વખત ઝગાડ દરદીને સંપ્તમાં સંપ્ત વેદનામાંથી આરામ આપી શકાય છે. આવા દરદીના મુત્રને થોડો વખત કરવા દીધાથી તેની નીચે બારિક રેતી જેવો પદાર્થ જોવામાં આવે છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સાબીત થાય છે કે તેમની પથરીઓ ઝોગાળવા લાગી છે.

અમે ફરીથી એકવાર કહીએ છીએ કે પથરીના દરદી પિડાતા જે જે અસંખ્ય દરદીઓ મારી પાસે આવ્યા છે, તેમાંથી એકેના ઉપર શસ્ત્રક્રિયા કરવાની અમને જરૂર પડી નથી. ઘણાખરા ઘણલામાં માત્ર ચોર માસ સુધી કુદરતી નિવેશોનું પાલન કરી કુદરતી ઉપચારોનો ઉપયોગ કરવાથીજ રોગનાં સર્વ ચિન્હો તદ્દન નાશ પામી તેઓ હમેશને માટે સાજા થઈ જાય છે. ઘણાએક દરદીઓને તો ખરી રીતે પથરીઓ ચમેલીજ નહોતી, પરંતુ ખીજા ડૉક્ટરોએ તેમને બડકાવી ચાર્જ દતા. આવા દરદીઓને તપાસી જોતાં અમને જણાયું કે તેમને પથરીઓને બદલે ઉપર કહેલો ચીકણો ધટ પદાર્થ એકઠો થવાથી દરદી મૃત્યુ હતું. ખીજા જે દરદીઓને ખરેખર પથરીઓ ચમ્રજ હતી તેઓને પથરી હોવાની લાગણી ઘણા મહીના સુધી, અને થોડાક જણને તો કેટલાંક વર્ષ સુધી ચર્ચા કરી હતી. આવી પથરીઓને લીધે દરદીઓને થોડી ઘણી પીડા દરદવાળાં અવયવોમાં વખતે વખતે થતી હતી, પરંતુ જ્યાં સુધી શરીરનું સામાન્ય આરોગ્ય બરાબર જળવાઈ રહેતું ત્યાં સુધી તેમને કદીપણ બહુ સંપ્ત વેદના થતી નહિ; અને તેથી તેઓ તે સહેલાઈથી સહન કરી શકતા. આ રીતે રોગો મટાડવાથી દરદી હમેશ અને જાણુને માટે મટી જાય છે, અને રોગ થવાનાં ખરો અને મૂળ કારણોને કુદરતી ઉપચાર દૂર કરે છે. પરંતુ એથી ઉલટું જોખમ કારક શસ્ત્રક્રિયા અથવા સરજીકલ ઓપરેશન-સથી માત્ર રોગનાં બહારનાં ચિન્હો થોડા વખત માટેજ દૂર થાય છે. પરંતુ જડમાંથી રોગ જતોજ નથી.

સંગીતની આરોગ્યપર થતી અસર.

—(૦)—

(લેખક. ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ, ઇ. એમ. ઇ, એન. ડી)

“Music is a moral law. It gives a soul to the universe, wings to the mind, flight to the imagination, a charm to sadness, gaiety and life to everything. It is the essence of order, adds to all that is good, just, and beautiful’

—Plato.

અર્થ — “સંગીત એક નૈતિક નિયમ છે જગતને તે ચૈતન્યમય બનાવે છે, મનને પાખો આપે છે, તર્ક અને કમનાન વેગ અર્પે છે, શોકને સ્થાને આનંદ પ્રકટાવે છે, અને સર્વમા હારન અને પ્રસન્નતા પ્રેરે છે વ્યવસ્થાનુ તે સારતત્વ છે, અને સર્વમા શુભ, ન્યાય અને સૌદર્શની તે વૃદ્ધિ કરે છે ’—પ્લેટો.

“નાદાબ્યેન્તુ પરંપારં ન જાનાતિ સરસ્વતી
અગ્રાપિ મજ્જન મયા તુંપીવહતિવક્સસિ ।”

અર્થ — “નાદાબ્ધિને અપના નાદ રૂપી મહાસાગરનો પાર સાક્ષાત સરસ્વતી પશુ પામી શક્યા નથી, અને તેથી તે પશુ કુમ્પી જનાના બનથી છૂટીપાથે તુમકુ (તુંમકાની બનાવેલી વીણા) રાખીને નિરતર કરે છે ”

“The meaning of song goes deep Who is there that, in logical words, can express the effect music has on us? A kind marticulate, unfathomable speech, which leads us to the edge of the Infinite, and lets us for moments gaze into that’

—Carlyle

અર્થ — “અબોનો બાનાર્થ ઉડી અસર કરે છે મંગીતની આપણા ઉપર જે અસર થાય છે, તે સબદ્ધ શબ્દોમા કેણુ બરાબર રીતે વર્ણવી શકવા સમર્થ છે ? મંગીત એ એક પ્રેમપૂર્ણ, અવર્ણનીય, અગાધ વાણી છે, જે આપણને પરવ્રજાના અનત પ્રદેશની સિમા ઉપર જ દોરી જઈ ધડીબર તેનું દર્શન કરાવે છે.”

કાર્તીકેશ્વર,

गीतज्ञो यदि गीतेन न प्राप्नोति परं पदं ।

रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ ”

અર્થ — “સંગીતને જાણનાર કદાચ પરમપદને પામતો નથી તો તે રુદ્ર સમવાનનો અનુચર થઈને તેમની સાથે સુખમા રહે છે ”

સંગીત એક અપૂર્વ કળા છે. તેનો મહીમા, લાવણ્ય, અને અનુપમ રસ અનુપમ જ્ઞાત અનાદિ કળાથી ન્યુનાધિક અંશે અનુભવતી અને વર્ણવતી આવી છે. એટલું જ નહિ પણ કુશળ સંગીત શાસ્ત્રીઓના સુરથી પણ પક્ષિ અને જડ જેવાં ગણાતાં પદાર્થ, કરાડ, વન અને નદિઓ વિગેરે પણ હોલાયમાન થયાની વાત અનેક યથોપાદેય વાંચવામાં આવે છે. સંગીતથી વનનાં પક્ષિઓ આકર્ષાઈ આવી ગાનાર કે વગાડનારની આગળ એકાં થાય છે. મધુર સંગીતનો મોહક સ્વર શ્રવણે પ્રડતાં વનનાં બીકણુ મુગો ભયને દુરકરી સંગીતકારની સમક્ષ સ્તબ્ધ થઈ ઉભાં રહે છે. વિકાળ વાદ્ય, વરુઓ પોતાનું હાડ વૈર વિસરી જઈ વિનીત બની જાય છે. કાળ સ્વરૂપ વિકાળ વિક્ષધર નાગ પણ સંગીતની પ્રબલ ઇન્દ્રિયલથી કેવલ વિવશ બની અતે સુરના સંપત્તિ ધેનથી આમતેમ ઝોકાં ખાય છે. સિંહ ગર્જના જેવો પ્રચંડાદ કરી વેગભરે વહેતી કાલિન્દીની કે સ્વામ યમુના નદિનું અગાધ જળ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની લેણુના અતિ મોહક અને મૃદુ સ્વરથી સ્થિર અનેક વાર થઈ જતું એમ શાસ્ત્રો શાખ પુરે છે. આપણા ગુજરાતી આદ્યકવી, નાગર ભક્તરાજ શ્રી નરસિંહ મહેતાએ મહદાર રાગ ગાઈ તત્કાળ મેઘ વૃષ્ટિ ઠરાવી હતી* અકબર બાદશાહની દરબારમાં તાનસેન નામના ગવાઈઆને દિપક રાગ ગાવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી, સારે તેણે અતિ નમ્રતા પૂર્વક બાદશાહને વિનંતી કરી કે તે રાગ હું માત્ર યમુનાના શિતળ જળમાં પેસીને જ ગાઈ શું; છતાં તેનાથી હવામાં એવાંતો ઉઘ મોર્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે મારી આસપાસનું યમુના નદિનું જળ પણ અતિ ઉષ્ણ કે ગરમ થઈ જાય છે. છતાં જ્યારે બાદશાહે તે રાગ ગાવાનો આશ્રય કર્યો, સારે તાનસેને કહ્યું મારી પુત્રી ગ્વાલીપર ગયેલી છે તેને મહદાર રાગ બરાબર ગાતાં આવડે છે, અને તે રાગથી એવી તો ચંડક પેદા થાય છે કે જેથી મારા દિપક રાગથી ચંચેલી ઉષ્ણતાનું નિવારણ થઈ જાય છે. માટે તે મારી પુત્રીને અત્ર આવવા દો, પછી હું આપની ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ. છતાં રાજાહને વળગી રહી અકબર બાદશાહે જ્યારે સંપત્તિ હુકમ કરી દિપક રાગ ગાવા ફરમાવ્યું ત્યારે સંગીતના ઉત્સાહ તાનસેને દિપક રાગ ગાવા માંડ્યો. જેમ જેમ ગાતો હાયા પ્રસરવા લાગી, અને હવામાં ઘુન્નરીઓ અથવા અન્દોલનો વધવા લાગ્યાં તેમ તેમ તાનસેનના શરીરમાં અગ્નિનો દાહ વધવા લાગ્યો અને છેવટે તેના શરીરમાંથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળી, તેજ કણે દરબારમાંના સર્વ દિપક આપો આપ પ્રગટાઈ જઈ સળગી ઉઠ્યા. દુર્ભાગ્યે તાનસેનના શરીરમાં પ્રગટેલી ઉષ્ણતા રામે તેટલી સારી રીતે મહદાર રાગ ગાનાર તેની પ્રિય પુત્રી સાં હાજર નહિ હોવાથી અતે આ રત્નરૂપ ગવધયાનું મૃત્યુ નિપજ્યું. એવું કહેવાય છે કે આ માહા સમાચારની ખબર તાનસેનની પુત્રીને ગ્વાલીપરમાં મળતાં તે દિલ્લી આવી અને સાં આવી મહદાર રાગ ગાવા માંડ્યો તેથી સાત દિવસ સુધી દિલીમાં બારે વર્ષાદ વરસ્યો, અને શહેરને તેથી મહા હુક.

* સંગીતથી વર્ષાદ આવે અને એવા જ બીજા અમત્કાર બને એમ આપણા આર્ય શાસ્ત્રો કહે છે તે હાલના ઇમેજ કેળવણી લીધેલા અર્ધદંધ યુવાનો માનતા નથી. પરંતુ મુરોપ અમેરીકામાં તોપો ફાડી વર્ષાત જ્યારે વરસાવવાના ઘણા પ્રયોગ કરજી નિવડ્યા છે, ત્યારે તોપની માદક સંગીતથી સાયન્ટીફીક રીતે વાયુસ્પંદન કે આંદોલનો પ્રગટાવવાથી પણ તેવું જ પરિણામ આવે તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

જ્ઞાન થવાની તૈયારી થઇ, સારે બાદશહે તાનસેનની યુગીને પોતાનું અદ્ભૂત ગાન બધ સખવાની કૃપા કરતા બહુ નમ્રતા પૂર્વક વિનતી કરી, સારે તે જ્ઞાત પડી પછી પોતાના પિતાનું મહુ તેણે ગ્વાલીપર લેઇ જઇ દાટ્યુ જેની કબર આગળ હજુ પણ વર્ષગા એક દિવસ ગવાઇઆઓ એકઠા મળી ગાનતાન કરે છે તાનસેનના મૃત્યુ સાથે મનુષ્ય જતે દિવક રાગ પણ સુખાવ્યો.

સંગીતના પ્રભાવ અને મહત્તા આવા છે સંગીત એ કળા અને શાસ્ત્ર બન્ને છે. સંગીત મનુષ્યની માથેજ જન્મ પામેલું હોય એમ જણાય છે. દરેક ભાષાન મૂળ પુસ્તકો પદ્ય કે કાવ્યમાજ રચાયલા હોય છે સંગીત એ શ્રમ નિવારવાનું અને નિર્દોષ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનું સહેલું અને સૌનું સાધન છે સ્ત્રીઓ દગતી, ખાટતી, કે કામ કરતી વખતે ગાય છે તો તેમને કામ કરવામાં શ્રમ લાગતો નથી, પરંતુ ઉલટો આનંદ પડે છે મોટા વજનના પથ્થર કે પાટળ ઉચે ચઢાવતી વખતે મજુરો એક પ્રકારનું સાદુ પણ તાવમધ ગીત ગાય છે તેથી સર્વ એકી વખતે સાથે બગ કરી જેટલું ગા કરી શકે છે, તેટલું ગાયા વગર તેઓ કરી શકતા નથી. સુમાદરો ચાલતા ચાલતા, અને ખેડુનો ખેતી કરતી વખતે ખેતરોમા કોઇ વિચિત્ર મિમસવાળા ગીત ઉચ્ચ સ્વરે લવકારે છે, અને તેથી તેઓ પોતાનું કામ વધારે ઝડપ અને આનંદથી કરી શકે છે. ધાણી ફેરવનાર ધાત્રીઓ પણ આખો વખત લામા સાદે રાગડા તાણ્યા કરે છે, તેથી તેમને પોતાના કામ ઉપર કટાણો આવતો નથી માતા પણ બપોરે હાલરડું ગાય છે ત્યારે બાળક શાન્તિથી સુખમા નિરાતે જાગી ઉઠી જાય છે જાણે કે અજાણે મર્વ કોઇ સંગીતના સુખનો સ્વાદ આખવા સ્વાભાવિક રીતે પ્રેમય છે.

સંગીત કળા કે વિદ્યા વિરે શાસ્ત્રીય ચચા કરવાનું આ સ્થાન પણ નથી, અને તેવી ચોગ્યતા લેખકતામા છે પણ નહિ આ હુન્ લેખમા તો સંગીતની મનુષ્યોના મન અને શરીરપર થી અસર થાય છે તે સક્ષીપ્તમા જણાવવાનોજ ઉદ્દેશ છે.

જગતમા Vibration એટલે આ-દોલન-સ્પંદન-ફુજરીઓ-મોજા, Harmony એટલે મેળ-ઝોમ્ય-સૂરમેળાપ-એકતાલ-અનુરાગ, એ બે પ્રમળ શક્તિઓનો નિયમ અને મત્તા સર્વ સ્થળે સરખી રીતે પ્રસરી રહેલા જણાય છે મમય દૃષ્ય જગતનું અતિમ પ્રમ કરણ કરવામા આવે, તો છેવટે પદાર્થ અને આન્દોલન એ બેજ ચીજ ગ્હે શક્તિ અથવા ઇઝેલમા જેને " એનરજી " અને " ફોર્મ " હોવામા આવે છે, તે પણ આન્દોલન રૂપેજ હોશે પ્રકટ થાય છે જગતમાં જણાતી વિનિધ પ્રકારની સર્વ શક્તિઓમાની દરેકે દરેક કાતો પદાર્થના પરમાણુઓમા કે હવામા અથવા 'ધર' નામના આકાશતત્વમા આન્દોલન પ્રગટે છે આન્દોલન ઉપરજ જગતમા જનતી સર્વ ક્રિયાનો આધાર રહેલો છે બ્યારે અને બ્યા સુધી એક ચીજની અંદર ચાલતા આન્દોલનોમા Harmony અથવા ઐચ્ચ અને અનુરાગ યા મેળ હોય છે ત્યા સુધી તે વસ્તુનું અસ્તીત્વ દંદ રહે છે, પરંતુ બ્યારે આ મેળ કે ઐચ્ચ તુટે છે ત્યારે તેનો નાશ થવા માટે છે અચુક પદાર્થ કે વ્યક્તિમા ચાલતા આન્દોલનોમા સંગીતવડે બહુ સહેલાઈથી વધારો યા સારો ખોટો ફેરાર કરી શકાય છે. વળી હાલની સામ-સને એ જાણીતી વાત છે કે અચુક એક સૂજ પદાર્થના પરમાણુઓના આન્દોલન હલપાર વધારવાથી તે પરમાણુઓમા એટલો તો બધો વેગ આવી જાય છે કે તેઓ એક બીજની જુદા પડી જાય છે દાખલા તરીકે અગ્નને બ્યારે અગ્નિનો તાપલગા-

ડવામાં આવે છે ત્યારે પણ સું અને છે ? પ્રખ્યાત ઐરિશ્વર ટીન્ડાલે પ્રથમ સાબીત કર્યું અને પછી હાલના સર્વ સાયન્સીસ્ટોએ તે કંચુક રાખ્યું છે કે- "Heat is a mode of motion in the particles of matter." અર્થાત્ "ઉષ્ણતા અથવા ગરમી એ પદાર્થનાં પરમાણુઓમાં આવેલી એક પ્રકારની ગતિ છે." અને આવી ગતિનેજ આન્દોલન કહેવામાં આવે છે. હવે બ્યારે, દાખલા તરીકે, બરફને અગ્નિનો સંબંધ કરવામાં આવે છે, ત્યારે બરફનાં પરમાણુઓનાં આન્દોલન વધવા માંડે છે, અને તે સાથે નાનાં અણુઓ વચ્ચેનું પરસ્પર આકર્ષણ ઓછું થવાથી, તેનું ઘટ્ટ રૂપ બદલાઈને તે પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરે છે, જેને આપણે પાણી એવું નામ આપીએ છીએ. આવા પ્રવાહીને પણ તે આપણે અગ્નિનો તાપ લગાડ્યા કરીએ તો તેનાં અણુઓનાં આન્દોલન વધતાંજ નજરે, અને અણુઓ વચ્ચેનું પરસ્પર આકર્ષણ પણ ઘટતુંજ નજરે, અને અતે એકસો ટેમ્પરેચરે સેન્ટીગ્રેડ જેટલી ગરમીએ પાણીનાં પરમાણુઓ અથવા "મોલેક્યુલસ" નું પરસ્પર આકર્ષણ કેવળ નાશ પામે છે, અને તે સાથે તેમનાં આન્દોલન વધી જવાથી પાણી, પાણીરૂપે રહી શકતું નથી; પરંતુ તેનાં પરમાણુઓ છુટાં પડી જઈ વરાળરૂપે ઉડી જઈ પદાર્થ થઈ જાય છે. પાણી મનુષ્યો દરેકજ ઉકાળે છે છતાં આન્દોલનોનો આવો અદ્ભુત ભાવ યોગ્યજ નજરે સમજી શકે છે. આન્દોલન વધારવાની કળા બરાબર સમજીને તેનો મુદ્ધિપૂર્વક ઉપયોગ કરવાથી અતેજ ચમત્કારો બને છે જેનો માને એક ટુંક દાખલો અત્તરવાની રમ્મ લેઈ છે. અમેરિકાના ન્યુયૉર્કમાં પ્રગટ થતા એક "હેલ્થ" નામના સિદ્ધ માસિક પત્રના એપ્રિલ સન ૧૯૦૯ના અંકમાં નીચેની બીના પ્રગટ થઈ હતી:-

"It is scarcely credible, but it is a fact, that a glass can be broken by the voice. If you strike a thin wineglass while you hold it by the stem it will emit a certain note, in most cases a pretty deep one. On bringing the glass rapidly to your mouth, and shouting into it the same note as loudly as possible, the vibrations of the glass being, thereby extended, it will be shivered into fragments. This used to be a favourite experiment of Lablache, the renowned singer, who would thus break, one after the other, as many glasses as were handed to him."

જાવાર્થ: "જે કે બાજેજ માની ચક્રવર્તી છે, છતાં તે સત્યવાત છે કે, અવાજ અથવા સુરથી એક કાચનો પ્યાલો ભાંગી શકાય છે. પછી આગળથી એક પાતળા કાચનો વાઇન ગ્લાસને પકડીને જો તમે તેને ધીમેથી એક ટોકારો મારો, તો તેથી એક તત્વનો બહુ ટીણો સુર નિકળશે. પછી તરતજ તે ગ્લાસને તમારા મુખ આગળ લાવી, તો સુરને મજતાજ સુરથી તમે જો અને તેટલી મોટી ચીસ તેમાં પાડો તો, તે ગ્લાસમાં પરમાણુઓનાં આન્દોલનો બહુજ વધી જવાથી તે ગ્લાસના આપો આપ સુરેસુરા થઈ જશે. પ્રસિદ્ધ ગવેવા લાબ્લેચીનો આ એક બહુજ માનીતો પ્રયોગ હતો, અને તેને જેટલા ગ્લાસ આપવામાં આવતા તે દરેકને એક પછી એક તે આ પ્રમાણે ભાંગી નાખતો."

અવાજ, સુર અથવા સંગીતનાં આદેશનોથી આથી પણ વધારે અદ્ભુત પ્રયોગો થતા સાંભળવામાં આવે છે. તેને કેટલા પ્રમાણમાં વજનદાર ગણવા તે અમે વાંચકોને મોંઘીએ છીએ. છતાં એક બહુ નવાઈ જેવા દાખલો પ્રાતઃકાળ માસિકના પુસ્તક પાંચમાના અંક ત્રીજામાં પ્રગટ થયો હતો તે ઉપયોગી ધારી અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

“પૂર્વે કોઈક કહેલમાં મોટા ઘંટનીયરોની કેખરેખ તળે એક મોટા લોહનો પૂલ બંધાઈને તૈયાર થતો હતો. પછી વાયોલીન વગાડનાર એક ઈસ્તાક ત્યા આવ્યો અને તેણે તે પૂલ તળે બેસીને પોતાનું વાયોલીન (સારંગી જેવું વાદ્ય) વગાડવા માંડ્યું. કેટલીક વાર પછી એમ કહેવાય છે કે તેના વાયોલીનથી ઉત્પન્ન થતાં આદેશોના બળથી તે પૂલ ધ્રુજવા લાગ્યો. તેથી ઘંટ પણ કોઈ ઘરકરની હુકડી પુલ ઉપર થઈને જાય છે સારે ‘મ્યુઝીક’ બંધ રાખવાનો હુકમ છે.”

આ પ્રમાણે જ્યારે સંગીતથી જડ પદાર્થો ઉપર પણ સખળ અસર થતી જોવામાં આવે છે, ત્યારે સચેતન અને સુક્ષ્મ લાગણીવાળા મનુષ્ય શરીર ઉપર તો તેની અદ્ભુત અસર થયા વગર રહેજ નહિ એમાં શું આશ્ચર્ય? પક્ષિઓ, પશુઓ, જંગલનાં વિકાળ માંસાહારી જનાવરો, અને માપ વિગેરે ઉપર તેમજ સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, જુવાન કે વૃદ્ધ સર્વ ઉપર સંગીતની અસર અચૂક થાય છે, એ વાત આગળ કહેવામાં આવી છે. છતાં પણ દુનિયામાં એવું કહેતારા માણસો મળી આવે છે કે “અમને ગાવાનો કે ગાયન સાંભળવાનો બિલકૂલ શોખ નથી. એમાં શું મજવાનું છે! આપ્તા છાંડકરવામાં વખત ગાળવો એ મુખર્ધ જ છે. હસકા અને હાનીકારક બાવાર્યવાળા, તથા અનીતિને માર્ગે દોરવાને લવચાપે તેવજુ ગાયનેાને માટે કઢાય તેમનાં આ વચનો સત્ય હશે. પરંતુ મગીત માત્રને માટે જો તેઓ આવે વિચાર ધરાવતા હોય તો તો એક વિદ્વાનના શબ્દો તેમને સભળાવવાની જરૂર છે કે:—

“સુમાપિતેન ગીતેન યુવતીનાં ચલીલયા ।

મનોવસ્યન મીચતે સ યોગી દાયવા પશુઃ ॥

અર્થ: “જે મનુષ્યના મન ઉપર સુમાપણેથી, સુગીતથી, અને યુવતી સ્ત્રીના હાવ-ખાવથી અસર થતી નથી તે મનુષ્ય નિશ્ચય યોગી પુરુષ હોવો સંભવે છે.” અથવા તો પશુ હોવા સંભવે છે.” માટે જેમનુષ્યોને સંગીત પ્રિય નથી તે ખરેખર પશુજ હોવા ઘટે છે. અરે, પશુ કરતાં પણ ઉતરતી પક્ષિના છે કેમકે સર્પ જેવું બયંકર પ્રાણી પણ સંગીત વડે વશ થાય છે, હરિણ પણ સંગીતથી વશ થઈને પોતાના પ્રિય પ્રાણુ ખુને છે, અને હાથી જેવું મહામસ્ત અને જોરાવર પ્રાણી પણ સંગીતથી દીન થઈ રહે છે. અર્થાત પશુઓને પણ સંગીત અતિ પ્રિય હોય છે.

સંગીતથી થતા લાભના સળંઘમાં રા. જગન્નાથ પ્રભાશંકર પંડિતના વિચારો ગણવા જેવા હોવાથી તેનો અત્ર ઉપયોગ કરવાની રજા લેઈ છું.

“ઉત્તમ પ્રકારનો ગવૈયા તેજ હોઈ શકે છે કે જેણે પોતાના સ્વરને ઘણા કુળવેલો હોય છે, તથા શરીરે પણ જે નિરોગી અને સુદૃઢ હોય છે. ગાવામાં ગળું એકબુજ ઉપ-યોગમાં આવે છે એમ નથી, પરંતુ છાતી, પેટ અને આખું શરીર ઉપયોગમાં આવે છે. (અને તેથી તે સર્વ બાગોને કસરત મળવાથી તેઓ નિરોગ અને સુદૃઢ બને છે.)

આપણને કોઈ મનુષ્ય ગાતો હોય છે ત્યારે એમ જણાય છે કે તે માત્ર ગળા વડેજ ગાય છે, પરંતુ તેમ નથી. ગાતી વખતે તેનું આખું શરીર તે સ્વરને કાઢવામાં સહાય કરે છે. તેથી ખરૂં જોતાં તો ગાનાર મનુષ્ય આખા શરીર વડેજ ગાય છે, એમ કહીએ તો ખોટું નથી. તેથી જેનું શરીર સુદૃઢ અને નિરોગી હોય છે તે ઉત્તમ પ્રકારનો સ્વર કાઢી શકે છે.

ગાનાર મનુષ્ય જ્યારે ગાય છે ત્યારે જે પ્રકારનાં આન્દોલનો બહિર પ્રદેશમાં પ્રકટે છે તેજ પ્રમાણે તેના શરીરમાં પણ તેજ પ્રકારનાં આન્દોલનો પ્રકટે છે, અને તેથી તેને પણ, જેમ શ્રીતાને લાલ થાય છે તેમ ગાનારને પણ લાલ થાય છે.

આન્દોલનોથી રોગી મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન રોગ પણ ટાળી શકાય છે. ભિન્ન ભિન્ન રોગના ભિન્ન ભિન્ન સામર્થ્યને જાણનાર સંગીત - વિદ્યાભિજ્ઞ પુરુષ રોગીના આગળ અનુકૂળ રાગ ગાઈને તેના રોગને અલ્પ સમયમાં નિવૃત્ત કરી શકે છે. કહુ આપધથી રોગીને કષ્ટ જણાય છે, તેમાંનું લેશ પણ કષ્ટ આ સંગીત રૂપી આપધથી થતું નથી, એટલું જ નહિ પણ રોગી મનુષ્યને કહો - સંગીતનો સ્વર પડતાં તે પરમ પ્રસન્નતાને અનુભવે છે, અને સહેલાઈથી દુઃખનું વિસ્મરણ કરે છે. જેને સંગીતનું બહુ સાફ જ્ઞાન હોય તેથી તે પણ જે રોગીના આગળ કોઈ રાગ ગાય છે, અથવા કોઈ વાદ્યન વગાડે છે, તે પણ તેને ઘણું જ સુખ જણાય છે અને દુઃખ વિસારે પડે છે. આથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે સંગીતમાં રોગને ટાળવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે માંદાં મનુષ્યોએ અન્ય ઉપાયો મેળવી મોતવાની સાથે આ ઉપાય પણ અજમાવવાની જરૂર છે. પોતાના ઘરમાં કોઈ સંગીત જાણતું હોય તો તેની પાસે, અથવા કોઈ નિકટ રહેતાર અથવા કોઈ મિત્રાદિ આવે તો તે તેમની પાસે માંદા મનુષ્યોએ સંગીત સાંભળવું જરૂર છે. તેમને અદ્યૌકિક વિશ્રાંતિ જણાવાતો યુક્ત સંભવ છે. તેમાં જે ધર્મશ્રવણ વિષય સાંભળવામાં આવે છે તે આરોગ્યની સાથે અંતઃકરણની પણ સુદૃઢ થાય છે. મનુષ્ય માંદું હોય તો તેની પાસે ધરનાં અન્ય મનુષ્યોએ સંગીતનાં સારાં હરિકીર્તન કરવું એ પેલા માંદા મનુષ્યને સાજા કરવાનો ઉત્તમોત્તમ ઉપાય છે. આપધથી કોઈ દુષ્ટ વ્યાધિની પીડા સહન ન થતી હોય, તથા પીડાને લીધે નિદ્રા ન આવતી હોય, તેવે પ્રસંગે કોઈ એર કે વિપવાળી દવા આપવા કરતાં તેની પાસે દવા (સંગીત) ગાવામાં આવે છે અને વિશેષે કરીને હરિકીર્તન કરવામાં આવે છે તો તે દુઃખને ભૂલી જાય છે, અને નિદ્રાવશ પણ થાય છે. આ પ્રમાણે સંગીતમાં રોગને ટાળવાનું સર્વ સામર્થ્ય છતાં અનેક મનુષ્યો અજાનથી તેની ઉપેક્ષા કરે છે, અને અર્ધે ક્રોધ વૈધ કે ડોક્ટરને ઘેર દોડી જાય છે; અને કડવાં ઝોસડ પીતાં છતાં દુઃખની નિવૃત્તિને અનુભવતાં નથી.

આ આખું જગત સ્ફૂલ્લરૂપમાં જણાય છે છતાં તે અન્ય કંઈ જ નથી પણ વિવિધ સૂક્ષ્મ આન્દોલનોનો સમુદાય છે. તે પ્રમાણે એક મનુષ્ય કે એક પ્રાણીનું શરીર પણ અસંખ્ય આન્દોલનોનું જ બનેલું છે. આ આન્દોલનો જ્યારે એક પ્રકારની સામ્યવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ સર્વ આરોગ્યનો અથવા સ્વસ્થતાનો અનુભવ કરે છે. અને જ્યારે તે સમસ્થિતિમાં વિપમતા થાય છે, ત્યારે રોગ અથવા અસ્વસ્થતા જણાય છે. સંગીતનાં આન્દોલનો શરીરની વિપમ સ્થિતિને દૂર કરીને પ્રકૃતિને સ્વસ્થ કરે છે.

આ સિવાય સંગીતમાં એવું સામર્થ્ય રહેલું છે કે તે ગાનાર અને સાંભળનારને અત્યંત સુખ કરે છે; અને ચિત્તની બહિર ધાવન કરતી વૃત્તિઓને સ્થિર કરે છે. આમ હોવાથી જ તેમાં બાળક, વૃદ્ધ, મૂર્ખ, વિદ્વાન, રોગી, અને નિરોગી સર્વને સુખ જણાય છે. સુખ એ અન્ય કંઈ જ નથી પણ વૃત્તિની સ્થિરતા એ જ છે. અને આ પ્રકારની સુખજનક વૃત્તિની સ્થિરતા સંગીત વડે જ સદૃજ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેથી સુખનું તે એક અદૌકિક સાધન છે.

પશ્ચિમમાં પણ આજે અનેક મનુષ્યો સંગીતવિદ્યાની સ્તુતિ કરે છે, તથા જો તેને જાણે છે, તે તેનો પ્રચાર પ્રજામાં પ્રતિદિન કરતા રહે છે. યુરોપ તથા અમેરિકામાં ગાંડા મનુષ્યોના ફવાખાનામાં વાદ્યન વગાડવામાં આવે છે, અને તે વડે ગાંડા મનુષ્યોનું ગાંડા-પણ ટાળવાના પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. ગાંડપણ એ કંઈ જ નથી પણ વૃત્તિની અસ્થિરતાનો જ પરિણામ છે. તેથી પૂર્વે કહ્યું તેમ વૃત્તિઓને સ્થિર અને શાન્ત કરવામાં સંગીત જોડલી સદાય કરે છે, તેટલું બીજું એક પણ માધ્યમ કરતું નથી આ વિદ્યાને વિશેષ ખેડવામાં આવે તો તેના પ્રયોગ વડે ગાંડપણની માફક બીજા વ્યાધિઓ પણ સુખ પૂર્વક નિવારવાના સમર્થો આવેજ.”

વ્યાધિ નિવારણ કરવામાં સંગીતની ઉપયુક્તતા, તથા સંગીત દરદીને કેવીરીતે લાભ-દાયક અસર કરી શકે છે તે શાસ્ત્રોક્ત રીતે સમજાવી, હવે કયા કયા રોગો માટે કયા કયા અથવા સુરનાં આન્દોલનો માફક આવે છે તે સખધિની કાઈ અપ્રસિદ્ધ લેખકની રીતે બહુ ઉપયોગી ધારી નીચે આપવાનું દુસ્ત ધાર્યું છે—

હૃદય.

(ભેરવ રાગના ગાવાથી)

કહ નાસકે હારિદ દહ, નાડી ગતિ કર સાર;
પ્રાણ વાત શોધકે સદા, ભેરવ રાગ પ્રકાશ.

૧

(રામકલી રાગજીના ગાવાથી)

કહ કત રૂજ બદ્ધોધને, ટાળે તે તતકાળ;
શોધે પ્રાણ પ્રવાહને, યુતિવત તન ખાસ.

૨

(શુનરી રાગજીના ગાવાથી)

કહ કત રૂજ ટાળે સદા, દીપ્ત કરે મન દેહ;
મિત્ર વિયોગી ખિન્નતા ઉપભવે તતખેવ.

૩

(ભેરવી રાગજીના ગાવાથી)

સ્તેષ્ઠ તથા ક્ષયદોષને, દૂર કરે તતકાળ;
અણ સિદ્ધિ આપે સદા, નવ જીવન સુખ ખાસ.

૪

(ટાઝ રાગજીના ગાવાથી)

કહ કત રૂજથી વાત શૂંતિ, શોષીત અટકે તન;
વધે ગતિ શોષિત સદા, બે રીઝે બહુ મન.

૫

(લાચારી ટોડી રાગણી ગાવાથી)

ટોડી ને આશાવરી, જે પ્રલદાયક રૂપ;
લાચારી ટોડી કરે, તેથી અધિક અનુપ. ૬

(આશાવરી રાગણીના ગાવાથી)

સોણીત શુક સલીલ જો, કદથી કોખ્યા હોય;
તાવ સહીત સોધે સદા, મન કરજ્યામય હોય. ૭

(ગદ્યાર રાગના ગાવાથી)

સર્વ સુધારક ચક્રથી, અમૃત જીવન રૂપ;
બીજ રૂપ મલારથી, તન ધાયે રતી રૂપ. ૮

(સોરઠ રાગના ગાવાથી)

ધાર સુધાધર ગગનથી, વરસે જીવન રૂપ;
વાધે સોરઠ રાગથી, તન તંતુ સુખરૂપ. ૯

(જેજેવંતી રાગણીના ગાવાથી)

ચક્ર સુધાધરથી ઝરે, ઉત્તમ અમૃત ધાર;
તપી તનુ શિતલ કરે, જેજેવંતી નાર. ૧૦

(સારંગ રાગના ગાવાથી)

શાન્તિ પીતં પ્રકોપથી, શિર પીડા વિરભાય;
જાપ પીતજવર તુર્ત જો, પ્રેમે સારંગ ગાય. ૧૧

(મેઘ રાગ ગાવાથી)

વાત ધટા ધનની પરે, જો તન માંહી હોય;
મેઘ રાગ ગાતાં યકાં, દુઃખ બાજે સહ કોય. ૧૨

(સ્વામંત રાગના પ્રયોગથી)

પીત કોપ પીડા યકી, સુકું ચમેલ શરીર,
સ્વામંતે સુખ ઉપજે, આપે શીતલ નીર. ૧૩

(ધનાશ્રી રાગણીના ગાવાથી)

તેજ બિંદુ નેત્રો તણાં, તેજસ્વી કરનાર;
હૃદય અક્ષુ વિસ્તરે, ધનાશ્રી નિરધાર. ૧૪

(ભીમપદ્માક્ષી રાગણીના ગાવાથી)

નયન તેજ વિઠસીત કરે, તંતુ તેજસ્વી થાય;
હીપકે નાર પલાસીકા, પ્રીત કરી જો ગાય. ૧૫

(પરહીયશ્રી રાગણી ગાવાથી)

રૂઢન ચંક્રી નેત્રો બલે, ઝાંખાં થયાં અપાર;
હૃદય યકી પટ દોપકી, ગાતાં કરે ઉગાર. ૧૬

(૫૮ મંજરી રાગણી ગાવાથી)

વિચાર વાયુથી કદી, શ્વેત નેત્ર ને થાય,
રક્ત કરે ૫૮મંજરી, પ્રીત કરી ને ગાય.

૧૭

(શ્રી રાગના પ્રયોગથી,)

કોધે સુકે દેહ શુભ, તત્તુ તનના જેહ;
નવ પશ્વ થાશે સહી, શ્રીધી નિ સદેહ

૧૮

(પૂર્વી રાગણી ગાવાથી)

શ્રમ સંકુચિત ચિત્તને, વિકસીત કરે જરૂર;
ગાન ગાય પ્રીતે કરી, પૂર્વિ મન બરપુર.

૧૯

(ગૌરી રાગણી ગાવાથી)

અનેક કારણથી બલે, કઠોર છાતી હોય;
નમ્ર થશે ગૌરી થકી, કરણામય હરકોય.

૨૦

(ટંકરાગના પ્રયોગથી)

જો મન હુઝકોર વળી, નિર્ઘ્ય વૃત્તિ હોય;
કરણા તેમાં ઉપજે, ટંક મનન કરી જોય.

૨૧

(ત્રિવેણી રાગણીના પ્રયોગથી)

પાપ થકી પીડાય જો, પંચભૂત તન કોય;
ત્રિવેણીના સ્મરણથી, પીડા સઘળી ધોય.

૨૨

(માળવી રાગણીના પ્રયોગથી)

વિચારના વ્યાધિ થકી, તત્તુ સંકુચિત થાય,
શુભ વિચાર થાશે સહી, રાગ માળવી ગાય.

૨૩

(માલકોશ રાગણી ગાવાથી)

કરને વાત વિચારથી, છાતી ફરતી હોય,
મટશે માલવ કોશથી, બલે મહા ક્ષમ હોય.

૨૪

(વાવેશ્વરી રાગણી ગાવાથી)

કષ્ટથી જો છાતી કદી, દુખે વારંવાર,
ગાન કરે વાવેશ્વરી, વ્યાધિ જન્ય અપાર.

૨૫

(દરબારી કાનડાના પ્રયોગથી)

ગરમી કષ્ટ ફરદેઃકરી, છાતી દુઃખે જેહ;
દરબારી ગાતાં થઈ, રહે ન દુઃખ સદેહ.

૨૬

(સિંદાના કાનડાના પ્રયોગથી)

મન ગરમી પીડા થકી, તપીત ગહે તન જેહ;
ગાય સિંદાને પ્રીતથી શીતળ કરશે દેહ.

૨૭

(દે સાક્ષી રાગણી ગાવાથી)

અંતર ગરમી કોધથી, કદી યામ કોષવાર;
દે સાક્ષી ગાતાં યઠાં, શીતલ યામ વિચાર.

૨૮

(અડાણના રાગ ગાવાથી.)

વાત પિત્તથી જો કદી, પીડા શિરમાં યાય;
દર્દ મટે નિજ રૂપમાં, રાગ અડાણો ગાય.

૨૯

(દિગોલ રાગ ગાવાથી વ્યાધિ નિવારણ)

વાયુની અંથી કદી, છાતીમાં અંકાય,
છુટે જલદી શક નહિ, રાગ દિગોલ ગવાય.

૩૦

(સોહીણી રાગ ગાવાથી)

કંઠ વાયુ કોપે કદી, નિદ્રા થકી અપાર;
ગાય સોહીણી પ્રેમથી, પાને સુખ વિરતાર.

૩૧

(લક્ષીત રાગ ગાવાથી.)

દુઃસ્વપ્ને દુઃખ ઉપજે, કંઠ પ્રકોપ જો યાય,
લક્ષીતાના સુભગી નથી, કંઠ દુઃખ તર્ત કપાય.

૩૨

(રાગ પંચમના પ્રયોગથી)

વાત ગતિ જો સમ વિમમ, ચલન વલનમાં યાય;
દોષ નિવારે તુર્ત જો, પંચમ રાગ ગવાય.

૩૩

(વસંત રાગના પ્રયોગથી.)

વાત વિચાર થકી કદી, મન મમ લીન જો હોય;
ગીત વસંત થકી અચીત, ઉજવલ અંકુર જોય.

૩૪

(વેલાવલ રાગ ગાવાથી.)

વાત પિત્ત કંઠથી કદી, વ્યાધિ તનમાં યાય;
ખસે દુઃખ સધળાં સહી, રાગ વેલાવલ ગાય.

૩૫

(પરજ રાગથી વ્યાધિ નિવારણ)

જમ્બેલો કંઠ જો કદિ, વક્ત્રચલમાં હોય;
પરજ વિચારી ગાય જો, સુખ સાધે હરકોય.

૩૬

આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ સંગીતથી ગાનારને પોતાને તેમજ સાંભળનારને બહુ લાભ થાય છે. કારણ કે સંગીતથી જો આંદોલન પ્રકટે છે તેની ગાનાર તેમજ સાંભળનાર ઉપર પ્રબળ અસર થાય છે. જુદા જુદા દરેક રાગની ચોક્કસ અસર માણસના શરીર તથા મન પર શી શી થાય છે તેનું બારિક અવલોકન કરી કોષ વિદ્યાને સ્પષ્ટ રીતે નોંધી 'રાખેલું' અમારા જોવામાં આવ્યું નથી. આવા સખળ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં અમારે ઉપર લખેલા કાવ્યનો ઉતારો લેવો પ્રડ્યો છે. તેમાં બહુ અપૂર્ણતા અને કેટલેક અંશે અનિશ્ચિતપણું હશે, પરંતુ તે હાલ દૂર કરવાનાં સાધન નથી. પરંતુ જેમ એકજ

રોગ માટે બે ત્રણ દવાઓ હોય છે, અર્થાત કેટલીક જાતની બધી દવાઓના એક સરખાજ ચુક હોય ૧, તેમ બે ત્રણ રાગની યજ્ઞ શરીર ઉપર લમભગ એક સરખીજ અસર થતી હોય તો તેમાં અસંભવ જેવું કાંઈજ નથી.

સંગીતની શરીર તથા મન પર કેવી અદ્ભૂત અસર થાય છે તેના ઘણા પુરાવા આપી શકાય પરંતુ હાલતો માત્ર “ મેડીકલ ટાઇમ્સ ” નામના પ્રસિદ્ધ ઇંગ્લેન્ડ વૈદ્યકીય ચોપાનીયામાં પ્રગટ થયેલો એક ટુકડુંકરો અત્ર ઉતારી આ લેખનું લખાણ થતું અટકાવીશું.

“ Perhaps the strangest use to which music can be put is to stop the flow of blood from a wound, as in the following report An army doctor noticed that when a wounded soldier was taken to within an easy hearing distance from music, hemorrhago was greatly reduced or stopped. Neither he nor others who confirmed his observations could understand how this phenomonon was brought about, but it is now believed that the music causes the patient to become faint, in which case the action of the heart is so considerably lessened that the overflow of blood is reduced. ”

—Medical Times.

લાવાય: કદાચ સંગીતનો કોઈ બદ્ધજ નવાઈ જેવો ઉપયોગ થઈ શકતો હોય તો તે એક ઝખમમાથી વહેતા લોહીને બંધ કરવાનો છે, જે વાત નીચેના રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે. એક હસ્કરી ડોક્ટરના જોવામાં આવ્યું કે જ્યારે કોઈ ઝખમી થયેલા સોલ્ડીયરને તે ગામન વાગતું સાંભળી શકે તેટલે નજીક લેઈ જવામાં આવતો સાર, તેના ઝખમમાથી વહેતું લોહી કાતો બદ્ધજ ઓછું થઈ જતું અથવા તો તંદન નિકળતું બંધ થઈ જતું. પેલો ડોક્ટર કે ખીજ જેઓ આ જનાવના ખરાપણાવિષે ખાત્રી આપતા હતા તેઓ આવું સાર પરિણામ શી રીતે આવતું હતું તે સમજી શક્યા નહિ, પરંતુ હવે એમ માનવામાં આવે છે કે સંગીતને લીધે હવામાં જે આદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે તેની અસરથી દરદી ગાદનિંદ્રામાં પડી જાય છે, કે જેથી તેનું હૃદય અગાઉ કરતાં ઓછા બળથી ધમકે છે, અને તેથી શરીરની બહાર વહી જતું લોહી અટકે છે.”

સ્વયં સક્રિયને લીધે આ લેખ આટલેથી અટકાવવાની જરૂર પડે છે. આ વિષય સંબંધમાં કોઈ વિદ્વાન પોતાનો અનુભવ અથવા માહિતી અમને લખી મોકલશે તો ઘણા ઉપકાર સાથે તે પ્રગટ કરવાની તત્તીની ધમ્મ છે.

સ્વરો આનંદ તથા સુખ સામાં છે.

લેખક: તન્ત્રી

ખરે આનંદ અથવા સુખ સામાં છે? એ પ્રશ્ન દરેક સ્થળે ચર્ચાય છે. ઘણાએક માણસને પુછશે તો તે એકદમ જવાબ આપશે કે પૈસામાંજ સુખ છે. લગભગ દરેક માણસ સવારથી જાગે છે ત્યાંથી તે સુતા સુધી પૈસા કમાવા માટેજ ગડબડ કર્યા કરે છે.

यस्यास्तिवितं सनरः कुलीनः

सपडितः सश्रुतिमान् गुणज्ञः

सणवक्ता, सचदर्शनीय ।

सर्वे गुणाः कांचन माश्रयंते ॥

જેની પાસે પૈસો છે તેજ નર કુલીન છે, તેજ નર પડિત છે, અને તેજ માણસ શ્રુતીમાં અને શુણવાળો છે; વક્તાપણુ તેજ છે, અને પ્રાતઃકાળમાં જાડી મોઢું જીવા લાયક પણુ તેજ છે. સર્વ ગુણો કાચનમાંજ વાસ કરી રહેલા છે. વળી એક કવી કહે છે કે,

કવીત.

પેસે ખીન પિતા કહે પૂત હે કપૂત મેરો,

પેસે ખીન ભાઈ કહે મેરો દુખદાઈ હે,

પેસે ખીન કાકો કહે કુનકો બત્રિજો લગે,

પેસે ખીન સાસુ કહે કુનકો જમાઈ હે,

પેસે ખીન પચનમે બેઠનેકી પત નહી,

પેસે ખીન ચતરનમે ચપુરાઈ શુમાઈ હે,

કહત કવી રોહીલાસ સુનહો સુખન લહો,

પેસો એસી ખીજ રાધે કમને બનાઈ હે.

પૈસામાંજ સુખ હોવા બદલની ઘણી દલીલો લોકો બતાવે છે, પરંતુ પૈસાવાળાઓ અર્થ સુખ ભોગવે છે કે નહી, તે જો જાસ્યે રીતે ખારીક તપાસ કરીએ તો પૈસામાં સુખ છે અગર આનંદ છે એમ કદીપણુ કહી શકાશે નહી.

વર્તમાન કાળમાં એક બહુ બમંકર એવી રોગ દુનિયામાં ફાટી નીકળ્યો છે, અને આ બહુ અસાધ્ય જાડતો રોગ સંસર્ગથી દુનિયાના સર્વ સુધરેલા દેશમાં ફેલાઈ ગયો છે, આ બમંકર વ્યાધીથી દુનિયામાં દરેક તરસે લાખો અને કરોડો માણસના જાન જાય છે, લાખો મનુષ્યો તદ્દન અપંગ નિર્બળ તથા દુઃખી થઈ જાય છે, અને પોતાનું ખાકી રહેલું જીવન નિષ્વાસ તથા આંસુવડે વિષમમ ગુજારે છે. આ વ્યાધિના પંજામાં સપડાયેલા મનુષ્યો જીવન નહાની ઉમરમાં ધરડા બની જાય છે. માથાપો પોતાના પ્રિય બાળકોને સંભાળથી જોયેવાની કે તેમને પોત્ત કેવળણી આપવાની ફરજ બજાવી શકતાં નથી. આ દુષ્ટ વ્યાધિના લીધે આખી પ્રજાઓ અને રાજાઓ એક બીજા જોડે લડ્યા કરે છે, આ લીંગેરે અનેક નાતો.

કેર આ ભયંકર વ્યાધિ દુનિયામાં વર્તાવી રહ્યો છે. છતાં અત્યંત આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ વ્યાધિ વિષે એક શબ્દપણ કોઈ વૈદકના પુસ્તકમાં લખવામાં આવતો નથી અને આ અસંખ્ય મનુષ્યોનો દર વર્ષે ભોગ લેનાર રોગનું નામ સરખું પણ એક વૈદકના ગ્રંથમાં લખેલું દ્રષ્ટિએ પણ નથી. આનું કારણ શું હશે? અમને તો એમ લાગે છે કે આ વ્યાધિ મનુષ્યોના લગભગ નવાઈ ટકા જેટલો મોટા ભાગને લાગુ પડેલો છે, તેથી તેને સામાન્ય તથા સ્વાભાવિક ગણી કાઢવાની મહોટી જુલ આપણા સર્વ વિદ્વાન ગણાતા ડાક્ટરો વૈદશને અને હકીમ સાહેબોએ કરી હશે. અથવા તો આ ભયંકર રચનું નામ સરખું લેતાં તેઓ કંપતા હશે. ગમે તેમ હો પરંતુ જો કે અમે પોતે આ વ્યાધિના પંજામાંથી જમીનવા પામ્યા નથી, છતાં પણ આ વ્યાધિનું નામ લેતાં કે તેનાં લક્ષણ ચિકિત્સા કે નિદાન વિષે લખાણ વિવેચન કરતાં અમે પાછા હટીશું નહીં. આ વ્યાધિ વિષે આ સ્થળે કંઈ વધારે લખવું અમને ઠીક લાગતું નથી પણ પ્રસંગ આવે હિાપદા લેખમાં અમે તેનું વર્ણન કરવા સુકીશું નહીં. વાંચક વર્ગ આ વ્યાધિનું નામ જાણ્યા આતુરતા ધરાવતા હશે તો આ વ્યાધિને ઇંગ્લેન્ડમાં “Pocuniomaniā” “પીક્યુનીઓ મેનીયા” કહેવામાં આવે છે. એટલે પૈસા કમાવાનું ગાંડપણ એજ મોહોરો વ્યાધિ છે વ્યા વ્યાધિ છે. સાં સુખ લોવાનો સંભવ નથી, કારણ દુનિયામાં જેમ માણસની દ્રષ્ટિ અત્યંત સ્વરૂપવાન ચિંતાકર્ષક સ્ત્રી ઉપર જાય છે તેમ પૈસા ઉપર પણ જાય છે અને એક માણસ બીજા માણસ પાસેની લક્ષ્મી છીનાવી લેવા હમેશા યુક્તિ પ્રપંચ અને બળ વાપર્યા કરે છે, એવી લક્ષ્મીના સુખ ટપાથી હોય ત્યારે મહાત્માઓ અને ‘શુદ્ધ પુરુષોએ શામાં સુખ મેળવે છે?—

પહેલું સુખતે જાતે નરા,
બીજું સુખતે ઘેરે દીકરા;
ત્રીજું સુખતે સુકુળની નાર,
ચોથું સુખતે કોલીમાં જાર.

એટલે પ્રથમ સુખ નિરોગ શરીરમાંજ રહેલું છે. વળી ક્વીરાન રેવાશંકર પોતાના કાવ્યમાં કહે છે કે,—

(૫૮ પદ ૪૮)

પ્રગટયો પડે ગેગ ભોગ મંજોગ ન બાવે,
દીન દીન દુખીઓ દેહ નેહ શું નિંદ્ર ન આવે;
રોગ રંગ ને તાન માન મર્માદ ન જાણે,
આલ્સ અપજતા દીન દીન દેહાર પ્રભાણે;
સુત વિત દાગ ને સદન, મોક્ષ મળે આ કાપથી;
ગયો દુખે દેહ નહીં મળે, રેવા અનેક ઉપાયથી.
દુખી થાએ દેહ મેહ મોતી પરહરીએ,
આંકી ન રાખી એક અંગને આપધ કરીએ;
દામ દામ ને શમ તણે આપે સુખ થાએ,
તદખી કરીએ તુલ દુઃખ દાવાનજ જાણે;

જમ્યા પછી જશે નહીં, પાપ પુન્ય સંગપણુ ધરે;
 રેવા તણુ તાળે જરયાં, મણીતે રંરી નહીં મટે.
 મળશે દારા દામ દામ પણુ હવે મળશે,
 ટળશે દેહનો દોષ હેંસ હૈયાની ફળશે;
 પૂત્ર વૈભવ પોશાક વિશ્વ વાણી ને વાડી,
 મળે આપતાં મુલ ગાય રથ ગજ ને ગાડી;
 જાપધ કોટીધા કરી, શેવા શમરણુ સિવથી;
 રેવા નથી નીરમાણુ પર, અંજુ સંગપણુ હવથી.

પ્રિય બધુઓ! એવી શકે યશે કે જ્ઞે આપણી પાસે પુષ્કળ ધન હોયતો શરીરની આરોગ્યતા સાચવવાનાં સર્વ સાધન માટે ગાડીઓ, ધોડા, બગ્ચ મકાનો, બાત, બાતનાં ગરમ, વજો, અનેક જાત જાનના તીખા તમતમતા પદાર્થો જમતી વખત ધણી જાતના પકવાનો, મીઠ બોજન, શરીરે યોગવાને માટે અતર, તેલ, દુધેલ અનેક જાતના સુવાસીક પુષ્પો, સુવાને માટે સવામણુ રૂની તળાઈ, બેસવાને માટે મોટા ગાદી તકીઆ, રાત્રિએ કરવાની રોશનીમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ અને કીટસન લેમ્પો, ઝાંડે ફરવા જતાં પાણીનો લોટાં જાલનાર, ઝાંડે ફરીને આઘ્યા પછી પગ લાંબો કરવાથી પગ ધોનાર અને નોકરો, સ્ત્રી વખતે પગ ચંપી કરનાર માણુસો, ધરમાં ફરતાં પણુ પગ નીચે ન પડે માટે ખીંજાવેલા ગાલીઆ, અને પગે પહેરવાના ચેક અને તેથી પણુ સારી જાતના છુટા અને મોળ, શરીરે ધારણુ કરવાનાં અનેક જાતનાં આભુષણો, દરરોજ ધરના માણુસોની તખીયત જ્ઞેવા આવનાર રાંજવૈદ ડાકટરો અને લકીમ સાહેબો, જરા પણુ શરીર બગડતાં બાત બાતની પેટાંટ દવા ઓ, માત્રાઓ અને શરીરમાં જાગૃતિ લાવનાર અનેક જાતની સિટ્રમુલેન્ટ અને ઉત્તેજક દવાઓ, કોઇ આવનાર જનાર સાથે વાત ચિત કરવાની તકલીફ ન પડે માટે સેક્રેટરી અને ઇન્ટરપ્રીટરો, શીયાલામાં તાપવા માટે બાત બાતની શઘડીયો, ઉંઠાલામાં તાપ ન લાગે માટે પંખાઓ અને પ્રેટમાં ઠંડુ ગાર થાય તેવુ બરફનું પાંજી સુલાખજલ વીગેરેથી બનાવેલું આઇસક્રીમ, રાત્રે શાત નિદ્રા આવવા માટે અનેક જાતના પાકો અને યાકૃતિઓ અને ઉંચી જાતનાં મધો, આઠ કોરી, કોકો, ઈન્ડીયન અને અનેક જાતના ફલના ખાસ વિશાયાતથી આવેલા સુરબ્બા, અચાણાં, પ્રજ વર્ગમાં વખણાય છે તેવી બનીસી રસોઈ અને છત્રીમાં શાક, બજીયાં, ચટણીઓ, રાઇતાં અને ચટાકાં તથા પુરકગ ધી દુધવાળા ખોરાક, અને તેવા ખોરાક જલદીથી પાચન થઇ જાય તેવાં અનેક જાતનાં સ્વાદિષ્ટ અચાણા ને ચૂણાં, ખાહાર નિકલતાં સર્વોત્તમ જરા પણુ તડકો શરીર પર ન પડે માટે માથા ઉપર છત્રી ધરનાર ખીજમતદાર શીયાલાના અને જોખાસાના દિવસોમાં પવન લાગી શરદી ન થાય માટે ધરનાં કમાડો બંધ કરવાથી કીડી કે પવન સંચાર કરી શકે નહીં તેવાં પેટી જેવાં મકાનો, શ્રીમંતાઇને શોભારૂપ પહેાર દીવસ ચઢતા સુધી નિદ્રા લેવાનું, ઉઠ્યા પછી પણુ થોડીવાર પચારીસા બેસી સુરટ સિગારેટ કે ખીડી પીવાનું કે પાનપટી કે તમાકુ ખાવાનું, એક કરતાં વધારે તરણુ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાનું કે વિહાર કરવાનું અને ગણિકાઓનાં નાચ અને ગાયન સાંભળવાનું, અને જોખમજા દીપાદીઓ અને ઇલેક્ટ્રીક આદીઓમાં જવાનું, એરેબીયન નાઇટ્સ રેનોલ્ડ સિરીઝની પુકો કે શુક બહોતેરી અને એવાંજ

ખીજી સ્ત્રી ચરિત્ર અને જુગારનાં કાવ્ય અને પુસ્તકો તથા નાટકો જે વાચવાથી કામ વૃત્તિ ઉત્તેજિત થાય છે તેવાં પુસ્તકો વાંચવાનું, અને વીર્ય સ્તંભનં વીર્ય વર્ધક અને કામો દિપક અનેક જાતની દવાઓ, માનુષો અને યાત્રુતિઓ લેવાનું, દીવાનખાનામાં અને શયન-ગૃહમાં મેનકા ર્વર્ણી અને એવીજ ખીજી સ્ત્રીઓ કે જેના શરીર ઉપર પહેરેલાં વસ્ત્ર ખરી જવાથી અર્ધ નગ્ન કે પૂર્ણ નગ્ન સ્વરૂપનું આભેદુજી ભાન થતું હોય તેવાં ચિત્રો, ફોટો-ગ્રાફ છબીઓ, ચારે દિશા ત્રણ ગોઠવવાનું, ચાણુ જમાનાની ફેશન માટે મોનાની ક્રેમથી જડેલાં શોર્ટ સાઇટનાં સફેદ રંગનાં ચરમ્મ અગર કાળા કે લીલા કે ખીજી રંગના કાચનાં ચરમ્મ પહેરવાનું, હાથમાં કાલવાની ફેશનેબલ લાકડીઓ, સ્નાન કરવા માટે ખગખગતું ઉલ્છોદક અને બાતબાતના વિલાપતી સાબુઓ, માથાના વાળમાં ધાલવા માટે સુવાસિત પોમેટમ અને અનેક જાતનાં અતર યા કાઢેલાં તેલો અને સેન્ટો રૂપવાન દેખાવા માટે મુખ ઉપર ચોપડવાની અનેક જાતના પોઉરો, દાંતે ધસવા માટેની અનેક જાતની દુધ પાઉર અને દંતમંજનો, દંતે ધસવાને હાથની આગળાને ખીલકુલ તરદી ન પડે તેના માટેનાં દુધ ક્ષણો, જમતી વખતે ટકણ પદાર્થોને ચાલતા દોર કે બાજુ પ્રાણી પેડે દાંતને જરાપણુ તરદી પડે અને આધેસો પદાર્થ ગ્રીધો ટપાલ ઓશીસની પેટીમાં કાગળ નાખવાથી નાખેલો કાગળ જમ સીધો પેટીમાં જાય છે તેવી રીતે મજામાં થઇ પેટમાં જવા માટે સુલભ થાય તેટલા માટે તેવા ઓરાક સાથે લેવાના અનેક જાતના પ્રવાહી પદાર્થો, માતાને બાળકને સ્તનપાન કરાવવાની જગપણુ તરદી ન પડે ને શરીરની સફતી કરી ન થાય અને તેનું યૌવન જેવું ને તેવું સમ્પ્રવાદ રહેવા માટે બાળકને ધવરાવનાર ધાવ્યો કે આપા, એ હોકરને ગાત્રિદિવમ પાસે રાખી રમાડવાની, ઉછેરવાની, બાહાર કરવા હરવા લઈ જવાની, માઆપને ખીલકુલ તરદી ન પડે માટે આપાઓ અને તોફર શીપાઇઓ વીગેરે ગણે પાર ન આવે તેવાં સુખના સાધનો પૈસાથી આપણે ગર્ભ શ્રીમંત હોઇએ તોજ ખલી આવે. એવી એવી દલીલો ધણાં માણસો કરે છે અને સુખ તો પૈસામાંજ છે એમ છાતી ઠોકીને કહેવાને ઉભા રહે છે. વળી “ ધનવાન સર્વત્ર પૂજ્યોત ” એમ પણ કહે છે. આપણે કોઇ ગર્ભશ્રીમંતને ત્યાં જઈએ ત્યારે આપણી નજરે ઉપર વર્ણન કરેલાં સાધનોગાથી ધણાખનં કે બધા જોવામાં આવે છે, ત્યારે આપણને વિચાર આવે છે કે અહો ! આમનાં પૂર્વ જન્મના કેવાં યુન્ય દર્શ કે તેઓ આવાં સુખ ભોગવે છે, અને આપણને રહેવાને જોઇએ તેવું ઘર, પહેરવાને ચન મમતા હુમલો અને ખાવાને પુરતુ અનાજ પણ મળતુ નથી. એવા વિચાર આપણને તેમના બાહારથી દેખાતાં સુખનાં સાધનો ઉપગ્રી આવે છે; પરંતુ “કુઝગ દુરથી રણીયામણુ ” એ કહેતાનુસાર જે સાધનો બહારથી સુખરૂપ જણાય છે તે સાધનો ઉદ્ભવરણુના દળ જેવાં બાહારથી રમણીય રંગવાલા દેખાય છે. પરંતુ તે દળનું ભક્ષણ કરતાં માથાના વાળ ખરી પડે તેવી તેમાં કડવાદ રહેલી હોય છે, તેજ પ્રમાણે એ સુખના સાધનોમાં પણ દુઃખજ રહેલું હોય છે. પરંતુ પૂર્ણ વિચાર કર્યા સીવાય એ સુખનું પરિણામ કેવું દુઃખ રૂપ છે એ સમજાતું નથી. તેથીજ આપણને પરમરૂપાણુ પરમાત્માએ જે સ્થિતિમાં મુક્યા હોય છે તેનો તિરસ્કાર આવે છે. ઉપર વર્ણન કરેલાં સુખનાં સાધનો ઉપરથી જોતાં સુખ આપનાર જણાતા છતાં તે કેવી રીતે દુઃખરૂપ થાય છે તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

૧ ગાડીઓ ઘોડા વગેરે વાહનનાં સાધનો અજવાથી-શ્રીમંતને પડે ચાલી જવાની

છેલ્લા થતી નથી. અને કદાપી તેને તેવી ઇચ્છા થાય તોપણ પગે ચાલી જવામાં હલક ગણાય માટે તેનાથી-પગે ચાલી જવાનું બનતું નથી. આખો દિવસ ગાદી તકીએ બે રહેવાથી-કે પડી રહેવાથી કડીના ઉપરના ભાગનું ફરતું લોહી બરાબર, રીતે નીચે ઉતરી શકતું નથી. જેથી પેટના ભાગ ઉપર ચરખીનો ભાગ વધે છે તે એટલે સુધી કે ને માસની ગર્ભવંતી સ્ત્રીના પેટ કરતાં પણ તેના પેટનો ભાગ મહોટા ગોળા જેવો થાય છે. બહુઓ ઘણું કરી સુખી અવસ્થાના શેઠ શાહુકારો ઘણા ભાગે મહોટા વધેલા પેટવાળા હોય છે કહેવતમાં - પણ કહે છે કે “ શેટનું મહોટું પેટ ”. આ પ્રમાણે પેટનો ભાગ વધવાનું શું કારણ છે તે મહોટા શ્રીમંત ગણાતા સુખી માણસોને બાથે બાથે જાણવામાં હશે ને દરેક દરવાની બરાબર કરસત કરવામાં આવે તો પેટના ભાગ ઉપર ચરખી કદી પણ ભેગી થવા પામે નહીં.

શ્રીમંત માણસો ચાર ચાર પાંચ પાંચ માળનાં ભવ્ય મકાનો બંધાવે છે. અને તેમાં નિવાસ કરે છે. ધન્વંતરી ભારતીયમાં આપણા હિંદુસ્તાનમાં આગળના રૂપિ મુનિઓ કે સાદાં અને સ્વચ્છ મકાનોમાં રહેતા હતા ને રેવાના આશ્રમેની આસ પાસ ખુલ્લી જમીન રાખવામાં આવતી હતી, વગેરે સબંધી અને મયા વર્ષમાં લખી મયા છીએ. આવાં મકાનો ઘણું કરી શહેરમાં ગીચ વસ્તીમાં જ હોય છે. વહેપાર રોજગાર સમયે ગામડાના લોકો પણ શહેરમાં જ આવી વસવા લાગ્યા છે. અને શહેરમાં વસ્તી વધતી જાય છે છતાં શહેરના ગામડાણા રકબાની જગ્યા તો જેટલીને તેટલી જ રહે છે. એટલે મહોટાં મકાનોમાં પાનાના પાના ખંડ કરી તે ઉપર માળ બાંધી બાહુઆતને રહેવા સાફ આપવામાં આવે છે મહેલાઓમાં મકાનોની બાંધણી સુગથી જ એવી હોય છે કે સામ સામી મકાનોની લાઇ હોય છે, બેલાઇની વચમાં આંગણાનો કે ચોકનો ભાગ ઘણું કરી ચાર પાંચ હાથથી વધેલો હોતો નથી. સામ સામી મુકાનો પણ ઉંચા હોય છે તેથી નીચેના માળોમાંતો અંજણ પણ નહીં જેવું જ હોય છે. તો સૂર્ય દર્શનની કે સૂર્યના પવિત્ર કિરણોનો પ્રકાશ તેમાં આવવાની તો આશા જ શી ? મકાનોના પાછલા ભાગમાં પછીતને લખતાં બીજાનાં મકાન હોય છે જેથી પછીતે બારણું કે જાળી કે બારી પણ હોતી નથી, એટલે બારડામાં ઘોળે દિવસે કોઇ વસ્તુ જેવી હોય તો દીવે ક્યાં વિના દેખાતી નથી. સામ સામી બારી બારણાં હોવાથી વેન્ટીલેશનની તો આશા જ શી ? કદાપી કેટલેક સ્થળે તેવી સવડ હોય છે તો પણ પાંજરી બાજુએ પણ ઉચાં મકાનો હોવાથી હવાની જોડાએ તેવી આવ જાયતી નથી. રસોઇ કરવાનું પણ આશા મેડા બધી જડેલાં જ મકાનોમાં હોવાથી ધુણીના ગોરે ગોટ થાય છે અને તેમાં રહેનાર માણસોના આસોઅવાસમા કારખોન વધારે જાય છે. લેખકે મુંબઇમાં અને બીજાં સ્થળે કેટલાક માળાઓની વીક્રીટ લીધી છે. તેવાં મકાનોમાં જાનરની સ્થિતિ અને પેસાજ વિગેરેનું પાણી જવાની મોરીઓમાંથી દુર્ગંધ નિકળતી હોય છે. લોકો પણ ટેવાઇ રહેલા હોય છે એટલે તેમને દુર્ગંધથી જરાપણ કંટાળો આવતો નથી હાલમાં ઘોલા વખતથી પ્લેગાદિ બ્યાધિનાં લીધે શ્રીમંત લોકોએ ગામજહાર બંગલા બંધાવવા માંડ્યા છે, પરંતુ ગામ જહાર રહેવામાં કેટલીક દરકતોને લીધે તેઓ ઘણું ભાગે પ્લેગાદિ જેવા ભયંકર રોગથી ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધે છે ત્યારેજ, તેવા બંગલામાં રહેવા સાફ જાય છે. આવા મકાનમાં રહેવાથી કુદરતનું જે ખર્ચ સુખ હવા અજવાળું ને સૂર્યનો પ્રકાશ અને રાત્રિએ આકાશમાં

ઈન્દ્રના નહનવન કરતાં પણ અધિક આનંદ આપનારી અધારી રાત્રીએ તારામડલનો અને અન્નવાલી ગતિએ ચંદ્રમાના પ્રકાશની શોભાનો અનુભવ તેમને બાગ્યેજ થાય છે કેટલાકને તો આની ખુબી જગામા રહેનાથી કે સુષ્પ રહેવાથી હવા લાગી શરદી (કોલ્ડ) થઈ જવાની દેશત હોય છે. તેથી તેવી જગ્યાએ રાત્રીએ સુષ્પ રહી ચોખ્ખા અને શીતલ પવનની આવતી લહેરીઓવડે ફેફસાને તૃપ્ત કરવાથી કેટલા અમુલ્ય ફાયદા થાય છે, તે તેમના ધ્યાનમા ઉતરતું નથી પરંતુ મકાનમા બધીધાર સ્પન્નગૃહોમાં આવતા તેમા જે ગરમ હવા ભરાઈ રહેલી હોય તેની હુક લાગે છે તે જોઈ તેમને વધારે આનંદ થાય છે, અને શય-મૃદમા જે ત્રણ કે તેથી પણ વધારે માણસ સુષ્પ રહે છે અને બારણા બંધ કરે છે જેથી આખી રાત એકમેકના પ્રત્યાસદ્વારા નીઠજેલી ઉઘ્છીટ હવા કારખોન ફેફસામા પ્રહણ કરવાનું તેમને અસત પ્રિય લાગે છે આ સમયમા જેટલું લખીએ તેટલું યોદ્ધું છે તેથી તે અન્ય રથજે લખીશું મતલબ કે શીમતના મહોટા ભવ્ય મકાનોમા જે સુખ માનવામા આવે છે તેના કરતાં હજારધણું સુખ લીમળ જેવા હાવાવાલા વૃક્ષોવાળી ખુબી જગામા માટી કે ઘરોના નહાનાં પણ સોઈ ભરેલા વગર માગના મકાનોમાં જ્યાં પુરકળ સૂઈનો પ્રકાર ને તડકો આવી શકતો હોય તેમજ ચોખ્ખી હવાનો પવન નિરતર વાપા કરતો હોય તેમાં રહેલું છે.

૩ પ્રાકાશ્ય પ્રજ્ઞાઓની રીતભાતોમાની કેટલીક રીતભાતના સારાસારનો નિચાર ન્હોં શીવાય આપણે અનુકરણ કરવા લાગ્યા છીએ તેમાનું વન્ને ધારણ કરવાનું પણ એક અનુકરણ છે આપણા દેશ સમક્ષિતોષ્ણ છે યુરોપખંડની જમીનમા પુરકળ ટાંક પડે છે તેમજ નરક પણ પુરકળ પડે છે વળી વરસના ધણા દિવસોમા ચૂઈનું દર્શન સરખું પણ થતું નથી, જેથી ત્યાના લોકો શરીરની અગમગમી બરાબર સમવાઈ રહે માટે શરીર ઉપર, પાંચ પાંચ છ છ કપડા ઉન જેવા ગરમ પદાર્થનાં પડે છે આપણા દેશમા એવા કપડા પહેરવાની બીનકુન જરૂર નથી છતાં લોકો વિના કારણ શીમતાઈ અને ફેશન બતાવવાની ખાતર પહેરવા લાગ્યા છે

(અપૂર્ણ.)

સ્વિકાર અને અભિપ્રાય.

રમણમ હૈર આંધલ—આપણા દેશમા સ્વદેશી દિવચાલ દાખલ થઈ તેનું એક દેખાતું અને શુભ પરિણામ એ આણું છે કે દેશની કારીગરીનો પુનરુદ્ધાર થવા લાગ્યો છે થોડાક વર્ષ પૂર્વ પરદેશી સેટ અથવા અત્તર, કોરમેટીક, અને સુગંધીદાર તેલ વિલાયતી બનાવટના અહીં લોકપ્રીય થવા લાગ્યા હતા પરંતુ હવે તેવી લોક લાગણી બદલાવા લાગી છે, અને આવી ચીજો આપણા દેશમાં બનવા લાગી છે, જે ઇંગ્લેન્ડ માલની સાથે હરિદાઈ કરવા લાગી છે ધી રોયલ વિક્ટોરીઆ એન્જનીરી, નહિઆદ તરફથી અમને “રમણમ હૈર આંધલ.” માને ખુશખોદાર તેનની એક શીશી નમુના દાખલ મળી છે તેની સુગંધ અહીં જ મન પસંદ હોવાથી અગળને સાતિ આપે છે અને ધારવા પ્રમાણે આયાના વ્યાધિ મટે છે, વાગને ખરતા અટકાવે છે અને સુવાગા કરે છે? અને નેત્રોને

પણ-હિતકર અસર કરતું હોય એમ જણાય છે. અમે આ તેલનો અનુભવ લેવા બધાં મળી કરીએ છીએ.

દુર્યકાન્ત અથવા વેદાંત જ્ઞાનદર્શન (પ્રથમ ભાગ) :—

આ પુસ્તક અમને તેના વિદ્વાનકર્તા રાજકવિ હર્ષદેશય. સુદરલાલ મુનશી તરફથી અભિપ્રાયાર્થે મળ્યું છે. આ પુસ્તકનાં કર્તાનો આ કાંઈ અંથ લખવાનો પહેલોજ પ્રયત્ન નથી; કારણ કે અગાઉ તેમણે ગદ્ય અને પદ્યમાં નાનો મોટો આશરે ત્રીશેક પુસ્તકો છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. જેમણે “અદ્રકાન્ત” નામનો વેદાન્ત અંથ વાંચ્યો હશે, તેમને આ પુસ્તક પણ બહુજ પસંદ પડશે. દુર્યકાન્તનો સાધારણ રચના તે પુસ્તકના જીવી જ છે. એટલે કે વેદાન્ત અને યોગશાસ્ત્રનાં ઉત્તમ અને ગૂઢ રહસ્યો, જે સામાન્ય મનુષ્યોથી સમજવામાં બહુજ કઠીન છે, તેને રસમય દર્શાવે છે અને યોગિક આધ્યાત્મિક-ઓથી રમણ રીતે સમજાવી વાંચકોના મનમાં સચોટ રીતે ઠસી જાય તેવી ઉત્તમ પદ્ધતિ ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકમાં જે “તરંગ” મુકવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ તરંગ પરમાર્થ અને દ્વિતીય તરંગ અસ્તમાનંદ આ બીજા તરંગમાં જે બાજતો આપવામાં આવી છે તેવી મીઠા કોમળ પુસ્તકોમાં જેવામાં આવે છે. અર્થાત આત્મા-શાક્ષાત્કાર કરવાને માટે કયા કયા માર્ગ ગ્રહણ કરી કયો કયો ક્રિયાઓ કરવાની આવશ્યકતા છે, અને તે ક્રિયાઓ કરવાનો આરંભ શી રીતે કરવો વિગેરે યોગશાસ્ત્રનાં રહસ્યોનું સાફ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. દાખલા તરીકે ધૈતી, બરતી, નેતી, નાટક, નૌલી, અને કપાલભાતી વિગેરે ક્રિયાઓ વડે શરીરના સર્વ ધાતુઓને વિશુદ્ધ કરવાની યુક્તિઓ, વિવિધ પ્રકારની મુદ્રાઓ, અને સૂર્ય, ઉજ્જામ્, સિતકારી, શીતલી, બસ્ત્રિકા, બામરી કુંભક, મુર્છી કુંભક, પ્લાવિનિ કુંભક આદિ અષ્ટ પ્રકારના કુંભક અને પ્રાણાયામ તથા ચિત્ત શિથિલકાર કરવાના જુદા જુદા પ્રકાર વિગેરે હક યોગનાં અદ્ભૂત રહસ્યો, તેમજ લયયોગ, મંત્રયોગ, રાજયોગ, વિગેરે સંબંધી સાફ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. વેદાન્ત અને યોગશાસ્ત્ર જોઈ ગૂઢ અને ગંભીર વિષયો વાંચતાં સામાન્ય લોકોને જે કંટાળો આવે છે તેમને પણ આ અગત્યના વિષયો જાણવાનું સહેલું થઈ પડે એ હેતુથી, કઠીન સાદી ભાષામાં બહુજ રસમય અને ઉચિત દર્શાવે, વાર્તાઓ, અને યોગ્ય દાહીયોથી પુસ્તકને લોક ઉપયોગી બનાવવાનો હીક પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આશા છે કે પ્રગ્ન તે પુસ્તકનો બહોળો ઉપયોગ કરી લેખકના શુભ ઉદ્દેશને સફળ કરશે. પુસ્તક ઉંચા કાગળ ઉપર સારા ટાઇપમાં છાપવામાં આવ્યું છે. અંથ લગભગ ૪૦૦ પાનાનો-દળદાર છે. અને સુદર કપડાના મજબૂત પુઠાથી બાંધેલો તથા સોનેરી અક્ષરના નામ સાથેનો લાઘવેરી કે પુસ્તકાલયને શોભાવે તેવો છે. અંથની કિંમત રૂપિયા અઢી રાખવામાં આવી છે, અને કર્તા પાસેથી ખાલીયા અમદાવાદ એ દેહાણીથી મળી શકે છે.

૧૭ હરતાલ હસ્તમ કરવાની રીત—શુદ્ધ હરતાલ લઘ કુવાગ્રેકુ અને દહી મા ત્રણ ત્રણ તખત છુટી ગોળ કરી સુકવવો પછી હાડીમાં છ વ્યાગળ મીઠું ભરી તેના ઉપર હરતાલ લોખંડના લખડામાં મુકી દાઠણ દાંડી કપડ માટી કરી પછી પેલી હાલોને ચુલા ઉપર ચઢાવી જત્રીમ પહેરતો કઠાગિન આપવાથી સુના સરખી ભસ્મ થશે તે ચોખાપુર સાકર સાથે આપવાથી જ્વર અને વાતરક્તનો નાશ કરે છે

૧૮ હરતાલને કુમીના રસમાં સારી પહે ખવ કરી સુકવવી પછી ડમરપત્રમાં મૂકી હીર આય આપવી જ્યારે ચોતાની મેળે યત ટાઢો યાપ ત્યારે તે યત ઉઘાડી યત્રમાં ચારપહિરની માટલીમાં લાગેલી હરતાળનો ભૂકા લઘ તેને પ્રથમ પ્રમાણે કુમીના રસમાં ખલ કરી ઉપર પ્રમાણે આય આપવી એમ એકત્રીમ વખત કરવાથી હરતાલ ભસ્મ થશે એજ પ્રમાણે કુવરના પાગના રસમાં ખલ કરી આય આપવાથી જ્યા સુધી ઉઠતો રહે ત્યા સુધી આય આપના જવી જ્યારે ધોળી સ્વચ્છ ચદ્રમાં સરખી ભસ્મ થાય ત્યારે યથા યોગ્ય રોગોપર આપની

૧૯ હરતાલ હસ્તમના ગુણ—ભાગેલી હરતાલ કાંદ કદ, સબધિ રોગ પિત્ત મળધી રોગ શુદ્ધના રોગ, સવ વાત રોગ, સર્વ પ્રમેહ સર્વ જ્વરદિ રોગોનો નાશ કરે છે

૨૦ અશુદ્ધ હરતાલ દોષ હરતાળ જે અશુદ્ધ પીલી ભસ્મ ધયેલી અગ્નિ ઉપર નાખનાથી ધુમાડો નીકળે તેવી વાતથી રોગ પિત્ત રોગ કુષ્ટ અને મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે

૨૧ અશુદ્ધ હરતાલ દોષની શાન્તિ ભુરા કોળાનો રસ અથવા કડવી નાહીનો રસ અથવા જવાસાનો રસ અથવા શુશ સાકરનું સેવન કરે તો અશુદ્ધ હરતાળ દોષથી મુક્ત થાય

૨૨ હરતાલ ભસ્મતાં ગુણ હરતાળ ભસ્મ અર્ધો ગુજ, છ વાલ ખડી સાકર સાથે લેવાથી એશી પ્રકારના વાપુ, ક્ષય, પિત્ત કુષ્ટ મેહ અને હર્ષનો નાશ કરે છે

૨૩ હરતાલ ભસ્મ દેહને કાંતિ કારક સત્તાપને નાશકારક, અગનો સમય ચણકો, ક્ષય, પિત્ત, કુષ્ટ એનો નાશ કરે છે એની કાળી અથવા અશુદ્ધ ભસ્મ સારી નથી

૨૪ હરતાલ ભસ્મ તીખટ સિન્ધવ તુરટ અને ઉણુ કે તે વિધ કડુ કુટ રસ્ત વાત પિત્ત કદ, વણુ રોગ, મૃત્યુ, જરા એનો નાશ કરે છે એ સારી શોધાઇ હોય તો કાંતિ અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે

૨૫ મળોનાં ગુણ સાથે અથવા મળોના ઉમળા સાથે ખાધેલી હરતાળ ભસ્મ વાત રક્ત અને કાંડો નાશ કરે છે ભૂરા કોળાના રસ સાથે ખમ અને ઉપદ્રવ વાતરક્ત બગદર વિસ્ફોટિક અને મટગ કુષ્ટનો નાશ કરે છે હળધરના ચૂર્ણના અનુપાનથી રમ્પીતના અને લોહીના બીગાડથી ઘયેલો રોગ મટે છે આદાના રસ સાથે મૂળ અને મુતિકા રોગનો નાશ થાય છે સાકર અથવા ખાટ સાથે ખાવાથી વિશમાદિક મર્વે જન્મે તથા પાંડુરોગ ક્ષયરોગ ઉધરસ, એનો નાશ થાય છે મધ પીપર સાથે ખાવાથી જઠરાગ્નિની મદના મટે છે જલજી ને કેસર સાથે ખાવાથી સજેખમને મટાડે છે બકરીના મૂતર સાથે અથવા સમુદ્રજળ માથે લેવાથી જળોદર મટે છે જલધ્વજ સાથે ખાવાથી નિર્જળતાને મટાડે છે તાડુનની સાથે ખાવાથી ક્ષયને મટાડે છે તામ્રુવ એટલે નાગરવેલના પાન ઉપર ચુનો કાચો સોપારી છઠ્ઠાચમી, લગીંગ તજ તમાલપત્ર જમદગ્ન, ચીનીકળાના, કેમર કસ્તુરી, કપુર અને જલજી એ તેર વાતાં મુક્ત નાગરવેલના પાનના બીડાને તામ્રુવ કહે છે એની સાથે ખાવાથી

ઉદ્ધવધાસ, સુંઠ માથે ખાવાથી આળસ, તથા તળ, તમાલપત્ર અને એલગીના ચુર્ણ સાં ખાવાથી સુખની દુર્ગંધતાને મટાડે છે, તુલસીના રસ સાથે ખાવાથી અનેક પ્રકારન પ્રમેહને મટાડે છે ગામના દુધ સાથે ખાવાથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. લવિંગ તળ કપુ સાથે અથવા નાગરખેલના અર્ધા પાન સાથે ખાવાથી વીર્યની અતિશય વૃદ્ધિ કરે છે.

૨૬ હરતાલ લક્ષ્મનાં અનુપમઃ—હરતાલ ભસ્મ વછનાગ અને જીરૂ એની સાં આપનાથી અપરમાર મટે છે—આંખા હળધર સાથે લેવાથી રક્ત વિકાર મટે છે. દેવદાલીન રસ સાથે ભગદર ઉપર, અને ઉપદ્રવ વિસર્પ મંડળ કકુ ખરજ ફોલા અને વાત રક્ત વિગેરે વિવિધ પ્રકારના રોગો યોગ્ય અનુપાનથી મટે છે. હરતાલ સત્ત્વઃ—હરતાલ અને લાખ રાધ, તલ, સરગુવાની હાલ, ટંકજુખાર, મીઠું, જાળ એ સર્વ પદાર્થ હરતાલના નીમે લઈ તેનાથી ખસ કરી પછી સન્ધિદ્ર મુશમાં ઘાલી મુશનુ મ્હો બધ કરવું અને પાતાલ યંત્રથી પુટ આપવો એટલે સત્ત્વ નીકળે છે.

૨૭ હરતાલ સત્ત્વ પાતન.—હરતાલને ટંકજુખાર ભેંશનું ધી મધ કલથીનો કાઢો એની બાવના આપી તેને હાડીમા મૂકી તેના ઉપર સન્ધિદ્ર દાંકણું દાઢી સધિએ લેપ કરવો અને છિદ્રને નળી ધાલવી. અને ચાર પહોર અગ્નિ આપવો એટલે નળી વાટે સત્ત્વ નીકળે છે તે ભેવુ. નળામાથી ઘોળો ધુમાડો જવા લાગે એટલે અગ્નિ પૂરો કરવો પછી ઉપરનુ દાંકણું કાઢી સત્ત્વ ભેવું.

૨૮ હરતાલ સત્ત્વ—જમપાળ અને એરંડાની મીઠ સાથે હરતાલને ખસ કરી કુપીમા ભરવું અને વાણુકાપત્રમા મૂકી કુપીના કક રિયત થયેલું સત્ત્વ ભેવું.

૨૯ શુદ્ધ હરતાળ એક પળ ટંકજુખાર એક પળ લઈ બકરીના દૂધમા જૂસ કાળાના રસમાં કુવારના રસમાં અને લીંબુના ઘોરના દુધમા આકડાના દૂધમાં અને એરંડ તેલમાં એ પ્રમાણે પ્રત્યેકમા ખસ કરી તેમાં ધી તથા મધ ગોળો કરવો અને તે ગ્રાય કુપીમા ઘાલી કાપડમાટી કરી વાણુકાપત્રમાં ચાર દિવસ પચત કરવું તેથી કુપીના મોઢાને વજ્ર જેવુ સત્ત્વ લાગશે તે કાઢી ભેવું.

૩૦ હરતાલ સત્ત્વ દુઃસાધ્ય વાતરકત ઉપર એક ચોખાપુર આપવું અને પદ્યમાં ચણા અને ધી યોજવું એટલે ચાદ દિવસમાં રોગ મટી જશે.

૩૧ હરતાળ ભસ્મ બક્ષણ કરનારે મીઠું ખાડું તીખુ અગ્નિનો શેક અને તાપ એ હોડવા જેનાથી મીઠું હોડાતું નથી તેણે સિંધવ ખાવો અને મધુર રસ આપવો.

૩૨ હરતાળ ભસ્મ સેવન કરનારે ગામના દુધમાં સાકર નાખી તેની સાથે ડાંગરના ચોખાનો ખાત ખાવો તે અતિશય પથ્ય છે. પશુ યોડોજ ખાવો. આ સ્વદ્યાદાર સુખકારક છે. વળી ગામના દુધ સાથે શીરો ખાવો, પાણી યોડું પીવું, સાંજે વાણુમાં લવજ વગરની ખીચડી ખાવી, સ્ત્રી પ્રસંગનો ત્યાગ કરવો, સાકર ખાવી, હરતાળને ખાધ બે મહર્ત સુધી એટલે ચારધડી સુધી તરસ લાગી હોય તોપણ પાણી પીવું નહિ. આ પ્રમાણે હરતાળનું સેવન કરે તો રોગોથી મુક્ત થઈ સુખી થાય.

જટિલી કીયા.

૩૩ વરકી હરતાળ ભસ્મ કરવાની વિધિઃ—વરકી હરતાળ પહેલા નખરની પાંચ તોલા લઇને દેથી આકડાના દુધમાં અગીયાર દિવસ સુધી બોળવી રાખે પછી બારમ

દિવસે કુવારના પાકાનો ગર્ભ પાંચ શેર પાકો લઇને અઢીશેર પાક માટીની હાડીમાં ભરી વચે પેલી દુધમાં પચાળેલી હરતાળ મૂકવી તેના ઉપર બાકીનો ગર્ભ મૂકવો પછી હાડીને નુપુટ કરીને કેડપુર જગલી છાણાની ભઠ્ઠીમાં સળગાવે જ્યારે ભઠ્ઠી ઘાટી પડે ત્યારે કાઢી લેવી હરતાળ સફેદ થશે એ હરતાળ છત્રીસ રોગ ઉપર ચાલી શકે છે

૩૪. વરકી હરતાળ ભરમ કરવાની બીજી રીત - તાલકળની બાજુના રમમાં હરતાળને ખત કરે વ્યા સુધી કે તેનો એક ગોળો બનીજાય પછી તે ગોળાને છાંપામાં સૂકવે અગાડીના લાકડા બાજુને તેની ખાખ હરતાળ પાંચ તોલા હોય તો એક શેર ખાખ પાકી લેવી, પછી એમાંની અડધી ખાખ માટીની મહોટી કુલડીમાં નાખી ઉપર ખનમાં કુટેલો હરતાળનો ગોળો મૂકે પછી પેલી રાખેલી અચ્છેર પાકા વજનની ખાખને ઉપર રાખે પછી કુલડીને કપડામાંથી કરીને ગળપુટ વગણઉ છાણાની ભઠ્ઠીમાં સળગાવી દે ઘાટી પડેથી એટલે કે કુલડીમાંથી સફેદ ખડી જેવી ભરમ હરતાળનો કાકરો કાઢીને તેને વાટી નાખે તે ભરમનો ઉપયોગ ખુદ્દિનુસારે કરવો

૩૫ વનસ્પતી હરતાળ (વરકી હરતાળ) ની ભરમ કરવાની રીત - પાંચ તોલા વરકી હરતાળ લઇને અગાડીના પાનના રસમાં ખત કરે એ દિવસ સુધી ખત કરવી ત્યાર પછી બે દિવસ સુધી કુવારના પાકાના ગર્ભમાં ખત કરવો જ્યારે તેનો ગોળો બનીજાય એટલે પીપળાના ઝાડની છાલતી રાખ શેર બા કુલડીમાં ભરી વચે ગોળો મૂકી અચ્છેર રાખ ઉપર ફાવવો પછી તે કુલડીને કપડામાંથી કરવો અને પછી ગળપુટમાં સળગાવીદેખુ એટલે ખડી જેવી સફેદ હરતાળ નીકળશે એ હરતાળ બહુજ કામ આવે છે જેવાકે મૂત્રકચ્છનો રોગ, શીત, ગાંડીયો વાયુ, પિત્ત કમળી, ઝાડાનો ખુલાસો ન થતો હોય અને મગ વિખરનો રોગ એ વધા રોગો ઉપર કામ કરે છે સારી રીતે હુશિઆરીથી તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો બધા રોગોનો નાશ કરે છે

ઉપરની ભરમનાં અનુપાન.

૩૬ આકડાના દુધમાં કુકેરી હરતાળ ભરમના અનુપાન પ્રથમ રાત્રરોગ ઉર વાપરે. જે માણસને કોડનો રોગ હોય તથા હાથ પગની આંગળીઓ ગગગતી હોય અથવા શરીર ઉપર ઘા માદીઓ પડી ગઇ હોય અથવા રસ વહેતો હોય તેને ઉપરની ભરમ ત્રણ રતી ભરસવના પાનના રસમાં એક તોલામાં મેળવી પાછટે દિવસમાં બે વખત એ પ્રાણે સત્તા વીસ દિવસ અથવાતો એકત્રીસ દિવસ ફવાનુ સેવન કરવાથી કોડના રોગનો નાશ થઇજાય છે અને હાથ પગની આંગળીઓ દુરસ્ત થઇજશે જેટલા દિવસ ફવા ખાપ તેથી સવાધણા દિવસ થી ને રોટલી ખાપ જેટલુ ધી ખાપ તેટલુ કાપવારપ છે એનો ગુણુ ઘણા દિવસ સુધી રહે છે જે માણસને ધોળા ઝાડ અને શુન્ય મહેરી અગમાં હોય તેને બે રતી ભરમ દુગસીના અડધા તોના રસમાં મેળવીને પાછટેવી. દીવમમાં એક વખત એ પ્રમાણે એકત્રીસ દિવસ સુધી ફવા ખાવાથી તથા ગધકતુ તેલ ઘણ ઉપર ચોપડવાથી શુન્ય બહે રીતો રોગ અને ધોળા કોડનો નાશ થઇ જાય છે તેત, ખટાશ, અને અગ્નિ કરતા ચી ક્તેતી કરી પાળવી.

૩૭ દેશી આકડાના દુધમાં કુલેલી હરતાળ ભરમના આનપાનની વીધી - જે માણસને

દરેક પ્રકારનો તાવ આવતો હોય તેને એ રતી ભસ્મ આદાના રસમાં અથવા નાગરવેલના પાનમાં રાખીને ખવરાવે એ પ્રમાણે એ દિવસ અગર ત્રણ દિવસ ખવરાવવાથી તોવ નાશ થઈ જાય છે. એનો ખોરાક દુધ રોટી અથવા દુધ માત ખવરાવે જે માણસને શરીરનું ગૌરવર્ણ કરવું હોય તેને ગાયનું દુધ શેર ૧૫ ગરમ કરી બળતાં બળતાં પોણા શેરરહે તેમાં ત્રણ રતી કેસર એ રતી જયશ્રીળ એ રતી જવંત્રી એ રતી હરતાલની ભસ્મ એ પ્રમાણે મેળવીને પાકાડે. એ વખત પાપ, દોષ માસ પીવાથી ગૌરવર્ણ બની જશે. જેટલું ધી અને બદામનો હલવો ખાય તેટલો ફાયદો કરતા છે તેલ ખટાશની ક્યરી પાળે. જે માણસને પાંસળાઓમાં શુભ આવતું હોય તેને એ રતી હરતાલની ભસ્મ નાગરવેલના પાનમાં એ વખત ખવરાવવાથી તે રોગનો નાશ થઈ જાય છે.

૩૮ અંધાડીઆમાં ડુકેલી હરતાલ ભસ્મના ખાનપાનની વીધી:—જે માણસને માંદો વાયુ હોય તેને એ રતી ભસ્મ આદાના રસમાં મેળવીને પાય. દીવસમાં એ વખત એ પ્રમાણે ચઉદ અગર સતર દીવસ પાન કરાવવાથી વાયુનો નાશ થઈ જાય છે તેથી ખટાશની ક્યરી પાળે. જે માણસને કોષ્ઠપણ પ્રકારનો તાવ આવતો હોય તેને એ રતી ભસ્મ આદાના રસમાં મેળવીને પાય. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ક્યરી પાળે. જે માણસને શીત થઈ ગયો હોય તેને ત્રણ રતી ભસ્મ આદાના રસમાં કે તુલસીના પાનમાં મેળવીને આપે. જે માણસને ધાતુ ક્ષીણતા અને શરીર અશક્ત હોય તેને એ રતી ભસ્મ દુધની મલાઈમાં ત્રણ તોલામાં મેળવી ચટાડે. એ પ્રમાણે દિવસમાં એ વખત સાત દિવસ અગર અગીયાર દિવસ ખવરાવવાથી ધાતુપ્રુથ બની જાય છે. જે માણસને પીત કમળાનો રોગ હોય તેને ઉપરની ભસ્મ એ રતી ધીમાં મેળવીને દિવસમાં એ વખત એ પ્રમાણે અગીયાર અગર પંદર દીવસ આપવાથી પીતકમળાના રોગનો નાશ થઈ જાય છે. ઉપર પ્રમાણે.

૩૯ કુંવારના પાઠમાં ડુકેલી હરતાળ ભસ્મના ખાનપાનની વિધિ:—જે માણસને બદનો રોગ હોય તેને આ ભસ્મ એ રતી ગાયના માખણ એ તોલામાં મેળવીને ચટાડી દે. એ પ્રમાણે દિવસમાં એ વખત માત દિવસ અગર અગીયાર દિવસ એવન કરવાથી તે રોગ મટી જશે ને ચાદી પુરાઈ જશે ને ઘા રૂઝાઈ જશે. જે માણસને બદ ઉપદંશનો રોગ હોય ચાંદો પડી ગઈ હોય તેને એ રતી ભસ્મ ગાયના એ તોલા માખણમાં દિવસમાં એ વખત ચટાડે. તેલ ખટાશ ને હાંગ મરચાં વીગેરેની કરી પાળવી.

પારો (પારદ).

૧ પારો સફેદ બ્રાહ્મણ, સતો ક્ષત્રિય, પીત વૈશ્ય, અને કાળો શુદ્ર જાણવો. સફેદ પારદ કલ્પમાં અને રોગ નાશ કરવામાં, સતો શુદ્ધિકામાં, પીળો ધાતુવેધ કરવામાં, અને કાળો છતર કામમાં ઉપયોગી છે.

૨ પારોમાં પર્વત સમઘી દોષ. સિન્ધુ વંગ મળ અગ્નિ ચાંચલ અને વિષ એ અસહ્ય દોષ રહેલા છે.

૩ અશુદ્ધ પારો બક્ષણ કરવાથી અંગની જલતા અંગ ઉપર ગાંઠો, કુદ મળનો દાંઢ વીધ, રોટા, મરણ અને સંતાપ અને અવમાન એ વિકાર થાય છે.

૪ પારદના અંગે મળ શિખિ અને વીધ એ મુખ્ય તથા દોષ રહ્યા છે. મળથી મુર્છા શિખિથી દાઢ અને વિપથી મૃત્યુ થાય છે.

૫ પારદના ઔષધીક સમ કચુક છે. માટે પારદની શુદ્ધી કર્યાવિના પારદને ઉપ-યોગમાં લેવો નહી.

૬ શિવ પાર્વતિને કહે છે કે હે પાર્વતિ સુદ પારદના દર્શનથી સ્પર્શથી ભક્ષણથી સ્મરણથી પૂજનથી અને દાનથી એ રીતે છ પ્રકારથી ઘણા ફળ મળે છે. કેદારાદિક પૃથ્વિ ઉપર ને પુન્યક્ષેત્ર છે. તેના દર્શનથી ને પુન્ય થાય છે તે પારદ દર્શનથી પ્રાપ્ત થાય છે. અને મુર્છાતિ પારો ચંદન અગર અને કસરમા મુકીરાખવાથી શિવપૂજનું ફળ મળે છે. અને શિવલોક પ્રાપ્ત થાય છે. પારદ ભક્ષણથી તાપત્રય દૂર થાય છે. અને બ્રહ્મા વિષ્ણુને દુર્લભ એવું ઉત્કૃષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. બોમકર્ણિકામાં પારદનું ધ્યાન કરવાથી જન્મમૃત-રનાં અને આ જન્મનાં પાતક દૂર થાય છે. અને ને સ્વપણુલીંગની પૂજનું ફળ છે તેના કરતા કાટીધણું ફળ પારદના લીંગનું પૂજન અરચન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પારદ વિધા ત્રેલોક્ય મધે દુર્લભ છે. આ પારદ ભુવિત અને સુવિત એ બન્નેને આપવાવાળો છે.

૭ શિવ કહે છે હે પાર્વતિ મુર્તિકાના લીંગથી સુવર્ણના લીંગનું દર્શન કરવામાં કાટી ધણું પુન્ય છે. સુવર્ણ લીંગથી મણિના લીંગમા કાટી ધણું દર્શન કરવાનું પુન્ય છે. મણિ લીંગના કરતાં બાણુ લીંગનાં દર્શન કરવાથી કાટી ધણું પુન્ય છે. અને બાણુ લીંગ કરતા પારદ લીંગનાં દર્શન કરવાથી કાટી ધણું પુન્ય છે.

૮ પારાની ભક્ષણ, સ્પર્શન, દાન, ધ્યાન અને પૂજન એ રીતે પાંચ પ્રકારની પૂજા સાત્રમાં કહેલી છે.

૯ પારામાં રહેલા દોષની શાન્તી કરવા માટે પ્રયત્નથી પારાનું શોધન કરવું જોઈએ, એટલે પારદ અમૃતના સરણું ૨૫ળ આપનાર યશ. જ્યારે પારદ દોષ રહીત થાય છે ત્યારે જરાને મૃત્યુનો નાશ કરે છે. સુદ પારો સાક્ષાત અમૃતરૂપ છે અને દોષ યુક્ત પારો વિષ મરણો છે. માટે દોષ નિવારણ કરવા માટે નિપુણ વૈદે શાસ્ત્ર લેષ મપૂર્ણ સામગ્રી ભેગી કરી પારદ શોધનનો આરંભ કરવો. તે પારો શુભકાળે સૌ કાંવા પચામ પચીસ ખાર કાંવા દસ કાંવા પાચ કે એક પળ લેવો. એક પળથી કમી લેવો નહી કારણ તેનું શોધન કરવાને બહુજ શ્રમ પડે છે. અને ફળ યોગ્ય પ્રમાણમા લેવાથી અલ્પ મળે છે. પારદનું શોધન કરતાં પહેલાં શ્રી શુર કન્યા બહુક ગણપતી યોગિની અને હોતપાળની ચતુર્વર્ધિ પુજા કરી સુસુદર્તમા શુભ નક્ષત્રમાં પારદ શોધવાનો પ્રારંભ કરવો. શોધનના પ્રારંભે અધોર મંત્રથી પારાને ધોધ પૂજા કરવી. પછી સ્વેદનાદિ સંસ્કાર સાવધાનપણાથી કરવા.

૧૦ અથ ખસ લક્ષણ ખલ લોહનો ઉત્તમ તેનાથી લોહસાર એટ તેમજ બીજા પણ તેજ જાતનો ગુણ ગુણીત જોઈએ. અને સ્વચ્છ જોઈએ. કિંવા લોહ ખવના અભાવે સારા પથરનો લેવો. અને બીજાપણ તેનો માંખણ ધુટવા જેવો ગુણ ગુણીત લેવો.

૧૧ અથ સંસ્કાર પારાને અરાદ કાષ જગોએ ઓગણીસ અને કાષ જગોએ આઠજ સંસ્કાર કર્યા છે.

(૧) સ્વેદન (૨) મર્દન (૩) મુર્છન (૪) ઉત્થાપન (૫) પાતન (૬) બોધન (૭) નિયમન (૮) સંદોષન (૯) ગગન ભક્ષણ (૧૦) સંચારણ (૧૧) ગર્ભદ્રુતિ (૧૨) બાહ્યદ્રુતિ

(૧૩) જરણુ (૧૪) આસ (૧૫) સારણુ (૧૬) સક્રમણુ (૧૭) વેધ વિધિ (૧૮) શરીર યોગ, એ રીતે આરાહ સરકાર છે

૧૨ પારદ સરકાર-પાગદુ (૧) સ્વેદન (૨) મરદન (૩) મુઠન (૪) ઉત્થાપન (૫) પાતન (૬) રોધન (૭) સંયનન (૮) પ્રદિપન એ રીતે આઠ સરકાર પણ અન્ય અથમા કહ્યા છે એ સરકાર મર્વોપયોગી છે માટે અને ઘીન બાકીના સરકાર આપધી કર્મમા ઉપયોગી નથી માટે અને તો ઉપર લખેલા આઠજ સરકારનું વર્ણન કરીશુ

૧૩ અથ સ્વેદન વિધી—અનેક જાતના ધાન્ય લેખ તેમા થોડું પાણી છાદી તેને ખાડતા જવું તેના છોતરા કાઢી નાખી તેનો કુડો કાઢવો તેને પાણીમા પલાળી માટીના વાસણમા તેમા ખટાક આવતા સુધી ગખવો તેમા તાજળને ગોરખમુડી (બોડીયો કલાર) વિષ્ણુ કાંતા સાટોડી મરણાક્ષી ચોર મુગસવેલ માદાખળા ચતાવરી ત્રીજળા ગોકરણી હતપાદી ચીત્રક એ મથા લાભ વનસ્પતિના પચાગર્તુ ચૂર્ણ કરી તેના ધાન્યામ્લમા મેળવવું એ ધાન્યામ્લ પારદના સ્વેદનાદિ ક્રિયામા વાપરવું

૧૪ પારદ સ્વેદન સુઠ મરી પીપર મીઠું રાષ હળદર ત્રીજળા આદુ મીકણા તુપ દડયા તાજળને પુનર્નવા મે સીંગી ચીત્ર નવમાર એ સર્વ પદાર્થ પારાના સોળમા ભાગે લેવા કીવા મથા લાભ લેખ ધાન્યામ્લમા છુટવો અને તેના કઠકના લુગડા ઉપર આગળ બરજોડો લેપ કરવો પછી તેમા પારો બાધી ધાન્યામ્લમા દોળાયત્ર કરી એક દિવસ પકવવો એટલે સ્વેદીત થાય છે.

૧૫ ખીજો પ્રકાર સ્વેદનનો, સુઠ મરી, પીપર મીઠું સુરોખાર આદુ મુલા ચીત્રક બારીઠ ખલી તેનો કલ્ક કરી વજનને એક આગળ જોડો લેપ કરી તેમા પારો બાધી દોળા મત્રમા કાજીમા ત્રણ દીવમ પચન કરવો

૧૬ પારદ સ્વેદન જ્યા દ્રવ્યનું માન બતાવ્યું નથી, ત્યા પારાના સોળમા ભાગે પ્રથક પ્રથક દ્રવ્ય લેવું અને પ્રત્યેકમા ત્રણ ત્રણ દીવમ સ્વેદન કરવો અને મધ્યમ અગ્નિ આપવો

૧૭ પારદ સ્વેદન અન્ય પ્રકાર માગીના વાસણમા જલ ભરી, ફોતરા વગરનાં જે કાષ્ઠ ધાન્યો હાજર હાય તે ધાન્યો નાખી જ્યા સુધી ખટાક આવે ત્યા સુધી તે વાસણને એમને એમ રાખી મુકવું પછી તે આથાવાળા વામણમા ભાગરો ગોરખમુડી ધોળા કુલવાળો ડુપો, સાટોડી ધોળા ત્રા, જોરવેલ ખપાટ ચતાવરી હરડો બેઠા આનગા, કાળી કુલવાળો ડુપો હસરાજ ચીત્રો એ આપધીમાથી જોટલી મળાઆવે તેટલીને મૂળ સહીત કુપી તેમા નાખવી એટલે ધાન્યામ્લક થયું કહેવાય પારાના સ્વેદનાદિ સરારોમા સરવે ઠેકાણે એનો ઉપયોગ કરવો પછી સુઠ મરી પીપર મીઠું રાષ હળદર હરડા બેઠા આમલા આદુ ખપાટ ગજેગી તાજળને સાટોડી મરણામીગી ચીત્રો અને નવસાગ એ આપધો સમભાગ લેખ મમસ્તને અથવા એક એકને ઉપર કહેલા ધાન્યામ્લમા વાગી કલ્ક કરી, તે કલ્કનો વજન જોડો એક આગળ ચઠાવવો તે વજનમા પારો મુકી ખાટા રસથી ભરેલા દોળાયત્રમા ત્રણ દીવમ સુધી બાધવો એટલે પારો સ્વેદીત થાય છે. ઉપવા આપધોમા મરણાસીંગી ન મળે તો તેના જલને કાકડા સીંગી લેવાને હઠકત નથી

૧૮ મર્દનવીધી વહે પારો ગ્રહધુમ ઇંટનું ચૂર્ણ દહી ગોળ મીઠું હર્ષાબ્રક રાષ એ પ્રત્યેક પાનના મોલમા ભાગે લેખ તેમા છુટવો એટલે નીર્મળ થાય છે અને દર દર આસે રોગનો નાશ કરે છે.

એ તોપથી કાળી ચંદ્ર નાથ છે એને જડ સુધાંત વાટી ભરનાવવાથી ઇંદ્રી છોલાયાંની પીડા મટે છે.

૨૭ આઠ તોલા હીમજી હરડે, રસ કપુર ચાર તોલા, બોદારસીંગ તોલો એક, મરી નાંખરણ, પ્રહાપચી અને સર્વોંગ એ એક એક તોલો તેને સો લીંબુના રસમાં ખલ કરવો તે એથી રીતે કે થોડો લીંબુ રસ નાંખવો ને ઘુટવું. સુકાપ કે શરી નાંખવો અને તેની ગળે વાલની ગોળીયો, કરવી સાંજ સવાર એક એક ગોળી ખાવી, મીઠું બંધ કરાવવું ને ધીવું પચ્ચ આપવું. એ ગોળી સાત દિવસ ખાવાથી ગમે તેટલા વખતની ચાંદી પશુ મટે.

૨૮ એક તોલો બોદારસીંગ એ તોલા પાકો ઘટમની છાલ તેથી બમણો ગોળ એને એકન ઘુટી આઠ વાલની ગોળી કરવી. તે ગોળી મવાર સાંજ ખાવી ગોળી ઉપર ગામડું પારોર થી પીવું. આ દવાનું ચૌદ દિવસ રોવન કરવાથી ચાંદી મટે છે. ખાટું ખાટું ખાધ તો મરવાની નીચાંની સમજવી.

૨૯ સાકર મોરચુથુ કુસાવેલું એ બેતા સમાન હીમજી હરડે લેવી તેને સો લીંબુના રસમાં ખલ કરવો તેની ચણા જેવડી ગોળી કરવી. સવારમાં એક ગોળી ટાઢ પાણી મધ લેવી. ઉપર પલાળેલી ચણાની દાળ ખાવી. મીઠું મરચુ ખટાસ વીગેર બંધ કરવું. એથી ચાંદીને ટાંછી મટે છે.

૩૦ ઉપરઉપ વ્યાધિ નાજાને પ્રથમ રચક આસડ આપી મજશુધી કરાવવી. પછી એ દિવસ જવા દેઇ સુવરચક આપવ આપવું. પછી એક દિવસ વચે જવા દેઇ ઉપરઉપ સામક દવા આપવાથી સારો ફાપદો થાય છે.

૩૧ મજરચક દવા. સુકા સુમાખના કુલની દસમાર કળાયો લેવી. તેને ધોઇને સાધ કરવી. પારોરના આમરે ઉતમ જાતના ચોખા લેઇ ધોવા તેમાં સુમાખની કળા નાંખી રાંધવા માત તૈયાર થયે સુમાખ કલીનાં કીટા કાઢી નાખી તેમાં ખાડ થી નાખી માત ખાવો આથી સારો જીલામ થશે.

૩૨ શ્રીફળાના કાયામાં એરંડ તેલ નાંખી પીવાથી સારો જીલામ થશે.

૩૩ સુકના કાઢામાં દીવેલ પીવાથી સારો જીલામ લાગશે.

૩૪ રેવચીનો શીરો એકથા દોઢ ચનોડીપુર રાક્તી પ્રમાણે ખાંડ સાથે લેવાથી જીલામ લાગશે. રેવચીનો શીરો એકસો લેવાથી પેટમાં સુથારો થાય છે માટે તેની સાથે સુક ગારીક વાટેલી બે આની ભાર મેળવી લેવી.

૩૫ ઈરી જીલામ એક શેર દુધમાં એક શેર પાણી મેળવવું તેમાં બે માસા સુરો ખાર અને છ માસા સોનાગર મેળવી એકન કરી ઉભા રહી પેટ ભરી પીવું અને કરેલા રહાથી સુત રેચ સારો થાય છે.

૩૬ બશેર દુધ લેઇ કમળના વાસણમાં ઉતુ કરવું તેમાં પાણી બીલકલ નાંખવું નહી. સાર ઉકળા પછી તેમાં ફરકડી બારીક વાટેલી બે માસા નાંખવાથી દુધ ફાટી જશે તેને સુગંધે મગતાં માન પાણી નીકળે તે લેવું કુચા કપડામાં રહે તે ફેંકી દેવા. પેલા ગળેલા પાણીમાં પ્રહાપચી અને ખાંડ મેળવી યદુ યજ્ઞેથી પીવાથી પેમાન મોર્મે સારો જીલામ થશે.

૩૭ કેસુડા દસ તોલા સુધી લેવા તેને સાક્ર ઘોષ નાખવાં અને તેમા થોડુ પાણી નાંખી તપેલીમા નાખવા તે ઉપર ઢાકણું ઢાકવું અને તે ઢાકણુમા પશુ પાણી નાંખી મહાગ્નિ ઉપર ચાર ઉભરા આવતા સુધી શીજવવા. પછી કુલ ચોળી નાંખી તેમાથી પાંચેર સુધી પાણી કાઢી શક્તિતુ ૩૫ પાણીમા સોરાખાર બે માસા સુધી મેળવી પીવાથી સુવરેચ સારો થાય છે.

૩૮ કાળી દ્રાક્ષ ચાર તોલા સુધી જરા ઘોષ નાખી રાત્રે ટાકુ પાણી નાખી કાચના કે માટીના વાસણુમા પલાળી રાખવી સવારે તેને ચોળા નાખી પાણી કપડે ગાળી લેધ કુચા ફેંકી દેવા અને પેલુ પાણી લેવું તેમાં થોડુ જીરૂ બારીક વાટી મેળવી એક શેર સુધી શક્તિ પ્રમાણે પાણી પીવાથી સુવ દારે કડકી નીકળી જાય છે પ્રકૃતીવરામ કોષને જીવાખ પશુ લાગે છે

૩૯ ઇંદ્રીના કુલની ચામડી ઉતરી ગઇ હોય તો સુખડતુ તેલ છાંયાપેલા બાગ જીપર ૩ના પુનડાથી દીવસમા ત્રણ અથવા ચાર વખત ચોપડવું. જીવર પ્રમાણે પાચ દિવસ કર વાથી કાયદો થાય છે.

૪૦ ઇંદ્રીની ચામડી ન ચડે તેનો ઉપાય ચંબેલીતુ તેલ દીવસમા વાર ત્રણ ચોપડે તો ચડે અથવા તે તેલના ટીપા નાખવાથી ચડે.

૪૧ ઇંદ્રીની ચામડી ઉતરી ગઇ હોય ને ચડતી ન હોય તેનો ઉપાય ભોદી ચુવા પર ચુકી તેમા પાણી નવઢાક નાખી મીઠાની પોટલી કરી પાણીમા પોટલી બોળી શેક કરે

૪૨ ઇંદ્રીના મસા બાળવાની દવા મોરચુકુ કુલાવેતુ તોથો ન હરતાળ તોથો નાા ચુનો તોથો નાા એટલી જણસને વાટી વજ્રગાળ કરીને રતનજ્વેતના થડના રસમા મેળવી છુગી ચેપ જોષ્ટી દવાનો કરે.

૪૩ ઇંદ્રીના મસા બાળવાની દવા, મુલતાની માગી ચાર તોલા કચ્છનો સફેનો ચાર તોલા ગમ્ત તોલા ત્રણ મોરચુકુ તોલા પા ચુનો તોથો એક એટલી જણસોને વાગી વજ્રગાળ કરીને પાણીમા ચોપડે તો મસા જાય સહી

૪૪ ઇંદ્રીની ચામડી ઉતરી હોય ત્યા સોને હોય તેની દવા, માછલીના બીગડા આઢમીનાવાળ કાઠના મુઠા પાતરા એને ખાડી-આતસ પર ચુકી છુણી લે તો મટે દીન ત્રણ સુધી

૪૫ ઇંદ્રી ઉપરની ચાદીની છુણી રસ કપુર તોલા ચાર ગોખર તોલા બાર એ બન્ને ને વાટી વજ્રગાળ કરીને દીન ૭ સુધી છુણી આપે ને મલમની પટ્ટી મારે.

૪૬ ચોદી ઉપરની ગોળી ઘસી ચોપડવાની જગાલ તોલા ત્રણને વાટી વજ્રગાળ કરીને લીંબુ રસમા ગોળી વાળીને જિન સાત ઘસી ચોપડે.

૪૭ ઇંદ્રી ઉપરની ચાદીની દવા છે. દ્રટકડી રોર પા ને દેવતા ઉપર કુલાવવી તેને ખુબ ખન કરી વજ્રગાળ કરવી અને ચાદી ઉપર દિવમમા ત્રણચાર વાર લાખવાથી રજ આવે છે

૪૮ ઇંદ્રી ઉપરની ચાદીની દવા છે. હીમજી હરડે તોથો એક સફેદ કાથો તોલા બે કુલાવેલો, રસ કપુર તોથો અડધો સોપારી, તોલા બે સોનાગર તોથો અડધો, મોટી હરડે

તોલા બે, સોપારી બાફેલી ને બાળવી પછી બધી જાણસતું વચ્ચે ગાળ ચુર્ચુ કરી ખુબ ઘુટી તે દવા ઉપર દબાવવી.

૪૯ ઇંદ્રી પરની ચાદી ત્યાં હરેક જગ્યા પર દાખવાની દવા છે. કોડી સેર પાને વાટી કુલ્લીમાં ભરીને બાળીને સફેદ કરવી. લીધુ રસમાં ખલ કરવો ને સુકાએથી તેની ભુટ્ટી દાખે અથવા ગોળા કરી રાખે તે ઘસીને ચોપડે.

૫૦ ઇંદ્રી પરની ચાદીનો છલાજ. ખાટખટમગના કદને પાંણીમાં ઘસી તેનો લેપ કરે ઉપર અલસીનાં છેડાને વાટી વચ્ચેગાળ કરી બમરાવે ને દાખે દીન ૭ મુધી રૂઝ આવશે.

૫૧ ઇંદ્રી પરની ચાદીનો અરજીન સાદાની છાલ (અતરછાલ) સુકાવીને તેને વચ્ચે ગાળ ચુર્ચુ કરવું તેને બારીક ઘુટી ચાદી પર દબાવેતો ચાદી સુકાઈ જાય.

૫૨ ચાદીની દાખવાની કોરી દવા છે. કોડી તોલા બેને બાળી સફેદ કરવી, કાથો ઘોળો તોલો એક અળશી તોલો એક, શેકેલી રાતી સોપારી તોલો એક, મોગરાની સુકીજડ તોલો એક, રાતી સોપારીને બાળી અદકચરી કરવી એને વચ્ચેગાળ કરી ઘુટી ઉપર દબાવે, વારી થુક ચોપડી દબાવે તો રૂઝ આવે.

૫૩ ઇંદ્રીપર ત્યાં બીજી જગ્યા ઉપર ચાદી હોય તે પર ઘોડાની નળીતું હાટકું ખાડી કપડે ચાળી ગરીક દબાવે તો રૂઝ આવે.

૫૪ ઇંદ્રીનો મોળે ઉતરવાની દવા, લવંગનો મોર તથા બાફેલી સોપારી તથા સોનાગરૂ એ ત્રણેને વાટી આતસ ઉપર નાખી ઘુણી લે.

૫૫. ઇંદ્રીના સોળની ધુમાડી-લીમગના સુકા પાન-કાંઠાનાં સુકા પાન તથા ધસપુલ એટલી જાણસને વાટી વચ્ચેગાળ કરી આતસપર મુકી ઘુણી દિવસ પાય સાત મુધી તે તો સોળે નરમ પડે

૫૬. ઇંદ્રીએ મોળે હોય તેની ઘુણી રસઠપુર તોલો અડધો-હીંગોલ તોલો એક એને આતસપર વાટી મુકી ઘુણી દીન ૪ મુધી લે તો સોળે ઉતરે.

૫૭. ઇંદ્રી પરની ચાદીની ચોપડવાની દવા છે-મોટી હરડે તોલો એક-અરીઠ તોલો એક બેદાં તોલો એક માયફળ તોલો એક, આમળા તોલો એક, હીમજ તોલો એક, એટલી જાણસ વાટી વચ્ચેગાળ કરી મધમાં મેળવી ચોપડવી.

૫૮. ઇંદ્રી પર ચાદી હોય તેની પીવાની દવા લખી છે દિન ૧ના વજનની, અજગો માસા ૩ ધાણા મામા બે, સાકર મામા ચાર, મેદીના પાન માસા ચાર લીલા, વરીઆળી મામા બે એને બારીક વાટી પાણી શેર પામાં સરળત કરી પીએ.

૫૯ ગરમીની ચાદીની ગોળાથો ખાવાની છે. રસઠપુર તોલા પાય, જામફળ તોલો એક છતાપ ચીતોલો પુણે એ ત્રણ જાણસને વાટી વચ્ચેગાળ કરી પાંનના રમમાં ગોળા ઘુણીમોર નેવડી કરવી તે ખાવી અને પચ્ચ મક્ત પાળે તો મટે બીજી દવાથી આરામ ન થાય તોજ ખવરાવવી.

૬૦ ચાદી ઉપરની ગોળા ખાવાની. બોદાસરીગ તોલા બે, કાથો તોલો અડધો ઘોળો બાળવો, રમી મસ્તકી તોલો એક, મધ તોલો ૫૫ ઉપરની જાણસને વચ્ચેગાળ કરી મધ મેળવી ગોળા વાળવી ન વળે તો પાણી નાખી વાળવી તોલા પા ની વાળવી. સવાર સાંજ પાણી સાથે લેવી પચ્ચ સક્ત પાળવું

૬૧ ઇંદ્રી જુલાખની દવા છે, સોનાચુખી તોલા બે ઇલાયચી તોલા બે. સાહાજર તોલા બે. રેવચીની સાકડી તોલા એક. મુરખાર તોલા એક, હીમજી હગડે તોલા બે એટલી જજીમને વાડીને વજ્રમાળ કરીને પડીકું એક માસાચારનું આધુનું દુધ ગાયનું શેર અડધો ત્યા તેમાં પાંજી શેર અડધો મેળવવું તેમા પડીકું નાખી પીવું.

૬૨ જુલામ ઇંદ્રીએ લેવાનો. પરમીયા બપર રેવચીની ખટાઇ તોલા પાસોનાગર તોલા પા માલમ તોલા પા સાકર તોલા અઢી ઇલાયચી તોલા પા કલમી સોરો (મુરો ખાર) તોલા અડધો એ સરવે રકમને જીલ્લુ ખાડીને ભાગ ત્રણ કરીને ભાગ એકમા ગાયનું દુધ શેર અડધો ત્યા પાંજી શેર અડધો નાખીને એક વાસણમાથી બીજામાં રેલું એમ એકસો એકવીસ વખત રેડી પછી પીવું તો પ્રમેહ જાય સહી.

ધીર્ધિવૃદ્ધના ઉપાય.

આપણા મનુષ્ય શરીરની વૃદ્ધિ બળ અને જીવન એ સુદ્ધ ખાનપાનાદિ ઉપર આધાર રાખે છે. આપણા શરીરને જે જે તત્વોની જરૂર પડે છે તે તે તત્વો કંદરત ખાનપાનાદિ દ્વારા આપણને પૂરાં પાડે છે. મનુષ્ય નો આહાર અન્નદૂધ કંદરૂજ શાક બાજી દુધ દહીં અને અનેક જાતનાં અનાજો એ છે. વળી કેટલાક મનુષ્યોનો આહાર ઉપરના અહાર શીવાય માસનો પણ હોય છે. તમામ જાતના અનાજો કંદરૂજ શાકબાજી વિગેરે આપણી પૃથ્વીમાતા ઉપર ઉગે છે અને પોતાને જોષ્ઠતા તત્વો અને રસો પ્રથિવ્યાંથીજ બેંગી લે છે. મનુષ્ય શી વાંચનાં પ્રાણીઓનું જીવન વનસ્પતી ઉપર હોય છે. એટલે માંસ બહુક પ્રાણીઓનાં શરીરોમાં પણ તમામ તત્વો પ્રથિવ્યાંથી “ ઓરગેનિક ” રૂપમાં આવે છે જે તત્વોની મનુષ્ય શરિરને અગર પ્રાણીઓના શરિરને જરૂર છે. તેવાં તત્વો જેવાંકે એક્સીડન નાઇટ્રોજન કાર્બોન પ્રત્યાદી, આપણે યાત્રિક મદદથી વાતાવરણમાંથી કે બીજા પદાર્થમાં ઉત્પન્ન કરી તે મનુષ્ય શરિરમાં કે પ્રાણીઓના શરિરમાં દાખલ કરીએ અને તેના બદલામાં ખાન પાન બધ કરીએ તો મનુષ્ય શરિરનુંકે પ્રાણીઓના શરિરનું જીવન ટકી શકે નહીં. આ વાત પ્રયોગથી નિર્વિવાદ સાબીત થઇ ચુકી છે તેથી આપણી કાષ્ટાદી દવા ચુર્ણ કપાય આમલ અવલોહના રૂપમાં આપીએતો તે હોજરીમાં ગયા પછી તેનો રસ થઇ આપણા શરિરની કીડાંથી રક્ત સાથે મળી જાય છે, અર્થાત તે રક્તરૂપ બની જાય છે પરંતુ તેને અંક કે બીજા રૂપમાં ફેરવી નાંખીએ અને દીન્યર કે વાહનમ કે ક્ષેત્રેસના રૂપમાં અલ્કહોલ કે રેટીકાઇડ સ્થિરિત વીગેરે મેળવી બનાવીએ તો તે આપણી હોજરીમાં ગયા પછી તેનો રસ થઇ આપણા લોહી સાથે મળી જશે નહીં. જેમાં કાષ્ટાદિ ઔષધોને મુળરૂપમાં શરિરમાં દાખલ કરવાથી તેમાં રહેલા ગુણ દોષની અસર આપણા શરીર ઉપર થાય છે એટલે એમાં રહેલાં તત્વો ઓરગેનિક રૂપમાં આપણા શરીરમાં દાખલ થાય છે.

આથી કરીને બીજા પદાર્થો “ જન ઓરગેનિક ” રૂપમાં દાખલ કરવામાં આવે છે તો તે દીર્ઘકાલ સુધી રક્તમાં મળી જતા નથી અને જીલ્લને જીલ્લજ શરિરમાં ગ્રહે છે જેથી પર દેશથી આવતા દવાઓ કે જે મુળરૂપથી બદલાઇ ગયેલી હોય છે તેની અસર તે દવાઓમાં મીઠા કરેલા અલ્કહોલ એન્ડી કે રેટીકાઇડ સ્થિરિતે લીધે તાત્કાલિક શરિર ઉપર જજીમ છે પરંતુ તે દવાનો અમલ પુરો થયા પછી રહેતો નથી જેથી અમે આ લેખમાં સ્વદેશી કાષ્ટાદિ દવાઓજ દાખલ કરેલી છે

- વિષ્ણુ સ્તંભન કરવાને માટે હાથમા કેટલી માકુતીયો માહાજુમી અને પાકો કોંચા અરીણુ જેવી નીચાની ચીજોથી મીઠાન કરેલી ગોલીયોની સેકડો ઝાહેરાતો બાહાર પડવા લાગી છે. અને વીર્ય હીન યજ્ઞેલા યુવાનો અને જુઓ તેવી દવાઓનો ઉપયોગ કરે છે તેથી કાયદાને બદલે તેઓ અત્યંત નુકશાન વહેારી લે છે.

કામશાસ્ત્ર અને રતિશાસ્ત્રાદી ગ્રંથોમા આગવના રૂપીઓ કહી ગયા છે કે જો પુરુષ-માં શક્તિ નહી હજો તો અમે ગ્રંથમા વર્ણુન કરેલા સ્તંભનાદી સધળા પ્રયોગો નકામા ને નુકશાન કારક છે. તેથી શરીરમાં બળ અને વીર્યની વૃદ્ધિ કરનાર ઉપાયો પ્રથમ કરવાની જરૂર છે

૧ બોંધરિંગણીના પચાંગના રસને સુર્ષપુટ બોંધરિંગણીના ભુકાને આપવો એવા કેટલાક પુટ આપ્યા પછી તે ભુકો માકર અને મધ સાથે ચાટવાથી પુરુષમાં કંઈ સ્ત્રી સાથે વિહાર કરવાનું મામર્ય આવે છે.

૨ આમળાની છાલના ભુકાને આમળાના રસનો સુર્ષપુટ આપવો એવા બની શકે તેટલા સુર્ષપુટ એ ભુકાને આપવા. તે ભુકો ધી સાકર અને મધ સાથે રાત્રીની વખતે ચાટવાથી જલ્દ માણસ પણ યુવાન માણસની પેડે યાક વગરનો થશે.

૩ કાંવચ બીજની મીજ, ગોખર, કાન્ડીનાં બીજ અને શતાવરી એ વસ્તુઓનું સમભાન ચૂર્ણુ દુધ સાથે લેવાથી પણ શરિર પુષ્ટ થાય છે.

૪ ગાંધના દુધમા ખાંડ મેળવી તે દુધનો પુટ અડદની દાળને આપી તરફે સુકવવી એવા ત્રણ પુટ આપી પછી તે દાળને દળવી તેના ભોટના વડા ધીમાં તળા કરવા તે વડાં પ્રતિષ વખતે ખાવાથી જલ્દ પણ પ્રમળ થઇ અનેક સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર કરે તેનું તેનામા સામર્ય આવે છે.

૫ મહુડાની છાલનું વજ્રગાળ ચૂર્ણુ મામા દસ બારીક બલીને ધી અને મધમા દરોજ ખાતા ગયા તો ઉપર પ્રમાણે મામર્ય આવે છે

૬ ઘોળા બીજનો એખરો અને સામે મૂળા દસમામા લેવો. તેનું બારીક ચૂર્ણુ બવ કરી કરવું તે ચૂર્ણુ મધમા મેળવી દરોજ ખાવાથી અત્યંત મામર્ય આવે છે.

૭ સ્ત્રીમલાના મુળના રસમાં તેટલુજ ધી તથા દુધ મેળવવું પછી તેમા ચોડી ખાંડ અને મધ મેળવી પીવાથી શરીર બળવાન થશે.

૮ ભોહબરમ શતપૂની એક વાવ સુધીની ત્રીકળાં તથા જોડીમધના ચૂર્ણુયુક્ત મધ અને ધી માથે જો માણુમ મર્માસ્ત વખતે ખાશે તેનામાં અત્યંત મામર્ય આવશે.

૯ લીલી દ્રાક્ષનો રસ શેર ૧ કાડીએ તેમાં છવાથમ્બી, જયફળ લવીંગ જવ ત્રી, કાળા-મુસલી ગાજરનાં બીજ અને પિરતાં એ ચાર ચાર ટાક લેઈ તેને બારીક ખાડી તેનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણુ કરવું તેમાં ધી ટાક ૪ નાંખી કરમોવવું. પછી તે ચૂર્ણુ પેલી દ્રાક્ષના રસમાં મેળવવું પછી કલાહવાળા કે માટીના વાસણમાં ઘાલી મજબુત મોટું બધકરી તરફે રાખવું દીન ૧૪ સુધી તરફે સુકવું પછી તેમાંથી નવટાંક રાતે વાળુ કરી સુતી વખત ખાવું ઉપર તાંબુલ (પાંનનું બીડું) ખાવું પચ્ચમાં તેલ મરચુ આમલી બધ કરી દુધવાળું ભોજન કરવું કામ વધે કંઈપણ ઘણા હોય એમ કોઈએવ કહે છે

૧૦ ગાજરને છોલી કકડા કરી પાણીમાં બાંધીએ પછી તેને લુછી કોરા કરી ગાંધના

દુધ ઉત્પન્ન કરનાર અવયવો કાંઈ મજબૂત તત્ત્વના હોયને લીધે અગર જન્મથી વધારે તેવા વલણને લીધે દુધ વિશેષ પેદા થાય છે, અને બાળક ધાવતું ન હોય તો દુધ સ્તનમાંથી યોડુ યોડુ નીકળ્યા કરે છે.

પરિણામ —દુધ વધારે પેદા થવાથી બાળકને યોડુ નુકસાન થાય છે, પરંતુ તેની માતા શરીરને ઘણી હરકત પહેલે છે, તે નબળા પડતી જાય છે, તેનું શરીર કૃશ થાય છે, મજબૂત તત્ત્વો ધસાઈને ક્ષીણ થાય છે, તેથી મજબૂતની પણ નબળાઈ લાગે છે, કેટલાક વાર માથું દુખવાનો રોગ થાય છે, વખતે સ્ત્રી બહેરી થવા લાગે છે, કે આંખે ધુર દેખાઈ શકતી નથી, એમ ક્રંતા કરતા તેણી તદ્દન ગાડી થઈ જાય છે ગાડપણમાં તેણી પોતાનો અગર ખીજા માણસોનો જીવ લેવા તત્પર થાય છે દેટલીક સ્ત્રીઓ આ રોગમાંથી મૃત્યુ થઈને પોતાના બાળકને મારી નાખવા માટે છે ધાવણથી માને જ્યારે ઉધ આવે તદ્દન શરીર અચકા લાગ્યા કરે, કમ્મરમાં દુખાવો થાય, હાથ પગ થડા રહ્યા કરે, જરાપણ શ્રમ લેવાથી છાતીમાં ચડાંરો થાય છે, અને શ્વાસ ચડી આવે, ફેર ચડે, કત્યાંકિ ઘસણો થાય, ત્યારે ઉપાય કર્યા વિના રહેવું નહિ. કાંઈવાર જે સ્ત્રી ગાડી થતી નથી, તો તેને જાણ થાય છે, કે વખતે હાથે પગે સોજા ચડે છે.

૫. સ્તનનો વરમ.

(Mastitis)

બાળકને ધવરાવનારી સ્ત્રીઓને એક અગર બન્ને સ્તનમાં દેટલીકવાર વરમ થઈ આવે છે, અને વખતે સ્તન પાકે છે.

કારણ —જ્યારે સ્તનમાંથી ધાવણ નીકળવું શરૂ થયું હોય, ત્યારે તે બહુ કામગીરી નાજુક હોય છે આ વખતે જે ચડો પવન લાગે, તો વરમ થઈ આવે છે કાંઈ સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિજ એવી હોય છે કે તેમના સ્તનને આવે વખતે કાંઈ વાગવાથી, કાંઈ કાંઈ વસ્તુનો સ્પર્શ થવાથી, અથવા ધાવણ ભરાઈ રહેવાથી ને મોઢવાર તો કાંઈપણ દેખીતું કારણ વિના વરમ થઈ આવે છે પ્રથમ પ્રસવ પછી ઘણું કરીને આવે વરમ થાય છે.

ચિન્હ —દાઢ આવે છે, સ્તનમાં દાઢને ગરમી લાગે છે, તીવ્ર બાલો ભોંઠાનાં જેવું દરદ થાય છે, મોઢવાર સ્તનમાં ઉડું અને લખણાગ મારતું દરદ થાય છે, સ્તન થઈને સુંજી આવે છે, અને શરીરમાં બહુ કળતર એવેની વગેરે જણાય છે.

સુપ્રસિદ્ધ વધદિ જેઠાભાઈ જાડવજી શાહુ કર્ણ માંડવી નાગરપુર વાળાનાં

અમુદ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવયવોની તસો શકોઆઈ જવાથી પુરુષત્વનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ મોબતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચેદા તેમજ બીજાં ઘણાં કારણોથી એલ નામરદીનો નાશ કરી વીર્યને પુરતા જગ્યામાં વધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વ તત્ત્વા પ્રમેહના દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ બનાવી, જ્ઞાનતંત્રુને સતેજ કરી, જ્ઞાનમાં, સ્વપ્નમાં અગર બીજા કોઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખર્ચ અને ખર્ચનું પુરુષત્વ આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દબ્બતને સાફ લાવવો એ તેના કામ શુભ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક તમ આપધ છે

કીમત ગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧.

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશા દાંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ રી દાંતોને મજામુત બનાવે છે, કીમત ડબી ૧ ના આના ૪.

દરેક દવાઓનું પેગ્ગેજ અને વી. પી. ખર્ચ જુદું પડે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.

કર્ણ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચસ્મા.

નિયાયતમ્બ પાસ થયેલા આખના ડાક્ટર બજાવંતરાય નરસિંહરાય કાનુગ એ મેમ, એન્ડ એમ. અને એલ, આર, સી, પી, ને અમારે ત્યાં ડાક્ટરી ચસ્માની પેટીમાંથી આખ તપાસી ચસ્માનો નબર મફત કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે જોતીઆના ચસ્મા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મળે છે. સદગૃહસ્થો તથા ડાક્ટરોની મજામુત માટે ઘેર જોલાવવાથી ડાક્ટરી ચસ્માની પેટીમાંથી આખ તપાસી ચસ્માનો નંબર મફત કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચસ્માનો નંબર એક વરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે. એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચસ્મા અગર જુના પેખલના ચસ્માનો નંબર મફત રૂપીઓ એક ઈ કાચ ફેરફાર કરવામાં આવે છે. આસ જોના સાધુ સાધવીઓના માટે નફા લીધા વેના ચસ્મા આપવામાં આવે છે.

એન હોલની સઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

સુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧૪.

અમૃતાંજન.

આ દવા કાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે

જાપાનીસ પ્રજાની ઉન્નતી એક અભયથી છે. પણ તેઓની ક્ષેત્રે તે સારા શુભોને આભારી છે. સારા બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક જાદુઈ સ્વદેશી છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના કાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, ઘા, વિગેરેનો દુખાવો, તથા એવાં દરદોને અજબ જેવી ઝડપથી સાજાં કરીને આરામ બક્ષે છે

કીંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી પુજલી વીગેરે આમડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી બાલાપ્રસાદ ફાર્મસી.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત

અમૃતાંજન કીપો.

૫, હોર્નબીરાડ-બોરીનદર પાસે
કોટમાં-અમૃતાંજન.

પ્રાચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાની નવન શોધખોળોનાં
દિનમ રહસ્યોને સાશ્રીય રીતે અર્થઘ્ન લોકપ્રિય વૈદ્યકીય માસિક.

ધન્વંતરી

DHANVANTARI.

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભાગ.]

ઓગસ્ટ, ૧૯૨૦.

અંક ૮ મા.

સાદગત તંત્રી—ડૉ. મંગુલાલ લોગીલાલ કંધારીઆકર,
એમ. સી. પી. એસ., એમ. સી. એચ. સી. (કલકત્તા.)

પ્રકાશક—બાલાંપ્રસાદ કુર્મસીના મારેક,
લોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.
વીસનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

વાર્ષિક લવાજમ પોસ્ટેન્ સાથે અગાધરી ૨-૦-૦. છુટી નકલના ૦-૩-૦.

સોરઠો.

મોજ મળદમાં રાજ, રહેવું હોય ને મીવરી;
મોજ સહિત પ્રતિરોજ, તો વાંચો “ધન્વંતરી.”

“શ્રી સત્યનારાયણ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ લી કંપા—અમદાવાદ.

Any set of men who have to resort to law to uphold their "science", against all others, expose its *weakness*, and their *incompetence* and *cowardice*.

Such weak-legged "science" ought to fall, and it will, when the people are thoroughly acquainted with its dastardly methods! Why can't the "regulars" stand on their own merits? Because there is no merit in poison or pus (medicines & serums) for the ills of humanity!

Why do they imagine a man hasn't just as much right to choose his own method of healing or "healer", as to choose his minister, lawyer, carpenter or cook? Do they imagine the people are such imbeciles as to be fettered in such a way, in regard to that which most *vitally* concerns their health, success and life. The death-knell of the poison-trade will be sounded when its advocates will try to force it on the people by police regulations, and protection laws! and endeavour to drive all who do not have a diploma from a *poison school or college* out of the business of helping suffering humanity!

It is like the Mohammedan conquerors, who compelled converts to their faith at the point of the sword!

When medical science is, in this century, after 2,000 years of—yes, of what?—*guess work, ignorance and barbarity*, still so far gone and powerless before disease as to have to resort to diseased animal pus, filthy sorums and deadly, nauseous poisons, what can any man who has a brain to think with, think of it?

Do the people value their health and life at all, or are they not minding how quickly they get out of this present life?

Do they really love their own flesh and blood, or are they indifferent as to what diseased filth the medical men or health (?) officers inject into their children's blood?

Several children I know of have nearly lost their arms from vaccination, two near here have been killed by it!

One little girl has had *spasms* ever since her diphtheria

was "cured" with anti-toxin! It was injected in every other member of her family, and none have seen a well day since!!

A friend of mine said to the father of the child: "What made you *allow* such a thing? Haven't you got a shotgun in your house"? The father's mouth is muzzled, as he would lose his *position* if he said anything about it! I say, damn such performances! Any man who inoculates cow-pus, or any other diseased filth into the circulation of a child, is a criminal—and a fool! and the father of the child would be beneath God's bruto creation, which give their *lives* to defend their young, if he would spare the *poisoner* of his child's blood! All have enough to battle against in life's struggle without having disease inoculated into their systems! Any man who says that doesn't introduce disense into the system tells a falsehood!—it is blood poison itself! Is it any wonder thousands of children perish in the battle against such enormous, criminal odds! We read with horror of the atrecious crimes perpetrated upon the poor, ignerant African of the Congo *Free (?)* Stato; of hands and arms being cut off for tribute, but our eyes are closed to the fact that many in our own civilized (?) land have lost their arms and their lives through that crimianl idiecy—vaccination!

If I knew that vaccination provented smallpox (which I *know* it dees not), I would no more think of having my children vaccinated with cow-pox than with syphilis, to prevent that terrible disease! I prefer *pure blood* and *health* to *combat, prevent* or *cure* ANY disease, but there is no *filthy lucre* in that for doctors, druggist, health boards or undertakers, so they have been playing this pus and poison game on the stupid public for several generations, and are laying the sure foundations, for a weakly, consumptive, scrofulous, syphilitic, and generally diseased, short-lived race!

We are far from being out of barbarism yet. The sick have their stomachs filled with nauseous poisons, and the well have their *blood* filled with pus!!!

મતનો નથી. એજ બ્લોકમાં એક રજપુત પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર રહેતા હતા. તેઓ આગમચથી ખખર આખ્યા વગર આવ્યા હતા, અને ચઢણ ઉપર એકદમ ચઢવાથી તેમનાં ફેફસાંમાંથી લોહી પડવા માંડ્યું, અને તેઓ આખરે મરણ પામ્યા. એક શીખ જવાનની સારવાર તેનો બવાત અને દાદો બંને કરે છે, દીલ્લીના એક ઇસ્લામી ગૃહસ્થ પોતાની પુત્રીને લાવવાના હતા, પણ તે બિચારી અત્રે આવતા અગાઉજ મરણ પામી. પણ તેઓ પોતાના પુત્રને લેધને ઉતાવળા અર્ધિ આવ્યા છે, કારણ કે તે પણ ક્ષયની પહેલી હાલતમાં સપડાયો છે.

છઠ્ઠા બ્લોકમાં શ્રીરાજપુરની એક સુધારક પારસી બાલુ છે. તેઓ જે આ દુષ્ટ બિચારીમાં સપડયાં નહિ હોત તો “સેવાસદન” ની સરથામાં જોડવાનાં હતાં. તેની બિચારી આગળ વધેલી છે, તેનો ભાષ તેની સારવાર કરે છે. અને સુપરીન્ટેન્ડન્ટ પણ ખાસ ધ્યાન આપે છે. ઇંગ્રેજ તે સારી રીતે બોલી શકે છે, અને જે તે સાજી થશે તો સેવાસદનને તેથી સારો લાભ થવાનો સંભવ છે.

સાતમા બ્લોકમાં સિંધના એક જવાન પોતાના પિતા સાથે થોડા દિવસ રહ્યા. અને પછી તેઓ બંને હરહાર અને અમૃતસર તરફ ઉપડી ગયા હતા. બે દરદીઓ ક્ષયની આગળ વધેલી હાલતમાં હોવાથી પાછા રવાના હતા. આ આશ્રમ ક્ષયની આગળ વધેલી હાલતમાં આવેલા દરદીઓ માટે ઉપયોગી નથી. પણ તેવા દરદીઓને ના કહેવાનું કામ સુપરીન્ટેન્ડન્ટને મુશ્કેલ લાગે છે. તે ઉપરાંત ત્રણ બહારના દરદીઓ હતા.”

ધરમપોરના સેનેટરીયમના એક વર્ધના રિપોર્ટનો ઉપર પ્રમાણે હેવાલ વાંચતાં થોડો ઘણો સંતોષ થાય છે, છતાં દીકગીરી સાથે અમારે લખવું પડે છે કે, “આ આશ્રમ ક્ષયની આગળ વધેલી હાલતમાં આવેલા દરદીઓ માટે ઉપયોગી નથી” એ વાત બહુ અમને ઘણાજ અસંતોષ અને ખેદ ઉપજે છે. કારણ કે, અમુક માણસને ક્ષય-રોગજ લાગુ પડ્યો છે તેનો ખાત્રી પૂર્વક નિર્ણય, ક્ષયની કહેવાતી પહેલી અવસ્થામાં બહુ જલ્દી જ યતો જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ટીક્ટર જે કહ્યું. વીલસન કહે છે કે, Like a serpent in the grass or among stones lying in ambush for its prey, consumption often begins to do its destroying work before it manifests itself openly. “પોતાના શિકારની વાટ જોધને ઘાસ નીચે કે પથરામાં સંતાઇ ખેડેલા સર્પની માફક, ક્ષયરોગ ખુલ્લીરીતે પ્રગટ માલુમ પડતા પહેલાં, શરીરનો નાશ કરવાનું કામ શરૂ કરી દે છે.” અને તેથી આ ભયંકર રોગનાં મૂળ શરીરમાં ઉંડાં નખાઇને તેનું બળ શરીરમાં બહુ જામી ગયા પછીજ, સામાન્ય લોકોને આ બાધિની હયાતીના ખ્યાલ આવી શકે છે. વળી મેથ ધનુષના વિવિધ રંગોની માફક ક્ષયની કહેવાતી ત્રણ જુદી જુદી અવસ્થાઓ એકબીંથી બીજામાં એવી તો ધીરે રહીને બદલાઇ જાય છે કે દરદી પહેલી, બીજી, કે ત્રીજી સ્થિતિમાં છે તેનો ચોક્કસ નિર્ણય માત્ર કુશળ અનુભવીઓજ કરી શકે છે. વળી એક પછી એક આ ત્રણ અવસ્થાઓ અથવા “તબક્કા”ઓમાં થઇને દરેક દરદી પસાર થાય છે જ, એવો કાંઈ ખાસ નિયમ નથી. કેટલીક વાર આ રોગ શરૂ થયા પછી વર્ષોનાં વર્ષો સુધી લગ્ગાય છે ત્યારે તેને જીવંત રાખી શકાય. Chronic Consumption કહે છે. વળી બીજા કોઇ કોઇ દાખલામાં આ રોગ કુંક

મુદતમાં બહુજ બપોરે રૂપ ધારણ કરી, દરદીને ચોરાઈજ સમયમાં છેક શિથિલ કરી તેનો જીવ લે છે. આવા જરદીથી બહુ વધી જતા રોગને ઉન્મત્ત ત્વરિત ક્ષય અથવા Phthisis Florida or Galloping Consumption, or Acute Pulmonary Phthisis—“ ચાઇસીસ ફ્લોરીડા,” અથવા “ગેલપીંગ કોન્સમ્પ્શન,” યાતો “ઐચ્છુટ પલ્મોનરી ચાઇસીસ” કહે છે.

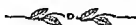
હવે ઉપર લખ્યા પ્રમાણે બ્યારે ક્ષયને તેની શીઝઆતમાંજ પારખી કહાડવાનું કામ મુશ્કેલી ભરેલું છે, વળી તે જડ્યા પછી પણ સીમલા જેટલા દુરના સ્થળે મોકલવા માટે તૈયારીઓ કરવામાં કેટલોક વખત જતો રહેવાનો બહુ સંભવ હોવાથી, અને તેટલામાં જો કાંઈ રોગ બીજો યા તેથી પણ જરા આગળની સ્થિતિમાં લાખલ થાય તો તેમને બચાવવાની થોડીજ આશા આ સેનેટોરીયમ આપી શકે એ શું ઓછી ખેદની વાત છે? વળી ત્વરિત ક્ષય ને માટે તો તે ઐથી પણ ઓછી મદદ અને આશા આપી શકે. સાધારણ સ્થિતિના અને ગરીબ લોકોને તો આ સેનેટોરીયમ યા આશ્રમનો લાભ લેવામાં વધારે અડચણો નડવાનો સંભવ છે. અને અનેક હાડમારીઓ વેદીને કદાચ તેઓ લા પહોંચે તો પણ તેમની જીવગી બચવાની ખાત્રી મળી શકતી નથી.

આ આશ્રમ સ્થાપવામાં થયેલા મોટા ખર્ચ અને મહેનતના પ્રમાણમાં આ પગિણામ કાંઈ બહુ ઉત્સાહ અર્પનાર નથી. અને પુરતી ફતેહ નહિ મળવાનું કારણ અમને તો એ જણાય છે કે કુદરતી ઉપચારોનો જોષએ તેવી સારી રીતે લાં લાભ લેવાતો નહિ હોય. કારણ કે જર્મની, ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકાનાં કેટલાક સેનેટોરીયમો યા આશ્રમો બ્યાં “નેચરોપથી” વિધાને આધારે ઉપચાર કરવામાં આવે છે, ત્યાં ક્ષયની ત્રણે સ્થિતિના દરદીઓ વધારે સંખ્યામાં સારા થાય છે. આવા આશ્રમોમાંથી કેટલાક તો બિચારા નાનાં બુપડાં કે ઘરમાં રોય છે અને આગુ જાગુ માત્ર એક નાની સરખી વાડી હોય છે. ટુંકામાં, માત્ર બહુજ થોડા ખર્ચે ચાલતાં હોય છે, છતાં આપણા અહિંના મોટા સેનેટોરીયમ કરતાં ત્યાં વધારે મોટી સંખ્યામાં દરદીઓ સાજા થાય છે. કારણ માત્ર એટલુંજ કે ત્યાં દવાનો ખીલકુલ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી, પણ માત્ર નેચરોપથી વિધાને આધારે જ ઉપચારો કરવામાં આવે છે. આ જરૂર ઉપચાર પદ્ધતિ કેવા પ્રકારની છે, તે પુરે પુરી સમજાય, અને સાધારણ સ્થિતિના લોકો પેતાને ઘેર બેઠે ક્ષયના દરદને નાણુદ કરી શકે તેવું એક પુસ્તક અમે બહાર પાડવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ જેથી થોડી મહેનતે પ્રગ્નને વધારે લાભ થશે, એમ અમારૂં ખાત્રી પૂર્વક માનવું છે.

સટીક કેશવકલ્યાણ.

(અનુસંધાન અંક પાંચમાના ૪૪ ૨૧૫ થી.)

અનુવાદક પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.

(ગ્રીષ્મ રુતુ વર્ણન.)

જેઠ આપાદ દો માસને, વૃષ મિથુન હોય ભાન;

ગ્રીષ્મ ઋતુ તખ જાનીયે, પકવ લયે અખવાન. ૬૩

જે સમય જેઠ અને આપાદ મહીનો, તથા વૃષ અને મિથુન રાશિના સૂર્ય હોય તે સમયને ગ્રીષ્મ-ઉનાળો જાણવો કે જેમાં કેરીઓ પાકી જાય છે. ૬૩

(જે ઋતુ સગંધી વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાઈ.)

દિન દીર્ઘ રવિ દિન તપૈયા, ધગત ધરન ખગ નીર ન પૈયા;

વૃષ મૃગશીરસ સુકત લુક ઝરહી, નૈઋત પવન પિત ગતી કરહી. ૬૪

જે મોસમમાં દહાડો લાખો (અને રાત ટુંકી) થાય છે, સૂર્યનાં કીર્ણો ધણાં તાપ-કારી અને છે, જેથી જમીન તપી ઉઠે છે, પક્ષીઓને પાણી ખણી પીવા ચોગ્ય જડતું નથી. ધાસ, હરિણના કંઠે અને મનુષ્યોનાં શરીર સુકાઈ જાય છે અને લુવામ છે. તથા નૈઋત ખૂણાનો પવન આલવાથી પિત પોતાની પ્રવળતા વિશેષ વધારે છે. ૬૪

(જે મમયમાં થું ખાતું પીવું ?)

શીત હવા ઠંડા જલ પીના, તરની કેલિ દુપહો સોના;

કેસર અંદન ગુલાબ કુંવારા, શીતલતા તન કરના સારા. ૬૫

પાકાદિક અન્ન ઔષધ સીતા, અંદ કલામે શંકન નશિંતા;

લીલાંખર તન પર તખ ધરના, ગ્રીષ્મ રીતુમે ઇતના કરના. ૬૬

ઠાંડી હવા મેવવી, ઠાંડું પાણી પીવું (ગરમ વગેરેથી ઠંડું કરેલું હોય તે) સ્ત્રી સાર્થેનો આનંદ ખપોર સમય લેવો, ખપોર વખત આરામ લેવો, કેસર અંદન ગુલાબજળ વગેરેનું લેપન, કુંવારાની મજા લઈ શરીરને શીતળ ઉપાયો વડે સારી પેટે શીતળદાવંત કરવું, પાક ઔષધીયોના પાક અથવા રસોઇ ગરમ મિઝાજ વાળી ચીજો સહિત ન હોય તેનો ઉપયોગ કરવો, ચાંદનીની અંદર નિશિંતપણે (સખ્યતા પૂર્વક) સૂઈ રહેવું અને લીલા રંગનાં વસ્ત્રો શરીરે પરિધાન કરવાં. મતલબ કે, આટલાં વાનાં ગ્રીષ્મ રીતુમાં અવશ્ય કરવાં જેથી પિતપ્રકોપ થવા ન પામે. ૬૫-૬૬

(વર્ષાઋતુ વર્ણન દોહ.)

આવણુ ભાદો માસ યુગ, કર્ક સિંહ રવિ જોર;

ખરપા રીતુ તખ જાનીયે, જખ વરસે ધનધોર. ૬૭

જે મમયની અંદર આવણુ ભાદ્રવા મહીનામાં કર્ક અને સિંહ સંક્રાંતી હોય તથા વરસાદની ભારે વૃષ્ટિ થતી હોય, તે સમયને વર્ષારીતુ જાણવી. ૬૭

(અપૂર્ણ.)

વર્વાંગ તોલો ૧૦ શનાવરી તોલો ૧ ખીનબાવની માસા ૩ સાનરની મુસવી તોલો ૧૦ અકલકરો તોલો ૧ પડવાસ તોલો ૧૦ રૂમી મરતકો માસા ૩ સાવમ તોલો ૧ તજ તોલો ૧૦ કસ્તુરી રતી ૨ ખારેક નગ ૪૧. ખારેક શીવાયની સર્વ વસ્તુનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી ખારેક ૪૧ ગાથી તેના કળીયા કાઢી નાખી ઉપરથી કાપી પોણા ભાગની રાખની તેને હુમતા ધીમાં તળવી કરમાય એટલે ઉતારી તેમાં પેલું ચૂર્ણ ભરવું પછી તેને ચીનાઈ નાસણુમા ભરી તેમા મધ ગેર ૧) ત્યા ધી શેર ૧ ભેરું કરી રેડવું પછી વાસણુત મો મજામુત બધ કરી ધણી ગમી હોય તે જગોએ કે ઉકરણમાં ખાડો ખોદી ઘાટવું ૪૦ દીવસ રાખી પછી કાળા તેમાથી એક ખારેક દરોજ ખાતી ને ખોરાકમાં ધીની તળેલી ચીને ખાવી ઉપર પડેજ કરતી પુરપાથ ઘણું આવે છે.

૧૭ તજ તોલો ૧૦ કાળી મુસલી તોલો ૧૦ છુવારી ખારેક તોલો ૫ ઇલાયચી તોલો ૧ પીપલીમુગ તો. ૫ સુદ્ધ ગુગળ તોલા ૧૦ ખીનબાવની તોલા ૧૦ અકલકરો તોલો ૧૦ સાલગ તોલા ૫ મધ શેર ૨ ભેમરું દુધ શેર ૨ સર્વને ખાડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું મધ અને દુધની આમણી બનાવી પેલી દવા મેળવી માનુષ બનાવવી વજન બેથી ત્રણ તોલા સુધી લેવું તેના ઉપર પડેજ રાખવી મરદી આવે કૌવત વધે સુસ્તી દુર કરે અને ઘણોજ ફાયદો કરે.

૧૮ ચીનીકબાળ તોલો ૧૦ પીપળા મુજ તોલો ૧૦ ખોરાસાની અનમો તોલો ૧૦ એખરો તોલા ૧૦ સુક તોલો ૧૦ તજ તોલા ૧૦ કાશમના ખીજ તોલો ૧૦ અકલકરો તોલો ૧૦ છર વધારતુ તોલો ૧૦ મરદે મુસલી તોલો ૧૦ માલ કાંકણ તોલો ૧૦ ગોખર તોલો ૧૦ લીડીપીપર તોલો ૧૦ લવીગ તોલો ૧૦ નગોડના ખીજ તોલો ૧૦ કૌવય ખીજ તોલો ૧૦ સુદ્ધ કરેયો વજનાગ તોલો ૧૦ સર્વનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને મધમા અણીમોર જેડી ગોળા ચામડી દરોજ મચાર સાજ એક એક ગોળા ખાવી કૌવત વધે સુસ્તી દુર કરે ધાતુ વધે ને બધેજ રહે.

૧૯ સુદ્ધ કરેલી ભાગ ૩. ૧૦ બાર ખડી સાકર ૩ ૫) બાર મધ ૩ ૨૦ બાર ધી ૩ ૩૦ બાર સર્વને એકત્ર કરી તેનો આથો કરી રાખવો તેમાથી નીશો સહન થઇ શકે તેટલા પ્રમાણથી ખાવું ૩ ૧૦ બાર સુધીનું તેનું પ્રમાણ છે આ પ્રયોગ લાખા વખત નો છે જે મામ આ આથો લે ને બધેજ સ્ત્રીસગનો રાખે તો ધાતુની સારી વૃદ્ધિ થાય છે ૭ મામ સુધી લેવાથી અત્યંત ફાયદો છે.

૨૦ સુક તજ અકલકરો ચીનીકબાળ ડોલીબન મોચરસ જલપદ્મ લવીગ જનની મુલકદ રોમીમસ્તકી ખોરાસાની અનમો કેસર એ દરેક વસ્તુ એક એક તોલાના પ્રમાણથી લેવી મુલકદ શીવાયની વસ્તુનું વસ્ત્રગાળ ખારીક ચૂર્ણ કરી તેમા ગુલકદ મેળવી ખારીક ગુટલુ એ ચૂર્ણના વજનથી બમણી સાકર લેવી અને એ બન્નેના વજન બરાબર મધ લેવું મધ માકરની આસણી કરી પેલી દવાએ નાખી એકત્ર કરી ચીની વામણુમા ભરી રાખવું તેનું મો બધ કરી કપડ માટી કરી સુકવી બરણી ઘટ કે જનની કે હોજરની ડોડીમા ઘાળી તજે ઉપર બધે ઢાળા રહેવા બેઘએ પછી ડોડીનું મો ઢાકી આલીસ દીવસ દવા રહેવા દેવી. પછી દવાને કાઢી દરોજ ૩ ૧૦ બારથી ૩ ૧) બાર સુધી ખાવું ૫૬૨ દીવસ સુધી સ્ત્રી પ્રમગનો ત્યામ કરવો પડેજ સખવી.

૨૧ ગાયતું તાળુ દોહેલું ધારોચ્છુ દુધ શેર ના થી શેર ૧ સુધી લેવું, નવી તજ પાતળામાં પાતળા પતરાની લાવી તેને ખાંડી-વજગાળ ચૂર્ણ કરી પછી સારી પેટે છુટવું. તે ચૂર્ણ ૩ ના ભાર સુધી પેલા તાળુ દુધમાં મેળવી પીવું પંદર દીવસ આ પ્રયોગ કરવો સ્ત્રી સંગ કરવો નહી. અત્યંત ક્ષયદો થશે વધારે યુદ્ધત ચાલુ રાખવાથી પણ વધારે ક્ષયદો છે પથ્ય પાળવી.

૨૨. ગોખર ૩ ના ભાર, સાકર ૩ ના ભાર, ઘી ૩ ના ભાર, મધ ૩ ના ભાર સર્વ એકત્ર કરી ચાટી જવું તેજ દીવસે તેનો ગુણ જણાશે લાંબો વખત લેવાથી સારો ક્ષયદો જણાશે સ્ત્રી સંગથી દુર રહેવું.

સરકમ, સલેખમ, રસ, લુકામ, કોદક.

આ રોગ પ્રસિદ્ધ છે અને એ કોઇને નહી થયો હોય એવું કંવચિતજ હશે.

નિશાની—દાય પગ તથા આખું અંગ દુખે, નાક પહેલાં સુકું લાગે, દમ લેવામાં અડચણ પડે, છીંક બહુ આવે, માથામાં દરદ થાય, નાક બેધ યર્ષ જાય, નાકે કંઈ વાસ આવે નહી. આંખમાંથી પાણી નીતરે; પછી નાકમાંથી પાણી ટપકવા લાગે, ગળુ પણ કોઈ વેળા અંદરથી સુછ આવે અને કંઈ વસ્તુ ગળતાં ગળામાં દુખે, અવાજ ખોખરો થાય, ટાઢ મઠી આવે, નાડી ઉતારાળી ચાલે, અંગ ગરમ થાય, જીભ મેલવાળી હોય, પેટ કળંગ રહે, કોઈ વેળા સરકમ સહજ થઈ મટી જાય, અને કોઈ વેળા તે વધીને તેની સાથે ખાસી શીર થાય. અને તેની શીરવાતમાં તાળુવાના ભાગમાં આગ પણ બળે, જ્યારે સરકમ મંદવા આવે સારે પાતળું પાણી જેવું લીટ આવતું હોય તે બદલાઈને બેડું અને પીળા રંગનું નિકળે, ઉપરની ઘણીખરી નિશાનીઓ સરકમમાં થયા વિના રહેતી નથી.

કારણો થંડી હવા લાગવાથી, અથવા હવામાં જલદી જલદી ફેરફાર થવાથી, અથવા રૂતુના ફેરવાથી, અથવા બીનાશની અસરથી આ રોગ થાય છે. એ કારણોથી નાકની અંદરના પટમાં સોજો પેદા થાય છે.

૧. અશીષુ અને મુંઝેને પાણીમાં ઘસી દેવના ઉપર. હનું કરી નાકે ને કપાળે ચોપડી શેક કરવામાં આવે છે.

૨. નાક અને કપાળ ઉપર દીવેલ ચોપડી તે ઉપર શેક કરવામાં આવે છે.

૩. સુષ રહેતી વખતે અશીષુની કાંકરી મોઢામાં રાખી રસ ગળતા જવું ને કડવા મોઢે સુષ રહેવાથી સરકમ મટે છે.

૪. સુષ રહેતી વખતે શેકેલા ચણા ખાવા અને પાણી પીધા વગર ઉંધી જવાથી ક્ષયદો થાય છે.

૫. ગાયના દુધમાં જલધૂળ અને અશીષુ ઘસી ચંદન પ્રમાણે નાક ઉપર અને કપાળે લેપ કરવાથી સરકમ મટે છે.

૬. સુંકેનો કાઢો સાકર નાંખી પીવાથી સરકમ મટે છે.

૭. નાક છીંકણી સુંધવાથી. (ઉતાર-ધીવાળી આંગળી કરી નાકમાં ફેરવવી.)

૮. તેલનો દીવો કરી તે દીવાની જોતે હળદરનો કાંકરો શેકી, તેને બારીક વાટી, દુધ કીંવા ગોળ સાથે લેવાથી ઉધરસ અને સરકમ મટે છે.

૯ ઉના કસારમા ઉતું ધીનાખી બળતા હાથે ખાવાથી સરકમ મટે છે. તથા દિવસ એ પ્રમાણે કરવું જોઈએ

૧૦ સરકમ થવાથી મગજમા ચસકા આવે, માથુ દુખે, તેની દવા બદામતુ મગજ તોલો ૧ પીપ્પલી મુળ તોલો ૧ સફેદ મુમ્બી તોલો ૧ તજ તોલો ૦૧ સરવે ખાડી તેના પાંચ ભાગ કરવા તેમાંથી ભાગ ૧ ક્ષીમા તળી તેમા ગોળતુ પાણી રેડી તેની રાવડી કરવી અને તે નીચે ઉતારી તેનો નાસ લેવો અને ટાઢી પડેથી પીવી, તેથી ઉપરના દરદો મટે છે.

૧૧ ખમખસના પોસ જઠ એ ભાર, સુક જઠ ૧ ભાર, ધાવડીના કુલ જઠ ૧ ભાર, છ શેર પાણીમા ઉકાળી સુતી વેળા રાત્રિ ૩ સુધી પીનાથી મટ

૧૨ ચોવીસ કલાક સુધી ખીવડન પાણી નહી પીવાથી સરકમ મટે છે

૧૩ ઉનાખ દાણા ૭, સીપરતાન દાણા ૭ બનદશા તોલો ૦૧૧ ખસખસ તોલો ૦૧ અગર જે ઝાડો બધ હોય તે ઉપવી દવાના એક ખોરાકમા “શીરખેશત” યાને “માઉ” તોલો ૧ નાખી એક વાસણમા તે દવા મુકી, તેમા ખળખળતુ પાણી શેર ૦૧ નાખી, એક બે ઠનાક પલળવા દેધ પછી તેમાતુ પાણી ગાળી લેધ તેમાંથી એ ભાગ કરી સવારે અને સાંજે તેમા માકર ગેળવી પીવુ

૧૪ નાકમાંથી જલકુ અને સફેદ રંગતુ દિવા પીળા રંગતુ લીંટ નીકળતું હોય અને નાકમા અગન બળતી ન હોય તો નીચે લખેની દવાઓ મવાર સાજ એ વાર પોણાશેર પાણીમા ઉકાળી તેમાતુ નવરાક પાણી રાખી દર વખત પીતીવેળા એ ગાઢામા “તુરન જ્યોન” તોલો એ નાખી ગાળી લેધને પીવુ દરરોજ આ દવા તાજી લેવી

જોશ તોલો ૦૧ જોખમ હોતેલુ તોલો ૦૧૧ અજીર સુકા ૪ એ રીતે જથ્થોસોનો કાઢો ઉપર બતાવેલી રીતે લેવો

ઉપરો ઇલાજ કરતીવેળા તથા દુધ પાણીનો માફ આપવો અથવા “બાખુના” ગેર બાને જીણા કપડોમા પોટવી બાધી એક તપેની પાણી ભરી તેમા ઉકાળવુ અને તે પાણીનો બાફ આપવો બાફ આપતી વખતે બાખુ અગ કપડાથી ઢાકી લેવુ અને મોઢુ વખતે વખત ઉઘાડતા રહેવ કે એક ગળા સુધી તાફ જાય અને ગળાનો સોજો નરમ પડે બાફ લેધ રહ્યા પછી પ-શેવો કપડાથી લોહી નખવો અને કપડા બદલી નાખવા તથા શરીર પર પવન પેવો નહિ

હાનનીજ બીજી શોધ પ્રમાણે સજેખમ અથવા સરખમની નીચે લખેવી દવાઓ છે -

૧૫ શ્લેષ્મને તેની સરવાતમાજ બધ ખટ્વા માટે કપુરનો અર્ક એ એક અમ્સીર ઉપાય છે જ્યારે આખમાથી પાણી ચાલવા માટે અને તેની સાથે નાકમા ઝઝણાટ થવા લાગે ત્યારે પતામા ઉપર કપુરના અર્કના બે તથા ટીપા રેડી તે પતાસુ બાધ જલુ આ પ્રમાણે દર પદર મીનીટને અતરે ચાર પાચ વખત કરવું તેની માથે પગ સેકના જોઈએ આ પ્રમાણે કરવાથી સજેખમ સરવાતમાજ બધ પડે છે

ખાળકને માટે પતામામા કપુરના અર્કનું એકજ ટીપુ રેલું અને તે દવા પાચ છ વખત આપવી. ઉપલી દવા લેવાનો બીજો રસ્તો કે જે મોહોટી ઉમરના માણુનો માટે પસંદ કરવામાં આવે છે તે એ છે કે, એક ચમચો બગીને સાકા એક ખાવામા નાખવી

શરીરમાં સંચીત થતા મળાનો કૃ લોગ વરાળરૂપ શરીરમાં ચાલતી ક્રીયાઓથી છે, અને તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે નાસિકા મુખ અને આમડીના છિદ્રો દ્વારા બહાર નીકળે છે. — નાસિકા દ્વારા એ કેવી રીતે પ્રવાહી મળ નીકળે છે તેના ઉપરના શારીરશાસ્ત્રના લેખથી પણ જોઈએ તેવો સ્પષ્ટ ખુલાસો થતો નથી, પરંતુ હાલમાં વીદ્વાનો એવા નિશ્ચય ઉપર આગ્રહા છે કે “ નાકમાં બે દ્વાર હોય છે. નાકની અંદરના ભાગમાં Mucus નામની શિરાઓનો છોડો આવેલો છે. અને તે છોડો એ તેનાં મુખ છે. જ્યાં આગળ મ્યુકસ (Mucus) નામનો રસ એટલે શ્લેષ્મ રસ ટલવાય છે. ઘણા લોકોનું એમ માનવું છે કે તે મળજમાંથીજ આવે છે. પણ તે બીજા ભાગમાંથી પણ આવે છે ” એટલે આ નાકમાં આવેલી મ્યુકસ શિરાઓદ્વારા આપણાં ફેફસાં અને રક્તમાં સંચીત થયેલો કચરો જ્યારે અત્યંત વધી જાય છે ત્યારે કુદરત તેને કાઢી નાંખવા સાર શ્લેષ્મ ઉત્પન્ન કરે છે અને કચરો સંચાલનમાં એમ્યુકસ શિરાઓના મુખ આગળ જેવાઈ આવે તેટલા સાર સંજોગમાં થાય છે ત્યારે ઘણા જોરથી ઉપરા છાપરી છોડો આવે છે. દરેક માણસના અનુભવની વાત છે કે છોક્ર આવતાં પહેલાં આપણે શ્વાસને ઉઘે જોરથી લેઈ એકદમ છોક્રથી ઘણા જોરથી કાઢીએ છીએ, એટલે શ્વાસ ઉઘો લેવા અને જોરમાં થતો સાથે લાગો કાઢવાનું કામ એક પીયકારીના જેવું થાય છે અને તે સાથે શ્લેષ્મ મળ એ શિરાઓના મુખ દ્વારા નાકમાં આવે છે. વળી શ્લેષ્મમાં વારંવાર નાક નસીકવાનું કામ જોરથી કરી આપણે શ્લેષ્મ મળને બહાર એ શીરામાંથી લાવીએ છીએ. કેટલીક વખત તો એમ બને છે કે સોડાવોટરની બાટલીના ડાંચે જેવા જોરથી નીકળે છે તેવા જોરથી અવાજ સાથે એ શીરામાં રહેલો શ્લેષ્મ મળ શિરાના છિદ્રમાંથી નીકળે છે. એટલે શ્લેષ્મ થવાના સખળ થંડી રહ્યો ફેફસો અગર ભીનાશ વીજે ન છતાં શરીરમાં નિરુપયોગી સંચીત થયેલો પ્રવાહી મળજ છે. અને તેવો મળ જેના શરીરમાં સંચીત થયો હોય તે મ.ણુસો આવા શ્લેષ્મ રોગના - ભોગ થઈ પડે છે. આપણે એટલું તો કયુલ કરી શું કે આવા મળ પૂર્ણ થયેલા શરીરો ઉપર આગળ બતાવેલા સખળો નિમિત્તરૂપ થાય છે. એટલે હવાના ને રહ્યો ફેફસો વખતે જેના શરીરમાં આવે નહામે કચરો સંચીત થયેલો હોતો નથી તે લોકોને શ્લેષ્મ રોગ લાગુ પડતો નથી. ઘણાપેથીક ડોક્ટરો આખા શ્લેષ્મ (કોલ્ડ)થી બચવા માટેના ઉપાયોમાં ગળાની આરે બાજુ ગરમ કપડાંના ગલપટ્ટા રાખવા બલામણુ કરે છે, પરંતુ તેવા ગલપટ્ટા ગળાની આજુબાજુ વીંટવાથી ભારે નુકશાન છે. તે એવું કે ગળાની આજુબાજુ ચામડીનાં છિદ્રોમાં હવાની આવજન થતી નથી. જેથી તે જગોનું રક્ત સુદ્ધ રહીશકતું નથી એટલુંજ નહીં પણ આપણા શરીરની કુદરતી ટેમ્પરેચર (અંશ-ગરમી) જે જગાએ ગરમ કપડાં હોય તે જગાએ ગરમ કપડાંથીજ ટકી રહે છે. એટલે ચામડીની અંદર રહેલી ગરમી ચામડીના ઉપરના ભાગને ગરમ રાખવાનું કામ બજાવતી બધ થાય છે. જેથી રાત્રિ દિવસ ગળેપટ્ટા રાખનાર માણસોને સંજોગમનો (Cold) તો રોગ જલદી લાગુ પડે છે કારણ ગળાની શિરા અને ચામડીના ભાગ તેમનો નબળો થઈ ગયેલો હોય છે. આપણે પરદેશી લોકોની દેખાડેખીથી ગરમ કપડાંને ગલપટ્ટા ફેશનની બાતર પહેરવા લાગ્યા છીએ પણ તેથી કેટલું નુકશાન છે તે આપણે શાન્ત ચિત્તથી વિચાર કરીએ તો સમજવા વિના રહેશે નહિ.

પ્રિય વાચક વર્ગ—આ લેખ લખો ચવાથી વાચવાને કારણે આવશે. પરંતુ આપણા શરીરનું આરોગ્ય સાચવવાને નામિય અને મુખ્ય બે અંગસના દ્વાર છે એટલે તેને માટે માહારે લખ્યા વિના ચાલે તેમ નથી, માટે કારણો ન લાવતા ધ્યાન દેઈ વાચવા મહારી નમ્ર વિનવતી છે

નોવેલના પુસ્તકો જેવાક એરેબીયન નાઈટ્સ, શુકબહોતેરી, રેનોલ્ડ, ગુલીવરસટ્રાવેલ્સ, વિગેરે બુકો તો આપણે ધ્યાન દેઈ આનંદ સાથે વાચીએ છીએ પરંતુ તેથી આપણું આરોગ્ય સુધરવાનું નથી એવી માતોથી ઉનટી માનસિક લામણીઓ ઉત્કેશક નુકશાન થવા સરખું છે અને આ લેખ ધ્યાન પૂર્વક વાચી તે પ્રમાણે વર્તન કરવામા આવે, તો આપણું આરોગ્ય સુધર્યા વિના રહેશે નહીં

આપણા શરીરમા ક્યારાને દાખલ થવાના મુખ્ય બે દ્વાર છે, એક નાક અને બીજું મુખ આપણે આ સ્થળે નાસિકાદ્વારા મળ કેવી રીતે દાખલ થાય છે તેનો વિચાર કરીએ આપણા પોતાવરણમા ઝોડો સુલભ જતુઓ ઉડતાને ફરતા હોય છે તે શ્વાસ પ્રશ્વાસ દ્વારા નાસિકાના છિદ્રમા થઈ ફેફસામા જાય છે અને વાજા નીકળે છે, મેલીને દુરગંધી હવામા રહેલા અત્યંત સૂક્ષ્મ રજકણો પણ શ્વાસ પ્રશ્વાસ દ્વારા શરીરમા દાખલ થાય છે, અને નીકળે છે હવાને લીધે રેતીના રજકણો પણ ફેફસામા દાખલ થાય છે પ્રાણીઓ કે મનુષ્ય શરીરમા ઝાગ મારગે કંઈ મારગે અને બીજી રીતે નીકળતા મળોથી મિશ્ર થએલી રજ કે રેતીના રજ છો પણ શ્વાસ દ્વારા ફેફસામા જાય છે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ ઉપરખતાવેલા મલો નાસિકા દ્વારાએ શરીરમા દાખલ થતા અટકાવવા આ નાસિકા ઇન્દ્રિય ઉપર બે પ્રકારના દ્વાર પાલોની યોજના કરેલી છે એક પ્રકારના દ્વારપાલ તે નાસિકા દ્વાર આગળ ઉભા રહી પોતાનું કામ બજાવે છે બીજા રે બીજા પ્રકારના દ્વારપાળ નાસિકાની અંદર રહી પોતાનું કામ બજાવે છે પહેલા દ્વારપાલ તે નાસિકાના મુખ આગળ થતા વાળ છે, અને તે વાળ નાસિકાની અંદર ચાંચે જાણુ એકમેક સાથે એકા એકી એકીને રહે છે તે એક ધાણ વનની ઝાડીના જંગમ હોય છે એમ કહીએતો ચાલે હવામા ઉત્તા સૂક્ષ્મ જતુઓને અને હવામા ઉત્તા ધુળ વીગેરેને શ્વાસ દ્વારા આપણા ફેફસામા જતી આ વાળ અટકાવી રાખે છે આપણે કેટલીક વખત પરમામ મુસાફરી કરી આવીએ છીએ ત્યારે નાકના વાળ ને આપણે કઠાવી કે કતરાવી નાખ્યા ન હોય તો તે વાળને રજ ચોટલી માનુષ પરો પરંતુ આપણે હાલ એટલામધા સુધરી ગયા છીએ કે કંઈક તબીબાના આપણે ખામી કાઢી નાકમાના વાળ ફરી ન ઉગે માટે ચીમટાથી ખુટાવી નાખીએ છીએ કાંઈ કાતરથી ત્વરાથી નાખીએ છીએ અને આવા મળને ફેફસામા જવાનો માર્ગ કરી આપીએ છીએ હો બીજા પ્રકારના દ્વારપાલ મમકી આપણે વિચાર કરીએ બીજા પ્રકારના દ્વારપાળ તે નાકમા રહેતા હવામાથી નીપટતી સ્વચ્છ દુર્ગંધની પરીક્ષા કરનારા જ્ઞાનતત્ત્વ છે તે જ્ઞાનતત્ત્વો મારી નહારી હવાની પરીક્ષા ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારે કરી જાણે છે જોએ દ્વારપાળની તત્વાદ મુજબ આપણે ચાલીએ તો આપણું જીવન તે દ્વારપાળો દ્વારા રાખે છે, અને શરીરને નિરામય અને તદુરસ્તી બરેલુ રાખે છે શ્રી મહામત પત્રના વ્યવસ્થાપક શ્રી સુત્ર ઝોડાના ૧ જીવનતાલના લેખથી પણ અમારા આ મનને ટકા મળે છે તેઓ લખે છે કે ' શરીરને નુકશાન કરનારો વાયુમા બરેલો કોઈ કયારો તમાગ નાખ્યા પેમવા જાય કે

તરતજ તેની દુર્ગંધથી નાકના પહેરાગીરો તમને ચેતાવે છે કે, પગને હુકમ કરો કે આ દુર્ગંધવાળાં સ્થાનમાંથી એકદમ શરીરને ખીજ કાઢ ચોખ્ખા જગામાં લેઈ જાય; અને હાથને હુકમ કરો કે નાકે લૂગડું દેઈ આ શત્રુને નાકમાં પેસતો અટકાવે. આ ચેતવણી ઉપર જો તમે ધ્યાન આપો તો તે પહેરાગીરો તમને બ્યારે બ્યારે શરીરને હાની કરનાર દુર્ગંધ નાકમાં પ્રવેશે છે ત્યારે ત્યારે ફરક વખતે ચેતાવે છે, પણ જો તમે તેમની ચેતવણી ઉપર લક્ષ આપતા નથી તો ધીરે ધીરે એ પહેરેગીરો ધણીને આપણા કામની કદર નથી એમ જાણી બે દીલ યથ જથ, પોતાના કામમાં સાવધાન રહેતા નથી. અને તે અશીષીમાની પેઠે ઉઘ્યા કરે છે, સંઘસને વાળનાર ભંગીયાઓ, માર્ગમાંથી ઝાડુ કાઢનારાઓ, તપખીર સુધનારાઓ, તમાકુ પીનારાઓ, પોળોની ગંદકીવાળી જગામાં નિલ રહેનારાઓ, હવાની આવજા વિનાના ઓરડામાં ગોંધાઈ રહેનારાઓ, ધણા માણસો એકઠા મળ્યા હોય એવી ઝહેરી હવાનો નિલ શ્વાસ લેનારાઓ, જેવા કે નાટકમાં જનારાઓ, કચેરીઓમાં ખેસનારાઓ, નિશાળના ભારતરો, અને વિદ્યાર્થીઓ, દેવભામાં કથાઓમાં, સભાઓમાં એકઠા થનારાઓ, અને એવાજ ખીજ અનેક મનુષ્યોના નાકના પહેરાગીરોએ તે તે મનુષ્યોને તેમના નાકમાં તંદુરસ્તીને બગાડનાર દુર્ગંધવાળો વાયુ પેસે એવી વારંવાર આપેલી ચેતવણીને ન ગણુદારવાથી તેઓ નિલ ઉઘ્યા કરે છે. અને તેથી તેમના નાકમાં કચરો જાય છે તેનું તેમને જરાપણ જાન હોતું નથી. ભંગીયાનું ગાડું દુર્ગંધવાળા કચરા કે ગંધાતા પાણીનું પીપ લેઈ રસ્તામાં યજને જતું હોય છે તો, તેમને નાકે લૂગડું દેઈ સપાટાઅંધ ત્યાંથી ઉતાવળા જતા રહો છો. પણ ગાડું હાકનાર ભંગીયો માહાસુખમાં લોટતો હોય તેમ (મુખેથી સારાં ગીત કે ગાયન કરતો) ધીરે ધીરે ગાડું હાકે છે ! એનું કારણ એજ કે તેના નાકના પહેરાગીરો જડ પૂતળા જેવા યથ ગયા હોય છે ! તમે તપખીર નહી સુધતા હો તો તપખીરની જીજુ આવવાથી તમને ઉપરા ઉપરી છોકા આવે છે, આંખમાં પાણી ભરાઈ આવે છે, તથા તમાકુના ધુમાડાથી તમારું માથું ધરી જઈ ભારે કંટાળો આવે છે. અને નાકે લૂગડું દેઈ અને તો તે સ્થાનમાંથી જતા રહો છો. (આગગાડીમાં મુસાફરી કરતા હોઈએ છીએ તે વખત ખેઠેલા ખાનામાં આપણી આસપાસના સંખ્યાબંધ લોકો ખીડીએ પારખવાર એક પછી એક અગર સારોથી ચારે બાજુથી ધુમાડાના ગોરેગોટ કાઢે છે તે વખત તે જગોએથી ખરી જવાનો જરાપણ પ્રસંગ આવતો નથી માત્ર નાકે લૂગડુંજ દેવું પડે છે કારણ નાત બાહાર જેવા તો આપણેજ તમાકુ ન પીનાર હોઈએ છીએ. આ લેખના તંત્રીને ઘણી વખત એવા વિચાર આવે છે કે પોતાના સ્વાર્થની ખાતર ચોખ્ખી હવા ખીમને મળતી અટકાવી તમાકુના ધુમાડાથી વાતાવરણ બગાડવાનો એવા તમાકુ પીનારને શો હક છે, અને સરકાર શમાટે કાયદો કરતા નથી ? પરંતુ બ્યારે તમાકુ પીનારની સંખ્યા ઘણીજ છે ને દિનપર દિન તેમાં વધારો થતો જાય છે, ત્યારે કાયદો કરતી વખત વોટ લેવામાં આવે તો તમાકુ ન પીનારના વોટની સંખ્યા અત્યંત નજીવીજ થાય એટલે તંત્રીને આવતા વિચારો નકામા જેવાજ યથ જાય છે.) પણ તપખીર સુધનારાઓ ઝેરથી ભરેલા તમાકુના લોટના ચપટાને ચપટા કેવા હોંસથી નાકના દરવાજામાં હોળીના દીવસોમાં ઉડતા મુલાલની પેઠે ઉરાડી અપાર આનંદને માને છે ! અને તમાકુ પીનારાઓ આયુષ્યનો હાથ કરનાર તમાકુના ધુમાડાના ગોરેગોટથી ભરેલા ઓરડામાં અતરથી બહુક બહુક યથ રહેલા સ્થાનમાં પ્રસન્નતા અનુભવતા હોય

એમ કેવા પ્રસન્નતાથી ક્યાકોના કનાકો ખીંટીઓ અને ચલ્લો કુટતા બેગી રહે છે ! એનું કારણ ખીજી કંઈ નથી પણ તેમના નાકના પહેરાગીરો ધણીની બેઠકારીથી આજસુ અને ઉંઘણીથી બની ગયા છે બારીઓ રાત્રે ઉઘાડી મુકીને સુઈ રહેનારને તથા માથે મોઢે ઝાઢા વિના ઉઘાડુ માથુ રાખીને ઉંઘનાગને રાત્રે બારીઓ બંધ કરવાથી તથા માથે ઝાઢાથી એટલા સમા લીધેલી હવા પાછી સ્વાસમા જવાથી જાણે શુભાશ ન્તા હોય એમ લાગે છે અને મ થા ઉપરથી ગોઠું કંઠાડી નાખ્યા વિના બારીઓ ઉઘાડી રાખ્યા વિના એનું પડતું નથી પણ બારીઓ બંધ રીને તથા માથે મોઢે ઝાઢીને લોટપોટ થઈને સુઈ રહેનારને ધરની તથા ગોળની ઝેરી હવાના ઘુટ્ટે ઘુટ્ટા દરેક સ્વાસે શરીરમા જતા છતા પણ માહારા શરીરમા આ ઝેર જળ છે અને તેથી માહારા આયુષ્યનો માહારા બળનો, અને માહારા આરોગ્યનો નહીં સમજાય એવી રીતે ધીરે ધીરે ક્ષય થાય છે એ વીરે જરા પણ બાન હોતું નથી એનું કારણ તે મનુષ્યના નાકના પહેરાગીરોએ કુબકર્ણતા જેવી ધોર નિદ્રા લીધી હોય છે, એ વિના ખીજી કંઈ નથી .

ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે નાક અને મુખના પહેરાગીરો એ દ્વારો મારફતે શરીરમા દાખલ થતો કચરો અટકાવવા આપણને વારંવાર સુચના કરે છે તેને ન ગણકારતાં આપણે શરીરમા દાખલ થવા દઈએ છીએ ત્યારે, કુદરતના આપણા કિતની ખાતર એ કચરાને બાહાર કાઢી નાખવાના ઉપાયો પૈકીનો એક ઉપાય તે આ સ્નેહ અથવા મળેખન છે આવી રીતે સ્નેહ દ્વારા નીકળતા મળે સ્નેહ બંધ કરી શરીરમાથી નીકળતો બંધ કરવા એ લાદાપણ બંધ નથી ધરમા કોઈ દગ્ધ થી સાપે ડોકુ કાઢેલું જણાય તો સાપને પકડી બહાર કાઢી વેગળે કાઢી નાખી આવવો એ બુદ્ધિમાનનું કામ છે પણ દર ઉપર પાટીયુ લાકી દેવ અથવા માટીથી દરને છાદી લેઈ સાપનો બચ મટ્યો એમ માનવું એ બુદ્ધિમાનને ઘટતું નથી દરને છાદી લેવાથી તત્કાળ સાપ દેખાતો નથી, પણ અદર રહે વાથો તે ખીજી કોઈ જગાએથી કાણું પાડી મહાર નિખળી અપણું ત્રાસ દેવાનેજ તેથી દરને છાદી લેવું એ સાપનો બચ ટાળવાનો ખરા ઉપાય નથી તેજ પ્રમાણે શરીરમા સચીત ધક્કા મળે નાસિકા દ્વારા કાઢી નાખવા કુદરત જે પ્રયત્ન કરે છે, તે પ્રયત્નમા શરીરના અવયવોને જે મહેનત પડે છે તેજ સ્નેહ રોગના ચિન્હો છે તે ચિન્હોને દમાવી દેવાથી શરીરમાનો કચરો શરીરમા જેવોને તેવોજ રહે છે તેથી સ્નેહ રોગ મટ્યો કહેવાય નહીં.

હવે આપણે સ્નેહ રોગમા વપરાતી દવાઓ માટે વિચાર કરીએ જન સમુદાયમા ઘણે ભાગે વપરાતી ઘસ્ટુતી દવાઓમા સ્નેહને મટાડવાના ઉપરના જ ઉપચારો છે નાકમા દવાઓ નાખવાના ઉપચાર પાશ્ચાત્ય શોધગણેજ શોધી કાઢેના છે પેટમા લેવાની દવાઓ પણ ઝેરી વાપરવામા આવતી નહોતી પુગતન કાલના રૂપિ મુનિઓએતો આક પહોર સુધી એવા રોગમા જનપાન ન કરવાનો ઉપાય મતાવેતો છે કે જેથી તેવા મળ બળી જાય અથવા તો આવો મલ શરીરમાંથી જલદી નીખી જાય તેને માટે કુદરતને મદદ કરવા સારું ઉતા પાણીનો નાસ (Steam Bath) લેવાનું મહેલુ છે યુનાની હકીમોએ પણ યોનાના ઉપાયોમા કુદ પાણીનો બાફ અને ખીજી દવાઓના બાફ લેવાનું કહેતું છે હજી ઘણા રોગોનો કુદરતના કાપવાને માન આપે છે, અને કહે છે કે સનેખમ પાછી જતા સુધી ઝેટરે નથુ દિવસ સુધી તેની ખીજી દવા કરવી નહી, અને કરતા પણ

નથી. અને તેથી ફેફસાં અને રક્તમાં રહેલો મલ પ્રથમ પાણી જેવા પ્રવાહી રૂપે મ્યુક્સ શિરાઓના મુખમાંથી ટપકવા લાગે છે અને પછી ધટ્ટમલ નીકળવા લાગે છે. અને ત્રણ દિવસ પછીતો મળનો ઘણો ભાગ નીકલી જઈ, શરીર નિરામય થાય છે. તેથી ઉલટું જો અ-શીષ્ય જેવાને ખીજા ઉપાય શલેષ્મ અટકાવવાના કરવામાં આવે છે, તો શ્લેષ્મ ખંધ થઈ જઈ પછી તેને બહાર ઉધરસ પેદા થાય છે. અને ઉધરસ દારાએ કદ રૂપે એવો મલ કાઢી નાંખવા ફેફસાને અત્યંત મહેનત પડે છે.

આ લેખકને બાહ્યાવસ્થાથી શ્લેષ્મનો વ્યાધિ હતો. એટલે તલ કોપર અથાણું જેવા પદાર્થ ખાધામાં આવે કે ખીજે જ દિવસે શ્લેષ્મ થયા વિના રહે નહી. મારા એક મિત્રે મને કહ્યું કે તમને અથાણુંથી શ્લેષ્મ થાય છે એ વહેમ છે. મારે તમે ખાધા-કરો. પછી ટેવ પડેથી શ્લેષ્મ થશે નહી તે ઉપરથી મેં તેમ કહ્યું અને શ્લેષ્મ થયા છતાં પણ અથાણું કોપર અને તલ જેવા પદાર્થ ખાવાનું શીર રાખ્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે તેમાંથી મને પીનસનું દર્દ થયું. તે ઉપર ઘણા ઉપચાર કર્યા છતાં લગભગ ત્રણ માસ સુધી તે મટ્યું નહી. તેના ઉપર નાકમાં નાંખવાની અને ખાવાની દવાઓ કર્યા છતાં પણ તેથી કાયદો થયો નહી જેથી મેં વીસનગર આવી આસીસ્ટન્ટ સીવીલ સરજન જે માદારા મિત્ર હતા તેમને નાસિકાનો ભાગ-ખતાવ્યો. તેમણે કહ્યું કે અંદર ઘણો સોજો છે મારે સત્રથી છેદન કરી રક્ત કાઢવું પડશે, ત્યારે મટશે. મેં તેમ કરવાની ના કહી ને પછી કુદરતી ઉપાયો શોધવા માંડ્યા અને રિપ્રિસીટીટ ગ્રંથમાંથી આઠ પહેાર સુધી પાણી ન પીવાથી રોગ મટે છે, એવો ઉપાય મળી આવ્યો, અને તે ઉપાય મેં નિર્ભયા એકાદશીના દિવસે “ એક પંથને દો કાળ ” જેવું મારી કરી જોયો. ને લગભગ દસ પહેાર પાણી પીધું નહી, જેથી મને પીનસનો રોગ તદ્દન મટી ગયો. પરંતુ શ્લેષ્મનો રોગ તો કેટલાક દિવસને અંતરે થયા વિના રહેતો નહી.

લગભગ બે વરસ થયાં બ્યારથી મેં નેચરોપથીનાં પુસ્તકોનું અવલોકન કર્યું ત્યારથી માદારી ખાત્રી થઈ કે શ્લેષ્મ થવાનું કારણ તલકે કોપર જેવા પદાર્થ ખાવાથી નથી. તે તો નિમિત્તભૂત છે ખરૂં કારણ તો ફેફસાં અને રક્તમાં રહેલો કૃપિત મળ છે. અને તે જો નીકળી જાય તો આ રોગ થાય નહી, અને તે મળ સંચીત થતો અટકાવવાને કસ-રત જેવો ખીજો એક ઉપાય નથી જેથી મેં ફેફસાંથી દર્ધસ્વાસ પ્રસ્વાસ થાય તેવી કસરત કરવી શીર કરી. અને ખીજા પણ કસરતો કરવા માંડી ત્યારથી હવે તેવા પદાર્થો ઘણી વખત ખાધામાં આવે છે, શિયાળામાં અત્યંત પડતી ઠંડીમાં ગળાને ઠંડો પવન લાગે છે છતાંપણ શ્લેષ્મ થતું નથી અને કોઈ વખતે સહજ શ્લેષ્મ જણાય છે તો બે ત્રણ દિવસે અંદરનો મળ નીકળી જઈ એની મેજે મટી જાય છે.

નાસિકા અંદરની તંતુઓનો સમંધ શરીરના ખીજા અવયવો સાથે જોડાયેલો છે જેથી નાકમાં વિવિધ દવાઓ દાખલ કરવાથી આવી ઉપયોગી અને કામલ તંતુઓ ઉપર તેની અરામ અસર થાય છે અને પરિણામે તેવી તંતુઓ નિર્બળ થઈ પોતાનું કામ બજાવવાને અશક્ત થઈ જાય છે.

આ લેખની શીરઆતમાં ખતાવેલો દાલની શોધથી પ્રસિદ્ધ થયેલો નંબર ૧૫ નો કપુરના અકેનો ઉપાય અને નંબર ૬૬ વાલો મેકસનેજેરવાલો પોટેશીયમ પરમેન્ગેનેટ વાલો ઉપાય એ બન્ને ઉપાયમાં વપરાતી વસ્તુઓ શું જાહેર નથી ? આમાં વર્તમાન

૧૯ મર્દનવીધી પારો લાલ હોટનું ચૂર્ણ હલદર ગ્રહધુમ કાંચલાની રાખ અને લીંબુનો રસ એમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ મર્દન કરવો તેથી નીરમળ થશે તે ઉદ્વેગતન મંગળ કોવા વજ્રમાં બાધીને કાંઠામાં ઘોષ લેવો.

૨૦ મર્દનવીધી (ભાવ પ્રકાશ):-છોટાના છુટાથી અને ચુનાથી પારાને વાટીને પછી દહી ગોળ સીધાલુણ રાખ અને ધરમા લાગેલી ધુમાડીના ધુસથી ખરસમા વાટવામાં આવે અથવા કુવાર ચીત્રો રાતા :સરસવ બોધરીંગણી દરણ બેઠાં આમલો એએનો ઠવાથ કરી તેથી ત્રણ દિવસ પાણને ખલમાં વાટવામાં આવે તો પણ પારો સધળા મેલથી રહીત થાય છે.

૨૧ મૂચ્છિનવીધિ:-પારાના મલને કુવાર નાશ કરે છે અને ત્રીફલા દાદ રાંત કરે છે અને ચીત્રકમુળ વીપ નાશ કરે છે માટે પ્રયત્નથી મીઠીત પારો એક એકતા રસમાં સાત સાત વખત મર્દન કરવો એટલે સુરછીત થાય છે એ પ્રમાણે સુરછીત પારો દોષ શુન્ય થાય છે.

૨૨ સુર્જનવીધી પારો મોટા ગરમાલાના મુળના રસમાં અને કુવારના રસમાં છુટવો અને ઉત્થાપન કરવો અને કાળા ધંતુરાના રસમાં છુટી મર્દન અને ઉત્થાપન કરવાથી અચળતા દુર થાય છે. અને ત્રીફળાના કાદાથી અને કુવારના રસથી છુટવાથી વીપદોષ નાશ પામે છે. અને ગીરીદોષ ત્રીકડુ અને કુવારથી મર્દન કરવાથી જન્ય છે, અને ચીત્રકનું ચૂર્ણ અને કુવારના રસમાં મર્દન કરવાથી દાદ ચાત થાય છે. આ પ્રત્યેક સંસ્કાર વખતે ઉની કાંઠથી પારાને શોધવો આ પ્રમાણે શોધન કરવાથી સમદોષ વરજીત કાર્ય કરતા થાય છે એ દોષ ન ગયા તો કાર્યનો નાશ થાય છે.

૨૩ સુર્જન વીધી (આયુર્વેદ). સુંક ગરી પીપર ત્રીજળા પાંકણી કંઠોડીનું મુળ બોંય-રીંગણી ઉભી રીંગણી ચીત્રક મેઢાનું ઉન હલદર જવખાર કુવાર આકાશનાં પાંદડાં અને ધતુરાનાં પાંદડાંનો રસ એટલાને ઉકાળો કરીને સાતફેરા પારાને મર્દન કરવો તેથી તે પારો સુર્જીત થઈ પાતાની સાતે કાંચલીઓથી સુક્ત થાય છે.

૨૪ કંચુકનિસુક્ત પારો કુવાર ચીત્રક લાલ રાખ રીંગણી અને ત્રીફળા એનો કાદો ફરી ત્રણ દિવસ મર્દન કરવો તેથી સસ કંચુકથી સુક્ત થાય છે.

૨૫ અથ ઉત્થાપન પારો લીંબુના રસમાં નાંખી તટકામાં મુકી છુટવો અને સુકાપા પછી ઉમર વંત્રમાં ઉર્ધ્વ પાતન કરી લેવો.

૨૬ અથ ઉત્થાપન-પારો આમ્લવર્ગ સુક્ત કાંઠમાં ઘોષ લેઈ છુટવો અને કાંઠથી ઘોષ ફરી સુરછીત કરવો.

૨૭ અથ ઉત્થાપન પારો જીની કાંઠથી ધોવાથી ઉત્થીત થાય છે કોવા ઉર્ધ્વ પાતન વંત્રથી પણ ઉત્થીત થાય છે ઉત્થાપન પછી પણ ઉર્ધ્વકાંઠથી ધોવો.

૨૮ અથ પાતનતંત્ર-ઉર્ધ્વપાતન-ત્રણ ભાગ પારો એક ભાગ આકાશનું ચુરણ તેમાં કાંચીત લીંબુનો રસ નાખી ગોળી થતાં સુધી છુટવું અને ઉમર વંત્રમાં ચાર પહેર મધ્યમ અમ્લી આપવો અને ચુક્તીવી ઊપરના વાસણને લાગેલો પારો કાઢી લેવો. પારો શોધવામાં

આનેજ ઉર્ધ્વપાતન કહે છે. ઉર્ધ્વપાતનમાં યંત્રના સંધીને લેપ સારો કરવો. યંત્ર કેવડો જોધએ ને સુર પાસેથી જાણવું. પાસના ધર્મ અનીયમીત છે માટે મારા કહેલા ઉપયોગી પડનાર નથી.

૨૯ પાતન તંત્ર ઉર્ધ્વ પાતન પારો મોરચુથુ સુર્વજી માફીક એનો ખલ કરી. પારો અદ્રવ્ય થતાં સુધી છુટી ડમર યંત્રમાં ઉર્ધ્વ પાતન કરવો.

૩૦ અથ અધઃપાતન પારો, ત્રીફળા સરગુવો ચીત્રક મીઠું રાઈ એ સર્વ એકત્ર કરી ખલ કરવો. પારો તેમાં મળી ગયા પછી ડમર યંત્રનાં બે પાત્ર લઈ ઉપરના પાત્રને તેનો લેપ કરવો અને નીચેના વાસજીમાં પાણી રાખવું અને સંધી લેપ કરી જમીનમાં ઘાલવું અને ઉપર અગ્ની કરવો એટલે પારો નીચેના પાત્રમાં ભેગો થશે તેને સીદ્ધ અધઃપાતન કહે છે.

૩૧ અધઃપાતન પારો માંખજી કોવચળીજ સરગવાની છાંલ ચીત્રક મીઠું રાઈ એના ચુરજીમાં લીંબુનો રસ નાંખી એક દિવસ ખલ કરવો તેમાં પારો મળી ગયા પછી ઉપરના વાસજીને લેપ કરી પૂર્વવત પાતન યંત્ર કરી પાતન કરી લેવો.

૩૨ અધઃપાતન હરદાં બેદાં આમલાં સરગુવો ચીત્રક લુણુ રાઈ એઓની સાથે કુવારના રસથી પારોને એવી રીતે ખલમાં વાટવો કે પારો જુદો ન દેખાય પછી પારો ઊપલા દાંડલામાં ચોપડી દેઈ તેને ભુરધર યંત્રમાં સુકી ઊપર અગ્રામાં સળગાવી નીચેના દાંડલામાં પાડવો. સ્વેદન મુદ્દન ઉર્ધ્વપાતન અને અધઃપાતન ૩૫ કીઆઓથી જમારે પારોને ગુદ કરવામાં આવે સારે પારો સવળાં કામ કરે છે અને સવળા પ્રયોગોમાં ઉપયોગ કરવા યાપક થાય છે. (ભાવપ્રકાશ).

૩૩ અથ તીર્થકપાતન--એ સરખા:એસતા, મોઢાની માટલી લેઈ (વાસજી લેઈ)એકમાં પારો અને એકમાં પાણી ભરવું અને વાંછી કરી જોડવી અને સંધીમાં લેપ કરી પારો ઘાલેલા વાસજીને ચુલા ઉપર સુકવું આડુ યુક્તીથી સુકવું અને તેની નીચે અગ્ની કરવો એટલે પારો પાંણીમાં પ્રવેશ કરશે એને જ નાગારજીનાદિ સીદ્ધ લોકોએ તીર્થક પાતન નામ આપ્યું છે આ યુક્તીથી પારો મધે મળેલા નાગવંગ કમોદોપ આનાથી ત્રણવાર પાતન કર્યાથી નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે તીર્થકપાતન વીધીના યત્નથી સંપૂર્ણ દોષ સુક્ત થાય છે એમાં શંકા નથી.

૩૪ તીર્થકપાતને સ્વેદન પારો ચોપટ વસ્ત્રમાં બાંધી સરાવમાં લસજીનો રસ સુંઠ મરી પીપર ત્રીફળા ચીત્રક કુવાર હલદર નાંખી દોષ જવા માટે એક એક દિવસ પચન કરવો આ સ્વેદન સારું છે.

૩૫ અથ બોધન પુર્વોક્ત પ્રકારે શોધેલો પારો પંઠ થાય છે તેનું પંઠન જવા માટે તેને બોધન આપવાની કીયા ઠડું છું.

૩૬ બોધન કારણ મરદન મુદ્દન પાતન એ સંસ્કાર કર્યા પછી પારો મરીગયા જોવો થાય છે એની ચકતી વધારવા માટે ચુરએ બનાવેલી રીતી પ્રમાણે બોધન કરવું.

૩૭ બોધન કાચકુંપી મધ્યે રૂદી અને વાગાનો કાદો ભરી તેમાં પારો ડુબતા સુધી નાંખવો અને જમીનમાં હાથબર ખાદો ખોદી તેમાં પુરી રાખવો એટલે શંકલ છોડે છે.

માણસો અને વખતે મુધરેલા 'વર્ગના માણસો' રોગથી જલદી મુકત થવાની લાલચે આવા વિષમય ઉપાયો કરે તો તેથી શરીરને તુરત કેળીતું તુક્યાન જણાય નહીં. પરંતુ આડકતરી રીતે તેવાં ઝંઘેરા શરીરમાં દાખલ થઈ તુક્યાન કર્યા વિના રહેજ નહીં. કારણ નાકમાં દાખલ કરેલી પોટેશીયમ પરમેગેનેટની દવા મુકત ચિરામ્બોના મુખ દ્વારા શરીરમાં દાખલ થયા વિના રહેજ નહીં. અને તેના પરિણામે શરીરને તુક્યાન થયા વિના રહેતું નથી. ડાક્ટર કે. ધર જેવા વિદ્વાન માણસે સર્પનાં વિષ ઉતારવા માટે પોટેશીયમ પરમેગેનેટનો ઉપયોગ કરવા ભલામણ કરેલી, અને તે 'પછી કેટલાંક વર્તમાન પત્રોએ અને ડાક્ટરોએ તે વાત ઉપાડી લીધેલી, પરંતુ પોટેશીયમ પરમેગેનેટની દવા વાપરવાથી કેવી રીતે અને કેટલી હાનિ થાય છે, તે સમજે મુખમંત્રી પરેલ ખાતાની સહમતિ લેવાને લગતી પ્રયોગશાળાના વડા કરનલ બેનરમેને "ઈન્ડિયન મેડીકલ ગેઝેટ" પત્રમાં છપાવેલા લેખનો ઉતારો નીચે દાખલ કરેલો છે, તેથી ખાતરી થશે:—

સર્પના ડંખનું ઝેર ઉતારવા માટે પોટેશીયમ પરમેગેનેટની દવાનો ઉપયોગ કરવા સામે ચેતવણી—પરેલ ખાતેની સહમતિ લેવાને લગતી પ્રયોગ શાળાનો વડા કરનલ બેનરમેને સર્પના ડંખનું ઝેર ઉતારવા માટે પોટેશીયમ પરમેગેનેટની દવાના પોતે કરી જોયેલા અખતરાનું પરિણામ કેવું આવ્યું હતું તેનું "ઈન્ડિયન મેડીકલ ગેઝેટ" પત્રના ચાલતા માસના અંકમાં વર્ણન આપતાં તખ્તીખોલે માફ આપે છે કે, "મુખમંત્રી મળેલી વેદક કોમિસમાં ડાક્ટર રેચરે કોઈ આસામીને સર્પનું ઝેર ચઢતાં તેના શરીરમાં નસનાં પરમેગેનેટ એક પોટેશીયમ સેંકડે પાંચ ટકાની મેળવણીવાળા સાડીનણસો ક્યુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જ્યો દાખલ કરવાની ભલામણ કીધી હતી.

આવી રીતે કામ લેવાનું જોખમ બરેલું હોવાથી તે જોખમ ઉપર તખ્તીય વર્ગનું ધ્યાન ખેંચવા માટે મેં કીધેલા અખતરા હજી અધુરા હોવા છતાં તે હું પ્રગટ કરું છું. ગદ્યાતમાં લોહીમાં પોટેશીયમ પરમેગેનેટ દાખલ કરવાથી કાંઈ ખાતરી અસર થાય છે કે કેમ, તે જણવા માટે ગોઠાક અખતરા કરી જોવામાં આવ્યા હતા. માણસને માટે સેંકડે પાંચ ટકાની મેળવણીવાળા સાડીનણસો ક્યુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જ્યો વાપરવાની ભલામણ કરવામાં આવેલી હોવાથી, આશરે વીસ રતલના વજનના કુતરામાં આસરે પંચાસ ક્યુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જ્યો સલામતી દાખલ કરી શકાશે એવું માનવામાં આવ્યું હતું. આ સમયે એટલાં જોસવાળી ગરમ મેળવણી પંદર રતલના વજનના કુતરાના પાંછળના પગની નસમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી. પણ દસ ક્યુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જ્યો દાખલ કરવામાં આવ્યો તો કુતરાં સુસોલીથી દમ લેવા લાગ્યો, તથા સવા મીનીટમાં મરણ પામ્યો. તેની લાલ ચીરીને તપાસતાં તેના મરણનો સમય નસમાં લોહી પહોંચ જવાનો માત્રમ પડ્યો હતો. કરવામાં આવેલા વધુ અખતરાનું પરિણામ પણ એવું જ આવ્યું. પાંચ ક્યુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જ્યો ચેસક મેકકમાં મોત લાવવાને પુરતો યથા પડતો હતો.

શકત ૭૫૦ ટકાની મેળવણી વાળા પોટેશીયમ પરમેગેનેટથી અખતરા કરતાં મરણ એટલું ઝડપથી નીપજતું નહીં હતું, પણ પરિણામ એટલું જ ખાતરી પૂરું આવતું હતું. દાખલા તરીકે પંદર રતલના વજનના એક કુતરાની નસમાં આર મીનીટના અસરમાં પોટેશીયમ પરમેગેનેટની સેંકડે ૦.૫૦ ટકા જેટલી મેળવણીના આળાસ ક્યુબીક સેન્ટીમીટર

જેટલો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. બીજો દિવસે તેનો પગ સુજી આવ્યો હતો ત્યાં ગાંઠ ઉઠ્યા હતા પણ રહેતે રહેતે તે ધટીને સરાસરી ૩૬ બિયર આવી ગયો. પણ તે છતાં દવા દાખલ કીધા પછી સાત દીવસે કુતરો તવાઈને મરણ પામ્યો. તેની લાસ ચીરીને તપાસતાં અંદરની આરીક ચામડી ઘણી જ પીળી મારી ગયેલી માલમ પડી. કાળજી લીધું જેવા પીળા રંગનું બની ગયેલું તથા સહેલથી બાંગીને બુકો થઈ જાય તેવું માલમ પડ્યું હતું, તથા ફેસફરસના સખત ઝેરથી મરણ પામેલાનું કાળજી જેવી સ્થિતિમાં માલમ પડે છે તેવું લાગ્યું હતું. જમણું ફેરફાર ઘણું જ સંકોચાઈ ગયું હતું, તથા જમણી રસીધી બરાબર જેવું લાગતું હતું. જે કે પાણીમાં તેના ભાગો ઝુકતાં તે તરતા હતા. બંને શરદા અથવા સુત્રપિંડ ઘણા જ સંકોચાઈ ગયા હતા.

બીજા કુતરાની નસમાં પચાસ કુબીક સેન્ટીમીટર જેટલો જોયો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો તેને પેટમાં જખરો યુકો થયેલો લાગતો હતો. તથા ક્રાડઅને મોઢા વાટે લોહી પસાર થતું હતું. બીજો દિવસે તેનું સુત્ર કાળા બુરા રંગનું માલમ પડ્યું હતું, તથા તેમાં “મેન્ઝેનીઝ”ની નિશાની દેખાતી હતી. પણ ઘણો સુજી આવ્યો હતો. કુતરો બીજો દિવસે મરણ પામ્યો હતો, ચીરીને તેની લાસ તપાસતાં તેનાં ફેરફાર સંકોચાઈ ગયેલાં માલમ પડ્યાં હતાં હૃદયમાં લોહીના ગાંઠ બંધાયા હતા. કાળજી કાંપા રંગનું બન્યું હતું તથા ચરખીવાળા કાળજીની માથક હેરફેર રંગનું બનીગયું હતું. તથા તેમાં બલગમના ડાખા દેખાતા હતા. શરદા કે સુત્રપિંડ મોટા થયા હતા, તથા જાંબુડી રંગના બન્યા હતા. તથા ઘણા સંકોચાઈ ગયા હતા. તક્ષી કે પ્લીઢા ફેરફાર જેવી પોતાની કાટમાંથી હવા બાહર પાડનારી બની ગઈ હતી. તેને કાપતાં તેમાંથી હવા સહેલાઈથી ઠહાડી શકાતી હતી. લારા તદ્દન તાજી હતી, જેથી એમ નહીં કહી શકાશે કે આ સ્થિતિ કોહોવાટને સખખે જિંદગી થઈ હતી, પણ પોટશીઅમ પરમેંગેનેટમાંથી બાહર પડેલી ઓક્સીજનને સખખે આવી હાલત થયેલી હોવાનું અનુમાન ખેચી શકાય છે. કુકો તદ્દન ખેંસી ગયો હતો તેમાં એક ટાંકણીના માયાથી તે વડાણા જેવા કેટલાક સાદી જેવા કાળા ગાંગડા બંધાઈ ગયા હતા; જે પગમાં મેજવણી દાખલ કરવામાં આવી હતી તેની આખી નસમાં લોહી બંધાઈ ગયું હતું.

મળેલો ઉપલો અનુભવ જોતાં એક માથુસને સર્પના ડંખથી મરણ પામતાં બચાવવા માટે પણ એવી રીતી કામ લેવાનું પગલું ઉઠાંછળું જ ગણાશે.

અને અત્યાર સુધીમાં જે અખતર કીધા છે તે ઉપરથી લાગે છે કે પોટશીઅમ પરમેંગે નેટની સેંકડે પાંચ ટકા જેટલી મેજવણી ડર્બવાળા ભાગમાં દાખલ કરવાનું પરિણામ આશા આપનારું નથી. કારણકે સેંકડે ઇસ ટકા જેટલી મેજવણી તે ભાગમાં કોહોવાટ ઉપજ કરે છે, તથા એક કુતરાના પગની ચામડી નીચે તે દાખલ કરતાં ચામડી ઘણી ઉખડી જતી માલમ પડી હતી.

આ લેખની સમાપ્તિ કરતાં અમારી નમ્ર વિનંતી છે કે શ્વેધ્મ રોગ દ્વારા શરીરમાં થી નીકળતા મળને ત્રણ ચાર દિવસ ન અટકાવતાં તેને નીકળવાનું દેવો અને તે પછી બંધ ન પડતાં લાંબો વખત રહે તો બિયર બતાવેલા નાસના (Steam Bath) ના કુદરતી ઉપાય કરવા. અગર તે ઉપર ભરંસો ન રહે તો હવે આ લેખમાં જણાવેલા ધર શુભી ઝહરી વસ્તુઓ શીત્તાપના ઉપચાર કરવા એ વધારે સારું છે.

લેખક:—તંત્રી.

૩૮ બોધન પારાને પુરવે કહેલા સંસ્કારથી પંદતવ આવે છે તે જવા માટે અને તેનું આમર્થ્ય વધારવા માટે બોજપત્ર સંધિવ પાણી એમાં પચન કરવો.

૩૯ બોધન પારા લીંબુના રસમાં કીંવા આમ્લવર્ગમાં મીઠું નાંખી ખલવો તે માટે લામાં ધાલી તેમાં પારા સુકવો અને ચોડુ પાણી નાંખી ઊપર સગવતું ઢાંકણ ઢાંકી સધી લેપ કરી ઊપર લઘુપુટ આપવું એટલે પારાનો ગોળો થાય છે.

૪૦ બોધન પુર્વ સંસ્કારથી સંસ્કૃત પારા પંદ થાય છે માટે પારા મારવાની ઐશ્વ-ધીના કાઠમાં પચન કરવાથી બળવાન થાય છે.

૪૧ બોધન પારા મોટી મુગસવેલીનો કાંઠો આમલી વાંઝણી કંકોડી જલભાંગરો અને મોથ એના કાઠમાં પચન કરવાથી શંદતવ જલ્દા જિત્તમ થાય છે.

૪૨ અથ નીચમન-ચોર મુગસવેલ આમલી, વાંઝણી કંકોડી જલભાંગરો મોથ અને ધંતુરો એના રસમાં કીંવા કાઠગા એક દીવસ મંદાગની ઊપર પચન કરવાથી સ્થીર થાય છે.

૪૩ નીચમન જમીનમાંથી લાલ સંધિવનો મોરો કાંકરો લેઈ તેને કોચી માલ પારો બરવો અને તેના ઉપર ચણુનો ક્ષાર આઠ આંગલ રેડી નીચે અગ્ની કરવો, પચન થવા પછી કાંજમાં છુટવો એ પ્રમાણે સાત દીવસ કરવું આ સંસ્કારને પંડીતે નીચમન એવું નામ આપ્યું છે જો ચણુનો ક્ષાર ન મળે તો તેના અભાવે નવમાર અગર સાજપાર નાં ખવો એવું લાસ્કરે કહ્યું છે.

૪૪ અથ સંદીપન-હીરાકરી અને પંચલવણુ લેઈ તેના ઉપર વારવાર લીંબુરસ નાંખતા જવું પછી સંધિવના કાકરને કોરી તેમા સંધિવયુક્ત પારો ધાલી તેના ઊપર પુર્વોક્ત સંધિવ અને લીંબુ નાખી તેના ઉપર આઠ આંગળ ધુળ પાથરવી પછી સરગુવો કડવા સરગુવાનાં બીજ ટંકણુ એકત્ર વાટી કાંજમાં મેળવી કાંજમાં દોલાપત્રથી ત્રણ દીવસ પચન કરવો એટલે તે પારો જીરણ સંસ્કાર મધ્યે દીપન થાય છે.

૪૫ સંદીપન પારો ચીગકના રસ અને કાંજમાં એક દીવસ દોલાપત્રથી પચન કરવો એટલે ઉત્તમ દીપન થશે.

૪૬ અથાનુવાસન દીપન કરેલો પારો મૂતીકાના પાત્રમાં કીંવા પથરના વાસણમાં મુકી તેમાં લીંબુ રસ રેડી એક દીવસ તડકામાં સુકવવો.

૪૭ અથાનુવાસન-પારો સુક મરી પીપર જીર મીઠું ચીત્રકમુલ હીંગ અને હળર લીંબુનો રસ એમાં ૨૦ દીવસ છુટવો એટલે અગ્ની સરણું પરાક્રમ કરશે.

૪૮ મુખ્ય દોષોને મટાડનાર બોધનનો પ્રકાર કુવાર પારાના મેલને મટાડે છે, ત્રીફળાં પારામાંના અગ્નીને મટાડે છે. ચીત્રા પાગના ઝેરને મટાડે છે માટે એઓને બેલાં કરી તેઓથી સાતવાર પારાનું ખલમાં મર્દન કરવું એકવાર સુકાઈ જામ એટલે બીજવાર એમ માતવાર મર્દન કરવું. (બાવપ્રકાશ).

૪૯ હુકા અને સઘળા દોષોને મટાડનાર-બોધનનો પ્રકાર-કુવારચીત્રા રાતા સરસવ બોંય નીચળી હરદાં બેઠા આમલાં એઓનો કવચ કરી તેથી ત્રણ દીવસ સુધી ખલમાં પારાનું મર્દન કરવું એટલે પાંચ સઘળા મેલથી મલીત થાય છે. પછી કુવારના રમથી અને

હલદરથી એક દીવસ સુધી પારાનું મર્દન કરવું એમ કરવાથી પારો નપુંસક થઈ જાય છે એમાં સંસય નથી પછી નોરવેલ આંખલી વાંઝણી કંકાડી બાંગરો અને મોથ એઓના કવાથમાં દોલાયત્રથી પારાને બાફવો એટલે પારો બળવાન થાય છે પછી ચીત્રકના કવાથમાં એવી જ રીતે બાફવો એટલે પારો અત્યંત પ્રદીપ્ત થાય છે.

૫૦ પારાનું શોધન-રાષ્ટ્ર અને લક્ષણ એજીને વાટીને તેના ગોળા બાંધવો તેની વચમાં પારો મુકીને કેલના પાત્રથી વીંટાળવું તેની ઊપર ચારે બાજુએથી કપડાંનો દડો બાંધીને દોલાયત્રમાં અગાઉ લખેલી રીતે બાંધીને કાંજમાં ત્રણ દીવસ અને રાત પછાવવું પછી તેમાંથી પારો કાઢીને કુવારના રસમાં એક દીવસ સુધી ખલ કરવો તેવી જ રીતે ચીત્રકના રસમાં માલકાંકણીના રસમાં ત્રીફળાના કાદામાં એક એક દીવસ ખલ કરવું પછી તેને કાંજમાં ધોવો. પછી પાણીમાં અને પછી હાથમાં એક પછી એકમાં ધોઈને આસડોના રસમાંથી જુદો પાડીને ફરી લીંબુના રસમાં એક દીવસ ખલ કરવો પછી પારાથી અડધું સીંધાણુ મેલવીને એક દીવસ ખલવું પછી રાષ્ટ્ર લક્ષણ અને નવસાર એ ત્રણનું વળન પારાની બરાબર લદ્ધને ચોખ્ખો કુડો કાઢી તેમાં સરવે એકદુ ખલ કરવું અને સુકાવાથી તેના ગોળાને ચકરની રીતે બનાવી તેને ફરતો હીંગનો લેપ કરી તે ગોળાને હાંફામાં મુકી તેના ઊપર મસુદ મીઠું બરી હાંફા ઉપર બાજુ હાંફુ હાંફુ પાડી તેનું મોં મજબુત બાંધી કપડાંક કરી સુકવવું પછી તે હાંફુ ચુકા ઊપર મુકી અગ્ની કરવો હાંફુ તપેથી પારો ગળી પડે માટે ઊપલા હાંફાને પાણીમાં કપડાની પીછી બીજવી ઊપલા હાંફા ઊપર પાણી છીપતા રહેવું તેને ગરમ થવા કે સુકાવા ન દેવું એવી રીતે ચુકાનો જલદ પ્રખર અગ્ની બાર કલાક સુધી કરવો પછી સારી રીતે ઠંડુ પડેથી હાંફાને આરતે આરતે છોડી તેમાં આજુ બાજુએ પારો વળગી રહેલો હોય તે પારો શુદ્ધ અને દોષ રહીત થએલો બહુવો.

૫૧ પાદર દોષ શાન્તિ-એ માસ ગંધક ગાયના દુધ સાથે પીવાથી પારાના દોષાથી મુક્ત થાય છે. બીજુ નાગરવેલના પાંનનો રસ એક પ્રસ્ય જલબાંગરાનો રસ એક પ્રસ્ય વૃક્ષસીનો રસ એક પ્રસ્ય બકરીનું દુધ એક પ્રસ્ય સર્વ એકગ કરી ત્રણ દીવસ સુધી બપે પહોર પર્યંત સર્વ અંગોમાં મર્દન કરીને ટાઢા પાણીથી સ્નાન કરવું તેથી પારાના દોષોથી મુક્ત થશે.

૫૨ હીંગલોકમાંથી પારો કાઢવાનો પ્રકાર-હીંગલોકને લીંબુના રસમાં ફીંવા લીમડાના પાનડાંના રસમાં એક પહોર સુધી ખલ કરવો ને સુકવી યંત્ર પ્રકરણમાં કહેલા ઉર્ધ્વપાતન યંત્રથી પારાને ઊણવી લેવો પછી કુવરનું પાકું બોંપરીંગણી રાતા સરસવ ચીત્રક દરદ્રં બેઠાં આંખળાં અને બેઠાંના ઊઠાળામાં ત્રણ દીવસ સુધી ખલ કરવો તેમ કરવાથી પારો સર્વ મજરહીત શુદ્ધ થાય છે કુવારનો રસ અને હલદરના ચુરણ સાથે એક દીવસ ખલ કરવાથી પારો પંદ થાય છે પછી તેને મુઠના ઊઠાળામાં એક દીવસ સ્વેદન કરવો પછી હાથીયા ચોર આંખલી વાંઝણી કંકાડી જલ બાંગરો અને મોથના ઊઠાળામાં એક દીવસ સ્વેદન કરવાથી બળવાન થાય છે પછી ચીત્રકના ઊઠાળામાં સ્વેદન કરવાથી બહુ સારો થાય છે આ પ્રમાણે સુગમ રીતે શોધન વીધી કહી,

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

આહુ જમાનાની તાકાત આપનારી તમામ આયધીઃ

અગ્રેસર છે

આ ગોળીઓઃ—

- (૧) પાત્રન શક્તિની વિશ્વિયાને દૂર કરે છે.
- (૨) નબળાં પડતાં જ્ઞાન તંતુઓને યુષ્ઠિ આપે છે.
- (૩) ઘટતી જતી સ્મરણશક્તિને સતેજ કરે છે.
- (૪) લોહીને સુધારી ઉમદા બનાવે છે.
- (૫) તાકાત વધારે છે.
- (૬) મર્મસ્થાનોની શક્તિને ઉત્તેજિત કરે છે.
- (૭) સ્વપ્નામાં ચતા ધાતુષાતને અચ્છાવે છે.
- (૮) શુભાવેલ પુરુષત્વને પાણું બંધે છે.

કર ગોળીની રળી એકનો રૂ. ૧

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગાવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

મજબૂત જાતના નૈતિક અને શારીરિક બચમાંથી મુક્ત રહેવા માટે

અસરખાની કરી

“કામશાસ્ત્ર”

નામનું

અમારું પુસ્તક વાંચો.

તે આરોગ્ય, દોહત અને આજાદીનો ઉત્તમ માર્ગ દેખાડનાર છે.

કર થી વધારે આવૃત્તિઓમાં બહાર પડી આજ સુધીમાં તેની

લગભગ છ લાખ

મફત

પ્રતો વહેંચાઈ ચુકી છે.

તે પુસ્તક.

કચ્છ, મરાઠી, ગુજરાતી, હિંદી, ઉર્દૂ, (ગુજરાતી લિપિમાં) બંગાલી, તમિલ અને તેલુગુ ભાષામાં તેધાર છે.

વિના મુલ્યે

ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા વગર મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગાવીંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

સુપ્રસિદ્ધ વર્ધક જેઠાભાઈ જાદવજી શાહ કચ્છ માંડવી નાગલપુર વાળાનાં

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવયવોની નસો શકેઆઈ જવાથી પુરપત્તનો નાશ થાય છે, વીધનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોજતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચેષ્ટા તેમજ બીજાં ધણાં કારણોથી થએલ નામરદીનો નાશ કરીવીધને પુરતા જગ્યામાં વંધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વે જાતના પ્રમેહનાં દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીધને ઘટ બનાવી, જ્ઞાનતંતુને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપનામાં અગર બીજા કોઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરૂં અને કાયમનું પુરપત્ત આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે

કીમત ગોળા ૪૦ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧.

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશાં દાંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ કરી દાંતોને મજબુત બનાવે છે, કીમત ડબ્બી ૧ ના આના ૪.

દરેક દવાઓનું પોસ્ટેજ અને વી. પી. ખર્ચ જુદું પડશે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.

કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

વિલાયતમાં પાસ થયેલા આંખના ડાકટર બજાવતરાય નરસિંહરાય કાતુગા એલ, એમ, એન્ડ એસ. અને એલ, આર, સી, પી, ને અમારે ત્યાં ડાકટરી ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્કત કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે. માતીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મળે છે. સદ્ગૃહસ્થો તથા બાલુઓની સગવડ માટે ઘેર બોલાવવાથી ડાકટરી ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્કત કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચરમાનો નંબર એક વરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે. એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નંબર ફક્ત રૂપીઓ એક લઈ કાચ ફેરફાર કરવામાં આવે છે. ખાસ જૈનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફા લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે.

એન હોલની સઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧૪.

आज तक नहीं छपा.

भारतीय मतदर्पण.

अर्थात् एनही पुस्तकमें तमाम धर्मोंका वर्णन, कर्त्ता और श्रेष्ठ परमहंसजी (माल-सर) का चित्र सहित मूल्यकाचा पृष्ठा १, पाकर ११॥, बुद्ध, जैन, शंकर, रामानुज, रामानन्द, माध्व, निंबार्क, विष्णुस्वामी, वह्म, गौड, हनिव्यासी, राधावल्लभी, कर्षाद, राधास्वामी, रामसनेही, नानक, दादू, ब्राह्म, सिंह, रावभाण, गामी, चकला, स्वामी-नारण, नृसिंह, एकनाथ, महालुभाव, गोपीनाथ, कुवेर, सतराम, सतनामी, कुंभी, लिंगायत, नाथ, चार्वाक, जगम, शुद्ध, चावादेव, भैरव, शाक्त, श्रीली, बीजमार्गी, मार्गी, निरजनी, प्रार्थना, सनातन, भारतधर्म, धियोसोफी, धनु, उदा, धामी, मटिया, मर्या, इंद्र, दयानन्द, पारसी, यहुदि, ईशु, महमद, पंचमकारी, भामाराम, गहर-गमरि, अपा, क्रामेशन, चरणदासो, यावामिया, निरांत, कूडा, बाहल, गयड, देव, पुराणक, नायाकाका, इत्यादि अनेक मतोंके अतिरिक्त हिन्दूके तमाम राजा और उनकी उपज तथा तोपोंकामान् इसके अतिरिक्त बलकृत्ता इलाहावाद के हाइकोर्टोंसे निर्णयलेका हुक आदि अनेक विषय भरपूर, मतलबकी कर्त्तानि, सागरको गागरमें भरा है

मिलनेका पत्ता.

अंवालाल एच. व्यास.

टि. भैसपोल पो. बीसनगर.

(नार्थ गुजरात) R. M. R.

घाटली वालेके स्वदेशी औषध.

घाटलीवालेका एगुमिपदचर और गोलीयें ताब-तुरारकेलिये और सोम्य प्रकारके प्लेग पर रामबाण औषध है. कीमत शीशी १ का १ रुपैया. घाटली वालेके दादके घरदमकी फक्त एक डिब्बीसे तीन दिनमेंही दाद दफा होतीहै १ डिब्बीकी की. ४ आने है. शक्ति बढ़ाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत १॥ रुपया. फालेरेकी (महामारीके औषधकी) शीशीका १ रुपया, केश शाह होनेकी शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पता—सर ग्राह अगर डा. एच. एल. घाटलीवाला बरली दादर मुंबई उनके वहां मिलेंगे.

અમૃતાંજન.

આ દવા ફાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

બાપાનીસ પ્રભાની ઉત્તતી એક ખરેખર અભયળી છે. પણ તેઓની કૃતેક તેમના સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોનો બદલો જરૂર મળવો જોઈયે છે.

અમૃતાંજન એક બહુધે સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શૂળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીના વિ-કાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, હેસ, ઘા, વિગેરનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક દરદોને અજબ જેવી ઝડપથી સાજાં કરી દઈને આરામ બક્ષે છે.

કીંમત માત્ર આઠે આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી ખુજલી વીગેરે આમડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખ લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી બાલામસાદ ફાર્મસી.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.

૧૫, હોર્નબોરો-ગોરીપદર પાસે
સુરતમાં-સુઆધ.

પ્રાચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકી નવન શોધશોધના
ઉત્તમ ગ્રંથોને શાસ્ત્રીય રીતે ગર્જિત લોકપ્રિય વૈવેકીય આસિદ્ધ

ધન્યંતરી

DHANYANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે ૧૬૮ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભાગે.]

સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૦

અંક ૮ એ

સંપાદક તંત્રી—ડૉ. મણીલાલ ભોળીલાલ દંધારીઆજી,
એમ બી પી એસ, એલ સી એચ બી (કનકતા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કાર્મણીના આલેક,
ભોળીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.
વીસનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

વારિક લવાનમ પોસ્ટલ માટે અગ્રાધ્યતી ૨-૦-૦ દુર્ગી નંબરના ૦-૧-૦

સોન્ડો

બોજ મળકર્મી રાજ, રહેલુ હોય બે શીતરી,
બોજ મહિત પ્રતિરોજ, નો વાયો “ધન્યંતરી.”

“શ્રી મત્યનારાયણ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના પહેલ મોતીનામ કળાનમે દાખુ
થી મગ—અમદાવાદ.

सिगरेट ३०१ शिक्षापात्र शर्तिका ३०२, उपवासोपचार .. ३०६. 'वि ०८२५
स्विन्सर्' नो स्विन्सर् अने ते विपेनो अभिप्राय ३०७ इवाओ नुक्कान डारक शा आटे
छे, तेना डेटवाक सक्षिप्त मुद्दा, ३०८ डेटवाक दुव्वसने ३१० क्षमनो अेक सहेने
अन सस्नो उपाय ३१५ नवाध न्नेवा नवीन सभाचार ३१७, वननी औपधी ३२०
मटीक डेशपकस्याधु ३२१ औपधी कथो भुधोने न्नेधअे तेवो बाभ डेम आचन
नथी ३२५ निदानसिन्धु अने थिडित्सासागर ७७ आर्थरसायधु शाअ... ७७

आज तक नही छपा.

भारतीय मतदर्पण.

अर्थात् एकही पुस्तकमे तमाम धर्मोंका वर्णन, कर्त्ता और धी परमहंसजी (माल-
सर) का चित्र सहित मूल्यकाचा पृठा १, पाका १॥, बुद्ध, जैन, शंकर, रामानुज,
रामानन्द, माध्व, निवारक, विष्णुस्वामी, वल्लभ, गौड, हरिव्यासी, राधावल्लभी, क्वार,
राधास्वामी रामसनेही नानक, दादू, ब्रह्म, सिंह, रविभाण, णामी, चक्रला, स्वामी
नारण, नृसंह, परुनाथ, महानुभाव, गोपीनार्थ, कुनेर, सतराम, सतनामी, कुभी,
लिंगायत, नाथ, चार्वाक, जगम, शुद्ध, बाबादेव, भैरव, शाक्त, चोली, बीजमार्गी,
मार्गी, निरञ्जनो, प्रार्थना, सनातन, भारतधर्म, थियोसोफी, धनु, उदा, धामी, मदिया,
मटरा, इंड्र, दयानन्द, पारसी, यहुदि, ईशु, महमद, पचमकारी, भाभाराम, गहर
गंभार, अपा, क्रामेशन, चरणदासी, बाबामिया, निरान्त, कूडा, बाह्ल, गरड, देव,
पुषाणक, नायाकाका, इत्यादि अनेक मतोंके अतिरिक्त हिन्दूके तमाम राजा और
उनकी उपज तथा तोपोंकामान् इसके अतिरिक्त कलकत्ता इलाहाबाद के हाइकोर्टोंसे
निर्णयेलाका हर्न आदि अनेक विषय भरपूर, मतलबकी कर्त्ताने, सागरको
गागरमें भर है

मिलनेका पत्ता

अंवालाल एच. व्यास.

डि. बेसपोल पो. वीसनगर.

(नार्थ गुजरात) R. M. R.

वाटली वालेके स्वदेशी औपध.

वाटलीवालेका एग्गुमियद्वचर और गोलीयें ताव-बुखारके लिये और सौम्य
प्रकारके प्लेग पर रामराण औपध है. नीमत शीशी १ का १ रुपैया. वाटली
वालेके दादके मरहमकी फक्त एक डिब्बीसे तीन दिनमेंही दाद दफा होतीहै १
डिब्बीकी फी. ४ आने है. शक्ति बढ़ाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत १॥
रुपया. कालेरेकी (महामारीके औपधकी) शीशीका १ रुपया, केश शाह होनेकी
शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पत्ता-सब जगह अगर डा. एच. एल. वाटलीवाला बरली दादर
मुंबई उनके वहां मिलेंगे.

धनवंतरी.

SHRI DHANVANTARI.

धन्वन्तरि धृतवसूत पूर्णकुम्भ पीताम्बर राश्ल सिद्धसुरेन्द्रवयम् ॥

वन्देऽरविन्दनयन मणिमाल्यमायुर्वेदः शतैश्वर्यमनुभूतिरागताम् ॥

हाथमा अमृतपी क्षरेयो कुल धारण श्री रक्षा पीता वस्त्र धारण करना, सर्व सिद्ध सुन्दरने पात्र वदन नरना हाथ, मणि सगुणा न पात्र, मणिभाषाने भेरी रहेवा आयुर्वेद अहले वैद्यशास्त्रना प्रार्थना अने वणी केमना नागनु अमर (अनुभूति) नरवापी रोग नाश नाश पात्रे छे अथ श्री धनवंतरी लखवाने हु ननन ५ छ

"MENS SANA IN CORPUS SANO"

"पहेलु" मुझ ते जते नर्या."

पुतक ३ छु.]

२.१२२५२ १९१८.

[अ'६ ६ गो.]

DISEASES FROM CIGARETTES & CIGARS.

सिगार सिगारेट (चुट) से बीमारियां

अफसोस आज इतनी है कसरा सिगार की ।

घर में होरही है हकूमत सिगार की ॥

नादार, मुफलिस, अहले दबल, आर गनी धनी।

रखते हैं डिविया जेयमें हजरत सिगार की ॥

ईसाई, हिन्दू और मुसलमान आज कल ।

करते हैं जौको शौख से दावत सिगार की ॥

जामे शराब पीके उड़ाते हैं जब कि पान ।

आती है अहले बडस में नौबत सिगार की ॥

घर में, सडक पै, बाग में, गुलगस्तोसैर में ।

एक दम भी शाक होती है झुकत सिगारकी ॥
 होठों के साथ गिस्ते जुवां मुंह में रखते हैं ।
 जागी हुई अजीब है किस्मत सिगार की ॥
 पीने को लोग पीते हैं और सोचते नहीं ।
 क्या २ धुआँ उड़ती है उल्फत सिगार की ॥
 सर दर्द हाजमें की शिकायत, दमे का रोग ।
 बीमारियों का घर है हलायत सिगार की ॥
 दोनों के दोनों छेते हैं आंखों की रोशनी ।
 सिगरेट का प्यार और मुहब्बत सिगार की ॥
 बन्दे नवाज अर्ज है फिदवी की आप से ।
 छोड़ो खुदा के वास्ते आदत सिगार की ॥

तमाकु निषे टप्पो.

(भनडर,)

તપખીર મુંઘે જન જુઓ તેનું કેલું તન । ?
 જાણે ધુળનું જ વન ખડુ દુઃખકાર છે;
 લૂગડાં સદાય મેલાં હાલ ગહુ દીએ ઘેલા,
 નાકમાથી ચાલે દેલા ગંધનું આગાર છે.
 કહિયે ભૂલાય નહિ આઘી પાઘી ધાય નહિ,
 સદા સાથે રહે સહી આલી જોટો ભાર છે;
 બચસનીને વળગી તે કહિ નવ અળગી તે,
 સાથ મટતાં લગી તે એવી છુરી નાર છે.

CRIMINAL OPERATIONS.

(BY: HUGH MANN,)

In a New York newspaper of recent date, was published an account of operation that was performed upon a female patient, when the internal organs were exposed to view it was found that a mistake had been made—the operation had been performed on a wrong woman.

This eleven (?) piece of criminal butchery was performed in the amphitheatre of a New York medical school, where only graduated physicians are admitted for a post-graduate course. (This shows what our modern medical colleges teach the students).

The very erudite (!) surgeon who accomplished this scientific (?) task was not embarrassed in the least, and found a ready excuse for his criminal mistake. We will quote his exact statement verbatim, " It is true that I made a mistake in the patient, which I did not discover until after I had opened the abdominal cavity. No harm was done however, as the patient operated upon, and the woman for whom I mistook her, were suffering from the same disorder. and practically the same operation was required upon each."

" I did not detect my mistake until I examined the internal organs exposed by the operation, and then I noted that certain complications which I had expected to find were wanting "

" No injury was done the patient as a result of the mistake. The same incision was necessary in one case as in the other. The patient is still in the hospital and doing well. *The operation was a success* "

Yes ! the same old moss-grown story, "*the operation was a success*" only the patient died. How ungrateful the patients are to die and spoil the results of the surgeons' scientific (sic) work ! ? !

The above case is only one of many similar criminal operations that are daily being performed upon men, women and children. Not necessarily where one patient was mistaken for another, but where operations were performed needlessly and recklessly. It is, indeed, only too true that there are many physicians who would rather perform operations than eat, and who would advise every one to have their vermiform appendix removed as a *proventivo* (sic) of appendicitis; and who advise every woman whether married or single, old or young, to have her ovaries removed.

always uphold their claims by the cures they have made.

* * * * *

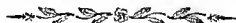
There appeared in New York newspapers of Aug 3, 1905, an account of the case of a young lady lying in a New York hospital where she was literally tortured for a period of eighteen months, because the physicians in charge did not know the cause and cure of sciatic rheumatism, and employed the so-called scientific(?) treatment now in vogue.

The treatment was such that gangrene set in and the wonderful (sic) medicos resorted to the scalpel to prevent the inroads of blood-poisoning which followed their "quack" treatment. Her left leg was carved inch by inch until they were compelled to amputate it entirely.

Is not this a pronounced case of mal-practice? If this is not quackery, then there is no such thing. Oh! Ye gods! what scientific (sic) medicine can do for you

Here is a very good opportunity for country' medical societies to prove its sincerity in desiring to eradicate the quack physicians. Will they do so? If the relatives of this young lady had consulted a nature cure physician before any surgical treatment was employed, he would have succeeded in curing the patient.

Yes! the physicians have organised themselves into medical societies for the benefit of the public—to be enabled to practise on them without fear of prosecution.

FASTING FOR CURING DISEASES.*

(By Dr. Samaldas Nanji. of Balaghat C. P)

Fasting means abstaining from food and not from water. Nearly all ailments and diseases that afflict mankind in consequence of unscientific eating and drinking will marvelously yield to, and be cured by, a short or long fast adopted according to the gravity or degree of illness. Even a fast of one day

† Written expressly for the "Dhanwantari."

will often effect a cure. While fasting, one is advised to take hot lemonade with but little, if any, sugar. A moderate sized half lemon to two cups of water will do. This may be used with advantage as often as one desires for quenching the natural thirst. In a desperate case of illness absolute fasting for a longer period is necessary in order to avoid death of the patient. Fasting is the most effectual way of assisting Nature in its great curative work, and the tide of the disease will be turned in the shortest time. The omission of the early morning meal and obedience to the other laws of life, such as, eating, drinking, and breathing scientifically will relieve the body of petty illnesses in a very short time, but in an extreme case a long fast is very necessary. When one takes a fast, Nature being relieved of her usual daily drudgery, can apply all her power and forces to the expelling of past accumulations of foreign substances & poison from the blood through the excretory organs. I shall be glad to give interesting information to your readers on Health Without Drugs and True Science of Life, as well as the latest books bearing on this useful matter.

REVIEW.

The "General Dispenser":—Mr K S Agnihotri Ph. G., is to be much congratulated for publishing such a concise and very useful little volume, to serve as a thoroughly reliable and ready reference book to the busy Medical Practitioners, Hospital Assistants, Compounders & all others of the profession. Terse and valuable information on all important branches of the art of dispensing is given and arranged in such a way as to save the bother of gleaning the same from larger bulky volumes. The book is divided into seven chapters as follows—
I. duties of the compounder, II. List of drugs with doses and Actions; III. Pharmacy, IV. Important Incompatibles, V. The Prescription: VI. Dose, Time and mode of administration of Medicine, and the last chapter VII. treats of Anatomy & Physiology. There are altogether 260 pages in the book, and

is nicely bound in a way to be conveniently carried in the pocket. Within a few years the book has passed through the third edition, which is a positive proof of its usefulness & popularity. It is priced at Rs 1—4—0, and can be had from the author, Mr. K. S. Agnihotri Ph G., Sub Assistant Surgeon,

Panbala, S. M. C.

દવાઓ નુકશાનકારક શા માટે છે, તેના કેટલાક સંક્ષિપ્ત મુદ્દા.

(લેખક:—ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ. ઇ એમ. ઇ., એન. ડી.)

૧. દવાઓ એ ધોરાકની ચીજ નહિ હોવાથી, અસ્વાભાવિક અને નુકશાન કારક હોવી જાણ્યે એ સ્પષ્ટ છે. મનુષ્યો અને પ્રાણીઓની સ્વાભાવિક લાગણીઓ અને પ્રેરણા યુક્તિ દવાઓ તરફ અતિશય અણુમતો બતાવે છે.

૨. સાજા માણસને દવાઓ ખવરાવવાથી તે માંદો થાય છે. માટે જે ચીજો બળવાન સાજા માણસને હાનિ કરતા થઇ પડે છે, તે ચીજો અથવા દવાઓ નિર્બલ, અને બહુજ લાગણીવાળા ફરદીને તો વધારે નુકશાન કરતા થાય તે દેખીતું છે.

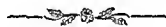
૩. સર્વ રોગો માટે પાવામાં આવતી દવાઓ કંઇ મેળી ભાગ તરફ સીધીજ નથી નથી પણ, મુખ, ગળુ, હોઝરી, આંતરડાં, ફેફસાં, હૃદય, રક્તવાહિનીઓ, મગજ, અને શરીરના બીજા એકે એક ભાગમાં લોટીની માથે ફરે છે. તેથી શરીરના બીજા સારા ભાગ પણ થોડા વધારે પ્રમાણમાં બગડે છે. ચોપડવાની સર્વ દવાઓ સ્નાતતંત્રીઓને લાગણી વગરના બાક અને મુદ્દાજ બનાવી દે છે. અત્યંત મધીન કચરો શરીરમાંથી ગુમડાં, આંદાં, પાસાં વિગેરેની આરક્ત બહાર નિકળી જતો હોય છે, તે મલમો ચોપડવાથી શરીરની અંદરના ઉપયોગી અવયવો તરફ પાછો વળી, તે તે અવયવોના વધારે ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન કરે છે.

૪. પાશ, સોમલ, હરતાક, વજનાગ, ઝેરકચોલાં, વિગેરે વિગેરે અનેક પ્રબળ ઝેરાં તો સર્વોત્તમ દવાઓ ગણાય છે, અને વપરાય છે. દવાની અકસીરતા અને ઉત્તમતાનો નિર્ણય વેદ ડૉક્ટરો તેમાં રહેલા ઝેરી તત્વના વધુ પ્રમાણને આધારે કરે છે. એટલે કે વધારે ઝેરી દવાઓ વધારે સારી અને વધારે મોંઘી ગણાય છે.

૫. દવાઓ રોગના ખરા કારણોના કદિપણુ નાશ કરી શકતી નથી. રોગના ખરા મૂળને તો તે પહોંચી શકતીજ નથી. જ્યારે જ્યારે દવાઓથી રોગ મટ્યો અણુસમણુ મનુષ્યોને જણાય છે, ત્યારે ત્યારે સર્વ તેવા દાખલાઓમાં સૂક્ષ્મ અવલોકન કરનાર યુદ્ધિમાન મનુષ્યને રોગનાં બહારનાં ચિન્હોના માત્ર દંબાઈ ગયેલાં જડી આવે છે. શરીરમાંથી

મૂર્ખાઈ બરેલું છે ? ! ! અમારૂં તો એવું સ્પષ્ટ માનવું અને એવો જાતિ અનુભવ છે કે, દવાઓ લોકોને કુદરતના કાપલાનો જંગ કરવા, અને અનીતિને માર્ગે ચાલવા લક્ષ્યાવે છે. દાખલા તરીકે, જો મનુષ્યોને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવે કે વ્યભિચાર અથવા ગર-કર્મ કરવાથી થતા પ્રમેહ-ચાંદી વગેરે દુઃખદ રોગોમાંથી બચવાનો માત્ર એક જ ઉપાય એ છે કે, તેવા કર્મથી હમેશા દૂર રહેવું, અને તે સિવાય બીજો કોઈ ઇલાજ નથી, અને જો તેવું કર્મ કર્યું તો તેનાં બેદર કડવાં ફળ આપ્યા જન્મભર પોતાને અને બે તણ પેઢીઓ સુધી પોતાની સંતતીને ભોગવ્યા વગર છુટકો જ નથી તો નક્કી જ માનજો કે તેવાં નિષ્કર્મ કરવાની હિંમત કોઈ કવચિત જ કરી શકશે. પરંતુ પરમીયા, ચાંદી વિગેરેની સેંકડો જાતની હજારો જાહેર ખખરોનો બાવાર્ય શું હોય છે ? આવી દવાઓવાળા તો એમ જ કહેતા જણાય છે કે, “ઓ ઇસ્કળાજી અને બદૈલીમાં મશગુલ બનેલા વિપયાંધ લોકો ! તમે તમારા નીચ કર્મોના નિર્ભય અને નિઃશંક રીતે મર્યાદા રહો. તમે જરાપણ ડરશો નહિ. તમે નીતિશાસ્ત્ર, શારીરશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, અને સર્વ ઇશ્વરી પવિત્ર નિયમો પર પાણી ફેરવો છો, તોપણ કાંઈ ફિકર નહિ. પરમેશ્વરનો કે રતના કે બીજા કોઈના શા બાર છે કે તમને પન્મીયા જેવા દરદ રૂપી શિક્ષાથી હેરાન કરી શકે ? જ્યારે શુદ્ધમાં તમે સંપ-કાંઈને ગંગી બનો ત્યારે માત્ર બે ચાર રૂપૈયા અમારા તરફ સલામી તરીકે મોકલી, અમારી દવાનો માત્ર બે નર દિવસ ઉપયોગ કરજો, એટલે તમે અગાઉ હતા તેટલા જ નિરાળ, અને સુખી, અથવા કંઠાય વધારે પ્રુણસુરત અને ફરી જવાન બની જશો. ! ! !” વિગેરે.

આના ઇશ્વરત પણ હંકારે, અને તેની નિઃશંક અને અકરીર રીતે અવગત કરી શકે તેવા ખડાદુર “ગોળી” બાજ હાંકરો અને વેદો હજારોની સંખ્યામાં દુનિયાં પર અને આપણા દેશમાં હાજર છતાં, કોણ એવો નાસ્તિક કહી શકશે કે, પરમેશ્વરના પણ દાદા દુનિયાં પર વમતા નથી ! ! !

કેટલાંક દુન્યસનો

—જેવાંકે—

ચ્હા, અફીળ અને દારુ.

—૨૦—

(લેખક: ડૉક્ટર મહાર્જીવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

ચના—અમારા એક સગ્ગ મિત્ર શ્રી. દયાપ્રસાદ વિઠ્ઠલભાઈ મહેતાએ અમને લખી જણાવ્યું કે, થોડા વખતમાં પ્રસિદ્ધ ચનાર એક પુસ્તકમાં બચસનો વિષે કેટલાક પ્રમાણ ખૂત, અવિશ્વાસ્ય દેખાઈ જતી જરૂર છે; માટે માત્ર વૈદકિય દૃષ્ટિથી જ આ બચસનોથી થતાં નુકસાનો બહુ જ હતાં, પણ બને તેટલી સંપૂર્ણ રીતે લખી મોકલવાં આ અગ્રણીને અનુસરી આ લેખમાં લખેલા બા-ચી જવાબ તેમને લખી મોકલવામાં આવેલો હતો. તેમાં તમાકુ બીજે બીજા કેટલીક બાબતો સમાવેશ હતો; પરંતુ તે વિષયો સંબંધી અગાઉ આ માસિકમાં વિવેચન થઈ ગયેલું હોવાથી તે કેટલીક બાબતો અત્ર દાખલ કરી નથી.

જ્ઞા.

મ્હાનું વ્યસન નિરૂપયોગી અને નુકસાનકારક છે તેનાં કેટલાંક મુખ્ય કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. મ્હામાં પોપણનાં તરવો બિલકુલ નથી, અને માત્ર ખોરાકની વસ્તુઓજ શરીરના બળમાં ખરો ઉમેરો કે વધારો કરી શકે છે; પરંતુ મ્હામાં ખોરાકનું તત્ત્વ મુદ્દલ નહિ હોવાથી તે શરીરનું બળ ખરી રીતે જરાપણ વધારી શકતો નથી.

૨. મ્હા માત્ર ક્ષોભક, ઊત્તેજક અને આદક ગુણવાળો હોવાથી તે ઘાટેલા શરીર પાસે ઊલટું વધારે કામ કરાવે છે. અને તેથી શાકી ગએલા બળદને ચામડા મારી તથા ખરોટા ઘોંટી ખૂન દોડાવ દોડાવ કરવાથી તેની જેવી વસ્તે થાય, તેવી મ્હાના વ્યસનીના શરીરની થાય છે. અર્થાત ધીરે ધીરે પણ અચુકરીતે તે નિર્બળ બનતું જાય છે.

૩. ધણા શરીર વિદ્યાન શાસ્ત્રીઓનો મત છે કે, શરીરપત્તના દરરોજના ધસાનથી ઉત્પન્ન થતી રાખ અથવા કચરો બહાર નીકળી જતો મ્હાના વ્યસનથી અટકે છે, અને જ્યાં ત્યાં કચરો ભગાયેલા ધંત્રની જેવી હાલત થાય, તેવીજ કેટલેક અંશે મ્હાના વ્યસનીની મોડી વહેલી થાય છે.

૪. મ્હા પીધા પછી હૃદય ઉત્તેજામ્લુ માનુષ પડે છે, તથા મ્હાની સાથે દાખલ થતા ઝેરી તત્ત્વોનું શરીરમાંથી કાઢી નાખવાની નકામી વેઠ મુત્ર પિંડને ઊઠાવવી પડે છે. અને તેથી મ્હા પીધા પછી ઘણું કરી અડધા કલાકે પેસાળ કરવાની હાજત થાય છે. આ બપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, લાખા વખતે મ્હાના વ્યસનથી હૃદય અને મુત્રપિંડ નિર્બળ બની જાય એમાં નવાઈ નથી.

૫. મ્હાથી ઉંઘ જતી રહેછે, અને તેથી મ્હાના અટલ વ્યસનીઓને, અને ખાસ કરીને જે તેઓને મને પણ મ્હા પીવાની ટેવ હોયતો તેમને, “ધન્વોમ્નીયા” અથવા ત્રાન્સે ઉંઘ નહિ આવવાનો બહુજ દુઃખજ બચકર રોગ લાગુ પડવાનો સંભવ રહે છે. મ્હાના જળા વ્યસન વાળા લોકો કેટલીક વાર ગાડા પણ ચાઈ જાય છે જે લોકોને આવા દ દો.ખામ થતા નથી તેવા વ્યસનીઓને પણ શરીરની સામાન્ય કમ તાકાત, અને જ્ઞાનતત્ત્વોની નબળાઈતો, જણાયા વગર રહેતીજ નથી.

૬. આદામાં “ થીન ” Theano અને “ ટેનીન ” Tannin નામનાં બે ઝેરી તત્ત્વો છે. “ થીન ” નામનું ઝેરી તત્ત્વ ખોરાક પચાવનાર જઠર રસમાંથી “ પેપસીન ” નામના ઉપયોગી પદાર્થને જીરો પાડી, તેનો નાશ કરી નાખે છે. તેથી પાચન ક્રિયા બગડે છે, અને ભુખ મરી જાય છે. મને તેવી ભુખ લાગી હોય પણ મ્હાનાં એક બે સ્ટ્રોગ કપ પીનાથી ભુખ તદ્દત મરી જાય છે, એવો અનુભવ દરેક મ્હા પીનારને થયેલો હોય છે. વળી ઉપવામના દિ.એ ભુખ્યા રહેવા માટે ધણા લોકો મ્હા ખૂન પીએ છે. આવી રીતે ઝેરી તત્ત્વોની મદદથી ભુખ મારી નાખવી એના જેવું ચર્ખાઈ ભરેલું બીજું કાંઈ નથી. કદાચ આવા લોકો પોતાના પેટ ઠીકરાં માટીથી બરીંદે તોપણ તેમને મ્હાકરતા બહુ વધારે નુકસાન થવાનો સંભવ નથી. બીજું ઝેરી તત્ત્વ જે “ ટેનીન ” તેનું પ્રમાણ મ્હામાં ૧૦

મૂખાંધ બરેલું છે ? ! ! અમારું તો એવું સ્પષ્ટ માનવું અને એવો જાતિ અનુભવ છે કે, દવાઓ લોકિતિ કુદરતના કાયદાનો ભંગ કરવા, અને અનીતિને માર્ગે ચાલવા લલચાવે છે. દાખલા તરીકે, જે મનુષ્યોને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવે કે વ્યભિચાર અથવા જન-કર્મ કરવાથી થતા પ્રમેદ-ચાંદી વગેરે દુઃખદ રોગોમાંથી બચવાનો માત્ર એક જ ઉપાય એ છે કે, તેવા કર્મથી હમેશ દૂર રહેવું, અને તે શિવાય બીજો કોઈ છલાજી નથી, અને જે તેવું કર્મ કર્યું તો તેનાં બેદર કડવાં ફળ આપ્યા જન્મભર પોતાને અને બે ત્રણ પેઢીઓ સુધી પોતાની સંતતીના ભોગવ્યા વગર છુટકોજ નથી તો નક્કીજ માનજે કે તેવાં નિધ કર્મ કરવાની હિંમત કોઈ કવચિતજ કરી શકશે. પરંતુ પરમીયા, ચાંદી વિગેરેની સેંકડો જાતની હજારો જાહેર ખખરોનો ભાવાર્થ શું હોય છે ? આવી દવાઓવાળા તો એમજ કહેતા જણાય છે કે, “ઓ ઈશ્વરજી અને બદ્દેલીમાં મશગુલ બનેલા વિપયાંધ લોકો ! તમે તમારા નીચ કર્મમાં નિર્ભય અને નિઃશંક રીતે મંડ્યા રહો. તમે જરાપણ ડરશો નહિ. તમે નીતિશાસ્ત્ર, શારીરશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, અને સવ ઇશ્વરી પવિત્ર નિયમોપર પાણી ફેરવો છો, તેપણ કાંઈ ફિકર નહિ. પરમેશ્વરનો કે રતના કે બીજા કોઇના શા ભાર છે કે તમને પગીયા જેવા દરદ રૂપી શિક્ષાથી હેરાન કરી શકે ? જ્યારે ગુન્હામાં તમે સપ-હાઇને મોગી પડો ત્યારે માત્ર બે ચાર રૂપૈયા અમારા તરફ સલામી તરીકે મોકલી, અમારી દવાનો માત્ર બે ૧૨ દિવસ ઉપયોગ કરજો, એટલે તમે અમારૂં હતા તેટલાજ નિરોગ, અને સુખી, ચામડા કાંચ વધારે ખુબસુરત અને ફરી જવાન બની જશો ! ! !” વિગેરે.

આના ઇશ્વરના પગ હંકાવે, અને તેની નિઃશંક અને અકસીર રીતે અવગણ કરી શકે તેવા બહાદુર “ગોળી”વાળા ડોક્ટરો અને વૈદો હજારોની સંખ્યામાં હુનિયાંપર અને આપણા દેશના હાજર છતાં, કોણ એવો નારિતક કહી શકશે કે, પરમેશ્વરના પણ દાદા હુનિયાંપર વસતા નથી ! ! !

વ્હા.

ઢ્હાનુ વ્યસન નિરૂપયોગી અને નુકશાનકારક છે તેના કેટલાક મુખ્ય કાન્જો નીચે પ્રમાણે છે —

૧ ઢ્હામા પોપણના તત્વો બિલકુલ નથી, અને માત્ર ખોરાકની વસ્તુઓજ શરીરના બળમા ખરા ઉમેરો કે વધારો કરી શકે છે, પરંતુ ઢ્હામા ખોરાકનુ તત્વ મુદ્દલ નહિ હોવાથી તે શરીરનું બળ ખરી રીતે જરાપણુ વધારી શકતો નથી

૨ ઢ્હા માત્ર ક્ષોભક, કોતેજક અને માદક ગુણવાળો હોવાથી તે થાકેલા શરીર પાસે ઊવડુ વધારે કામ કરાવે છે અને તેથી ચાકી ગયેલા બળને ચામકા મારી તથા પરોણા ધોચી ખૂબ દોડાવ દોડાવ કરવાથી તેની જેવી વધે થાય, તેની ઢ્હાના વ્યસનીના શરીરની થાય છે અર્થાત્ ધીરે ધીરે પણ અચુકરીતે તે નિર્માળ બનતુ જાય છે

૩ ધણા શરીર વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓનો મત છે કે, શરીરચત્રના દરરોજના ધમાથી ઉત્પન્ન થતી રાખ અથવા કચરો બહાર નીળી જતો ઢ્હાના વ્યસની અટકે છે, અને જ્યા ત્યા કચરો બનયેલા યત્રની જેવી હાલત થાય, તેવીજ કેટરેઁ અશે ઢ્હાના વ્યસનીની મોડી વત્તલી થાય કે

૪ ઢ્હા પીધા પછી હૃદય ઉત્કેચાયતુ માલુમ પડે છે તથા ઢ્હાની સાથે દાખન થતાં એરી તત્વોનું શરીરમાથી ૧૬૦ નાખવાની નકામી વઠ મુત્ર પિત્તે બહારવવી પડે છે અને તેથી ઢ્હા પીધા પછી ઘણુ કરી અડધા કલાકે પેસાબ કરવાની હાજત થાય છે આ બિપત્તી સ્પષ્ટ થાય છે કે, લામા વખતે ઢ્હાના વ્યસનથી હૃદય અને મુત્રપિત્ત નિર્માળ બની જાય એમા નવાઈ નથી

૫ ઢ્હાથી ઉધ જતી રહેછે, અને તેથી ઢ્હાના અટલ વ્યસનીઓને, અને ખાસ કરીને જે તેઓને ૧૩૫ પછુ ઢ્હા પીવાની ટેવ હોયતો તેમને, “ધ્રમોમ્નીયા” અથવા ગરે ઉત્ત નહિ આવવોતો બહુજ દુખદ બયકર રોગ લાગુ પડવાનો સંભવ રહે છે ઢ્હાના જળ ૧ વ્યસન વાળા લોમિ ટ્રેલીક વાર ગાડા પછુ ચર્મ જાય છે જે લોકોને આવા દોષામા થતા નથી તેના વ્યત્તનીઓને પણ શરી ની સામાન્ય મ્મ તાકાત, અને માનવતુઓની નજાહતો, જણાયા વગર રહેતીજ નથી

૬ ચાહામા “ થીન ” Thinn અને “ ટેનીન ” Tannin નામના બે એરી તત્વો છે ‘ થીન ’ નામનુ એરી તત્વ ખોરાક પચાવનાર જઠર રસમાથી “ પેપસીન ” નામના ઉપયોગી પદાર્થને જુદો પાડી, તેનો નાશ કરી નાખે છે તેથી પાચન ક્રિયા બગડે છે, અને ભુખ મરી જાય છે ગમે તેવી ભુખ લાગેી હોય પણ ઢ્હાના એક બે સ્ટ્રોંગ કપ પીવાથી ભુખ તદ્દન મરી જાય છે, એવો અનુભવ, દરેક ઢ્હા પીનારને યગેલો હોય છે વળા ઉપવાસના દિ સે ભુખ્યા રહેવા માટે ઘણા લોકો ઢ્હા ખૂબ પીએ છે આરી રીતે એરી તત્વોની મદદથી ભુખ માની નાખવી એના જેવું ચુર્ખાઈ બેરહુ બીનુ કાઈ નથી કદાચ આવા લોમિ પોતાના પેટ ઠીકરા માગીથી બસેરે તોપણ તેમને ઢ્હાકરત બહુ વધારે નુશાન થવાનો સંભવ નથી બીનુ એરી તત્વ ને “ ટેનીન ” તેનું પ્રમાણુ ઢ્હામા ૧૦

ઝેરી માદક પદાર્થ હોય છે. હવે ડૉ. આર. હબ્બુ, રીચર્ડસન અને બીજા વિદ્વાનો. એ પ્રયોગવડે સાબીત કર્યું છે કે, એક એસ એસ્કોહોલ શરીરમાં જવાથી હૃદયના અમુક વખતમાં થવા જોએ તેટલા ધબકારા કરતાં ૩૦૦૦ (ત્રણ હજાર) ધબકારા વધારે થાય છે. હવે આટલા વધારે ધબકારા કરવામાં હૃદયને ઘણુંજ બળ પડે છે. એટલે કે, માત્ર બે વ્હાસ દારૂ અથવા એકજ ઔષ્ઠ એસ્કોહોલ પીવાથી હૃદયને એકસોતે અડસઠ મજા હાર એક ઘુટ બિયડવા જેટલું બળ નકામું ખર્ચી નાંખવું પડે છે. દારૂના વ્યસનીઓ પોતાનું જીવન બળ આ હીસાએ હમેશાં ફાગટ ખરચી નાંખતા હોવાથી, તેજ પ્રમાણમાં પોતાની જીંદગી ટુંકી કરતા જાય છે.

૨. એસ્કોહોલ અથવા દારૂના ઝેરી તત્વને લીધે ‘ એલ્બ્યુમીન ’ અથવા માંસ ચેતન રહીત અને કંઠણ થઈ જાય છે. આ વાતની ખાતરી કરવી હોયતો, એક ઇલાને દારૂમાં નાંખી જુઓ તો તે ઈલાની સફેદીમાં ઊપર કલો તેવો ફેરફાર થયેલો તમે જોશો. દારૂમાં નાંખેલું ‘ ઇડુ ’ પછી સેવાઈને તેમાંથી કદી બચ્ચું નીકળી શકતું નથી. કારણ દારૂથી જીવન નાશ પામે છે. શરીરપર દારૂ યોગવાથી પણ ચામડીનું “ એલ્બ્યુમીન ” નાશ પામવાથી તે અસ્વાભાવિક રીતે બહુ સફેદ દેખાય છે. બહારની ચામડી ઉપર જ્યારે આવી ખરાબ અસર થાય છે, ત્યારે શરીરની અંદરના નાજુક શ્વેત્ત—પડ ઉપરતો અત્યંત વધારે ખરાબ અસર થાય એ સ્પષ્ટજ છે. દારૂથી મગામાં સોજો આવે છે, અને તે સોજો કાન તરફ લંબાવાથી બહેરાપણું આવે છે. હોઝેરીની અંદરની બાજુ જડીને ચેતનવિનાથી થવાથી અપચો અને હોઝરીનું ક્ષત વીગેરે કુખદ દરદો થાય છે. લીવર અથવા પકૃત દારૂના વ્યસનથી બગાવાથી કમજો અને પિતાશયની પથરીના રોગો થાય છે. મુત્તપિંડમાં સોજો આવવાથી “ ક્રાકટસ ડીઝીઝ ” નામનો ધણોજ પિણકર વ્ધીધી થઈ ધણાનાં મોત નીપજે છે. પિતાશય બગાવાથી મસાનું દરદ અને બગદર ધણીને થાય છે. રક્તાશયમાં ચરબી જામવાથી (Fatty degeneration of the Heart) અને રક્ત વાહીની એક ટકણ અને બરડ થઈ જવાથી “ એન્ડુરીઝમ ” અને “ એવેરોમા ” નામના બપોર રોગો થાય છે. દારૂના વ્યસનથી ધણા લોકોને અપરમાર, વાહ, અને ફેફડે થાય છે. દારૂના સખત અને લાંબા વ્યસનથી કેટલીકવાર મગજ પ્રથમ કંઠણ બની પછી બહુજ પોચું પરી જઈ માંડપણ અથવા ઉન્માદનો રોગ થાય છે. દારૂના વ્યસનીઓના શરીરમાં કચરો બહુ ભરાઈ રહેવાથી કેટલાક દારૂના વ્યસનીઓ જાડા થતા જાય છે. પરંતુ તે એક રોગ છે, અને થોડા વખત પછી આવા દરદીઓને જગોદર અથવા લકવો અને પક્ષાત થયા વગર રહેતો નથી. બીજા કેટલાક દારૂીયાઓ “ હાર્ટ ડીઝીઝ ” અથવા હૃદય રોગ “ ક્રાઇઓપ્ડ યાઇપીસ ” નામનો એક જાતનો બપોર હામ, રોગ થાય છે. દારૂના વ્યસનીઓને વાજેલાંધા બાગેજ, અથવા મહામહેનતે, અને બહુજ મોંઘા રૂંઝે છે, એમ સર્વ લક્ષરી અમલદારનો અનુભવ હોય છે.

ઉપર પ્રમાણે દારૂના કુદ વ્યસનનાં માત્ર યોગ્યજ શારીરિક તુકશાનો વેદકનીજ દ્રષ્ટિથી વર્ણુતામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરથી સમજુ લોકો તેથી બચશે એવી આશા છે.

ઉપર પ્રમાણે હવાઓ, મેહા, અકીણુ, અને મદિરાના ઉપયોગ અથવા વ્યગ્રમથી થતાં અનેક નુકશાનોમાથી માત્ર શારીરિક નુકશાનો જોમ અને તેમ દુઃખમાજ વર્ણવવાનો પપત્ત કર્યો છે. ઉપર લખેલા એકે એક સખ્તના ટેકામાં અનેક વિદ્વાન ડૉક્ટરોના અભિપ્રાય આપવા અમે તૈયાર છીએ. પણ માત્ર લખાણ થતું અટકાવવાના હેતુથીજ તેમ કહ્યું નથી. તેમજ શારીરિક દૃષ્ટિ મિદુ સિવાય બીજા આમાજીક, આર્થિક, નૈતિક, ધાર્મિક વિગેરેની દૃષ્ટિએ ઉપરના વિષયોનો વિચાર કરતા ઘણુંજ વધારે લખી શકાય પણ તેમ કરવા હાલ અવકાશ તેમજ સ્થળ નહિ હોવાથી તે કામ ભવિષ્ય પર મુજતની રાખું છું.

હવે ઉપર લખેલાં સર્વ અને તેમાંનું દરેક વ્યસન શી રીતે છોડી શકાય, એ સહજ ઉકતા પ્રશ્નના જવાબમાં કહેવાનું કે:—

કોઇપણ તરેહના વ્યગ્રમ માટે ઇચ્છા થવી, તેજ શરીરની અને મનની અસ્વાભાવિક તથા રોગી અવસ્થાનું રૂપ લક્ષણ અથવા ચિન્હ છે. માટે આવી અસ્વાભાવિક શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ, અને તજજન્ય અસ્વાભાવિક વ્યસનોમા પડવાની ઇચ્છાનાથી ખરેખર અને હમેશને માટે બચવાના ખગ ઉપાય “દૃઢ નિશ્ચય” અને “કુદરતી ખોરાક” જ છે. કુદરતી ખોરાક શાને કહેવો, અને તે યોગ્ય ખર્ચે કેની રીતે મેગવાને ખાવો વિગેરે બાજતો અજ વર્ણવી શકાય તેમ નથી. તે જણવા માટે શ્રી “ધન્વંતરી” માસિકના પહેલા તથા બીજા વર્ષનાં પુસ્તકોમાં “કુળાહાર” એ વિષયપર કેટલાક લેખ પ્રમિદ્ધ થયેલા છે, જે ધણાજ અમુલ્ય છે અને જાતિ અનુભવને આધારે લખાયેલા છે, તે વાંચી જોવાની વિનતી છે. કમરત, યોગ્ય આહાર, શુદ્ધ હવામા રહેવું, તથા હમેશા કામમાં શુભાયલા રહી, વ્યગ્રમનીઓની સોજતથી દૂર રહેવું એજ વ્યગ્રમને છોડવાની સર્વોત્તમ “દવા” છે. બીજા કોઇ દવાની મદદથી વ્યસન છોડવાનો પ્રયત્ન કરવા જતા હમેશા દરેકે દરેક લખલામાં “બકરી કાઠતાં ઉંટ પેસે” જ છે, એમ અમારી મૂર્ખા ખાત્રી છે ઉપર લખ્યું તેમ કુદરતી નિયમ પાળવા માડી, દારૂ, અકીણુ કે બીજા કોઇ પણ વ્યસન છોડી દીધાથી શરીરને બીલકૂન નુકશાન થતું નથી એવો અમાગે યોત્તાનો તેમજ એકઠો પ્રમિદ્ધ વિદ્વાન ડૉક્ટરોનો મત અને અનુભવ છે. વ્યસન મૂડી દીધાથી શીઝાતમા કેટલાક દિવસ ખેચેની તો અમરૂપ જણાશેજ, પરંતુ તેનો હિમત અને દૃઢ નિશ્ચયથી સહન કર્યા વગર છુટકોજ નથી. આવી ખેચેની જણાય ત્યારે તરત ગામ બહારની ચોખ્ખી હવામાં ફરવા ચાલ્યા જવું અથવા તો કોઇ ગમત પડે તેવા વાંચનમાં કે કામમાં શુભાવું જેથી તે ભુલી જવાશે. વળા ખેચેની મહન કરવામાં થતું દુઃખ તો તે વ્યસન છુટી ગયા પછીથી મળતા અલગત શુષ્ક વધારે સુખની સરખામણીમાં કંઈજ દિસાજમાં નથી. માટે “હિમતે મરદા, તો મદદે ખોદા.” અંતમાં એક કવિના સખ્તોમાં કેટલોક ફેરશર કરીને લખવાનું કે:—

“ મદગુણનો પંચતો છે સગનો,

નહિ કાપરનું કામ જોને. ”

મળ વનસ્પતિ નંનો આહાર કરનાર યદા જતાં મનુષ્યો, ઉપર લખેલા ચાર વર્ગમાંથી પોતાને કયા વર્ગ માં દાખલ કરવા ઇચ્છા રાખતા જણાય છે, તે કહેવાની જરૂર નથી.

(૪) જીવતી સ્ત્રીઓને રાંધીને ખાઈ જનાર રાક્ષસો.

“ બળવાન નિર્બળોને ભક્ષ કરે ” એ કાંઈ કુદરતી નિયમ નથી, પણ જંગલી પશુ અને નીલ્તાની નિશાની છે. હજુ જે મનુષ્યો પોતાના ચઢીયાતા બુદ્ધિબળ અને શરીરબળને કિવચાગ જેટલા પ્રમાણમાં નિર્દોષ નિર્જળ પ્રાણીઓના જીવલેવામાં અને તેમનાં મુદ્દાઓથી પોત નું પાપી પેટ ભરવામાં કરે છે. તેટલા પ્રમાણમાં તેઓ ગાય, ઘેડા, ઘેરાં, બકરાં અને પોપટો કરતાં પણ વધારે નીચ અને વધારે જંગલી છે, એ વાત પોતાનાજ વર્તનથી સાબીત કરી બતાવે છે. “ બળવાન નિર્બળોને ભક્ષ કરે, ” એ નિયમ જે સલ હોય તો તો પછી મનુષ્યો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને પણ બાપીને ખાઈ જનાર રાક્ષસો અને અધોરીએ કેવળ ધર્મોત્તમા ગણાવા જોઈએ. છતાં તેઓ તેવા કેમ ગણાતા નથી, તેનો જવાબ આ રાનું કામ માંસાહારના હિમાયતીઓને સોંપી, હાલ તો એટલુંજ જણાવવાનું કે, મનુષ્ય માટે ખાઈ જનારા લોકો (Carnivorous) હજુ દુનિયાં પર મળી આવે છે. દાખલ તરીકે, આજુ વર્ષના ફેબ્રુઆરી માસમાં ન્યુ હેમ્પશીરમાં આવેલા એન્થ્રીમ નામના બેટનો એક રાજા મરી ગયો, સારે લાંબા જંગલી લોકોએ તેની સર્વ બાવડીઓને પકડી, કાપી, રાંધીને સ્વાદ સાથે આરોગી ગયા. આ કેવી મિજાની ! ! !

(૫) વિદ્યાચત્રમાં પાસ થનાર પહેલી તબીબખાતુ.

ઇંગ્લેન્ડની “ રોયલ કોલેજ ઓફ ફીઝીશીયન્સ ” ની વૈદકીય પરીક્ષા પાસ કરી “ લાઇસેન્સીયેટ ” ની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર પહેલીજ સ્ત્રી એક પારસી બાતુ છે, તે ઘણું મગરૂર થયા જેવું છે. આ વિદ્વાન ડોક્ટર બનનાર બાબાતુ નામ મીસ ડેરીનખાઈ રસ્ત-મજી કાવસજી પન્ડ છે. યોગ દિવસમાં આ બાઇને “ કોલેજ ઓફ સરજન્સ ” તરફથી એક સન્નિધ મળતાં છે.

(૬) સિંહના પાંજરામાં ઘયેલાં લગ્ન.

ગ્લાસગો ખાતે તા. ૧૫ મી મે સન ૧૯૧૦ ના દિવસે અદ્ભુત સંજોગો વચ્ચે એક લગ્નક્રિયા ચમત્કૃતિ પરજનાર કન્યા અને વરરાજા લગ્ન કરાવનાર એક ધર્મગુરુ સહિત ચાર સિંહોવાળા એક પાંજરામાં દાખલ થયાં હતાં, અને લાં લગ્નની ગાંઠથી જોડાયાં હતાં. આ બનાવ જોવાને છઠ્ઠામર માણસો એકઠાં થયાં હતાં.

(૭) ટપાલી તરીકે સંદેશા લેઇ જનાર કણ્ઠતરો.

સુદ્ધ પ્રસંગે સંદેશો ઘણીજ ઝડપથી લેઇ જવા માટે કણ્ઠતરો અસલના વખતથી વપરાતાં હતાં. ગરમ અનુકૂલ દિવસે ૬૨ મીનીટે ૧૩૨૦ યાર્ડ અથવા વારની ઝડપે તેઓ ઉડીશકે છે. તે સાથે જો વળી પવન અનુકૂલ હોયતો, તેઓ ૫૦ થી ૧૫૦) ફોટા માઈલ સુધી સહેલાઈથી મુસાફરી કરી યોગ વખતમાંજ પાછાં આવી શકે છે. કણ્ઠતરોનો આવો ઉપયોગ ઇ. સ. પૂર્વે ૧૩૫૦ માં થયેલો પણ જુના હોખોપરથી જણાય છે. એની-ક્રીઓન, સોફ્ટીસ, અને એમરીટોટલના લેખોમાં પણ આવોજ ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે. વળી ઇ. સ. ૧૮૭૦માં જર્મનીએ પેરીસ શહેરને ઘેરા લાલો ત્યારે, શહેરની અંદર પુરાવલા લોકો બહારના પોતાના સાથીઓ સાથે કણ્ઠતરોની મદદથીજ છુપી મસલત ચલાવતા.

વતા હતા. સંદેશમાં એકી વખતે વીસ કરતાં વધારે અક્ષરો ઘણું કરી લેવામાં આવતા નહિ. તે અક્ષરો કોલોડીયન નામના પદાર્થના બનાવેલા ધણુજ ખારીક અને દહકા પડ ઉપર લખવામાં આવતા હતા. પછી તેને એક પીંછાની બુગળીના નાના કકડામાં મૂકી તે કકડો કચુતરના પાછલા ભાગના પીંછા સાથે બાધી દેવામાં આવતો.

(૮) બ્લૅકલેસને મરદ બનાવવાનો ઉપાય.

પૅરિસ શહેરના એક ડોક્ટરે એવી શોધ કરી કહેવાય છે કે, બ્લૅક અને દીલગીરીની લાગણીઓ મગજ આગળ આવેલી એક નસને લીધેજ થાય છે બાવલા અને બાલકણ માણસોમાં તે નસ ઘણી મોટી હોય છે, અને હિંમતવાન પ્રાણીઓમાં અને માણસોમાં બહુ નાની હોય છે. આ શોધ કરનાર ડોક્ટરનો એવો મત છે કે, જો આ નસ કાપી નાંખવામાં આવે તો તેવા માણસો બ્લૅક થું છે, તે બલુજ નહિ. તે ડોક્ટરે આ સં-અધિ ઘણાંક પ્રાણીઓ અને મનુષ્યો ઉપર અભ્રસ કર્યો છે, અને તેમાં નમને ફતેહ મળી છે, એમ કહેવાય છે.

(૯) હિંદુસ્તાનમાં દર વર્ષે દારૂનું વ્યસન વધતું જાય છે.

હીદી મરમગને મધ અથવા દારૂ પરની ગળતી જઠાતનું ઉત્પન્ન બહુ મોટું છે, અને દર વર્ષે તે વધતું જાય છે. તે નીચેના વર્ષવાર આકાશ પરથી જોઇ શકાશે:-

વર્ષ.	રૂપૈયા.
૧૮૭૪-૭૫	.. ૨૩૪૧૫૦૦૦
૧૮૮૩-૮૪	...૩૮૦૭૦૦૦૦
૧૮૯૪-૯૫	...૫૪૪૩૫૦૦૦
૧૯૦૪-૦૫	...૭૯૪૨૫૦૦૦
૧૯૦૫-૦૬	.. ૮૪૭૧૫૦૦૦
૧૯૦૬-૦૭	૮૭૮૨૫૦૦૦
૧૯૦૭-૦૮	.. ૯૨૪૪૫૦૦૦
૧૯૦૮-૦૯	...૯૫૧૩૦૦૦૦
૧૯૦૯-૧૦	૧૦૦૭૫૫૦૦૦

છેવટના બે આંકડા અજમાયશી છે. છતાં એ ઉપર લખેલી જઠાતની વધતી જતી રકમો સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપે છે કે આપણો દેશ દર વર્ષે દારૂના નિધ અને બચકર વ્યસનમાં વધારે ને વધારે ડુબતો જાય છે. માત્ર એક વરસ જેટલી સુદતમાં બ્યારે હિંદુસ્તાન દારૂ માટે દસ કરોડ રૂપૈયા જેટલી તો જઠાતજ આપે છે, ત્યારે તે કેટલા બધા કરોડ રૂપૈયાની કીમતનો દારૂ પીતું હશે, તેનો ખ્યાલ વાચકોજ કરી શકે. આપણાં આર્થશાસ્ત્રો તો કહે છે કે, દારૂનું એક ટીપુ જો ચામડાના જોડા ઉપર પડે તો તે જોડા જો ઠોરના ચામડાનો બનેલો હોય તં ઢોર પથ્થુ નકંભા જાય છે. તો પછી કરોડો અને અમુજો રૂપૈયાની કિંમત જેટલો દારૂ દર વર્ષે પી જનાર હિન્દુસ્તાન પોતાને ધર્મી અને સાત્વિક શી રીતે ગણાવવા માગે છે? બીજા દેશના લોકોને તે નિથ્યાનિમાનથી “એન્ડ” આદિ ઉપનામ આપે છે. પરંતુ તેને જ્ઞાન નથી કે દારૂ પીવો એ એન્ડ

પણ ન કરે એવું નિંદા કર્મ છે. પોતાનું ઘર સંભાળવા અને સુધારવાને બદલે, એની નિંદા કરવા મંડી પડનારાઓને આપણા લોકપ્રિય પ્રખ્યાત ગુર્જર કવિ શ્રી દત્તરામની નીચે લખેલી કવીતા બહુજ લાગુ પડે છે:—

“ઉઠ કહે આ સમામાં વાંકાં અંગનાળાં જુડાં,
જૂતળમાં પક્ષિઓને પશુઓ અપાર છે;
બગલાની ડોક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાકી,
કુતરાની પુછડીનો વાંકો વિસ્તાર છે;
*વારણની સુંઠ વાંકી, વાઘના છે નખ વાંકા,
બેંશને તો શિર વાંકાં શીંગડાંનો ભાર છે;
સાંભળી શિયાળ બોલ્યા, દાખે દલપતરામ,
અન્યતુ તો એક વાંકું, આપનાં અઘર છે!!

વનની આપઘી.

(લેખક:—રા. રા. જયકૃષ્ણભાઈ દેવલ; માણ ક્યુરેટર ઓફ ફોરેસ્ટ, પોરબંદર.)

રા. રા. મે. “ધનવંતરી”ના તંત્રી સાહેબ વિનતી કે:—ચાલુ માસ અગસ્ટ (૧૯૧૦) ના આપના પસિદ્ધ પત્રમાં સંલેખ્ય અથવા જીકામનો ૭મો ઉપાય “નાકછીંકણી,” લખી છે—એ નાકછીંકણી બનરમાં મળે છે તે શિવાય બીજી કેટલીક વનસ્પતિને પણ સ્થલ અને ગુણુ વિશેષે નાકછીંકણી કહે છે. તે વિષે ઘણાઓને હજી કેટલોક સંદેહ છે.

નાકછીંકણી કય વનસ્પતિ છે—તે વિષે “વૈદ્યકલ્પતર” (૧૯૦૮ કેશુઆરી) માં પ્રથમ ચર્ચા આવેલી હતી. તે વિષે એજ પત્ર (૧૯૦૮ માર્ચ)માં મુખ્યત્વે બનરમાં વિશેષ કરી નાકછીંકણીને નામે ગાંધીઓની દુકાનેથી જે વનસ્પતિ મળે છે તે વિષે કુંક હકીકત લખી મોકલતાં છપાઇ હતી. એ વનસ્પતિ વનસ્પતિશાસ્ત્ર પ્રમાણે સહદેવી અને ઘણા આદિના વર્ગ (Compositae) ની છે. અને તેનું સાચીય નામ—Centipeda orbicularis) છે.—

ઉપરનું લખાણ છપાયા પછી તે પત્રના તંત્રી સાહેબ રા. રા. વૈદ્યરાજ જટસંકર ભાઈ ધરમપુર તરફ કોઇ દરદીની દત્તા કરવા માટે પધારેલા ત્યાંથી એક વનસ્પતિનાં પાન લઇ આવેલા, જે ચરિત્રીનાં પાન જેવાં હતાં તે સેવક તરફ નાકછીંકણીને નામે મોકલાવી તેઓ સાહેબ લખે છે કે:—

આ વનસ્પતિનાં સાધારણ ઠંઠનાં ઉંચાં ઝાડ ધરમપુર તરફ થાય છે. અને તેને લાંનાં લોકો નાકછીંકણી કહે છે. એનાં પાન સુકાવી યોગી મુંચવાથી ઘણી છાંકા આવે છે અને અને લાંનાં લોકો એનાં પાનનો એવી રીતે ઉપયોગ પણ કરે છે—તેાં એ વનસ્પતિ કય

છે તે બરડા હુંગરમાં ચામ છે કે કેમ? જો થતી હોય તો ત્યાં એને થુ કહે છે અને શા ઉપયોગમાં છે ?

વળા ધરમપુરની એક ગૃહસ્થે લખી મોકલ્યું કે તે વનસ્પતિને ત્યા ભુતિ અથવા ભુતદેશી પણ કહે છે.

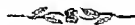
ઉપરની હકીકત અને ધરમપુરની આવેલ તે વનસ્પતિના નમુના ઉપરથી તપાસ કરતા તેનું મ હી નામ ભુતપાસ માલમ પણુ છે—અને તે વનસ્પતિનું શાસ્ત્રીય નામ † *Eleodendron glaucum* મી. આર. કે. બીડે (પુના કાલેજ ઓફ સાયન્સના આસીસ્ટન્ટ મેડીસીન ઓફિસર) જણાવે છે. એ વનસ્પતિ પોરબર સ્વસ્થાનના બરડા હુંગરમાં હવ્તુ સુધી જોવામાં આવેલી નથી. પણુ સુમધ તરફ ન કછીંકણીના ઉપયોગ તરીકે એના પાન પણુ વપરાતા જણાય છે—કેમકે લખનારના મુરખી સ્વગવાસી ડૉ. સખા-રામ અતુન પોતાના “બોમ્બે ફ્લોરા” પાન ૩૦ મે લખે છે કે —

“The powdered leaves have a powerful sternutatory action, and are used as a fumigatory to rouse women from hysterical syncope, and as a snuff to relieve ordinary headache.”

વળા ડૉ. જ્યોર્જ વૉટ માહેન લખે છે કે —

“The root is a specific against snakebites, and Sir Walter Elliot speaks highly of this property. The Bark is used in native medicine and is said to be a virulent poison. A decoction or cold infusion of the fresh bark of the root is applied to swellings.”

Roxburgh states that the fresh bark of the root, rubbed with water is by natives applied externally to remove swellings.”

સરીકે કેશવકંઠ્યાણુ.

(અનુસંધાન અક આઠમાના પૃષ્ઠ ૩૦૦ થી.)

અનુવાદક પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.

(એ રીતે સળધી વિશેષ પ્રયાસ માટે ચોખાઇ)

ગહરી ધન આવલ ધન ગરબહી, મંદ પવન ફેલત મલ ધરહી;
હરિતાશ ગિરિધરની છેવા, હમ હસિની કેલિ કરેવા. ૬૮
પવન પીડ ધન રીતમે હોઇ. મધુ પીપલ આના ચે દોઇ;
સરિતા મરકો નીર ન ચાહી, જો પીજે તો દર્દ જમાહી. ૬૯

† “Flowering Plants of Western India”, by Rev. A. K.

એ રીતુમાં ઘેરી મેઘ ધટાનાં વાદળાંનો જમાવ ચઇ મળના વૃષ્ટિ આદિ થાય છે, ધીરો ધીરો પવન ફેલાયો રહે છે, પૃથિવી પાણીના વહન સંચયથી રળિયામણી અને છે, હરીઆળા વડે પર્વત અને જમીન છવાઈ જાય છે, હંસ ને હંસની (માદા) પરસ્પર રમ્મત ગમ્મત કરતાં જણાય છે, અને વાયુનો વધારો થાય છે જેથી વાયુપીડા વધી પડે છે એના લીધે મધની સાથે પીપરનું (લીંડી પીપરનું) ચૂર્ણ આટવું હિતકર છે. તેમજ નદીનું કે તળાવનું પાણી પીવાની ચાહના છોડી દેવી, નહીં તો હૃદની જમાવટ થાય છે. ૬૮-૬૯

(એ રીતુમાં શું શું કરવું યોગ્ય છે ?)

મદન તેલ પવન બંધસોના, ચિતવસન રસાયન ઢોંના ;
પૌન અષ્ટ શરદા ન સહિયે, કીમ કુચસે ન્યારે રહીયે. ૭૦
ઝરના કુપ અધર જલ પીજે, પય ધૂત ખાય લુખા તજિ દિજે ;
સાલ પદ પર અદર સોના, બરધા રીતુમે ઇતના હોના. ૭૧

એ સમયમાં શરીરે શંસીયા કે તલીના તેલનો માલેસ કર્યા કરવો. પવનની વિશેષ અપટ ન લાગે તેવી જગોએ સવું, સફેદ કપડાં પહેરવાં, રસાયનરૂપ વસ્તુઓ હમેશાં કરતાં બમણી ખાવી, શરદા ભરી પવન અપટ વર્ષા અપટથી દૂર રહેવું. કીચડ સંલધી બચીને ચાલવું ઝરણાંનું કુવાનું કે અદરથી (સંભાળ સહિત) ઝીલી લીધેલું વરસાદનું પાણી પીવું, દૂધ-ધીનો ઉપયોગ કરવો. લુખા પદાર્થો દિવા લુખાસ પેદા કરે તેના પદાર્થ ન ખાવા, સાલ પડુ ઝોદીને સવું, અને બહાર ન સૂતાં બને ત્યાં લગી ઝોરડા જેવા મકાનની આંદર સવું, જેથી આરોગ્યતા બળવાય છે. ૭૦-૭૧

(શરદરીતુ વર્ણન દોહા.)

આશો કાર્તિક ઉભાયમે, કન્યા તુલ હોય સૂર;
સો રીતુ શરદ સો યામિની, સોલ કલા શશિપૂર. ૭૨

જે વખતે આશો તથા કાર્તિક મહીનો હોય અને સૂર્ય કન્યા તથા તુલ રાશિ ભોગવતા હોય તે વખતને શરદરીતુ કહે છે અને આશો શદ પૂનમની રાત્રિને શરદચંદ્ર ચંદની કહે છે, કે જેમાં સોળ કળા સહિત ચંદ્ર હોય છે. ૭૨

(એ સંબંધી વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાઘ.)

સોમ કળા અમૃત તપ્પ ઝરહી, નિર્મલ જલ સખ મલ પર હરહી;
દિનકર કીર્ત ધૂપ તળ હોઇ, પિત્તરંકત જવર પરકટ હોઇ. ૭૩

એ રીતુમાં ચંદ્રમાની સોળ કળાઓમાંથી અમત આવે છે, બધી મલીનતા દૂર થતાં નદી તળાવ વગેરેમાં પાણી નિર્મળ થાય છે, સૂર્યના કીન્જો કંઈક આકરા તાપની અખવાળો અને છે, અને એના લીધે પિત્ત તથા રૂચિર વિકારનાં દર્દો પ્રકટ થયાં કરે છે. ૭૩

(એ રીતુમાં શું શું કરવું ?)

હર્દિ લુલાખ લોન કટખાના, કુધા લગે બિનુ કખાડુન ખાના;
શશિ છાયા સોકર જલ પીજે, દધિ ધૂત લાત મોદક મન દીજે. ૭૪

કોમલ વસન કુલેલ લગાઈ, હરડે ચૂરન કનરીતુ ખાઈ;

પૂરવ દિશિકા પવન પસારા, જવર ખાંસી બુખામ હૂમ સારા. ૭૫

એ રીતુની અદર ઉલટી જુજાજની દવાનો ઉપયોગ કરવો, આદુ સિંધાવણુ જેવા પદાર્થોનું સેવન કરવું, ખરી બૂખ લાગે ત્યારેજ ખાવું, ચાંદનીમા ફરવું, સાકરનું પાણી પીવું. દહી-ધી-ભાત-લાડુ ઉપર રૂચિ રાખવી. મુંવાળાં વસ્ત્રો પહેરવા ઓઢના. કુનેલ લગાવવું, અને હરડેનું ચૂર્ણ ખાવું; કેમકે પૂર્વ દિશાનો પવન ફેલાવ છે માટે તાવ ઉધરસ શળખમ વગેરે વસ્ત્રો દહીં થવા સંભવ હોવાથી તેમ કરવાની જરૂર છે.

(હેમંત ઋતુ ચૂર્ણન દોહરા.)

માગશિર પોષ દો માસમે, વૃશ્ચિક ધન હોય વ્ધાન;

હેમંત ઋતુ તમ હોત હે, તમ રીતલતા આન. ૭૬

જે વખતે માગશર અને પોષ એ મહિના, અગર વૃશ્ચિક અને ધન રાશીના સર્થ હોય તેને હેમંત ઋતુ કહે છે. ૭૬

(એ સગંધી વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાઈ.)

ઉતરાયનકા મારત વાઈ, રીતલ હીમાલા ફેલાઈ;

દીર્ઘનિસીદિન લાગે છોટા, અલ્પ ધૂપ તમ લાગે ખોટા. ૭૭

જઠરાગ્નિ તમ જોર, કરહી, જોર જમો ઠંડા પરહરહિ;

કંદવાય જવર પેઢા જાતો, તમ તથોલ ઉન રીતુમે ખાતો. ૭૮

ઉપર ખતાવેલી ઋતુમાં ઉત્તર ભણીનો પવન આવે છે, જેથી હિમાલયના જેવી રીત-જતા (યાદ) ફેલાય છે, રાત ઓટી અને દિવસનાંતાનો થાય છે, તડકો થોડો લાગવા છતાં આકરો હોવાને લીધે વસંતો લાગે છે, જઠરની અગ્નિનું જોર વિશેષ વધે છે, માટે વહેલા જમવું અને ઠંડુ વાસી ખાવું નહીં; કેમકે તે ઋતુમાં કંદ વાયુ જવર પેઢા થવાનો સંભવ છે, એ વારને તે વખત પાનખીંચાં ખાવાં દિતકારી છે, ૭૭-૭૮

(એ રતુમાં શું શું કરવું નોંધવે ! તે વિષે ચોપાઈ)

ગોધૂમ આપ વહી તન ચેકો, મર્દન તેલ રસાયન નીકા ;

સંચલ અજવાયન ગર્ભ જલ દહી, કે મધ પીપર હરડે લેહી. ૭૯

ધણ અંદના પદાર્થો ખાવા, દેવતા વડે શરીરને ગર્ભ રાખવું (તાપવું) તેલનું શરીરે મર્દન કરવું, રસાયન સંઘાવાળા (કાળાતલ ભીલામાં, આંમળાં, ઘતાવર ઇત્યાદિ રોગને નિર્મળ કરનાર અને જીવનને વધારનાર) પદાર્થોનું સેવન કરવું, તથા સંચળ અને અજમાનું ચૂર્ણ કોકરવરણા પાણી સાથે ફાકવું, અથવા મધ સાથે લીંડીપીપરનું ચૂર્ણ કિંવા હરડેની સાથે મધ પીપરનો લેદ (અવલેદ) સેવન કરવો જેથી તત્તદુરતી જગવાપ છે. ૭૯

(સિશિર ઋતુચૂર્ણન દોહા.)

માહ ફાલ્ગુન દો માસમે, મકરકુંડા હોય સૂર;

સોહી શિશિર ઋતુ જાનિયે, ચલત હિમાલા પૂર. ૮૦

જે વખતે માહ અને ફાલ્ગુ મહીનો કે મકર અને કુંભ સંક્રાંતિ હોય તે વખતને સિશિર ઋતુ જાણવી; તે મોસમમાં હિમાલયની દવા પૂર જોજથી આવે છે. ૮૦

(એ ઋતુ સંબંધી વિશેષ ખુલાસા માટે ચોપાઠ.)

તુણ અનાજ પત જાને જઈ, શીત હવા માત્ર ગતિ શર્દી;

કંઈ વાયુ તથા કોપણુ કરહી, મદન તાપ સ્વેત પટ ધરહી. ૮૧

તુણ, ધાસ, અનાજ, પાંદડાં-પીળાશતા-પરિપક્વતા ધારણુ કરે છે, કંડી હવા ચાલવાથી પવનની ગતિ શર્દીકર્તા થાય છે, અને એથી કંઈ વાયુ કોપ પામે છે; માટે તેણનું મદન કરવું, સ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કરવાં અને તાપનું સેવન કરવું. ૮૧

(એ રીતુમાં શું શું કરવું તે વિષે વિશેષ કથન.)

મોદકે મધુ ધૂત દુગ્ધદિખાના, તરુનિકેલી ગર્ભજલ નહાના;

પટપર રૂઢણુ ધુપે દુસાલા, પ્રાત જમો નહા હોત ઉજાલા. ૮૨

લસનપાક મધુપીપર ખાના, ચીજ ખરાધ નજીક ન જાના;

પટ ઋતુકા ઇંતના કરે લાઘ, તનમેં દઈ નિકટ નહિ આંધ. ૮૩

તે સમયમાં પુષ્ટિકારક લાડુ, મધ, ઘી, દૂધ એઓનું જરૂર સેવન કરવું, સ્ત્રી સમાગમ નિયમ મુજબ રમત ગમત યુક્ત કરવો, ઉંદા પાણીથી ન્હાવું, રૂપાળાં (૩ ભરેલાં) કપડાં પહેરવાં એટલાં, અથવા રૂપાળાંવાળાં વસ્ત્રો પહેરવાં, ઘોઝેલા દુસાલા અગર સુંદર સુગંધીવંત ધુરવડે સુગંધિત કરેલા દુસાલા જોડવા, પ્રાતઃકાલ જમવું, એટલે કે આકાશમાં પ્રકાશ થયેલો જણાય કે જમી લેવું, લશણપાક તથા મધપીપરનું સેવન કરવું, અને ખાંટી ચીજની નજીક જવું નહીં અર્થાત્ ખરાધ ખાવી નહીં.

ઉપર કહેલી છએ ઋતુની બિના ધ્યાનમાં લઈ જે મનુષ્ય નિયમસર ચાલે તે મનુષ્યના ચરીરમાં કદિપણુ દર્દ નજીક આવવા પામતું નથી. ૮૨-૮૩

(આઠ પહોરમાં છ ઋતુનો સમાવેશ-કેશા.)

પ્રથમ પ્રહર વસંત ઋતુ, ગ્રીષ્મ હોત મધ્યાહ્ન;

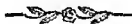
તૃતીય યામ વર્ષા સુરીત, શિશિરથ સંધ્યા આન. ૮૪

આધિ નિશા શર્દહી સદા, પ્રાતઃકાલ હેમંત;

કહો કેશવ શિવચોં કહો, સુનો ગિરિજા ગુનવંત. ૮૫

સર્વ ઉગવાથી પહેલે પોહોરે વસંત રીતુનો, બપોરે ગ્રીષ્મનો, ત્રીજે પોહોરે વર્ષાનો સંધ્યા વખતે શિશિરનો, અધિ રાતે શર્દનો અને પરાદિયે હેમંત ઋતુનો આભાસ હોય છે. કેશવ કવિ કહે છે કે શિવજીએ પાર્વતીજી પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહી આગળ ઋતુના રાગ રાગનો ખુલાસા સાંભળવા સાવધાનતા માટે કહ્યું. હે ગુણવંત ગિરિજા ! આ પ્રમાણે છ ઋતુનું વર્ણન કહ્યું. હવે આગળ એ ઋતુઓના રાગ રાગનું વર્ણન કરું છું તે ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો.

(અપૂર્ણ.)

ઔપધી કલ્પો મનુષ્યોને જોડ્યે તેવો લાભ કેમ આપતા નથી ?

(લેખક:-તંત્રી.)

પુરાતન કાળના રૂપિ પ્રસ્થિત ઇથોમાં અને યોગી માહાત્માઓના લાખી ગળેલા અ-
યોગાં અનેક જાતની વનસ્પતિના કલ્પો જોવામાં આવે છે. એ કલ્પમાં વર્ણન કરેલા
શુભો તન્દ્ર યુગ દરમિયાન જોઈએ તો તેમાં માની ન શકાય તેવી ગણેશિવાય બાંધેલ કલ્પ
નથી, એમ ધ્યાનમાં આવ્યા સિવાય રહેતું નથી. અને ધનવંતરી માસિકમાં “ શુભ કલ્પ ”
લખેલા તે વખતે તેમાંથી કેટલોક ભાગ અગારે આ કારણ છોડી દેવો પડેલા હતા પણ
માસિકના સુત્ર આલોક્યે કલ્પમાં લખેલા કાયદા સાચ છે કે નહીં તે સમગ્રી શકતા સ-
વાક્ષો પુછ્યા હતા તેથી આ લેખક વનસ્પતિ કલ્પો મળ્યા પછી જોવાની અમને
જરૂર જણાઈ છે.

આપણા આર્થ વૈદ્યક શાસ્ત્રના અનેક ઇથોમાં અનેક રોગો ઉપરની રામગાથ દ-
વાઓ બતાવેલી છે અને તેજ દવાઓ આપણે આજે લાગી રોગીને આપીશું તો,
શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે શુભ લાગ્યાવિના રહેશે નહીં એમ કહેવાને કાંઈ વૈદ દક્ષિ
કે હાકર હિમત ધરાવી શકશે નહીં. તો પ્રશ્ન માત્ર એટલો જ છે કે, એની એ દવા
અને એના એ રોગ હતા શુભ ન લાગવાનું કારણ શું ? કારણ એટલું જ કે, વનસ્પતિ
અને ખનીજ દ્રવ્યોમાં પરમાત્મા અંતરાત્મા રૂપે વ્યાપી રહેલા છે, એ વાતથી આપણે
અજાન છીએ. અથવા માહાત્માઓ અને નિદાનો એ વાત આપણા ધ્યાન ઉપર લાવે છે,
તો તેને આપણે હસી કાઢીએ છીએ ને તે વાતને ખોટી માનીએ છીએ, શાસ્ત્રકારો
કીંમત કીંમત વગાડી કહે છે કે:-

एकोदेवः सर्वं श्रुतेषु गुह्यः सर्वव्यापि सर्वं भुतान्तरात्मा ॥

सर्वाव्यक्ष सर्वभुता धिवासः साक्षिश्चेत्ता वैचलो निर्गुणश्च ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્ સર્વ ભૂતને વિશે અતરાત્મા રૂપે પરમાત્મા રહેવા છે ત્યાં મનુષ્ય જાનવર
પશુપક્ષી વનસ્પતિ કે પાષાણાદિ કે ખનીજ દ્રવ્ય બધામાં પરમાત્મા એક જ રૂપે રહેલા
છે. ફર માત્ર એટલો જ છે કે વિકાસ ક્રમમાં જેમ જેમ આગળ વધવામાં આવે છે તેમ
તેમ ચૈતન્યનો પ્રકાશ વધારે પડે છે, અને વિકાસ ક્રમની ઉત્તરોત્તર ઉતરતી દશામાં ચૈત-
ન્યનો પ્રકાશ ઓછો માત્રમ પડે છે. પરંતુ વસ્તુ માત્રમાં રહેલું ચૈતન્ય એક મેકનો જેમ
ભાવ કે દુષ્ટભાવ જણી શકે છે. મનુષ્ય જાતીમાં જેમ માત્વિક રાજસ અને તમાસ
શુષ્કવાર્ણા મનુષ્યો હોય છે, તેજ પ્રમાણે વનસ્પતિ અને ખનીજ દ્રવ્યોમાં પણ તેવી જાતો
રહેલી છે. અર્થાત્ તેવા શુભો તેમના વંશમાં પણ ઉતરે છે, મેસમેરાઇઝ થએલા ક્ષેરવૈયન્ટ
(વિશ્વ દ્રષ્ટિમાં આવેલા વિષય) ફરક માણસના શુભોય તેની આજુબાજુ રહેલા
જોઈએને જોઈ કહી શકે છે. તેજ પ્રમાણે વનસ્પતિમાં રહેલા શુભોય આગળના રૂપિ મુનિ
જોએ આધુનિક સમયના હાકરો અને વનસ્પતિ શાસ્ત્રીઓની માફક ફરતી લોકો ઉપર અ-

જાભાવી લખેલા નથી, પરંતુ યોગ વિદ્યાના બળથી આંતરગાન વડે લખેલા છે. વ્યવહાર દૃષ્ટિએ આપણે વિચાર કરીએ તો ખુદલું જણાય છે કે દરેક કામ ઉત્સાહથી જેવું થાય તેવું બળ કે જીલમથી કદીપણ થતું નથી, કામદાની દૃષ્ટિએ દરેક કામ સચના અને સ્વિકાર વગર થતું નથી. અર્થાત્ જેને કામ કરાવવું હોય તે માણસ કામ કરી આપનાર સચના કરે, ને તે સચનાનો કામ જેને કરવાનું હોય તે સ્વિકાર કરે, ત્યારેજ કામ થાય છે; અથવા જેને કામ કરવાનું હોય તે જેને કામ કરાવવાની ઇચ્છા હોય તેને સચના કરે, અને કામ કરાવવા ઇચ્છા રાખનાર તેનો સ્વિકાર કરે, તોજ કામ થાય છે. સચના અને સ્વિકારનો નિયમ જડ વસ્તુઓને લાગી શકે નહીં. ખરી રીતે તો સાંપ્રત કાળમાં દેવાઓનેજ જડરૂપજ્ઞ માનવામાં આવે છે, એટલે દેવા કરનાર વૈદરાજને હકીમો અને ડોક્ટરો વનસ્પતિ અને ખનીજ દવાઓને પોતે ધારેલું કાર્ય કરીઆપવા સચના કે વિનંતી સાચી કરે! અને દવાઓ પણ તેમનું કાર્ય શાનું કરે? પ્રાચીન કાળમાં તેવી રીતે વનસ્પતિ અને ખનીજ દવાઓ તરફ વર્તન થતું નહોતું. વનસ્પતિઓ અને ખનીજ દવાઓ પણ ચૈતન્યમય છે, અને ધારેલું કાર્ય કરી આપવા તેમાં રહેલું ચૈતન્ય સામર્થ્યવાન છે. તેમ તે વખતના રૂપિઓ અને મહાત્માઓ સારી રીતે સમજતા હતા. આ વાત હાલન જમાનાનો કહેવાતો સુધરેલો વર્ગ કદી પણ માનશે નહીં, તેથી કરીને સાચને કદી આંધ લાગવાની નથી. ધન્વંતરી માસિકના પ્રથમ વર્ષના અંક ૩-૪-૫ ના પાન ૩૪ ઉપર અમોએ “પ્રાચીન કાળની આયુર્વેદ વિદ્યા તથા અર્વાચીન કાળની વૈદ્યવિદ્યા સંબંધી વિચાર” એ નામનો લેખ લખેલો છે, તેમાં પણ લખેલું છે કે, કારતક અગ્ર માગશ્વરાસમાં વનસ્પતિઓ રસથી ભરપૂર હોય તેવા વખતે પવિત્ર સ્થળમાંથી અમુક વનસ્પતીઓ અમુક નક્ષત્ર વાર અને તિથિ વખતે વિધિ પૂર્વક લાવવી. એટલે તેને લેક આવવાના પહેલા દિવસે તેના આગળ ધુપદિપ નેવેલથી તેનું પૂજન કરી, ત્યાં આગળ તે વનસ્પતિના કલ્પમાં બતાવેલો મંત્ર જાપ કરવો, અને તેને વિનંતી પૂર્વક કહેવું કે, અમુક કાર્ય માટે હું તને કાલે લેઈ જવા માટે આવીશ. પછી બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળમાં કે બતાવેલા વખતે અણબોલ્યા તે જગોએ રનાનાદિ દ્વિપાથી પવિત્ર ચર્મ જઈ ત્યાં આગળ ધૂતાદિનો દીપક કરી તે વનસ્પતિને કાઢતો પડાશે ન પડે તેમ અણબોલે લાવવી અને ઘરમાં પણ પવિત્ર સ્થાનમાં પડાશે ન પડે તેવા સ્થળે એકાન્તમાં રાખી મૂકવી. કેટલીક વનસ્પતિને તો લાવવા પહેલાં તેની પાસે રોજ બેશી આઠ આઠ કે દસદસ દિવસ સુધી મંત્ર જાપ કરવાનો લખેલો છે. આવી વિધિપૂર્વક લાવેલી વનસ્પતિમાં રહેલું ચૈતન્ય ધારેલું કામ કરી આપતું હતું. આ વિધીનો સાંપ્રત કાળમાં તદ્દન લોપ થઈ ગયેલો જેવામાં આવે છે. કયા વૈદરાજને, ડોક્ટરો, કે હકિમ સાહેબો, આ વિધિથી વનસ્પતિને લાવી તેને ઉપયોગ કરે છે? સાંપ્રત કાળમાં તો ઔષધીઓ કેટલીક તો પરદેશથી આવે છે, અને તે મહેતેવા માણસની લાવેલી અને મહેતેવા અપવિત્ર સ્થળની છતાં મહેતે તે વખતે લીધેલી હોય છે. ગાંધીને ત્યાંપણ કેટલોક વખત પડી રહેલી આપણને મળે છે. ગાંધીને ત્યાં ન મળતી દવાઓ જંગલની કે વગડાની વનસ્પતિઓ ઢેક વાઘરી કે એવાજ નીચ જાતના લોકો પાસે મંગાવવામાં આવે છે, અને તેવા લોકો તે ઔષધીને યતુની માફક કાવાડ કે કાઢાળાથી ખોદી ખોદી લાવે છે, પાણરની જરૂર હોય તો પાણરને બદલે પાંચશોર કાપી લાવે છે. અને વખતે આખા વૃક્ષને પણ વગર જરૂર કાપી લાવે છે. એટલે વનસ્પતી તરફ પ્રેમ ભાવને

બદલે ઉલટો ચતુભાવ બતાવવામાં આવે છે. આવા બાવથી લાવેલી વનસ્પતિ આપણું ધારેલું કાર્ય કેવી રીતે કરી આપશે, તેનો વિચાર કરો, એટલે ખાત્રી થશે કે વનસ્પતિ દવાઓ કેમ શુભ કરતી નથી. વળી ચોમાસુ વીતી ગયા પછી રહેલી વનસ્પતિદવાઓ વીર્યહીન થાય છે, એવું આપણા વૈદ્યકથાઓ વારમવાર કહે છે, તેવી દવાઓ પશુ કેવી રીતે શુભ આપશે? આપણાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે, મરેલા ઢોરના ચામડાને જો સુરા (દાર)ના છાંટા પડે તો મરેલા ઢોરની પશુ અવગતિ થાય તો આવી વનસ્પતિને પવિત્ર રાખવાને બદલે સ્પિરિટાની મદદથી તેમના અર્ક કાઢવામાં આવે છે, એટલે પવિત્રતાનો તો સવાલજ ન થાય? વળી જો તે દેશની વનસ્પતિઓને તે તે દેશની હવા પૃથ્વી અને આજુ બાજુની વસ્તુઓની અસર થાય છે. તેથી એક દેશની વનસ્પતિ દવાઓ બીજા દેશના લોકો ઉપર સારી અસર કરી શકતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ, તે દેશના એક ભાગની વનસ્પતિ તેજ દેશના બીજા ભાગના મનુષ્ય ઉપર જોડાયે તેવી સારી અસર કરી શકતી નથી. વળી કુદરતે પણ એવીજ ગોઠવણ રાખેલી છે કે, દેશના એક ભાગમાં જે વનસ્પતિ હોય છે, તે બીજા ભાગમાં હોતી નથી. જેવી રીતે વનસ્પતિમાં કુદરતે યોજના રાખી હોય છે, તેવીજ યોજના મનુષ્ય શરીરોમાં પણ રાખેલી છે. એટલે શરીરનો બાંધો, પ્રકૃતિ, શુભ, બળ, વર્ણમાં પણ એકજ દેશના જુદા જુદા ભાગમાં તફાવત પડે છે. તેવાજ નિયમ વનસ્પતિ વર્ગમાં પણ પ્રવર્તે છે. અર્થાત વનસ્પતિમાં રાજસતામસ કે સાત્વિક એ પૈકીના કયા ગુણો છે તે, તે દેશના લોકોના પૃથ્વીના અને વાતાવરણના ઉપર આધાર રાખે છે. શાસ્ત્રમાં બતાવેલા વનસ્પતિના કથો જોતા, એકજ વનસ્પતિને યથાવિધિ લાવી રાખવામાં આવતી, અને તે અનેક રોગોને દુર કરતી. હાલની દવાખાનાની “લેઓ-રેટરી” માં જોઈશું તો હજારો જાતની દવાઓની શીશીઓ ભરેલી હોય છે. અને એક રોગીની સારવાર કરવામાં કેટલીક દવાઓની મેળવણી કરવામાં આવે છે, છતાં જનશુને માટે રોગ ક્યારે નાબુદ થાય છે? હાલના કુદરતી રોગોપચાર વિધાના હીમાયતીઓ છાતી ઠોકાને કહે છે કે, કુદરતનો એવો નિયમ છે કે મજબ પ્રાણીઓ નિરજીવ પડાયો ઉપર ક્રિયા કરી શકે છે, પરંતુ નિરજીવ પડાયો સજીવ પ્રાણીઓ ઉપર અમર કે ક્રિયા કરી શકતા નથી. જેથી ખતીજ દ્રવ્યો જે કે નિરજીવ છે, તે આપણા સજીવ શરીર ઉપર શી રીતે ક્રિયા કરી શકશે? પંચતત્ત્વો કે જેનું આ શરીર બનેલું છે તેવાજ તત્ત્વોનો તેઓ રોગો મટાડવામાં ઉપયોગ કરે છે, જેવાકે, હવા, અજવાળું, સૂર્યનાં કિરણો, વિદ્યુત, અને પૃથ્વી. આપણે પણ વનસ્પતિમાં રહેલા ચૈતન્ય પાસે કામ કરાવવાની યોજના કરીશું તોજ રોગ નાબુદ કરવાને ક્ષમીશું, નહીં તો જડ વસ્તુઓથી રોગો કદી પણ મટવાના નથી. માટે વનસ્પતિ અને ખતીજ દ્રવ્યો ચૈતન્યમય છે, અને તેમાં રહેલું ચૈતન્ય આપણું ધારેલું કાર્ય કરી શકશે, એવી શ્રદ્ધા અને પ્રેમ બ્યાંમુધી આપણા અતઃકરણમાં પ્રગટશે નહીં, ત્યાં સુધી તેવી દવાઓ ત્રાયદો પણ કરનાર નથી. દાખલા તરીકે, પારદને મસ્કાર કરતા પહેલાં શ્રી ગુરુ, કન્યા, બહુક, ગણપતિ, યોગીની અને ક્ષેત્રપાલનું પૂજન કરી સુખ મુહૂર્ત અને શુભ નક્ષત્રમાં તેને રોધવાનો પ્રારંભ કરવો. રોધનના પ્રારંભે અગાર મંત્રથી પારદને ઘોષ, તેની પૂજા કરવી, તેજ પ્રમાણે હસ્તાલને માટે પણ કહેલું છે. એટલે ખતીજ દ્રવ્યોને પણ ઉપયોગમાં લેવા પહેલાં તેમાં રહેલા અંતરાત્મા રૂપી ચૈતન્યની યથાવિધિ પૂજા કરવામાં આવતી હતી આપણા શાસ્ત્રકરોએ ખીપગાના વૃક્ષને આલણ માનેલો છે. તુલસીને માતા

માનેલાં છે. તુળશીનાં મનુષ્ય માફક લગ્ન પણ થાય છે. પીપલાની સ્ત્રીઓ પૂજન કરે છે, તેની પાછળ ફેરા ફરે છે, તેને અનેક જાતનાં નૈવેદ્ય સોમવતી અમાસ જેવા પર્વમાં ધરાવી પૂજેલવામાં આવે છે. પીપળાના વૃક્ષનું પૂજન કરવાથી જૂતાદિ બાધા જાય છે. એજ વૃક્ષોની પૂજા સાંપ્રત કાળમાં લોકો તેને અવરહીત વૃક્ષમાંની કરે છે? સાંપ્રતકાળમાં મોઝેસર ગેટસે વનસ્પતિ ઉપર ઘણા પ્રયોગો કરી શાખીત કરી આપ્યું છે કે, વનસ્પતિમાં ચૈતન્ય રહેલું છે, અને તેજ ચૈતન્ય આપેલો સદ્ભાવ કે દુષ્ટભાવ સમજી શકે છે. એમ-રસનની કેટલીક વાતો મી. હુટને પ્રસિદ્ધ કરી છે, તેમાં પંચુ તે લખે છે કે “મહારી ખાત્રી છે કે વૃક્ષોને મહારી ગેરહાજરી જણાઈ આવે છે. હું જ્યારે તેનાથી દુઃખ જાતું હતું ત્યારે તેઓ ઉદાસી લાગે છે, અને જ્યારે હું તેઓની પાસે જઈ તેની નીચેના તાલુકાની ઘણીઓને હાથ લગાડી હલાવું છું ત્યારે તેઓ પ્રયુક્તિ અને ખુશનુમા જણાય છે.” શુભ વિધાના શોધકોથી પણ શાખીત થયેલું છે કે, વૃક્ષોમાં રહેલું ચૈતન્ય ધમ્મામાં આવે ત્યારે મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરે છે, અને મનુષ્યને કર્શન આપે છે.

નડીપાદ નિવાસી મહાત્મા શાસ્ત્રી રેવાશંકર જેઓ સંવત ૧૯૨૮ની સાલના અરસામાં પચતત્વને પામ્યા છે, જેમને હું ગુરુ તરીકે માનું છું તે માહાત્માએ એક પ્રસંગે મને કહ્યું હતું કે, હું જ્યારે કાશીમાં માહાન યોગીરાજ શિવરૂપ સ્વામી પાસે નિધાનપાસ માટે રહ્યો હતો, તે વખતે મેં તે મહાત્માની પીઠ ઉપર એક પાકું ધમ્મેશ્વરી શુધ્ધ નોંધ હતી. મેં તેમને વિનંતી કરી પૂછ્યું કે, મહાત્મા, આ પાકું તમને શી રીતે મળ્યું? જેના ઉત્તરમાં મહાત્મા બોલ્યા કે, હું ગંગાના કિનારે એક વૃક્ષ નીચે હમેશ સમાધી કરવા બેસતો. પાકાની ઇચ્છા મને લગભગ છ માસ સુધી રહી હતી પરંતુ તેની દવા હું કરતો નહોતો. એક વખત હું સમાધીમાં બેઠો તો વખતે જે જાડ નીચે હું બેઠો હતો. તે જાડ ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં મનુષ્ય સરિર ધારણ કરી માહારી સામે આવી ઉભું રહ્યું ને મને કહેવા લાગ્યું કે, હું મહાત્મનું પાકાની ઇચ્છાથી તમે શા માટે હેરાન થાવ છો? તમે જે જાડ નીચે બેસો છો તેજ હું છું, મારાં પત્ર લેધ તેને વાટી તેની હુમદી એ પાકા ઉપર ત્રણ ચાર દિવસ બાંધી એટલે પાકું રૂઝ જશે. માહાત્માએ કહ્યું કે હું ઘણા દિવસથી તારી છાયા નીચે બેસી સમાધી કરું છું. છતાં તે મને આજ સુધી કેમ ન કહ્યું? વૃક્ષે જવાબ આપ્યો કે, એ રોગનો અવધિ આવ્યો નહોતો, અને આપને પૂર્વજન્મના કર્મોનુસાર એટલા દિવસની પીડા ભોગવવાની હતી, માટે મેં દર્શન આપી આપને વિનંતી કરી નહોતી. મહાત્મા બોલ્યા કે, જ્યારે રોગનો અવધિ આવી રહ્યો છે ત્યારે, હવે તારા પત્રને વાટી તેની હુમદી પાકા પર બાંધવાની જરૂર નથી; એની મેજે મટી જશે. પછી તે પાકું એની મેજે મને ચાર પાંચ દિવસમાં મટી ગયું હતું. શિવરૂપ સ્વામી કેવા હતા, તે સંજ્ઞાધિરા. રા. કેવિ નારાયણ યશવંત “રેવાશંકર જન્મ ચરિત્ર”માં નીચે પ્રમાણે લખે છે:

લાવણી.

આ ગયા, પછી ત્યાં રહ્યા, અતિ દુઃખ સહ્યા, જનની છે મયા, યુશિવા જેતી;

આ બાધ, વિધાનપાસ, કર્પોના કાજ, શિવજના પાસ, ગણીને જાની.

એ શિવજ, યોગીરાજ, સિદ્ધજન સાય, મગ્ન દિન રાત, તમા નહી કોની;

જો માને-એકજ અલ, ગણે નહી કર્મ, ખરૂં એ વર્મ, શુધે નિત્ય માની.

જે માને નિર્ણય એક મને ધરી ટેક, સગુણ તપ્તી છેક, પૂજા વિધિ સારી,
છે પ્યારો કર્મટ માર્ગ, મળે નહીં લાગ, પડરિ અરિ કાગ જતા નિયુ' ધાલી.
એ મ્હામી એવો જાણ, સિદ્ધ મન આણ, 'અભોવિક ખાણ, જ્ઞાન શુણ એગા;
એ માટે આણું' નત, ઠરો લેછ જાન, અલ્પ છે યત્ન પરખડું એગા.

દોહરો.

રેવો હરખો અતરે, જાણી સુંદર કાવ,
નારાયણ પ્રતિરૂપ છે, આ સ્વામી શિવરાય.

૫૬.

(શાસિ માઝિ પ્રિત કદી ઘણી ઘણી ઘણીરે) એ—રાગ
પામુ મદશુર લાભ વિધિ જગથી બળથી બળથીરે,
શુર કૃપાથી ગાય બળે જનમ મરણુ ટેવ ટળે,
વેદ તણું મ્મં કળે, જલદી જલદી જલદીરે. પામુ ૧
શર્ણુશુર પદાખજ જાઉં, ચિન્મય સુખ લીન ચાઉં;
અનુપમ સુખ ન મળે આણું, ખયિત ખયિત ખયિતરે. પામુ. ૨
એમ દ્રઢ નિશ્ચય કીધ, ચિત ત્યા મપૂર્ણ દીધ,
પ્રેમ નારાયણ પીધ, મત્ત મત્ત સચરે. પામુ. ૩

શિવરાજ જેવા આ ૥ મહાત્માની કરેલી વાત અમત્ય હોય એમ કહી સમજે નહીં
તેમજ રેવાગ ૨ શાસ્ત્રી જેવા મહાત્મા પણ તેવી વાત કદી જોડી કહે એ સમજે
નહીં એટલે શ્રીમ નિવાના ગોધડો લખે છે કે વૃક્ષો મનુષ્યદેહ ધારણ કરી દર્શન દે છે,
એ વાતને ટેમ મળે છે.

ઉત્તતીકમમા આગળ વધેલા એવો પોતાના કરતાં પાછળ રહેલા એવો ઉપર સત્તા
ચલાવે છે. અને પોતાનું ધારેલું કાર્ય તેમની પામે કરાવે છે સ્થાવર વૃક્ષ પણ પશ્ચી
વિગેરેમા રહેલા એવો મનુષ્ય કોટીમાં રહેલા એવો કરતા ઉત્તતીકમમા પાછળ રહેલા છે તેથી
તેમની પાસે પોતાનું ધારેલું કામ મજાસમત કરાવી શકે એ સ્વાભાવિક છે. વિદ્યાભિમુ
પુરોના મહુગમા મહાન કૃષિકાર હયુધર છુરખેન્ક આજે એક મધ્યાહના સર્પ જેવો
પાકાર છે મનળી વનસ્પતિઓ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરી તેની ઇચ્છાનુરૂપ વર્તે છે.
છુરખેન્ક પોતે ઇચ્છા કરે છે તે પ્રગટ્ટ વનસ્પતિને પોતાનું રૂપ ધાગ્યું કરવું પડે છે.
હજારો વર્ષથી જે વૃક્ષો કાઠવાળા ઉગતા હતા તે વૃક્ષો તેની મત્તાથી કાઠા વિનાના
હોય છે. તેમજ જે વૃક્ષો હજારો વર્ષથી ઠળાયા કે ગોટલીવાળા ચતાં આવે છે, તે વૃક્ષો
હજિમા કે ગોટલી વિના દાલમા યુએન્કની ઇચ્છા મુજબ ચાય છે ભોર જેવડા ફળને
કરી જેવડું કે નાળીયેર જેવડું કરવું એ છુરખેન્કને જરૂરપણ કંઈ નથી. જમ પામે
આકાળે ફળ ધાગ્યું કરાવી શકે છે છુરખેન્કની ઉમર હાલ ૬૦ વરસની છે તેણે એટલી
ઉમરમાં વનસ્પતિના અનેક શોધો કર્યા છે ને હજી તેના શોધો આજુજ છે તેને વનસ્પતિ
ઉપર અત્યંત પ્રેમ છે, તેને લીધેજ વનસ્પતિને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું પડે છે. માલ ૥
કિંવા હાથાયાયોરને તેણે કાઠા વગરના ઉગાડી ફનીયા ઉપર અત્યંત ઉપકાર કર્યો છે.

કારણ દુષ્કાળના વરસમાં તે માણસ અને જનવરના ખોરાકમાં કામ લાગે છે. યુર્યેન્ક કહે છે કે ખીજા પ્રાણીઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે ચોર પોતાના શરીર ઉપર કાંટા ધારણ કરેલા છે. આથી ચોરને તમારી વાડીમાં વાવીને વૈધથી અને પ્રેમથી તેની ખાત્રી કરો કે તને મહારાથી અગર. ખીજા પ્રાણી કે મનુષ્યથી જરાપણ હરકત નહીં થાય, એવી સંભાળ રાખીશું. તો તે કેટલેક વખતે તે વાતની ખાત્રી થયા પછી તેમાંથી નીકળતો કાંટા ઓછા કાંટા કાઢશે, તેને જુદો ઉછેરી ઉપર પ્રમાણે કરતાં તેમાંથી પણ ઓછા કાંટાવાળો નીકળશે. એમ હતરોત્તર ઉછેરતાં કાંટા વિનાનો ચોર થશે. કાંટા શરીર ઉપર ઉગાડવાને વૃક્ષને ધણી મહેનત પડે છે. પરંતુ જ્યારે તેની ખાત્રી થાય છે ત્યારે તેવો શ્રમ લેવો તે બધું કરે છે. અને નત્રતાથી તે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે.

આપણા મહાન શોધકોના કહેવા પ્રમાણે યુર્યેન્ક પણ કહે છે કે, પ્રત્યેક છોડનો સ્વભાવ, લક્ષણ, રચના, રેવ, અને વલણો બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાં હોય છે. અને હજારો વર્ષથી પ્રત્યેક છોડ પોતાના સ્વભાવ લક્ષણ વિશેરેને સાચવી રહ્યો છે. અને તેના અણુ-અણુમાં સુદૃઢ સ્થપાઈ ગયાં હોય છે. અનેક સૈંકાં વહી ગયાં છતાં તેના સ્વભાવમાં જરા પણ ફેર પડ્યો હોતો નથી.

યુર્યેન્કને પોતાની શોધોમાં વધારે મદદ મળે એટલા માટે ગયા છ સાત વરસથી કારનેજી ઇન્સ્ટીટ્યુટ દર વરસે ત્રીસ હજાર રૂપિયા પ્રમાણે દશ વર્ષ સુધી તેને આપવા માટે કાઢ્યા છે.

યુર્યેન્ક જેવા અમેરીકાની બુદ્ધિમાં જન્મેલા પુરુષો વનસ્પતિ ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ રાખી પોતાનું ઇચ્છિત કાર્ય કરાવે છે. ત્યારે તમે કે જે આર્યાવર્તમાં જન્મેલા મહાન રૂપિ-સુનિઓના સંતાનો છો, તે જે તમારા પુર્વજોએ તમારા ઉપર મહાન ઉપકાર કરી વનસ્પતિના અનેક દ્રવ્યો લખી રાખેલા છે, તે યથાશક્તિ કરો તો તેમાં શું બનવા જેવું નથી, તે સમજાવું નથી. પરંતુ આપણને તો આપણા મહાન પુર્વજોના બોલવા ઉપર ક્યારે વિશ્વાસ છે. અને તેની સત્યતા માટે આપણને ક્યારે ખાત્રી છે. જ્યારે આપણે પૂર્ણ મહાવાન રૂકડિયું, વનસ્પતિ ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ રાખીશું ત્યારે વનસ્પતિ પણ આપણું ઇચ્છિત કામ કરશે.

આપણે જ્યારે તર્પણ કરીએ છીએ ત્યારે,—

ૐ વ્રહ્માણંતર્પયમિ । ૐ સાગરાંસ્તર્પયમિ ॥

ૐ પર્વતાંસ્તર્પયમિ । ૐ પૃથિવીંસ્તર્પયમિ ॥

ૐ ઓપધિસ્તર્પયમિ । ૐ વનસ્પતિંસ્તર્પયમિ ॥

ઇત્યાદિ કહીએ છીએ. જે તેમાં પરમાત્માનું ચૈતન્ય ન હોય તો આપણા રૂપિસુનિઓએ આ માટે તર્પણમાં તેમ લખ્યું હશે પરંતુ હાલતો આપણે આપણા ગોર (શર) ના કહેવા પ્રમાણે માત્ર પાણીના બોબાજ (ચોરો) બરીએ છીએ. આપણા લોકોમાં વનસ્પતિ ઉપર પ્રેમ ધરાવનાર અનેક પુરુષોનાં દૃષ્ટાંત છે તેમાંનું એક દૃષ્ટાંત નીચે આપું છું.

મહાન બક્ષા કબીરના પુત્ર કમાલ પોતાના શર પાસે અન્યાસ કરવા રહેવા ગયેલા. કમાલના પ્રેમબાવની પરિક્ષા કરવા માટે શરએ પોતાની ગાય સાથે ચારનો બારો લાવવા

માટે તેમને દાતરડું અને બધીઓ આપ્યો. કમાલ તે લેખ વગડામાં ગયા. પ્રાતઃકાળનો વખત હતો, ચાર ઉપર ઝાકળનાં ડીપાં બંધેલાં હતાં, ચારને હાથમાં પકડી દાતરડા વતી કાપતાં ઝાકળનાં ટપકાં નીચે પડવા લાગ્યાં. કમાલને લાગ્યું કે, દાતરડાવતી ચારને કાપતાં તેને દુઃખ થાય છે, ને તે રૂદન કરે છે. તેથી કમાલનું હૈયું બરાઈ આવ્યું, અને ઘણીવાર પોતે પણ ચાર પાસે રૂદન કર્યું. અને છેવટે ચારનો ભારો લીધા વિના ઘેર આવ્યા. શરૂએ તેમને પૂછ્યું કમાલ ગાય માટે ચારનો ભારો કેમ ન લાવ્યો ? કમાલે સર્વ હકીકત કહી, શુઝ તેનો પ્રેમભાવ જોઈ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. બધુઓ ! જ્યાં પ્રીતિ છે ત્યાંજ ધારેલું કામ થાય છે. વનસ્પતિ દવાઓ કે ખનીજ દવાઓ તમારું ધારેલું કાર્ય કરતી નથી. પરંતુ તેમાં રહેલી ચૈતન્ય શક્તિજ તમારું કાર્ય કરે છે. તે ચૈતન્યને જ્યાં સુધી નહીં ઓળખી શકે ત્યાં સુધી દવાના રગડા આપવાથી કંઈ અર્થ સરવાળો નથી.

વનસ્પતિ અને ખનીજ પદાર્થો સંબંધે શુભ વિધાના રોધકોએ પણ લખવામાં બાકી રાખેલી નથી. આ રથને આપણે તેમાંથી વનસ્પતિ સંબંધે ચોડું લખી આ લેખ બંધ કરીશું. “વનસ્પતિમાં મનુષ્ય શરીર ઉપર અસર કરવાની બળવાન શક્તિ સમાવેલી જણાય છે. તેમાં પણ જુદી જુદી જાતના છોડ તેમજ વૃક્ષોની ઘણી જુદી જુદી પ્રકારની અસર હોય છે. જેઓએ આ વિષયનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો નથી. તેઓએ વૃક્ષો વિગેરેમાં જે સમજશક્તિ, અસર કરવાની શક્તિ, અને તેનું બળ છે તેને હીસાબમાં ગણતા નથી. આ સમ્બંધી ‘ક્રીશ્ચન ક્રીડ’ નામના ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ અહીં એટલું જણાવવું બસ થશે કે સામાન્ય રીતે સર્વે વૃક્ષો તેમાં પણ જે ઘણાં પુરાણાં હોય છે, તેઓમાં એક પ્રકારની વ્યક્તિ બધાય છે. અને તેને એ વૃક્ષોનો જીવ છે એમ કહીએ તો પણ ચાલી શકશે. પુનર્જન્મ પામનાર જીવ જોઈએ તે જીવ વૃદ્ધિ પામેલો નથી, એટલે તેની સરખામણી તો થઈ શકે નહીં, તો પણ તેનામાં તે દેશની શક્તિ અને સમજ બહુ બળવાન હોય છે તેનામાં રાગ દ્વેષ જણાય છે. દિવ્યદ્રષ્ટિથી જોતાં તેમાં વર્ષોદ તથા તડકાની જ્યારે અસર થાય છે ત્યારે આનંદનાં ચિન્હ તરીકે સુંદર શુક્રાખી તેજ દેખાય છે. તેમજ જે માણસનો સંગ તેને અનુકૂળ હોય છે તે જ્યારે પાસે આવે છે, અથવા જનાં આન્દોલનો તેને અનુકૂળ હોય છે તે પાસે આવે છે ત્યારે પ્રદુષિત જણાય છે. એમરસનની* કેટલીએક સ્મરણ કરવા યોગ્ય વાતો હુડને પ્રસિદ્ધ કરેલી છે તેમાં તે લખે છે કે એમરસન એવું કહેતો કે માહારી ખાત્રી છે કે વૃક્ષોને મહારી ગેરહાજરી જણાઈ આવે છે. હું જ્યારે તેનાથી દુર જઈ છું ત્યારે તેઓને ઉઘાસો લાગે છે. અને જ્યારે હું તેઓની પાસે જઈ તેની નીચેની ન્હાની ન્હાની ડાંગોઓને હાથ લગાવી હલાવું છું, ત્યારે તેઓ પ્રદુષિત અને ખુશનુમાં જણાય છે.”

આપણે એક વાત લક્ષમાં રાખવા જેવી છે કે, જંગલમાં કોઈપણ પુરાણ વૃક્ષ હોય તે વનસ્પતિ વર્ગમાં વિકાસક્રમમાં સર્વેથી ટોચે પહોંચેલું હોય છે અને તેનો જ્યારેનાશ થાય છે, ત્યારે તેનો જીવ પ્રાણીવર્ગના છેક નીચેના ભાગમાંથી આરંભ કરતો નથી, પણ તેના કરતાં ઉપરથી આરંભ કરે છે. કેટલીકવાર એવા વૃક્ષોનો જીવ એટલે સમજવાવાળો હોય છે કે, તે વૃક્ષમાંથી પોતે બહાર છુટો નીકળી આવી શકે છે. અને જીવ સમય સ્થગરૂપ ધારણ કરે છે. આ જીવ ધર્મ કરી મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરે છે. ખીજા સ્પર્શનડોળમાં

હિમ્યરૂપ જીવ પ્રકારનું હશે તે કાંઈ આપણે જાણતા નથી. પરંતુ આપણા સર્વભૂજામાં તો તેવું રૂપ મનુષ્ય-રૂપ ઈશ્વરે હંચામાં હંચી સમજાવ્યું પ્રદર્શિત થવા નિર્માણ કરેલું છે. અને તેવુંજ અંત સુધી રહેવાનું છે. એટલે નીચેના વર્ગોના જીવોને તેવું રૂપ ધારણ કરવાનું મન થાય છે અને તેને લીધે આવા સમયે જાણે એ રૂપમાં પોતે હોય તો સાફ, એમ માની તેવું દર્શન આપે છે.

એવીજ રીતે જીવલોકની પ્રકૃતિનાં ચચેલાં સત્ત્વો જે નીચા પ્રકારના દેવોની ગણનામાં આવે છે, તેઓનાં રૂપ એવાં નરમ છે કે તેની ઇચ્છાચક્રિતથી જેવી આકૃતિ કરવી હોય તેવી થઈ શકે છે. અને તેને લીધે તેઓ મનુષ્ય રૂપ જેવી આકૃતિ કરે છે. તેવીજ રીતે વૃક્ષો જીવ પણ જ્યારે બહાર છુટો પડી શકે છે, ત્યારે તે મનુષ્યરૂપે દર્શન આપી શકે છે. ખરેખર આ કારણને લીધેજ વનદેવીઓની બાવના લોકોમાં ઉત્પન્ન થઈ હશે. અને વૃક્ષોને દેવ માની પૂજન કરવાની રીત પણ આવા કારણથી ગાંધી હશે. કારણકે કોઈ અગ્ર મનુષ્યનાં જોવામાં કોઈ વૃક્ષમાંથી બહાર નીકળતું એક જીવ્યરૂપ આવે તો અવંસ્ય તે રથજે તે કોઈ પ્રકારની મૂર્તિ સ્થાપન કરી તેવું યજન પૂજન કરવા લાગે. તેને કાંઈ એવું જ્ઞાન હોતું નથી કે, પોતે મનુષ્ય રૂપે એ વૃક્ષનારૂપ કરતાં ઘણો શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે જો એવી એ વૃક્ષના જીવની માન્યતા હોય તહીં તો મનુષ્યનું રૂપ શા માટે ધારણ કરે?

વનસ્પતિની સમજાવણી જેવી છે તેવી જો શુભ રીતે તપશીએ તો તેનામાં ઘણી જ જાણવા લાયક ગ્રેસજ્ઞાનિયત થએલી છે. એક તો એ છે કે, કેટલાંક મનુષ્યની પેઠે તેને પણ પોતાની પ્રજાની વૃદ્ધિ કરવાની, અને પોતાનું કુટુંબ ખાંધવાની ઇચ્છા થાય છે. વળી તે જ્યારે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રંગ ધારણ કરી શકે છે, સુંદર ફુલ આણી શકે છે, તેમાં સારી સુગંધ લાવી શકે છે, અને તે પ્રત્યે મધમાખ, જગર ઇત્યાદિને આકર્ષિત કરે છે, તથા તે સર્વ શ્રમ સફળ થએલો તેના જોવામાં આવે છે, ત્યારે તેને ઘણો આનંદ થતો હોય એમ દેખાય છે. વનસ્પતિ પ્રતિ પ્રેમભાવ જો બતાવવામાં આવે તો તે સમજે છે. અને તેની લાગણી પણ દેખાય છે, એ વાત તો નિર્વિવાદ છે. મનુષ્યોનો પ્રેમ શ્રેષ્ઠ કરવાની તેનામાં સમજ છે, અને તે પોતાનો પ્રેમ પોતાની રીતી પ્રમાણે સાગો પણ પ્રદર્શિત કરે છે. આ સઘળી વાત આપણા ધ્યાનમાં આવે તો વનસ્પતિની મનુષ્યના ઉપર દેહલીઅસર થઈ શકે છે, તે આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ. આ વાત સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવતી નથી, પણ જો એવું નિશ્ચય સમજાય કે આપણી આસપાસ વસતાં વનસ્પતિ જનાવરો તેમજ મનુષ્યો આપણા પ્રેમનાં આદક છે, તેમજ પ્રેમ દર્શાવે છે, તો આપણું જીવન બેશક વિશેષ પૂર્ણતાવાળું, ભરપૂર અને વિસ્તારવાળું આપણને લાગ્યા વિના રહે નહીં.

તત્રી.

ઉદર રોગ (ચુંક.)

૧ અજમો, સીધવ, હરડેદળ, તથા હોંગ એ સર્વ સમભાગ લેઈ તેનું ચૂર્ણ બે આની બારથી તે પાવલીખાર સુધી ટાઢા કિંવા ઉઠા પાણી સાથે શકવાથી ચુંક મટે છે.

૨ મજક, ત્રીફલા, હળદર, દારૂહળદર, ચુંક, એની ચટણી કરવી. એ ચટણીના વજનથી દસધણું એરંડ તેલ તેમાં મેળવવું, અને તેટલુંજ પાણી તેમાં મેળવી ઉકાલવું. પાણી બળી જઈ તેલ અવશેષ રહેથી કિતારવું, ને તેલ ગાળી લેવું. તે તેલ પેટ ઉપર ચોળવાથી ચુંક મટે છે.

૩ કાયકાને દેવતામાં શેકી શરી ગએથી મીઠા ટાઢી લેઈ તેને વાટવી. તેમાં લવીંગ અને સીધવખાર મેળવી શકવાથી ચુંક મટે છે.

૪ દેવતા ઉપર ટુલાવેલી હોંગ સાથે ચણાનો ખાર આપવાથી ચુંક આશરે, અને અલ્પ થાય છે.

૫ ડુંગળાનો રસ પીવાથી ચુંક મટે છે.

૬ દીકામાલી હોંગ તથા એલીયાનો પેટ ઉપર લેપ કરવાથી ચુંક મટે છે.

૭ તજ તોલા રા, સુક તોલા રા, ઇલાયચી તોલા રા, એનું ખારીક ચૂર્ણ કરી બે ત્રણ વાગ આપવાથી ચુંક, ઉલટી, ગોઠલા, રત શ્રાવ મટે છે. તેમજ ઝાડે પથુ મટે છે.

૮ તુળસીનાં પાંન મરી સાથે ખાવાથી ચુંકને આશરે મટે છે.

૯ બીજોરાનો રસ, જવખાર, અને મધ એકત કરી પીવાથી ચુંક મટે છે, તેમ ઉલટી પથુ મટે છે.

૧૦ બીજોરાનો રસ સીધવ સાથે પીવાથી ચુંક મટે છે.

૧૧ લવીંગની ચાઢા પેટની ચુંક અને અલ્પ થાય છે.

૧૨ લમણુને દેવતામાં ગેડી મીઠા સાથે ખાવાથી પેટની ચુંક મટે છે.

૧૩ ચણાના એક તોલા ખારમાં એક તોલા પાંચી મેળવી પીવાથી ચુંક મટે છે.

૧૪ અજમો, લમણ, ઇલાયચી, અને સીધવખારનું ચૂર્ણ એક પૈસાભાર ખાવાથી ચુંક મટે છે. ઘણા દિવસની ચુંક હોયતો યોગ દિવસ આ ચૂર્ણનું સેવન કરવું.

૧૫ કળા સુતો ને ગોળ એ બન્નેની ગોળા કરી ખાવાથી ચુંક મટે છે.

૧૬ લસણ, ડુંગળા, હોંગ, અને જવખાર એની બેરજેવડી ગોળા ગળવાથી ચુંક મટે છે.

૧૭ ખરમાંડીની ઢાંડીએને દેવતાની બરસાડમાં શેકી, તેને ચોળા નીચોવી તેનું પાણી રૂપેયા બે બાર સુધી પીવાથી ચુંક મટે છે.

૧૮ ચોરના ખાંતને દેવતા ઉપર શેકી તેને નીચોવી તેનું પાણી ૩ ૨) બાર સુધી પીવાથી ચુંક મટે છે.

૧૯ અજમાના અર્કમાં સીધવખાર મેળવી પીવાથી ચુંક મટે છે.

૨૦ સાબરશોગા જરમ અને હરતાળ જરમની એક ચુંગ જેવડી ગોળા કરી આપવાથી ચુંક મટે છે.

૨૧ હાંગ પાંચથી વીસ એન (ધઉભાર) દેવતા ઉપર ડુલાવી પાણી સાથે દ્રાવવાથી ચુંક મટે છે.

૨૨ આદાનો. રસ ૩ ૨) ભાર, એરડીયુ તેલ ૩ રાા ભાર, અંગડીખાર વાલ ૪, ચોરના પાંતનાં રસ ૩ ૨) ભાર સુધી લેઈ, બધાને એકત્ર કરી પાવાથી બીજા ઉપાયોથી ન મટતી હોય તેવી ચુંક પશુ અરધા કે એક કલાકમાં દસ્ત થઈ બંધ થાય છે.

૨૩ મરી તથા મવાને છુટી પાંણી કરી, ગોળા કપડે ગળા તેમાં ઠીકરીઓ ઉની કરી ઝમોળા તેમાં હાંગ મેલવી પીવાથી ચુંક મટે છે.

૨૪ ચોખ્ખા કળાચુનાને હાંચુના રસના સાત પૂટ આપવા તેને દરેક પૂટે છાંએ સુકવવો પછી તે ચુનામાં કાચ ફટકડી તથા હળદર એ બન્ને ચુનાના વજન જેટલાં મેળવવાં. અને બારીક ખસી તેમાં ચુંદરતું પાણી મેળવી છુટી તેની ચણા જેવડી ગોળાઓ વાળવી. ચુંકના દરદીને એકી વખત બે ગોળાઓ આપવી તેથી ન મટે તો બધે કલાકને આંતરે ફરી આપવી. એમ ચાર વખત આપી સકાય છે.

૨૫ લસણુ કળા ૩ ૫) ભાર, આમલ સારો ગધકું શાધિલો ૩ રાા ભાર, સંધિવખાર ૩ ૫) ભાર, છર ૩ ૫) ભાર, હાંડીપીપર ૩. ૫) ભાર, મરી ૨. ૫) ભાર, લસણુની કળા શીવાયની ઓળે ખાંડી વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરવું. પછી લસણુની કળા બારીક વાટી તેમાં મેળવી છુટવું. એ ચૂર્ણમાં ભેષતો હાંચુનો રસ મેળવી ચોરજેવડી ગોળા કરવી. એ ગોળાથી આપવાથી અજીર્ણ, ચુંક કોલેરા, અને ઉલટી મટે છે.

૨૬ કમ્બુતરની હગાર ૩ ના થી ૩ ના ભાર સુધી પાણી સાથે દ્રાવવાથી ગમે તેવી ચુંક મટે છે. એક સાધુએ અનુભવ કરી બતાવેલો ઉપાય છે.

મરી કંકપ.

૧. મરી બેઠાં સાથે સેવન કરવાથી ઉષરસ મટે.
૨. આંબળા સાથે લેવાથી પિત્ત જાય.
૩. પીપર સાથે લેવાથી વાયુ મટે.
૪. સુંક સાથે સેવન કરવાથી પ્રમેદ મટે.
૫. છરા સાથે ખાધે રક્તપિત્ત જાય.
૬. દેવદાર સાથે લેપ કરે બગદર જાય.
૭. ટંકણખાર સાથે લેવાથી બરોળ વધેલી મટે.
૮. ઘોઘાવજ સાથે મરી ઘસી લેપ કરવાથી વીંછીનો ડંખ ઉતરે.
૯. કરીઆતા સાથે લેવાથી કમળો જાય.
૧૦. સંચળ સાથે સેવન કરવાથી હડકાયા કુતરાનું ઝહેર ઉતરે.
૧૧. પાંત સાથે સેવન કરવાથી બુખ લાગે.
૧૨. ભાંગ સાથે સેવન કરવાથી લોહીવિકાર મટે.
૧૩. ઠાઠહળદર સાથે સેવન કરવાથી કમળો જાય.
૧૪. અરણીનાં રસ સાથે સેવન કરવાથી રક્તપિત્ત જાય.

૧૫. મરી ખાળી ભાગ સાથે સેવન કરવાથી કમળો જાય
૧૬. ભાગરાના રમસાથે સેવન કરવાથી અતીસાર મટે
૧૭. કાઠાસીંગ સાથે સેવન કરવાથી કમળો જાય.
૧૮. અકલકતા માથે લેવાથી રતજન થાય
૧૯. મુસળી સાથે લેવાથી પુષ્ટી થાય,
૨૦. કસ્તૂરી સાથે મરી સેવન કરવાથી વધ્યત્વ મટે

ઘોડાચોળી ગુટીકા.

“ રસ વિષ ગંધકને હરતાલ, ત્રિકટુ ત્રિફલા ટંકણુખાર,
અન્યપાલ ભાંગારસ બાધે ગોલી, ચોમટ રોગહણે ઘોડાચોળી ”

શુદ્ધ કરલો પારો, આમલસારો ગંધક મેધેલો, હડતાલ સુદ કરેલી, સુંક, મરી, ખીપર, હરડેલ, બેઢાની ધાવ, આમલસાની હાલ, ટંકણુખાર કુત્તવેરો, એ સર્વ સમભાગ લેવા. સુદ કરેલો વળનાગ પશુ ઉપરની મીઝના વજન બરાબર લેવો, એટલે, તોલા ૧૦ પા પ્રમાણે દરેક મીઝ લેવી નેપાળાની એંગ્રીયો નોના ૮ લેવી તેને તાજનજની બાજમા બાફવી. પછી તેને ફાદી તેમથી ગોળા ત્રદરા તે ગોળા એરડાની મીઝ જેવા નીકળશે તેને ઉમા ચીરી બે દાળો જુદી કગતા વચેથી જામ નીકળશે, તે કાઢી નાખી, પછી પેલી મીઝને બારીક કપડે બાધી તે પોટકી, દુધ શેર બેમાં ડોલાવત્રમા ઉકાળવી દુધ બળી જઈ જાડું થઈ ગએથી પોટકી કાઢી લેઈ તેમાંની મીઝ છાએ સુકવવી આમલસારા ગંધકને પારા શીવાયની વસાણાની મીઝને ખાડી તેનું વજગાળ ચૂર્ણ કરવું નેપાળાની મીઝને બારીક છુટવી, તેને અલગ રાખવી પછી શુદ્ધ પારામા ભાગરાનો રસ મેળવી છુટવું. પારો અદ્રવ્ય થાય ત્યાં સુધી છુટવે પછી તેમા આમલસારો ગંધક મેળવી છુટવી. તે પછી તેમા છુટેલી નેપાળાની મીઝ અને વજગાળ કરેલું ચૂર્ણ મેળવી છુટવું તેમા જોડતો જલભાગરાનો રસ મેળવવો ગોળા વાળવા જેવું થએથી તેની ગોળાઓ, એક એન (ઘઉં ભાગ)ની અને કેટલીક બાએ કે ત્રણ ત્રણ એન (ઘઉંભાર) ની વાગની તે ગોળા વધના પ્રમાણે નીચેના અનુપાનથી આપવાથી ઘણી જાતના રોગો મટે છે

૧ ગરમ પાણીસાથે લેવાથી જીરૂના થાય છે

૨ અજમાના લુકા તોલા ૧૦ સાથે લેવાથી, શ્વાસ તથા હાડણુ મટે છે થડા પાણી સાથે શકવી

૩ અજમાનો લુકા તોલા ૧૦, સુંકનો બારીક લુકા એન ૧૫, સાથે ગોળા થડા પાણીમાં લેતો ગ્રાહની કમજબત કરે.

૪-૫ ચેવસીપાન નગ ૫ સાથે ખાપ તો જુખ લાગે, કૌવત આપે જો વાયુ બધ થયો હોય, જુખ બધ મધ ગર્હ હોય તો ચોખ્ખી હીંગ ચણાપુર વાટી તે માથે ગરમ પાણીના અનુપાનથી આપે તો ઘણું ફાયદો કરે

૬ જો આગ મરડો તથા જળસ પડવાને આજગ હોય તો ઢી તોલા ૪ ચા-સાથે આપવી

૭ હરેક રાગ હોય તે જતો નહીં હોય તથા નખળાઈ થઇ ગઇ હોય તો દુધ શેર બે અથવા અઢી સાથે સાકર નાંખી ગરમ કરી આપે તો ફાયદો થાય.

૮ મોળાં છાશ શેર નાં સાથે આપે તો જળદર જાય.

૯ ગાંધના ધી શેર નાં સાથે આપે તો મગ કંઠીણુ હોય.

૧૦ અરકુસાના રસ તોલા ૪ સાથે આપે તો ક્ષય અને દમ ઉપર ફાયદો કરે.

૧૧ ચેવળાપાંતમાં જરા ઇલાયચી તથા જાવંત્રી મુકી આ ગોળાં આપે તો સીતાંગ તથા શરદીને ફાયદો કરે.

૧૨ સાકર તોલા બે સાથે ગરમ પાંણી યુક્ત લે તો સરવે જાતના તાવ મટે.

૧૩ મરીનો ભુકો તોલા નાં સાથે ગોલી ગરમ પાંણીયુક્ત લે તો ગાંઠિયો વાયુ ને સંધીવાયુ મટે.

૧૪ બે શેકલા ચણુને દોલી છાશ કાઢીનાંખી તોલો ૧ લે, તથા સાકર તોલો નાં તથા ગોળાં થંડ પાંણીમાં લે તો સધળી જાતના પિત્ત બ્રહ્મભને દુર કરે,

૧૫ દહીં તોલા ૪, ગાંમડી મીઠું તોલો નાં અડધો, એ બે એકત્ર કરી તે સાથે ગોળાં આપે તો અત્રીસાર મટે, જાડો બાંધ થાય, લોહી પડ પડતું મટે.

૧૬ શુંક તોલો નાં, ધાણુ તોલો નાં, આંડી તેના સાથે ઠંડું પાણી લેઇ ફાકે તો મરડો મટે, જળમ્મ પડતા મટે.

૧૭ ધીણાડીના પાનનો રસ તોલો નાં, સાકર તોલો નાં એમાં મેળવી ગોળાં આપે તો પ્રમેહ મટે.

૧૮ સાકર તોલો નાં, કાળા દ્રાખ તોલો ૧, એને વાટી તે સાથે લે તો ગળા-માંથી કે ફાંતમાંથી લોહી પડતું હોય તો મટે, પિત્તને ફાયદો થાય.

૧૯ ખજુર તોલો નાં, મરી તોલો નાં, સાથે, દિન ૩ ગોળાં લે તો ઉધરસ તથા દમને ફાયદો કરે.

૨૦ ખાસડીયાં કેળાં સાથે આપે તો હરેક જાતનો પ્રમેહ મટે.

૨૧ ગળજીનીના રસ તોલા નાં સાથે લેવાથી લેહીવા મટે.

૨૨ ખીન્જેના રસ તોલા ૧૧ સાથે દિન ૩ આપે તો હેડકી આવતી મટે, દમ-હાંશુને પણ ફાયદો કરે.

૨૩ ગળજીનીનાં પાનનો રસ તોલા ૧૧ સાથે આપે તો પથરીને ઓગાળી બાહાર કાઢે.

૨૪ આદાનો રસ તોલો નાં સાથે આપે તો બળગમ તથા સે.જના આબરને ફાયદો કરે.

૨૫ સુરણુ મીઠું તોલો ૧, ખીલીનો ગરબ તોલો ૧, સાકર તોલો નાં, સર્વ એકત્ર વાટી તેસાથે આપે તો અર્ધને ફાયદો કરે.

૨૬ સડકચોરા અથવા મરેડી જાડનાં ડુલસાથે સેવન કરવાથી ચિત્તગમ વાયુ મટે.

૨૭ પીપર તોલા નાં સાથે મધ કે સાકરના શીરા મેળવી તે સાથે લે તો સીતાંગ વાયુ મટી ગરમી આવે.

૧૮ કેવળના મુગનો રસ તોલો ૦૧ કાઢી તેસાથે આપે તો બદ્ધજમીનુ દર્દ અતી સાર પડે.

૨૨ સફેદ તલ તોલો ૦૧ સાથે આપેતો વાયુ મટે, તથા ગરમીની અડગળી મટે.

૩૦ હળદર તોલો ૦૧ તથા ખાંડ તોલો ૦૧ સાથે આપે તો વાગ્યાની ચોટ તથા લોહીની ગાદ તથા લોહીવિકાર જાય.

૩૨ કંઠકીના પાનનો રસ તોલો ૦૧ સાથે આપે તો તરીઓતાવ તથા ચોથીઓ તાવ જાય.

૩૨ લસણની કળા તોલો ૦૧ સાથે આપેતો વાયુની અડગળી તથા વાયુને કાયદો કરે

૩૩ તુળસીનાં પાન વાલ ૪ સાથે આપે તો વાયુનો ઝોલો તથા વાયુને કાયદો કરે.

૩૪ ઘી તોલો ૦૧ તથા ગોળ તોલો ૦૧ સાથે આપેતો ચોરાશી જાતના વાયુને કાયદો કરે.

૩૫ ગોળા ૪ પાણીમાં વાડી લેપ કરેતો માથું શરદીનું અથવા બળમનનું દુખનું મટે.

૩૬ ધ્રોનો રસ તોલો ૦૧, સાકર તોલો ૦૧ સાથે આપે તો કમળાને પેશાબ વાટે કાઢે.

૩૭ બકરના મુતરમાં ગોળા ૨ વાડી કાનમાં ટીપાં ૨ તથા ૪ મુકેતો કાન પાકેતો હોયતે તથા તેમાં પડે ચુંદ્ર હોય તો તેને સાફ કરી રજવે, એ ઓસડ રોજ મુકે અને ગરમ પાણીએ ધોઈને સાફ કરે.

૩૮ કાઠના કુલના રસમાં ગોળા ૧ વાડી તેનો નાસ દે તો નાકમાં છોડ બંધાય નહી.

૩૯ કપુર ચીનાઈ વાલ ૧, તથા હીંગ વાલ ૧, તથા ગોથની જડની છાલ તોલો ૦૧, એ મરવને ગોળા ૭ વાડી તેના ટીપા ૪ અથવા ૫ કાનમાં મુકે તો કાનખજુરો કાનમાં ભરાઈ ગયેલો અંદર મરી જઈ જાહાર નીકળી પડે એ ઉપર આવેતો ચીમટા વતી કાઢવો.

૪૦ તાંજલજની ભાજનો રસ તોલો ૪ સાથે આપેતો કબડી વારમવાર આવતી હોય તો બંધ કરે.

૪૧ ગાયની છાશ શેર ૦૧, તથા હીંગ કુલાવેલી ચણાપુર અને ગોળા લે તો પેટમાંના કરમ બાહાર પડે.

૪૨ સુકાના પાનના રસ શેર ૦૧ સાથે આપે તો પિત્તવિકાર જાય.

૪૩ લર્વાંગ તોલો ૦૧૧ સંચળ તોલો ૦૧ સાથે આપેતો બદ્ધજમીનુ ચુંદ્ર ચાલતી હોય તથા વાયુનો ગોળો ચડ્યો હોય, પેટ ચડ્યું હોય, એ સર્વે વિકારને શાન્ત કરે.

ઉપર પ્રમાણે આ ગોળીના કાયદાને અનુપાન એક પુરાતન ઐશ્વર્યાથી મળી આવ્યાં છે. તે લખે છે, કે “ગોળા સારી પેટે ગાજમાવી છે, અગત્યની મુજરફ કામતી છે.” લોહચોળી ગોળા આગળના વખતમાં ઘણા વેદો વાપરતા હતા કનિગરેજ દવાનો પ્રચાર થવાથી તેનો વાપર કમી થયો છે.

ઉદર રોગ (હિમિવિકાર)

૧ આંખાની ગાટલીનું સેવન રાખવાથી કમી બાહાર નિકળી પડે છે.

૨ કારેલીના પાનનો રસ ગરમ પાણી સાથે લેવાથી પેટના કરમ બાહાર નિકળે છે.

૩ કીડામરીના પંચાંગના રસ અરધાથી બે તોલા સુધી શક્તિ પ્રમાણે પીવાથી કમી મરી જાય છે. પરંતુ પેટમાંથી બાહાર નીકળતા નથી, માટે તે ઉપર જુલાબ લેવો જોઈએ, અથવા તો તેનો કાઢો પીવો જોઈએ.

૪ કૌવચની શીંગના કાંટાને છરીથી ખેરવી લેવા શીંગને સાંજુરીવતી પકડવી કે ખજુરી લાગે નહિ તે ખજુરી હાં ડીંવા દુધમાં મેળવી પાવી. પાતા અવલ યોડું થી અવસાવી પછી પાતું, કે કૌવચની ખજુરી ગળાને લાગે નહી. ગળામાં ગોળા કરીને પણ અપાય છે. પરંતુ તેથી ગળામાં ખજુરી લાગવાનો સંભવ છે. ચાર વરસના બાળકને એક શીંગની ખજુરી આપી શકાય છે. ત્રણ દીવસ એ દવા આપ્યા પછી ચોથે દીવસે જુલાબ એરંડીયા તેલનો આપવાથી કમી બહાર પડે છે. બાળકને પણ એરંડ તેલનો જુલાબ આપવો જોઈએ. કૌવચની ખજુરી ખેરવી પાટી વખતે ઘણી સંભાળ રાખવાની છે બની શકે તો લીલી શીંગ લેવી. સુકી મજે તો સુકી લેઈ તેને સાંજુરીથી પકડી છરીવતી ખેરવી. પાટવી, કે પવનથી ઉડી શરીરને લાગે નહી.

૫ નસોતર ચક્રતાવાળો, પિત્તપાપડો, કરમાણી અન્નમો, કંપીલો, વાવડીંગ, ગોળ, એ વસ્તુનો કદક કરી છાશમાં પીવાથી કમીરોગ દુર થાય છે.

૬ પટોળનાં પાંદડાં એક તોલો, તથા ધાંજી એક તોલો, એ બન્નેનો રાતે કંઈ પાણીમાં પલાળી રાખી સવારે મધ નાંખી પીવાથી કમીનો નાશ થાય છે.

૭ પોપૈયા (એરંડકાકડી)નું દુધ અરધો તોલો એરંડીયા તેલમાં પાવામાં આવે તો કમી મરી જાય છે, ને જુલાબ વાટે બાહાર નિકળે છે.

૮ બીલામાને ગાવના છાંચુમાં ઉકાળા ઘોઈ સાર કરી પછી બીલામાના સમભાગે સુંકે, મરી, પીપર, હરડાં, ખેડાં, આમળાં અને તલનું ચૂર્ણ મેળવી બારીક કરવું, તે ચૂરણ આશરે એક વાલ મધ સાથે લેવાથી કમીરોગનો નાશ થાય છે.

૯ લીમડાની અંતરછાલ, કણછાલ, વાવડીંગ, અને હીંગ એનું ચૂરણ મધમાં ચાટવાથી કમી રોગ મટે છે.

૧૦ લીમડાના પાનને વાટી તેનો કદક કરી ખાવાથી પિત્ત અને કફથી મચ્છા કમીનો નાશ થાય છે.

૧૧ વાવડીંગ, કંપીલો, અને સુંદનો કાઢો પીવાથી કમીનો નાશ થાય છે. એ કાઢો ત્રણ દિવસ પાયા પછી જુલાબ આપવો જોઈએ જુલાબમાં એરંડીયા તેલ પીવામાં આવે તો પણ ચાલી શકે.

૧૨ અને નાનસા ફળનું સેવન કરવાથી કમી રોગનો નાશ થાય છે.

૧૩ હરદેળ, ખેડાં, આમળાં, તેલીઓ દેવદાર, મોય, ઉદરકાની, અને સરગુવા છાલ, એનો કાઢો કરી તેમાં લીંદીપીપરને વાવડીંગનું ચૂરણ મેળવી પીવાથી કમી વિશર મટે છે.

૧૪ બકાળ લીમડાના પાનનો રસ પીવાથી કમી રોગ મટે છે.

અન્યમન.

૫૩ પારાતુમર્દન (અન્યમતથી) પારો છોટુ સુરણુ હવરતું સુરણુ હુપસુ ત્રીકળા સુક મરી ખીર અને ત્રીવકમા સાત દીપસ મર્દન કરવો

૫૪ પારાતુ મર્દન-પારો વાવડીંગ વઢનાગ રૂવતી વડ વૃદાવન એતુ વજ્રગાળ સુરણુ લેધ તેમા માત દીવમ મર્દન કરવો

૫૫ સ્વેદન—પચલણુ ત્રણુક્ષાઃ હોઝ તામ્રચુર્ણુ એક ભાગ એને આમ્લ વર્ગની બાવના આપની અને તેનો ગોળો કને તેમા પારો મુદી નિર્મળ વજ્રમા બાધી દોલાયત્રમા સાત દિવસ પચન કરવા તેમજ ગોમુતમા અને બકરીના મુત્રમા સાત સાત વખત નીચ નીચો પચન કરવો અને બિના પાણીથી યોતો.

૫૬ ઉત્પાપન-પારાના મક્ષમા ઊસ ગધક મેળવી કુવારના રસમા ખત કરવો અને ઊર્ધ્વપાતન કરવુ અને બિના પાણીમા ધોવો એટલે તેને મુખ દરવા ચોગ્ય સ્વચ્છ થાય છે

૫૭ દાહત-ગાગર બરેલા બકરીના મુતરમા પારો મુદી દીપાગ્ની આપશો અને ખેળા લાકડાથી ચાલન કરવો અને શાવકાશ પચન કરવો એ પ્રમાણે ત્રણ વખત કરી ઉષ્ણોદકથી ધોવો એટલે સ્ફટિક સરખો ધોગો અને નીર્મળ થાય છે

૫૮ મુર્છના પારો પચપદ્મલવણુ ફટકડી અને ગેર એથ આકાના પાકા પાંતના રમથી સાત દીવમ છુટી ચાળી મધ્યે શોધ કરી આઠ પહોર મઠાગ્ની આપવા એટલે પારો મુર્છિત થઈ ઉત્તમ પીટ થાય છે

૫૯ મુર્છના પારો—મીઘવ ફટકડી ગેર એ સમાન લેઈ ખાગી કાણમા ખન કરી હમચનામા મુદી ચાર પહોર અગ્નિ આપવો એટલે ઊપવા વામણમા મુર્છિત પારાતુ પીટ ચોટશે

૬૦ અથ અન્યમને શોધન પારો પરીક્ષા—જે પારો અદર લાય અને મધ્યાન્હના સૂર્ય સરખો હુમવર્ણુ અને મરેક એ રસ કર્મમા યોજવો અને ત્રિવિધ હોય છે તે કદી લેવો નહીં

૬૧ પારો શુગ્રી સખ પુરપી ને અધેશના મુત્તના રમમા મર્દન કરવી અને તે હુગ દીની મુસ કરી તેમા પારો ધાવવો અને પાચ ટાક કાચલાના અગ્ની ઊપર મુકવી. આ પ્રમાણે કરવાથી પારો ઘટ થઈ ગોળો બધાય છે તે મોદામા રાખવાથી મુખ રોગ નાશ પામે છે. અને શરીરમા ચઢાવવાથી જગ મરણુ અને શસ્ત્રનો સ્તબ કડે છે અને કામોત્પાદન કરી તાર્ણ્ય આપે છે એમાં શયય નથી

૬૨ રસ ત્રી'દુર કરવાની રીત-સુદ્ધ પારો એક ભાગ, તુલુ ગધક અડધા ભાગ, એની કળલી કરી એક દિવમ છુટવું અને માન કાપડ કરેલી કાચ કુપટમા પેથી કળલી ધાવી, અને વેલુકા વજ્રમા ચાર દિવમ અગ્નિ આપવો. ટાહુ થએ શીનીના મેદિ ચોટેલો પારો (રસ સીદુર) લેવુ

૬૩ પારાની ભસ્મ કરવાની રીત ધરોસો (હુમામ), પારો, ફટકડી, ગધક, નવસાર, એ પાચ એસડો સખ ભાગ લેધ, લીંમુરસમા એક પહોર ખત કરી, કાચ કુપીમા

ધાલી, તેને કાપડ માટીનો લેપ કરી, શીશીના મ્હોંને મુઠા કરવી. પછી સુકવી માટીનું મોટું માટલું લેઈ, તેના તલીએ દાતણુ, જમ તેલું છિદ્ર પાડી તેમાં પેલી કુખી મુકી, વેળુ ગળા સુધી ભરવી. શીશીના ગળા સુધી ભરવી. અને કુખીની નળા ખુલી રાખવી. આ પંત્રને “ વાલુકા પંત્ર ” એવું કહે છે. પછી તેને સુલે ચઢાવી તળે હલકો અગ્નિ કરવો, ને તે પછી તેથી વધારે કરવો. આ પ્રમાણે ક્રમે કરી બાર પહોર સુધી અગ્નિ આપવો પછી શીત થએ કુખી બાહાર કાઢી મુક્તિથી ફાટી. તેના મોઢાને ચોટકો ગંધક કાઢી નાંખી નીચે પારાની ભસ્મ રહેશે તે લેઈ ઉપયોગમાં લેવી.

૬૪ અધિગ્ના બીજ લાવી બારીક વાટી તેની બે મુશા કરવી. પછી દોણા યુધ્ધીનાં કુલ, વાવડીંગ, ખેરની છાલ, એ ત્રણ આપધનું સુરણુ કરી. તે એક મુશમાં અરધું સુરણુ ધાલી તેના ઉપર પારા મુકી તેના ઉપર કાળા ઉમરાનું (ઉમરણ) દુધ મુકી, ઉપર બાકીનું સુરણુ મુકવું. પછી બીજી મુશ તે ઉપર જાંબી ઢાંકી સંધી સારા બેસારી ગોળા કરી માટીના સરાવ સંપુટમાં મુકી કાપડ માટી કરી સુકવી અગાયાં છાંણાંનો ગળપુટ અગ્નિ આપવો. આ એક પુટથીજ પારાની ભસ્મ થશે.

૬૫ પારા ભસ્મ કરવાની વિધિ-કાળા ઊમયગાનો ચીક લાવી, તેમાં પારાનો થોડો ખલ કરી પછી તે ઊમયગાના ચીકમાં થોડી હીંગ મેલવવી તેને વાટી બે મુપો તૈયાર કરવી તેમાંથી એક મુપમાં પેલો પારા ધાલી બીજી હીંગવાળા મુપ ઉધી પાડી સારા સાંધા-મેળવી ગોળા કરી માટીના સરાવ સંપુટમાં ધાલી માત કાપડ કરી રાંત ગોવરાનો હલકો અગ્નિ આપવો તેથી પારાની ભસ્મ થશે.

૬૬ પારાની ભસ્મ કરવાની રીત-નાગરવેલના પાંતના રસમાં પારાને ખલ કરી કરટ વલીનો કઠિો (કઠોટીકંક) લાવી એક નાંની અને એક મોટી એવી ચકતીઓ કરી તેમાં મોટી ચકતીને દ્રારી, તેમાં પારા મુકી તેના ઉપર પેલો દ્રારેલો ભુકો દાખી તેના ઉપર બીજી ચકતી બેસારી સંધી મેલવી કાપડ માટી કરી અગાયાં છાંણાંનો હલકો અગ્નિ આપવો તેથી પારાની ભસ્મ થશે.

૬૭ રસ સીંદુર કરવાની રીત-પારા દુધીના રસમાં એક દિવસ સરખો ખલ કરવો પછી કાવલીના રસમાં છુટવો એટલે તેના દોષ જાય છે. તે પારા દસઠાંક, ગધક દસઠાંક, અને નવસાર અઢી ઠાંક, એ પ્રમાણે લેઈ કળલી કરી કાચ કુખીમાં મુકી માત કાપડ કરવી અને તેનું મ્હોં બંધ કરવું. પછી વાલુકાપંત્રમાં મુકી પારાને આઠ પહોર પચન કરવો, તેથી તે સાક્ષાત તરણુ સર્વના જેવા અરણુ રંગનો થાય છે. પ્રવાલ સરખા રંગનો સંપૂર્ણ કાર્ય કરનારો, મનુષ્યને અત્યંત દુર્લભ એવું રસ સીંદુર લેવું તેમાંથી પાંચ ચનોટીપુર મરી સાથે આપવું. એટલે તે અગ્નિ પ્રદોષ કરે છે. અને કામોદીપન કરે છે, આના સંગોગથી સર્વે જાતના તાવ જાય છે, સરવે રોગપણુ જાય છે, અને આને જેને રોગ ઉપર આપવામાં આવે છે, તે રોગનો આ રસરાજ નાશ કરે છે.

૬૮ રસસીંદુર કરવાની રીત-સુદ્ધ પારા પાંચપલ, સુદ્ધ ગધક પાંચપલ, અને નવસાર બે તોલા, અને તુરડી (ફટકડી) એક તોલો, એની કળલી કરી કાચકુખીમાં ભરવી અને વાલુકાપંત્રમાં ત્રણ દિવસ પચન કરવો અને શીત થએ અરણુ વર્ણુ રસસીંદુર કાઢી લેવું.

૬૯ રસર્સીદુર કરવાની રીત-સાતવાન માત કાપડ કરેલી કાચકુંપી લેઈ તેના પારો, ગંધક, મમભાગ અને નવમાર ચતુરચાઈમ, એની કળલી કરી ભરવી અને તેને વાલુકા યંત્રમાં સુકી બાર પહોરનો અગ્નિ આપવો અને સીત થએ કેસરના રંગ સ ખુ રસર્સીદુર કાઢી લેવું. આ પદ્ધતી વખતે શીશીના મોઢાને નવસાર બધ કરે છે માટે તેના મોઢામાં સલાકા ધાલી છુટું કરવું. એ પ્રમાણે જોટલીવાર તેને પાચન કરવામાં આવે તેટલો એનો ગુણ જાતી થાય છે.

૭૦ રસર્સીદુર બનાવવાની કૃતિ-પાગે એક ભાગ, ગંધક બે ભાગ, એની કળલી કરી કાચકુંપીમાં ભરવી અને વેલુકાચત્રમાં કુંપી સુકી તેના મ્હો સુધી ઇટકર ભરવી અને સત્તાનીમ પહોગ સુધી અગ્નિ આપવો પછી ઉપર પારો આવ્યો હો જાણી કાઢવી અને તે કુંપીમાંથી હસપાક સરખો રસ કાઢી લેવો. આ બે ગુણ દુધ સાકર માથે આપવો તેથી પ્રમેહ, શ્વાસ, કાશ, શઠત્વ, અને અલ્પ વીર્ય મટે છે આ “ હર ગૌરીરત ” મધુશું રાગનો નાશ કરે છે.

૭૧ રસર્સીદુર બનાવવાની રીત-પારો એક ભાગ, ગંધક બે ભાગ એની કળલી કરી તેને કાચકુંપીમાં સુકી અને કુંપીને નવમાત કાપડ કંવા અને તે કુંપી વાલુકાચત્રમાં સુકી તેના મોઢા ઉપર મુઢા કરી અને બીજા પહોગ અગ્નિ આપવો. ગતિ થએ કાઢી લેવો. આ રસર્સીદુર સ્વાસ્થ્યે નિર્માણ કર્યું છે આ નાગરવેવના પાન માથે બે ગુણ આપવું.

૭૨ રસર્સીદુર બનાવવાની રીત-પારો ગણુ ભાગ, ગંધક એક ભાગ, સીસુ એક નાસો, એ સર્વેની કળલી કરી કાચકુંપીમાં ભરવી, અને માત કાપડ કરી તે કુંપીનું મ્હો બધ કરવું અને વાલુકાચત્રમાં સુકી ક્રમાગ્નિથી ગણુ દિવસ પચન કરવી. સીત થયા પછી જસવદીના ફુલ સરખી લાલપાસાની ભસ્મ લેઈ સપ્તર્ષુ રાગ ઉપર અનુપાન થોડું વાલબગ આપવી તેથી મધુશું રાગ નાશ કરે છે. શરીર પલવાન કરે છે અને શુક્ર જીતપન કરે છે આને રસર્સીદુર કહે છે.

૭૩ રસર્સીદુર બનાવવાની રીત-ગલોઝાથી કાઢેલો પારો એક ભાગ અને ગંધક છ ભાગ લેઈ તેની કળલી કરવી અને કુંવારના રસમાં મર્દન કરવી અને સુત્રાયેથી કાચકુંપીમાં ભરી માત કાપડ કરી માત અટો રાત અગ્નિ આપવો. સીત થએ કાઢી લેવું આ રસર્સીદુર એક વાગ મધ સાથે આપવું તેથી સ્તબ્ધ દડબદી, અના તેજ, વીર્યવૃદ્ધી, પૂમત્વ, અને પુત્રી કરે છે વળી નત્ત થએલા હાથીની પેરે જોરે આપે છે, અને મદ વ વધતવ અને મન્યાગ હલાદી રાગનો નાશ કરે છે. આને લેનારો એક દિવસમાં મભગ (સો) સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર કરી શકે છે અને મનને આનંદ આપે છે આ પાચસે છસે વ્યાધિનો નાશ કરે છે આ “ પડ ગુણુ ગંધક ” સર્વ રસર્સીદુર વિશ્વામિત્રે જીતપન કર્યું છે.

૭૪ રસર્સીદુર બનાવવાની રીત શુદ્ધ પારો એક ભાગ, ગંધક એક ભાગ, એની કળલી કરવી અને સાત માત કાપડ કરેલી કાચકુંપીમાં સુકી વાલુકાચત્રમાં મોળ પહોરનો અગ્નિ આપવો કુંપીનું મોઢું સલાકાથી છુટું કરતા જવું. ટાટુ થએથી માણેક રાગનો પારો લેવો તેને ફરી ગંધક મેળવી ફરી અગ્નિ આપવો એ પ્રમાણે મોળ વખત પચન કરવો એટલે પારાની ભસ્મ થશે. એ સર્વ રાગ નાશ કરે છે, અને સિદ્ધિ આપે છે.

મંદાગ્નિ રાખવો, એટલે મીઠા જેવી ભસ્મ થશે તે વાદ્યમાત્ર ભસ્મ રોગોક્ત અનુપાનથી આપવી એટલે રોગનાશ કરશે, બલવીર્યને પુષ્ટી આપશે, અને ક્ષુધા પ્રદીપ્ત કરશે.

૯૪ પારાની ભસ્મ કરવાની રીત—પારામાં દટકડી, સીંધવ, અંધેડાનાં મુળ, એ પદાર્થ ક્રમ વૃદ્ધિથી લેધ ચતુર્થાંગિસ કાંજ મેલવી કુંટવું એટલે બદ્ધ થાય છે. પછી ડમર યંત્રમાં ચુલા ઉપર મુકી અહો રાત્ર હલકો અગ્નિ આપવો એટલે ઉપરના માટલાને કપુર સરખી ભસ્મ ચોટશે તે લેધ લેવી, ને સર્વ રોગ ઉપર આપવી અને વાજ કરણ યોગથી સંપૂર્ણ કાર્ય કરશે. અને કાન્તિ તથા પુષ્ટીને આપશે. નીરંતર સેવન કરવું. આ “સિદ્ધ મુખરસ”થી ખીજું રસાયન ઊત્તમ નથી.

૯૫ પારદ ભસ્મ કરવાની રીત—મીઠાની મુપ કરી તેમાં હીંગની મુપ વજનાગતું પાંદળી નાંખી કરેલી મુકવી, તેમાં પારો મુકવો અને તેને મીઠું ભરેલા હાંધામાં મુકવી અને તેને મોઢા મુધી મીઠું ભરવું અને તેના ઉપર હાંધું ખીજું બીધું પાંદળું અને સંધી લેપ કરી અગ્નિ આપવો. એ પ્રમાણે એકવીસ વખત પટ આપી પછી તે ભસ્મને કલે-ડમાં નાંખી તળે ચાર પહોર અગ્નિ કરવો અને તેના ઉપર એકવીસ વખત વજનાગતે પાંદળીમાં કાલવી તેના દુવા દેવા, એટલે ભસ્મ થશે. તે ભસ્મ તલમાત્ર સર્વ રોગ ઉપર આપવી. અને સંપૂર્ણ, શુભ, મંદાગ્નિ, ઉદર ઉપર આપવી, તેથી બહુજ ક્ષુધા ઊત્પન્ન થશે. આ વાડવરસથી દાહ થાય તો ઉપર સીતોપચાર કરવો.

૯૬ પાદર ભસ્મ કરવાની રીત—એકવીસ પલ પારો લેધ ધંતુરાના તેલમાં એકવીસ દિવસ ખલ કરવો પછી દેવડાંગરીના રસની પંચાસભાવનાઓ આપવી. પછી તેમાં એક પલ વજનાગ નાંખી ભારીપેટ : કુંટવો પછી રમયંત્રમાં મુકવો. ઉપરું વાસણ લોઢાનું જોધજો, તેને કપડ માટી કરી ચુલા ઉપર તે ઉપર જલપટ રાખવું અને નીચે પદર દિવસ અગ્નિ આપવો. ટાકું પડે ઉપરના વાસણને ચોટશે પારો લેવો. આ એક વાલ આપવાથી પાંદળું, કંગલો, મોહ, સંપૂર્ણજવર, અને સર્વ રોગોનાશ કરશે, દેહ સિદ્ધિ અને કામ સિદ્ધિ કરશે અને સ્ત્રીને પ્રાણુલભ થશે.

૯૭ પારાની ઊત્તમમાં ઊત્તમ ભસ્મ બનાવવાની રીત—સુદ્ધ પારો બત્રીસ તોલા સુધ વજનાગ સોલ તોલા, એ બંનેને એકત્ર કરી ધંતુરાનું તેલ, લાલ કપાસનો ટુસ, નાગર મોચનાં મૂળ, ચેર, દેવડાંગરી, ચીતક, ચીકણા સુલ, ચાંદેલ, રોહીચ દાસ, ભદ્રમોપ, કુંવાડીયો, ઝેરકચોલાં, બ્રહ્મઢડી, મુગસવેલ, સરખંઓ, કડુ ભોપલો, શીવલીંગી, કંદબોરનો કંદ, ભોંપકહોણુ, હરિત્રિયા, હસ્તી મુંદાં, ચુડીચીકંદ, કુમારીકંદ, વારાહીકંદ, પડવલ, ટાકલા, કારલી, આકડો, કેળ, ચતોદી, નીરચુડી, સઢેવી, ઠલલાલી, ચેરચંત, કાવલી-ગોખર, જામડાખલુ, કાંડેલ, બિરકાંતી, હંસપાદી, જલભગરો, ગીધારી નાવકુંગ, આલી, ભોંય આંખલી, નાગવેલ તુલસી, સતાવરી, ધંતુરો, લઘુ વંદાવન, કનેર ઘોલી, અકાલ ચીતક, મોડી સમડી, ધુસ, ગોકરણી, ગલજળી, ભાટખંચુડી, ગોધાલ કરકટી, એ પ્રત્યેક વનસ્પતીની સાત સાત ભાવના આપવી. ગોલો કરી ડમર યંત્રમાં, મુકવો તે ડમરયંત્રના મસ્તકનું પાત્ર લોઢાનું જોધજો. તેને ગાત કાપડ કરી તે ધંત્રના નીચે અગ્નિ આપવો, અને ઉપર પાંદળીની ધાર ધરવી. આ બદ્ધ પારો “સોમનાય રસ” થાય છે. આ ટાકો

થએ જિતારી કુમારીકા, ભૈરવ, કષ્ટદેવતા, ધન્વંતરી, ગણપતી, એમની પુજા કરી અર્ધ-શુન્ભ શુરસ્મરણ કરી લેવી. તેથી સંપૂર્ણ વ્યાધી અને ઘડપણથી મુક્ત થાય છે. વાજકરણ માં બહુ સારી થાય છે, દેહની અને લોહીની સિદ્ધિ કરે છે. વાયુસરખો પરાક્રમી થાય છે, અને કાંતિ અને વીર્યને આપે છે. સંભર સ્ત્રીઓ ભોગવે છે, બુદ્ધિ, જ્ઞાન, ધારણા, અને આયુષની વૃદ્ધિ થાય છે. આ પારો રસવેધી થાય છે.

૯૮ પારદ ભસ્મ શુદ્ધ પારો અને સીધવ સમભાગ, અને અરધો ભાગ સ્વમલ અનુર્યાજિસ વજનાગ, હોંગ, કટકડી, ગેર, અને મીઠું એ સમભાગ લેઈ તેમાં કાંચ ધાલી પુટ આપવો પછી વંદાવનનો પુટ આપી ઉત્તર્યન્તમાં આઠ પહોર અગ્નિલાગી સ્વાગસીત થએ જર્ધ્વ થાલીને ચોટેલી ભસ્મ કાઢીલેવી અને સર્વ રોગ ઉપર ચોળવી. એ લુધા પુટી અને કાગને વધારે છે. એનું આપવાનું પ્રમાણ એશુન્ભ સમજવું.

૯૯ પારદ ભસ્મ કરવાની રીત—શુદ્ધ પારો એક ભાગ, વજનાગ અનુર્યાજિસ, ગંધક અષ્ટમૈસ, એકત્ર કરી લીંબુ રસમાં ખલ કરવો. સુકાયા, પછી ઘોરતા દુધના ત્રણ પટ આપવા. પછી આકાશના દુધના પુટ પારો ઘટ થતાસુધી આપવા અને ઘાળીમાં મીઠું ભરી તેમાં પેલા પારાનો ઝોળો મુકી ઉપર મ્હોંસુધી મીઠું ભરવું અને ઉપર ખીજ ઘાળી જાંધી પાટી મધીલેપ કરી ચુલાકેપર ચાર પહોર અગ્નિ આપવો. ક્ષીત થયા પછી શુદ્ધ સરખો સરેઈ ઉપરના ઢાંકણને લાગેલા પારાની ભસ્મ કાઢી લેવી. તે યોગવાદી છે. સર્વ રોગ ઉપર આપવી.

૧૦૦ પારા ભસ્મ કરવાની રીત—સર્પના ગરલમાં પારાને સાત ભાવના આપવી અને તે ગાઢાદેવે કહેલા જલયત્રમા મુકી બાર પહોર સુધી તે યત્રને અગ્નિ આપવો અને નીચે ટાડું પાણી રાખવું એટલે આ રસ તૈયાર થાય છે. આ તાબા ઉપર અરધશુન્ભ આપવાથી તામ્રનો વેધ કરે છે. આને ભક્ષણ કરનાર સો સ્ત્રીઓ ભોગવે છે. આ તલમાત્ર આપવાથી સર્વ રોગનો નાશ કરે છે.

૧૦૧ પારાની ભસ્મ કરવાની રીત—લોહપાત્રમાં પારો અને નીચે ગંધક મુકી તે નીચે બાર પહોર અગ્નિ કરવો, અને તે ઉપર વારંવાર ઘોર અને આકાશનું દુધ નાંખતા જવું અને ખેરતા લાકડાના ધુંટાથી ધુંટતા જવું. એટલે ભસ્મ થશે. તે એક શુન્ભરોગોક્ત અનુપાનથી આપવી. આ ભસ્મ રસાયન કાંતિ, પુટી, બલ, વીર્ય અને અગ્નિને વધારે છે.

૧૦૨ પારા ભસ્મ કરવાની રીત—કેળના કંદમાં પારો ઘાલવો, અને તેમાં પારાના નીચે ચપલ ધાતુ આઠ વાલ મુકવી, અને તે કાંધાને માનકાપડ કરી, વાલુકાપત્રમાં ચાર પહોર સુધી અગ્નિ આપવો. એ પ્રમાણે ત્રણ પુટ આપવા પછી, ચોપાલ કાંકડી, હેમગર્મી, અને ટંકણખાર, એકત્ર કરી સર્જન કરીને તે પારો તેની મુખમાં ધાલી બાર પહોર સુધી પકાવવો. પછી તે પારો ગંધક અને વીજા એ સમાન ખલી ઘોર આકાશના દુધમાં ખલી મુખમાં ધાલી સાત કાપડ કરી બાર પહોર અગ્નિ આપવો ત્યાં સીત થએથી કાઢી ગંધકતા તેલમાં એ ઘડી પચન કરવો. આ શુદ્ધરસ દેવદૈત્યને પણ હર્ષભ છે. કોંવા સર્પના ગરલમાં પારાને ખલી અષ્ટલોહ જીર્ણ કરવી આ પારો શુરપ્રસાદથી અને વાદૈવેકથી સીધ થાય છે.

૧૦૩ પારાની ભસ્મ કરવાની રીત—શુદ્ધ પારો એક ભાગ, ગંધક એ ભાગ, કટકડી ત્રણ ભાગ, સીધવ ત્રણ, સ્વમલ ચાર વજનાગ અને કપુર પારાના નીચે એ સર્વને ખલમાં

ત્રણા પેલપૂર્વકે કાચની શીશીને ત્રણ વાર લેપન કરવું ને સુકાવવું. પછી કાચની શીશીમાં પેલી કળલી નાંખવી, અને એ શીશીને વાલુકાયંત્રમાં મુકી ચાર અહોરાત્ર સુધી અખંડીત અગ્નિ દેવો. પછી શીશીના ઉપરના ભાગમાં લાગી રહેલા સીંદુર જેવા પારાને લઇ લેવો. એ પારો રસસીંદુર કહેવાય છે.

૧૨૯ મારેલા મૂર્ચ્છિત પારાના ગુણ—પારો કમીને તથા કાઠને હણતાર છે, જમ આપનાર છે, નેત્રને સારાં કરનાર છે, દરત ઊતારનાર છે, મૃત્યુને હરનાર છે, ધણી શક્તિવાળો છે, સંસર્ગી પદાર્થોના ગુણોને અદલ્ય કરનાર છે, જ્વરને મટાડનાર છે, સ્મૃતિ અને ઝાંખને તથા રૂપને આપનાર છે, કામી પુરૂષને ગુણકારી છે, વૃદ્ધિ આપનાર છે, ધાતુને વધારનાર છે, નપુંસકપંચુનો નાશકરનાર છે, આકાશમાં ફરવાની ગતિ આપનાર છે, વીર છે, અત્યંત સાદ્ધિ આપનાર છે. “ રસામૃત ” નામના અંથમાં કહ્યું છે કે પારો સઘળા રોગોને નાશ કરનાર છે, છ રસવાલો છે, ને સઘળા સંસર્ગી પદાર્થોના ગુણોને અદલ્ય કરનાર છે. પારો પંચભૂ મય કહેવાય છે, તેથી પાંચે ભૂતોના ગુણોના સમુદાય તેમાં રહ્યા છે. જે રોગોનો જે ઉપાય છે, તેની સાથે પારાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો, પારો મનુષ્યોના, હાથીઓના, અને ઘોડાઓના રોગને મટાડે છે.

૧૨૦ રસ સીંદુરની વિધિ—એને “ હરગોરીરસ ” પણ કહે છે. પ્રથમ પારાને શોધીને ખલમાં નાખી હસકર, ઘટ, ધુમાસ, અને લીંણુના રસમાં ત્રણ દિવસ ખલ કરે, ત્યારે એની સાતે કાચલી દુર થાય. પછી ગીધળા, કાંછ, ચીત્રક, કુવરતું પાહું, સુંઠ, મરી, પીપરમાં ત્રણ દિવસ ખલ કરવો. પછી લસણના રસમાં દિન ત્રણ ખલ કરે પછી જંખીરીના રસમાં દિન ત્રણ ખલ કરે પછી હાંલામાં મુકી ઉપર બાળાં હાંલાનું મોં બોરી પછી સંધી બંધ કરી કપડામાંથી કરી ચુલા ઉપર ચઢાવે, અને ઉપરના હાંલાના તળાખા ઉપર બીનું લુગડું રાખી નીચે અગ્નિ બાળે ત્યારે એ પારો ઉપરના હાંલાના તળાખાએ જલ્ય ચોરે. પછી પારાને કાઢી લે અથવા હાંગણોકની વિધિથી પારો કાઢી શેષ તેને વાંઝણી કાઢીના રસમાં ખલ કરે. પછી હાંલામાં વાંઝણી કાઢીને રસ નાંખી એ રસમાં આ વસ્તુઓ ફરી નાખે. સરપંખાનું મૂળ ને સુરણ્યને રસ, તથા ભાંગનનો રસ, સાંગ હર-લુણ, સોંધનખાગ, અને કાંછ એ સર્વે વસ્તુઓ બરાબર હાંલામાં નાંખ્યા પછી તેમાં હાંલા-પત્ર કરી કપડામાં પારો બાંધી ચાર પહોર પડવી લે ત્યારે એ પારો શુદ્ધ થાય. ઇતિ પારો શુદ્ધ કરવાની વિધિ.

૧૨૧ રસસીંદુર બનાવવાની રીત—હજાર લીંણુના રસમાં, સુંઠ, મરી, પીપર, રાષ, સામરલુણ, ચીત્રક, હાંગ, એ સર્વે ઓસડો નાંખી દિન ૨૧ સુધી આ રસમાં પારાને ખલ કરવો, ત્યારે એ પારો સુષ્ક થાય. ઇતિ પારો શુદ્ધિ. પછી એ શોધેલો પારો તોલા વીસ લે, અને શોધેલો આમલસારો ગંધક તોલા વીસ લે, નવસાર ટાંક ૨ ફટકડી ટાંક ૨ લે, પછી સર્વેને દિન ૨ ખલવા. પછી અગનશીશીને કપડ માટી સાત દેઘ, એ સીસીમાં ઓસડો ભરી, પછી શીશીનું મ્હોં બંધ કરી, વાલુકા યંત્રમાં શીશીને મુકી, તેને બહુ ઉપર ચઢાવી, નીચે કમથી મંદ, મધ્ય, અને સમ્પત અગ્નિ બાળે એવી તરેહ બત્રીસ પહોરનો અગ્નિ દીધા પછી સ્વાંગ સીતલ થએ વાલુકાયંત્રમાંથી શીશીને કાઢે. પછી શીશીમાંથી એ રસ સીંદુરને કાઢી રતી એક નિત્ય પાનની સાથે ખાય, અને પથ્થથી રહે તો સઘળા રોગોને જુદા જુદા અનુપાનથી દુર કરે છે ને ભુખ લગાડે છે તથા શરીરને પુષ્ટ કરે છે.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

ચાલુ જમાનાની તાકાત આપનારી તમામ આવધીઓમાં

અગ્રેસાર છે

આ ગોળીઓ:—

- (૧) પાચન શક્તિની વિક્રિયાને દૂર કરે છે.
- (૨) નબળા પડતાં જ્ઞાન તંતુઓને પ્રુદિ આપે છે.
- (૩) ઘટતી જતી સ્મરણશક્તિને સતેજ કરે છે.
- (૪) લોહીને સુધારી ઉત્તમ બનાવે છે.
- (૫) તાકાત વધારે છે.
- (૬) મર્મસ્થાનોની શક્તિને ઉત્તેજિત કરે છે.
- (૭) સ્વપ્નામાં ચતા ધાતુપાતને અટકાવે છે.
- (૮) શુભાવેશ પુરુષત્વને પાછું બંધે છે.

૩૨ ગોળીની ડબી એકનો રૂ. ૧

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગાવીંદલ

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

સાધણી જાતના નૈતિક અને શારીરિક બપમાંથી સુક્ત રહેવા માટે

મહેરબાની કરી

“કામશાસ્ત્ર” નામનું

અમારું પુસ્તક વાંચો.

તે આરોગ્ય, દોહત અને આજ્ઞાદીનો ઉત્તમ માર્ગ દેખાડનાર છે.

૪૨ થી વધારે આવૃત્તિઓમાં બહાર પડી આજ સુધીમાં તેની

લગભગ છ લાખ

મફત

પ્રતો વહેંચાઈ ચુકી છે.

તે પુસ્તક.

ઇંગ્રેજી, મરાઠી, ગુજરાતી, હિંદી, ઉર્દૂ, (ગુજરાતી લિપિમાં) બંગાલી, તામિલ અને તેલુગુ ભાષામાં તૈયાર છે.

વિના મૂલ્યે

ટપાલ અથવા પાણુ લીધા વગર મોકલવામાં આવે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગાવીંદલ

જામનગર—કાઠિયાવાડ

આનું નામ તે કદરદાની!!!

ધણી વરસો થયાં પોપણ આપતી ઘરની માથાં કે ભેંસ છેક ઘરડી થઈ, ને દેતી હમેશને માટે બધ થઈ તેનાથી હવે સ્વાથ સરવા જેવું રહ્યું નહિ, તેને પાધ પધરાવી દો પાંજરાપોળમાં। ગાયને વાછડો આવ્યો। ભલી-ભેંસે પાડો જણ્યો, તે નાહક ધાની જશે, અને ઘરમાં તેથી ઉણું પડશે, જેથી તેની હવે મહેતની મમતા નાં રાખતાં પાંજરાપોળને રસ્તો પકડાવો। થોડા કે થોડીએ લાંબી સુદત નોકરી આપ આખરે નાં કોવત થઈ પડી, સ્વારી લોપક રહ્યાં નથી, જે હવે ફેકટનું ખડ ખાઈ છે ને નાહક જગ્યા રોકે છે, જેથી તેમને પાંજરાપોળમાં કૃષ્ણાર્પણ કરી દેવાંજ કામનાં બળદમાં ખેતી કરવાનું કે ગાડું ખેંચવાનું બળ બીલકુલ નંધ થયું, અંગર તે આંધળે લૂણો યા બીજા કોઈ રીતે નીરપયોગી થઈ પડ્યો તેને હવે નિરર્થક ઘેર બાંધી રાખી બે ટનો ધણી કોણ કરે? પાંજરાપોળવાળા તેને રાખવાની ક્યાં ના પાડે છે? બકરીઓએ લવારા જણ્યા તે છેને જ્યાં લાં જગલમાં પડ્યાં, તે જીવે; મરે, કે કરાણને કામ આવે તેનું તેના માલિકને સ્નાન સ્નેહ થાનું રહ્યું? તેના પ્રાણ અચાવવાની જેને પરવા હશે; તે પોતે પાંજરાપોળમાં પહોંચતા કરી દેશે। તેમાં એને શું લેવા કે દેવા। એવાં અનાથ અબોલ, આંધળાં પાંગળાં, અવદશમાં આવી પડેલાં બિચારાં નિરાધાર પામર પશુઓ, જેઓ આપણી દયા, અને ક્લિંસોછને માટે મન્યુત હક ધરાવે છે, તેમનાં ઉદર નિર્વાહને અર્થ કાઢેલી જુનાગઢ પાંજરાપોળ લોટરી લાગ ચાથાની ટિકિટો હાલ વેચાય છે, તે ખરીદીને કોએ પોતપોતાનો ખનતો દિરસો અવસ્ય આપવો જોઈએ. દર ટિકિટની કિંમત રૂપિયો એક છે. ફલ ધનામ એક હજાર છે, તેમાં પહેલું ધનામ રૂપિયા ચાર હજારનું છે. ટિકિટો “વેલ્યુપેએબલ” રીતે પણ મોકલાય છે. તે ત્વરાથી મંગાવી લેઈને સ્વાર્થની સાથે પરમાર્થ સાધો. તમારું નસીબ અજમાવો. ભાગ્યદેવી પ્રસન્ન થશે તો એકદમ પૈસાદાર થઈ પડશો, અને ધનામ જો ન આવે તો એમ ધારણે કે રૂપિયો દયા-ધર્મના કામમાં લયો હોતો.

પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીંબડીવાળા.

જુનાગઢ (કાઠીયાવાડ.)

“તમાકુનું દુન્યસન.”

લખનાર:—ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી. એમ. એન. એસ. એ.

તમાકુના ઉપયોગથી થતી અનેક ખરાબીઓ વિષેના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના અગત્યના અભિપ્રાયો સાંધેનો, ધણજી ઉપયોગી સાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ આસ વહેંચવા લાયક નિબંધ છપાયાને માત્ર પંદર દિવસની સુદતમાં તેની આરસો નકલો વેચાઈ ગઈ છે. તેજ તેની ઉર્લમતા સચે છે. આ નિબંધને લોકોમાં છુટથી વહેંચવો એના જેવું પરોપકારનું બીજું કોઈક કાર્ય હશે. છુટક નકલનો એક આનો જ્યાંય ખરીદવા ઇચ્છનારે નીચેને સરનામે લખવું:—

વકીલ ભોળીલાલ ત્રીકમલાલ.

વિસનગર (ઉત્તર ગુજરાત.)

અમૃતાંજન.

આ દવા કાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે

જાયાળીસ પ્રાણની ઉત્તતી એક ખરેખર અંતયળી છે. પણ તેઓની કૃતેહ તેમના સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણોનો ગદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક લાંબું સ્વદેશી મલમ છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શળ, ગળાનો દુખાવો, લચક, છાતીનો વિ-કાર, સંધીવા, કમરનો દુખાવો, દેસ-ધા, વિગેરેનો દુખાવો, તથા એવા અનેક દરદોને અજબ જેવી અક્યથી સુખા કરી દર્દને આરામ પાશે છે.

કીંમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુખી ખુજલી વીગેરે ચામડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખત લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીંમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેના ઠેકાણેથી મળશે.

ધી બાલાપ્રસાદ કુર્મસ્તી.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન કીપા:

પ. દોનખારા-જોરીબંદર પાસે
કાટમાં-મુખાધ.

પ્રાચીન વ્યાયુષેક અને પાશ્ચાત્ય વેદવિદ્યાની નવતન શોધખોળોના
ઉત્તમ રદગ્યોને શાસ્ત્રીય રીતે અર્થતુ ચોક્કસ વેદવ્યાખ્યાન માનિક.

ધન્યંતરી

DHANYANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તક ૩ ભુ.] અક્ટોબર, ૧૯૧૦ અંક ૧૦ મા

સદ્ગત તંત્રી—ડૉ. મંભુલાલ લોગીલાલ કંથારીઆદ્ય.

એમ શી પી એમ, એમ મી એમ મી (મલકતા)

પ્રકાશક—આલાપ્રસાદ કાર્મસીના માલેક,

લોગીલાલ ત્રીકમલાલ વડીલ.

વીસનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

વાર્ષિક લવાનમ પોષ્ટલ આવે અગાઉથી ૩-૦-૦ છુટી નકલના ૦-૩-૦

મારેડો

મોજ મળદમા રાજ, રહેલુ હોય ને ધીનરી

મોજ મહિત પ્રતિગેળ, નો વાવો "ધન્યંતરી."

'શ્રી સાત્યનારાયણ' ઈન્સ્ટિટ્યુટ પ્રેમમા પટેલ મોતીનાથ શાળાદાને હાથે

ધાન્યંતરી—અમદાવાદ.

વિધ્યાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ ઇંગ્રેજી વિષયો...	૩૩૩	૮ અનુક્રમણિકા મતવાદીની છત ..	૩૫૨
૨ માપતકાળની નીતિ રોગોપચાર વિધા	૩૩૮	૯ તાનઓ અને ધ્વનિ વચ્ચેનો સંબંધ "	૩૫૪
૩ રોગમાત્ર એકજ છે	૩૪૦	૧૦ હિંદુસ્તાનમાં ક્ષય રોગ...	૩૫૪
૪ સંગીતની મહત્ત્વી લક્ષણો દરમિયાન સંબંધ છે	૩૪૦	૧૧ સ્ટીક કેશવકલ્યાણુ...	૩૫૬
૫ પ્રાચીન અભ્યાસો રહેલો ઉપાય	૩૪૪	૧૨ હિંદી અભ્યાસ	૩૫૨
૬ વૈદ્યકીય દુક નોંધ	૩૪૫	૧૩ હિંદોદ્ધાર માળા	૩૫૨
૭ નરરત્ન દાનમાધના શરીરમરક્ષક નિયમો	૩૪૬	૧૪ આપણી નામમાળા ..	૩૫૮
		૧૫ આમાર અને અભિપ્રાય	૩૫૯
		૧૬ આર્યસાધનશાસ્ત્ર.	૮૭
		૧૭ બહેર ખામરી...	૩૫૯

“તમાકુનું દુર્વ્યસન.”

લખનાર — ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ. એન. ડી. એમ. એન. એસ. એ. તમાકુના ઉપયોગથી થતી અનેક ખરાબીઓ વિષેના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના અગત્યના અભિપ્રાયો સાથેના ધ્રુવોના ઉપયોગી શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓમાં ખાસ જરૂરના લાયક નિબંધ છપાવાને માત્ર પદર દિવસની મુદતમાં તેની પ્રાર્થના નક્કી કરવામાં આવી છે. તેજ તેની ઉત્તમતા સૂચવે છે આ નિબંધને લોકોમાં છુટ્ટી વહેંચવો એના જેવું પરોપકારગુણીનું કોઈકનું કાર્ય હશે છુટ્ટક નક્કીને એક આને ન્યાયમાં ખરીદવા છટકનારે નીચેના સરનામે લખવું —

વકીલ ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ.

વિસનગર (ઉત્તર ગુજરાત)

વાટલી વાલેકે સ્વદેશી ઔષધ.

વાટલીવાલેકા ઇન્ડુમિશ્ચર ઓર ગોલીયે તાવ-ચુસ્કારકે લિયે ઓર સૌમ્ય પ્રકારકે પ્લેગ પર રામવાળ ઔષધ હૈ. કીમત શીશી ૧ કા ૧ રૂપૈયા. વાટલી વાલેકે ટાટકે મરદમકી ફક્ત એક ડિન્ચીસે ત્રીન દિનમેંહી ટાટ ટફા હોતી હૈ ૧ ડિન્ચીકી કી. ૪ આને હૈ. શક્તિ વઢાને વાલી ગોલીઓંકી શીશીકી કીમત ૧૥ રૂપૈયા. કાંલેરેકી (મહામારીકે ઔષધકી) શીશીકા ૧ રૂપૈયા, કેશ શાહ હોનેકી શીશીકી કી. ૩ રૂપૈયા. ટંતમંજન ડિન્ચીકે ચાર આને.

મિલનેકા પતા-સવ જગહ અગર ડા. એચ. એલ. વાટલીવાલા વરલી ટાટકા હંચકે વહાં મિલેંગે.

ધન્વન્તરી.

SHRI DHANVANTARI

ધન્વન્તરિ ધૃતકરામૃત પૂર્ણકુમ્ભ પીતામ્બર સકલ સિદ્ધસુરેન્દ્રવદ્યમ્ ॥

ચન્દ્રેશ્વરવંદનયન મણિમાલ્યજ્ઞુવેદ પ્રવર્તકમનુસ્મૃતિયોગનાશમ્ ॥

હાથમા અમૃતથી બરેલો કુલ ધારણ કરી રહેલા પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ સુરેન્દ્રને પણ વંદન કરવા લાયક, કમળ સરખા નેત્રવાળા મણીમાળાને પ્દેરી રહેલા આયુર્વેદ એટલે વેધકશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને પળી જ્ઞેમના નામનુ સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે એમ શ્રી ધન્વન્તરી જગવાનને હું નમન રૂ છું

“MENS SANA IN CORPORE SANO”

“પહેલું” મુખ તે જાતે નર્યા.”

પુસ્તક ૩ છુ.]

અક્ટોબર ૧૯૧૦.

[અંક ૧૦ મો.]

The

*Preservation of Health and the Cure,

of

Common Disorders

(By K S Agnihotri, Ph G, Sub-Assistant Surgeon)

PREFACE

Of the laws which regulate health, and of the remedies which are used in simple ailments there is a general ignorance very much to be lamented. How many illnesses and how much suffering, would not be averted, if a more sensible acquaintance with sanitary necessities existed in our homes! Lack of cleanliness, want of ventilation, deficiency of water supply, non knowledge of the functions of the body blindness

* Written expressly for the 'Dhanvantari'

to first symptoms of disease, negligence of wholesome precautions—these are culpable causes of accidents, diseases and deaths. And it is sufficiently clear that if people come to know more about the "house they live in" they will never extinguish chronic disease, nor shall we possess a population healthy and happy.

There is, however, no good reason why a fair knowledge of medicine and philosophy of health should not be gained by the general public; there is nothing hard or repulsive about the subject, and an amount of information which may be of great value can be obtained at very little trouble. In my opinion, Philosophy and the Laws of Health should form a branch of education in every important school in the country. Knowing something of these, men & women would be enabled to care rationally for their health, could observe changes in their sensations suggestive of coming sickness, would have the ability of explaining accurately to the doctor their particular symptoms of disorder, and so pave the way to fewer illness and quicker restorations to health.

My object in producing this book is to furnish a clear and popular account of sanitary science and to mention the remedial agents that are used for the prevention and cure of certain diseases. I knew that it is, indeed, impossible through any amount of book teaching to impart that higher and more complete knowledge of the Art of Healing which only daily experience in the presence of facts can give. But, never the less, a theoretical knowledge will frequently be of immense service both in the case of ourselves and our families. Cases are constantly occurring in which an early remedy may serve to ward off very serious illness; also many forms of disease require little beyond intelligent nursing and the very simplest treatment; while in other cases a little elementary knowledge of understood symptoms will enable us to detect the earliest indications of serious illness, and lead us at once, in such instances, to seek the aid of the skilled practitioner.

SECTION I. PRESERVATION of HEALTH.

Chapter I—Introduction.

Sanitary science is that department of human knowledge which regards the laws of the human body, and of the agents by which it is surrounded, with a view to the preservation of health and the warding off of disease and death. The practical application of these laws constitutes *hygiene*, or the art of preventing disease. This is commonly divided into public and private hygiene, the former having regard to the healthy condition of persons in communities, barracks, work-houses, &c.; the latter to the health of individuals. Personal hygiene will be considered in the following pages. This will include, among other things, *the management of pregnancy and child bed and the care of infants.*

PRINCIPLES—When we regard mankind in general, we find that the external agents by which we are surrounded act very differently on different individuals, arising from temperament, age, idiosyncrasy, habit, hereditary tendency, &c., all of which it is of importance to keep in view in any application of hygienic rules. Thus the condition which would ensure the health of an Englishman are not applicable to the Hindu. There are certain diseases to which youth is most liable, others to which age: and persons of different temperaments exhibit very different tendencies with respect to disease; and so with other peculiarities. Of external agents, influencing health, the principal are the atmosphere, light, heat, electricity, water and soil. The atmosphere is subject to a variety of physical and chemical changes, which more or less affect the health of man. The quantity of moisture which it contains, the amount of pressure, its various movements (winds) all exercise important influences on the health of man, and demand the careful study of the sanitarian. Light, heat and electricity also exert important influences upon life. Water, if not free from im-

purities, is very apt to engender disease, and is liable to be contaminated by the presence of decomposing animal and vegetable substances. Soil is also an important agent in regard to health, some soils retaining moisture and giving rise to malaria, others rapidly absorbing damp. The internal agents, or those which act more directly on the functions of the body, are generally included under the heads of food, clothing, exercise, mental occupation, sleep. The object of food is to repair the waste that is constantly taking place in the body, and to maintain its temperature; hence it ought to be suited respectively to the powers of digestion and to the wants of the system for nourishment and warmth. The object of clothing is to maintain, as far as possible, an equal degree of heat all over the body and in the different seasons, so as to promote the free action of the different functions and the circulation of the blood; inattention to this subject is the cause of an immense deal of suffering, and even of death. Exercise is the calling into play the various organs of voluntary motion; when regular and moderate, it is of the greatest benefit to health, promoting the general circulation and strengthening the system; but when excessive exercise tends to waste and destroy life. To diminish the destruction of life by over-exertion, and to supply such exercises as will maintain health, are important objects to the sanitarian. The due exercise of the mind, as well as of the body, is necessary to health. Here, as in the other case, a partial or excessive culture of the functions of the nervous system is likely to engender disease. Exercise requires rest, and a period of exertion should be succeeded by a time of rest. The grand rest provided for the system is sleep. In general, a healthy hard-working man requires eight hours in bed out of the twenty-four, many do with less, and some require nine; but that may be taken as the average.

Public hygiene has for its object a particular knowledge of all the circumstances affecting the health of a community, and the application of rules and remedies to the many unwholesome influences that spring out of a social existence. It

takes cognizance of the geographical position of towns, the arrangement of streets, the situation and construction of homes (warming, lighting, &c.), supply of pure water, offensive and injurious trades, burial of the dead, disinfectants and antiseptics. It also concerns itself with the adulterations of food, the origin and spread of epidemics, the specific and general causes of endemic diseases, etc.

There is only One Disease.

(By Dr. Samaldas Nanji of BALAGHAT C.P.)

Science teaches that the life of the body is in the blood, and that disease is one thing and only one, namely poison or foreign substance in the blood, so that the one disease that afflicts humanity is simply and wholly impure blood. The blood is made through the process of digestion and assimilation of the food we eat and the way we eat it. If we eat so that we have perfect digestion and assimilation we shall have perfectly pure blood, in other words perfect health. On the contrary imperfect digestion & assimilation makes impure blood, and impure blood is disease, and this is all the disease in man. This poison or foreign substance that makes the blood impure is carried through the entire body to every atom, to the most minute part, and is deposited in that part of the body where there is the least resistance to it by nature in the weakest part that man has inherited, and so the disease manifests itself in various parts of the human body, and names are given to it according to its location. Although there may be a hundred or more manifestations called diseases, they are all one & the same disease, namely impure blood, made by imperfect digestion. We eat simply to repair the waste of the body through exercise. We do not, as many think, get our strength through eating but through the blessed law of sleep. We sleep to restore strength. Perfect sleep depends on observing perfectly the laws of hunger and thirst. It is all important that we obey perfectly the laws for eating and drinking.

Reviews of Books &c.

स्वीकार अने अलिप्राय.

The "DIETETIC TREATMENT OF DIABETES," (Third Edition); by Major B. D. Basu, I. M.S., is a neat little volume, setting forth in a concise but clear manner the most up-to-date knowledge about the nature and dietetic treatment of a disease, which claims as its victims many a gifted & promising youth of our country. The learned author treats in a lucid style the various existing theories and practices with regard to this very common ailment, and leads the reader straight through the bewildering labyrinth of conflicting views to a rational dietary and drink best adapted to the Indian climate and to the nonflesh-eating communities. The following paragraph is a good specimen of Major Basu's excellent epitome: "Of all the different dietetic cures proposed for diabetes, I am of opinion that the cocoa-nut is by far the best in every respect. I urge on the medical profession of this country where cocoa-nut can be had in abundance and where unfortunately diabetes causes a large mortality every year to try the cocoa-nut cure. If there is any truth in the assertion 'that every country spontaneously furnishes remedies for those maladies which the people of the soil are naturally subject to,' then the cocoa-nut, which grows and thrives luxuriantly along the sea-coast of India—the locality which furnishes more cases of diabetes than other parts of the country—should constitute the dietetic cure of diabetes." We consider this book to be of the greatest value and help to the Medical Practitioners as well as to the laity. It contains the very cream of the modern Medical literature on the subject. The book is well worth a careful perusal. We heartily recommend it to our readers. The get-up of the book is excellent—cloth-bound, Gilt letters, Price one rupee and eight annas only, and can be had from, the "PANINI OFFICE, Bhuvaneshvari Ashram, 40 Bahadurganj, ALLAHABAD."

Reviews of Books &c.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

The "DIETETIC TREATMENT OF DIABETES," (Third Edition), by Major B. D. Basu, I. M. S., is a neat little volume, setting forth in a concise but clear manner the most up-to-date knowledge about the nature and dietetic treatment of a disease, which claims as its victims many a gifted & promising youth of our country. The learned author treats in a lucid style the various existing theories and practices with regard to this very common ailment, and leads the reader straight through the bewildering labyrinth of conflicting views to a rational dietary and drink best adapted to the Indian climate and to the nonflesh-eating communities. The following paragraph is a good specimen of Major Basu's excellent epitome: "Of all the different dietetic cures proposed for diabetes, I am of opinion that the cocoa-nut is by far the best in every respect. I urge on the medical profession of this country where cocoa-nut can be had in abundance and where unfortunately diabetes causes a large mortality every year to try the cocoa-nut cure. If there is any truth in the assertion 'that every country spontaneously furnishes remedies for those maladies which the people of the soil are naturally subject to,' then the cocoa-nut, which grows and thrives luxuriantly along the sea-coast of India—the locality which furnishes more cases of diabetes than other parts of the country—should constitute the dietetic cure of diabetes." We consider this book to be of the greatest value and help to the Medical Practitioners as well as to the laity. It contains the very cream of the modern Medical literature on the subject. The book is well worth a careful perusal. We heartily recommend it to our readers. The get-up of the book is excellent—cloth-bound, Gilt letters, Price one rupee and eight annas only, and can be had from, the "PANINI OFFICE, Bhuvaneshvari Ashram, 40 Bahadurganj, ALLAHABAD."

‘એટમમાં’ દોઢલાખ ‘ઇલેક્ટ્રોન’ !!! ત્યારે એક ‘ઇલેક્ટ્રોન’ કેટલું અમર્યાદ સક્ષમ હશે ? આ સક્ષમતા કંઈપણમાં આવેશે કે ?

શ્રી માહાકાળ પત્રમાં શ્રીયુત્ત ઓટલાલાલ જીવનલાલે સર ઓલીવર લોન્ડ નામના સમર્થ વિજ્ઞાન વિદ્વાન શોધનું વર્ણન આપેલું છે તેમાં ‘ઇલેક્ટ્રોન’ ‘એટમ’ અને ‘મોલેક્યુલ’ સંબંધી લખાણથી વિવેચન કરેલું છે.

શ્રી સંખ્ય શાસ્ત્રે તો ઉપરના શોધો થતાં પહેલાંજ કહેલું છે કે, ચલંચગુણવૃત્તમ્ ॥ એ વાક્યથી કહે છે કે, સત્ત્વ રજસઃ અને તામસ એ ત્રણે ગુણોનો અર્થાત્ અખિલ વિશ્વનો સ્વભાવ એ છે કે અળાયમાન થયા કરવું, પ્રત્યેક ક્ષણે પરિણામ પામ્યા કરવું, અને કોષ પશુ બે ક્ષણે સર્વથા એક રૂપમાં નહી રહેવું. યોગશાસ્ત્ર પણ એ સિદ્ધાંતને સ્વીકારે છે. યુક્ત અન તેના અનુયાયીનો ક્ષણિકવર્ત્તોદ વિશ્વ વિખ્યાત છે-સર્વ ક્ષણિક ક્ષણિકં इति मावेयत् ॥ સર્વ પદાર્થ ક્ષણ માત્રજ તે રૂપમાં રહે છે. અને દ્વિતીય ક્ષણે તે નેષ્ઠ થઈ તેને રચાને અન્ય સંજ્ઞાથી દેખાતી વસ્તુ જન્મને પામે છે એ બાધ ધર્મની ચાર ભાવનામાંની સર્વ સમત એક ભાવના છે. પશ્ચિમ તરફ જોતાં ૯૦ સં. પૂર્વે ૫૦૦ વરસ પહેલાં હેર. ક્લેવીટસ નામનો ગ્રીક તત્ત્વ વિચારક કહે છે કે:-

Change, movement, is the Lord of the Universe-Everything is in a state of becoming, of continual flux. you cannot step twice into the same river, for fresh waters are ever flowing in upon you. (Burnet's Early Greek Philosophers.)

પરિણામ શેઠ એ વિશ્વનો રાજા છે, વિશ્વપર સામાન્ય લોગબે છે. સર્વ પદાર્થ ભવને ક્રિયામાં સદા ગતિમાં વ્યાપ્ત થએલા છે. એકજ નદીના એકજ જળમાં કોષપશુ મનુષ્ય બે વાર હુમળી મારી શકે એ અસંભવિત છે; કેમકે નવું નવું જળ પ્રતિક્ષણે ત્યાં ત્યાં આવેલાં મનુષ્ય પર પડે છે. નદીનું જળ પ્રવાહરૂપે વહ્યા કરે છે તેથી કોષપશુ તરને એકજ જળ બે વાર સ્પર્શ કરી શકતું નથી. એકવાર જે જળમાં સ્પર્શ કરે છે તે દ્વિતીયક્ષણે સાંધી આગળ વહી ગયું હોય છે. તેજ પ્રમાણે આપ્યા વિશ્વમાં સર્વ પદાર્થો પ્રવાહમાં વહ્યા કરે છે અને તેથી પ્રતિક્ષણે બેઠને, રૂપાન્તરને, પરિણામને પામતા રહે છે. અન્ય અનેક તત્ત્વવિચારકોએ આ પરિણામનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેથી સર્વ પદાર્થોની જનનિતિ, ઉત્ક્રાન્તિ અથવા વિકાસ (Evolution) થયો એ જગતના સર્વ પદાર્થોનો સ્વભાવ છે. એ સર્વ માન્ય નિર્ગિવાદ મિહાન્ત છે, એમ કહેતાં હૈય પણ બાધ આવે તેમ નથી.

વિદુષી બાધ વચન (એનીબીસેન્ટ) કહે છે કે-અયુઓ ! તમે ભરતી ચક્રાનો સમયે સમુદ્ર તરે ઉભા એવું અને એક પછી એક આવતા તરંગોવાળાં મોજાંને અવલોકો. દરેક પોતાના પૂર્વ મામિનાં કરતાં જરાક વધારે આગળ આવે છે. દરેક અનુભવે વિનાશ પોમીને પોતાના અનુયાયીને મારે માર્ગ કરે છે. કાંઈ તરફ ધસતી ભરતીથી નમોરી આગળ માનવ જાતના વિકાસ પામતાં કુલોનું એક ચિત્ર ખડું ધાંપ છે; જે તમે આવી ભરતીના ચક્રવાના માર્ગનું અવલોકન કરશો તો તમારા હૃદયમાં આવશે કે, જે ક્ષણે મોજાં નહુજ આગળ પડતું હોય છે તે રેતીમાં ધણે દૂર સુધી જઈ ચકતું નથી. પટકાષ્ટને શીશુમાં બદ-

લાઇ જવું, પથરામાં ખજખજ આવજ કરવું, છુટા પડેલા પાણીને ઉપર ફેંકવું, જમીન ઉપર ફરીથી પછાડાને પછાડતાં સંગીત ધ્વનિનું માધુર્ય ઉપજવવું મોઝું એ એક લગભગ ખસાસ યદ્ય ગએલું મોઝું છે; જેનો માર્ગ મંપર્ષુ યદ્ય ગયો છે, એવું તે એક મોઝું છે. પરંતુ જો તમે જરોખર અવલોકન ચલાવશો તો તમારા લક્ષમાં આવશે કે, જે સમયે તમારું લક્ષ પટકાર્ષ પૂરા થતા મોઝાના ધ્વનિમાં, લગભગ પૂરા થયેલા મોઝાના શીશુમાં લાગેલું હતું, તે સમયે શાંતિથી લગભગ અદ્રશ્ય રીતે માત્ર ઝીણી નજરથી જોનાર નજરને જણાવું એક બીજું મોઝું તેની પાછળ ચૂપકાથી, બંગ વિના, ગરમડ વિના, ધ્યાન ખેંચ્યા વિના, ચઢી આવવું જ હોય છે. પરંતુ બંગ થતા મોઝાની પાછળ ઉછળા આવવું મોઝું—એ મોઝું જ બંગ થયેલા મોઝાને અનુસરનાર છે. તથા બંગ થયેલું મોઝું જેટલે પહોંચ્યું હતું તેના કરતાં પણ રેતિમાં તે આગળ પહોંચશે.

ઉપરના નિયમ અનુસાર આપણા આર્પાવર્તમાંથીજ શરૂવાત વનસ્પતિ અને રસાયન શાસ્ત્રની દવાઓની યદ્ય હતી અને તેનાં મોઝાનો પ્રવાહ આગળ વધી એશીયા યુરોપ અને અમેરીકા ખંડમાં પથરાઇ ગયો હતો. એની પાછળ બાજુ મોઝું યુરોપ ખંડમાંથી પક્ષોપથી દવાનું શરૂ થયું હતું, અને તે પણ ચારે બાજુ પથરાઇ ગયું હતું—અસ્તોદ્યના કાળચક્રની ગતિ પ્રમાણે તે પછી ડૉ. હાનમને “હોમીયોપથી” દવાની શોધ કરી અને તેનાં મોઝાં પણ યુરોપ એશીયા ને અમેરીકા ખંડમાં પથરાઇ ગયાં. એ પછી ડૉ. મુરરે શોધ કરી કે, આપણા શરીરમાં ચાર જાતના ક્ષારો છે તેમાંથી દોષ કમી થાય છે તેનાથી રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, કિયો ક્ષાર કમી થવાથી કિયા રોગ થાય છે, ને તેજો શોધ કરી લખેલા છે, અને જાદી જાતના રોગો મટાડવા બાર જાતના ક્ષારોની જરૂર છે એ નિર્ણય ઉપર આવી, તેજો બાર જ દવાઓ ક્ષારની શોધી કાઢી છે. એ દવાનાં મોઝાં પણ દુનિયાના દરેક ભાગમાં પથરાઇ ગયાં છે, અને ખસાસ થયો છે. એ પ્રમાણે પ્રથમ એશીયા ખંડમાંથી, તે પછી યુરોપ ખંડમાંથી, પ્રવાહ શરૂ થઇ ગયા પછી હવે અમેરીકા ખંડનો વારો આવેલો છે અમેરીકા ખંડમાંથી હવે “નેચરોપથી” એટલે કુદરતી રોગોપચાર વિદ્યાની શરૂવાત યદ્ય તેના મોઝાંની શરૂઆત થયેલી છે, અને તે હવે હત્તરોત્તર આગળ વધતાં જાય છે. નેચરોપથી વિદ્યાના દિશાપતીઓનું એમ માનવું છે કે, આપણા શરીરમાં પૃથ્વીમાં રહેલા ઘણાં તત્ત્વો માલુમ પડે છે, અને તે તમામ તત્ત્વો આપણને વનસ્પતિ ક્ષારોએ મળેલા હોય છે. જેટલે આપણુ શરીર માત્ર પૃથ્વીમાતાથીજ બન્યું છે, અને ફરી પૃથ્વીમાત્ર મગાઇ જવાનું છે. શરીરમાં રહેલાં એવાં તત્ત્વો શરીરના પોષણ અને વૃદ્ધિ વધાવે છે. અને તેની ખોટ ખાન પાન અને શુદ્ધ હવાથી પુરી પડે છે. આની ખોટ પુરી ખાવા દવાના રૂપમાં ખનીજ દ્રવ્યોની બિયડુલ જરૂર નથી ને તેવાં દ્રવ્યો શરીરમાં ગયા પછી તે રક્ત માથે બિલકુલ મિશ્ર થતાં નથી, જુદાં ને જુદાંજ રક્તમાં ચઢી કચરા રૂપે બેગમાં થાય છે, અને રોગો ઉત્પન્ન કરે છે. શુદ્ધ હવા, શુદ્ધ ખાન પાન પ્રમાણ તથા પવિત્ર વિચાર અને આચરણ તથા સ્નાનાદિકથી બહિર શુદ્ધિ રાખવામાં આવે તો રોગનું જન્મ પણ આવે નહીં, તો રોગ ક્યાંથીજ થાય ? શરીરમાં સંચિત થયેલા મળથી નો ઉત્પન્ન થાય તો તેને નિર્ગળ કરવાનો સારમાં સારો ઉપાય તે મળને શરીરમાંથી બહાર માઢી નાંખવો એજ છે. અને તેજ ધોરણ ઉપર તેમના નેચરોપથીના

અથા અન લખીને બહુ લખાણ કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ લાંબા શહેરના કરવામાં આવેલા કેટલાક અગત્યના અખતરા આદિ વર્ણવવાની જરૂર જણાય છે નીચે લખેલી બિના કેટલાક વળનદાર ચોપાનિયામાં પ્રગટ થઈ છે:-

નહાનાં બાળકોને ચો-સ બિમારી લાગુ પડતાં તેમના હાથ પગ વિગેરે અવયવોને લકવો થઈ આવી તે નકામા પડી જાય છે. તે મટાડવામાં સાધારણ દવા દારૂ નિર્દોષ નિવડે છે, તેથી સુધરેલા દેશના ડૉક્ટરો વિજ્ઞાનિક પ્રયોગો, ચપી (Massage) વિગેરે ઉપર આ રોગ મટાડવાનો આધાર રાખે છે. પણ તેમ છતાં ઘણાક બાળકો સાજા થઈ શકતા નથી. આવા દરદીઓની માવજત કરવાને માટે લન્ડન શહેરમાં 'ટાઇન્ટીમ ગી'ડ' નામે એક ધર્મદા ખાતું નિભાવવામાં આવે છે, જ્યાં તેમની માવજત અને પરવશી કરી તેમને સબાળથી ઉછેરવામાં આવે છે. એ ખાતાની સ્થાપક મીસ હેયેર્ન નામની એક પરમાર્થિ ખાતુ છે. આ બાઈ દરદી બાળકોની માવજત કરવામાં જતે મહેનત લે છે, અને એ ખાતાને ફતેહમદ કરવાને પોતાથી જનતું કરે છે. તેમ કરતાં તેણી બાઈનું ધ્યાન દરદી બાળકોના હલન ચલન વગરના જડ થઈ ગયેલા અવયવોને શી રીતે પુનઃ સંતોજ અને સાજા કરવા તે તરફ દોરાયુ. તેણીએ દરદી બાળકોમાંથી દરેકનો શોખ અને વલણ કેવા પ્રકારનાં છે તેનો સબાળ પૂર્વક અભ્યાસ કર્યો, અને તેમ કરતાં ગાયન વડે તેમને સાજા કરવાનો વિચાર સુઝતા તેણીએ તે અમયમાં મૂક્યો. તેની આ પ્રકારની ટ્રેનીંગનું પરિણામ ત્રણ દાખલાઓમાં બહુ ફતેહમદ હતું છે, એટલે આ દાખલાઓ પણ જણાવવા જોગ્યું થઈ પડશે.

પહેલો દાખલો છ વરસની ઉંમરના એક છોકરાનો હતો. જેનો જમણો હાથ લકવા અથવા અધાગવાયુથી નકામો થઈ ગયો હતો. આ છોકરાને લશ્કરમાં પડવમ વગાડનાર થવાનું બહુ ગમતું હતું તે ઉપરથી તેને એક પડવમ આપવામાં આવ્યું, અને અશક્ત હાથ છતાં પણ તે વગાડવા માટે તેણે એટલો તો પ્રયત્ન કરવા માડ્યો કે, દવાદાર, વિજ્ઞાની અથવા ચપી (Massage) થી જે લાભ જણાયો નહોતો, તે લાભ આ પદ્ધતિથી મળ્યો, અને આખરે તેનો હાથ બિલકુલ સાજો થઈ ગયો.

બીજો દાખલો ત્રણ વરસના એક બાળકનો હતો જેના જન્મે પગ છ મહિનાં થયાં લકવાથી નકામા થઈ પડ્યા હતાં આ બાળક પણ ગાયનનું શોખીન જણાયું, અને પીમાનો નામના વાળમા અસુક રાગ વગાડતા તે રાગની તેના ઉપર જખરી અસર થતી. આ રાગ સાબળવાથી તે બાળક એટલું તો આનંદમાં આવી જતું કે ગાયનના સુર અને તાલ પ્રમાણે ચાલવા, નાચવા કે કુદવા બહુ દોષીઈ કર્યા વગર તેને એન પડતું નહિ. આવો ઉપાય દરરોજ ચાલુ રાખવાથી, અને તે બાળકને તે ખાસ જાતનું ગાયન સાબળતાં ખૂબ તાન ચડતું હોવાથી કેટલાક વખત પછી તેના લકવાથી રહી ગયેલા પગમાં ધીરે ધીરે એતન આવવા લાગ્યું અને આખરે તેના જન્મે પગ તદ્દન સાજા થઈ ગયા.

ત્રીજો દાખલો દસ વરસની એક છોકરીનો હતો. તેને પણ સાજા નહિ કરી શકાય એવો અભિપ્રાય આપી ડૉક્ટરોએ દોષપીટ્યોમાં દાખલ કરવાની ના પાડી હતી તેનો જમણો પગ અને હાથ નકામા થઈ પડ્યા હતાં, અને જીભ લુધી દુરલી થઈ હતી. પરંતુ

ગાયનની તેના પર સારી અસર થાય છે એમ 'માલુમ પડવાથી તેને જે રાગ બહુ પસંદ પડતા હતા, તેજ રાગનાં સરસમાં સરસ ગાયનો. તેને સંભળાવવામાં આવતાં. તે ગાયનાં સુર પુરવા અને સાથે ગાવા લાગવા તેને બારે-ઉલટ થતી, આખરે આ સુકિત દ્વારી અને તે સાફ બોલતી થઇ. તે પછી એક ઘંટ અને સુર કાઢનારે લાકડાનું ખીલું પંચ બનાવી તેની મદદ વડે તેના હાથ પગ પથ્થુ સાબ કરવામાં આવ્યા છે.

સુ. સ. ૯, -૮, -૧૦,

કોલેરાના અટકાવનો સ્હેલો ઉપાય.

માધવલાલ નબુભાઇ દિવેદી-નડીયાદ. નીચેનો અનુભવ એકાદ લાકડરનો નાતે અજમાવી જોએલો હોવાથી સર્વેન તે પ્રમાણે અનુભવ કરી, આ પત્રમાં એકાદ બેમાસનાં પોતાને અનુભવ જણાવવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે. આજ કાલ દિંદનાં મોટા વિભાગમાં કોલેરા ફાટી નીકળ્યો છે, યુજસાતના પથ્થુ કેટલાક સ્થળોમાં ચિંતા ઉપજાવનારો થઈ પડ્યો છે, તો દરેકને નીચે પ્રમાણે અજમાવી જોવા ભલામણ કરવામાં આવે છે.

મી. ગરેવ ઝોરે ડીસેમ્બર ૧૮૮૩ ના થીઓસોફીસ્ટના વો. પ. અંક-૩ માં "How Shall we Sleep" ના લેખના અંતમાં નીચે પ્રમાણે એક સુચના કરવામાં આવી છે:—

Metalic cells are worn to great advantage in India on diseased parts of the body. The curative properties of these cells I have seen verified in authentic instances. When, years ago (I believe about 1852), cholera was devastating some parts of Europe, it was remarked at Munich (Bavaria) that among the thousands of its victims, there was not a single coppersmith. Hence it was recommended by the medical authorities of that town, to wear disks of thin copper plate (of about 2½ inch diameter) on a string; on the hollow of the stomach, and they proved to be a powerful preventive of cholera. Again in 1867, cholera visited Odessa. I and my whole family wore these copper disks; and while all around, there were numerous cases of cholera & dysentery, neither of us was attacked with either. I propose that serious experiments should be made in this direction, and specially in those countries which are periodically devastated by that disease; as India for instance. It is my conviction that one disk of

copper on the stomach, and another one of zink on the spine, opposite the former, will be of still better service; the more so, if both discs are joined by thin copper chain."—Page 92.

ઉપર. ૧ પરિચ્છેદના ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ હિંદમાં દેહમાં રોગી અવયવો ઉપર ધાતુની ચક્તીઓ ઘણી લાભકારક રીતે પહેરવામાં આવે છે. સત્તાવાર દાખલાઓમાં આવી ચક્તીઓના રોગ સમાવવાના શુભો ખરા પડતા મારા જોવામાં આવ્યા છે. કેટલાક વર્ષ પહેલાં બ્યારે (મારા ધારવા પ્રમાણે આશરે ૧૮૫૨માં) યુરોપના કેટલાક ભાગોને કોલેરા ડિગ્રી વેગન બનાવતો હતો ત્યારે મ્યુનિચમાં (બાવેરિયા) એટલું ખાસ લક્ષ્ય બેચે એવું બન્યું હતું કે, એ રોગના ભાગ યથા પડેલાં હજારો માનવીઓમાં એક પણ કાંસાગરો પટકાઈ પડ્યો નહોતો. આ ઉપરથી એ ચહેરના વૈદક મતાધારીઓએ, તાંગાના પાતળા પતરાની ગોળ ચક્તીઓ (આસરે અડી ધંચ વ્યાસની) દોરીએ બેરવીને પેટના પોલા ભાગ ઉપર પહેરવાની ભલામણ કરી હતી; આ સર્વે કોલેરા સામે બલવાન બાથ લીડીને તેને અટકાવવામાં સફળ નીવડી હતી. દ્વિતીય વર્ષ ૧૮૬૭ની સાલમાં ઓડેસામાં કોલેરા ઝડપી નીકળ્યો. એ અને માગ આખા કુટુંબે આવી તાબાની ચક્તીઓ પહેરી ગઈ; આસપાસ કોલેરા અને મરણના અસખ્ય કેસો બનતા હતા, છતાં અમારામાંના કોઈના ઉપર આ બેમાથી એકનો પણ હુમલો થયો નહોતો. આ દિશામાં મંબીર અંજનાપરો કરી જોવાની હું સુચના કરું છું. આવા રોગ વડે સમયે સમયે જાગ્રદ વેરાન જેવા બની જતા દેશોમાં તો આવે પ્રયોગ ખાસ અજમાવી જોવાની જરૂર છે; દૃષ્ટાંત તરીકે હિંદમાં જ મારી એટલી ખાત્રી છે કે, પેટ ઉપર એક તાબાની ચક્તી પહેરવામાં માં આવે તથા એક બીજી જસતની ચક્તી તેની પાછળના ભાગમાં કરોડ ઉપર પહેરવામાં આવે તો વળી વિશેષ લાભ મળે. જો આ બન્ને ચક્તીઓને તાબાની પાતળા સોંકળા વડે જોડવામાં આવે તો વળી લાભમાં વધારો થાય છે.”

અન્ય વર્તમાન પત્રો પણ આ પ્રયોગને ચારે તરફ ફેલાવવામાં સદાયશ્રુત બનશે. એવી સંપૂર્ણ આશા રાખવામાં આવે છે.

વૈદકીય ટુંક નોંધ.

(લેખક: ડૉ-મહાદેવમસાદ ઇ. એમ. ઇ. એન. ડી.)

૧. પરદેશી દેશનોતું નુરશાનકારક અતુલકરણ:—અણુમગજુ લોકો પરદેશીઓ પાસેથી સહ્યુલો કરતાં દુર્ગુલો જલ્દી અને મોટી મખ્યામાં શીખી જાય છે, એ એક અણીતી વાત છે. દાખલા તરીકે યુરોપીયનોમાંથી ઘણાકને દારૂ પીતા જોઈ આપણા દેશના લોકો દારૂના અત્યંત બચકર વ્યસનમાં પડી ગયા છે અને તેમને કાલર અને નેકટાઈ ધાલતા જોઈ આપણા દેશના પણ હજારો મનુષ્યો વગર વિચારે પોતાના સાજા તાજા ગૂળા ઉપર પાટા વીંટી ફાંમે ધાલવામાં મરોટાઈ માનવા લાગ્યા છે. યુરોપીયન લોકોની દેખાદેખીથી આપણા લોકો પણ બ્યારે માસ કાળા રંગના હજારો પહેરવા લાગ્યા

છે, અને તેથી જો કાંઈ કેળવાયલા લોકોના એકાદ મેલાવણમાં આપણે તપાસી જોઈએ તો કાળા રંગના ડગલા પહેરનારની સંખ્યા વર્ધતા ગમે તે ભાગમાં બંદુ મહાદી માલુમ પડશે. અરે અંટલું નહિ પણ કેવળ ફેશનની શીસીયારી આતરેજ ભર ઉનાળાનો ગરમ રૂઠામાં પણ મેળા પહેરી ફરનારા બહેનોની સંખ્યા આપણા દેશમાં કાંઈ થોડી નથી. તેજ પ્રમાણે જળા મડમેને ઉંચી અને નાના એડીના છુટ પહેરતાં જોઈ આપણા દેશની પાસે તથા હોલ્લંડમાં પણ તેવાજ છુટ પહેરવા લાગી છે એ કેટલી દિલગીરીની વાત છે. ઉપર લખેલા દરેકે દરેક રિવાજ આપણા દેશના લોકોને ખિલકુલ અનુકૂળ નથી, એટલું જ નહિ પણ બહુજ હાનિકારક છે. આ સંબંધી આ “ ધન્વંતરી ” માસિકમાં અગાઉ થોડું ઘણું વિવચન થઈ ગયું છે, તેથી અંતે તો હાલ માત્ર ઘણી ઉંચી એડીયો વાળા છુટ કે જોડા પહેરવાથી થતા નુકશાનનેજ વર્ણવવા દુરસ્ત થાય છે. એક પ્રસિદ્ધ ઈંગ્લેન્ડ વૈદક ચોપાનાયું પણ જણાવે છે કે, જો બેશઓમાં ઉંચી એડીવાળા જોડા પહેરવાનો રિવાજ આશુરહેશે તો મોડાં વહેલાં તેઓ ધરમાંથી બહાર નિકળવા પણ તેઓ અશક્ત થઈ જશે, અને ધરમાળ બરાબ રહેલું પડે તથા માત્ર મોહું જોવાના કામમાં આવે તેવાં ખતી જશે. કુદરતી રીતે આખા શરીરનો ભાર પગના તળીયાની આખી કમાન ઉપર આવવો જોઈએ તેથી તેને ઘટતી બહુજ ઉત્તમ બનાવટ પગની કપડે કરેલી છે. તેમ છતાં ઉંચી એડીવાળા જોડા પહેરવાથી શરીરનો આખો ભાર પગના પંજા તથા આંગળીઓ ઉપર પડે છે. આથી કરીને જે સાંધાઓને લીધે આંગળીઓ પગને જોડાયેલી રહે છે, તે સાંધાઓ ઉપર દબાણ પડવાથી તેઓ પહોળા થઈ જાય છે, અને જ્ઞાતતંતુઓ ઉપર ખરાબ અસર કરે છે, અને પરિણામે જ્ઞાતતંતુઓનાં તરફ તરેહનાં દરેક પેદા થાય છે. કુદરતને અનુસરીને ચાલીએ તો આખા શરીરનું વજન એક સીધાં સંપાંડીમાં વહેચાઈ જાય જોઈએ. પગનાં હાડકાઓ આખો ભાર ઉપાડે છે તથા સ્નાયુઓ તેને ટેકવી લે છે, પરંતુ આખા પગ પર સરખે ભારે વજન ન પડવાથી હાડકાં તથા સ્નાયુને વજનના ભાર તરફ નમવું પડે છે. અને તેથી કરીને આગળ ઉપર તે સહેજ વળી જાય છે પરિણામે એ આવે છે કે, લાંબા કાળે પગની શક્તિ બહુજ ઓછી થઈ જાય છે. અને બહાર બહુ દરવા ફરવાનું કામ કરેલ અથવા અશક્ત થઈ પડે છે આ કારણથી જોઈએ પોતાની તંદુરસ્તી જાળવવાની કાંઈ જ હોય તેમણે જોઈ અને તેમ સીધાં તળીયાવાળા, પહોળા ટાયવાળા અને સુંવાળા ખુલ્લતા જોડા પહેરવા જોઈએ. કે જેથી શરીરનું વજન પગના તળીયા પર સરખે હિસ્સે વહેચાઈ જાય, અને પગ સંક્રાંત કે છોલાઈને ખરાબ ન થાય.

૨. અક્ષર ઉપરથી દરદની ચિકિત્સા.—હિસ્ટીરિયા, વાઈ, તથા જ્ઞાતતંતુનાં કેટલાંક દરેક પ્રગટરૂપે જણાવા લાગે તે પહેલાં પણ દરદીના અક્ષરોના તરેહ અને લક્ષણોની દબા અમુક પ્રકારનો ફેરફાર થાય છે. અને તેથી એક કાબેલ વૈદ કે ડોક્ટર જો આ બાબતનો ખરાબ અભ્યાસ કરે તો દરદીને જોયા વગર તેને આગળ ઉપર થનારાં જ્ઞાતતંતુનાં દરદીની ચોક્કસ ચેતવણી આપી શકે છે.

૩. લીલાકુળ લાંબો વખત તાજાં રહે તેવી શાંત શી રીતે હાથ લાગી?—હાલની દેશના ધાંખીઆઈ નામના પુરાણકાગમાં જનાણાચુખી પર્વત શટવાથી દબાઈ ગયેલા એક સદેશનાં બહેનો ખોલતાં એક સ્થળેથી ખિલકુલ દવા પેસી ન શકે એવી રીતે

માદીના કામમાં બધા જ રાખેલાં ફળ મળી આવ્યાં હતાં. તે જામ ઉપર નીચું તો ફળ લગભગ તાજાં જેવાં જ લાગ્યાં હતાં. હાલમાં રસાયણશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ આ જામમાં કોઈ કામમાં ચાક વિગેરે ન હોય તેવી રીતે રાખી ચકવાની રીત આ બનાવ ઉપર સુચી હતી. અને હવે તો બધી જામ કામ રીધેલાં કાચેનાં મજબૂત વાસણોમાં કેરી. અને અને દુધ સરખાં પ્રવાહી પાણી ભરીને ઘડી જગામાં રાખવાથી મળી પડે નહીં. તરત જ નેટલાં લાંબો વખત તેને બનાવેલી શકાય છે.

૪. એક સરખાં કાચે દરદીનું મરણ.—સુબાઈ સમાચાર નામના પત્રમાં જણાવેલ પ્રયત્ની તા. ૧લી સપ્ટેમ્બરના બે રોમાં લખે છે કે, એક દરદીની સારવાર કરતી પેળાએ એક મદદનીશ સરજનને તેને પૂરું આંત્રિક ગ્રાસીને તેની તક્ષી (Spleen—પેળા) ફાંડી નાંખી તેનું મરણ નિર્ણયનું, અને તેથી તેના ઉપર ૩૨૩ મી કલામ સુખનાં આરોપ મેલી તેની તપાસ ચલાવવામાં આવે છે. આ જગાનાના સરજનો પશુનવાઈના વડા લાંબા છે !!

૫. એકસો પચીસ વરસની ઉંમરના એક મહોમિડનનું મરણ.—હરીશ પ્રગણના કંદારાન ગામના એક ધરસામી ધરમ પાળનાર જગીરદાર દ્વારકામાધવપાન ખાતે ૧૨૫ વરસની વયે ગરબ પાળ્યો છે. મરનારે ઇ. સ. ૧૮૩૦ માં અરધાનો સાથેની લડાઈમાં બાગ લીધો હતો.

૬. આઠ માઇલ લાંબી અરજી.—એવી ખજાર પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે ઇંગ્લેંડના દારના ખીલ સામે પોણા લાખ સહીઓ સાથેની જે અરજી થઈ છે તેના કાગળોનું વજન બત્રીસ માણુ જેટલું છે. અને આ અરજીના કાગળો જે પાથર્સ દ્વારા તો તેની લખાઈ આઠ મૈલ થાય.

૭. કીડીઓથી થતી હેરાનગતિનો ઉપાય. જે પેડી, પાટા, રસોડા, ગળ્યા પદાર્થો, અને ખીલ પ્રવાહી ગીળે રાખવાની જગાએ કીડીયો વધી પડી હોય તો આ ગંધકના દટકા સુધી રાખવાથી કીડીઓ એકદમ પલાયન કરી જાય છે. સુબાઈ શહેરમાં ઘણા માળાઓમાં કીડીયોનું જોર વધારે છે, જેથી આ પ્રયોગનો અનુભવ લેનારો જોવાનું મળે બની શકે તેમ છે.

૮. એક સો મૈલ જેટલા જગાવર અંતરેથી દરદીના રોગની પરીક્ષા થઈ શકે તેનું અદ્ભુત યંત્ર.—અખિષ એક વાછટ નામના ટાપુમાં શાહડ સુબ્રમ. રહેલાં એડિસર મીલને (Prof. Milne) એ “ધી ડેલી મેસ” નામના જર્નલના રોજના કોએક વર્તમાન પત્ર ઉપર તારતો સંદેશ મોકલી જણાવ્યું હતું કે, “આ વાછટના ટાપુ માંના ચાર પ્રસિદ્ધ દૈવદરનાં સમક્ષ આજ રાત્રે નવ વાગ્યે લેટન શહેરમાં ખેડેલી એક બાધના હલકાના ધનકરા રેલીફાનની મદદ વડે હું સાંભળી રહ્યો હતો. આ યંત્ર ખાસ બનાવટનું છે. મી. સોડાની ઘાઉને પશુનું સ્ક્રમ અવાજ મોટા રૂપમાં સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકાય તેવું એક “ટેલીફોન રેસ” બનાવી આપ્યું છે, તેની સાથે એક ખાસ નોંધના “રેકોર્ડર” ને જોડી દેવાથી, સો માઇલ જેટલા લાંબા અંતરે રહેલા દરદીના ચરીરની તપાસ તેની છાતીના ધનકરા સાંભળી શકાય છે.”

૯. પતિના મૃત્યુને લીધે થયેલી તિમ્ન મનોવ્યથાને લીધે આપોઆપ તકા-
ળ મરણ પામનાર સતી.—લાહોરમાં પ્રસિદ્ધ થતા “આર્ય ગેઝીટ” નામના વતમાન
પત્રના તા. ૨૯ મી એપ્રિલના અંકમાં નીચેની જણાવવા જોગ બિના પ્રકટ થઇ હતી જે
ઉપરથી મનની શરીરપર કેટલી સખળ અસર થાય છે તે પણ સદેજ જણાઇ આવે છે;
નહાર સીંદતખાનના એક બાણપ્રસાદ કુઓરી અગરવાળા નામના સંભાવિત ગૃહસ્થ
માત્ર ત્રણ દિવસની તાવની ખિમારી બોગવી મરણ પામ્યા. આ ગૃહસ્થની
સ્ત્રીએ તેમની માઠગી દરમ્યાન બહુજ સંભાળ અને મમતાથી ઉત્તમ સારવાર
અને સેવા ઉઠાવી; પણ કાંઈ તબ્યું નહિ. પોતાના પ્રિય પતિના મરણ પછી તે ખૂબ
રૂદન કરવા લાગી, અને પોતાની સંભાળ લેનાર કોઇ-રહ્યું નથી માટે પોતાના પતિનો
સંગાથ કરવા માટે પતિના આત્મા પાસેથી રજા મેળવવા બહુજ આજીજ કરવા
લાગી. ત્યાં સુધી અને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક કરેલી પ્રાર્થના જણે કબુલ
રાખવામાં આવી હોય તેમ તે બાઇ પછી શાંત થયેલી જણાઇ અને તેની રીતબીત
અને દંખાવ સુધારા પર આવેલાં જણાયાં. પરંતુ થોડીજ વાર પછી તે ફરીથી કથ્થરની
પ્રાર્થના કરતાં, અને પોતાના પતિની સંગાથે સ્વર્ગમાં જવાની આજ્ઞા માગતી. જણાઇ.
ત્યારે પ્રાર્થના પુરી થઇ રહી એટલે તે તદ્દન અચેતન બની ગઇ અને પાકોશી અને
સગાં બહાણાએ તેને જાગૃત કરવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યો; પણ તેને જ્ઞાન આવ્યુંજ નહિ અને
તેના અમર આત્મા આ રથૂળ દેહનો સાગ કરી તેના પ્રિયતમના પ્રાણને મેટવા સત્વર આજ્ઞા
ગયો. આ રીતે પતિ પતિના મૃત દેહને સાથેજ સ્મશાનમાં લેઇ જઇને એકેજ વખતે
એજ સ્થિતિમાં બાળવાં પડ્યાં હેલી પ્રાર્થના કરતાં પહેલાં આ આર્ય મહિલાએ પૂર્વકાળની
સતી સ્ત્રીઓની માફક ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કર્યા હતાં. પરમાત્મા તેના પવિત્ર આત્માને
શાંતિ આપો ! !

૧૦. સજીવ કામ કરતા દંકચની છબી પાડવાની કળા.—“સેન્ટર્ન” નામના
એક જાણીતા શોધકે ચોડકજ વર્ષ થયાં બોળા કાઢેલાં “એક્સરે” નામનાં વિજ્ઞાનક
કિરણોના મદદથી એક જીવતા માણસનું કમકમું દંકચ જેમ્સ શકાય છે. આમ જીવતા
દંકચને બહાર દેખાડી તેની છબી પાડવાનું અને એવી શોધ થઇ છે એક જણે તેનો
અખતાર કર્યો છે, અને એક સેકન્ડના સોમા ભાગ જેટલા દંકચ વખતમાં તેની છબી પાડી
લીધી છે, કાળા માયાનું માનવી જે નહિ કરે તે આજીજ ! ! !

૧૧. જાપાનમાં નૈતિક કેળવણી.—“ધર્મ” શબ્દનો બહુજ સકુચિત અર્થ
કરનારા લોખ ૨ મ કહે છે કે, જાપાન દેશની નિશાળામાં ધાર્મિક કેળવણી અપાતી નથી.
પરંતુ હિંદુશાસ્ત્રો તો ધર્મ અને નીતિને દિ પશુ જીવંત પાડતાં નથી. ધર્મ અને
નીતિનો સખધ કપડું અને વાણા તાણાના તાર વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધ જેવો અતિશય
જાદ માનવામાં આવે છે. જે આ વાત ખરી હોય, અને અમારું પોતાનું તેનું ખાતરીપૂર્વક
માનવું છે, તો પછી જાપાન દેશમાંની દરેક નિશાળામાં નૈતિક શિક્ષણ આપવા પાછળ જે
મહેનત, વખત અને ડવ્વનાં ભોગ આપવામાં આવે છે તે જોતાં ખરેખર કલ્પા વગર આવે
તેમ નથી કે તે પ્રજા પોતાનો ઉજરતાં બાળકોને કર્તવ્યમિત્ર ગૃહસ્થો, ઉત્તમ અને પ્રમાણિક
નાગરીકો, અને રાજ્યમકલ તથા સ્વદેશભક્ત પ્રવ્રજન બનાવવાને સર્વ સુધારેલા દેશમાં

આગળ પડતો ભાગ લે છે. જાપાનની નિષ્ણદોમાં જે નૈતિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે કેવળ અપેક્ષાતંત્ર અને કાષ્ટ પશુ ધર્મ કે સંપ્રદાયનાં સિદ્ધાંતોને હાનિ કરે નહિ તેવી જાતનું હોય છે અદવાદીયામાં દરરોજ કેટલોક વખત આ વિષય ઉપર ગાળવામાં આવે છે, એક નમુના દાખલ ત્યાંની સ્કુલનો પ્રોગ્રામ નીચે પ્રમાણે છે; માખાપ તરફનો પ્રેમ, ત્રણ કલાક; માધ બહેન અને માંડુઆ તરફનો પ્રેમ બે કલાક; ધરના સુખ વિષે બે કલાક; મિત્રો અને બાહ્ય ધો તરફના પ્રેમ વિષે ત્રણ કલાક; મહારાજાધિરાજ દેના તરફની વફાદારી સબંધી ત્રણ કલાક; ઉલોગી રહેવા વિષે બે કલાક; તકરાર અને લડાઈ ટાળી નહિ કરવા સંબંધી બે કલાક; સત્યવક્તાપણું અને છુદું નહિ બોલવું તે વિષેના શિક્ષણમાં બે કલાક; પોતાના ગુન્હા નહિ છુપાવવા વિષે બે કલાક; ખીજા કાષ્ટને પશુ તુકમાન થાય એવું કાષ્ટ કાર્ય નહિ કરવા વિષેનો બોધ આપવામાં બે કલાક, આવું ઉત્તમ શિક્ષણ છેક નાની ઉંમરથી સતત મેળવ્યા કરનાર ઉછરતી પ્રજા મોટી ઉંમરે પોતાના દેશને આખા જગતમાં દીપાવે એમાં શી નવાઈ ! ?

વળી “ આર્ય પ્રકાશ ” જણાવે છે કે “ જાપાનમાં છોકરાઓને બંને હાથે લખતાં શીખવે છે. ”

નર રત્ન દાદાભાઈ નવરોજીના શરીરસંરક્ષક નિયમો.

૧ સ્થૂલ દેહની તંદુરસ્તી એ ખરૂં આરોગ્ય નથી; પણ સ્થૂલ દેહ અને સૂક્ષ્મ શરીરની વિકાર રહિત સ્થિતિ એજ ખરૂં આરોગ્ય છે.

૨ શરીર, મન અને આત્મા એ ત્રણેની જેનાથી ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થાય તેજ આરોગ્યનો સાચો નિયમ છે.

૩ ખાન પાનજ કેવળ આરોગ્યતા પોષાક છે એમ સમજવું એ ‘ બલ બગલું ’ છે પણ આરોગ્યતા પોષાક સદૃશ્યો છે. અને સદૃશ્યોથીજ આયુષ્યમાં વધારો થાય છે એ માણસોએ જરૂર ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. ૪ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ શરીરનો પરસ્પર સબંધ છે, એક વિના એક ટકી શકતું નથી. સ્થૂલને સ્થૂલનો ખોરાક આપવો જોઈએ અને સૂક્ષ્મને સૂક્ષ્મનો ખોરાક આપવો જોઈએ. સ્થૂલનો ખોરાક નિયમિત ખાન પાન અને સૂક્ષ્મ ૥ ખોરાક સદૃશ્ય અને સમચાર છે.

૫ તાવ ખાસી કામ પગે સ્થૂલ શરીરના રોગ છે અને કામ, ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, દ્રોહ, આલસ્ય-વગેરે મનના-સૂક્ષ્મ શરીરના રોગ છે.

૬ સ્થૂલ શરીરના રોગો પ્રથમ શરીરને અને પછી ધીરે ધીરે મનને—સૂક્ષ્મ શરીરને દુર્બળ અને કુદ ધરે છે. આ મનના-સૂક્ષ્મ શરીરના રોગો પ્રથમ મનને આ પછી સ્થૂલ શરીરને વિકારી એટલે રોગી બનાવે છે.

૭ ગાત્રિક ખાન પા. શરીરને નિરોગી રાખી મનને સત્વશુદ્ધિ અને સદૃશ્ય બનાવે છે.

૮ તાનસી ખાન પાન જેના કે મધમાં સાદિના આહારથી મનને તાંબુળી અને કુદૃશ્ય બનાવી નીચપણાં પગે છે.

૯ પરોપકાર, ક્ષમા, ક્ષમા, સ્વાર્થત્યાગ, નિહરપણું, ઉત્સાહ, હીમ્મત, સ્વચ્છનવાસેલ્ય અને સ્વદેશસેવા ઇત્યાદિ ઉત્તમ ગુણો મનને ઉત્તમ ખંતારી શરીરને આરોગ્ય અને આયુષ્ય આપે છે.

૧૦ શારીરિક અને માનસિક બન્ને પ્રકારની આરોગ્યતા જ્યાં હોય ત્યાંજ આરોગ્ય આયુષ્ય, આનંદ અને આનંદ હોય શકે છે.

ઉપર સર્વ નિયમોનું હાલના સમયમાં જો કોઈએ યચાર્ય પાલન કર્યું હોય તો તે આપણા દેશના સુરબ્ધી મહાત્મા દાદાભાઈ નવરોજીએજ કર્યું છે. અને તેથીજ તેમને હિન્દના દાદાની અપરિમિત ઉપમા આપવામાં આવી છે. ઉપલા નિયમોના પાલનથીજ ઉપર લખેલી ચાર વિભૂતિઓ-આરોગ્ય, આયુષ્ય, આનંદ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરેલી છે. કોઈ શરીરનું આરોગ્ય મેળવે છે, તો આનંદ મળતો નથી. કોઈ આનંદ મેળવે છે, તો આરોગ્ય અને આયુષ્યની ખામી હોય છે. પણ જો આરોગ્ય આયુષ્ય અને આનંદ ત્રણે મેળવ્યાં હોય તેને આનંદની શી ખોટ છે? રાજર્ષિ દાદાભાઈને યોગ દિવસ ૭૫૨ ૮૧ મું વર્ષ ખેડું છતાં આ સ્વદેશભક્ત હિન્દના દાદા સ્વદેશસેવા ૩૫-૪૦ વર્ષની વેદીમાં અવિચ્છિન્ન આકૃતિઓ આપે છે. આ રાજર્ષિ ૫૫માં છતાં જો આપણા દાદા આપણા કરતાં વધારે તન્દુરસ્તી વધારે તન્દુરસ્ત અને વધારે જીવાન દેખાય છે, જ્યારે આ દેશના કટલાક પેન્શનરી ૫૦-૬૦ વર્ષની વયમાં અવસ્થાવાળા થયા છે, ત્યારે આપણા દાદા નરેલ દાદાભાઈ પોતાની ૮૬ વર્ષની ઉંમરે પણ પોતાના સ્વદેશને માટે રાત દિવસ કાળજી રાખે છે. અમે મી. દાદાભાઈનો છેલ્લામાં છેલ્લો ફોટો જોયો છે. ખરે! આપણા દાદામાં નવી જીવાની આવી હોય એમ લાગે છે. તે સાચી? એમના સાદા વર્તનથી, ઉચ્ચા સદ્ગુણથી, ઉદ્યોગીવૃત્તિ અને મદ્યમાંસાહિનો. જીવનમાં સ્પર્શ નહિ કરવાથી. દાદાભાઈનો છેલ્લો વર્ષમાંને દિવસે એક અઠવાડિયે પત્રનો એડિટર એમને મુજારક્યાદી આપવાને ગયો હતો. એડિટરે આનંદાર્થની વયમાં દાદાભાઈને એક જીવાન માણસ જેવા જોઈને પૂછ્યું કે “દાદા! આપની વય વૃદ્ધ છતાં આપની તન્દુરસ્તી પરિપૂર્ણ જણાય છે. આપ એક જીવાન માણસના જેવા જણાયા છો. આપ શરીરસંરક્ષણના કેવા નિયમો પાળો છો તે કૃપા કરી મને લોકના દિતમાટે જણાવો.”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં દાદાએ કહ્યું કે “મેં આખી જીવનમાં દારૂ પીધો નથી, હું તંબાકુને અડકતો નથી, માંસનો સ્પર્શ કરતો નથી, તેલના તથા આચાર (અચારા) ખાતો નથી, તમે ગુણી ખાન પાન તથા તમે ગુણીની સંગતિ તથા તમે ગુણી આચાર વિચારને મેં નાતીવુ નિવાજીવી જીવે છે, હજી સમ મહેનત કરું છું. અને મારું સર્વદર કાનકાજ નિરતિન રીતેજ થાય છે.” આટલું કહી ઉતરતા શરીર તંદુરસ્તના કસ નિયમો કહી સંભળાવ્યા.

દાદાભાઈના ઉપલા શરીર સંરક્ષણના નિયમો ધ્યાનમાં લેતાં એટલું સિદ્ધ થાય છે કે એકલું સ્થૂળ શરીર મને ખતાવવું જોઈ ખરી આરોગ્યતા નથી, પણ મનને-સંસ્કૃત શરીરને, ઉત્તમ ભાવનાઓથી, સુસંસ્કારોથી અને સદ્ગુણોથી વિભૂષિત કરવું એનું નામજ ખરું આરોગ્ય છે. દાદાભાઈના ઉપલા સદ્ગુણોમાં “સ્વદેશભક્તિની ઉપાસના” એ એક

સર્વોત્તમ ગુણુ છે. ઉપાસનાના અનેક પ્રકારોમાં ' વીરાટોપાસના ' સર્વોત્તમ ઉપાસના છે. નરસન દાદાભાઈ આજ લગભગ અર્ધી મદી થયા વીરાટોપાસના કરે છે તેતરીક કાટી દેવાની (હાલ હિન્દમાં તેતરીક કાટી પ્રજા છે તેની) ઉપાસના કર્યા કરે છે. 'મારા દેસ' અને ' મારી જન્મભૂમી ' એ તેમની ઉપાસનાનો પરમ મંત્ર છે. અત્ર અને કાંતને વેર યજ્ઞ પડેલા હિન્દના અસખ્ય મનુષ્યોને નિર્ધનતાના જૂપમરામાથી ઉગારવા ઉપલા મંત્રનો તેઓ નિરંતર જાપ કરે છે. અને તેમની વીરાટોપાસનાના પરમ પ્રશસનીય મંત્રની સિદ્ધિ માટે મિતાદાર સાત્વિક ખોરાક અને સદાયસ્થુની મુખ્ય જરૂર હોવાથી એ નરસને સર્વ વ્યમનોને માદક અને ઉત્તેજક પીણાઓને અને ઇન્દ્રિઓને ઉન્નત બનાવે એવા સર્વ પદાર્થોને હમેશને માટે દૂર કર્યા છે.

આ ઉપરથી માદક પદાર્થોના વ્યમનોઓએ મમજવું જોઈએ કે નરસન દાદાભાઈએ આરોગ્ય, આયુષ્ય, આનંદ અને આમરૂ આચાર પદાર્થો પોતાની જીંદગીમા મ પાદન કરવાને શું કાંઈ જડીબુટીનું સેવન કર્યું છે ? કે કોઈ દેવની ભક્તિ કરી છે ? કે કોઈ મહાત્માની કૃપા મેળવી છે ? એમાંનું કાંઈજ કર્યું નથી. માત્ર એમના સાત્વિક ખોરાક અને સદૃશ્યોથી ઉપલા ચાર પદાર્થો હમેશને માટે મેળવ્યા છે, એમના સ્થૂળ શરીરનો ક્ષય થયે વજ્ઞ એમનું વચઃ શરીર સઘને માટે કાયમ રહેશે.

‘ ખાન પાન એ સ્થૂળ શરીરનો ખોરાક છે ’ ‘ સદાયસ્થુ અને સદૃશ્યુ એ સૂક્ષ્મ શરીરના ખોરાક છે. ‘ અને એ બન્ને મળીને આરોગ્ય તથા આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે. ”

“ સતસંગ ”

PRESS MESSAGE No. 1. (11-7-1910).

(With compliments of Labhashankor Laxmidas, Junagad India.)

Vegetarian Victory

London County Council's Experiment,

For six months during 1908, 10,000 children in London were provided with a vegetarian meal by Miss F. I. Nicholson, Secretary of the London Vegetarian Association and at another kitchen provided by the London county council a meat diet was provided for the same number of children ; at the end of six months the children of both parties were examined by medical men and it was proved that the vegetarian children were better in health, heavier in weight, firmer in muscle, and clearer of skin than the children fed on meat diet.

Many thousands of the poorest children of London are now fed on the vegetarian diet by the London Vegetarian Association under the superintendence of the London County Council and at their request.

“અન્ન ફળાહાર મતવાદીની જીત.”

લંડનની ધારા સભાનો અજમાયશ.

રા. રા. લાભશંકર લક્ષ્મીદાસ જુનાગઢ-નગરકાર સાથે લખી જણાવે છે કે, લંડન અન્ન ફળાહાર મતવાદીની સભાના મંત્રી મીસ. એફ નીકોલસન તરફથી સન ૧૯૦૮ નો સાલ દરમ્યાન છ મહીના સુધીમાં ૧૦૦૦૦ છોકરાઓને લંડનમાં અન્ન-ફળાહાર પૂરો પાડવામાં આવ્યો હતો, સારે ખીજી જગ્યાએ લંડનની ધારા સભા તરફથી તેટલીજ સંખ્યાનાં છોકરાઓને મધ્યમાંસનો મિશ્રિત ખોરાક ખવાડ્યો હતો. છ મહિના આખરે ઉપલા ખન્ને બાળકોના સરજન ડાક્ટરો પાસે ખાસ તપાસ કરાવી હતી તો જે છોકરાઓ માંસ મિશ્રિત ખોરાક લેતા હતા તેના કરતાં અન્ન ફળાહાર લેનારાઓ તન્દુરસ્તીમાં વધારે, વજનમાં વધારે, રનાયુમાં વધારે મજબુત અને તેઓની મામડી પણ વધારે સાફ જણાતી એમ બેનારાઓ તરફથી સાબિત થયું હતું.

લંડનમાં શૈથી ગરીબમાં ગરીબ અસંખ્ય છોકરાઓને લંડન હક્સાની ધારા સભાની દેખરેખ નીચે રાખી લંડનની અન્ન ફળાહાર સોસાયટી તરફથી ખવાડવામાં આવે છે.

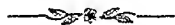
“સારંગ”

તારાઓ અને પૃથ્વી વચ્ચેનો સંબંધ.

જે સૌને આપણે દરરોજ જોઈએ છતાં જેને વિષે આપણને સૌથી ઓછું જ્ઞાન છે, તે આકાશમાં દરરોજ રાત્રીએ ઉગતાં અનેક તારાઓ છે. કેટલાકો તેને નાના દીવાઓ વધારે છે, જે તેઓના ધાર્યા પ્રમાણે મુજબ આકાશમાં જોઈવી દીધાં છે; જ્યારે અગ્રણ લેતાંઓ અને બીજા વિદ્વાનો તેને આ પૃથ્વી કરતાં વધારે મોટી પૃથ્વીઓનાં ચળકતાં ખીખો તરફ માને છે. તેઓએ એ સંબંધમાં જે શોધો કરી છે અને હજુ પણ થઈ જાય છે, તે કાંઈને પણ આશ્ચર્ય ચકિત કરવા પુરતી છે. આપણી પૃથ્વીને આપણે એક એક વસ્તુ તરીકે માનીએ છીએ કે જેના વિસ્તારનો છેડો પણ નથી; પણ તે કરતાં સમ વણા મોટો છે, અને સૂર્ય કરતાં પણ અનેક ગણા મોટો તે આકાશમાં તણખલા જેવા દેખાતા તારાઓ છે. આપણે જે સૂર્યનો પ્રકાશ દરરોજ મેળવીએ છીએ. તેની આસપાસ અનેક

ઉપરથી દૂર છે, તેમ તારાઓ પાછળ પણ ઘણા ઉપરથી દૂર છે. આપણે જે તારાઓ દરમિયાન જોઈએ છીએ, તેની પાછળ પણ ખીજા તેવા ઘણા તારાઓ છે કે જે આપણે કદી પણ જોઈ શકતા નથી. તેની પછાડી અને વળી તેની પછાડી પણ તારાઓ હશે, જેમને ખુલ્લી આંખે જોઈ શકાય તેમ નથી. આ ઉપરથી મનદ્રષ્ટ શકાશે કે, આપણી પૃથ્વિ સિવાય ખીજા પણ પૃથ્વિઓ હશે, અને આ વિશ્વ જોતું છે કે જેની કલ્પના કરવી પણ અશક્ય થઈ પડે છે. પણ તે ગિના બાબતે રાખના પૃથ્વિથી તે કેટલા દૂર છે, તેનો બ્યારે આપણે નિશ્ચય કરીએ છીએ, સારે આપણી શુદ્ધિ કામ કરી શકતી નથી ખગોળવેત્તાઓએ તે મંબધમા બારીકમા બારીક અન્વેષણ કર્યો પછી પણ હાલમાં આપણે તે વિષે જે જાણીએ છીએ તેનો પ્રકાર પુરાવો આપવાનું કામ મુશ્કેલ છે. ધ્રુવના પ્રકાશિત તારાના મંબધમા એવી ગણતરી કરવામાં આવી છે કે, તે પૃથ્વિથી એટલો બધો દૂર છે કે, તેના પ્રકાશને અત્રે દેખાવા માટે ગીસ્તાળીસ વર્ષ લાગે છે. અને જે તે કોઈ વખત દેખાતો બધ પડે તો, તે પાછો તરત જો છતાં તેનો પ્રકાશ અહિં આપણને દેખાય તે માટે લગભગ પચાસ વર્ષની સુદૃઢ જોઈએ. પણ આ નારોજ એવું નથી, કે જે ઘણા દૂર છે. આપણી અને સૂર્યની વચ્ચે નવ કરોડ મીલલાખ માઈલનું અંતર છે. તે અંતરને ૨૦૬૨૬૫ (બે લાખ છ હજાર બેસે નાસક) ના આકાશી શુદ્ધતા જે રૂકમ આવે તેટલા મેલના અંતરપર ઘણાક તારા છે. તારાઓનું અંતર જાણવા માટે પ્રથમ તેની “પેરેલેક્સ” જાણવી પડે છે, એટલે કે, પ્રથમ તો પૃથ્વિના વર્તુળની જે મામસામી બાજુથી જોતાં તેનો કેટલો ખુલ્લો પડે છે, તે પ્રથમ નહીં કરવામાં આવે છે. “આ ખુલ્લાને પેરેલેક્સ કહે છે. કેટલાક તારાઓનો ખુલ્લો જાણી શકીએ છીએ, અને કોઈ કોઈના મંબધમાં તે અત્યંત નાનો હોય છે, જે તારાની પેરેલેક્સ હમણાના જમાનામા મટાટી ગણાય છે, તે તારો ફક્ત જોવામાં આવેલો છે, અને ખગોળવેત્તાઓએ તેને “આલ્ફા સેન્ટ્યુરી” નામ આપ્યું છે. તેનો પ્રકાશ આ તારા કરતા વધુ ગણાય છે, તેથી ખગોળવેત્તાઓ તેના પ્રકાશને પહેલા “બેન્ડીટ્યુડ” નો કહે છે. એ તારા અને પૃથ્વિ વચ્ચેનું અંતર ૨,૫૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ માઈલનું ગણાય છે, આ અંતર તો એક પાસેના તારા, અને પૃથ્વિ વચ્ચેનું છે, પણ તે કરતાં ખીજા ઘણા વધારે અંતરે તારા છે, જેઓ કેટલા બધા દૂર હશે તેની કલ્પના પણ થવી અશક્ય છે. છતાં બારીક ગણતરીઓ કરી ખગોળવેત્તાઓ કહે છે કે, કેટલાક તારાઓ એટલા બધા દૂર છે કે, તેઓનો પ્રકાશ પૃથ્વિ પર આવતાં દશહજાર વર્ષો નિકળી જાય છે, જે કે તે પ્રકાશ દર વિષે ૧૮૬૦૦૦ (એક લાખ છાસી હજાર) માઈલની ઝડપથી આવે છે. આ ઉપરથી તેઓ કેટલા બધા દૂર છે, તેનો ખ્યાલ આવી શકશે. કેટલાક તારા એટલા દૂર છે કે જેનો પ્રકાશ પૃથ્વિ પર આવતા પચીસ હજાર અને પચીસ હજાર વર્ષો પણ પસાર થઈ જાય છે.

“જી.” ઝું. સ. તા. ૩-૮-૧૦

હિંદુસ્તાનમાં ક્ષયનો રોગ.

હાલના સમયમાં હિંદુસ્તાનના જૂઠા જૂઠા ભાગોમાં જે અળવળ ચર્મ રહી છે, તે ઉપરથી લોકોના સમજવામાં આવ્યું હશે કે ક્ષય રોગે હિંદુસ્તાનમાં ઘર ધાલેલું છે. ક્ષય રોગનો પ્રચાર અનેક કારણોને લીધે ધણો વધી ગયેલો હોવાથી આ રોગનાં દર્દીઓને માટે, અને તેમાં ખાસ કરીને સાધારણ સ્થિતિનાં દર્દીને માટે, અમલવાદ છાંના નામનાં કિત અને પરાપકારી ન્યાયાધીશ મી. દયારામ ગીરુમલ, મી. જેદેશમજી મલહારી વગેરે ગૃહસ્થોએ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં-ધરમપોરમાં ખાસ સંસ્થા ઉઘાડી છે ને તેમાં અનેક દર્દીઓ દાખલ થઈ આ દુષ્ટ રોગથી બચવાના પ્રયત્ન કરે છે. વળી આ રોગનો પ્રચાર. વધવાના કારણથીજ અને સાધારણ ગુન્જસનાળાં, તેમ ગરીબ કુટુંબોને પૂરતી મદદ અને સારવારનું રેખાલું અને તેટલે દરજ્જે નબંદિકમાં મળે તેવા હેતુથી સુગંધ છલાકા માટે, સ્વર્ગવાસી

પ્રિય શેહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાની યાદગીરી નિમિત્તે જે મોટું ફંડ એકત્ર કરવા થયું છે, તેનો ઉપયોગ આ રોગથી પીડિતાં લોકોના દુઃખના નિવારણાર્થે એક સંસ્થા પણ શેહેરની પાસે ઉભી કરવાની ધારણા લાગતા વળગતા ગૃહસ્થો તથા અધિકારી જે રાખેલી છે. આ પ્રમાણે ક્ષયના રોગના સંબંધમાં આવી ચર્ચા ચાલુ રહી છે તેથી મારા વાચકવર્ગને આ રોગ સંબંધી કેટલીક માહિતી આપવાને માટે, અને તેને દૂર અવાના યોતાનાથી બની શકે તેવા છલાજોથી વાકેફ કરવાની માટે અમે આ સ્થળે મી. એ. મ. મેંકફેલ્ડ નામના સહગૃહસ્થે બહાર પાડેલા લેખમાંની મહાવની ખાખતો તથા તેમણે પ્રવેશા વિચારે પ્રકટ કરવાની જરૂર ધારીયે છિયે. મી. મેંકફેલ્ડ સાહેબ "હિંદુસ્તાનમાં યનો રોગ" એ સંબંધી નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

હાલ કેટલાંક વર્ષથી આ દેશમાં ક્ષયનો રોગ ધણો બધ ઉપજાવે તેવા વેગથી પ્રસારીતો જાય છે, તે બાબત હપર હિંદમાં વેદકીય ધર્મો કરનારા ગૃહસ્થોનું લક્ષ ખેંચાયેલું છે. મંગાળાની એશિયાટીક સોસાયટીની વેદકીય શાખા ૧૯૦૮ ની સાલમાં આ વિષય ઉપર ખુબ વિચાર ચલાવવાને માટે જે ખાસ સુધી રોકાયેલી હતી: તપાસના પરિણામમાં એમને એવું માલુમ પડ્યું કે, સાધારણ રીતે ઉષ્ણ કટિબન્ધના ગણાતા ઘરનાં મહેરીયાના તાવ અને કોલેરા જેવા કોઈ પણ રોગના કરતાં ક્ષયનો રોગ અંગાળાના ભગમાં વધારે મોટો ભોગ લેનારો છે. તેમની તપાસ દરમ્યાન એવું પણ નિકળ્યા આવ્યું હતું કે, કલકત્તા શહેરમાં મરી ગયેલાં માણસોનાં મુદ્દાંની પાછળથી વેદકીય તપાસ કરી તે વખતે ૧૭ ટકા જેટલાં માણસોના મોતનું કારણ, એક અથવા બીજા રૂપમાં, ક્ષયનો રોગ એ હતું; આ ઉપરાંત વળી કુલ મરણના ૨૫ ટકા જેટલાં માણસોનાં મોતનાં કારણ એ કે બીજાં બતાવવામાં આવેલાં, પાંતું એવી દકીકત મળી આવી હતી કે, તે દર્દીઓને તેમની હેવાતીમાં એક વખત ક્ષયનો રોગ ચપલો હતોજ. વળી એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, કલકત્તાની 'જનરલ હોસ્પિટલ'માં દાખલ થયેલાં દર્દીઓ પૈકી ૧૦ ટકાને ક્ષયનો રોગ લાગ્ય પડેલો હતો. આ રોગ અસુક કોમનેજ લાગ્ય પડેલો હતો એવું નહોતું, પરંતુ યુરોપિયનો યુરેઝિયનો અને હિંદવાસીઓ, એ સવળા કોમમાં આ રોગનો પ્રવેશ થયો હતો; તેમાં વળી અસલમાન કોમની બીઓને તે રોગ વધારે જલદીથી વળગતો હતો, એવું પણ

જણાયું હતું. ક્ષયને લીધે સુસલમાન કોમની સ્ત્રીઓમાં ૧૦૦૦માં ૫-૮ મૃત્યુ થયાં હતાં, અને હિંદુ સ્ત્રીઓમાં ૧૦૦૦માં ૩ થયાં હતાં.

મોન્ટ્રીલમાં સ્થપાયેલી 'એન્ટિ-ટ્યુબરક્યુલોસીસ' એસોસિએશન, ક્ષયરોગ પ્રતિબંધક મંડળ-તરફથી પ્રકટથપણા એક ચોપાનિયા ઉપરથી, આ દેશને લાગુ પડે તેવી રીતે તૈયાર કરીને મુંબઈની 'સેવાસદન' નામની પ્રખ્યાત સંસ્થાએ એકાદ વર્ષ ઉપર એક ઉપયોગી 'ક્ષયરોગ સંબંધી પ્રશ્નોત્તરી' છપાવી બહાર પાડેલી હતી. આ નાનકડા પુસ્તકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૯૦૧-૦૨ની સાલમાં મુંબઈમાં ૬૦,૬૧૫ માણસો ક્ષયરોગને લીધે મરણ પામ્યાં હતાં. મધ્ય પ્રાંતોમાં પાંચ વર્ષની મુદતમાં માત્ર ક્ષયરોગને લીધે થયેલાં મૃત્યુનું પ્રમાણ બમણું થયું હતું અને પાંચ વર્ષ પૈકી છેલ્લા વર્ષમાં મરણની સંખ્યા ૧૬,૬૦૬ની હતી. પરંતુ મદ્રાસમાં તો આ રોગ અતિ ત્વરાથી પ્રસરતો જાય છે. સને ૧૯૦૨માં મરણની સંખ્યા ૫,૦૪૨ બતાવવામાં આવેલી તે વર્ષીને ૧૯૦૧ની સાલમાં ૨૩,૩૭૮ જેટલી મોટી યથગથ હતી, અને તે ક્ષયના રોગને લીધેજ. પૂર્વ બંગાળા અને આસામમાં પાંચ વર્ષોમાં મૃત્યુ સંખ્યા ચોગણી યથગથ છે, અને તેજ વખતમાં પશ્ચિમ બંગાળામાં ૫,૬૧૬ ની સંખ્યા હતી તે વર્ષીને ૧૨,૮૨૫ જેટલી યથ હતી સને ૧૯૦૬ માં ફેફસાંના કરોને લીધે સંયુક્ત પ્રાંતોમાં ૨૦,૦૦૦ માણસોનો ભોગ થયો હતો, પંજાબમાં ૫૭,૦૦૦ કરતા વધારે, અને વાલ્ચ સરહદી પ્રાંતોમાં ૧,૩૮૩ માણસો ભોગ યથ પડ્યાં હતાં. હાલ ચોડી મુદત ઉપર મેળવેલી હકીકત ઉપરથી જણાયું છે કે કલકત્તામાં પુરુષ વસ્તીના દર ૧૦૦૦ પુરુષે ૨-૫, અને સ્ત્રી વસ્તીના દર ૧૦૦૦ સ્ત્રીએ ૨-૫ ક્ષયરોગને લીધે મરણ પામે છે. મુંબાઈમાં આખી વસ્તીના દર હજારે એ રોગથી ૩-૫ મરણ પામે છે. વળી કલકત્તામાં માલમ પડ્યું છે તેમજ મુંબઈમાં પણ સુસલમાન કોમની સ્ત્રીઓમાં આ રોગ ધણીજ વધારે ફેલાયેલો છે, કેમકે તેનું પ્રમાણ દર હજારે ૫-૮ છે. ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં ઠંડી વધારે છે અને શરદી પણ વધારે રહે છે, અને તે કારણથી ક્ષયનો રોગ સ્વાભાવિક રીતે ત્યાં વધારે માણસોને લાગુ પડી જવો જોઈએ. હતા હિંદુસ્તાનમાં મોતની સંખ્યાના પ્રમાણ કરતાં ત્યાંનું પ્રમાણ ઓછું

ગ્યતાને બારે નુકસાનકારક થઈ પડે તો એક મોટી આશ્રત આવી પડેલી સમજવાની છે. આવી રીતિ યવાનાં કારણો કયાં છે, અને તે અટકાવવાના ઇલાજો કયા છે, તેની તપાસ કરેલી એ બાબત શાસ્ત્રીય રીતે ઓછી જરૂરની નથી, તેમ બપવહાર દષ્ટિએ મુખ્ય અમલના બાબત છે.

શાળાના શિક્ષકો, કોલેજોના પ્રોફેસરો, અને કેળવણીની બાબતમાં જેને થોડાં ઘણાં પણ સંબંધ છે તેમનું લક્ષ આ મહત્વની બાબત ઉપર દોરવાનાં ખાસ કારણો છે. ક્ષયરોગનું મૂળ કારણ કેળવણી છે, એવું કેટલાક લોકો કહે છે, તેં માન્ય રાખી શકાય તેમતો નવાજ. જેન કસકતામાં તેમ મુખ્યમાં જે વર્ગને આ રોગ સહજ લાગુ પડે નય છે તે સુસલમાન સ્ત્રીનો વર્ગ છે, અને બીજી કાષ્ઠપણ કામમાં કેળવણીનો પ્રસાર એ વર્ગના કે તાં કમી થયેલો નથી. તેમ છતાં પણ, એટલું તો ક્યુલ્ડ ક્યાં વગર ચાલે, તેવું નથીજ કે, કેળવણી આપવાનું કામ હાલ આરોગ્યતાને નુકસાન કરે તેવા સંજોગો વચ્ચે ઘણે જાગે ચાલે છે એટલે કે પૂરતી હવા કે અજવાળું ન હોય ત્યાં શિક્ષણ આપવું, હક કરતાં વધારે વિદ્યાર્થીઓને એક ખંડમાં બેસાડવાં, હક કરતાં વધારે કામ લેવું, માનસિક ચિંતા હોવી, હલકા પ્રદારનો અને ખરાબ રીતે તૈયાર કરેલો ખોરાક બાળકોને આપવો એ સંજોગો ખરેખર આરોગ્યતાને ઘણા નુકસાનકારક છે. નિશાળ અને કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓ અખ્યાસ કરતાં હોય છે તે વયમાં તેમનાં શરીરનો બાંધો અને રચના એવી રીતિમાં હોય છે કે તેને ક્ષય તથા બીજા ઘણાક રોગો સહજ લાગુ પડે. હિંદુસ્તાનમાં કેળવણી પામેલા વર્ગમાં ક્ષયનો રોગ ફેલાયલો છે, અને હજી ફેલાતો નય છે, એવો ઘણાના મનમાં ભાસ થયેલો છે, પણ તેને બદલે એવું કહેવું યોગ્ય થશે કે બીજા દેશોની માફક આ દેશમાં પણ જે ધંધામાં બેઠે બેઠે અને ધરમાંજ રહીને કામ કરવાનું હોય છે તેવા ધંધામાં રોકાયેલા લોકોને આ રોગથી પીડાવાની ધોરતી ઘણી વધારે રહે છે. કેટલાક અનાથ બાળકશ્રમોમાં (ઝોરફનેન્સ) અને વસતિ મુશ્કેલીઓમાં આ રોગ ફેલાઈ ગયો છે એ વાત ખરી છે, પણ તેમાં હાખલ ચયલાં બાળકો પૈકી કેટલાંક મૂળ દુષ્કાળમાં રખડતાં, અનાથ બાળકો હતાં અને હાખલ થતી વખતેજ તેમનાં શરીર બેદાલ થઈ ગયલાં હતાં એ બાબત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

ક્ષયરોગના કારણ તારીકે કેળવણીને, અગર હાલ જે વૃક્ષ બરેલા સંજોગો વચ્ચે કેળવણી અપાય છે, તેને ગમે તેટલે અંશે જવાબદાર ગણવામાં આવે, તો પણ એટલું તો ખરું છે. કે ક્ષયરોગને દૂર કરવાના ઇલાજો લેવાના સંબંધમાં જે પ્રયાસ કરવામાં આવે, તે પ્રયાસમાં કેળવણી આપવાનાં સાધનો અને કેળવણી આપવામાં મદદગાર માણસોની પૂરક સહાયતા મેળવવાની ખરેખરી આવશ્યકતા છે. શિક્ષક વર્ગ પોતાના શિષ્યોનાં માત્ર મન સુધારાને જ જવાબદાર નથી; પરંતુ તેમની શારીરિક સંપત્તિ ઉપર પણ તેમજ પુરતું લક્ષ આપવાનું છે, અને પ્રજા સમરમાં આરોગ્યતાના નિયમોનું ખરું અને સંગીન જ્ઞાન પ્રસારે તેવી બપવશ રાખવાને તેમને ઘણી સારી તક મળે છે. સારે નસીબે ક્ષયનો રોગ એ અટકાવી શકાય છે, તેમ તે સારો, પણ કરી શકાય છે, અને તે અટકાવવાને માટે તેમજ રોગ થવા પછી તેને મટાડવાને માટેનું મુખ્ય સાધન જ્ઞાન છે. આ રોગની કાષ્ઠ પણ હવા હોય તો તે દરેક માણસ પોતે મેળવી શકે તેવી છે; પરંતુ તે મટાડવાના

ઉપાયના મૂળતત્ત્વો પૂર્ણરીતે લક્ષમાં આવવાને માટે તેનું રોગ થવાનું કાળથી શું છે તે ખરેખર સમજવાની ધણી જરૂર છે.

કોઈ નામના પ્રખ્યાત વિદ્વાન ડાક્ટરે ૧૮૮૨ ની સાલમાં ક્ષય રોગના જંતુ (એસીડસ ટ્યુબરક્યુલોસીસ) ની શોધ કરી, તેની હકીકત બહાર પાડી હતી; આ જંતુને લીધે જ કાવનો રોગ થાય છે તે પ્રસારે છે એવું હાલમાં મામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે. ખીજા કેટલાક શોધ બોળ કરનારાએ પણ લગભગ આવી શોધ કરેલી હતી, અને તેવી શોધ થવાથી ક્ષય રોગનું સ્વરૂપ અને નિદાન—ચિન્હો—સંદર્ભમાં સમજી શકાયાં છે. ક્ષય રોગ એ વંશ પરંપરાથી ઉતરી આવતો રોગ છે એવું હાલ સુધી ગણવામાં આવતું હતું, પણ તે મત હવે બદલવાનો આધાર મળેલો છે. કેટલાક કુટુંબમાં એ રોગ સ્વાભાવિક રીતે વારસામાં ઉતરતો હોય એવું બહારથી દેખાય છે, પરંતુ ધણીખરી જગ્યાએ એક વ્યક્તિનો એક કુટુંબના ખીજા માણસને લાગે તે કારણ જણાય છે, આગરતો કુટુંબનાં બધાં જ માણસો એક ગરખીરીતે આરોગ્યતા ને હાનિ કરે તેવી સ્થિતિ અને મંજોગોમાં રહે છે, તેને લીધે પેઢી દર પેઢી રોગ ઉતરતો જણાય છે. બાળક જન્મે છે તેજ વખતે તેની સાથે તેને ક્ષય રોગ લાગુ પડેલો હોય છે, એવું માલમ પરચાનો કોઈ જગ્યાએ દાખલો નથી; ઘણું તો એટલું જ કે નાની વયમાંથી જ તેવા રોગનો તે ભોગ યથા પડે છે.

લગભગ દરેક જ નવા નવા રોગોનો ક્ષયરોગના વર્ગમાં સમાવેશ થતો જાય છે; આથી જાતના—વર્ગના—મર્મ રોગોમાં તપાસવાનું હોય છે તેમ, આ સંબંધમાં એ બાબતોનો વિચાર કરવાનો છે. એક રોગનો જંતુ અથવા બીજો, અને ખીજું જે જમીનમાં તે રાખ છે કે વધે છે તે, કેટલાક રોગના જંતુ (અથવા 'એસીડસ') શરીરની બહાર, પાણી અથવા જમીનમાં પેદા થઈને ફેલાય છે, અને ખીજા કેટલાક જંતુને વધવાને માટે સજીવ શરીરમાં વાસ કરવાની જરૂર પડતી જણાય છે. ક્ષય રોગનો જંતુ આ ખીજા વર્ગનો છે. મનુષ્ય પ્રાણીને કાવનો રોગ લાગુ પડે છે તેની જાત અને ગાંધના ક્ષયરોગની જાત એક જ છે કે કેમ, એ વાદચર્ય બાબત છે પરંતુ એ બાબતમાં પ્રતીષ્ઠિતા મેળવેલી તેવા ગૃહચેાનો જગમગ એકમત એવો છે કે, તે બેના રોગ એક જ નહીં હશે; તો પણ નિદાન એવા મળતા છે કે, તેનો ભેદ બતાવવો કે સમજવો એ બંને તેવું નથી, અને તેથી કરીને આવી માન્યતા રાખીને તેથી રક્ષણના ઉપાયો યોજવા અને અમલમાં મુકવા એ સલામતી બરેકું ગણાશે. હવે ક્ષયરોગનો જંતુ સજીવ શરીરની બહાર શક્તિ પામતો નથી, તો પણ અનિશ્ચિત મુદત પર્મત પોતાનું જોર ચાલુ રાખવાની તેનામાં શક્તિ રહેલી છે, અને આ કારણથી ખીજાં માણસોને દુષિત કરવાનું સાધન તે બની શકે છે, ક્ષયરોગી માણસના ચુકામાં આવા જંતુની મોટી સંખ્યા માલમ પડે છે, અને અંધારામાં આ ચુકાને સુકાવા દેવામાં આવે તો, સુકાવણા છતાં સજીવ જંતુઓ ધુળમાં બળી જાય છે—જળી જાય છે, અને પછી પવનના ઝપાટથી આમ તેમ ખેંચાઈ જાય છે, આ રોગીની પધારી, ઝોટાં, ડુવાલો પહેરવાનાં કપડાં, પાસે રહેલો સરમામત, ફરની. બોલ અને બોલ, ખીવાનાં અને આવાનાં વાસણો, એ બધાં દુષિત ચક્ર શકે છે, અને તે રીતે એક ફેલાવવામાં તે બીજે કારણભૂત થાય છે. ખીજાં માણસોને એક ન લાગે અને ખીજા

ચીને દુષિત ન-ચાય તેને માટે સલામતી બરેલા અને કુદરતી-સ્વભાવિક સુખ્ય ઉપાયો બે છે—(૧) સુર્યનો તડકો-જેથી જંતુઓ તુરત નાશ પામે છે; અને (૨) ખુલ્લી તાજી હવા-જેમાં તે એટલા બધા બેળસેળ રક્ષ-હિસાબ વગરના ચક્ર જાય છે કે, પ્રમાણમાં તેની અસર હાનિકારક થતી નથી. આ બે કુદરતી રક્ષણકર્તાને કૃત્રિમ વસ્તુઓથી સહાયતા આપી શકાય તેમ છે અને તે આપવી જોઈએ, કોઈપણ રીતે ઉપયોગી નહીં અને દરેક રીતે વાંધા-બરેલી એવી યુકાવી દેવાની, અને ખાસ કરીને લોહાની અવર જવર હોય તેવી જાહેર જગ્યાએ અને ભાણની માડીઓમાં યુકવાનો પ્રતિબંધ કરવાની ઘણી આવશ્યકતા છે, અને તેને માટે દરેક પ્રકારે પ્રયાસ કરવો ઘટે છે. ક્ષયરોગ વાળા દર્દીઓના યુગ્મે દેવતાથી બાળી નાંખવાની અગર જંતુનાશક તથા હવા શુદ્ધ કરનારા પદાર્થોથી તેનો વિકાર દૂર કરવાની હમેશાં સાવચેતી રાખવી જોઈએ, રાંધેલો ખોરાક જરૂર કરતાં વધારે વખત સુધી રાંધ્યા પછી હવામાં ખુલ્લો રાખી મુકવો નહીં, પાણી અને દુધનો ઉપયોગ—ખાવા પીવામાં—કરતાં પહેલાં તેને ઉકાળવાં જોઈએ, અને કાચો રાંધ્યા વગરનો-ખોરાક ઉપયોગમાં લેતાં પહેલાં ઘણી સાવધાની રાખવી. કેટલાક અંતુમયી ડાક્ટરોએ હિંદુસ્તાનમાં એવોજ નિયમ રાખ્યો છે કે રંધાઇ તૈયાર થયો કે તુરત ખાવાની જગ્યાએ જ ખોરાક આવ્યો નહોય તેને કદી અડકવું-નહીં-તે કદી ખાવો નહીં. આપણી ખોરાકની વસ્તુઓમાંથી તાજાં લીલાં ફળ અને મેવો ખાતલ કરવો એ કદાચ ઠીક નહીં લાગે, તોપણ તે ચોખ્ખો-સ્વચ્છ છે એવી ખાતરી કરવાની તો બેશક ઘણી જરૂર છે.

આ ઉપરાંત ક્ષયરોગ થતો અટકાવવાને માટે તથા તે મટાડવાને માટે ઉપયોગીમાં ઉપયોગી સાધન માત્ર ખુલ્લી તાજી હવા છે, હાલના વૈદક શાસ્ત્રની એ એક મોટામાં મોટી શોધ છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં હજારો ક્ષયરોગના દર્દીઓની સારવાર માત્ર એજ છે કે તેમણે બંને ત્યાં સુધી રાતના અને દિવસના, ગમે તેવી હવા હોય અને ગમે તે પ્રદેશ હોય તો પણ, ખુલ્લી હવામાં જ રહેવું. ક્ષયરોગને માટે ખુલ્લી હવાની સારવાર કરનારી એલિનબર્ગ 'સેનિટરિયમના' સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ડૉ. આર. ડબલ્યુ. ફિલિપસાહેબે બેલ્ગ્રાન્ડમાં ૧૮૦૯ની સાલમાં મળેલી બ્રિટીશ મેડીકલ એસોસિયેશનની બેઠકમાં આ હવાની સારવાર (Acrothorapy) થી રોગ દૂર કરવાની યોજના સંબંધે ઘણો રસિક અને આશા બરેલો હેવાલ આપ્યો હતો, એલિનબર્ગના 'સેનિટરિયમમાં' દર્દીઓ સિંચાણની ઘણીજ ઠંડી હવામાં પણ એવી ખુલ્લી જગ્યામાં સુવે છે કે, સવારના પહોરમાં તેમના બિછાનાની નીચેથી બરફવાળી ઝાડવા જેટલો એકઠો ચાંપછે. હવાની સારવાર સંબંધે આ ડાક્ટર ફિલિપે ત્રણ મુદ્દા રજુ કર્યાહતા. (૧) વિવિધરથળ પ્રદેશની આબો હવાના સંબંધમાં આવી સારવાર કરવાનો પ્રયોગ સર્વસામાન્ય રીતે લાગુ પડી શકાય છે. કેટલાક દેશો અને માટે ખાસ લાયક ગણાય, પરંતુ કેટલેક પશ્ચિમ દેશમાં તેનો પ્રયોગ કરવો અશક્ય નથી, (૨) દરેક દર્દીના ઓરડામાં તે પ્રયોગ સર્વ સામાન્ય રીતે કરી શકાય તેમ છે. 'સેનિટરિયમો' તો ઉપયોગ છે-ખરે, પરંતુ ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ પોતાનાજ ઘરમાં આ પદ્ધતિ સારવાર કરી જોઈ તેનો લાભ મેળવી શકે તેવું છે. (૩) રોગના સંબંધમાં તે પ્રકારની સારવાર સર્વ સામાન્ય રીતે લાગુ પડે તેવી છે. ડૉ. ફિલિપ જણાવે છે કે, તેનાં ઘણાં ખરાં દર્દીઓ તેના આગ્રમમાં કાંબલ થયાં તે વખતે, એક ખરાબ અઘ-ગયલાં ફેરસાં વાળાં હતો, તો પણ પંદર વર્ષની લાંબી સુદંતની ખુલ્લી હવા નીસાર-

વાર, ઇન્ધ્રિયો તેમાંથી કાઢને પણ કાસનાસ-સંસ્કૃતિ, ફેરસાંતો વરમ, અથવા ફેરસાંતો આચાર્યને પડે તો તિમવરમ એમાંનો એક પણ રોગ લાગુ પડ્યો નહોતો. વળી આ સંસ્કારમાં કોઈ રોગ એવો જણાયો નહોતો કે જે હડતો યા ચોપી હોય. પણાને લાગુ પડ્યો હોય, અને તેમાં કામ કરનારા માણસોની તન્દુરસ્તી ઘણીજ સારી રહી હતી, આ કાકતર સાહેબ ખાતરીપૂર્વક એવું જણાવે છે કે, જો શરીરની ગરમી જાળવી રાખવા પૂરતી કાળજી રાખવામાં આવે, તો હવાની સારવાર (Aero-therapy) થી ક્ષયરોગ મટાડવાનો પ્રયોગ અગણિત બાબતોને લાગુ પાડી શકાય તેમ છે. આ સ્વચ્છ કરવાનું, પ્રતિકારવાળું અને મર્મરયાન સળંગ કરનાર આ મહત્વનું ધોરણ છે તેની મદદથી આપણે હજી હાલમાંજ સમજવા લાગ્યા છીએ; આ ધોરણ પ્રયોગ કરવામાં વખત અને નસીબની ઉપર મોઢમ આરથા રાખવાનું રહેતું નથી પણ તે પ્રગમાં કુદરતના સાક્ષ્યમાં સાદા નિયમો અને તત્ત્વો પૈકી એકનો ઉપયોગ કરવા ચોક્કસ પ્રયત્ન કરવા જેવું છે.

(અપૂર્ણ.)

સટીક કેશવકલ્યાણ.

(અનુસંધાન ગતિક પૃષ્ઠ ૩૨૪ થી.)

અનુવાદક પૂર્ણચંદ્ર રામી.

(કષ રતુમાં કયો દોષ રાજશ્વ હોય છે ?)

કંક્રો રાજ વસંત રત, શ્રીષ્ઠ શરદ હૈ પિત્ત;
વર્ષા શિશિર હેમંતમે, માશ્વ રાજ કરંત.

વસંત રતુમાં કંક્ર, શ્રીષ્ઠ તથા શરદમાં પિત્ત, વર્ષા, શિશિર અને હેમંતમાં વાયુ રાજશ્વ હોય છે. જેથી તે તે રતુમાં જન્મ લેનારા રોગોમાં તે તે દોષ સુખ્ય રૂપે દર્શન દેતો હોય છે. ૮૬

(હમે રતુઓમાં હરડેનાં સેવનનો વિધિ-ચોખાઈ.)

શ્રીષ્ઠ શુદ્ધ વરયા સિંધુ ખાના, હૈમંત શુદ્ધ શર્દ મિત્રી ક્ષમા;
શિશિર કષ્ઠા વસંત શુદ્ધ ભોગી, વટરીતુ હરડે ખાધ નિરોગી. ૮૭

શ્રીષ્ઠ રતુમાં ગોળ સાથે, વર્ષામાં સિંધવ સાથે, હેમંતમાં શુંક સાથે, શરદમાં સાકર સાથે, શિશિરમાં ખીપર સાથે, અને વસંતમાં મધ સાથે હરડેનું સેવન કરવાથી નિરોગીપણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૭

(રોગ યવાનાં મૂળ કારણો-દોહા.)

અત્ત હીન ધાતુ દૈ, તૃપા રૂધિર ચોષંત;
ધાતુ હીન દગ તેજ કમં, અભિંદ રોગ બદંત.

૮૮

જૂખ લાગેશે સમય અન્ન ન જમવાથી ધાતુઓ ક્રમ થાય છે, અને તરસ માગેશે સમય પાણી ન પીવાથી લોહી શોષાય છે. જેથી ધાતુઓ ક્રમ થતાં રોગોને જન્મ મળે છે તથા આંખોનું તેજ મંદ-ઓધું થાય છે અને ઉત્તમ કરવાથી રોગોનો વધારો થાય છે.

(વિશેષ પ્રુદાસા સંબંધી ચોપાઇ.)

કરત ઉજાગર ગરમ ખવૈયા, બહુત કોષ મલમૂત થ' લયા;
અતિ અંગ શેકત ધૂપમે' પ'થા, ખાત ખટાઈ મદિરા મ'થા. ૮૯
અતિ ભૂખા કંટુતા જલ પીવૈ, કાગાસન દિનભર ઘન સોવૈ;
અતિ ભોગી ભય મનમે' કોઈ, કહે ધનંતર દઈ થાં હોઈ. ૯૦

જે માણસ વારવાર ઉત્તમ કરે, ગરમ પદાર્થ ખાવાનો શોષ-ધણો રાખે, બહુ ગુસ્સો કર્યા કરે, દસ્ત પેશાબને વારંવાર રોકે, શરીરને અગ્નિવડે બહુ શેક કર્યો કરે, તરકામાં બહુ રખડ્યા કરે. અંગર મજબ કરે, દાર મથાં અને ખટાઈ સેવનપર ધણી રૂચિ રાખે, ઘણી જૂખ વેડી પાણી પી ચલાવે અથવા તો ઘણી જૂખ વેડે, દોષિત ખરાબ પાણી પીધા કરે, કાગડાની પેડે ઉધા રહી કે ટુંટીયાવાળા દિનભર ઘણી ઉધ લીધા કરે, વિવેચ ભોગમાં અત્યંત તૃષ્ણા રાખે અને કોઈ જાતનો મનમાં ભય પ્રાપ્ત થયેલ હોય અંગર થાય, તોજ ધનંતરીજી કહે છે કે તે માણસના શરીરમાં રોગોને જન્મ મળે છે; પણ જે ઉપર પ્રમાણે નથી કરતા તેઓ નિરોગી જ રહે છે. મતલબ કે જેણે જન્મથીજ આવી આદત વડે શરીરને એ આદતમયજ ખતાવી દીધેલ હોય તેને તો કશું થતું નથી, પણ જે દંગ વગર સુખી રહેવાની ઇચ્છા છતાં ઉપર પ્રમાણે કરે છે તેને તો એ કારણો બેસકે રોગોને જન્મ આપનારાંજ થઈ રહે છે. ૮૯-૯૦

(કદ પિત વાયુ પ્રક્રીયવાનાં કારણો પૈકી પ્રથમ પિતપ્રક્રીય યવાનાં કારણ—ચોપાઇ.)

આધી રાત ઉજાગા કરહી, વન્હી તપત ધૂપ અતિ ફિરહી;
ખાત ખટાઈ મદિરા પીવૈ, કંટુકે તિકત લખણાદિક છવૈ. ૯૧
ચિંતા ક્રોધ ગરમ અતિ તિચ્છન, અતિથમ કરત જદંયા (જલ્યા?)
અન ભચ્છન;

હુધા તૃપાકોં બહુત થ'લાવૈ, અપકૃત આહાર ફિરિ તાપર ખાવૈ. ૯૨

જે માણસ અરધી અરધી રાત લગી ઉજાગરા કર્યો કરે, દેવતાથી શરીર બહુ શેક્યા કરે, તરકામાં બહુજ રખડ્યા કરે, ખટાઈ ઘણી ખાય, દાર બહુ પીવે, ખારી તીખી કડી કીંતો બહુ ખાધા કરે, ચિંતા ક્રોધ કર્યો કરે, બહુ ગરમ ખાવાની ટેવ રાખે, તથા તિક્તજ પેદાઓનું અતિ સેવન કર્યો કરે, ઘણી-કંટુતા મહેનત કરે, લવાગે કરતાં કરતાં અન્ન જમે, (અથવા ક્રમ થયેલ અન્ન જમે.) જૂખ તરખને બહુજ મારે અને જમેલું પૂરું પચ્યું નહોતું તે છતાં શરી પાછું ખાય તે માણસ જરૂર રોગોનો ભોગ થઈ પડે છે. ૯૧-૯૨

દોહા—વર્ધશાખ અરુ. જેદમે, આસો કાર્તિક દોય;

પિત. દર્દકો પ્રકટ દુખ, ચાર માસોં હોય. ૯૩

વેશાખ, જેઠ, આસો અને કાર્તિક એ ચાર મહિનાની માસમમાં (ઘણું કરીને)

પિત્તની પ્રાધમાનતાવાળાંજ દર્દો પેલ થાય છે. ૯૩

(પિતપ્રકોપનાં લક્ષણ-ચોપાઠ)

ગલે અમિ મુખમે' કટુતાઈ, છર્દિ દાહ અરૂ ભ્રમ મૂઠાઈ;
દિલ ઉતારપ પસીના ઝરહી, સીત ચીજ દિલ ઇન્છા ધરહી. ૯૪
વ્યાકુલતા રસ અવર મુખાઈ, લગ્નન થહી પિત્તકે લાઈ;
ઝાંઝમ શરદ રતુ યે દાઈ, નિશ્ચય પિત્ત પ્રકટ તખ હોઈ. ૯૫

જ્યારે ગળામાં બળતરા, મોઢામાં કડવાસ જણાય, ઉલટી ચડા કરે, બળતરા-દાહ પાય, ભ્રમ ભ્રમણપણું જણાય, દિલમાં ઉતારપો-આકળામણુ યાય, પસીનો (સમય સંયોગ વગર) બહુ યાય, ઠંડી ચીજો સેવવા તરફ મન દોડે, આકળવ્યાકુળપણું જણાય અને હોડેનુ લીલાપણું સુકાતું જણાય, ત્યારે જાણીજ સેવું કે પિત્ત કોપ્યું છે; કેમકે એ લક્ષણ બધાં પિત્તકોષ્ઠાનાંજ છે અને તેમાં પણ ઝીખ તથા શરદ રતુની અદર અવસ્ય પિત્તનો પ્રકોપ યાય છે. (માટે તે સમયમાં પિત્તપ્રકોપ યવાનાં કારણોથી બચવું એ દિતકારક છે.) ૯૪--૯૫

(શું કરવાથી પિત્તકોપ શાંત યાય ? ૭૬ પરિહામતી.

ઠંડા પવન મુગધી શીતજલ નહાહીએ, ચંદ્રકલાકો રૌન તરની મુખ પાઘયે;
હીમજ હરડે ખાઈ ઇલાચી ચાવના, કંદલીકંઠકો નીર શરીર લગાવના;
એક આખરપખાર દૂર પથ પાઘયે, ગરમ ખટાઈ ધિરત નજીક ન જાઘયે. ૯૬

ઠંડા પવનની ટેહર લેવી, મુગધીરત ઠંડા પાણીથી નહાવું, ચંદનીમાં મુખ જવું, ચંદ્ર સન્નતીય પ્રાણુપોષક મુંદરીના સદ્વચસગા શયન કરવું, ન્દાની હીમજ (કે જેને જવા હરડે કિવા બાલ દારિતકી કહે છે તે) ખાવી, ઇલાચચીનો ઉપયોગ કરવો, કેળનાં પાણીથી શરીર ઢંડું કરવું, સારી રીતે જીલાબ ને ઉલટી ચાપ તેવો જીલાબ લેવો અને ચોખા-ભાત જમવો, પરંતુ ગરમ બિજાજની ચીજો, ખટાસ તથા ધી એજોને છાંયડે પણ જવું નહીં તો ધ્રુવત પિત્ત શાંત થઈ જશે. ૯૬

(કરકોપ યવાનાં કારણો વિષે-ચોપાઠ.)

અન્ન દધિ પથ લગ્નન કરહી, માખન તિલ ચિચિની દિલ ધરહી;
ઠંડા ખાથ દિવસ બર સોયે, ખાત ખટાઈ કેશ નિશિ ધોવે. ૯૭
એસે પ્યાર ઘનેરો વખખે, આમ દેરિકું કચ્ચી લખખે;
ઈતુ ખાતે કંઈ પૈદા હોઈ, વૈધ બિચાર કેરો સખ દોઈ. ૯૮

માખનાં, દહીં, દધિ, માંખણુ, તલ અને આંગલી ખાવાપર પ્યાર રાખે, ઠંડું વાસી ખાય, દિનભર ઉપ લીધા કરે, ખટાસ ખવાનો ધણો રોખી બને, 'સતે માથુ' ધોઈ વાળોને બીના રહેવા દે, ખોર ખાવામાં બહુ જ પ્યાર રાખે અને કાચી કેરીઓ વિશેષ ખાય તો કંઈ કોપ પામે છે. વેદે આ વાતોનો વિચાર ધ્યાનમાં લેવો. એટલે કે આટલીજ વાતોથી કંઈ કોપ છે એ ધ્યાનમાં રાખી તેની શાંતિના ઉપાય ઉપયોગમાં લેવા. ૯૭--૯૮

ઢાહા—કૃશ્ય ગાત્ર તન તુચ્છ બન, આમ સ્વાસ નિ સોય;

ક્રાગન થેત દો માસને, કરૂંડી વૃદ્ધિ હોય.

૯૯

ગાત્રો દુર્બલ, શરીરમાં નહીં જોયું ૧૧, ખસી અને શ્વાસ એ કાગલ ને ચેત્ર
માસમાંજ કંઈની વૃદ્ધિ થવાથી થાય છે. ૯૯

(અપૂર્ણ.)

હિંદે અપર જોષ.

(અતુસધાન અંક ૧ ના પૃષ્ઠ ૨૬૦ થી)

લેખક. રા. કવિ હર્ષદેરાય.

શિધનામ.

અવિલંબિત આશ અપલ, ત્વરિત તૂર્ણ દ્રુત હોઈ;

રહસ રમ તર સ્પર્શ જવન, જવ લધુ સત્વર સોઈ.

૫૮

અરં ક્ષિપ્ર પુનિ શિધ રમ, રહમ ઓર ઉતાલ;

અલ્પ તુરિત બંસી બજત, જુમનાતટ નંદલાલ.

૫૯

નિરંતર નામ.

સંતત સતત અનારતર, અરિત અનિત અઘાંત;

નિત્ય અજગ્ર ૩ અનંતરત, શઙ્ક રનેલ નહિ ભાંત.

૧૦૦

અતિશય નામ.

અતિશયં ભર અતિવેલ બૂરા, નિર્ભર તિવ્ર નિતાંત;

દ્રઢ અતિમાત્રઅત્યર્થ પુનિ, ગાઢ બાદ એકાંત.

૧૦૧

કુળત ખીર ઉગ્ધાદ બલ, દમકતધુતિ અંસિધાર;

ગિરતશીય ચિકરત કુનિ, ફિરિ લડ લંઘન અપાર.

૧૦૨

કુબેરનામ.

પુન્યજનેશ્વર વૈશ્રવણ, થાદ એલવિલ સોઈ;

મનુષ્યધર્મા ધનદ અર, અંજક સખ પુનિ હોઈ.

૧૦૩

નરવાહન શુભંકપતી, એક પીડ કિન્નરેય;

યક્ષરાટ પૌલસ્ય પુનિ, યક્ષકુબેર ધનેય.

૧૦૪

એકવીડ પુનિ કહત કવિ, રાજરાજ આદારાજ;

તેસે કાટિ કુબેર સમ, નહિ પૈદે તોહિ ભાજ.

૧૦૫

કુબેરસુત નલકુમર અર, ધનદ રથાન કૈલાસ;

અલકાપુર સો નગરીદે, ધનજીવસખપ્રકાશ.

૧૦૬

સુખદનાટિકા ચૈત્રરથ, પુષ્પક ચપન વિનાન;
છિનમદ ગગન પ્રવેશ કરિ, ચિત્તે પાલમમાન. ૧૦૭

અધિભુખિ દેવધોની વિશેષ.

કિતરકામુખ અશ્વકા, સોષ પુરુષિક જન,
નિર્જરકે સમુદાયમે, કહાવલ વ્યગ તુલન ૧૦૮

દેવજેલોકવિગેષ.

તિથિ સેવધિ મયુ કહત કવી, તુન મુખ પ્રકનાહિ;
અંમે મનહર છબિનકૈ, સુનત તુગત મલિખક ૧૦૯

અથ વ્યોમ વર્ગ.

વ્યોમ.

અખર નભ સુરવર્ભ ખ, વિપત વિષ્ણુપદ સોષ,
તારાપદ મેધાહન ર, અતરિક્ષ પુનિ હોષ ૧૧૦

નાક વિહાપ વિહાપસર, પુ થૈ ગગન અનત;
અમ્ર વ્યોમ આકાશ અર, પુરુકર માહાબિલ ચત. ૧૧૧

દિગ્વર્ગ.

પ્રતીચી ઉદીચી અવાગ્મવર, અગાચીન ઉદિચીન;
ઉદગ્મવ પ્રત્યગ્મવ ર, પ્રતીચીન પ્રાચીન. ૧૧૨

કાશ આશા દિશા કકુર્ભ, હરિત પ્રાચી ર અપાચી,
પ્રાગ્મવ પ્રાચીમે ભયો, અમ કવિકી મતિ રાચિ. ૧૧૩

દિશાપતિ નામ.

નંજત મરત કુળેર પુનિ, વરણ પિનૃપતી સોષ,
ધન વન્ધી કુનિ ધરા મિલ, દિશાપતી સમ હોષ. ૧૧૪

દિશા ગ્રહ.

વિધુ કુધ બાનુજ શુક રની, જહરતી મહિસુત,
સ્વર્ભાનુ તેરપયો, રાજહારકે માનુ ૧૧૫

દિગ્વ નામ.

માર્વજોમ અજન કુમુદ, પુષ્પદત સુપ્રતીક.
ઐગવત વામન અર, પુરુષીક રમનીક. ૧૧૬

દિગ્વ સ્ત્રીયોકે નામ.

અજનાવની અગના, તામકર્ષિકા સોષ,
શુભદતિ શુભદતિ પુનિ, અજસુ કપિલાહોષ. ૧૧૭

અનુપમા પુનિ પિંગલા, સોષ દિવંકરી દાર;
પ્રલય લ જળ હોહિતમ, કોહિ ન પાલનદાર.

૧૧૮

અંતરવકાશ નામ.

અન્યંતર અંતરાલ યદ, અંતરકો અવકાશ;
દિરિદિ મિદિદિ નદિ સુત પ્રિયે, રમુની તટ બટબાસ.

૧૧૯

મંડલ નામ.

ચક્રવાલ મંડલ ઇદિ, મંડલકો સમુદાય;
મદિમંડલમેઃકોટિજન, મંડલિ દિરતુ બનાય.

૧૨૦

મેઘ નામ.

ધારાધર જળધર સુદિર, તહિવાન જમ્બૂત;
અગ્ર મેઘ ધન અણુગત, વારિદ જલમુક સુત.
નિરદ શિરદ સ્તનપિતુપુનિ, જલદ બલાહક સોષ;
ધુમયોની બયે ધરનીપે, લખિ પ્રમોદ ચિત હોષ.

૧૨૧

૧૨૨

મેઘવૃંદ નામ.

મેઘમાલ શાદેખિની, મેઘવૃંદકેનામ;
અભિયતાસે પ્રગટ મયે, સોષ અર્થ અભિરામ.

૧૨૩

મેઘ ગર્જના નામ.

સ્તનિત રે ગર્જિત રસિત મય, ઝલોધનુશ જળ રામ;
કિયો તનક ટંકાર તળ, હગતુ લગી મદિ ધામ.

૧૨૪

વિચુક્ષેપ નામ.

શંપા હાદિની ક્ષણુપમા, તહિત ચંચલા હોષ;
સૌદામિનિ ચપલા વિનુત, ઐરાવતિ પુનિ સોષ;
દમકિ દમકિ રહી ચતહદા, સ્તનિતધોષ બયેધોર;
વચ્છ ગિયુની તળ ચકિત બયે, ઇતહિતે લિખિ ચદ્ધ ઝોર.

૧૨૫

૧૨૬

વજ્રદ્વિ નામ.

રજ્જુ વજ્ર નિર્ધોષ, વજ્ર નિર્પેશ સોષદં;
ઇરકે વજ્ર કે મારે, કપીકી હતુ ગોષદં.

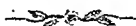
૧૨૭

મેઘજ્યોતિ—વિગ્ધી નામ.

મેઘજ્યોતિ અરુ હરમદ, અગ્રવંદ જ્યુતમાન;
હિનુદમકત હિનુ રહત ધ્રુપ, સો ગિજુરી પદિચાન.

૧૨૮

(અપૂર્ણ.)

હિંદોદ્ધારમાળા.

(લેખક દત્તકર લલજી ભાવજી)

(મનહરજીંદ.)

હિંદના ઉદ્ધાર માટે દર્પથી હજારોજણા
જાહિર થવાને જોગ પોતાતું જણાવશે,
ખીજ તો રોપે છે બહુ પહાડુરી બતાવા પથ
કોણજણે કેવા અને ક્યારે ક્યો આવશે,
હાથ તો હવાની સાથે એવી વાત આવી છે કે
હાના વેદરાજો એવી દવાઓ બનાવશે,
ખવરાવી પીવરાવી ચોપગવી ચવરાવી
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે

૧

અધારમા હશે જોડ આપધી અજણી તેને
પોતાના પ્રયાસવડે પ્રકાશમા લાવશે,
અક્તિસજીવની ગોળા યાકુતી અપાર બળી
વદાવવિનાસિલેપ લાખોને લગાવશે,
નપુપકતવારી વૃત ચોપથી ચોળાવી અગે
ગયેલી જીવણી લાની બગિચા બનાવશે,
આકળા ન ચાઓ ધરે લલજી લગાગ ધીર
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે

૨

મોટા મોટા ખર્ચ કરી મેળવી પેટટ હા
ટૂંકાકાં માહિ નામ નવીન ધરાવશે,
નમુનાની શિશિયો અને સ્યજો આપી આપી
એહિઓ ખાસેથી સર્વિશીકેમો લખાવશે,
નિત્ય ન્યુસપેપરોમા ચાલતા ચોપાનિયામા
છતી થવા ફવા છાપે ખમરો છપાવશે,
ગમે તે ઉપાયે ગોળા ઘોળા પીવરાચાપગી
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે

૩

પેન્ટરોની પામે ખાસા પાટિયા લખાવી તેમા
ગોળિયોના મહિમાતુ ગોવ્વ જણાવશે,
ખૂન ધ્યાન ખેચવા ખરલ સાથે વાટચાતુ
શિશિઓ સહિત ચાર ચિત્ર ચિતરાવશે,
હશે જો અંતર પૂરે કરવા પોતાની છમી
પ્રસિદ્ધ થવાને રંગ પૂરાવી પડાવશે,

પડો વજરાવી પુરે ખુસીના ખખર આપી,
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે.

શાગ ને સીસમતણું કપાટો કરાવી મોટાં
પાર દરસાવા દાર કાચનાં ચલાવશે,
આસી ખુરસિઓ ખૂબ ખતથી ખરીદી રાખી
મોટી મેજો મૂકી દિવ્ય દુકાનો દીપાવશે;
લાઇટો લટકાવી બીડ લોકોની ભરાવા માટે
ફોનોગ્રાફ આદિ બીજાં વાજાં વજરાવશે,
ગિરાજ બધાને બોધ બળિયા ચવાનો આપી
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે.

વકિલ બારિસ્ટરોને પ્રયોજી વિલાસવટી
કાપડા કમાવા ખૂબ બુદ્ધિને ખિલાવશે,
વિદ્યાના ઉપાસકોને ચકિત ચથેલા જોષ
એજ ઉપચારે શ્રમ તેહનો શમાવશે;
બીજા કારીગરોને સહનશીલ શક્તિ ભરી
ગોળિઓનો ગુપ્ત જપ જગને જપાવશે,
ખતે ખવરાવી યુવકોને ઉપજાવી મોહ
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે.

ટોનિકના ટેકાવડે ટંચિયા ટટાર કરી
તુટી ગયેલાને રાખી ટેકમાં ટકાવશે,
મગજની શક્તિને મહાન બેંજવાન કરી
વિસરેલી વાતો પાછી પાદિમાં અજાવશે;
જ્ઞાનતંત્રુઓની નખખાપ બધી નષ્ટ કરી
જયારૂ હશે તેહું જગને જજાવશે,
ક્ષીણતાની ક્ષતી હરી અજર અમર કરી
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે.

બજારે બજારે બહુ કાસ્ટ બોલનારા પાસે
ગુણકારી ગોળિઓનાં ગીત ગવરાવશે,
દેશો દેશ ગામોગામ વિચિત્ર ધરાવીવેશ;
હેન્ડબીલો એને હાથે વસ્તીમાં વહેચાવશે
ખખરો ફેલાવી લાભ એજન્ડાને આપી અતી,
ખૂબીથી હુબીઓ ખૂબ ખલકે ખપાવશે,
ગોળિઓ ગળાવી પપ પાનથી ભરાવી પેટ
હિંદનો ઉદ્ધાર હિંદહકીમો કરાવશે.

એક કરી બીજો કરી ત્રીજો ચોથે કરી એમ
અનુક્રમે સહુ બુદ્ધિ સાથે બદાર આવશે,

અમારી દવાની અરામર ખીજ દવા નથી
એવું કહી લોકો તથા જન લલચાવશે,
જેવા તેના કોઈ કાચી જામ નહીં તેને માટે
હજારો ઉપાયે હરિદ્રાદ્રામા હરાવશે,
છાપ ચોડી છેવટે પોતાની છતરાઈ કરી
હિંદો ઉદ્ધાર હિંદુકીમો કરાવશે.

૮

પુરુષો તમામને ખતાવી પહેલવાન પછી
કૃષિ દારાઓના કુખ દારણુ દુરાવશે,
રજદોષ ગમદોષ મૃતનસાદોષ દળા
ક્રિયાદોષ દૂર થવા વૈદ્યો વચાવશે,
ગુણ ભાગ માદિ જે રહેલા દોષો દૂર કરી
વધત્વપણાની બધી વેદના વિતાવશે,
કરિ નિરદોષ બળપોષિ બધી ચોવિતાને
હિંદો ઉદ્ધાર હિંદુકીમો કરાવશે

૧૦

ઔષધિ ઇષ્ણુયોગે અનગ અનલ કુદી
ગરિષ્ઠ અહાર વૃત આહુતી અપાવશે,
નિધિયુત વિતયન કરાવી મકામ કુદી
દમેશની હીનતાનું શ્રીદળ હોમાવશે,
વિષમ વિચારમાળા કરમા ધરાવી મુખે
મહા મન ભાવે અગ વાનના બળવશે,
સદામ મહામ યના શક્તિની કરાવી બક્તિ
હિંદો ઉદ્ધાર હિંદુકીમો કરાવશે

૧૧

ચેતન્ય માયાથી ભરી ચોડના બહાર ખૂમ
છપન છોપ બતી ભેર વજાવશે,
કરી મનકામનાની સિદ્ધિ શક્તિ સ્થાયતાથી
ગોળીના પ્રતાપે ગાડી ઘોડાઓ દોડાવશે,
લવજ ઉધારો લેશ વારનો લખાશેનહિ
જમાની ખાતુમા બધું રોકકુ જમાવશે,
કરી લખવૂટ ભરી ખજાના અખૂટ પગી
હિંદો ઉદ્ધાર હિંદુકીમો કરાવશે.

૮

(રોપાત્રે)

ઔપધિ નામમાળા.

પ્રકાશક—રાજકવી હર્ષદરાય મુંદરલાલ મુનસી.)

(અનુસંધાન અંક ૬ ના પૃષ્ઠ ૨૫૮ થી.)

મેઢા મહામેઢા દોહ, હે સુખદાયક સાર;

વ્યાધિ હરત બલ પુષ્ટિકરિ, સિન્ધુ શીત જ્વરહારિ. ૧૧૩

કાકોલી ક્ષીરકાકોલી લક્ષણ નામ.

વાયસોલિ કાયસ્થિકા, કાકોલી અભિરામ;

પુનિ વીરા પાકો કહત, ચાતુર બિધ યહી નામ. ૧૧૪

ક્ષીરવલિકા ક્ષીરીણા, દારા ક્ષીરકાકોલિ;

પયસ્વિની પુનિ વપરયા, ક્ષીરશુકલ અનમોલી; ૧૧૫

ધન દોનુકે શુણ.

લ્યકાકોલિ શીત હૈ, શુકલ મધુર અરુ ભારિ;

વાત દાહ પિત રોપ જ્વર, હરત અધિક સુખહારિ; ૧૧૬

ઋદ્ધિ તથા વૃદ્ધિ લક્ષણ નામ.

ઋદ્ધિ યુગ્મ સિદ્ધિ અરુ, વૃદ્ધિ અંશ વિધ નામ;

બલકર દુક્કલ, મધુર ગુરુ, ત્રિદોષહર અભિરામ. ૧૧૭

પ્રાણેશ્વરપ્રદ સુરચિ, રક્તપિત દુખહારિ.

ગર્ભપ્રદ શીતલ વૃદ્ધ્યુ, મધુર વૃદ્ધ્યુ સુખહારી. ૧૧૮

કાસક્ષય ક્ષત પિતશમન, મુર્ચ્છા મારક; અ;

અસ બિધ યહ દૈકંદમે, શુન પ્રગર્ભકરીશ. ૧૧૯

મહામેઢા મોરંગ દેશમાં મહામેઢાની ખાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મહામેઢાનો દે સુકાયલા આઘા જેવો હોય છે. ધોળો હોય છે. વેલામાં થાય છે. મહામેઢાના કંદને ખાધી છેટે તો તેમાંથી મેઢા ધાતુના જેવો રસ આવે છે તે ઉપરથી જાણવું કે મહામેઢા છે.

ન્યાં મહામેઢા થાય છે ત્યાંજ ક્ષીરકાકોલી થાય છે. તેમજ લાંબા કાકોલી પણ થાય છે. ક્ષીરકાકોલીનો કંદ આસોઈ જેવો છે, ગંધવાળો હોય છે. તેમાંથી દુધ જેવો પદાર્થ આવે છે. તેમજ કાકોલી પણ ક્ષીરકાકોલી જેવી હોય છે. રંગમાં શામલાશ ઉપર હોય છે જેટલોજ દેર છે.

રુદ્ધિ વૃદ્ધિ કાશ્યપમલ પ્રદેશમાં થાય છે. બન્ને કંદ વેલામાં થાય છે, છાત્રોવાળા હોય છે. ધોળી રંગાવાળા હોય છે બન્નેમાં જુદાજ એજ કે ઋધી રૂની ગાંઠ જેવી હમી રાખી તરફ વળેલા ફળવાળી હોય છે, ને વૃદ્ધીનાં ફળ જાણી તરફ વળેલ હોય છે.

અષ્ટ વર્ગ પ્રતિનિધિ.

અષ્ટવર્ગે ઔષધ બેઠે, દુર્લભ મિલતહી નાહી;	
નૃપ સમ પેખન રિરતહૈ, જઈયિ મિલત કછુ નાહી.	૧૨૦
મેદા મહામેદા બદલ; સતાવરી હિતકારી,	
જે છવકે નપબક નહી, વિઠારી મૂલ-મુધારિ.	૧૨૧
જે નહી દૈ કાકોલિ તો, અસહ્યમય આમોધ;	
નપધિ વૃધિ કે બદલમે, કદ વારાહી ગોધ.	૧૨૨
પદબિધ અષ્ટક વર્ગ સમ, પ્રતિનિધિકો ગુન એક;	
ઔષધિ બલતે જગતહૈ, ભુમિ બલતે સખનેક.—	૧૨૩

ચાપ્તીમધ નામ તથા ગુણ.

ચાપ્તીમધુ ચાપ્તી મધુક, વદલીતકે ચે નામ;	
હીમ સ્વાદુ બલ વર્ણકૃત, નેત્રનકોહિત કામ.	૧૨૪
સ્તિગ્ધ શુક્રમદ કેશહિત, સુસ્વરકર ક્ષયહારી;	
વાત પિત્ત ત્રણ સોય વિપ, વૃષ્ટા ગ્લાની બિઘારી.	૧૨૫

કપીલા નામ ગુણ.—

કાંપિન્દ્ર કર્કશ ચંદ્ર અર, સેવન પુનિ રક્તાગ;	
રેચક કટુ અર ઉષ્ણ દૈ, શમન પિત્ત કદ અગ.	૧૨૬
ઉદરવાત કૃમિ ગુદમહર, ત્રણહર દાહ પ્રમેહ;	
જે મેવહિ અનુપાન જુત, કરત કનકે સમ દેહ	૧૨૭

ગરમાળા નામ—ગુણ.

આરગવધ સંપાકે અર, વ્યાધિધાત કૃતમાલ;	
આરવેત સ્વર્ણાંગ પુનિ, સ્વર્ણજાણુ ગુનમાલ.	૧૨૮
મજ્જક્ષ ચતુરગુણ રૂ, મતર્થુક ગુન બૂપ;	
કર્ણિકાર અર દીર્ઘરક્ષ, જાકો ગુન અનૂપ.	૧૨૯
ગુર સ્વાદુ શીતલ સુરચિ, સારકે જ્વરહર માન;	
રક્ત વ્યાધિ હરોગ પિત, ઉદાવર્તે બલ હાન.	૧૩૦
વાત પિત્તજ્વરશમન પુનિ, દાહશમન હિતકારિ;	
પથ્યરૂપ જ્વરમે યહી, ઔષધ તાપ બિઘારી.	૧૩૧

કડુ નામ તથા ગુણ.

કાંડરહા કડુ શેહિણી, કડુક્ષા લીક્ષ્તા નામ;	
મત્સ્યપિત્તા શકુલાદની, મત્સ્ય સકથ અભિરામ.	૧૩૨
કડુંભરા કટી શેહિણી, અક્ષંગી હિતકાર;	
ગિનકુ કૃષ્ણમેદા પુનિ, ગ્રીર અશોભ ધાર.	૧૩૩

કડુક પાકમૈ તિક્ત હૈ, રક્ષ હીમ લઘુ માન;
ભેદિની દીપતી હૃદયહિતુ, કૃદ્ધપિત્તજ્વરહર જન. ૧૩૪
મેહ આસ ઉધરસ પુનિ, રક્ત રોગ હર સોષ;
દાહશમન આર કુષ્ઠહર, કૃમિહર આસ ગુન-હોષ. ૧૩૫

કરીયાતા નામ—ગુણ.

કાંડતિક્ત કટુતિક્ત બૂ-નિંબ કિરાતક નામ.
નાર્યતિક્ત કૈરાત પુનિ, કિરાતિક્ત અભિરામ. ૧૩૬
ઔર રામસેનક કહું, કટુ આર જ્વરહર જન;
રક્ષ લઘુ સારક આર, સીન્ધ તિક્ત પ્રમાન. ૧૩૭
સન્નિપાત જ્વર આસ આર, પિત્ત દાહ બલહારી;
કાસ શોથ જ્વર કુષ્ઠહર, કૃમિકૌ દેતુ બિહારી. ૧૩૮

ઈન્દ્રજન નામ—ગુણ.

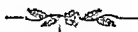
કટુજ્વળીજ યવ બદ્રયવ, કલ્લિંગ ઇન્દ્રયવ નામ;
પુનિ કલ્લિંગ યૌ કહતહૈ, અમરકોશ અભિરામ. ૧૩૯
દીપન ગુન ત્રયદોષહર, સંગ્રાહી કટુ સીત,
જ્વર અતિસાર કુરભ પુનિ, આરણ વસનહરભીત. ૧૪૦
કુષ્ઠ વિસર્પ ગુહ રોગહર, શલહરન-હિતકારી;
રક્તવ્યાધીકૌ શમન કરિ, તનદું દેતુ સુધારિ. ૧૪૧

મીઠલ નામ તથા ગુણ.

વિષપુષ્પક શલ્યક મદન, પીંડીનટ કરહાટ;
પીંડીતક હર્દન પુનિ, મરબક સખમિલ આક. ૧૪૨
મધુર તિક્ત વિર્ગોષ્ણ લઘુ, લેખન રક્ષ પ્રમાન;
વાંતિકરન વિદ્રવિહરન, પ્રતિશય વ્રણહર આન; ૧૪૩

(અપૂર્ણ.)

આમાર અને અભિપ્રાય.

દંપતીસૂત્ર અથવા “વર વધુને ખાનગી સલાહ”

આ પુસ્તક, તેના કર્તા ડૉ. વિભાકર બ્રધર્સ તરફથી અમને મળ્યું છે. સદ્ગત આક્ષર નારાયણ હેમચંદ્રના “વિવાહતત્વ સિંધુ” વિગેરે પુસ્તકો અને બીજા જીવન અપવાદ બાદ કરતાં, ધણીજ દિલગીરીની વાત છે કે આપણી ગુજરાતી ભાષામાં એક અત્યંત અગત્યના, અને મનુષ્યજીવનના સુખ અને સ્વાસ્થ્યના એક સખળ આધાર રૂપ વિષય ઉપર કોઇ સાફ, શાસ્ત્રાધાર, સ્પષ્ટ છતાં પવિત્ર ભાવનાથી લખાયેલું, અત્યંત બાળકો અને ઉચ્છ્રંબલ યુવાનોને બહેલી અને દુરાચારમાંથી બચાવી નીતિના સાંકડા પશુ સુખદાયક માર્ગ ઉપર સુરક્ષિત દોરી જનાર અને સન્માર્ગ-દર્શક એક સારા પુસ્તકની જરૂર હતી, અને હજી પણ કેટલેક અંશે બાકી રહેલી છે. છતાં પણ અમને જણાવવાને અતિ સંતોષ થાય છે કે ડૉ. વિભાકર બ્રધર્સે આ ઉત્તમ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને એક ધણી મોટી અને અગત્યની ખોટ ધણે અંશે પુરી પાડી છે. જ્યારે આ વિષય ઉપર ઉછરતી બિન-અનુભવી પ્રજાને યોગ્ય શબ્દોમાં બોધ અને જ્ઞાન આપવાની બાબતમાં મા બાપો, વડિલો, શિક્ષકો, ઉપદેશકો, વૈદો અને ડૉક્ટરો ધણે ભાગે અખાત્રજ કયું જાય છે. સારે ગમે તે રીતે તે વિષયની માહિતી મેળવવા જીવાનો કાફાં તો મારેજ છે. અને બહુધા એમજ બને છે કે તેઓ દુરાચારી-મિત્રો, સ્વાર્થિં જાહેર ખબરીયા ઉટવૈદો, કે અપવિત્ર દલકાં પુસ્તકોમાંથી જૂલ બરે લા મોટા વિચારો આવા અસત્યઅગત્યના વિષય સંબંધી બાંધી બેસે છે. અને પરિણામે પ્રજાની અત્યંત સરમ બરેલી અધોગતિ આપણે થયેલી જોઈએ છીએ. ગમે તે દૈનિક, અઠવાડીક, પાશ્વિક, માસિક કે ત્રૈમાસિક ચોપાનીયું ગમે તે ભાષાનું અને ગમે તે વિષયનું ઉધાડો; પરંતુ તેમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેર ખબરોમાંથી ધણેજ મોટો ભાગ જનને દ્રિયના વિવિધ અવયવોના વર્ણના અને તેની કહેવાતી રામબાણુ દવાઓ સંબંધીજ હોવાનો. આવી લાંબી લાંબી જાહેર ખબરો દરેક ચોપાનીયામાં, પુસ્તકમાં, રેશન ઉપર, ટ્રામગાડી ઉપર, બીતો ઉપર, દુકામાં સર્વ જગ્યાએ મોટા અક્ષરોએ વિવિધ રૂપમાં બહુજ ભારે ખર્ચથી સતત પ્રસિદ્ધ કરી કરવાનું લોકોને પાલવે છે, તેજ સખળ અને સ્પષ્ટ પુરાવો છે કે, પ્રજેત્યાદક અવયવો અને તે સંબંધીના શાસ્ત્ર વિશે પ્રજામાં કેટલું જોયનીય અને ગાઢ અજ્ઞાન ધર ધાલી બેઠું છે, અને તેથી પ્રજાનો કેટલો મોટો ભાગ સરીરના તે જાતના બાધિયોથી પીડાયા કરે છે. જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં નિર્દોષતા પણ હોવીજ જોઈએ એ માનવું ધણું જ જૂલ મરેલું છે. આવી અગત્યની બાબતનું ખરું જ્ઞાન જ્યારે યુવાનોને મુદ્દલ આપ્યા વગર તેમને લખનાં જોડી તેમને ઉત્તમ પ્રજા પેદા કરવાની છુટ આપવામાં આવે છે, સારે તેઓ નૌકા ગમન કે વહાણુ ચલાવવાના લેશ પણ જ્ઞાન વગરના એક મૂર્ખ નાખોદાની માયક પોતાની જાતપર અને પોતાનાં સંબંધીઓ પર અનેક, વિપત્તિઓ વહોરી લે છે. જે ‘કદાચ એમ દલીલ લાવવામાં આવે કે અપૂર્ણ જ્ઞાનમાં જોખમ સમાયલું છે, તો અમારો જવાબ એટલોજ છે કે, અપૂર્ણ જ્ઞાન કરતાં પણ અજ્ઞાનમાં અત્યંત વધારે ભય રહેલો છે. કેટલાક ડોળધાણુ નીતિશાસ્ત્રીઓ આ વિષય સંબંધીનાં પુસ્તકોને ધિમ્મરી

દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસની કઈ કંઠ ચીજો વધારે વખાણવા લાયક છે?

આંખમાં આંજવાનો ઘોળો પીળો ફાળો લાલ સુરમો ધણો જ ઉત્તમ છે. આંખની દરેક બિમારીઓને તાકાદે મટાડે છે.

ફેફસાંની ધાતુપુષ્ટિની ગોળીઓ શરીરની તાકત વધવા માટે ધણીજે સારી છે. માથામાં નાખવાનાં સુગંધી તેલો સહુ કરતાં ધણી સરસ બનાવટનાં હોવાળેને વધારે છે, નરમ રાખે છે. મજબુત મૂળ વાળા અને શામ બનાવે છે.

શિવાય દરેક જાતનાં શરણત, દરેક જાતના સુરખ્યા, દરેક જાતના અર્થો, દરેક જાતના અતરો, દરેક જાતના દેશી સેંટ અને દરેક જાતનાં સુગંધી જળ, તેમજ બરાસ કચ્છી કેસર વગેરે ધણીજે ઉત્તમ મળે છે.

વિશેષ માહેતી મેળવવા ઘડી લખી લીધ મંગાવો એટલે તન્દુરસ્તીનો તાલ તે ચિત પ્રસન્નતા પામશે.

લખો જુમ્મામસજીદ સ્લામ. દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસ અતરવાળાની દુકાને અમદાવાદ—ગુજરાત.

મેહોરખાની કરી એક વખત જરૂર વાંચો કેમકે વાંચશો તો ધડીયાળ જરૂર મંગાવશો ધડીયાલની લુટ, ખાસ લાવ ધરાડેલા છે કીમત ટપાલ ખરચ સાથે રૂ. ૩૦ પુરત વી. પી. પારસલથી મંગાવો.

કીમત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખરચ સાથે
વેપારી લોકોએ પણ ચુકીથી મંગાવવી.

દિલ્લીવાળા લાલા બિશનદયાલ ધર્મદાસ
અતરવાળાની દુકાને અમદાવાદ—ગુજરાત.

ખીસામાં રાખવાનું મજબુત બરાબર ટાઇમ દેખાડનારું ઈમીટેશન રાશકોપ સીમટમ નામનું ખીસાનું ઉત્તમ ધડીયાળ-ટાઇમ બરાબર દેખાડે છે, રોજની ચાવીવાળું દરેક લોકોને બની શકે તે સાથે, ફક્ત કીમત રૂ. ૩૦ રાખી છે. ટપાલ ખરચ માફ, માટે વહેલો લે પહેલો. આવી તક ફરી નહી મળશે, ધડીયાળનો ખપ સારો છે. ધડીયાળ સાથે કાચ કમાન અને પેટી છેડો એટલો સામાન મફત મળશે માટે પુરતજ પુરતા પુરત વી. પી. પારસલ મંગાવો, ધડીયાળ ધણીજે સાથે છે.

મળવાનું ટેકાણું:—

બોજ વલીલાઈ ઈસમાયલ ધડીયાળના વેપારી. ગામ વરધા જીલ્લો નામપુર.

અમૂલ્ય ભેટો.

નીચેનાં પુસ્તકો કે વસ્તુઓમાંથી કોઈ એક પુસ્તક કે વસ્તુ મંગાવનારને તેની કિંમત કે પોસ્ટેજ કદ પછી લીવાવગર તદ્દન મફત મોકલવામા આવે છે, પણ એક કરતા વધારે પુસ્તક કે વસ્તુ મંગાવનારે તે વધારાના દરેક પુસ્તક કે વસ્તુ બદલ અરધા અરધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

બ્રહ્મચર્ય—બ્રહ્મચર્યનો અતૈકિક પ્રભાવ દેખાડનારો દાખવા લવીશે સાચનો ઉત્તમ નિબંધ.

સ્ત્રીસમાગમ—દીર્ઘાયુ તથા આરોગ્યની ભગવણ માટે સર્વોત્તમ શાસ્ત્રીય નિબંધ.

સ્વચ્ચવિચાર—શુભાશુભ સ્વપ્નોનાં કળોના નિરૂપણની ચોપડી.

સતીદ્રોપદી—શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના પત્ની સત્યમામા પ્રત્યે સતી દ્રોપદીએ પાતિવ્રત્યવિષે જણાવેલા ઉત્તમ વિચારો.

રેન્સીયુકમાર્ક્સ—પુસ્તકો વાચતી વખતે તેમાં નિશાની રાખવાનું ઉત્તમ સાધન માત્ર અંગ્રેજી જાણનારાએ જ આ યુકમાર્ક્સ મંગાવવાં.

માલિની—ધણી બાબતોનું જ્ઞાન આપનારી રસીકી વાર્તા.

કામશાસ્ત્ર ઉગ્રતી વખતે અગાન બાળકોથી થતી બૂચોપર લક્ષ્ય જે ચનારો અપૂર્વ વિષય.

સંગીત કામશાસ્ત્ર—મનપસંદ દળની અસરકારક કવિતાઓમા આપું કામશાસ્ત્ર.

બાજીગર—ભીમસેન તથા અશ્વત્થામા ગર્વનો નાશ કરવાની શ્રીકૃષ્ણની અપૂર્વ યુક્તિ.

દૈવજ્ઞવિદ્યા—ભવિષ્ય પ્રશ્નના જવાબોનું પુસ્તક.

પુનર્લેખ અને પશ્ચાત્તાપ—એક અસરકારક નિબંધ.

આયુર્વેદ રહસ્ય—હિંદી અને અંગ્રેજી બાબાનું વૈદક ચોપાનીયું માત્ર નમુનો જ મફત.

રેન્સી પોસ્ટ કાર્ડ—ઉચ્ચ જાતનાં જાડ, લીસાં, સુશોભિત કાર્ડો.

બાવીસ રસીકી વાર્તાઓ—વક્ત્રી અને મરચતી, જેવી મતિ તેવું ફળ, કૃતક-પણું, મથરનો અનુગ્રહ, વાદીના ગેરલાભમા અપાયેલો દેમશે, એ પ્રમાણે બાવીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સિકંદર બાદશાહે કરેલી અમૃતની શોધ.—એરિસ્ટોટલ, પ્લાટો ખીજર અને મહેતર અત્રીયામના અમલકાંદિક ચોકસ ઇતિહાસ સહિત જાણવા જોઈ રમુજી વાર્તા.

અસંકાર મણિમાળા—ઉપમા આદિ ૧૩ અનંકારોના દૃષ્ટાંત તથા સમજ માયનું મરફૂત પુસ્તક, માત્ર ખી. એ. કલાસમાં અભ્યાસ કરનાં સરફૂત જાપાના અભ્યાસીઓને જ ગેટ અપાય છે.

આયુર્વેદમાર્ગોપદેશિકા—જુદા જુદા ત્રેમકે દંડોનું વર્ણન, કારણ તથા ઉપાયોનું ધણું સરસ પુસ્તક, આ પુસ્તક માત્ર અમારા આદેશને જ ટપાવ ખર્ચનો અરધો આનો વધ મોકલવામા આવે છે.

સુવાચક—શ્રીઓને પ્રમદ થવાના નાણુક અને ગભીર મામલા વખતે ધ્યાનમા રાખવાની જરૂરની સૂચનાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

આત્મકનિગ્રહ ઔપધાસય.

જામનગર—કાઠીઆવાડ.

સુપ્રસિદ્ધ વધઈ જેઠાભાઈ જાદવજી શાહ કેચ માંડવી નાગલપુર વાળાનાં

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના સુખે અવધવાની નસો સંક્રાંતિ જવાથી પુરુષત્વનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, અરાગ સોખતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચેદા દોષજ બીજાં ઘણાં કારણોથી ચએલ નાગરદીનો નાશ કરી વીર્યને પુરુષતા જુથમાં પ્રધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વ જાતના પ્રમેહના દરદીને મટાડી, લોહી, સુધારી, વીર્યને ઘટ, જાતની, જાનતંત્રને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપ્નમાં અગર બીજાં કોઈ પણ કારણથી થતા ઘાતુષ્ણતને બંધ કરી ખંડ અને કાયમતું પુરુષત્વ આપે છે, વળી પાંચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રંગીને રંગથી સુકત કરનાર અને નિરંગીને દીરધાસુ કરનાર આ એક હિતમં આપધ છે. કીમત ગોળી ૪૦ ની ૭બી. ૧ નો રૂ. ૧.૦૦

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશાં દાંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદીને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ રી. દાંતોને મજબુત બનાવે છે. કીમત ૭બી. ૧ ના આના ૪.

દરેક દવાઓનું પોસ્ટેજ અને વી. પી. ખર્ચ જુદું પડશે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.
કેચ માંડવી ઇસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

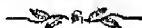

વિલાપતમાં પાસ થયેલા આંખના લોકર અજવતરોય : નરસિંહરાય. કાનુગા એલ. એમ, એન્ટ એસ. અને એલ, આર, જી, પી, ને અમારે ત્યાં લોકરો ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્ત કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે. માતીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મળે છે. સંદગ્ધરો તથા બાનુઓની સગવડ માટે ઘેર બોલાવવાથી કાકતરી ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્ત કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચરમાનો નંબર એક વરસ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે. એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચરમા અગર જુના પેખલના ચરમાનો નંબર ફક્ત ૩પીઓ એક લઈ કાચ ફિટકાર કરવામાં આવે છે. ખાસ જાનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફા લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે.

એમ હોલની સદગી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

ચુનીલાલ મથાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧૪

આનું નામ તે કહરદાની!!!

ધણા વરસો થયાં પોપણુ આપતી ઘરની ગાય કે બેસ છે વરડી થઇ, ને ડુધ તો હમેશને માટે બધ થઇ તેનાથી હવે સ્વાથ મળવ. જેવુ રહ્યુ નહિ, તેને પાધરી પધરાની દો પાંજરાપોળમા! ગાયને વાછડો આવ્યો બહી બેમે પાડો જણ્યો, તે દુધ નાહક ધાવી જીએ, અને ઘરમા તેથી ઉભું પડશે, જેથી તેની હવે મદતની મમતા નહીં રાખતા પાંજરાપોળનો રસ્તો પકડાયો! ઘોડા કે ઘાડીએ લાગી મુદત નોપરી આપી, આખરે ના કોવત થઇ પડી, સ્વારી લાયક રહ્યા નથી, જે હવે ફોફર્યુ ખડ ખાય છે, ને નાહક જગ્યા રોકે છે, જેથી તેમને પાંજરાપોળના કૃષ્ણાર્ષણ કડી દેવાજ દામતા! મગદમા ખેતી કરવાનુ કે ગાંડુ ખેતવાનુ બળ બીનકુન નહ થયુ, અગર તે આધગો કૂત્રો યા બીજી કાષ્ટ રીતે નીરપયોગી થઇ પડ્યો તેને હવે નિરર્થક ઘેર બાધી ગખી ખોળો ધવો કોણુ કરે? પાંજરાપોળવાળા તેને ગખવાની કા ના પાડે છે? બકરીઓએ તવાગ જણ્યા તે છોતે બમા લાં જગનમા પડ્યા તે છવે, મરે, કે કસાઇને કામ આવે, તે તેના માવિકને સનાન ર નક સાનુ રહ્યુ? તેના પ્રાણુ બચાવવાની જેને પરવા હશે તે પાંજરાપોળમા પહોચતા કરી દેશે! તેમા એને શુ લેવા કે દેવા! એવા અનાથ, આધગા પાગુગા, અવશ્યામા આવી પડેલા મિચારા નિરાધાર પામર પશુઓ, જેઓ આપણી દયા, અને વિલસોછને માટે મન્યુત હક ધરાવે છે, તેમના હર નિર્વાહને અથ નહેલી લુનાગઢ પાંજરાપોળ લોટરી લાગ ચોથાની ટિકેટો હાલ વેચાય છે, તે ખરીદીને સોએ પોતપોતાના બનતો હિસ્સો અવસ્ય આપવો જોઇએ. હર ટિકેટની કિમત રૂપિયો એક છે. કુવ ઇનર્મિ એક હજાર છે, તેમા મહેલું સ્નામ રૂપિયા ચાર હજારનું છે. ટિકેટો “વેલ્યુપેએમવ” રીતે પણ મોટાપ ઇ. તે સ્વરાથી મ ગાવી લેઇને સ્નાર્થની આધ પન્માર્થ સાધા. તમારું નસીબ અજમાવો. લાગ્યદેવી પ્રસન્ન થશે તો એકમ પેસાદાર થઈ પડશે, અને સ્નામ જો ન આવે તો એમ ધારને કે રૂપિયો દયા-ધર્મના કામમાં ભર્યો હશે.

પુરૂષોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીખીવાળા.

લુનાગઢ (કાઠીયાવાડ)

અમૃતાંજન.

આ દવા કાયદો નહીં આપે તો પૈસા પાછા મળશે.

જાપાનીસ પ્રત્નની ઉત્તરી એક અરેખ
અભયણી છે. પંચ તેઓની ક્ષેત્ર તેમન
સારા ગુણોને આભારી છે. સારા ગુણો
બદલો જરૂર મળવો જોઈએ છે.

અમૃતાંજન એક બહુ દેશી મલ
છે જે માથાનો દુખાવો, માથાનું શૂળ
ગળાનો દુખાવો, લગ્નકે, છાતીનાં
કાર, અધીવા, કમરનો દુખાવો, દે
ધા, નિગેદનો દુખાવો, તથા એવાં અનેક
દરદોને અજળ જથી ઝડપથી સાર
દર્દીને આરામ પામે છે.

કીમત માત્ર આઠ આના.

દાદરની દવા.

દાદર, સુકી પુજલી વીગેરે ગામડીનાં એવાં દરદોને માત્ર ત્રણ વખત
લગાડવાથી મટાડીદે છે. કીમત માત્ર ૬ આના.

આ દવાઓ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

ધી આલાખસાદ કાંઈસી.
વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

અમૃતાંજન ડીપો.
પ. દોનખીરાડ-ગોરીપંદર પાસે
કાઠમો-મુઆક.

પ્રાચીન આયુર્વેદ અને પાશ્ચાત્ય વૈદ્યવિદ્યાની મૂલન શોધખોળના
ઉપર રહસ્યોને શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચાતુ લોકપ્રિય વૈદ્યકીય માસિક.

ધન્વંતરી

DHANVANTARI

દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રકટ થાય છે.

પુસ્તાક ૩ ભુ.]

નવેમ્બર, ૧૯૧૦.

અંક ૧૧ મા.

સદ્ગત તંત્રી—ડૉ. મંજુલાલ ભોગીલાલ કંધારીઆકર.

એમ. સી. પી. એમ, એમ. સી. એચ. સી. (કલકત્તા)

પ્રકાશક—બાલાપ્રસાદ કુર્મસીના માલેક,

ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.

વીસનગર—ઉત્તર ગુજરાત.

વાર્ષિક લવાનમ પોષ્ટેજ માથે અગાઉથી ૨-૦-૦ છુટી નકલના ૦-૩-૦

સોરઠો.

એન્ડ મગદમા રોજ, રહેલુ હોય ને થીવરી,

એન્ડ સહિત પ્રતિરોજ, નો વાચો “ધન્વંતરી.”

“શ્રી સાત્યનારાયણ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ષટેલ મોતીનાથ ઠાણાસે છાપ્ય
ધી કાઢા—અમદાવાદ.

विषयानुक्रमिका.

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
१. हृदयनी यन्त्री (छिमेछ) ...	३७३	८. बाण वधाईवा तथा अरता अरत.	...
२. हिंदुस्तानने आस आनी नरर	...	९. धाववातो उपाय. ...	३६७
छे? (छिमेछ.) ...	३७५	९. हिंदुस्तानमा क्षयनो रोग. ...	३६८
३. डॉड वीटन साहेबनो जलोपमा.	...	१०. विविध विज्ञान विज्ञास. ...	४००
रनो जती अनुभव (छिमेछ) ...	३७६	११. जलुवाजोग आणतो. ...	४०४
४. जवनतरव. (छिमेछ) ...	३८३	१२. लक्ष्मीसात्राज्यनी वीला (वाली) ...	४०७
५. सांप्रतकाजनी वैधक विधा. ...	३८८	१३. साथ वैधविनोद. ...	४११
६. प्रतापमय कांतिय, मोहक रवश्यनी	...	१४. आयरमायनशास्त्र. ...	४१-४३
किंमत ने लाभ ...	३८४	१५. जलर अयर.
७. राजे अगारीमा सुवाना शुष्ण...	३८५		

“तमाकुनुं दुव्यसन.”

लभनार: —डॉक्टर महादेवप्रसाद छ. ओम. छ., ओन. डी. ओम. ओन. ओस. ओ.

तमाकुना उपयोगयी यती अनेक भराणीओ विषेना सुप्रसिद्ध विज्ञानोना अगत्यता: अभिप्रायो साथेना योजाज उपयोगी शाणाओमा अभ्यास करता विद्यार्थिमा आस ज्येयवा लायक निष्पन्न छपायाने मात्र पढर विवसनी सुदृढमा तेनी आरसेो नकलो वेयाध गछ छे ।। तेज तेनी उत्तमता सत्यवे छे. आ निष्पन्ने लोकांमा छुटथी बहेयवा ओना जेवुं परीपकारनुं पीलुं काछकज कार्य छरे. छुटक नकलनो ओके आनो. जथाजघ परिवा छम्छनारि नीचेने सरनामे लभनुं:—

वडील लोगीलाल त्रीकभलाल.

विसनगर (उत्तर: शुभगत:)

वाटली वालेके स्वदेशी औषध.

वाटलीवालेका एगुमिद्वर और गोलीयें ताव-बुखारकें लिये और सौम्य प्रकारके प्लेग पर रामबाण औषध है. कीमत शीशी १ का १ रुपैया. वाटली वालेके दादके मरहमकी फक्त एक डिब्बीसैं तीन दिनमेंही दाद दफा होतीहै. १ डिब्बीकी की. ४ आने है. शक्ति बढ़ाने वाली गोलीओंकी शीशीकी कीमत १॥ रुपया. कालेरेकी (महामारीके औषधकी) शीशीका १ रुपया, केश साह होनेकी शीशीकी की. ३ रुपये. दंतमंजन डिब्बीके चार आने.

मिलनेका पता—सब जगह अगर डा. एच. एल. वाटलीवाला वरली दादर मुंबई उन्के वहां मिलेंगे.

ધન્વન્તરી.

SHRI DHANVANTARI.

ધન્વન્તરિં ધૃતકરામૃત પૂર્ણકુમ્ભં પાતામ્બર સકલ સિદ્ધસુરેન્દ્રવંદ્યમ્ ॥
વન્દેરાવિંદનયનં મણિમાલ્યમાયુર્વેદઃપ્રવર્તકમનુસ્મૃતિરોગનાશમ્ ॥

હાથમાં અમૃતથી ભરેલો કુમ્ભ ધારણ કરી રહેલા, પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, સર્વ સિદ્ધ-સુરેન્દ્રને પણ વંદન કરવા લાયક, કમળ સરખા નેત્રવાળા, મણિમાળાને પહેરી રહેલા, આયુર્વેદ-ચેત્વે વૈદ્યકશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને વળી જન્મતા નામનું સ્મરણ (અનુસ્મૃતિ) કરવાથી રોગ માત્ર નાશ પામે છે, એવા શ્રી ધન્વન્તરી ભગવાનને હું નમન કરું છું.

“MENS SANA IN CORPORE SANO”

“પહેલું” સુખ તે બીજાને નથી.”

પુસ્તક ૩ છં.]

નવેમ્બર ૧૯૧૦.

[અંક ૧૧ મા.

“The Wheel of the Breast.”

(By Ella Wheeler Wilcox.)

Through rivers of veins on the nameless quest,
The tide of my heart goes hurriedly sweeping,
Till it reaches that curious wheel o' the breast,
The human heart, which is never at rest.
“Faster, faster,” it cries, and leaping,
Plunging, dashing, speeding away.

The wheel and the river work night and day.
I know not wherefore, I know not whither
This strange tide rushes with such mad force;
It glides on hither, it slides on thither,

Over and over the self-same course,
With never an outlet and never a source;
And it lashes itself to the beat of passion
And whirls the heart in mill-wheel fashion.

I can hear in the hush of the still, still night,
The ceaseless sound of that mighty river;
I can hear it gushing, gurgling, rushing,
With a wild, delirious, strange delight,
And a conscious pride in its essence of night,
As it hurries and worries my heart forever..

And I wonder oft as I lie awake;
And list to the river that seethes and surges.
Over the wheel that it chides and urges
I wonder oft if that wheel will break
With the mighty pressure it bears, some day,
Or slowly and wearily wear away.

For little by little the heart is wearing,
Like the wheel of a mill as the tide goes tearing
And plunging through my quiet breast,
And a network of veins on a nameless quest,
From and forth into unknown oceans,
Bringing its cargoes of fierce emotions,
With never a pause or an hour of rest.

What India Needs the Most.

(By Dr. Mahadev Prasad E. M. E., N. D., M. N. S. A.)

Water-Cure or Hydropathy is a science of curing diseases by removing the most dormant as well as manifest causes of disease through scientific, methodical and physiologic use of the greatest of nature's healing elements—*water*. The potency of this natural, harmless and common healing agent becomes evident when it is remembered that nearly three-fourths of our body's weight consists of water, and that by its artful employment many of the so-called incurable patients are thoroughly restored to health and vigour. There are hundreds of cases on record of patients who were discharged as incurables from the largest and best-equipped hospitals of Europe and America, whose recovery was despaired of by leading physicians, and whose death was said to be only a question of time. Fortunately, these despairing, drug-diseased, doctored and sometimes butchered human sufferers, as a last recourse, sought the advice and treatment of Water-Cure Physicians or Hydropaths. The results of such a natural treatment quite exceeded their highest expectations; their joy at a narrow escape from an inevitable death knew no bounds; their praise of this new and great healing science was enthusiastic, genuine and endless, and they became the staunchest, faithful and active advocates of Water-Cure everafter. Truly do our scriptures say, "a tree is known by its fruits," and if hundreds, nay, thousands of the great human family have thoroughly tested and sincerely attested to the life-saving, rejuvenating and invigorating virtues of this great "tree" of Water-Cure, surely the rest of humanity may well profit by this experience of others. The followers and faithful adherents of the Drugless Natural Methods of Healing (i. e. Water-cure &c.) are daily multiplying at a very rapid rate in all civilized countries especially Germany, the United States of America, France and others. According to a reliable authority

there are, in the United States alone qualified Drugless Nature Cure Doctors numbering no less than 28300, and the followers of this new science of cure are not less than 17600000. And we are sure it is no exaggeration to say that Nature Cure or Naturopathy is praised and practised by millions to-day; and tomorrow it will be praised and practiced by millions more. And some of this vast number occupy very high positions of trust and responsibility; while many of them are admitted leaders of highest culture and noblest manhood and womanhood. Our long-slumbering Mother, the "Mistress of the East," too, is slowly but surely now awakening herself to the supreme necessity of appropriating this greatest of the modern sciences—the Nature Cure. It is, indeed, high time that the glad gospel of this new Healing Art be spread far and wide in our land, till the whole atmosphere throbs and thrills and becomes instinct with the idea, while the reverberations, echoes and re-echoes from all quarters of the country meet to form one grand harmonious symphony. This is destined some day to come to pass, but the sooner it does the better.

But there are people whose power of independent thought and unbiased judgment is almost atrophied, whose dim and color-blind intellectual eye cannot discriminate truth from falsehood, right from wrong, genuine worth from empty outer gloss. These intellectual imbeciles, these blind followers of the blind are always content to be led by their nose, are ever liable to be fooled at any time by any crafty, selfish, sneaking man, who has the audacity to propound some absurd theory (such as the modern "germ-craze") or some high-sounding marvelous "cure-all" drug or some filthy serum. Drugs or medicines never did, never can, and never will cure a single disease—they can, at best, only suppress symptoms at the expense of the patients' vitality. This is the view held by thousands of the best and most experienced physicians the world over.

"But," some one would say, "opinions occupy only an inferior position to actual demonstration, and personal experience". True, but this very demonstration and close actual

experience is the sure foundation on which is raised the towering and majestic mansion of Natural Living and Healing, which affords a ready and sure shelter to all those who care to come under its benign roof. Woe unto him, who leaving this rejuvenating, health-bestowing, sweet fountain of life, vainly and foolishly seeks cure and happiness in poison-bottles, patent nostrums, and filthy sorums (pus). O, ye, misguided and deluded children of a great ancestry ! Leave off such a wrong course of action which brings in its train decrepitude, wretchedness, poverty, misery, newer diseases to be feared, greater sufferings to be endured, and premature deaths to be met with. Enough of this blind experimenting on precious human lives. More than 2000 years of drug medication has so much devitalized, dwarfed, deformed and ruined the human race, that it is quite a rare thing now-a-days to find a really healthy and beautiful human being amongst the so called civilized nations of the earth. The average span (length) of human life is reduced more than one-half as a result, and yet the people at large do not seem convinced of the harmfulness and murderousness of the practice of medicine ! But, thanks to the great founders of the various Natural Methods of Healing and to their worthy successors, by whose self-sacrifice, keen research, wide experience, untiring efforts, and above all, an all-embracing unselfish love of humanity, and a sincere desire to promote human happiness regardless of their own individual personal gain, the science of Nature Cure has made rapid strides during the last (nineteenth) century.

At present India is passing through a critical period, and a new spirit is now witnessed all over the country in every department of human interest; the spirit which has roused our sleeping Motherland to assert her right to a worthy place amongst the civilized nations of the earth; the spirit which is energizing her sons to exert themselves by all just and lawful means to improve their physical, social, economic, intellectual, moral and religious status; the new spirit, which, in a word, is making every son of the soil

conscious of a common nationality, and the dawning of a new era of national greatness. As the great Apostle of Awakened India, Swami Vivekanand, truly said: "We have now been placed under God's Providence in a very critical and responsible position;.....the eyes of the whole world are now turned towards this land of India,....." and the result whether India will rise in the estimation of the world or not depends absolutely on the way in which her sons discharge their duty, and respond promptly to the trumpet call of progress. And surely, if India wants to rise, she cannot afford to lose time in thoroughly assimilating what is good and useful in other nations outside India. Our nation especially is much backward in modern physical sciences in general. But the greatest of all sciences which India should first of all learn and appropriate is Nature Cure or Naturopathy. For this is the one science which enables us the most to acquire *mens sana in corpore sano*; (sound mind in a sound body), which, it is needless to say, is the only sure foundation on which the greatness of an individual or a nation depends. The great advantages that will be derived from this one grand science are many, lasting and immediate. If by some magic, let us only suppose, the whole of India were to become tomorrow thoroughly acquainted with the theory and practice of Naturopathy, more than a hundred crores of rupees per annum will be prevented from being wasted on foreign medicines, and almost twice the above sum of money can be saved annually which are now spent in buying that civilization's greatest curse—the life destroying alcohol. Besides this not evident economic gain, the other innumerable physical, mental, moral, social and religious advantages that will surely result are quite beyond the scope of this article to depict. It would suffice for the present to say that the nation will thereby be so much enabled to easily regain her lost ground as no other single science or art can ever even remotely enable her to do. I feel, therefore, quite justified in appealing to my countrymen to master at least the rudiments of this most important Science of Nature-cure.

In conclusion, it is only necessary to say that the writer of this article will be right glad to answer all inquiries and communications regarding this important subject. With these few remarks let us all sing with the poet:—

“Waft! waft ye winds this story,
And oh ye waters roll,
Till like a sea of glory,
It spreads from pole to pole.”

The Confessions of a Water Cure Patient.

(By Sir Edward Bulwer Lytton.)

(This article possesses an unusual interest as it comes from the pen of such a high personage as Lord Lytton, a past Viceroy and Governor-General of India. Besides filling such a high official position, Lord Lytton was a distinguished author and a voluminous writer. The following article, contributed some sixty years ago to a well-known English journal, is not a fiction, but *his own case* and represents his personal experience and opinions.)

Joint-Editor.)

For sixteen years I can conceive no life to have been more filled by occupation than mine. To a constitution naturally far from strong, I allowed no pause or respite. At length the frame—patched up for a while by drugs and doctors*—brought in its arrears—crushing and terrible. About the January of 1844, I was thoroughly shattered. The least attempt at exercise exhausted me. A chronic irritation of the mucous membrane, which had defied for years all medical skill rendered me continually liable to acute attacks, which, from their repetition, and the increased feebleness of my frame might at any time be fatal.

* This is a grave mistake of Sir Lytton; his system was not *pached up*, but *wrecked* by the drugs and doctors.—Jt. Ed.

It was at this time I met by chance with Claridge's work on "Water Cure," as practiced by Priessnitz (a German peasant, the originator of our modern "Water Cure," from 1799—1851 at Grafenburg). Till then, perfectly ignorant of the subject and the system, except by vague stories and good jests, I resolved at least to examine dispassionately into its merits as a medicament. I was then under the advice of one of the *first physicians of our age*. I had consulted half the faculty. I had every reason to be grateful for the attention, and to be confident in the skill of those whose prescriptions had *flattered my hopes* and *enriched the chemist*. But the truth must be spoken—far from being better, I was sinking fast.

While thus perplexed, I fell in with one of the pamphlets written by Dr. Wilson, of Malvern, and my doubts were solved. Here was an English doctor, who had himself known more than my own sufferings; who, like myself, had found the pharmacopia in vain, who had spent ten months at Grafenburg, and who left all his complaints behind him—who, fraught with the experience he had acquired, not only in his own person, but from scientific examination of cases under his eye, had transported the system to our native shores.

I resolved then to betake myself to Malvern. On my way through town, I paused, in the innocence of my heart, to inquire of some of the faculty if they thought the water-cure would cure my case. With one exception, they were unanimous in the vehemence of their denunciation. Granting even that in some cases especially of rheumatism, hydropathy had produced a cure, to my complaints it was worse than inapplicable—it was highly dangerous—it would probably be fatal.

A little reflection taught me that the members of the learned profession are naturally the very persons least disposed to favour innovation. A lawyer is not the person to consult upon bold reforms in jurisprudence. A physician can scarcely be

expected to own that a Silesian peasant will cure with water the diseases which resist an armament of phials.

Still my friends were anxious and fearful, to please them I continued to inquire, though not of physicians, but of patients. I sought out some of those who had gone through the process. I found the account so encouraging that I grew impatient of delay. *I threw physic to the dogs* and went to Malvern.

The first thing that struck me was the extraordinary ease with which, under this system, good habits are acquired and bad habits relinquished. Patients accustomed for half a century to live hard and high, wine-drinkers, spirit-bibbers here voluntarily resign all strong potations.

The next point which impressed and struck me was the extreme and utter innocence of the Water-Cure in skillful hands—in any hands indeed not thoroughly new to the system. Certainly when I went, I believed it to be a kill or cure system. I declare upon my honor that I never witnessed one dangerous symptom produced by the Water-Cure.

All that interests and amuses us is of a healthful character; exercise, instead of being an unwilling drudgery, becomes the inevitable impulse of the frame braced and invigorated by the element. A series of reactions is always going on—the willing exercise produces refreshing rest, and refreshing rest willing exercise. The powers of nutrition become singularly strengthened, the blood grows rich and pure—the constitution is not only amended—it undergoes a change.

That which thirdly impressed me was no less contrary to all my preconceived notions. I had fancied that the system must be one of great hardship, extremely repugnant and disagreeable. I wondered at myself to find how soon it became so associated with pleasurable and grateful feelings as to dwell upon the mind among the happiest passages of existence. I have known hours of as much and as vivid happiness as

perhaps can fall to the lot of man; but among all my most brilliant recollections I can recall no periods of enjoyment at once more hilarious and serene than the hours spent on the lonely hills of Malvern.

And now came gradually, yet perceptibly, the good effects of the system I had undergone; flesh and weight returned; the sense of health became conscious and steady; I had every reason to bless the hour when I first sought the springs of Malvern. And here, I must observe, that it often happens that the patient makes but slight apparent improvement when under the cure, compared with that which occurs subsequently (known as after-effects.—Jt. Ed.)

It is this profound conviction which has induced me to volunteer these details, in the hope to induce those who more or less have suffered as I have done, to fly to the same rich and bountiful resources. We ransack the ends of the earth for drugs and minerals—we extract our potions from the deadliest poisons—but around us and about us, Nature proffers the Hygiene fount, unsealed and accessible to all.

The remedy is not desperate. It bequests none of the maladies consequent on blue pills and mercury—on purgatives and drastics—on iodine and aconite—on leeches and the lancet. I would not only recommend it to those who are sufferers from some grave disease but to those who require merely the fillip, or the bracing which they often seek in vain in country air or a watering place.

[Thanks to the efforts of such great men as Rev Seb. Kneipp, Luis Kuhna, Dr. Lellogg, Dr. Kenedict Lust (the Founder and Proprietor of the " Youngborn " Sanitarium) and many others, the Science of Water Cure has made immense strides since the days of Sir Bulwer Lytton.—Jt. Ed.]

The Inherent Law of Life.

(A Review.)

(By Dr. Mahadev Prasad E. M. E., N. D., M. N., S. A)

THE INHERENT LAW OF LIFE: *A New Theory of Life and Disease.* By Dr. Franz Kleinschrod, M. D., and translated from the German & Edited by Luise C. Appel, F. T. S., B. Sc., M. B., B. S. (Lond.) 12 mo. Cloth. 214 pages. Price, Not given. Publishers: G. Bell & Sons, Ltd., York House, Portugal St., Kingsway, W. C., London.

This is a unique book deserving highest merit and widest circulation. In this book the learned author has very ably discussed the fundamental principles of life and disease upon which alone can be raised a rational Science of Healing. The orthodox (allopathic) school of medicine is principally based on " the mechanistic theory " which looks upon life as a purely material process and disease as a purely material disturbance of this material life, caused in a purely mechanical way by outer material causes of disease. This mechanistic theory of the allopathic school does not recognize any *inner*, immaterial, finer cause being at work in bringing about the various phenomena of life both in health and disease. The followers of this school of thought try to explain every phenomenon or happening in life in a purely material way, searching only for outer causes. The attempt is foolish and fruitless. It is a well-known fact, and some of the best modern scientists frankly admit it, that the mechanistic theory has not yet been able satisfactorily to explain in a mechanical way any one life phenomenon, however trivial—such, for example, as the movement of the cilia of a cell. The same is true of disease. Not one single symptom of disease can be explained mechanistically, let alone the question of healing.

To quote only a single such frank admission of a well-known scientist from a vast number of similar ones, we think, will quite suffice: Sachs, the celebrated botanist, for instance, says, " The true nature of breathing is still unexplained." And it will

always remain unexplained by the purely mechanistic theory which recognizes only outer material causes. Every true thinker and philosopher has regarded such a blind one-sided view as altogether erroneous. Hume, the eminent classical philosopher, says: "The effect can never be explained by *outer* causes, nor nature ever be interpreted by *outer* causes alone." Similarly the renowned German philosopher, Schopenhauer also says, "Everything visible is based upon an invisible." The learned author of the book under review has adduced a number of substantial arguments to prove "that the mechanistic theory of the orthodox school is the greatest error of our age." And the so-called medical "science" based upon this fundamentally erroneous theory has 'destroyed more lives than war, pestilence and famine combined' says the well-known Dr. John Mason Good M. D., F. R. S. The author, then, proceeds to prove conclusively that a living organism is as much different from a lifeless object as day from night; that living beings are not mere material machines; that we are not all clay and dust; that a higher, finer, imperishable, life-principle resides and rules in every living organism. How beautifully and intuitively has the poet, Longfellow, expressed this idea in the following lines:—

Tell me not, in mournful numbers,
Life is but an empty dream!

... ..

... ..

Life is real! Life is earnest!

And the grave is not its goal;

'Dust thou art, to dust returnest'

Was not spoken of the soul.

... ..

... ..

The author has, then, well contrasted a lifeless machine with a living one, showing very clearly that quite a different law works in the formation and preservation of each. For example, it is a patent fact that a lifeless machine which is out of order

does not repair itself. The fact that life can repair itself proves that it must have a law of its own. Not only is it true that the lifeless world and the living world are 'quite distinct and that each is governed by a different law of its own, but further that there is a perpetual struggle going on between the two.' That is to say, life forms an organization to overcome the law of the lifeless world, and by the same law it continually tries to maintain and preserve it. On the other hand, the lifeless world seeks to destroy what life builds up. So long as life is able to maintain this struggle and to successfully protect and preserve its own organization from the attacks of the lifeless world it remains healthy & vigorous. When life is no longer able to overcome by its law the lifeless world, it is ill. For example, the author maintains that, we do not take cold because of the outside cold, but only when the organism is no longer able to maintain its heat organization against the outside cold. "The Struggle for Existence" has become a stock-phrase of our day, and yet it is not wrong to say that it is more often used to conceal a lack of knowledge than to intelligently express a definite knowledge of the 'fundamental laws of life. But when one fully understands the *inherent law of life*, as laid down in this book, this very phrase becomes very suggestive and self-evident. This struggle for existence only the healthy can stand. So long, therefore, as life is healthy it can easily carry on the struggle, and it is a pleasure to live and to struggle.

The orthodox mechanistic theory is clearly shown to be quite impotent to solve many of the perplexing problems of life and death. The author therefore puts forth his well-known "VITALIST THEORY" by the help of which most of these problems are instantly and rationally solved. The author has therefore succeeded, we think, in discovering the fundamental law of life, and has been able now to place his theory of disease—the *Vitalist Theory*—upon a scientific basis, which will insure for it the recognition, that has hitherto been denied it by science. The logical deductions that inevitably follow from this

Science, while the translator has had the advantage of studying the ancient Eastern Science, in its modern form of Theosophy, as taught by Mrs. Annie Besant. The translator has enhanced the usefulness of the book by inserting valuable notes within square brackets. We very heartily recommend this book to our thoughtful readers, and wish the book a wide circulation that it so well deserves.

સાંપ્રતકાળની વૈદકવિદ્યા.

(લેખક: તંત્રી)

ધન્વન્તરી માસિકમાં પુરાતન કાળની દેશી દવાઓના, આરોગ્ય શાજના, તથા મેરુમેરીઝમ, રિપરિચ્યુ એલીઝમ, વિગેરે અનેક વિદ્યાઓના લેખો લખવામાં આવે છે. તેથી અમારા કેટલાક સ્નેહીઓ અમને લખે છે કે આપને લાંબા વખતનો દવાનો અનુભવ છે, છતાં આ દવાથી રોગો મટે છે એ સંબંધીના ઠઠ નિશ્ચયમાં શા માટે ફેરફાર કરો છો? અને નેચરોપથી પદ્ધતિથી રોગો મટે છે, તે પદ્ધતિ ઉત્તમ પ્રકારની છે, એમ કેમ લખો છો? આપના લેખોથી પ્રજાવર્ગના દવા સંબંધીના વિચારો બદલાઈ જાય તેમ છે, અને તેમ થાય તો વૈદકનો ધંધો કરનારને હાનિ થવાનો સંભવ છે, માટે આ દેશના અને પરદેશના વૈદક ગ્રંથોમાં જે દવાઓનું વર્ણન હોય તેવાજ લેખો દાખલ થાય તો વધારે સારું, છતાં આપના વિચાર શા માટે બદલાય છે તે અમને સમજાતું નથી, વિગેરે લખે છે. એ વાત તો ખરી છે કે, જ્યારથી અમે નેચરોપથી વિદ્યાનાં પુસ્તકો વાંચવાનું શરૂ કર્યું છે, અને તે પ્રમાણે રોગો મટાડવાની પદ્ધતિ પણ અદ્યક્ષ કરી છે, ત્યારથી અમારી એ વિદ્યા સંબંધી વધારે ખાત્રી થતી જાય છે, અને અમારા વિચારોમાં પણ કેટલોક ફેરફાર થતો જાય છે. અનુભવ અતે જે વાત સત્ય લાગે તે વાત અદ્યક્ષ કરવામાં, પૂછલા વિચારો જેટલા પ્રમાણમાં જૂલ ભરેલા માણુમ પડે તેટલા પ્રમાણમાં તે બદલવા, ને થતી જૂલ સુધારવા અમને જરા પણ વાંધો નથી.

શ્રી મહાકાલ પત્રના વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત છોટાલાલભાઈને પણ મહાકાલના આદ્ય કાળે પોતાના બદલાતા વિચાર સંબંધી ખુલાસા પૂછેલા છે. અને તેનો ઉત્તર શ્રીમહાકાલ પત્રમાં તેમણે આપેલો છે તેને અનુસરીને અમારો પણ જવાબ છે, માટે તે આ સ્થળે અમે દાખલ કરીએ છીએ.

“ એક સંજ્ઞન લખે છે કે તમે એક નિયમ આજે પ્રતિપાદન કરો છો તો કાલે વળી તેથી જુદા પ્રકારનો નિયમ પ્રતિપાદન કરો છો. આજે તમે એક બાબતને વખોડો છો, તો કાલે વળી તેનેજ વખોડો છો. તમારા મનની, અર્થાત્ નિશ્ચયોની, આ પ્રકારની

અસ્થિરતા અનેક પ્રમગે મહારા અવલોકવામાં આવી છે—'પ્રિય હૃદય ! તમારું કહેવું કેવળ સત્ય છે. હું નિરંતર અદ્વાતોન્ આલું છું—કન્નિ પશુ ન અદ્વાય એવી અવિશ્વ રિયતિને માટે મહારા અને આખા જગતનો પ્રયત્ન છે અને બધા સુધી એવી રિયતિ કે જે પર-માત્માથી અભિન્ન છે તે મને તથા આખા વિશ્વને નહિ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી તે નિરંતર અદ્વાતુન્ આલવાનું. જે મોડો અથવા બહુ વિલંબે અદ્વાય છે, તેની ઉન્નતિ બહુ મોડી થાય છે. હું છું છું છું છું કે હું અને તમે ક્ષણે ક્ષણે અદ્વાતા ચાલીએ. શુ તમે નથી અવલોક્યું કે, જળનો પ્રવાહ જેમ વેગથી પોતાનું સ્થાન અદ્વાતો આગળ આવે છે, તેમ તે અધિક શુદ્ધ થાય છે ? બીજક અદ્વાદને અકુર થાય છે, અકુર અદ્વાદને છોડ થાય છે, છોડ અદ્વાદને વૃક્ષ થાય છે, બાળક અદ્વાદને કુમાર થાય છે, કુમાર અદ્વાદને યુવક થાય છે, યુવક અદ્વાદને પુખ્ત વયનો મનુષ્ય થાય છે તુરો મરવો અદ્વાદને ખાદી કેરી થાય છે, અને ખાદી કેરી અદ્વાદને પાકી ગળા કેરી થાય છે શુ તમે બાળકને બાળકના જ રૂપમાં, બીજકને બીજકના જ રૂપમાં, અને મરવાને મરવાના જ રૂપમાં મર્વદા રાખી રહેવા ઇચ્છો છો ? સત્યની પશુ ભૂમિકાઓ છે બાધાવરથામા જે સત્ય હોય છે તે કુમાર અવસ્થામા અસત્ય બાસે છે, કુમાર અવસ્થામા જે સત્ય બાસે છે, તે યુવાવ-સ્થામાં અસત્ય બાસે છે. અને યુવાવસ્થામાં જે સત્ય જણાય છે, તે પુખ્ત વયમા અસત્ય જણાય છે. તમે આજે ગમે તેવા વિદ્વાન કે જ્ઞાનવાન હશે, તો પશુ તમે જે જાણો છો તેનાથી ચઢીયાતી વિદ્યા અને જ્ઞાન છે, અને તે ચઢીયાતી વિદ્યા અને જ્ઞાનની સાથે સરખાવતાં, આજે જે તમે જાણો છો તે અસત્ય અર્થાત્ ઉતરતા પ્રકારનું છે, ચઢીયાતી વિદ્યા અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને માટે આજે જે ઉતરતા પ્રકારની વિદ્યા અને જ્ઞાન તમને પ્રાપ્ત છે તેનો તમારે ત્યાગ કરવો જોઈએ. ઉચ્ચ નિશ્ચયોની ભૂમિકામા પ્રવેશ કરવાને માટે તમારે તમારા આજ્ઞતા નિશ્ચયો અદ્વાત જોઈએ. તેમ તમે નથી કરતા અને અદ્વાત કરેલા નિશ્ચયોના પુછાને પકડીને જોશી રહો છો તો તમ રી ઉત્તિ અટકે છે, એટલું જ નહિ પશુ પશુના પુછાને પકડી રહેનારને જેમ પશુની ઘણી લાતો ખાઈને તેનું પકડેલું પુછડું આતે છોડવું પડે છે; તેમ આજ્ઞતા નિશ્ચયોને કેવળ સત્ય માની તેમને પકડી રહેનારને આગળ ન વધનારને અનેક હુ ખો સહન કરીને આખરે ઉચ્ચે ચઢવું પડે છે. આથી જ પ્રિય હૃદય ! મહાગ નિશ્ચયોમા હું નિરંતર અદ્વાતો ચાલું છું, અને ભવિષ્યમાં આત્યંત વેગથી અદ્વાતો છું છું. તમને તમારા રીકારે જા નિશ્ચયોમા જીવનના અત્ત પર્યંત પડી રહેવું પ્રિય લાગતું હોય, તો તમારી સ્વતંત્રતાની આડે આવવા ગદારી લેશ પશુ ઇચ્છા નથી. મારા નિશ્ચયો કે વિચારો સ્વીકારવાને હું કોઈને આગ્રહ કરતો નથી. જે કુશળ વ્યાપારી પોતાનો ઉત્તમ માવ ગ્રાહકની દ્રષ્ટિએ પડે તેમ પોતાના પશ્ચાદ્ધ (દુકાન) મા યુક્તિ પૂર્વક ગોઠવે છે. તેમ મારા વિચારોને મને પ્રાપ્ત કુશળતા પ્રમાણે હું મામિકમા સ્થાપું છું. જે તમને તે આકર્ષક બાજે તો ભલે તેનો સ્વીકાર કરો; ન બાસે તો ભલે તેનો અનાદર કરો અન્ય સનજન તમારે રાહે છે કે—'મામિકમા હવે પિષ્ટયેણ બહુ આવે ?' પ્રિય આત્મન્ ! ઉપરના અન્યને બધાં હું અદ્વાતો બાસું છું અને પૂર્વના નિશ્ચયોથી જીવ પ્રકારના જ નિશ્ચયો દર્શાવે જાય છે છું, ત્યારે તમને હું તેનો તેજ વેપ લેઈને ઘડી ઘડી કંટાળો ઉપજે એવી રીતે આપતો દેખાઉં છું. તમે

ગરહની ગતિથી ગગનમાં ઉડનારા જાણુઓ છો. અને તેથી આ માસિક તમને સમજીતી પેઠે તેટલાને તેટલાજ આકાશમાં ફરી ફરીને જાળ ચક્રમાં મારતું જણાય છે—પ્રિય આત્મના હવે અને હવે અધિક વેગથી ઉડતા જાણુઓ, આ લેખોથી અનેક ચઢીધાતા લેખોના તમે અધિકારી છો.

ગગનમાં હવે ને હવે ઉડવાના સામર્થ્ય વાળા પૂર્વોક્ત, મજબૂતના જેવા જેમ માસિકમાં પિષ્ટપેપણુને જેનારા, એક પક્ષે ઉચ્ચ અધિકારીઓ છે, તેમ અન્ય પક્ષે—દર્શિણાકરસં ચચા । એ વચનાતુસાર કાલ્પીની પેઠે સમગ્ર રસોધમાં ફરી વળવા છતાં, એક પક્ષ પાકના સ્વાદને ન જાણનારા અન્ય પ્રકારના પક્ષ અધિકારીઓ હોય છે. અને તેઓને પક્ષ આ માસિકમાં આવતા લેખો પિષ્ટપેપણુ જેવા ભાસે છે. આવા મનુષ્યો કર્તવ્ય ખુદ્ધિથી રહિત હોય છે. તેઓ પોતે જે માર્ગ પ્રયાણ કરે છે, તેથી વધારે સારો વ્યવહાર કે પરમાર્થ સાધવાનો માર્ગ હોવાનો સંભવ માનતા નથી. આથી તેઓ કાંઈ પક્ષ વિષયમાં નવું શું આવ્યું છે તે જેવાની ખાતરજ તેના ઉપર દ્રષ્ટિ ફેરવી જાય છે. આથી કર્તવ્ય ખુદ્ધિવાળા પુરુષને જ્યારે એક વિષયમાં પોતાના કર્તવ્યમાં મદદ કરનાર કાંઈ ને કાંઈ નવી સુક્તિ કે વિચાર જડી આવે છે, ત્યારે આ મનુષ્યને તેવું કાંઈ પક્ષ નજરે ચઢતું નથી, અને તેથી તેને આખો વિષય પિષ્ટપેપણુ જેવો ભાસે છે.”

ઉપર પ્રમાણે શ્રીયુત છોટાલાલભાઈ જીવનકાલે ખુલાસો કરેલો છે. અને તેજાજ ખુલાસો અમો કરી રહીએ, એથી વધારે કંઈ પક્ષ ખુલાસો કરવા સરખું અમને લાગતું નથી. યુરોપ અમેરીકાના સમર્થ વિદ્વાન શોધકો આપણા દેશના લોકો જેવા વિચાર રાખતા નથી. તેઓ ગમે તે દેશના શોધક કે વિદ્વાને ગ્રંથ રચ્યો હોય; પરંતુ તેથી પ્રભવર્ગને કાયદો થાય તેમ હોય એમ લાગે તો, તે ગ્રંથનું અવલોકન કરી તેની સત્યતાનો નિર્ણય કરે છે. અને પોતાના વિચારો પુસ્તકદ્વારા પ્રગટ કરે છે. જો તેઓ પરદેશના ગ્રંથ સામું જેતા ન હોત અને પોતાના દેશનાજ ગ્રંથો જોઈ બેસી રહ્યા હોત તો યુરોપ અમેરીકા ખંડના લોકો ઉત્તિ ક્રમમાં આગળ વધ્યા છે તેમ કદિ પક્ષ થાત નહિ. માટે જુદા જુદા દેશમાં યતી શોધ ખોળાનું જ્ઞાન મેળવતું અત્યંત જરૂરનું છે.

એક વિદ્વાન લખે છે કે:—

It is of no avail to read your ancient books over and over again. They will tell you nothing new.

અર્થાત જુનાં પુસ્તકો વારંવાર વાંચવાથી પક્ષ તેની તેજ ખાખતતું જ્ઞાન થવાનું પક્ષ નવી કાંઈપક્ષ ખાખત તેમાંથી મળી આવવાની નહિ. વળી તે કહેછે કે,

But if natives desire to know the news from day to day of his own and foreign countries, he can learn no more than the rudiments of that knowledge through an Indian Language.

અર્થાત જો કોઈ માણસ પોતાના ને પારકા દેશના તાજા સમાચાર જાણવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો તેના સમાચાર તેને ઇન્દ્રીય ભાષાના વર્તમાન પત્રો કે પુસ્તકમાંથી મળી

-આવશે. પરંતુ હિંદુસ્તાનની ભાષાના વર્તમાન પત્ર કે પુસ્તકોના સંતોષકારક રીતે તેને મળી શકશે નહીં.

ઇંગ્લેન્ડ ભાષા દુનિયાના સર્વે ભાગમાં હવે વપરાવા લાગી છે તેવી કોઈ પણ ભાષા સર્વ દેશમાં સામાન્ય રીતે વપરાતી નથી.

ઇંગ્લેન્ડ ભાષામાં કોઈ પણ વિધા સંબંધીના ગ્રંથો ખોળીશું તો મળી શકશે. પરંતુ ખીજી ભાષાઓમાં હાલમાં થતી નવીન શોધ-ખોળના લેખો તેટલા બધા ભાગ્યેજ મળી શકશે, એટલે આપણે પણ તેવા પુસ્તકોમાં લખાતા લેખોનો સારાસાર વિચાર કરવા માટે તેવા લેખો આપણા ગુજરાતી માસિકોમાં છાપલ કરવા જરૂરના છે, તેમ ન કરતાં આપણે જો આપણા પુસ્તકમાં લખેલું સર્વ ખરું છે અને પરદેશનાં પુસ્તકોમાં વિદ્વાનોએ શોધ-ખોળ કરી લખેલી બાબતો તદ્દન ખોટી છે, એવું માની ભેસી રહીશું તો આપણે દીર્ઘકાળથી જે સ્થિતિમાં પડેલા છીએ તે સ્થિતિમાંથી જરા પણ આગળ વધવા પામીશું નહિ.

ધન્વંતરી માસિકમાં હાલમાં થતી નવીન શોધ ખોળનાં લેખો લખવામાં આવે છે. એટલા માટે કે, હાલની આપણી રોગો મટાડવાની જે પદ્ધતિ છે તેના કરતાં નવીન શોધની પદ્ધતિ કેટલા અંશે ખરી છે અને કદ પદ્ધતિથી રોગીને વધારે ફાયદો થાય છે, એની અન્વયાય કરવાને રોગીને અને તેની સારવાર કરનાર વૈદ ડાક્ટર કે હકીમને ઠીક પડે. આપણે વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરીશું તો જણાશે કે, રોગો મટાડવાની અનેક પદ્ધતિઓ છે તેમાં રોગીઓની યોગ્યતા પ્રમાણે તેની સારવાર કરવાની છે. એક ગામઠાના રહેનાર અગ્નિ મનુષ્યને જે રોગ લામ દેવાની ક્રિયાથી અગર ભેંસના બઠરીના કે ગોમુત્રના સેવનથી મટે છે તે રોગ તેના કરતાં ઉત્તમ પદ્ધતિનાને ખીજી જાતની દવાઓથી મટે છે. એમ તે દરદીની યોગ્યતા પ્રમાણે અને તેના વિકાસ ક્રમમાં આગળ વધેલા ધોરણ ઉપર નજર રાખી મટાડવા વૈદકશાસ્ત્રે અનેક પ્રયોગો બતાવેલા છે. વૈદકની ઉચી પદ્ધતિમાં રોગો મટાડવાને પ્રાણાયામ આદિ અને આસનાદિ ક્રિયાઓ છે. વળી હઠયોગાદિમાં પણ અનેક જાતની ક્રિયાઓ બતાવેલી છે. શરીરમાં વિજ્ઞતીય મળો સંચિત થવાથી તેની ખપ્પર આપનાર અનેક ચિન્હો થાય છે જે તે રોગના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે. એવાં ચિન્હોને દવાઓ દબાવી દે છે, પરંતુ વિજ્ઞતીય મળો એક જાતના ચિન્હોને ખદલે ખીજી જાતનાં ચિન્હો શરીરમાં પેદા કરે છે, સારે તે ખીજી રોગોના નામથી ઝોળખાયા છે. એટલે દવાઓથી શરીરમાં જણાતાં ચિન્હોને દબાવી દેવા એ રોગ નિર્મૂળ કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય છે એમ કહી શકાય નહીં; પરંતુ શરીરમાં સંચિત થતા મળો કુદરતી ઉપાયોથી શરીરમાંથી કાઢી નાંખવા એજ ઉત્તમ ઉપાય છે.

આનંદના મેળાવણમાં આસ કે રનેહીવર્ગ માટે આપણે જાતજાતનાં મોજનો તૈયાર કરી તેમનાં મોજન પાત્રમાં પીરસીએ છીએ, પરંતુ તે પદાર્થોમાંથી દરેક માણસ જોને જે રૂચિમાં આવે અને પ્રિય લાગે તે પદાર્થનું મોજન કરે છે, અને ખીજા પદાર્થો હાથ લગાવ્યા સિવાય જેવા ને તેવા પડ્યા મૂકે છે. એટલે એક માણસને જે પદાર્થ અતિ રૂચિ-કર લાગે છે, તેજ પદાર્થ ખીજા માણસને અરૂચિકર થઈ પડે છે. અને તેનો ધણો આધાર

તેની પ્રકૃતિ ઉપર અને ચોખ્ખતા તથા અધિકાર ઉપર રહેલો હોય છે. તેજ પ્રમાણે વૈદક શાસ્ત્રની રોગો મટાડવાની અનેક પદ્ધતિઓ છે. તેમાંથી વૈદ ડાક્ટર કે રોગીને જે પદ્ધતિ પસંદ પડે તે પદ્ધતિ પ્રમાણે વર્તન કરવા તેમને સંપૂર્ણ સત્તા છે.

કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી રોગરૂપી શિક્ષા થાય છે. અને તેનું યથાવિધ પાલન કરવાથી તે શિક્ષામાંથી મુક્ત થવાય છે. જ્યાં સુધી પ્રજાવર્ગ સ્વાદેન્દ્રિય ને વિષયેન્દ્રિયને આધીન થઈ રહેશે ત્યાં સુધી પ્રજાવર્ગમાંથી રોગો કદીપણ નિર્મૂળ થવાના નથી. એટલે વૈદ ડાક્ટર કે હકીમ શિવાય રોગીઓને જરાપણ ચાલવાનું નથી.

કુદરતના કાયદાનું કેવી રીતે પાલન કરવું અને ઉલ્લંઘન થવાથી થએલા રોગો કેવી રીતે મટાડવા તે જ્ઞાન એ વિદ્યાના ખાસ હિભાગતીઓ વૈદ ડાક્ટર કે હકીમો શિવાય જીવનને ભાગ્યેજ માલુમ હોઈ શકે. એટલે નેચરોપથીના પ્રસાર પ્રજા વર્ગમાં થવાથી વૈદકીય ધંધા કરનારને જરાપણ નુકશાન ન થતાં, ઉલટો શપ્તો થવા સરખું છે.

આપણી દેશી દવાઓનો આખા દેશમાં ઉપયોગ થતો દિનપરદિન કમી થતો જાય છે. અને ઘણે ભાગે સર્વજન અંગ્રેજી દવાઓ વપરાવા લાગી છે, એ દવાઓ પરદેશમાંથી આવે છે અને તેના કરોડો રૂપીઆ અવરદેશમાં જાય છે.

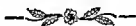
અમને ખાસ અનુભવ છે કે એક દરદી પાસેથી આપણે ચાર આના શી દરરોજની લાઈ તેને ચાર પાંચ ઇંગ્રેજી દવાઓ મિશ્ર કરીને આપીએ; તો પણ નિદાન દોઢ આના સુધીની દવા આપણે તેને આપવી પડે—એટલે દરેક દવા આપનારની કમાઈનાં સરાસરી ફે નાણાં તો અવરદેશમાં જાય છેજ. નેચરોપથીના ઉપચારો કરવામાં અવરદેશી કંઈ પણ દવાઓ મંગાવવાની જરૂર રહેતી નથી, ને દેશના પૈસા દેશમાં જ રહેવાના છે. તેથી પણ એ વિદ્યાનો પ્રસાર થયે પ્રજા વર્ગને લાભ થવાનો છે.

વૈદક વિદ્યા સંબંધી વિદ્યુષિ અન્નીબીસેન્ટ પોતાના નીચે પ્રમાણે વિચારો જણાવે છે. ‘વૈદક વિદ્યાની પણ કેવી દશા છે. ડાક્ટરો દવાઓનો વિચાર વધારે વધારે ઓછો કરતા જાય છે. મારી જીવાનીના દિનોમાં એક પ્રમાણીક ડાક્ટરે મને એકવાર કહ્યું હતું કે ‘જે શંક મને દવા વિનાજ સારા રહે એવા જણાય તેમને કોઈ કોઈવાર રંજવાળું પાણી ને લોટની ગોળાઓ આપું છું; દવા આપવાની મારી મરજી નથી; પરંતુ રોગીઓની દવા લેવાની ધમ્મજા એટલી બધી છે કે મને કંઈપણ આપવાની ફરજ પડે છે, તેથી તેઓને હું નિર્દોષ ગીતો આપું છું’ આવી ભાવના વધતી આવી છે, દવાઓ મારે ડાક્ટરોની શ્રદ્ધા ઓછીને ઓછી થતી જાય છે. તેઓ મોટે ભાગે કપુલ કરતા જાય છે કે તેમની વૈદકીય વિદ્યા જરૂર જોય સુકેપાડનારી છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે ઔષધવિશાસ અનુભવ સિદ્ધ પ્રયોગાત્મક, કોઈ પ્રકારના સરંથ સિદ્ધાંતના આધાર વિનાનું છે. પરંતુ આરોગ્ય જાળવવાનો ખરો માર્ગ શોધી કાઢવાની નિરાશામાં ‘વિવિશેષજ્ઞ’ (જીવતાં પ્રાણીઓ ઉપરનાં ભયંકર પ્રયોગો)ના ભયંકર આડે માર્ગે તેઓ ઉતરી પડ્યા છે. તેમનાથી અન્ય રીતે ના મેળવી શકાતાં રહયો પ્રકૃતિના નિરાધાર બાળ જીવોને ત્રાસ આપી તેમની પાસેથી લેઈ લેવાનો પ્રયત્ન ચલાવે છે. પરંતુ આ તો વિનાશકારક માર્ગ છે. આથી વૈદક વિદ્યા કોઈ પણ પ્રકારની રોગશામન વિદ્યામાંથી વધારે ને વધારે દૂર ખસતી જાય છે, તેને

બદલે તે વિષવર્ધક વિદ્યારૂપ બનતી જાય છે. તેથી સમતોલ બનેલાં વિયોનાં મધ્યમાં તમે સહેજ 'સાજ આરોગ્ય મેળવી શકો, બ્યારે ડાક્ટરોને કંઈક ના મળજી શકાય એવું મળી આવે છે, ત્યારે તેઓ કહે છે:—“આપણે તેને એકાદ પ્રાણી ઉપર પ્રયોગ કરી જોઈએ. એકાદ માનવીના કરતાં એકાદ પ્રાણી ઉપર આવો પ્રયોગ અજમાવી જોવો ઉત્તમ છે. બસ. પરંતુ તેથી પ્રાણીમાં સમાન પરિણામ જણાઈ આવતાં નથી, માનવીને જે વિષરૂપ હોય તે એકાદ પ્રાણી માટે વિષરૂપ ના હોય તો તમારા પ્રયોગો, વર્તમાનમાં ઇરાદાપૂર્વક અપાતા વિયોમાં વધારા રૂપ, ઇરાદા વિનાના વિષ પ્રચારના વિસ્તાર રૂપ માનવા જોઈએ. “વિવિશેકસન” (જીવતાં પ્રાણીઓ પરના વાઢ કાપના દૂરપ્રયોગ) ના પરિણામ સ્વિકારવા લોકને મંદગતિ બનાવનાર એક પ્રકારનો બધ ઉપજી આવે છે. પુરાસાની અજમાયુજ દટાત હોય. મેંદાં સુખેથી તે ચરી શકે છે, પણ તે તમારો તો ધાતજ કરે. જે લોકને પુરાસાની અજમાયુજ અસર જણાવવાની જરૂર હોય, અને તેના પ્રયોગ મેંદાં ઉપર કરી જોવામાં આવે તો પ્રયોગાત્મક વિદ્યાના આવા ખાસ ઉપયોગના પરિણામ રૂપ અનેક માનવિનાં મરણપ્રાપ્ત. આવી ભૂલમાં દોરાયેલી અને અંધ બનેલી વિદ્યાનાં આવાં સર્વ પ્રકારનાં દુર્ગ્ગ પરિણામો વડે “સીરમ,” “ટાકસીન,” રસીયો અને એના જેવી સર્વ અન્ય દવાઓને તેઓ માનવ દેહમાં રેડી રહ્યા છે. તેના વડે શું પરિણામ લાવવાનું છે ? તેમનાથી જાતીનું પ્રાણતત્વ ઓછું બનતું બધ છે; તેમના વડે માનવીની ગેમના સામે થવાની શક્તિ ઓછી થતી બધ છે. માફે એમ નથી કહેવું કે તમે ધીમાવિષ પ્રચારવડે અમુક સમય માટે એકાદ માનવીને દેખીતો રોગરહિત ના બતાવી શકો. તમે તેને વિષનો ડોઝ આપો છતાં તેના ઉપર કંઈ અસર ના થાય એવો બતાવી શકો. તમે સોમલનો પણ આમ ઉપયોગ કરી શકો. તમે માનવદેહમાં એટલો બધો સોમલ દાખલ કરી શકો કે આવો ઝેરી માણસ મર્ચુ વિના સોમલનો મોટો ડોઝ લઈ શકે. તમે એમ કહેવા માગો છો કે, આનું નામ આરોગ્ય ? હું કહું છું કે એનુંજ નામ રોગ. આવી સર્વ પ્રકારની દુઃખકારક વિધિઓ માનવદેહમાંના પ્રાણતત્વને ઓછું બનાવે છે, તથા શરીરને થોડાક રોગોમાંથી માત્ર બચાવવાના બાહ્યાનાથી અનેક રોગોના ભોગ કરી મુકે છે, ગમે તેટલી સંભાળથી માપસર આપો તો પણ વિષ પ્રચારથી આરોગ્ય મળી શકતું નથી. શુદ્ધ જીવન, શુદ્ધ આહાર, નૈતિક મનોનિરોધ, કામનાના વિકારોને આધીન ના બનતાં તેમને તમારા આધીન કરવાવડે, આરોગ્ય જાળવી શકાય છે. જે તમે સજારી જીવન ગાળીને એવા જીવનના પરિણામને પ્રાણિ વર્ગના સંતાપેલા દેહોમાંથી તાણી ખેંચીને મેળવેલા પદાર્થો વડે દૂર કરવાની આશા ગખતા હો તો તે મર્ચુ સન્મુખ લેધ જનારો, પણ જીવન સન્મુખ લેધ જનારો માર્ગ નથી. આમાં પણ વળી એક પ્રકારની કુદિત દશા પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે વિવિશેકસન વાદિઓ પણ ચેતાના શોષોમાંથી મેળવેલાં પરિણામો વિશે થોડા ધણા બધ પામવા લાગ્યા છે.” રોગ વિષેના સિદ્ધાંતોના પણ કંતરો મળી શકે એમ છે પણ તે અન્ય પ્રસંગે કહીશું.

પ્રતાપમય કાન્તિ અને મોહક સ્વરૂપની કિંમત તથા લાભ.

(લેખક: ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ, ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

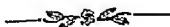
મહાન ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા પ્લેટોનું એવું માનવું હતું કે આપણને જે બે ઉમદામાં ઉભા અને મોટામાં મોટી બક્ષીસો કુદરત કે પરમેશ્વર આપી શકે તે એક તો, ઉચ્ચ પ્રકારની બુદ્ધિ અને બીજી પ્રભાવશીલ લાવણ્યમય કાન્તિ છે. આ મહાન તત્ત્વવેત્તા આ બે બક્ષીસોને લક્ષ્મી, ઉચ્ચકુળ, અને સત્તા કરતાં પણ વધારે પસંદ કરતો. આપણામાંથી કેટલાક કદાચ આ મહાન પુરુષના અભિપ્રાયથી સંપૂર્ણ માનપૂર્વક વ્યુદ્ધ પડવાની ઇચ્છા જણાવતા કહેશે કે, “ઉચ્ચ પ્રકારની બુદ્ધિ અને સ્વરૂપના કરતાં પણ અમને તો આરોગ્ય અથવા તંદુરસ્તી વધારે કિંમતી લાગે છે, માટે અમે તો એજ પસંદ કરીએ.” પરંતુ હું આ રથજે જણાવવાની રજા લેઉં છું કે, બહારની ટાપટીપ યા કૃત્રિમ શોભા નહિ, પરંતુ અંદરના વાસ્તવ લાવણ્યતા અને પ્રભાવશીલ મોહકતા માત્ર નિરોગ-તંદુરસ્ત મનુષ્યોનેજ પ્રાપ્ત હોય છે; કારણકે સ્વસ્વરૂપ તે તંદુરસ્તી વગર કદિ પણ લાંબો કાળ ટકી રહી શકતું નથી; જો કે આરોગ્ય છતાં ક્વચિત સંપૂર્ણ લાવણ્યતા અને પ્રભાવમય કાન્તિનો અભાવ કેટલાંક બીજાં કારણોથી જોવામાં આવે છે.

આ પ્રપંચમય અસ્થિર સંસારનાં ક્ષણિક સુખ આપનાર ધન, માલ, જમીન, જગીર, વૈભવ, સત્તા વિગેરેની નિષ્પયોગતા સમજી તેનો ત્યાગ કરનાર વિરક્ત પુરુષોએ પણ સ્વસ્વરૂપ અને પ્રભાવમય કાન્તિને ધિક્કારી કાઢવાની નથી. કારણ કે મહત્તા અને મોહકતા, પવિત્રતા અને પ્રભાવ, સદાચાર અને સદારોગ્ય એ હમેશાં આપણા વિચારોમાં અને જગતમાં અભેદથી જોડાયેલાં છે. આજ કારણથી શ્રીકૃષ્ણદ્ર, રામચંદ્ર, વિશ્નુભગવાન, શ્રીઆદ્યશક્તિ મહામાયા, શૌરી, હમા, લક્ષ્મી તેમજ બુદ્ધ, ક્રિષ્ણ, વિગેરે સર્વ દેવ દેવીઓ, દેવી અવતારી ધર્મ સંસ્થાપકો, અને સર્વ દેવી વિજીતીયો હમેશાં અપૂર્વ પ્રભાવ, લાવણ્ય, મોહકતા અને સ્વરૂપને ધારણ કરનાર છે, એમ સર્વ શાસ્ત્રો, સર્વ ધર્મો અને સર્વ અનુભવી મહાત્માઓ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. તેજ પ્રમાણે પરમેશ્વરનાં, કુદરતનાં, અને મહાન પુરુષોનાં સર્વ કામમાં પણ અપૂર્વ શોભા અને મનોહરતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આખા જગતમાં જો આમ છે અને જન્મ વખતે પણ કુદરત બાળકોને રૂપાળાં ધરીનેજ જગતમાં મોકલે છે, તો પછી પ્રભુમંદિરરૂપ આ મનુષ્ય દેહ સ્વરૂપવાન અને સરજનદાર શ્રી પ્રભુની મોહકતા અને પ્રભાવનું ભાન કરાવનાર જ હોય એ સ્વાભાવિક છે, અને તેમજ તે રહેવો જોઈએ, અને તેવો તે રહે એમ વર્તવાની દરેક મનુષ્યની પવિત્ર દ્રશ્ય છે એ વાત સ્પષ્ટ છે.

આવી ઉચ્ચ વિચારશ્રેણીમાંથી જરા નીચે ઉતરી હવે આપણે માત્ર વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જ શરીરસૌંદર્યની. કિંમત અને ઉપયોગતાનો વિચાર કરીએ. દુનિયાદારીના વ્યવહારમાં પણ તેને ધણાજ મહોટા અને સંખ્યાબંધ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. દરેક મનુષ્યની અંગૂઠીમાં વિવિધ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થવામાં ચારિત્ર્ય (character) થી તે બીજો જ દરજ્જો

ભોગવે છે, ખીજી સર્વ વાતો તેનાથી ઉતરતી છે, આ વાતમાં રહેલા સત્ય વિષે દરેક દેશના અને દરેક કામના ઇતિહાસ સખળ સાક્ષિ પૂરે છે. એક જુએ મરતી છોકરી સારી રિયતિને પામતે પામતે છેવટે એક અતિ પ્રસિદ્ધ અને મહાન શહેનશાહની મુખ્ય બેગમ એટલે પટરાણી થઈ, આખી શહેનશાહત અને શહેનશાહને પણ પોતાના હાથમાં રમાડવાને ભાગ્યશાળી થઈ, ઇતિહાસમાં પોતાનું નામ આખી “દુનીયાંના તેજ” અથવા નૂરજહાં તરીકે અમર રાખી ગઈ, તેનું મુખ્ય કારણ પણ પોતાનું ચિત્તાકર્ષક મન મોહક ઉત્કૃષ્ટ લાવણ્ય અને સ્વરૂપ જ હતું એ જાણીતી વાત છે. આવાજ નાના મ્હોટા અનેક દાખલા બન્યા છે; અને બન્યે જાય છે. મનુષ્યોને એક નવા માણસના ગુણો જાણતાં વાર લાગે છે, પરંતુ તેના બબ્બ દેખાવ અને મોહક સ્વરૂપના જાહુની નહિ રોકી શકાય તેવી સખળ અસરથી સર્વ કોઈ તત્કાળ ખેંચાય છે અને પ્રભાવ નીચે જાય છે. વિવાહના પ્રસંગમાં કુટુંબ અને મિત્રમંડળોમાં તથા ખાનગી વ્યવહારમાં સ્વરૂપની કેટલી સત્તા છે, તે અવલોકન અને વિચાર કરનારને તરત સમજવા વગર રહેશે જ નહિ. પરંતુ આ સિવાય ધંધા રોજગારમાં પણ બહુ જ બબ્બ અને દેખાવણ તેમજ આલાક જણાતા ચહેરાવાળા માણસો કોઈ નવી જગા માટે પસંદ કરાવાનો વધારે સંભવ છે, અને તેથી ધણીવાર હોંશીઆર છતાં માઈકાંગલા મ્હોંઢાવાળા ખીજા ઉમેદવારો બિચારા વા ખાતા રહી જાય છે. પોતાની જાંઘળીમાં બતતા અનેક ન્હાના મ્હોટા પ્રસંગમાં સ્ત્રી પુરૂષોને અતુભવ થાય છે કે પોતાને મળતા વિજય કે પરાજય, મુખ કે હઃખમાં પોતાના ચહેરાનો દેખાવ બહુ જ આગળ પડતો ભાગ બજવે છે. આ સર્વ ઉપરથી સાર એ નિકળે છે કે, વ્યવહાર તેમજ પરમાર્થ ગમે તે સાધવા ઇચ્છનારે સ્વરૂપ અને સૌંદર્યની ઉપેક્ષા કે નિંદા કરવાને બદલે, સર્વ ઉપાય વડે તેને મયાશય પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે, અને આ લેખના આરંભમાંજ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ખરૂં સૌંદર્ય બહારની ટાપટીપ કે કૃત્રિમ ઉપાયોવડે પ્રાપ્ત થઈ શકતું જ નથી; પરંતુ સંપૂર્ણ શારીરિક અને માનસિક આરોગ્ય વડે જ મળી શકે છે, માટે આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો જે આ માસિકમાં પ્રસંગોપાત વર્ણવવામાં આવે છે, તે અને અન્ય રથળેથી જાણવામાં આવે તે પ્રમાણે વર્તવાની ખાસ જરૂર વાચકોને જણાવા વગર રહી નહિ જ હોય. તેથી અતમાં ફરીથી માત્ર એટલું જ રહેવાતું કે,

Beauty is a golden seepior, exerting a powerful influence for weal or woe. It has decided destinies, ruled nations, and controlled empires.”

રાત્રે અગાસીમાં સુવાના ગુણ.

મને મહારી બાધ્યાવસ્થાથી એવું દસાવી દીધું હતું કે, “વા સો ધા, અને બધા સો નશા”, તેથી ઉનાળાના દિવસોમાં પણ હું બારી બારણો વાસીને સૂતો. પછી અકળાઈ ત્યારે એકાદ બારી ઉઘાડી નાંખતો, પણ હવે ખુશી હવાના લાભ સારી રીતે મારા સમ-જવામાં આવ્યા છે. ચોમાસામાં બ્યારે બરેબર વરસાદ વરસતો હોય ત્યારેજ હું ઘરમાં સુઈ, અને ત્યારે પણ મારી ઓરડીની સર્વ બારીઓ ઉઘાડી મુકું છું. ઉનાળામાં તેમજ શિયાળામાં પણ હું આજ બે વર્ષથી મારી અગાસીમાં તદ્દન ખુલામાં સુઈ જાઉં છું. ઉનાળામાં એક-વાની જરૂર બાગ્યેજ પડે છે. પણ શિયાળામાં માત્ર સુખનો ભાગ ખુશો રાખી તાદ ન વાય તેટલું બરાબર ઓઢીને સુઈ જાઉં છું. મારા પાડોશી તો મને ખુલામાં અને તે વળે છે વાળી અગાસીમાં સૂતો જોઈને ગભરાઈને જાય છે. કોઈ કોઈ વખત બ્યારે સખત થંડી પડતી અને લોકો પગથી માથા સુધી ઓઢીને સગડીઓ પાસે બેસીને તાપતા હતા, છતાં સખત ટાઢ છે એવી કુમો પાડતા હતા, ત્યારે પણ હું મારા નિત્યના નિયમ પ્રમાણે મહારી અગાસીમાંજ નિર્મલપણે સુઈ રહેતો હતો. કોઈ કોઈ દિવસ તો એટલી થંડી પડતી હતી કે માથે ઉપરતું જોડકું ઝાઝળથી અંધું પલળી જતું, તથા મહારી આસપાસ પાણીના દીપાં બાઝી જતાં હતાં, તો પણ મહેને કોઈ દિવસ તાવ આવ્યો હોય, હાડકાં ભાગી ગયાં હોય, કે મહાથં માથું સરખું પણ દુઃખું હોય એવો મને સુદૃઢ અનુભવ થયો નથી. મને ખુલામાં સુવાથી સારી શાંતિ નિદ્રા આવે છે, અને દિવસે કરેલો સઘળો શારીરિક તથા માનસિક શ્રમ તદ્દન ઉતરી જાય છે. હું બ્યારે મહારી અગાસીમાં સુવા જાઉં છું, ત્યારે મંદ મંદ આવતા શીતળ પવનથી, ઉપર બાપી રહેલા નિર્મળ આકાશથી, તથા ઉંચેથી આવતી વિશુદ્ધ હવાથી મહેને પરમ સુખ શાન્તિનું ભાન થાય છે; અને જાણે કે કોઈ સર્વના સુખનો અનુભવ કરતો હોઈ તેમ જણાય છે, અને નિદ્રાદેવી કોઈ સાધ્ય દેવતાની પેઠે તત્કાળજ મારી સેવામાં હાજર થઈ જાય છે.

ખુશી હવામાં જરૂર પડતાં ઠપકાં ઓઢીને સુનારને તેના અનેક લાભનો અનુભવ થવા વગર રહેતો નથી. આ એકલાજ ઉપાયથી ફેફસાંના ક્ષય જેવા ભયંકર રોગો અને બીજા અમોઘ બાધિઓ સંપૂર્ણ રીતે મટી જાય છે, અને દરરોજ આવી રીતે ખુશી હવામાં રાત્રે અગાસીમાં સુવાથી લાભ મેળવનારાઓની સંખ્યા વધતીજ જાય છે. માત્ર એકજ બરો દાખલો જે થોડાંકજ વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલો તે અત્ર ઉતારવાની જરૂર છે.

મીંસ દારા એવીસ નામની વિલાયતી એક તરૂણ સ્ત્રીએ પોતાના ધરના છાપરા ઉપર ખુશી હવામાં રાત્રે અગાસે સુઈ રહેવાનો પ્રથમ બ્યારે આરંભ કર્યો, ત્યારે તેનું વજન માત્ર તેવું રતલ હતું. આઠ માસ અગાસે સુઈ રહેવાનો પ્રયોગ ચાલુ રાખવાથી તેનું વજન સત્તાવીસ રતલ વધ્યું. અને તેનો બ્યાધિ કેવળ મટી ગયો.

વાળ વધારવાનો અને ખરતા અટકાવવાનો ઉપાય.

(લેખક: ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ. એન. ડી.)

“Beauty in man or woman is a gift divine; yet the crowning beauty is the air, lacking which there is no true perfection.”

—Sir W. Davenant.

અર્થ: “શ્રી અથવા પુરુષમાં સૌંદર્ય એક દૈવી બક્ષિસ છે; છતાં પણ સૌંદર્યની સર્વોત્કૃષ્ટતા તો વાળમાંજ રહેલી છે, અને તેના વગર સુંદરતા કદી પણ સંપૂર્ણ ગણાય નહિ.”

—સર ડવેનન્ટ.

વાળની રચના—

પ્રસિદ્ધ શારીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્રી મૅન્ડીપીએ વાળ અથવા કેશને એક કુંડામાં ઉગતા એક છોડની સાથે સરખાવ્યો છે. કારણ કે દરેક વાળનાં મૂળ એક ઉભી અંધીમાં ડાઘલાં હોય છે, અને તેમાંથી જ તેને પોપણ મળ્યા કરે છે. આપણા શરીરપરનું દરેક શેષ અથવા વાળ ટોચ તરફ અસ્પષ્ટાર થતી જતી પોલી જૂંમળી કે નળી જેવો છે, અને તે ચામડીની નીચે રહેલી એક એક અંધિ કે કદ જેવા એક મૂળમાંથી ઉગેલો હોય છે. વાળનો કાળો, ઘોળો, સોનેરી કે સતો રંગ હોવાનો આધાર વાળની નળીની અંદર રહેલા રંગવાળા પ્રવાહી ઉપર આધાર રાખે છે. પરંતુ તે વાળનો બહારનો ચળકાટ તો વાળના મૂળ આગળ આવેલી સૂક્ષ્મ સ્તિગ્ધ અધિઓમાંથી નિકળતા તેજ જેવા પદાર્થને લીધે જ હોય છે. હથેળી અને પગનાં તળીયાંનો અપવાદ બાદ કરતાં શરીરની બહારની બધી ચામડીની સર્વ જગ્યાએ વાળ થોડા વધારે ઉગેજ, એવી જોઠવણ રાખેલી હોય છે. પરંતુ શરીરના ઘણા ભાગ ઉપર તો તે એટલા કુંડા અને ઝીણા હોય છે કે તે બરાબર દેખાતાં પણ આવતા નથી.

સ્ત્રીના માથાપર કેશ સાધારણ રીતે વીસ ઇંચથી ત્રણ ફુટ (યાર્ડ) સુધીની લંબાઈ સુધી વધે છે. એવો હિસાબ કરવામાં આવ્યો છે કે વાળ દરવર્ષે સાડા છ ઇંચ અથવા સાડા છ તરુ વધે છે. હવે એંશી વર્ષની વયના એક મનુષ્યે પોતાની તેટલી જીંદગીમાં સત્તાવીસ ફુટ વાળ કપાવી નાંખ્યા હોય છે. વાળની સરેરાશ લંબાઈ કેટલી હોય છે તે નક્કી કરવા માટે સર ઇરેઝમસ વિલસન નામના વિદ્વાને જુદાં જુદાં એંશી મનુષ્યોના કુલ બે હજાર વાળ એકઠા કરી તેની લંબાઈ માપી, તે પરથી સરેરાશ કાઢી તો તે ફર્વેન થી જર્વેન ઇંચ જેટલી આવી. આખા માથાપર વાળની કુલ સંખ્યા કેટલી દરે તેના અડસરો પણ આ પ્રસિદ્ધ “ડરમૅટો લૉજીસ્ટ” વિદ્વાને કાઢવા માટે એવી ગણતરી કરી કે, માથાની દર ચોરસ ઇંચ સપાટી પર ધણું ખરું એક હજાર વાળ હોય છે, તે પ્રમાણે સાધારણ કદના માથાપર કુલ ૧૨૦૦૦૦ વાળ હોવા જોઈએ, પરંતુ મોટા કદના અને ખીઓખીય વાળ વાળા માથાપર તો કેટલીકવાર બે લાખ વાળ પણ હોય છે.

કરતો નથી. રાત્રીએ પુષ્કળ પરસેવો ચલે, વખતો વખત ઉમળા આવે તેવી ઉધરસ થવી, ઘોંટા ખેસી જવો, યુગમાં લોહી પડવું, આ ક્ષયરોગનાં ખીજાં ચિન્હો છે, અને ચોક્કસ-પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવે તો ચિન્હ તે નજર બહાર જઈ શકે તેગ નથી. આવાં ચિન્હ જે બાળકોમાં માલમ પડી આવે તેને વસતિગૃહશાળામાં દાખલ કરવાં નહીં જોઈએ, તેમજ જન્મનામાં તેવા વિકાર માલમ પડે તેમને ખીજાં છોકરાંથી તુરતજ જૂદા રાખવાની અને વૈધના યત્નાવેલા ઉપચાર કરવાની તબીબી કરવી જોઈએ.

અંગોદી કરવાની—માથે મ્હોડે ઝોઢીને સુવાની ટેવ હિંદુસ્તાનમાં ધણુંક લોકોને હોય છે, માટે બાળકોને નાનપણથી તેવી ટેવ ન પડે તેવી માખાપોએ કાળજી રાખવી જોઈએ. અને ટેવ પડી હોય તે સુકાવી દેવી જોઈએ; આવી રીતે માથે મ્હોડે ઝોઢીને મ્હોડું તદ્દન ઢાંચી દબને, સુવાથી ફેફસાંમાંથી જે ખરાબ હવા બહાર કાઢી હોય છે તે શ્વાસ લેવાથી પાછી અંદર જાય છે, અને તે ખરેખર ઝેર સમાન છે.

ક્ષયરોગની સામે લડત ચલાવવામાં જોટલા પ્રકારની સહાયતા મેળવી શકાય તેટલી મેળવવાની જરૂર છે; પણ મનુષ્ય જાતના આ રાત્રુ સામે એક મનથી, આગ્રહપૂર્વક અને પૂર્ણ હિમ્મતથી લુગલો કરવામાં આવશે તો તેના પરિણામે ફતેહજ મળશે એવી આશા રાખવાનાં સખળ કારણ છે. ડૉ. ફેલિપ જેવા ધણા અતુલવવાળા અને આધારભૂત ગણી શકાય તેવા ગૃહસ્થો જ્યારે કહે છે કે, ખુલ્લી હવાની સારવારથી ક્ષય રોગનાં કઢીનાં માં-દળીનાં ચિન્હો બદલાઈ ગયાં છે, તેમ ક્ષયરોગ એ હવે અંસાધ્ય રોગ ગણાતો નથી, અને વળી જ્યારે એમનું માનવું છે કે આ રોગ થોડી સુદૃઢતા અને પુરેપુરો અલોપ થઈ જશે જ્યારે આપણને હિમ્મત આવે છે અને જરૂર પુરતા પ્રયત્ન કરવાને ઉત્તેજન મળે છે. જેથી મનુષ્ય પ્રાણીને એક મોટા લાભ મળી શકે એમ છે તેના પરોપકારી કાર્યમાં બાગ લેવાને સિદ્ધક વર્ગને તક મળેલી છે તે જાણી તેમને ધણા આનંદ અને સંતોષ થવો જોઈએ, અને એક હક પ્રાપ્ત થયો છે એવું તેમણે સમજવું જોઈએ.

વિવિધ જ્ઞાન વિલાસ.

(સંપ્રદર્શક: ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

૧. નેપાળમાં સ્પર્ધામણી.

એવું કહેવાય છે કે નેપાળમાં હિમાલયના ડુંગરોમાં ચરતાં બકરાં ઉપર રાજથી કર નાખેલો છે, કારણ કે બકરાનાં પગે લોઢાની નાળો જડેલી હોય છે, અને તે કોષ કોષ વખતે રખડતાં રખડતાં અમાનક સોનાની ખની જાય છે. કયા પથરાના સ્પર્ધી તે જ્યારે ખની ગઈ તે કોષના જાણવામાં આવતું નથી. બકરાના પગે નાળો જડવાનું અને કર નાખવાનું કારણ સ્પર્ધામણીજ છે એમ ધારવામાં આવે છે.

૨. કેટલાંક ચમત્કારિક ઝાડ.

ન્યૂઝીલેન્ડમાં એક ઝાડ છે, તેને જળ આવે છે ત્યારે તેના પેટમાં એક જાતનો ગુંદર પેશ થાય છે, તેથી જે પક્ષિઓ તે જળા ખાવા આવે છે તેઓ ત્યાં ચોંટી જાય છે, ને છુટી નહિ શકવાથી મરણ પામે છે.

ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ખારાસેટ જીલ્લામાં બેલુગામાં ખોસાલ શેખ નામના એક માણસને ત્યાં એક ખારેકનું ઝાડ છે. તેના વિષે એવું કહેવાય છે કે તે પાછલી રાત્રે ત્રણ વાગ્યે નિચે પડે છે, અને સાંજના પાંચ વાગ્યે પાછું ઉભું થાય છે.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક એવી ચમત્કારિક વનસ્પતિ છે કે, તેના કટકો ઘેરમાં લટકાવેા હોય, તો ઘરમાંની બધી માખીઓ ને મચ્છરો વિગેરે તે પર ચોંટી જાય છે ને મરણ પામે છે.

જૈન ગ્રંથોમાં તો એવું લખેલું છે કે અમુક વનસ્પતિનો રસ પગે લગાડવાથી મનુષ્ય આકાશમાં ગમન કરી શકે છે!! હાલમાં ઉડવાના સંચાઓ થયા છે ને ઘણા જોખમ કરેલા અખતરાઓ થાય છે, તો જો આ અદ્ભુત વનસ્પતિ મળી આવે તો કેવું સાહે??

૩. કુળીયુગમાં કુંભકર્ણ.

ફ્રાન્સ દેશમાં એક છોકરી જ્યારે અઢાર વર્ષની થઈ ત્યારે તે લાગલાગટ ચાળાસ દિવસ સુધી પચારીમાંજ પડી રહીને ઉઠી. તે પછી વળી જ્યારે તે વીસ વર્ષની થઈ ત્યારે પચાસ દિવસ સુધી લાગલાગટ તેણે ધોયાં કર્યું. તે પછી એવું કહેવાય છે કે એક દિવસે એટલે છ. સ. ૧૮૬૨ ના એપ્રિલ માસની વીસમી તારીખે મુતી તે ૧૮૬૩ના માર્ચ માસની આખર સુધીની તેણે સમાધી લગાવી. એણે જાણે કુંભકર્ણનો આ અવતાર તો નહિ હોય!! ખરી રીતે જોતાં આ એક ભયંકર રોગજ રોગો જોઈએ. હાલમાં પણ આફ્રિકા વિગેરે દેશમાં ‘કુંભની ગિમરી’ અથવા ‘રલીપીંગ સીકનેસ’ નામનો રોગ ઘણીવાર લોકોને લાગુ પડતો જોવામાં આવે છે. આવા દરદીઓ પખવાડીયું પખવાડીયું કે મહિના સુધી લાગલાગટ પચારીમાં ઉધણસી થઈને પડ્યા રહે છે. અને ઘણું કરી જો યોગ્ય કુદરતી ઉપચાર કરવામાં આવતા નથી તો આખરે મરણ પામે છે.

૪. એક રાક્ષસી કંઠનો દેડકો.

ફ્રાન્સ દેશમાં ત્રણ ડુટના ઘેરાવાનો એક મોટો દેડકો મળી આવ્યો હતો. તેનું વજન છાસકે રતલ હતું. તેને રાટીના એક વેપારીએ એક હજાર ને પચાસ રૂપિયા આપી વેચાતો લીધો હતો.

૫. કેટલાક મહોરા ગણાયલા પુરુષોની મરણ વખતની સ્થિતિ.

સિકંદર બાદશાહ (એલેક્ઝાન્ડર ધી ગ્રેટ) જ્યારે મરણ પથારીએ પડ્યો ત્યારે પોતે લાખો મનુષ્યોના જન લેઈ કરોડો મનુષ્યોને ઘરખાર વગરનાં, કરોડો નિરાધાર બાળકોને માથાપ વગરનાં, અને અસંખ્ય અજળાઓને પત્તી વિચોગીતી વિધવાઓ કરીને, દેશોને પાપમાલ કરીને જે અનર્ગલ ધનસંપત્તિ મેળવી હતી, તે હીરા, માણેક, મોતી, તેમજ સુવર્ણ, મહોરા વિગેરે ચીજોના મોટા મોટા ઢગ પોતાની પથારી પાસે કરાવ્યા. મોટા મોટા વિદ્વાનો, ધર્મગુરુઓ અને હજુરીઆઓને બોલાવી પુછ્યું

જાળવા જોગ વાવતો.

(લેખક તંત્રી.)

અહેરાપણું શાથી લાગુ પડે છે ?

ધણા લોકો અહેરાપણાના દર્દથી પીડાય છે. પરંતુ તે અહેરાપણું આ સખખસર લાગુ પડ્યું છે. એ સમજી શકતા નથી. અહેરાપણું લાગુ પડવાનાં સંખ્યાબંધ કારણો હોય છે. અને તેમાંનું એક મુખ્ય કારણ ગળા તથા નાકના દરદોનું પણ આભારી હોય છે. એમ યોદ્ધાજી વખત ઉપર યુરોપના વિદ્વાન તખીખોએ શોધી કાઢ્યું હતું. એમ જણાવામાં આવે છે કે બેરા ચએલાએને સુંવારવા માટે ઉપયોગમાં આવતી “સ્મેલીંગ સોલ્ટ” ની દવાથી પણ અહેરાપણું લાગુ પડે છે. સ્મેલીંગ સોલ્ટથી નાકની ઇંદ્રિયો નબળી પડી જાય છે અને તાં મુઠી ને દવાઓ ધણીજ તેજદાર હોય તેના ધણીજ એછો ઉપયોગ કરવો એવો તખીખોનો અભિપ્રાય છે. આસ કરી આપણા નાકની આસ લેવાની ઇંદ્રિયોને એવી તીવ્ર દવાઓથી અલગ સંખવી નેદએ. નેએને અહેરાપણાનું દરદ લાગુ પડેલું હોય છે તેએના સંખધમાં વિચિત્ર બિના તો એ છે કે અહેરાએ હમેશ એક સરખા અહેરા રહેતા નથી. પણ દરેરોજ તેએના શરીરની સ્થિતિ પ્રમાણે તેએ વધતું એછું સાંભળી શકે છે. બ્યારે એક માણસે હદથી બ્યાદ કામ કર્યું હોય છે, અને તેથી તે થાકેલો હોય છે અથવા તેણે પેતાના બેજને ધણી તરદી આપી હોય છે, ભારે પણ એવી સાંભળવાની શક્તિ કમી થઈ જાય છે. રાત્રે ઉંધ નહી આવવાથી પણ ધણા લોકો એછું સાંભળી શકે છે. કેટલાક સવાર કરતાં સાંજે એછું સાંભળી શકે છે, કારણ કે શરીરની શક્તિ અને જ્ઞાનતાંતુ ઉપર આખા દિવસનો શ્રમ અસર કરે છે. વળી બિનાશવાળા ને સરદરતુથી પણ એવીજ અસર થાય છે બિનાશના મળખે કેટલીકવાર કાન ઉપર એએ આવે છે, અને તેથી કાનની સાંભળવાની નળી બંધ થઈ જાય છે.

* * * *

કોલર પહેરવાથી થતા ગેરફાયદા.

ધનગરેજોના આગમન પછી હિન્દીએએ તેએનાં જુદાં જુદાં અનુકરણો કર્યા છે. તેમાં પોશાકનું અનુકરણ એ મુખ્ય છે. એવી કાંઈપણ કામ નહી હશે કે જેમાં યોદ્ધા ધણા એવા માણસો નહી મળા આવે કે જેએ એ ઇએએના પોશાકોનું અનુકરણ નહી કર્યું હોય. આમાં કોલરોને ગળે પહેરવાના પણ ધણા ધણા ઉમંગથી પહેરે છે, તે ધણા નુકશાન કારક છે યા નહી તેની તપાસ કોઈક જ કરે છે. બાહારના બપકા અને શરીરની શોભાસાર બલે આ વસ્ત્ર યોગ્ય હોય પણ તે કેટલું નુકશાન કરે છે તે ધણા યોદ્ધાએને જ ખબર હશે. સ્ત્રીએ કમપાતળા બનાવા કોરસેટે પહેરે છે. તેના જેવુંજ કામ કેટલેક દરજે કોલરો બનાવે છે. અને તેના જેવું જ નુકશાન પણ કરે છે. ધનગરેજોના જાણીતા તખીખ આર્લ સુબુર્લીધમ ફેર્લિઈસ અને વેદક વિદ્યા ચર્ચવામાં આગેવાન ગણાતા “લેનસેટ” પત્રનો જાણીતા લેખક હાંડ કેરી લેફ્ટન તેમજ ફ્રેન્ચ જંતુ શાસ્ત્રી પ્રોફેસર ડ્યુ રેઈસેનોના અભિપ્રાય પ્રમાણે ગળાને બંધ બેસતા કોલરો પહેરવાથી ગળાને ફેરસાના તથા જ્ઞાનતાંતુએના અનેક પ્રકારના વ્યાધિએ થાય છે. તે પહેરનારા ધણા

લોકોને આ વ્યાધિઓનો અનુભવ પણ થાય છે પણ તેઓ બાહારના દેખાદેખાવ માટે તન્દુરસ્તિનો ભોગ આપતાં પણ ડરતા નથી.

કોલરો પહેરવાની શરવાત ક્યારથી થઈ એ બાબત જાણુવી અગત્યની છે. કેટલીક સદી અગાઉ ફ્રાન્સના એક રાજાના ગળાપર કુદ (કોડ) ના દરદ જેવાં સફેદ ચાદાં જણાયાં, તે ઢાંકવા માટે રાજા એકપણની એક પટ્ટીનો ઉપયોગ કર્યો હતો, જેનું અનુકરણ થોડા દિવસમાં તેના અમલદારોએ કરવા માંડ્યું રાજાને શંકા થઈ કે માદારે દર્દ બીજાને લાગુ પડે નહીં તેને માટે હું જોઈતી સંભાળ રાખું છું છતાં માદારા અમલદાર વર્ગમાં એ દર્દ કેમ પથરાયું. તેથી તેણે બીજા દિવસ પોતાના ડોક્ટરને હુકમ કર્યો કે માદારા મહોટા અમલદારોમાં એ દર્દ લાગુ પડ્યું છે માટે તમે તેમની સારવાર આવતી કાલથી કરો, ને દર્દ નાશુદ થવાની ખતે ખતર આપો. બીજે દિવસે ડોક્ટરે દરેક અમલદારને ત્યાં જઈ તેમનું ગળું બતાવવાને હુકમ કર્યો, તેઓ આશ્ચર્યથી ચકિત થયા ને આમ થવાનું કારણ ડોક્ટરને પૂછ્યું, તો તેણે સમજાવી વાત કહી. પછી ડોક્ટરે રાજાને એ વાત જાહેર કરી કે તેઓને કંઈ આપની પેટે મળે દર્દ થયું નથી; પણ આપનું અનુકરણ તેમણે કરેલું-આ પ્રમાણે કોલર પહેરવાની શરવાત થઈ અને હવે તો ઘણા દેશોમાં તે ફેશન તરીકે પહેરવાનો ચાલ પડી ગયો છે. તથા સુધરેલા અને નહીં સુધરેલા એવા બન્ને વર્ગના લોકો કોલરોનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે.

કોલર પહેરવાથી ગળાને પુરતી સ્વચ્છ હવા નહીં મળવાના સબબે ગળાનાં દર્દો થાય છે. ગળું બેડોળ થઈ જાય છે. અને નેત્રના રોગો થાય છે એટલું જ નહીં પણ જંતુઓને રહેવા માટે કોલરો એક સારી જગ્યા પુરી પાડતા હોવાથી ઘણાક ચેપી રોગો પણ લાગુ પડે છે. એમ કંપર લખેલા વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય છે.

હીકવા (હેડકી) નો ઉપાય.

ઘણા લોકોને હેડકી આવતાં તે કેમ અટકાવવી તે સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. અને તેથી તેઓ ગભરાઈ પણ જાય છે. પણ રસીયાનો એક તબીબ તે માટે એક ઘણો સરસો અને સારો ઉપાય કહે છે. (તે એ વ્યાધિથી પીડિત હોય તેઓએ તેનો ઉપયોગ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.) અને એ વ્યાધિથી પીડિત દર્દીને તબખીર (તમાકુ) સુંધાડે છે, અને જ્યાં સુધી તેને ચાલુ છીંક આવતી નથી, ત્યાં સુધી તે સુંધાચા જ કરે છે આથી હેડકી આવતી બંધ થાય છે.

આંખની અંદર પડેલી ચીજ બાહાર કાઢવાનો સહેલો ઉપાય.

આંખની અંદરના ભાગમાં કોઈ ચીજ પડતાં ઘણું દુઃખ થાય છે. અને તે કાઢવા માટે ઘણા ઉપાયો અજમાવવામાં આવે છે. કેટલાક તે માટે કોકેનનો ઉપયોગ કરે છે. પણ નીચે લખેલા સહેલા ઉપાયથી એાછી મહેનતે થોડા વખતમાં આંખમાં પડેલી ચીજ બાહાર નીકળી આવે છે. એક સળી ઉપર ચૂસીચેવાના ગુણુ ધરાવનાર રૂને વીંટળો અને તેને આંખમાં ધીમેથી ફેરવો-આથી અંદર પડેલી ચીજ રૂમાં જગમગે બાહાર નીકળી આવશે.

પિત્તજ્વરના ઉપાય.

જેને પિત્તજ્વર જોરથી બરાથો હોય તેણે ફટકડી અને સુરોખાર સમભાગ ભેષ દેવતા ઉપર પુલાવવો, પછી તેના વજન બરાબર રેવંચીનો શીરો (ખટાઈ) તેમાં મેળવવી. પછી તેને ધુટીને ખારીકકરી રાખવું. તેમાંથી એક એક વાલ દિવસમાં ત્રણ વખત- સાકરના પાણીમાં મેળવી આપવાથી અથવા સાકરના પાણી સાથે દાકવાથી પિત્તનો તાવ અને તેથી થતા તમામ ઉપદ્રવો શાન્ત થાય છે.

તખીબો લાંબો વખત કેમ જીવતા નથી ?

તખીબો તંદુરસ્તીના નિયમો ખીજ માણસોના કરતાં-વધુ સારી રીતે જાણતા હોવાથી તેઓ ખીજ માણસો કરતાં વધુ લાંબો વખત જીવવા જોઈએ, પણ શીલાડેથી ખાના જાણીતા માસિક “અમેરીકન મેડીશન” માં એવો અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે તખીબો ખીજઓની સરખામણીમાં ઓછો વખતજ જીવી શકે છે અને તેનાં કારણો તે જુદાંજ દર્શાવે છે. દરેક માણસની જીંદગી તે કેવા વસાણાં કે દવાઓ ખાય છે તે ઉપર આધાર રાખતી નથી, પણ માણસ કેવી રીતે પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે તે ઉપર તેનો મોટો આધાર રહે છે. તખીબો તંદુરસ્તીના જે નિયમો માટે ઉપદેશ કરે છે તે નિયમો પોતે પાળવાને અશક્ત હોય છે; કેમકે તેઓનો ધંધો એવો છે કે તે પાળવામાં મોટો અટકાવ નડે છે. નાનું દરદ થતાં તે પોતે બિજાને પડી રહીને પોતે જોઈએ તેવા નિયમો પોતાની માવજત કરાવી શકતા નથી; કેમકે તેમને પોતાના ધંધાની રૂઝરૂઝી

વિશ્વેશંવન્દે !

લક્ષ્મીસામ્રાજ્યની લીલા.

(હિંદી ઉપરથી ગુર્જર ભાષાંતરકાર પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.)

ભાગ-પહેલો.

પ્રથમ—પરિચ્છેદ.

બધાએ દિવસ કોઇના એક સરખા સ્થિતિમાં વ્યતીત થતાજ નથી ! કોઇવાર જંગલે જંગલમાં ભટકવું, તો કોઇવાર સુવર્ણના સ્તનજડિત સુંદર સિંહાસનપર સુશોભિત થવું, ક્યારેક રંક તો ક્યારેક રાજા, અને કવચિત્ ભિક્ષુક તો કવચિત્ દાતાર થવું, એમ વખતો વખત સ્થિત્યંતર થતોજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે !

પોપ મહીનાનું મોડું પરાદિયું છે. એ સમય એક વૈધવ્યદશાને પામેલી વૃદ્ધા ક્ષી ગંગાસ્નાન કરી લીધા બાદ જગતમાં મગાજળથી ભરેલો માટીનો મોટો ઘડો ધારણ કરી ચંડી થરથર ધ્રુજતી ચાલી જાય છે. તેણીની માડી બીજેલીજ છે, ખભાની ઉપર બીજેલો દુવાલ પડેલો છે, કંઈક ધુધંટ ખીંચેલો છે, ઘડાના ભાર વડે વૃદ્ધા કંઈક ડગમગતી ગતિવત જણાય છે, અને જોવા ઉપરથીજ માલમ પડે છે કે “તો કોઇ ગર્ભશ્રીમાનના ધરતી ક્ષી હોયની?”

સદૃષ્ટ વૃદ્ધાએ મારફતની સાડી પહેરેલી છે, તેના તમામ અંગ દશાયલાં છે; છતાં એક પગ અને પગની આંગળીઓને જોતાંજ પ્રતીતિ થતી હતી કે તે વૃદ્ધા ગૌરાંગી નર પચાસ વર્ષથી વિશેષ હોવા છતાં પણ સ્પષ્ટ જણાવું હતું કે વૃદ્ધાના શરીરની હજુ બળ વિદ્યમાન છે.

“માણ ! રસ્તામાં તો આ વખતે કોઇ પણ મનુષ્ય નજરે પડતું નથી; તો પણ તમે બીજેલે કપડેથીજ બધું શરીર ઢાંકીને કેમ ચાલ્યાં જાઓ છો ? તમારી ઉમર આટલી બધી વધારે થઇ ગઇછે; છતાં પણ તમેએ લાજ કેમ કહાડેલી છે ? છ ! તમે જાતેજ કેમ પાણી ભરો છો ? આટલો બધો મોટો ઘડો ઉચકી જવો એ શું તમાર કામ છે ? શું તમારા ધરતી અંદર ચાકરડી નથી ? મા ! તાઢ ભારે પડે છે, છતાં એક સુકાપણું કોરું લુધડુ કેમ ન લેતાં આવ્યાં કે તેને પહેરી લેવાથી આટલી બધી તકલીફ ન થાત ? શું તમારી પાસે બીજુ એકે કપડુંજ નથી ? માત્ર શ્રી ! આટલું બધું વહેલું સ્નાન શા કારણને લીધે કર્યું છે ? હજુ તો રાત છે, ચંદ્રીઓ પણ હજુ બોલવા લાગી નથી, શું આપારે સ્નાન કરવાનો—હાવાનો સમય છે ? કંઈક તડો નિકળ્યા પછી ન્હાયાં હોત તો આટલું બધું કદ ન થાત.” આ પ્રમાણે કોઇ સુસ્ત મનુષ્યે પૂછ્યું; પરંતુ તેના પ્રશ્નો કંઈપણ પ્રત્યુત્તર ન આપતાં તેણીએ તો પોતાનો પંથ પસાર કરવામાંજ મન દીધું હતું.

જે કે એ વૃદ્ધા સારી રીતે ચાલી જતી હતી; તોપણ તાઢને લીધે ધ્રુજતી હતી,

તથા ઘડાના બારથી લચકતી ચાલતી હતી, એથી કહી શકીશું કે તે આનંદયુક્ત નહીં, પણ કષ્ટયુક્ત ચાલી જતી હતી. થરથર મુઝવું અને પંથપસાર કરતાં બોલો ઉચકવો શું એ કષ્ટનાં ચિન્હ નથી ?

ચાપ મહીનામાં મોટે પરાદિયે આ મુજબ તે વૃદ્ધા યા માધલ ચાલી આવી, ધીરે ધીરે આકાશ સ્વચ્છ થતું ચાલું, ચકલિયો ચક ચક શબ્દ બોલવા લાગી, રસ્તાની અંદર એક બે મનુષ્યો નજરે પડવા લાગ્યાં અને મ્હોં દેખાય તેવો પ્રકાશ થયો. એથી જરા વિશેષ ધુંધટ બેઝ્યો. જોત જોતામાં તે વૃદ્ધા એક મોટા ઝડપાની નજીક જઈ પહોંચી. તે હવેલી રાજ્યભુવન સરખી છે, તે હવેલીની રહામે પુષ્પવાટિકા, સરોવર, દેવાલય, અતિથિશાળા, નોખતખાનું અને અતિ વિશાળ આંગણું હતું. મલ્લોને કુરતી કરવાનો અખાડો, નાચ ગાયન કરવાનું સ્થાન, એકી વખતે બે હજાર મનુષ્યો પંક્તિ બદ્ધ બોજન જમે તેવી જગો, બ્રાહ્મણ-પંડિતોને બેસી ગર્યાવાદ વિચાર કરવાનું સ્થળ, પૂર્ણ પાઠ અને ખાનગી મસલત ચલાવવાની જગો વગેરે વગેરે તમામ માટે અલગ અલગ વિભાગ છે, એટલુંજ નહિ; પણ તે વિભાગોની પછી સુંદર અને મોટા મહેલ ઘણી ખડકીઓ સંહિત છે.

વૃદ્ધા તે મહેલની અંદરજ પ્રવેશ કરવા આહતી હતી, એ ઉપરથી સમજાયું કે એ મુઠ્ઠી એ મહેલમાંની કાંઈ ઘાસી હશે, અને અનુમાન થાય છે કે એ મહેલમાં નિવાસ કરનારી રાજકન્યા મોટે પરાદિયે ગંગાજળથી સ્નાન કરતી હોવી જોઈએ એ માટે આ ઘાસી પવિત્રતા પૂર્વક પાણી લાવે છે.

વૃદ્ધા મકાનની અંદર ગઈ. પુષ્પવાટિકામાં માળી નજરે પડ્યો નહીં. માળી બારે તાલને બીધે બેઠો નહીં આવેલો હશે.

સદર મહેલને બીજે દરવાજા-સિંહદ્વારમાં વૃદ્ધાએ પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક નવીન-દુર્વાલક્ષ્યામ, દીર્ઘશરીરી, વિશાળવક્ષસ્થળવંત, ભીમાકૃતિ અને લોહિતાક્ષવંત એક પુરૂષ ઉભો છે. તેની ઉંમર ચાલીસ વર્ષથી વધારે હતી, તેનું શરીર મુશોબિત-મજબૂત-કેસરીસિંહ સદૃશ કટિ, તેજ અને કૃતિની ચત્તિ રૂપ હોવાથી; ખ્યાલ થતો હતો કે જવાનીના સમયમાં તે પુરૂષ કેવો બળશાળી હશે ! તે જવામદ્ એ મહેલનો દરવાજા હોય એમ કલ્પનાને ટકા મળતો હતો,

વૃદ્ધાને નજીક આવેલી જોતાં તે પુરૂષે તુરત જુકીને પ્રજ્ઞામ કર્યો, રસ્તો છોડી તે બાજુપર જઈ ઉભો, 'તે એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહીં; ફક્ત મોટા ઘડાની તરફ નજર નોંધી તાકી જ રહ્યો.

પણ આ શું ? દરવાજા દારતીને શા માટે પ્રજ્ઞામ કર્યો ? વિશેષ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે સદર ખંડમાં-જીવ માત્રનો સમાગમજ નથી. ધુંધટ દૂર કરી વૃદ્ધાની મસ્તક નીચું રાખી સદર ખંડમાં ચાલી જાય છે. અંદર જવાના માર્ગમાં વૃદ્ધાએ જોયું તો પાંચ વર્ષની એક બાળિકા રહામેથી દોડી આવતી હતી. એ બાળિકાએ હસીને અને ગુસ્સે લાવીને વૃદ્ધાને ચુકી મારવા હાથ ઉગામ્યો.

વૃદ્ધા બોલી—મને અડીશ નહીં, હવે મારી માનસિક પૂનર્દિ સમાપ્ત થયેલ નથી.

બાળિકા બોલી—મા ! તું એ ઝટ કહી દે કે આટલી બધી વાર તે કેમ લગાડી ?

વૃદ્ધાએ કહ્યું—એટા! શું ગંગાજી અહીં પડેલ છે? બહુ છેડે છે.

બાળિકાએ કહ્યું—માજી! તમને આવતાં વાર લાગી એથી વડૂ કેટલું બધું રોઈ, બોલ હવે તો વાર નહીં કરે ને! નહીં તો હમણાં ઠોસો લગાવું છું.

વૃદ્ધા બોલી—ના એટા! હવે વાર નહીં થાય.

આ પ્રમાણે વાતચિત કરતી કરતી વૃદ્ધા આગળ આવી જાય છે, એટલામાં તો એક અર્ધ અવગુંટનવંત સ્ત્રી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરીને આવી અને તેણે વૃદ્ધાની પાસેથી ઘડો લઈ લઈ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગી. જે ઓરડાની અંદર પૂજાસામગ્રીની તૈયારી થઈ રહી હતી તેમાં તે ઘડો તેણીએ મૂક્યો. વડૂએ ધૂપદાનીમાં દેવતા લાવી ગુગળ નાખી ધૂપ કર્યો, એક પંદર વર્ષના છોકરાએ આવીને તે વૃદ્ધાની સમીપ બિલ્વપત્ર વગેરે પૂજન સાધનો રાખી દીધાં, અને વૃદ્ધા દેવીની અગાડી પૂજા કરવાને માટે બેસી ગઈ.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

વૃદ્ધા તે મહેલની માલિક છે વડૂ-વૃદ્ધાના મોટા પુત્રની સહધર્મિણી છે, બાળિકા વડૂની દીકરી છે, બાળક વૃદ્ધાનો ન્હાનો દીકરો છે, વડૂ સંધવા-સુવાસણ છે; પણ સ્વામી મુકામ પર નથી. એક વર્ષથી પણ વધારે વખત યમાં તે કોણ જાણે ક્યાં જતા રહેલ છે કે જેની કોઇને ખબરજ પડી નથી. બાળિકા અખ્યાસના દોષને લીધે દાદીમાને મા કહીનેજ બોલાવતી હતી, અને પોતાની જનેતાને વડૂ કહી સંબોધતી હતી.

વૃદ્ધાનું નામ કાત્યાયિની છે, પાત્રીનું નામ લક્ષ્મી છે, વડૂનું નામ યશોદાદેવી છે, નિરંદિષ જ્યેષ્ઠ પુત્રનું નામ લવાનીપ્રસાદ અને ન્હાના પુત્રનું નામ રામપ્રસાદ છે. તેમજ તે બીમાફતિવત પુરુષ કે જેણે સિંહદારની નજીક વૃદ્ધાને પ્રણામ કર્યો હતો તે મકાનનો દરવાજા-પહેરેગિર છે. જતનો ગોવાળ અને નામ રઘુદયાળ છે. એની મા એને 'નિખટ્ટ' કહીનેજ બોલાવતી હતી.

વૃદ્ધાના મકાને-પુખ્તવાટિકાએ સરોવર વગેરેએ મળી ઘણું કરી લગભગ અરધું ગામ રોકેલું હતું. મકાનની ચોમેર કોટ ચણી લીધેલો હતો. એવા જંગી મકાનમાં ફક્ત ત્રણ બેરીઓ અને બે પુરુષ સિવાય એટલે પાંચ જણ વગર બીજું કોઈ રહેતું નહતું. ફક્ત રઘુદયાળના યતન અને સુજાને લીધે તે મકાન હજુસુધી તદ્દન શીદીન થયું ન હતું, જોકે હમેશાં કંઈ ને કંઈ રેત ચૂનો વગેરે મકાનની બીંતો વગેરેમાંથી ખરી ઉપડી પડતાં હતાં; તોપણ રઘુદયાળ તેને ઉઘાડીને ફેંકી દેતો હતો. છતાં વગેરેમાં તે ચામાચીડીયાં વગેરેને માંજ ઘાલવા ન દેતાં તેમને ઝટપટ મારી હાંડી કઢાડતો હતો; છતાં પણ નિરૂપાયે કબૂતરોને માળા માંડવા દેતો હતો; કેમકે ધરધણીઆણીનો કુકમ હતો કે તે બિચારાં કણબક્ષી કબૂતરોની સાથે જરાપણુ છેડાડ કરતી નહીં. આમ હોવાથી તેઓને માટે એક બાજુએ માળા માંડવાનો બંદોબસ્ત કરી દીધો હતો. તેમજ તેઓને રોજ થોડા દાણાપણુ નાખતો હતો. જે તે કબૂતરો સદરખંડ-દીવાનખાનામાં કે અંદરના વિશાળ હોલમાં ઘુસવા જતાં તો તે તુરત પાછળ પડી હાડી દેતો હતો. તેમજ મોટા જગીયાની અંદર એનેકે પ્રકારનાં

પુષ્પવૃક્ષો હતાં; પરંતુ અત્યારે તો સોમંદ ખાવા સરખું એક પણ ફુલજાડ ન હતું. તે બગીચાને શોભિતો બતાવવા માટે બગીચા માળી હતા, પણ હાલ તો ફક્ત રઘુદયાળ જ છે. તો પછી બગીચાની સાર સંભાળ શી રીતે થઈ શકે? બગીચે કદિ કોઈ પુષ્પવૃક્ષ સુકાઈ જતું ત્યારે રઘુદયાળ તેને કાપી નાખીને ફેંકી દેતો અને તે સુકાયેલાં લાકડાં-કોઈ કોઈ વાર ગૃહસ્વામિનીને બળતણના ખપમાં આવતાં હતાં.

આવી રીતે એક વર્ષની અંદર તમામ વૃક્ષોનો અંત આવી ગયો. ફક્ત દેવીપૂજનને માટે કંઈક ફુલજાડો બચાવી લીધાં હતાં, તેને તે રઘુદયાળ જાતે પાણી પાતો હતો. બાકી પુષ્પવૃક્ષ અને કોઈ તરેહનાં વૃક્ષો તે બગીચામાં ન હતાં. અને જો વૃક્ષ હતું એમ કહિયે તો માત્ર એક આંખાનું વૃક્ષ હતું. તે વૃક્ષ ગૃહસ્વામિનીએ પોતાના હાથથીજ વાવી ઉછેરેલું હતું. લોકો કહે છે કે તે આંખાની કેરી જેવા મીઠી ને લીંબતદાર કેરી તે દેશની અંદર ખીજે આંખ હતીજ નહીં! તે કેરીઓને બળવવા તે જાડ ઉપર રેશમની ગુથેલી જાળ નાખવામાં આવતી હતી તે પછી જાળમારફત વેડી સંભાળ સાથે પકવી પછી દેવતાઓને ધરાવી અને બ્રાહ્મણોને બહેમી દેવામાં આવતી હતી. અને તે પછી ધરધણીઆણી કાલાપનીને કહેવામાં આવતું કે—“હવે બધાઓને કેરીઓ પહોંચી ચુકી છે માટે આપ પણ આમાંની એક કેરી આરોગ્ય તો પછી અમોપણુ આપવા પામીએ.” કાલાપની હસીને બોલતી કે—“કેરી ખાટી છે, વગર પ્રસાદ ધરાવે એમાં મીઠાશ આવતીજ નથી; તો પછી એવી ખાટી કેરીઓમાં હું શું ખાઉં?” બગીચે તે કેરીઓ પાકવાની તૈયારી પર આવતી ત્યારે આખા જાડ ઉપર રેશમી જાળ નાખાતી હતી એટલુંજ નહિ, પણ બે પહેરેગિરે ખાસ પહેરે બપોળ કરતા હતા, ને માલિક સમીગયા પહેલાં એક વાર તે જાડની પાસે આવી જતો અને રઘુદયાળને બલામણુ કરતો કે—“દેખજો, પહેરેગિરે વખતે સમ ન જાય!” અહા! એ પ્રમાણે જ કેરીઓ માટે સાર સંભાળ રાખવામાં આવતી હતી તેજ કેરીઓના સંરક્ષણ માટે તે જાળ અને તે પહેરેગિરે અત્યારે કોઈ નથી? અત્યારે ફક્ત રઘુદયાળ છે તે જાતે તીર-લક્ષને વાંદરાં અને ચકલીઓ વગેરે જનવરોને દિવસે ઉડાડી દેતો અને રાત્રિયે બે ત્રણ વખત વાગોળોને ઉડાડતો હતો.

હાલ પણ કેરીઓ તેવીજ રીતે પાકતી હતી, હજુ સુધી પણ ગૃહસ્વામિની ગામનાં બધાં દેવમંદિરો અને પવિત્ર કર્મકાંડી બ્રાહ્મણોને ત્યાં તેજ પ્રમાણે કેરીઓ પહોંચાડવા કરતી હતી. બધું અગાઉની મારકજ યાય છે; પરંતુ તદાવત એટલોજ પડ્યો છે કે હવે તે બાધ જાતે તે કેરીનો આસ્વાદ અનુભવતી નથી. કદી હવે પુગવધુ યશોદા એમને (બાઈને) કેરી આપવાનું કહેતી હતી, તો હસતાં હસતાં એજ જવાબ મળતો કે ‘હું ખાટી કેરી ખાતી નથી!’ જો કે આ વાક્યમાં ઝોરજ ધ્વનિ સમાયલો હતો; તથાપિ તે તે ધ્વનિ પુત્રવંદના સમજવામાં આવ્યો ન હતો; છતાં પણ સામુની વાતને કાંપી નાખવી એ ગરવાજખી સમજીને તે મૌન ધારણ કરતી હતી. તેમ રઘુદયાળ પણ તે કેરીઓને ખાતો ન હતો. બગીચે ગૃહસ્વામિની તેને બહુ આગ્રહ કરતી ત્યારે તે હાથ જોડી ના કહેતો હતો. છતાં બહુ હઠ કરવામાં આવતી તો તે કેરીઓ લઈ પોતાને માથે ચડાવતો અને કહેતો કે—“મા! જો આંખાની કેરીઓપર માલિક બહુજ ખ્યાર રાખતા હતા તો તે માલિકની ગરહાજરીમાં હું એ કેરીઓ શી રીતે ખાઈ શકું?” આટલું બોલતાં

બોલતાં તે રઘુદામણની આંખોમાંથી ઝોધારાં ઉપ્પ આંસુડાંનો પ્રવાહ ચાલી નીકળતો હતો. અને ત્યાં તે શેઠાણી પછી ઉભી રહી શકતી નહી, પણ રવાનાજ યધ જતી હતી !

જે સરેવર હતું તે પણ રઘુદામણની કાળજી ભરી ક્રિયાથી સ્વચ્છ રહેતું હતું, પહેલાં તે સરેવર માછલીઓથી ભરપૂર હતું; પરંતુ હવે તેમ નથી; કારણ, હવે તે માછલીઓ બીજેથી લાવી તેમાં નાખનારા માણસો નથી, તે પછી માછલીઓ ક્યાંથી વધવા પામે!! પ્રથમ પ્રભાતથી માંડી અરુધી સત લગી આદમીઓનાં ટોળેટોળાં આવતાં; પરંતુ હાલમાં કોઈ જોવામાં આવતું નથી. માત્ર પવનના મુસવાટાનુંજ મહારાજ્ય યધ રહ્યું માત્રમ પડે છે કે જાણે તે રસ્તા ઉપર મનુષ્યોની હરફરજ નથી; અને કદી છે એમ માનીએ તો તે મકાનની તરફ અત્યારે કોઈ માયુંઉંચું કરી નજર પણ કરતું નથી! કદાચિત્ કોઈ જુએ છે તો પણ તે કોઈ લક્ષ દેતું નથી!! અને વખતે તે મહેલની ઊપર યધને ચઢીઓ પણ જતી ન હતી!! પહેલાં બધુંએ હતું, પણ અત્યારે તમામ રસ્તે પડી ગયું છે. અથવા તો બધુંએ કાયમ છે એમ માની લખએ તો પણ ભાગ્યશાળી ભોકતા નથી! ભોકતા હતા ત્યારે મિત્રો હતા, સજ્જન હતા, ગુરુ હતા, પુરોહિત હતા, શાળા હતા, અનેવી હતા અને બીજાઓ પણ પાર વગરના હતા, જે કે એ બધાએ કાયમ છે; તો પણ તે મકાનમાં તેઓનું આગમન નથી. હાલમાં તો જે રઘુદામણ ચાલ્યો જાય તો સોળે કળાઓ અસ્તવ્યસ્તે ભેટી પડે. અહા ! લક્ષ્મીસામાન્યની લીલા પણ કેવી છે !!

(અપૂર્ણ)

સાર્થ વૈદ્યવિનોદ.

ટીકાકાર પી. પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.

(અનુસંધાન અંક ૩ ના ૫૪ ૧૩૬ થી.)

આગતુક જ્વરનાં લક્ષણ.

ત્રિપાતિક્રમક્ષતશૌકભૂતલયાલિશાપાદિલિરૌપધીનાં;
અધૈર્ભવરાયેપ્રલવનરાણામાગતુકાર્સ્તેમુનિલિઃપ્રદિષ્ટાઃ

૪૧

ધણી મહેનત કરવાથી, તરવાર-છરી-મુકડી લાકડા વગેરેના પ્રહાર-મારવાથી તથા વિપખાવાથી, શસ્ત્ર લાગવાથી, ચિંતા કરવાથી, ભૂત વગેરેના ડરથી, ખાણાણુ-ગુરુ-વડીલ-સિદ્ધ વગેરેના શાપથી અને ઔપચની નાપસંદ વાસના (કંટાળા)થી-વગેરે વગેરે કારણોના લીધે જે મનુષ્યને તાવ આવે છે તે તાવને મુનિજનો આગતક-આવી લાગેલો-પરતંત્ર તાવ કહે છે.

વિષમજ્વરનાં તથા ક્રોમજ્વરનાં લક્ષણ.

રયાવાસ્થતાવાન્તિમદાતિમોહારસ્વભ્રાતિસારોવિષમજ્વરેસ્થુઃ.

આલસ્યચિત્તપ્રમોહતદ્રાઢચિક્ષ્માઃ કામભવે ભવન્તિ.

૪૨

મોહકુ સ્વાભાસ પડતું, ધુમ્મસીઆ રંગનું થાય, ઉલટીઓ થાય, મદ, ફેર, શોષ,

અતિસાર જણાય એ વિપમજ્વરનાં લક્ષણ છે, તેમજ આગસ, ચિત્તભ્રમ, ફેર, ચમક, અરિચિ, શ્રમ વગેરે લક્ષણ કામની વિવહલતાને લીધે આવનારા તાવનાં છે. ૪૨

જૂતજ્વરનાં લક્ષણ.

ઉદ્વિગ્નતા રોદનકમ્પનાનિ ભૂતોદ્વલવે શોક લચ્ચાચ્ચવાયુઃ

ક્રોધાચ્ચપિત્તહિમલાસ્ત્રિયોપિયથાસ્વમેતાન્યપિભાવયેન્મા. ૪૩

ઉદ્વેગ, હાર્ય, રૂદન, કંપ વગેરે લક્ષણો જૂતથી ડરવા સંબંધી આવેલા તાવમાં હોય છે કામ, શોક, ભય એઓનાથી વાયુ ક્રોધ પામે છે, ક્રોધથી પિત્ત અને જૂત વગેરેથી ત્રણે દોષ ક્રોધ પામે છે, અને ખીજાં પશુ લક્ષણો વખતે દર્શન દેછે. ઉન્માદ નિદાનમાં જે જે દેવગ્રહનાં લક્ષણ (હસવું-રોવું-ધ્રુજવું) કહેલાં છે તે તે ચાય છે. તો તે જે દોષ હોય તે દોષ વેચે ખ્યાનમાં લેવો. ૪૩

તાવવાળાને હિતકારી શું છે ?

અહિમંસલિલંબુલંધનંનિલયોવાતનિવર્તનોચિત્તં;

વસનંગુરૂસૂક્ષ્મપેશલંજવરિતાનાંપ્રથમંપ્રશસ્યતે. ૪૪

હવું પાણી અને લાંબણ (વા દલકું ભોજન) તેમજ વિશેષ પવનની સ્પર્શ ન લામતી હોય તેવું મકાન વગેરે તાવવાળાને ધ્યાદા કારક છે. ૪૪

તાવ જ્યા માટેના ઉપાય.

શુઠીસકુસ્તુમ્બરદેવદારવ્યાધીદ્વયાનાંવિહિતઃ કપાયઃ;

પૂર્વપ્રદેયોજવરિતાયનૂનંજવરાપહેદીપનપાચનચ. ૪૫

શુંક, કડવીતુંબડી, દેવદાર અને બેઉ જાતની રીંગણી, એઓનો કાદો તાવવાળાને પહેલાં આપવો જોઈ અવશ્ય તાવને રોકી દેછે, કેમકે દીપન પાચન ગુણ વાળો છે. ૪૫

વાયુકોપના તાવનાં લક્ષણ.

જ્વાલાંગમદો વિરસાસ્યતા રૂક્ષ્ણમૂર્દ્ધિમાત્રેપુસકૃદ્વિખન્ધઃ;

કષ્ઠોષ્ઠશોષો વિષમોહિવેગો રૌક્ષ્યપ્રકંથોનિલજે જવરેસ્થાત્ ૪૬

જગાસાં, અંગતોઠ, મ્હોંપર ફીકાસ, મ્હોંમાં ખેરવાદ, છાતીને માયામાં પીડ, બધકોષ, ગળા તથા હોઠનું સકાવું, શરીરમાં તાવનું વધારે એણું આવવું, શરીરનું લૂખાપણું થવું અને ધૂંજરી છૂટવી એ બધાં લક્ષણ વાયુકોપથી આવેલા તાવનાં છે. ૪૬

વાયુના તાવનો ઉપાય.

ભૂનિમ્બસુસ્તાજલકંટકારી દ્વયામૃગાગોક્તુર નાગરાણાં;

સશાલિપર્ણીદ્વયપૈન્કરાણીકવાથપિવેદાતભવજ્વરાત્ ૪૭

દુરાલભાનાંગરતિક્તપાકાશઠીવૃષૈરંદગદા કપાયઃ;

પીતઃ મંદશૂલશમયેજ્વરહિસંધાસકાસંપવનપ્રભૂતમ. ૪૮

કિરિપાતું, મોથ, વાળો, બને રીંગણી, મળો, ગોખર, શુંક, સાલપરપોટી, મીઠી, અને પોકરમળ (એરંડમળ) એઓનો કવાથ વાતજ્વરવાળાને આપવો યોગ્ય છે. તથા-

ધમાસો, કુંક, કડ્ડ, કાળીપાક, કચૂરો, અરડૂસો અને એરડાની જડ એઓનો કાઢો કરી પીવાથી શ્વેત, શ્વાસ, અને ઉધરસ યુક્ત વાયુકોપનો તાવ યાંત યાય છે. ૪૮

પિત્તકોપના તાવનાં લક્ષણ.

નેત્રેવિદાહોમુખતિક્તતાતુલ્લભઃપ્રલાપોભૂશમુષ્ણમંગ,

વેગાતિતીક્ષ્ણુઃશરણ્વમિશ્રીતાચક્ષાપિત્તભવેન્નવરે સ્થાત્. ૪૯

આંખોમાં બળતરા, મ્હોંમાં કડવાસ, ભ્રમ, બકવાદ. અંગમાં વિશેષ ગરમી-ઉષ્ણતા, તાવતું જોરથી આવતું, પાતળા દસ્ત લાગવા. પીળારંગની ઉલટી અને અંગમાં પીળાસ આવવી વગેરે પિત્તના કોપથી આવતારા તાવનાં લક્ષણ છે. ૪૯

પિત્તજ્વરના ઉપાય.

દુસ્પર્શવાસાકટુકાહરેણુપ્રિયંશુ ભૂનિન્બ્રુતઃકપાયઃ,

પીતોહિપિત્તપ્રભવંસદાહુન્નવરંજ્યેદન્નસિતાસમેતઃ. ૫૦

ઈદ્વિદાહાદ્વિતં ક્ષીણું નિરન્નં તુષ્ણયાન્વિતમ,

ગર્કરામથુ સંયુક્તં પયથેક્ષ્ણાજતર્પણમ. ૫૧

દ્રાક્ષા તિક્તતા રાજાક્ષાજ્વપથ્યા રેણુકવાધો હાન્તિ પિત્તજ્વરંચ,

તન્દ્રાનુષ્ણાદાહમુર્છાપ્રલાપૈઃ શોષેયુક્તઃ સભ્રમંસપ્રભોહમ. ૫૨

મુદિતાઃ પ્રમદામદાલસામતિમત્યોનવયોવનોદ્રતાઃ,

કુમ્ભાભરણા મનોહરાઃ પ્રિય વેષાદવચુન્થયાહરાઃ ૫૩

ભૂંગાલીગુકસારિકાકલરવો વાચઃ શિશુનાં શુભાઃ,

કાંતાકાનનમાવૃતંતર્યરે રાકીર્ણુ યુષ્ણોત્કરૈઃ.

હારાઃ પદ્મમૃણાલસૂત્રરચિતાઃ કાંતાશ્ચકાન્તાનનાઃ,

કપૂરપ્રકરાવદાત્તવપુષો દાહનિરાકુર્વતે. ૫૪

શાતધોતઘૃતરથ લેપતો દવચુર્નાશમુપેતિતક્ષણમ,

અથવાપિચુમંદપત્રજસ્વરસમેતિથતદ્દેનલેપતઃ ૫૫

ધમાસો, અરડૂસો, કડ્ડ પિત્તપાપડો, કાંગ, અને કરિયાતું એઓનો કાઢો સાકર મંહિત પીવાથી બળતરા યુક્ત પિત્તજ્વરને જીતી લે છે. અથવા—જે ઉલટી, બળતરાની પીડથી ક્ષીણ થયેલો અને પાણીનો શોષ વિશેષ પડતો હોય તો તેને સાકર મધ સહિત ચોખ્ખાતું ઘોવણ પાતું જેથી પિત્તજ્વર મટે છે. અથવા—દાક્ષ, કડ્ડ, ગરમાળનો ગ્લેટ, મોથ, હરડેપને પિત્ત પાવડો એઓનો, કવાથ, જળકબું, તરશ, બળતરા, મૂર્છા, બકવા, મુખ શોષ ફેર અને પ્રમેહ એઓને આ કાઢો આપવાથી આરામ મળે છે. અથવા—

આનંદવતી, અતિ મદથી આળસ ગરડતી, ચતુર નવયોવના, જેના ગળામાં સુંદર સુગંધિત પુષ્પના દાર તેમજ સર્વોગ સુંદર આબુષણ પેહેરેલાં હોવાથી મનને હરણ કરે એવી અને જેનો પોપાક જ વ્હાલો લાગે એવી પ્રેમદા-શ્રીઓના સમાગમથી પિત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા વાતની પીડ મટે છે અર્થાત્ એ પિત્તજ્વરને મટાડનાર ઉપાય છે. અથવા—

બમરાઓનો શુંગરવ, પોપટ-મૈનાં-કોપલ વિગેરેના મનહર ખોસો, નાના બાળકોનાં કાલા કાલા મોઢા ખોસો. સારો ધરાવદાર-ગીચ જ્વેલો સહિત સુંદર બગીચામાં વિહાર કરવો,

ગળામાં કમળ વગેરે સુંદર સુગંધિ દુલોની માળાઓ-હાર પેહેરવા અંને-સારા પવિત્ર કુખ કાંતિવાળી તથા કપૂર, મલયાગિરી અરગળ વગેરે ઉત્તમ સુગંધિ પદાર્થોથી અર્ચિત મૃદુ શરીરવાળી પ્રેમાલ પ્રમદાની સાથે સમાગમ કરવો એ પિત્તથી પ્રકટ થયેલા દાહ-બળતરાને દૂર કરી શકે છે. અથવા—

સોવાર પાણીવડે ધોએલા ધીનો માલેસ કરવાથી તુરત પિત્તથી પ્રકટ થએલી બળ-તરા મટે છે. અથવા લીંબણની કુંખળો-કુંજાં ખાદાંનો રસ દાહાડી હાથથી મથવા વડે તે રસ ઉપર આવેલા શીણનો શરીરે લેપ કરવાથી પિત્તથી પ્રકટ થએલી બળતરાનો નાશ પામે છે. ૫૫

કફથી ઉત્પન્ન થયેલા તાવનાં લક્ષણ.

અન્ના રચિર્ગૌખમંગસાદો રોમોન્દમોમૂત્ર નખાદિ શૌકલ્યમ,

નિદ્રાતિશૈત્યં મધુરત્વમાદ્યે શ્લેષ્મજ્વરે રયાત્સ્તિભિતોહિવેગઃ ૫૬

જોને કફ કોપના કારણથી તાવ આવ્યો હોય તેને અન્ન ઉપર અભાવ, શરીર ભારે, શરીર ઉપર પરસેવો, ચાક, રવાણું ઉજું થવું, મૂત્ર તથા નખમાં ધોળાપણું, જાંઘનો વધારો, દાઢવાળી, મોહોડામાં મોઢો સ્વાદ અને તાવનો વેગ મંદ વગેરે લક્ષણો થાય છે. ૫૬

કફજ્વરના ઉપાય.

પિચ્ચમંદમહૈંપધામૃતા બૃહતીપૌષ્કરતિકતકંશકી,

વૃષકટ્ફલકકણાવરી ક્વથિતવારિકફજ્વરજયેત્. ૫૭

લીંબણની અંતર છાલ, શુંક, લીંબણ ઉપરની ગળો, રંગણી, પૂષ્કરમૂળ, કટુ, કથૂરો અરુણાની અંતર છાલ, કાપફળ, લીડી પીપર અને સતાવરી, એ સઘળાં ઓપડો સરખે બાગે લઈને તેઓનો ક્વાથ કરવાના વિધિ પ્રમાણે ક્વાથ કરી પીવામાં આવે તો કફના કોપવાથી પેદા થએલો તાવ નાશ પામે છે. ૫૭

કટ્ફલં પિપ્પલી સૃગી પૌષ્કરં મધુનાસહ,

ધાસકાસજ્વરહરઃ શ્રેષ્ઠો લેહઃ કફાંતકૃત્. ૫૮

અથવા—કાપફળ લીડીપીપર, કાકડાશીંગી અને પૂષ્કરમૂળ (ન મળે તો એરણું મૂળ), એ સઘળાંનું ચૂર્ણ કરી મધમાં કાલવી ચાટવામાં આવે તો તેથી આસ, ઉધરસ સહિત કફનો તાવ નાશ થાય છે; કારણ કે આ ઓપધ કફનો નાશ કરવાવાળું છે. ૫૮

સિંદુવાર દલકવાથ કણાકથં કફજ્વરે,

જંઘયોશ્વબલેક્ષીણે કર્ણેવાપિહિતે ભવેત્. ૫૯

અથવા—ધોળા નગોડનાં પાંદડાંનો કાઠો લીડી પીપર સહિત પિવામાં આવે તો કફથી પેદા થએલો તાવ તથા નખોનું બળ દીણ થવું હોય અથવા કાનોમાં ધાક પડી હોય, તેવા દરદીને હિતકારી છે; અર્થાત્ તેવા રોગીને આ દવા ફાયદો કરે છે. ૫૯

(અપર્ણ.)

૧૭૮. અશુદ્ધપારદ ભક્ષણ દોષની શાન્તિ-હાલમાં અને જલભાંગરનો રસ અને સુરોપાર છાશમાં મેલવી તે છાશ ચાર તોલા પીવાથી પારાથી થએલો અંતરદાહ નાશ પામે છે, અને પારો મુત્રમાર્ગથી નીકળી જાય છે. ગાયના દુધ સાથે શુદ્ધ કરેલો ગંધક પીવાથી પારાના દોષની શાન્તિ થાયછે.

આપણા આર્ચરસાયન શાસ્ત્રમાં અસાધ્ય અને ભયંકર વ્યાધિઓને મટાડવા માટે અનેક જાતની ભસ્મો અને માત્રાઓનું વર્ણન કરેલું છે. ભસ્મો શિવાય માત્રાઓ જનતી નથી. ભસ્મો પણ યથાશાસ્ત્ર શુદ્ધ કરેલી હોવી જોઈએ. વૈદકશાસ્ત્રમાં કાષ્ઠાદિ દવાઓ કરતાં માત્રાદિ દવાઓને શ્રેષ્ઠ માનેલી છે. તેનું કારણ એ છે કે ચૂર્ણનો ગુણ એ માસ, ગુટીકા પાક અને અવલેહાદિનો ગુણ બાર માસ અને કાષ્ઠાદિ વનસ્પતિ ખાંડયા કે ચૂર્ણ કર્યા વગરની રાખી હોય તેનો ગુણ પણ ચારમાસ ગયા પછી કમી થાય છે એટલે વનસ્પતિનો ગુણ પણ ચાર માસ રહે છે. માત્રાઓ અને ભસ્મો જેમ જેમ જુની થતી જાય છે તેમ તેમ તેનો ગુણ અધિક થતો જાય છે. એટલુંજ નહીં પણ કાષ્ઠાદિ દવાઓનું સેવન કરવાથી તે દવાની અસર શરીરમાં જુજ સુદત સુધી રહે છે અને માત્રાદિ દવાઓની અસર ઘણો લાંબો કાળ ટકી રહે છે. આપણું આર્ચરવર્તનું વૈદકશાસ્ત્ર બીજા વૈદકશાસ્ત્રો સાથે હરીદ્રાદ્રમાં પોતાની મહત્તા જાળવી રહ્યું છે. તેનું કારણ પણ માત્રાઓ અને ભસ્મોજ છે. દિલગીરીની વાત એટલીજ છે કે-સાંપ્રતકાળમાં આપણે અત્યંત આજસુ જની ગયા છીએ. અને તે કારણથી ભસ્મો અને માત્રાઓ તૈયાર કરવામાં જે અથાગ પરિશ્રમ રહેલો છે, તે પરિશ્રમ ન વેઠવો પડે માટે અશુદ્ધ ધાતુઓની ભસ્મો અને માત્રાઓ બનાવી ઉપયોગમાં લેઈએ છીએ. આવી ભસ્મો અને માત્રાઓ શત્રુની ગરજ સારે છે. અને શરીરમાં અનેક જાતના ઉપદ્રવ કરે છે. જેથી રસાયન નામ સાંભળતાં લોકો ધ્રુજે છે. અનેક જાતની માત્રાઓ છે પણ તેનું વર્ણન જુદા જુદા ગ્રંથોમાં કરેલું છે, અને તેટલા ગ્રંથો કોઈ પણ માણસ ખરીદ કરી શકે નહીં. જેથી એક સ્થળેથી મલી આવે તેવી યોજના કરવા માહારો વિચાર દીર્ઘકાળથી હતો. બધાં સુધી શુદ્ધ ભસ્મો બનાવવાની ક્રિયા જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી માત્રાઓ બની શકેજ નહીં; માટે ધનવંતરી માસિકના પહેલા વર્ષની શરૂઆતથી ધાતુશોધનની અને મારણની ક્રિયાનું વર્ણન અમે કરેલું છે. અને માત્રામાં વપરાતી ધાતુ અને ઉપધાતુઓના શોધન મારણની ક્રિયાનું વર્ણન હવે પુરું થયેલું છે. એટલે આર્ચરસાયન શાસ્ત્રનો પૂર્વ ભાગ આ વર્ષમાં પુરો થયો છે ઇશ્વરે-ચ્છાથી હવે ઉત્તર ભાગમાં કક્ષાવારી અનુક્રમથી માત્રાઓ બનાવવાની ક્રિયા અને તેના ગુણદોષનું વર્ણન કરવામાં આવશે.

ગળામાં કમળ વગેરે સુંદર સુગંધિ કુલોની માળાઓ-હાર પેહેરવા અંને સારા પવિત્ર મુખ કાંતિવાળી તથા કપૂર, મલયાગિરી અરગળ વગેરે ઉત્તમ સુગંધિ પદાર્થોથી અંશિત મૃદુ શરીરવાળી પ્રેમાલ પ્રમદાની સાથે સમાગમ કરવો એ પિત્તથી પ્રકટ થયેલા દાહ-બળતરને દૂર કરી શકે છે. અથવા—

સોવાર પાણીવડે ધોએલા ધીનો માલેસ કરવાથી તુરત પિત્તથી પ્રકટ થએલી બળ-તરા મટે છે. અથવા લીંબડાની કુંપળો-કુંભાં પાદડાંનો રસ કાઢાડી હાથથી મથવા વડે તે રસ ઉપર આવેલા શીણનો શરીરે લેપ કરવાથી પિત્તથી પ્રકટ થએલી બળતરાનો નાશ પામે છે. ૫૫

કફથી ઉત્પન્ન થયેલા તાવનાં લક્ષણ.

અન્ના રુચિર્ગોખમંગસાદો રોમોન્દમોમૂત્ર નખાદિ શૌકલ્યમ,
નિદ્રાતિશૈથ્ય મધુરત્વમાસ્થ્યે મ્લેષ્મજ્વરે ત્યાત્સ્તિમિતોહિયેગઃ ૫૬

જોને કફ કાપના કારણથી તાવ આવ્યો હોય તેને અન્ન ઉપર અભાવ, શરીર બારે, શરીર ઉપર પરમેવો, થાક, રવાડાંનું ઉલું થવું, મૂત્ર તથા નખમાં ઘોળાપણું, ઉપનો વધારો, ટાંઢવાળી, મોહોડામાં મીઠો સ્વાદ અને તાવનો વેગમંદ વગેરે લક્ષણો થાય છે. ૫૬

કફજ્વરનાં ઉપાય.

પિચ્ચમંદમ્લૈંપધામૃતા બૃહત્તીપૌષ્કરતિકંતકંશઠી,
વૃષકંકૃલકકણાવરી ક્વચિત્વારિકફજ્વરજયેત્. ૫૭

લીંબડાની અંતર છાલ, શુંક, લીંબડા ઉપરની ગળો, રંગણી, પૂંકરમૂળ, કફુ, કચ્છરો અરડૂસાની અંતર છાલ, કાયકળ, લીંડી પીપર અને શતાવરી, એ સધળાં ઓપડો સરખે બાગે લઈને તેઓનો ક્વાથ કરવાના વિધિ પ્રમાણે ક્વાથ કરી પીવામાં આવે તો કફના કાપવાથી પેદા થએલો તાવ નાશ પામે છે. ૫૭

કંકૃલ પિચ્ચલી શૃંગી પૌષ્કર મધુનાસહ,
આસકાસજ્વરહરઃ શ્રેષ્ઠો લેહઃ કફંતકૃત્. ૫૮

અથવા—કાયકળ લીંડીપીપર, કાકણશીંગી અને પૂંકરમૂળ (ન મળે તો એરણું મૂળ), એ સધળાંનું ચૂર્ણ કરી મધમાં કાલવી ચાટવામાં આવે તો તેથી આસ, ઉધરસ સહિત કફનો તાવ નાશ થાય છે; કારણ કે આ ઔષધ કફનો નાશ કરવાવાળું છે. ૫૮

સિંદુવાર દલકવાથ કણાદય કફજ્વરે,
જંઘયોશ્વબલેક્ષીણે કર્ણેવાપિહિતે ભવેત્. ૫૯

અથવા—ધોળા નગોડાં પાંદડાંનો કાઠો લીંડી પીપર સહિત પિવામાં આવે તો કફથી પેદા થએલો તાવ તથા જાંબોનું બળ ક્ષીણ થયું હોય અથવા કાનોમાં ધાક પડી હોય, તેવા દરદીને હિતકારી છે; અર્થાત્ તેવા રોગીને આ દવા કાપડો કરે છે. ૫૯

(અપર્ણ.)

અમુલ્ય ભેટો.

નીચેનાં પુસ્તકો કે વસ્તુઓમાંથી કોઈ એક પુસ્તક કે વસ્તુ મંગાવનારને તેની કિંમત કે પોસ્ટેજ કંઈ પણ લીધા વગર તદ્દન મફત મોકલવામાં આવે છે, પણ એક કરતાં વધારે પુસ્તક કે વસ્તુ મંગાવનારે તે વધારાના દરેક પુસ્તક કે વસ્તુ બદલ અરધા અરધા આનાની ટીકાટ મોકલવી.

બ્રહ્મચર્ય—બ્રહ્મચર્યનો અલૌકિક પ્રભાવ દેખાડનારો દાખલા દલીલો સાથેનો ઉત્તમ નિબંધ.

શ્રીસમાગમ—દીર્ઘાયુ તથા આરોગ્યની જાગવણ માટે સંવેદનશાસ્ત્રીય નિબંધ.

સ્વપ્નવિચાર—શુભાશુભ સ્વપ્નોનાં ફળોના નિરૂપણની ચોપડી.

સતીદ્રોપદી—શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનાં પત્ની સત્યમામા પ્રત્યે સતી દ્રોપદીએ પ્રાતિવ્રતવિધે જણાવેલા ઉત્તમ વિચારો.

રેન્સીયુકમાર્ક્સ—પુસ્તકો વાંચતી વખતે તેમાં નિશાની રાખવાનું કેતમ સાધન માત્ર અંગ્રેજી જાણનારાએ જ આ પુસ્તકમાં મંગાવવાં.

માલિની—ઘણી બાબતોનું જ્ઞાન આપનારી રસીલી વાર્તા.

કામશાસ્ત્ર—ઉછરતી વયના અગ્રણ બાળકોથી થતી જુલોપર લક્ષ્ય ખેંચનારો અપૂર્વ વિષય.

સંજીત કામશાસ્ત્ર—મનપસંદ ટુનની અસરકારક કવિતાઓમાં આપું કામશાસ્ત્ર.

બાળગર—બીમસેન તથા અર્જુનના મર્વેનો નાશ કરવાની શ્રીકૃષ્ણની અપૂર્વ સુક્તિ.

દેવજીવિયા—ભવિષ્ય પ્રજ્ઞાના જવાબોનું પુસ્તક.

પુનર્લેખ અને પશ્ચાત્તાપ—એક અસરકારક નિબંધ.

આયુર્વેદ રહસ્ય—હિંદી અને અંગ્રેજી ભાષાનું વૈદ્યક ચોપાનીયું માત્ર તમુનોજ મફત.

રેન્સી પોસ્ટ કાર્ડ—કંચી જાતનાં જાડાં, લીસાં, સુશોભિત કાર્ડો.

બાવીસ રસીલી વાર્તાઓ—લક્ષ્મી અને સરસ્વતી, જેવિ વૃત્તિ તેવું ફળ, કૃતપ્રપણું, ઇશ્વરનો અનુગ્રહ, વાદીના ગેરલાભમાં અપાયેલો ફેસલો; એ પ્રમાણે બાવીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સિકંદર બાદશાહે કરેલી અમૃતની શોધ—એનિસ્ટોટલસ, ખ્વાજા ખીજર અને મહેતર અલીયાસના યમહારિક ચોક્કસ ઇતિહાસ સહિત જાણવા જોગ રમુજ વાર્તા.

અલંકાર મણિમાળા—ઉપમા આદિ ૧૩ અલંકારોનાં દ્વંદ્વોંત તથા સમજ સાથેનું સંસ્કૃત પુસ્તક, માત્ર બી. એ. ક્લાસમાં અભ્યાસ કરતાં સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસીઓને જ ભેટ અપાય છે.

આયુર્વેદમાર્ગોપદેશિકા—શુદ્ધ શુદ્ધ ગ્રંથો દરેકનું વર્ણન, કારણ તથા ઉપાયોનું ચર્ણ સરસ પુસ્તક, આ પુસ્તક માત્ર અમારા આહવાનેજ દયાલુ ખર્ચેનો અરધો આનો લાભ મોકલવામાં આવે છે.

સુનાવડ—શ્રીઓને પ્રસન્ન થવાના નાચુક અને ગંભીર મામલા વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરની સૂચનાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

આતંકનિમજ્જ આપધાલય.

જામનગર—હાડીઆવાડ.

તણ દઈ દિવ અંદરથી, મહાહુર્ણણની દેવે, ૧૮

તમે જ્યારે અરે શીખશે, કુરીતિ પંથ દુર કરવા,

તમે જ્યારે સ્વકાયને, પ્રવૃત્તિ ને સુચકિતમાં,

સદા આનંદી ઉત્સાહી, નિરોળી રાખવા શીખશે, ૧૯

તમે શિખશે યથાયકિત, ખેતાવો કામ કાયાને,

શરીરને આપશે જ્યારે, હવા ખોરાક ને પાણી,

ખને જેથી પ્રપુલ્લિત સૌ, શરીરના અંગ ઉપોંગ, ૨૦

સદા જેથી હૃદયની સૌ, પ્રવૃત્તિ શક્તિ પોષાય. ૨૧

અતિ ઉમદા અને નિર્મળ, વિચારો આંહિ કરવાને,

શિખવશે ચિત્તને જ્યારે, શીખવશે આત્મને જ્યારે,

શિખો જ્યારે તણ દેવા, ભીતિ ને દ્વેષ શત્રુતા,

સુવૃત્તિ પ્રેમના અંકુર, રંકુરાવા શિખશે જ્યારે. ૨૨

શિખામણ મેં દીધી જે આ, તમે તે શિખશે જ્યારે,

તમે જ્યારે અનુભવશે, તમે જ્યારે અનુસરશે,

ખરે ત્યારે તમારાથી, પડીશ છુટો તણ તમને,

પછી તમને કદાપી એ, નહીં દુઃખની જરૂર પડશે. ૨૩

ખરેખર સત્ય આ બીના, તમોને જે જણાવું છું,

નહીં પીડા પમાડું છું, પરંતુ ચેતી ચેતાવું,

નહીં હું દુઃખ આપું છું, પરંતુ દુઃખ ટાળું છું,

સીધો રસ્તો બતાવાને, લણવાને હું આવું છું. ૨૪

જગતત્રાતા પ્રભુનો હું, સદાનો દ્રુત માનીતો,

મને અહીં મોકલ્યો તેણે, નીતિનો પંથ દર્શાવા,

મને અહીં મોકલ્યો સાદું, શિખવવાને મનુષ્ય,

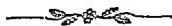
મને અહીં મોકલ્યો જ્ઞાને, હૃદય લંગાર ભરવાને. ૨૫

તજાવી સુસ્ત નિદ્રાથી, કરી જાગૃત આત્માને,

પ્રવૃત્ત સુકાર્યમાં કરવા, મને અહીં મોકલ્યો પ્રભુએ,

મને આહો, ધરો શ્રદ્ધા, ધરો ધ્યાનેજ સદેશો,

દઈશ તમને સદા શાન્તિ, મહાસુખ જંપ આનંદ. ૨૬

PAIN'S SOLILOQUY.

(By C. J. Buell, President, Minnesota Health League.)

I

I am Pain—most people hate me,
Think me cruel, call me heartless,
Study ways to bribe and fool me,
Try by every means to slay me.

Dope themselves with anaesthetics,
Still themselves with patent nostrums,
Call the doctor with his poisons,
Seek the Christian Science healer,

Beat the tom-tom of the savage,
Build the altar, burn the incense,
Seek to sate the wrath of devils,
Pray to saints, and Gods and angels;

Not to cure the ills within them,
Not to cleanse and purify them,
Just to calm the pain that hurts them,
Just to kill the guide that warns them.

II

Pain am I, but when you know me,
When you once have learned my secret;
How I come to help and bless you,
Warn you, guide you, teach and lead you,

When you know my loving nature,
How at first I gently twinge you,
Lightly twinge you as a warning,
Hoping thus by kind reminder,
You will hear my voice and listen—

Sure am I that when you know me,
You will gladly then embrace me,
Call me friend and give me welcome,
Call me friend and ask my message.

III

This the message I would give you,
This the reason for my visits,
This the warning I would give you,
This the secret I would teach you:

When you learn to live as Nature
In her great and boundless mercy,
In her tender, loving kindness
Meant that men should live and labor,

When you learn to shun the by-ways
Leading off to vicious habits,
When you learn to keep your body
Strong and clean and pure and active,

Give it work in right proportion,
Give it air, and food and water,
Fit to build its every member,
Fit to nourish every function,

When you teach your mind and spirit
Pure and noble thoughts to harbor,
Drive out fear, and hate, and malice,
Cherish love and kindly motive,

When you learn these things I've told you,
When you know them, when you do them,
Then I will depart and leave you,
Then no more will Pain be needed.

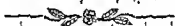
IV

This is then the truth I bring you,
That I hurt you but to warn you,

Not to harm you but to heal you,
 That I come to guide and teach you.
 I am God's most blessed angel,
 Sent to point the way to virtue,
 Sent to teach the noblest manhood,
 Sent to fill the mind with wisdom,
 Sent to rouse the soul to action.

V

Love me, trust me, heed my message;
 I will bring you peace and bless you!

The PRESERVATION OF HEALTH.*

(Continued from page 337.)

(By K. S. Agnihotri, Ph. G., Sub-Assistant Surgeon)

CHAPTER II

Air and Ventilation.

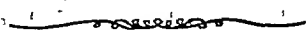
Air is a term generally applied to the atmosphere with which our globe is surrounded and which is believed to extend to the height of about 45 miles. Air is not a simple body, but is a mechanical mixture of two gases, oxygen and nitrogen, with small quantities of water, and carbonic acid, as follows:—

	By measure.	By weight.
Nitrogen	77.5	75.55
Oxygen	21	23.32
Water	1.42	1.03
Carbonic acid	.08	10

These proportions are not, however, always the same, and sometimes minute quantities of ammonia, ozone and

* Written expressly for "Dhanwantari."

certain other substances are detected. That air, in common with all other bodies, is possessed of weight, is proved by weighing a flask before and after it has been exhausted of air. According to Biot 100 cubic inches weigh 31 grains. Heat causes air to expand; cold to contract. Thus if a bladder is half filled with air and held near a fire it will expand until the bladder is quite full, and on being taken away it will gradually contract to its former bulk. Air being elastic and compressible, it follows, that the higher we go the lighter it becomes. The air analysed at the foot of Chimborazo has the same composition as that analysed at its summit, though it differs materially in density. The nitrogen of the atmosphere is believed to serve the purpose chiefly of diluting the oxygen and moderating its action. It is to the oxygen contained in the atmosphere that its chemical actions are mainly due. It is this that supports combustion and sustains the respiration of animals. In the process of respiration the air is being constantly rendered impure by a portion of its oxygen being converted into carbonic acid. The average quantity of carbonic acid given out by the lungs constitutes about 4.48 per cent of the expired air, and the quantity exhaled by a healthy man in 24 hours is estimated at 8 or 9 ounces. It is remarkable, however, that the more impure the air, or the greater the quantity of carbonic acid it already contains, the less is the amount exhaled. Knowing then the importance of a free excretion of carbonic acid, we see the necessity of breathing a pure air and consequently the importance of ventilation, or of keeping up a constant supply of fresh air, particularly in rooms where a number of persons are breathing together. The carbonic acid which is given out in respiration is absorbed by plants which, by converting the carbon to their own nourishment set free the oxygen to serve again to support animal life.

VITIATION OF AIR.

1. *By respiration of men, and animals.*—An adult individual at rest breathes at the rate of about seventeen respirations a minute. At each respiration about 500 c. c. (30.5 cubic inches) of air pass in and out of his lungs. The air in the lungs loses 4 to 5 per cent of oxygen which is absorbed by the blood in the pulmonary capillaries and gains carbonic acid from the venous blood to the extent of about 4 per cent; the nitrogen remains unchanged.

The composition of respired air is variable but may be taken to be somewhat as follows: Oxygen 16.96 per cent, Nitrogen 79.00; carbonic acid 4.04. In addition the expired air is raised in temperature to nearly that of the blood, 98.4°F.; it is saturated with aqueous vapour, and contains a considerably larger proportion of putrefiable organic matters than the air which is inspired.

2 *By fires and light producers.*—The products of combustion from fires for the most part escape up the chimney, and by this means into the open air but this is not as a rule, the case with the products formed by gas, oil-lamps, or candles used for the production of artificial light. One cubic foot of gas in combustion destroys eight cubic feet of oxygen, with the production of about two cubic feet of carbonic acid gas. An ordinary burner burns from three to four cubic feet of gas per hour and as it has been calculated that for every cubic foot of gas burnt at least 1800 cubic feet of air should be introduced, we are able to calculate the amount of air required per burner and per hour. When the combustion of gas is imperfect, 67 per cent of N, 16 percent H_2O , 7 per cent of CO_2 and 5 to 6 per cent of CO with varying amounts of H_2SO_4 and NH_3 are thrown into the atmosphere. An ordinary moderator lamp, burning 154 grains of oil per hour, takes from the air of a room 3.2 cubic feet of oxygen with the production of about half a cubic foot of CO_2 per hour. One pound of oil for its complete

combustion will require from 138 to 160 cubic feet of air; and as much air must be introduced for one pound of oil as for 10 feet of gas. Dr. Olding states that, for equal illuminating power, candles yield a large amount of impurity to the air than gas, and that two candles have the same effect on the air as one maa. A candle of 6 to the lb. burns about 170 grains per hour. The combustion of 3 cubic feet of gas per hour reader, 3600 cubic feet of air impure. A barater of this discription vitiates more air than three adult persons.

3. *From decomposition of organic matters*—Animal and Vegetable organic matters in cesspools and in badly constructed sewers and drains ferment and putrefy, disengaging gasses, some of which are foetid and highly complex bodies. Recent research tends to show that the organic vapours arising from decomposition of animal substances may contain traces of the animal alkaloidal substances—ptomains and lucomains—which are contained in the faecal and urinary excretions of the animal body, and which exert a directly poisonous action on the system. The carbo-ammoniacal vapours have a strongly offensive odour, and are found in the air of cesspools and sewers where fermentative processes are in action. The suspended particles in cesspool or sewer air are dead organic debris and living organized germs (bacteria, moulds, and fungi & their spores.)

From the above results it might be inferred that sewer or drain air is only likely to be injurious when the contained sewage is undergoing putrefaction, and that, as a foul odour is the invariable accompaniment of putridity, offensiveness is a sufficient criterion of possible danger to health.

The effects on health produced by the inhalation of the products of decomposition of the animal and vegetable organic matters contained in drains, cesspools, and sewers are various.

Occasionally a severe form of toxicities attacks the occupants of a badly drained house. To what particular constituents of sewer air we are to attribute these and allied

illnesses, it is difficult to determine. The attacks of tonsillitis, diarrhoea, etc. are not protective from future attacks; and although there is some evidence of the "sewer-air-throat" being contagious and directly transmissible from person to person, it is equally likely that examples of apparently direct contagion are really due to exposure to a common cause. Diarrhoea and dysentery are sometimes caused by breathing air contaminated with excretal emanations.

When excretal or other offensive emanations are given off into the open air, they are much less liable to cause disease or injury to health than when they find their way into confined spaces, such as narrow courts or the interior of houses. In the open air of the country they are rapidly diluted and oxidized, and rendered practically harmless. In this way we can account for the excellent health enjoyed by the workmen on sewage farms, and by those who live in the neighbourhood, as well as by the men engaged at sewage works. Grossly polluted rivers, which give rise during hot weather to most offensive emanations, have not yet been proved to cause injury to health by such means alone. The same may be said of effluvia from manure manufactories, soap works, tallow works, and other offensive trades, and also of the effluvia from putrifying animal bodies, given off into the open air. The air of crowded graveyards and vaults contain excess of CO_2 and organic vapours (carbo-ammoniacal) if such polluted air rises from the soil and escapes into houses built on disused burial sites, it may cause serious sickness among the occupants; but when the vapours escape into the open air, even in the midst of towns, no marked injurious effects appear to arise. The air over marshes is impure from the large amount of decaying vegetation in the water and soil.

4. Household dust.—Besides vitiation by products of respiration and combustion, one great cause of impurity of air in houses is the presence of floating particles of dust. This dust is the debris arising from the wear and tear of articles in domestic use mingled with the soot and ashes from fire-place lamps and gas-burners. As soon as the air is still, it tends to

settle upon walls floors and articles of furniture, to be again caught up and wafted into the air, when this is in brisk movement.

House-cleaning can only be efficient where the structural conditions of walls, floors and ceilings permit of easy access for the broom and duster into every part of the room, and where furniture and fittings are so arranged as to prevent dust being deposited in inaccessible places. As generally arranged, nearly every part of a room is a dust-trap. Cornices and projections on ceilings and above doors, rough or flock wall-papers, floors with crevices between the boards into which dust drops to gradually accumulate between the floor and the ceiling below, carpets accurately fitting every corner of the room, cumbersome articles of furniture as wardrobes, side boards, and book-cases, which collect dust above, and are too heavy to be moved to allow dust to be swept out below, heavy curtains with canopies, draperies etc—all these tend to the collection of dust.

(To be continued)

!!! વૈદ ડાક્ટર હકીમોને એકદમ પૈસા કમાવાની સોનેરી તક !!!

(લેખક — તંત્રી)

આજુ નમાનામા અનેક સ્થળેથી લોટરીની જાહેરાતો બહાર પડે છે અને હજારો માણસો પૈસાદાર થવા માટે તેમા પૈસા ભરે છે પરંતુ સર્વને તેનો લાભ મળતો નથી. ઘણા માણસોના પૈસા જળ્યે છે, તથા તેમાથી થોડાંજોને જ થોડો લાભ થાય છે, અને બાકીના પૈસા જે કાર્ય માટે લોટરી કાઢી હોય તેમા અને નોકરો વિગેરેના ખર્ચમા વપરાય છે લોકોને કંઈ લાભ હોતો નથી પૈસાદાર થવાની દરેક માણસને ઇચ્છા હોય છે, અને તે તમ કરવા માટે એક વાર પૈસા ગુમાવ્યા છતાં, હાર્યો જુઠારી બમણો રમે એની આશ્ચર્ય કરી ભરવાનું મન થાય છે, ને ફરી પણ તેવું જ પરિણામ આવે છે એજ પ્રમાણે યુરોપ ખંડમા હરબીની થોડાની સરતની લોટરી નીકળે છે, અને બીજી પણ તેવી જ ઘણી લોટરીઓ નીકળે છે, તેમા પણ એજ વ્યવસ્થા થાય છે અને કેટલીક વખતે તો ગર્ભશ્રીમત માણસો પણ સંખ્યાબંધ ટીકિટો ખાવા થોડાની સરતની ખરીદ કરવામા બીજા માગતા થઈ જાય છે, સદાનો વહેપાર પણ સોરટી કે લોટરી જેવો જ છે અને તેમા હજારો માણસની પૈસાના સુવારી થાય છે. । ।

બાંધુઓ ! આ બધી લોટરી કે સોનેરીમાં પૈસાનું નુકસાન થવાનો કલ્પના સંભવ છે; પરંતુ અમે પૈસાદાર થવાની નીચે લખેલી બિનાથી માંડતો એક પૈસો ખોવાનો નથી, અને એકદમ પૈસાદાર થવાની તથા તે સાથે ખુદી ખીલવવાની અને પ્રસિદ્ધી મેળવવાની આ સોનેરી તક છે; મારે વૈદ્યવિદ્યામાં કુશળતા ધરાવનાર વૈદ ડોક્ટર કે હકીમોએ આ સોનેરી તકનો લાભ લેવાને સુકકું ન બેઠાએ.

સુપ્રસિદ્ધ અંચકાર અને એક જુના અનુભવી ડોક્ટર એમ. જે. રોડર મન્ડ એમ. ડી. જેઓએ વર્તમાન કાળમાં પહેલ વહેલી એવી શોધ કરી છે કે, રક્તાશય-હ્રદય, અથવા “હાર્ટ” લોહીને શરીરમાં ફેરવતું નથી; પણ રક્તિરામિસરણ અથવા “બ્લડ સરક્યુલેશન” કરવાની શક્તિ શાસમાં લેવાંતા પ્રાણવાયુમાંથી ફેફસાંની માર્ફત જ મળે છે, અને જેઓએ “ફેફસાં ઈન ધી પ્રેક્ટિસ ઓફ મેડીસીન” (ઓપધીયાઓમાં આલતા ઢાંચ), “મેડીકલ વર્લ્ડ એન્ડ મેડીકલ બેસીસ” (વૈદકીય ચમત્કાર અને વૈદકીય શૃંગો), “ધી એપેન્ડાઇ સાઇટીસ ક્રોડ એક્સપોઝર” (એપેન્ડાઇ સાઇટીસ નામના રોગવિષે આલતા ધર્તીગત બોધાણ), અને “એક ઇટ ઈઝ” (જેનું છે તેનું.) છતાં અથો રચેલા છે. આ વિદ્યાને હાલમાં આલતા વૈદ્યવિદ્યા સંબંધીના વિચારો શ્રેષ્ઠ ભરેલા છે તે વિષેની પોતાની ખાત્રી જાહેર કરી નીચેનાં અગત્યનાં પાંચ મહોટાં કલ રૂપિયા પંદર હજાર ઉપરાંતની રકમનાં છતાંમો આપવાનું પોતાના “ફેફસાં ઈન ધી પ્રેક્ટિસ ઓફ મેડીસીન” નામના ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે:—

“Five prizes of one thousand dollars each to be distributed to the winners in the following order:

“One thousand dollars to be given to any person who can demonstrate by nature's laws that vaccination is not wrong. We invite those who have been murdering, poisoning, and deceiving humanity for one hundred years to show one single evidence in harmony with nature & all her known laws to prove that vaccination is not dangerous and even damnable. If they accomplish this they are welcome to the prize.

“One thousand dollars to be given to any person who can demonstrate by nature's laws that quarantine is not wrong. Now, you who have deceived the world for centuries and call it proof, come down from your pedestal and at least endeavor to be honest for once, and show some evidence based upon nature's laws.

“One thousand dollars to be given to any person who can demonstrate by nature's laws, that any disease is contagious.

“One thousand dollars to be given to any person who

can demonstrate by nature's laws, that germs are the cause of any disease.

“One thousand dollars to be given to any person who can cure (by drugs) consumption of the lungs.

“In order to shut out those who are, always ready to impose on others for mercenary or notoriety's sake, I will add that an additional condition is to be fulfilled, namely, that any one winning any of the prizes shall receive ten dollars a day for the time spent in demonstrating that he was right, but if he loses I am to receive ten dollars a day for the time spent in attempting to prove that I am wrong. The author stands ready to make this arrangement with any one who desires to attempt it.”

ઉપરના મૂળ ઇંગ્લેશ વાક્યોનો તરજુમો નીચે પ્રમાણે છે—

“સરતમાં જીતનારાઓને એક એક હજાર ડોલર (એક ડોલર લગભગ રૂ. ૩-૨-૦ નો થાય છે) નાં કુલ પાંચ ધંનામે નીચેના અનુક્રમ પ્રમાણે વહેંચી આપવાનાં છે.

૧. કુદરતના કાયદાથી જે માણસ સાબિત કરી બતાવશે કે, ‘નેકસીનેશન’ અથવા બળીયા ટાંકવા એ ખોટું નથી તેને એક હજાર ડોલર આપવામાં આવશે. ગયાં સો વરસથી નેચો મનુષ્ય જાતના જીવ લેવાના, જે દેવાના, અને હેતરવાના ધંધામાં લાગી રહેલા છે તેને અમે આમંત્રણ કરીએ છીએ કે, કુદરત અને તેના જણીતા કાયદાઓને સંમત એવો એક પણ પુરાવો આપો કે જેથી બળીયા ટાંકવા એ બધંકર અને ધિક્કારવા લાયક પણ નથી એવું સાબિત થાય.

૨. કુદરતના કાયદાથી જે કોઇ માણસ સાબિત કરી શકે કે, ‘ગૉરંટાઇન’માં રાખવું તે ખોટું નથી તેને એક હજાર ડોલર આપવામાં આવશે. હવે, તમે કે નેચો દુનિયાને તૈકાંઓ થયાં હેતરતા આવ્યા છો, અને તેને એક પુરાવો ગણો છો, તે તમારા ઉચ્ચસ્થાન ઉપરથી જરા નીચે આવે. તથા આખી જીંદગીમા માત્ર એક વખત તો પ્રમાણિક થવાનો પ્રયત્ન કરો, અને કુદરતના કાયદા ઉપર રચાયેલો એવો થોડોક પુરાવો તો બતાવો.

૩. કુદરતના કાયદાથી જે કોઇ માણસ સાબિત કરી શકે કે કોઇપણ રોગ ચેપી છે, તેને એક હજાર ડોલર આપવામાં આવશે.

૪. કુદરતના કાયદાના આધારે જે કોઇ માણસ સાબિત કરી બતાવે કે સૂક્ષ્મ જંતુઓ અથવા ‘બેક્ટેરિયા’ને લીધે કોઇપણ જાતનો રોગ પેદા થાય છે તેને એક હજાર ડોલર (એટલે રૂ. ૩૧૨૫-૦-૦) ધનામ આપવામાં આવશે—

૫. “જે કોઇ માણસ (દવાની મદદથી) ફેફસાંના ક્ષયનો રોગ મટાડી શકે તેને એક હજાર ડોલર (એટલે રૂ. ૩૧૨૫-૦-૦) ધનામ આપવામાં આવશે.

પૈસાના શોભથી, કે, ખોટી નામના મેળવવા ખાતર, જે લોકો બીજાઓને દસાવવાને હંમેશાં તત્પર હોય છે તેમને દૂર રાખવાની ખાતર હું ઉમેરવા માશું છું. કે, એક વધારે શરત પુરી કરવાની છે, તે એ છે, કે, ઉપર લખેલાં ઇનામોમાંથી, કોઈપણ જીતીને મેળવનારને તે પોતે ખરો છે એવું પુરવાર કરી જતાવવામાં, જેટલા દિવસ લાગે તે, દરેક દિવસ દીઠ દસ ડોલર (એટલે ૩ ૩૧-૪-૦ ઇનામ આપવામાં આવશે. પરંતુ જે તે હારે તો હું ખોટા છું એવું સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં તેને જેટલા દિવસ લાગ્યા હશે તે દરેક દિવસના દસ ડોલર (૩ ૩૧-૪-૦) લેખે રૂપિયા મને આપવા પડશે. જે કોઈ માણસ આ ઇનામો માટે પ્રયત્ન કરવા ઇચ્છા રાખતો હોય તેની સાથે જરૂર પુરતી ગોઠવણ કરવા હું તૈયાર છું."

ઉપર પ્રમાણે ડોક્ટર એમ. જે રેડરમન્ડ ઇનામો આપવાનું લખે છે, અને તેને ઇનામોની બહારત ન્યુયોર્કમાંથી પ્રસિદ્ધ થતા "નેચરોપથ" પત્રમાં ડૉ. બેનેડિક્ટલેન્ડ એન. ડી. એમણે સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૧૦ ના અંકમાં છાપેલી છે, આપણા દેશમાંથી દવાઓમાં કરોડો રૂપિયા પરદેશમાં જાય છે ત્યારે સાંપ્રતકાળની પરદેશી દવાઓ અને વૈદક પદ્ધતિની હિમાયત કરનાર કોઈ ડોક્ટર વૈદ કે હરિમ આવી બારે રકમનું ઇનામ મેળવવામાં ક્ષતેહમંદ આરે થશે? ડૉ. ચેચ્યુ. જોન્સ રેડરમન્ડ એમ. ડી. એ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના વિસકાનસીન પ્રજામાં આવેલા એપલટન ગામમાં રહે છે.

શરીરના નવઝા-નાજુક વાંધાવાળા પળ પ્રયત્નથી દીર્ઘાયુષ મેળવી શકે છે.

(લેખક-ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઇ. એમ. ઇ., એન. ડી.)

સ્વપ્રયત્નમાં કાયર એવાં ઘણાં મનુષ્યોને ઘણી વાર આપણે બોલતાં સાંભળીએ છીએ કે, "શું કરીયે બાપ! જનમથીજ શરીર આલું એકવડીયું, વાયે ઉડી જાય એવું, અથવા તો બારે છતાં રોગી મળ્યું છે, અને જે દહાડા પશુ પાંચરા જતા નથી. કાં તો વૈદની કે ડોક્ટરની કે ઘરગથ્થુ ગોળા, ઘસારાં, ચુરણ, ચાટણ, પડીકાં, ઉકાળાં એમાંથી કોંઈક કાંઈ હમેશાં ચાલતુંજ રહે છે, તો પશુ તખીયત જોઈએ તેની સારી રહેતી નથી. આ જવાની તો હમણુંજ આવી છે, એટલામાં તો દાંત નખળા પડવા લાગ્યા છે, માથા પર કોષ કોષ વાળ રૂપેરી થવા લાગ્યો છે, ખાવાનું તો જોઈએ તેવું પચતુંજ નથી, શરીરની સર્વ ધાતુઓ અને સાંધા જોઈએ તેવા બળવાન જણાતાં નથી. આમ હરિ આશરે આપારી જીંદગીનું રગશીયું ગાડું જોમ તેમ કરી આગળ ચાલે છે. પશુ તેના ટામગતા દાંડીયાવાળા તદ્દન તવાઈ ગયેલા માત્ર ટોનીકીના ટેકા વડેજ ટપી રહેલા દેખાતા આ જીવનચરને જોડેલા બળદ આરે બેશી પડી મરણને શરણ થશે, તેની ખાત્રી નથી. છતાં પશુ કાઠ્યાં છે તેટલાં (વર્ષ) કાઠવાની હવે આશા પડતી નથી. આ પચાસ વરસ પુરાં થાય તો જાણે જમ જીંદગી લાંબી જીંદગી તો અમે એનેજ ગણીએ છીએ. સો વરસ જેટલી લાંબી જીંદગી તો

ધારા તો હવે વહી ગયાં. આવા શરીર તો કદિ ઇદ્ર હેઠાં ઉતરે તો પશુ દીર્ઘાયુષનું દાન દેવાવાળો અમને કાંઈ મળતાર નથી." આ ના આવા અધ્યાત્મ અને નિરાશાનો વિચાર વિવિધ રૂપમાં વિવિધ પ્રસંગે લોકોને ઉત્તેજિત કરતાં આપણે અનેકવારે 'સાંભળીએ છીએ' એક ધીંપીયાળું, સર્વોં કે બોદધર ચોક્કસ નિયમો પ્રમાણે જાણે છે, અને સાંભળીથી વાંપરવાથી તે લાંબો વખત ટકી રહે છે, અને બેઠરકારીથી વાંપરવાથી બહુ જ નબળી ખરાબ થઈ જાય છે, એ વાત તેઓ સમજે અને માને છે. પરંતુ તેવાજ-મંત્રના નિયમો કરતાં પણ વધારે ચોક્કસ અર્થ, અને પવિત્ર નિયમો શરીરમાં પણ હવાતી ભોળાં છે, અને તે નિયમોને જાણી તેમાં સમજી તે પ્રમાણે શરીરને સાંભળીને વાંપરવાથી તે લાંબા વખત સુધી ટકતી રખાય છે તે વાત પ્રજા બરાબર સમજતી હોય એમ જણાતું નથી. માનવકૃત સર્વ નિર્ભય પંત્રાં કરતા પણ મનુષ્ય શરીરમાં એક અગત્યનો તત્ત્વવત અને ચેતનાતાપણું રહેતું છે, તે એ છે કે આપણા શરીરમાં તો પ્રત્યેક ક્ષણે બદલાયા કરે છે, નવાં નવાં ખાધાયા કરે છે. આપણે દરેક પળે જે હવા ફેફસામાં લેઈએ છીએ, દિવસમાં ઘણીવાર આપણે જો પાણી પીએ છીએ અને જરૂર પડે ત્યારે જો ખોરાક આપણે દરોજ ખાઈએ છીએ, તે સર્વમાંથી ધણો મોટો ભાગ રૂપાતર પામીને આપણા શરીરના જુદા જુદા અવયવ રૂપ બની જાય છે. જો ખોરાક હોજરી પચાવે છે તેમાંથી તે હોજરી પાછી પોતે પણ અને છે. જે રસોની મદદથી ખોરાક ઓગળાને પચી જાય છે, તેજ ખોરાકમાંથી પાંછા બીજા નવા ખોરાકને પચાવનારા રસો શરીરમાં તૈયાર થાય છે. જે વાયુ ફેફસામાં જઈ રક્તને વિશુદ્ધ તથા શરીરને ગરમાવાવાળું કરે છે, તે જ વાયુ વળી પોતાને પચાવનાર ફેફસાને જળવાઈ કરી બીજા નવા વાયુને પચાવવાની ફેફસાની ચક્રિતને વધારે છે. ટુંકામાં કહીએ તો દર વર્ષે આપણા શરીરમાં ચોરાશી મણ ખોરાક પાણી, અને સાડીબાર લાખ ધનકૃત દેવાં લાખ થાય છે, અને જુનો કચરો તેટલાજ મોટા જથ્થામાં બહાર નિકળી જાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ મુખ્યત્વે તેમ છે કે, નવિનીકરણની ક્રિયા આપણાં શરીરમાં સતત ચાલ્યા કરે છે અને સૂક્ષ્મ અવલોકન ઉપરથી વિદ્વાનોએ નિર્ણય કર્યો છે કે માત્ર એકજ વર્ષમાં શરીરના સર્વ પોચા ભાગ તદ્દન બદલાઈને નવા રચાઈ જાય છે, અને દર સાત વર્ષે જેટલી મુક્તિમાં અસ્થિ એટલે હાડકાનો પણ એકે એક અણુ બદલાઈ જાય છે આ વાત દરેક વિચારવાન પુરૂષ કણુલ કર્યા વગર રહેજ નહિ તેવી છે. તો પછી મા જાપ તરફથી અમને રોગી, અચકત, બેડોળ શરીર મળ્યું છે, તેથી હવે જન્મભર તેવાજ રહેવાને અમે મરજીયલા છીએ એવો ભૂવ બરેલો ખોટો નિશ્ચય બાધી બેસી તેવીજ દુઃખદ હાલતમાં મળ્યા કરવું એ કયી રીતે યોગ્ય કે હઠાપણું બરેલું ગણી ચકાય ? તદુસ્તી, શુભાબી તેજ, શરીરના વિવિધ અવયવોનું પરસ્પર યોગ્ય પ્રમાણ, ધાટીત્રાપણું, સૌંદર્ય અને યોગ્યતા એ સર્વ વાનાં બીજાં બધા પુરૂષાર્થોની માફકજ પ્રાપ્ત કરી ચકાય તેવા છે. જ્યાં જ્યાં તેનો અભાવ અથવા ઝેરહાજરી જોવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં ધણું કરી યોગ્ય પ્રયત્નનીજ ખામી હોય છે. સર્વવાના પ્રયત્નવાનને જ્યાં ત્યાં પ્રાપ્ત થતા આપણે અવગ્રહ-કન વડે જોઈ શકીએ છીએ આવા ઘણા દૃષ્ટાંતો અથવા અજાણેલા અભવાઓમાંથી એકજ નિષે અહિં આપણે વિચાર કરીએ.

દુષ્ટ કારનેરો નામનો પ્રસિદ્ધ પુરૂષ ઇટાલી દેશના વેનોસ શહેરમાંના એક ઉચ્ચ ઉમરાવ

કુટુંબમાં ધરવીસનના પંદરમા સૈકામાં જન્મ્યો હતો. તેણે પોતાને હાથે લખેલા પોતાના જન્મચરિત્ર ઉપરથી જણાય છે કે, જન્મથીજ તેને નબળા રોગી શરીરનો વારસો મળ્યો હતો, અને વળી વધારામાં ખાનપાનમાં નિયમ કે મિતપણું નહિ જળવવાથી ચાળીસ વર્ષની વયે તેનું શરીર તદ્દન તવાઇને ક્ષીણ થઇ ગયું, તેની શક્તિ અતિશય ઓછી થઇ ગઇ, તેની તંદુરસ્તી તથા જીવાનીનો જીરવો તો સ્વખાની પેરે સમૂળગો ઉડી ગયો અને તેને ફરી સાગ થવાની કે થોડાં વર્ષ પછી જીવવાની જરાએ આશા રહી નહિ. પરંતુ પોતે શુદ્ધિવાન હોવાથી વૈદ્ય ડોક્ટરોને ત્યાં દોડી, જવાને બદલે, અને ક્વાઓના ડોઝ, ઉકાળાના રગડા, ચાવવાનાં ચુરણ, ગળવાની ગોળાઓ, ફાકવાની ફાફીઓ, ધસી પીવાનાં ધસારવાં, મોંઘી માત્રાઓ, બલીભાતની ભરમો, તાકાત લાવનાર ટોનીકો, વિગેરેના સપાટામાં સપડાઇને ધનમાલ અને અમૂલ્ય અવસર શુભાવવાને બદલે, તુરંતજ તેણે આરોગ્યશાસ્ત્રનો ઉડો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ટુંક વખતમાંજ તેના જીણવામાં આવ્યું કે તંદુરસ્ત રહેવા માટે માણસને બહુજ થોડા ખોરાકની જરૂર છે. પરંતુ જીભને ખોટાં લાડ લડાવવાની ખાતરજ અરેઅર લોકો ખૂબ ખાધને પોતાની પાચન શક્તિ ખોઇ બેસે છે, એટલુંજ નહિ પણ બાળ અનેક રોગોના બોગ થઇ પડી, ઇલાલીયન લોકોની એક કહેવત પ્રમાણે “પોતાની ઘેર પોતાનાજ હાંત વડે ખોદી”, અકાળે મરણને શરણ થાય છે. પોતાની બૂલ આ પ્રમાણે જડવાથી, અને રોગના જડવામાંથી જરાપણ ખસાય નહિ તેવી રીતે જકડાઇ જવાથી, પોતાનું ખાનપાન અને રહેણી કરણી જલ્દી બદલી નાંખવાની તેને જરૂર જણાઇ, અને તે પ્રમાણે આલવાને તેણે ચોક્કસ ફરંવ કર્યો, સાદો ખોરાક થોડા થોડા પ્રમાણમાંજ દરરોજ ખાવાનું, અને તેમાં નિયમ જળવવાનું અને બીજી બાજતોમાં, પણ બરાબર મિતાહારી રહેવાનું તેણે ચરૂ કર્યું. આવા વર્તનથી લ્હુછ કારનેરો કહે છે કે, “પરિણામે માત્ર થોડાકજ દિવસમાં મને જણાવા લાગ્યું કે આવા ખાનપાનના નિયમ. મને બહુજ માફક આવ્યા છે, અને તેજ પ્રમાણે આલવા કરવાથી માત્ર એક વર્ષ કરતાં પણ થોડી મુદતમાં મારાં સર્વ દરદોમાંથી હું મુક્ત થઇ ગયો.”

આગળ ચાલતાં તે પોતે જણાવે છે કે, “આ પ્રમાણે તંદુરસ્તી પાછી પ્રાપ્ત થવાથી મિતાહારી ઉપયુક્તતા અને શક્તિનો મને ખરો અવાજ આવવા લાગ્યો. મેં વિચાર્યું કે જે મારા બપોંકર વાધિઓ ઉપર વિનય મેળવી તેનો નાશ કરવામાં મિતાહાર જે સફળ નિવડયો છે, તો પછી તેનાજ વડે મારી તંદુરસ્તી પણ જળવાઇ રહીને મારો નબળો બાંધો પણ સચકત થવો જોઇયે. તેટલા માટે મારી પ્રકૃતિને કયા ખોરાક માફક આવે છે તે ખોળી કહાડવાના કામમાં હું ખંતથી મંડી પડ્યો. પરંતુ તે પહેલાં એક વાતનો નિર્ણય કરવાની મને ખાસ જરૂર જણાઇ કે, જીભને જે ચીજો પસંદ પડે તે તે ચીજો હોજરીને પણ તેટલીજ સારી રીતે પસંદ પડે છે કે કેમ, અથવા તો “જે ગમ્યું જીભને, તે પસંદ પડે પેટને, અને સાફ કરે શરીરને,” એવી જે સામાન્ય માન્યતા લોકોમાં જેવામાં આવે છે, તે ખરી છે કે ખોટી તેની સંબાળપૂર્વક તપાસ અને નતી અનુભવ કરી જોવો જોઇએ. આવી તપાસ અને અનુભવને અંતે મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ કે લોકોનું આવું માનવું બહુજ બૂલ-બરેલું અને નુકશાનકારક છે કારણ કે, ખોરાક તરીકે વપરાતી એવી ઘણી ચીજો (રોષી, બારી કે તળાને પછી તેમાં મીઠું, મરી,

મર્યા, રાઈ, આંબલી, ખાંડ, ગોળ, લસણ, હીંગ વિગેરે મેળવીને કૃત્રિમ રીતે સ્વાદિષ્ટ બનાવેલી ચીજો) છે કે જે જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગે છે, પરંતુ જઠર કે પેટને પસંદ પડતી નથી અને બદનને બગાડે છે. આ પ્રમાણે (કૃત્રિમ) સ્વાદવાળા ખોરાકો સરીરને ક્ષાયદો કરનારા હોવા જોઈએ એ સિદ્ધાંતમાં રહેલા અસત્યની પુરેપુરી ખાતરી કરી લીધા પછી બુદ્ધિને અનુસરીને ખાનપાનના જે પદાર્થો સરીરને ક્ષાયદો કરનારા મને જણાયા, તેજ માત્ર સંપૂર્ણરીતે સહેલાઈથી પચી શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં નિયમિતરીતે દરરોજ ખાવાનો મેં કરાવ કર્યો, અને પેટ પુરેપુરું બરાબરને તથાવા લાગે તે પહેલાંજ જરા ભૂખ્યા ઉઠવાનો રિવાજ શરૂ કર્યો. આ પ્રમાણે “ જેને પોતાની તંદુસ્તી જાળવવી હોય તેણે પોતાનો જીભને વારવી જોઈએ ” એ કહેવતને મેં આચારમાં મૂકી. આ રીતે અભિતાહાર ઉપર વિન્ય મેળવીને, મેં મારી જીંદગીને નિયમિત અને સામ્ય બનાવી દીધી. અને તેમ કરવાથીજ મારા સરીરમાં આગમ કહો તેવો અદ્ભુત સુધારો થયો, એટલે કે, માત્ર એક વર્ષથી પશુ થોડી સુદતમાં તો જે વ્યાધિઓના પંજામાં હું સપડયો હતો અને જેમાંથી છુટવાની મિલકુલ આશા નહોતી, તે સર્વમાંથી હું કેવળ મુક્ત થઈ તદ્દન તંદુસ્ત બની રહ્યો. તે ઉપરાંત બીજા સારો ક્ષાયદો એ થયો કે, અગાઉ જ્યારે હું જે ક્ષાયે તે ગમે તેટલું ચાપીને ખાતો ત્યારે દર વર્ષે જે મંદવાડના ખાટલે મારે અચૂક પડતું પડતું તેમાંથી પશુ ઉગર્યો, અને સારથી તે આજ લગી મારી નિરામય અવસ્થા બરાબર જળવાઈ રહી છે, તેનું કારણ પશુ એજ કે નિયમિતતા અને અભિતાહારના નિયમોનો મેં, કદિ બંધ કર્યો નથી.

તેથી પરિણામે ઈશ્વરકૃપાથી હું સર્વોત્તમ આરોગ્ય ભોગવું છું. જે કે એ વાત ખરી છે કે, ખાનપાનને લગતા ઉપર લખેલા એ નિયમો (એટલે કે મારી જઠર સહેલાઈથી પચાવી શકે તેના કરતાં જરા પશુ વધારે, અને મારી પ્રકૃતિને માફક ન આવે તેવી જાતના ખોરાક કદિપણ નહિ ખાવાના નિયમો) ઉપરાંત, જ્યાં બંને ત્યાં સુધી હદ ઉપરાંત તાદ, તડકો, અતિશય યાક લાગે તેટલો પરિશ્રમ, દરરોજના ઉંઘ અને વિશ્રાંતિના વખતમાં ગરમ્બ, અને ખરાબ હવા વાળી જગ્યામાં લાભો વખત રહેવાનું બનતાં સુધી ચાલ નહીં તે નિયે હું ખાસ સંભાળ રાખું છું. તેજ પ્રમાણે જે કુટેવો પડી ગયા પછી છોડવી મુશ્કેલ, પરંતુ છે તેવી કુટેવો જોવી કે, શોક, ચિંતા, બય, ધિક્કાર, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા વગેરે આરોગ્ય અને મનને બગાડનાર વિકારોના ગુલામ થઈ પડવાની ટેવોથી બનતાં સુધી દૂર રહેવાની હું કાળજી રાખતો. તો પશુ મારે કમ્પુત કરવું જોઈએ કે આવા ઉંઘ વિકારોથી હું કેવળ મુક્ત રહી શક્યો નથી, પશુ કોઈ કોઈ વાર તેમના સંપાદમાં અનિશ્ચાએ પશુ ધમલાઈ જતો; પરંતુ એક વાતતો મેં અનુભવથી શોધી કાઢી છે કે ખાનપાનમાં મિતપણું અને નિયમ પાળનારને ઉપર કહેલા વિકારો બહુ પળવી શકતા નથી. એલેન નામના એક જુના વખતના ડૉક્ટરે પશુ કહ્યું છે કે, જ્યાં સુધી ખાનપાનના ઉપર કહેલા એ નિયમો હું બરાબર પાળતો ત્યાં સુધી કામ ક્રોધાદિ જીરસાઓ અને ઈર્ષ્યા ચિંતા વિગેરે દોષો આવે જ એકાદ દિવસ કરતાં વધારે વાર પળવી શકતા. આ વિદ્વાન જે કહે છે તે ખરું જ છે તેનો જીવતો પુરાવો હું પોતેજ છું. તેમજ તાદ, તડકો, અને હવા પાણી અને રૂઝોના ફેરફારો વેકવા છતાં મને કાંઈ મથુ તુકશાન થયું નથી તે જોનાર તથા

જાણનાર અને તેવી જ રીતે (એક કરતાં ઘણીવાર મારાં ઉપર કમનસીબે વિપત્તિઓ અને દુઃખો પડવાથી) મારું મન ધણું જ બ્યથિત થયેલું છતાં મારી પોતાની તંદુરસ્તીમાં કંઈ મોટો બિગાડો થયેલો નહિ, જ્યારે કુટુંબનાં બીજાં માણસો મારા જેવાં નિયમો પાળનાર નહિ હોવાથી તેમના ઉપર તેજ પ્રસંગોથી મારી અસર થયેલી, એ વાત પણ જેઓએ જોઈ તથા જાણી છે તેઓ પણ સાક્ષી પુરશે. પરંતુ આથી પણ એક પગલું આગળ વધીને હું બતાવી આપવા માગું છું કે કોષ અકસ્માતને સ્ત્રીધ શરીરને ઇજા થઈ હોય તે વખતે પણ મિતાહારી માણસ કેટલો જલદી અને સહેલાઈથી સાજો થઈ શકે છે. મારી સીતર વર્ષની ઉંમરે હર્મેથના રિવાજ મુજબ હું એક ગાડીમાં બેસીને ડોહાવતો ઘોડો કોષ કાંમસર જતો હતો, તેવામાં અચાનક ગાડી ઉંધી પડી ગઈ અને બહુકલા તોફાની ઘોડાને ઉભો રખાય તે પહેલાં તો ઉંધી પડેલી ગાડી અને હું બહુ લાંબે સુધી ધસડાયા. મને એટલા બધા આંચકા થા અને કચ્ચર ઇજા લાગી કે, કુંદાઈ ગયેલા માથા અને કપાઈ ગયેલા શરીર અને સાંધામાંથી ઉતરી ગયેલા હાથ પગ વાળા બચકર સ્થિતિમાં મને ઉચકાને ઘેર લેઈ જવો પડ્યો. આવી બચકર ખરાબ હાલતમાં જ્યારે ડોક્ટરો અને વૈદ્યોએ મને જોયો ત્યારે તેઓએ નક્કી જ કર્યું કે ત્રણ દિવસમાં તો હું મરી ગયા વગર રહીશ જ નહિ, છતાં પણ સોજો અને તાવ આવતો અટકાવવાને માટે (તે જમાનાની વૈદક પદ્ધતિ પ્રમાણે) મને સખ્ત જીજ્ઞાસો આપવાનો અને શરીરમાંથી દેકેકાણેથી લોહી ખેંચી કાઢવાના (રાક્ષસી) ઉપાયો અજમાવી જોવાની ઇચ્છા દેખાડી પરંતુ, તેથી ઉઘડું, વરસો સુધી મિતાહારી અને નિયમિત જીવન ગાળવાથી મારું લોહી પવિત્ર મારી નિરોગ હાલતમાં છે એમ ખાક્ષી પૂર્વક હું જાણતો હોવાથી, સખ્ત જીજ્ઞાસો લેવાની કે શરીરમાંથી લોહી કાઢવા દેવાની મેં ચોખ્ખી ના પાડી. ઉપાયમાં માત્ર મેં કેન્દ્ર સ્થીક જાતનાં તેલ શરીર પર ચોળાવ્યાં કે જે તેઓએ કહ્યું કે કદાચ જરા શપથો કરશે. આ પ્રમાણે બીજો કોષ પણ ઉપાય કર્યા વગર હું ધારતો હતો તેમ સોજો થયો, અને ફરીથી અગાઉના જેવોજ તંદુરસ્ત અને સચકત બન્યો કે જેથી મારા ઉપર મુજરેલી આફત પણ વિસારે પડી. આ જોઈ “ તમે જીવશો નહિ, અને ત્રણેક દિવસમાં જ મરણ પામશો, ” એવો અભિપ્રાય આપનારા વૈદ ડોક્ટરો તો સરમાઇને આશ્ચર્યથી ચકિત થઈ ગયા. મારા આ જાતના અનુભવ અને દર્શાવથી એ વાત પણ સાબિત થાય છે કે, જે માણસ ખાનપાનમાં બહુ જ સંભાળ પૂર્વક મિતાહારનો નિયમો હમેશાં પાળે, તેને માનસિક દુઃખો કે અકસ્માતથી થતી શારીરિક બપાથી પરિણામે બહુ જ યોગ્ય શોધવું પડે છે.

‘ મિતાહારી નિયમિત જીવન ’ એ શબ્દોથી હું એવું સમજાવવા માગું છું કે, પોતાને દરરોજ ઓછામાં ઓછા કેટલા ખોરાકથી સારી રીતે ચાલી શકે છે, અને પોતાની પ્રકૃતિને બુદ્ધિ અને શાસ્ત્રાનુસાર એવો કયો ખોરાક માફક આવે છે તે નક્કી કર્યા પછી પોતાની સગવડ અને સ્થિતિ પ્રમાણે ખાનપાનની જાત અને પ્રમાણ વિષે નક્કી કરાવ અને ગોઠવણ કરી, તે દરાવ અને નિયમને ખરાબ વગળી રહેવું, અને બેસણી વગરના ટાળવાની માફક વખત આવે મને તે બાજુ ટંગી નેહિં. પડતાં, અને એક વખત ખાનપાનમાં બહુ જ સંભાળપૂર્વક વર્તીને, બીજી વખત વળી ખૂબ અનિતાહારી સર્વજ્ઞો અને અકર્મી આ થઈને એક પગ દુધમાં અને એક પગ દહીંમાં સખરાની મૂર્ખાઈ કરવાને બદલે આગળથી

નક્કી કરેલા નિયમની જ હદમાં રહીને ચાલવું. કારણકે અનિયમિત, અવ્યવસ્થીત, તુરંગી જીવન ગાળવાથી હમેશાં લાભ કરતાં હાની વધારે થવાનો સંભવ છે. જો દૈનિક નિશ્ચય કરવામાં આવે તો સર્વ પ્રસંગે અને સર્વ સંજોગો વચ્ચે મિતાહાર અને નિયમિત જીવન ગાળવામાં મિલકુલ વિશેષ પડે નહિ. આમ હોવાથી હું કહું છું કે, જે કોઈ મનુષ્ય આ રીતે ચાલશે, તે કદિ પણ માદો પડશે નહિ, અગર તો બહુજ જીવન વખત અને અલ્પ-કાળની જ માદગી તેને ભોગવવી પડશે, કારણ કે મિતાહાર અને નિયમિત જીવનથી તે રોગનાં સર્વ મૂળ કારણોનો તે નાશ કરી દે છે, અને આ રીતે કારણ દૂર કરવાથી તે પરિણામને પણ બનતું અટકાવી શકવાને સમર્થ થાય છે. આ રીતે મિતાહારી માણસને રોગોથી દૂરવાતું રહેતું નથી, કારણ કે તેનું લોહી વિશુદ્ધ હોવાથી રોગોનાં કારણો તેમાં વૃદ્ધિ પામી શકતાં નથી. આ સર્વ વિવેચન ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, મિતાહારી નિયમિત જીવન એટલું બધું લાભદાયક અને સદાચાર-પુણ્ય પૂર્ણ છે કે આખા વિશ્વને તે અનુકરણીય અને આદ્ય થવું જોઈએ; આમ થવાનું વધારે કારણ વળી એ છે કે, દરેક માણસની પોત પોતાના વિવિધ ફરજોની તે આડે આવવાને બદલે તે શરૂને સારી રીતે બંનવવાનું કામ તે ઉલટું સહેલું અને સરળ કરી આપે છે. વળી દરેકની જ આજીવન પોતે પોતે યોગ્ય રીતે ચોડાખોરાક એટલે ચોવીસ કલાકમાં માત્ર બાર ઓસ અથવા પોણા શેરજ ખાવાની ફરકને કાંઈ જરૂર નથી; કારણ હાલ મારી ઉંમર બહુ વધારે છે અને તેથી પાચનશક્તિ પણ અગત્યના જેટલી બળવાન નથી. કોઈ મને એવું કહેશે નહિ કે એવા પણ કેટલાક માણસો જોવામાં આવે છે કે જેઓ ઘણી જ અનિયમિત જીવન ગુજારે છે છતાં પણ સાબ તાબ રહી લાંબી જીવન જીવે છે, આવી દલીલ અનિશ્ચિતપણા અને જોખમ ઉપર રચાયેલી છે, અને આવાં દાંતાં પણ પ્રમાણમાં બહુ ઓછા જડે છે. માટે આવા જીવ અપવાદોનો આધાર લેઈ માણસોએ અમિતાહારી અને અનિયમિત થવાને લલચાઈ જવું ન જોઈએ. પોતાના મજબૂત બાધા ઉપર હદ ઉપરાંત વિશ્વાસ રાખીને આવા ખાનપાનના ધટતાં નિયમોનો તોછડાઈ અને બેદરકારીથી જો કોઈ ભંગ કરે છે તો તેથી તેને આખરે નુકશાન જ થવાનો ભય રહે છે, અને વ્યાધિ, અકાળ ઘડપણ અને મરણનો તેને સતત ભય રહ્યા કરે છે. આવાં કારણથી હું ખાતરી પૂર્વક કહું છું કે જન્મથી નબળું અને રોગી શરીર વારસામાં મેળવનાર માણસ પણ જો મિતાહારી અને નિયમિત જીવન માળે તો તે બીજા મજબૂત ઉત્તમ બાંધાવાળા; પરંતુ અનિયમિત, વ્યસની અને અમિતાહારી જીવન ગાળનારા કરતાં વધારે લાંબી જીવન ગાળી શકશે.

જે માણસનો બાધો નાજીક, નબળો અને ખરાબ હોય તે પણ પોતાની બુદ્ધિને ઉપયોગ મરી નિયમિત, સાદુ, અને મિતાહારી જીવન માળે તો મારી પોતાની મારફત સારી તંદુરસ્તી સાથે લાંબુ આયુષ્ય મેળવી શકે, કારણ કે, મને પોતાને જન્મથી નબળામાં નબળું અને ખરાબમાં ખરાબ શરીર મળ્યું હતું; અને ચાળીસ વર્ષ ઉપરાંત એક દિવસ પણ વધારે હું જીવીશ એવી કોઈને આશા પડતી નહોતી તે હું આજે ૮૬ જાણી વર્ષની ઉંમરે તર્જન તંદુરસ્ત અને ચાલક દેખાઉં છું. એટલું જ નહિ પણ મારી સર્વ કર્મોન્દિયો, ગારૂ હૃદય, મારો સ્વર, મારી સ્મરણ શક્તિ અને એકે એક દાંત સુદાંત મજબૂત અને નિરોગી છે. તેજ પ્રભાવે જેમ

જેમ મારી વધ વધતી જાય છે, તેમ તેમ મારી વિવિધ શક્તિઓ પણ કમી પડતી હોય એમ જણાતું નથી, તેનું કારણ એ છે કે, જેમ જેમ મારી ઉમ્મર વધતી જાય છે તેમ તેમ ઓછું ઓછું કરતો જઈ હું છતાં પણ આખરે મરણ તો માણસને માટે સરજાયલું જ છે તેથી મારે પણ મરવું તો પડશે, તેમજ મારી ખાત્રી છે કે દુઃખ, પીડા, કે મંદવાડ ભોગવ્યા વગરજ ધીમે રહીને શાંત સદાકાળની મીઠી નિદ્રા (મરણ)માં હું વિરામ પામીશ.

લાંછ આયુષ્ય ભોગવી આવું સુખી મરણ મેળવવું એ ખરેખર એક શુભ આશિર્વાદ સમાન જ છે; પરંતુ રંકથી તે રામ સુધી, શું તંવગર કે શું ગરીબ, શું રાજા કે રખડતા બિખારી, અદનાથી તે આલા સુધી કુલ માણસ જાત આરોગ્યશાસ્ત્રના અને મિતાહારના નિયમો પાળી મેળવી શકે તેમ છે. અને તંદુરસ્તીને લાંબી જીંદગી દરેક માણસે મેળવવી જોઈએ તથા તેમ કરવું તેને બહુજ ગમે પણ છે, તેથી દરેક માણસની એક ખાસ દ્રવ્ય કરે છે કે તેણે સુખી દીર્ઘાયુષ પ્રાપ્ત કરવાનો પૂર્ણ પ્રયાસ કરવો; પરંતુ આ અમુલ્ય અને અપૂર્વ બક્ષિસ નિર્વ્યસની, મિત આહાર વિહાર કરનાર અને નિયમિત જીવન ગાળનારને જ આપવવામાં આવે છે. પરંતુ કેટલાક લોકો એવું કહેતા સાંભળવામાં આવે છે કે, ધણા લોકો સો સો વરસનું લાંછ આયુષ્ય સારી લાક્ષણિકતા મેળવી શક્યા છે, જે કે તેઓ ખૂબ ખાતા પીતા, મદા, કૌંધી, તમાકુ, દારૂ અને ગમે તેવો ખોરાક અને વ્યસનની ચીજો સારી પેઠે ઠાંસતા. આવું કહેનારા લોકો એમ અનુમાન કરી નક્કી કરી બેસે છે કે આવા અપવાદરૂપ પુરુષોના જીવનના પોતે પણ ભાગ્યશાળી નિવડશે. પરંતુ તેમની આવી ધારણામાં તેઓ બે પ્રકારની ભૂલ કરે છે. પહેલી ભૂલ તો એ છે કે, દર પચાસ હજાર માણસમાંથી એક માણસ પણ આવી રીતે વર્તીને દીર્ઘાયુષ મેળવી શકતો નથી; અને બીજી ભૂલ એવી છે કે, આવા અનિતાહારી, અકરોંતીયા, વ્યસની લોકો આખરે કોઈ ભયંકર દરદના પંજામાં સપડાઈને હાલે અમુલ્ય જીંદગી ખોઈ બેસે છે; અને આવા મનુષ્યો કદાચ વહેલા મરી ન જાય; તો પણ જીંદગીના છેલ્લા દિવસો તેઓ સુખમાં કાઢી શકશે એની ખિલકુલ ખાત્રી તેઓ રાખી શકતા નથી. આવાં આવાં અનેક કારણોથી એજ વાત નક્કી થાય છે કે, નિર્વ્યસની, મિત આહાર વિહારવાળા, અને નિયમિત જીંદગી ગાળાને, તથા ખોરાકના વજન કે પ્રમાણ ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખીને માત્ર શરીરના પોષણ જરૂરનો એટલો જ (પરંતુ મોટું કે જીભ સ્વાદની ખાતર વધારે ભાગે તેટલો નહિ એવો) ખોરાક હંમેશાં ખાવો એજ દીર્ઘાયુષ અને સુખી જીંદગી પ્રાપ્ત કરવાનો નિર્ભય રાત્રમાર્ગ છે. આવી રીતે જીંદગી ગુજારવી એ કાંઈ અશક્ય કે નિયમિત રીતે જીવન ગાળી બહુ લાંબી જીંદગી ભોગવનારા મહાપુરુષોનાં અનેક દર્શનો આપણા ઇતિહાસ અને ધર્મપુસ્તકો પુરાં પાડે છે; એટલું જ નહિ પણ આપણા હાલના જમાનામાં પણ આજ ઉપાયથી લાંછ આયુષ્ય જેમાં હું પોતાને પણ એક ગણું છું; આપણ સર્વ યુદ્ધિસંપન્ન મનુષ્યો છીએ, અને તેથી આપણાં સર્વ કાર્ય ઇચ્છાનુસારજ ચલાવે જોઈએ, આપણું તન અને મન યુદ્ધિએ નિર્ણિત કરેલા નિયમોને જ વશ રાખી જોઈએ.”

દીર્ઘાયુષી મહાન ઇલાલીયન ઉમરાવ દયુષ્ઠ કારનેરોએ લગભગ તેવું વર્ણન ઉમરે લખીને પ્રસિદ્ધ કરેલા પોતાના જીવન જતાંતમાંથી જરૂર પુરતા ભાગનું ઉપર પ્રમાણે આધાન્તર આપવામાં આવ્યું છે, જે કે વાતો તેમાં ફરી ફરીને કહેવામાં આવી છે તો

પણ કેવા માઠા નિયમો પાળાને જન્મથી નજાળા બાંધના આ દહાથહી પુરૂષે લગભગ એકસોને વીસ વર્ષનું લાંબુ આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું તે બાળુવાનું ધણું ઉપયોગી અને આદરણીય છે. આ દૃષ્ટાંત સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે આપણું શરીર જમે તેટલું ખરાબ થઇ ગયું હોય; તો પણ ધર્મશાસ્ત્ર તથા આરોગ્યશાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત સલાહાર અને સલાચાર પુનઃ પાળવા માંડી, મહામાયા પ્રકૃતિ દેવી (કુદરત) તરફ પાછા જવામાં આપણે કદિ પણ મોડા પડતા નથી;—We are never too late for a Return to Nature—અને નૈસર્ગિક ઉપાયો વડે વ્યાધિ માત્રને વિહારીને, પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરીને, સદૃશ્યની સહજ પ્રાપ્તિ સદ લાંબી જીંદગીને અમૂલ્ય દહાવો લેવાનું હરકોઇ દહાથહી, ધીરવીર અને યોગ્ય પ્રયત્નવાન પુરૂષને માટે સલાકાળ સંભવિત છે.

ખરો આનંદ તથા સુખ શામાં છે ?

(અનુસંધાત આણુ વર્ષના ૫૮ ૨૯૧ થી)

લેખક:—તંત્રી.

ધન્વંતરી માસિકના પ્રથમ વર્ષના ઓક્ટોબર મસ ૧૯૦૮ ના મોસમાં “દિવ્ય મંદિર” એ નામનો ડૉ૦ મહાદેવપ્રમાદ, એન. ડી. એમણે લેખ લખેલો છે. તે ‘લેખમાં’ નીચે પ્રમાણે તે લખે છે —

“દૃષ્ટાંત તરીકે ૨૫૦૦૦૦૦૦ અર્થાત્થી મૃદુ તથા સુંવાળા રહેલી આપણા શરીરની ત્વચા એટલે ચામડીનો વિચાર કરીએ. આ પચીસ લાખ અર્થાત્થી અસંખ્ય સર્પાકાર નલિકાદ્વારા પોતામાં એકઠો કરેલો રૂસ બહાર રહે છે. જો એક ચાર ‘લાયમીટર’ ના સ્પર્શમદર્શક યંત્રવડે આપણા હાથની હથેળી જોવામાં આવે તો તેમાં દર એક બે ઇન્ચે ૩૮૦૦ વારિક છિદ્રો જોવામાં આવે છે. આ છિદ્રો તે પ્રવેદ રૂપે શરીરમાંથી મળતે બહાર કાઢી નાંખનાર નલિકાઓનાં મુખ છે. એક સાધારણ માણસના શરીરમાંની આવી પ્રવેદ નલિકાઓને જો એકત્રે છેડે બીજી એમ હારનંધ ચોકવવામાં આવે તો તેની લંબાઇ ૧૦ માઇલ થાય છે. આ સિવાય વળી એક જાતના તેલને બહાર લાવી ત્વચાને સુંવાળા રાખનાર વળી અસંખ્ય નલિકાઓ હોય છે. ખરી રીતે ચોખ્ખી કલાકમાં મૃત્તાશય કરતાં ત્વચાદ્વારા વધારે પ્રવાહી પદાર્થો શરીરમાંથી બહાર નીકળી શરીરને નિરોગ રાખવામાં મદદ કરે છે. કેટલાંક કુતરાં અને બીજાં પ્રાણી ઉપર પ્રયોગ કરીને એ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે જો એકાદ પ્રાણીના આખા શરીરપરથી વાજ કાપી નાખી પછી જો તે ઉપર વારનીશ ચોપડી દેવામાં આવે કે જેથી તેની ચામડીનાં છિદ્રો પુરાંજ નજીક પહોંચી કચરો બહાર નિકળી શકે નહીં, તો તે રીતે શરીરમાં એકઠા થતા મળથી તેને ઝહેર ચઢી તે યોગ્ય વખતમાં મરણ પામે છે. આ ઉપરથી ખરાબ ધરીને સ્નાન કરી ત્વચાને તદન સ્વચ્છ રાખવાની કેટલી અગત્ય છે તે જણાઇ આવે છે.” સાંપ્રતકાળમાં ચામડી રોધિયી નાકો ઠરી ચુક્યું છે કે, ઉપર કહેલાં પચીસ લાખ ચામડી ઉપરનાં છિદ્રો અને તે સિવાયનાં

તેલ જેવો પદાર્થ બાહાર લાવનાર છિદ્રોદ્ધાર પશુ શ્વાસ પ્રશ્વાસની ક્રિયા ચાલ્યા કરે છે. જેને ઇંગ્લેન્ડમાં “ ટ્રાન્સ પાઇરેસન ” કહે છે. આ વાતની ખબર ઘણા જ યોગ માણસોને હોય છે. આવાં છિદ્રોદ્ધાર પ્રાણવાયુ આપણા શરીરમાં દાખલ થઇ રક્તમાં મળે છે, રક્તમાં રહેલા વિજાતિય તત્વો શોધન કરે છે, અને શરીરને સ્વચ્છ રાખવામાં ન આવે, ને ચામડી ઉપરનાં છિદ્રો ખુલ્લાં રાખવામાં ન આવે તો ‘ ટ્રાન્સ પાઇરેસન ’ની ક્રિયા બરાબર થઇ શકતી નથી. તેમ જ શરીર ઉપર ઘણાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી પશુ એવું જ પરિણામ આવે છે. અને લોહીમાં રહેલા વિજાતિય તત્વો બહાર નિકળી શકતાં નથી. માટે શરીર ઉપર પહેરવાનાં વસ્ત્રો ખુલ્લતાં અને ખારીક નોંધએ. તથા પ્રાણવાયુનો પુરતો જ્યો શરીરમાં દાખલ થવા માટે ખુલી હવામાં ફરવા જવું નોંધએ. કસરત પણ ખુલી હવામાં અને ઉધાડા શરીરે કરવાનું કારણ પણ તેજ છે.

ડૉક્ટર ડી. આર. એ હીનસન એલ. આર. સી. પી. કહે છે કે, જે હું તમને એમ કહું કે માણસ જાતને શરીર પર કપડાં પહેરવાનો હક્ક નથી તો તે સાંભળી તમને અચ્ચે થયા વિના રહેશે નહીં. પણ જ્યારે તમે એ વિષય પર બરાબર રીતે મન કરશો ત્યારે મહારી સાથે એકમત થયા વિના રહેશે નહિ. પરમેશ્વરે મનુષ્ય જાતને ગરમ પ્રદેશમાં જ રહેવા સરજેલ છે. અને દરેક પ્રાણીને કુદરતે પીંછાં અથવા ફવાટાંના રૂપમાં કુદરતી પોષાક આપેલાં હોય છે.

પુરાતન કાળમાં માણસના શરીર ઉપર પણ પુષ્કળ વાળ હતા, જેની દૃશ્ય પણ થોડી થોડી નિશાનીઓ હાથ પગ છાતી અને શરીર ઉપર જેવામાં આવે છે. અને તેવા જાળને લીધે તે હવાપાણી વિગેરેથી થતી અસરોમાંથી તેનું રક્ષણ કરે છે, પુરાતનકાળમાં અમુક સંજોગોને લીધે ગરમ પ્રદેશમાંથી ઠંડા પ્રદેશમાં માણસને જવાની જરૂર પડી. અને ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે, ખીજાં પ્રાણીનાં ચાંમડાં ઝોડવાથી તેવા ઠંડા પ્રદેશમાં પણ પોતે ગરમ રહી શકે છે, આ શોધનો તેણે ઉપયોગ કરવા મોકલ્યો, અને ચાંમડાંને એકઠાં સાંધીને પોતાનું શરીર ઢાંકતાં શિખ્યો. થોડા વખત પછી ઉનને કાંતી અને વણીને તેડું કપડું બનાવતાં તેને આવડ્યું, જે પછી રૂ અને શણની શોધ હાથ લાગતાં હાલનાં જાત-જાતનાં કપડાં પહેરવાની શરૂઆત થઇ. શરૂઆતમાં તો માણસ ચાંમડાં વિગેરે પોતાના શરીરની આસપાસ ઝુલવતાં રહે; તેવી રીતે બાંધતા અથવા તો શરીરના જે ભાગ ઉપર વધારે ઠંડી લાગતી તે ભાગને તેનાથી બરાબર ઢાંકતો, અગર તો આરામ લેતી વખતે અથવા રાત્રે સુઇ રહેતી વખતે અને ઠંડી રૂમાં ચામડાં સારી રીતે ઝોડતો. ધીરે ધીરે ચાંમડાંને એકમેક સાથે બરાબર શીવી લેતાં તેને આવડ્યું. પછી તે બાંધબેસતો કરવા માટે વધારેના ભાગ કાપી નાંખતો અને કેવી રીતે પોતાના શરીરને બાંધબેસતો આવે તેનો આકાર કરતાં શીખ્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે, ફેશન અને ટાપટીપ હવે તો એટલી વધી પડી છે કે, લગ્નમાં ખાસ અમુક જ રીતે કાપીને શીવેલાં પહેરવામાં આવે છે. આવી રીતે શરીર ઉપર કપડાં પહેરવાનું શું પરિણામ નિપજ્યું છે ? પ્રથમ તો કપડાં પહેરવાથી કુદરતે આપણા શરીર ઉપર વાળનો જે કુદરતી પોષાક આપેલો હતો તે લગભગ જતો રહ્યો, અને બીજી વાત એ કે, આપણી ચામડી કપડાં પહેરવાથી નબળી બની ગઇ છે. અને હવા તથા રૂનો ફરફાર સામે ટકી રહેવાને ઘણા પ્રમાણમાં અશક્ત બની છે. અને છેવટે ચરમનાં

ખોટા વિચારો તેને લીધે આપણામાં આવ્યા છે. ઘણાં કપડાં પહેરનારાને જ ઠંડી અને સળેખમ વધારે થાય છે. કારણ કે, પોતાના શરીરમાં ગરમાવો રાખવા માટે પુરતી કસરત કરવાની જરૂર કપડાં પહેરવાથી અટકે છે, અને શરીરમાં રહેલાં કારબનવાળાં તત્વો બાળા નાંખવાને પુરતો ઓક્સીજન કપડાં પહેરવાથી લોહીને મળતો નહીં હોવાથી બેચેની પણ થાય છે.

જો રૂઠું ઠંડી થાય છે તો તેમની આમડી પણ ઠંડી થઈ જવાથી કાંઈ જાતનો રોગ કપડાં પહેરનારને તરતજ થાય છે. દાખલા તરીકે સંધી વા સાયેનો તાવ (રૂમેટીકશીવર) અથવા ફેરસાનો સોજો, અથવા આંતરડાનો સોજો. મનુષ્ય શરીરમાં ચાનતંતુઓનો એક સમૂહ એટલા માટે મૂઠવામાં આવ્યો છે કે, જે શરીરની કુદરતી ગરમી જોડતા પ્રમાણમાં ઓછી વધારે કરી શકે. પરંતુ આપણે જો હમેશાં ખૂબ કપડાં પહેરી રાખીએ તો શરીરની આમડી સદા એકજ સરખા ગરમાવાવાળી રહે, અને તેથી શરીરનો ગરમાવો જરૂર પ્રમાણે ઓછો વધારે કરનાર ચાનતંતુઓને કંઈ કામ ન મળવાથી તે આજસુ અને અશક્ત બની જાય છે. પરિણામ એ થાય છે કે, રૂઠુના ફેરફારો સામે ટકી રહેવાને આપણે કદી તૈયાર હોતા નથી, અને તેથી જો આપણે જરા બહાર જઈએ ને વરસાદથી પલળીએ, અગર તો શિયાળાની ઠંડી આપણા શરીરને લાગે તો તેથી આપણી તખીયત તરત જ બગડે છે. કેટલાક લોકો એવું ધારે છે કે, લૂગડાં સંખ્યતાની ખાતર પહેરવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાન અને ખીન ગરમ દેશોમાં દેશી લોકો, જોકે માત્ર એક ધોતીધું જ પહેરે છે અને જરૂર પડે તો એક ઓઢે છે, તોપણ તેથી તેઓ અસંખ્ય છે એમ કહી શકાય નહીં. બ્રહ્મદેશમાં મારા કુટુંબની સ્ત્રીઓ માત્ર એકાદ કપડું પહેરે છે, પરંતુ ખરાબ ચાલની સ્ત્રીઓ હમેશાં ખૂબ કપડાં પહેરની જોવામાં આવે છે. સંખ્યતા જ્ઞાને કહેવી. તેના આધાર રૂઠી ઉપરજ રહેલો છે. દાખલા તરીકે ત્રિલાયતમાં જહેર નાચ (બોલ) વખતે પોતાની છાતી છેક જ ઉઘાડી રાખીને સ્ત્રીઓ આવે છે તોપણ તે બિલકુલ અમન્ય ગણાતું નથી. પરંતુ જો તેના પગની છુટણ જરા ઉઘાડી દેખાય તો તે નિર્જનતાની નિશાની ગણાય છે. શરીરનું હલનવલન છુટથી થવામાં અડચણ કરે તેવાં સર્વ કપડાંને ધિક્કારી કાઢવાં જોઈએ. મતલબ કે, તંગ બેસતી દરેક ચીજ જેવી કે, તંગ કોલરો, પાંચ-જામા, બેડ, ગારટર, વિગેરે અને સ્ત્રીઓને પણ બહુ તંગ બેસતી કાંચળી, છુટ, ગાર્ટર્સ, કોસેટસ, રોઝ વિગેરે તંદુરસ્તીનો વિચાર કરતા નુકશાનકારક છે. અને જો નાકે વાળા અથવા શરીરે તંગ પડા એ બેમાંથી એક પહેરવાની રજા પાડવામાં આવે તો, મારા શરીરની તંદુરસ્તીનો વિચાર કરીને હું તો, નાકે પહેરવાની વાળીજ પસંદ કરું. જેઓ તંગ પડા પહેરે છે તેઓની પીઠ અને શરીરના સ્નાયુઓ ઘણા જ નબળા થઈ જાય છે, અને ગરમ રૂઠુમાં તેમને ઘણી જ બેચેની જણાય છે. બ્યારે આવા પડાથી શરીરને તંગ રાખવામાં આવે છે સારે, ફેરફારને કુલવાની બરાબર જગા મળતી નથી, હૃદયને થોડી જ જગામાં સંકોચાઈ જવું પડે છે, હોઝરી અને આંતરડાં દબાઈ જાય છે, તથા સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશય પોતાની કુદરતી જગાએથી ખસી જાય છે. તાણીને લાધરો પહેરવાથી, અગર તો તંગ પડા બાધીને પાતળી નાણુક કમર દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરવાથી જીવનબળ ઓછું થઈ જાય છે, હાથ પગ ઠંડા રહે છે, નાક રાતું દેખાય છે, મોઢા ઉપર ખીલ અને

ચાહાં પડે છે, પાચનશક્તિ બગડે છે, ગર્ભાશયના અનેક વ્યાધિઓ થાય છે, બાળક ઉત્પન્ન કરવાને અને તેને ધવરાવવાને નાલાયક થાય છે, અને છેવટે ધણીને ક્ષયરોગ યથ મરણને શરણ થવું પડે છે.

મતલબ.

આ ઉપરથી સાર એટલો જ ખેંચવાનો છે કે, કુદરતી તત્વોની સામે સહેજસાજ રક્ષણ કરવાની ખાતર અને યોગ્ય સખ્યતાની ખાતર જ કપડાં પહેરવાં જોઈએ. શુદ્ધ બદલાવાની સાથે પોષાક પણ બદલાવો જોઈએ, અને તે હલકાં અને ઢીલાં જોઈએ. તથા શરીરના કોઈ પણ ભાગને બહુ તંગ કરે તેવાં હોવાં ન જોઈએ. ઉનાળા કરતાં શિયાળામાં કપડાં વધારે ગરમ જોઈએ; તોપણ કોઈ પણ પ્રસંગે કપડાં બહુ ભારે વજનવાળાં હોવાં જોઈએ નહિ. પ્રલેનવ વિગેરેનાં કપડાંની કંઈ ખાસ જરૂર નથી. કારણ કે, તેવાં કપડાં શરીર ઉપર છેક અંદર પહેરવાથી આમડી સાથે ઘસાઇને ત્યાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે, અને જોઈએ તે કરતાં ત્યાં વધારે ગરમાવો રાખે છે. લોકો એવું ધારતા જણાય છે કે, જે પગથી માથા સુધી પ્રલેનવનો પોશાક પહેર્યો હોય તો તેમને ટાંઠ વાવાનો કે શરદી થવાનો મિલકુત સંભવ ન રહે. આ એક મહોટી ભૂલ છે.

ઉના ગરમ રમાલો, છાતીને ગરમ રાખનાર કપડાં, ગરમ કાનરોપીઓ, રાતે પહેરવાની મળેસુધીની ટોપીઓ (મંકીકેપ્સ-માંકડટોપી) વિગેરે શરીરનું રક્ષણ કરવાને બદલે તેને બાળને નમળા બનાવી નુકસાન કરે છે. જ્યારે સુસાદરી કરતા હોઈએ, અગર ખેંઠા હોઈએ, કે ઉભા રહેવાનું હોય અગર વરસાદમાં ચાલવાનું હોય ત્યારે જ એવરકોટ પહેરવો ઠીક છે. પરંતુ અમથું ચાલવાનું હોય ત્યારે તે ઉપયોગી નથી; કારણ કે, તે ચાલવામાં દરકત કરે છે અને તેથી આપણે વહેલા યાત્રી જઈએ છીએ. મારી સલાહ એવી છે કે જ્યારે બહુ ટંડી લાગે ત્યારે કસરત કરીને તમારા શરીરમાં ગરમાવો લાવો, પરંતુ ઉપરાઉપરી ખૂબ કપડાં પહેરવાની અથવા તો દેવતા આગળ તાપવા બેસવાની ભૂલ કરશો નહિ. દરરોજ સવારે પચારીમાંથી ઉઠીને તરતજ પહેરેલાં કપડા કાઢી નાંખી, ચંદા પાણીથી તમારું મુખ ને હાથ બરાબર ધોઈ, આખું શરીર થડા પાણીથી સાફ કરી ખૂબ મસલજો અને પછી કોરા રમાલથી ઘસીને કોઈ દરજ્જે જે આ પ્રમાણે તમે વાયુરનાન અને ચંદા જળનો ઉપયોગ કરશે તો ટાંઠ અને શરદી તમને કદી હેરાન કરી શકશે નહીં.

બહુ વજનવાળાં કપડાં પહેરવાથી ચાલતાં યાક લાગે છે અને શરીર બળ નિરર્થક અર્થાંત્ર જાય છે. ટાંઠ વાય તેથી કંઈ દરજ્જેનાં શરદી થતી નથી; પરંતુ કૃત્રીમ રીતે શરીરને ગરમ રાખવાથી શરીર અશક્ત બની જાય છે.

ડાક્ટર એ લીનસનના કહેવા પ્રમાણે ઘણાં કપડાં પહેરનારનાં શરીર અત્યંત નબળાં યથ જાય છે, એમાં જરાપણ શક નથી. શિયાળાની સખ્ત ટાંઠમાં એક ગરીબનું છોકરું શરીર ઉપર એકાદ કપડું પહેરી તે ટાંઠ સાંભે પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરે છે પણ શ્રીમંત માણસો તે શરીર પર મજબૂત અથવા બંધ કપડાં પહેર્યા છતાં પણ અત્યંત ટાંઠવાવાની ફરીયાદ કરી ઔરધાનાં બારી બારણાં બંધ રાખી યથાક્રીમાં દેવતા કરી પહોર દોઢ પહોર દિવસ સુધી ૧૫૫૧ કરે છે, ત્યારે ગરીબ ગરમાં ખુદશી જગામાં પણ પોતાને કામે લાગેલાં હોય છે.

જે લોકોને શરીરપર પહેરવાને પુરાં કપડાં મળતાં નથી અગર જેમને મળે છે છતાં પણ શરીરપર ધારણ કરતા નથી, તેમના તરફ નજર કરશે તો તેમનાં શરીર પુષ્ટ છતાં બળવાન હોય છે—એટલું જ નહીં પણ તેમના ઝૂતમાં લાલ રંગજોડા ધણાં હોય છે. અને અત્યંત કપડાં પહેરનારનાં શરીરની ચામડી જે કે ગૌર વર્ણની દેખાય છે, છતાં તેમના લોહીમાં લાલ રંગજોડા કમી થઈ જવાથી તેમનું શરીર શીકું દેખાય છે. આપણા દેશના સંખ્યાબંધ સાધુઓ ફક્ત લગોટીજ પહેરે છે, અગર વધારેમાં વધારે ખુલ્લી ઠંડી પહેરે છે, છતાં તેમનાં શરીર રૂદ્ધ પુષ્ટ અને અત્યંત બળવાન હોય છે. એટલું જ નહિ પણ શિયાળાની ઠાંડ, ઉનાળાનો તાપ, અને ચોમાસાનો વરસાદ તેમના શરીરને શરદી કે ગરમી કરી શકતો નથી. તેમ તેમના ઉપર રોગોના પણ હુમલા થતા નથી. સંખ્યાસી લોકો બ્રહ્મચારી લોકો અને બીજા ધણા બ્રાહ્મણો જેઓને સુધારાનાં પવન લાગેલો હોતો નથી તે ધોતીયું પહેરે છે. શરીરે માત્ર અંગવસ્ત્ર ઓઢે છે. તોપણ તેઓ શરીરે બળવાન હોય છે. ખુદા શરીરે ચોખી હવા લાગવાથી અને સવારમાં સીતોફકથી તળાવ નદી કે ઘેર તેઓ સ્નાન કરે છે તેથી જ તેઓ નિરાગી રહે છે, અને દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવે છે. થોડા વર્ષથી આપણા આર્યાવર્તમાં પરદેશી પોપાકનું અનુકરણ થવા લાગ્યું છે, આપણાં અંગરખાં પેરણ અને બંડીયો એટલાં સાદાં હતાં કે તેમને શીવડાવવાનું ખર્ચ કંચિતજ અર આના ઉપરાંત ન થતું. વળી તેમાં કપડાં સફેદ રંગનાં વપરાતાં અને તે માદરપાટ, અગમ્યાથી, કે મલમલનાં બતાવતા. એ કપડાં તેઓ શરીરે ખુલ્લાં પહેરતા, જેમાંથી હવાની આવ જા અને સૂર્યનાં કિરણો સફેદ રંગમાંથી આરપાર પસાર થતાં. હવે તો તેને બદલે કોટ, વેસ્ટકોટ, જેકેટ, ખમીસ, કાલર, ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં ઈંગ્રેજ ફેશનનાં કપડાં કરાવવા લાગ્યા છે અને દરજીઓ પણ શીવાઈના એકએક કોટના ડાંઢ જે કે અઢી રૂપિયા લે છે—કપડાં પણ વગર જરૂરે ગરમજ પસંદ કરવામાં આવે છે. બીજા રંગનાં કપડાં કરતાં કાળા રંગનાં કપડાંને વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે, કારણ તેમાં મેલ સમાય છે. આ પ્રમાણે ફેશનમાં કપડાંનું ખર્ચ અત્યંત દરેક ઘરમાં વધી પડ્યું મેલ સમાય છે. આ પ્રમાણે ફેશનમાં કપડાંનું ખર્ચ અત્યંત દરેક ઘરમાં વધી પડ્યું છે—આવાં કપડાં પહેરવાથી કેટલી હાની છે તે આપણે ઉપર બતાવી ગયા છીએ. કાળા રંગનાં કપડાં સૂર્યના કીરણોને ચાંમડી ઉપર જતાં અટકાવે છે અને તેથી શરીરને અત્યંત હાની છે. વધારે કપડાં પહેરવાથી ઉન્હાળા જેવી રુતુમાં અત્યંત પરસેવો થાય છે, અને તેથી તે કપડાં બીજી જાય છે. છતાં તે કપડું પહેરેલું રહેવાથી પસીનાનાં ઊંઘો શરીરના અને કપડાના મેલથી પુરાઈ જાય છે અને લોહીમાંના ખરાબ તત્વો બહાર નિકલી શકતાં અને કપડાના મેલથી પુરાઈ જાય છે અને લોહીમાંના ખરાબ તત્વો બહાર નિકલી શકતાં નથી. એટલું જ નહિ પણ આવાં કપડાં પહેરનારના શરીર ઉપર ઉન્હાળામાં અગાધયોના થરના થર નિકલી આવે છે. અને તેમાંથી તાપોડીયાં અને ગુમડાં—લોહીમાં વિજ્ઞતીય તત્વોનો સંચય થવાથી થાય છે. વળી એવાં ગરમ કપડાંને વારંવાર ધોવા અપાતાં નથી અને તેવાં પરસેવા વાળાંજ ફરી પહેરવામાં આવે છે, તેથી અત્યંત હાની થાય છે. સફેદ કપડાંને દરરોજ અગર ચાર પાંચ કે આઠ દિવસે ધોવા આપી શકાય છે, અગર હાથે પણ સાથુ ધાલી સાફ કરી ધોઈ લેવાય છે—તેથી તેમાં પરસેવો મેલ કે જંતુ એમાંનું કંઈ હોતું નથી. કેટલાક ઝાઝર સાહેબો દરદીને શ્વાનલગતું કપડું રાત દિવસ પહેરી રાખવાની ભલામણ કરે છે કે જેથી અંગમાં ગરમી સચવાઈ રહે; પણ તેમ કરવાથી કેટલી હાની છે તે ઉપરના લેખથી સમજવા વિના રહેશે નહીં.

કોમોપથી સામન્સ (રંગથી રોગ મટાડવાની વિદ્યા)થી નક્કી કરી ચુક્યું છે કે, જાતભાતના રંગોમાં જુદા જુદા ગુણો રહેલા છે. સૂર્યના તડકાથી કૌંવા વિજળીની રોશનીથી કાચદારાએ શરીર ઉપર રંગવાળા કાચોથી કિરણો પાડવામાં આવ્યેથી જુદી જુદી જાતના રોગો મટે છે. એટલે વગર વિચાર્યે બધી મોસમમાં એકજ રંગનું કપડું પહેરી રાખવાથી તે કપડાં દ્વારાએ શરીરની ચામડી ઉપર સૂર્યનાં કિરણો પસાર થાય છે, તેથી ઓછી કે વધારે હાની થયા વિના રહેતી નથી. એટલે બીજા રંગનાં કપડાં બારે માસ ધારણ કરવા કરતાં સરેદ રંગનાં કપડાં વધારે ઉપયોગી છે. સ્વેત રંગમાં સાત્વિક, રાતા રંગમાં રાજસ અને કાળામાં તામસ ગુણો રહેલા છે.

ખરે આનંદ અથવા સુખ શરીર ઉપર ધણાં ગરમ, અને સંખ્યાબંધ કપડાં પહેરવામાં જરાપણુ નથી. દિવસ કિંવા રાત્રિની વખતે બ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે ખુલ્લા શરીર ઉપર (એરબાય) ચોખી હવાને લાગવા દેવાથી અનેક જાતના રોગો મટે છે. ને શરીરને અપૂર્વ આનંદ લાગે છે.

(અપૂર્ણ.)

રોગ મટાડવામાં વિજળીનો ઉપયોગ.

(લેખક તંત્રી.)

ચાલુ જમાનામાં દરેક વિદ્યા આગળ વધતી. જાય છે, અને નવી નવી શોધો થતી જાય છે. આ તકનો લાભ લેઇ કેટલાક લોકોને જાતભાતની જાહેરાતો કાઢી લોકો પાસેથી-પૈસા કઢાવવાનો પથુ સારો લાગ મળ્યો છે. જાહેરાતમાં લાંબુ પહોળું વર્ણન કરેલી વસ્તુઓમાં કેટલું સત્ય રહેલું હોય છે તે આવી વસ્તુઓ મંગાવી વાપરનારને-અનુભવમાં આવ્યા સિવાય રજૂ નહી જ હોય.

હાલમાં વિજળીનો શોધ આગળ વધતો જાય છે. અને મનુષ્ય જાતની કદપતામાં પથુ ન આવી શકે તેવાં અદ્ભુત કાર્યો વિજળીક જળથી થાય છે. કેટલી કેપનીયો તરફથી વિજળીક વીંટીયો, વિજળીક પટ્ટા વીજળીક માદળાયાં, વિજળીક ખેટરી, ઇલાદિની અતિશયોક્તિવાળી જાહેરાતો પ્રસિદ્ધ થાય છે અમારા કેટલાક આહોર અમને લખી મોકલે છે કે આવી વીજળીક વસ્તુઓ વાપરવાથી દર્દીઓનાં દર્દો મટે છે કે નહીં એ બાબતમાં આપનો શો શો અભિપ્રાય છે, તેથી અમે આ લેખ લખેલો છે.

રોગ મટાડવામાં વિજળીનો ઉપયોગીતા વિષે ધણીજ અતિશયોક્તિ હાલમાં કરવામાં આવે છે. હાલના વખતમાં લગભગ દરેક યીજ વિજળીક બનાવવામાં આવે છે. જેમકે વિજળીક મોર્નિંગ, વિજળીક હેરબ્રસ આવી આવી અનેક વસ્તુઓ શરીરને કંઈ પથુ લાભ આપી શકે નહીં, તેનું એક સમજ કારણ એ છે કે મનુષ્ય શરીર ઉપર સારી કે નરસી અસર કરી શકે તેટલો મહોરો વિદ્યુત પ્રવાહ આવા વિજળીક પટ્ટા વિગરેમાંથી નિકળતો

૧. ધર કામમાં થતો વિજળીનો ઉપયોગ એ સંબંધી આ માસિકના બીજા વર્ણના અંક ૭ ના પૃષ્ઠ ૧૭૬ ઉપરનો લેખ જુવો.

હોય તેવું વિદ્વાનોના અનુભવમાં આવ્યું નથી, આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વિજ્ઞાનીક પદા વિગેરેથી રોગ મટાડવાની ગદ્દતિ એ એક ઢોંગ અને પૈસા કમાવાની યુક્તિ છે. પરંતુ પેટન્ટ દવાઓ વિગેરે બીજા ઢોંગ કરતાં-એટલું તો સારું છે કે આ વિજ્ઞાનીક પદા વિગેરેથી પૈસા વગર બીજી કંઈ શારીરિક નુકસાન નેના વાપરનારને થતું નથી. ધણા રોગો તો વચે કંઈ અલ્પજી નાખવામાં ન આવે તો મોડા વહેલા પોતાની મેળેજ મટી જાય છે અને વળી બીજા કેટલાક રોગોની તો અમુક સુદૃઢ બાધેલી હોય છે કે જે સુદૃઢ પુરી થયે તે જરૂર મટી ગયા વગર રહેતા નથી. અને આવા બન્ને જાતના રોગોમાંજ વિજ્ઞાનીક શાયદો કરે છે એવું અગ્નિ લોકો માને છે; પરંતુ જ્યારે આપણે રોગમાં આવા વિજ્ઞાનોના ઉપાયોની પરીક્ષા અને બારીક તપાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્રમ પડ્યા વખર રહેતું નથી કે આવા વિજ્ઞાનીક પદા વિગેરેના ઉપયોગથી શારીરિક કંઈપણ લાભ કે હાનિ થતી નથી. એટલે કે તેમના ઉપયોગથી રોગ મટાડવામાં પશું મદદ મળતી નથી. તેમજ તેનાથી રોગ મટતો અટકતો પણ નથી. જે આવા પદાના ઉપયોગથી કંઈ બીજાં જેર લાભ હોય તો તે એ છે કે દર્દીના પૈસા પાણીમાં જાય છે અને તેની સાથે બીજા અકસીર ઉપાયો કરવાનો વખત નકામો વહી જાય છે.

એક વિજ્ઞાનો મહોરો પ્રવાહ એકી વખતે શરીરમાં ફાગલ કરવાથી ધણાજ મહોરો ખાંચકો લાગે છે અને તેથી એક દાણુવારમાં માણસનું મૃત્યુ નિયજે છે. આ વાતની કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. પરંતુ આ ઉપરથી વિજ્ઞાનોના નાનો જયો શરીરને શાયદો કરી શકે એ વાત સાબિત થતી નથી. વિજ્ઞાનીક પદા અને એવાજ બીજા સાધનોની લાંબી પહોળી જાહેર ખબરો ધણીવાર આપણા વાંચવામાં આવે છે જેમાં દુનીયાં ઉપરના લગભગ સર્વ રોગો એટલે કે સંધીવાથી માંડીને તે ઠંડ વિદ્રધી અથવા પાઠા સુધીના સર્વ રોગો મટાડવાની બહાશો ભારેલી હોય છે. પરંતુ આવી જાહેર ખબરો જીવનતાવ અને શારીરશાસ્ત્ર વિષેનું ગાઢ અગ્નિ જ જાતાવી આપે છે. અને લોકોના આવા અગ્નિનો જ લાભ લેઇને આવા જાહેર ખબરોના પોતાનો હેતરપડીનો ધણો ચલાવ્યા કરે છે.

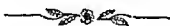
ડૉ. એલીસન એલ. આર. સી. પી. એક સ્થળે લખે છે કે કેટલાક વર્ષ ઉપર લોહચુંબકો અથવા તો પરક્રીન નામના માણસે જનાવેલાં ચુંબક યંત્રોથી ધણી અદ્ભુત રીતે રોગો મટવાની વાત જાહેર થઈ હતી અને તેથી આવી ચીજો ખરીદવાનું ગાંડપણુ લોકોમાં બહુ જ ફેલાયું હતું; પરંતુ આવું ધત્તીંગ ઉપાડું પાડવાની એક વિચિત્ર યુક્તિ, એક બીજાં માણસે વાપરી હતી. તેણે પોલાણના લોહચુંબકને બદલે કંઈક લાકડાના કડકાને લોહચુંબકના આકારનો બનાવી જરાબર લોહચુંબક જેવો તેના ઉપર રંગ લગાડી તેને વેચવા માંડ્યા અને આવાં ખોટાં લાકડાનાં લોહચુંબકથી પણ ખરાં લોહચુંબક કેટલાજ દરદીઓ સારા થયાનાં સર્ટીફિકેટો તેની પાસે આવવા લાગ્યાં. આ વાત બંધ પછી તેણે જ્યારે જાહેર કર્યું કે પોતાના લોહચુંબકો તો માત્ર લાકડાનાંજ બનેલાં છે ત્યારે લોકોની ખાત્રી થઈ કે ખરાં લોહચુંબક અને જનાવડી લાકડાના કડકાની શરીર ઉપર એક સરખીજ અસર થાય છે, અથવા તો કંઈજ અસર થતી નથી. જે દરદીઓને આના ઉપયોગથી કંઈ પણલાભ ખરેખર થતોજ હોય તો તે માત્ર શ્રદ્ધાથીજ થતો

હોવો જોઈએ એમ અમારું માનવું છે. વળી ઘણા રોગ તો આજસુ મનને કાંઈ ઉપયોગી કામમાં મુશ્કેલી રહેવાનું નહીં મળવાથી થાય છે. આવા આજસુ લોકો પોતાને તરેહ તરેહના વ્યાધિઓ થાય છે એવા ખોટા ખ્યાલ ધરાવે છે અને તેથી આવા વિજ્ઞાનિક પદ્ધતિ વિગરે ખરીદવાને લલચાય છે અને પછી તે શરીર પર પહેરીને તથા તે સાથે આવેલાં મહોટાં મહોટાં સરડીપીકેટો વાંચીને તેમની શ્રદ્ધા બેસી જાય છે કે તેનાથી પોતાને લાભજ થશે. આ રીતે તેઓનામાં ફરીથી આશા અને હિતસાહ આવવાથી અને મગજને આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીના વિચારો કરવાનો લાગ મળવાથી રોગોનાં તરેહવાર ચિન્હોનું તેમને વિસ્મરણ થવાથી અદ્યુત રીતે સાજા થનારા દર્દીઓમાં પોતાની સંખ્યાનો વધારો કરે છે. વિજ્ઞાનીના અનેક જાતના પદ્ધતિગરે સાધનો એ છેતરપંડીની જ ચીજો છે અને જો તેમાં કંઈ વિજ્ઞાની હોય તો તે તેમના નામમાંજ રહેલી હોય છે. ડોક્ટર એલીસન એલ આર સી. પી. કહે છે કે, મેં જાતે આવી વિજ્જાનીની ઘણી ચીજો બરાબર તપાસી જોઈ છે અને તેથી આવા સાદા ઢાંગથી લોકો મોહોટી સંખ્યામાં કેમ છેતરાતા હશે તે વિચારતાં મને ઘણો અચંબો લાગ્યો. જો તમારે પણ આ ધંધામાં પડવું હોય તો કંઈ તેના માટે બહુ અન્યાય કરવાની જરૂર નથી; માત્ર કેટલાક તાંબા અને જસતના કકણને વારા ફરતી ઉપરા ઉપરી જોડી દેખને તેનો એક પટો કે એવીજ કોઈ ચીજ બનાવી તેને બહારથી સુશોભિત આકાર આપી તેનું પેટનું લેખ પછી દુનીયાને જાહેર કરો કે જીંદગી સંભાવવાની અને સર્વ રોગો મટાડવાની તેમ એક મહાન યુક્તિ, શોધી કાઢી છે. અને પછી જાહેર ખબરની કળામાં જો તમે કુશળ નીવડશો તો તમારે ત્યાં પૈસાની રક્ષા છેલ્લે થઈ રહેશે. આવા પદ્ધતિઓમાંથી કદાચ વિદ્યુતનો અતિસુદ્ધ પ્રવાહ વહેતો હશે; પરંતુ તેથી શરીરની તંદુરસ્તિ સુધરે છે. એવું હજી સુધી સાબિત થયું નથી. બીજા કેટલાક માણસો વળી વિજ્ઞાનિક કોષલ અથવા બેટ્ટીમાંથી વિજ્જાનો આંચકો લે છે, અને તેમ કરવાથી તેમના હાથમાં કાટકો લાગી જરા દરદ જવું જણાય છે, તેથી તેઓ એવું અનુમાન કરે છે કે તે વિજ્જાનિક પ્રવાહથી શરીરને લાભ થતો હશે. અને તેથી કેટલાક લોકો તો આવા વિજ્જાનિક આંચકા (શોક) નિયમિત રીતે દરરોજ મહીના ને મહીના સુધી લીધા કરે છે અને આખરે મોટા વહેલા તેઓ સાજા થાય છે. અને તેનું વધુ માન તેઓ વિજ્જાનીના ઉપયોગને આપે છે.

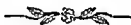
વિજ્જાનીથી થતા ખરા લાભ.

શરીરના કેટલાક ભાગમાં લકવાનું દરદ (પેરાલીસીસ) અથવા તો પક્ષાઘાત થયો હોય તેવા દરદીને તેમજ અપરમાર-કેફે-નાઇ વિગેરેથી બેભાન થએલા દર્દીને જાગૃત કરવામાં વિજ્જાનીનો ઉપયોગ લાભકારક નીવડે છે. પક્ષાઘાત વિગેરે દર્દીમાં શરીરના અમુક સ્નાયુઓને ગતિ આપનાર જ્ઞાનતંતુઓ ચેતન રહિત બની ગયા હોય છે, તે પ્રસંગે જો નિયમિત રીતે દરરોજ વિજ્જાની લગાડવામાં આવે તો સ્નાયુઓ તરતજ સંક્રામ્ય છે. અને તેથી તે ચેતન રહિત બનેલા સ્નાયુઓને અને જ્ઞાનતંતુઓમાં થોડી જાગૃતી આવતી રહે છે. તેજ પ્રમાણે જો દરદીઓના શરીરના સ્નાયુઓ જ્ઞાનતંતુઓના બળની ખોટને લીધે સુકાઈ કે તવાઈ જતા હોય તેવા કેસમાં પણ વિજ્જાનીના ઉપયોગથી લાભ થાય છે.

પરંતુ વિજ્ઞાના ઉપયોગની સાથે જ આરોગ્ય શાસ્ત્રની અને ખાન પાનના બીજા નિયમો પણ અવશ્ય પાળવા જોઈએ, તો જ શરીર ધીરે ધીરે સુધરતું જશે, અને તંદુરસ્તી ઠેકાણા પર આવી જતાં રોગી અને નિર્બળ ઘણ ગએલા અવધવાનો પણ શરીર બરાબર ઉપયોગ કરવા લાગશે. રોગ મટાડવામાં વિજ્ઞાનો વ્યવહાર ઉપયોગ અમને તો માત્ર આટલો જ જણાય છે અંતમાં અમારા વાંચકોને અને ફરીથી ચેતવણી આપીએ છીએ કે-વિજ્ઞાનક પદા વિગરેની લલચાવનારી જાહેરાતોથી હમેશાં સાવધાન ને દૂર રહેવું. કારણ કે તેવી ચીજો. રોગની ચિંતામાંથી તમને બચાવવાને બદલે માત્ર તમારું ધન સાંચવવાની ચિંતામાંથી તમને બચાવે છે. કેમકે આવા ઢોંગથી છેતરાઇને ઘણા પૈસા અને અમુલ્ય વખત ગુમાવી બેઠેલા ઘણા માણસો અમારા જણવામાં આવ્યા છે.

પ્રકીર્ણ વૈદિકિય વિચાર સંગ્રહ.

(સંગ્રહક: ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ ઈ. એમ. ઇ. એન. ડી).

માણસની જીંદગીમાં આવત બહુ અમલનો ભાગ ભજવે છે.

અર્ધજીવું ઝેર કાઢીથી ઉતરે છે.

અવાજ ઠંડી હવામાં ૧૦૦ ફીટની ઝડપે દર પળે યુસાફરી કરે છે.

ખાલી હોઝરીમાં બરફ આધરસીમ જેવા ઠંડા પદાર્થો પડવાથી પાચનશક્તિ બગડે છે.

રોગી માણસને જોવા જવું હોય તે વેળા ભુખ્યા પેટે જવું નહિ.

જેમ અને તેમ આમત્રીનો ઓછો વપરાસ હોય તેમ સાફ.

જો એક માણસને નિલકુળ ઉત્તવા દેવામાં ન આવે તો આશરે ઓગણીસ દિવસો તે મરણ પામે.

જ્યાં તડકો દાખલ થતો નથી ત્યાં દુઃખ દાખલ થાય છે.

ઓઝોન જેમ ઓક્સીજન વાયુ કરતાં પણ વધારે ગુણકારી છે. ઓઝોનમાં વામ તેમજ સ્વાદ રહે છે.

માંજરો કે બુટુ રંગની આંખો કરતાં કાળા રંગની આંખો તડકો કે સખ્ત પ્રકાશ વધારે જોઈ શકે છે.

છેલ નાનાં બચ્ચાંની આંખમાં આંસુ આવતાં નથી.

સફેદ કપડું બહારની ગરમીને દૂર રાખે છે, અને કાળું કપડું બહારની ગરમીને આંદર ખેંચે છે.

કસરત નહિ કરવાથી હૃદયથી આગુજાણુ ચરખી ખંધાય છે, જેથી શરીર નબળું પડી, જીંદગી ટૂંકી થાય છે.

જેના શરીરનું વજન લગભગ દોઢસો રતલ હોય તેણે તંદુરસ્ત રહેવા માટે દરરોજ આઠ મિલ ચાલવાની કસરત લેવી જોઈએ.

ચાક લાગવા માટે કે કસરત બંધ કરવી. પરંતુ ધીરે ધીરે દરરોજ તેનું પ્રમાણ વધારતા જવું.

એન્ડીક્રીશીન, કારબોલીક એસીડ, ખાંડ, કિતમ જાતના તરેહવાર રંગ, અને સુગંધી દાર અત્તરો વિગેરે ધણી બીજાં કાલસામાંથી બને છે.

દુનિયામાં લશ્કરી સિપાઈઓ લગભગ જોડવાનો જીવ લે છે તેના કરતાં હૃદયીયાર રસોધયા, બજામાં વેચનારા, અને મીઠાંધઓ વાળા વધારે માણસોના મોતનું કારણ થાય છે.

કુતરાં અને બીજાં માંસાહારી પ્રાણીઓને ચામડી મારફત પંસીનો-પ્રસ્વેદ બિલકુલ નીકળતો નથી.

ઈજિપ્ટ અને જર્મનીમાં તપાસ ચલાવતાં માલુમ પડ્યું છે કે સાધારણ રીતે પતિની ઉંમર પતિના જોડણી કે વધારે હોય તો તેમને ઘેર છોડીઓ વધારે જન્મે છે; પરંતુ જો પતિની ઉંમર સ્ત્રી કરતાં વધારે હોય તો પુત્રની સંખ્યા વધારે જન્મે છે.

લકવાના દરદીઓને તેમજ જેમને માથે લોહી ચઢવાનું દરદ હોય તેમને નાચકળ ખવરાવવું તહિ.

આંખવાળાં પ્રાણીનું શરીર જોડવા વખતમાં પુખ્ત રીતે બંધાયેલું છે તેટલા વખતથી પાંચગણી તેમના આયુષ્યની મર્યાદા સાધારણ રીતે ગણી શકાય છે.

જુરસાઓ અને લાગણીઓ ઉપર જીંદગીનાં સુખ દુઃખનો ધણો આધાર છે.

લાલ, વાદળી, અને લીલાંરંગનાં કપડાં છેક અંદર પહેરવાથી જેર ચઢવાના દાખલા બને છે, કારણ કે પરદેશી બનાવટી ‘એનીલાઇન’ Aniline રંગો ઓગળાને ચામડીમાં ઉતરી જેરી અસર કરે છે એમ જાહેર થયું છે.

સાધારણ રીતે પાણીમાં બરાબર ડુબી ગયેલા માણસનું ચારથી પાંચ મિનિટમાં મરણ નિપજે છે.

અતિ ધણા તમાકુના ઉપયોગથી આંખને અંધારો લાગુ પડવાના ધણા દાખલાઓ બનેલા છે.

દરરોજ એક તંદુરસ્ત માણસના શરીરમાંથી ૭ રતલ પાણી ઓછું થાય છે. એ ૭ રતલમાંથી એક રતલ પાણી ઓછું થાય ત્યારે માણસને પાણી પીવાની ઇચ્છા થાય છે.

ધણું કવીનાઇન લીધાથી બરોજ મોટી થાય છે, અને કાન બહેરા થાય છે તથા પુરૂષ ત્વકમી થાય છે.

યુકમાં ખટાચ ઉમેરાય તો તેથી ખોરાક પાચન થવાના કામમાં હરકત પડે છે, અને કેટલીકવાર બિલકુલ પાચન થતો નથી.

દુઃખ અથવા ધાસ્તીને લીધે યુક મ્હોમાં બહુજ ચોડું આવે છે. અમલના લોભે ચોરી પકડવા માટે બધાને ચોખ્ખા ચવરાવતા. - બીજા લોકોના મ્હોમાંથી આવેલા ચોખ્ખા બીના નિકળતા; પરંતુ પકડવાની બ્હીક વાગા ચોરના મ્હોમાંથી ચોખ્ખા કોરા નિકળતા.

તમારું મ્હોટું બંધ રાખો, અને તેમ કરી તમારું આયુષ્ય લંબાવો.
એતો ખરું છે કે જ્યોતને આપણે ઉઘાડી મોંઢાંવાળાં ભેંધે છીએ તેઓમાંનો મોટા
ભાગ ખોયડ અને મોટ હોય છે.

મ્હોટું કાંઈ દમ લેવા માટે બનાવ્યું નથી.

સત્તાવાર રીતે જણાવ્યું છે કે એક સુધારની ઘડી નવ શીટ લાંબી હતી.

બાળકોને દુધીયા દાંત કુલ વીસ હોય છે, તે પડી ગયા પછી પ્રુપ્ત ઉંમરે માણસને
બત્રીસ દાંત આવે છે.

ચહેરોમાં ધણી જગાએ ભીંતોને શોભિતી કરવા લીલા રંગના કાગળો ચોટેલા હોય
છે. પરંતુ ધણીવાર આવા રંગમાં સોમલ ભળેલો હોય છે, આવી જાતના એક ચોરસ
પ્રુટ કાગળ ઉપરથી ઝોગણુરીસ એન સોમલ એકવખત મળી આવ્યો હતો.

એક છુપો શત્રુ સોઢાવોટર.

(લેખક ડોક્ટર મહાદેવપ્રસાદ ઈ. એમ. ઈ. એન. ડી.)

જમાનો બદલાઈ ગયો છે. અને ઇ. સ. ૧૭૯૧ ના ખૂનખાર અને હિંદુ સામ્રાજ્યને
હિંદુ વાળી, દેશને દુઃખના ઘાવાનગમાં હમેશને માટે હડસેલી મેલનાર સદાકાળ મારેની
શ્રોક્ષ્મરણીય પાણીપતની લડાઈમાં અને તેવીજ બીજી કેટલીક લડાઈઓમાં એવું બન્યું
હતું કે રાત્રિનો અંધાર પડેડો પારસ્પર પયરાઈ ગયા પછી પણ યુદ્ધ બંધ નહિ પડતાં
સામ સામેના યોદ્ધાઓ પુરબોસથી લડ્યા કરતા હતા. કોષના અવેશને લીધે સ્મૃતિવિગ્રમ
અને બુદ્ધિનાશ થએલો, અને તેમાં વળી ગાદ રાત્રિના ધોર અંધકારને લીધે છેક નજીકના
માણસનું પણ મુખ દેખાતું નહિ છતાં પણ યોદ્ધાઓ વગર જોયે જે વચમાં આવ્યું તેને
કાપી નાંખતા હતા, અને તેમાં ધણીવાર શત્રુને જીવથી આસ મિત્ર, અને ખરા મિત્રને
કડો દુશ્મન ગણી તે પ્રમાણે તેના તરફ વતવામાં આવતું હતું. આવા વર્તનનું
પરિણામ કેવું ભયંકર આવ્યું તે આપણે જાણીએ છીએ. આવાજ પ્રકારનું જનરૂ
યુદ્ધ વર્તમાન કાગમાં, જુના આચાર વિચાર અને પાત્રાત્ર્ય દેશોમાંથી અનુકરણને લીધે
આપણા આર્યવર્તમાં દાખલ થવા માટેલા કહેવાતા સુધારાના નવીન આચાર વિચારો
વચ્ચે ચાલી રહ્યું છે. અમુક લાંબા ઠાળના ચાસ્ત્ર સંમત આચાર વિચારો છોડી દેશને
પરદેશીઓના નવા આચાર વિચારો અને આદાર ચક્રણ કરતા પહેલાં પ્રુપ્ત અને ગંભીર
વિચાર કોષજ કરતા નથી. Too much familiarity breeds contempt
“ ધણીજ ધરોળો એ માન ખોવાનો માર્ગ છે, ” એમ ભાવાર્થની ઈંગ્રેજી કહેવતને ખરી
પાડી, આપણા દેશી બંધુઓ પોતાના સાધારણ અને જુના ચક્ર પડેના ઉત્તમ રિવાજોની
હુલ્લેટતા ઝોગણી શરૂતા નથી, અને “ સામે ભાણે મ્હોટા લાડુ ” લેખી તે લેવા માટે ખરો
આસ ખોઈ બેસી ખાલી હુમાડમાં બાયઠા બરે છે. આ પ્રસંગે ઇમ્પનીતિની એક આવીજ

વાત યાદ આવેછે. એક કુતરો મોટા રોટલો પોતાના મ્હોંમાં ઘાલી જતો હતો તેવામાં તેણે પાણીમાં પોતાનો પડછાયો જોયો. તેને એમ લાગ્યું કે કોઈ ખીજેજ કુતરો મોટા રોટલો લેઈ સામે ઉભો છે. તે પડવી લેવાના લોભથી તેણે પેલા કલ્પિત કુતરાને કરડવા માટે મોઢું પહોળું કર્યું કે તરતજ પોતાનો ખરા રોટલો પણ પાણીમાં ખોઈ બેઠો. પરદેશી આચાર વિચાર અને ખાનપાનનું વગર વિચાર્યે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે દેખાદેખીથી અનુકરણ કરનારાઓ પણ હાવીજ રીતે અતોષ્રષ્ટ અને તનોષ્રષ્ટ યાચ છે. તેઓ નથી રહેતા ખરા હિંદુ કે નથી યદ્ય શક્ત્યા ખરા વિદેશી અને ત્રિશકુંબી પેઠે અધ-વચમાંજ અટવાયા કરે છે.

જે કામને આપણે એક આવશ્યક ફરજ ગણતા નથી, તે કામ સારું હોવા છતાં પણ તે કરવાની આપણને બહુ કાળજી રહેતી નથી. માટેજ આપણા પૂર્વજોએ સ્ત્રી પુરુષો માટે કેવા કેવા પ્રકારનું વર્તન લાભ કારક છે તેનો બહુજ જાણે અને દીર્ઘકાળ વિચાર કર્યા પછી જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્ય વર્ણને માટે આનંદક અથવા નિત્ય—નૈમિત્તિક અવશ્ય કરવા યોગ્ય કર્મોની બહુ કાળજી પૂર્વક તપસિલવાર નોંધ આપણાં ધર્મપુસ્તકોમાં કરી રાખી તે પ્રમાણે ચાલવાની દરેકની ધાર્મિક ફરજ છે એમ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે. પ્રાતઃસ્નાન, શાયરનાન, આસન, પ્રાણાયામ, ધ્યાન, ઇશ્વરોપાસના, આહાર, શુદ્ધિ, જપ અગ્નિહોત્ર, અને સંધ્યાવંદન આદિના દરેક દરેક નિયમ પાળવામાં માત્ર શારીરિકજ લાભ રહેલા છે એમ હુંકી સુદ્ધિથી માંની લેવાતું નથી. તે સિવાય માનસિક નૈતિક અને ધાર્મિક એવા અનેક લાભ હશે, પરંતુ તે સર્વનું ગાન માત્ર પૂર્વના જેવા મહાન રૂપિ મુનિયોજ જાણી શકે એમ અભિમાન મુખી માનવાની જરૂર છે. જ્યારે તે નિયમો યથાવિધિ વર્ષોનાં વર્ષો સુધી પાળવામાં આવે ત્યારેજ તેના લાભ ચોલ ચોડ સમજી શકવાને માણસ શક્તિવાન થાય છે. પરંતુ તેવો આચાર પાળ્યા વગર આમ કરવાથી માત્ર આટલોજ લાભ થતો હશે, “આમ કરનારને આમ થતું” “હાતું જોઈએ” વિગેરે વિગેરે ખાલી ખ્યાલ કર્યા કરવાથી કંઈ વળે નહિ. નાના બાળકને આંક શીખવવામાં આવે ત્યારે ‘સોગ સવાયુ વીશ’ શા માટે, અને સવા છવીમ કેમ નહિ, એવી એવી શંકાઓ જો તે કરે તો તે જેમ તેની ઉંમર અને અલ્પસુદ્ધિને અનધિકારી હોવાથી નિરર્થક છે, તેમ અમુક આચારો સંપૂર્ણ રીતે યથાવિધિ લાંબો વખત પોતેજ પાળી જોયા વગર તેના લાભાલાભ વિષે કરેલા તર્ક કંઈજ વળતર ગણાય નહિ. તેજ પ્રમાણે આપણા દરેક આર્ય આચાર વિચારમાં જે જે માત્ર શારીરિકજ નહિ પણ ખીજા ધણા માનસિક, નૈતિક અને ધાર્મિક લાભ રહેલા છે, તે સર્વ લાંબાણુ વિવેચનથી આધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં બાળકો જેવી મનુષ્યોને મમજવવાની નિરર્થક પ્રયત્ન કરવાને બદલે તે પ્રમાણે પ્રથમ તો સર્વેએ વર્તવુંજ જોઈએ એવી એક આવશ્યક ફરજજ આપણા રૂપિ પૂર્વજોએ મર્વના ઉપર ઓછા વધારે પ્રમાણમાં અધિકાર બેઠા પ્રમાણે નાંખીને તેનાથી નિરૂદ્ધ વર્તનને એક મહાન પાતક રૂપ પ્રસિદ્ધ કર્યું. તેથી તેમના મહાન હડાપણ અને ગાનમાં શ્રદ્ધા વાળાં સ્ત્રી પુરુષો કંઈ પણ કૃતકો કે શંકાઓ કર્યાં વગર તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યાં, અને દેશની સર્વે રીતે ઉન્નતિ યદ્ય; પરંતુ પરદેશીઓના સમાગમથી આપણાં શાસ્ત્રો ઉપરથી આપણી શ્રદ્ધા ઉડવા લાગી. ઇશ્વર, પરલોક, અને અધ્યાત્મ વિધાને માત્ર ખસેલાઓના મગજની કલ્પના રૂપ આપણે માનવા લાગ્યાં અને શૈય,

સ્નાન, સુતક, સંધ્યાવંદન અને આહાર વિહાર વિગેરેના આર્ય શાસ્ત્રોના નિયમોને આપણે મૂર્ખાઈ ભરેલા અને દેશની ઉત્તિમાં અડચણ કરનારા માનવા લાગ્યા. અને અમુક રાજ્ય ખટપટો અને અંદર અંદરના કુસંપોને લીધે પરદેશીઓ સામ્રાજ્ય પદ મેળવવા માગ્ય સાળી થયા, માટે ધાર્મિક, નૈતિક અને સંસારિક જ્વહારિક સર્વ બાબતોમા રાજ્ય કરતી પ્રજા આપણા કરતાં ચઢતીજ છે એમ માની લેવાની આપણે મોટી ભૂલ કરી. દાખલા તરીકે યુરોપના ગ્રીસ, સ્પેન્સર, હેકેલ, હુકસલી વિગેરે વિદ્વાનો ધ્યરને માનતા નથી, એમ જાણીને આપણા દેશના ધણા લોકો નાસ્તિક થવા લાગ્યા અને થયે જાય છે. સાહેબ લોકો સર્વતું ખાય છે, માટે આપણે પણ તેમ કરવાની જરૂર છે, એમ લોકો વગર વિચાર્યે માનવા લાગ્યા. સાહેબ લોકો સંધ્યા કરતા નથી, માટે આપણે પણ તે કરવામાં વખત ગુમાવવા નહિ; સાહેબ લોકો જમવા બેસતી વખત ન્હાઇને અમોટીયું પહેરતા નથી, તો આપણે શા માટે પહેરીને જુના વિચારના વહેમીમાં ખપવું; સાહેબ લોકો પોતાના ઠંડા દેશના રિવાજ પ્રમાણે બારે માસ ગરમ બજાર સજડ બધ એમતાં, અને ધણુંખડું કાળાજ રંગનાં કપડાં પહેરે છે, તો આપણે પણ અહિં (ગરમ દેશમાં) વારે વારે ધોવા પડે તેવાં ધોળાં, ઝીણાં, અને અંગરખાં ઉપવસ્ત્ર તથા ધોતીયાં જેવાં ખુલ્લાં કપડાં પહેરવાનું જંગમીપણું શા માટે કરવું; પોતિમાઘસોનો પોચા ગણામ છે માટે પાટલુનનો મોખાક પહેરવો કે જેથી ટોપીવાળામા ખપાય. સાહેબ લોકો દરરોજ સવારે ચ્હા કાંપી પીએ છે તો આપણે પણ સવારે દુધ, પુરી, રોટલો કે કાંઈ બીજું ખાવાનો કે પીવાનો રિવાજ કાઢી નાંખી દુધ પાણી એકઠું કરી ચિનાઓના પીધેલાં પાંદડાનો ઉકાળો મેળવી “ચ્હા” પીવાની ચ્હાપના શા માટે ન રાખવી; દાકતરોની દલા સાથે કરી પાળવાની હોતી નથી, માટે કરી પાળવાની કડકૂતવાળી દેશી દવાઓ કરતા દાકતરની દવા કેવી સારી; દરદીને દાકતરો ધણું ખડું પાણીને બદલે સોડાવોટર પાવાનું વધારે પસંદ કરે છે, તો પછી ચોખ્ખા પાણીની ચોખ્ખાધથી દરદીને નકાચું નુકસાન કરવાને બદલે મેલા સોડાવોટરના ઝેલ વડે સહેલાથી સત્તર જખરા રોગને જીતવાનો ઉપાય કેમ ન કરવો ? આવા કુતરો અને વિપરિત વિચારોનાના વખે ચઢી જઈ પોનાનું ઉચ્ચ આર્થતત્વ આપણાઓમાંના ધણા ગુમાવવા લાગ્યો છે પરંતુ સચુર ! કહેવાતા સુધારાના શોખીનો તો ઉપરથી એક એકવાત વિષે વાંધો ઉઠાવતા તલપાપડ થઈ તલપી રહ્યા છે, માટે બીજી આડી અવળી વાત પડતી મેલી સૈથી પહેલાં ચર્યાતમાં એટલું તો જણાવો કે, શોખીનોને શાંતિચ્છે (હોટલો)માં બાટલીના બુચ રટાફટ બોલતા સરસ સુસવાટ કરી સુખ આપનાર સોડાવોટર ને “મેલુ” એવું વિશેષણ લગાડવાનું સાદસ કરવાનું તમને શું સળગ કારણ છે ?

મારા મહેરબાન ! જરા ધીરા થાઓ, એટલે હું તમને દાખલા દલીલ અને પુરાવા સાથે સાબિત કરી બતાવું કે, સોડાવોટર માત્ર મેલુ હોય છે એટલું જ નહિ પણ નુકસાનકારક અને ઝેરીએ ધણીતાર હોય છે. સાંભળો ત્યારે, એક પ્રતિષ્ઠિત પત્રમાં પ્રગટ થયેલી નીચેની ચિના:—

“યોગ્ય વખત પહેલાં પારીસમાં પ્રગટ થયેલા એક રિપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું કે, સોડાવોટર અને તેવા જ એપ પદાર્થમાં પ્રજા સદમ જન્મીને જોવામાં આવે છે, તે એટલા પ્રમાણમાં કે તે કરતાં સાદા પીપમાંનું પાણી પણ સાફ માની યકાય. તે રિપોર્ટ પરથી

કેટલાક દિવસ સોડા વોટરના ધંધામાં ત્યાં ઘણી હાની પહોંચી હતી. ત્યાર પછી એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે લંડન શહેરમાંની સોડાવોટરની દુકાનો (જે ફરેનેબલ ભંડારોના નમુનારૂપ હોય છે તે)માં પણ સોડાવોટર જતુઓથી મુક્ત નથી. ત્યાર પછી લંડનના હૅલ્થ ઓફીસર ડૉ. કેર્લીઓને તુરત જ એક રિપોર્ટ પ્રગટ કર્યો. તેમાં એમણે જણાવ્યું હતું કે ડૉ. ક્લીન પાસે સોડાવોટરની પરીક્ષા કરાવી તપાસતાં ૩૬ નમુનાની બાટલીઓમાંથી ૨૦ બાટલીઓ જતુસાચની દ્રષ્ટિએ તદ્દત અશુદ્ધ છે એમ જણાયું, તથા ૬ બાટલી સાધારણ અને ૬ થ બાટલી કાંઈક સારી ગણી શકાય.

તે ઉપરથી સરકારે લંડનના સોડાવોટર બનાવનારાં કારખાનાંની તપાસણી કરી. તેમાં એમ જણાયું કે બાટલીઓ ધોવામાં અને તૈયાર કરવામાં બહુ જ બેદરકારીપૂર્ણ કરવામાં આવે છે. બાટલીઓ સાફ કરનારા અને ભરનારા લોકો એટલા બધા ગંદા હોય છે કે તેઓનો સ્પર્શ કરવો પણ ગમે નહિ. સોડાવોટર બનાવવા વાપરવામાં આવતું પાણી અને તેની દિવા વિગેરેમાં પણ બહુ જ ગંદકીવાળું કામ ચાલુ રહે છે. ”

મી. ઓલબર્ટ ટરનર નામનો એક અમેરિકન પત્રકાર કહે છે કે, જુવાનીયાઓ, અને મોટી હમરનાં સ્ત્રી પુરૂષો સોડાવોટરને એક આરોગ્યવર્ધક પેય પદાર્થ ગણતા જણાય છે, પરંતુ ખરી વાત તો એ છે કે, પીવાના લગભગ બીજા બધા પદાર્થો કરતાં તે ઘણું જ વધારે હાનીકારક છે. અમેરિકાનું બીજું બહુ જ પ્રસિદ્ધ પત્ર “લૉસ એન્જેલીસ ટાઇમ્સ” કહે છે કે Soda water contains no Soda. It is simply water charged with carbonic gas like beer. This gas should really be called carbon dioxide.

અર્થાત “સોડા વોટરમાં સોડા તો જરાએ હોતોજ નથી, પણ ખીર જેવા દારૂને મળતો એક કાર્બોનીક ગેસ નામના વાયુથી સંપૂર્ણ અનેકું માત્ર પાણીજ હોય છે, આ વાયુને ખરી રીતે કારબન ડાઇ ઓક્સાઇડ કહેવો જોઈએ.” ધી અમેરિકન કારબોનેટર જણાવે છે કે આ કારબન ડાઇ ઓક્સાઇડ પ્રાણીઓના પ્રશ્વાસની સાથે નિકળતા મળતૂ વાયુનો એક ભાગ છે. બહુજામાં બળતણ બળવાથી પેદા થતા વાયુરૂપ ઝેરી પદાર્થોમાં નો તે સુખ્ય પદાર્થ છે, અને કાલસાની ખાણોમાં તે વાયુને “બ્લૅક ડેમ્પ” કહેવામાં આવે છે.

અમેરિકાનાં “ધી નેશનલ ટુડ મેગેઝિન” નામના ખોરાક સંબંધીના ચોપાનીયામાં સત્તાવાર રીતે નીચેની બિના પ્રગટ થઇ હતી.

“સોડા વોટર એ એક ખરાબમાં ખરાબ પીવાનો પદાર્થ છે.”

“મળકે એટલું સોડું નહિ” એ જુની કહેવતની સંલતાનું સોડાવોટર કરતાં વધારે હાખલો મળી શકે તેમ નથી. સોડાવોટરનું પાણી એવું તો ચગકતું ચોખ્ખું અને ઠંડક કરનાર દેખાય છે કે જેની જોડેજ જોડે નહિ અને તેમ છતાં પણ તે એવા તો મલીન પદાર્થોના મિશ્રણથી અને એટલી તો ગંદી જગાઓમાં અને એટલી બધી જાતની બેજોગેશથી બનાવવામાં આવે છે કે તેવું અમેરિકન સોડાના પીવાના બીજા કોઇ પણ પદાર્થમાં જતું નથી આના પરિણામે સોડા વોટરથી ઘણુંજ નુકસાન થાય છે અને નવાઇની વાત તો

ઐતહીજ છે કે છોકરાં છોકરીઓ અને મ્હોટા માણસોને તે પીવા માટે કડવાં, ક્ષણ ચાખવાં પડે તેવા આ નુકશાનકારક પીવાના પદાર્થને દેશનો દાંપદો છુટ્થી વેચવાની રજા આપે છે. નુકશાનકારક રસાયણિક પદાર્થોના મિશ્રણથીજ પોતે સોડાવોટર અનેકું હોવા છપરાંત સ્વાદ વધારવાની ખાતર તેમાં જ જ મલીન પદાર્થો ઉમેરવામાં આવે છે તેનાથી તેના હાનિકારક ગુણમાં ઘણો વધારો થાય છે.

ઘણીખરી દુકાનોએ વેચાતા સોડાવોટરમાં ખનીજ પદાર્થોમાંથી બનાવેલા રંગના પથાર્યો, જીભ ઉપર ચચચચાટ ઉપજાવે તેવાં એસીડો અને ખીજા કેટલાક રસાયણિક પદાર્થોએ સોડાવોટરમાં રહેલી તુકશાનકારક ચીજોમાં સુખ્ય છે. ઝેરી સાપળાક, એનીલા-ધન રંગો, કાઉમેરીન, રંગીન ટાંકા બીન્સ, એલકોહોલ (દારૂ), સલ્ફ્યુરીક એસીડ (મં-ધકનો તેજપ). નાઇટ્રીક એસીડ, સેલ્સીલીક એસીડ, બેન્ઝોઇક એસીડ, કોકેઇન, અને ન્યુકોટીન નામનું ઝેરી સત્ત, એટલી ચીજો સોડાવોટરમાં ભેળવવામાં આવતી ઘણીઅક તુકશાનકારક વસ્તુઓમાંથી થોડીએકનાં નામ છે. સોડાવોટરમાં સ્વાદ વધારવાની ખાતર તેનાં બનાવનારા ઘણીવાર દારૂ મોટા પ્રમાણમાં ભેળવે છે. લીંબુની મુગધલાવનાર પદાર્થ (જે સોડા લેમોનેડમાં નાખવામાં આવે છે તે) ના કેટલાક નમુના અમેરિકાના માસાચુસે ખસના સરકારી અમલદારે તપાસી જોયા તો તેમાં ૭૦ ટકા એલકોહોલ માલુમ પડ્યું. ફિનિયાના કોઇપણ મખતમા સખત-ખીવાના દારૂમાં એલકોહોલનું આટલું મોટું પ્રમાણ હોતું નથી ખીજા એક નમુનામાં માત્ર એકજ ટકો ખરા લીંબુનું તેલ હતું અને (૫૨) આવન ટકા એલકોહોલ (દારૂનું સત્ત) હતું.

પરંતુ સોડાવોટરમાં બેળસેળ કરવામાં આવતા પદાર્થોમાં ઘણું કરીને વધારેમાં વધારે નુકશાન કારક પદાર્થ 'સોપાબાર્ક' છે જે તેમાં શીંણ લાવવા માટે વપરાય છે. આ ચીજ એક તીવ્ર ઝેર છે અને તેથી તે ગમે તેટલા થોડા પ્રમાણમાં વાપરવામાં આવે તો પણ તેનો ઉપયોગ કરનારને નુકશાન કર્યા વગર રહે નહિ. અમેરિકાના ઇલિનોઇસ સ્ટેટના સરકારી રસાયણ શાસ્ત્રી ડૉ. ટી. જે. બ્રાયન સોડાવોટરમાં બેળવવામાં આવતા આ પદાર્થના ઝેરી ગુણ વિશે લખાણ વિવેચન કરતાં, ઇ.સ. ૧૯૦૮માં મેડીનકે આયર્લેન્ડમાં મળેલા ઍમોસીએશન ઍક્સ સ્ટેટ અને નૅશનલ ફુડ, ડ્રગ્સ એન્ડ કેમીકલ ડિપાર્ટમેન્ટના મોટા મેળાવણ સન્મુખ, બાષણમાં બોલ્યા હતા. આ બેળસેળના નુકશાન કારક પદાર્થને પકડી કાઢવા માટે બારિક રાસાયણિક તપાસ કરવાની, અને તેનો ઉપયોગ થતો અટકાવવાની ત્રહોટી અગત્ય રાખવાના સર્વ ખોરાક ખાતાના અમલદારોના મનમાં દસાવવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો હતો. ડૉ. બ્રાયને વધારામાં કહ્યું કે:—

‘સાફ્ટ લીન્ક્સ’ના એકસો ને એકવીસ નમૂના સરકારી ખાતા તરફથી હાલમાંજ તપાસાયા હતા, જેમાંના પચાસ સેક્રેટરીન, ૧૫ સેલીસીટીક ઓસીડ અને ૪ માં બેનજોઇક ઓસીડ મેળવેલાં હતાં. સર્વે નમૂના તે બનાવનાર કંપનીઓને લાંબી મેલેવામાં આવ્યા હતા. અને તેમાંના કેટલાક તો વેઇ રચાયેલી શીશુ ઉપખવવા માટે ઝેરી “સોપ બાક”નું સત્ત્વ મેળવતા માલુમ પડ્યા હતા.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના વૈદકખાતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે, 'સંયોજીત' નામના સત્વને

લીધેલ 'સોપ બાઉન્ડ'માં શીશુ લાવવાને ગુણુ રહેલો છે. અને આજ સરકારી વૈદક આદેશો છે કે, વેપારમાં વપરાતું સૈયોનીન એક સખ્ત ઝેર છે.

આવી સત્તાવાર ખરી બાબતો પર પહેલા અજવાળા ઉપરથી આપણે પીવાના પદાર્થો વિષે ગંભીર વિચાર ચલાવવાની જરૂર છે."

પૅરીસ, લંડન, વિજેર યુરોપનાં મ્હોટામાં મ્હોટાં શહેરો અને અમેરિકામાં બનતા અને વેચાતા સોડાવોટરોમાં રોગના અસંખ્ય જંગુઓ, ગંદકી, અને ઝેરી ઝીંકો ભળેલી સેંકડો દાખલામાં મળી આવી છે, તો પછી સુબાઇ, અમદાવાદ અને હિંદુસ્તાનનાં બીજાં નાનાં નાનાં ગામમાં વેચાતા સોડાવોટરોની બાબતમાં તો બોલવુંજ શું ?! નૈતિક અને ધાર્મિક નુકસાનોની વાત કેવલ બાબુપર રાખી માત્ર શારીરિક હાનિનો વિચાર કરીએ તો પણ સોડાવોટરનો ઉપયોગ પશ્ચિમના વિદ્વાનોના મત પ્રમાણે પણ બહુ જોખમ અને ભય ભરેલો દર છે. માટે અમારા દેશી બાઇએને અમારી આગ્રહ પૂર્વક વિનંતી છે કે આવા વૈદકશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, અને છુદ્ધિની વિશ્લેષના આવા વિદેશી નુકસાન કારક પ્રેમ પદાર્થથી હમેશાં દૂર રહેવાને સાવધ રહેવું.

વાયકોને સમજવું હશે કે સોડાવોટર બહારથી મિગ જેવો દેખાતો અને પોતાના રંદામાં ફસાવવાને લક્ષ્યાવતો એક છુપો અતુજ છે.

અંતમાં અમેરિકાના એક સરકારી રસાયણ શાસ્ત્રી ડૉ. પ્રાપનના નીચેના અગત્યના અખંડો ટાંકી આ લેખ પૂર્ણ કરીશું. તેઓ કહે છે કે: Impress upon your children a knowledge of the injurious effect of soda water, and never under any circumstances encourage or permit them to use it. એટલે કે, "સોડાવોટરની નુકસાન કારક અસરો વિષેનું જ્ઞાન તમારાં બાળકોના મનમાં બરાબર ફસાવો, અને ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ તેમને તેવા ઉત્તેજન કે રમકકો પશુ આપશો નહિ."

સટીક કેશવકલ્યાણ.

અતુવાદક પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર રામાં.
(દશમા અંકના પૃષ્ઠ ૩૬૨ થી)

(કદ-કોમ્પાનાં લક્ષણો વિષે-ચોપાઇ.)

સુખ સીંઠા ભૂખન પરહરહી, હૃદય ભારિ છાતીંગલઃજરહી;
ખાંસી થાસ સલેખમ હોઇ, નેન ભારી ધહેન ધન સોઇ.
લીપત જીભ પસીના ઝરહી, ચલ થાસ ખાંસી કંદ કરહી;
જલહી ઇલાજ કીજયે કોઇ, રીતુ વસંત કંદ પેદા હોઇ.

ન્યારે કદ કોપે છે ત્યારે મ્હોમાં મીઠાશ જણાય છે, ભૂખ છવાઈ જાય છે, હૃદયમાં ભારીપણું, તથા છાતી ને ગળામાં જડતાપણું થાય છે. ખાંસી, દમ, સળેખમ થઈ આવે છે. આંખો ભારી થાય છે. યેન ધણું જ રહે છે, જીભ કદથી લેપાયલી જણાય છે. પરશેવો થાય છે અને શ્વળ, શ્વાસ, ઉધરસ તથા કદનો વધારો થાય છે, માટે તેના કોપને દાખી દેવા તાકીદે ઉપાય હાથ ધરવા કે જેથી જીન વધારે જોખમમાં ન સપડાય. કદ વિશેષે કરીને વસંત રુપમાં વધારે પ્રબળતાવંત થાય છે, માટે તે સમયમાં કદકોપ પામે તેવાં કારણોને અટકાવવા ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ૧૦૦-૧૦૧

(કદકોપ સાથી શાંત થાય ? તે વિષે પરિહાનતિ છંદ.)

લંઘન છર્દી જીલાળ લુખા અન્ન ખાઈયે, અજમા અર્ક અંધાડગરમજળ ન્હાઈયે;
મૂત્ર ર ગુટિકા નાસ આવેડી પાયહી, પંથ-શ્રમ તિઅસંગ ઉજાગે જાવહી.
સકલ અંધકી ખાત ખહોત મુન લિજિયે, પરમારથકેકાજ પ્રકટકહિ દીજિયે. ૧૦૨

કદના કોપ વખતે લાંબા કરાવવાં, ઉલટીઓ કરાવવી, જીલાળ આપવા, લૂખું અજ આપવું, અજમાનો અર્ક અને અંધાડનો ખાર ઉપયોગમાં લેવો, ન્હાવાની જરૂર હોય તો ઉંઠા પાણીથી ન્હાવું, ઝાપધોનો ધુમાડો, તથા કદનાશક ગોળી-ધસારો નાચ અને કદ્દતક અવલેહનો ઉપયોગ કરવો, પંથ કરી તથા સ્ત્રી સંગથી શ્રમિત થવાપણું અને ઉજાગરા કરવાની વિચારણાથી દૂર રહેવું. તેમજ વેધકના મળી આવે તેટલા સપળા અંથોની કદનાશ સંબંધની વિચારણા ધ્યાનમાં લેવી અને પરમારથ માટે તે વિચારણા ખીજ દેશીબાઈઓને ખુલાસાથી કહી ખતાવવી. ૧૦૨

(વાયુકોપનાં કારણો વિષે ચોપાઈ.)

નિશિદિન મનમેં ગિનતી કરહી, મલ પેશાળ રોકી ખહુ ધરહી;
શીત હવા મૈથુન ભય લંઘન, લુખા ખાય પંથશ્રમ અંગન; ૧૦૩.
દુર્બલ તન નિશિદોં અતિ જાગે, સેધ્યા સમય શીત તનુ લાગે,
અન્ત કસેલા ચીજ ખટાઈ, કંદ વાયુ તહાં પ્રકટે છાઈ. ૧૦૪.

રાત દિવસ મનમાં વિવિધ વિચારમાં લીન બની બરડોળ કર્યા કરવું, દસ્ત પેશાબને રોકી રાખવો, ફૂંડી હવામાં ફરવું, સ્ત્રી સેવનનો શોખ વધારવો, બચને તાબે થવું, લાંબાં જીવવી, લુખું ખાવું, પંથ કરી શરીરને શ્રમિત રાખવું, શરીર દુબેળ છતાં રાતે ધણી વખત ઉજાગરા કરવા, સંધ્યા વખતે ખુલ્લા બદનથી ટાઢ ખુકવી અને કપાયાલું અજ તથા ખટાશ વિષેય ખાવી-એ બધાં કારણો કદ અને વાયુને કુપિત કરનારાં છે માટે ખનતાં લગી તે કારણોને અટકાવવાં. ૧૦૩-૧૦૪

(વાયુકોપનાં લક્ષણ વિષે ચોપાઈ.)

તન શીતલ પીઠા મન ડરહી, તજત નિંદ તાલુ અંગ જરહી,
તનમન અલસિત ભૂખ ન લાગે, મુખ ફીકા બોધા અંગ લાગે. ૧૦૫
પ્રકૃતિ કુંદ શિર જાગે અતિ ભારી, વદન ચોક કદિ ખહોત દુખારી;
રહે ચંચલ બો હોય સચાના, વર્ષા શિશિર લીમંત પ્રકટાના. ૧૦૬.
વાયુનો કોપ થયા પછી શરીર શીતળ અથવા સિપિલ રહે, વાયુ પીગથી મન

ડરને તાપે થાય, ઉંધ નલી રહે; તાળવું અને અંગ તપ્યા કરે, તન તથા મન આગશ્મય થઈ રહે, ભૂખ ન લાગે, મ્હો શીકું રહ્યા કરે, અંગમાં તોડ થયાં કરે, પ્રકૃતિ કુંદ અને માથું ધણું જ બારે રહેતું જણાય, મ્હોંપર શોક છાયા છવાઈ લાગે અને કેડ બંદુ દુખ્યા કરે છે. માટે વર્ષાદક્ષતુ તથા શિશિર અને હીમંતમાં વાયુકોપનાં કારણોને ન સેવવા શાંદણાજનોએ ચંચળતાવંત રહેવું; કેમકે વાયુકોપ્યા પછી દક્ષત શાહાણો હોય તે જ કંધક ચંચળતાવંત રહી શકે છે; નહીં તો મુસ્તિના તાબે જ થવાય છે. ૧૦૫-૧૦૬

દોહા— આપાદ આવણુ ભાદોમે, આસૂ કાર્તિક જોગ;

માગશિર પોષ ચે માસમે, પ્રકટે પવનહી રોગ. ૧૦૭

આપાદ, આવણુ, બાદરવો, આરો, કારતકે, માગશિર અને પોષ એટલા મહિનાઓમાં ધણું કુરી વાયુકોપના જ રોગ થાય છે, માટે એટલા મહિનાનો પવન જ વાયુરોગનો સંહાયક છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે. ૧૦૭

(વાયુકોપ શાંત થવા સંબધી પરિહાજતિ છંદ.)

લંઘન મર્દન-તેલ ગરમ જલ ન્હાઈયે, ગોધુમ માંસ રૂ માસ મંદીરા યાછયે;
પ્રબલસો આપદખાઈ તરૂનિસંગ ખેલિયે, અગ્નિશેક્તિ અંગ બંગ મુખ મ્હોલિયે;
વૈદ વિચચ્છન લેદ જુગતસોં જાનિયો, રીતુબલ રોગ નિદાન કે વયકોં પિછાનિયો.

લાંઘણુ-દલકાં ભોજન પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો. તલીનું, શરશિયું કે દવાથી સિદ્ધ કરેલ તેલ શરીરે ચોળવું, ઉંદા પાણીથી ન્હાવું, ઘડુનાં-(ખપે, તેને) માસનાં-અડદનાં પદાર્થો ખાવાં, (ખપે તેને) મદિરા પીવો, ધાતુ વદ્ધિકારક આપડો ખાવાં, સ્વ આ સાથે રૂમત ગમતો કરવી, અગ્નિ વડે શરીરને (પસંદ હોય તો) શેકવું, અને બંગ-કલધની ખાખ ખાવી કહેવત છે કે, ઘોડો ઘટતા મજબૂત તંગથી અને મદ શુદ્ધ બંગથી નેરદાર જણાય છે માટે વિચક્ષણુ વૈદે દક્ષતુઓનું બળાબળ, રોગનાં નિદાનો અને અવરથા એઓના બે જુગતિથી ચોળખી લેવા કે જેથી યશ પ્રાપ્ત થાય. ૧૦૮

(વૈદને બોલાવા આવનારાનાં શુભાશુભ વાક્ય વિષે દોહા.)

બોલે અક્ષર ત્રિગુણુ કર, અષ્ટે ભાગ હરેઈ,

વિષમ વધે છવે સહી, સમસો દર્દી મરેઈ.

દર્દીને ત્યાંથી વૈદને તેડું કરવા આવનારો વૈદના અગાડી આવી જો બોલે તે વૈદે ધ્યાનમાં રાખી તે બોલેલા શબ્દના અક્ષરોને ત્રણે શુણ્ણવા (ત્રમણા કરવા.) તેને પછી આઠે ભાગવા, પછી ભાગ દેતાં જે અંક બાકી રહે તેને તપાસવો. જો િયુક્ત વધે તો તે દર્દી અવસ્થ દર્દીથી યુક્ત થશે. અને જો સમ આવે તો તે દર્દી ને શરણુ થશે એમ માની જ યોગ્ય લાગે તે તેડગરને જવાબ આપવો.

(પમદશિત યોગ વિષે ચોપાઇ.)

મધા મૂળ વિશાખા ભરની, આર્દ્રા અશ્લેષા કૃતિકા કરની;

જેષ્ઠા ધનિષ્ઠા મિત્રા ચાઇ, શતભેષા ત્રિપૂર્વા મિલાઈ;

શનિ રવિ મંગલ તીનું વારી, તિથિ ઘાત કહોં ન્યારી ન્યારી;

રાશિ મકર પુલ વૃષ કુંભ ચારી, નંદા દર્દ પ્રકટયો ભયભારી; ૧

ધન મીન ભદ્રાં દુષ્પ ઘાતી, મિથુન કન્યા જયા ઉત્પાતી;

મેષ કર્ક રિકતા તિથિં નરસી, વૃશ્ચિકે સિંધ પૂર્ણા જમદરસી. ૧૧૨

મકર, વૃશ, વૃષભ અને કુંભ એ ચાર રાશિવાળો મનુષ્ય જો પડવા છઠ્ઠ અને અગિયારસના રોજ માંદો પડે, તથા ધન ને મીન રાશિવાળો બીજા સાતમ ને બારસના રોજ માંદો પડે, તેમજ મિથુન ને કન્યારાશિવાળો ત્રીજા આઠમ ને તેરસના રોજ માંદો પડે. તથા મેષ ને કર્કરાશિવાળો ચોથ નોમી ને ચૌદશના રોજ માંદો પડે, અને વૃશ્ચિક ને સિંહરાશિવાળો પાંચમ દશમ ને પૂતમના રોજ માંદો પડે, તો તે બિમારી બારે બપોરની નિવડે છે; પરંતુ તે ધાતિ તિથિયોની સાથે જો શનિ રવિ કે મંગલવાર શામલ હોય અને તે સાથે મધ્ય, મૂળ, વિશાખા, ભરણી, આર્દ્રા, અશ્લેષા, કૃતિકા, જ્યેષ્ઠા, ધનીષ્ઠા, ચિત્રા, શતભિષા, પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઠાં અને પૂર્વાભાદ્રપદ એમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર તે તિથિ ને વાર સાથે જોડાયેલું હોય એટલે કે મકર રાશિવાળો માથુસ શરવાતમાં શનિવાર અને મધ્ય નક્ષત્ર હોય તે રોજ તે માંદો પડે તો તે બાગ્યેજ જીવે છે; કેમકે ઉપર કહેલ તિથિ વાર ને નક્ષત્રોના નિઝાપથી યમગર્શિ (યમરાજનાં દર્શન કરાવાવાળો) યોગ બને છે. તે વૈદે ધ્યાનમાં રાખવું, નહીં તો દીપેલી દવા હવામાં ઉડી જશે. ૧૧૦-૧૧૨

(વૈદને બોલાવા આવનાર મનુષ્યની જાણવા જોગ હકિકત સમજી

રામવિનોદ અંથના મત વિષે પરિહાજનતિ છંદ.)

સુધર પુરુષ સુખન જીસાવન આવહી, બોલત વચન રસાસ કે મનમેં ભાવહી.
સ્વેત વસન ફેલ ફૂલ નજીકે લે ઘરે, શુભ સુખ બોલત વાક્ય વિનય બહુવિધ કરે;
એક જીસાવે કોઈ તિનહી ધર ધાધરે, દોષ પુરુષ કે સંગ કબહુ નહીં જાધરે. ૧૧૩

દર્દીને લાંથી વૈદને બોલાવા આવનાર માથુસ રૂપાળો-સુખડ-યતુર અને સારો જાણકાર હોવો જોઈએ, તથા તે આવીને વૈદને પસંદ પડે તેવાં મીઠાં, રસીકાં વચન બોલનાર અને ધોળાં, ઉજળાં કપડાં પહેરેલો હોવો જોઈએ. તેવો માથુસ હાથમાં રાખેલ ફૂલ ફળોને વૈદની અગાડી મૂકીને ધણા વિવેક યુક્ત મંગલિક વચનો કહે, તો વૈદ તેની સાથે તુરત દર્દીને જોવા જવું જોઈએ; કેમકે તે મંગલ ચિન્હનેજ સચવનાર હોવાથી દર્દી દર્દથી મુક્ત થતાં વૈદને ખચિત ધન અપાવે છે. તેમાં પણ જો એક મનુષ્ય તેડું કરેલા આવેલ હોય તો જવું; પરંતુ જો એ મનુષ્ય સાથે તેડું કરવા આવેલા હોય તો તેઓ સાથે ન જવું; કારણ કે એ જાણ સાથે વૈદને તેડવા આવનાર વૈદને તેડવા આવેલ ગણાતા નથી, પણ મ્હોતને તેડવા આવેલા ગણાય છે; માટે મ્હોતને તેડી લાવનારા સાથે વૈદ જવાથી તે દર્દી મ્હોતને જ ભેટ છે. ૧૧૩ વળી,—

સોરઠો— ટુરિ વૃષભ ચઢિ દોષ, વૈદ જીસાવે વિનય કરિ;

કરમેં કજીક ફેલ હોય, તમહી તિનહી ધર જાધરે. ૧૧૪

તે તેડાગર સુદર ધોડા કે બગડપર બેસીને આવેલ હોય (ધણા મુલકમાં બગદ ઉપર બેસવાનો [સિંધમાં] રિવાજ હોય છે.) અને વિનયયુક્ત વાણી વદતો તથા હાથમાં કપક ફળ સહિત હોય તો તે તેડાગર સાથે રાગીને ઘેર રાગનિગન ચિકિત્સા માટે વૈદ જવું જોઈએ કે જેથી ધન મળે છે. ૧૧૪

(અ સમાપ્ત).

કેરે તથા શ્વાસ, સિંધાઓમાં પીડા, હાડામાં કળતર, માથામાં પીડા અને આંસુ સહિત
ધુમાડીયા રંગનાં ફાટેલાં તથા રોતાં નેત્ર, ફેર, મોઢાં અને ઉધરસ તથા ઘેન હોય,
બકવાદ થાય, ગળામાં કાંટા પડી જાય અને જીભ કઠણુ ખરસડ ફાટેલી જણાય. એટલાં
લક્ષણો થાય તેને જ સનેપાત કહે છે. ૬૮-૬૯

સન્નિપાતના ઉપાય.

કેસરમાતુલિંગસ્ય સૈંધવમરિચાન્વિતમ,

સુખે ધૂતનિહંત્યાશુ જાઠયશોષમરોચકમ.

૭૦

બિળેરાના કેસરા, સિંધાલુણુ અને ઠાળાં મરી એ સર્વ સમાન ભાગે લઈ ચૂર્ણ કે
ગોળારૂપે સન્નિપાતરોગી મોહોડામાં રાખે તો તેની જીભની જડતા-કઠણુતા, મોહોડામાં
પડતો શોષ અને અરુચિ એઓનો તુરત નાશ થાય છે. ૭૦

કટ્ફલાદિભવચૂર્ણવિમિશ્રઃ ક્વાથએષદશમૂલજોજવરમ,

આદ્રિકંસ્વરસપુલ્કયવિભાગો મૃત્યુકલ્પમપિહંતિદોષજમ.

૭૧

અથવા—ઠાપદળાદિચૂર્ણ દશમૂળના કાઠામાં મેળવીને તેમાં ક્વાથના બરાબર
આઠનો સ્વરસ નાંખી પીવામાં આવે તો મરણના સમીપ પોહોચેલો સન્નિપાતરોગી
પણ નિશ્ચે મારો થાય છે. ૭૧

કિરાતતિજ્ઞેદ્રયવાબ્દદાર શુઠીગમ્ભીરદશમૂલધાન્યૈઃ

કૂતઃકષાયઃકસનપ્રલાપચાસાદિયુક્તજવરમાશુહંત્યાત્.

૭૨

અથવા—કરીઆતું, કડું, ઇદ્રજવ, મોચ, દેવદાર, સુંઠ, ગળપીપર, દશમૂળ અને
ધાણુ એટલાં ઓપડો સરખે ભાગે લઈ ખડી એઓનો વિધિયુક્ત કાઠો કરી પીવામાં
આવે તો ઉધરસ, બકવાદ અને શ્વાસ વગેરે ઉપદ્રવો સહિત તાવ હોય તોય તેનો
તુરત નાશ કરે છે. ૭૨

અર્થીદ્રબીજસુરદાર્પિડંગલાગી ભુંગાનસન્નિકટપૌષ્કરનાગરાણામ

પંચાકિરાતબ્રહ્મતીદ્રયભૂતકેશી રાસ્નાવચાચવિકદીપ્યવૃકીપુરાણામ ૭૩

ક્વાથોનિહંતિસકલાનપિસન્નિપાતાન્ધીભ્રમશ્વસનરોચ્યમહાપ્રલાપાન્,

આધ્માનશૂલકફવાતભવાન્પ્રસૂતિરોગાનનેકવિધવિદ્રધિગુહમશોધાન્ ૭૪

અથવા—પીપરી મૂળના ગઠાલ, ઇદ્રજવ, દેવદાર, વાવડીંગ, ભારગી, બાંગરો, ચિત્રામૂળ,
ત્રિકટુ (સુંઠ, મરી, પીપર), પૂઠરમૂળ, સુંઠ, હરડે, કરીયાતું, બોરીંગણી, મોહોટી રીંગણી,
બાલહડ, રારતા, વજ, ચવક, અજમો અને વૃક્ષી એ સઘળાં સરખે ભાગે લઈ એઓનો ક્વાથ
કરી પીવામાં આવે તો સર્વ પ્રકારના સન્નિપાત, બુદ્ધિની વિભ્રતા, શ્વાસ, ટાઢતું વિશેષ
વાવાપણું, અત્યંત બકવાદ, આફરો, શલ, કફ વાયુ જનિત રોગો, વિવિધ પ્રકારના
વિદ્રધિ, ગોળો. સોજા અને સુવારોગ એ સઘળા રોગોનો નાશ કરે છે. ૭૩-૭૪

વચામધૂકસારથ્ય સૈંધવમરિચકણ,

સક્ષમપિદ્ધિરોગસા નસ્યકુચ્યોત્સંશાપ્રયોધનમ.

૭૫

અથવા—જેની સંજાનો નાશ (અવાચક) થયો હોય તેને વજ, મધુકસાર (જેની

પ્રધનો સાર કિંવા મહુડનો સાર ?) સેધવ, કાળા મરી અને લીંડી પીપર એ સધળાં સમાન લઈ એઓને પાણી સાથે ઝીણાં વાટીને નાસ આપવામાં આવે—સુંઘાડવામાં આવે તો સંગ્રા પ્રાપ્ત થાય છે. ૭૫

કિરાતકરવીતિકતા પિધ્પલીકદ્વલવચા,

ઉલ્લસનંસન્નિપાતે સ્વેદાભિષ્પદ્વિનિજનરે.

૭૬

રસોનરાજકચુર્ણં તથાશોભાંગનોદ્ભવમ,

ગામૂત્રેણ્યસંયેષ્ય કુર્ચ્યાત્તદોદિગંતતઃ

૭૭

પ્રચ્છયિત્વાપ્પહારન્નં વિધચુર્ણંવિધર્પયેત્,

પૂર્વગાં રેટિકાંપશ્ચાન્મસ્તકોપરિદાપયેત્.

૭૮

અથવા જો સન્નિપાત રોગીને પરસેવો બહુ આવતો હોય તો કરીયાતું, કલોંજ ૭૩, કકુ, લીંડી પીપર, કાચફળતું છોડીયું અને વજ એ સર્વ સમાન ભાગે લઈ બારીક વાટી ઉવટણું કરવામાં આવે તો પરસેવો બંધ થાય છે. ૭૬

વળા જે સન્નિપાતરોગી અચેતન રહેતો હોય તો તેને લસણ, રાધ અને સરગવો એઓના ચૂર્ણને ગાયના મૂત્રમાં વાટી તેનો રાટલો કરવો પછી તે રાટલાને રોગીના માથા ઉપર મૂકતા પેહેલાં હજમત કરાવી વજનામતો બૂકો તાજવાના ઠંકણે ઘસાવીને તે રાટલો ચૂકવો અને જ્યાં લગી તે રોગી ચેતના-શુદ્ધિ આવે ત્યાં લગી રાખવો. આ રાટલો માથા ઉપર મૂક્યા છતાં પણ જો મન્નિપાત રોગીને શુદ્ધિ ન આવે તો તે રોગી કાળપાશથીજ બંધાયેલો છે એમ જાણવું અર્થાત્ તે જીવે નહીં. ૭૭

બધંકર સન્નિપાતરોગીને વીંછી તથા સર્પનો દંશ કરાવવો તેથી પણ શુદ્ધિ આવે છે. (આ ઉપાય દેશ, કાળ, રાજ્યતંત્ર અને રોગીના સંબંધિયોના મનનો પૂર્ણ વિચાર કરી કરવા યોગ્ય છે.) ૭૮ (અપૂર્ણ.)

લક્ષ્મીસામ્રાજ્યની લીલા.

(હિંદી ઉપરથી ગુર્જર ભાષાંતરકાર પૂર્ણચંદ્ર શર્મા.)

ભાગ-પહેલો.

(અનુસંધાન મતાંકના ૫૯ ૪૧૨ થી.)

ત્રીજો પરિચ્છેદ.

વિવેકી વલ્લભ વાચકવૃંદ ! શાથી અને કેવી રીતે એવું થઈ ગયું ? ! કોના દોષથી ? કોના પાપથી ? કોના અભિશાપથી ? અને ક્યાં નહારા કર્યોના ફળથી આમ એ સોનાનો સંસાર અરે ! સ્વર્ણપ્રતિમા શાથી માટીમાં મળી મઈ ? ! હાયાં કોઈ એવું કારણ બતાવશે ?

જમીનદારી હતી, આહત, વ્યાપાર હતો, કંપનીના કાગળો હતા, નોકરો હતા, ખેતી હતી, ધાનના ભરેલા સેંકડો ચેલા હતા, અને જે જોઈએ. તે હતું, પણ અત્યારે તેમાં કશું નથી. “દેવા વિચ્છિન્ના ગતિઃ” હાલ જે વર્ષ થયાં માલિકનો સ્વર્ગવાસ થયો, એથી જાણે જાહુના મંત્રથી બધું નાશ ન પામ્યું હોય ? તેમ થઈ ગયું. અગણિત દાસ દાસીઓ, સોળ પહેરેગીરો, ત્રીશથી વિશેષ કારકુનો-ગુમાસ્તાઓ, હાથી, ઘોડા અને જહાજો પણ હતાં, અતિથિશાળા (સદાવ્રતખાના) માં હમેશાં પચીસ અતિથિયો (ભગત-સંત-શ્રદ્ધુઓ) ની સેવા થયા કરતી હતી, દેવસેવાને માટે બાર બાહ્યો કામમ રહેતા હતા, નિરંતર સો બિખારીઓને પકા દોઢ પાશેર ચોખા આપવામાં આવતા હતા, અને ગૃહની અધિષ્ઠાત્રી દેવી શંકરીની સેવામાં હમેશાં દાદશ બલિદાન થતાં હતાં, તેને અદ્ભુત અત્યારે જ્ય પ્રભુ છે ! ખીજું કશું નથી !! કંઈ શેષ રહ્યું છે કે નહીં ? એની નિશાની પણ વખતે હશે કે, નહિ પણ હોય !!

માલિકનું નામ શંકરીપ્રસાદ હતું, તે શાકત અને મુક્તાહસ્ત (દેવીભક્ત અને અતિ હિદાર) પુરુષ હતો, એનું લલાટ ઉત્તત, નેત્ર ઉજ્જવળ અને શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણ સુમાન હતો. તે બાલમુહૂર્તમાં (પાછલી ચાર ઘડી રાત રહે તે વખતે) ઉઠતો, અને પૂજન હોમ વિગેરે સમાપ્ત કરી સવારે આઠ વાગ્યે જ્યારે સદર મહેલમાં જઈ પહોંચતો ત્યારે એનું તેજઃપુંજ શરીર જોઈ એવી સંભાવના થતી હતી કે જાણે કોઈ રાજર્ષિ પૃથિવી પર પેદા થયો છે ! એના ગામના તેમજ આસપાસ ગામોના લોકો કચેરી-અદાલતમાં કેસ લડવા જતા હતા નહીં-શંકરીપ્રસાદને તે બધાનો ફેંસલો ચુકવી દેતો હતો; કારણ તે લોકો શંકરીપ્રસાદને પોતાના વિચારોનો માલિક અને ધર્માવતાર માનતા હતા.

એ પરમ ભાગ્યવંત શંકરીપ્રસાદનો સ્વર્ગવાસ થયો, અને એ વર્ષે તો પૂરાં થયાંએ નહીં હશે, એટલામાં તો જે કંઈ ધનસંપત્તિની ભગ્યતા ભાસતી હતી તે અભાવના આ-ભાસરૂપ થઈ ગઈ અર્થાત્ જે લીલા દહેર હતી તે બધી નાશ પામી ગઈ.

હાલના વાંચનાર મહાશયો ! લક્ષ્મીના દમામનું અભિમાન રાખવું એ તદ્દન ફેાકટ છે. ઐશ્વર્યશાલિ થઈને ઐશ્વર્યનો કદાપણ ધર્મ-ગુમારી-ગર્વ રાખવો યુક્ત નથી. અને વિચારવાની જરૂર છે કે મળેલી માયિક સંપત્તિ માત્ર વાદળની છાયા અથવા તો માયાની છાયા જ છે, કિંવા કવિની કલ્પનાસૃષ્ટિ અને આકાશકુસુમવત્ છે, અથવા તો રાગગ્રસ્ત રોગીના દુઃસ્વપ્નરૂપ માયા છે. “વ્રજાદિ તુળપર્યવેશં માયાયા કલિપતં જગત્-આ માયા કલિપત જગતની અંદર બહાથી માંડી તણખજા પર્યંત તમામ માયાની કલ્પનામય છે.” તો તે કલ્પનામય માયાદંદમાં મોહ પામી મદમસ્ત થવું બિલકુલ નાલાયક છે.

શંકરીપ્રસાદે પોતાના સહવાસમાં કે ધ્યાનમાં આવનારા તમામ મનુષ્યોનો ઉપકાર કરેલો હતો. જે જિલ્લામાં કદિ દુષ્કાળને લીધે અત્તની તંગીવડે લોકો દુઃખી થતાં, તો તે સમય સદાવ્રતો પુણ્યમાં ચૂકવા તાકીદે જોઈબસ્ત કરતો હતો. જ્યાં પાણીની અછત જણાતી હતી ત્યાં કુવા તજાવ બોદાવી દેતો હતો, જે કોઈ કન્યાદાન દેવાને માટે પૈસાની માંગણી કરતું તો તે યાયકની અવસ્થાને ધ્યાનમાં લઈ તરત વ્યવસ્થા કરતો હતો, અને તે કોઈ આજરદારને દેવાના દાખને લીધે રકમ વધુ આપવાનો વખત ન આવનાં લહેજ-

હાર તેને કેદની દરખાસ્તની બળમણી કરી કેદમાં - ઘસડી જતાં દેખતો તો પોતાના પદરનાં નાણાં ચુકાવી દેતો હતો. તેમજ તેણે કેટલાંક જણને માતા પિતાના દેવાથી મુક્ત કર્યાં હતાં, ગુરુને જૂમિદાન દધને ધનવાન બનાવી દીધા હતા, પુરોહિતોને કેટલાંએ મજલાનાં મકાનો બંધાવી દીધાં હતાં, અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને યોગ્ય દાન દધને સંતોષ આપ્યો હતો. મતલબમાં આવાં ઉપકારી કામો કર્યાં હોવાથી લોકોની તેણે પૂર્ણ મમતા મેળવી હતી.

શંકરીપ્રસાદ અતિ ઐશ્વર્યવૃત્તિનો હતો; તથાપિ બહુજ નિયમ સમય વિચારી વિત્તબ્યય કરનાર હતો; એટલે કે ઉદાર હતો, પણ ફૂલજી, અવિચારીદાની કે ઉડાઉ ન હતો. તેની બુદ્ધિની ધારા છરીની તીક્ષ્ણ તે ધાર કરતાં પણ તેજ હતી; અનેક વિષયોમાં તે કાચેલ-બહુ શ્રુત-દીર્ઘદર્શિ હતો. તે માત્ર પૈસો પેદા કરવામાં જ કાચેલિયત ધરાવતો હતો એમ નહીં; પરંતુ અનેક કળાઓમાં તેમજ ધાર્મિક, વ્યવહારીક ક્રિયાઓમાં પણ પૂર્ણ કુચળતા ધરાવતો હતો. તેણે મેળવેલ ધનાદિ ઐશ્વર્ય પોતાની જ જાતમહેનતથી મેળવેલું હતું. (વડીલોપાર્જિત ન હતું.) તેર વર્ષની અવસ્થામાં તેણે આજકારી ખાતાની અંદરના કોઈ દરોગાની અગાડી તમાખૂ બરનારની જગા હાથ કરી હતી, ત્યાં તેણે બહુતાં લખતાં શિખવાનો અભ્યાસ કર્યો અને તેમાં સારી પેઠે સફળતા મેળવી. તે બંગાળી તથા પરિચયન ભાષાનો અભ્યાસ જાણુકર હતો, અને તેણે પાછળની જીંદગીમાં કંઈક ઇંગ્રેજી બહુતરું પણ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. સત્તર વર્ષની ઉમરમાં તેને પોલીસખાતામાં હેડક્લૅન્કમેનની જગા મળી, વીસ વર્ષની ઉમરે તે દરોગો થયો, અને એક વર્ષ બાદ મેદનીપુરની પાસેની કોઈ ક્રિશ્ચિયન કંપનીની નીલકોઠી (ગણાની વ્યપારની મોટી પેઢી) ના મુનીમ (મેનેજર) ની તેને કાયમ જગા મળી. પાંચ વર્ષ પછી પરાધીનતાનો તિરસ્કાર કરી સ્વતંત્રતા અને ભાગ્ય-દેવીની પ્રસાદી હસ્ત કરવાનો તેણે ઉદ્યમ આદર્યો, અને વ્યાપારવડે જ તેની ઉન્નતિ થઈ. શીકાનો વ્યાપાર કરી તેણે ફક્ત એક જ વર્ષમાં ચારલાખ રૂપિયા મેળવ્યા!

પ્રિય પાઠકગણ! 'વ્યાપારે વર્દિતેલક્ષ્મી-લક્ષ્મી વ્યાપારવડેજ વધે છે.' એ ઉત્તમ બોધદાયી વાક્યને અવસ્થ વધાવી લેવું જ ધટે છે, અને વ્યાપાર ખેડી ભાગ્યને અજમાવી ઉત્તમ વ્યવસાય ગણાઇ નામના મેળવવી એને જ ઉત્તમ માનવાની ખાસ જરૂર છે, નહીં કે પોતાના ભાગ્યને બીજાને હાથ સોંપી-વેચી નોકરી કરી હોદ્દેદાર બનવામાં જ ઉત્તમ ભાગ્યરચના સમાયલી છે, એવો દુરાગ્રહ ધરી વ્યાપાર તરફ અણગમો બતાવવો ધટે છે. નોકરીથી કોઇ અબજનાધિપતિ થયા જણ્યા કે સાંભળ્યા નથી; પણ વ્યાપારથી અબજનાધિપતિ નહીં, બહુકે અસંખ્ય ધનાધિપતિ થયા છે એમ સામેતી મળવાના બેસુમાર વૃતાન્તો મોજાડ છે. માટે ભાગ્યની ને બારતની ઉન્નતિ થવા વ્યપારને જ હાથ ધરી ખિલવવો ધટે છે.

શંકરીપ્રસાદને જોકે આવક પુષ્કળ હતી; તે પણ ખર્ચ પણ તેનાથી પ્રમાણમાં વિશેષ હતું. આવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખવું, તેમજ તે ખર્ચ સરીરપોષણ કે મોજ શોખ માટેનું જ નહીં પણ પરોપકાર, સ્વધર્મ, સ્વદેશ, એઓના ઉદય માટેનું ખર્ચ કરવું તેજ ખર્ચ અગર ખર્ચ વાજબી કહેવાય છે.

શંકરીપ્રસાદે તે પછી વડીલાતની પરીક્ષા આપી, અને એ વર્ષની અંદર દરેક કોટી-

ની સનદ મેળવી. વડોલ મંડળનો તાલેરૂપ પ્રથમ પકિતનો વડોલ નીવડ્યો. તથા ખજે
જેમનું તેમ (આવક ને યોગ્ય) કાંપમં રાખ્યું.

આજ કાલ અનેક વડોલો પૈસા, કમાય છે; પણ તે ફક્ત સ્ત્રીઓના દાગીના કે નોટ-
પ્રોમેસરી નોટ-કોન-ગ્રીમાની પોલીસી-શેર વગેરે કાગળીઓને માટેજ વ્યય કરે છે, નહી
કે સ્વચ્છાતિ-સ્વધર્મ-સ્વદેશ-કળવણી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને તથા પુરોપકારને મદદ કરવા
વ્યય કરે છે.

જે વખતે શંકરીપ્રસાદ નીલકોઠીનો અધ્યક્ષ થયો હતો તે વખતે પહેલેજ વર્ષ
તેણે જીહની અધિષ્ઠાથીની દેવી શંકરીને માટે એક મોટું જોવા યોગ્ય મંદિર બંધાવ્યું હતું.

અત્યારે રૂપિયા કમાયા પછી દેવમંદિર બંધાવાની વાત તો દૂર રહી, પણ કોઇ પાણીનું
કુબ્જ ટાળવા તળાવ કૂવો પણ ખોદાવતા નથી, હાલ તો ધન મળ્યું કે-મકાન, લાડી-
ગાડી, વાડી વગેરેમાં વાપરી, તથા ઘોડાની રેન પકડી ગાડી હાંકવી એમાં જે કંઇ
ખરચાવ તે ખરચી વૈભવ મળ્યાનો દુરુપયોગ થતો જણાય છે. હાલમાં અતિથિશાળા-
તથા અતિથિસેવાના બદલામાં ધનાઢ્યો માસિક પત્ર અથવા ભરાયલી આવક યુક કે વિ-
ઝીટ યુકમાં સહી કરે છે. સ્વદેશોત્થિતનાં ફંદો તરફ અણુગમે ખતાવી નકામાં શલતુ ફડો
ધક્ષણ મેળવવામાં અને પુરસી તોડવાની બેઠકને માન ભરી માનવામાં બેસુમાર ધન વા-
પરી ઉદારતાનો ઇસ્કોતરો બનવા મળી રહ્યા જોવામાં આવે છે. તેમજ સુઠીભર અનાજનું
દાન આપવાની જગાએ હાલમાં શ્રીમાનો ને વડોલોના ઘેરથી બિખારી, સંત, સાધુને
ધક્કા કે ગાળ અપમાનનું દાન દેતા નજરે પડે છે. આ જમાનાની અંદર અનેક અમલદારો,
વડોલો, વ્યાપારીઓ ને જમીનદારો માત્ર સ્વમતલબ સાધવાને માટે રોજગાર કરે છે. આગળના
જમાનામાં પણ રોજગાર કરતા. પણ તે કિંવાકલાપને અને પૂજન, પવોત્સવને માટે ધન
વ્યય કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી તેજ સંકલ્પ પ્રમાણે પુરત અમલ કરતા હતા. હાલ
માં પણ ઉત્સવો તો ચાપ છે ખરા, કિંતુ પિતૃદેવોનું ઘરમાં આમંત્રણ ન થવાથી (આદ્ય
વગેરે ન કરવાથી) ઘરની સ્ત્રીઓ કકલાટ કે ક્રોધ કરે તેને શાંત કરવા સંબંધીજ ઉત્સવ
કરે છે. અને તેમાં પણ જે પોતાને કરવાનું તે સ્ત્રીઓને માથે નાખી ઘડ પોતે સવારથી
રાતના દશ વાગતાં લગી રોજગારનીજ ચિંતામાં મૂકે-રહ્યા કરે છે. અને તે પણ નખથી
શિખા સુધી ચિંતામાં ડુબી જઈ ફક્ત પૈસા, તાંબુ, ચાંદી અને ગ્રામ નાણાંરૂપ નોટ વગેરેનાં
કાગળીઓ માટે હાથવૈધ્ય કર્યા કરે છે. પણ તે પૈસા-રૂપિયા ને નોટો વગેરે માટે શા સાર
હાથવૈધ્ય કર્યા કરે છે ? જે માટે ખાસ હાથવૈધ્ય કે ચિંતા કરવાની છે તેને માટે તો કોઇ
વાર પણ ચિંતા કરતા નથી કે, જ્યારે આખો મીઠાઈ ગઈ ત્યારે બધે અંધાર છવાઈ
જશે, તે તેઓ દમગના દાસોને ખ્યાલમાં આવતુંજ નથી. ફક્ત દાવા ટંકા ને મોજમાં
રૂપિયા નાખવા એજ લગની લાગી રહી છે; પણ તેમ કરવાથી શું માનવ જન્મ,
ધન સાર્થક થવાનાં છે ? વિવેકી વાંચનાર ! બાણુ શંકરીપ્રસાદને તો જે જોઇએ તે
હાજર હતું; પરંતુ ધ્યાન ઘોં કે તે બધું અત્યારે ક્યાં ચાલ્યું ગયું ? રોકડા રૂપિયા, ચાંદી
સોનાનાં વાસણો, મ્હોરો, જમીનદારી જગીરી અને વ્યાપાર વગેરે હતાં તે પછી ખતાવો
તો ખરા કે શંકરીપ્રસાદનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી જોત જોતમાં તે બધું કેમ સ્વાદા થઇ

ગાંધી ! બસ, એ પણ ખતાવો કે તેની એ રાજસાગરની જેવી હતી છતાં આજે બીજાં રાજ્ય જેવી કેમ બની ગઈ ? આજે બગલમાં ઘડો રાખી કેમ પોતે બંધ ગંગાજળ લાવે છે ? આજે ઘેસ, છાસ, રામડી, ભાત કેમ ખાય છે ? આજે ગંગાનંદ કરીને ભીને લૂગડેનું કેમ ઘેર આવી ? આજ તેની પાસે ખીજું વસ્ત્ર પણ કેમ નથી ? આજે 'ચૂંદા' ઉપર હાંડલી ચઢાવી તીસરા પહોરે કેમ પાણી ઉઠું કરે છે ? અને આજે સુધુધાળ તીજે પહોર થયા છતાં તે કેમ ચોખા મેળવ્યા વગરનું રહ્યો છે ? તેનું કારણ વાસ્તવિક રીતે તે પાસેથી તે એજ જણાશે કે જે સત્કર્મ કરવામાં ઉદારતા વાપરનારો ભાગ્યવંત મોગી ચાલ્યો ગયો કે તેની લક્ષ્મી પણ તેની પાછળ ચાલી ગઈ. તેને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ હતી તે સ્ત્રી-વધુ રૂપે થઈ હતી જેથી તે તેણીનો પતિ હતો. એ સતી સ્ત્રીએ પતિના પ્રાણ સાચેજ પોતાના પ્રાણ સ્વાના કરવા દુસ્ત ધારી લોભી લંપટ મંદાધીને ઘડો લેવા બોધ આપ્યો કે-જે પુરુષને ઘેર લક્ષ્મી મા રૂપે કે બહુ રૂપે આવે છે તે પુરુષ તેનો ઉપભોગ કરી શકતો નથી, પણ જોઈ જોઈ પૂજન કરી સતવન કરી પુનઃ ત્રિજેરીને ચરણ કરે છે, એથી તે બિચારી ત્રિજેરીઓમાં ગોધાષ-ગુંગલાષ જવાથી નાશી છૂટે છે, પણ જોઈ ઘેર સ્ત્રી રૂપે આવી હોય તે તેનો સદુપયોગ સદ્ ભોગ વિલાસ કરી દેહાવ લઈ શકે છે અને તેની પુણ્યરૂપ લક્ષ્મી તે પુણ્યની પાછળજ સ્વાદા થઈ જાય છે. આમ હોવાથી પુણ્ય પાત્રના મરણ પછી લક્ષ્મી સ્વાદા થઈ ગઈ. આ બધાં સુકૃત-દુઃકૃતનાં ફળોનીજ સામેતી છે ! કહ્યું છે કે,

“ સુખ દુખ સકળ કર્મફળ ભારી, કુલ રાજ કુલ રંક લિખારી.” માટે જ કહેવું પડે છે કે-ધન એકદુન કરવામાં સુખ નથી, પણ તેના સદુપયોગમાં સુખ છે. માટે સુકર્મ કરો, શાસ્ત્રાનુમોદિત કાર્યો કરી-દેવપૂજ, અતિથિયાનાઓ અનાયાત્રીઓમાં વસનારાઓની માર મંભાળ કરો, પવિત્ર કર્મકાંડી સંતોથી પ્રાણજાનું સંરક્ષણ કરો અને સાચી પુણ્યવૃદ્ધિ રૂપ જ્ઞાનદાન, કળા વગેરેને ઉત્તુલ્લભ ઉત્તેજન આપો કે જેથી ધનાઢ્યો ! તમારી લક્ષ્મી સાર્થક થાય-લેખે લાગે !

શંકરીપ્રસાદની તમામ સપત્તિ શી રીતે નાશ પામી ગઈ ? તેનો ખુલાસો આપવાનું આ સ્થળ નથી, પણ જ્યાં સમય પ્રાપ્ત થશે ત્યાં તે સંબંધી ખુલાસો કરીશ. આ સ્થળે તો એટલુંજ સમજી રાખવું કે-કાલાચત્રી આજે દાણા દાણાને માટે તલસી રહી છે ! બાદવા મહિનાની પૂરવાળી ગંગા આજે પાણી વગરની થઈ ગઈ છે ! અને અત્રપૂર્ણ આજે અત્રહીન થઈ પડી છે. અહા ! પ્રારબ્ધની પણ વિચિત્ર ગતિ છે !

ચોથો પરિચ્છેદ.

ખરેખર જોઈને કપડેથી કાત્યાવની શંકરીદેવીની સ્થાને હાથ જોડી ધ્યાનમાં નિમગ્ન થઈ છે. તેણીને પૂજ, જપ, હોત્ર, આરાધના ને ધ્યાન વગેરેમાં લગભગ સાડા ત્રણ કલાક લાગતા હતા. પહેરેલું બીનું કપડું શરીર બિખરેલ સ્વચ્છ પામતું હતું; કેમકે, બીનું કપડું બદલવા જેવું હતું નહીં, અને જે હતું તે નહાના પનારું, હુંક ને શીંગડાં વાળું હોવાથી કામમાં આવે એવું ન હતું. વધુપ્રશોધી શિવવાના કામમાં પછીજ નિપુણ

હતી, તેથી કોટલાં કપડાંને જગે જગેથી સારી લીધાં હતાં અને જરૂરી જગોએ થીગડાં લગાવ્યાં હતાં. જુનાં અને સીવી લીધા છતાં પણ તે છુગડામાં રૂપિયે છ આના પણ કસ રહેવા પામ્યા ન હતા, જે બહુ કાટી ગયાં હતાં તે કપડામાંથી નહાના નહાના અંગોછા બનાવી લીધા હતા, બાકી બચેલાં કપડાંઓમાં કોઈ પાંચ હાથનું ન હતું. પણ તેથી ઓછાં હતાં. તો પછી તેવાં કપડાંથી લગ્ન શી રીતે જળવાઈ શકે! એથીજ વિચારી કાત્યાયની લાચારી સાથ બીને લૂગડે ગંગાસ્નાન કરી આવતી ને પૂજ કરતી હતી.

સાસુ પૂજનમાં બેઠાં હતાં જ્યાં તે દશ વાગ્યા સુધી નિશ્ચિંત છે, પણ અહીં ધરમાં અનાજ વગર યશોદાના ચિત્તમાં ચરચરાટ થઈ રહ્યો હતો; કેમકે ધરમાં ચોખ્ખા, મીઠું, શાક કે તેલ હતુંજ નહીં. ફક્ત થોડી ઝટકામણની દાળ હાજર હતી. તેને ઓરી યશોદા બેઠી બેઠી ચોખ્ખાની રાહ જોતી હતી. યશોદા હમેશાં રસોઈ બનાવતી હતી અને ધરમાં તપાસ્યા કરતી કે શું ચીજ નથી અને શું હાજર છે; કેમકે એ કામ એવુંજ હતું, કાત્યાયની તો તે તરફ લક્ષ દેતીજ નહોતી. કાત્યાયની તો થોડી રાત રહેતી કે ગંગાસ્નાન કરવા જતી તે સવારના દસ પછીજ દેવસેવામાંથી નવરી થતી. તે દિવસે સાસુ ગંગાસ્નાન માટે ગયાં અને યશોદાએ રસોઈગૃહમાંની શોચનીય દશા જોઈ જ્યાં રોવા લાગી. અને વિચાર કરવા લાગી કે—“મા, ગંગાસ્નાન કરીને બપોરે આવશે ત્યારે હું શી રીતે આવા શોકકારી સમાચાર આપી શકીશ કે આજે ધરમાં ખાવાને માટે કશું નથી? તેમ લક્ષ્મીને માટે ગોવાલણુ આજે દુધ પણ નથી આપી ગઈ, ધાઈધું કે તેણે વારો બંધ કર્યો હશે. હું શી રીતે પૂછી શકીશ કે પહોર દિવસ ચંદતાં ચંદતાં લક્ષ્મી શું ખાશે? મા બપોરે પૂજન સમાપ્ત કરીને બેઠશે અને તે સાંભળશે કે આજ દેવસેવા અને બોલનને માટે ચોખ્ખા નથી, મોદી સીધું ઉધારે આપતો નથી, પાડોસી પણ ધીરે તેમ નથી, ત્યારે તેને કેટલું કષ્ટ થશે? અને તે કષ્ટ મારાથી શી રીતે સહ્યું જશે?” આવી તરેહની અનેક વાતોના વિચાર કરી કરી રોવા કરતી હતી.

સવારે લક્ષ્મીએ બેઠી યશોદાને પૂછ્યું—“વહુ! તું શા માટે રૂએ છે?” યશોદાએ રોવાનું જે ખર્ચ કારણ હતું તે છુપાવી દીધું; કેમકે અનકષ્ટની વાત કોમળ હૃદયનાં બચ્ચાને કાને જતાં તેથી કશો લાભ થતો નથી, પણ ગેરલાભ થાય છે, એમ સમજી કહ્યું—“મા ગંગાસ્નાન કરવા ગઈ છે. ઘણી વાર થઈ ગઈ છતાં હજી સુધી આવી નહીં તેથી રોઉ છું.” વાચકોને યાદગર હશે કે પહેલા પરિચ્છેદની અંદર કાત્યાયની બપોરે ગંગાસ્નાન કરીને ધરમાં આવી પહોંચી ત્યારે લક્ષ્મી દાદીબહેને ડુંસો મારવા સહામે દોડી ગઈ હતી, તેનું કારણ યશોદાના રોવાનુંજ હતું.

ધીરે ધીરે તરફો નિકળવા લાગ્યો, આઠ વાગી ગયા, લક્ષ્મી માનો છેડો ઝાલી બેઠી થઈ કહેવા લાગી—“મા! ભૂખ લાગી છે, કંઈ ખાવાનું દે.” યશોદા કંઈક છેરે જઈ બોલવા માટે છેડો ઊઠાવી આવી જઈ કહેવા લાગી—“બેટી! સંચુર કર, આપું છું હો!” હૃદય ભરાયલું હોવાથી આથી વધારે કશું બોલી શકી નહીં અને આંસુ ચોષારાં આલનાં હતાં એથી તે લક્ષ્મીથી બાંધે ચાખવા પોતે રસોડા બધી ચાલી ગઈ.

લક્ષ્મી બોલી—“વહુ! ક્યાં ચાલી જાય છે?” એમ બોલી તે માતાની પાછળ પાછળ દોડી માએ દોડીને આવતી દોડી કે તે બહુજ ગભરાઈ અને સાડીના છેડાથી તરત આંસુ લૂછી નાખવા લાગી, પણ તે ચોધારાં આંસુનો પ્રવાહ થું રોકાય શકે તેમ હતો? જેમ જેમ લૂછે છે તેમ તેમ બમણાં વહાં કરે છે. જલ્દી આવજુ બાદવાની મેઘ કડી ન લાગી હોય? તેવું થઈ પડ્યું હતું. એથી સંસારની અંદર કોનામાં તાકત છે કે તે વખતના વહેતા અશ્રુપ્રવાહને રોકી શકે? જોત જોતામાં કન્યાએ આવીને રીને માના સાક્ષાત્તો છેડો ઝાલીને કહ્યું—“અરે! આ શું? તું કેમ રૂએ-છે?”

— મા રોતી હતી છતાં બોલી—“ના બેટી ના, હું રોતી નથી હો.” યશોદાને લક્ષ્મીએ કહ્યું—“આજે રાઈરહી છે તે જો રૂનીને રાઈ તો જઈને માને કહી આવીશ.” એટલું કહેતાં કહેતાં લક્ષ્મીની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું. વાંચનાર! માને રોતી દેખી કંઈ કઠોર નહોત મન વાળી છતાં પણ દોડી નહીં રાઈ હશે? લક્ષ્મીની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી, અને તે પછી રોવાનો સુર ચાલ્યો. માએ તેને બોળામાં લેઈ લીધી, મ્હોં ચૂમ્યું અને કહ્યું—“બાપુ! રો નહી, શા માટે રૂએ છે?” કન્યા બોલી—“સારે તું કેમ રૂએ છે? તું રાઈથ તો હુંએ રાઈથ!”

માએ એ વાતનો કશો જવાબ ન દેતાં તેને કેડમાં બેસાડી પોતે રસોડાની અંદર ચાલી ગઈ. રસોડું જેવું તેવું ન હતું! બહુજ વિશાળ અને દેખાવડું હતું, તેમાં પાંચ હજાર મનુષ્ય બેસીને એકી વખતે જમે તેટલી સવડ હતી, કેટલાએક મોટા મોટા ચૂલ્હા છે, ક્યાંક કાંઈ બનાવવાની સવડ છે, અને ક્યાંક બાતને રાખી ચૂકવાની સંજેમરમરની ચોકડીઓ છે, અને કોઈ રથળે શાક બાજી તથા-લાકડાં રાખવાની જગા છે. જે કે રસોડું તો સાદુ-સદુ મોજેલું સુંદર છે; પરંતુ તેમાં રસોઈ બનાવવાની સામગ્રીના ટોટા છે-ભૂખ-ખારસ પેસી ગઈ છે. એ અપૂર્વ રસોડું અસારે રસવતીનાં દર્શનથી રહિત થઈ પડ્યું છે.

એ રસોડાની અંદરના એક મોટા ચૂલ્હાની પાસે યશોદા બેસીને લક્ષ્મીને બોળામાં લઈ તેને કુધની કે ખાવાની ઉધરાણી ભૂજાવવા ધારતી હતી. લક્ષ્મી બોળામાંથી ઊતરી આમ તેમ રમવા લાગી ને દોડીને ક્યારેક ચૂલ્હાની ઉપર ચડતી, કદિ ચોકડીઓમાં ફરતી અને કવચિત ચૂલ્હામાં સંતાઈ જતી માને જી જી કરીને બોલાવતી, બાળખ્યાલનો આનંદ લેવા લાગી. એથી જનની યશોદા પણ કંઈક સ્વસ્થ બની. અને ત્રાટક સુપ્રસૂત કોચન જોડી તે અપૂર્વ રસોડાની શોભા નિહાળવા લાગી.

જે રસોડામાં હમેશાં પાંચ સાત મણુ બાત તૈયાર થતો હતો, જે રસોડામાં તરેહ તરેહના બોજન પદાર્થો તૈયાર કરતાં હમકાર-વધાર વજોરેની અદ્ય શબ્દ-વનિ અને સુગંધીય મધમધાટ થતો હતો, અને જે રસોડામાં અનેક અતિથિયોને સુંદર રીતે સત્કાર આપવામાં આવતો હતો, તેજ રસોડામાં હાથ! આજે એક પાંચ વર્ષની બાળિકાને માટે બાત બનાવી દેવાની સગવડના પણસાંસા છે! સર્વભક્ષી કાળે તમામ ભક્ષી-હરી લીધું છે! !

બાલી-ભૂખે પેટ રમડું પણ સાઈ લાગતું નથી, એ તો અનન્દ હોય તો તનના મૂંઝે છે, નહીં તો પૂરા ખાર વાગી જાય છે. આમ હોવાથી લક્ષ્મી ચોડીવાર તો રમી; પણ

પછી તે બોલી—“વહુ ! ગોવાલણી હજી સૂધી દુધ કેમ લઈને આવી નથી ! તું તારે રસોઈ બનાવને ? અગર તો દેવતા સળગાવ કે દુધ આવી જતાં તુરત હનું કરી લેવાયો”

યશોદા એના ઉત્તરમાં “સાફ.” એટલુંજ બોલી લક્ષ્મીને ત્યાંજ રમતી મહેલી ચાલી નિકળા ને તપાસ કર્યો કે—ભાસુછતી પૂજા હજી પૂર્ણ થઈ કે નહીં ! તપાસતાં પૂજા તો પૂરી થઈ ન જણાઈ. રઘુદયાળે રસોઈ બનાવવાને માટે બળતણ તૈયાર કરી આપ્યું હતું તેમાંથી હજી થોડી ઝાડી બચી હતી. ચૂલ્હો સળગાવવાના મરાદાથી યશોદા બળતણ વીણવા લાગી. વીણતી હતી અને વિચારતી હતી કે “એકઠાં લાકડાં વીણવાથી શો દહાડો વળશે ? ચૂલ્હો સળગાવવાથી શો શાયદો ? કંઈ રજા નથી, જરાએ લાભ નથી.” એવું જાણતી હતી પણ લાકડાં વીણ્યે જતી હતી. સારાં સારાં લાકડાં લઈ રસોડા તરફ ચાલી—પ્રુદ યશોદા લક્ષ્મીને માટે રસોઈ બનાવવા જાય છે; પરંતુ બળતણ વગર બીજું કશું તૈયાર ન હતું. હાપ ! ઓ સૂકાં લાકડાં ! જનની યશોદા હાવાતર કન્યાને ખવરાવા માટે જાય છે, માટે તમેજી આ વખતે તેજ માતા હાથે પડ્યાં છો તો તમે મા બેટીની દયા જાણી રસવાળાં બની જાઓ, પુલવાળાં થઈ જાઓ. ફળથી પૂર્ણ બની જાઓ, અને યશોદાની બહાલી લક્ષ્મી પુત્રીને ફળ આપીને તૃપ્ત કરો યશોદાન પ્રાણ શીતળ કરો, નહીં તો હમણાં તે દુખિયારીનું હૃદય વિદિર્ણ થઈ જશે !”

(અપૂર્ણ.)

જેતાં માલમ પડે છે કે, ડૉ. મહાદેવપ્રસાદે આ નિબંધ લખવામાં ઘણો શ્રમ લીધેલ છે. તંબાકુનો નિષેધ બતાવવાના ઘણા જ ખાત્રી લાયક આધારો ડૉ. મહાદેવપ્રસાદે બતાવેલ છે. હું ઘાઈ છું કે આ ચોપાનીયું યુવાન વિદ્યાર્થીઓના હાથમાં રાખ્યાથી તેમના મન પર ઘણી જ સારી અસર તંબાકુ વિરૂદ્ધ થવી જોઈએ. મને એ ચોપાનીયું ઘણું જ પસંદ આવ્યાનું એક વધારે કારણ એ છે કે હું પોતે તંબાકુનો વિપ્રારનાર છું મેં અત્યાર સુધીમાં તંબાકુ બિલકુલ પીધી નથી હું મારી તરફથી એ ચોપાનીયાની ઓખામંડળની રકુલોના વિદ્યાર્થીઓને ભેટ આપવા ઇરાદો રાખું છું માટે તમે તેની એક હજાર નકલો રસારી મારનામે નીચે લખેલ ઠેકાણે દ્વારકાં મોકલાવી આપજો.”

તેજ પ્રમાણે મુંબઈની પારસી વેબસ્ટેરીયન અને ટેમ્પરન્સ સોસાયટી વાળા ડી. દીનશ એસ. મસાણી બી. એ. પણ આ પુસ્તકના ધણાં જ વખાણ કરે છે, અને તે ત્રણસો નકલો તેમણે મફત બહેંચવા માટે ખરીદી છે.

આ નિબંધ ખરીદવા ઇચ્છનારે નીચેને સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

વકીલ ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ,

સંપાદક “ધન્વંતરી”

વિસમગર (ઉ. ગુજરાત)

સૂત્ર ગ્રાહકોને સૂચના.

આ અંક સાથે શ્રી “ધન્વંતરી” માસિકું ત્રીજું વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. તેને મહા આપનાર ગ્રાહકો અને લેખકો વિગેરેનો અંત.કરણપૂર્વક આભાર માનવામા આવે છે. અને નમ્ર વિનંતી કરવામાં આવે છે કે, તેને ભવિષ્યમા વધુ ઉત્તેજન આપવા અપાવવાનું સન્મનો પા કરી ધ્યાનપર લેશો. ગયા માસથી માસિકતા કાગળો પણ ઉચી જાતના વાપરવા લગ્યા છે, અને તે પ્રમાણે ચાલુ રહેશે માસિકતું કદ ૪૮ પૃષ્ઠ જેટલું મહોટું છે તે જુ તો આપની ધ્યાનમાં જ હશે આવતા વર્ષથી માસિકને ઘણી જ સારી સ્થિતિપર લાવી શકી છશ્વર કૃપાથી સંપાદક આશા રાખે છે. ચાલુ વર્ષમાં માસિકમાં ઘર મહિને જે ઉત્તમ અને અતિ ઉપયોગી ઇત્રેજી લેખો પ્રસિદ્ધ થયા છે તેનો લાભ ગુજરાતી જાજુનારાઓને પણ જા શકે એવા હેતુથી તે લેખોમાંથી મુખ્ય મુખ્ય વિષયોનો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કે પાનતર આવતા વર્ષના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવા વિચાર રાખ્યો છે. વેંધક જેવી બહુ જ પયોગી વિધાનો પ્રસાર કરવામાં ગ્રાહકો અમને અવશ્ય બને તેટલી વધારે મદદ કરવા હેરબાની કરશો એવી નમ્ર વિનંતી છે.

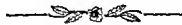
ડી. ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વકીલ.

તંત્રી “ધન્વંતરી” માસિક.

તનદુરસ્તીનો વીમો.

નિમક-સુલેમાની.

SULEMANISALT.

ક્રીમત શીશી એકનો
એક રૂપિયા અને
મોટા શીશાના પાંચ
રૂપિયા છે.

એક શીશામાં ૭
શીશીઓ ભરાય તેટલું
નિમક-સુલેમાની
સમાય છે.

આ નિમક-સુલેમાનીને કુમીકલ એકામિનર કેમેટ્રી રાયલસ્કૂલ લંડનના
મેમ્બર ડાક્ટર મિ. હબ્લેયુ. આર. ફીપર, એફ. સી. એસ. એ. આર. એસ.
એમ. એમણે તપાસ કરી સર્ટીફિકેટ આપેલ છે.

હાલમાં નિમક સુલેમાનીનાં કેઈ હેડબીલો (જહેર ખખરો) પ્રસિદ્ધ થાય છે
તે બધા જથ્થે પોતપોતાની બનાવટવાળા નિમકને અસલી અને ગુણદાયક બતાવે છે.
કદાચિત આપ જો આ નિમક-સુલેમાનીના સાચા પરીક્ષક શોખી હો તો જરૂર પરીક્ષ
કરીને જોશો તો કોણે કેટલો પરિશ્રમ કર્યો છે તેનો અનુભવ થઈ આવશે. હું પ્રતિજ્ઞા
કરીને કહું છું કે આના સરખું સ્વાદિષ્ટ અને મોટા મોટા રોગોને મટાડનાર
સુલેમાની-નિમક આજ દિન લગી કદી તૈયાર થયું નથી !

આ સુલેમાની નિમક સેવન કરવાથી-ગમેતે પ્રકારને લીધે પેટનો જઠરામિ
મંદ પડી ગયેલ હોય, લૂખ ન લાગતી હોય, અજીર્ણ (અદહનમી) રહેતું હોય, ખાંડું
પીતું પચતું ન હોય, અને મોંમાં ખરાબ સ્વાદ રહેતો હોય તો તાકીદે મરે છે.

તથા પેટમાં અગ્નિમંદતા, પેટની ચુંક, આરસો, કાળજીનું વધવું, ખાટી ઉલટીઓ
ખાટા ઉલ્કાર આવવા, ઝાડો સાફ ન આવવો, ગુદામાં દર્દ થવું, વાયુગોળાથી પેટમાં
ગુગડાડ થવો, જળોદર, વાતોદર, આંતરડાની ગડબડ, કાળજીનો સોજો, અને પેટ સંબંધી
બધાંકર રોગો, તથા કફશ્લેષ્મ, ખાંસી, અરચિ, બેચેની વગેરે વગેરેને સારી રીતે મટાડે છે.

કોલેરા ઉપર આ રામચાણુ છે. તેમજ સંઘ્રહણી, શુદ્ધાના મસા, સંધિવા, અને વાર-
વાર થતો પેશાબ એઓનો પણ સારી રીતે નાશ કરે છે.

ઝીઝોની અટકાવ સંબંધી નડતર દૂર કરે છે, ઉત્તમ લોહી પેદા કરે છે, વીર્યને વધારે છે, વિંછુના ડંખ (ઉપર મસળવાથી તે) નું ઝેર તુરંત ઉતારે છે, લૂખ બગાડે
છે, ખોરાકને સારી પેટે પચાવે-હજમ કરે છે, દસ્તા-જળજર સાફ ઉતારે છે, અને સ્વાદમાં
એવું સ્વાદિષ્ટ છે કે ખાતાંની સાથેજ ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે. તેમજ તનદુરસ્તીના વખતમાં
પણ ખાવાથી થણા સારા કામદા બને છે.

વિશેષ વાકેફદાર થવા અમારું મોઢું લિટ મંગાવી વાંચો જુઓ.

મળવાનું ઠેકાણું—પંચમસિંહ વર્મા.

નિમકસુલેમાની કારખાનાના માલેક

કુમ્ભસિંહ વર્ધક જેઠાલાઈ જ્ઞાતવંજી શાહ કચ્છ માંડવી નાગલપુર વાજાનાં

અમુલ્ય ઔષધો.

અમૃતસજીવન ગોળીઓ.

શરીરના શુભ અવયવોની નસો શંકોચાઈ જવાથી પુરુષત્વનો નાશ થાય છે, વીર્યનો નાશ થવાથી, ખરાબ સોજતથી, હસ્તદોષ, સ્વપ્નદોષ, કુચેષ્ટા તેમજ બીજાં ઘણાં કારણોથી ગેરઐશ નામરદીનો નાશ કરી વીર્યને પૂરતા જથ્થામાં વધારી તાકત આપે છે. તેમજ સર્વ પ્રમેહના દરદોને મટાડી, લોહી સુધારી, વીર્યને ઘટ બનાવી, ગાનતંતુને સતેજ કરી, પેશાબમાં, સ્વપ્નમાં અગર બીજા કોઈ પણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બાંધ કરી ખર્ચ અને કાયમનું પુરુષત્વ આપે છે, વળી પાચનશક્તિ સુધારવી અને દસ્તને સાફ લાવવો એ તેના ખાસ ગુણ છે, રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર અને નિરોગીને દીરધાયુ કરનાર આ એક કૌતુભ ઔષધ છે

કીમત ગોળી ૪૦ ની રૂબી ૧ નો રૂ. ૧.

સ્વદેશી મંજન.

આ મંજન હમેશાં દાંતોને લગાડવાથી મોઢાના તમામ દરદોને મટાડી મોઢું સ્વચ્છ કરી દાંતોને મજબુત બનાવે છે, કીમત રૂબી ૧ ના આના ૪.
દરેક દવાઓનું પોસ્ટેજ અને વી. પી. ખર્ચ જુદાં પડશે.

મળવાનું ઠેકાણું—એસ. જે. વૈદ્યની કું.

કચ્છ માંડવી ઈસ્પીતાલ.

ખરા પેખલના ચરમા.

ત્રણાચત્રમાં પાસ થયેલા આંખના ડાકટર બળવંતરાય નરસિંહરાય કાનુગા એલ, એમ, એન્ડ એસ. અને એલ, આર, સી, પી, ને અમારે ત્યાં ડાકટરી ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્ક કાઢવા માટે રોકવામાં આવ્યા છે. મોતીઆના ચરમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પણ અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના મળે છે. મદ્યુલરિયો તથા બાનુઓની સગવડ માટે ઘેર બોલાવવાથી ડાકટરી ચરમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચરમાનો નંબર મક્ક કાઢવામાં આવે છે. અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચરમાનો નંબર એક વરખ સુધી પૈસા લીધા વિના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે. એક વરખ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચરમા અગર જુતા પેખલના ચરમાનો નંબર ફક્ત રૂપીઓ એક લઈ કાચ ફેરફાર કરવામાં આવે છે. ખાસ જોનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફો લીધા વિના ચરમા આપવામાં આવે છે.

એન હોલની સઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા-અમદાવાદ, ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧